slovník českých spisovateľů

slovník českých spisovatelů

ZPRACOVAL
ÚSTAV
PRO ČESKOU
LITERATURU ČSAV

PRAHA 1964
ČESKOSLOVENSKÝ
SPISOVATEL

Redigovali
RUDOLF HAVEL a JIŘÍ OPELÍK

s redakčním kruhem
JAROSLAV KOLÁR, JAROSLAV OPAVSKÝ,
MOJMÍR OTRUBA, ZDENĚK PEŠAT, JAN PETRMICHL
A MILOŠ POHORSKÝ

© Československý spisovatel 1964

Předmluva

Slovník českých spisovatelů, který odevzdáváme veřejnosti jako jeden z výsledků práce Ústavu pro českou literaturu ČSAV v posledních letech, je prvním pokusem toho druhu u nás. Je překvapující, že potřeba podobné praktické příručky, nepostradatelné jak pro čtenáře s hlubším zájmem o literaturu, tak pro odborníka, byla dosavadní českou literární historií přehlížena. Pro starší období k dějinám literatury české do konce 18. věku máme sice Rukověť J. Jirečka (2 sv., 1875, 1876), Michlův Ouplný literaturný letopis (1839), Popis spisovatelů českých připojený k druhému vydání Jungmannovy Historie literatury české (1849) a Knihopisný slovník československý od Fr. Douchy (1865), to jsou však práce zaměřené převážně životopisně a bibliograficky a dnes již zastaralé. Nehledě k malým slovníčkům J. F. Urbánka (Biografický a bibliografický slovník českých spisovatelů, 1910), G. Pallase (Slovníček literární, 1923) a F. S. Frabši (Čeští spisovatelé dnešní doby, 1925) jsou Slovník soudobých českých spisovatelů J. Kunce (2 sv., 1945, 1946) a jeho pokračování Slovník českých spisovatelů beletristů 1945—1956 (1956) jedinými soustavnými slovníky, které máme; životopisné údaje zužují na minimum, a pokud si všímají blíže i tvorby, charakterizují ji především námětově nebo fabulačně. Kromě toho se omezují na autory tvořící po roce 1918. Funkci literárních slovníků přebíraly nejednou příručky dějin české literatury, a to především od J. Vlčka, J. Jakubce a A. Nováka.

Ústavem zamýšlený slovník českých spisovatelů měl původně obsáhnout co největší počet autorů tvořících českým jazykem na území Čech a Moravy od obrození po současnost. (Od obrození proto, že staročeský materiál by si vyžádal podstatně jiný způsob zpracování a že údaje

o starších spisovatelích a památkách obsahují díla jiná, jako vycházející Knihopis českých a slovenských tisků do r. 1800, chystaný soupis pramenů k dějinám starší české literatury aj.) Při sestavování hesláře a sbírání materiálu se však ukázalo, že si takové dílo vyžádá několik svazků, a proto také mnohaletou přípravu. Naléhavá potřeba podobné příručky nedovolovala však odkládat práci na dlouhou dobu, a proto jsme se rozhodli zpracovat v době co nejkratší a pro první potřebu slovník malého typu s omezeným počtem autorů; plán slovníku několikasvazkového však opuštěn nebyl, sbírá se pro něj v Ústavu materiál a jeho vydání se připravuje.

Náš slovník zahrnuje spisovatele od nejstarších dob do roku 1963, a to ve výběru nikoli rovnoměrném. Nejpřísnější výběr byl proveden v období předobrozenském (z něhož byla do Slovníku pojata i významná díla anonymní a v několika případech byla seskupena žánrově příbuzná díla do souhrnných hesel) a také ze spisovatelů devatenáctého století byl pořízen výběr poměrně úzký. Váha Slovníku je ve století dvacátém, a to především v současnosti. Při takovém postupu se nedostalo do Slovníku mnoho autorů, jejichž díla se ve své době hodně četla a čtou dosud a o kterých se mluví i v podrobnějších dějinách české literatury. Výběr se řídil zásadou, že do slovníku malého typu budou zařazeni spisovatelé, kteří buď významně zasáhli do literárního vývoje, nebo jejichž dílo je pro určité období naší literatury ideově nebo umělecky příznačné a mělo ve své době širší ohlas. Z tohoto důvodu byli do Slovníku zařazeni i takzvaní epigoni nebo stoupenci literárních směrů a škol, kteří jejich umělecké záměry a snahy dotvářeli více nebo méně tvůrčím způsobem; dále byli zařazeni i někteří autoři konvenčních prací, které v určité době vyjadřovaly vkus části soudobého čtenářstva, představitelé literatury regionální a konečně i několik spisovatelů, kteří po únoru 1948 vyjádřili svůj zásadní nesouhlas se socialistickým vývojem československého státu a emigrovali do ciziny.

Počet autorů by se dal přirozeně rozšířit a redakce si je vědoma toho, že proti výběru autorů menšího významu mohou být jisté námitky, že čtenáři mohou některá jména ve Slovníku postrádat, stejně jako jiná se jim zase budou zdát zbytečná; pro redakci však bylo rozhodující to, aby nebyl vynechán žádný autor, který do vývoje české literatury nějak podnětně zasáhl. Ze současných spisovatelů byla zařazena řada autorů, jejichž dílo nejenže ještě není zdaleka uzavřeno, nýbrž svou osobitost

teprve hledá, a proto není možné o něm pronášet soud trvalejší platnosti; často se zde objevují i jména spisovatelů začínajících, autorů jedné dvou knížek; pro jejich zařazení byl pak rozhodující čtenářský ohlas a hodnocení odborné kritiky, i to, že se s jejich jmény často setkáváme na stránkách dnešních časopisů i novin. Z velkého množství překladatelů bylo zařazeno pouze několik nejvýraznějších představitelů.

V přísném výběru byli do slovníku zařazeni i literární vědci, jejichž dílo bylo nebo je v živém kontaktu s beletrií, a starší literární kritikové. Z literárních historiků a vědců, pokud nejsou zároveň literárními kritiky, jsme zařazovali jen bohemisty, nikoli tedy ty, u nichž je těžiště odborné práce v jiných oblastech vědy, i když často literární bohemistice blízkých (např. Máchal, Wollman, Chudoba, Horák aj.).

Heslo je stavěno tak, aby vyhovovalo jak potřebám čtenářským, školským a osvětovým, tak odborným. Jeho první část uvádí v úměrné míře data autorova života, především ta, která jsou důležitá pro jeho život i literární činnost; počet těchto údajů je pochopitelně u jednotlivých autorů různý podle rozmanitosti životních osudů autorových a není tedy závislý na literárním významu autora. K životopisné části jsou připojeny údaje o redakční a přispěvatelské činnosti autorově, jakož i údaje o jiné činnosti. Druhá část hesla ukazuje spisovatelův tvůrčí profil a vývoj pokud možno souhrnně a s odkazem na jednotlivé práce, v nichž se tyto rysy nejpříznačněji projevily. Bibliografie přináší v chronologickém pořadí, a pokud není uvedeno jinak, i úplný soupis prací s udáním literárního druhu a s uvedením vročení prvního vydání. Poslední část hesla upozorňuje ve výběru na základní literaturu o autorovi, především na literaturu novější. V heslech z literatury staré byly životopisné údaje i výčet jen hlavních prací spojeny s autorským profilem a poslední část uvádí jen nejdůležitější a dnes dostupné edice předních děl a výběr nejnovější literatury, v níž pak čtenář najde odkazy na literaturu další. S výjimkou úmrtních dat je závěrečný termín pro všechny věcné údaje 31. prosinec 1963.

Aby byl Slovník zpracován co nejrychleji, podíleli se na jeho přípravě téměř všichni vědečtí a odborní pracovníci Ústavu (i když někteří zpracovali jen jedno nebo dvě hesla). Na Slovník je nutno se dívat jako na dílo v pravém slova smyslu kolektivní. I když všichni pracovníci vy-

cházeli ze společných zásad a spojovala je snaha interpretovat spisovatele z hlediska vědeckého světového názoru, přece si každý z autorů hesla zachovával svůj více nebo méně osobitý přístup k zpracovávanému spisovateli. Redakce nestírala tento individuální způsob zpracování za předpokladu, že byl správný nebo možný a přijatelný z hlediska zásad, jimiž se zpracování hesel řídilo. Proto se mezi hesly zpracovanými různými pracovníky objeví místy disproporce jak v rozsahu hesel, tak v přístupu k autorovi a v míře kritického hodnocení. To je patrné především v heslech o spisovatelích současných, o jejichž díle není dosud časem prověřený soud a kde bylo tedy subjektivní hledisko zpracovatelovo nejvíc nasnadě a často vůbec jedině možné.

Všem pracovníkům, zvláště těm, kteří kontrolovali údaje, ochotně vycházela vstříc Státní knihovna ČSSR a Městská lidová knihovna, Divadelní ústav a všechny ostatní instituce, na něž se obraceli.

A

Daniel Adam z Veleslavína

31. 8. 1546 Praha
18. 10. 1599 Praha

Mistr pražské university, pak knihtiskař, spisovatel a popularizátor soudobé vzdělanosti. Jako zeť tiskaře Jiřího Melantricha z Aventina se stal r. 1576 společníkem a po r. 1580 majitelem jeho tiskárny. Byl předním organizátorem českého literárního života. Soustředil družinu literátů a překladatelů, kteří z jeho iniciativy zpracovávali populárně naukoná díla z různých oborů pro české měšťanstvo. Tak vznikly české verze základních historických děl (starokřesťanských církevních historií římského senátora Cassiodora z 6. století a biskupa Eusebia Pamphila ze 4. stol., obojí v překladu právníka Jana Kocína z Kocinétu, 1594, Historie židovská zpracovaná Václavem Plácelem z Elbinku, 1592); byly zčeštěny aktuální naučné práce o cizích národech (Kronika moskevská přeložená M. Hoziem Vysokomýtským, 1590 a 1602, Kocínův překlad Kroniky nové o národu tureckém, 1594), populárně naučný spis o dokonalém vladaři, Xenofontova Cyropaedia v překladu Abraháma z Gynterrodu, 1605, aj.). Vzdělavatelský program družiny zahrnoval i oblast přírodních nauk: ve spolupráci s vynikajícím lékařem Adamem Hubrem z Risenpachu vydal Veleslavín Apatéku domácí (1595), přepracovaný překlad Matthioliho Herbáře (1596) aj. Díla svých spolupracovníků jazykově upravoval a k několika napsal programové předmluvy. Sám přepracovával starší práce cizích i domácích autorů a zdůrazňoval jejich občansky i vlastenecky vzdělávací význam. Zčeštil německý Regentenbuch G. Lauterbecka, spis o správních záležitostech, pod tit. Politia historica (1592 a 1606), po Konáčovi znovu přeložil Českou historii Eneáše Silvia a vydal s kronikou Martina Kuthena ze Šprinsberka pod tit. Kroniky dvě o založení země české (1585, s významnou předmluvou). Samostatně vydal materiálově bohatý *Kalendář historický* (1575 a 1590) s údaji z domácí i světové historie v uspořádání kalendářního roku. S péčí o jazykovou stránku vydávaných děl souvisí i V. lexikografická činnost: zejména jeho věcně uspořádaný slovník latinsko-česko-německý *Nomenclator tribus linguis* (1586, v 2. vyd. 1598 rozšířený o řecké výrazy) a abecedně uspořádaný česko-latinsko-řecko-německý *Silva quadrilinguis* (1598) byly dlouho předním pramenem jazykovědného studia i literární praxe. — Kulturně politický význam V. vzdělavatelského programu učinil z něho reprezentativní osobnost české literatury v období popularizace humanistické kultury. Vynikající jazyková úroveň děl, která upravil, byla vzorem soudobým literátům i později literatuře národního obrození. Produkce veleslavínské tiskárny, která pokračovala ve V. programu i po jeho smrti, vyniká bohatou výzdobou, dokonalým tiskem i úpravou a je jedním ze základních kamenů české knižní kultury.

EDICE A LITERATURA

M. Kopecký: Daniel Adam z Veleslavína (1962).

jk

Bohumil Adámek

8. 11. 1848 Hlinsko
28. 10. 1915 Hlinsko

Studoval na akademickém gymnasiu (1859—67) a na filosofii v Praze, ve Vídni a v Mnichově (1871—72). Za studií i později hodně cestoval (Německo, Švýcarsko, Francie aj.). Trvale žil v Hlinsku, kde navázal přátelství s K. V. Raisem →. Přispíval do Květů, Ruchu, Almanachu českého studentstva.
Už při studiích soustřeďoval se Adámkův zájem k estetice, k dramatu (Goethe, Schiller, Shakespeare) a k historii 15. a 16. století. Jeho tragédie *Salomena* zvítězila ve vypsané soutěži a byla první činohrou uvedenou v nově zbudovaném Národním divadle (19. 11. 1883). Prostředí renesanční šlechty, postavy vytvářené na pozadí soudobých politických konfliktů, dobře znějící verš zapůsobily na kritiku a zasloužily se o dobré přijetí hry. Na jevišti se však Salomena dlouho neudržela, obecenstvu vadila romantičnost zápletky a konstruovanost konfliktů. I druhá A. tragédie *Heralt* (z doby Rudolfa II.) byla poctěna cenou a uvedena na Národním divadle, byla však už kritikou i hledištěm přijata chladně.

BIBLIOGRAFIE

Salomena (D 1885, prem. 1883), Heralt (D 1887, i prem.), Horské ovzduší (Bb 1902).

LITERATURA

K. V. Adámek: První období spisovatelské činnosti B. A. (1918). A. Klášterský v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1916). *hh*

Jan Alda

(vl. jm. Alexandr Hořejší)
26. 2. 1901 Praha

Bratr básníka Jindřicha Hořejšího →. Dětství prožil v Praze a v Řeřichách u Rakovníka, studoval od roku 1913 na reálce v Rakovníku a v Praze (maturita 1920). Potom působil jako učitel na Slovensku, na Podbořansku (1926—38) a v Praze (1938—52). Tam byl také v letech 1945—46 referentem divadla pro mládež ve Výzkumném ústavu pedagogickém a v l. 1952—56 vedoucím redaktorem Státního nakladatelství dětské knihy. Nyní žije jako spisovatel z povolání v Praze. — Publikovat začal r. 1916 v Rakovnických novinách, ve dvacátých letech přispíval do Rudého práva, Trnu a Sršatce (pod pseudonymy Saša, Istvan, Körmeny), později do Tribuny, Národního osvobození, Lidových novin, Hosta, Plánu, Činu aj. (někdy pod šifrou AJN), po r. 1945 do Literárních novin, Kultury, Nového života, Plamene aj. Po r. 1945 redigoval dětskou přílohu Národního osvobození, po r. 1948 pionýrskou přílohu Lidových novin. Překládal poezii francouzskou, německou, čínskou, indickou, gruzínskou (G. Leonidze, Zahrada Gruzie, 1955), běloruskou aj. Pseudonymem Alda podepisuje své práce trvale od r. 1922.
Jako Wolkrův → vrstevník přihlásil se Alda k oslavě chudoby, pokory a lásky prvotinou *Na promenádě*. Motiv všednosti, zbarvený lehkou melancholií, ozývá se i v dalších autorových sbírkách, jež vyjadřují pocity generace z let hospodářské krize. Básnický výraz A. krystalizuje posléze v úsporném, nenápadném a melodickém verši. Po životních zkušenostech z roku 1938 a z okupace pokusil se A. o bojovnou politickou poezii, na kterou navazuje i tvorbou poválečnou. Velkou část díla věnoval dětem; píše pro ně jak lyrické básničky, tak veršované pohádky.

BIBLIOGRAFIE

Na promenádě (Bb 1926), Černá mše (Bb 1928), Od noci k ránu (Bb 1929), Žalář smíchu (Bb 1933), Vítr (Bb 1941), Sůl nad zlato (B pro děti, 1945, dramatizace 1963), Honza králem (B pro děti, 1948), Duha nad námi (Bb 1952, výbor pro školy s názvem Radostně vpřed, 1952), Lesy, lesy zelené (Bb pro děti, 1953), Slunečnice (Bb pro děti, 1954), Jak stařeček měnil, až vyměnil (B pro děti, 1955), Básně (výbor, 1956), Zlatou Prahou stověžatou (Bb pro děti, 1956), Šťastnou cestu (Bb pro děti, 1959), Alespoň chvíli (Bb 1960), Má cesta (výbor, 1961), Voříškovi přátelé (Bb pro děti, 1963).

LITERATURA

Z. K. Slabý v předml. ke kn. Básně (1956); A. Jelínek v dosl. ke kn. Má cesta (1961). *rp*

Alexandreida

Český veršovaný epos o životě a činech makedonského krále Alexandra Velikého, oblíbeného hrdiny středověké literatury. Česká skladba asi o 9000 verších vznikla na rozhraní 13. a 14. stol.; dochovalo se z ní téměř 3500 veršů v 9 zlomcích opisů rozmanitého stáří od poč. 14. do poč. 15. stol., z nichž jsou patrny i pozdější úpravy díla. Zlomkovitě dochovaná skladba je nejstarší a nejvýznamnější památkou světské rytířské poezie v naší literatuře. Vznikla jako zábavně naučné dílo určené českému šlechtickému publiku, a to podle středověkých zvyklostí novým přebásněním látky, které se dostalo nejúspěšnějšího literárního ztvárnění v lat. básni Francouze Gualtera Castellionského (z let 1178—82). Český básník se vedle jiných literárních děl o ni opíral hlavně v uspořádání látky, ve sledu vyprávění i v motivické výstavbě. Česká skladba má však ideovou i uměleckou osobitost určenou zájmy šlechtického publika, pro něž vznikla, i autorovou snahou zdůraznit na hrdinech básně ty rysy, které mohly sloužit jako vzor pro ideálního českého panovníka (moudrost, statečnost, sebeovládání, ohled na domácí šlechtu) i šlechtice (stavovské sebevědomí a čest, odpor proti neurozeným, zejména proti jejich zasahování do politiky, povinnost bojovat proti ohrožení šlechtické cti a svobody). Ve srovnání se zábavností Gualterovy skladby, která těžila z dobové znalosti antiky a byla historickým eposem v pravém smyslu, vytvořil český básník skladbu společensky a přímo politicky závažnou. Omezil v látce prvky svému obecenstvu vzdálené a z hlediska uměleckého záměru nepodstatné, mytologické narážky a exotické i fantastické prvky. Autor látku přesadil do světa středověké šlechty a zdůrazňoval v ní spíš paralely s domácí situací a podnětnost pro ni než poutavost dobrodružného děje. Celou českou skladbou, třebaže je věnována líčení válečných událostí, proniká autorovo přesvědčení o prospěchu, který šlechtické společnosti přináší život v míru. Tyto rysy odlišují českou A. od jiných zpracování téže látky v národních jazycích, zejména od německé skladby Ulricha von Etzenbach (dokončena 1287), již český autor prokazatelně znal a při práci k ní přihlížel. Ideovému vyznění skladby napomáhají i tvárné prostředky, zejména svérázné využití monologů hlavních postav k vyjádření autorových názorů na základní otázky soudobého šlechtického života, na povinnosti šlechty i panovníka. Autorovy úvahové vložky bývají vyhroceny až do gnómických obrazných pouček zdůrazněných i vybočením z pravidelné veršové výstavby básně (trojverší spojená jediným rýmem mezi rýmovanými dvojveršími ostatního textu). A. je skladbou „vysokého stylu" podle rozdělení ve středověkých teoretických spisech, tzv. poetikách, a uplatnily se v ní požadavky kladené na tento druh básnění. Od konce 14. stol. byla veršovaná A. zatlačována do pozadí prozaickým zpracováním téže látky v rytířské povídce.

Jako světský protějšek nejstaršího cyklu českých legend (Jidáš →), s nimiž naši skladbu váže mnohostranná příbuznost, stojí Alexandreida na počátku vývoje české literatury psané národním jazykem a její ohlasy najdeme i v jiných českých dílech ze 14. stol., a to i v dílech, která byla do naší literatury uváděna jako převody z jiných literatur evropských, v tzv. rytířských veršovaných románech. Četné výrazové shody s A. má např. skladba *Vévoda Arnošt*, přeložená z němčiny, která vypráví o dobrodružstvích Arnošta putujícího k božímu hrobu. Největší oblibě se těšila díla s tematikou milostnou, jako např. *Tristram a Izalda* a *Tandariáš a Floribella*. První skladba, zpracovávající téma osudové lásky a jejího boje s mravními konvencemi, je původem keltská a byla k nám uvedena přes němčinu. Oblibu této látky až do nové doby dosvědčuje i operní zpracování R. Wagnerem, prozaická parafráze J. Bédiera a filmové zpracování po 2. světové válce (Věčný návrat). Námětem druhé jsou hrdinské boje s podivnými bytostmi, které Tandariáš podstupuje proto, aby získal milovanou dívku. Báseň je německého původu. Srovnání se starší epikou, např. A., ukazuje na změněný ideál rytíře: v pozdějších skladbách jsou hrdinské činy už jen samo-

účelné a v popředí je milostný vztah. — Rytířská epika byla z velké části znovu uváděna do oběhu po husitských válkách v době Jiřího z Poděbrad a měla patrně částečný vliv (hlavně po výrazové stránce) i na nově vznikající původní produkci.

EDICE A LITERATURA

Alexandreis, vyd. V. Vážný (1947 a 1963); Starobylá skládanie IV, vyd. V. Hanka (1820), Sborník hraběte Baworowského (1903), vyd. J. Loriš. — A. Pražák: Staročeská báseň o Alexandru Velikém (1945). M. Šváb ve sborníku Příspěvky k dějinám starší české literatury (1958); J. Hrabák v kn. Studie ze starší české literatury (2. vyd., 1962). F. Svejkovský v ČLit 1956. *jk*

Jakub Arbes

12. 6. 1840 Praha
8. 4. 1914 Praha

Syn ševcovského mistra. Studoval reálku v Praze na Starém Městě a v Mikulandské ulici (do r. 1859). Tam byl jeho učitelem J. Neruda, pozdější jeho vzor i přítel. R. 1859 se stal posluchačem polytechniky; v té době se také uvědomoval národnostně. V šedesátých letech se rozhodl pro literární a žurnalistickou činnost. R. 1867 se stal členem redakce Hlasu a brzy nato v Kutné Hoře redaktorem časopisu Vesna kutnohorská. V polovině r. 1868 se vrátil do Prahy pro neshody s maloměstským prostředím a stal se členem redakce Národních listů (1868—77). Byl v nich lokálkářem, odpovědným redaktorem, a když byly r. 1868 na čas zastaveny a vydávány pod změněným názvem Naše listy, byl do r. 1869 i jejich majitelem. Psal do obou pobočných listů mladočeských, do Barákovy Svobody a Grégrovy Obrany. Jako odpovědný redaktor Národních listů byl mnohokrát vyšetřován a souzen; hájil se většinou sám. R. 1873 byl odsouzen německou porotou a vězněn v České Lípě (od září 1873 do října 1874). Do Národních listů se už jako odpovědný redaktor nevrátil, r. 1877 dostal výpověď a vstoupil do staročeské německy psané Politik. I odtud byl však propuštěn a r. 1879 ztratil též místo dramaturga Prozatímního divadla (byl jím od r. 1876); od té doby byl volným spisovatelem. Důvodem A. perzekuce bylo jeho kladné stanovisko k sociálnímu hnutí a účast na zakládání Spolku českých žurnalistů, který měl českého novináře a spisovatele osvobodit z jakékoliv závislosti na majiteli listu. Pokusil se ještě v osmdesátých letech o vydávání a redigování několika časopisů: Šotek (1880—81, 1883), Volné slovo (1882), Hlas předměstí (1887), Věstník Jednoty řemesel (1897—98) a Slovanský kalendář (1872, 1873). V době, kdy byl zbaven možnosti využívat časopisů jako tribuny svých literárních a politických názorů, měly pro jejich šíření význam besedy v přátelské stolní společnosti Mahábhárata. — Literárně vystoupil A. epigramy v Humoristických listech (1860) a zároveň jako divadelní kritik v Mikovcově Lumíru. Roku 1866 otiskl v Květech „epizodu z románu" Ďábel na skřipci, předzvěst svých typických próz, které Neruda označil jako romaneta a z nichž první, Svatý Xaverius, sám otiskl v Lumíru (1873); tam také vyšla většina A. romanet. Přispíval soustavně do Světozoru (Moderní upíři), Květů (Epikurejci) a do různých politických a kulturních listů a revuí, do Národních listů, Hlasu národa, Národní politiky, Politik, Naší doby, Českých novin, Rozhledů, Radikálních listů, Volné myšlenky, Divadelních listů, Divadelního listu, Thálie aj.

Na Arbesův literární vývoj působily společenské proměny, které prožíval od událostí po roce osmačtyřicátém až do samého předvečera první světové války. Byl dobře obeznámen s utopickým socialismem, s hnutím Pařížské komuny i se soudobým anarchismem; uvědomoval si sociální rozpornost doby a otevřeně kritizoval buržoazní společnost pro její neschopnost tyto rozpory řešit. Byl především žurnalista, mezi jeho činností novinářskou a publicistickou a mezi jeho beletrií nejsou však přesné hranice. Obojí činností se snažil aktivně zasahovat do společenského života. Z jeho rozsáhlého a mnohotvárného díla jsou čtenářsky nejoblíbenější jeho romaneta, svérázné prózy spojující napínavý, tajuplný a dobrodružný děj s logickým řešením a různě

využívající výsledků přírodních a technických věd. Námětem těchto próz, vzniklých i pod vlivem románů Vernových a fantastických novel amerického básníka E. A. Poea, jsou otázky filosofické *(Ďábel na skřipci)*, psychologické *(Sivooký démon, Ukřižovaná)*, přírodovědecké *(Etiopská lilie)* nebo výklady o vývoji života *(Newtonův mozek)* či o pověrách a vědě *(Poslední dnové lidstva)*, spojované s vědecko-technickými vynálezy. V Arbesových romanetech se objevují také motivy „kandidátů existence", talentovaných jedinců ubíjených nespravedlivým sociálním řádem *(Šílený Job, Advokát chuďasů, Barikádníci)*. A. v nich bojoval proti náboženským pověrám, překonaným názorům na přírodní dění i proti sociální nespravedlnosti. Zajímal se o umění výtvarné *(Zázračná madona)* a hudební *(Il divino Boemo)* a často je budoval na znalosti z historie, topografie a kulturní minulosti Prahy. — Nejen romanety, ale i drobnou prózou, povídkami, črtami, obrázky ze života a galerií různých figurek (Rváč, Žhář, Moderní hélóta, V staré pražské krčmě, V sobotu večer před továrnou) připravoval se A. na rozsáhlé sociální romány *(Moderní upíři, Štrajchpudlíci, Mesiáš)*. Z nich nejúspěšnějším pokusem o zvládnutí románového útvaru, jindy dějově rozvleklého a kompozičně roztříštěného, je zolovsky pojaté dílo o demoralizaci venkova za nadvlády kapitalismu *(Anděl míru)*. Reálnějším viděním sociálních rozporů a konfliktů pokročil A. nad romány Pflegrovy → a Sabinonovy →. Od A. vedla cesta k románům Staškovým →. — S novinářskou činností A. jsou těsně spojeny jeho práce kulturně historické, beletrizovaná publicistika, nesená zájmem o determinaci životního osudu výjimečného jedince. V těchto pracích projevil A. nejen široké znalosti nejrůznějších faktů a zajímavostí ze všedního života i z vědy a umění, ale i pohotovost tato fakta třídit, analyzovat a uplatňovat citlivý duševezpytný postřeh. Zvláštní zájem projevil Arbes o psychologii uměleckého tvoření *(Z duševní dílny básníků, Z ovzduší umění)*. Stal se životopiscem a apologetou mnoha umělců (Mácha, Mánes, Smetana), vykladačem různých uměleckých děl i jejich výjimečných autorů *(Záhadné povahy)*. Některé z těchto prací mají dodnes význam i pro vědecké studium. — A. se celý život zajímal o divadlo. Pokoušel se sestavit pragmatické dějiny českého divadla, psal o významu divadla pro národní společnost, sledoval repertoár, výkony herců a všímal si zejména jevištní řeči. Méně zdaru měl ve vlastních dramatických pokusech a v dramatizaci svého díla; jedině dramatizace jeho *Moderních upírů* dosáhla většího úspěchu. A. překládal i cizí dramata. Jako dramaturg Prozatímního divadla uváděl hry, jež podnětně přispívaly k vývoji českého divadla a oživení jeho repertoáru (např. hry Ibsenovy). A. se stal známým i jako autor politických memoárů, pamfletů a soudniček *(Z ovzduší politiky)*. Jeho *Pláč koruny české neboli Nová perzekuce*, vydaný původně jako leták a rozšířený v kroniku, i ostatní původní práce o osobnostech našeho a cizího politického života (Sabina, Thun, Košut, Marat, Proudhon) svědčí o tom, že byl vnímavým a bystrým posuzovatelem minulých i soudobých dějů.

BIBLIOGRAFIE

Pláč koruny české neboli Nová perzekuce (pamflet, 1869, 2. vyd. 1894 podstatně změn. a rozšíř. s názvem Pláč koruny české neboli Perzekuce lidu českého v letech 1868—1873), Lež a pravda o „svatém" Janu Nepomuckém (pamflet, 1870, anonymně), Kandidáti existence (romaneto, 1878), Romaneta I—II (1878—84), Mravokárné románky (1880), Moderní upíři (R 1882), Mesiáš (R 1883, 2 sv.), Předměstské arabesky (1883), Štrajchpudlíci (R 1883), Povídky a kresby (1884), Záhadné povahy (studie, 1884), Český Paganini (P 1884), Moderní upíři (D 1884), Povídky a kresby (1884), Dva barikádníci (romaneto, 1885, od r. 1906 s názvem Barikádníci), Idyly utrpení a bídy (Pp 1885), Ve službě umění (Pp 1886), Povídky, novely a kresby (1886, 1887, 2 sv.), Miniatury (Pp 1886), Etiopská lilie (romaneto, 1886), K. H. Mácha (studie, 1886), Siluety (Pp 1887), Ze zákulisí (Pp 1888), Nejstarší relikvie a památky české (kult. hist. črta, 1888), Démantová garnitura (P 1889), Drobnokresby (Pp 1890), Anděl míru (R 1890), Z martyrologie umění (studie, 1892), První sociální revoluce (1892, s pseud. J. Svoboda), Z bojů o vykořistění lidské bídy (1892, s pseud. J. Svoboda), Pro bratra socialistu (R 1894, od r. 1905 s názvem Agitátor), Z romantiky všedního života (Pp 1894), Jeho excelence hr. Fr. Thun z Hohenštejna, c. k. místodržící v Království českém (studie, 1895), Poslední dnové lidstva (romaneto, 1895), Novely (1896), Z víru života (Pp 1899), Slasti a strasti c. k. policie pražské I (studie, 1896), Siluety divadelní (Pp 1904), Arabesky literární (1905),

Advokát chuďasů (R 1906; pův. v kn. Povídky a kresby s názvem Pro rusou kadeř). — Posmrtně: Zlatovlasá fúrie (D 1942). — Z překladů a adaptací: J. Rosen, Jací jsou ti naši muži (D 1878, s J. Nerudou); Tři novely francouzské (1897); Košut a Metternich (1888, podle Zik. Koliše, s pseud. Ant. Bousek); Spor o dědictví (1878, podle H. A. Schauferta); Velko- a maloměšťáci (1878, podle J. B. Schweitzera). — Sebrané spisy u Kobra v l. 1885—87 (2 sv.), u Otty v l. 1902—16 (40 sv.), s názvem Dílo J. A. od r. 1940 v Melantrichu, od r. 1954 v SNKLU, rozvrženo do 40 sv. — Bibliografie v Obzoru literárním a uměleckém 1901—02 a M. Laiske v propagační brožuře J. A. 12. 6. 1840 — 8. 4. 1914 (1958).

LITERATURA

J. Dresler: J. A., život a dílo (1910); K. Krejčí: J. A. (1946) a Kapitoly o J. A. (1955). F. X. Šalda v KP 2 (1950, o romanetu Poslední dnové lidstva), KP 9 (1954) a v ŠZáp 1934—35; K. Polák, K. Krejčí, J. Moravec a A. Karasová v doslovech k Dílu (od r. 1940); J. Moravec a A. Karasová v propagační brožuře J. A. (1958). J. Vodák v Obzoru lit. a uměleckém 1899 (o Etiopské lilii); K. Polák v LF 1948 (Co je romaneto); Z. K. Slabý ve Varu 1950 až 1951 (o Štrajchpudlících). *jm*

Ludvík Aškenazy

24. 2. 1921 Český Těšín

Střední školu vychodil v Polsku, maturoval na sovětské střední škole v Stanislavi (záp. Ukrajina) r. 1939. Na universitě ve Lvově studoval slovanskou filologii a všeobecné dějiny. V této době začal spolupracovat se sovětskými časopisy, zejména s komsomolským listem Wilna Moloď, kde uveřejnil svou první povídku. Po vypuknutí války r. 1941 ustupoval se Sovětskou armádou do Kyjeva, odkud byl evakuován do Kazašské SSR; zde pracoval jako učitel dějin a ústavy SSSR na střední škole v hornickém sídlišti Berčogur. R. 1942 vstoupil do čs. armády v Sovětském svazu, s níž se zúčastnil mj. bitvy u Sokolova. R. 1943 absolvoval důstojnickou školu v Sadaguře a byl přidělen jako styčný důstojník 1. čs. armády v SSSR ke štábu 1. a 4. ukrajinského frontu. Byl několikrát vyznamenán. Po návratu do ČSR pracoval v rozhlasu jako zahraničně politický komentátor. V této funkci cestoval v NDR a Polsku, později též v USA, Indii, Itálii a Japonsku. Nyní se věnuje jen spisovatelské činnosti. Píše do většiny současných literárních časopisů, publikuje i v denním tisku. Spolupracuje s filmem jako autor scénářů (Tam na konečné, Májové hvězdy aj.), píše rozhlasové hry (Dítě a bomba, 1950).

Aškenazyho literární tvorba se rozvíjela z politické reportáže a črty. Autor rozpřádal motivy založené na skutečných faktech v samostatné příběhy, v povídky s politickou tematikou *(Sto ohňů)*. Sepětí publicistické linie s beletristickou se prohloubilo v knize črt z amerického pobytu *(Indiánské léto)*. Lyrický ráz A. talentu se projevil originální zálibou v naivním a miniaturním světě dětí, zejména v jeho uvolněné fantazii. Vytěžil tak řadu próz humorně i pohádkově laděných *(Dětské etudy, Ukradený měsíc)* s aktuálním, zvláště protiválečně vyhroceným podtextem; tato tendence se uplatnila i v lyrickém doprovodu k sbírce fotografií *(Černá bedýnka)* a v souboru alegorických povídek o zvířatech *(Psí život)*. Groteskním výsměchem absurditě odlidštěného světa násilí a demagogie a důvěrou v spontánní dorozumění prostých lidí je naplněna i sbírka próz povídkového a cestopisně reportážního charakteru *Vajíčko*. Koncem padesátých let se A. tvůrčí zájem obrátil také k dramatu. Po hře *Host*, připomínající v sugestivním příběhu hrozbu neofašismu a konfrontující ve vyhrocené situaci dvojí morálku, soustředila se jeho humorná, parodistická kritika na absurditu období kultu osobnosti, jak se doposud projevuje v myšlení i životní praxi dnešních lidí *(C. k. státní ženich)*. — Autorův spontánní lyrický talent se vyznačuje bohatou fabulační invencí a silným smyslem pro poezii drobného životního detailu. Volným, takřka asociativním seskupováním různorodých postřehů dosahuje silné emocionální působivosti. Osobitý vztah ke skutečnosti se obráží v A. stylu: využívá zámlky, náznaku, slovní hříčky, podněcuje čtenářovu myšlenkovou a citovou iniciativu. Jeho dílo kladně zapůsobilo na vývoj české prózy v padesátých letech, neboť naznačilo jednu z cest k překonání naturalistické popisnosti.

BIBLIOGRAFIE

Kde teče krev a nafta (Rpe 1948), Ulice milá a jiné reportáže z Polska (1950), Německé jaro

(Rpe 1950), Z modrého zápisníku (Rpe 1951), Září (P 1951), Sto ohňů (Pp 1952), Vysoká politika (Pp 1953), Všude jsem potkal lidi (Rpe 1955), Květnové hvězdy (Pp 1955, od r. 1960 jako Májové hvězdy), Dětské etudy (Pp 1955), Indiánské léto (črty, 1956), Ukradený měsíc (Pp 1956), Putování za švestkovou vůní (pohádka, 1959), Milenci z bedny (Pp 1959), Psí život (Pp 1959), Černá bedýnka (texty k fotografiím, 1960), Šlamastyka s měsícem (loutk. hra, 1961), C. k. státní ženich (D 1963, prem. 1962), Etudy dětské a nedětské (výbor z díla, 1963), Vajíčko (Pp 1963), Osamělý létající talíř (P 1963). — Provedené hry: Dítě a bomba (1950), Host (též s názvem Noční host a Host v noci 1960, přeprac. 1961, zfilm.), Vendulka (1962).

LITERATURA
M. Jungmann v dosl. k výboru Etudy dětské i nedětské (1963). M. Beck v HD 1954 (o kompozici povídek); A. Haman v ČLit 1963. *ah*

Jan Augusta

1500 Praha

13. 1. 1572 Ml. Boleslav

Biskup jednoty bratrské. Školského vzdělání se mu nedostalo, pracoval jako řemeslník (kloboučník). Původně byl utrakvista, asi r. 1524 vstoupil do jednoty a dík svému řečnickému nadání a diplomatickým schopnostem se v ní brzy stal významnou osobností. U br. Lukáše → nabyl vzdělání, r. 1531 se stal knězem a správcem sboru v Benátkách n. Jiz., již 1532 byl zvolen biskupem jednoty se sídlem v Litomyšli. Usiloval o sblížení jednoty s luterstvím. Po neúspěchu prvního protihabsburského odboje stavů byl r. 1548 zatčen a do r. 1564 vězněn na Křivoklátě. (Osudy ve vězení vypsal jeho spoluvězeň Jakub Bílek.) Tehdy se dostal do sporů s vedením jednoty, a když r. 1561 přešel zpět k utrakvismu, byl z jednoty vyloučen. Po propuštění byl přijat znovu a navráceny mu i dřívější hodnosti. — Stejně jako činnost jeho učitele br. Lukáše, je i A. literární tvorba spjata s potřebami jednoty. Na rozdíl od Lukáše vystupuje však v jeho spisech do popředí vlastní osoba, ve snaze autoritativně rozhodovat ve vnitřních věcech i v politice jednoty. Výrazem jeho polemik s utrakvisty je *Pře Jana Augusty a kněžstva kališného* (1543), projevem sporů s vedením jednoty v době jeho věznění je *Sumovník*, jímž chtěl zvrátit dosavadní liturgický řád jednoty. Nejdůležitějším dílem A., vzniklým rovněž ve vězení, je *Umění práce díla Páně služebného* (1550), jednotou obecně přijaté, obsahující teorii církevní činnosti pro duchovní. A. byl výborný kazatel a rysy duchovního řečnictví významně obohatily i jeho literární tvorbu. Zasloužil se zejména o duchovní zpěv jak řadou vlastních písní, tak účastí na vydání bratrského zpěvníku Písně chval božských (1541); ve vězení sestavil i *Rejstřík písní* (1558). Před koncem života usiloval A. marně o spojení jednoty s církví podobojí spisem *Instrukcí k reformaci utrakvistické konzistoře* (1571).

EDICE A LITERATURA
Umění práce díla Páně služebného, vyd. F. Bednář, VKČSN 1941. Ukázky z díla vyd. Amedeo Molnár, Českobratrská výchova před Komenským (1956). — Jakub Bílek: J. A. v letech samoty (1942, vyd. F. Bednář). *ep*

B

Jindřich Šimon Baar

7. 2. 1869 Klenčí
24. 10. 1925 Klenčí

Pocházel ze starého selského rodu. Gymnasium vystudoval v Domažlicích (1888), z hmotných důvodů vstoupil do bohosloveckého semináře v Praze, po vysvěcení na kněze (1892) kaplanoval na různých místech v Čechách (Přimda, Spálené Poříčí u Plzně, Stochov aj.) a od roku 1899 byl farářem v Klobukách a Ořechu (1909—19). V l. 1900—11 podnikl několik cest po evropských zemích (Německo, Belgie, Holandsko, Švýcarsko, Itálie, Polsko). Od konce devadesátých let se aktivně účastnil reformního hnutí kněžstva, které usilovalo o demokratizaci katolické církve, r. 1918 byl předsedou Jednoty duchovenstva českého. Tato činnost mu vynesla nepřízeň církevních úřadů a předčasný odchod na odpočinek, který trávil v Klenčí (od r. 1919). — Debutoval v brněnském Muzeu (1892) a přispíval do Posla, Českého lidu, Vlasti, Muzea, Čecha, Českých květů, Zlatých klasů, Zlaté Prahy, Hlasu, Obrázkové revue, Posla od Čerchova, Naší řeči, Nového života, Pramene aj. Užíval pseudonymů H. Podlesák, Jan Psohlavý, Fotograf Amatér, Jan Uhlík.

Řada Baarových povídek a románů zvláště z prvního období tvorby byla inspirována snahami o církevní reformy a věnována životu drobných českých venkovských kněží, jak jej autor poznal z vlastní zkušenosti, hlavně rozporům mezi jejich lidským i národním cítěním a povoláním spoutaným církevními předpisy *(Cestou křížovou, Farské historky, Holoubek)*. Už zde se objevuje jako cenná složka věrná kresba prostředí a lidských typů, která je základem životnější části jeho díla, realistických črt, obrázků a povídek z chodského venkova *(Pro kravičku, Hanče, Hu nás)*. Pro tyto práce je příznačná důvěrná, i historicky a národopisně poučená znalost rodného kraje a života lidu, jeho tradic (B. sbíral i chodské pohádky), zvláštností jazyka (v dialozích užívá nářečí), zvyků a mentality, citově vřelá účast s jeho osudem a zájem o jeho historii. — Obava před morálními důsledky kapitalistických proměn na venkově vedla B. k tomu, že hledal společenský ideál v patriarchálním jihočeském selství, které ztělesnil postavou Jana Cimbury ve stejnojmenném románě. Tento ideál se promítl i do jeho nejlepšího díla, románové trilogie *Paní komisarka, Osmačtyřicátníci, Lůsy* (součást zamýšleného širšího cyklu), v němž zachytil historickou podobu Chodska před r. 1848 s prvními projevy národního hnutí, souvisejícího zde s osobitými bojovými tradicemi kraje. Vytvořil tu postavy představitelů vlasteneckého kněžstva a obrozenské inteligence spjaté s lidem (kněz J. Fastr, učitel Jindřich) a vylíčil s úctou a láskou osobnost B. Němcové v době jejího působení na Domažlicku. V široce založeném obraze, s vyzrálým vypravěčským a charakterizačním uměním

předvádí životní koloběh chodské vesnice, postihuje i spontánnost folklórní umělecké tvořivosti (písně, básnické prvky v mluveném projevu, tanec, obřadní scény apod.), proniká s porozuměním do citového a myšlenkového světa dětí, kreslí řadu svérázných typů, v nichž chce oslavit nejlepší vlastnosti selského stavu (rodina Králova) a které se zároveň snaží vidět i pravdivě a kriticky. V souvislosti s ústředním konfliktem, sporem sedláků o lesy, naznačil i třídní problematiku venkova, zastřenou však v té době zápasem národnostním a protifeudálním.

BIBLIOGRAFIE

Cestou křížovou (R 1900, zfilm.), Nalezeno na cestě všedního života (Pp 1901), Rodnému kraji (Bb 1903, pseud. Jan Psohlavý), Pro kravičku (P 1905), Farská panička (R 1906), Několik povídek (1907), Farské historky (Pp 1908, 1912, 2 sv.), Poslední rodu Sedmerova (R 1908), Jan Cimbura (R 1908, zfilm.), Mžikové obrázky (Pp, I. Velké a malé děti, 1909, II. Hloží a bodláčí, 1910, III. Z jiného světa. Sedmero hlavních hříchů, 1914), Klenčí, městečko na Chodsku (popul. studie, 1909, s F. Teplým), Milovati budeš (Pp 1910), Ptáci (P 1910), Z duchovní správy (Pp 1911), Kohouti (P 1912, 2. sv. Farských historek), Skřivánek a jiné povídky (1912), Páter Kodýtek a jiné povídky (1912), Trnky (Ff 1913), K Bohu (R 1914), Poslední soud (R 1914), V temných barvách (Pp 1916), Hanče (P 1917), V různých barvách (Pp 1918), Na děkanství (R 1919, 2. sv. Posledního soudu), Chvíle oddechu. Kapitoly z cest (1913), Kanovník (R 1920), Hu nás (Pp 1920), Počtář (R 1921), Holoubek (P 1921), Náše pohádky (1921), Chodské povídky a pohádky (1922), Hlad. Syn (Pp 1923), Paní komisarka (R 1923, 1. část cyklu), Osmačtyřicátníci (R 1924, 2. část), Lůsy (R 1925, 3. část), Na srdci přírody (Pp 1925). — Posmrtně: Amerikáni (Pp 1926), Báby a dědkové (Pp 1927), Panská přízeň a jiné povídky (1929, 2. sv. knihy Hu nás). — Sebrané spisy beletristické v Českomoravských podnicích tisk. a vyd. v l. 1923–34 (30 sv.), u Ruppa v l. 1946–47 (6 sv.).

LITERATURA

Baarův památník, Kniha vzpomínek na vynikajícího chodského spisovatele (1926); J. Š. B. v zrcadle vzpomínek (1927); F. Teplý: Ze života J. Š. B. (1937); J. Žáček: J. Š. B. strážný duch Chodska (1948, dokumentární monografie s obrazovými přílohami). F. Buriánek v dosl. k Paní komisarce (1950); J. Rumler v dosl. ke knihám Lůsy (1955) a Hanče — Pro kravičku — Skřivánek (1957). L. Šmíd v SV 1947 až 1948; J. Voráček v ČL 1959 (o jeho vztahu k národopisu). *dh*

Otto František Babler

26. 1. 1901 Zenica (Jugoslávie)

Studoval na reálce v Sarajevě, od r. 1915 na gymnasiu v Olomouci. Po maturitě (1919) pracoval jako nezávislý literát a překladatel: publikoval recenze, literární a lingvistické studie v desítkách časopisů domácích i cizích, překládal, pořádal výbory a antologie z evropských literatur a vydal i několik vlastních prací beletristických. V l. 1926–46 vydával a redigoval knižnici antologií a překladů Hlasy. R. 1935 se stal knihovníkem Obchodní a živnostenské komory v Olomouci, v letech 1949–56 působil v olomoucké Universitní knihovně. Nyní pracuje literárně na Kopečku u Olomouce.

V Bablerově mnohostranné literární činnosti zaujímá přední místo rozsáhlá práce překladatelská, těžící z jeho znalosti mnoha evropských jazyků: překládá především ze srbocharvátštiny (po válce byl lektorem srbocharvátštiny na Palackého universitě v Olomouci), z francouzštiny, němčiny, angličtiny, ruštiny, italštiny, polštiny aj. B. překladatelský zájem se soustřeďoval, zejména před válkou, na literaturu spiritualistického a náboženského rázu, hlavně však na její lidovou transformaci v pověstech, pohádkách a legendách a vůbec na anonymní lidovou epiku slovanskou a západní; z poválečných překladů jsou nejvýznamnější překlady Shakespeara, Danta a Andriće. Do němčiny přeložil pohádky J. Čapka a F. Hrubína, překládá také z polštiny do němčiny. Spolupracuje velmi úzce s bibliofily, do jejichž časopisů (zvl. do Marginálií) hojně přispívá zprávami a glosami o krásných knihách v zahraničí a v jejichž dílnách své překlady také vydává. Soustavně se zabývá českou grafikou, zvláště dílem O. Menharta a J. Konůpka.

BIBLIOGRAFIE

Z překladů: M. Konopnicka, Písničky (1923); W. Reymont, Ze země chelmenské (1924); G. Flaubert, Legenda o sv. Juliánu Pohostinném (1927); W. Blake, Tiriel (1927), Kniha Thel (1935); Aucassin a Nicoletta (1928); E. A. Poe, Havran (1930); Ruské apokryfy (1931); S. Zweig, Dobrodružství života (1931); Legendy ukrajinské (1932); A. Achmatovová, Básně (1932); Slovinské romance a balady (1933); Pověsti

sladké Francie (1935); V. Petrović, Zapálené obilí (1936, s F. Čuberkou); M. de Guérin, Zvuky přírody (1937); P. Claudel, Pod hradbami aténskými (1938); O'Neill, Kain (1939); G. Boccaccio, Život Dantův (1940); Srbské lidové bajky (1940); Shakespeare, Macbeth (1947), Král Lear (1954); Dante, Peklo (1949), Božská komedie (1952); I. Andrić, Travnická kronika (1958); Marie de France, Milostné příběhy ze staré Francie (1958); S. Sremac, Pop Čira a pop Spira (1960) aj. *bš*

Bohuslav Balbín

3. 12. 1621 Hradec Králové
28. 11. 1688 asi Praha

Pocházel ze zchudlé rytířské rodiny, studoval zejm. v Jičíně, v Kladsku a v Praze. Už r. 1636 vstoupil do jezuitského řádu. Po získání kněžství (1649) se na čas neúspěšně věnoval misijní činnosti hl. na Hradecku, v letech 1653—61 učil na řádových školách v Kladsku, v Praze, v Brně, v Jičíně a v Jindř. Hradci. Od té doby pracoval jako řádový historik převážně v Praze.

Poznání, že se ztrácí kulturní svět, v němž vyrostl, vedlo B. k studiu domácí historie, zprvu náboženské, potom obecné. Srovnával bývalou slávu země, jak ji poznal z písemností i cestami po Čechách, se soudobým stavem a došel k závěru, že pobělohorská doba znamená pro Čechy úpadek. Odhaloval neblahé jevy rekatolizace a poznával, že vedle náboženství jsou i jiné hodnoty, zejména vlast, jejíž úpadek nemůže rekatolizace vyvážit. Pro své názory byl pronásledován (bylo mu zakázáno učit a byl na čas vykázán do jezuitské koleje v Klatovech). Prostředí, v němž působil, i osobní vztahy k šlechtě však pevně určily B. příslušnost k ideologii vládnoucích vrstev, ačkoli jeho národní cítění vyvolalo na jedné straně jeho sympatie k exulantské kultuře, zvl. ke Komenskému, na druhé straně i účastný vztah k osudu venkovského lidu. — Těžisko B. obsáhlého latinsky psaného díla, zahrnujícího spisy básnické, legendické, literárněteoretické aj., je v pracích historických, založených na pečlivém studiu pramenů. Od okrajových prací z dějin náboženského života (historie poutních míst apod.) přešel B. brzy k tématům celonárodního významu. Z kultu minulosti vzniklo dílo *Epitome rerum Bohemicarum* (Výtah z dějin českých). B. připravoval také velkou vlastivědu Čech o třech dekádách (30 sv.). *Miscellanea historica regni Bohemiae* (Rozmanitosti z dějin Království českého); vydal z ní však jen 10 svazků obsahujících množství cenného historického materiálu. Z pozůstalosti byla na prahu obrození vydána *Bohemia docta* (Učené Čechy — 1776—80), devátý svazek první dekády, důležitý i pro lit. historii. Politicky nejvýznamnější dílo B. je *Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue Bohemica* (Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště českého), vzniklá asi 1672. Z cenzurních důvodů však nebyl spisek vydán, vyšel až péčí F. M. Pelcla 1775. Tehdy Obrana nabyla epochálního významu a jí se stal B. vedle Komenského jediným spisovatelem pobělohorské doby, který aktivně působil na obrození, neboť z jeho díla vycházely četné další obrany českého jazyka.

EDICE A LITERATURA

Obrana jazyka slovanského, zvláště českého, vyd. J. Dostál (1923). — A. Rejzek: P. B. Balbín T. J. (1908). J. Pelikán: Balbínovy pomůcky a prameny (1936); K. Krofta: O B. dějepisci (1938). W. Bobek ve Sborníku filos. fak. University Komenského 1932. J. Hanuš v ČČH 1906. *zt*

Zdeněk Bár

19. 1. 1904 Štramberk

Vystudoval reálné gymnasium v Příboře (1923) a filosofickou fakultu v Praze (čeština a francouzština, 1927). Učil na reálném gymnasiu v Hlučíně a v Ostravě (1936—46), v l. 1946—49 byl lektorem češtiny na universitě v Grenoblu ve Francii. Nyní je úředníkem v Hlučíně. — Do literatury vstoupil verši v Hostu, Lumíru aj., psal také divadelní referáty, především do Rozprav Aventina. Přispíval i do Indexu, Slezského sborníku, Čsl. demokracie (zde detektivní román *Noci nad krajem*, 1947). Jako literární kritik a regionální kulturní pracovník vydával v letech 1934—40 pravidelně ročenku Literatura jednoho roku na širším Ostravsku s přehledy o knižní produkci.

V Bárových prvních lyrických sbírkách, jež jsou tvárně pod vlivem poetismu, je

Jan Alda

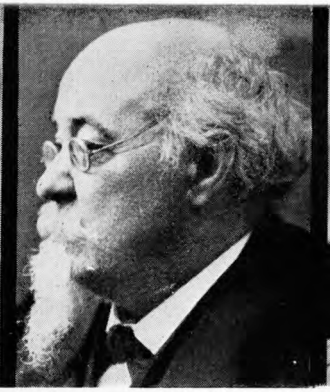

Jakub Arbes

Ludvík Aškenazy

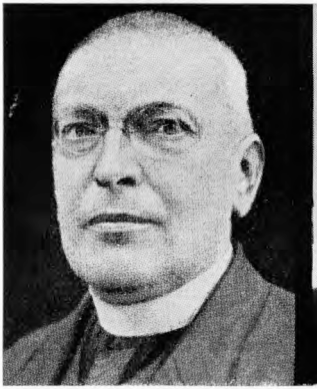

Jindřich Š. Baar

Gustav Bareš

Ilja Bart

Eduard Bass

Jaroslav Bednář

Kamil Bednář

Hana Bělohradská

Jan Beneš

Karel J. Beneš

V. Beneš Třebízský

Božena Benešová

Alena Bernášková

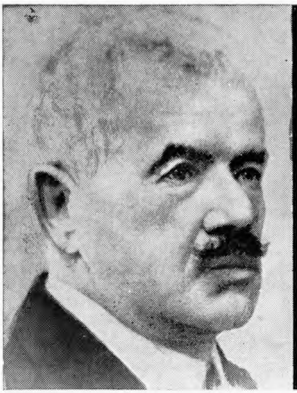

Petr Bezruč

Konstantin Biebl

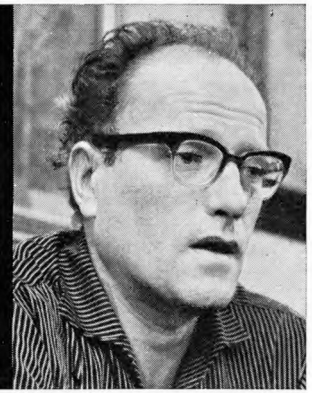

Vratislav Blažek

záběr života velmi zúžen. Až v polovině třicátých let se dopracovává samostatnějšího vyjádření melancholické erotiky a lásky k slezskému domovu. B. první prózy vyznačuje silný lyrismus. Pozdější romány, situované vesměs do Slezska, zachycují povahy neklidné, vnitřně nepevné, podlamované hladem po majetku a marně hledající štěstí v cizině či v milostném vztahu. Tato próza trpí nehlubokou povahokresbou a spokojuje se často konvenční dějovou napínavostí a běžnou kresbou prostředí.

BIBLIOGRAFIE

Chléb a víno (Bb 1926), Zrcadlo modrých stínů (Bb 1929), Melodie (Bb 1930), Hořký dech (Bb 1931), Srdce a domov (Bb 1932), Jaro a dým (Bb 1935), Marnost loučení (Bb 1937), Jediný návrat (P 1937), Ztracený domov (Pp 1938, rozšíř. 1946), Hvězdy nad domovem (R 1940), Sen ve stínu (Bb 1940), Než zahoukla siréna (R 1941), Píseň pod Beskydami (Bb 1941), Mrtví mluví (R 1941), Krev a pluh (Pp 1942), Jednoho pozdního večera (R 1943), Ďábel z hor (R 1943), Hornická pohádka (B pro děti, 1945), Ztracená píseň (Bb 1945), Mstitelé (R 1948). — Literárněhistorické a popularizační brožury: Literatura jednoho roku na širším Ostravsku (1934—40), Čeští spisovatelé z Hlučínska (1933), O Petru Bezručovi (1937, přeprac. 1945), Vojtěch Martínek, člověk a dílo (1948), Štramberk a okolí v odboji (1961).

LITERATURA

V. Martínek v předml. ke kn. Ztracený domov (1938); O. Rafaj v kn. Literatura a současnost (1963). *šv*

Josef Barák

25. 1. 1833 Praha
25. 11. 1883 Praha

V Praze studoval gymnasium (1845—54) a na universitě zejména historii. Od konce padesátých let, od chvíle obnovujícího se života veřejného a literárního, stál B. mnohostrannou iniciativní a obětavou činností v jeho popředí. V oblíbených „besedách", které pořádal, hledal novou formu kulturního společenského styku vlastenecké mládeže. Působil jako žurnalista: od počátku padesátých let v německých liberálních listech (Prager Morgenpost), později se sblížil s pokrokovou skupinou (Neruda →, Sladkovský, Chocholoušek →, Vincenc Vávra) a spolupracoval s ní postupně v redakcích Času, Hlasu a Národních listů. Byl znám svými přednáškami a slavnostními projevy a mnohokrát byl pro veřejnou a žurnalistickou činnost policejně perzekvován (internován r. 1860, zatčen v Polsku za revoluce 1863). Hodně zájmu věnoval divadlu, jako překladatel, jako tajemník pražského Prozatímního a plzeňského divadla, jako tlumočník za pruské okupace Prahy (1866), kdy převzal odpovědnost za obsah českých novin a divadelních her. Později řídil ve jménu svého hesla „osvětou a prací k svobodě" politický časopis Svoboda (1867—73), v němž ostře vedl zejména protiklerikální boj, a krátce Dělnické listy (1872), v nichž reagoval z hlediska mladočeského programu na otázky sociální a politické. R. 1873 se vrátil do redakce Národních listů a stal se jejich odpovědným redaktorem (1874). Významné postavení připadlo Barákovi jako redaktoru prvního almanachu Máj (1858). Na přelomu padesátých a šedesátých let také publikoval básně v různých časopisech a almanaších (Lumír, Dalibor, Obrazy života, Českomoravská pokladnice, Máj, Rodinná kronika, některé pod pseud. Jaroslav Zásmucký), avšak jejich připravované knižní vydání se neuskutečnilo. Osobitě vyhraněné verše vycházely z melodie a obraznosti lidové písně a vracely se k motivům zklamání nad marností ideálních citů. B. jimi chtěl vyjádřit city a myšlenky, které by posilovaly v nadějích a v boji za ideál vlasti a svobody, ukazoval na přátelskou družnost a na lásku k národu překonávající i osobní hořkost.

BIBLIOGRAFIE

Mistr Jan Hus (1860), Španělská inkvizice (1879), spolu s H. Přerhořem a J. R. Vilímkem sestavil Hlahol. Společenský zpěvník český (1861). — Přednášky J. B. (v 8 sv., 1884—85), Vzpomínky J. B. (1904). Některé básně a studii o nich otiskl Jakub Arbes r. 1900 (nyní Literaria, 1954), povídku Kříž pod Petřínem a verše vydal O. Králík, Z doby májů (1958).

LITERATURA

O. Jedlička: J. B., nástin životopisný (1883); L. Jandásek: J. B. (1933); J. Novák: J. B. (1933); sborník J. B., osobnost a dílo (1933, red. K. Slavíček). J. Arbes v Literariích (1954, o básních). O. Králík v HD 1956, ve Sborníku Vysoké šk. ped. v Olomouci 1956, v LitN 1957 (č. 47) a ve Slezském sborníku 1948 připsal autorství Barákovy beletrie Nerudovi; nepravdivost této hypotézy dokázal F. Vodička v LitN 1958 (č. 4). *mp*

Gustav Bareš

(pův. jm. G. Breitenfeld)
22. 10. 1910 Záboří u Skutče

Po absolvování obchodní akademie v Praze zahájil v r. 1930 dráhu publicisty jako redaktor Rudého práva; v témže roce působil v plzeňské Pravdě a ve Škodováku. R. 1931 řídil Rudý večerník, později byl v redakci Rudého právo a Haló novin. Po druhé světové válce, za níž pracoval v moskevské vysílačce Za národní osvobození, pokračoval v novinářské a politické dráze jako šéfredaktor Rudého práva (1945—46) a Tvorby (1947—51). V letech 1949—51 byl členem předsednictva ÚV KSČ a jedním ze zástupců generálního tajemníka strany, v l. 1951—52 tajemníkem ÚV KSČ; v l. 1948—54 byl také poslancem Národního shromáždění. V l. 1955—63 byl vědeckým pracovníkem Ústavu dějin KSČ, nyní je profesorem filosofie na Karlově universitě.
Po četných publikacích kulturně politických a publicistických vtělil Bareš své bohaté zážitky i výsledky dokumentárního bádání a filosofického vzdělání do tří rozsáhlejších prací. V esejích *Zrození atomového věku* sleduje B. vývojové etapy i nadějné perspektivy lidstva, otevřené vědeckými a technickými objevy. Historické děje a postavy, zejména z ilegální práce komunistické strany, jsou v následujících dvou knihách rekonstruovány a dotvářeny postupy románovými: B. využívá fantazie, psychologické motivace i dramatických prvků, aby vytvořil umělecké dokumenty širokého společenského záběru.

BIBLIOGRAFIE

Zrození atomového věku (Ee pro mládež, 1958), Tři pře Jana Ziky (P 1961), Malý kousek nebe (P 1963). — Z ostatních prací: Baťa bankrot (1932, s J. Zikou), Co chce Hitler? (1938), Dobrý voják Švejk po dvaceti letech (1944, Moskva, 2 sv.), Listy o kultuře (1947) aj.

LITERATURA

K. Bartošek v Plameni 1961 (č. 12, o Třech přích Jana Ziky.) *vt*

Ilja Bart

(vl. jm. Julius Bartošek)
17. 5. 1910 Chrudim

Vyrůstal a gymnasium absolvoval (1928) v Duchcově, pak studoval v Praze práva (doktorát 1933). R. 1936 se nejdříve aktivně na aragonské frontě a pak jako válečný dopisovatel (v Madridě, Valencii, Toledu aj.) zúčastnil občanské války ve Španělsku *(Kráter se otvírá)*. Za okupace byl v l. 1940—43 pro ilegální činnost vězněn. Před válkou i po ní byl především zaměstnán jako novinář revolučního tisku (Mladá garda, Tvorba, Rudé právo, Haló noviny aj.) a vykonával řadu politických funkcí. R. 1945 redigoval sborník Hlásíme příchod (poezie z žalářů a koncentračních táborů).
Ačkoliv píše také prózu a v poslední době hlavně reportáže, je Bart znám především jako autor politické poezie, bezprostředně spjaté s aktuální problematikou třídního zápasu proletariátu. Tematicky nejvýznamnější jsou jeho protimilitaristické básně z období meziválečného a básně reagující na události ve Španělsku. Nejen jeho rétoricky bojovné verše, z nichž mnohé nepřetrvaly svůj dobový podnět, ale také jeho intimní poezii oslabuje zběžnost pohledu a tradiční způsob vyjádření. Překládal sovětskou literaturu: v třicátých letech D. Bědného (výbor 1933), Puškina a mladou sovětskou lyriku (výbor 1936), po válce protiválečnou poezii (sborník Slovo míru, který i redigoval), D. Kedrina, K. Simonova (s M. Jarišem →) aj.; ze španělské poezie F. Garcíu Lorcu, R. Albertiho, A. Machada aj.

BIBLIOGRAFIE

Slunce nad blátivým jarem (Bb 1927, pseud. Ilja Hlučák), Nádraží (B 1934), Písně s náhubkem (Bb 1936), Gejzír (B 1936), Matka a syn (Bb 1938), Duňte, hrany (Bb 1945), Písně zažíva zazděného (Bb 1946), Dny života (P 1946), Lidé z Viktorky (D 1950, prem. 1949), Španělské rytmy (Bb 1950), V zákopech míru (Bb 1952), Kamarád horizont (Bb 1954), Navrácené dálky (Bb 1956), Uhelný kraj (Bb 1957), Kráter se otvírá (P 1957), Zásnuby smrti (P 1959), Zvony a hvězdy (výbor z básní, 1960), Astronauti hlubin (Rpe 1961).

LITERATURA

J. Hájek v předml. ke Zvonům a hvězdám (1960). *pb*

Bartoloměj z Chlumce (Claretus de Solentia, mistr Klaret)

† asi 1379

Kanovník u Sv. Víta, lékař a pedagogický reformátor; jeho největší význam spočívá však v práci lexikologické. Sestavoval velké slovníky (z mnemotechnických důvodů v hexametrech), v nichž shrnul latinskou slovní zásobu, především odbornou terminologii, k níž připojil i české výrazy. Důležité jsou zejména *Vokabulář gramatický, Bohemář*, a největší z nich, *Glosář* (obsahuje na 7000 slov). V Glosáři je i řada nově vytvořených českých slov pro oblasti dosud vyhrazené latině. I když se většina těchto slov neujala, náleží B. významné průkopnické místo, neboť se pokusil vytvořit českou terminologii pro současnou vědu, a to v takovém rozsahu, pro nějž neznáme obdoby u jiných národů. Skládal i příručky z nejrůznějších vědních oborů pro potřeby university (např. lékařské, přírodopisné, astronomické, gramatické, teologické).

EDICE A LITERATURA

V. Flajšhans: Klaret a jeho družina I—II (1926 až 1928). B. Ryba: Nové jméno mistra Klareta, VKČSN 1943; týž: K rukopisným latinsko-českým slovníkům ostřihomským v LF 1951; F. M. Bartoš v ČČM 1928; F. Jílek: Klaretovo české názvosloví mluvnické, VKČSN 1950; E. Paulíny v Jazykovědném časopise 1958. *zt*

František Bartoš

16. 3. 1837 Mladcová
(nyní část Gottwaldova)
11. 6. 1906 Mladcová

Byl synem hostinského, vystudoval německé gymnasium v Olomouci (1853 až 1860). Na universitě ve Vídni studoval klasické jazyky a češtinu (1860—64); byl žákem Fr. Miklošiče a A. V. Šembery →. Učil pak na nižším piaristickém gymnasiu ve Strážnici (od r. 1864), na německém gymnasiu v Olomouci (1865—66) a v Těšíně, kde se stýkal se slovenskými spisovateli J. Kalinčiakem a M. M. Hodžou, a konečně na Slovanském gymnasiu v Brně (1869—88); r. 1888 se stal ředitelem nižšího českého gymnasia v Brně, do výslužby odešel roku 1898 a pak žil do konce života v Mladcové. Na své žáky (Herben →) i na současníky působil živým národním a lidovým cítěním. Významná je jeho účast na kulturním a národním životě a na organizaci českého školství na Moravě, zvláště v Brně (i ženského — školy Vesny). Přispíval do Časopisu Matice moravské, který v l. 1876—1882 redigoval (v l. 1891—1901 spolu s V. Brandlem), Komenského, Obzoru, Listů filologických a pedagogických, Osvěty, Hlídky literární, Hlídky, Českého lidu, Pedagogia, Literárních listů, Věstníku českých profesorů aj. Užíval pseudonymů Jan Vesnický, Josef Zapletal (výbor z umělé poezie vlastenecké Vlast, 1875, a výbor z umělé i lidové poezie milostné Vesna, 1876), Jan Kopecký (výbor z Čelakovského Mudrosloví pod názvem Pravidla moudrosti a opatrnosti, 1875).

Bartošovo rozsáhlé dílo filologické, národopisné, sběratelské a pedagogické, poznamenané zčásti staromilstvím a konzervativismem, vyrůstá z lásky k venkovskému lidu, v němž viděl nezkalené zdroje kulturní, umělecké, jazykové i mravní. Zakladatelský význam mají jeho díla o moravských nářečích (Dialektologie moravská, Dialektický slovník moravský). Pracemi o lidových zvycích a obyčejích, o lidovém léčení, pověrách, povaze aj. se stal průkopníkem moravské etnografie a folkloristiky (Lid a národ, Moravský lid, Naše děti). Ve sběratelské činnosti navázal na F. Sušila →; za pomoci řady sběratelů vydal tři soubory moravských a slezských lidových písní i s nápěvy (poslední dva za hudební spolupráce L. Janáčka), obsahující celkem 3487 písňových záznamů. Z estetických i mravních důvodů vypouštěl slova i celé sloky a nahrazoval je jiným zněním; neuváděl varianty písní a scházelo mu i širší srovnávací hledisko. Lidové umění slovesné se snažil šířit výbory z nejlepších písní i próz (Kytice z národních písní moravských, Domácí čítanka, Kytice z lidového básnictva). S Bartošovým pedagogickým působením souvisí i zpracování čítanek a příruček pro střední školy (Malá

slovesnost) i činnost ediční (vydal jazykově upravenou Babičku B. Němcové, Vybrané spisy B. Němcové, Příhody Václava Vratislava z Mitrovic). Psal také kritiky odborných a uměleckých děl, která hodnotil především z hlediska vlastenecké tendence.

BIBLIOGRAFIE

O genitivě závislém na časoslovech (1872), Stručný přehled dějin literatury české doby staré a střední (1874, pseud. Jan Vesnický), O instrumentále (1874), Malá slovesnost (1876, s J. E. Kosinou, od 5. vyd. 1895 zcela přepracováno F. Bílým a L. Čechem), Skladba jazyka českého (1878, rozšíř. 1882, od 7. vyd. 1895 přeprac. F. Joklem), Stručná nauka o tropech a figurách a základové české metriky (1881), Nové národní písně moravské s nápěvy do textu vřaděnými (1882), Lid a národ (I 1883, II 1885), Dialektologie moravská (I 1886, vyznamenáno Akademií nauk v Petrohradě cenou Kotljarevského, II 1895), Naše děti (1888, 2. rozšíř. vyd. 1899), Národní písně moravské nově nasbírané (1889), Kytice z národních písní moravských (1890, s L. Janáčkem; 3. vyd. 1901 rozšířil o písně české a slovenské s názvem Kytice z národních písní moravských, slovenských i českých), Rukověť správné češtiny (1891), Moravský lid (1892), Moravská svatba (1892), Národní písně moravské nově nasbírané (I 1900, II 1901, se studií L. Janáčka; není totožná s prací z r. 1889), Domácí čítanka (1900), Nová rukověť správné češtiny (1901), Líšeň. Obrázky lidopisné (1902, s C. Mašíčkem), Sto lidových písní československých s rozbory a výklady (1903), Dialektický slovník moravský (I 1905, II 1906), Deset rozprav lidopisných (1906), Kytice (1906, nyní bývá vydávána zkrác. s názvem Pohádky, říkadla a hádanky z Bartošovy Kytice). — Korespondenci F. B. s L. Janáčkem vyd. T. Straková (1957). — Bibliografie: J. Bartocha v ČMM 1906.

LITERATURA

J. Bartocha: Z pamětí a života F. B. (1907); Památce F. B. (1937); Ze života a díla F. B. (1957). F. Pastrnek v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1907); M. Hýsek v kn. Literární Morava (1911) a v Literárních besedách (1940, o učebnicích); J. Herben v Knize vzpomínek (1935); A. Gregor ve sborníku F. Wollmanovi k sedmdesátinám (1958). F. Bílý v Osvětě 1906 a v NŘ 1920 (Z mých vzpomínek na Jana Gebauera); L. Čech v ČMM 1907; F. Trávníček v ČMM 1937. *pp*

Jan Bartoš

23. 2. 1893 Rychnov nad Kněžnou
6. 5. 1946 Praha

V Praze vystudoval klasické gymnasium (maturita 1913) a práva na Karlově universitě (doktorát 1918). Krátce byl advokátním koncipientem, pak úředníkem u magistrátu hlav. města Prahy a úředníkem při intendanci Národního divadla (1923—24). Odtud přešel ve funkci knihovníka do Národního muzea, kde založil, vybudoval a (do dubna 1946) také řídil samostatné oddělení divadelní. — Články, polemikami a divadelními kritikami přispíval do časopisů Jeviště, Nová scéna, Národní a Stavovské divadlo, Právo lidu, Rozpravy Aventina, Národní listy, Divadlo aj. Užíval pseudonymu Jan Brauner.

Paradoxní protikladnost Bartošova podivínského, přecitlivělého ducha (zastával levě radikální názory a zároveň se uchyloval k víře v astrologii a k okultismu) se výrazně promítla i do jeho dramatické tvorby. V jeho díle se uplatnila záliba v satirické, společensky angažované grotesce expresionistické faktury *(Krkavci)*, pro niž bývá označován za zakladatele i dovršitele českého dramatického expresionismu, na druhé straně psal hry plné dramatického lyrismu a básnivé fantazie *(Nezvěstná)*; na jedné straně tvořil díla nasycená ironií a sarkasmem *(Hrdinové naší doby)*, na druhé straně práce inspirované bytostným tragismem *(Milenci)* nebo intelektuálně složité hry, v nichž se tento filosofující dramatik urputně snažil luštit metafyzické otázky života a smrti, snu a reality *(Vzbouření na jevišti)*. Všechny protiklady, které hluboce prožíval, dohnaly dříve družného přítele malířů do úplné izolace a nakonec k dobrovolné smrti. — Značnou vědeckou závažnost mají jeho práce divadelně historické, založené na střídmém a přísném hodnocení pramenů a obhajované v temperamentních polemikách. Jejich osobitá koncepce přinesla v mnohém ohledu nový pohled na dějiny Prozatímního a Národního divadla, vyvracejíc nejednu idealizující legendu *(Budování Národního divadla)*.

BIBLIOGRAFIE

Primo vere (D 1913, prem. 1919, pseud. Jan Brauner), Běsové (E 1914, 2. změn. vyd. 1917 s názvem F. M. Dostojevskij), Konec Jakuba Carranzy (D 1915, pseud. Jan Brauner), Souboj (D 1917, i prem.), Rusko a Evropa (Ee 1919), Krkavci (D 1920, i prem.), Listy o současné Francii (Ee 1921), Milenci (D 1922), O moderním divadelním projevu (E 1922), Ná-

mluvy čili Škola diplomacie (D 1923, i prem.), Pelikán obrovský (D 1923, prem. 1920), Vzbouření na jevišti (D 1925, prem. 1926, st. cena), Nabídnutí k sňatku (D 1925, i prem.), Hercovo tajemství (Ee 1926), Strašidelný dům (D 1926, prem. 1928), Hrdinové naší doby (D 1926, i prem., st. cena), Uloupená kadeř (D 1927, i prem.), Orfeus a Eurydiké (D 1927), Jůra ďábel (D 1927, prem. 1928), Plující ostrov (D 1927), Člověk, jenž má 5000 v kapse (D 1928), Nezvěstná (D 1928, prem. 1947), Daleká cesta (Ee 1929), Ondřej a Isabela (R 1929), Eliane (D 1930), Národní divadlo a jeho budovatelé (Dějiny Národního divadla, díl I, 1933), Budování Národního divadla (1934), Legenda o budování Národního divadla a její obhájce (1935), Prozatímní divadlo a jeho činohra (1937).

LITERATURA

M. Rutte v kn. Tvář pod maskou (1926); J. Honzl v kn. K novému významu umění (1956, o Nezvěstné) a v kn. Divadelní a lit. podobizny (1959); A. Dvořák v Programu D 48, 1947–48 (č. 2); J. Knap v ČČM 1947. *et*

Bartoš Písař

kolem 1470
1535 Praha

Pražský měšťan, obchodník, městský úředník a kronikář. Jako přívrženec Lutherova učení, pronikajícího do Čech, byl za bouří mezi dvěma křídly pražského patriciátu v letech 1524 a n. straníkem Jana Hlavsy z Liboslavě, předáka patricijského křídla nakloněného luterství; po vítězství jeho odpůrce, dočasného pražského diktátora Jana Paška z Vratu, prošel perzekucí a stal se literárním obhájcem své strany, historicky cenným, ale přes zdůrazňovanou objektivnost stranicky zaujatým polemickým dílem *Knihy o pozdvižení jedněch proti druhým* (zv. též *Kronika pražská*). Spis vznikl asi v l. 1529–30 po B. návratu z čtyřletého vyhnanství. Vlastní zážitky účastníka bouře a kritické úvahy o ní jsou doplněny dobovými dokumenty. Spis odráží autorovu znalost dobové literatury, zejména polemické, ale prozrazuje i nevalné vzdělání a nedostatek širšího politického rozhledu. Kronikářským zájmem o aktuální děje navazoval B. na typ historického spisování vytvořený za husitství.

EDICE A LITERATURA

Kronika B. P., vyd. J. V. Šimák, Fontes rerum Bohemicarum VI (1907). *jk*

Eduard Bass

(vl. jm. Eduard Schmidt)
1. 1. 1888 Praha
2. 10. 1946 Praha

Po studiu na obchodní akademii v Praze pracoval téměř deset let jako obchodní zástupce kartáčnického závodu svého otce. Krátký čas studoval v Curychu na polytechnice. Ačkoliv důvěrně poznal svět obchodu a řemesel, jeho záliby jej přiměly změnit nastoupenou životní dráhu. V r. 1910 vystoupil na zapřenou v kabaretu Bílá labuť v Praze na Poříčí jako zpěvák a recitátor. Po třech letech se stal spolupracovníkem literárního kabaretu Červená sedma, v němž se angažoval nejen jako konferenciér, zpěvák a recitátor, ale také jako autor textů. Začátky B. literární činnosti jsou spjaty také s předválečnými humoristickými časopisy (Kopřivy, Humory) a s volně vydávanými Letáky (1910–11). Na začátku první světové války sloužil u hradčanské sanity, později byl z armády pro nemoc propuštěn. Na podzim r. 1917 začal vydávat (ve spolupráci se Z. Kratochvílem, V. H. Brunnerem a J. Ladou) obnovené Letáky (do r. 1919). Spolu s J. Červeným, F. Nováčkem, Ch. Ballingem aj. publikoval satirické kabaretní texty v edici Syrinx, kterou řídil; v l. 1919–21 redigoval satirický list Šibeničky. R. 1921 vstoupil do redakce Lidových novin, kde nepřetržitě pracoval jako fejetonista, reportér, soudničkář, kulturní zpravodaj, divadelní kritik a tvůrce známých týdenních veršovaných causerií zvaných Rozhlásky. V l. 1926–30 byl šéfredaktorem Světozoru. R. 1933 se stal šéfredaktorem Lidových novin, na tomto místě pracoval do r. 1942. Po válce přešel do redakce Svobodných novin.

V mnohostranné žurnalistické, spisovatelské a kabaretní činnosti využíval Bass svého pohotového postřehu, smyslu pro lidový humor, parodii a satirické zesměšnění drobných lidských slabostí i některých vážných společenských vad. Byl znalcem mnoha zvláštních životních prostředí (cirkus a varieté, staropražské lokality, kriminalistika, umělecká bohéma, polosvět evropských velkoměst apod.) a

měl smysl pro okrajové oblasti umělecké tvorby i pro různé formy lidové zábavy. Jeho žurnalistické a literární práce vynikají kulturou řeči, dovedným využíváním různých stylistických prostředků a lexikálních vrstev. — Z B. kabaretní činnosti, jež se rozvíjela v období kolem první světové války a jež měla velký společenský ohlas, jsou nejvýznamnější jeho satirické kuplety. Mnohé z nich zlidověly, zejména ty, které se nevyhýbaly ostré politické kritice (např. Letáky proti K. Kramářovi). Z tohoto ovzduší vznikly i B. literární parodie a anekdoty ze života českých umělců *(To Arbes nenapsal, Vrchlický nebásnil; Umělci, mecenáši a jiná čeládka)*. Z B. raných humoresek, satir a fejetonů *(Fanynka, Letohrádek Jeho Milosti, Případ čísla 128 a jiné historky)* je nejznámější povídka parodující sportovní slávu poválečné české kopané *Klapzubova jedenáctka*. Své kulturně historické, topografické i sociologické znalosti ze života hlavního města uplatnil B. v mnoha novinářských causeriích a reportážích *(Potulky pražského reportéra, Pod kohoutkem svatovítským)*; z nich vynikají zasvěcené studie o jazyce a folklóru pražského polosvěta a periférie a zejména „lidová kronika" *Čtení o roce osmačtyřicátém*, v níž s charakterizačním uměním vykreslil řadu postav účastnících se na společenském životě předbřeznové Prahy. Na B. novinových fejetonech, „rozhlásciích" a „kázáníčkách" je patrna žurnalistická škola K. Čapka; přesnost detailního pozorování nebývá však pokaždé vyvážena adekvátním zobecněním (soubor reportáží ze zájezdu na olympiádu v r. 1928 *Holandský deníček; Jak rok běží*). B. nebyl přímým exponentem určité politické strany; vycházel z liberálně demokratické ideologie. Ve třicátých letech zaujal statečný protifašistický postoj (např. hájil španělské republikány). B. nejvýznamnějším dílem je románová kronika z prostředí cirkusu a varieté *Cirkus Humberto*; na osudech jedné cirkusové „dynastie" rozvinul nepatetickou oslavu pracovitosti, solidarity a kázně lidí z manéže i průbojnosti českého člověka, který se dovede uplatnit ve světě. Témuž prostředí věnoval také soubor deseti povídek *Lidé z maringotek*, v nichž uplatnil svou zálibu ve vyprávění, ve volné fabulaci i své mistrovství jazykové charakteristiky a v nichž také navázal na některé své práce starší *(Šest děvčat Williamsonových)*. — Překládal také z němčiny (H. Heine, Německo, 1923).

BIBLIOGRAFIE

Pegas k drožce připřažený (kuplety, 1916), Jak se dělá kabaret (1917), Fanynka a jiné humoresky (Pp 1917), Náhrdelník (D 1917, i prem.), Letohrádek Jeho Milosti a 20 jiných povídek z vojny vojenské i občanské (Pp 1921), Případ čísla 128 a jiné historky (Pp 1921), Klapzubova jedenáctka (P 1922), Potulky pražského reportéra (Rpe 1929), To Arbes nenapsal, Vrchlický nebásnil (Bb 1930), Umělci, mecenáši a jiná čeládka (anekdoty, 1930), Jak rok běží (Pp 1930), Šest děvčat Williamsonových (Pp 1930), Holandský deníček (Rpe 1930), Divoký život Alexandra Staviského (Rp 1934), Čtení o roce osmačtyřicátém (1940, 1. díl), Cirkus Humberto (R 1941), Ze začátků našich železnic (pojednání, 1941), Pod kohoutkem svatovítským (Ff 1942), Lidé z maringotek (Pp 1942). — Posmrtně: Kázáníčka (Pp 1946), Příběh vodníka Pabla (P 1947), Křižovatka u Prašné brány (Rp 1947), Prašivá ulice (Pp 1949). — Dílo E. B. v Čs. spisovateli v l. 1956—63 (8 sv., s doslovy A. Branalda, O. Mrkvičky, L. Kháse, A. Hájkové a J. Kočího).

LITERATURA

J. Červený v kn. Červená sedma (1951); F. Černý v dosl. k Cirkusu Humberto (1953); M. Grygar v předml. k Lidem z maringotek (1963). *mg*

Jan František Beckovský

1658 Německý (Havlíčkův) Brod
26. 12. 1725 Praha

Pocházel z chudé rodiny a teprve pozdě šel na studia do Brna a Vídně. Stal se členem řádu křižovníků a správcem nemocnice u sv. Anežky v Praze. Chtěl napsat dějiny celých Čech a nahradit tak lidem hodně čtenou, ale již vzácnou kroniku Hájkovu →. Východiskem mu byly spisy Balbínovy → a Pešinovy →, psal však jen česky. Z jeho *Poselkyně starých příběhův českých* vyšel jen 1. díl (1700), který sahá do r. 1526 a je v podstatě adaptací Hájkovy kroniky (B. rozšířil jen pasáže s oslavami českých patronů, nakupil výklady o zázracích, zveličil nechuť k české reformaci ap.). Druhý díl, materiálově cennější (sahá až do l. 1716 až 1718), zůstal nedokončen v rukopise. Je

to rozsáhlé, reprezentativní dílo (více než 1000 foliových stran), které vlasteneckým zaměřením a přístupným výkladem usilovalo o povznesení národní hrdosti. Způsobem zpracování souvisí se starší kronikářskou tradicí, neklade si však vědecké nároky. Autorovo stanovisko bylo sice protireformační, ale dílo sehrálo v dobových souvislostech kladnou úlohu.

EDICE A LITERATURA

2. díl Poselkyně, vyd. A. Rezek (3 sv. 1879 až 1880). — A. Truhlář ve Sborníku hist. 1884. *zt*

Jaroslav Bednář

28. 9. 1889 Vysoké Mýto

Po ukončení gymnasia v rodišti vystudoval farmacii v Praze (1912). První světové války se zúčastnil na italské frontě *(Červená země)*. Po válce byl lékárníkem v Praze, kde žije a věnuje se literární práci. — Příspěvky v Moderní revui, Lumíru, Panorámě, Tvorbě, Lidových novinách, Rudém právu, Literárních novinách, Plameni aj.

Základní téma Bednářových prací roste z jeho válečných zkušeností. Román *Červená země* charakterizuje konkrétnost zážitku a předmětnost výrazu, střízlivý a věcný pohled na válečné události; melancholicky laděný příběh B. druhého románu *Bílý smích* demonstruje příklad mravní velikosti, která překonává osobní tragédii altruistickou láskou k člověku. Ani ve svých básnických sbírkách se B. neuchyluje k přímému protestu, jeho elegická tvorba je naplněna tesknotou a bolestí z utrpení prostých hrdinů. Ve svém nejzávažnějším díle, „eposu o jedenácti zpěvech" *Hvězdná tuláctví*, promítá básník svůj osud do souvislostí dobových a snaží se nalézt protiklad válečných hrůz a katastrof v lidské něze a vnitřním smíru. Tímto pásmem snových představ se B. blíží básnické tvorbě příslušníků nezvalovské generace. Pozdější sbírky spojují vzpomínkové zahledění do minulosti s dělnou účastí v dnešním životě, v němž se projevuje úsilí o společenskou aktuálnost a patetický výraz *(Slunce nad domovem)*.

BIBLIOGRAFIE

Lidská tvář (Bb 1923), Proud světla (Bb 1926), Červená země (R 1928), Probuzení ohně (P 1930), Hvězdná tuláctví (Bb 1930, rozšíř. vyd. Hvězdná tuláctví — Retorta, 1946), Bílý smích (R 1940), V lidu jsi (Bb 1953), Slunce nad domovem (Bb 1955), Rodný stůl (Bb 1959), Živý dech (Bb 1963). — Výbory: Básně (1959, v usp. a s úvodem F. Hrubína).

LITERATURA

B. Polan v Plamenu 1960 (č. 3). *ztr*

Kamil Bednář

4. 7. 1912 Praha

Po maturitě na reálném gymnasiu v Praze a po první státní zkoušce na právnické fakultě Karlovy university studoval ještě šest semestrů na fakultě filosofické. Od uzavření vysokých škol r. 1939 byl zaměstnán v nakladatelství Melantrich, pak jako nakladatelský redaktor u V. Petra a od r. 1949 v Čs. spisovateli. Od r. 1959 se věnuje jen spisovatelské činnosti. Příspěvky v časopisech Mladá kultura (kterou v l. 1936—37 také redigoval), Čteme, Panoráma, Národní osvobození, Kritický měsíčník, Tvorba, Literární noviny, Nový život, Host do domu aj. Psal rovněž pod pseudonymy (nejčastěji Prokop Kouba). Redigoval sborníček Za Jiřím Ortenem (1945).

V programovém *Slovu k mladým* vyslovil K. Bednář za část literární generace nastupující na sklonku třicátých let její úzkost i bezradnost a na rozdíl od generace wolkrovsko-nezvalovské odpor k ideologičnosti a vyjádřil se pro úsilí o návrat k „věčným" hodnotám, k duchovním stavům člověka vyňatého ze společenských souvislostí. Ve své vlastní, tvárně nevýbojné poezii se při tomto úsilí nevyhnul abstraktnosti, která v souvislosti s oslabením významové určitosti sklouzává až k verbalismu. Tíživou duchovní situaci před druhou světovou válkou a za ní vyjádřil B. nejlépe v básních, v nichž vychází z prožitku úzkosti, bolesti a znepokojujících otázek smrti (konkretizovaných hlavně v námětu otcovy smrti). Z knih inspirovaných válečnými hrůzami a napsaných po osvobození vyniká skladba *Jim hostinou bylo,*

v níž se B. vyrovnává s válkou z hlediska svého přesvědčení o vykupující síle utrpení. — V posledních B. sbírkách sice pouto se společenským děním sílí, děje se to však na úkor silnějšího básnického účinu; těžiště jeho tvorby se přenáší do překladů a poezie pro děti. — Z B. překladatelské práce (Petöfi, Goethe, Camoës, staročeská poezie aj.) jsou nejvýznamnější překlady amerického básníka R. Jefferse, které zapůsobily na soudobou českou poezii.

BIBLIOGRAFIE

Kámen v dlažbě (Bb 1937), Milenka modř (Bb 1939), Rok (B 1939), Kamenný pláč (Bb 1939), Veliký mrtvý (B 1940), Slovo k mladým (E 1940), Ohlasy Slova k mladým (E 1941), Po všech svatbách světa (Bb 1941), Bosé oblohy (Bb 1942), Arabské pohádky z 1001 noci (1942), Hladiny tůní (Bb 1943), Kouzlení a cesty doktora Fausta (pohádka, 1943), O Faustovi, Markétce a ďáblu (pohádka, 1943), Píseň lásky (B 1944), Pohádka o princezně Duši (1944), Praha pod křídly války (Bb 1945), Slovo mají právě — žádná mýlka — Kašpárkovi druzi z divadýlka (Bb pro děti, 1945), Duše orlů (Bb 1946), Kálidás (D 1946, s E. Stambolievou), Dvanáct bratrů (Bb pro děti, 1946), Paměť bojovníků (Bb 1947), Alojskovo dobrodružství (B pro děti, 1947), Malá dobrodružství (Bb pro děti, 1947), Všelijaké povídání (Bb pro děti, 1947), Pravda světa (Bb 1948), Voják a pouť (B 1948), Jim hostinou bylo (B 1948), Jak zvířátka od lesa šla na pana Korbesa (B pro děti, 1948), Kamenný anděl (výbor z poezie, 1949), Slunce život (B pro děti, 1954), Dějiny srdce (Bb 1957), Pohádka o stéblu, bačkoře a měchýři (1957), Zima—slunce—sníh (Bb pro děti, 1957), Johanes doktor Faust (veršovaná loutková hra, 1958), Pohádka o dvou mrazících (1958), Jezdci v topolech (Bb 1961), Zuzanka a mořeplavci na Vltavě (P pro děti, 1961), Děvčátko z Itálie (P pro děti, 1962), Čas kočárů a lamp (Bb 1963). — Provedené hry: Trny mládí (1944). — Z překladů: R. Jeffers, Mara (1958), Jestřábí křik (1960), Hřebec grošák (1960), Pastýřka putující k dubnu (1961) aj.

LITERATURA

M. Červenka v Květnu 1957—58; M. Petříček v Plamenu 1962 (č. 7). *pb*

František Běhounek

28. 10. 1898 Praha

Po absolvování reálky (1916) a matematicko-fyzikálního studia na Karlově universitě (1920) odešel studovat radiologii na pařížský Institut du Radium k Marii Curieové-Skłodowské (1920 až 1922). Zúčastnil se dvou výprav do Arktidy (Amundsenovy, Ellsworthovy a Nobilovy v r. 1926 a Nobilovy v r. 1928) a k jejich vědeckým výsledkům podstatně přispěl svým zkoumáním kosmického záření. R. 1928 se stal docentem radioaktivity a atmosférické elektřiny na přírodovědecké fakultě Karlovy university, r. 1954 profesorem; r. 1956 přešel na fakultu technické a jaderné fyziky. Zároveň vedl Státní radiologický ústav v Praze (do r. 1945), potom fyzikální bádací oddělení Státního radioléčebného ústavu (poté výzkumnou složku Onkologického ústavu) na Bulovce, od r. 1956 je vedoucím úseku radiologické dozimetrie Ústavu jaderného výzkumu ČSAV. Roku 1953 byl zvolen členem korespondentem ČSAV, r. 1960 akademikem. Od r. 1956 působí jako expert čs. ministerstva zahraničních věcí ve vědecké komisi OSN pro výzkum atomového záření. Jeho vědeckou publikační činnost (Úvod do radioaktivity, 1931, s J. Heyrovským; Atmosférická elektřina, 1936; Lékařská radiologie, 1937, s F. V. Novákem; Lidé a radioaktivita, 1960, aj.) doplňují četné vědeckopopularizační spisy, články, přednášky apod.

První a nejznámější Běhounkovou beletristickou prací je dokumentární vyprávění *Trosečníci na kře ledové*. Autor (první Čech, který se dostal k severnímu pólu) líčí tu příhody Nobilovy výpravy, která ztroskotala ve vzduchoplodi v nedostupné polární oblasti; jen část jejích členů přečkala havárii a dožila se po mnoha týdnech záchrany. Kniha získala velkou popularitu nejen pro dokumentární hodnotu, nýbrž i pro poutavé zpracování. Také v dalších beletristických knížkách, určených většinou mládeži, vychází B. často ze skutečných událostí, píše o osudech badatelů a cestovatelů *(Kniha Robinsonů, Lidé a póly)*, o zeměpisných a přírodovědeckých objevech *(Lovci paprsků)* apod. Tyto náměty zpracovává ve stylu dobrodružného vyprávění. Usiluje o napínavý děj, nevyhýbaje se ani postupům konvenčním, vyzdvihuje odvahu, vytrvalost a obětavost svých hrdinů a přístupnou formou podává poučení o přírodovědeckých problémech nebo o historických faktech. Jeho zájem o vývoj a možnosti moderní vědy se projevuje i

v detektivním románě *(Případ profesora Hrona)* a ve vědeckofantastických příbězích *(Akce L, Projekt Scavenger)*.

BIBLIOGRAFIE

(většinou romány a rozsáhlejší povídky): Trosečníci na kře ledové (1928, od r. 1955 s názvem Trosečníci polárního moře), V říši věčného ledu a sněhu (1936), Lidé a póly, Osudy bojovníků bílé fronty (1941), Mořeplavci a objevitelé (1941), Kletba zlata (1942), Tajemství polárního moře (1942), Fregata pluje kolem světa. Dobrodružství námořního kadeta Karla Kaliny (1942), Kniha Robinsonů (1944), Robinsoni z Kronborgu (1944), Ledovou stopou. Polární dobrodružství Jana a Finna (1946), Na sever od Zambezi (1946), Ponorka Narwhal-2 (1946), V horách Větrné řeky (1947), Děla hřmí u severního pólu (1947), Případ profesora Hrona (1947), Komando plukovníka Brenta (1948), Únik z atomového města. Tajemství kolem vynálezu (1948), V zajetí Matabelů (1948), Lovci paprsků (1949), Příběhy staré řeky (1955), Akce L. Příběhy z atomového věku (1956), Ostrov draků (1958), Robinsoni vesmíru (1958), Tábor v lese (1960), Projekt Scavenger (1961). — Z vědeckopopularizačních prací: Rádium a paprsky X (1924), Od atomu k vesmíru (1939), Země, planeta neznámá (1941), Svět nejmenších rozměrů (1945), Cesta za objevem. Tajemné záření vesmíru (1945), Atom děsí svět (1947), O zářící hmotě (1954), Atomový věk (1956), Pierre Curie (1957), Atomy dnes a zítra (1962) aj. *kh*

Hana Bělohradská

(roz. Moráková)

12. 1. 1929 Praha

Po maturitě na gymnasiu v Praze začala studovat práva, ale po roce (1949) nastoupila jako laborantka na I. dětské klinice, kde pracovala do konce roku 1961. Nyní se věnuje literatuře. Časopisecky uveřejnila poprvé v Plameni (1962) novelu, která se stala i jejím knižním debutem.

Ve své prvotině, novele s okupační látkou a židovským hrdinou, sleduje Bělohradská třídění a tříbení lidských hodnot v situacích, kdy jsou lidé vystaveni nebezpečí smrti. Druhá novela je skicou generačního pocitu nevydařeného života: dvojice třicátníků si uvědomuje, že za pohodlnost a kompromisnictví platí ztrátou schopnosti pracovat i milovat.

BIBLIOGRAFIE

Bez krásy, bez límce (P 1962), Vítr se stočí k jihovýchodu (P 1963). *vk*

Václav Čeněk Bendl

24. 10. 1832 Turnov

27. 6. 1870 Volyně

Studoval na gymnasiu v Praze, Jičíně, Litoměřicích a nakonec na akademickém gymnasiu v Praze (do r. 1852, maturita dodatečně 1856). Tam redigoval studentské rukopisné časopisy Konvalinky a Poupata, Rétor a Zora; byl spoluredaktorem humoristického časopisu Rachejtle (1854—55 v Jičíně pod pseud. Fabián Čočka). Po studiích byl nuzně živ z podpor a z příležitostných zaměstnání (tiskárenský korektor, soukromý učitel jazyků), až jej bída přinutila vstoupit (1856) do kněžského semináře v Českých Budějovicích. Kaplanoval v Klatovech (1860—62), v Mirovicích (do roku 1866) a ve Volyni (od r. 1867). V Praze se stýkal s družinou J. V. Friče → a účastnil se jak některých jeho protivládních akcí, tak literární práce na almanachu Lada Nióla. Patřil mezi nejbližší přátele B. Němcové →, s níž byl téměř do konce jejího života v pravidelném písemném styku. — Přispíval, často pod pseud. Stránický, do časopisů a sborníků: Lumír (poprvé 1851), Zlaté klasy, ČČM, Rachejtle, Poutník od Otavy, Humoristické listy, Rodinná kronika, Lada Nióla, Blahověst aj. Uspořádal: Album. Sbírka nápisů do kněh památních, jež dílem napsal, dílem ze spisů slovanských, germánských a románských sestavil... (1868).

Převážná část Bendlova původního díla vznikala za pobytu v Praze po porážce revoluce r. 1848, v letech obnoveného absolutismu. V básních zčásti pokračoval v běžné produkci předbřeznové (sentimentální lyrika, ohlasové skladby, deklamovánky, veršované proslovy). Mnohem významnější je B. poezie tam, kde vyrůstá z jeho nejhlubších osobních zážitků (existenční nejistota, melancholie z rozčarování v lásce) a kde, vyjadřujíc pocity deziluze i napětí mezi člověkem jedincem a jeho společenským okolím, odpovídá obecnějším náladám po porážce revoluce. Tyto básně tvoří ve vývoji české literatury spojovací článek mezi romantickou poezií obrozenskou (Mácha →,

Nebeský →) a ranou tvorbou májovců (Neruda →, Hálek →). Kromě romantických novel napsal několik humoristických povídek; v nejzdařilejších *(Tatínkovy juchty)* dosahuje komického účinu konfrontací vžitých představ a konvencí s pravdou běžného života. Překládal veršem i prózou z ruštiny (Puškin, Lermontov, Bulgarin), polštiny (Wilkońska, Korzeniowski), franštiny (G. Sand), němčiny (Heine). Největší význam B. vůbec je v překladech díla A. S. Puškina. Mimo jiné uvedl do češtiny poprvé jeho Evžena Oněgina; tímto překladem také obohatil český verš tam, kde hledal odpovídající výraz pro konverzačně přirozenou plynulost básnické dikce.

BIBLIOGRAFIE

Básně a novely (1938), Tatínkovy juchty a jiné historky (Pp 1921). — Překlady: A. S. Puškin: Bachčisarajský fontán (1855), Výbor básní A. S. Puškina: I. Básně rozpravné (1859), II. Evgen Oněgin (1860). Básně Anně vydal ve sb. Nár. muzea C (1962) R. Havel.

LITERATURA

F. Strejček v úvodu k Básním a novelám (1938, s bibliografií a se soupisem literatury) a v kn. Naši bojovníci pérem (1948, Obětavý troseč-ník); K. Krejčí v kn. Kruh přátel B. Němcové (1946). *mo*

Vavřinec Benedikti z Nudožer

asi 1555 Nudožery na Nitransku
1615 Praha

Slovák, který studoval v Jihlavě a v Praze, mezitím však učil na venkově (Havl. Brod, Žatec); po dosažení gradu mistra svobodných umění (1600) stal se správcem školy v Německém (Havlíčkově) Brodě. Od r. 1604 působil jako profesor matematiky a klasické filologie na pražské universitě; zde prosazoval i pokrokovější pedagogické zásady a zasloužil se o reformu universitních řádů. Po bedlivém studiu soudobé literatury a českého jazyka i nářečí na Moravě a na Slovensku vydal významnou latinsky psanou českou mluvnici (*Grammaticae Bohemicae ... libri duo*, 1603). Zabýval se také otázkami poetiky; jeho práce z této oblasti se však nedochovala. O B. názorech svědčí zlomky jeho přebásnění žalmů (*Žalmové někteří v písně české na způsob veršů latinských vnově uvedení a vydaní*, 1606); ukazují, že šlo o vynikající dílo, které bylo jedním z prvních pokusů o uplatnění časomíry v českém básnictví.

EDICE A LITERATURA

J. Čečetka: Vavrinec Benedikti z Nedožier (1955). J. Hendrich v Bratislavě 1930 (Pierre de la Ramée a Gramatika V. B. z Nedožer). *zt*

Jan Beneš

26. 3. 1936 Praha

Vystudoval uměleckoprůmyslovou školu v Praze (1955). Po ukončení základní vojenské služby (1958) pracoval dva roky jako horník na Mostecku, pak jako kulisák v loutkovém divadle v Praze (1960 až 1962). — Od r. 1962 publikuje prózy v Plameni, Mladé frontě, Československém vojáku, Literárních novinách aj.
Obě povídkové knihy, věnované problémům dvacetiletých, zaujaly nekonvenčností Benešova pohledu. Autor zobrazuje mladé lidi ve chvílích útěku před všedním světem každodenních povinností (na cestách autostopem, na trampu, při džezu atd.), ve chvílích, kdy s pokusem uskutečnit své sny nalézají vlastní, protestující a zároveň odpovědný vztah k životu. Tvarově je B. próza, která s oblibou užívá monologické formy a hovorového jazyka se slangovými prvky, dosud syrová.

BIBLIOGRAFIE

Do vrabců jako když střelí (Pp 1963), Situace (Pp 1963). *dm*

Karel Josef Beneš

21. 2. 1896 Praha

Absolvoval klasické gymnasium v Praze (1915). V první světové válce byl těžce raněn. Studoval přírodní vědy, filosofii a dějiny hudby (doktorát filosofie 1921). V l. 1921—38 pracoval v pražské Universitní knihovně a pak jako ředitel Státní pedagogické knihovny Komenského v Praze. Pro účast v domácím od-

boji byl v prosinci 1939 zatčen, odsouzen nejprve k smrti, pak k sedmi letům káznice a vězněn až do dubna 1945; prodělal pochod smrti. Po válce byl úředníkem Státního úřadu plánovacího a činný ve filmové dramaturgii. Od r. 1950 žije v Rožmitále p. Třemšínem a pracuje kulturně na Příbramsku. Jeho manželka je virtuoska na housle Ervína Brokešová. — Psával hudební články do českých i cizích časopisů. Ve třicátých letech (od r. 1934) byl redaktorem Družstevní práce, v letech 1946—48 redigoval časopis Evropského literárního klubu Růst. Uspořádal Rok 1848 v projevech současníků (1932), Poezie za mřížemi (antologie z vězeňské poezie, 1946), Setba (1955, sborník prací začínajících autorů z Plzeňského kraje, s B. Polanem). Zpočátku psal pod jménem Karel Beneš-Jizerský.

Přístup K. J. Beneše k literární práci se vyvíjel. V pracích z let první republiky rád sestrojoval výjimečné životní situace, při jejichž pečlivě prokombinovaném řešení mohl uplatnit svou dušezpytnou vlohu; zážitky z okupace usměrnily látkovou volbu ve prospěch větší přirozenosti a prostoty. Zároveň přešel jeho zájem od výlučných osudů nebo typů jen konvenčně reprezentujících určitou společenskou vrstvu k postavám průkaznějším psychicky i sociálně. Tento obrat se projevil jak v B. prózách historických (úsilím o konkrétní charakteristiku postav revolučního období 1848, jehož je B. zasvěceným znalcem), tak v knihách s tematikou ze života českých vlastenců za okupace, v nichž vyjádřil na dějově bohatých příbězích protest proti nelidskosti fašismu *(Rodný hlas, Past)*. Nejblíže k básnickému ztvárnění života dostal se B. v románě *Kouzelný dům,* kde výjimečná situace (ztráta paměti po úrazu) napomohla psychologickému průzkumu obecnějšího dosahu. Jiné B. prózy z doby před r. 1945 dosáhly sice velkého (i mezinárodního) úspěchu, avšak nejčastěji zůstaly jen na úrovni vkusné, mnohdy však nehluboké zábavné četby *(Uloupený život)*. Jeho historické romány z let padesátých *(Mezi dvěma břehy, Dračí setba)* se nevyhnuly dobovému pojetí tohoto žánru jako ilustrace historie.

BIBLIOGRAFIE

Děvče s květinami (P 1920, pod jm. Karel Beneš-Jizerský), Ogelala (baletní mystérium, 1925, k hudbě E. Schulhoffa), Dobrý člověk (R 1925), Kov hovoří (P 1926), Nesmrtelní se setkávají (P 1928), Ozáření lidé (R 1929), Uloupený život (R 1935, zfilm.), Vítězný oblouk (R 1937), Kouzelný dům (P 1939, zfilm.), Červená pečeť (R 1940), Pohádka o zakleté písni (1946), Rudá v černé (Pp 1947, pov. Past zfilm.), Ohnivé písmo (R 1950), A přece se dočkal (P pro mládež, 1952), Rodný hlas (R 1953, zfilm.), Mezi dvěma břehy (R 1954, 1. část cyklu), Studentský hrdina (P pro mládež, 1956), Dračí setba (R 1957, 2. část cyklu, zfilm.), Hra o život (R a Pp 1958), Setkání v Karlových Varech (P 1959), Dítě pro štěstí (R 1961), Útok (R 1963, 3. část cyklu). — Dílo K. J. Beneše v Čs. spisovateli od r. 1957.

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1934—35 (Hromádka moderní české prózy — o Uloupeném životě); M. Petříček v dosl. ke Kouzelnému domu (1958). *há*

Václav Beneš Třebízský

(vl. jm. Václav Beneš)

27. 2. 1849 Třebíz u Slaného

20. 6. 1884 Mariánské Lázně

Syn krejčího, nadšeného čtenáře knih o české minulosti, vnuk lidového písmáka. Vystudoval gymnasium ve Slaném (1862—66) a v Praze, r. 1870 vstoupil do bohosloveckého semináře. Od r. 1875 působil jako kaplan v Litni u Berouna, od r. 1876 v Klecanech u Prahy. — Většinou publikoval v časopisech; přispíval zejména do Světozoru (zde r. 1871 první povídka Mara Bočarovna), Květů, Lumíru, Osvěty, Zlaté Prahy, Blahověstu, Koledy, Vesny, Ruchu aj.

Ve své literární prvotině stál B. Třebízský pod tematickým vlivem Chocholoušková → Jihu. Později se obrátil téměř výhradně k historii domácí, s Jihem však spojovala jeho tvorbu i nadále výrazná demokratičnost. V rozsáhlých i drobných povídkách vytvářel elegicky laděné, především k čtenářovu citu se obracející obrazy z českých dějin od dávnověku až po r. 1848, v nichž nelíčil ani tak historické události samy, jako spíše atmosféru doby a důsledky těchto událostí pro život národa. Látku bral z velkých dějepisných děl (Palacký →), ale i sám hledal prameny ve farních a městských archívech,

v kronikách a zápisech. Veden svým citově podloženým vlastenectvím k romantizujícímu pojetí, připomíná T. z minulosti jednak utrpení národa, jednak jeho snahy obranné. Představitele národa vidí především v prostém lidu. Vypjatá elegičnost stejně jako trpce bolestná ironie jeho próz jsou právě výrazem hlubokého soucítění s údělem utlačovaných. Stereotypně kreslené postavy (zejména nevinné dívky, podivínští starci) symbolizují svými osudy (svévolně zmařené životy, pošlapaná čest a spravedlnost) temné stránky národního osudu v minulosti. Pozornost, s níž se soustřeďoval na dobu pobělohorskou, vyplynula ze snahy varovně ukázat současníkům období nejhlubšího ponížení národa a největšího utrpení lidu *(Trnová koruna)*. — Jako katolický kněz prokázal T. statečnost tím, že vysoko hodnotil dobu husitskou, kdy „lid s cepy si uhájil volnost svědomí a svobodu politickou". Se sympatiemi a obdivem vylíčil ve svém nejlepším románě *Bludné duše* výbuch živelného lidového odporu proti útisku v selských bouřích, vřele také obhajoval revoluční hnutí r. 1848 *(Osmačtyřicátníci na vsi, První růže)*, jež spojoval s husitskými tradicemi. T. si všímal sociálních protikladů i ve své době a v několika drobných črtách zachytil projevy třídní diferenciace na české vesnici v sedmdesátých letech *(Ze společenského života)*. — Svým vlasteneckým citem, lidovým postojem a obranou nejvyšších lidských i národních hodnot působilo Třebízského dílo, předcházející historickou prózu Jiráskovu →, na široké vrstvy čtenářstva. V ovzduší sedmdesátých let vyznívalo i jako kritika českých společenských a politických poměrů, zejména zbohatlého měšťanstva.

BIBLIOGRAFIE

Vodníkova nevěsta (P 1873), Bludaři (P 1873, zamýšlený I. díl románu Pan Plichta z Žirotína), Očista (P 1877), Anežka Přemyslovna (R 1878), Obrazů historických řada I a II (1879—80, 3 sv.), Z našich dědin (P 1880), Pan Zikmund z Boršic (P 1880), Pokáním ke spasení (postní kázání, 1880), Stadický král (R 1881), Pan Odolan Pětipeský, Trnová koruna (Rr 1881), Na Štítném (P 1881), Z letopisů sázavských (P 1881), Levohradecká povídka (1882), Bludné duše (R 1882, zfilm.), Martin Puškar (R 1882), Zakletec (P 1882), Ze zapomenutých pamětí (Pp 1882), Pravdou k životu (promluvy, 1882—85, 4 sv.), Královna Dagmar (R 1883), Zábořský vladyka (P 1883), Stezkami našich dějin (Pp 1884), Povídky karlštejnského havrana (1884), Pro bílou labuť švamberskou (P 1884), V červáncích kalicha (Pp 1884), Výměnkáři (P 1884), Pomněnky ve vínek božský (modlitební kniha, 1884) aj. — Posmrtně: Povídky starověké z dějin vlasteneckých (Pp pro mládež, 1885), V podvečer pětilisté růže (R 1885), Pod doškovými střechami (Pp 1885), Obrázky z naší minulosti (1885), Dokonáno jest (R 1886), Ušlapán (R 1886), Z různých dob (Pp 1886, 1894, 2 sv.), Z farních archívů (1886), Černí Španělé (R 1886), Na Slanských stínadlech (R 1887), Z rodné chaloupky (Pp 1887), Pod skalami (P 1888), Příšery (P 1907). — K. V. Rais připravil z T. díla několik výborů pro mládež: Národní pohádky a pověsti (1886), Z rodné chaloupky (1887), Povídky starého zbrojnoše (1894), Havraním pérem (1901), Zlatá kniha V. Beneše Třebízského (1916), Třebízského čítanka (1920). — Korespondenci s názvem Listy. Vzpomíná se vyd. J. Šach (1926). — Sebrané spisy v létech 1884—89 u Topiče (16 sv v uspoř. J. Brauna).

LITERATURA

J. Braun v životopise v Sebraných spisech V. B. T., díl V, sv. 9 (1889); F. Strejček: V. B. T. (v 30. sv. Čes. hlav, 1925); J. Šach—F. Stuchlý: Nedokončená pouť (1959). J. Horák v kn. Z dějin literatur slovanských (1948, o Martinu Puškarovi); O. Králík v dosl. ke kn. V podvečer pětilisté růže (1941); R. Skřeček v dosl. k Bludným duším (1950); B. Polan v dosl. k Levohradecké povídce (1957); F. Benhart v dosl. k Povídkám karlštejnského havrana (1958). L. Holý v SV 1948—49 (o Pobělohorských elegiích). *mř*

Božena Benešová

(roz. Zapletalová)

30. 11. 1873 Nový Jičín

8. 4. 1936 Praha

Pocházela ze zámožné a vlivné měšťanské rodiny; dědeček byl poslancem říšského sněmu a starostou města, otec advokátem. Mládí prožila v Napajedlích, o prázdninách bývala ve Frenštátě pod Radhoštěm a v Uherském Hradišti; tři léta chodila v Olomouci do německé měšťanské školy. V Napajedlích se provdala (1896) za železničního úředníka Josefa Beneše. První povídku (V soumraku) otiskla v r. 1900 v Besedách Času, publikovala verše a povídky v Rudých květech, Zlaté Praze, redigovala přílohu Ženské revue Žena v umění (1908), tiskla v regionálních časopisech a kalendářích. Roku 1908 se přestěhovala do Prahy a sou-

stavně publikovala v Šaldově Novině, České kultuře, Lípě, Evě, spolupracovala s řadou deníků (Tribuna, Venkov), do nichž psala fejetony a kritiky; používala šifry B. B-ová. Do r. 1905 publikovala pod jménem Božena Zapletalová.

Počátky díla B. Benešové souvisejí s literárním kontextem prvního desetiletí našeho století. Podobně jako její literární vrstevníci A. M. Tilschová →, K. M. Čapek-Chod → i anarchisté Fráňa Šrámek → a Fr. Gellner →, zobrazuje rozklad měšťácké společnosti. Námětem povídek, které tvoří jádro jejího díla, je krize měšťanské morálky a „citová výchova" mladých lidí, kteří vstupují do života plni ideálů, víry v lásku a spravedlnost, avšak jsou z nich nelítostně vyvedeni poznáním skutečného života. Deziluze těchto mladých lidí nebývá vždy tragická: snadno a rychle vplouvají do žabomyšího světa svých rodičů, ztrácejí bezbolestně sny a iluze, které byly jen romantickým přikrášlením nudy a zahálčivého života *(Nedobytá vítězství, Myšky)*. Postupně však objevuje B. opravdu tragického hrdinu těchto střetnutí, dítě, do jehož světa rušivě zasahují dospělí. Tady se její ironický posměch mění ve společenskou kritiku měšťáckého životního názoru, falešnosti jeho morálky a ideálů. Poválečné povídky B. tuto kritickou notu ještě prohlubují. Na půdorysu krátké povídky, oproštěné od všeho popisu, zobrazuje se sžíravou ironií a skepsí svět svých hrdinů, které zachycuje v mezných situacích, kdy musí projevit pravou tvář; ze zdánlivě ušlechtilých lidí se stávají zbabělci a lháři, ukazují zištnost lásky, sobeckost přátelství, není v nich velkého citu ani opravdových mravních hodnot *(Rouhači a oblouzení)*. — Zatímco povídky vyznívají ostrou kritikou společnosti a otvírají řadu bolestných otázek, jsou romány B. pokusem najít harmonický řád, pozitivní životní hodnoty. První z nich *(Člověk)* je románem o hledání smyslu života a poslání člověka. B. zde polemizuje s idealistickým pojetím umělce, s kultem jeho výlučnosti (jak jej vyjádřil např. F. X. Šalda → v románě Loutky i dělníci boží nebo Svobodová → v Zahradě irémské). Ve válečné trilogii *(Úder, Podzemní plameny, Tragická duha)* vylíčila osud českého člověka za války, zachytila atmosféru moravského zázemí, kam válečné události dolehly sice ozvěnou, ale přece jen drtivě. I zde zdůrazňuje odpovědnost člověka za vlastní život stejně jako za osud společnosti, nutnost vychovávat sama sebe, osvobozovat se z předsudků a konvencí. Tyto myšlenky rozvíjí v několika dějových rovinách, v nichž zachycuje život různých společenských vrstev, ale především je vyjadřuje postavou hlavní hrdinky Aleny, která v tragickém nárazu ztrácí všechny své životní jistoty a musí si budovat život znova: společenská zkušenost (pracuje ve vlastenecké podzemní organizaci) jí pomáhá najít rovnováhu, vyřešit si vlastní intimní osud i najít místo ve společnosti. Pro romány B. je příznačné, že v nich převažuje myšlenková konstrukce nad přirozenou epičností, bohatý vypravěčský talent je podřízen myslitelskému záměru; vyznění těchto děl je poněkud oslabeno idealistickým pojetím člověka a dějin. — Teprve na sklonku života nalezla B. skutečné pozitivní hodnoty především v mládí, kladné typy lidí čistých, opravdových, schopných své sny hájit a uhájit. Objevuje základní jistotu ve vůli člověka k životu a vyjadřuje svou víru v jeho tvořivé síly a mravní zdraví (novela *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová*).

BIBLIOGRAFIE

Verše věrné i proradné (Bb 1909), Nedobytá vítězství (Pp 1910), Tři povídky (1914, přeprac. pod názvem Chlapci, 1927), Myšky (Pp 1916), Kruté mládí (Pp 1917), Člověk (R, 2 díly, 1919—20), Tiché dívky (Pp 1922), Oblouzení (Pp 1923, podruhé spolu se sb. Není člověku dovoleno z r. 1931 jako Rouhači a oblouzení, 1933), Úder (R 1926), Podzemní plameny (R 1929), Není člověku dovoleno (Pp 1931), Tragická duha (R 1933), Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová (P 1936, zfilm.). — Neznámé povídky a prozaická torza vyd. D. Moldanová a O. Švejkovská ve Sborníku Nár. muzea, ř. C (1963). Výbory: Chlapci a dívky (1953), Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová (1962). Sebrané spisy B. B. vycházely v Melantrichu v l. 1933—39 (10 sv.) a vybrané Dílo B. B. v Čs. spisovateli v l. 1955—57 (5 sv.).

LITERATURA

M. Pujmanová: B. B. (1935). F. X. Šalda v ŠZáp 1935—36, ve Studiích lit. hist. a krit. (1937) a v KP 10 (1957). J. Honzík v předml. k Úderu (1955) a v dosl. k Rouhačům a oblouzeným (1956) a k Člověku (1957); dosl. ke

kn. Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová a jiné povídky od J. Janů (1959) a D. Moldanové (1962). J. Pleskot ve Sborníku prací Pedagogického institutu v Ostravě, Dějiny — jazyk — literatura 1961 (Tři generační představitelky slovákého realismu). J. Träger v LUK 1937 (o dramatech). *dm*

Alena Bernášková

22. 5. 1920 Praha

V Praze vystudovala reálné gymnasium (1939) a dala se zapsat na lékařskou fakultu. Po zavření vysokých škol vychodila abiturientský kurs na obchodní akademii (1940) a učila na Jazykové škole, v l. 1944—45 byla pracovně nasazena. Po osvobození pracovala na ministerstvu informací, absolvovala filosofickou fakultu (1947), byla redaktorkou Svobodných novin. S novinářskou delegací navštívila USA a Kanadu (1946), cestovala také po západním Německu, Anglii a Francii; ze svých cest čerpala látku k povídkám, reportážím a rozhlasovým relacím. Od konce r. 1947 pracovala půl roku v orgánu OSN v tzv. Výzvě spojených národů na pomoc dětem. Po únoru 1948 nastoupila do redakce Lidových novin, od podzimu 1948 byla na studijním pobytu v tehdejších Stalinových závodech v Záluží u Mostu *(Cesta otevřená)*. R. 1950 působila jako redaktorka v nakladatelství Čs. spisovatel, v l. 1951—52 v časopise Čs. voják, v l. 1953—56 pracovala v aparátu Svazu čs. spisovatelů, v l. 1956 a 1960 byla zvolena poslankyní Národního shromáždění. S parlamentními delegacemi navštívila Francii, Itálii, Brazílii, Dálný východ aj. — Debutovala za války povídkami v týdeníku Ozvěny, dále psala do časopisů Nový život, Čs. voják, Květy, Mladá fronta, Literární noviny aj.

Východiskem tvorby A. Bernáškové je reportáž. Konkrétní zážitky ze zahraničních cest podnítily a naplnily většinu jejích prací, charakteristických tím, že postupují od záznamu bezprostředního dojmu a citového zájmu k bohatěji koncipovanému obrazu. Rovněž pokusy o povídky a román (autorčina *Cesta otevřená* byla prvním budovatelským románem v české próze) mají svůj základ v reportážním přístupu k látce, což jim sice dodává společenskou aktuálnost, ale zároveň způsobuje kompoziční nevyrovnanost, letmost psychologických charakteristik, rozptýlení hlavního dějového pásma. Reportérskou pohotovost a smysl pro politické motivace příběhů uplatnila B. v dramatu a v povídkách zachycujících soudobé mezinárodní konflikty.

BIBLIOGRAFIE

Letem USA a Kanadou (Rpe 1947), Cesta otevřená (R 1950, st. cena), O dědu Mrázovi a jeho kmotříčkovi (pohádka, 1953), Děti velké lásky (R 1953, zfilm.), Král nemá pravdu (Pp 1956), Let do Asie (Rpe 1962). — Provedené hry: Šeherezáda (1951). *ztr*

Petr Bezruč

(vl. jm. Vladimír Vašek)

15. 9. 1867 Opava

17. 2. 1958 Olomouc

Jeho otec Antonín Vašek (1829—1880), gymnasijní profesor slovanské a klasické filologie v Opavě, byl čelným národním buditelem ve Slezsku. Pro vlasteneckou činnost byl r. 1873 přeložen do Brna na Slovanské gymnasium. Spisem Filologický důkaz, že RK a RZ, též zlomek EJ jsou podvržená díla Václava Hanky, zasáhl do boje o pravost rukopisů. Vladimír Vašek navštěvoval Slovanské gymnasium v Brně (1877—85) a v l. 1885—88 studoval klasickou filologii v Praze. R. 1888 zanechal studií a vrátil se do Brna. Tam nastoupil nejdříve jako diurnista k Zemskému výboru a o rok později se stal praktikantem na nádražní poště. R. 1889 byly v časopisech Švanda dudák (pod pseud. Ratibor Suk) otištěny jeho první příspěvky, realistické prózy Studie z Café Lustig. R. 1891 odešel jako poštovní asistent do Místku; za tohoto pobytu důkladně poznal beskydský a slezský kraj a jeho život. Po dvou letech se vrátil do Brna. 1898—99 byl vážně nemocen plicní a nervovou chorobou. R. 1900 znovu onemocněl a uchýlil se k bratru Ladislavovi do Ivančic; teprve na podzim 1902 začal opět trvale pracovat. V září 1915 byl B. zatčen pro klamné podezření, že napsal protirakouskou báseň do pařížského časopisu českých

emigrantů l'Indépendance Tchèque. Po věznění ve Vídni a v Brně byl propuštěn pro nedostatek důkazů (25. 2. 1916). V převratových dnech 1918 byl jmenován přednostou brněnské nádražní pošty, avšak hned druhý den se vzdal funkce a vrátil se na dřívější místo v reklamním oddělení. R. 1928 odešel do výslužby a žil v ústraní v Brně, ale též v Kostelci na Hané, v Brance u Opavy, v létě ve Starých Hamrech v Beskydech. R. 1939 odešel do Kostelce, kde zůstal až do konce života. R. 1945 byl jmenován národním umělcem. — B. přispíval mimo jiné do časopisů a novin Švanda dudák, Besedy Času, Niva, Moravskoslezský deník, Československý deník, Lidové noviny aj. Užíval pseudonymů Ratibor Suk, Neznámý, Smil z Rolničky, Kuba Stopěruntík, Alter Ego, Petr Bezperák aj.

Historie vzniku jediné Bezručovy sbírky Slezské písně není dodnes beze zbytku jasná. Naprostá většina badatelů však pokládá za prokázaný názor, že jádro Slezských písní, 54 básní poslaných do Herbenova Času, vzniklo na samém přelomu století (1899—1900), tj. v době, kdy byly skutečně odeslány. (Do starší doby patří s největší pravděpodobností jen jednotlivosti.) Tyto verše byly vytvořeny takřka naráz, v prudkém tvůrčím vypětí, pod tlakem vážné choroby a po novém setkání se slezskou skutečností; přitom měl ovšem B. k dispozici poznatky ze svých starších slezských pobytů (zejména 1891—93). Po prozrazení pseudonymu (zprvu v užším kruhu r. 1900 Norbertem Mrštíkem) a s pocitem rezignace pokračuje B. tvorba volnějším tempem v epických příbězích a intimní lyrice (zařazené do Slezských písní jen zčásti). V období světové války píše B. básně ohlasového charakteru, po vzniku republiky je ovlivněn regionálním národovectvím; vedle publicistických veršů vchází do Slezských písní z této doby zejména několik pozdních balad. — Pro publikační historii Slezských písní jsou vedle přelomu století důležitá léta 1903, kdy dal B. svolení k Herbenově edici časopiseckého a knižního Slezského čísla, dále 1909, kdy byla sbírka podstatně rozšířena a poprvé vydána pod svým dnešním titulem, později pak zejména 1928, neboť tehdy dostaly Slezské písně v podstatě dnešní podobu. — Slezské písně jsou jedním z děl, jimiž ukázala moderní česká poezie na přelomu století, že je schopna vyjádřit život v celé šíři, včetně bohatství sociálních vztahů. Tam, kde básníci devadesátých let vytvářeli filosoficko-sociální alegorie a složité obrazné konstrukce, zasahuje B. tvorba do národního a sociálního dramatu intenzívním výrazem konfliktů jednoho kraje, kolektivních i individuálních osudů slezského lidu, konkrétních případů útlaku a vzdoru. Slezské písně přitom nejsou pouhým typizujícím přepisem slezské skutečnosti. Význam raného B. regionalismu záleží v tom, že jeho prostřednictvím byl nalezen nový, umělecky nesmírně účinný způsob „modelování" celého života soudobé společnosti. Bezručovo Slezsko leží na pomezí dokumentárního obrazu a svobodné básnické vize, která stylizuje skutečnou krajinu a její obyvatele v monumentální symbol. Historicky vzniklá disproporce, která uprostřed moderní Evropy ponechávala rozsáhlá teritoria, kde sociální i národní útlak nabýval forem evidentního násilí a bezpráví, není tu jen obecně kritizována, ale vyvolává i zvláštní charakteristický způsob reakce; izolovaný vzdor se dlouho hromadí, zadržován okolní neprobudilostí a surovým tlakem zvnějška, a když konečně jednou, tragicky neúspěšně, vybuchne, přináší za sebou, alespoň pro svého nositele, nové zoufalství, rezignaci anebo smrt. Zároveň se však tento vzdor stává součástí mýtu, a stopy, jež trvale zanechal v povědomí kolektivu, spolupůsobí při formování budoucího svobodnějšího a aktivnějšího vztahu k vlastnímu údělu. Taková situace člověka je společná jak B. lidovým postavám, tak básnické autostylizaci samotného tvůrce Slezských písní: byla vyjádřena v tragické a heroické formuli „jen jedenkrát", kterou B. charakterizoval svou i zobrazenou anarchistickou revoltu, svůj erotický prožitek i své první a nejvýznamnější básnické vystoupení. — Stálé přecházení mezi předmětným a obrazným významem, mezi bezprostřední konfesí a autostylizací, mezi dokumentem a mýtem se ve Slezských písních uskutečnilo syntézou nejvýznamnějších moderních bás-

nických proudů konce století. B. dokázal sloučit v jediný organický celek protichůdné metody a principy stylizační a zároveň uvést tento celek do přímého vztahu k objektivní i subjektivní realitě. Nasyceny uměleckou zkušeností vrcholků moderní slovesné kultury, působí Slezské písně zároveň jako spontánní výraz mýtotvorné energie kmene, jako poezie stojící v nejlepším slova smyslu „mimo literaturu". — V těsném vztahu k symbolistické poezii se vytvářel styl B. patetických veršů, kde sociální a národní konflikt je zobrazen v monumentalizujícím přirovnání, často s využitím motivů z antických dějin; slezské továrny, šachty a hory se tu mění ve fantastickou krajinu legendárních bitev a sama postava bojovníka dostává rozplývavé obrysy fantómu. S využitím symbolistické metafory, která se rozrůstá v rozlehlý kontext a svobodně nakládá se surovinou zážitku, vyjadřuje B. i intimní prožitek lásky a tvorby. Specifické kompoziční prostředky (paralelismus) mu umožňují naznačit stálé prolínání osobního a kmenového osudu. Navázáním na symbolistický volný verš vykrystalizoval také nejvlastnější rytmus B. poezie, daktyl s mnoha záměrnými expresívními nepravidelnostmi, často využívající kontrastů mezi verši nestejné délky. — Druhá slohová vrstva Slezských písní se vytváří od počátku v kontaktu s macharovským realismem. Projevuje se v bohatém využití reálného detailu, bezprostředně odpozorovaného ze skutečnosti, vnášejícího do básní osobité rysy kraje. Vedle četných vlastních jmen hrají obdobnou úlohu také jazykové dialektismy. V Slezských písních vystupuje řada postav, které mají konkrétní živé předobrazy, vždy ovšem básnicky přetvořené natolik, aby vystoupil jejich obecný význam i básníkova zaujatá spoluúčast ostře rozvrhující hranice práva a bezpráví. Tak i tyto postavy dostávají, alespoň v prvních letech B. tvorby, symbolický význam, což se projevilo zejména v baladách. — Další významnou složku slohu Slezských písní tvoří připomínky písně; vedle klasického folklóru využívá B. i různých útočných pamfletických útvarů. Písňovost se projevuje v pravidelném verši, v charakteristických motivech a zvláště v refrénu. V ní, jakož i v bezprostřednosti intimně lyrického vyznání některých pozdějších básní, se B. sbližuje s poezií Šrámkovy a Tomanovy generace, která spolu s ním vstupovala do literatury. — Z hlediska časové posloupnosti tvorby nejsou jmenované tři vrstvy rozloženy u Bezruče rovnoměrně, třebaže všechny působí od počátku a žádná úplně nemizí. Ve verších z let 1899 až 1900 hraje vedoucí roli symbolistický patos a metafora, později se posiluje macharovské vypravěčství, vznikají epické veršované povídky. V intimní lyrice místo někdejších dramatických konfesí převládají tóny hořké rezignace (pseudonym Smil z Rolničky). — Slezské písně se staly životním dílem svého autora, který do nich volně začleňoval i básně z pozdějších období. Z jednoznačného úderu proti útlaku se tak postupně přeměňovaly ve výraz mnohostranného života, zachycující nejrůznější vrstvy lidského prožitku a proměnlivé reality. Ve shodě s tím se bez zřetelného členění utvářela i jejich mozaikovitá kompozice; pozvolna se v ní ztratilo i tematické uspořádání, jež původně dal Slezskému číslu jeho vydavatel Herben. Také text Slezských písní procházel v B. rukou četnými obměnami, které původně byly výrazem uvědomělého tvůrčího přístupu k dílu, od třicátých let však byly určeny filologickými a regionalistickými zálibami stárnoucího básníka a měly ráz neorganických zásahů; proto se dnes při vydávání díla vracíme k jeho dřívějším verzím. — Slezské písně měly a mají v kritice i v nejširších čtenářských vrstvách nadšený ohlas. Zápas o národní svobodu a socialismus stále znovu aktualizuje význam jejich rozhořčené protipanské revolty, vyrůstající živelně ze samé podstaty člověka a skutečnosti; a intimní B. verše, formulující osobitý odstín neefektního heroismu, působí dodnes svou koncepcí silného lidství, jež si uchovává pozitivní vztah k životu i tehdy, když mu život ukřivdil. — Z tvorby do Slezských písní nezařazené jsou významnější dva okruhy lyriky. Jeden z nich tvoří milostné verše, vyrostlé ze vztahu k Fanynce Tomkové, Labutince Slezských písní. Druhý, důležitější, je několik muž-

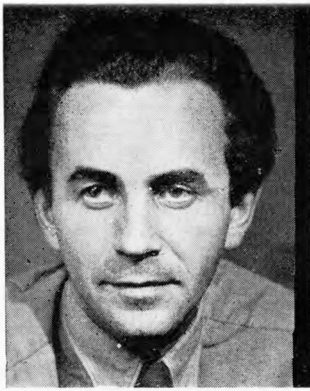

Pavel Bojar

Hanuš Bonn

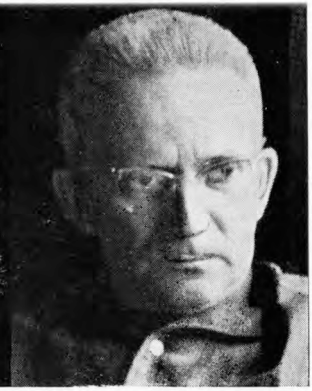

Adolf Branald

František Branislav

Antonín Brousek

Josef Brukner

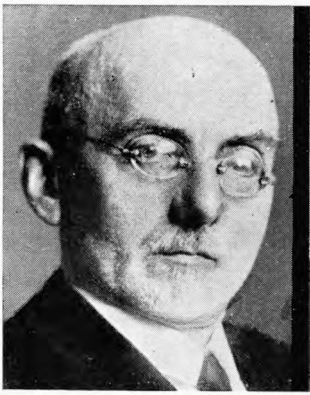

Otokar Březina

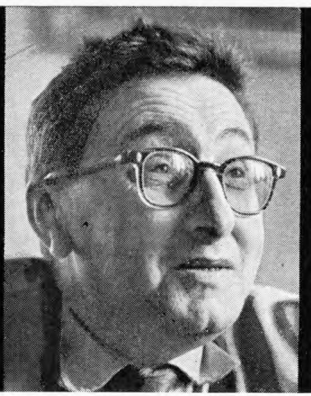

Bohuslav Březovský

Ladislav Bublík

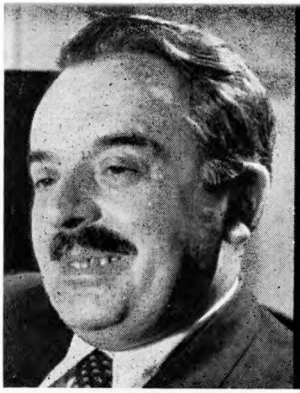

Emil F. Burian

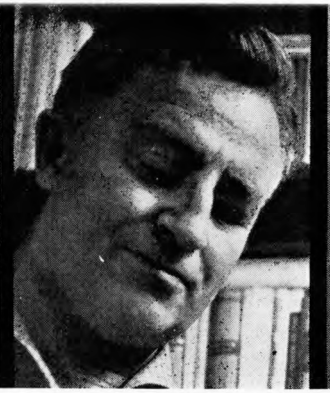

Miloslav Bureš

František Buriánek

Vojtěch Cach

Josef Čapek

Karel Čapek

Karel M. Čapek Chod

Jan Čarek

Svatopluk Čech

ných básní o stáří, smrti a bohatství lidského údělu; hlavní místo mezi nimi zaujímá *Stužkonoska modrá*. Drobné prózy starého i novějšího data, jakož i velké množství příležitostných veršovaných pozdravů, zůstaly na okraji B. díla.

BIBLIOGRAFIE

Slezské číslo (Bb 1903), Slezské písně (Bb 1909), Stužkonoska modrá (B 1930), Paralipomena I (Bb 1937), Paralipomena II (Bb 1938), Studie z Café Lustig (Pp 1934). — Moravská zem a moravská řeč. Republika před Svatým Petrem (P 1923, pseud. Kuba Stopěruntík), Černá hodinka s Petrem Bezručem. Prozradil Alter Ego (P. 1931), Lolo a druhové (P 1937, pseud. Old Ještěr), Jistebský či jistebnický? (polemika, 1936), Mláďátko (P 1948), Je nás šest (Pp 1950), Povídky ze života (1957). — Posmrtně: Přátelům i nepřátelům (Bb 1958), Labutinka (Bb 1961). Edice důležité pro textovou kritiku Slezských písní: Rukopisy Petra Bezruče z let 1899—1900 (1950); Písně (1899—1900) (1953, obojí vyd. O. Králík). — Korespondence: Bezruč—Machar. Vzájemná korespondence (1961, vyd. J. Dvořák), Listy P. B. Václavu Flajšhansovi (1957, vyd. M. Vieweghová-Zdráhalová). — V. Ficek a A. Kučík: Bibliografie P. B. I, Dílo (1953).

LITERATURA

V. Martínek: P. B. (2. vyd. 1924); J. V. Sedlák: P. B. (1931); M. Hýsek: Tři kapitoly o P. B. (1934); Bezručův hlas (1940); K. Rektorisová: Bezručův verš (1935) a Národní umělec P. B. (1947); J. Hrabák: P. B. a jeho doba (1946) a v kn. Šest studií o nové čes. lit. (1961); J. Janů: P. B. (1947); F. Trávníček: Lidská tvář P. B. (1947); J. L. Fischer, J. Š. Kvapil, O. Králík, K. Horálek a J. Bělič: Pět studií o P. B. (1947); A. Závodský: Studie o P. B. (1947); Bezručův sborník k 80. naroz. básníka (1947); D. Šajtar: Prameny Slezských písní (1954) a Pět studií ve znamení P. Bezruče (1958); F. Buriánek: P. B. (1957), v kn. Bezruč—Toman—Gellner—Šrámek (1955) a ve sborníku K problémům realismu (1958); O. Králík: Kapitoly o Slezských písních (1957) a Text Slezských písní (1963); B. Pračka — O. Králík — J. Dvořák: Bezručův proces (1962). F. X. Šalda v KP 7 (1953), v ŠZáp 1930—31 (o Stužkonosce modré) a v SaS 1935 (o autostylizaci); J. Fučík ve Statích o literatuře (1951); B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962); A. Matuška v Medailónech (1960). J. Mukařovský v SaS 1935 (o monografii K. Rektorisové o Bezručově verši); zvl. číslo Slezského sborníku 1953; M. Nosek v ČLit 1956 (o Šajtarově knize Prameny Slezských písní). — Ostatní literatura: V. Ficek — A. Kučík: Bibliografie P. B. II, Literatura o životě a díle P. B. (1958). *mč*

Konstantin Biebl

26. 2. 1898 Slavětín u Loun
12. 11. 1951 Praha

Narodil se v rodině lékaře; matka byla sestrou básníka Arnošta Ráže →. Od r. 1909 studoval na reálce v Lounech, od r. 1914 v Praze. Maturoval r. 1917 již jako jednoroční dobrovolník. Na vojně byl od r. 1916, koncem r. 1917 byl nasazen na balkánskou frontu, v lednu 1918 byl raněn, zajat od komitů a odsouzen k smrti (tento B. životní zážitek se stal dějovým podkladem Wolkrovy prózy Ilda). Ze zajetí uprchl; z nemocnice v Sarajevě byl poslán na léčení tuberkulózy do Loun a v červenci 1918 z vojny propuštěn. Koncem r. 1918 vznikaly první B. verše, cyklus Písně souchotináře, které publikoval r. 1919 v krajinských listech (rakovnický Krakovec, lounský Cíl) pod pseudonymem K. Slavětínský. V l. 1921—26 studoval na lékařské fakultě Karlovy university. V Praze se seznámil s příslušníky mladé literární generace, jeho důvěrným přítelem se stal J. Wolker →, s nímž podnikl cestu do Dalmácie (1922). Stal se členem brněnské Literární skupiny, v druhé polovině dvacátých let členem Devětsilu. V l. 1926 až 1927 navštívil Cejlon, Sumatru a Jávu; r. 1931 byl v severní Africe (Alžír a Tunis). V třicátých letech žil v Lounech (měl koncesi zubního technika, ale praxi neprovozoval), kde se účastnil politické práce. Od r. 1931 absolvoval na pražské filosofické fakultě několik semestrů. R. 1934 se stal členem surrealistické skupiny. Za druhé světové války žil v Praze i na venkově, pracoval ve filmu, spolupracoval s nakladatelstvím Melantrich. Od r. 1945 byl členem Filmové rady. Z této práce ho vyřazovala těžká choroba; v době léčení v Karlových Varech vznikala řada básní jeho poslední knihy *Bez obav.* — Přispíval do sborníků Almanach lounského studentstva (1921), Sborník Literární skupiny (1923), Fronta (1927), Surrealismus (1936), Antologie protifašistických umělců (1936) aj. a do časopisů Rudé právo, Sršatec, Trn, Průboj, Národní osvobození, Domov a svět, Host, Kmen, Rozpravy Aventina,

ReD, Volné směry, Tvorba aj. Redigoval sborník In memoriam Jiřího Wolkra (1924).

Biebl debutoval knižně ve společné sbírce veršů se svým strýcem básníkem A. Rážem →. B. podíl na knize je silně poznamenán vlivem J. Wolkra, zejména z období Hosta do domu, hlásí se v něm však už také básníkova typická plachá něha, smutek a melancholie, do níž vyústily otřesné osobní zážitky z války i vážná choroba (tuberkulóza). B. vstupoval do literatury s poněkud odlišnými životními zkušenostmi a psychologickými předpoklady než ostatní čelní představitelé devětsilské generace. V prvním období své tvůrčí cesty, kterou po prvotině vyznačují sbírky *Věrný hlas, Zlom* a *Zloděj z Bagdadu*, sledoval B. osudy a podoby obětí kapitalistické exploatace i třídního teroru vytrvaleji než jeho generační druhové a program proletářské poezie naplňoval velmi účinně ještě v době, kdy nejmocnější vlna této poezie u nás již opadla. Pro první sbírky B. je charakteristické vypjaté citové hodnocení jevů, úsilí stylizovat sociální skutečnost v důvěrný obraz etických hodnot člověka. B. je tu básníkem intimních poloh, v jeho pojetí skutečnosti dominuje pokora. Nebezpečí pasivity, náladové poetizace drobných věcí, žánrovitosti a alegoričnosti se snaží odstranit zesílením dějových prvků *(Zlom)*. K poetismu se přiklání B. opět později než jiní — cele až po *Zloději z Bagdadu*, inspirovaném smrtí milenky, kterou poznal za osudového pobytu na Jadranu. Začátky B. poetistického období vyznačuje experimentování se slovem, jež vedlo postupně až k slovním hříčkám a eufonickým konstrukcím *(Zlatými řetězy)*. Pak vydává dvě zralé knihy veršů: lyrickou sbírku *S lodí, jež dováží čaj a kávu*, která má svůj prozaický protějšek v Cestě na Jávu (knižně publikované až po smrti), a apollinairovskou skladbu *Nový Ikaros*, která je vrcholem B. meziválečné poezie. Svůj sklon k miniatuře, k sentimentu, k potěše z nejskromnějších věcí překonává B. ve své poetistické fázi metodou tvorby asociativní. Odvážnými obrazovými přeskoky z tropického pásma do rodného kraje a vlastního dětství postihuje svět v jeho souvislé celistvosti. Zběsilý vír věcí a dějů, uvolněný proud asociací je nicméně soustředěn k postižení zoufalství lidí, z jejichž paměti nevymizela válka a kteří marně hledají vnitřní uklidnění. — Už na přelomu dvacátých a třicátých let se v B. tvorbě objevují některé prvky surrealistické metody a obraznosti (vedle básnické prózy *Plancius*, která je vyhroceným protikolonialistickým epilogem tvorby bezprostředně inspirované cestou do tropů), takže básníkova účast na českém surrealistickém hnutí má svou logiku; surrealismus nebyl ovšem s to vymanit B. z tvůrčí krize, která se dostavila po Novém Ikarovi a která se projevovala odmlčením téměř na celé desetiletí. Východisko ze snových krajin a subjektivity nalézá B. až za okupace v básních, které pak zařazuje do básnické knihy *Bez obav*, ve které shrnul výběr z intenzívní lyrické činnosti svého posledního tvůrčího období. B. zde dociluje mohutné koncentrace představ a jejich prudké významové konfrontace, umí držet napětí mezi intenzitou jednotlivých obrazů a celkovým smyslem básně. B. sbírka sehrála významnou úlohu v boji proti konvenčnosti a schematičnosti české poezie padesátých let. Bojovnost a pamfletičnost je provázena polemicky vyhrocenými básnickými manifesty a programy socialistické tvorby, v nichž formuloval dobové úkoly básníka a umění prozíravěji a pregnantněji než soudobá kritika. Spolu s lyrikou Nezvalovou →, Závadovou → a několika dalších básníků představuje sbírka Bez obav vrchol lyriky z přelomu čtyřicátých a padesátých let a na vývoj mladé protischematické poezie působila snad nejsilněji ze všech, jak patrno z veršů mladých básníků (M. Kundera, M. Florian, K. Šiktanc), věnovaných Bieblovi, i ze samé metody jejich tvorby. — B. dílo, k němuž vedle poezie a reportáží i próz patří také filmová balada Černá věž (otištěná až v 5. sv. Díla) a nemnoho statí a projevů, vyznačující se vždy nekompromisní světonázorovou pozicí básníkovou, znamená významný příspěvek k rozvoji lyrického prvku meziválečné i pookupační české poezie.

BIBLIOGRAFIE

Cesta k lidem (Bb 1923, autorem první části je A. Ráž, druhé části K. B.), Věrný hlas (Bb

1924, rozšíř. vyd. 1925), Zlom (Bb 1925, rozšíř. vyd. 1928), Zloděj z Bagdadu (Bb 1925), Zlatými řetězy (Bb 1926), Modré stíny (Bb 1926), S lodí, jež dováží čaj a kávu (Bb 1927), Nový Ikaros (B 1929), Nebe peklo ráj (Bb 1930, rozšíř. vyd. 1931); Plancius (P 1931), Zrcadlo noci (Bb 1939), Bez obav (Bb 1951, st. cena). — Posmrtně: Cesta na Jávu (Pp 1958). — Korespondence: Listy dvou básníků (s J. Wolkrem, 1953, usp. Z. Wolkerová a J. Kühndel). — Dílo K. B. v Čs. spisovateli v l. 1951—54 (5 sv.). — Bibliografie: K. B. (1955).

LITERATURA

Za K. B. (1952); K. Konrád: O K. B. (1952); H. Bieblová: Můj syn K. B. (1955); O. Bartoš: Lounsko v díle K. Konráda a K. B. (1960). F. X. Šalda v kn. Moderní literatura čes. (ve Studiích z čes. literatury, 1961) a v KP 13 (1963); F. Götz v kn. Jasnící se horizont (1926) a Básnický dnešek (1931); A. M. Píša v kn. Směry a cíle (1927); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); B. Václavek v kn. Od umění k tvorbě (2. vyd. 1949); E. Urx v kn. V prvních řadách (1962); J. Sixta v Třech studiích o moderní čes. literatuře (Acta Univ. Palackianae Olomucensis, fac. philosophica, Supplementum 4, 1962).

Mikuláš Biskupec

(vl. jm. Mikuláš z Pelhřimova)

† asi 1459

Studoval na pražské universitě, stal se r. 1409 bakalářem svob. umění a r. 1415 knězem. Záhy se přidal k táborům a stal se jejich biskupem se sídlem v Písku. Vystupoval jako teolog a mluvčí své strany ve sporech s bohoslovci pražanů, jednal za tábory o kompaktáta jak doma, tak v Basileji, kde hájil zvl. artikul o stíhání veřejných hříchů a popudil tím zástupce církve na koncilu. Ve čtyřicátých letech 15. stol. bojoval ještě o věroučnou nezávislost táborů na oficiálním utrakvismu; r. 1452, po dobytí Tábora Jiřím z Poděbrad, byl B. odvezen na Poděbrady a tam až do smrti internován. — B. spisy jsou literární formulací názorů radikální strany v teologicko-politických sporech charakteristických pro husitské písemnictví. Bránil hlavně názor táborů na oltářní svátost (učili, že Kristus je ve svátosti přítomen jen symbolicky) jak proti římské církvi, tak proti pražským mistrům; v tomto učení se B. nesrovnával také s Chelčickým →. Obranný ráz B. činnosti vyžadoval, aby psal většinou latinsky. Nejvýznamnější je soubor obran sestavený ve čtyřicátých letech pod názvem *Chronicon sacerdotum Taboriensium* (Kronika táborských kněží). B. se zřejmě podílel i na českém spisu Viera kněží táborských o velebné svátosti oltářní, určeném k informování domácí veřejnosti.

EDICE A LITERATURA

Chronicon sacerdotum Taboriensium, vyd. Konstantin Höfler v kn. Geschichtschreiber der husitischen Bewegung II (1865), ukázku v čes. překl. otiskl J. Macek v kn. Ktož jsú boží bojovníci (1951); Z. Nejedlý, Prameny k synodám strany pražské a táborské (přídavek o učení Biskupcově, 1900). — F. M. Bartoš v kn. Světci a kacíři (1949). *ep*

Zdeněk Bláha

(vl. jm. Zdeněk Klocperk)

9. 5. 1925 Praha

Po maturitě na gymnasiu v Praze (1944) pracoval jako pomocný tovární dělník. V l. 1945—49 studoval na pražské filosofické fakultě (doktorát 1951) a zároveň působil jako filmový dramaturg (1948 až 1949). Potom byl dramaturgem Městských divadel pražských a Ústředního divadla čs. armády (1949—56), vedoucím dramatického vysílání Čs. televize (1956—61) a dramaturgem Čs. filmu (1961—63), odkud se vrátil do Divadla čs. armády. — V době vysokoškolských studií i později uveřejňoval divadelní referáty a články v Tvorbě, Rudém právu, Mladé frontě a Divadle, nyní i televizní recenze hlavně v Rudém právu (někdy pod šifrou zb.). Pro televizi mj. zdramatizoval román J. Otčenáška Občan Brych, napsal většinu příběhů publicistického seriálu Rodina Bláhova a původní hru Soudruzi.

Bláha se pokusil v českém poválečném dramatu poprvé ztvárnit nová fakta, témata a konflikty soudobého politického a společenského života. V jednoduchých příbězích a zápletkách svých reportážních her *(Hodí se žít, Kdo s koho?, Mír)* konfrontoval buržoazní prostředí s prostředím vítězné dělnické třídy, jejíž stanovisko proklamoval. Konkrétní kresbou postihl zejména některé rysy tehdejší mládeže a měšťáků, proti nimž postavil

neproblematické figurky kladných dělnických hrdinů nebo mladých lidí, kteří se rozcházejí se světem rodičů. Přes neumělost prvních uměleckých průzkumů nové skutečnosti, podnikaných bez zkušenosti a opor v tradici, B. hry daly impuls k další tvorbě i k vytváření kritérií pro dramatické pojetí nových společenských faktů.

BIBLIOGRAFIE
Hodí se žít (D 1947, i prem.), Kdo s koho? (D 1948, i prem.). — Provedené hry: Mír (1949), Jurášek (1955, dramatizace prózy J. Sosnara), Soudruzi (1962), Útěk pana Mac Kinleye (1963, dramatizace prózy L. Leonova). *jop*

Jan Blahoslav

20. 2. 1523 Přerov
24. 11. 1571 Mor. Krumlov

Pocházel z bratrské měšťanské rodiny, základního vzdělání se mu dostalo na školách jednoty bratrské v Přerově a v Prostějově. Byl pro své nadání poslán jednotou na vyšší studia do Goldbergu ve Slezsku (1543) a do Wittenberku (1544), kde poznal Martina Luthera a předního evropského humanistického učence Filipa Melanchtona, sympatizujícího s reformací. Po návratu se vzdělával dál v Prostějově, od července 1548 v Ml. Boleslavi. Později pobyl krátce na universitách v Královci (1549) a v Basileji (1549—50). Od mládí působil organizačně, literárně, teologicky a pedagogicky ve službách jednoty (po návratu z ciziny v Prostějově, 1552—1557 v Ml. Boleslavi), 1553 se stal jejím knězem, 1557 jedním z biskupů, 1558 písařem (tj. sekretářem, archivářem a historiografem). Sídlil od r. 1558 v Ivančicích. Věnoval velkou pozornost bratrskému školství. Počátky B. literární činnosti jsou spojeny s úsilím o obnovu bratrského archívu zničeného požárem v Litomyšli 1546. Zpočátku jako pomocník br. Jana Černého († 1565), později samostatně pořádal nejvýznamnější soubor pramenů k dějinám jednoty, tzv. Acta Unitatis Fratrum (Akty jednoty bratrské), z nichž mnohé (listy, zprávy o cestách, teologické polemiky) jsou jeho pracemi. Vlastními historickými díly B. jsou dva spisky určené k obraně jednoty historickými argumenty (*O původu jednoty*, 1547, a *Summa quaedam brevissima... de Fratrum origine et actis* — Stručná úhrnná zpráva o původu a činech bratří, 1556). Polemikou na obranu jednoty proti vnějším odpůrcům jsou zčásti i B. náboženskomorální traktáty (*Spis o zraku, jak člověk zrakem, to jest viděním a hleděním, sobě nebo jiným škoditi může*, 1550, *Sepsání o rozdíle jednoty bratrské od luteriánské*, 1558, aj.). Vnitřním záležitostem jednoty věnoval B. drobné práce mravokárné (*Anvolimator — O rotě milovné*, 1558) a pedagogické (*Vitia concionatorum, to jest Vady kazatelů*, 1570 až 1571, *Naučení mládencům v službě Kristu a církvi jeho se oddávajícím v jednotě bratrské*, 1568). Širší dosah měla už jeho polemika proti odpůrcům vyššího vzdělání v jednotě, hlavně proti biskupu Janu Augustovi →, *Filipika proti misomusům* (1567); byla posledním slovem dlouhého boje o vyrovnání jednoty se světskou vzdělaností, zejména humanistickou, a otevřela definitivně cestu k účasti jednoty na celonárodním kulturním dění. V tomto duchu vznikaly i nejvýznamnější práce J. B.: autorská účast a redakční úprava dvou bratrských kancionálů (Šamotulský, 1561, Ivančický, 1564), jimiž věroučně i umělecky kodifikoval bratrský duchovní zpěv se zřetelem k tradici lidových duchovních písní od husitství, stylisticky vynikající překlad Nového zákona (1564 a 1568) pořízený na základě biblických studií cizích humanistů (tento překlad byl později s úpravami převzat do Kralické bible →) a *Gramatika česká* (1571). Ta vznikla na základě vlastních autorových literárních zkušeností jako obsáhlý polemický a doplňující komentář k staršímu gramatickému spisku Beneše Optáta, Petra Gzela a Václava Philomatesa (1533) s přihlédnutím k humanistickým jazykovědným teoriím (například Erasma Rotterdamského, Filipa Melanchtona). Nepodává systematický výklad o českém jazyce, je věnována především otázkám naléhavým z hlediska školské a kazatelské praxe. Věnuje pozornost i jiným slovanským jazykům a domácím nářečím a stanoví jazykovou správnost podle vlastního B. estetického pojetí řeči; z toho hlediska hodnotí i starší a

současné české literáty v připojeném literárněhistoricky cenném dodatku. V souvislosti s prací na kancionálech vznikla i *Muzica, to jest Knížka zpěvákům náležité zprávy v sobě zavírající* (1558 a 1569), první hudebně teoretický spis v českém jazyce, podávající základní poučení o hudbě pro neškolené zpěváky podle lat. učebnic hudební teorie; v jednom z pozdějších přídavků *(Naučení potřebná těm, kteříž písně skládati chtějí*, v 2. vyd. Muziky 1569) podal B. vlastní poetiku duchovní písně s důležitou úvahou o vztahu mezi nápěvem a slovem. — B. tvorba přerostla ve svých nejvýznamnějších projevech úzký rámec bratrské církve a patří k čelným projevům dobové celonárodní kultury.

EDICE A LITERATURA

Jana Blahoslava Gramatika česká, vyd. I. Hradil a J. Jireček (Vídeň 1857), Spis o zraku, vyd. F. Chudoba (1928); O původu jednoty a řádu v ní, vyd. Ot. Odložilík (1928). Výbor s názvem Pochodně zažžená usp. P. Váša (1949). — Sborník B. (1923); R. Urbánek: Jednota bratrská a vyšší vzdělání až do doby B. (1923); O. Hostinský: J. B. a Jan Josquin (1896, s edicí Muziky). A. Škarka v ČLit 1958. *jk*

Ivan Blatný

21. 12. 1919 Brno

Syn spisovatele Lva Blatného →. Vystudoval klasické gymnasium (1938) a začal studovat na filosofické fakultě v Brně; po uzavření vysokých škol r. 1939 pracoval v obchodě s optikou. R. 1948 byl vyslán Syndikátem čs. spisovatelů na stipendijní pobyt do Velké Británie, odkud se nevrátil a setrval v emigraci. Byl členem Skupiny 42.

Blatný debutoval ještě za gymnasijních studií (v U-Bloku 1937) lyrikou, která zachycovala prchavé kouzlo chvíle, ukazovala svěží krásu prostých a všedních věcí. Jeho melodické, tvarově velmi precizní, kultivované verše prvních dvou sbírek, melancholické a často podléhající velkým básnickým vzorům (Apollinaire, Seifert →, Nezval →), zhutněly v pozdější tvorbě, v níž zachycoval zážitky z války a osvobození. Většina jeho básní je lokalizována do rodného Brna, jehož zákoutí a nálady neúnavně objevoval.

BIBLIOGRAFIE

Paní Jitřenka (Bb 1940), Melancholické procházky (Bb 1941), Tento večer (Bb 1945), Na kopané (Bb pro děti, 1946), Hledání přítomného času (Bb 1947), Jedna, dvě, tři, čtyři, pět (Bb pro děti, 1947). *šv*

Lev Blatný

11. 4. 1894 Brno

21. 6. 1930 Květnice u Popradu

Pocházel z brněnské hudebnické rodiny; po studiích na gymnasiu v Brně (1905 až 1913) a na právnické fakultě v Praze (která musel v l. 1915—18 přerušit pro vojenskou službu v Haliči, Bukovině, Tyrolích, Sedmihradsku a Albánii) stal se r. 1920 právním úředníkem státních drah v Brně. V l. 1925—28 působil jako lektor a později dramaturg Národního divadla v Brně. Zemřel na tuberkulózu, s níž od mládí zápasil. — První povídky a dramatické scény publikoval v Lumíru (1917—20). Pro B. je příznačný soustavný zájem o divadlo, který se projevoval také kritickými referáty a úvahami. Přispíval zejména do Hosta, Moravskoslezské revue, Lidových novin (od roku 1921), Národního osvobození (od roku 1924), Kritiky, Pramenu, Zvonu a Literárních novin (1928). Byl spoluzakladatelem (1921) a prvním předsedou brněnské Literární skupiny, s F. Götzem byl také iniciátorem jejího manifestu Naše naděje, víra a práce (Host 1922). Až do r. 1926 spoluredigoval orgán Skupiny Host a r. 1923 Sborník Literární skupiny (s F. Götzem, Č. Jeřábkem a Z. Kalistou).

Blatného umělecký zájem se soustřeďoval na jedné straně k divadlu, na druhé k sevřeným prozaickým útvarům: v obou žánrech se u něho jevil sklon ke groteskní vyhrocování a k hořce ironickému traktování tragikomických situací. Tyto polohy, v nichž se odráží poválečná krize, intelektuální i citová, spojují jeho tvorbu z počátku dvacátých let s vlnou expresionismu: B. se stává, zejména v dramatě, jeho významným českým představitelem, a to jak svým pohledem na skutečnost jako na nesmyslnou, tragikomickou burlesku, tak i stále se opakujícím

zobrazováním vpádu iracionálních živlů do zdánlivě rozumně uspořádaného světa. B. expresionistická groteska se přitom stává výrazem poválečných sociálních tužeb a protispolečenského odporu: přechází někde v ironizování maloměšťácké tuposti a v satiru na snobismus a pokrytectví buržoazní společnosti *(Ko-ko-ko-dák!)*. Po projevech expresionistického nihilismu, jímž jsou naplněny jeho první práce, začíná v B. tvorbě sílit touha po kladu, promítající se zejména od poloviny dvacátých let do řady iluzorních ideálů: jednak do kultu primitivního člověka a pudové elementárnosti, jednak do sociálních představ humanity a společenského reformismu; také literárně pozbývá jeho tvorba své původní vyhraněnosti a dostává se do eklektického průsečíku nejrůznějších vlivů (např. tzv. nové věcnosti, civilismu, čapkovského sociálního utopismu atd.).

BIBLIOGRAFIE

Tři (D 1920, i prem.), Ko-ko-ko-dák! (D 1922, i prem.), Vítr v ohradě (Pp 1923), Vystěhovalci (D 1923, prem. 1925), Povídky v kostkách (1925), Regulace (Pp 1927), Povídky z hor (1927), Říše míru (D 1927, i prem.), Housle v mrakodrapu (Pp 1928), Tajemství Louvru (P 1928), Smrt na prodej (D 1929, prem. 1930). — Provedené hry: Hvězdnatá obloha (1920), Blázen v ampliónu (1928), Černá noc (1930), Zcela stručně (1930), Svět tančí (1930). — **Výbor z próz Housle v mrakodrapu usp. M. Suchomel (1961, zde i práce dosud netištěné).**

LITERATURA

J. Wolker v kn. Próza a divadelní hry (1954, o hře Ko-ko-ko-dák!); F. Götz v knihách Anarchie v nejmladší čes. poezii (1922), Jasnící se horizont (1926) a Básnický dnešek (1931); B. Václavek v kn. Od umění k tvorbě (2. vyd. 1949); K. Sezima v kn. Masky a modely (1930); M. Suchomel v dosl. k výboru Housle v mrakodrapu (1961); Č. Jeřábek v kn. V paměti a srdci (1961). A. M. Píša v Proletkultu 1922–23.

mn

Vratislav Blažek

31. 8. 1925 Náchod

Za okupace odešel z kvarty náchodského gymnasia, r. 1942 začal studovat na grafické škole v Praze, r. 1944 byl pracovně nasazen v náchodské gumárně. V l. 1945 až 1948 studoval zprvu na Akademii výtvarných umění, potom na Uměleckoprůmyslové škole malířství u E. Filly. Tehdy uveřejnil první satirické povídky v Dikobrazu, začal spolupracovat s Divadlem satiry (autorská účast na pásmech Ferda sirky zeměkoule, 1947, a Cabarett Trapas, samostatné hry *Král nerad hovězí* a *Kde je Kuťák?*) a psát pro rozhlas. Od zániku Divadla satiry (1949) je zaměstnán jako filmový dramaturg a scenárista. — B. literární talent se projevuje v nejrozmanitějších satirických, humoristických a komediálních žánrech. Píše povídky, rozhlasové, kabaretní a estrádní skeče, rozhlasové komedie (Když začalo pršet, O kozách a lidech, Byl Kalous zlý?), písňové texty, hudební veselohru (Prodá se Karlštejn, s F. Tetauerem), revue varietní (Pan Barnum přijímá) i lední (Ženich na bruslích, Pražská romance). Je autorem nebo spoluautorem námětů a scénářů k několika krátkým, loutkovým a kresleným filmům i k řadě dlouhých hraných filmů (Kapka, Cirkus bude, Hudba z Marsu, Návštěva z oblak, Tři přání, Chlap jako hora, Dva z onoho světa aj.).

Již Blažkovy první dramatické pokusy v Divadle satiry ukazují výrazný zřetel společensky kritický, smysl pro scénický vtip a satiricky vyostřenou situaci. Dovedl v nich postihnout nejen rysy předúnorové politické reakce a pivního maloměšťáctví, nýbrž obrátit kritiku i do vlastních řad. Jeho nejlepší komedie *Třetí přání* a *Příliš štědrý večer* navazují na tyto pokusy po deseti letech na podstatně vyšší umělecké úrovni. Jsou příznačné pro nový vývoj společensky kritického myšlení v našem dramatu druhé poloviny padesátých let a zároveň tento vývoj osobitě a podnětně spoluvytvářejí. Obě hry, spjaté jako všechna B. tvorba s citlivě prožívanou současností, objevují pod povrchem zevšednělých lidských vztahů, vlastností a názorů závažné problémy společenské lhostejnosti, pokrytectví a zbabělosti. V pohádkové alegorii *Třetí přání* B. satiricky ozvláštňuje příznaky nového maloměšťáctví s touhou vlastnit, zajistit si bez námahy a rizika pohodlný život; patos vážné komedie *Příliš štědrý večer* míří jak proti povrchně kádrovacímu, v podstatě lhostejnému a protispolečenskému posuzování

lidí, tak i proti těm, kteří na pocit křivdy odpovídají falešně romantickým, planým gestem, jehož pasivita nic nezmění. B. dramatika, tíhnoucí kdysi ke kabaretní uzavřenosti a relativní samostatnosti jednotlivých scén, glosujících dílčí fakta, vyvíjí se ke komediálnímu tvaru stále celistvějšímu a soustředěnějšímu, který klade naléhavé otázky obecného dosahu.

BIBLIOGRAFIE

Třetí přání (D 1959, prem. 1958, zfilm.), Příliš štědrý večer (D 1960, i prem., zfilm.). — Provedené hry: Král nerad hovězí (1947), Kde je Kuťák? (1948), Pan Barnum přijímá (1953), Prodá se Karlštejn (1954).

LITERATURA

M. Lukeš v dosl. k Příliš štědrému večeru (1960). V. Havel v Divadle 1960. *jop*

Miroslav Bedřich Böhnel

(vl. jm. Bedřich Böhnel)

3. 7. 1886 Brno

23. 9. 1962 Praha

Po otcově smrti se r. 1896 s matkou přestěhoval do Prahy, kde v l. 1897—1905 studoval gymnasium. Po studiu na filosofické fakultě (1905—10; doktorát 1920) učil dějepisu a zeměpisu na středních školách v Chrudimi (1911), Písku (1911 až 1912) a pak v Praze až do r. 1947 s výjimkou okupačních let, kdy byl penzionován. Výchovou mládeže se zabýval i mimo školu, vedl recitační a dramatické kroužky, pro studující mládež napsal pravidla společenské výchovy. — Debutoval r. 1908 dramatem *Teta Fanny* a básní Göja v Máji, přijatou a opravenou Vrchlickým. Psal do Vesny, Zlaté Prahy, Topičova sborníku, Rozprav Aventina, v Kopřivách tiskl pod pseud. Váša Paukner satirické Vinohradské sloky. Od r. 1916 pracoval jako kulturní referent ve Venkově, kam psal hlavně zprávy z výstav v zahraničí, kde často pobýval. Po druhé světové válce přispíval do různých denních listů. — Napsal i několik (netištěných) dramat, hraných ochotníky.

Böhnelovy četné romány, povídky a dramata se člení na dvě tematické oblasti. Do první patří práce analyzující pražskou buržoazní společnost a odhalující její sociální a mravní choroby. Už v novelistických prvotinách se prosazoval příznačný rys celé jeho tvorby: smysl pro dusné ovzduší, efektní zdůrazňování záporných vlastností postav a hromadění dokladů lidské špatnosti. Odhaluje zákulisí českého života politického *(Miláček)*, vědeckého *(Chlapík)* i podnikatelského *(Vinohradští)*. Druhá tematická oblast se týká života studující mládeže. B. se zajímá především o její sexuální problémy a výchovu, snaží se ukázat mravní a erotické krize způsobené koedukací a rozpor mezi myšlením dospívajících lidí a nepřirozeným školským kázeňským řádem. Líčením zla chtěl B. ozdravět společnost a přispět k lepší výchově mládeže. Zřídka se mu však podařilo odkrýt psychologické a hlavně společenské příčiny lidské špatnosti, spíše u něho nacházíme podrobný naturalistický popis odstrašujících případů; jeho práce, postrádající většinou pevnou kompozici, jsou psány bulvárním, nevyrovnaným stylem. Přesto mělo jeho dílo široký ohlas u čtenářů, kritiků a pedagogů a jeho knihy dosahovaly mnoha vydání.

BIBLIOGRAFIE

Teta Fanny (D 1910, prem. 1908), Přátelství (R 1908), Noc na skřipci (D 1912, i prem.), Pan Trikolet (D 1918, i prem.), Vinohradští (R 1919), Nemravní (R 1920), České srdce (D 1920), Stud (P 1922), Neřest (R 1922), Chlapík (R 1923), Obložený chlebíček (D 1923, i prem.), Základy společenského chování a sebevýchovy pro studující mládež (1924), Zvěřinec (R 1925), Omlazený (R 1926), Mužství (R 1926), Válečný humor (Ff 1926), Paměti markýze de Port-Rouge (R 1927), Vysněná (E 1927), Rašení (P 1927), Rozmařilci (R 1930), Miláček (R 1930), Finiš (R 1931), Divoká (R 1932), Zralá (R 1933), Rozpuk (R 1934), Satyr (R 1936), Cudnost (R 1936), Z minulosti zmizelých jihočeských osad Vstuh a Ortvinovic a Ničovy hory (hist. studie, 1937), Anděl (R 1938), Smyčka (D 1941), Postrach (R 1941). — Provedené hry: Běžící film (1917), Hedvábný hřích (1917, pseud. Váša Paukner), Ironie pravdy (1931) aj.

LITERATURA

J. Hloucha: Život a dílo M. B. B., kulturního patrona Děčínska (1948). V. Zelinka v Rozpravách Aventina 1926—27; M. B. Böhnel, tamtéž 1928—29 (o svých školských románech). *sj*

Klement Bochořák

18. 1. 1910 Kunštát na Moravě

Studoval na obchodní akademii v Brně. Několikrát měnil zaměstnání, až se v roce 1942 stal úředníkem zásobovacího úřadu v Brně, od r. 1945 pracoval postupně v městské, krajské a naposledy v obvodní knihovně v Brně. — Přispíval do časopisů Akord, Kritický měsíčník, Lidové noviny, Den aj. Uspořádal výbor z moravských povídkářů Šedé perly (1944). Bochořák vstoupil do literatury pod vlivem O. Březiny →, F. Halase → a J. Zahradníčka →. Psal spiritualistickou lyriku, rostoucí z náboženského cítění a poznamenanou katolickou symbolikou. Sbírka *Cesty a zastavení,* inspirovaná nejsilněji světem umění a osobitým světem dětí, svědčí o uzrávání a oprošťování od těchto vlivů; zaznívá tu prostota a vroucnost, touha po idylickém štěstí a zmoudřelá rezignace, život vzpomínkový a snový je tu intenzívnější nežli život skutečnostní. — B. publikoval i verše a drobnější prózy pro děti.

BIBLIOGRAFIE

Mladý žebrák (Bb 1935), Žluč a víno (Bb 1938), Jasy (Bb 1940), Listopad (B 1940), Uschlé květiny (Bb 1942), Zápisník (Bb 1943), Snář a planetář (Bb 1944), Tři slzy (Bb 1947), Svět, pláň andělská (Bb 1947), Poutník (Bb 1948), Betlém (B v próze, 1948), Hračky (P pro děti, 1949, 1956 pod názvem Kouzelné hračky), Barevná sklíčka (P 1948), U krále Vendelína (pohádky, 1950), Cesty a zastavení (Bb 1958), Příběhy a vzpomínky po večerech sebrané (P 1958).

LITERATURA

D. Šajtar v kn. Zlomená gesta (1946). *rpz*

Pavel Bojar

(vl. jm. Karel Krejčík)

18. 5. 1919 Strakonice

Maturoval na reálném gymnasiu (1938) ve Strakonicích, jako posluchač filosofické fakulty Karlovy university (obor čeština—francouzština) byl vězněn v Oranienburgu. Po návratu (1940) pracoval jako pomocná vědecká síla v České akademii věd a umění, potom jako úředník a překladatel a byl zapojen do studentského hnutí odporu. Po válce byl zaměstnán v aparátu ÚV KSČ, jako redaktor nakladatelství Svoboda, tajemník Svazu čs. spisovatelů a šéfredaktor Květů. — Příspěvky ve Studentském časopisu (poprvé 1937), v Rudém právu, Literárních novinách, Novém životě, Květech aj.

Po válečných sbírkách s osobní problematikou, motivy lásky a rodného kraje píše verše s tematikou revolučních změn, hlavně na vesnici *(Mladost světa),* a básně věnované pohraničníkům *(Hlavou i srdcem).* Lyrizující ráz má i jeho první prozaická kniha *Siné roky,* slovesně kultivovaný román osnovaný na zážitcích z mládí, v němž B. vypravuje o osudech jihočeské proletářské rodiny na pozadí dělnického hnutí v první republice. — Trvale se věnuje próze od r. 1952, od r. 1954 píše společně s manželkou Olgou (nar. 1925). Těžištěm tohoto období je obraz revolučního přerodu vesnice a vesnického člověka v letech 1945—55 (trilogie *Slunečný širý svět*). Ani znalost jednotlivých faktů venkovského života a tvářnosti jihočeské krajiny nezabránila však v B. velkých románových plátnech schematizujícímu pohledu na tuto společenskou proměnu. Málo zdařilým pokusem o románovou charakteristiku vlastní generace je B. román *Milenci,* soustřeďující se především ke vztahům muže a ženy v dnešní době. — Společně píší oba autoři i knihy pro mládež a překládají ruskou a sovětskou literaturu (Gogol, A. Tolstoj, Prišvin, Malyškin aj.).

BIBLIOGRAFIE

Modravá šerka (Bb 1942), Hoře milovati (Bb 1943), Trvsk (Bb 1945), Siné roky (R 1947), Radost (Bb pro děti, 1946), Mladost světa (Bb 1950), Jarní vody (R 1952 1. díl trilogie Slunečný širý svět), Hlavou i srdcem (Bb 1952), Horké dny (R 1953, 2. díl trilogie), Vraní svatby (črty, 1954, s O. Bojarovou), Diamantové hory (Pp 1955, s B. Eise tem), Milenci (R 1956, s O. B.), Květy východu (pohádky, 1958, s O. B. a A. Jelaginem), Detektivové v trenýrkách (R pro mládež, 1959, s O. B.), Úroda (R 1961, s O. B., 3. díl trilogie).

LITERATURA

J. Hájek v kn. Literatura a život (1955). *hk*

Hanuš Bonn

5. 7. 1913 Teplice
20. 10. 1941 Mauthausen

V Praze vystudoval reálné gymnasium (1932) a práva (1938). Již jako středoškolák pracoval v českožidovském hnutí. Za okupace se stal vedoucím funkcionářem Židovské obce. V říjnu 1941 byl zatčen a krátce nato v koncentračním táboře Mauthausen pravděpodobně popraven. — Přispíval do Studentského časopisu (zde r. 1927 debutoval), Rozhledů, Literárních novin, Kvartu, Lidových novin, Kritického měsíčníku (pod pseud. Josef Kohout) aj.

V původní básnické tvorbě se Bonn stále vracel k pocitům dospívání, opíraje se zpočátku především o poezii Šrámkovu → a Wolkrovu →. Později se ve výrazu osamostatnil a v jeho lyrice nabyla převahy spiritualistická orientace, která se odráží i ve výběru jeho překladů (přes angličtinu a němčinu) z poezie severoamerických a afrických primitivních národů. Překládal rovněž německou lyriku (Rilke).

BIBLIOGRAFIE

Tolik krajin (Bb 1936), Daleký hlas (překl. z poezie primitivních národů. 1938). — Dílo Hanuše Bonna (1947, uspořádal a životopisem opatřil J. Valja).

LITERATURA

V. Černý v předml. k Dílu Hanuše Bonna (1947). K. Milota v Plamenu 1962 (č. 7, Ztracený básník). *dh*

Jan Bor

(vl. jm. Jan Jaroslav Strejček)

16. 2. 1886 Praha
25. 3. 1943 Zámostí u Hluboké

Maturoval na gymnasiu v Praze (1904), studoval slavistiku a dějiny světových literatur na filosofické fakultě ve Vídni a v Praze (zde doktorát 1926). První světovou válku prožil (od 1914) na ruské frontě. Divadelní praxi, zejména režii, studoval při svých pobytech v Berlíně a v Mnichově (1912—14); v těch letech byl také divadelním referentem deníku Samostatnost. Po válce byl šéfem komorních her Švandova divadla v Praze (od r. 1919), r. 1924 přešel jako režisér do Městského divadla na Vinohradech, kde se r. 1930 stal šéfem činohry; od r. 1939 do své smrti působil jako šéf činohry Národního divadla. — Přispíval do Pokrokové revue, Samostatnosti, Květů, Lumíra, Scény, Uměleckého měsíčníku, Stylu, Volných směrů. Státní cenou byl vyznamenán za dramatizaci a režii Dostojevského Zločinu a trestu (1928) a za režii Dostojevského Bratří Karamazových (1931).

Význam J. Bora spočívá v jeho práci dramaturgické a především v režii her současných autorů i klasiků; zde se hlásil k odkazu psychologického divadla Brahmova a Stanislavského a rozvíjel tento sloh i v době, kdy pokrokové české divadlo ve výbojích avantgardy překonalo již jednostranné soustředění na subjektivní svět člověka aktivním zájmem o záležitosti společenské a politické. Sklon k dušezpytnému a náladovému divadlu projevil i v dramatizacích ruských světově proslulých románů, v úpravách antických her (Aischylos, Aristofanes aj.), v překladech (Strindbergovy Hry s ohněm, Wedekindova Zámku Wetterstein, Hebbelovy Judity) a konečně i ve svém vlastním dramatu *Zuzana Vojířová* (na námět povídky F. Kubky), které bylo nejúspěšnější hrou na scéně Národního divadla za okupace.

BIBLIOGRAFIE

Macecha (D 1904), Eduard Vojan (studie, 1907), Marie Laudová (studie, 1913), Bohuš Zakopal (studie, 1924), Cestou k jevišti (studie, 1927), Zločin a trest (Raskolnikov) (dramatizace románu F. M. Dostojevského, 1928, i prem.), In memoriam Karla Vávry (studie, 1931), Účast diváka na jevištním umění (studie, 1940), Zuzana Vojířová (D 1942, i prem.). — Z provedených dramatizací: Anna Karenina (1929, podle L. N. Tolstého), Bratři Karamazovi (1931, podle Dostojevského), Idiot (1934, podle Dostojevského), Rozrušená země (1935, podle Sofochova), Vzkříšení (1939, podle L. N. Tolstého), Strž (1940, podle Gončarova), Zločin a trest (1941, podle Dostojevského).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 7 (1953, o jeho studii o Vojanovi); Z. Štěpánek ve sborníku Padesát let Měst. divadel pražských (1958); F. Götz v kn. Boj o český divadelní sloh (1934) a v Čteme 1943. *mob*

Josef Bor

(pův. jm. Josef Bondy)
2. 7. 1906 Ostrava

Vystudoval české gymnasium v Ostravě (1924) a právnickou fakultu v Brně (doktorát 1929). Pak působil jako obhájce v Ostravě a obhajoval také osoby stíhané v souvislosti s mosteckou stávkou. Od r. 1942 byl vězněn z rasových důvodů v Terezíně a v Buchenwaldu (v koncentračních táborech ztratil celou rodinu). Po osvobození pracoval na ministerstvu národní obrany, od r. 1952 je zaměstnán v Hutním projektu.
Nejsilnějším inspiračním zdrojem Borovy tvorby je tragédie ponižovaných a vražděných židů v německých koncentračních táborech. Románová prvotina s výraznými autobiografickými rysy je otřesnou kronikou terezínského ghetta; umělecky vyzrálejší novela situovaná rovněž do Terezína vypovídá mnoho o síle a smyslu života i umění. B. působí silou bezprostředního zážitku a hlubokým humanismem.

BIBLIOGRAFIE

Opuštěná panenka (R 1961), Terezínské rekviem (P 1963).

Jaromír Borecký

6. 8. 1869 České Budějovice
8. 5. 1951 Praha

Studoval na gymnasiu v Písku a v Praze (maturoval 1888), na pražské universitě moderní, klasickou, orientální filologii a historii (doktorát 1899). V l. 1891 až 1930 působil jako úředník Universitní knihovny v Praze, od r. 1920 jako její ředitel. Od r. 1901 přednášel českou literaturu na konzervatoři. Literárně vystoupil ve Světozoru (1888) a přispíval do Zvonu, Zlaté Prahy, Lumíru, Máje, Českého krbu, České Thálie, Telefonu, Časopisu Národního muzea, Osvěty, Besed lidu, Slovanského přehledu (zde 1913 studie J. Vrchlický a jeho poměr k slovanství). Hudební referáty psal do Thálie, Národních listů, Národní politiky. Byl spoluredaktorem časopisu Dalibor (1920), redaktorem Hudebních listů (1920—21, s V. Říhovským), Divadelního listu Máje (1905—08, s L. Novákem), Topičova sborníku (1913—25), Zvonu (1939—41), sbírky Z cizích literatur (1903), Hovorů básníků (1917), Sborníku světové poezie (1938—47), členem redakce edice Česká poezie (1897—99), Sborníku Společnosti Jaroslava Vrchlického (1915—42).
Borecký náleží k epigonům J. Vrchlického →. Od své relativně nejsamostatnější prvotiny, která je naplněna mysticismem, aristokratickou soucitností a pesimistickým iluzionismem a která předznamenávala v české poezii symbolismus, usiloval ve své subjektivní a artistní lyrice o pečlivě vybraný motiv, o vybroušený výraz a hudební verš. Po vzoru Vrchlického uváděl k nám umělé básnické útvary pěstované hlavně francouzskými parnasisty. Hudební nadání a vzdělání přivedly ho k napsání operního libreta *(Krakonoš)*, k hudební kritice a dějinám hudby. B. byl i plodný a podnětný překladatel z nejrůznějších jazyků, z polštiny (Mickiewicz, Wyspiański), italštiny (d'Annunzio, Bracco), slovinštiny (Prešern), perštiny (Firdúsí), španělštiny (Echegaray), portugalštiny. O básnících, z nichž překládal, i o některých spisovatelích českých (Jirásek) psal rovněž studie.

BIBLIOGRAFIE

Krakonoš (operní libreto, 1890, hudba J. R. Rozkošný), Rosa mystica (Bb 1892), Básníkův kancionál. Láska (Bb 1905), Zpěvy života (Bb 1911), Pršely růže (Bb 1920), Na cizím (R 1920). — Z prací odborných: Stručný přehled dějin české hudby (1906), J. Vrchlický. Pokus o studium jeho díla (1906), Jaroslav Kvapil (1918), Pravidla katalogu základního (1925), Alois Jirásek (1933). — Z překladů: E. Zola, Tereza Raquinová (1892); G. Flaubert, Pokušení sv. Antonína (1897); O. Wilde, Obraz Doriana Graye (1905); Th. de Banville, Sokratova žena (1905); H. de Balzac, Třicítiletá (1913); J. Moréas, Povídky ze staré Francie (1914); J. Echegaray, Šílený bůh (1937); Čtyřverší Omara Chajjáma (1945) aj. — Bibliografie: K. Nosovský v Lit. rozhledech 1928 až 1929.

LITERATURA

Životopis a přehled činnosti v dosl. ke sbírce Pršely růže (1920); F. X. Šalda v KP 1 (1949, o sbírce Rosa mystica). V. Brtník v Lit. rozhledech 1928—29. *jm*

Sigismund Ludvík Bouška

25. 8. 1867 Příbram
29. 8. 1942 Náchod

Syn naddůlního v příbramských dolech, gymnasium vystudoval v rodišti, po maturitě (1886) pobyl na pražské Akademii výtvarných umění. R. 1887 vstoupil do benediktinského kláštera v Praze-Břevnově a na universitě vystudoval teologii. Po vysvěcení na kněze (1892) byl kaplanem a později farářem na různých místech v Čechách a ve Slezsku (například Bezděkov u Police, Dolní Počaply). — Přispíval básněmi, kritikami a výtvarnými statěmi do Nivy, Lumíru, Nového života (který r. 1896 spoluredigoval), Obrázkové revue, Archy (1899), Hlídky literární (1894) aj., účastnil se rovněž Almanachu secese.

Bouška byl organizátorem Katolické moderny a účastnil se redakcí i příspěvky almanachu katolických básníků českých Pod jedním praporem (spolu s X. Dvořákem, K. Dostálem-Lutinovem a Frant. Skalíkem, 1895). Ve snaze přiblížit českou katolickou literaturu soudobým evropským literárním proudům překládal především z katalánské a provensálské tvorby (Verdaguer, Aubanel, Mistral). I ve vlastních verších, v nichž je po výrazové stránce epigonem Vrchlického →, vyslovoval obdiv k umění básnickými podobiznami spisovatelů a malířů, oslavoval kněžský stav *(Pietas)* a přítomnost Boha v přírodě *(Duše v přírodě)*. Kritická a literárněhistorická tvorba trpí katolickou jednostranností a je přetížena kulturně historickými exkursy. Měl zájem o výtvarné umění a psal studie o knižní výzdobě, japonském dřevorytu a katolicky zaměřených malířích (Jenewein, Bílek).

BIBLIOGRAFIE

Pietas (Bb 1897), Láska Aubanelova (P 1898), Legendy (B 1903), Vánoce (vzpomínky, 1903), Mirjam. Maria (náboženské výklady, 1903), Duše v přírodě (Bb 1904), Utrpením ku štěstí (náboženský výklad, 1910), Děti (vzpomínky, 1911). — Z překladů: J. Verdaguer, Sen svatého Jana (1894), Květy Mariiny (1906); F. Mistral, Mireio (1916); Th. Aubanel, Provensálské koledy (1927).

LITERATURA

V. Bitnar: S. L. B. (1932). *dh*

Emanuel Bozděch

21. 7. 1841 Praha
nezvěstný od 10. 2. 1889,
za mrtvého prohlášen 1891

V Praze vystudoval gymnasium, od roku 1860 studoval na universitě práva, moderní jazyky a historii, potom působil jako vychovatel v šlechtických rodinách, r. 1868 se stal divadelním referentem Pražského deníku. Po úspěchu veselohry *Z doby kotilionův* se stal dramaturgem Prozatímního divadla (1867—76). V letech 1874—75 studoval v Paříži slovanské literatury a francouzskou literaturu; po návratu se s Prozatímním divadlem definitivně rozešel. — Přispíval jako kulturní a divadelní referent do Pražského deníku, Světozoru, Pokroku a do německých časopisů Politik, Prager Tagblatt, Prager Zeitung a Prager Abendblatt. Krátce (1882—84) redigoval pražský francouzský časopis Le Pragois. Poslední léta života byl sužován nemocí, trápil se nad nenaplněnými plány své ctižádosti i nad neoprávněným podceňováním své tvorby; jeho náhlé zmizení se vysvětlovalo dohadem o sebevraždě.

Východiskem Bozděchova literárního díla byla nedůvěra k velkým koncepcím životním, politickým, ideovým i uměleckým; v jeho činnosti kritické se toto stanovisko projevilo odmítáním dekorativního romantického patosu v tvorbě dramatické i jevištní. Rubem tohoto B. zásadního postoje byla orientace převážně jen na to, co je evidentní: v jeho dramatech šlo hlavně o vnější hru drobných příčin a následků a o dokonalou jevištní techniku. Dramatikovi tohoto zaměření byla pak blízká francouzská situační a konverzační komedie v podobě, kterou reprezentuje hlavně dílo Scribovo. B. veselohry s látkami historickými jsou umístěny do salónního prostředí pařížského a vídeňského dvora v 18. a 19. století: do doby markýzy de Pompadour *(Z doby kotilionův)*, císařovny Marie Terezie *(Zkouška státníkova)* a vrcholné slávy Napoleonovy *(Světa pán v županu)*. Historicky významná údobí a osobnosti jsou odpatetizovány tím, že pod vnějškem jejich vznešenosti nebo uhlazenosti je shledávána přízemní

lidská malichernost; osobní zájmy, omezenost, slabůstky, intriky a prospěchářství se objevují jako rozhodující převody v soukolí dějin. Kritický moment ideový nebo politický nevystupuje do popředí, i když B. někdy vkládá do komedií politické narážky; také dobový kontext šedesátých a sedmdesátých let umožňoval politicky aktualizované vnímání B. veseloher. Dominujícím prvkem je lehká ironie nad malostí velkých osobností a nad malicherností zdánlivě velkého života, vytvářená promyšleným spádem konvenčních situací francouzské salónní komedie a nesená vtipným a pružným dialogem. Využíval možností významového odstínění slov a zvýrazňoval krátkými, ostře ohraničenými celky rytmickou osnovu jazykového projevu; vytvořil tak osobitý konverzační styl jevištního dialogu, který je B. nejpodstatnějším přínosem českému dramatu. Dokonalé zvládání dramatické techniky nebylo B. dostačující oporou při tvorbě velkého historického dramatu (*Baron Goertz* ze švédských dějin a *Dobrodruzi* z doby Rudolfa II. cenzurou zakázány). Veden svým protiindividualistickým pohledem vyhnul se tu sice šablonám historických tragédií, které byly tehdy u nás obvyklé, ale bez jednotné koncepce zůstala tato dramata jen obrazem složité souhry malých i velkých příčin historického vývoje. — V *Novelkách*, jež nedosahují významu jeho divadelního díla, kreslí postavy a scénky z pražské společnosti a z prostředí venkovské šlechty.

BIBLIOGRAFIE

Baron Goertz (D 1871, prem. 1868). Z doby kotilionův (D 1872, prem. 1867). Zkouška státníkova (D 1874, prem. 1872). Světa pán v županu (D 1876, i prem.). Novelky (1877). Jeneral bez vojska (D 1889, i prem.). Dobrodruzi (D 1890, provozování za autorova života zakázáno, prem. až 1939). Náramek (D 1890, i prem.). — Provedené hry: Spoutaní (1891). — Dramatické spisy E. B. v l. 1889—99 (7 sv.).

LITERATURA

J. Neruda v Čes. divadle III (1954) a IV (1958); J. Vrchlický ve Studiích a podobiznách (1892); M. Hýsek v dosl. k Dobrodruhům (1922) a v Jevišti 1921; J. Moravec v předml. ke Třem dramatům (1959, Z doby kotilionův — Baron Goertz — Zkouška státníkova). J. Kabelík ve Zvonu (podrobně o Baronu Goertzovi). *mo*

Adolf Branald

4. 10. 1910 Praha

Jako syn režiséra a herce prožil pestré dětství v divadelním prostředí. Po studiu na obchodní akademii v Praze (maturita 1932) pracoval krátký čas v bance, později u olejářských firem (cesty do zahraničí: Rakousko, Itálie, Turecko). Po odchodu z obchodního prostředí po krátký čas střídal různá zaměstnání (pianista, knihkupec) a psal s otcem hry pro ochotníky, až nakonec (r. 1936) zakotvil v železniční službě (Moldava, nádraží Praha—střed). Po revoluci působil krátký čas jako tiskový referent ministerstva dopravy, v l. 1952—59 byl redaktorem v nakladatelství Čs. spisovatel. Nyní se věnuje výhradně literární práci. — Své příspěvky otiskuje v mnoha literárních časopisech (Nový život, Host do domu, Plamen, Květy aj.) i v denním tisku.

Vlastní Branaldova literární dráha začala až po r. 1945. Už jeho první romány z divadelního a železničářského života naznačily zaměření jeho talentu: citlivý smysl pro atmosféru pracovního prostředí a zájem o vztah člověka k práci, naplňující lidský život. Po železničářských románech z doby okupace a Květnové revoluce (*Severní nádraží*, *Lazaretní vlak*) se B. obrátil od současnosti k historii; usnadnil mu to základní rys jeho umělecké metody, založené na bohatém využívání historických dokumentů. Na podkladě studia archívních materiálů z dějin lidské práce (*Hrdinové všedních dnů*) si vytvořil svéráznou dokumentárně svědeckou koncepci literatury, kterou jsou proniknuty jeho prózy z padesátých let: historické polokronikářské romány (*Chléb a písně*, *Král železnic*), reportážní pohled do minulosti technického pokroku (*Dědeček automobil*) i knížky pro děti (*Vandrovali vandrovníci*) a vlastně i vzpomínková knížka *Skříňka s líčidly*. Od konce padesátých let se vrací opět k současným látkám v originálních črtách o dnešních lidech (*Ztráty a nálezy*) a v životopisné reportáži o Janu Harusovi (*Voják revoluce*). Historizující hledisko převládlo opět v reportážně kronikářské knížce o Karlových Varech (*Promenáda s je-*

lenem). Branald usiluje zejména v posledních dílech s úspěchem o syntézu epické fikce s reportáží, ale přílišný důraz na faktografii rozbíjí někdy jednotu jeho próz a oslabuje i jeho koncepci lidské dělnosti jako jednotícího principu člověka a světa.

BIBLIOGRAFIE

Stříbrná paruka (R 1947), V hlavní roli Matyáš (R 1947; od dalšího vydání, rovněž 1947, včleněno do Stříbrné paruky), Severní nádraží (R 1949), Lazaretní vlak (R 1950), Chléb a písně (R 1952, st. cena), Hrdinové všedních dnů I—II (Dok. 1953, 1954), Tisíc a jedno dobrodružství (P 1955), Dědeček automobil (Rpe 1955), Vandrovali vandrovníci (P 1956), Strážci majáku (Pp 1956), Král železnic (R 1959), Skříňka s líčidly (vzpomínky, 1960), Kouzelné zrcadlo (texty k obrázkům C. Boudy, 1961), Ztráty a nálezy (Pp 1961), Voják revoluce (P 1962), Promenáda s jelenem (Rpe 1963).

LITERATURA

A. Haman: A. B. (1963) a v ČLit 1963. J. Petrmichl v NŽ 1953 (o románu Chléb a písně); J. Strnad v HD 1954; A. Linke v Plameni 1960 (č. 10). *ah*

František Branislav

19. 6. 1900 Beroun

Dětství prožil ve Strašicích u Rokycan, na reálném gymnasiu v Berouně maturoval r. 1921. Po studiích na filosofické fakultě v Praze (1921—26) a po čtrnáctiměsíční vojenské službě byl v l. 1928 až 1945 úředníkem Všeobecného penzijního ústavu v Praze. V l. 1945—52 byl literárním referentem v Čs. rozhlase, v letech 1952—55 šéfredaktorem Literárních novin, v l. 1955—58 šéfredaktorem časopisu Nový život, od r. 1958 se věnuje jen literární činnosti. V l. 1952—59 byl lektorem severských literatur na filosofické fakultě v Praze. Pro jeho tvorbu měly zvláštní význam jeho četné cesty do skandinávských zemí před válkou i po válce. — Příspěvky v časopisech Pramen, Kohoutek, Plán, Národní osvobození, Lidové noviny, Panoráma, Mateřídouška aj. a v časopisech, které redigoval.

Příslušník wolkrovsko-nezvalovské generace, byl vzdálen myšlenkové a tvárné výbojnosti svých druhů: sociální cítění se u něho projevovalo spíše soucitem a láska k životu byla vždy zastřena melancholií. Branislavova poezie neprošla výraznějšími proměnami, zůstávajíc soustředěna k úzkému tematickému okruhu, v němž od wolkrovsky laděné prvotiny až po verše pro děti z padesátých let stojí na prvním místě důvěrný vztah k přírodě; láska k domovu je jen obměnou tohoto základního námětu a také básníkova harmonizující obraznost čerpá především z přírody. Významová stránka B. veršů je podřízena jejich melodičnosti. Tato zastřenost významu a tím také myšlenky bývá jen občas rozrušena silnějším životním podnětem, jako např. ve sbírce *Věčná země* zážitky z cesty na sever a úzkostí z nebezpečí, které hrozí národu. Nejvýznamněji zasáhl B. do vývoje české poezie na počátku padesátých let, když převládající citovou chudobu tehdejší poezie vyvažoval svým intimním lyrismem. Přesto se však sám často zcela neubránil jak dobovému rétorismu, tak přílišné lyrické spontánnosti, která dokáže básnit i bez hlubšího zaujetí tématem. — B. napsal řadu rozhlasových pásem a překládal z bulharštiny (N. Vapcarov).

BIBLIOGRAFIE

Bílý kruh (Bb 1924), Na rozcestí (Bb 1927), Větrná růžice (Bb 1930), Na houslích jara, podzimu (Bb 1933), Věčná země (Bb 1939), Dým k hvězdám (Bb 1940), S uzlíčkem stříbra (výbor, 1947), Pozdrav Polsku (Bb 1950), Milostný nápěv (Bb 1951, st. cena), Krásná láska (Bb 1952), Básně (výbor, 1953, usp. A. M. Píša), Píseň dětství (Bb pro děti, 1952), Večer u studny (Bb 1955), Zlatý déšť (Bb pro děti, 1955), Prsten na cestu (Bb 1957), Lyrika (výbor, 1957), Hliněný džbánek (Bb pro děti, 1957), Cesta přátelství (úvod a verše k obrazové publikaci, 1958), Zelené roky (Bb pro děti, 1959), Přijďte k nám, muzikanti (Bb pro děti, 1960), Naše a vaše (Bb pro děti, 1960), Verše (výbor, 1960), Věnec z trávy (Bb 1960), Moře (Bb 1961), Ratolístka (Bb pro děti, 1961), Řecká sonatina (Bb 1962), Modrý oblázek (Bb pro děti, 1962), Ryby, rybky, rybičky (Bb pro děti, 1963), Malá říkadla (1963) aj.

LITERATURA

A. M. Píša v kn. Stopami poezie (1962); M. Petříček v dosl. k Veršům (1960). A. Jelínek - M. Schulz v NŽ 1953; V. Stejskal v Plameni 1960 (č. 6). *pb*

Bedřich Bridel

1619 Vys. Mýto
15. 10. 1680 Kutná Hora

Pocházel z rodiny radního písaře, v osmnácti letech vstoupil do jezuitského řádu, studoval teologii a byl vysvěcen na kněze. Působil na řádových ústavech jako profesor rétoriky a poetiky, později vedl řádovou tiskárnu jezuitské koleje v pražském Klementinu a horlivě se věnoval kazatelství a činnosti misionářské (Boleslavsko, Čáslavsko). Je nejvýznačnějším básnickým zjevem protireformační doby a působil i jako překladatel a prozaik. Jeho básnická díla jsou projevem úsilí zpracovat rozmanitá náboženská témata v duchu barokní poetiky tak, aby podmanila čtenáře názorností obrazů a citovou naléhavostí. Vedle obnovení starých legend o světcích Ivanu a Prokopu v skladbách střídajících verše a prózu (1657 a 1662), idylického souboru vánoční lyriky *Jesličky* (1658) a názorného výkladu katolické věrouky v *Křesťanském učení veršemi vyloženém* (vyd. 1681) aj. stojí v popředí B. tvorby meditativní báseň *Co Bůh? Člověk?* (1658), rozvíjející protireformační myšlenku o marnosti všeho pozemského. Síla básnického vyjádření pocitu marnosti v této skladbě se vyrovná i významným cizím mystikům, a to jak po stránce ideové, tak svým uměním výrazovým. B. počítal ještě s publikem intelektuálně vyspělým, a proto jeho tvorba souvisela slohově s humanistickou tradicí, byla však přístupná i lidovým vrstvám, neboť autor vystačil s tradičním lexikem a neužíval neústrojných novotvarů. Proto působil i na lidovou duchovní píseň. Jako překladatel uváděl do Čech hlavně díla cizích jezuitských autorů.

EDICE A LITERATURA

Život sv. Ivana, vyd. J. Vašica (1936); Co Bůh? Člověk?, vyd. J. Vašica (1934); Slavíček vánoční, vyd. V. Bitnar (1937). — J. Vašica: České literární baroko (1938); Z. Kalista: České baroko (1941). *zt*

Antonín Brousek

25. 9. 1941 Praha

Po maturitě (1958) studoval na filosofické fakultě Karlovy university češtinu a ruštinu (1958—61), pracoval v nár. podniku Armabeton (také jako redaktor časopisu Náš beton), pak v redakci nakladatelství Svět sovětů (1962—63), od roku 1963 je redaktorem literárního oddělení Čs. rozhlasu. Publikovat začal r. 1959 v Literárních novinách.
Debut *Spodní vody* představil Brouska jako básníka etické odpovědnosti a čistoty, jehož předností je prudká i něžná nekonvenční obraznost, často erotická, a schopnost vyjadřovat generační životní pocit, postoj a názor v primárních obrazech, zejména z městské krajiny. B. je básnický typ v podstatě mělický, jeho poezie spontánní, smyslově i intelektuálně naléhavá.

BIBLIOGRAFIE

Spodní vody (Bb 1963). *mb*

Josef Brukner

15. 2. 1932 Písek

Po maturitě na píseckém gymnasiu studoval v l. 1951—56 dramaturgii na filmové fakultě AMU. Do r. 1958 byl dramaturgem studia zpravodajského a dokumentárního filmu a do r. 1960 nakladatelským redaktorem SNDK. Nyní pracuje v Klubu přátel poezie. Většina jeho časopiseckých příspěvků vyšla v časopise Květen (také filmové a zvláště výtvarné kritiky; dnes je otiskuje hlavně v Plamenu). Redigoval sborník mladé poezie Mladé víno (1961, s M. Florianem), uspořádal výbor z poezie Fr. Šrámka Sedm krásných mečů (1962).
Jediná Bruknerova básnická sbírka vyjadřuje atmosféru lidské družnosti, kterou básník nachází ve střízlivém a šedém každodenním životě velkoměsta. Jeho nepatetické verše, v nichž silná citlivost a soucitná něha je vyjádřena se zdrženlivou cudností a v nichž i milostné téma nabývá oderotizované podoby lidské vzájemnosti, šťastně spojily tradici F. Gell-

nera → s tradicí Wolkrovy → básnické prvotiny. Hravost a smysl pro humor se uplatnily i v jeho verších pro děti. — Píše též filmové scénáře.

BIBLIOGRAFIE

Malá abeceda (Bb 1958), Svět zvířat (Bb pro děti, 1961), Kolotoč (Bb pro děti, 1961), Proč, proč, proč? (Bb pro děti, 1963).

LITERATURA

M. Červenka v Květnu 1957—58. *pb*

Bruncvík (Kronika o Bruncvíkovi)

Česká rytířská povídka, vzniklá v dochované podobě asi v 2. pol. 14. stol. Sled dobrodružných a fantastických motivů příbuzných evropské rytířské epice i nejasných historických narážek je v ní spojen rámcem erbovní pověsti o českém panovnickém rodu (získání lva pro královský znak). Ve spojení s příbuznou povídkou o Bruncvíkově otci Štilfrídovi se stala nejoblíbenější součástí zábavné četby pro lid v 16. stol. a v pobělohorské době; její motivy vešly do folklórní pohádkové tradice. Byla hojně vydávána ještě v 19. stol. jako kramářský tisk a literárně zpracována A. Jiráskem ve Starých pověstech českých. Je nejznámější ze skupiny rytířských povídek vzniklých přibližně ve stejné době; patří do ní ještě povídka o *Apoloniovi Tyrském*, později rovněž zlidovělá jako knížka zábavného čtení, a prozaické vyprávění o Alexandru Velikém; volněji se ke skupině druží rozsáhlá, evropsky oblíbená *Trojanská kronika*.

EDICE A LITERATURA

Sborník hraběte Baworowského, vyd. J. Loriš (1903). — J. Kolár: Česká zábavná próza 16. století a tzv. knížky lidového čtení (1960). *jk*

Václav Březan

kolem 1550 Březno u Postoloprt
po 1618

Kronikář a genealog, od r. 1596 správce rožmberského archívu a knihovny. Vedle řady drobných genealogických prací napsal česky rozsáhlou pětidílnou *Rožmberskou kroniku* (Monumenta Rosenbergiaca), z níž se dochovaly poslední díly o létech 1546—1611, vzniklé 1610—15. Obsahují podrobné oslavné životopisy Viléma a Petra Voka z Rožmberka na pozadí politického vývoje země a hospodářského dění na rožmberských statcích. Z části sahající do r. 1545 se zachoval jen „krátký a sumovní výtah" (1609). Později věnoval B. podobné menší dílo i rodové historii Švamberků, do jejichž služeb přešel po vymření rožmberského rodu. B. dílo je založeno na pramenném studiu a na materiálu z rodových archívů a poskytuje cenný historický materiál z pramenů dnes ztracených. Jeho pojetí historiografie je blízké dějepisectví jednoty bratrské, k níž sám náležel a v níž se mu patrně dostalo vzdělání. Zřetel k věcnému sdělení faktů, snaha postihnout jejich historické souvislosti, užívání pomocných historických nauk (heraldika, studium formulářů) i zdrženlivost v uplatňování autorových vlastních názorů ukazují Březanovo dílo jako součást úsilí vydělit ze soudobého kronikářství odborné, badatelsky založené dějepisectví.

EDICE A LITERATURA

Život Viléma z Rosenberka, vyd. F. Palacký (1847); Život Petra Voka z Rosenberka, vyd. F. Mareš (1880). Výbor s názvem Poslední Rožmberkové usp. J. Dostál (1941). — F. Mareš v ČČM 1878. *jk*

Otokar Březina

(vl. jm. Václav Jebavý)

13. 9. 1868 Počátky
25. 3. 1929 Jaroměřice nad Rokytnou

Byl synem venkovského obuvníka. Z měšťanské školy, kterou vychodil v rodišti, přestoupil r. 1883 na reálku v Telči. Po maturitě (1887) působil jako učitel v Jinošově u Náměště nad Oslavou a v Nové Říši na Moravě (1888—1901, zde využíval bohaté klášterní knihovny). V novoříšském období, v kterém napsal většinu svých prací, žil samotářsky, věnoval se četbě a studiu jazyků a knih filosofů starověkých (indická filosofie, Platón,

Plotinos), středověkých (němečtí a francouzští mystikové) i novodobých (Schopenhauer, Nietzsche, Bergson). Stranou společenského života žil i v Jaroměřicích nad Rokytnou, kde vyučoval na měšťanských školách až do r. 1925. R. 1929 byl jmenován čestným doktorem filosofie Karlovy university, nabídnutou profesuru na filosofické fakultě v Brně (1921) nepřijal. Přispíval zprvu převážně prózou do Orla a Moravské orlice (pod pseud. Václav Danšovský), verši a později eseji do Nivy, Moderní revue, Rozhledů, Lumíru, Volných směrů, Nového života, Nového kultu, Sborníku pro filosofii, mystiku a okultismus, Kalendáře nezávislého dělnictva aj.

Raná Březinova tvorba, podnícená četbou a vlasteneckým prostředím telčské reálky, opírala se o patos běžné rétorické poezie a ani drobné prózy nevybočovaly z běžného dobového zobrazení duševních nálad (Důležitý den ze života přištipkáře, Protější okno). Po náhlé smrti obou rodičů r. 1890 však B. zcela proměnil své umělecké cíle. Přitahovaly ho otázky smyslu života, které si snažil osvětlit rozsáhlým studiem soudobé literatury, starověkých kultur i přírodních věd. — Náboženské tradice kraje a studium idealistických filosofů a středověkých mystiků vtiskly B. pohledu na svět metafyzický ráz. Četbou francouzské poezie poznal symbolistický způsob básnického vyjadřování, který mu nejlépe umožňoval vyslovit vlastní umělecký záměr: hledání a vyjádření smyslu života uprostřed chaosu moderní společnosti. B. dílo zrcadlí výrazné proměny básníkova myšlenkového vývoje. První kniha, nazvaná příznačně *Tajemné dálky*, odkrývá zdroje B. básnické tvorby, jeho chudobu a osamělost i touhu uniknout z těžkého životního údělu uměním. Pesimistické ladění knihy, pramenící z duchovního rozchodu s okolním světem, počal však B. překonávat ve sbírce *Svítání na západě*, v níž dospěl k pochopení bolesti a samoty jako pramene každého opravdového poznání. Možnost pochopit tajemství života nevidí zde na zemi, nýbrž až po smrti, která je mu jen přechodem z jedné formy života v jinou. Svůj pohled na život B. stále prohluboval; ve sbírce *Větry od pólů* zapomíná na osobní utrpení, zamýšlí se nad celou společností a vytváří poezii, která oslavuje síly života proudící celým kosmem. Proměňuje se i B. chápání lidského života, na jehož stavbě se účastní generace mrtvých, živých i nenarozených a jehož smysl nyní vidí ve vývoji k vzájemnému pochopení a k lásce. Všeobjímající láska je B. i klíčem otvírajícím lidstvu hranice dalšího poznání zákonů života a přírody. Za šiřitele tohoto poznání a nositele stálého pokroku lidstva pokládal B. zprvu jen geniální jednotlivce *(Stavitelé chrámu)*, avšak v dalším stadiu vývoje *(Ruce)* pochopil, že uskutečnění vize o absolutním poznání světa a o jeho přeměně nezávisí jen na duchovní práci jedinců, nýbrž na činnosti všech lidí, i fyzicky pracujících, kterým bylo doposud násilím bráněno účastnit se stavby dokonalejšího světa. Pátou sbírkou se B. básnická činnost v podstatě uzavírá, neboť další sbírku básní (podle svědectví J. Demla → se měla jmenovat Země) již nedokončil a trvale se odmlčel. — Do filosofických esejů, které doprovázejí B. tvorbu básnickou, uložil své myšlenky o umění a jeho místě v procesu poznání, o stálém vývoji člověka a přírody, o podílu jednotlivce a mas na vývoji společnosti, o nejvyšší spravedlnosti, velikosti přítomné doby apod. Je z nich patrno B. přesvědčení o existenci dosud nepoznaných oblastí života i jeho chápání umění jako jediného pojítka mezi těmito oblastmi a reálným světem, které prolínají celým jeho dílem. — Vývoj B. myšlení se odrazil i ve vývoji jeho básnického výrazu. Pravidelný rýmovaný verš první sbírky vystřídal v meditativních básních veršem volným, umožňujícím postihnout široký rejstřík smyslových dojmů a významové bohatství myšlenky. B. verš, blížící se mnohdy rytmické próze a dosahující místy sugestivní hudebnosti, charakterizuje kupení přirovnání a metafor a přemíra cizích slov a odborných termínů, čerpaných zprvu převážně z oblasti náboženské, později ze všech oblastí lidské činnosti, zejména oblasti vědecké, ale i z práce venkovského člověka. — B. dílo podstatně zasáhlo do vývoje českého básnictví. Básník ukázal nové zobrazovací mož-

nosti poezie a dokázal jí vyjádřit složité filosofické myšlenky; svým volným veršem pak vytvořil nový veršový útvar, kterým působil nejen na básníky devadesátých let, nýbrž i na poezii let dvacátých a třicátých.

BIBLIOGRAFIE

Tajemné dálky (Bb 1895), Svítání na západě (Bb 1896), Větry od pólů (Bb 1897), Stavitelé chrámu (Bb 1899), Ruce (Bb 1901), Hudba pramenů (Ee 1903). — Z korespondence: Dopisy O. B. F. Bauerovi (1929, usp. M. Hýsek), A. Pammrové (1930, 1933), F. Bílkovi (1932), J. Demlovi (1932), s F. X. Šaldou (1939), s O. Theerem (1946). — Básnické spisy v Mánesu 1913, Spisy O. B. v Melantrichu 1933 (3 sv., usp. M. Hýsek), Básně (1958). — Bibliografii O. B. usp. J. Brambora v Rozpravách Aventina 1928—29.

LITERATURA

M. Marten: O. B. (1903) a v kn. Akord (1916); E. Chalupný: Studie o O. B. a jiných zjevech čes. umění a filosofie (1912) a Dopisy a výroky O. B. (1931); G. Picková-Šaudková: Hovory s O. B. (1929); J. Staněk: O. B. (1929); J. Deml: Mé svědectví o O. B. (1931); A. Pospíšilová: O. B., člověk a básník (1936); P. Fraenkl: O. B. (1937); sborník Stavitel chrámu (1941, s dosavadní lit.); V. Lesný: Básnický zápas O. B. (1945); O. Králík: O. B. (1948). F. X. Šalda v Duši a díle (1913, v Souboru díla F. X. Šaldy 1947), v KP 10 (1957), v KP 13 (1963) a v ŠZáp 1928—29 a 1931—32 (o memoárových pracích E. Chalupného a J. Demla); O. Fischer v kn. Duše a slovo (1929, o jeho rýmu); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); J. Janů v předml. k Básním (1958). A. Janáček v ČČM 1935 a 1936. *dh*

Bohuslav Březovský

25. 11. 1912 Rohozná u Poličky

Studoval reálné gymnasium v Poličce (maturita 1932), na Karlově universitě dva roky práva, později filosofii (do r. 1938). V l. 1936—38 byl redaktorem Národního osvobození, zároveň tajemníkem Souručenství na obranu míru. V l. 1939 až 1941 působil v nakladatelství Melantrich a Orbis, později pracoval jako externí redaktor. R. 1944 byl zatčen a až do konce války vězněn v koncentračním táboře Kalich u Saské Kamenice. V l. 1945—48 vedl kulturní rubriku Národního osvobození, v l. 1948—51 pracoval v Československém státním filmu, v l. 1951—55 jako redaktor v nakladatelství Čs. spisovatel, v l. 1955—57 jako vedoucí redaktor Května, v l. 1958—60 znovu v nakladatelství Čs. spisovatel. Nyní žije v Praze jako spisovatel z povolání. — Příspěvky v Národním osvobození, Panorámě, Svobodných novinách, Lidových novinách, Ohnici, Literárních novinách, Květnu aj.

Příslušnost ke generaci, která začínala tvořit v druhé polovině třicátých let, projevila se v prvních pracích Březovského jak v tematice, tak v uměleckém zpracování *(Bližení života, Člověk Bernard)*. Vnitřně rozlomení, pasívní hrdinové, trýznivě tápající při hledání smyslu života a kladných hodnot, jsou hlavní osou monograficky založených psychologických prací, v nichž dominuje detailní analýza a introspekce. Jednostrannost a tezovitost své tvorby se B. pokoušel překonat v syntetickém obrazu českého života od sklonku války do února 1948 *(Lidé v květnu, Železný strop)*. I nyní jde v podstatě o generační romány, o citovou a rozumovou výchovu zejména intelektuálů, formovaných velkými společenskými proměnami; hlavní těžisko je přeneseno na společenskou motivaci individuálních reakcí. — B. je rovněž autorem dvou dramat: v době poúnorové se pokusil aktualizovat boj radikálního křídla husitů *(Veliké město pražské)*; *Nebezpečný věk* je konverzační veselohrou o mravních problémech rodiny a vztahu rodičů a dětí.

BIBLIOGRAFIE

Bližení života (R 1940), Zlatá jeskyně (pohádka, 1941), O dvou zázračných poutnících (Pp 1943), Udavač (P pro mládež, 1945), Člověk Bernard (R 1945), Tajemný hrad Svojanov aneb Paměti Františka Povídálka (R pro mládež, 1947), Jak poslal Honza duši, oči a srdce na vandr (pohádka, 1947), O zlatém srdci (P pro mládež, 1948), Pozor! Natáčíme! (Rp pro mládež, 1954), Lidé v květnu (R 1954), Železný strop (R 1959), Nebezpečný věk (D 1962, prem. 1961). — Provedené hry: Veliké město pražské (1950, též s názvem Jan Želivský).

LITERATURA

J. Hájek v kn. Literatura a život (1955, o Lidech v květnu); J. Balvín v dosl. k Nebezpečnému věku (1962); J. Petrmichl v dosl. k Železnému stropu (1962). *ztr*

Ladislav Bublík

14. 5. 1924 Bzenec

Absolvoval průmyslovou školu stavební ve Zlíně (1943), byl zaměstnán jako stavební dělník, zedník a kreslič. Od r. 1947 je redaktorem deníku Nová svoboda v Ostravě, v l. 1951—52 pracoval jako brigádník na stavbě v Kunčicích. — Příspěvky v Nové svobodě (zde poprvé 1946), Tvorbě, Čs. vojáku, Plamenu aj. Spolupracuje s televizí.

Po několika dramatických pokusech, poznamenaných zjednodušeným viděním dobových konfliktů a lidských povah (výjimkou je *Horoucí láska* s námětem politických bojů na počátku dvacátých let), zasáhl Bublík významně do současné polemické prózy knihou *Páteř*. Formou deníkových záznamů brigádníka na stavbě kunčického hutního kombinátu analyzuje společenskou situaci na počátku padesátých let, a to s kritickým ostřím namířeným proti projevům kultu osobnosti, podezíravému vztahu k lidem, kariérismu a frázérství. B. neuhlazuje rozpory, usiluje o drsnou pravdu, o obraz složitého člověka složité doby.

BIBLIOGRAFIE

Velká tavba (D 1949, i prem., s M. Fialou), Horoucí láska (D 1955, i prem.), Páteř (P 1963). — Provedené hry: Rozkaz (dramatizace románu V. Pazourka Ústup z hranice, 1947), Perpetuum mobile (1949). *šv*

Stanislav Budín

23. 3. 1903 Kamenec Podolsky, Ukrajinská SSR

Gymnasium začal navštěvovat v rodišti, maturoval ve Varšavě (1922). Do ČSR přišel jako mladý emigrant, sžil se s českým prostředím. V l. 1923 až 1930 vystudoval na pražské technice elektrotechniku. Vystupoval na levici, pracoval krátce v aparátu Komsomolu, později v kulturně propagačním oddělení ÚV KSČ (1931—34). V l. 1934—36 byl šéfredaktorem Rudého práva, v l. 1937—39 redaktorem Radiojournalu. V srpnu 1939 emigroval do USA, kde redigoval Newyorské listy (1940—45) a Overseas News Agency New York (1945—46). Po návratu byl redaktorem Kulturní politiky (1946—49), šéfredaktorem Pragopressu (1947—49), redaktorem Lidových novin (1948—49). Od r. 1950 pracuje v Novinářském studijním ústavu. — Příspěvky v Rudém právu, Tvorbě, Komunistické revui (1930—35); ve Spojených státech vyplňoval valnou část deníku Newyorské listy, po válce do r. 1949 zejména v Kulturní politice, Práci, Lidových novinách, od r. 1954 komentáře v Literárních novinách, Kultuře, Kulturní tvorbě, v Čs. rozhlase, Čs. vojáku atd. a studie v Novinářském sborníku. Vydal výbory: K. Havlíček Borovský, politik a novinář (1956) a J. Neruda: Jak se časopisy dělají (1959). V l. 1949—54 tiskl pod pseud. B. Stanislav; užívá šifer stb, sb, bs.

Od počátku třicátých let je Budín významným levicovým publicistou, jehož působení svým rozpětím (od vnitřní a zahraniční politiky přes náčrty společenské problematiky USA a Afriky až po kulturu a literaturu) i slovesnou úrovní překračuje běžné hranice žurnalistiky. Výrazem B. vztahu k literatuře jsou i jeho práce týkající se význačných literárních osobností; soustřeďuje se v nich na styčné body mezi literaturou a žurnalistikou a na otázky společenského působení literatury.

BIBLIOGRAFIE

Věrni zůstali (hist. monografie, 1947), USA-portrét národa (1948), Karel Havlíček Borovský (monografie, 1954, pseud. B. Stanislav), Jan Neruda a jeho doba (monografie, 1960), Probuzení světadílu (politická studie, 1962). *vk*

Václav Budovec z Budova

1551

21. 6. 1621 Praha

Český politik, přední představitel českých bratří své doby. Pocházel z rytířské rodiny, studoval na universitě v Praze, v l. 1569—71 ve Wittenberku a na jiných zahraničních universitách, cestoval po Švýcarsku, Francii, Dánsku, Nizozemí a Itálii, s císařským poselstvem pobyl v letech 1577—81 i v tureckých zemích.

Po návratu se podílel na veřejném životě, byl povýšen do panského stavu a pronikal do popředí hlavně pro odvahu, s jakou vystupoval ve prospěch jednoty bratrské a za dosažení náboženské svobody v zemi. Rudolfův Majestát z r. 1609, zajišťující tuto svobodu, byl hlavně jeho dílem. Za účast v protihabsburském povstání byl r. 1621 popraven. — B. tvorba je ohlasem jeho cest a veřejné činnosti. Jako dobrý pozorovatel odnesl si z navštívených zemí řadu poznatků, zvláště o náboženských poměrech, a získal rozsáhlé jazykové znalosti. Zkušenosti z pobytu v Turecku, podložené i studiem koránu, uložil v polemickém spise (věnovaném Rudolfu II.), namířeném proti učení Mohamedovu; r. 1614 dílo přepracoval a vydal pod názvem *Antialkoran*. Děje z let 1608 až 1610, kdy se nejaktivněji účastnil politického života, zachytil B. v memoárových *Aktech*, která zůstala v rukopise. Cenným jejich doplňkem je i zachovaná B. korespondence.

EDICE A LITERATURA

V. B. z B. korespondence z let 1579—1619, vyd. J. Glücklich (1908); Nová korespondence z let 1580—1616, vyd. týž (1912). — J. Glücklich: O historických dílech V. B. z B. z let 1608 až 1610 (1911) a ve Sborníku prací historických k 60. nar. J. Golla (1906). *ep*

Miloslav Bureš

6. 11. 1909 Polička

Po maturitě na gymnasiu v Poličce (1930) a několika semestrech na filosofické fakultě v Praze pracoval jako novinář, nejprve v Severočeském deníku v Liberci (1932—1937), za okupace jako redaktor A-Zetu v Jičíně. Po osvobození pracoval v Čs. rozhlasu v Liberci (1945—47), později jako úředník ministerstva informací (1951—52), min. školství a kultury (1952—55), dále v Praze opět jako novinář, od r. 1961 ve Svobodném slově. — Své první verše (báseň Cikáni) otiskl jako kvartán v časopise Kohoutek, další ve Studentském časopise (r. 1926), spolupracoval s Indexem, Redem, Střediskem, Činem, Listy pro umění a kritiku, Kritickým měsíčníkem, Literárními novinami, Plamenem aj. Uspořádal: Lidová poezie bojující (1951), Estráda nového života (sborník veršů, 1952).

Jádrem Burešova díla je poezie věnovaná rodné Českomoravské vysočině. Po poetistických začátcích objevuje se v jeho lyrice od poloviny třicátých let motiv návratu k rodnému kraji, jeho lidu a tradicím. Tato nota sílí za okupace, kdy se vztah k ohroženému domovu stává východiskem básníkova uvědomělého postoje i jeho poválečné poezie politicky angažované. V posledních sbírkách, které volně zpracovávají lidové zvyky a lidová vyprávění a jejichž metaforiku a verš ovlivnila lidová píseň, zachytil touhu člověka, stojícího na vrcholu životní dráhy, po domově, po splynutí s tradicemi rodu a rodného kraje, potřebu konfrontovat své životní zápasy se světem dětství, s věčným životem země ztělesněným v generacích předků a potomků. Skladby shrnuté do knihy *Utkáno z pramenů* (zvláště *Otvírání studánek*) se staly librety světoznámých drobných kantát skladatele Bohuslava Martinů, Burešova přítele a také poličského rodáka. Kromě básní publikoval B. řadu próz, knihy pro děti, soubory lidových pověstí a písní, napsal několik rozhlasových her aj. — Přeložil Camoëssovy Sonety lásky (1933).

BIBLIOGRAFIE

Katalepton (Bb 1929), Nevěsta (Bb 1930), Ztracené deště (Bb 1931), Nachový vítr (Bb 1934), Chudé lásky (Bb 1935), Zpěv nad střechami (Bb 1936), Chlapec hrající si s hlinou (Bb 1936), Zemi krásnou (Bb 1937), Za starého roku (Bb 1937), Listy z pohraničí (Bb 1939), Zpěv na Justina Michla (B 1940), Píseň lněných polí (R 1940), Bílé jaro (Bb 1943), Země v oblacích (R 1943), Krajiny Františka Kavána (Bb 1943), Květ na přilbici (Bb 1945), Strýc Ještěd a teta Sněžka (pohádky, 1946), Vracející se země (R 1947), Šla jsem hledat život (R 1948), Vrbová píšťalka (Bb pro děti, 1949), Všechno mi připomíná píseň (Bb 1952), Píseň o maratónském vítězi (B 1952), Marie a my všichni (R 1953), Otvírání studánek (B 1955), Mé nejkrásnější děti (P pro děti, 1956), Zpívající lípa (lid. pohádky a pověsti, 1956), Veselé pohádky a jiné příběhy z Vysočiny (1958), Utkáno z pramenů (Bb 1959), Hory mají srdce v člověku (P 1960), Vysočina milostná (lid. písně, 1960), Putování za šátkem, džbánem a holubičkou (lid. zvyky, 1960), Bohuslav Martinů a Vysočina (vzpomínky, 1960), Pochovávání světla (Bb 1961). *dm*

Emil František Burian

11. 6. 1904 Plzeň
9. 8. 1959 Praha

Syn barytonisty Emila Buriana a synovec tenoristy Karla Buriana. Studoval v Praze na gymnasiu a absolvoval mistrovskou školu kompoziční při Státní konzervatoři v Praze u prof. J. B. Foerstra (1927) a zároveň se plně věnoval práci divadelní. R. 1925 debutoval skladatelsky v Národním divadle operou Před slunce východem. Téhož roku se stal členem Osvobozeného divadla na Slupi, odtud přešel do divadla Dada (1927) a poté do Moderního studia (1929); působil jako režisér, herec, zpěvák i hudebník. Byl členem Devětsilu. R. 1927 založil hudebně recitační sbor „voiceband", s nímž dobyl r. 1928 úspěchu na Mezinárodním hudebním festivalu v Sieně a s nímž r. 1929 podnikl turné po Itálii. R. 1929 byl angažován do brněnského Národního divadla jako šéf studia, po jeho zrušení tu působil jako režisér do konce sezóny. Po roční práci v Olomouci se vrátil do Brna, ale koncem sezóny 1931—32 odešel do Prahy, pracoval nejprve jako kapelník a posléze i jako režisér v pokrokovém kabaretu Červené eso, od podzimu 1933 jako umělecký vedoucí nově založeného divadla D 34 (číslo označovalo vždy letopočet konce sezóny). Pod jeho vedením se toto divadlo, které spojovalo politickou útočnost s úsilím o uplatnění poezie na jevišti a s novátorskými snahami režijními i výtvarnými, stalo světově proslulým (zájezd do Švýcarska 1935). B. tu byl nejen režisérem, programově usilujícím o novou organizaci divadelní práce, ale i dramaturgem, upravovatelem a autorem divadelních her, skladatelem a ojediněle i výtvarníkem a hercem. Za okupace (1941) bylo divadlo D 41 uzavřeno a B. vězněn v koncentračních táborech Dachau a Neuengamme. Po návratu r. 1945 řídil krátce kromě D 46 ještě tři brněnské scény a karlínskou operetu, sdružené pod vedením Družstva Divadla práce. Od sezóny 1946 až 1947 omezil svou působnost však opět na divadlo D 47, které bylo počínajíc podzimem 1951 po čtyři sezóny ve svazku s Čs. armádou a neslo v této době název Armádní umělecké divadlo (od r. 1955 mělo název D 34). — Během svého tvůrčího vývoje působil B. také skladatelsky, zejména jako autor oper, baletů, filmové hudby. Při divadle D 34 vycházel programový, B. redigovaný časopis Kulturní večerník D 34 (další názvy: Program D 35, Program Divadla práce, Program D 46, Umělecký měsíčník D 49 atd.). V l. 1945—49 B. vydával a redigoval týdeník Kulturní politika a v prvních dvou poválečných letech vystupoval v pravidelných nedělních pořadech Čs. rozhlasu jako kulturně politický komentátor. R. 1954 byl jmenován národním umělcem. Režíroval filmy Věra Lukášová a Chceme žít.

Burian psal i verše a prózu, těžiště jeho literární činnosti je však v jeho pracích pro divadlo, v nichž stál ve třicátých letech umělecky blízko básníkům své generace (Nezval); pro jeho dramatickou tvorbu jsou typické dramatizace básnických i prozaických děl (Máj, Paříž hraje prim, Krysař, Věra Lukášová aj.) a aktualizace starší české dramatiky (Klicpera). Od první dadaistické sbírky veršů až ke hrám poslední divadelní sezóny D 34 prošel B. řadou vývojových zvratů. Na počátku třicátých let se přikláněl k tendenční časové hře, v jejich druhé polovině usiloval o vyjádření aktuálního politického obsahu prostřednictvím lyrizace jevištní předlohy. Po roce 1945 se soustřeďoval na konkrétní obraz psychiky člověka prožívajícího revoluční proces. Po r. 1948 počaly do jeho tvorby pronikat naturalistické prvky, které však brzy zavrhl, a usiloval o jemný básnický obraz nových citových vztahů, utvářejících se mezi lidmi socialistické společnosti. Souvislost tohoto zdánlivě klikatého vývoje tvoří stálé úsilí o pravdivé postižení života, zejména tam, kde byl předtím zastírán vžitou zkreslující konvencí, a zdůrazněná subjektivní, lyrická složka literárního obrazu, plynoucí z autorova impulsívního temperamentu. V tomto smyslu B. zasáhl do českého literárního vývoje např. montáží *Vojna*, která znamenala zásadní převrat v hodnocení folklórní poezie. Objevně působily i B. povídky z koncentračního tábora, psané v pole-

mickém zaostření proti umělé heroizaci lidí vracejících se z koncentračního tábora i proti pouhým bezútěšným obrazům jejich utrpení *(Osm odtamtud)*. Podobný cíl si kladla (byť jej vždy nedostihovala) i B. poválečná dramatická tvorba, vyslovující se k ústředním otázkám politického života a k citovým problémům současných lidí. I když B. spisovatelské dílo nemá ten světový význam jako jeho tvorba jevištní a částečně i hudební, byl B. svéráznou spisovatelskou osobností, řadící se svým samostatným přínosem mezi ostatní velké zjevy meziválečné avantgardy.

BIBLIOGRAFIE

Idioteon (Bb 1926), Jeden ze všech (R ve verších, 1947, i scénicky), Viděno slzami (Bb 1947), Krčma na břehu (D 1949, i prem.), Atomový mír (B 1950, i scénicky), Horkým srdcem (Bb 1950), Pan Kobkán vdává dceru (dramatizace povídek J. Haška, 1954, prem. 1953), Osm odtamtud (Pp 1954), Básně (výbor, 1954), Vojna (montáž na slova lidové poezie sebrané K. J. Erbenem, 1955, prem. 1935), Vítězové (R 1955), Osm odtamtud a další z řady (Pp 1956). — Teoretická a publicistická díla: O moderní ruské hudbě (1926), Polydynamika (1926), Jazz (1928), Černošské tance (1929), Památník bratří Burianů (1929), Zametře jeviště (1936), Pražská dramaturgie 1937 (1938), Divadlo práce (1938, s M. Kouřilem), Dejte nám divadlo (1939, s M. Kouřilem), Pojďte, lidé, na divadla s železnýma kladivama (1940, 2. vyd. s názvem O nové divadlo, 1946), Zahajujeme (1945), Voláno rozhlasem I—II (1945 až 1946), Kdo je Emil Burian? (1947), Kdo je Karel Burian? (1948), Ofenzíva míru (1949). — Výbory: Divadlo za našich dnů (1962, usp. J. Kopecký). — Provedené hry: Chudák ať má za ušima (úprava Calderonovy hry, 1931), Život za našich dnů (překlad a dramatizace recit. pásma E. Kästnera, 1933), Lakomec (podle Molièra, 1934), Chceme žít (dramatizace stejnojmenného románu K. Nového, 1934, s K. N.), Kupec benátský (podle W. Shakespeara, 1934), Dobrý voják Švejk (dramatizace románu J. Haška, 1935), Haškovy noviny (dramatizace povídek J. Haška, 1935), Lazebník sevillský (úprava hry Beaumarchaisovy, 1936), Každý něco pro vlast (úprava hry V. K. Klicpery, 1936), Evžen Oněgin (dramatizace básně A. S. Puškina, 1937), Hamlet III., králevic dánský, aneb Být či nebýt čili Trůny dobré na dřevo (hra na Shakespearovo téma, 1937), Leonce a Lena (úprava hry G. Büchnera, 1938), Paříž hraje prim (dramat. montáž z veršů F. Villona, 1938), Utrpení mladého Werthera (dramatizace románu J. W. Goetha, 1938), První lidová svita (montáž lidových dramat, textů, 1938), Věra Lukášová (dramatizace novely B. Benešové Don Pablo, Don Pedro a Věra Lukášová, 1938), Druhá lidová svita (1939), Krysař (dramatizace novely V. Dyka, 1940), Maryša (libreto k vlastní opeře podle hry bratří Mrštíků, 1940), Bílé noci (dramatizace prózy F. M. Dostojevského, 1946), Žalář nejtemnější (dramatizace románu I. Olbrachta, 1946), Ulenspiegel (dramatizace románu Ch. de Costera, 1946), Červený a černý (dramatizace Stendhalova románu, 1946), Výlet pana Broučka do XV. století (dramatizace prózy Sv. Čecha, 1946), Láska, vzdor a smrt (montáž lidové poezie, 1946), Hráze mezi námi (1947), Císařovy nové šaty (volně podle Ch. Andersena, 1947), Láska ze všech nejkrásnější (1948), Není pozdě na štěstí (1948), Pařeniště (1950), Siréna (dramatizace románu M. Majerové, 1950, změn. 1956), Švejk (dramatizace románu J. Haška, 1954), Opera z pouti (libreto k vlastní opeře podle staré lidové hry, 1956), Ani láska není sama (1957), Evžen Oněgin (text k vlastnímu melodramatu podle A. S. Puškina, 1957), Proč žiješ, Václave Řího? (1958), Dálky (1959), Rozcestí (1959).

LITERATURA

Armádní umělecké divadlo k padesátinám E. F. B. (1954); Z. Kočová: Kronika Armádního uměleckého divadla (1955); M. Obst a A. Scherl: K dějinám čes. divadelní avantgardy (1962). J. Kopecký v dosl. k výboru Divadlo za našich dnů (1962). J. Mukařovský v Programu D 48, 1947—48 (č. 10, D 34—D 48 ve vývoji čes. divadla); F. Götz v Divadle 1954; A. Scherl v ČLit 1960 (o B. dramatech). *asch*

František Buriánek

17. 1. 1917 Rokycany

V l. 1928—36 absolvoval reálné gymnasium v Klatovech, od r. 1936 studoval na filosofické fakultě Karlovy university obor čeština—francouzština. V listopadu 1939 byl v souvislosti se zavřením vysokých škol zatčen a do r. 1942 vězněn v koncentračním táboře Sachsenhausen-Oranienburg. Pak pracoval krátce v továrně v Klatovech a v Praze externě absolvoval knihovnickou školu. Po osvobození vysokoškolská studia zakončil (1946; doktorát 1948 prací Literární historie Klatovska); byl zaměstnán v Úřadu předsednictva vlády jako knihovník (1946 až 1950), v l. 1950—55 v Kanceláři presidenta republiky nejprve jako knihovník, posléze jako vedoucí kulturního odboru. Od r. 1950 přednášel externě na Karlově universitě, kde byl r. 1955 jmenován docentem, r. 1961 profesorem nové české literatury (kandidátem věd knihou *Petr Bezruč*, 1957). — Příspěvky v Zemědělských novinách (první recenze 1945), Rudém právu, Tvorbě, Literárních novinách, Novém životě, Plameni, České literatuře, Českém jazyku a literatuře aj.

Vydal vysokoškolské učební texty Česká literatura od 90. let 19. století do roku 1945 (1955) a Česká literatura 20. století (1961), redigoval sborníky O české satiře (1959), Spisovatelé Antonínu Zápotockému (1958), Patnáct májů (1960), spoluredigoval studentský almanach 17. listopad (1945), vydal Dílo Rudolfa Mayera (1951), výbor z F. Gellnera (1952) aj.

Buriánek patří ke střední generaci kritiků, která názorově dozrávala v boji proti fašismu a která svou kritickou praxí probojovávala v našem literárním životě principy socialistického realismu, praxí literárněhistorickou pak přehodnocovala literární dědictví minulosti. Soustavnou pozornost věnuje B. především generaci z počátku našeho století; dílo jejích předních představitelů (Bezruč, Toman, Gellner, Šrámek) analyzuje v řadě monograficky pojatých prací knižních i časopiseckých. Syntetický pohled na českou literaturu období 1945—60 přinesla B. encyklopedicky zaměřená příručka *Současná česká literatura*, jejíž soudy však citelně oslabuje převažující hledisko tematické. B. činnost literárně publikační a přednášková je především zaměřena k literatuře mezi dvěma válkami, k současné literární problematice a jednotlivě k některým zjevům literatury 19. století (Neruda, Mayer).

BIBLIOGRAFIE

Literární tradice Klatov (1949), Proti buržoazní literární vědě Arne Nováka (1952), Petr Bezruč (1952), Průkopníci socialistického realismu v české próze (1953), Odkaz Klementa Gottwalda naší literatuře (1954), Jan Neruda dnešku (1955), Bezruč-Toman-Gellner-Šrámek (1955), O problémech současné české prózy (1956), Petr Bezruč (1957), O současné české poezii (1959), Současná česká literatura (1960), Národní umělec Fráňa Šrámek (1960), Literární Klatovy (1962), Karel Toman (1963). *vkn*

Otakar Bystřina

(vl. jm. Ferdinand Dostál)

23. 5. 1861 Věrovany u Tovačova

18. 7. 1931 Ostravice u Frýdlantu nad Ostravicí

Syn hostinského, studoval na gymnasiu v Olomouci a v Chrudimi (1879) a na pražské universitě práva, která dokončil r. 1885. Pak byl na soudní praxi v Praze, advokátním koncipientem v Plumlově, Prostějově, Vyškově a Brně. Jako advokát se usadil v Novém Jičíně (1893 až 1921), později se přestěhoval do Brna (1921—26). R. 1927 si znovu otevřel advokátní kancelář v Novém Jičíně. Na odpočinku žil na Starých Hamrech v Beskydech spolu s Petrem Bezručem →. Už za studentských let přispíval básněmi a vesnickými obrázky do Květů, Zlaté Prahy, Palečka, Šotka, Švandy dudáka, Besed Času aj.

Prozaickou prvotinou *Na vsi* podílel se Bystřina na soudobém úsilí o realistické zobrazení vesnice; usiloval v ní o přesnou drobnokresbu postav, o nezkreslující zachycení života prostého lidu. Pravé pole pro svůj talent našel však až v humoristických povídkách se svérázными postavami z Hané, Slovácka a Valašska. Odsuzuje nešvary, které kapitalismus vnesl na vesnici, s obdivem se sklání před dobrým jádrem lidu a někdy až staromilsky vyzdvihuje mizející patriarchální způsoby. V *Súchovské republice* zachytil vtipně a svěže vzpomínky na svůj studentský pobyt pod Javořinou a na bohémské kamarádství s Uprkou, Beňou aj. B. humor vyrůstá přímo z postav, z nichž se mu především dařily typy starců, vesnických mudrlantů.

BIBLIOGRAFIE

Na vsi (Pp 1889), Hanácké figurky (Pp 1890), Hanačka v Praze (D 1896), Hanácká legenda (P 1904), Pápení (Pp 1912, 1926 pod názvem Přes tři řeky), Bystřinův smích I—II (Pp 1917, 1926), Jak se naši škádlívají (Pp 1924), Súchovská republika (vzpomínkové fejetony, 1926), Humor Otakara Bystřiny (výbor, 1927). — Bibliografie knižního díla v monografii A. Götze (1938).

LITERATURA

B. Slavík: O. B. (1932) a v kn. Hanácké písemnictví (1940); A. Götz: O. B. (1938, s bibliografií). V. Martínek v dosl. ke kn. Na vsi (1916). V. K. Jeřábek v Cestě 1923. *šv*

C

Vojtěch Cach

7. 8. 1914 Vídeň, Rakousko

Studoval na reálce v Pardubicích, r. 1934 působil v Chebu jako redaktor, byl nezaměstnaný, vystřídal rozmanitá zaměstnání. Za okupace byl pracovně nasazen na Mostecku, odkud uprchl a skrýval se. Jeho literární tvorbu podstatně ovlivnilo poválečné působení na Mostecku. Od r. 1946 pracoval jako kulturně propagační referent Severočeských hnědouhelných dolů, šéfredaktor krajského časopisu KSČ Sever, potom jako redaktor a spisovatel v Ústí n. L. a Děčíně. R. 1955 se přestěhoval do Prahy a vedl (1956—60) měsíčník Divadlo. Nyní žije v Praze jako spisovatel z povolání. — Soustavnou literární činnost začal r. 1947 reportážemi z Mostecka *(Čas nestačí člověku)*, otiskovanými mj. v Tvorbě, rozhlasovými hrami (Černá nevěsta) a dramatizací románu A. Sedlmayerové Dům na zeleném svahu.

V. Cach náleží k prvním českým dramatikům, kteří debutovali po r. 1945 a pokoušeli se ztvárnit látku soudobého života. V prvních hrách tak činil popisnými reportážními záběry, v nichž převažovala výrobní problematika a zjednodušené postavy plnily předem vymezené poslání. Nový typ hry, odpovídající dobovým požadavkům a představám o dramatu z revoluční proletářské historie, vytvořil v *Duchcovském viaduktu*, obrazu skutečných událostí (krvavá srážka četnictva s horníky r. 1931) a široce pojatých třídních konfliktů. Jestliže i v tomto C. nejzralejším a nejúspěšnějším dramatu měly některé postavy a situace povahu kronikářsky dokumentární ilustrace, pak tyto rysy zcela převážily v *Mostecké stávce*. Nový přístup k meziválečné historii nalezl C. v *Paní Kalafové*. V dvojím prolínajícím se ději této jednodušší a dramaticky soustředěnější hry zobrazil události na Kladensku v prosinci 1920 na osudu buržoazní rodiny, jejíž vnitřní vztahy se začínají vlivem dějinných událostí bortit. V postavě titulní hrdinky rozvedl C. poučení z dramat M. Gorkého a vytvořil životnou, psychologicky prohloubenou charakterovou studii bohatého vnitřního vývoje, kontrastující s tezovitostí ostatních postav dramatu. V *Příběhu plukovníka Adamíry* (z mnichovských událostí z podzimu 1938) nebyla však ani zajímavě založená titulní postava dostatečnou oporou k uměleckému zvládnutí doširoka rozvíjených historických faktů a souvislostí. Novou, výraznější cestu zatím C. nenašel ani v nenáročné vesnické veselohře *(Moje teta, tvoje teta)*, ani v dramatu ze života současných lidí *(Kateřina)*.

BIBLIOGRAFIE

Čas nestačí člověku (Rpe 1949), Duchcovský viadukt (D 1950, i prem., st. cena), Mostecká stávka (D 1953, i prem.), Růžena Kalafová (D 1954, prem. 1952 s názvem Vzplanutí, hráno též s názvem Paní Kalafová), Pevnost na severu (D 1955, prem. 1954, varianta Mostecké stávky), Příběh plukovníka Adamíry (D 1956, prem. 1955 s názvem O nás bez nás), Proč táta nepíše (P pro mládež, 1956), Tajemství Anny Marie (P pro mládež, 1958), Moje teta, tvoje teta (D 1960, prem. 1959), Neústupní (Dd

1960: Paní Kalafová, Duchcovský viadukt, Příběh plukovníka Adamíry), Náklad do Hamburku (P pro mládež, 1961). — Provedené hry: DS 70 nevyjíždí (1948), Hornická komedie (1949), Kateřina (1961).

LITERATURA

F. Götz v dosl. ke hrám Neústupní (1960) a Moje teta, tvoje teta (1960). J. Janovský v Divadle 1952 (o Vzplanutí); Z. Bláha v Divadle 1953 (o Mostecké stávce); J. Hájek v Divadle 1954 (o Paní Kalafové). *jop*

František Cajthaml-Liberté

(vl. jm. František Cajthaml)

30. 3. 1868 Suchomasty u Berouna

3. 5. 1936 Bystřany u Teplic

Narodil se v rodině panského ovčáka, vyučil se krejčím a jako tovaryš přišel v severních Čechách během osmdesátých let do styku se sociálně demokratickou stranou. Začal přispívat do dělnických časopisů a publikací (vídeňské Dělnické listy, Rudé květy, Zábavná bibliotéka Sociálního demokrata) a pracoval v severočeském odborovém a dělnickém hnutí, kde se stal jednou z vedoucích osobností. Od r. 1899 byl úředníkem teplické nemocenské pojišťovny. S přestávkami byl spoluredaktorem a hlavním přispěvatelem Severočeského dělníka. Sestavil Ohlas, společenský zpěvník dělnický (po konfiskaci 2. vyd. 1893) a Dělnický zpěvník, sbírka písní socialistických (1899).

Cajthaml psal jednak beletrii, jednak odborné práce z dějin dělnického života a sociálně demokratického hnutí, zejména v severních Čechách. Jeho básně vyslovují rozhořčení a bolest nad osudem proletáře a s patetickým protestem odhalují formální ráz měšťácké humanity a svobody; zaznívají v nich nejrůznější odezvy poezie 19. století až po Bezruče →, především však poezie Sv. Čecha →. Původnější jsou ojedinělé pokusy naplnit folklórní formy proletářským obsahem, ovlivněné jeho sběratelským zájmem o dělnickou píseň.

BIBLIOGRAFIE

Mráčky před bouří (Pp 1893), Ztracené existence (Pp 1893), Z péra dělníkova (Pp 1893), V zápasech života (Pp 1894), Verše o práci (1894), Proletáři (Pp 1895), Hlasy masy (Bb 1896), Pod mamonem (Bb 1896), Na bojišti (Bb 1899), Písně dělníka (Bb 1903), Na stráži (Bb 1904), Pole krvavá (Bb 1904), Kulturní boj a český katolický lid (1913), Mistr Jan Hus a české ženy (1914), Obrázky z Deutschböhmen (Pp 1923), Staré pověsti ze Středohoří a Podkrušnohoří (1923), Sto pověstí, bájí a příběhů severočeských (1924), Husitské bojiště „Na běhání" u Ústí n. L. (1924), Sláva a pád provincie Deutschböhmen (1924), Zrcadlo Němcům (1925), Severočeští havíři (1926), Český sever ve hnutí dělnickém (1926), Severočeské národnostní pomezí (1927), Požár v dolech příbramských (1932), Franta Chauer, tribun severočeských havířů (1929), J. B. Pecka-Strahovský (1928, rozmn. vyd. 1934) aj.

LITERATURA

J. Vozka v Děl. osvětě 1936. *ah*

Jan Campanus Vodňanský

asi 1572 Vodňany

13. 12. 1622 Praha

Mistr a přední činitel pražské university v desítiletích před bělohorskou bitvou, v r. 1621 její rektor, reformátor universitních řádů, latinský humanistický básník. Autor četných oslavných i příležitostných skladeb (např. o požárech Prahy *Praga Phoenix,* 1617), duchovních básní (latinské přebásnění žalmů, 1611) a historických skládání (veršované dějiny Čech *Cechias,* 1616). Jeho tvorba, která odpovídá dobové představě o učeném latinském básnictví, měla značný ohlas mezi domácími humanisty i v cizině, hlavnímu vývojovému proudu české literatury byla však vzdálena; nejvíc se mu přiblížila tématem latinského školského dramatu z národních dějin *Bretislaus* (jeho provozování bylo r. 1604 zakázáno katolickými úředníky, tiskem vyšlo 1614). Po bělohorské porážce se C. marně snažil přestupem ke katolictví (1622) zachránit universitu i své místo na ní. Jeho osobnost zpopularizoval Zikmund Winter → v idealizované podobě románem Mistr Kampanus.

EDICE A LITERATURA

M. Jana Campana Vodňanského komedie Břetislav, vyd. a přel. J. Král (1915); Lyra Campanova, přel. J. B. Čapek (1942). — J. B. Čapek v kn. Zářením ducha a slova (1948). *jk*

Č

Jan Blahoslav Čapek

6. 11. 1903 Třebechovice pod Orebem

Studoval na gymnasiu v Pardubicích, Hradci Králové a v Rychnově nad Kněžnou (maturita 1923) a na filosofické fakultě v Praze (u J. Jakubce a M. Hýska). R. 1934 se habilitoval pro obor české literatury prací o československé literatuře toleranční. Přednášel o české literatuře na různých školách (na Husově fakultě 1930—39, na Vysoké škole obchodní 1939 a po r. 1945, na konzervatoři 1941—42) a prošel i různými zaměstnáními (mj. redaktor Lumíru, úředník Tiskového odboru předsednictva vlády, za okupace zprvu v Kanceláři slovníku jazyka českého a v bibliografické komisi ČAVU, nakonec pracovně nasazen). Roku 1945 byl jmenován profesorem české literatury na filosofické fakultě v Praze, od r. 1959 byl pověřen komeniologickými pracemi. Podnikl studijní cesty do Anglie, Švýcarska, Švédska, Polska, kde přednášel o české a slovenské literatuře. — Přispíval do časopisů Host, Naše doba, Kritika, Sever a východ, Lumír, Rozpravy Aventina, Věstník Král. české společnosti nauk, Listy filologické, Slovesná věda, Literární rozhledy, Kostnické jiskry aj. Uspořádal výbor z české lyriky Sestry v kráse (1941), antologii veršů mladých básníků Pozdravy mládí a naděje (1947) a výbor z poezie Hviezdoslavovy (1949), řídil edici reformačních památek Sloupové pamětní.

Oblast literárněhistorických zájmů J. B. Čapka je velmi rozsáhlá. Napsal řadu studií o literatuře staročeské, o literatuře středního věku, v níž se soustavněji zabýval Komenským, a zvláště o obrozenské literatuře toleranční, kde vykonal objevnou práci především po materiálové stránce. Vyzdvihoval tradice českobratrské, evangelické, kriticky se stavěl ke katolicismu a jezuitské tradici. Mnoho pozornosti věnoval české literatuře století 19. a 20. (historická próza, A. Jirásek, Sv. Čech, J. V. Sládek, portréty literárních historiků aj.) a otázkám literatury slovenské (účast na slovenských částech Jakubcových Dějin, monografie o A. Doležalovi aj.). Zabýval se také problémy metodologickými v oblasti literární historie a kritiky i otázkami filosofie českých dějin. Č. pracovní metoda vychází z pozitivistického školení u J. Jakubce →, je však svérázně modifikována jeho sklonem k aplikaci mimoliterárních (především konfesijních) kritérií. — Literárněhistorickou práci doprovázejí od počátku i pokusy o původní poezii a básnické překlady ze středověké a humanistické latiny (Lyra Campanova, 1942; Vavřinec z Březové, Píseň o vítězství u Domažlic, 1951) a z literatury anglické (E. A. Poe, R. Ch. Brooke aj.), o níž psal i studie.

BIBLIOGRAFIE

Zlomený kmen (P 1925), Henrik Ibsen a nemoc Evropy (E 1928), Slovo nad světlem (Bb 1929), Boj o milost (Bb 1931), Augustin Doležal a jeho Tragoedia (studie, 1931), Československá literatura toleranční 1781—1861 (1933, 2 sv.), Alegorie Nové rady a Theriobulie (studie,

1937), Vznik a funkce Nové rady (studie, 1938), Duch české literatury předbřeznové a předmájové (studie, 1938), Zápas o svobodu v zrcadle československé literatury (studie, 1938), Z kulturních dějin českých 17. a 18. století (studie, 1940), Jiří z Poděbrad v české literatuře (studie, 1940), Poutníček (doprovod k obrázkovým letopisům, 1940), Setkání (P 1946), Profil české poezie a prózy od r. 1918 (1947), Záření ducha a slova (soubor studií, 1948), Duch a odkaz československé reformace (studie, 1951), Betlémská kaple v české literatuře (studie, 1952). *rpz*

Josef Čapek

23. 3. 1887 Hronov
duben 1945 koncentrační tábor Bergen-Belsen

Bratr spisovatele Karla Č. → a spisovatelky Heleny Č. (1886 Hronov — 1962 Praha). Dětství prožil v Malých Svatoňovicích, kde jeho otec byl báňským lékařem, a v Úpici, kde si otec zřídil samostatnou praxi (1890). Vychodil dvouletou tkalcovskou školu ve Vrchlabí (1901—03), pak byl dělníkem v přádelně. V l. 1904—08 vystudoval uměleckoprůmyslovou školu v Praze, kde se usadil natrvalo. V l. 1910—11 byl na studijní cestě ve Francii (s bratrem Karlem) a ve Španělsku. Jako stoupenec výtvarného expresionismu a kubismu, jejichž podněty záhy přetvářel v osobitý výraz, stal se spoluzakladatelem Skupiny výtvarných umělců (1911), jež vznikla z opozice uvnitř výtvarného spolku Mánes; s ní poprvé vystavoval, krátce redigoval její časopis Umělecký měsíčník (první půlročník 1911—12). Po roztržce (1912), která rozdělila Skupinu na křídlo „fillovské" (ortodoxní stoupenci Picassa) a „čapkovské" (obhájci širší a volnější koncepce moderního umění), vrátil se J. Č. s několika druhy do Mánesa a redigoval jeho orgán Volné směry (1912—13). Souběžně s výtvarnými počátky J. Č. vznikaly v l. 1908—12 jeho první prozaické práce, psané většinou společně s bratrem Karlem a otiskované v Horkého týdeníku, Stopě, Lumíru, Uměl. měsíčníku aj. (knižně *Krakonošova zahrada* a *Zářivé hlubiny*). Zároveň psal výtvarné i literární kritiky a teoretické stati; vedle časopisů, jež redigoval, spolupracoval zejména s Přehledem a Lumírem. Zúčastnil se organizačně i příspěvky Almanachu na rok 1914, který se pokusil zformovat mladou generaci literární i výtvarnou i nový umělecký program. R. 1918 utvořil s několika nejbližšími výtvarníky (J. Zrzavý, Vl. Hofmann, V. Špála, R. Kremlička) samostatnou skupinu Tvrdošíjných, od r. 1929 byl členem Umělecké besedy. V meziválečné době patřil k nejvýraznějším představitelům novodobého českého malířství pro osobité využití a přetváření moderních malířských postupů, zejména kubismu, i prvků lidové a primitivní tvorby, pro silný zájem sociální (jevící se hlavně v typických motivech z periférie) i pro společenskou bojovnost, jakou mají jeho politické kresby i malířské cykly z 30. let. Velká část jeho tvorby souvisí s oblastí tzv. užitého umění: knižní grafika (zejm. obálky), scénické výtvarnictví (spolupráce s Vinohradským divadlem). Po celé toto období působil zároveň jako redaktor zprvu v Národních listech (1917—20), pak v Lidových novinách (1921—39). Vedle toho redigoval časopisy Nebojsa (1918—20), Světozor (1931), Život (1933—39), Almanach Kmene (1936/37). 1. 9. 1939 byl německými okupanty zatčen a bez soudu vězněn po celou válku v koncentračních táborech Dachau, Buchenwald, Oranienburg-Sachsenhausen a konečně v Bergen-Belsenu, kde na samém konci války podlehl tyfové epidemii.

Literární začátky Josefa i Karla Čapka jsou spojeny s tzv. předválečnou modernou, tj. s vystoupením skupiny kolem Almanachu na rok 1914. Jejich společné prózy jsou provokativní reakcí na naturalistický či psychologický román i dekadentní novoromantismus; vybudovány především na aforismu a paradoxu, na hře slov, vtipných postřezích a lyrických nápadech (později v některých povídkách na soustředění k „čisté" dějové linii v duchu novoklasicismu), hledají nové prostředky k vyjádření živelného opojení světem, stesku, touhy i údivu nad záhadami života. J. Č. bylo zřetelně bližší směřování k lyrické próze, jež se potom plně projevilo v jeho prvních samostatných knížkách, v expresionistických po-

vídkách *Lelio* a *Pro delfína*; v nich pokračuje proces subjektivizace, úsilí vyjádřit vnitřní stavy, válkou vyvolané trýznivé pocity beznaděje a absurdity. Úzkost z chaosu války a revoluce, i obhajoba pozitivních jistot, spatřovaných v existenci samostatné republiky, tvoří ve dvacátých letech základní ideovou koncepci literární tvorby obou bratří. Vysvítá jak z jejich společných prací (dramata *Ze života hmyzu, Adam Stvořitel*), tak i ze samostatné tvorby J. Č., zejména ze symbolicko-utopické hry *Země mnoha jmen*, kterou k společným hrám pojí i forma alegorie, symboličnost postav i děje. Č. ideově politická koncepce promítá se i do jeho fejetonistiky *(Ledacos)*. Vcelku ojedinělá svým epickým charakterem i čtenářsky nejživější z jeho díla je baladická próza *Stín kapradiny*, příběh dvou pytláků-vrahů, skrývajících se po lesích před trestem. Obrazem venkovského života a zejména tajuplného pohádkového lesa je tato próza nejblíž Čapkovu dílu malířskému, s nímž ji spojuje smysl pro poezii konkrétní věcné skutečnosti, zájem o lidi z okraje společnosti a záliba v prostředcích lidové tvorby. Po Stínu kapradiny se J. Č. od epiky vrací k vnitřnímu životu člověka, k základním otázkám bytí a poznávání. Pro svá zamyšlení nad životem i smrtí, nad smyslem i podstatou lidské existence volí jednou podobu eseje, půl lyrického vyprávění, půl filosofické úvahy (ve formě polemického dialogu) o tom, „co jsem v životě uviděl" *(Kulhavý poutník)*, podruhé formu aforismů *(Psáno do mraků)*. Literární dráhu J. Č. uzavírají *Básně z koncentračního tábora*. — Zvláštní místo v Čapkově tvorbě zaujímají jednak práce určené dětem, příznačné pro jeho umělecký i psychologický zájem o dětský svět a dětské vnímání, jednak zejména studie a fejetony věnované otázkám výtvarného umění, jejichž zaměření je dáno Čapkovou příslušností k výtvarné avantgardě (zejména jeho souvislostí s kubismem) i charakterem jeho výtvarného díla. Jejich ústřední problematikou jsou otázky primitivního umění *(Umění přírodních národů)*, okrajových uměleckých projevů či „kleslých" žánrů i užitého umění *(Nejskromnější umění, Málo o mnohém)*; druhý okruh problémů tvoří pak obhajoba a výklad moderního umění.

BIBLIOGRAFIE

Zářivé hlubiny a jiné prózy (1916, s Karlem Č.), Lelio (Po 1917), Krakonošova zahrada (Pp 1918, s Karlem Č.), Nejskromnější umění (Ee 1920), Ze života hmyzu (D 1921, prem. 1922, s Karlem Č.), Lásky hra osudná (D 1922, poprvé v Zářivých hlubinách 1916, prem. 1930, s Karlem Č.), Pro delfína (Pp 1923), Země mnoha jmen (D 1923, i prem.), Málo o mnohém (Ff 1923), Umělý člověk (F 1924), Adam Stvořitel (D 1927, i prem., s Karlem Č.), Ledacos (Ff 1928), Povídání o pejskovi a kočičce (1929; kreslený film), Stín kapradiny (P 1930), Dobře to dopadlo aneb Tlustý pradědeček, lupiči a detektývové (dramatizace pohádky O tlustém pradědečkovi a loupežnících z kn. K. Čapka Devatero pohádek a ještě jedna od J. Čapka jako přívažek, 1932, i prem.), Jak pejsek s kočičkou s'avili 28. říjen (D pro loutky, 1933), Jak se dívat na moderní obrazy (E 1935), Kulhavý poutník (filosofické prózy, 1936), Diletantská povídka (F 1937), Umění přírodních národů (1938). — Posmrtně (většinou péčí M. Halíka): Básně z koncentračního tábora (1946), Co má člověk z umění... (úvahy, 1946, s úvodem V. Rady), Psáno do mraků (filosofický zápisník z l. 1936–39, 1947), Rozpomínky (1947), Za bratrem Karlem (vzpomínka, 1948), Povídejme si, děti (1954), O sobě (sloupky a vzpomínky, 1958), Moderní výtvarný výraz (výbor z článků a úvah, 1958, doslov J. Císařovský). — Sebrané spisy a korespondence viz Karel Č.

LITERATURA

V. Nezval: J. Č. (1937); J. Pečírka: J. Č. (1961); H. Čapková: Moji milí bratři (1962). K. Čapek a V. Špála v předml. ke kn. J. Č. (1924); F. Götz v Básnickém dnešku (1931); F. Langer v předml. ke kn. Knižní obálky J. Čapka (1934) a v kn. Byli a bylo (1963); J. Opelík v předml. ke Stínu kapradiny (1957); A. Hoffmeister v dosl. k Umění přírodních národů (1957); J. Kotalík v úvodní studii k Thielovu soupisu knižní grafiky „J. Č. a kniha I — Obálky" (1958, s bibliografií a literaturou) a v dosl. k Nejskromnějšímu umění (1962); E. Strohsová v kn. Zrození Moderny (1963), V. Černý v KM 1947; J. Stýskal v Plameni 1962 (č. 2); F. Všetička v ZM 1962 (Autor modrých dětských her). — Literatura o společných dílech bratří Čapků viz u K. Čapka. *es*

Karel Čapek

9. 1. 1890 Malé Svatoňovice
25. 12. 1938 Praha

Syn venkovského lékaře, bratr malíře Josefa Čapka → a spisovatelky Heleny Č. (1886 Hronov — 1962 Praha), manžel spisovatelky a herečky Olgy Scheinpflugové →. Dětství prožil v Úpici v Pod-

krkonoší, kde měl otec od r. 1890 lékařskou praxi. Gymnasium studoval v Hradci Králové (1901—05), v Brně (1905—07) a v Praze, kam se jeho rodiče r. 1907 přestěhovali. Od r. 1909 studoval na filosofické fakultě v Praze, v l. 1910—11 byl na studijní cestě v Berlíně a společně s bratrem Josefem ve Francii. V době studií, už na gymnasiu a zejména na universitě, tiskl v časopisech (Neděle, zde poprvé 1904, Horkého týdeníku, Stopě, Přehledu, Lumíru, Moravské orlici, Lidových novinách, Moravskoslezské revui, Svobodě, Moderní revui, Uměleckém měsíčníku aj.) drobné prózy (většinou společně s bratrem, shrnuté do svazků *Krakonošova zahrada* a *Zářivé hlubiny)*, básně, referáty o literatuře i výtvarném umění, v nichž sledoval zejména nové umělecké tendence v cizině i doma a jako jeden z nejbojovnějších příslušníků „předválečné Moderny" polemizoval s jejími odpůrci, hlavně se stoupenci symbolistně dekadentní školy. Byl jedním z iniciátorů Almanachu na rok 1914, prvního programového vystoupení této moderny. Úzká spolupráce s bratrem Josefem, která byla významným rysem literárních počátků K. Č., pokračovala později společným autorstvím některých knih *(Ze života hmyzu, Adam Stvořitel)*, společnou redaktorskou prací v novinách, Josefovou výtvarnou účastí na Karlových knížkách aj.; nebyla podmíněna jen jejich celoživotním soužitím a nejužším přátelstvím, ale především shodami v umělecké orientaci. R. 1915 ukončil K. Č. studia doktorátem filosofie (disertace Objektivní metoda v estetice se zřením k výtvarnému umění); byl pak krátce zaměstnán jako knihovník v Akademické knihovně a potom (1916 až 1917) jako vychovatel syna hraběte Lažanského v Chýši u Žlutic. V l. 1917 až 1920 pracoval v redakci Národních listů, od roku 1921 až do své smrti v pražské redakci Lidových novin, pro něž byla určena převážná část jeho publicistiky, článků, sloupků, fejetonů atd. Vedle toho spoluredigoval časopis Nebojsa (1918—20) a přispíval do řady jiných časopisů, zejména do Přítomnosti, Národa, Panorámy. Úspěch jeho prvních dramat, z nichž zejména *RUR* mu naráz získalo světovou proslulost, přivedl jej v r. 1921—23 jako dramaturga do Vinohradského divadla, kde působil i jako režisér. Podnikl řadu cest do zahraničí, z nichž těžil pak ve svých cestopisných causeriích: do Itálie (1923), Anglie (1924), Španělska (1929), Holandska (1931), Dánska, Švédska a Norska (1936).

Svou bohatou a mnohostrannou činností literární, redakční a organizátorskou se K. Č. významně podílel na vytváření kultury první republiky; patřil k jejím nejpopulárnějším autorům doma i v zahraničí, kde jeho díla byla hojně překládána. Jeho politická pozice „demokratického středu" i osobní přátelství s presidentem T. G. Masarykem učinily z něho už na počátku dvacátých let oficiálního autora mladého státu, jemuž vědomě sloužil především svou publicistikou; jeho literární dílo hlavně z dvacátých let nese zřetelnou pečeť této ideové koncepce se všemi jejími rozpory. Přitom však Č. živý umělecký smysl pro skutečnost i úsilí o pravdivé poznání jsou zdrojem výrazných a stále aktuálních hodnot jeho tvorby, která prošla dlouhým vývojem a stala se, zejména svými posledními díly, významnou součástí české pokrokové kultury.

Počátky Č. tvůrčí cesty jsou poznamenány uměleckou i myšlenkovou situací před první světovou válkou, charakterizovanou na jedné straně uměleckým kvasem a hledáním, vědomím nutnosti sblížit umění se současným životem a demonstrativní negací dosavadních směrů, na druhé straně krizí buržoazního myšlení, z níž pramenil filosofický agnosticismus, iracionalismus a sociální pesimismus. Z ovzduší této doby si Č. přináší intenzívní zájem o výboje současné vědy, techniky i kultury a zároveň i sympatie k filosofickému relativismu a pragmatismu. Odtud také jeho zájem o všední život a jeho hrdinu — „obyčejného" člověka, jež v jeho tvorbě představují po dlouhou dobu jediné pozitivní životní hodnoty. První prózy, psané společně s bratrem Josefem, jsou ještě výrazem nevázaného i výbojného mládí, spjatého s předválečnou uměleckou modernou; jsou především provokativní perzifláží společnosti a soudobé literatury i hledáním

cesty k novému lyrismu. Avšak už první samostatné povídkové cykly *(Boží muka, Trapné povídky)*, vznikající za války, jsou plně obráceny k mučivým otázkám svobody a determinace lidského jednání, k úsilí dobrat se podstaty skutečnosti skryté za konvenčním povrchem; všední příběhy jsou tu Č. příležitostí k bolestné analýze lidských vztahů i smyslu lidské existence. Už zde je naznačen umělecký postup, příznačný pro další práce, totiž konfrontace několika různých pohledů na tutéž věc, která umožňuje Č. vidět skutečnost z neobvyklých stránek, odkrývat její mnohostrannost; ale současně je v ní vtěleno i jeho přesvědčení o mnohoznačnosti pravdy, jeho noetický skepticismus.

Čapkova nedůvěra k jednoznačným filosofickým systémům a politickým koncepcím, relativistická skepse vůči velkým slovům i velkým činům je příznačná zejména pro jeho fantasticko-utopické romány i dramata z dvacátých let, v nichž se vyrovnává se soudobou společenskou problematikou. V dramatické alegorii *Ze života hmyzu* je břitká kritika „obecně lidských" vlastností, postihující svět měšťáka od jedince po zmilitarizovanou státní moc, dovedena až k obrazu absurdity lidského světa a vyúsťuje v hluboký pesimismus. Také v románech *Továrna na absolutno* a *Krakatit*, stejně jako v dramatu *RUR* využívá Č. motivů převratných technických vynálezů k mnohostranné kritice existujících společenských poměrů. V řešení se však už plně uplatňuje Č. pragmatický humanismus, který v pokusech překonat „přirozený" lidský řád vidí cestu ke katastrofě, smiřuje se s daným stavem, chválí „maličké" věci a činy, proklamuje prostou pozitivní dělnost jako filosofii „obyčejného" člověka. Tato koncepce, která oslabovala sociální kritičnost Č. díla a sbližovala hlavně jeho publicistiku s oficiální měšťáckou ideologií, má svou pozitivní stránku v umělecky objevném a plodném přístupu k všední skutečnosti, jímž Č. zasáhl do vývoje celé české moderní literatury. Zejména ve fejetonech, cestopisných causeriích a drobných prózách se uplatňuje jeho vynikající umění pozorovatelské, zájem o nejrůznější prostředí a obory lidské činnosti, jejich podrobná znalost a schopnost poetizace. S tím souvisí jednak Č. podnětné využití hovorové řeči, především její syntaxe, čímž významně ovlivnil jazyk české prózy, jednak jeho zájem o soudobou lidovou a pololidovou tvorbu a okrajové umělecké žánry *(Marsyas)* a o možnosti jejich začlenění do umělecké literatury. Na přelomu dvacátých a třicátých let, který znamená konec iluzí o konsolidaci a stabilitě, znovu v Č. tvorbě ožívá noetická problematika v duchu filosofického relativismu (románová trilogie *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*). Zároveň tu však začíná revize relativistických hledisek: je to myšlenka plurality lidské osobnosti, která obsahuje možnost vzájemného pochopení a dorozumění mezi lidmi. Je zde naznačen počátek nové etapy Č. vývoje, ovlivňovaného vzrůstající hrozbou světového konfliktu, nebezpečím fašismu a ohrožením republiky. V této situaci se Č. tvorba stále zřetelněji společensky vyhraňuje a dostává se do popředí demokratické kultury, poprvé *Válkou s mloky*, v níž čapkovská satira na všeobecné dobové poměry přerůstá v ostrý pamflet na hitlerovské Německo. Pro Č. této doby je příznačné, že sociální pesimista tu začíná hledat reálnou společenskou sílu, která by byla s to postavit se na obranu ohroženého lidstva. V románu *První parta* dominuje dělnická solidarita a statečnost; síly zkázy a ničení tu poprvé dostávají svého aktivního protihráče, a to právě z okruhu čapkovských „obyčejných" lidí, s nimiž Č. až dosud spojoval svou filosofii smířlivosti a nezainteresovanosti na velkých věcech. Tento nový prvek se ještě patrněji uplatňuje v aktuální látce boje proti fašismu a válce, v dramatech *Bílá nemoc* a *Matka*. Zejména poslední z nich, napsané ve chvíli bezprostředního ohrožení země, je dokladem toho, jakou ideovou proměnou prošel autor ve svém vývoji od pragmatistických počátků až po závěrečnou výzvu k boji na obranu svobody a lidskosti. O hloubce této proměny svědčí i poslední, nedokončené dílo Č., *Život a dílo skladatele Foltýna*, v němž poprvé jeho typická metoda pohledu z několika stran nemá demonstrovat relativnost soudu, nýbrž jeho jednoznačnost; příznačně je

právě tento poslední román zaměřen k otázce charakternosti a morální odpovědnosti umělce.

BIBLIOGRAFIE

Zářivé hlubiny (Pp 1916, s Josefem Č.), Boží muka (Pp 1917), Pragmatismus čili Filosofie praktického života (E 1918), Krakonošova zahrada (Pp 1918, s Josefem Č.), Loupežník (D 1920, i prem.), RUR (D 1920, prem. 1921), Kritika slov (Ff 1920), Trapné povídky (1921), Ze života hmyzu (D 1921, prem. 1922, s Josefem Č.), Lásky hra osudná (D 1922, poprvé v Zářivých hlubinách 1916, prem. 1930, s Josefem Č.), Továrna na absolutno (R 1922), Věc Makropulos (D 1922, i prem., opera Leoše Janáčka, prem. 1926), Italské listy (Ff 1923), Krakatit (R 1924, zfilm.), Anglické listy (Ff 1924), O nejbližších věcech (Ff 1925; 1954 rozšíř. Věci kolem nás), Jak vzniká divadelní hra a průvodce po zákulisí (F 1925; zařazeno 1938 do Jak se co dělá), Adam Stvořitel (D 1927, i prem., s Josefem Č.), Skandální aféra Josefa Holouška (P 1927), Hovory s T. G. Masarykem (3 sv., 1928–35), Povídky z jedné kapsy, Povídky z druhé kapsy (1929, 5 z nich zfilm.), Zahradníkův rok (F 1929), Výlet do Španěl (Ff 1930), Marsyas čili Na okraj literatury (stati o umění, 1931), Apokryty (Pp 1932, rozšíř. 1945 jako Kniha apokryfů), O věcech obecných čili Zóon politikon (úvahy 1932), Obrázky z Holandska (Ff 1932), Devatero pohádek a ještě jedna od J. Čapka jako přívažek (1932; 1954 výbor Pohádky K. Č., s dvěma pohádkami dosud nevydanými), Dášeňka čili Život štěněte (P 1933, zařazeno 1939 do Měl jsem psa a kočku), Hordubal (R 1933, zfilm.), Povětroň (R 1934), Obyčejný život (R 1934), Legenda o člověku zahradníkovi (causerie, 1935), Mlčení s TGM (E 1935), Válka s mloky (R 1936), Cesta na sever (Ff 1936), Bílá nemoc (D 1937, i prem.), První parta (R 1937), Cesta devíti hodin (causerie 1937), Jak se dělají noviny (Ff 1937, zařazeno 1938 do Jak se co dělá), Jak se co dělá (Ff 1938), Matka (D 1938, i prem.), Život a dílo skladatele Foltýna (R 1939, nedokonč.) – Překlady: z Apollinaira: Pásmo (1919), Francouzská poezie nové doby (antologie, 1920, s předmluvou V. Nezvala) – Posmrtně vydáno (většinou podle autorova plánu): M. Halíkem: Měl jsem psa a kočku (Ff 1939), Kalendář (Ff 1940), O lidech (Ff 1940), Vzrušené tance (Bb 1946), Bajky a podpovídky (1946), Sedm rozhlásků K. Č. (veršované entrefilety, 1946), Ratolest a vavřín (články, 1947), Obrázky z domova (Ff 1953), Sloupkový ambit (sloupky, 1957), Poznámky o tvorbě (výbor ze statí o umění, 1959) – Bibliografie v monografii I. Klímy. – Korespondence: Viktor Dyk – St. K. Neumann – bratří Č. Korespondence z let 1905–1918 (1962, k vyd. připr. M. Blahynka a F. Všetička, úvod E. Strohsová). – Sebrané spisy: Spisy bratří Č. v Aventinu, pak u Borového v l. 1929–47 (51 sv.); Dílo bratří Č. v Československém spisovateli od r. 1954 (k vyd. připravuje M. Halík, s doslovy).

LITERATURA

V. Černý: K. Č. (1936) a v KM 1946 (o poezii); S. V. Nikolskij: K. Č. (1952); H. Čapková: Moji milí bratři (1962); I. Klíma: K. Č. (1962, s bibliografií a literaturou) a v Květnu 1956; H. Janaszek – Ivaničková: K. Č. (Warszawa 1962); W. E. Harkins: K. Č. (New York 1962); A. Matuška: Člověk proti skaze (1963) a v kn. Medailóny (1960); J. Branžovský: K. Č., světový názor a umění (1963). F. X. Šalda v KP 10 (1957), v ŠZáp 1931–32 (o novinářii), 1932 až 1933 (Dvě románové balady a z Podkarp. Rusi – o Hordubalovi), 1934–35 (Hromádka moderní čes. beletrie – o Obyčejném životu); M. Rutte v knihách Nový svět (1919) a Mohyly s vavřínem (1939); St. K. Neumann v kn. O umění (1958), o Loupežníku a o První partě); F. Götz v knihách Anarchie v nejmladší čes. poezii (1922) a Jasnící se horizont (1926) a v Divadle 1958 (o div. expresionismu); A. M. Píša v kn. Soudy, boje a výzvy (1922); J. Hora v kn. Poezie a život (1959). B. Václavek v kn. Od umění k tvorbě (1949); J. Mukařovský v Kapitolách z čes. poetiky II (1947), v předml. k Výboru z prózy K. Č. (1934) a v dosl. ke Krakatitu (1958); J. Fučík v knihách Stati o literatuře (1951, o První partě) a Miluieme svůj národ (1949); F. Buriánek v předmluvách k Válce s mloky (1954) a k výboru Povídky a drobné prózy (1955); M. Pohorský v dosl. k Matce (1954); J. Závada v předml. k výboru Pohádky K. Č. (1954); J. Kolár v dosl. k Loupežníku (1955); J. Levý v dosl. k Francouzské poezii a jiným překladům (1957); J. Cigánek v doslovech k 5 svazkům Výboru z díla K. Č. (1958); E. Turnovský v dosl. k dramatu Ze života hmyzu (1958); J. Brabec v dosl. k výboru Poznámky o tvorbě (1959); E. Strohsová v kn. Zrození Moderny (1963). J. Honzl v ODF (1946–47; o dramatu Ze života hmyzu); J. Bouček v Tvorbě 1950 (Od človíčka k člověku); J. Kopecký v LN 1954 (o Loupežníkovi), v NŽ 1957 (o Bílé nemoci a dramatice); M. Grygar v LN 1956 (o rom. trilogii), O. Králík v NŽ 1958 (o První partě); L. Doležel v HD 1960 (o slohu Č. vyprávění). *es*

Karel Matěj Čapek Chod

(vl. jm. Karel Matěj Čapek)

21. 2. 1860 Domažlice

3. 11. 1927 Praha

Po maturitě na gymnasiu v Domažlicích (1879) studoval v Praze na právnické fakultě. Studium nedokončil a věnoval se žurnalistice, v novinách prošel všemi rubrikami. V l. 1884–88 byl redaktorem olomouckého Našince, v l. 1888–90 pražského Hlasu národa, v l. 1890–1900 Národní politiky a od r. 1900 Národních listů; zde se v redakci setkal r. 1917 s bratry Čapky a na rozlišení zvolil ke jménu přídomek Chod. V dvacátých letech úzce spolupracoval s časopisem Cesta. Vedle práce novinářské a romanopisecké se věnoval od let devadesátých i kritice výtvarné a diva-

delní. — Přispíval do Světozoru, Květů, Zlaté Prahy, České revue, Zvonu, Die Kunst, Cesty aj.

Počáteční Čapkova prozaická tvorba je velmi různorodá: vedle dokumentárně realistických povídek tvoří jeho dílo žánrové, figurkářské obrázky, grotesky, humoresky a psychologické studie. Už zde se sice projevil Č. talent vypravěčský, schopnosti pozorovatelské, rozsáhlé znalosti různých oborů, mentality i jazyka rozličných společenských vrstev, ale to vše se plně rozvinulo teprve v pozdějších pracích. Od monografického zobrazení dramatického střetnutí člověka s nemilosrdným osudem *(Kašpar Lén mstitel)* směřuje Č. k bohatě rozvrstvenému obrazu rozkládající se měšťanské společnosti na přelomu epochy. Poučen výsledky naturalistického románu usiluje ve svých dílech o dokumentárnost a přesnou charakteristiku životního stylu různých pražských sociálních vrstev, bohaté buržoazie, umělecké bohémy, vědeckého světa, periférie i proletariátu *(Antonín Vondrejc, Turbína)*. S naturalismem pojí Č. také základní vidění člověka jako tvora přírodně i společensky determinovaného, jako groteskní loutky v rukou brutální neosobní síly, která láme jeho životní aktivitu a rozvrací osobnost. Proto nemilosrdná věcnost, s níž interpretuje tragiku lidského osudu, přerůstá mnohdy v karikaturu. Paradoxy a náhody, jichž Č. s oblibou užívá, působí často násilně, neboť mají pouze demonstrovat reakce protikladných typů *(Siláci a slaboši)*. Přitahují ho také romaneskní, bizarní konflikty, jež s oblibou nechá vyústit do banality či triviality. Dlouholetá žurnalistická praxe vyzbrojila Č. bohatstvím námětů, smyslem pro rozpoznání životných lidských typů, širokou a detailní znalostí nejrůznějších prostředí i množstvím odborných poznatků (např. lékařství). Nadbytek materiálu však často převažuje nad kompozičním principem, řada odboček a vedlejších motivů tříští hlavní dějový proud; skutečnost je podávána ve svých jevových formách, a proto bez postižení skutečné dynamiky. Č. vnesl do literárního jazyka živý dokument řeči různých městských vrstev i dialektismy, zároveň však i násilné novotvary spolu s žurnalistickou povrchností a konvencí až banální. V některých poválečných dílech se pokouší pesimistický fatalismus překonat zdůrazňováním odpovědnosti za lidský život *(Jindrové)*, ale tato tendence je zeslabována sklonem k atraktivnosti a vulgárnosti *(Vilém Rozkoč)*. Rozpor mezi determinismem naturalistického románu a etickým korektivem vede Č. k voluntárnímu zdůrazňování „kladných" hodnot na úkor umělecké pravdivosti *(Řešany)*. V postavách proletářů a bohémů hledá Č. pozitivní pól tragikomických společenských situací, protiváhu rozkládajícího se měšťanstva. Jde však o postavy energických jedinců, toužících se vřadit do buržoazní vrstvy. — Ve svých četných výtvarných kritikách umělecká díla spíše popisoval nežli interpretoval. Č. konzervatismus se projevil v řadě polemických vystoupení (např. polemika s F. X. Šaldou o významu Rodina) a v obhajování zpátečnických tendencí.

BIBLIOGRAFIE

Povídky (1892), Nejzápadnější Slovan (P 1893), V třetím dvoře (R 1895), Nedělní povídky (1897), Dar svatého Floriána, Zvířátka a Petrovští (Pp 1902, zfilm. Dar svatého Floriána), Patero novel (1904), Kašpar Lén mstitel (R 1908, zfilm.), Nové patero (Pp 1910), Begův samokres (D 1911), Patero třetí (Pp 1912), Slunovrat (D 1913), Z města i obvodu (Pp 1913), In articulo mortis (část románu Antonín Vondrejc, 1915), Výhry a prohry (D 1915), Turbína (R 1916), Siláci a slaboši (Pp 1916), Antontín Vondrejc (R 1917—18, 2 sv.), Ad hoc! (Pp 1919), Romaneto. Tři chodské groteasky. Pohádka (1920, romaneto Experiment zfilm.), Jindrové (R 1921), Vilém Rozkoč (R 1923), Větrník (R 1923), Humoreska (P 1924, zfilm.), Čtyři odvážné povídky (1926), Básníkova nevěsta (D 1926), Řešany (R 1927), Deset deka (P 1927). — Posmrtně: Psychologie bez duše (P 1928). — Spisy u Borového v l. 1921—38 (18 sv.).

LITERATURA

F. Kovárna: K. M. Č.-Ch. (1936); V. Šach: K. M. Č.-Ch. (1949). F. X. Šalda v KP 7 (1953, o Kašparu Lénu mstiteli), v KP 14 (1954, o sbírce pov. Z města i obvodu), v KP 10 (1957, o Turbíně), v KP 12 (1959, Poslední K. M. Č.-Ch.) a v KP 13 (1963); A. Novák v kn. Krajané a sousedé (2. vyd. 1930) a v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1928); K. Sezima v Podobiznách a reliéfech (2. vyd. 1927); J. Brabec v předml. ke Kašparu Lénu mstiteli (1962). Dvojčíslo 6/7 Cesty 1927—28; J. Fučík v Kmeni 1927; V. Křístek v Listu Sdružení moravských spisovatelů 1947—48, v LF 1949 a v SaS 1950—51 (všude o jazyce K. M. Č.-Ch.).

jb

Jan Čarek

29. 12. 1898 Heřmaň u Písku

Narodil se v chalupnické rodině. Studoval a maturoval na gymnasiu v Písku (1910—18). V r. 1917 byl odveden, jako voják byl většinou v Uhrách. Po návratu (1919) nastoupil úřednické místo u Čs. státních drah (v Teplicích, Lounech aj.), v l. 1929—46 pracoval v Praze na ministerstvu železnic. — V letech třicátých se přiklonil k ruralistickému směru. — Přispíval do studentských časopisů, první verše otiskl v krajinském časopise Otavan (1917). Publikoval v časopisech Cesta, Zvěstování, Den, Venkov, České slovo, Tribuna, Národní osvobození, Pramen, Lumír, Host, Kritika, Sever a východ, Brázda, Mateřídouška aj. Redigoval sborník Tváří k vesnici (1936), sborník Básně rolníků (1939), básnickou edici Studnice (1938—1940).

Základním tematickým okruhem Čarkova díla je válka a kontrast mezi řádem venkovského života a pocitem člověka, který se cítí cizí, osamocený v chaosu a prostředí zborcených hodnot. Č. umí evokovat venkovský život v bohaté konkrétnosti, má smysl pro dramatičnost situací i pro odstínění přírodních dějů. Jeho básně vyslovují vztah prostého, chudého venkovana k okolnímu světu, osud lidí je tu vymezen jak láskou k zemi, tak i těžkým životem sociálním. Postupně se však Č. lyrika stávala monotónní, sociální naléhavost ustupovala před meditacemi „vyděděnce" odtrženého od rodné půdy, který marně teskní po krajině dětství a želí ztracené rodové tradice. Východisko z tohoto vykořenění nalézá Č. v návratu k bohu. Konzervativní rysy se projevily zejména v jeho činnosti novinářské. Po druhé světové válce se převážně věnuje poezii určené dětem; soustřeďuje se v ní k dvěma oblastem dětských zkušeností: k přírodě a k světu techniky.

BIBLIOGRAFIE

Vojna (Bb 1920), Chudá rodina z Heřmaně (Bb 1924), Temno v chalupách (Bb 1926, 2. rozšíř. vyd. 1941), Smutný život (Bb 1929), Hvězdy na nebi (Bb 1934), Tři balady o válce (Bb 1934), Balada o Kýrovi (B 1934), Všechny chalupy (výbor z básnického díla, 1936), Svatozář (Bb 1938), Devítiocasá kočka (Bb 1939), O životě a literatuře (stati a články, 1941), Maminka (Bb 1941), V zemi české (Bb 1942), Na špičku nože (satiry, 1943), Železná panna (epigramy a satiry, 1946), Dopis na věčnost (Pp 1947), Mezi dvěma ohni (Bb 1947), Ráj domova (Bb pro děti, 1948), Jan Opolský (studie, 1949), Heřmaň (Bb, výbor ze sbírek Chudá rodina z Heřmaně a Temno v chalupách, 1952), pro děti: Zvířátka, naši přátelé (Bb 1953), Zlatý dětský svět (Bb 1953), Bajky o nástrojích (Bb 1953), Máš rád stromy? (Bb 1954), Náš jeden rok (Bb 1954), Radost nad radost (Bb 1954), O velikých maličkostech (Bb 1955), Co si povídaly stroje (Bb 1955, Bylo nebylo (Bb 1957), Co zvířátka dovedou (Bb 1957), Ovoce, ovoce na naší zahrádce (Bb 1957), Srdce potěšení (Bb 1958), Veselý věneček (Bb 1958), Dobrý den, zvířátka (Bb 1958), Motýli (Bb 1959), Od jehly k mašinkám (Bb 1960), Kolo radovánek (Bb 1961), O veselé mašince (1961), Básně. Výbor z lyriky (uspoř. a doslov J. Rumler, 1963).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1934—35 (Tři básničtí premianti čeští — o Hvězdách na nebi); J. Hora v knize Poezie a život (1959); A. M. Píša v kn. Stopami poezie (1962). B. Fučík v LUK 1934 (Poezie jako šablona); J. Šnobr v ZM 1960 (Básník prosté krásy). J. Rumler v doslovu k Básním (1963). *jb*

Leander Čech

27. 2. 1854 Cetoraz u Pacova

27. 7. 1911 Nové Město na Moravě

Studoval gymnasium v Brně (1867—74), filosofickou fakultu v Praze (1874—77). Učil krátce v Přerově, pak v Kutné Hoře a od r. 1879 v Telči; r. 1894 se stal ředitelem reálky v Novém Městě na Moravě. Za studií v Praze se aktivně účastnil společenského života, byl vůdčím činitelem studentských spolků, ve společenské činnosti pokračoval hlavně v Telči, kde založil Národní jednotu pro jihozápadní Moravu a pomáhal vydávat místní časopisy Orel a Orlice. Psal do Literárních listů a v nich připravil místo pro další kritickou činnost H. G. Schauera → a F. X. Šaldy →, do katolické Hlídky literární, Obzoru literárního a uměleckého, Světozoru a posléze do Osvěty, v níž publikoval hlavně recenze soudobé prózy.

L. Čech byl především literárním kritikem a teoretikem. V sedmdesátých letech se účastnil v moravských časopisech a almanaších (Koleda, Zora, zde 1885 stať O úkolu krásné literatury české na Mo-

ravě) nástupu tzv. moravské kritiky, která od literatury žádala zpodobování národního života a národní povahy. Brzy byl považován za jejího čelného představitele a také za její nejvýrazněji filosoficky uvažující osobnost. Jako předchůdce kritiky devadesátých let přinášel do Čech výsledky tehdy moderních literárních teorií francouzských (Taine, Guyau, Hennequin) i německých (Elster aj.), kladně oceňoval také kritický realismus ruský a francouzský. Vynikal vzděláním a schopností analyzovat ideovou stránku uměleckého díla; do svých rozborů vnášel hlediska srovnávací, psychologická i sociologická, ale chyběl mu smysl pro hodnoty estetické. Z české literatury se zabýval zejména poezií J. Vrchlického, tvorbou V. Hálka, K. Světlé a F. Palackého, jehož spisy estetické a literární vydal. Jádrem jeho práce literárněhistorické jsou studie Literární směry v letech padesátých a Vítězslav Hálek (obě v Literatuře české 19. stol.) a knižní monografie *Karolína Světlá,* cele založená na kritické metodě Hennequinově.

BIBLIOGRAFIE
Karolína Světlá (monografie, 1891), Karolína Světlá (popularizační studie, 1907).

LITERATURA
M. Hýsek v Literární Moravě (1911); J. Jakubec v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1912); A. Novák v kn. Mužové a osudy (1914); Z. Nejedlý v kn. T. G. Masaryk I, 2 (1932). *vf*

Svatopluk Čech

21. 2. 1846 Ostředek u Benešova
23. 2. 1908 Praha

Již rodinné prostředí vytvářelo u Č. vyhraněné vlastenecké cítění a podněcovalo ho k zájmu o literaturu. (Otec, kdysi jednatel na Kroměřížském sněmu 1848, byl jako hospodářský správce zaměstnán na různých místech Čech: Liteň u Berouna, Vraný u Slaného aj.). Gymnasium začal studovat v Litoměřicích (1857) a dokončil v Praze (1865). Tehdy začal psát básně, které otiskoval v pískeckých Zlatých klasech (poprvé 1864 báseň Vánoční sen, s pseud. S. Rak), v almanachu Ruch, Almanachu českého studentstva (i s pseud. Jan Vraný). V l. 1865—69 studoval na právnické fakultě v Praze, krátce přitom pracoval v redakci Pokroku, po absolvování byl redaktorem Světozoru (1870—71), r. 1872 advokátním koncipientem ve Slaném, odkud se vrátil do Prahy, stále ještě jako advokátní úředník; jím zůstal až do r. 1878. Stále víc se však věnoval literatuře. Od r. 1872 se účastnil řízení časopisu Lumír, r. 1878 založil společně s bratrem Vladimírem a S. Hellerem → vlastní časopis Květy, ve kterém otiskoval značnou část svých literárních prací a který redigoval až do r. 1899. Zároveň psal verše i prózu do Národních listů, Světozoru, Lumíru aj. Č. osobní život probíhal klidně a bez vzruchu; kromě několikaletého pobytu v Obříství u Mělníka a krátkých zájezdů do Černomoří (1874), Chorvatska (1875), Dánska (1882), Itálie (1895) a Francie (1899) žil v Praze, odmítaje pocty a četná uznání. V osmdesátých letech byl pokládán za oficiálního českého básníka a mluvčího národa.

Svatopluk Čech je autorem rozsáhlého básnického i prozaického, silně společensky zainteresovaného díla. Jeho tvorba vyrůstá z myšlenek národního obrození, opírá se o pokrokovou národní minulost, je spojena s oživením veřejného a politického dění v polovině 19. století a naplněna předtuchou blížící se sociální revoluce. V tomto smyslu je pro Č. charakteristická už jedna z jeho raných básní, *Husita na Baltu* (Almanach Ruch 1868), hlomozná, rozevlátá alegorie boje národa. Významnou skupinu v Č. díle tvoří rozsáhlé epické básně; časově nejstarší jsou *Adamité* (Lumír 1873), v nichž obraz náboženské sekty z husitské doby je jen historickým pláštěm kryjícím diskuse o problémech 19. století. Pro Č. jsou příznačné některé motivy a obrazy, které se v jeho poezii vracejí; mezi ně patří i motiv očistné a zničující bouře, který se u něho objevuje od sedmdesátých let a nejsilněji zazní ve skladbě *Evropa* (Lumír 1878), alegorii, v níž je jméno světadílu přiřčeno lodi odvážející politické vyhnance, pařížské komunardy. Stojí tu proti sobě v podstatě dva typy revolucionářů: radikálové, kteří se nezastavují

před ničím, a smířlivci, u nichž lítost nad lidským utrpením brzdí revoluční zápal. Ve střetávání dvou táborů revolucionářů zachycuje Č. dobové myšlenkové proudění v Evropě a vyjadřuje svůj vztah k revoluci, zejména pochyby o možnostech jejího trvalého vítězství, které měly svůj reálný podklad v pádu Pařížské komuny. Obdobný půdorys jako Evropa má alegorická báseň *Slávie* (Slávie je opět loď) s problematikou smíření slovanských národů, především Poláků a Rusů. Proti tragickému řešení Evropy je idealizující závěr Slávie smírný. Na domácí půdu se Č. vrátil cyklem idylických veršovaných povídek idealizujících venkovský život *Ve stínu lípy*, zakončeným apoteózou svobodného venkovského života. Třídní rozpory na venkově, kam začíná pronikat průmysl, odhalil až v *Lešetínském kováři*. Hrdinou je český řemeslník bránící se dokonce se zbraní v ruce proti představitelům německého kapitálu; přestože závěr básně opět podtrhuje myšlenku práce a obecného smíření, byl její hrdina chápán jako symbol národního a sociálního zápasu. Z české minulosti vytěžil (kromě skladby *Žižka*) rozsáhlou báseň *Václav z Michalovic*, historii syna jednoho z popravených českých pánů, vášnivý obraz tupeného, svobodomyslného češství i jemná satira na jeho nepřátele. Rozmáchlá skladba, vrcholící vzpourou hrdiny, je sice bezvýchodná a její závěr se blíží spíše snové vizi než skutečnosti, je však jednou z umělecky nejsilnějších Č. básní vůbec. Její dramatičnosti nedosahuje *Dagmar*, zpracovávající dánské lidové legendy o dceři českého krále Přemysla Otakara I., provdané za dánského krále Valdemara. — V osmdesátých letech napsal Č. několik básnických satir *(Petrkliče, Hanuman, Pravda, Šotek, Kratochvilná historie o ptáku Velikánu Velikánoviči)*, v nichž se v alegorickém rouchu vyrovnával s nezdravými zjevy českého společenského i politického života, s nepoctivou frázovitostí, velikášstvím a zároveň i bezhlavým napodobováním cizích vzorů. Příliš obecné zaměření zbavovalo Čechovy satiry jejich ostří. To však mají jeho satiry prozaické, především tzv. „broučkiády", soustředěné k typu českého maloměšťáka, polovzdělaného a pohodlného, hmotařského a zbabělého pražského domácího pána, který je protikladem heroických postav Č. básní. — Do doby oživení českého politického života koncem osmdesátých let spadá Č. vysloveně politická lyrika *(Jitřní písně, Nové písně)*, vyzývající k národní hrdosti, k nadšené práci pro vlast, k odporu proti nesnášenlivosti a vší malosti i k úctě k práci dělníka, v němž začíná tušit „hrdinu budoucnosti". Nejvýznamnější z politické lyriky jsou však *Písně otroka*, v nichž v osudu pěvce-otroka obžalovává soudobou buržoazní společnost z útlaku národního i sociálního; smyslem celé básně stává se idea nutného spojení boje národního a sociálního. Při stylizaci národa jako společnosti otroků (známé v české literatuře už dříve) využil Č. různých uměleckých postupů (využívání symbolů, alegorií, parafrází, výzev, střídá útvary písňové s reflexívními nebo rétorickými) a naplnil sbírku mohutným patosem sociálního odporu. Právě proto se Písně otroka staly oblíbenou knihou českého dělnictva a ovlivnily i tehdejší dělnickou poezii. — Silné dobové působení některých Č. básnických prací zatlačilo, někdy nezaslouženě, do pozadí jeho prózu, množství drobných črt, povídek, fejetonů i několik větších prací (*Kandidát nesmrtelnosti*, Květy 1879, *Ikaros*, Květy 1885, *Druhý květ*, Květy 1893). Vedle „broučkiád" jsou z Č. prózy nejcennější drobné práce z autorova mládí *(Jestřáb kontra Hrdlička, Jabloň* aj.). Významnou a charakteristickou součástí Č. prózy jsou jeho časté návraty do vzpomínek na vlastní život (*Druhý květ, Dva výlety Václava Maliny do minulosti* aj.). — V posledním desetiletí, po Písních otroka, se Č. víc a více odmlčoval a jen několikrát vystoupil na veřejnost s novými pracemi, v nichž často zbaven minulých iluzí se znovu vracel k myšlenkám, které ho znepokojovaly po celý život, např. k otázkám smyslu života *(Václav Živsa)*, k sociální *(Sekáči)* a slovanské otázce i otázce revoluce (torzo básně *Step*).

BIBLIOGRAFIE

Básně (1874), Povídky, arabesky a humoresky I—IV (1878—83), Nová sbírka veršovaných prací (1880), Václav z Michalovic (B 1882), Petrkliče (B 1883), Lešetínský kovář (B 1883,

zkonfisk.; 2. vyd. 1899), Slávie (B 1884), Hanuman (B 1884), Několik drobných povídek (1884), Kandidát nesmrtelnosti (R 1884), Dagmar (B 1885), Čerkes (B 1886), Pravda (B 1886), Humoresky, satiry a drobné črty (1887), Různé črty žertovné i vážné (1887), Jitřní písně (Bb 1887), Nové písně (Bb 1888), Několik povídek a různých črt (1888), Pravý výlet pana Broučka do měsíce (P 1888), Nový epochální výlet pana Broučka tentokráte do XV. stol. (P 1888), Kratochvilná historie o ptáku Velikánu Velikánoviči (B 1889), Pestré cesty po Čechách prací Matěje Broučka a společníků (P 1891), Matěj Brouček na výstavě (P 1892), Zpěvník Jana Buriana (B 1894), Rozličná próza (1895), Písně otroka (Bb 1895), Modlitby k Neznámému (Bb 1896), Jestřáb kontra Hrdlička (P 1897), Šotek (B 1899), Sníh (B 1900), Václav Živsa (B 1901), Sekáči (B 1904). — Sebrané spisy u Otty v l. 1899 až 1910 (30 sv.); prvních 20 sv. redigoval Sv. Čech, zbývající F. Strejček. — Bibliografie J. Flajšhansová v monografii V. Flajšhanse (1906).

LITERATURA

V. Flajšhans: S. Č., dílo a člověk (1906, s bibliografií); F. Strejček: O S. Č. (1908), Lešetínský kovář S. Č. (1946), S. Č. (1946) a Živé dílo S. Č. (1946); J. Voborník: O romantismu S. Č. a jeho ironii (1908); J. Vlček: Poznámky k Čechově Dagmaře (1913, v kn. Z dějin české literatury, 1960); A. Novák: S. Č. I, II (1922 a 1923), v Myšlenkách a spisovatelích (1914) a v Krajanech a sousedech (1922); O S. Č. (1932, ročenka Chudým dětem); K. Polák: O S. Č. (1949); K. Rektorisová: Slohová grácie Čechova verše v cyklu Ve stínu lípy (1946), sborník S. Čechovi (1946, s ostatní lit.); K. Krejčí: S. Č. a Matěj Brouček, pražský občan (1952); J. Vrchlický v Nových studiích a podobiznách (1897); F. X. Šalda v Duši a díle (1913, v Souboru díla F. X. Šaldy 1947), v KP 3 (1950, o Modlitbách k Neznámému) a v ŠZáp 1933—34 (Několik myšlenek na téma básník a politika); Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1953); J. Dolanský ve Slovan. přehledu 1951 (o ohlasu Pařížské komuny u S. Č.). *vf*

František Ladislav Čelakovský

7. 3. 1799 Strakonice

5. 8. 1852 Praha

Syn tesaře, studoval na gymnasiu v Českých Budějovicích (1812—16) a v Písku (1816—1817). Tehdy se spřátelil s Kamarýtem → a Chmelenským →, s nimiž ho mj. spojoval zájem o literaturu, a se strakonickým buditelem Plánkem, pod jehož vlivem se posílilo jeho národní uvědomění. R. 1817 odešel na filosofii do Prahy. Druhý ročník studoval v Č. Budějovicích, pro nedovolenou četbu Husovy Postily byl vyloučen a pokračoval ve studiu v Linci (1819—20). Filosofická studia nedokončil a do r. 1829 se živil jako soukromý vychovatel, v l. 1829—33 překládal na zakázku bohosloveckou literaturu a redigoval po jazykové stránce Časopis pro katolické duchovenstvo. Roku 1834 se stal redaktorem Pražských novin a České včely, začátkem r. 1835 suplujícím profesorem české řeči a literatury na pražské universitě. Obou funkcí byl zbaven koncem r. 1835 po stížnosti ruského vyslance ve Vídni na Pražské noviny (v nichž Č. kriticky komentoval zprávu o carově řeči k poraženým polským povstalcům). Od roku 1838 byl knihovníkem knížete R. Kinského. R. 1842 se stal profesorem slovanské filologie na universitě ve Vratislavi a r. 1849 na universitě v Praze, kde působil do konce života. — První příspěvek (báseň Na Najádu) otiskl r. 1819 s pseudonymem Ladislav v Závěsku Krameriusových cís. král. vlastenských novin. Přispíval do Dobroslava, Čechoslava, Kroka, Poutníka slovanského, Časopisu Českého muzea, Časopisu pro katolické duchovenstvo, České včely, Kytky aj. Kromě Pražských novin a jejich přílohy Česká včela (1834 až 1835) redigoval Denici na rok 1825 (s Chmelou) a jako jazykový redaktor Časopis pro katolické duchovenstvo 1829 až 1833.

Náročností svých vědeckých a uměleckých zájmů, úsilím pozdvihnout českou literaturu klasickými hodnotami řadí se Čelakovský k stoupencům Jungmannova → kulturního programu. V části své tvorby ještě převážně utvrzuje a doplňuje ustálenou již linii preromantické literatury. Do tohoto okruhu patří např. některé ódické skladby ze Smíšených básní z dvacátých let, satira Literatura krkonošská (Čechoslav 1824), která útočí na soudobou produkci z hlediska nároků prosazovaných už v Šafaříkových → a Palackého → Počátcích českého básnictví, nebo překlad stylizovaných historických obrazů Herderových a Scottových. Souběžně s tím se však začíná jak v jeho poezii, tak především v jeho studijním a překladatelském zaměření *(Slovanské národní písně)* rýsovat nová, osobitá tendence: přimknout se k tradici lidové slovesnosti, vyzvednout její estetickou hod-

notu a poukázat na její specifické národní rysy. Nejobjevnějším výsledkem jeho cesty za tvůrčím využitím lidové poezie (a zároveň i vrcholem celé jeho básnické činnosti) se staly tzv. ohlasy. První jejich soubor *Ohlas písní ruských* vznikl pod dojmem ruského vítězství nad Turky, které podpořilo naděje v osvobození slovanských národů. Samostatným domyšlením a ztvárněním typických motivů a postupů lidové poezie, především bohatýrské epiky, se Č. podařilo vytvořit tematicky rozmanitý a přitom vnitřně jednotný obraz ruského písňového folkloru a jeho prostřednictvím zachytit i některé charakteristické zvláštnosti ruského lidového života a myšlení. Brzy po dokončení ruského ohlasu začal pracovat na *Ohlase písní českých*, podloženém důkladným studiem českého folklórního verše. V předmluvě charakterizoval rozdíl mezi ruským a českým zpěvem: ruský je převážně epický, působí záplavou obrazů a dějů, v českém převládá lyrika, hravý, prchavý cit. Většinu sbírky tvoří milostná lyrika; ohlasovými skladbami se Č. snaží vystihnout improvizační ráz, bezprostřednost a naivitu lidových erotických písní; významné místo mají však ve sbírce vedle několika balad (Toman a lesní panna) i žertovné popěvky a satirické skladby, jež plně odpovídaly básníkově objektivizační metodě. Jako celek podtrhuje Ohlas jasnou povahu prostého českého člověka, jeho tichou morální převahu nad utlačovateli, poetický vztah k přírodě, citovost i smysl pro humor. Aktualizací těchto vlastností i mnoha jinými rysy souvisí sbírka se soudobými tendencemi společenského zpěvu, do něhož se mnoho Č. básní začlenilo téměř okamžitě po prvním uveřejnění. Ohlasovou poezií přispěl Č. ke sblížení národní literatury se životem, ke zkonkrétnění jejího obsahu i k překonání její formální výlučnosti. Z jeho prózy má obdobný charakter satira *Patrní dopisové nepatrných osob* (Časopis Českého muzea 1830). Autorovo programové směřování k harmonické, jazykově vytříbené tvorbě (reprezentované např. cyklem epigramů *Kvítí*) způsobilo, že v třicátých letech, kdy jako redaktor České včely intenzívně sledoval současný vývoj české literatury, nedovedl ocenit a pochopit nové hodnoty, které přinášela romantická generace (především Mácha →). S větší kritickou pronikavostí reagoval na soudobé literární i společenské poměry řadou satirických epigramů, zahrnutých většinou do souboru *Padesátka z mé tobolky*, který však pro cenzurní zásah za autorova života už nevyšel. Poslední jeho básnická sbírka, *Růže stolistá* (vznikla rozšířením milostného cyklu Pomněnky vatavské z r. 1831), s goethovským podtitulem Báseň a pravda, měla být vrcholnou syntézou jeho tvůrčího úsilí a myslitelského vývoje, obrazem „básně", tj. snů, mládí, a vyjádřením „pravdy", tj. základních morálních zásad a filosofických názorů. Náročný záměr se autorovi nezdařilo umělecky plně zvládnout. Sbírka do značné míry opakuje stadia už překonaná a vrací se k abstraktní a artistní linii jungmannovské. Mnohaletou Č. činnost folkloristickou uzavírá monumentální soubor slovanských přísloví, shrnující jak materiál obsažený ve starších českých příslovnických sbírkách, tak i výsledky Č. rozsáhlé sběratelské a srovnávací práce. Kniha je komponována tak, aby podala přehledný, utříděný obraz o morálních principech, životní moudrosti a tradiční filosofii lidu.

BIBLIOGRAFIE

Smíšené básně (1822, rozmnož. vyd. 1830), Ohlas písní ruských (1829), Ohlas písní českých (1839), Růže stolistá (Bb 1840), Česká dobropísemnost anebo Nejkratší způsob naučiti se dobře česky psáti (1840), Krátká mluvnice německého jazyka (1840), Všeslovanské počáteční čtení (1850 výbor z polské, 1851 z ruské literatury), Mudrosloví národu slovanského ve příslovích (1851), Dodatky ke Slovníku Josefa Jungmanna (1851), Malý výbor z veškeré literatury české (1852). — Překlady: Slovanské národní písně (výbor, 1822 až 1827, 3 sv.); J. G. Herder, Listové z dávnověkosti (1823); J. W. Goethe, Márinka (1827); Litevské národní písně (1827, podle výboru L. J. Rhesy); W. Scott, Panna jezerní (1828); Sv. Augustin, O městě božím kněh dvamecítma (1829 až 1833, 5 sv.). — Posmrtně: Čtení o srovnávací mluvnici slovanské na universitě pražské (1853), Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národů slovanských (1877). — Korespondenci a zápisky vydal F. Bílý a V. Černý (1907—39, 4 sv.; 5. sv. rejstřík). — Spisů básnických knihy šestery (1847), Spisy v usp. F. Bílého u Kobra v l. 1871—80 (4 sv.), Spisy básnické v usp. J. Jakubce u Laichtra v l. 1913 a 1916 (2 sv.), kritické vydání K. Dvořáka Dílo F. L. Č. u Kuncíře a ve Vyšehradu od r. 1946 (dosud 3 sv.).

LITERATURA

J. Dolanský: F. L. Č. (1952), v kn. Vliv Mickiewiczův na čes. literaturu předbřeznovou (1930) a v kn. Stopami buditelů (1963); I. J. Hanuš v kn. Literatura příslovnictví slovan. a něm. (1853); A. Kraus v kn. Goethe a Čechy (1896); L. Quis ve studii ke své edici Ohlasů (1898); F. X. Šalda v KP 4 (1951, Náš nejstarší umělec); F. Bílý v komentáři k Růži stolisté (1903); J. Jakubec v předmluvách ke své edici Básnických spisů F. L. Č. (2 sv., 1913 a 1916) a v Obzoru lit. a uměleckém 1900 (o epigramech); O. Fischer v předml. k Ohlasu písní rus. (1933) a v kn. Slovo a svět (1937, Učeň klasiků — o něm. vlivech); B. Václavek v kn. Písemnictví a lid. tradice (2. vyd. 1947) a O lid. písni a slovesnosti (1963); K. Dvořák v doslovech ke své edici Díla F. L. Č. (3 sv., 1946—50), v dosl. k Ohlasům (1948) a v ČLit 1955 (Včleňování folkloru do obrozenské literatury); K. Horálek v kn. Počátky novočes. verše (1956) a se Z. Horálkovou v ČLit 1956 (o básnických počátcích); J. Levý v kn. České teorie překladu (1957); L. Zadražil ve sborníku Čtvero setkání s rus. realismem (1958); M. Jungmann v dosl. k Ohlasům (1951). J. V. Novák v ČL 1892 (o Mudrosloví); J. Máchal v ČČH 1899 a v LF 1898 (o Ohlasu písní rus.); J. Horák v Národopisném věstníku československém 1914 (o pramenech Slovan. nár. písní); A. Závodský v SV 1949 a ve Slavii 1953 (K pramenům Ohlasu písní rus.); R. Brtáň ve Slavii 1952 (K Čelakovského prameňom slovinských piesní); A. Pražák v SV 1952. *kh*

Jan Čep

31. 12. 1902 Myslechovice u Litovle

Po maturitě na reálném gymnasiu v Litovli (1922) studoval češtinu a angličtinu na filosofické fakultě v Praze. Žil ve svém rodišti a v Praze, kde působil jako redaktor v nakladatelství Melantrich a v časopise Hovory o knihách. — Psát začal již za svých středoškolských studií. Novinářsky působil na krajním pravicovém křídle, především v Obnově, dále psal do Hosta, Tvaru, Listů pro umění a kritiku, Akordu aj. Překládal z francouzštiny, z angličtiny, z němčiny a ze španělštiny. R. 1948 emigroval do Francie. Žije v Paříži, píše náboženskofilosofické práce. V rozhlase vystupuje proti socialistickému zřízení v ČSSR.

Námětem Čepových prozaických prací je život prostých venkovanů, mužů, kteří se často bouří proti osudu, pokorných a smířených žen, venkovských studentů se steskem po rodném kraji a z vesnice vyšlé inteligence, která po bloudění vrávou světa a po deziluzi nachází mír, pevnou půdu pod nohama a mravní řád v návratu do kraje svého dětství, k rodové tradici a k Bohu *(Hranice stínu)*. Pro Č. dílo, ve kterém nacházíme četné autobiografické prvky, je charakteristické silné procítění, soucit s trpícími, často až mystické pojetí živlů a země. Složité vnitřní chápání světa vyjadřuje jednoduchým básnickým slohem se střídmě užívanými, působivými obrazy *(Zeměžluč)*. Jeho lyrismus však stojí v protikladu k základní reakční ideologii, která postupem doby nabývá vrchu. Sestupná tendence jeho díla je dána také úzkým tematickým a stylistickým rejstříkem jeho próz.

BIBLIOGRAFIE

Dvojí domov (Pp 1926), Vigilie (Pp 1928), Cesta na jitřní (P 1930), Zeměžluč (Pp 1931; obsahuje Dvojí domov, Vigilie a nový oddíl s povídkou Cesta na jitřní), Letnice (Pp 1932), Děravý plášť (Pp 1934), Hranice stínu (R 1935), Modrá a zlatá (Pp 1938, básník a jeho inspirační zdroje (studie, 1940), Tvář pod pavučinou (Pp 1941), Lístky z alba (Pp 1944), Sestra úzkost (výbor z povídek, 1944), Polní tráva (Pp 1946), Rozptýlené paprsky (Ee 1946) aj.

LITERATURA

F. X. Salda v ŠZáp 1932—33 (Dva moderní vypravěči) a 1934—35 (Jitřní zrak — o Děravém plášti; Hromádka moderní čes. beletrie — o Hranici stínu); K. Sezima v kn. Mlází (1936). *sj*

Otakar Černoch

23. 10. 1907 Znojmo

Po matce Rus, prožil léta 1914—21 bez rodičů v Rusku, studoval na obchodní akademii v Praze. Při vojenské prezenční službě v Olomouci byl odsouzen a dva roky vězněn za komunistickou činnost v armádě. Střídal pak různá zaměstnání, byl redaktorem krajských časopisů KSČ, tajemníkem KSČ na Strakonicku, v letech 1937—38 bojoval ve španělské občanské válce. R. 1944 byl vězněn v táboře blízko Toruně, v lednu 1945 uprchl z pochodu smrti. Po válce vystřídal řadu zaměstnání, krátce pracoval také ve filmu.

Černochovy pestré životní osudy a zkušenosti odrážejí se v námětech i ve způsobu zpracování jeho literárních prací,

z nichž je doposud nejlepší román ze španělské občanské války *Španělská aréna*. Záliba ve spádném, vzrušujícím ději, v dramaticky vyostřených situacích a atraktivních scénách zavádí autora někdy až na pokraj laciné senzačnosti, a to zvláště v beletristických obrazech politické džungle první republiky (např. v klíčovém románě *Alibi*).

BIBLIOGRAFIE
Veliká zkouška (D 1946, i prem.), Španělská aréna (R 1956), Mladá srdce (R 1957), Alibi (R 1960).— Provedené hry: Gigant (1950). *mb*

František Černý

21. 2. 1926 Jaroměř

Po maturitě (1945) na reálném gymnasiu v Jaroměři studoval na filosofické fakultě Karlovy university divadelní a literární vědu (doktorát 1949). Nejprve pracoval v Ústavu pro českou literaturu ČSAV a zároveň vyučoval externě na divadelní fakultě AMU, kam odešel r. 1952 a kde byl r. 1953 jmenován docentem pro obor dějin českého divadla a kritiky. R. 1960 přešel s katedrou dějin a teorie divadla na filosofickou fakultu Karlovy university. Od r. 1956 je také vědeckým vedoucím Kabinetu pro studium českého divadla ČSAV. — Pro vysokoškolskou potřebu napsal Nástin dějin českého divadla. III. Národní obrození (1955). Divadelní kritiky, studie a články publikuje zejména v Divadelních novinách, Divadle, České literatuře, Literárních novinách, Kultuře, Rudém právu a v Práci, rovněž pod šifrou fč. Věnuje v nich pozornost především současnému českému dramatu a herectví, zejména uměleckému růstu mladých dramatiků i herců.
Jako divadelní historik se F. Černý zabývá jednak problematikou národního obrození (Tyl aj.), jednak vývojem českého dramatu 19. a 20. století (Jirásek, Šalda, Šrámek, Longen, Čapkové). Jeho studie o významných hercích, cenné i svým heuristickým přínosem, usilují zvládnout metodologii výkladu hercovy tvorby a jejího stylu (knižní monografie *Hana Kvapilová*).

BIBLIOGRAFIE
Národní divadlo v životě českého lidu (obrazová brožura, 1955), Hana Kvapilová (monografie, 1960). *lř*

Rudolf Černý

12. 12. 1920 Praha

Po měšťanské škole, kterou vychodil roku 1934 v Praze, pracoval do r. 1948 jako kloboučnický učeň a dělník, v l. 1949—57 byl zaměstnán ve stavebnictví; z manuální práce jej vyřadil těžký úraz. Nyní se věnuje výhradně literatuře. R. 1957 debutoval v časopise Československý voják, od r. 1959 publikuje zejména v Plameni.
Černý zpracovává ve své próze závažné společenské události z nedávné historie. Drsná fakta z legionářské, válečné a revoluční skutečnosti po r. 1917 tvoří tematiku povídkového souboru *Nezralé ovoce*, jehož ostře pointované a smyslově bezprostřední vyprávění se soustřeďuje na elementární životní fakta a vypjaté situace. Na úrovni beletrizace historických událostí zůstal politický román *Tereza* z let krize 1929—33.

BIBLIOGRAFIE
Nezralé ovoce (Pp 1960), Tereza (R 1962).

LITERATURA
J. Pecháček v Plameni 1962 (č. 6, Úskalí epické šíře). *vt*

Václav Černý

26. 3. 1905 Jizbice u Náchoda

Syn pedagoga a literárního historika Václava Černého (1862—1941). Studoval na reálném gymnasiu v Náchodě a na lyceu v Dijonu ve Francii, potom na filosofické fakultě Karlovy university (1924—29, obor čeština, francouzština). Učil na reálce v Brně, v l. 1930—34 byl sekretářem slavistického institutu (Institut des Etudes Slaves) v Ženevě; r. 1931 se habilitoval na tamější université pro obor srovnávací literatury (prací Essai sur le titanisme). Od r. 1936 byl docentem románských literatur na filosofické fakultě Karlovy university, od 1938 zároveň mi-

mořádným profesorem na Masarykově universitě v Brně. Po uzavření vysokých škol 1939 učil na reálném gymnasiu v Praze. Od začátku r. 1945 byl pro účast na protifašistickém odboji českých kulturních pracovníků vězněn na Pankráci. V l. 1945—51 byl profesorem srovnávací literární historie na filosofické fakultě v Praze, od r. 1954 působí v institucích ČSAV: nejprve v Kabinetu pro moderní filologii (do r. 1961), nyní je vědeckým pracovníkem Komise pro soupis rukopisů. Vydal dílo J. Ortena (1947), redigoval výbor 10 francouzských novel (1959), uspořádal antologii Staré francouzské kroniky (1962, ve vlastním překladu) a výbor truvérské lyriky Vzdálený slavíkův zpěv (1963), vydal Calderónovu hru El Gran Duque de Gandía (1963), kterou r. 1959 identifikoval mezi rukopisy uloženými v zámecké knihovně v Ml. Vožici. — Literárněkritickou činnost zahájil r. 1925 v měsíčníku Host (statí K surrealistickému manifestu), který v r. 1928 až 1929 redigoval. Přispíval také do Signálu, Plánu, Kvartu, Činu, Lidových novin, Panorámy aj. a do odborných časopisů domácích i zahraničních (Časopis pro moderní filologii, Listy filologické, Slovesná věda, Bulletin Hispanique, Revue Française de Prague, Revue de la Littérature comparée, Critique aj.). Jeho hlavní tribunou se stal Kritický měsíčník, který řídil po celou dobu jeho vycházení (1938 až 1942 a 1945—48). Překládá ze španělštiny, francouzštiny a italštiny.

V ideové a estetické koncepci celé literárněvědné i kritické práce se Černý opírá především o znalost moderních idealistických myšlenkových proudů západních, hlavně románských (Bergson, Ortega y Gasset, existencialismus); těžištěm jeho prací je analýza romantismu v jeho různých historických proměnách; sleduje především jeho ideový výraz a kontext, aniž přihlíží k základním historickým podmínkám myšlenkového a literárního vývoje a ke specifickému charakteru uměleckého zobrazení. Ze soudobé české literatury ho zaujala především Horova, Halasova a Holanova lyrika z let 1927—45, při jejímž výkladu se orientoval převážně k projevům „úzkosti metafyzické a úsilí o vnitřní splnění osobnosti"; ostře odmítavé kritice podrobil surrealismus. Od konce třicátých let se stal kritickým průvodcem mladých básníků, hlavně K. Bednáře a J. Ortena. Psal i o J. Seifertovi, o K. Čapkovi, o Šaldovi →, který ovlivnil i jazyk jeho kritik a esejů. Jako přesvědčený stoupenec individualismu Č. před válkou i po válce aktivně vystupoval proti marxistické kritice a publicistice. — Také v pracích věnovaných staršímu období se Č. soustřeďuje zejména ke studiu ideové náplně, kontextu i vývoje romantické linie západní poezie (úvahy o romantickém titanismu 19. století) a k výkladu souvislostí mezi českou literaturou a románským písemnictvím (studie o básnickém baroku, o lidových prvcích a projevech ve středověkém písemnictví). Mezi jeho bohemistickými pracemi vyniká podnětností rozbor staročeské milostné lyriky a Mastičkáře.

BIBLIOGRAFIE

Ideové kořeny současného umění. Bergson a ideologie současného romantismu (1929), Essai sur le titanisme dans la poésie romantique occidentale entre 1815 et 1850 (1935), Karel Čapek (1936), Esej o básnickém baroku (1937), Rasismus, jeho základy a vývoj (1939), Meditace o romantickém neklidu (1941), Polibek na usměvavá ústa. Dantovská studie (1943), Pozdrav mrtvým (proslov, 1945), Boje a směry socialistické kultury (1946), Zpěv duše (studie o poezii J. Hory, 1946), Osobnost, tvorba a boj (Ee 1947), První sešit o existencialismu (1948), Staročeská milostná lyrika (1948), Il Boemo maestro Zavoisio e l'Italia (1949), Jaroslav Seifert. Náčrt k portrétu (1954), Staročeský Mastičkář (1955), Emile Verhaeren a jeho místo v dějinách volného verše (1955). Lid a literatura ve středověku, zvláště v románských zemích (1958), Knížka o Babičce (1963). — Z překladů: Cervantes, Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha (1931); Sainte-Beuve, Studie a kritiky (1936); Fr. De Sanctis, Dějiny italské literatury (1959); Staré francouzské kroniky (1962). *kh*

Miroslav Červenka

5. 11. 1932 Praha

Dětství prožil ve Vlašimi. Od r. 1945 žije v Praze, kde r. 1951 vystudoval gymnasium a 1956 filologickou fakultu Karlovy university (čeština, literární věda). Od r. 1956 pracuje v Ústavu pro českou literaturu ČSAV (kandidátská práce Český volný verš devadesátých let). Od r. 1962 je spoluredaktorem odborného časopisu

Česká literatura. Kritiky poezie a literárněvědných publikací v Květnu, Literárních novinách, Hostu do domu, Plameni aj. (první tištěná báseň ve Směně 1949). Spoluuspořádal sborník próz a veršů Byla nám macechou (1953). Překládá ze slovenštiny (Válek) a ruštiny.

Již v prvních dvou Červenkových sbírkách, poplatných dobovému zjednodušujícímu optimismu, objevuje se motiv vztahu k zemi a k vlasti, k jejímu současnému životu jako básníkově jistotě. Ve sbírce *Lijáky* se tento ústřední motiv prohlubuje v obraz všedního i drsného života, sledovaného s vírou v možnosti prostých lidí. Tato víra dává obsahu Č. máloslabičných, na eufonii založených veršů symbolizující charakter. Přes pokus poslední sbírky o větší lyrickou spontánnost převládá v jeho poezii volní prvek s inspirací spíše racionální než citovou. — Ve své odborné práci se zabývá především českou literární historií 20. století a teoretickými otázkami verše.

BIBLIOGRAFIE

Po stopách zítřka (Bb 1953), To jsi ty, země (Bb 1956), Lijáky (Bb 1960), Hra na hvězdy (Bb 1962). — Český volný verš devadesátých let (1963). — Z překladů: J. Čavčavadze, Zlatá kolébka (1960, s V. A. Černým); M. Válek, Přitažlivost (1962). *pb*

Jiří Červený

14. 8. 1887 Hradec Králové
6. 5. 1962 Praha

Po maturitě na gymnasiu v Hradci Králové (1905) a po absolvování právnické fakulty v Praze (doktorát 1910) byl soudním úředníkem, léta 1914—18 strávil na vojně. V l. 1918—22 byl ředitelem kabaretu Červená sedma, pak žurnalistou a advokátem. Za druhé světové války byl vězněn na Pankráci a v Terezíně. Po osvobození znovu vykonával advokátní praxi, po r. 1948 se věnoval osvětové práci.

Začátky literární tvorby Jiřího Červeného jsou spjaty s prostředím hradeckých studentských časopisů a především se spolkem Mansarda, pro jehož potřeby psal své první písně a aktovky (Čigorin, Rozmary, Dopis). Ještě jako student otiskl pod pseudonymem Staša Juren svou první práci, povídku Románek (Národní listy 1904). V Praze se stal jedním z organizátorů a hlavních autorů pokrokového literárního kabaretu Červená sedma (zal. 1909). Složil několik set písní a šansonů na vlastní slova i na cizí texty. Zhudebnil některé verše Nerudovy, Sládkovy, Šrámkovy, Dykovy, Bezručovy a Puškinovy. (První tištěnou písní byla Zapadá sluníčko, zapadá.) Pro potřebu kabaretu skládal výstupy, monology, aktovky. Jeho povídky a románek *Máňa* čerpají ze života pražské bohémy a stejně jako dvě knihy pamětí *(Červená sedma* a *Paměti Mansardy)* zachycují velmi živě atmosféru svého prostředí a doby.

BIBLIOGRAFIE

Třetím tahem mat (D, prem. pod tit. Čigorin, 1907), Šprým (kabaret. próza, 1918), Kapky jedu (Pp 1919), Tenkrát (Pp 1919), Rozmary (Pp 1920), Kabaretní brejle (Pp 1922, rozšíř. vyd. Slané mandle 1939), Studentské lásky (scény, 1927), Máňa (R 1928), Kašpárek u chudého krále (D 1933), Slečna Ťu-ťu-ťu (D 1937, se S. Grohmannovou), Kolíne, Kolíne (D 1957, se S. Razovem), Červená sedma (paměti, 1959), Tři doby pana Randáka (D 1959, s F. Rachlíkem), Paměti Mansardy (paměti, 1962).

LITERATURA

E. Janský v dosl. k Pamětem Mansardy (1962). *dm*

Bohumír Četyna

(vl. jm. Bohumír Strnadel)
29. 10. 1906 Trojanovice u Frenštátu pod Radhoštěm

Syn pasekáře a dřevorubce. Po nedokončených gymnasijních studiích v Olomouci (od 1924) pracoval v l. 1934—38 jako lesní dělník, pak se věnoval studiu historických pramenů v archívech; v l. 1941 až 1942 byl archivářem ve Frenštátě, pak zaměstnancem obecního úřadu v Trojanovicích, kde byl po osvobození krátkou dobu tajemníkem MNV. Od r. 1950 se věnuje pouze literární práci. — Zájem o historii rodného beskydského kraje a o jeho lidové tradice přivedl Č. k práci historické, národopisné a beletristické. Odborné studie z národopisu a krajové historie otiskoval pod vlastním jménem v časopisech Naše Valašsko, Dolina Urgatina, Valašsko, Radostná země, Český lid, Ča-

sopis pro etnografii a folkloristiku aj., některé i samostatně (Stopy minulosti na Frenštátsku, 1948 aj.). Uspořádal soubor lidových písní Trojanovice zpívají (1944, spolu s J. Rekem) a na památku osvobození rodné obce sborník Dědina bojuje (1945). Vydal Nejstarší kroniku města Frenštátu pod Radhoštěm (1950) aj. Pro beletristické práce užívá od roku 1929 pseudonymu Bohumír Četyna, předtím ojediněle St. R. Ledan a B. Trojanovský. Básnické a prozaické příspěvky v časopisech Vůdce dorostu (zde poprvé 1925), Niva (příloha Nového lidu), Ruch, Moravskoslezský deník (též pod pseud. Sigma a Allan), Polední deník, Lidové noviny, Svobodné Československo, Nová svoboda (zde 1960 *Vítěz nad Avary*), Práce, Červený květ aj. a v různých kalendářích. Od r. 1934 spolupracuje s rozhlasem (fejetony, pásma, dramatizace), psal též pro ochotníky a soubory LUT.

Četyna je především autorem historických románů, čerpajících látku z dějů na bývalém hukvaldském panství; odpor lidu proti zotročování v 17. a 18. století zachytil na základě málo známých nebo neznámých archívních dokumentů v tetralogii *Hukvaldské rebelie*. Osnovu jeho románových kronik, trpících často kompoziční nesoustředěností a nevýrazným zpodobením postav i masových hnutí, tvoří historické události, propojované různými, především milostnými příběhy. Stálá tendence k lyrizaci se uplatnila nejvýrazněji v mozaikovitém obraze života pasekářů a dřevorubců pod Radhoštěm v prvních letech po vzniku republiky (*Drvaři*).

BIBLIOGRAFIE

Pomíjejícnost (B 1935), Milenci (P 1940), Trojanovice (dvě stati, 1943), Hory a lidé (stati, 1944), Přes hranici času (Pp 1944), Krajina černá lesem (Pp 1944), Rybář krásy (Bb 1946), Stopy minulosti na Frenštátsku (stati, 1948), Jednou za slunovratu (R 1950, přeprac. 1953; 2. sv. tetralogie Hukvaldské rebelie), Zbojníci (R 1954, 3. sv. tetralogie), Valašský vojvoda (R 1957, 1. sv. tetralogie), Sedm kvítek (Pp pro mládež, 1957), Valchař se směje (Pp 1958), Koliby v soumraku (R 1959), Zahrádka trnená (P 1961), Živly (R 1962, 4. sv. tetralogie), Drvaři (R 1963, 1. sv. cyklu Velká rázlока).

LITERATURA

J. Pleskot ve Sborníku prací Pedag. institutu v Ostravě 1960, řada společ. věd; O. Sirovátka v ZM 1961. *pp*

Lumír Čivrný

3. 8. 1915 Červený Kostelec

Gymnasium vystudoval v Trutnově a filosofickou fakultu v Praze, kde žije nepřetržitě od r. 1934. V l. 1940—45 byl redaktorem a později tajemníkem Svazu českých knihkupců a nakladatelů, v l. 1945—47 pracoval v aparátu ÚV KSČ v Praze (1945—46 poslancem Prozatímního národního shromáždění); pak byl v ministerstvu informací přednostou odboru a náměstkem ministra informací (1948—52), náměstkem ministra školství a ministra kultury (1952—54). Od roku 1955 se věnuje výlučně literatuře. — První literární práce uveřejnil r. 1935. Verše, články a studie v časopisech Tvorba, Rudé právo, Haló-noviny, Čteme, Literární noviny, Nový život, Kultura, Světová literatura aj. Uspořádal: Verše nad melodií (1940), Knihy dětem (1941), Almanach české knihy (1942), sborník Dík bojovníku. S. K. Neumannovi k sedmdesátinám (1945), Básnický almanach na rok 1955, Já je někdo jiný (výbor z díla A. Rimbauda, 1962) aj. — Byl členem skupiny Blok.

Poezie L. Čivrného, s příznačným motivem ticha, je od formálně vyzrálé prvotiny převážně lyrická; později se tematicky obohacuje o široké, mezinárodní společenské souvislosti a ve sbírce *Ráno tkané nahrubo* ústí i do pokusu o rozsáhlou skladbu baladickou. Často důmyslně rozvíjená metaforičnost, nejsilnější složka této poezie, není nesena dostatečně vyhraněným a konkrétním jednotícím pocitem či myšlenkou. — Těžiště Č. literární práce je v překladech ze španělštiny. Kromě soustavného zájmu o dílo F. Garcíi Lorcy (řídí i české vydání jeho spisů) a kromě překladů dalších významných autorů (Rafael Alberti, Nicolás Guillén, Pablo Neruda, Lope de Vega aj.) uvádí k nám i nová jména současného španělského a latinskoamerického básnictví; svoje překlady doprovází informovanými studiemi.

BIBLIOGRAFIE

Hlavice sloupů (Bb 1938), Sonety paní (1943), Pohádka o kouzelném džbánku (B pro děti, 1958), Doma i venku (Bb pro děti, 1959), Ráno tkané nahrubo (Bb 1960), Čokoládová

princezna (pohádky, 1961), Ostrov mladé svobody (Rpe 1961). — Z překladů: Španělské romance (výbor, 1938, s F. Nechvátalem a J. Taufrem); F. García Lorca, Cikánské romance (1956), Písně na andaluskou notu (1961), Spisy I—III (1958—62); Rafael Alberti, Čiré jako voda (1957), Rozkvetlý jetelíček (1957); Nicolás Guillén, Antilské elegie (1957), Písně a elegie (1958); Blas de Otero, Režný vítr (1960); Španělsko, tobě (výbor ze současných španělských básníků (1960); Z tvé číše, Ameriko... (výbor z básníků Latinské Ameriky, 1962). *pb*

D

Mikuláš Dačický z Heslova

1555
1626 Kutná Hora

Kutnohorský erbovní měšťan; třebaže utrakvista, nabyl latinského vzdělání u tolerantního kladrubského opata; celý ostatní život strávil v Kutné Hoře, nezabývaje se žádným povoláním. Značnou část jeho života vyplnily soudní spory, především pro zabití soupeře v souboji. S Dačického životní lehkomyslností (třebaže legendární dobrodružnost jeho života má na svědomí hlavně fantazie beletristů, počínaje Stroupežnickým a konče filmovým zpracováním) kontrastuje vážnost D. literárního díla, zvláště Pamětí, které psal po většinu života. *Paměti* D. navazují na starší zápisky předků z matčiny strany, vedené od poslední čtvrti 15. stol. D. zde věnuje nejvíce pozornosti dění v Kutné Hoře, ale všímá si i ostatních událostí doma i v zahraničí. Záznamy často kriticky nebo ironicky komentuje povzdechem nebo gnómickým úslovím v próze i ve verších, a vnáší tak do Pamětí osobní zaujetí, které se významně podílí na literárním charakteru díla a na jeho umělecké jednotě. Osobního tónu postupně přibývá, až zcela převládne ve vlastenecky laděné poslední části, psané uprostřed pobělohorské bídy a úpadku. Nejméně se z Pamětí dovídáme o autorových vlastních osudech. V básnické sbírce nazvané *Prostopravda* soustředil se D. především na společenskou kritiku, jíž míří do řad svých spoluměšťanů i na římskou církev a její duchovenstvo; je zde však zastoupena také vlastenecká složka známá z Pamětí. Mezi oběma spisy je zřejmá souvislost: některé z básní Prostopravdy jsou obsaženy v Pamětech, vznikaly tedy patrně na jejich okraji a při několikeré autorově redakci Pamětí byla z nich vytvořena celá sbírka nebo aspoň její základ. Také Prostopravda je zachována ve dvojí redakci. Obě díla zůstala v rukopise.

EDICE A LITERATURA

Paměti, vyd. Ant. Rezek (2 sv., 1878, 1880); Prostopravda, Paměti, vyd. E. Petrů a E. Pražák (1955). — P. M. Veselský: Pánové Dačičtí z H. (1886); E. Petrů ve sborníku Příspěvky k dějinám starší č. lit. (1958).

ep

Dalimilova kronika

Nejstarší česká veršovaná kronika neznámého autora (označení „Dalimilova" se udržuje tradičně podle mylného určení Tomášem Pešinou z Čechorodu →), dokončená asi 1314. Dochovala se ve třech rukopisných redakcích z 14.—15. stol. Podává ve 106 stručných kapitolách politické děje Čech až do r. 1314; opírá se věcně o Kosmu a jeho pokračovatele, o domácí legendickou literaturu, o kronikářské spisy dnes neznámé i o tradici kmenových a místních pověstí. Děje ze sklonku 13. a počátku 14. stol. líčí autor už podle vlastních zážitků. Kronika má charakter politického pamfletu, namířeného proti cizácké vládě v Čechách, proti rozpína-

vosti cizí dvorské šlechty a německého patriciátu; burcovala historickými argumenty domácí šlechtu k politické aktivitě a k odpovědnosti vůči národnostně chápanému státnímu celku. Tímto pojetím státu zobecnil autor kroniky politické zájmy jedné společenské vrstvy, česky cítící šlechty (jejíž hospodářská a politická pozice ve státě byla podlamována jak cizí a odnárodněnou šlechtou, tak bohatým německým patriciátem), a to způsobem, který odpovídal progresívní vývojové tendenci státního i národnostního celku. Tak se kronika mohla stát později ideovou oporou i v politickém zápase vedeném jinými vrstvami společnosti, zejména pro svůj demokratický přízvuk určený domnělým podřizováním osobních zájmů idealizovaných představitelů české šlechty nadosobní ideji národnostně vyhraněného státního společenství. Tomu odpovídal i důraz na věcné sdělení historických faktů a na jejich jednoznačné zhodnocení ve smyslu základního ideového záměru kroniky; je často podáváno formou básnických gnóm zobecňujících společenskou zkušenost. Takto pojatý výklad národních dějin byl srozumitelný širšímu okruhu publika než jen české šlechtě, z jejíhož zájmu vycházel. Obecná srozumitelnost byla podporována i uměleckým zpracováním kroniky, které se v souhlase s požadavky dobových literárních teorií na tzv. „nízký styl" vyhýbalo složitostem kladoucím značné nároky na posluchače a užívalo prosté syntaktické stavby a slovníku sdělovacího jazyka. Kronika je psána bezrozměrným veršem, který ji přibližoval mluvenému projevu a který se stal přitažlivým vzorem pro pozdější historická skládání politického dosahu (např. O Přemyslu a Záviši a O válce s Uhry), vznikající zčásti jako volné doplňky kroniky. Autorem kroniky, jak lze soudit podle převažujícího zájmu o světské politické dění i podle glorifikace domácích šlechtických předků jako ztělesnění autorova společenského ideálu, byl spíš šlechtic světských zájmů než kněz. Identifikace autora, o niž se pokusili různí historikové, nedošla obecného souhlasu. Dalimilova kronika zůstala neobyčejně dlouho živým článkem české literatury, nabývala na aktuálnosti zejména v dobách národního ohrožení (za husitství, za stavovského povstání 1618—20 v prvním tištěném vydání, pořízeném Pavlem Ješínem z Bezdězí 1620), kdy pomáhala formovat národnostní smýšlení. V nových edicích (F. F. Procházky 1786, V. Hanky 1848—49) plnila národně uvědomovací úlohu ještě v obrozenské době.

EDICE A LITERATURA

Nejstarší česká rýmovaná kronika t. řeč. Dalimila, vyd. B. Havránek a J. Daňhelka (1957 a 1958). — F. Svejkovský v Dějinách české literatury 1 (1959). — J. Hrabák v NŽ 1949.

jk

Oldřich Daněk

16. 1. 1927 Ostrava

Vystudoval herectví a režii na divadelní fakultě pražské AMU (1946—50), poté byl režisérem Krajského oblastního divadla v Hradci Králové (1950—53) a šéfem činohry Divadla F. X. Šaldy v Liberci (1954—56). Od r. 1956 pracuje jako scenárista a později i režisér Čs. filmu. — Debutoval r. 1950 absolventským představením hry *Večerní fronta* na školní scéně Disku. Vedle dramat píše i filmové scénáře (Zde jsou lvi, Ošklivá slečna, Tři tuny prachu, Pohled do očí, Spanilá jízda; tři poslední také režíroval).

Mravně náročné pojetí jednotlivcova vztahu k socialistické společnosti vstupuje do Daňkových her i filmů jako hlavní, stále obměňované téma. D. odkrývá disharmonie mezi soukromým a společenským aspektem životní praxe a buduje drama se strohou racionální záměrností nejčastěji jako moralitu se zřetelným posláním. Proti pasívnímu, dogmatickému a frázovitému přístupu k práci vyzdvihl v komedii *Umění odejít* neokázalý postoj, osobitý a tvořivý, v *Pohledu do očí* konfrontoval pohodlnickou vlažnost současníků s činorodou obětavostí jejich otců. Nejnaléhavěji vyslovil své téma v dramatu *Máte rádi blázny?*, kde pojal práci jako společensky odpovědné životní poslání a lidský osud jako stále znovu podnikaný riskantní zápas o nové hodnoty. Nové dramatické postupy vyzkoušel v úspěšné veselohře *Svatba sňatkového podvodníka*. D. hry, vedené věcným, bezprostředně sdělným

dialogem a vybavené bystrými postřehy a individuálními charakteristikami, mají nejednou publicistickou povahu pohotového polemického projevu, který aktuální problém otevřeně pojmenovává a předkládá jej s důtklivým mravním apelem. Od schematizující popisnosti prvních her vyvíjí se D. dramatická a filmová tvorba k hlubšímu pojetí skutečnosti, hledajíc zároveň stále nové způsoby jejího uměleckého vyjádření.

BIBLIOGRAFIE

Umění odejít (D 1956, prem. 1955), Pohled do očí (D 1960, jen slov., prem. 1959, zfilm.), Svatba sňatkového podvodníka (D 1962, prem. 1961), Máte rádi blázny? (D 1962, i prem.). — Provedené hry: Večerní fronta (1950), Nad Orebem kalich (1953), Steelfordův objev (1954, hráno též s názvem Jessii jde o život), Čtyřicátý osmý (1956), Sklenka krétského vína (1959), Lov na mamuta (1963).

LITERATURA

J. Opavský v doslovech ke hrám Svatba sňatkového podvodníka (1962) a Máte rádi blázny? (1962).

jop

Jakub Deml

20. 8. 1878 Tasov u Třebíče
10. 2. 1961 Třebíč

Po gymnasiálních studiích v Třebíči (1890 až 1898) vstoupil do katolického bohosloveckého semináře v Brně, r. 1902 se stal knězem a působil v různých místech západní Moravy (Kučerov, Babice, Martínkov, Třešť, Bystrc u Brna). Pro spory s konzistoří byl dán r. 1909 na odpočinek a žil na různých místech na Moravě (v Babicích do r. 1911, Jinošově u Náměště n. Osl. v l. 1914—18) a v Čechách. Od r. 1921 se usadil natrvalo v Tasově. — Do literatury vstoupil články a básněmi v časopisech Muzeum (1899) a Nový život. Překládal z německé a latinské náboženské literatury.

V Demlovi se slučuje františkánská pokora a něžná láska k přírodě s nenávistnou polemickou vervou a s egocentrickým vynášením vlastní osoby. Většina jeho prozaických prací, především mnohosvazkové sborníky *Šlépěje*, má ráz deníků bojovného francouzského katolického polemika Léona Bloye. D. zde otiskuje i svou korespondenci, poznámky k veřejnému životu, básnická díla. Postupně se hlásil k řadě ideových programů, dokonce i k sokolství, vždy se však s nimi za čas zlobně rozcházel. — V prvních verších podléhal vlivu O. Březiny a středověkého mystického písemnictví. Je typem básníka, který se zmocňuje světa citem, instinkty. V jeho díle se slučují nenasytná žízeň života i pocit nicoty a zmaru, láska, soucit, něha i spílání a hněv. Nejvýše stojí jeho kniha básní v próze, důvěrné apostrofy květin i stromů *Moji přátelé*, kde se nejlépe uplatnil D. čistý, obrazný jazyk, umožňující překlenout hranici mezi skutečností a snem. V. Nezval v něm proto spatřoval předchůdce surrealistické poezie.

BIBLIOGRAFIE

Slovo k Otčenáši Fr. Bílka (Ee 1904), První sborník Studia (1905), Homilie (kniha kázání, 1907), Noli antur lumina (Bb 1907, 1917 pod názvem První světla), V Zabajkalí (sborník, 1912), Rosnička (deník, 1912), Hrad smrti (P 1912), Domů (deník, 1913), Moji přátelé (Bb v próze, 1913), Pro budoucí poutníky a poutnice (sborník, 1913), Tanec smrti (lyrické prózy, 1914), Miriam (Bb v proze, 1916), Věštec (B v próze, 1917), Šlépěje (sborníky, 1917—41, celkem 26 sv.), Františka Bílka Obětovaný (E 1922), Sokolská čítanka (Ee 1923), Česno (sborník, 1924), Sestrám (sborník, 1924), Tepna (P 1926), Hlas mluví k slovu (Pp 1926), Mohyla (paměti, 1926), Z mého okovu (sborník, 1927), Do lepších dob (sborník, 1927), Audiatur et altera pars (překlady, 1928), Dílo Felixe Jenewcina (E 1928), Můj očistec (Pp 1929), Mé svědectví o Otokaru Březinovi (vzpomínky, 1931), Katolický sen (Ee 1932), Smrt Pavly Kytlicové (vzpomínková próza, 1932), Pozdrav Tasova (P 1932), Život, jak já jej vidím (P 1934), Princezna (P 1935), Rodný kraj (P 1936), Pohádka (Bb 1936), Matylka (vzpomínková próza, 1936), Jugo (deník, 1936), Kniha Judit (P 1938, podle Svatojánské bible), Verše české 1907—1938 (1938), Oltář v poli (výbor z prvních tří sv. Šlépějí, 1939), Jméno Ježíš (P 1942), K narození Panny Marie (P 1942), Svatý Josef (P 1942) aj. — Korespondence: O. Březina J. Demlovi (1932), J. Deml O. Březinovi (1933).

LITERATURA

J. Bartoš: Znáte J. D.? (1932). F. X. Šalda v KP 9 (1954, o kn. Hrad smrti a Moji přátelé), v KP 10 (1957), v KP (1959) a v ŠZáp 1931—32 (Z nové literatury o O. Březinovi — o kn. Mé svědectví o O. B.); V. Nezval v kn. Moderní básnické směry (1937), v kn. Z mého života (1959) a v Tvaru 1928; B. Slavík v dosl. k Mohyle (1941). B. Fučík v Hostu 1928—29, v Rozpravách Aventina 1928—29 a v Lumíru 1938—39; P. Eisner, P. Kytlicová, J. Durych aj. v Tvaru 1928; M. Dvořák v LUK 1935.

šv

Jaroslav Dietl

22. 5. 1929 Záhřeb, Jugoslávie

V Brně studoval na reálném gymnasiu (1940—44), ale nedokončil je a absolvoval textilní průmyslovku (1949). Rok byl zapsán na filosofické fakultě, působil v jedné brněnské továrně jako vychovatel mládeže, pracoval na ministerstvu sociální péče. V l. 1950—55 studoval filmovou dramaturgii na pražské AMU. Tehdy se stal dramaturgem Čs. televize (1953—62), odkud přešel do dramaturgie Čs. filmu. — Během vysokoškolských studií začal publikovat povídky, skeče a písňové texty v Mladé frontě a Dikobrazu a psát pro rozhlas. V jeho umělecké tvorbě se prolíná práce pro televizi, divadlo a film. D. je autorem četných televizních dramatizací a adaptací (Opitz, Řezáč, Šejnin, Šolochov aj.) i původních televizních her a příběhů (Byt pod mrakem, Etuda pro kontrabas, Baron Kaplan, Příběh starý deset let, Tři chlapi v chalupě, 1961—63). Píše rovněž filmové scénáře (Tři chlapi v chalupě, Cesta hlubokým lesem aj.).

Dietl získal popularitu fraškou *Nepokojné hody svaté Kateřiny,* zobrazující s důvěřivým optimismem soudobou vesnici ve chvílích pohody a veselí, svět nekomplikovaných figurek, charakterizovaných přesně odpozorovaným detailem i divadelně působivým, humorným a jadrným dialogem. I v dalších hrách reagoval pohotově na vnější dobové podněty, jeho práci však nejednou oslabila rutina, spěch a malá umělecká náročnost. V seriálu *Tři chlapi v chalupě,* v jednoduchých příbězích trojí vesnické generace, nalezl D. šťastný typ televizní publicistiky. Rostoucí D. schopnost kritického pohledu na skutečnost je patrná z nejlepších čísel tohoto seriálu a zejména z komedie *Nehoda,* zabývající se zdroji společenské lhostejnosti. — D. obnovuje především veseloherní žánr, který je v české dramatice po druhé světové válce poměrně vzácný. Nachází v něm výraz svého optimistického pojetí lidských vztahů, v jejichž možnosti věří a jejichž slabosti pojímá s úsměvným humorem. Jeho tvorbu, založenou na drobnokresbě, na přesném dílčím postřehu a znalosti různých životních prostředí, charakterizuje pohotový, stále obnovovaný poměr k aktualitě. Postupně v ní přibývá prvků společenské a morální kritiky, převahu získávají komedijní postupy, humor se stává odstíněnější a přechází často v ironii.

BIBLIOGRAFIE

Nepokojné hody svaté Kateřiny (D 1959, prem. 1958), Pohledíe, pokušení (D 1960, prem. 1959). — Provedené hry: Čtyři z velkoměsta (1960), Byli jednou dva (1960), Senohrabské grácie (1961), Můj generál (1961, dramatizace románu K. Opitze), Tři chlapi v chalupě (1963), Nehoda (1963).

LITERATURA

Z. Heřman v Divadle 1959 (Humorista? Komediograf?). *jop*

Ivan Diviš

18. 9. 1924 Praha

V septimě gymnasia byl r. 1941 zatčen a vězněn v Pečkárně a na Pankráci. Od r. 1942 se učil knihkupcem. Po válce složil maturitu a r. 1949, aniž přerušil zaměstnání, vystudoval filosofii a estetiku na Karlově universitě. V knižním obchodě byl zaměstnán krátce v Liberci, pak v Praze. Od r. 1953 pracoval jako soustružník v Liberci. Od r. 1961 je redaktorem nakladatelství Mladá fronta. První verše tiskl v Kritickém měsíčníku, Kytici a Ohnici.

Divišovou druhou sbírkou, vydanou 13 let po jeho prvotině, začíná období plodné básnické činnosti. Jeho poezie zastihuje v bezútěšné velkoměstské scenérii lidi, kteří konají „povinnost šedivého řádu", hněvivě se přou s druhými a trýznivě zpytují sebe samé. Pod drsným povrchem tohoto života sleduje D. neumdlévající tvořivé úsilí a lidskou sounáležitost, které dávají jeho poezii optimistický patos. Při svém typickém postupu vyjde od určité všední situace, z níž se bohatým a často až přebujelým kupením vzájemně se křížících metafor a slovních deformací snaží vytěžit obraz své bolestně zjitřované posedlosti životem.

BIBLIOGRAFIE

První hudba bratřím (Bb 1947), Uzlové písmo (Bb 1960), Rozpleť si vlasy (Bb 1961), Deník molekuly (Bb 1962), Eliášův oheň (Bb 1962), Morality (Bb 1963). *pb*

Josef Dobrovský

17. 8. 1753 Ďarmoty v Uhrách
6. 1. 1829 Brno

Krátce po D. narození se jeho rodiče (otec byl dragounský strážmistr) přestěhovali do Horšova Týna. V l. 1762—66 studoval na gymnasiu v Německém (Havlíčkově) Brodě, v l. 1766—68 v Klatovech, kde se naučil česky. Na pražské universitě studoval filosofii (1768—71) a v l. 1771—72 teologickou fakultu, studium však přerušil vstupem do jezuitského řádu v Brně. Po zrušení řádu (1773) se vrátil na pražskou teologickou fakultu (1773 až 1776) a po skončení bohosloveckého vzdělání (na kněze byl vysvěcen až r. 1786) přijal místo vychovatele v rodině hraběte Nostice (1776—87). Zde se stýkal s pražskými českými i německými osvícenskými učenci. R. 1787 přijal místo vicerektora, r. 1789 rektora generálního semináře v Hradisku u Olomouce, kde setrval až do jeho zrušení (1790). Vrátil se do Prahy a žil trvale v domě hrabat Nosticů, přerušuje pobyt častými cestami (nejdelší do Švédska a Ruska v l. 1792—93, popsaná v Literární zprávě z cesty do Švédska a Ruska).

Dobrovský, stoupenec josefínských reforem a osvícenský učenec, zahájil vědeckou činnost textovou kritikou, z níž metodologicky vycházelo celé jeho další jazykovědné, historické a literárněhistorické dílo. Kritickou edicí Pražského zlomku evangelia sv. Marka popřel tradici, že jde o evangelistův autograf, a prokázal, že je to mnohem mladší opis. Z textové kritiky vychází i spis, který měl vedle vytčení chyb v Ungarově vydání Učených Čech vyřešit na základě textologického srovnání otázku stáří české bible. — Národní literaturu studoval v souvislosti s národními dějinami v přesvědčení, že je závislá na společenském vývoji. Ze snahy šířit poznání literatury vydával první vědecké časopisy Böhmische Literatur auf das Jahr 1779, obsahující vedle recenzí soudobých knih i všeobecné informace o vědeckém ruchu v českých zemích, Böhmische und Mährische Literatur auf das Jahr 1780, Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren (1786—87) a sborníky Slavín (1806—07), Slovanka (1814 až 1815), mající látkově i celkovou koncepcí již širší, obecně slavistický charakter. Domácí i cizí literaturu glosoval recenzemi i dějepisnými statěmi v pražském orgánu Královské společnosti nauk (Abhandlungen), v českém i německém muzejním časopisu i v odborném tisku vydávaném ve Vídni, v Jeně a v Halle. — V bohemistickém úsilí dospěl D. k první souborné literárně dějepisné a jazykovědné práci v německy psaných *Dějinách české řeči a literatury;* ukázal v nich na možnost vycházet při vytváření soudobé jazykové a slovesné kultury z poznání a využívání hodnot starší, zejména předbělohorské domácí tvorby. S úsilím zvýšit úroveň literárních projevů souvisí i D. reformní příspěvek k teorii českého verše Česká prozódie (německy jako doslov k Pelclově Gramatice 1795, přepracováno 1798); když poznal, že je v češtině pro verš rozhodující přirozený přízvuk, stanovil hlavní prozodická pravidla, která byla schopna dát současné literatuře spolehlivější základ k rozvoji poezie než prozódie časoměrná. Tyto teoretické zásady, přestože vyvolaly živelný odpor a podnítily velké spory o prozódii, záhy osvědčily svou oprávněnost v praxi celé novočeské poezie. — Snaha zvýšit úroveň soudobých literárních děl se odrazila také v D. péči o tehdejší literární jazyk: po drobnějších, většinou časopisecky otiskovaných pracích, v nichž respektoval živý jazykový úzus a tradice předbělohorské češtiny a vystupoval proti baroknímu jazykovému novotaření, sestavil jednak monumentální německo-český slovník, který měl sloužit jako praktická pomůcka k překládání, jednak Podrobnou mluvnici české řeči, jež podávala soustavný obraz spisovného jazyka a uzákonila jeho mluvnické tvary. — V širších slovanských souvislostech se D. obíral mateřským jazykem zejména při studiu historického základu všech slovanských jazyků, staroslověnštiny, jejímuž mluvnickému systému věnoval průkopnický spis *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (Základy staroslověnského jazyka); jím dal základ ke srovnávacímu studiu slovanských jazyků. S mluvnickým zájmem o staroslověnštinu souvisí i kritický průzkum staroslověn-

ských legend a pokus o objasnění cyrilometodějské otázky v německy psané rozpravě *Cyril a Metod, slovanští apoštolové.* — D. práce soustředěné k otázkám staročeských biblí (*Über das Alter der böhmischen Bibelübersetzung*), husitství (*Geschichte der böhmischen Pikarden und Adamiten, Beiträge zur Geschichte des Kelchs in Böhmen*), vzniku knihtisku (*Über die Einführung und Verbreitung der Buchdruckerkunst in Böhmen*) aj. vyvrcholily v německy psaných Kritických pokusech očistit starší české dějiny od pozdějších výmyslů, v nichž provedl pronikavý rozbor nejstarších legend a významných postav českého dávnověku. — Ze všech D. prací proniká jasná vědecká metoda, bezpečná znalost studovaného materiálu, doprovázená pronikavou schopností analyzovat jevy v jejich jednotlivostech i v celku. Jeho touha po pravdě vědeckého poznání, vztah k společensky daným faktům, jeho osobní takt, umírněnost, ale i neohroženost bojovníka (např. proti kultu svatojanskému nebo proti pravosti Zelenohorského rukopisu) způsobily, že se stal vedoucí postavou českého národního obrození, zákonodárcem spisovné češtiny, teoretickým spolutvůrcem novočeské literatury, osnovným budovatelem české historické vědy a průkopníkem evropské slavistiky.

BIBLIOGRAFIE

Většina D. prací je dosud rozptýlena po časopisech, zejména v orgánu Královské společnosti nauk Abhandlungen der böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, v ČČM a v zahraničním odborném tisku (jeho soupis je v LF 1914, 1919, 1930). Jen malá část vyšla knižně; Fragmentum Pragense evangelii s. Marci vulgo autographi (1778), Böhmische Literatur auf das Jahr 1779, Corrigenda in Bohemia docta Balbini iuxta editionem P. R. Ungar ... (1779), Böhmische und Mährische Literatur auf das Jahr 1780. Antwort auf die Revision der böhmischen Literatur (1780), Prüfung der Gedanken über die Feldwirtschaften der Landgeistlichen (1781), De antiquis Hebraeorum characteribus dissertatio ... (1783), Scriptores rerum Bohemicarum ... (s F. M. Pelclem, 1783—84), Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren (1786—87), De sacerdotum in Bohemia coelibatu narratio historica ... (1787), Über die Ergebenheit und Anhänglichkeit der slawischen Völker ... (1791), Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur (1792, 2. vyd. pod názvem Geschichte der böhmischen Sprache und älteren Literatur, 1818), Typus declinationum linguae Bohemicae nova methodo dispositarum. Typus declinationum linguae Bohemicae ex Grammatica Pelzeliana (1793), Historische Preisaufgaben der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Prag ... (1795), Literarische Nachrichten von einer ... Reise nach Schweden und Russland, s dodatkem Vergleichung der russischen und böhmischen Sprache (1796), Neues Hilfsmittel die russische Sprache leichter zu verstehen ... (1799), Slovo Slavenicum, in specie Čechicum (1799), Die Bildsamkeit der slawischen Sprache ... (1799), Deutsch-böhmisches Wörterbuch (I. 1802, II. 1821), Entwurf eines Pflanzensystems nach Zahlen und Verhältnissen (1802), Entwurf der böhmischen Declinationen (1803), Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen (Bořiwoy's Taufe, 1803, Ludmila und Drahomir, 1807, Wenzel und Boleslaw, 1819), Českých přísloví sbírka (1804), Slavín (1806 až 1807), Glagolitica (1807), Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache ... (1809, rozšíř. a změn. vyd. 1819), Entwurf zu einem allgemeinen Etymologikon der slawischen Sprachen (1813), Slovanka (1814—15), Beiträge zur Geschichte des Kelchs in Böhmen (1817), Institutiones linguae slavicae dialecti veteris (1822), Wahl, Einzug und böhmische Krönung K. Ferdinand I. (1824), Über die ehemaligen Abbildungen böhmischer Regenten und ihre Inschriften in der Prager königlichen Burg vor dem Brande im Jahre 1541 (1825), Mährische Legende von Cyrill und Metod ... (1826), Historia de expeditione Friderici I. Imperatoris ... (1827). — Kritické vydávání spisů od r. 1936 (dosud vyšlo 9 sv.). Mimo tyto edice: Kritická rozprava o Legendě Prokopské (1929); Přetisk Dobrovského edice Rady zvířat (1933); Dějiny české řeči a literatury (1951); Výbor z díla (1953); Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur (Halle a. d. S., 1955). — Rozsáhlá korespondence s kritickými úvody začala vycházet r. 1895. Vyšly dopisy J. D. s V. F. Durychem (1895), s J. S. Bandtkem (1906), s J. V. Zlobickým (1908), s J. Ribayem (1913), s B. A. Veršauserem a V. Krčmou (1937), s A. Helfertem (1941), s J. P. Cerronim (1948), s K. G. Antonem (1959). — Soupis dopisů otištěných v časopisech a jiných publikacích vydal M. Krbec (1959).

LITERATURA

V. Brandl: Život J. D. (1883); sborníky J. D. 1753—1929 (1929) a J. D. 1753—1953 (1953). Fr. Palacký ve Spisech drobných III (1903); J. Král v kn. O prozódii čes. (1923); F. Vodička v kn. Cesty a cíle obrozenské lit. (1958); J. Hrabák ve Studiích ze starší čes. lit. (1956); K. Kosík v kn. Česká radikální demokracie (1958); M. Heřman v předmluvě k vydání Českých přísloví sbírky (1963). Jub. dvojčíslo čas. Bratislava 1929 (s autobiografií); J. Mukařovský v ČLit 1954 (o prozódii). *mh*

Antoš Dohnal

(vl. jm. Leopold Josef Hansmann)
17. 2. 1824 Kvasice
7. 7. 1863 Brno

Syn hospodářského správce, studoval gymnasium v Kroměříži (1836—40) a v Hradci Králové (1840—41); r. 1841 se stal písařem důchodenského úřadu arcibiskupských statků na Hukvaldech (sbíral zde lidové písně pro A. V. Šemberu →), v l. 1845—48 na Mírově u Zábřeha. Od roku 1849 působil v Brně, kde spolupracoval v redakci Týdeníku a Moravských novin. R. 1851 se stal diurnistou na Starém Brně, r. 1855 okresním kancelistou; kromě toho pomáhal F. M. Klácelovi → v Moravském národním listu (zač. vycházet 1852), jehož redigování převzal r. 1853 a který řídil (od 1858 pod jménem Moravské noviny) až do své smrti. Aby uživil početnou rodinu, přivydělával si též překlady a vyučováním italštině na reálce. Redigoval také kalendář Nejnovější moravskoslezský domácí přítel (ročníky 1854—64), přispíval dále do Lumíru, Národních novin (s šifrou *Γ*), do kalendáře Koleda, do almanachu Perly české (1855).

Vedle novinářské činnosti, v níž podporoval pokrokové snahy národní i hospodářské, psal Hansmann básně pod vlivem Kollárovým → (mnohé, především satiry na absolutismus, kněze aj., nemohly být publikovány a kolovaly jen v opisech), dramata (*Jaroslav Šternberk aneb Porážka Mongolů u Holomouce*, vyznívající myšlenkou jednoty Moravy s Čechami, provozován 1859 v Praze; tragédie *Zdirad*, pokus o obraz zápasu slovanství se západnictvím, hrána nebyla) a překládal (z H. Ch. Andersena, B. Paoliové, Jeana Paula, A. Mickiewicze aj.). Hlavní jeho význam však spočívá v povídkách, jimiž se stal zakladatelem moravské venkovské prózy. Od r. 1856 psal do Moravského národního listu a pak do Moravských novin fingované dopisy rolníka z Hané (pod pseud. Antoš Dohnal) o různých aktuálních otázkách hospodářských, školských, politických, národních aj., v nichž postupně přibývalo beletristických prvků. V letech 1860—63 pak vycházely v Moravských novinách jeho povídky, které jsou obrazem venkovského života na Hané v době předbřeznové. Dovedl tu zdařile charakterizovat postavy jejich jednáním, vyprávěl prostě a živě (místy však ještě využíval romantických motivů), osobní zaujatostí se snažil udržovat stálý kontakt s prostým lidovým čtenářem, jemuž se přibližoval i užíváním nářečních prvků.

BIBLIOGRAFIE

Za D. života jeho práce knižně nevyšly. Povídka Franta na vojně vydána 1896 neúplně pod jménem Matouše Klácela. Souborné vydání dokončených tří povídek v kn. První povídky hanácké (1906; nové vyd. s názvem Hanácké povídky 1940), Jak jsem dostal půllán (P 1921).

LITERATURA

J. Kabelík v předml. k Prvním povídkám hanáckým (1906, nově 1924), v ČMM 1907 a 1919 až 1920; B. Slavík v dosl. k Hanáckým povídkám (1940). *pp*

Julius Dolanský

(původně Heidenreich)
23. 2. 1903 Všetuly u Holešova

Gymnasium studoval ve Strážnici (1914 až 1915) a v Kroměříži, kde r. 1922 maturoval. V l. 1922—27 studoval na brněnské filosofické fakultě češtinu, němčinu a slovanské literatury (doktorát 1927). Jako středoškolský profesor češtiny a němčiny působil na reálce v Brně (1926 až 1928) a na reálných gymnasiích v Praze (1928—45). V l. 1928—30 studoval jako stipendista jihoslovanské jazyky na universitách v Bělehradě, Záhřebě a Lublani. R. 1933 se habilitoval pro obor srovnávacích literatur slovanských na Karlově universitě, kde byl soukromým docentem až do uzavření vysokých škol (1939). R. 1945 se zde stal řádným profesorem. V l. 1952—53 byl ředitelem Slovanského ústavu ČSAV, je členem korespondentem ČSAV a mnoha vědeckých společností domácích i zahraničních. — Referáty, recenze i stati zásadní povahy otiskoval od r. 1923 (první otištěná práce v Časopise Matice moravské, v řadě časopisů a sborníků, převážně slavistických (Slavia, Slovanský přehled, Praha—Moskva, Sovětská věda, Sovětská literatura,

Čsl. rusistika, Slavjane, Prilozi za književnost, Slavische Rundschau, Slovo a slovesnost, Český lid, Nový život, Kolo aj.). Vydal T. Kuzníka Hanácké písně z časů roboty (1936) a Nestorův letopis ruský (1940). Uspořádal sborník President republiky K. Gottwald Sokolstvu (1949), Puškin u nás (1949), Verše naší mládeži (1940).

Základním rysem Dolanského vědecké činnosti je široký materiálový rozhled a snaha sledovat literární jevy v jejich vzájemných vztazích; odtud jeho příklon ke srovnávací metodě, která proniká v různých podobách jeho dílem, ať jde o dílčí a monografické studie, ať o syntetický obraz celého literárního vývoje. Už v první větší studii z třicátých let (*Vliv Mickiewiczův na českou literaturu předbřeznovou*) nešlo D. o mechanické srovnávání vnějších podob nebo shod příbuzných literárních jevů nebo situací, nýbrž o zachycení tvůrčího procesu, v němž ke shodám nebo podobám docházelo. S tímto metodologickým postupem se setkáváme ve většině D. prací (hlavně *Ruské základy srbského realismu*). Jeho poválečnou vědeckou práci (*Jungmannův odkaz*) vyznačuje úsilí o marxistickou revizi novějších dějin české literatury a o přehodnocení srovnávací metodologie ze stanoviska mezislovanských vztahů. V dalších pracích se stal D. průkopníkem nově pojímané slovanské komparatistiky, založené na studiu nejužšího sepětí materiálu se společenským vývojem (*Mistři ruského realismu u nás*).

BIBLIOGRAFIE

Vliv Mickiewiczův na českou literaturu předbřeznovou (Studie srovnávací, 1930), Ruské základy srbského realismu (1933), Životní dílo českého buditele J. V. J. Michla, u lidu Drašara (1935). Arne Novák. Cesta k osobnosti (1940), Jungmannův odkaz. Z dějin české slovesnosti (1948), Alexandr Petőfi, básník maďarského lidu (1950), Tysiąc lat naszych stosunków z Polską (1950), Fr. L. Čelakovský 1852—1952 (1952), Masaryk a Rusko předrevoluční (1959), Mistři ruského realismu u nás (1960), Stopami buditelů (1963).

LITERATURA

K. Krejčí v Slovanském přehledu 1953. *mh*

František Doucha

31. 8. 1810 Praha
3. 11. 1884 Praha

Vystudoval v Praze gymnasium, filosofii a teologii (1833), krátce působil na akademickém gymnasiu v Praze, po vysvěcení na kněze (1834) kaplanoval čtyři roky v Petrovicích (na Sedlčansku), pro chorobu musil veřejného působení zanechat. Byl pak domácím kaplanem u šlechtických rodin (v Golčově Jeníkově, v Mníšku a v Praze). Od r. 1848 žil v klášteře u sv. Jakuba v Praze, v létě většinou na statcích šlechtických příznivců. Byl i při své chorobě neobyčejně pracovitý. Přispíval téměř do všech časopisů své doby, hlavně zprávami o zahraničních literaturách a překlady.

Doucha ovládal čtrnáct jazyků a rozsáhlým překladatelským dílem usiloval o to, aby českou kulturu obohatil o uznávané umělecké hodnoty cizích literatur z různých dob a aby do české poezie uvedl bohatství cizích básnických forem. Překládal z ruštiny (Puškina), polštiny (Mickiewicze), slovinštiny (Prešerna), charvátštiny (Preradoviće), lužičtiny, angličtiny (asi 25 autorů, mj. Longfellowa, Shelleyho, Byrona, Burnse), italštiny (Danta, Ariosta, Tassa), francouzštiny (Sardoua, Dumase st., V. Huga), španělštiny (Calderóna), portugalštiny (Camoese), švédštiny, němčiny (Herdera, Kleista) a latiny. Svými překlady měl hlavní podíl na sbírce Dramatická díla Williama Shakespeara (od r. 1856), prvním souborném českém vydání tohoto dramatika. V duchu obrozenské tradice se zabýval sbíráním slov, přísloví, úsloví, lidových písní a anonymně se podílel na různých sbírkách a dílech (Jungmannův slovník, Erbenovy sbírky národních písní apod.); výsledkem jeho bibliografických prací je *Knihopisný slovník*, zahrnující spisy z l. 1774—1863. Zabýval se dějinami a písemnictvím Lužických Srbů. Patří mezi české autory, kteří v 19. stol. systematicky pěstovali literaturu pro děti a mládež. Vydal na osmdesát spisů tohoto druhu, práce původní i přeložené, básnické i prozaické, beletristické i naučné; vesměs se v nich tendenčnost uplatňuje víc než

František L. Čelakovský

Otakar Černoch

Rudolf Černý

Miroslav Červenka

Jiří Červený

Bohumír Četyna

Lumír Čivrný

Oldřich Daněk

Jaroslav Dietl

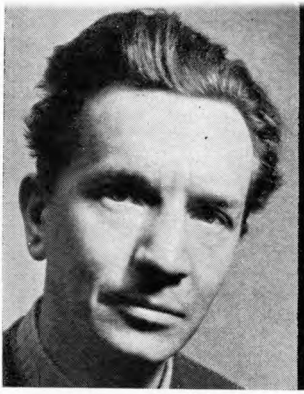

Ivan Diviš

Josef Dobrovský

Jan Drda

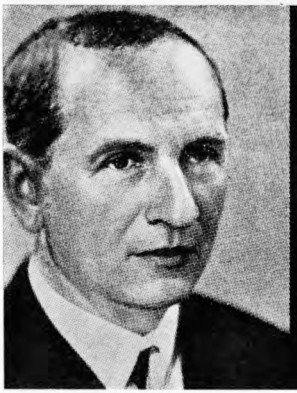

Jaroslav Durych

Marie Dušková

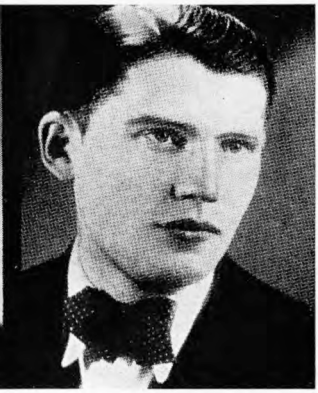

Karel Dvořáček

Vlasta Dvořáčková

Karel Dvořák

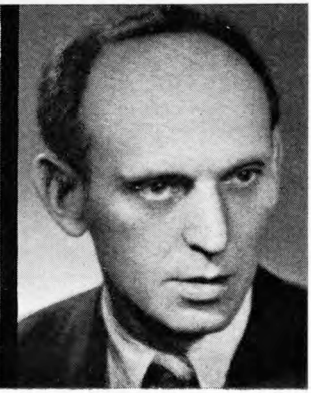

Ladislav Dvořák

smysl pro umělecký tvar. Uspořádal Básnické spisy J. J. Kaliny (1852).

BIBLIOGRAFIE

Knihopisný slovník česko-slovenský (1865). — Z knížek pro děti a mládež: Kratinké povídky o nakládání se zvířaty (Bb 1848), Bludičky (Bb 1850), Kniha dítek (Bb a Pp 1851), Mlsálek (Bb 1856), Bodláčky (Bb a Pp 1858), Polní kytička (Bb 1861), Nápravy na dobrou cestu (Bb 1875), Zpěvomil, to jest písně nejvíce školní a některé jiného druhu, s nápěvy od rozličných skladatelův (1876), Hájení ptáčků milých zpěváčků (Bb a Pp 1878), Mluva němých tvorů (Bb 1880), Pravidla života v podobnostech (Bb 1880), Záhonek malých (Básničky prvnímu stupni mládeže, 1880), Květný sádek (Básně druhému stupni mládeže, 1881), Zelený luh (Básně třetímu stupni mládeže, 1881), Klasné pole (Básně čtvrtému stupni mládeže, 1881), Obžínky života (Básně pátému stupni mládeže, 1884) aj. — Sborníky básní pro mládež od Fr. Douchy i od jiných autorů, Douchou uspořádané: Lípový věnec (1871 a 1874, 2 sv.) Deklamovánky čili básně ku přednášení pro dítky menší (1853), Deklamovánky čili básně ku přednášení pro dítky větší (1853) aj. — Z překladů: Shakespeare, Romeo a Julie (1847), Život a smrt krále Richarda III. (1856), Coriolanus (1858), Julius Caesar (1859), Král Richard Druhý (1862), Večer třikrálový (1862), Sen noci svatojanské (1863), Král Jan (1866), Dvě šlechtici veronských (1869); Thomson, Počasy (1842); Irving, Život a plavby Kryštofa Kolumba (1859).

LITERATURA

K. S. Vodička: P. F. D. (1884). K. Hikl ve Zprávě reálky v Praze VII (1913); V. Bitnar v Lit almanachu na r. 1915 a v Novém věku 1914. *mo*

Jan Drda

4. 4. 1915 Příbram

Studoval na klasickém gymnasiu v Příbrami (maturita 1934), pak v Praze na filosofické fakultě slovanskou a klasickou filologii. V l. 1937—42 byl kulturním redaktorem Lidových novin, kde pokračoval v tradici čapkovského fejetonu. Po osvobození přešel do deníku Práce, v l. 1948—52 byl šéfredaktorem Lidových novin (zde r. 1951 otiskoval nedokončený román *Hospodáři*, v l. 1949—56 předsedou Svazu čs. spisovatelů, 1948—60 poslancem, 1949—62 kandidátem a členem ÚV KSČ. Příspěvky ve Studentském časopise (1932—34), Právu lidu, Mladé kultuře, Lidových novinách, Práci, Rudém právu, Literárních novinách, Novém životě aj. Píše též filmové scénáře (Druhá směna, Znamení kotvy, Němá barikáda, Vyšší princip, Hrátky s čertem, Dařbuján a Pandrhola, Zlaté kapradí aj.).

Popularitu si Drda získal hned prvním románem *Městečko na dlani*, v němž využil příběhů a vyprávění ze života obyvatelů svého rodného kraje, horníků, drobných řemeslníků a obchodníků. Osudy městečka Rukapáně naplnil úctou k práci lidských rukou a láskou k sympatickým lidovým postavám a postavičkám, objevil jejich jadrný humor a prostý, přirozený pohled na život a vytvořil tak milou atmosféru životního optimismu. Ve fabuli románu se D. podařilo vtipně smísit věci skutečné a neskutečné v jednolitý celek; po slohové stránce v díle dominuje živé podání přímých řečí. Míšení pohádkových a reálných prvků, příznačné pro celou jeho tvorbu, uplatňuje D. i v donquijotovském románu *Putování Petra Sedmilháře*, jehož hrdina, chlapec trýzněný svými vychovateli i marným pátráním po svém původu, si vysnívá fantastické rytířské příběhy o sobě i nepoznaném otci. Tematikou i metodou ojedinělý je v D. tvorbě román *Živá voda*, psychologická studie dětství a jinošství, v níž sleduje složitý a bolestný proces dospívání chlapce a utváření jeho uměleckého talentu; proti živelnému vypravěčství ostatních svých próz směřuje tu k sevřené formě a stylové kázni. — Slohovou pohotovost a schopnost zachytit a umělecky přetvořit živý, hovorový jazyk kultivoval D. v duchu Čapkově v novinářských causeriích (*Svět viděný zpomaloučka*). Typ vyprávění blízký hovorovému projevu využil D. i k vyjádření aktuálního společenského tématu v knize povídek *Němá barikáda*, kompozičně pevně stavěných a zhuštěně vyprávěných, v nichž zachytil a zpoetizoval prosté, nepatetické hrdinství českého člověka a jeho odboje proti okupantům. Tematicky, nikoli však už postojem k zobrazované skutečnosti, navázal D. na Němou barikádu novým povídkovým souborem *Krásná Tortiza*, nepříznivě poznamenaným dobovým schematismem a deklarativním optimismem. Umění pracovat s lidovou epikou a oživovat estetické principy dávné lidové vypravěčské tradice ukázal v knize *České pohádky*, které

podobně jako D. dramatické báchorky aktualizují tradiční pohádkové prvky k vyjádření současných společenských a mravních problémů. Jinotajnými *Hrátkami s čertem*, psanými ještě za okupace, vyjádřil optimistickou víru v prostého člověka a v jeho schopnost proměňovat svět. Podobenstvím pozdějších *Dalskabátů* se pokusil zobrazit zápas protikladných sil soudobého světa, zde se mu však už nepodařilo vyjádřit tradičními pohádkovými motivy svůj záměr uceleně a soustředěně. Jadrný humor, básnicky obrazný jazyk, rušná dějovost i výrazně jednoduchá realistická kresba postav a situací náleží k základním vlastnostem těchto komedií. K pražskému květnovému povstání se D. vrátil látkou hry *Jsou živi, zpívají*, která kolísá mezi kronikářským sledováním událostí a dramatem lidí, pro něž má být povstání zkouškou charakteru.

BIBLIOGRAFIE

Městečko na dlani (R 1940, zfilm.), Živá voda (R 1941), Jakož i my odpouštíme (D 1941, prem. 1940), Magdalenka (D 1941, i prem.), Putování Petra Sedmilháře (R 1943), Sochař Jan Kavan (monografie, 1943), Malíř Karel Černý (monografie, 1943), Svět viděný zpomaloučka (Ff 1943), Hrátky s čertem (D 1946, prem. 1945, zfilm.), Listy z Norimberka (Ff 1946), Němá barikáda (Pp 1946, zfilm.), Kuřák dýmky (F 1948), Krásná Tortiza (Pp 1952, st. cena), Romance o Oldřichu a Boženě (D 1953, i prem.), Dětství soudruha Stalina (P pro děti, 1953), Horká půda (Rp 1955), České pohádky (1958), Dalskabáty, hříšná ves, aneb Zapomenutý čert (D 1959, i prem.), Jsou živi, zpívají (D 1961, i prem.).

LITERATURA

F. Götz v dosl. ke hře Dalskabáty, hříšná ves (1960). J. Hrabák v SaS 1956 (o jazykové výstavbě Krásné Tortizy); A. Melicharčík v SlP 1958 (o Čes. pohádkách). *rp*

Jan Dubravius (Jan Skála z Doubravky)

asi 1486 Plzeň
9. 9. 1553 Kroměříž

V Padově získal doktorát práv, byl kancléřem olomouckého biskupa a mecenáše humanistů Stanislava Thurza. V kruhu humanistů vystupoval jako politik. Měl důležitá státnická poslání, při nichž uplatňoval své řečnické nadání. V l. 1541 až 1553 byl olomouckým biskupem. — Mezi humanisty se proslavil latinským přebásněním Nové rady Smila Flašky z Pardubic → nazvaným *Theriobulia Joannis Dubravii* (Rada zvířat, 1520), které věnoval králi Ludvíku Jagellonskému. Báseň se začleňuje do soudobých snah oživujících literární tradici spjatou se životními ideály šlechty. Autor však zatížil své přebásnění nudnou učeností, obrazy z mytologie, z řecké a římské historie i příklady z 15. a 16. stol. Zvířata jednotvárně doporučují ctnost a mravnost, mizí střetávání dobrého se zlým, humorného s vážným, které dodává Nové radě živost. D. hospodářský zájem vedl ke vzniku latinského spisu o rybnikářství *De piscinis* (1547). Nejznámější D. knihou byla latinská práce o českých dějinách, *Historia regni Bohemiae* (Česká historie, 1552), hojně čtená i v cizině. Byla zpracována hlavně v duchu tendencí Hájkovy kroniky →. Cenným historickým pramenem se stává Historia až tam, kde autor zaznamenává události své doby.

EDICE A LITERATURA

De piscinis — O rybnících, vyd. a přel. A. Schmidtová (1953). — A. Rybička v ČČM 1878; B. Benetka v Řádu 1941. J. B. Čapek: Alegorie Nové rady a Theriobulie, VKČSN 1936. *zt*

Josef Durdík

15. 10. 1837 Hořice
30. 6. 1902 Praha

Studoval na gymnasiu v Hradci Králové a od r. 1854 na universitě v Praze, kde se věnoval zejména filosofii, matematice a přírodním vědám. Od r. 1860 učil na středních školách v Praze a v Litomyšli; r. 1867 se vrátil jako profesor akademického gymnasia do Prahy a účastnil se veřejného a kulturního dění let šedesátých jako kritik, publicista a strhující řečník. Od r. 1870 byl docentem, od r. 1874 mimořádným a od r. 1880 řádným profesorem filosofie na universitě v Praze; r. 1882 přešel na českou universitu. R. 1881 se přičinil o založení české Filosofické jednoty. — Přispíval zejména do Světozoru, Květů, Lumíru a Osvěty, jako publicista i do Národních

listů, Pokroku, Politiky a Posla z Prahy. Jako básník se účastnil almanachu Ruch (1868, pseud. Jan Bušil); v l. 1874–82 psal přehledy o české literatuře do londýnského časopisu Atheneum. Od šedesátých let silně působil veřejnými přednáškami (zejména v Umělecké besedě, Měšťanské besedě a Americkém klubu dam).

Durdíkův význam v české literatuře je dvojí: jednak zasáhl do literárního procesu na přelomu šedesátých a sedmdesátých let jako kritik podporující soudobé úsilí o širší kulturní rozhled a světovost národního písemnictví, jednak se iniciativně zasloužil o vytvoření českého filosofického slohu. Vrchol D. tvorby spadá do prvního desítiletí jeho činnosti, kdy se pro svůj široký rozhled po světových literaturách octl ve středu českého kulturního života. Kritickou a překladatelskou prací i jako řečník působil na rozšiřování obzoru českého obecenstva a vedl je tak nepřímo i k docenění uměleckých záměrů Nerudových → a ostatních májovců (Mayer →) stejně jako básnického významu Máchova →; toto poslání měla plnit i jeho průkopnická studie o Byronovi a překlady Parisiny a Kaina. Také D. kritika byla zpočátku progresívní, přičinila se o zvyšování nároků na domácí tvorbu; D. usiloval zároveň o to, aby se kritika vymanila z diletantismu a postavila se na vědecký základ. Teoretickou základnu pro ni nalezl v herbartismu, který vyhovoval jak jeho matematicko-přírodovědeckému školení, tak jeho snaze o exaktní metodu v duchovních vědách (hl. psychologii a estetice). D. estetika definuje umělecké dílo jeho poměrem k věčnému ideálu krásy, který jí je objektivně dán neměnnými formálními vztahy. Formalizující strnulost, která je vlastní všemu D. přístupu k estetickým hodnotám, vedla stále zřetelněji k rozchodu s živými otázkami uměleckého vývoje a ke sbližování s nejkonzervativnějším křídlem národní kultury (např. v bojích o Smetanu). — Z D. odborných studií si zachovala průkopnický význam jeho *Kalilogie* jako první a dosud jediná větší práce o zákonech české výslovnosti. Vydal básně Rudolfa Mayera (1873).

BIBLIOGRAFIE

Odborné práce: Leibniz und Newton (1869), O poezii a povaze lorda Byrona (1870), Dějepisný nástin filosofie novověké I, II (1870, 1887), Psychologie pro školu (1872), O snu (1872), Kalilogie čili O výslovnosti (1873), Karakter (1873), O letorách (1873), John Stuart Mill (1873), Kritika (1874), O pokroku přírodních věd (1874), Všeobecná estetika (1875), Pláč koruny české (1875), Rozpravy filosofické (1876), O významu nauky Herbartovy (1876), Řeč v pětistyletou ročnici úmrtního dne Karla IV. (1879), Tóma ze Štítného, praotec filosofie české (1879), Über das Gesammtkunstwerk als Kunstideal (1880), O filosofii a činnosti B. Bolzana (1881), Poetika (1881), O metodičnosti ve studiu filosofickém (1882), O Kantově kritice čistého rozumu (1882), O módní filosofii naší doby (1883), Leibnizova Monádologie (1884), O pokroku mravnosti (1884), Vzpomínka na Fr. Šimáčka (1885), O zásluhách Palackého (1885), Dějiny filosofie nejnovější I, II (1885–87), Dějepisný nástin filosofie nejnovější (1887), Dějepisný nástin filosofie řecké (1892), O významu filosofie Descartesovy (1897), O poměru pedagogiky k ostatním naukám (1898), Durdíkův sborník (1906, vyd. Ant. Papírník, obsahuje práce Soustava filosofie, Darwin und Kant a báseň v 9 zpěvech Večer). Dramata: Následky šibřinek (podle franc., 1871), Stanislav a Ludmila (1881), Kartaginka (1882, prem. 1883).

LITERATURA

Durdíkův sborník (1906). O. Hostinský v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1903) a v Čes. mysli 1903; Z. Nejedlý v kn. T. G. Masaryk III (1935) a Litomyšl II (2. vyd. 1955); M. Novák v kn. Česká estetika (1941) a v SaS 1937; D. Jeřábek ve sborníku Rodné zemi (1958). K. Svoboda v Naší vědě 1937; O. Sus ve Sborníku prací filosofické fak. brněnské univ. 1959 (F 3) a ve Filosofickém čas. 1960. *ll*

Jaroslav Durych

2. 12. 1886 Hradec Králové
7. 4. 1962 Praha

Syn novináře, vlastivědného spisovatele a překladatele Václava Durycha (1863 až 1897). Osiřel v jedenácti letech; žil pak na různých místech severovýchodních Čech u příbuzných, kteří z něho chtěli mít kněze, a dali ho proto do arcibiskupského konviktu v Příbrami, kde studoval gymnasium. Po maturitě (1906) vystudoval jako vojenský stipendista medicínu v Praze (doktorát 1913). Jako vojenský lékař sloužil potom krátce ve Vídni, za války na haličské a italské frontě i v zázemí. Po válce provozoval krátce zubní lékařskou praxi v Přerově, znovu vstoupil do vojenské služby, v níž setrval

až do r. 1939, nakonec v hodnosti lékaře plukovníka. Působil v Užhorodě, Praze, Olomouci a opět v Praze, kde žil až do své smrti. — Programový vyznavač katolického baroka, přešel z pravicové literární fronty v druhé polovině třicátých let až na stranu krajní pravice politické; v době fašistického ohrožení republiky smutně proslul útoky na komunistické a demokratické spisovatele (Neumanna, K. Čapka aj.) a apologiemi italského a španělského fašismu. Podnikl delší cesty se studijními účely literárními a historickými do Německa, Itálie a Španělska. V l. 1923—27 redigoval olomoucký Rozmach, v l. 1928—33 brněnský Akord, dále přispíval do Lumíru, Lidových novin, Cesty, Listů pro umění a kritiku, Řádu, Obnovy (1937—40). Zrevidoval text Erbenovy Kytice (1924) a vydal verše K. S. Macháčka (1927), překládal náboženské texty Výkřiky sv. Terezie (1909) a sestavil sbírku Svaté kněžství podle vidění Anny Kateřiny Emmerichové (1939). V Kuncířově nakladatelství redigoval Knihy mladých (1923—25).

Durych začal psát již za svých středoškolských studií, ale od r. 1908 se odmlčel a první knižní publikace vydal až za války. Ideově stojí jeho rozsáhlé dílo na křesťanském světovém názoru, přejímá jeho odpor ke snahám člověka o lepší život na zemi. Ví o nespravedlnosti a špatnostech lidského života, pociťuje hrůzu z jeho nedokonalosti, jedinou spásu však nalézá v bohu. Chudobu oslavuje jako vytoužený stav, ke kterému by měl každý dojít, chce-li uslyšet boží hlas a být spasen. Mystika a náboženské symboly jsou charakteristické i pro D. zpracování erotických látek, které se nevyhýbá naturalismu. V lásce je mu cizí vše přirozené a reálné; na jedné straně ji chápe jako prokletí, na druhé straně jako očištění od hříchu skrze ženu, která u něho bývá nositelkou boží vůle a je symbolicky spojována s mariánským kultem. — Nejvýznamnější část D. díla tvoří knihy prozaické, a to jak s náměty současnými, tak i s historickými. Z první oblasti jsou nejcharakterističtější povídkové triptychy *Tři dukáty* a *Tři troničky* a rozsáhlá povídka *Sedmikráska*, kde nad skutečným životem blahoslavených chudých je svět mystický, extáze lásky a oběti, čistoty a milosti. D. díla s náměty historickými jsou v podstatě apoteózou rekatolizace českých zemí. Filosofii dějin českého národa pojímal D. nábožensky v duchu katolickém, protireformace je mu nutností a dějinným požehnáním. Myšlenkovým i tvárným vrcholem jeho díla je tzv. větší valdštejnská trilogie *Bloudění* a tzv. menší valdštejnská trilogie *Rekviem*, těžící látkově z valdštejnského období třicetileté války. Proti jiným autorovým dílům mají tyto práce pevnou kompozici a prudký spád děje. Výrazná je také jazyková stránka těchto knih. Uměle archaizující, barokizující styl se však v pozdějších dílech mění v nepřirozený a křečovitý výraz, např. v románě o vpádu Pasovských do Prahy *Masopust*. — Další složkou D. díla jsou verše, které psal pod vlivem K. J. Erbena a lidové poezie. Od rozsáhlých básnických skladeb baladického ladění *(Cikánčina smrt, Laň a panna)* šel D. vývoj k lyrice, ve které oslavoval dívky a ženy, jejich chudobu, prostotu a smyslnou něhu *(Panenky)*. Ve sbírce *Beskydy* zní i motivy přírodní a motivy lásky k vlasti, v *Žebráckých písních* tón individualistické vzpoury vyděděnců společnosti, bojovníka „ducha". — D. tvorba dramatická je méně výrazná. Tematicky čerpá především z českých náboženských dějin a ze života světců *(Svatý Vojtěch, Kvas na Boleslavi)* a je většinou oslavou mučednictví, které je D. prvkem národotvorným. Ani D. cestopisné práce z domova i ciziny nedosahují významu ostatní prózy. Obracejí se hlavně k minulosti zemí a národů a jsou přípravnými pracemi k historickým dílům *(Plížení Německem, Pouť po Španělsku)*. D. vydal také několik esejistických knih a literárních studií, které souhrnně demonstrují jeho názory na umění a náboženství *(Gotická růže, Cesta umění, Ejhle, člověk)* a na vlastní literární a myšlenkový vývoj *(Váhy života a umění)*. Dílo doplňuje několik svazků náboženských úvah. V rukopise zůstala kniha O rytmu české prózy.

BIBLIOGRAFIE

Svatý Jiří (D 1915), Cikánčina smrt (B 1916), Jarmark života (P 1916), Otokar Březina (E 1918, s J. Staňkem, přeprac. 1931), Na horách

(R 1919), Tři dukáty (Pp 1919), Cestou domů (Pp 1919), Výstražné slovo k českým básníkům (studie, 1919), Nejvyšší naděje (Pp 1921), Svatý Vojtěch (D 1921), Obrazy (Pp 1922, 3. vyd. pod názvem Ohně v mlhách, 1932), Panenky (Bb 1923), Tři troníčky (Pp 1923), Gotická růže (Ee 1923), Smích věrnosti, Legenda (Pp 1924), Hadí květy (Bb v próze, 1924), Lotr na pravici (oratorium, 1924), Okamžiky z válečných let (Pp 1924), Sedmikráska (P 1925), Balady (Bb 1925, spojení kn. Cikánčina smrt a nové sbírky Laň a panna), Svatý Václav (D 1925, přeprac. Kvas na Boleslavi, 1929), Žebrácké písně (Bb 1925), Beskydy (Bb 1926), Štědrý večer (D 1926), Plížení Německem (cestopis, 1926), Kouzelná lampa (Pp 1926), Čert a cikánka (P 1927), Kurýr (P 1927), Budějovická louka (P 1928), Valdice (P 1928), Eva (Bb 1928), Píseň milostná (P 1928, pův. v kn. Tři troníčky), Ejhle, člověk (Ee 1928), Vzpomínky z mládí (Ee 1928), Té nejkrásnější (Bb 1929), Jak vykvetla Sedmikráska (komentář, 1929), Kdybych ... (Bb v próze, 1929), Bloudění (románová trilogie, 1929), Pouť do Španělska (cestopis, 1929), Cesta umění (Ee 1929), Vaidštejnův kraj (Pp 1929), Rekviem (Pp 1930; Kurýr, Budějovická louka a Valdice), Naděje katolictví v zemích českých (úvaha, 1930), Láska k vlasti (úvaha, 1931), Paní Anežka Berková (R 1931), Utěšitel nejlepší (úvahy, 1932), Váhy života a umění (Ee 1933), Římská cesta (cestopis, 1933), Děti (P 1934), Píseň o růži (R 1934), Češství v Evropě (úvaha, 1936), Toulky po domově (cestopis, 1938; s úvahami Láska k vlasti a Češství v Evropě), Masopust (R 1938), Katechismus práce (úvaha, 1938), Z růže kvítek vykvet nám (adaptace příběhů z Nového zákona pro mládež, 1939), Služebníci neužitečni (R 1940, I. díl zamýšlené trilogie Země), Cesta svatého Vojtěcha (úvaha, 1940). — Sebrané spisy u Kuncíře (1928—32, 10 sv.) a v Melantrichu (1933—40, 12 sv.).

LITERATURA

J. Bartoš: Kdo jest J. D. (1930); J. Otradovicová: Básnický profil J. D. (1943). F. X. Šalda v ŠZáp 1928-29 (o esejistovi), 1929—30 (o Bloudění) a 1930—31 (o básních); B. Václavek v kn. Od umění k tvorbě (2. vyd. 1949); F. Götz v kn. Jasnící se horizont (1926), Básnický dnešek (1931) a v předmluvě k Sedmikrásce (1956); K. Sezima v kn. Masky a modely (1930). *sj*

Marie Dušková

6. 10. 1903 Skrýchov u Tábora

Pracovala jako zemědělská dělnice. Do literatury vstoupila na začátku padesátých let v akci Pracující do literatury. V l. 1951—56 byla redaktorkou Besedy venkovské rodiny, od r. 1957 působí na Šumavě v Bělé-Želnavě jako tajemnice MNV. Příspěvky (od r. 1951) v časopisech Beseda venkovské rodiny, Literární noviny, Vlasta, Pochodeň aj.

Literární činnost Marie Duškové spadá většinou do první poloviny padesátých let a nese také znaky literatury této doby. Je-li její básnická prvotina už jen dokumentem zaníceného agitátorství, do dvou prozaických knížek vložila celou svou životní zkušenost a znalost jihočeské vesnice; snaha vřadit přesně odpozorované detaily skutečnosti do celkového obrazu přerodu vesnice je však oslabena schematickým viděním společenských převratů.

BIBLIOGRAFIE

Nezapomenutelný květen (Bb 1951), Rodiče a děti (R 1954), Polánka voní jarem (Pp 1955).

LITERATURA

M. Petříček v NŽ 1955 (o Rodičích a dětech). *vš*

Karel Dvořáček

31. 10. 1911 Ivanovice na Hané
20. 8. 1945 Brno

Pocházel z rolnické rodiny, studoval na učitelském ústavě v Kroměříži (1927 až 1931). V l. 1931—35 učil v Karviné, po vojenské službě se vrátil do Slezska, 1937—38 učil v Porubě u Orlové, od r. 1939 v rodišti. Pro ilegální protifašistickou činnost byl vězněn v listopadu a prosinci 1941 a pak od května 1944 do konce války v Brně a Zwickau. Z vězení se vrátil s těžkou tuberkulózou, na niž zemřel. — Přispíval do časopisů Náš kraj, Duch času, Lidové noviny, Černá země, Moravskoslezský deník. Sebral a vydal lašské pohádky pod názvem Boží země (1941).

V Dvořáčkově díle převládá zájem o prostého člověka a jeho osudy a o řešení závažných mravních otázek. Autor prošel myšlenkovým vývojem od přesvědčení socialistického k náboženskému. Jeho první povídkové knihy realisticky zobrazují lidskou nespravedlnost a bídu a oceňují trpělivost pracujícího člověka v snášení životních útrap. Nejvýše dospěl v románě *Pole kráčí do hor* s optimistickou myšlenkou přemožení horské přírody usilovným zápasem lidského kolektivu. Další

D. romány, vydané zčásti až z pozůstalosti, trpí rozvláčným podáním a nepřesvědčivým mravním řešením v duchu křesťanské morálky.

BIBLIOGRAFIE

Olza (Pp 1937), Boží země (pohádky, 1941), Cesta k tichému domu (Pp 1941), Pole kráčí do hor (R 1941, nár. cena), Advent Jakuba Kříže — Hle, čas příjemný (dvojdílný román, 1944). — Posmrtně: Mrtvá řeka (R 1946), Živ buď, neumírej (R 1947), O děvčátku, které přivedlo jaro (Pp pro děti, 1948).

LITERATURA

Cesta K. D. (1946). K. Polák v KM 1945 (o Adventu Jakuba Kříže a Hle, čas příjemný); J. Červinka ve Vyšehradu 1945—46; R. Konečný v Listu Sdružení morav. spis. 1946 (Poselství lásky odpouštějící). *šv*

Vlasta Dvořáčková

27. 2. 1924 Žďár nad Sázavou

Studovala na reálném gymnasiu v Havlíčkově Brodě, potom na filosofické fakultě v Praze češtinu a polštinu (doktorát 1952). V l. 1950—52 byla zaměstnána jako redaktorka v nakladatelství Práce, v l. 1952—54 jako redaktorka Státního nakladatelství krásné literatury, hudby a umění. Verše začala uveřejňovat v literárních časopisech od r. 1956.

Svou pozdní a zralou prvotinou se Dvořáčková zařadila mezi mladé básníky, kteří v druhé polovině padesátých let vystoupili s programem tzv. poezie všedního dne. Tam, kde se epické výjevy svých básní snaží vytrhnout ze všednosti pouze aprioristickou myšlenkou, upadá do moralismu. Vyrůstá-li však mravní zaměření jejích básní z citového prožitku, píše D. něžnou poezii (i když se strohou nevzrušivou obrazností), vyjadřující vědomí sounáležitosti s prostými lidmi a hledající štěstí člověka tam, kde nějak obdarovává druhé. Reflexívním charakterem prozaizujících veršů je jí blízký Różewicz a někteří další mladí polští básníci, jejichž poezii D. překládá.

BIBLIOGRAFIE

Větrný den (Bb 1957), Jen galerie (Bb 1959), Čistá řeka (Bb 1962), Mezi chodci (Bb 1962). *pb*

Arnošt Dvořák

1. 1. 1881 Hořovice
22. 10. 1933 Praha

Vystudoval gymnasium v Příbrami (1891 až 1896) a v Písku (1899), potom medicínu v Praze. R. 1905 se stal vojenským lékařem a zůstal jím až do konce života. Za první světové války byl na různých bojištích. Hojně cestoval (Německo, Belgie, Francie, častější cesty na Krym aj.). Ještě jako student přispíval prózami do Moderní revue (od r. 1899), Nového kultu, Květů (zde několik novel); později do Noviny, Lumíru, Přehledu, Nivy, Činu aj. S režisérem F. Zavřelem → založil a redigoval divadelní revui Scéna (1913—14), spoluredigoval odborný měsíčník Nová scéna (1929—30). Krátce psal i divadelní referáty pro Rudé právo (1920—21). Překládal též dramata Przybyszewského, Werfela aj.

Těžiště Dvořákovy literární práce tkví v historickém dramatu. Hned svou prvotinou *(Kníže)* pronikl na jeviště Národního divadla. Zařadil se mezi přední dramatiky své generace a z hlediska vývoje dramatické tvorby představuje moderní pojetí historického dramatu, které realizoval hlavně ve svých nejlepších hrách *Král Václav IV.* a *Husité*. Proti Jiráskově snaze postihnout ducha doby především prostřednictvím ústřední postavy je D. drama podobenstvím odpovídajícím na současné problémy (odtud časté anachronismy) a historickou freskou budovanou na psychologii postav. Více než o věrnost historickým detailům jde mu o zachycení jednajících typů (poučení na Shakespearovi je zřejmé); nechápe tedy dějiny jako pohyb idejí a programů, nýbrž jako komplex vzájemně se prolínajících konkrétních lidských osudů. D. ovládal umění pregnantní charakteristiky detailem a ve svých bohatě zalidněných hrách dociloval dokonalé souhry postav. Je u nás tvůrcem tzv. zástupového dramatu (zárodky v *Králi Václavu IV.*; *Husité* a *Nová Oresteia)*, v němž v podstatě není ústředního hrdiny. Ještě v *Matěji Poctivém* vytvořil spolu s filosofem L. Klímou → politický pamflet na popřevratové poměry v buržoazní republice (inscenace

v r. 1922 vyvolala silné politické polemiky), avšak již v *Bílé hoře* začal vyzvedat tu historickou tradici, která posilovala politickou koncepci tehdejší buržoazní republiky; poslední desetiletí jeho života i dramatické tvorby bylo ve znamení ústupu z ideově i umělecky progresívních pozic. — D. je představitelem té generace umělců, kterým byl sice naciónální program české buržoazie již úzký, ale kteří se ještě se socialistickým programem neztotožnili. Svým materialismem, ateismem a protioficiálností byl strháván k levici, s níž však pro svůj individualismus nikdy zcela nesplynul.

BIBLIOGRAFIE

Kníže (D 1908, i prem.), Král Václav IV. (D 1910, prem. 1911), Husité (D 1919, i prem.), Mrtvá (D 1920, prem. 1919), Balada o ženě vražednici (D 1922, i prem.), Matěj Poctivý (D 1922, i prem., s L. Klímou; 1923 prem. přeprac. znění s názvem Matějovo vidění), Nová Oresteia (D 1923, i prem.), Bílá hora (D 1924, i prem.), Lvice (D 1927, i prem., 1931 prem. přeprac. znění s názvem Pidras ohněstrůjce). — Provedené hry: Kalich (1928), Marja vražednice (1931, vzniklo přepracováním Mrtvé a Balady).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 7 (1953, o Knížeti), KP 8 (1956, o Králi Václavu IV.) a v ŠZáp 1933—34; Z. Nejedlý v kn. Z čes. kultury (1951, o Matěji Poctivém); J. Fučík v Divadelních kritikách (1956, o Nové Orestei a Králi Václavu IV.; též s pohledem na dílo do r. 1924); J. Vodák v Kapitolách o dramatě (2. vyd. 1947, o Husitech); J. Pokorný v dosl. ke Králi Václavu IV. (1957). *vš*

Karel Dvořák

26. 3. 1911 Rynholec u Slaného

Po maturitě na reálce v Pardubicích (1929) absolvoval fakultu zemědělského inženýrství na technice v Praze. Za okupace byl zaměstnán jako poštovní úředník v Pardubicích. Od května 1945 se věnuje žurnalistice; z pardubické filiálky deníku Práce odešel r. 1948 do kulturní rubriky téhož listu v Praze; od r. 1954 je redaktorem Literárních novin. Působil též jako dramaturg libereckého divadla (pro jeho agitační soubor Modrá halena psal pásma a hry). Zabýval se i loutkářským divadelnictvím, soustavně spolupracuje s rozhlasem, píše o fotografii. — Publikovat začal ve Studentském časopise a v Lumíru (1936), byl divadelním referentem Národní práce. Další příspěvky v časopise Čteme, v Lidových novinách, Literárních novinách, Rudém právu, Červeném květu aj. Redigoval Magazín Literárních novin 1961.

Karel Dvořák vstoupil do literatury sbírkou málo osobitých veršů, inspirovaných většinou malířskými a sochařskými díly, a na jeviště komediemi *(Anonym, Růže a déšť)*, adaptacemi (Klicpera, Goldoni), vesnickou hrou *(Přehrada)* a milostným historickým příběhem *(Dornička masopustnice)*. Většího ohlasu došly poúnorové, skoro operetní veselohry o mladých lidech ze staveb, továren a vesnic, v nichž je obraz života krajně zjednodušen a zidealizován *(Boženka přijede, Svatba s delegátkou)*. V posledních letech přešel D. k próze; po vzpomínkovém vyprávění o těžkém životě venkovanů *(Svatbické povídačky)* pokusil se o beletristickou kroniku Pardubic posledních čtyř desetiletí *(Město v městě zrozené)*; pestré pásmo událostí, osudů a dokumentů nedosahuje jako celek úrovně bystré fejetonistiky (hlavně z Literárních novin), knižně zatím nepublikované.

BIBLIOGRAFIE

V kameni vepsáno (Bb 1941), Boženka přijede (D 1949, i prem.), Svatba s delegátkou (D 1952, prem. 1951), Svatbické povídačky (Pp 1961), Město v městě zrozené (P 1962). — Provedené hry: Anonym (1941), Růže a déšť (1944), Dornička masopustnice (1946), Člověk Zaňka (1949), Na široké frontě (1952) aj. *mb*

Ladislav Dvořák

1. 12. 1920 Krásněves u Velkého Meziříčí

Reálné gymnasium vystudoval ve Velkém Meziříčí (1943) a pak až do konce války pracoval jako dělník v Letňanech u Prahy. V l. 1945—48 studoval na filosofické fakultě Karlovy university srovnávací literaturu. Potom pracoval jako pomocný dělník, knihkupecký příručí, v letech 1952—56 jako zámečník. Nyní je technickým úředníkem. — První báseň otiskl r. 1939 v týdeníku Velkomeziříčsko, další příspěvky v Kytici, Kritickém

měsíčníku, Červeném květu, Zlatém máji, Mateřídoušce aj.
Náměty Dvořákovy poezie a povídek i jejich zahořklé ladění vyrůstají ze zážitků chudého venkovského dítěte. Nemelodické verše se soustřeďují k tematice bolestného údělu člověka i jeho viny (zkušenost druhé světové války) a zároveň k tvrdošíjnému překonávání niterných útrap. Útočiště z pocitu vykořeněnosti hledá D. po stopách F. Halase → v návratu k domovu a k čistotě dětství.

BIBLIOGRAFIE

Kainův útěk (Bb 1958), Barunčina Babička (Bb pro děti, 1958), Ledňáček neodlétá (Pp 1962), Z modré konvičky prší na Žofín (Bb pro děti, 1962), Kam chodí slunce spat (Bb pro děti, 1963).

LITERATURA

J. Opelík v HD 1959. *pb*

Helena Dvořáková

6. 8. 1895 Praha

Absolvovala lyceum v Praze (1912) a jako mimořádná posluchačka studovala dějiny literatur a filosofii na Karlově universitě (1924—29), kde na ni zapůsobily zejména přednášky prof. Viléma Forstera z psychologie. Věnovala se převážně literární tvorbě; v l. 1951—53 byla redaktorkou v nakladatelství Osvěta, v l. 1953—59 v nakladatelství Orbis. — První prozaické pokusy otiskla v Besedách Práva lidu (1924), dále psala do Cesty, Hosta, Lumíru, Pramene aj. Nyní žije v Praze jako spisovatelka z povolání. V prozaickém díle H. Dvořákové, které obsahuje povídky, novely i rozměrné práce románové, je od počátku patrný zájem sociální a psychologický, ať jde o hrdiny z velkoměstské periférie, nebo z maloměsta. Těžištěm jejího vypravěčského umění jsou přitom romány, v nichž prokázala spolehlivou znalost drobného, zvláště městského člověka, a zároveň schopnost jemného psychologického prokreslení mravně narušených nebo sociálně vyřazených lidí *(Golemova milá, Pepan Jehně)*. V románu *Doktorka Diana Holcová*, který bývá pokládán za její dílo nejzralejší, pokusila se D. o analýzu vnitřního života a citového osudu mladé lékařky, která po deziluzích milostných a manželských nachází nový smysl života ve vědecké práci. Spisovatelčiny fabulační vlohy a značná obrazotvornost nebývají však vždy v souladu s jejím tvůrčím záměrem, jak ukazuje zejména její libeňská trilogie *Pád rodiny Bryknarů*; zde D. zamýšlela předvést v širokém dějovém proudu, jak se vesnické předměstí Prahy postupně mění v průmyslové centrum, a zároveň obsáhnout „veškero vazivo skutečností sociálních, politických a kulturních", práci však chybí pečlivější zřetel dokumentárně historický. V posledních knihách *(Pražská lípa, Na ostří)* obrátila pozornost k některým literárně dosud nevyužitým obdobím českých dějin, především k době Přemyslovců.

BIBLIOGRAFIE

Golemova milá (P 1925), Dětství a jiné povídky (1926), Barvy úsvitu (R 1926), Mámení (R 1928), Mary z jedenačtyřicítky (Pp 1929), Veliký proud (R 1932), Pepan Jehně (R 1933), Nepatrné děvče (P 1940), Doktorka Diana Holcová (R 1941), Růžová perla (Pp pro mládež, 1943), Pád rodiny Bryknarů (románová trilogie: Na nový květ, 1943, Bílými plameny, 1945, Prapory nad městem, 1948), Ruku v ruce (R 1952), Pražská lípa (Pp 1957), Pod růžovými prapory (R 1957), Na ostří (R 1961) aj.

LITERATURA

F. Soldan v NŽ 1949 (Od naturalismu k realismu); B. Balajka v NŽ 1957. *jn*

Viktor Dyk

31. 12. 1877 Pšovka u Mělníka
14. 5. 1931 Lopud, Jugoslávie

Syn hospodářského úředníka, studoval v Praze gymnasium (1888—96, zde byl žákem Jiráskovým) a pak práva (do r. 1900). Po studiích pracoval do konce života jako novinář, spisovatel a aktivní politik. Od studentských let, kdy už byl činný v pokrokovém hnutí, otiskoval verše ve Světozoru (poprvé r. 1895) podepisované Viktor Souček, dále publikoval v Moderní revui, Přehledu, Rozhledech a Volných směrech, působil redakčně v Pokrokové revui (od r. 1907) a v Samostatnosti (v l. 1910—14 a 1918—28), uspořádal Almanach na rok 1900. Jako důsledný stoupenec politiky státoprávní se

aktivně účastnil politického života ve straně radikálně pokrokové, za niž také r. 1911 neúspěšně kandidoval do říšské rady *(Prohrané kampaně)*. Kromě spolupráce s Lumírem (od r. 1906, od r. 1907 byl jeho spoluredaktorem) vedl fejeton v Lidových novinách; za otiskovaná *Tajemná dobrodružství Kozulinova* byl zatčen a vězněn (1916—17). Po propuštění psal do politických deníků Národ a Česká demokracie, od r. 1918 byl v redakci Národních listů a spojil svou politickou činnost s krajně pravicovou stranou národně demokratickou, za niž byl zprvu poslancem a od r. 1925 senátorem. (Vytváření Československé republiky v období 1917 až 1931 vylíčil ze svého nacionalistického stanoviska v knize *O národní stát*.)

Ve svých literárních počátcích patřil Dyk k dekadentnímu křídlu generace devadesátých let, soustředěnému kolem Moderní revue. Jeho první sbírky *(A porta inferi, Síla života)* poznamenala umdlená nálada z „konce století", individualistické gesto odporu a pohrdání i typické slohové prostředky symbolismu, z nichž je i pro pozdější D. tvorbu příznačné využití symboliky krajiny („krajina duše" podle básně ve sbírce A porta inferi), a středověkých, rytířských motivů k postižení tíživé atmosféry duševní krize a dramatických citových konfliktů. Podobně jako na jeho generační druhy (Neumanna, Šrámka, Gellnera) však na něj od počátku zároveň působí vliv Macharův, jeho útočná kritika české společnosti i jeho poetika. Už od prvních sbírek nachází D. svou osobitou polohu i básnický výraz, které plně rozvíjí ve sbírce *Marnosti*: ironii a sebeironii, aforistickou úsečnost, strohost náznaku, nápověď, v niž přetváří dřívější symbol, i pravidelný, výrazně rytmovaný i rýmovaný verš. Základní polohou a problémem D. tvorby je moment deziluze, pramenící z romantického dualismu snu a skutečnosti, touhy a naplnění, vůle a síly; ústředním konfliktem je rozpor mezi voláním po činu, jež má naléhavost mravního imperativu, a skeptickým vědomím neuskutečnitelnosti nadosobní ideje. Tento problém sleduje D. v celém svém dalším díle, jednak v obecné poloze jako základní problém vztahu člověka ke světu, jednak na časové problematice národního života. Do první linie patří většina jeho nejvýznamnějších děl z doby před první světovou válkou; vedle lyrickoepických básní *(Milá sedmi loupežníků* s typicky romantickým námětem lásky a zrady, *Giuseppe Moro* se symbolickým tématem poselství, jež je nepochopeno současníky a určeno budoucím) je to zejména lyrická próza *Krysař* a drama *Zmoudření Dona Quijota*, v nichž D. osobitou interpretací starších literárních látek (staroněmecké pověsti o krysaři a Cervantesova románu) zobrazuje neřešitelný rozpor mezi snem a skutečností, ústící v tragickou deziluzi. Druhá linie, obrácená k aktuální politické tematice, zahrnuje rovněž poezii a prózu. V politické lyrice vystupuje D. jako kritický a ironický glosátor národního života *(Satiry a sarkasmy, Pohádky z naší vesnice, Prohrané kampaně)*, ostře komentující jednotlivé politické události, prodejnost a bezpáteřnost politiků, zrady a pohodlnictví; proti mlhavé symbolice prvních sbírek uplatňuje se tu stále konkrétnější materiál ze současného života, zároveň tu však jeho lyrika ztrácí někdejší monumentalitu a emocionální působivost, rozdrobuje se v drobné politické výpady. V politických románech *(Konec Hackenschmidův, Prosinec, Prsty Habakukovy)* zachytil D. politické události a ovzduší své doby, zejména kolem pokrokového hnutí a realismu devadesátých let. Zřetelně se tu jeví jeho postoj: stojí důsledně na straně politické akce proti pasivitě, oportunismu a „loajálnosti", kterou později zkarikoval v proslulém typu Čehony *(Můj přítel Čehona)*. Idea národa se stala postupně základním smyslem a náplní D. tvorby, jedinou hodnotou, kterou nalezl v době rozkladu všech hodnot měšťanské epochy. Jejím umělecky i společensky nejúčinnějším výrazem byla válečná tetralogie *(Lehké a těžké kroky, Anebo, Okno, Poslední rok)*, psaná v letech první světové války. D. výzvy k nesmiřitelnosti, k odvaze, k hrdinství činu i oběti silně ovlivnily národní povědomí už v době svého vzniku (mnohé z těchto básní byly otiskovány ještě za války, např. nejznámější Země mluví) i později, v době Mnichova a okupace. Teprve D. tvorba po první světové válce

plně odhalila problematičnost jeho ideové koncepce, abstraktnost jeho ideje národa a národního poslání, které chyběl konkrétní sociální obsah; v konfrontaci s reálným společenským vývojem přerůstá ve vyhraněný nacionalismus. Dvojí linie D. tvorby se po válce výrazně odděluje. Politická tvorba plně odráží jeho konzervativní politickou koncepci a nacionalistické stanovisko, z něhož glosuje poválečný politický vývoj (*Podél cesty, Zpěvy v bouři*, román *Soykovy děti*), a ztrácí většinou i svou uměleckou hodnotu. Druhá linie jeho tvorby bezprostředně pokračuje v poloze předválečné; základním momentem je tu znovu ústřední problematika básníkova životního postoje, hořkost deziluze a smutek z marného boje, a zápas o vyrovnání s nimi nalezením nadosobních hodnot (*Domy, Devátá vlna*). Součástí D. literárního díla jsou rovněž jeho překlady, především francouzských básníků (Ch. Baudelaira, T. Corbièra, P. Verlaina). S F. S. Procházkou napsal libreto k Janáčkově opeře Výlety páně Broučkovy.

BIBLIOGRAFIE

A porta inferi (Bb 1897), Síla života (Bb 1898), Marnosti (Bb 1900), Stud (P 1900), Tragikomedie (Dd 1902), Hučí jez i jiné prózy (Pp 1903), Buřiči (Bb 1903), Konec Hackenschmidův (R 1904), Satiry a sarkasmy (Bb 1905), Milá sedmi loupežníků (B 1906), Prosinec (R 1906), Epizoda (D 1906, i prem.), Smuteční hostina. Premiéra (Dd 1906, i prem.), Posel (D 1907, i prem.), Píseň o vrbě (Pp 1908), Pohádky z naší vesnice (Bb 1910), Giuseppe Moro (B 1911), Příhody (Pp 1911), Zmoudření Dona Quijota (D 1913, prem. 1938), O Balkánu a o nás (E 1913), Prohrané kampaně (Bb 1914), Krysař (P 1915), Veliký mág (D 1915), Lehké a těžké kroky (Bb 1915, rozšíř. 1927), Zápas Jiřího Macků (B 1916), Noci chiméry (Bb 1917), Anebo (Bb 1918), Zvěrstva (polit. pamflet, 1919), Ondřej a drak (D 1920, prem. 1919), Okno (Bb 1921), Pan poslanec (B 1921), Tichý dům (E 1921), Revoluční trilogie (Dd 1921, prem. 1917), Poslední rok (Bb 1922), Podél cesty (Bb 1922), Zlý vítr (Pp 1922), Tajemná dobrodružství Alexeje Iványče Kozulinova (R 1923), Prsty Habakukovy (R 1925), Můj přítel Čehona (P 1925), Domy (Bb 1926), Vzpomínky a komentáře I—II (1927, 2 sv., st. cena), Zpěvy v bouři (Bb 1928), Holoubek Kuzma (R 1928), Inter arma (E 1928), Napravený plukovník Švec (D 1929), Soykovy děti (R 1929), Ad usum pana presidenta republiky (F 1929), Devátá vlna (Bb 1930). — Posmrtně: Ovzduší mých studentských románů (přednáška, 1931), Československá národní demokracie (studie, 1931), Zapomnětlivý (D 1931), Dvojí poezie (Ee 1932), Děs z prázdna (R 1932), Mladost (Pp 1933), Kruté dítě (D 1933), Stará galerie (Bb 1933), Literatura a společnost (Ee 1934), Povídky Emila Šarocha (1935), O národní stát (FI 1932—38, 7 sv.). — Korespondence V. Dyka, S. K. Neumanna a bratří Čapků (1962). — Sebrané spisy u Topiče v l. 1918—23 (7 sv.) a u Borového v usp. A. Nováka a A. Grunda v l. 1938—42 (7 sv.) a 1947—49 (3 sv., nedokončeno).

LITERATURA

K. H. Hilar: V. D., Esej o jeho ironii (1910); A. Hartl: O politickém básníku (1931); M. Rutte: V. D. (1931); H. Jelínek: V. D. (1932); A. Novák: V. D. (1936). F. X. Šalda v KP 3 (1950, o sbírce A porta inferi), KP 4 (1951, o Síle života), KP 6 (1951, o Konci Hackenschmidově), KP 7 (1953, o Ranní ropuše a Písni o vrbě), KP 9 (1954, o Zmoudření Dona Quijota) a v ŠZáp 1930—31 (o básnících a politikovi), 1931—32 (o politickém publicistovi), 1932—33 (o Děsu z prázdna) a 1933—34, J. Fučík ve Statích o literatuře (1951) a v Tvorbě (1931); F. Götz v kn. Básnický dnešek (1931); K. Sezima v Podobiznách a reliéfech (1927, o jeho próze); A. M. Píša ve Směrech a cílech (1927) a v kn. Stopami poezie (1962); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); V. Jirát v kn. O smyslu formy (1946); V. Justl v předml. ke Krysaři a jiným prózám (1957); Z. Trochová v dosl. k Milé sedmi loupežníků (1959). M. Lukeš v Divadle 1957 (o dramatech). *es*

E

Pavel Eisner

16. 1. 1889 Praha
8. 7. 1958 Praha

Narodil se v českém prostředí v rodině obchodního jednatele. Po dokončení české reálky v Praze (1906) složil doplňovací maturitu na gymnasiu (1910) a studoval na pražské německé universitě slavistiku, germanistiku a romanistiku (doktorát 1918), když mu původní záměr věnovat se hudbě překazila sluchová choroba. Od roku 1914 byl zaměstnán v České obchodní a živnostenské komoře, nakonec jako vedoucí překladatelského oddělení; r. 1939 byl z rasových důvodů penzionován. Zároveň pracoval jako externí redaktor deníku Prager Presse (do r. 1938) a hojně přispíval do Kmene, Rozprav Aventina, Činu, Literárních novin, Kritického měsíčníku, Svobodného slova a dalších, i zahraničních časopisů (zejména za rasové diskriminace pod pseudonymy PE, Jan Ort, Jan Orel, Faber, J. O., Karel Babor, Jana Baborová aj., při překladech do němčiny Marius Hartmann). Redigoval svazek Němci v českých zemích ve Výboru z krásné prózy československé aj.

Svou mnohostrannou činností jako spisovatel, překladatel, kritik, novinář a autor kulturně politických úvah chtěl Eisner přispět k hlubšímu pochopení české literatury, jazyka a hudby, probouzet u českých čtenářů porozumění pro stěžejní díla světové literatury a úctou k duchovním hodnotám a demokratickým tradicím posilovat porozumění mezi národy (zejména mezi českým a německým). V tom je také hlavní význam E. díla pro českou kulturu. — Jako typický bilingvista překládal z češtiny do němčiny a naopak, do češtiny však i z mnoha jazyků jiných; zkušeností, které získal rozsáhlou činností překladatelskou, i velkého rozhledu po západních literaturách využíval ve studiích, esejích i teoretických statích a v doslovech ke svým překladům. Cenná pozorování přinášel právě z těch období, kdy se jazyk vyvíjel pod vlivem jazyka jiného, a z těch oblastí, v nichž se česká a německá kultura prolínala. Proto přinesly mnoho nového jeho studie o Máchově bilingvismu, o germanismech v jeho českých a o bohemismech v jeho německých verších apod. *(Na skále)*. V knihách o češtině buď snášel mnoho nejrůznějšího materiálu a hodnotil jej často z citového, subjektivního hlediska či stanoviska překladatele *(Chrám i tvrz, Čeština poklepem i poslechem)*, anebo se zpovídal ze své lásky k češtině *(Sonety kněžně, Bohyně čeká)*. Zvláštní zájem věnoval i lidové písni *(Malované děti)*. Z více než sta rozsáhlejších překladů světové poezie a prózy (celkem z třinácti jazyků) mají vedle německých klasiků (Goethe, Schiller, Büchner, Kleist, Heine, Storm, H. Mann) zvláštní význam překlady Th. Manna a Fr. Kafky. Zejména Kafkovo dílo průkopnicky překládal a jako generační druh celé skupiny vynikajících pražských německých spisovatelů (M. Brod, E. E. Kisch, F. Werfel) osvětloval od třicátých let specifické

podmínky jejich života i tvorby; překládal rovněž poezii jiného velkého pražského rodáka R. M. Rilka. Ve studii Německá literatura na půdě Čs. republiky (Čs. vlastivěda sv. 7, 1933) sledoval vývoj od r. 1848 do současnosti. — Třetím okruhem E. činnosti byly překlady do němčiny z moderní české poezie (Vrchlický, Sova, Březina, Halas) a z oblasti české a slovanské lidové písně *(Volkslieder der Slawen)*, dále překlady české hudebně vědecké literatury (Šourkovy monografie o A. Dvořákovi, Voglovy o Janáčkovi, Foerstrova Poutníka) a vzájemné překlady operních libret, oratorií atd.

BIBLIOGRAFIE

Milenky (Ee 1930), Gesammelte Werke (Ff 1931), Lebendes Tschechisch (1938), Sonety kněžně (Bb 1945), Bohyně čeká (E 1945), Na skále (studie, 1945), Chrám i tvrz (1946), Mýtus století — Alfred Rosenberg a jeho dílo (1947), Tři kapitoly o lidové písni (Ee 1948), Malované děti (čtení o lidové písni, 1949), Čeština poklepem a poslechem (1948), Milenec Petrarka (E 1949), Franz Kafka and Prague (E New York 1950, pouze angl.), Okusy Ignaze Máchy (překlad a studie, 1956), Mozart a česká národní kultura (1957). — Z překladů do češtiny: Franz Kafka, Zámek (1935), Proces (1958); Jan ze Žatce, Oráč a smrt (1938); Th. Mann, Doktor Faustus (1948), Lotta ve Výmaru (1949), Buddenbrookovi (1951), Josef Živitel (1953), Zpověď hochštaplera Felixe Krulla (1958); Sonety Louisy Labé (1930); Dante, Nový život (1944); Petrarka, Vzývání (1945); Whitman, Demokracie, ženo má! (1945); Smích staré Francie (1949); Longfellow, Hiawatha (1952). — Z překladů do němčiny: O. Březina, Neun Gedichte. Weihung des Lebens (1928); F. X. Šalda, Sieben Gedichte (1927); F. Halas, Die alten Frauen (1936). — Výbory: Volkslieder der Slawen (1926), Slowakische Anthologie (1920), Slowakische Volkslieder (1920), Tschechische Anthologie (Vrchlický, Sova, Březina, 1917), Die Tschechen (Eine Antologie aus fünf Jahrhunderten (1928), Landsleute (Deutsche Prosa von A. Stifter bis F. Werfel, 1930), Prag in der deutschen Dichtung (1932) aj.

LITERATURA

V. Černý v KM 1946 (o kn. Chrám i tvrz); E. Goldstücker v ČMF 1959. *bw*

Mirek Elpl

(vl. jm. Eduard Elpl)

16. 11. 1905 Brno-Líšeň

7. 2. 1960 Brno

Syn učitele a autora knih pro mládež Eduarda Elpla (1871—1959). Po studiu na reálce v Brně (1923) absolvoval vysokou školu báňskou v Příbrami (1931). V době krize nemohl najít práci v hornictví a byl úředníkem v záložně (1932 až 1938). Od r. 1938 do konce života pracoval v rosicko-oslavanském revíru, z toho devět let jako ředitel dolu Julius (1945—54). Za okupace byl vězněn v Kounicových kolejích v Brně a v Klettendorfu u Vratislavi (1944—45). — Přispíval do časopisů Kolo, Salón, Pražské noviny, Hovory o knihách, Lidové noviny, Host do domu, Jiskra Rosicka, Havíř Rosicka, Směr brněnského venkova aj. V l. 1938—41 redigoval Novou knihovnu poezie Moravského kola spisovatelů. Jeho literární počátky jsou spojeny s příbramskou skupinou soustředěnou kolem socialistického básníka horníka Fráni Kučery. Cesty po Itálii a Jugoslávii našly mnohostranný odraz v jeho díle. Z maďarštiny přeložil sbírku E. Adyho Krev a zlato.

Těžiště Elplovy tvorby tkví v próze. Jeho básnické sbírky, rétoricky oslavující rodný kraj, selskou práci, smyslovou krásu ženského těla nebo věnované významným postavám našich dějin *(Česká rapsódie)*, trpí popisností. — V próze lákal E. dvojí námětový okruh: havířská práce v historii i současnosti a boj za nové poznání země a vesmíru, nesnadné probojovávání pravdy. Psychologický rozbor zápasících hrdinů byl však zatlačován do pozadí důrazem na dobový a místní kolorit a vykreslením spletitých poměrů politických, a to i v E. nejznámějším díle, v biografickém románu o pověstném středověkém cestovateli *Marco Polo*. E. historické prózy se často spokojují beletrizací dějinných událostí. Zdařilé rozběhy za prózou z dnešního hornického prostředí přerušila autorova předčasná smrt.

BIBLIOGRAFIE

Domova hlas (Bb 1928), Jinovatka (Bb 1929), Bílý statek (Bb 1929), Zastavili fedrunk (P 1930), Vlak v mlze (Bb 1932), Města na pobřeží (Ff 1935), Vteřina (Bb 1936), Marco Polo (R 1937, rozhl. dramatizace v kn. Hrdinské bolesti se Silviem Pellicem R. Habřiny, 1937), Objevil jsem nebe (Pp 1938), Tři zlaté poháry (Pp 1940), Důl U veselého rytířstva (R 1943), Don Quijote před kostelem (B 1944), Svítání (Bb 1945), Česká rapsódie (Bb 1945), Jaro v Jevíčku (Pp 1946), Hvězdy nehasnou v popelu (Pp 1959), Černí andělé (Pp 1960). — Bibliografie v 2. vyd. Tří zlatých pohárů (1947).

LITERATURA

V. Stupka v dosl. k Třem zlatým pohárům (1947); J. Tomeček v dosl. k Černým andělům (1960). *šv*

Karel Jaromír Erben

7. 11. 1811 Miletín
21. 11. 1870 Praha

Pocházel z podkrkonošské řemeslnické a písmácké rodiny, studoval na gymnasiu v Hradci Králové, od r. 1831 filosofii a od r. 1833 práva v Praze. Za studií se účastnil literárních a společenských podniků mladé pokrokové inteligence; již tehdy se též seznámil s Fr. Palackým, s nímž se pak stýkal a spolupracoval po celý život, a začal se hlouběji zajímat o studia historická a národopisná. R. 1837 nastoupil úřednické místo u soudu, zpočátku bezplatné; později jako zaměstnanec Královské české společnosti nauk a jako sekretář Českého muzea často konal dlouhé studijní cesty do venkovských archívů. Za revoluce roku osmačtyřicátého sdílel politické názory Palackého a v jejich smyslu se účastnil veřejného dění: byl členem Národního výboru, podílel se na přípravách Slovanského sjezdu, jako člen delegace pražského Národního výboru k charvátskému sněmu byl v Záhřebě a v l. 1848—49 redigoval vládní Pražské noviny v liberálním duchu; později redigoval (spolu s V. Zeleným a K. B. Štorchem) časopis Obzor (1855). Teprve když byl r. 1851 ustanoven archivářem města Prahy (r. 1864 postoupil na ředitele pomocných úřadů pražských), měl konečně, těžce nemocný a vysílený úmornou prací i nedostatkem, trvale zajištěnou obživu pro sebe i rodinu. Po zavedení ústavního režimu na počátku šedesátých let odmítal pracovat politicky, sympatizoval ovšem s Palackým a Riegrem i po vzniku staročeské strany. Účastnil se r. 1867 její manifestační politické pouti do Moskvy; po návratu začal opět veřejně vystupovat.

Významná, avšak rozsahem nevelká básnická tvorba je provázena bohatou činností naukovou, zabývající se především literárními a politickými dějinami a národopisem. E. připravil k vydání a odborně komentoval kromě historických listinných dokumentů řadu památek starého českého písemnictví. Vrcholy této jeho editorské činnosti představuje redakce druhého dílu obsáhlého Výboru z literatury české a třídílné kritické vydání českých Spisů M. Jana Husi. Národopisné práce E. ovlivnila romantická teorie, že lidová slovesnost je básnickým projevem starobylého mýtu, to jest jinak nedochované soustavy dávných představ o světě, o smyslu života, vztazích mezi člověkem a přírodou i mezi lidmi navzájem. Touto teorií byl určován i smysl jeho sběratelské činnosti, jež nechtěla lidovou tvorbu pouze literárně zaznamenávat, nýbrž rekonstruovat a vykládat jako materiál svědčící o charakteru národa. V *Prostonárodních českých písních a říkadlech,* které jsou dodnes jednou ze základních sbírek našich národních písní, shromáždil více než 2200 písní, roztřídil je podle jejich funkce v životě člověka od narození do smrti, opatřil je variantami i srovnávacími odkazy a doprovodil zvláštním svazkem nápěvů. E odborná erudice, jeho hudební a literární vzdělání, důkladná znalost písní i umělecký cit překonaly v mnohém omezenost teorií, na jejichž pozadí bylo dílo koncipováno. — Při zpracování národních pohádek *(České pohádky)* zabýval se E. převážně pohádkami fantastickými a zaměřil své tvůrčí schopnosti i své odborné znalosti k tomu, aby z pohádek setřel jednotlivé místní příznaky, dobral se jejich základní podoby, typizoval pohádkový útvar v jeho systému zobrazovacích prostředků a tak aby odstranil rozdíly mezi ústním a literárním podáním a zachoval i zhodnotil pohádku jako umělecké dílo celonárodního významu. S Českými pohádkami a s odbornými pracemi o slovanském bájesloví souvisí E. dílo *Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních,* do češtiny přeložené pod názvem *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských.* Slavistická studia E. byla výrazně motivována jeho zaujetím pro myšlenku slovanské vzájemnosti a především pro česko-ruské styky a jejich historickou tradici. Projevem této orientace byly též E. překlady Nestorova letopisu ruského a Dvou zpěvů staroru-

kých, to jest O výpravě Igorově a Zádonštiny. — Hlavním plodem E. básnické tvorby je jediná sbírka *Kytice*. Její význam spočívá v první části (Pověsti národní), která kromě úvodní básně, jež vykládá název a smysl sbírky, a kromě národně apologetické závěrečné Věštkyně obsahuje vesměs balady (Poklad, Zlatý kolovrat, Svatební košile, Vodník, Vrba, Polednice, Holoubek aj.). Látku poskytla E. lidová slovesnost, převážně česká; nešlo mu však o napodobení lidové tvorby, nýbrž o její nové umělecké zhodnocení. Do způsobu, jak je provedeno, promítly se jak výsledky odborného národopisného a jazykovědného studia, tak i doba dvacíti let, kdy sbírka vyzrávala, od básníkova vyrovnávání s revolučním romantismem až po dobu po porážce revoluce. E. si vybírá pro své balady takové látky, kde nadpřirozené a démonické bytosti ztělesňují síly vně i uvnitř člověka, který s nimi vždy znovu zápasil a vyrovnával se, látky, kde se konflikt dotýká základních mravních zákonů. Lidští hrdinové E. balad nejsou aktivními hrdiny zápasícími s tím, co je omezuje. Jejich tragické konflikty obrazně vyjadřují názor, že mravní řád lidské společnosti je odvěký a neměnitelný, že lidský osud nezávisí na vůli jednotlivce, ba dokonce že síla osudového určení drtí každého, kdo se mu chce vzepřít; jen pokora může pak zmírnit velikost trestu. Tento fatalistický determinismus je obsažen v E. mravním řádu a je v básních zřetelně vyjádřen. Avšak jako v písňových sbírkách často znalost materiálu překryla badatelovo mylné teoretické východisko, tak se i v baladách uplatnily estetické a ideové hodnoty, které E. vytěžil přímo z lidových skladeb, jako protiváha autorova pojetí lidského údělu. Veden odbornými znalostmi i básnickým vcítěním postihl E. svou uměleckou metodou způsob, jímž se lidová slovesnost esteticky zmocňuje skutečnosti. Pronikal tím do umělecké podstaty těchto skladeb a dokázal pak i typizovat jejich národně osobité poetické prostředky a postupy. Při této rekonstrukci se však zároveň obnažovaly aktivní životní zdroje, které původně inspirovaly vznik lidových básnických výtvorů, a to byl jak stále se opakující zápas člověka o život a zachování rodu, tak i velké kladné hodnoty lidských vztahů, na nichž byla vždy budována společenská pospolitost. Přitom původní životní obsah polarity mezi kladem a záporem je v Kytici obnovován a zvýrazňován baladickou formou, převádějící do dramatické zkratky i látky původně lyrické a epické. — E. balady tedy nepochybně monumentalizují osobité národní umělecké hodnoty, které vytvořila tehdy již zanikající (tj. feudální) éra společenského vývoje; jsou také ve svém pojetí lidského osudu poznamenány protirevolučním determinismem. Životnost Kytice jako moderního uměleckého díla je přitom dána dialektickým napětím mezi těmito momenty a mezi tím, že balady aktualizují lidovou slovesnost jako odraz tvořivého životního procesu.

BIBLIOGRAFIE

Sládci (D, prem. 1837 v Žebráce), Písně národní v Čechách (1841 1. sv., 1843 2. sv., 1845 3. sv. se studií Slovo o písni národní), Kaple v radnici Starého Města pražského (také německy, 1857), Die Primatoren der königlichen Altstadt Prag (1858), Kytice z pověstí národních (Bb 1853, 1861 rozšířeno o cyklus Písní), Geschichte der k. k. priv. Prager bürg. Scharfschützen (díl I 1860), Nápěvy prostonárodních písní českých (1862), Prostonárodní české písně a říkadla (1864), Čítanka slovanská: Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních (1865), Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských (v českém překladu, 1869), České pohádky (vydal poprvé souborně V. Tille 1905). — Překlady: Řád soudní a konkursní (1848), Nestorův letopis ruský (1867), Dva zpěvy staroruské, totiž: O výpravě Igorově a Zádonština (1869). — Edice: Kronika Bartoše Písaře (1851), Štítného Knížky šestery (1851), Kryštofa Haranta z Polžic Cesta do země Svaté (1854, 1855, 2 sv.), Regesta diplomatica nec epistolaria Bohemiae et Moraviae do r. 1253 (1855), Výbor ze starší české literatury (II. díl 1856—1868; I. díl vyšel 1845 péčí J. Jungmanna aj.), Legenda o sv. Kateřině (1860), Komenského Labyrint světa (1862), Sebrané spisy Jana Husi (1865—1868, 3 sv.), Rané lékařství Rhazesovo (1863, s V. Staňkem) a Saličetova Raná lékařství (1867, s. V. Staňkem). — Dílo K. J. E. v Melantrichu v l. 1938—40 usp. A. Grund (5 sv.). — Bibliografie: J. Kuncová, Kytice K. J. Erbena soupis knižních vyd. a literatury o K. J. E. a jeho díle z let 1837—1961 (1962).

LITERATURA

A. Grund: K. J. E. (1935) a v Kytici 1945—46; V. Jirát: E. čili Majestát zákona (1944); J. Polák: Kytice nevadnoucí (1949). J. Heidenreich-Dolanský v kn. Mickiewiczův vliv na čes. literaturu předbřeznovou (1930); F. X. Šalda

v ŠZáp 1934–35 (o Grundově monografii); J. Mukařovský v Kapitolách z čes. poetiky (1948, o Erbenově verši) a v SaS 1936 (konfrontace s Máchou); R. Jakobson v kn. Základy čes. verše (1926), v Plánu 1930 (K „romantickému" jambu Erbenovu a Máchovu) a v SaS 1935 (o mýtu u E. a o jeho verši); J. Fučík v kn. Milujeme svůj národ (1948, o jeho pohádkách) a ve Statích o literatuře (1951, o vztahu J. Wolkra k E.); M. Szyjkowski v kn. Polská účast v čes. národním obrození III (1946); R. Brtáň ve sborníku F. Wollmanovi k sedmdesátinám (1958). O. Králík v Kytici 1945–46 (K poetice balady). — Další literatura v soupisu J. Kuncové (1962). *mo*

Ezop (vl. Aisópos)

Polomytická postava starořeckého filosofujícího šprýmaře a lidového mudrce prý ze 6. stol. před n. l.; tradice o něm byla literárně ztvárněna v latinském rozprávkovém cyklu Vita Aesopi (Život E.) a odtud zobecněla; s E. jménem byly odedávna spojovány rozmanité soubory bajek, zpracovávané různými učenci hlavně ve středověku (Romulus v 10. stol. aj.), kdy byly E. bajky i důležitou pedagogickou pomůckou. Byly překládány do všech národních jazyků. První české zpracování je veršované, obsahuje 60 bajek (podle latinského zveršování Romulovy sbírky od tzv. Anonyma asi z 12. stol.) a pochází z 2. pol. 14. stol.; dochovalo se v tzv. sborníku Baworowského. Největšího rozšíření se dostalo E. rozprávkovému životopisu i bajkám v českém překladu Jana Akrona Albína (Vrchbělského, vyd. 1557, tzv. Prostějovský sborník). Albín překládal z německého textu H. Steinhöwla a Seb. Branta, obsahujícího i řadu světských rozprávek různých autorů, a doplnil sbírku překladem tzv. Nových fabulí z řeckého textu. Albínův Prostějovský sborník je přední památkou české zábavné prózy 16. stol., byl často úplně nebo částečně přetiskován a jeho text se stal základem k ezopovské tradici v zábavném čtení pro lid pobělohorské doby.

EDICE A LITERATURA

Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky, vyd. A. Truhlář (1901); Kratochvilné rozprávky renesanční, vyd. A. Grund (1952). *jk*

F

Miloslav Fábera

15. 7. 1912 Štěnovice u Plzně

V Rokycanech vystudoval gymnasium (maturita 1931), právnickou fakultu v Praze (1931—35, doktorát 1938). Po absolvování vojenské prezenční služby vstoupil jako úředník do Legiobanky (1938 až 1942), od r. 1947 působí v Čs. státním filmu jako dramaturg a scenárista. V l. 1948—51 byl externím vedoucím redaktorem nakladatelství Družstevní práce a redigoval jeho časopis Panoráma. Podnikl řadu studijních cest do zahraničí (Rakousko, Jugoslávie, Bulharsko, Polsko, SSSR, Mongolsko, Čína). Píše též filmové scénáře (Uloupená hranice, Most, Přicházejí ze tmy aj.).

Zaujetí pro východní Asii, k němuž dal Fáberovi vnější podnět několikaletý pobyt rodičů na Sibiři, projevilo se už v námětu jeho prozaické prvotiny *Neklidná hranice* (jejíž děj, situovaný na mongolsko-sibiřské pomezí na sklonku první světové války, je nesen touhou člověka po svobodném uplatnění individuality) a vedlo F. později k prohloubenému studiu života, filosofie i literatury národů, které v těchto oblastech žily v minulých staletích. Tak vznikla povídka *O skrytém mudrci* a román z Džingischánovy doby *Sedm mongolských koní*, v nichž se F. využitím tradičních, bohatě obrazných vypravěčských postupů východních bájí podařilo evokovat sugestivní atmosféru exotického prostředí a jeho výrazný dobový kolorit.

BIBLIOGRAFIE

Neklidná hranice (R 1940), Obrázky ze Slovácka (Pp 1944), O skrytém mudrci (P 1944), Kyjev (brožura, 1945), Dukla (brožura, 1945), Sedm mongolských koní (R 1946). — Provedené hry: Dukla (1950, s J. Marešem).

LITERATURA

V. Černý v KM 1947 (o Sedmi mongolských koních); V. Řezáč v čas. Panoráma 1947 (Neklidná hranice). *mch*

Karel Fabián

vl. jm. Eduard Kirchberger

21. 6. 1912 Praha

V Praze studoval na reálném gymnasiu (maturita 1932) a na právnické fakultě Karlovy university (do 1934), pak byl úředníkem a externím redaktorem. R. 1942 byl zatčen a do konce války vězněn ve Štraubingu. Po osvobození pracoval jako bankovní úředník v Liberci, v l. 1948—49 žil v západním Německu (zážitky vypsal v časopise Květen v románě *Cesta na západ*, pod pseud. F. Navrátil). V l. 1954 až 1961 pracoval jako dělník v ocelárně ČKD Stalingrad v Praze, od r. 1963 je redaktorem Čs. televize. — Debutoval ve Večerníku Národních listů (povídkami z vojenského prostředí), kde také otiskl několik románů, např. *Cesta přes mrtvé*, *Malokai*, *Síť nad Evropou* aj. Za první republiky publikoval v četných literárních časopisech, po válce především v týdenících Květen a Květy. Píše též rozhlasové a televizní hry.

Fabián píše převážně dobrodružné román-

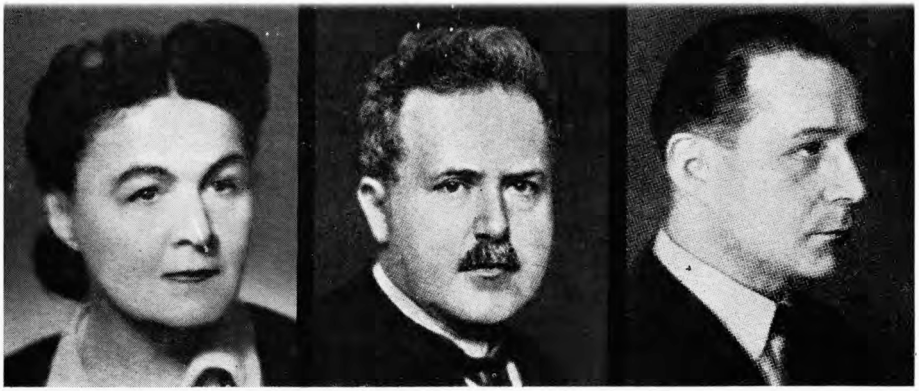

Helena Dvořáková Viktor Dyk Mirek Elpl

Karel Jaromír Erben Miloslav Fábera Ladislav Fikar

Eduard Fiker Otokar Fischer Ivo Fleischmann

Miroslav Florian

Hermína Franková

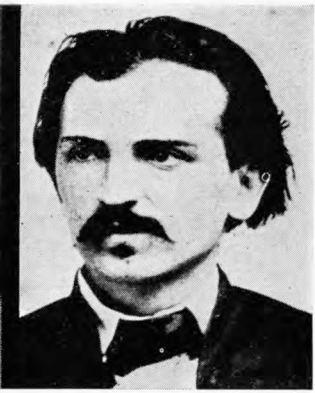

Josef Václav Frič

Jiří Fried

Norbert Frýd

Julius Fučík

Ladislav Fuks

František Gel

František Gellner

ny s nesmlouvavě protifašistickou tendencí. Situuje je do činy a staví monograficky: jejich osou činí politický vývoj určitého jedince, který v zápase s vlastními omyly a především s individuálním a daleko mocnějším protivníkem nalézá pravdu svého života, byť na této cestě tragicky hyne (*Juan netančí karmaňolu, Letící kůň* aj.). Autorovou vášní je kombinovat a zauzlovat lidské osudy, kupit napínavá dobrodružství, hýřit náhodami; toto jednostranné zaměření na děj a spisovatelská rutina mstí se však často ilustrativností i konstruovaností fabule a oslabují především věrojatnost F. próz.

BIBLIOGRAFIE

Muži u vysílačky (R 1947, pod vl. jm.), Šlo o elektrárnu (R 1949, pod vl. jm.), Uprchlík (P 1950), Záhada pěti domků (R pro mládež, 1957, s M. Koenigsmarkem pod jm. K. M. Fabián), Pozor, bomby! (P 1958), Psí komando (P 1959), Takovou lod (R pro mládež, 1959, s M. Koenigsmarkem pod jm. K. M. Fabián), Juan netančí karmaňolu (R 1960), Letící kůň (R 1961), Trestný prapor (R 1962). *jo*

Dalibor C. Faltis

(vl. jm. Dalibor C. Vačkář)

19. 9. 1906 Korčula, Jugoslávie

Syn hudebního skladatele Václava Vačkáře. V Praze navštěvoval klasické gymnasium a hudební konzervatoř (1924 až 1930), na jejíž mistrovské škole pak studoval (do r. 1932) kompozici u J. Suka a housle u K. Hoffmanna. Je známý jako autor hudebních děl komorních, symfonických i baletních (Švanda dudák, Sen noci svatojánské), skladeb pro dětské a mládežnické sbory a hudby k filmům. Básnické pokusy otiskoval nejprve v Lumíru (1931), první prózy uveřejnil v Národním osvobození; dále psal do Práva lidu, Lidových novin a Českého slova, články o hudbě do časopisů Rytmus a Tempo. V l. 1934—45 byl členem symfonického orchestru Čs. rozhlasu, v l. 1945—46 dramaturgem státního filmu; od té doby skladatelem a spisovatelem z povolání. Hudební referáty píše do Lidové demokracie (šifra fis).

Faltisova lyrika opožděně navazuje jak tematicky, tak formálně na ranou poezii generace Wolkrovy →. Významnější je jeho tvorba dramatická. První hra *Veronika* zaujala v době okupace nevšedním a romantickým námětem především pražské obecenstvo. V dramatu o Prokopu Divišovi *(Mraky na nebesích)* představil povahově málo známou osobnost vynálezce bleskosvodu jako zaníceného průkopníka vědeckého pokroku, v němž se mocně ozývá kritický konflikt vědy a víry. Historizující ráz má *Chodská nevěsta,* k níž si vzal nikoli objevnou, ale přece jen vděčnou látku z chodského folkloru. F. dramata se převážně vyznačují poutavostí děje, výraznou charakteristikou hlavních postav a uměním dialogu.

BIBLIOGRAFIE

Ruku na srdce (Bb 1933), Blýskání na časy (Bb 1937), Příběhy hrobníka Filipa (Pp 1937), Chorál deště (Bb 1941), Veronika (D 1942, prem. 1941), Stanice Gordian (D 1943, i prem.), Mraky na nebesích (D 1944, prem. 1943), Zlatá brána (Bb pro děti, 1947), Sněženka (D pro děti, 1948, i prem.), Chodská nevěsta (D 1949, i prem.), Císař a slavík (D 1949, i prem., podle H. Ch. Andersena). — Provedené hry: Piráti (1946).

LITERATURA

F. Götz v Nár. divadle 1948—49 (č. 22). *jn*

Ladislav Fikar

29. 6. 1920 Samotín na Českomoravské vrchovině

Vystudoval gymnasium v Havlíčkově Brodě (1940). Za války byl pracovně nasazen v Praze, v l. 1945—48 studoval filosofii a srovnávací dějiny literatur na filosofické fakultě Karlovy university. Zároveň (do r. 1947) vedl divadelní rubriku Mladé fronty, v l. 1947—59 pracoval jako redaktor v nakladatelstvích Fr. Borový a Čs. spisovatel (v posledních letech jako šéfredaktor a ředitel). Od r. 1960 vede v Čs. státním filmu jednu z tvůrčích skupin. Příspěvky v časopisech Studentský časopis (poprvé 1936), Mladá kultura, Generace, Kritický měsíčník, Mladá fronta, Literární noviny, Nový život aj.

Lyrickou tvorbu L. Fikara, jež vznikala pod vlivem poezie S. Jesenina a R. M. Rilka, určil zážitek venkovského dětství a chlapectví. Z něho vyrůstá niterná ly-

rika se silnou citovou notou, oscilující mezi okouzlením a steskem ze života. Po lyrické prvotině se básnicky téměř odmlčel. Charakter tvůrčího činu mají jeho překlady z ruštiny (Ščipačev, Pasternak, Cvětajevová, Jesenin, Puškin, Čechov) a z němčiny (Rilke).

BIBLIOGRAFIE

Samotín (Bb 1945). Z překladů: S. Ščipačev, Sloky lásky (1952).

Eduard Fiker

21. 11. 1902 Praha
3. 3. 1961 Praha

V Praze vystudoval reálku (1920) a na technice obor strojního inženýrství. Po vysokoškolských studiích odjel na krátkou odbornou praxi do Birminghamu a navštívil i Londýn. Když nemohl najít za hospodářské krize počátkem třicátých let místo jako strojní inženýr, uchytil se jako houslista v divadle Rokoko, potom ve Velké operetě. Tehdy začal psát detektivky; později se stal v Melantrichu redaktorem edice kolportážních románů Rozruch. Za okupace byl spisovatelem z povolání, po válce (do r. 1953) scenáristou ve státním filmu, poté se opět věnoval výhradně literatuře.

Fiker napsal na osmdesát prací: humoristické, dobrodružné a fantastické romány, několik divadelních her a filmových scénářů. (Krok do tmy, Třináctý revír, Akce B, Na konci města, Padělek), překládal také dobrodružnou literaturu z angličtiny, jeho nejvlastnějším polem působnosti byl však detektivní román. Jeho ctižádostí bylo vytvořit českou detektivku. Napsal jich několik už r. 1932 (z nich vyšla jen *Její hra* až r. 1938), u začínajícího autora však nakladatelé neměli z komerčních důvodů zájem o víc než o příběhy situované do anglického prostředí, charakteristického pro klasickou detektivku. F. se tomuto tlaku přizpůsobil a během šesti let napsal na čtyřicet prací, z nichž se nad běžnou konvenci pozvedlo jen několik (*Žena se zobákem, Nejdřív já, Společnost věčné punčochy* aj.). K původnímu záměru vytvořit českou detektivku se F. vrátil ve čtyřicátých letech; v *Zinkové cestě* a v knize *Nikdo není vinen* nechtěl pouze čtenáře vzrušovat překvapujícím rozuzlením, ale snažil se vidět zločin a pátrání po jeho pachatelích též jako problém sociologický. Svými pracemi z druhé poloviny padesátých let (*Série C-L, Kilometr devatenáct* aj.) přispěl F. k obrodě českého detektivního žánru přílivem současné látky a novým společenským obsahem. — F. je spolu s K. Čapkem → a E. Vachkem → zakladatelem české detektivky. Síla jeho prací je v napínavé fabulaci a logické kombinaci, ne už v analýze psychologie zločinu.

BIBLIOGRAFIE

Bílý kříž (R 1934), Noc na Arnwaysu (R 1934), Černý vichr (R 1934), Šest nesmrtelných (R 1934), Černé údolí (R 1934), Morová sedmička (R 1934), Třetí bůžek (R 1936), Nejdřív já (R 1936), Žena se zobákem (R 1937), Společnost věčné punčochy (R 1937), Mrtvý zvon (R 1937), Její hra (R 1939), Kožený prapor (R 1940), Zločin mezi linkami (R 1941), Paní z šedivého domu (R 1941), Lovci pramenů (R 1941), Paklíč (R 1941, zfilm.), Zinková cesta (R 1942, zfilm.), Čichač (R 1944), Fantóm operety (R 1945), Blázni v láhvi (R 1945), Grandcirkus Fernando (R 1946), Ilavský zločin (R 1946, přeprac. s názvem Rozkaz 42, 1960), Nikdo není vinen (R 1947), Akce B (R 1952, zfilm.), Zlatá čtyřka (R 1955), U tří kufrů (R 1957), Série C—L (R 1958), Kilometr devatenáct (R 1960) aj.

LITERATURA

M. Vachule v dosl. k Třem detektivním příběhům (1963). *vkn*

Otokar Fischer

20. 5. 1883 Kolín
12. 3. 1938 Praha

Studoval na gymnasiu v Kolíně a v Praze. Po vysokoškolských studiích v Praze (na české i německé universitě) a v Berlíně (doktorát 1905) byl zaměstnán v pražské Universitní knihovně, r. 1909 se stal docentem a později profesorem (1917 mimořádným, 1927 řádným) dějin německé literatury na Karlově universitě. Přednášel i na universitě v Gentu, Strassburgu a Paříži. Kromě Německa, Belgie a Francie poznal Itálii a Dalmácii. V l. 1911—12 byl dramaturgem Národního divadla, kde pak v l. 1935—38 působil jako šéf činohry. Zemřel srdeční mrtvicí, rozrušen zprávou o okupaci Rakouska

hitlerovským Německem. — Začal publikovat r. 1903, v l. 1906—38 přispíval četnými odbornými studiemi, překlady (z německých, anglických, francouzských, severských a belgických autorů), lyrikou (zpočátku pod pseud. Otokar Frey) i jinými pracemi do českých i německých časopisů Lumír, Novina, Zeitschrift für Aesthetik, Čas, Česká mysl, Das literarische Echo, Volné směry, Scéna, Zeitschrift für angewandte Psychologie, Naše doba, Národní a Stavovské divadlo, Literární svět, Tvar, Plán, Čin, Slovanský přehled, Listy pro umění a kritiku, Rozhledy po literatuře a umění, Časopis pro moderní filologii, Přítomnost aj., byl divadelním referentem Přehledu (1907—11), České revue (1910—17), Národních listů (1915—23), Práva lidu (1924—30), Lidových novin (od 1930), Prager Presse aj., spoluredigoval časopisy Jeviště (1920 až 1921), Kritiku (1924—25), Tvorbu (1925—26) aj. a dále Almanach na rok 1914, sborník Na paměť Otakara Theera (1920) a Goethův sborník (1932). Vydal Erbenovu Kytici (1930), Čelakovského Ohlasy (1933), zkrácenou verzi Goethova Fausta (1929, česky 1932) aj. Užíval i pseudonymů Ben Amort, Pavel Horák, Norbert Krenn, Ludvík Patočka, Bratr Morf.

Jako literární historik-germanista vycházel O. Fischer z metodických zásad filologicky orientované školy W. Scherera. Blízký vztah k tradicím i soudobému vývoji německé filologie a estetiky si uchovával, i když původní filologickou orientaci doplnila metoda psychologická, která také v první fázi jeho vývoje převážila (*Otázky literární psychologie*) a byla v jeho práci přítomna neustále, třebaže už v podobě modifikované působením nových vědeckých směrů. Do českého kulturního dění se však hned na počátku své soustavné publikační činnosti začlenil nejen jako autor literárních studií, nýbrž i jako lyrik, překladatel a divadelní teoretik a kritik. Tyto základní obory jeho literárního působení, k nimž brzy přibyla ještě tvorba dramatická (mystérium *Sestry*), se navzájem doplňovaly i v průběhu F. dalšího vývoje. Jejich souvislost se ovšem nevyčerpávala jen časovou a tematickou příbuzností jednotlivých konkrétních úkolů, jimiž se F. zabýval (např. před první světovou válkou vydal téměř zároveň překlad i monografický výklad Kleista a Nietzsche, ve dvacátých letech se podobně vyrovnal i s Heinem); v celém jeho díle se různou formou uplatňovalo sepětí básnické vnímavosti a představivosti s racionálním analytickým myšlením (jako „syntézu pudu naukového a uměleckého" definoval např. r. 1929 činnost překladatelskou), sepětí, které bylo jedním z charakteristických předpokladů mnohostrannosti a zároveň jednoty F. tvůrčích zájmů. Příznačnými rysy F. literárních monografií a esejů (zčásti zahrnutých do souboru statí z l. 1906—29 *Duše a slovo*) jsou zaujetí pro literárně psychologickou metodu, úsilí rozumově i intuitivně proniknout k podvědomým zdrojům básnického tvoření, k věcem nedopovědělným a nevyslovitelným, důraz na kontrastní složky básnických osobností, zvláštní zájem o typy přechodných dob a spolu s tím schopnost pronikavé a precizní slohové analýzy. Tyto znaky F. literárněvědného díla souvisejí jak s jeho činností divadelně estetickou (k níž mj. patří pozoruhodné studie o hercích a herectví), tak s jeho vlastní uměleckou tvorbou. Kultivovaný intelektuál z přelomu epoch, vzdálený buržoazii i lidové kolektivitě, vyjadřuje ve své meditativní lyrice prožitek nekonečnosti lidského hledání i pocity samoty, nezakotvenosti, k nimž přispívalo i vědomí židovského původu. Duchovně spřízněn s tradicemi evropské romantiky, upíná se v počátcích své tvorby (podobně jako jeho tehdejší literární i osobní druzi V. Dyk→ a O. Theer→) k titánskému individualismu. Hledá „království světa" (tak se jmenovala jeho básnická prvotina) především ve vnitřním bohatství subjektu, analyzuje vlastní složitost a rozpornost a promítá tento zápas kontrastů i do hrdinů svých dramat (*Herakles, Přemyslovci*). Přitom usiluje o kompoziční a výrazovou dokonalost, komplikovanému vnitřnímu obsahu chce vtisknout pevný umělecký řád; s výjimkou krátkého období, kdy se dočasně přiklonil k volnému verši (hlavně v Almanachu na rok 1914), tíhl převážně ke klasickým básnickým útvarům, k melodickému, často epigramaticky pointovanému pravidelnému verši. Zvláštní význam pro

jeho ideový i tvůrčí vývoj měla první světová válka, pod jejímž vlivem si naléhavě uvědomil své češství. Odrazilo se to jak v tematice jeho uměleckých děl (např. libret Karlštejn a Švanda dudák), tak v rostoucím zájmu o širší kulturně politické otázky, v usilovném sledování tradic a perspektiv českého divadla a dramatu, ve větší pozornosti k evropským literárním osobnostem a dílům pro českou kulturu aktuálním i v častějších úvahách o problémech a postavách domácího písemnictví (mistrovské jsou F. interpretace obrozenských básníků, zvláště Erbena). Intenzívnější vztah k národní kultuře a historii znamenal zároveň nové období ve F. úsilí pochopit své vlastní místo a poslání, kdy se začal osvobozovat od svého subjektivismu a titánství. O tomto procesu svědčí F. poválečná lyrika (zvláště sbírka *Hlasy* s motivy rasové a národní sounáležitosti) i jeho soudobé studie (orientované silněji k objektivní struktuře a úloze uměleckých děl a zabývající se i náměty jako Drama a socialismus, Literatura a revoluce atd.), především však jeho tvorba dramatická *(Orloj světa, Otroci)*; ta hovoří o tragice individualismu a o nutnosti i bolestné složitosti jeho překonávání a v souvislosti s dobově naléhavým námětem sociální vzpoury kladou otázku jedincovy odpovědnosti. Prohloubení F. vztahu k společenské skutečnosti se projevilo i v zaměření jeho překladatelské činnosti; ve dvacátých letech vydává mj. výbor ze zralé tvorby Heinovy a představuje českému čtenáři buřičský zjev Villonův. Na rozhraní dvacátých a třicátých let dovršuje svůj největší překladatelský a ediční čin, vydání Goethových spisů, z nichž zvláště Faust byl předmětem F. celoživotního zájmu interpretačního a překladatelského. Na tomto úkolu se nejnáročněji ověřil přínos jeho tlumočnické metody, jíž vytvořil novou překladatelskou školu, překonávající styl překládání lumírovského a vycházející ze zásady cizí výtvory „podávati tak, jak by je podával básník sám, kdyby byl mým vrstevníkem a psal mou mateřštinou". — F. zralá básnická tvorba od *Peřejí* až po *Poslední básně* se oprošťuje od abstraktnosti; autor, dospívající k vědomí „jsem celku část", ji obohacuje o nové intimní (hlavně rodinné) i společenské motivy. K tomuto vrcholnému období F. tvorby patří dále překlady (Kipling, Lope de Vega), práce divadelně a literárně vědné (hlavně *Dějiny Národního divadla do r. 1900* a kniha literárních esejů *Slovo a svět*) a konečně i působení bezprostředně spjaté se soudobými poměry kulturně politickými: jednak publicistika, v níž F. ve jménu humanistických tradic bojuje za vzájemné poznání národů a staví proti německému fašismu i domácímu nacionalismu kulturní dědictví obou zemí, jednak vedení činohry Národního divadla, kde F. přes odpor reakce nebojácně prosazoval inscenace pokrokových klasických i současných her (např. Čapkových protifašistických dramat). — I když F. žil vždy v centru kulturního dění a reagoval na každý plodný podnět umělecký i metodologický, nepřipojil se bezvýhradně k žádnému ze soudobých literárních nebo vědeckých směrů. Celou svou tvorbou usiloval překlenout vzdálenost mezi literaturou domácí a písemnictvím světovým, obohatit soudobý kulturní fond vědomím souvislostí s humanistickou kulturou minulých staletí.

BIBLIOGRAFIE

Království světa (Bb 1911), Sestry (D 1912), Ozářená okna (Bb 1915), Karlštejn (D 1916, i prem., libreto pro V. Nováka), Hořící keř (Bb 1918), Přemyslovci (D 1918, i prem.), Léto (Bb 1919), Herakles (D 1919, prem. 1920), Kruhy (Bb 1921), Orloj světa (D 1921, i prem.), Hlasy (Bb 1923), Otroci (D 1925, i prem.), Básně Otokara Fischera (soubor dosavadních sbírek, 1925—26, 6 sv.), Kdo s koho (D 1928, i prem.), Vdova (B 1930), Peřeje (Bb 1931), Rýmy (Bb 1932), Podobizny básníků (Bb 1933), Poledne (Bb 1934), Hrst epigramů (Bb 1935), Z mého Polabí (Bb 1935), Rok (Bb 1935), Host (Bb 1937). — Provedené hry: Jupiter (1919). — Posmrtně: Poslední básně (Bb 1938). Výbor Básně usp. A. M. Píša (1956). — Práce odborné: H. W. v. Gerstenbergs Rezensionen in der Hamburgischen Neuen Zeitung 1767—1771 (Berlín 1904), Zu Immermanns Merlin (Dortmund 1909), Heinrich von Kleist a jeho dílo (1912), Kleists Guiskardproblem (Dortmund 1912), Friedrich Nietzsche (1913), Otázky literární psychologie (1917), K dramatu. Problémy a výhledy (1919), Heine I—II (1923, 1924), Belgie a Německo (kult. hist. studie, 1927), Duše a slovo (soubor studií, 1929), K Ohlasu písní ruských (1932), Činohra Národního divadla do roku 1900 (1933), Činohra v pražských divadlech: Prozatímním, Národním, Městském (1862—1934) v Čs. vlastivědě VIII (1935), Šaldovo češství (E 1936), Příruční slovník německo-český I (1936—38), Slovo a svět (soubor studií, 1937), V. Tille (1938). — Posmrtně: Slovo o kritice (výbor ze statí, 1947, usp. J. Bram-

bora). — Z překladů: H. von Hofmannsthal, Člověk a smrt (1910); H. von Kleist, Penthesilea (1911), Robert Guiskard (1926); F. Nietzsche, Tak pravil Zarathustra (1914), Zrození tragédie (1923); F. Wedekind, Lulu (1914); F. Schiller, Loupežníci (1916); Angelus Silesius (výbor, 1922); Heinův pasionál (výbor, 1925); J. W. Goethe, Spisy (1927—32, z nich F. přeložil: sv. 1: Faust, Prométheus, Satyros, Věčný žid; sv. 2; K Shakespearovu dni, Clavigo, Stella; sv. 3: Výbor z mladistvé lyriky; sv. 4: Lyrika a balady; sv. 5: Římské elegie, Benátské epigramy; sv. 6: Západovýchodní díván; sv. 9: Pedagogická provincie, Z maxim a reflexí, Fragment o přírodě; sv. 14: Egmont, Proserpina, Cagliostro; sv. 15: Faust; F. redig. všech 15 sv.), Deník (1932), Mystéria (1932); F. Bruckner, Alžběta Anglická (1931); W. Shakespeare, Macbeth (1916); P. B. Shelley, Cenci (1922); Ch. Marlowe, Edvard Druhý (1922); R. Kipling, Písně mužů (1935); P. Corneille, Polyeuktos (1911); Molière, Sganarelle (1922, s K. Čapkem); E. Verhaeren, Filip II. (1921); Villon (výbor, 1927); Lancelot a Alexandrína (1929); A. Vermeylen, Věčný žid (1926); F. Timmermans, Vánoce ve Flandřích (1931); Calderón, Život je sen (1923, úprava Vrchlického překladu); Lope de Vega, Fuente Ovejuna (1935). — Soupis prací O. F. sest. J. Brambora ve sbornících O. F. (1933) a Památce O. F. (1948); tam i přehled redakční činnosti a seznam pseudonymů.

LITERATURA

O. F. (1933); Památce O. F. (1948); V. Jirát: Dva překlady Fausta (1930). F. X. Šalda v KP 10 (1957, o dramatikovi), KP 11 (1959, o kn. K dramatu), KP 12 (1959, o monografii o Heinovi), KP 13 (1963, o Otrocích), v ŠZáp 1932—33 (o sborníku O. F.) a 1934—35 (o knize Poledne); F. Götz v Jasnicím se horizontu (1926) a v Básnickém dnešku (1931); M. Rutte v kn. Tvář pod maskou (1926); B. Václavek v kn. Od umění k tvorbě (2. vyd. 1949) a v Lit. studiích a podobiznách (1962); P. Buzková v kn. Čes. drama (1932); J. Fučík ve Statích o literatuře (1951); A. M. Píša v kn. Stopami poezie (1962) a v Divadelním zápisníku 1948 (o dramatické pozůstalosti). V. Jirát v ČMF 1938; Z. K. Vysoký v LF 1949 (o Heraklovi); L. Nezdařil v ČMF 1953 (o jeho překladatelské teorii i praxi). *kh*

Smil Flaška z Pardubic

před polovinou 14. století
1403

Synovec pražského arcibiskupa Arnošta, asi v šedesátých letech dosáhl bakalářské hodnosti na pražské universitě. Byl nejvyšším zemským písařem a členem protikrálovské panské jednoty. Své státnické zkušenosti i konzervativní, středověký názor na svět vtělil do tendenční básně zvané *Nová rada* (dvě redakce, asi 1378 a 1394—95). Jeho politickým ideálem byl typ státu známý z doby lucemburské, kdy rozhodující slovo ve státní správě měla vysoká šlechta. Námětem této alegorické básně jsou rady zvířat, která sezve mladý král lev při nastoupení na trůn. Zvířata (střídavě čtvernožec a pták) radí, jak správně vládnout, přičemž některé rady jsou míněny vážně, jiné ironicky. Vedle rad obecných najdeme v skladbě i rady adresované přímo králi Václavu IV. Přes značný rozsah a tendenční zaměření není Nová rada nijak monotónní (rozmanitá kompozice promluv, vkládání přísloví a sentencí, ironie, užívání konfrontace atp.). Nad ostatní tendenční skladby vyniká poměrnou originalitou, závažností myšlenek i uměleckým výrazem. Působila na vznik podobných skladeb v době pozdější (Dubraviova → Theriobulia a Fenclova Rada zhovadilých zvieřat a ptactva k člověku →).

Ideově a formálně jsou s Novou radou spjaty i další, přibližně stejně staré skladby tzv. školy Smilovy, zejména *Rada otce synovi*, v níž starý rytíř udílí svému synovi při předávání meče a kopí naučení prozrazující autorovo úsilí obhajovat feudální pořádek, dále *Svár vody s vínem* aj. Smilovi bývá také někdy připisována sbírka českých přísloví, označovaná jako *Proverbia Flassconis*, ale patrně neprávem.

EDICE A LITERATURA

Nová rada, vyd. J. Daňhelka (1950); Staročeské satiry Hradeckého rukopisu a Smilovy školy, vyd. J. Hrabák (1962); Rada otce synovi, vyd. A. Patera v ČČM 1892; Rada otce synovi, vyd. F. Frank v LF 1892. — J. Hrabák: Smilova škola (1941) a v kn. Studie ze starší čes. lit. (2. vyd. 1962); J. B. Čapek, Alegorie Nové rady a Theriobulie, VKČSN 1936 a Vznik a funkce Nové rady, VKČSN 1938. *zt*

Ivo Fleischmann

21. 6. 1921 Praha

V Praze studoval na francouzském gymnasiu a maturoval (1940) na reálném gymnasiu. Za okupace byl v Praze zaměstnán u truhlářské firmy. Po osvobození byl redaktorem v nakladatelství Mladá fronta, v l. 1946—50 kulturním přidělencem čs. velvyslanectví v Paříži, v l.

1950—55 přednostou oddělení pro kulturní styky s cizinou na ministerstvu kultury, od r. 1956 je redaktorem Literárních novin. — Příspěvky v Kytici, Novém životě, Literárních novinách, Plamenu aj. Počáteční Fleischmannovu abstraktní poezii, soustředěnou pod vlivem Holanovým k složitým duševním stavům, vystřídal po r. 1948 rétorický patos, oslavující ideje rodící se socialistické společnosti. V posledních sbírkách i všude tam, kde motivicky silně těží ze svých zahraničních zážitků, neobrací se F. k vytvoření obrazu vnější skutečnosti, ale k hledání vnitřních jistot současného člověka. Tyto hodnoty však ve svých básních, psaných volným veršem a se složitou větnou stavbou, většinou jen proklamuje v podobě abstraktních myšlenek, připojených neústrojně k jednoduché obrazové struktuře básně. — Překládá hlavně z francouzštiny (Aragon, Anouilh), píše recenze o cizojazyčné literatuře a kulturně politické úvahy o Francii.

BIBLIOGRAFIE

Voják (Bb 1945), Sad (Bb 1946), Sevřená oblaka (Bb 1946), Píseň o růži (Bb 1948), Píseň velikého jara (Bb 1953), Cestopis (Bb 1956), Města, ty a já (Bb 1958), Naše láska zítra (Bb 1960).

LITERATURA

M. Červenka v Květnu 1959. *pb*

Miroslav Florian

10. 5. 1931 Kutná Hora

Po maturitě na kutnohorském reálném gymnasiu r. 1950 vystudoval r. 1952 na filosofické fakultě v Praze knihovnictví. Za vojenské prezenční služby byl v redakci časopisu Čs. voják, v l. 1954—58 redaktorem Čs. rozhlasu, od r. 1958 je redaktorem nakladatelství Čs. spisovatel. Časopisecky začal tisknout verše r. 1950 v Lidových novinách až po knižním debutu. Příspěvky v Novém životě, Literárních novinách, Hostu do domu, Květnu, Rudém právu, Čs. vojáku (reportáže) aj. Redigoval: Almanach Květen (1957) a almanachy Hlubší než smrt (1958, oba spolu s J. Šotolou a K. Šiktancem), Mladé víno (1961, s J. Bruknerem), Brevíř lásky (1961).

I když už jeho druhá sbírka *(Cestou k slunci)* vzbudila značnou pozornost v té době nezvyklou citovou vroucností a výraznou subjektivitou, osvobodil se F. od cizích vlivů teprve ve sbírce *Blízký hlas*. Tehdy se sblížil s některými jinými mladými básníky (Holub, Šotola aj.), kteří vystoupili s programem tzv. poezie všedního dne, namířeným proti neosobní proklamativnosti tehdejší literatury. V této společensky angažované a myšlenkově průbojné básnické generační skupině je F. typem lyrickým. Námětově těží z běžných výjevů každodenního života, jejichž všednost ozvláštňuje citovým zaujetím. Podstatu jeho básnické vlohy tvoří bohatá obraznost, která důsledně slouží ústřední myšlence básně a která je prostředkem tohoto ozvláštňování. Syntetizuje se v ní pozorovatelské nadání se spontánní lehkostí, s níž F. nenásilně spojuje jevy nejnesouměřitelnější. Stejně jako náměty básní těží F. i obrazná pojmenování z běžné reality současného života, především však z přírody. Právě tímto prolínáním života člověka s přírodním děním dosahuje harmonické vyrovnanosti své poezie. I když napsal cyklus s aktuální protiválečnou tematikou *(Závrať)* a ve sbírce *Stopy* se snažil postihnout postavení dnešního člověka několika obsáhlejšími pohledy, charakteristickým útvarem jeho poezie zůstávají lyrické miniatury, soustředěné k jedinému pocitu. V úsilí o přesné vyjádření tohoto lyrického stavu užívá v posledních letech často intonačně nesplývavého, máloslabičného volného verše a výrazněji své básně pointuje. Překládá poezii z ruštiny, němčiny a bulharštiny.

BIBLIOGRAFIE

Snubní prsten (Bb 1948), Cestou k slunci (Bb 1953), Blízký hlas (Bb 1955), Otevřený dům (Bb 1957), Závrať (Bb 1957), Verše 1948—1958 (výbor z básní, 1959), Stopy (Bb 1960), Labutí peříčko (Bb pro děti, 1961), Na každém kroku (výbor z básní, 1962), Záznam o potopě (Bb 1963).

LITERATURA

J. Svoboda ve Sb. prací Ped. institutu v Ostravě (1961); M. Grygar v kn. Jak číst poezii (1963). M. Petříček v NŽ 1955; M. Červenka a M. Schulz v Květnu 1957—58; Z. Heřman v Květnu 1959 (č. 5, Čin je řešení); S. Machonin v Plameni 1960; B. Svozil v Plameni 1963. *pb*

František Flos

28. 7. 1864 Přelouč
8. 1. 1961 Praha

Vystudoval učitelský ústav v Hradci Králové a působil pak na obecných školách na Kolínsku a na měšťanské škole v Týnci n. L., od r. 1923 jako okresní školní inspektor v Pardubicích. Literárně vystoupil poprvé r. 1887 ve Zlaté Praze črtami Hmyz, další drobné prózy a humoresky uveřejňoval v Květech, Lumíru, Osvětě, Zvonu aj. a brzy začal psát též pohádky a historické povídky do Malého čtenáře. Od r. 1905 redigoval lidové kalendáře Havlíček a Palacký s obsahem převážně literárním. R. 1920 založil časopis pro děti Úsvit. Většinou se věnoval literatuře pro mládež, avšak vydal i několik románů a povídkových knih pro dospělé. Překládal z francouzštiny (Flauberta, Theurieta, Zolu aj.).

Z Flosovy prózy zaujaly hlavně rozmarné historky o Šibraváčkovi, samorostlém „filosofovi z lesů", prosté figurce osobité lidové moudrosti, plné jadrného humoru a optimismu. Ostatní knihy žánrových humoresek, obrázků a drobných črt nepřerůstají ani tematicky, ani umělecky hranice konvenční literatury (*Galerie dobráků, Na cestách životem, Přemety a přelety* aj.). Ve venkovském a maloměstském životě kotví i F. nenáročné romány, vyznačující se však vypravěčskou pohotovostí a svěžími charakteristikami (*Vstaň!, Zkažený anděl* aj.). — Významnější je F. rozsáhlá tvorba pro děti, zvláště však pro dospívající mládež. Její touhy po dobrodružství a exotických námětech využíval k tomu, aby ji odváděl od umělecky podřadných indiánek a aby ji seznamoval s poznatky přírodních věd, zeměpisu, národopisu apod. Nejlepší jeho práce (*Lovci orchidejí*) tvoří přechod od tradičního typu dobrodružné četby k útvarům umělecko-naučným. V českém literárním kontextu znamenal tento pokus východisko k novému typu dobrodružné prózy.

BIBLIOGRAFIE

Galerie dobráků (Pp 1905). Na cestách životem (Pp 1907—08. 3 sv.). Šibraváček (P 1909). Rozvrat a jiné povídky (1910). Sedmikrásy (Pp 1913). Nádvorník Šibraváček (P 1915). Přemety a přelety (Pp 1916). Šlechetné srdce. Ohně na horách (Pp 1917). Babí hněv a pelyněk (Pp 1917). Vstaň! (R 1919). Souborný Šibraváček (P 1920). Nanynka z Týnice (D 1927). Konzul z ostrovů (D 1928). Zkažený anděl (R 1928) aj. — Knihy pro mládež: V zajetí skalních mužíků (D 1910). Vzácný kolovrat (D 1911). Probuzští hoši (P 1913). Čep a kosa (D 1915). Plavčík František (P 1919). Lovci orchidejí (R 1920—22. 3 díly). Narostla nám křídla (P 1925). Štěstí najdeš na ulici (P 1925). Strýcův odkaz (R 1925). Polda (P 1925). V krvi a v plamenech (P 1927). Na žampachu (P 1928). Po stopách lupičů (R 1929). Supové Atlasu (R 1929). Útěk ze zajetí (R 1929). Vzducholodí do srdce Brazílie (R 1929). Babiččin šmodrcha (P 1932). Z pralesů Konga (R 1932). V bažinách argentinských (R 1933). Lovci kožišin (R 1934). Albatros (R 1935) aj. — Bibliografie v kn. Z. Heřmana Dobrodružné poznávání (1962).

LITERATURA

Z. Heřman: Dobrodružné poznávání (1962). *jn*

Pavel Fraenkl

20. 5. 1904 Hradec Králové

Studoval reálné gymnasium v rodném městě a filosofickou fakultu Karlovy university. Po doktorátu (1927) se stal knihovníkem Universitní knihovny v Brně. Na počátku r. 1940 emigroval z rasových důvodů do Norska, kde ho zastihla nacistická okupace (vězněn v Terezíně a v koncentračních táborech v Polsku) a kde žije dosud. Jako docent přednáší na universitě v Oslo o světové literatuře a zároveň působí jako divadelní referent denního tisku. — F. publikoval zejména v časopisech Host, Kmen, Literární rozhledy, Rozpravy Aventina, Naše doba, v deníku Národní osvobození, kam psal od r. 1925 a kde později (1930—39) soustavně působil jako brněnský divadelní referent; v l. 1931—33 psal literární kritiky do Lidových novin. Větší studie otiskl v ročence Chudým dětem, v knížce o Šrámkovi (1927) a v Masarykově sborníku II—III (Masaryk a Vrchlický), v Rozpravách Aventina (K vývoji novodobé české literární kritiky, 1930), v Literárních rozhledech (Masaryk a literatura, 1930), ve sborníku Dostojevskij (1931) a K. H. Mácha (1937). V Norsku publikuje zejména studie o skandinávských spisovatelích (Ibsen, Björnson,

Strindberg) a z oboru srovnávacích dějin literatury.
Kritická metoda Pavla Fraenkla vychází z teleologického pojetí vývoje a z idealistického pojetí literatury jako dějin ducha, které ovlivňuje zřetelně i volbu jeho témat (např. studie o pojetí a kritice titanismu u Dostojevského nebo u Masaryka); spojuje je přitom s pečlivým rozborem detailů a s podrobným studiem historického materiálu. F. byl zejména znalcem literárního procesu devadesátých let, jemuž jsou věnovány jeho nejcennější literárněhistorické práce (o kritice devadesátých let, o Březinovi →, Vrchlickém → aj.). V posuzování současné literatury i divadla F. většinou nevybočoval z metody kritického impresionismu.

BIBLIOGRAFIE
Otokar Březina. Mládí a přerod (1. díl monografie, 1937).

LITERATURA
F. X. Šalda v ŠZáp 1930—31 (Trochu metakritiky). *ll*

Hermína Franková

(roz. Mráčková)
6. 7. 1928 Praha

Po vystudování farmaceutické fakulty brněnské university (1953) pracovala v pražské Medice a do r. 1961 v podniku Léčivé rostliny. Debutovala povídkami pro děti (několik jich vyšlo v kn. Povídky roku, 1957); příspěvky v Plameni (tam první próza pro dospělé 1959), Hostu do domu, Literárních novinách, Kultuře aj.
Osobitým přínosem próz H. Frankové je dětský úhel pohledu, jazyková citlivost, humor a nesentimentální lyričnost; jejich základní námětový princip tvoří rozpor mezi zdáním a skutečností. Nejpřesvědčivější je F. tam, kde tento rozpor mezi iluzí a realitou motivuje pohledem dítěte, které opravdu nerozumí všemu, co se kolem něho děje. Osou příběhů se tak stává napětí mezi světem dětí a světem dospělých, jež je nejen zdrojem autorčina hubatého humoru, ale které F. rovněž umožňuje říkat o dospělých upřímné drzosti; tím je její kritický soud o světě obnaženější i nesmlouvavější. Svět spočívá podle F. právě na těch, v nichž je stále ještě kus dítěte: na prostých, dělných, opravdových lidech, kteří mohou „dát do pořádku" svět jen proto, že sami jsou v pořádku.

BIBLIOGRAFIE
Ženy pod helmou (Pp 1961), Děti platí polovic? (Pp 1961). — Provedené hry: Lékárna U Černé matky boží (1962). *dm*

Frantova práva

Mravokárná prozaická satira ve formě parodie cechovních předpisů, útočící proti konvenčním životním i náboženským představám a mravním zásadám šlechty a bohatého měšťanstva; jako jejich kladný protějšek se v skladbě vyzdvihuje samorostlá, sebevědomá lidová chytrost a radost z pozemského života. Tím se dílko stalo univerzální satirou, jaká je charakteristická pro humanistické období v různých evropských literaturách. Skladba vznikla patrně v Plzni nebo v okolí a poprvé ji vydal r. 1518 v Norimberku plzeňský tiskař Jan Mantuan Fencl. Parodie mravních naučení, doporučující pravý opak toho, co platilo za rozumné zásady, je protkána humornými a satirickými rozprávkovými „příklady", v nichž se široce rozvádějí cizí humanistické látkové podněty, zejména z knihy Heinricha Bebela Liber facetiarum (1509), a lokalizují se do západních Čech. Těmito příklady spadají Frantova práva do oblasti české zábavné prózy, v níž jsou osobitou syntézou lidového smýšlení a renesančního vztahu k životu. Památka dosáhla velké popularity v Čechách i v Polsku.

EDICE A LITERATURA
Frantové a grobiáni, vyd. J. Kolár (1959). — Fr. Spina: Die alttschechische Schelmenzunft „Frantova práva" (1909). J. Magnuszewski, Frantowe prawa w literaturze czeskiej i polskiej, Z polskich studiów slawistycznych (Varšava 1958). *jk*

Josef Václav Frič

5. 9. 1829 Praha
14. 10. 1890 Praha

Syn národně uvědomělého pražského advokáta a liberálního politika. Vystudoval v Praze gymnasium, r. 1846 odešel bez vědomí rodičů za hranice, žil v Hamburku, Londýně a Paříži s různým zaměstnáním (herec, dělník, spisovatel, v Paříži mezi polskými emigranty prošel vojenskou školou). R. 1847 se vrátil do Prahy, studoval práva, v předrevoluční a revoluční době r. 1848 se zúčastnil všech politických i bojových akcí (mj. spojení se spolkem Repeal, příprava schůze ve Svatováclavských lázních, boje na barikádách). Před zatčením prchl do Vídně, odtud do Záhřebu, bojoval na Slovensku v ozbrojeném povstání a byl těžce raněn. Začátkem r. 1849 se vrátil z Vídně do Prahy, ve spojení s Bakuninem se účastnil příprav povstání proti Rakousku, byl zatčen, dva roky vězněn na Hradčanech a odsouzen na osmnáct let do žaláře. R. 1854 byl amnestován, vrátil se z věznice v Komárně, žil v Praze pod policejním dozorem a pracoval literárně a organizačně. R. 1858 byl znovu zatčen a internován v Deési v tehdejším Sedmihradsku. R. 1859 mu bylo dovoleno změnit internování v dobrovolný odchod do ciziny. Žil jako redaktor, novinář a revoluční politický agitátor ve prospěch české věci střídavě v Londýně (sem se odebral za ruským revolucionářem A. I. Gercenem), v Paříži, Berlíně (zde za prusko-rakouské války jednal o českou samostatnost), v Pešti, Záhřebu, Petrohradě, Římě, Cařihradě a jinde. Přitom stále udržoval spojení s domovem. R. 1879 mu bylo po delším jednání dovoleno vrátit se do vlasti a od října žil v Praze. — Přispíval do časopisů Květy, Lumír, do almanachu Máj a časopisů, které redigoval. Podepisoval se též M. Brodský, Jan Hron, Rozerviát Malkontent, Opočenský aj. Redigoval almanach Lada Nióla (1855) a v Paříži s L. Légerem La Bohême historique, pittoresque et littéraire (1867), dále časopisy Čech, La voix libre de Bohême (v Ženevě 1861), Blaník, týdeník samostatné omladiny českomoravské (v Berlíně 1868), Agramer Zeitung (v Záhřebu 1873—77).

Frič byl vedle Sabiny → a E. Arnolda (1801—69) předním, i když ne nejdůslednějším příslušníkem českých radikálních demokratů. Idea rozbití Rakouska a vytvoření samostatného českého státu tvořila centrum jeho činnosti politické a ovlivnila podstatně i jeho tvorbu literární, která zahrnuje epiku, lyriku, veršované drama, povídku i pokus o román. Jednotlivá díla, která vznikala za obtížných podmínek (ve vězení, ve vyhnanství), mají nestejnou hodnotu i nestejný význam. Ve většině z nich básnický záměr i požadavky, které na českou literaturu kladl, přesahují jejich uměleckou realizaci ve vlastním F. díle. Lyrika z období před r. 1848 byla projevem romantického subjektivismu a vyjadřovala pocity výlučnosti i opovržení společností. Po r. 1848 se F. obracel už k širšímu okruhu čtenářů a usiloval i o formální oproštění, protiklad mezi revolučním ideálem a skutečností ho inspiroval k poezii bolesti a smutku; tyto verše, navazující na tradici máchovskou, byly reakcí na konkrétní situaci básníka i národa a zdůrazňovaly nutnost činu. I ve vyhnanství psal F. básně o boji za svobodu, obecnost a patos mu však bránily v důslednějším překonání výchozího romantického postoje *(Písně z bašty)*. Romanticky patetický ráz měla i jeho dramata. Naivně a nepřesvědčivě motivován byl *Kochan Ratiborský*, v nejlepší dramatické práci, v básnické tragédii *Ivan Mazepa*, reagoval F. na aktuální problémy taktiky českého národního zápasu. V próze uplatnil realistické tendence, všímal si např. konkrétních společenských příčin rozervanosti *(Osud rozervance, Bílá růže)*, pracoval s realistickým detailem, formuloval i nový vztah české literatury k folklóru a k písemnictví jiných národů *(Život sváteční)*. Nejcennějším dílem F. jsou jeho *Paměti*; podávají svědectví o jeho životě a podrobně vypisují průběh revoluce 1848—49 a nástup nové literatury v padesátých letech. Jsou nejen cenným dokumentem, ale ve své době byly i polemikou s konzervativním výkladem národního obrození i revolučních událostí.

BIBLIOGRAFIE

Kochan Ratiborský (D 1847), Upír (B 1849), Břetislav Bezejmenný (D 1857, podle H. Schmi da, i prem.), Výbor básní (1861, Ženeva), Libušin soud (D 1861, Ženeva), Ivan Mazepa (D 1865, prem. 1874), Rub a líc té slovanské výpravy na Rus (úvaha, 1867), Buď jasno mezi námi! Obrana zásad a názorů (1868), Svatopluk a Rostislav (D 1879), Paní Sandová v Brandýse aneb Jen žádnou frašku, pane Kopecký! (D 1881, prem. 1880), Asjenův pád, bulharská truchlohra (D 1883), Poběhohorci (D 1885). Paměti (1886—87, 4 sv.). — Z překladů: Byron, Nevěsta z Abydu (1854), Manfréd (1882); Z. Krasiński, Iridion (1863). — Sebrané spisy veršem i prózou v l. 1879—80 (4 sv.), v SNPL od r. 1956. — Výbory: Odkaz J. V. Friče (1898, usp. J. Vrchlický), Fričova čítanka (1924, úvod F. Strejčka), Naši předchůdci (1953, usp. K. Cvejn), J. V. F. v dopisech a denících (1955, usp. K. Cvejn), J. V. Frič, básník a revolucionář (1953, usp. K. Kosík, s předmluvou R. Grebeníčkové). — Písně z bašty a jiné básně vyd. K. Cvejn (1952), který pořídil i nové vydání Pamětí (1957—63, 3 sv.). F. práce o literatuře vydala R. Grebeníčková v kn. Čeští radikální demokraté o literatuře (1954).

LITERATURA

J. V. F. a demokratické proudy v čes. politice a kultuře (1956). J. Vrchlický v předml. k Odkazu J. V. F. (1898); J. Vlček v kn. Z dějin (1960, o F. jako organizátoru almanachu Lada Nióa); F. X. Šalda v ŠZáp 1933—34 (Několik myšlenek na téma básník a politika); J. Fučík v kn. Pokolení před Petrem (1958); B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962); K. Engelmüller v kn. Z letopisů čes. divadelnictví I (1946, o jeho hrách); R. Grebeníčková v dosl. k Písním z bašty (1950), v předml. k výboru J. V. F., básník a revolucionář (1953), v dosl. k výb. Čeští radikální demokraté o literatuře (1954) a s K. Kosíkem v čas. Praha—Moskva 1953 (o jeho vztahu k rus. revolučním demokratům); K. Cvejn v doslovech k Písním z bašty (1952), k Našim předchůdcům (1953), ke kn. J. V. F. v dopisech a denících (1955) a v předmluvách a doslovu k Pamětem I—III (1957—63), O. Šimáček a B. Šimáčková v předml. k Polit. článkům z let 1847—64 (1956); K. Kosík v kn. Čes. radikální demokracie (1958). H. Traub a J. Heidler v ND 1912—13 (o Pamětech); B. Křemenák v NŽ 1953 (o básních); A. Sivek ve Slezském sborníku 1953 (o jeho stycích s pol. emigrací v Paříži); V. Žáček ve Sborníku Vysoké školy pedag. v Olomouci. Historie 1954 (o jeho stycích s něm. emigrací v Londýně); L. Kiosová v Divadle 1954 (J. V. F. a čes. divadlo); M. Pohorský v ČLit 1954 (o polit. poezii). *hh*

Jiří Fried

1. 3. 1923 Prachatice

Do gymnasia začal chodit v Prachaticích, v r. 1938 se odstěhoval do Protivína a pokračoval ve studiu ve Vodňanech a pak v Písku. Po maturitě (r. 1942) pracoval nepřetržitě až do r. 1959 u filmu. Vytvořil několik filmových přepisů a vlastních scénářů (O ševci Matoušovi, Svědomí, Vstanou noví bojovníci, Morálka paní Dulské aj.). Nyní působí jako redaktor v nakladatelství Čs. spisovatel.

Friedova básnická prvotina se vyznačovala dobově typickou snahou o splynutí osobních prožitků s problematikou společenského zápasu. Tíhnutí k nadosobnímu cíli však nepohltilo básníkovu subjektivitu, která si v duchu rané poezie Wolkrovy → a Bieblovy → zredukovala svět na věc důvěrně blízkou a známou pomocí jednoduché, ale emocionálně působivé metafory. V novele *Časová tíseň* uplatnil F. některé postupy analytické prózy v konfrontaci složitého vnitřního života intelektuála se světem venkovského maloměsta. V stylisticky i kompozičně dobře zvládnutém tvaru se mu přitom zdařila lépe analýza duševního života postav, a to jak venkovských s jejich činorodostí, impulzívností i předsudky, tak hlavního hrdiny s jeho krizemi, ztrátou bezprostřednosti, než samotné vyústění tétc konfrontace. Vedle původní tvorby se F. věnoval příležitostné recenzentské a kritické práci, z níž nejvýznamnější je jeho předmluva k povídce T. Manna Tonio Kröger (1958).

BIBLIOGRAFIE

Rozsvícená okna (Bb 1954), Časová tíseň (P 1961).

LITERATURA

J. Rozner v Plamení 1961 (o Časové tísni); M. Suchomel v HD 1963 (Cesty k dospělosti). *zp*

Norbert (Nora) Frýd

21. 4. 1913 České Budějovice

Studoval na gymnasiu v Českých Budějovicích (maturita 1932) a v l. 1933—39 moderní literatury na filosofické fakultě v Praze (doktorát 1945); zároveň vystudoval práva a byl (1936—39) zaměstnán u filmové společnosti jako textař a dramaturg. Na počátku války pracoval jako archivář a dělník, později byl vězněn v Terezíně, Osvětimi a Dachau. V roce 1945 pracoval v aparátu KSČ, r. 1946

se léčil z následků věznění, v l. 1947—51 působil na československých vyslanectvích v USA a v Mexiku, v l. 1951—53 v rozhlase, od r. 1953 se výhradně věnuje spisovatelské činnosti. Hojně pobýval v cizině: v Koreji (1956), Indii, na Cejloně, Jávě, v Egyptě (1958—59) aj. — Příspěvky v Trampu (debut 1929), Haló novinách, Kulturní politice, Rudém právu, Práci, Kultuře, Literárních novinách, Plameni aj. Užíval pseudonymů Emil Junek, kamarád Franta.

Prozaické dílo Norberta Frýda je značně různorodé, tematicky i žánrově pestré, umělecky nevyrovnané. Nejšťastnější je F. tam, kde se opírá o osobní zážitek, který krystalizoval dlouhá léta. K nejvýznamnějším dílům poválečné české prózy patří F. autobiograficky založený román *Krabice živých*, hluboký obraz života v koncentračním táboře; autor své postavy důsledně odpatetizovává, postihuje jejich vnitřní přerod a kompozičně přesně zvládnutými, navzájem propletenými dějovými liniemi a epizodami navozuje představu zákonitého historického procesu směřujícího k převaze pokrokových sil. Podněty pro své práce nečerpá F. jen z vlastních zkušeností, inspiruje se i novinovými zprávami, drobnými fakty skutečnosti, využívaje napětí mezi exotikou a civilní realitou soudobého světa. Zejména v reportážních *(Mexiko je v Americe)* a cestopisných pracích z Latinské Ameriky *(Usměvavá Guatemala)* obohatil tematicky českou prózu. Odborný zájem projevil F. o mexickou grafiku a lidové umění Jižní Ameriky (Mexická grafika). — Ve svých prózách usiluje F. o napínavou fabuli s náhlými dějovými zvraty. Někdy se však uchyluje k vnějškovému efektu a umělecké improvizaci, která oslabuje záměr zobrazit dramatický lidský osud ve všedních i výjimečných situacích (volná trilogie *Tři malé ženy*). Pro F. je charakteristická snaha o věcnost výrazu a střízlivé hodnocení skutečnosti, které mnohdy pracuje s reportážními postupy.

BIBLIOGRAFIE

Pusťte basu do rozhlasu (pohádky, 1937, 2. vyd. s názvem Pohádky o nových věcech, 1947). Don Juan jde do divadla (R 1942, pseud. Emil Junek). Bratr Jan (B 1945). Divná píseň (R 1946). Mexiko je v Americe (Rpe 1952, vybrané kapitoly pro mládež s názvem Mexické obrázky, 1958). Případ majora Hogana (Pp 1952). Studna supů (R 1953). Havíř Gavlas (Rp 1953). Meč archandělů (Pp 1954, zde obě povídky z kn. Případ majora Hogana). Usměvavá Guatemala (Rpe 1955). Mexická grafika (studie k výtvarné publikaci, 1955). Krabice živých (R 1956). Ztracená stuha (P 1957). Kat nepočká (P 1958). S pimprlaty do Kalkaty (Rpe 1960). Živá socha (P 1961). Tři malé ženy (1963, obsahuje prózy: Ztracená stuha, Kat nepočká, Živá socha). Pan Lučavka (P 1963). — Provedené hry: Noc kotrmelců (1962).

LITERATURA

L. Čivrný v dosl. k Divné písni (1958); F. Buriánek v dosl. ke Krabici živých (1961) a v HD 1958. A. Haman v ČLit 1961 (O tzv. „druhé vlně" válečné prózy v naší současné literatuře). *ztr*

Julius Fučík

23. 2. 1903 Praha

8. 9. 1943 Berlín-Plötzensee

Dětská léta prožil v Praze. Jeho otec byl soustružníkem, později se uplatnil v divadle jako zpěvák. V Plzni absolvoval F. reálku, po maturitě (1921) studoval na pražské filosofické fakultě literární vědu, především u Šaldy. Záhy se začal aktivně zúčastňovat literárního i politického života. Od r. 1919 pracoval v kroužku plzeňské sociálně demokratické levice, přispíval literárními a divadelními kritikami do jejího listu Pravda, r. 1921 se stal členem KSČ. V letech universitních studií přispíval do řady pokrokových časopisů, pracoval v redakci studentské Avantgardy (1925), v Šaldově Tvorbě (1927—28) a řídil nakladatelský časopis Kmen (1927—29). Na podzim r. 1928 předal Šalda Tvorbu F., který z ní vytvořil průbojný, komunisticky orientovaný kulturně politický týdeník; redakci Tvorby řídil s přestávkami až do r. 1938. R. 1929 vstoupil do redakce Rudého práva a jako novinář, reportér a agitátor rozvinul intenzívní propagandistickou činnost. Za vnitrostranické krize byl iniciátorem vystoupení dvanácti spisovatelů, kteří se postavili za nové vedení strany (1929). V době hospodářské krize se zúčastňoval stávek a zajížděl jako novinář do krajů, kde se vyhrocoval třídní boj (1929 na Mostecku vydával ilegální list Stávka; na jaře 1931 v Karlově Huti; 1932 v oblasti mostecké stávky apod.); za svou

politickou činnost byl několikrát zatčen a souzen. R. 1930 podnikl jako člen delegace čs. pracujících čtyřměsíční cestu po Sovětském svazu, kde navštívil hlavní evropská i středoasijská centra nové hospodářské výstavby. Poznatky z této cesty popularizoval rozsáhlou přednáškovou činností v Praze i po celé republice. V letech 1932—33 byl povolán k vojenské službě, kterou zčásti strávil na Slovensku, zčásti v Praze. Na podzim 1933 se pod cizím jménem ujal redakce Haló novin. V l. 1934—36 pracoval v SSSR jako dopisovatel Rudého práva. V té době působil především v Moskvě (byl také spolupracovníkem kominterny a rozhlasu), v hlavních centrech ruské federace a ve Střední Asii, kterou navštívil dvakrát. Po mnichovském diktátu a zákazu KSČ spolupracoval jako literární publicista s demokraticky orientovanými časopisy (Svět v obrazech, Čin, Cesta soukromých zaměstnanců, Včela, Nová svoboda, Naše cesta, Světozor). V létě 1939 se uchýlil do Chotiměře. V létě 1940 byl hledán gestapem; od té doby žil ilegálně v Praze. R. 1941 po zatčení prvního ilegálního ÚV KSČ stal se jedním ze tří členů druhého výboru a řídil zejména tiskovou a propagační činnost. Vydával Rudé právo, Tábor, Dělnické noviny, Trnavečka a další ilegální listy. Tehdy i za první republiky užíval z cenzurních důvodů různé pseudonymy, hlavně Karel Vojan, Karel Strnad, Jiří Štěpán, Jan Borovský, Václav Pilecký, Josef Pavel, Filip, Jan Jan, Petr Tomšů, Petr Vácha, Jan Bárta, Pavel Černý, František Vild, Petr Černý a značky: -jef-, J. F., jf, -f-, Kv, K. V., — kv. atd. V dubnu 1942 byl zatčen a vězněn na Pankráci, kde na jaře příštího roku vznikla tajně a za těžkých podmínek jeho světoznámá Reportáž psaná na oprátce. Rukopis těchto zápisků se podařilo vynést z vězení a uschovat až do konce války, kdy je vydala jeho žena Gusta. V létě 1943 byl F. převezen do Budyšína, později do vězení v Berlíně-Plötzensee. V srpnu byl odsouzen k trestu smrti a 8. září popraven. Za účast v ilegálním antifašistickém boji a za příkladnou osobní statečnost byl po válce jmenován národním hrdinou.

Fučíkova tvorba, inspirovaná revolučními socialistickými ideami, slučuje mnohostrannou literární, publicistickou a politickou činnost. F. začínal na počátku dvacátých let jako divadelní a literární kritik. Už ve svých prvních pracích (Pravda 1922—24, Socialista 1923—24, Pramen 1924—26, Proletkult 1923 aj.) vystupoval jako marxisticky orientovaný kritik, jako stoupenec Wolkrova programu proletářské literatury. Poučen příkladem svého učitele F. X. Šaldy →, který výrazně formoval jeho estetické názory, jeho smysl pro mnohostranné sepětí literatury se životem a pro vnitřní logiku uměleckého vývoje, dovedl se vystříhat názorů, které zužovaly revoluční literaturu na agitační projev a které pohlížely na předchozí etapy literárního vývoje s přezíráním. V polemikách mezi proletářským a avantgardním křídlem revoluční literatury zastával zpočátku spíše stanovisko Wolkrovo →, ač dovedl kriticky upozorňovat na některé problematické stránky proletářské literatury (filosofie sociálního soucitu, naturalismus, tezovitost apod.) a ač mu tvorba vůdčích představitelů Devětsilu byla velmi blízká. V r. 1925, kdy avantgardní program získával mezi levicovými umělci stále větší ohlas, F. polemicky obhajoval Wolkrovo tvůrčí krédo (v Avantgardě), ale později vstoupil do Devětsilu (1926) a ve svých statích (v Rudém právu, Šaldově Tvorbě, v ReDu a v Kmeni) dokazoval, že avantgardní díla Nezvalova, Seifertova, Bieblova, Vančurova, Konrádova jsou výrazem revolučního postoje ke světu, i když jsou vytvářena jinými tvůrčími postupy než proletářská literatura. Zaujetí pro tvárné výboje avantgardní literatury a divadelní tvorby vedlo ho k diferencovanějšímu chápání společenské funkce umění. Jako šéfredaktor Kmene (1927—29) usiloval o soustředění všech pokrokových levicových spisovatelů; z nakladatelského časopisu tak vznikla vyhraněná literární revue, která se vyslovovala odvážně i k některým palčivým kulturně politickým otázkám. V divadelní kritice dvacátých let F. polemicky vystupoval proti oficiálnímu divadlu, proti dramatické tvorbě, která vyjadřovala ideologii vládnoucích tříd (Hilbert →, Zavřel →), i proti konzervativním inscenacím poplatným naturalistické iluzívnosti,

individualistické režijní a herecké koncepci, tvárnému eklekticismu atd. Ve svých statích se opíral o zásady sovětské divadelní avantgardy, které u nás uskutečňoval Honzl →, Burian → a Osvobozené divadlo. — Denní politická práce inspirovala F. k rozsáhlé a tematicky i formálně různorodé reportážní tvorbě. Dramatickými záběry konkrétních životních dějů a faktů oživoval F. události z let hospodářské krize v Československu a z převratného období prvních pětiletek v SSSR (z prvního pobytu v SSSR vytěžil knihu *V zemi, kde zítra již znamená včera*). F. reportáže využívají různých tvárných postupů moderní prózy a leckdy přímo přecházejí v beletristické útvary (např. některé črty ze Střední Asie, napsané v období jeho druhého pobytu v SSSR, vydané po válce ve výboru *V zemi milované*). F. učinil z novinové reportáže integrální součást umělecké literatury a otevřel tak, inspirován tvorbou revolučních reportérů E. E. Kische, L. Rejsnerové, J. Reeda aj., nové plodné možnosti ve vývoji socialistické prózy. — F. ve třicátých letech citlivě reaguje na zostřující se sociální rozpory, na nebezpečí fašismu a války, klade zvýšený důraz na společenskou účinnost umění, na jeho ideovou průbojnost a sdělnost. F. kritiky pohotově odhalovaly kulturní a uměleckou reakci všech odstínů, přinášely cenné podněty pro tvorbu jeho generačních druhů (Nezval →, Burian →, Voskovec → a Werich →) a dovedly citlivě podpořit úsilí demokratických spisovatelů, kteří se probíjeli k hlubšímu a kritičtějšímu poznání soudobé skutečnosti (K. Čapek →). Zabýval se také překlady současné sovětské literatury (I. Babel, P. Pavlenko, V. Višněvskij). — Na konci třicátých let a za okupace soustředil F. pozornost k otázkám kulturního dědictví. Ve studiích a článcích o pokrokových tradicích českého písemnictví, zejména z období národního obrození, zdůrazňoval ty momenty, které měly aktuální společenský dosah (třídní obsah vlastenectví, problém svobody a odpovědnosti, vztah k lidu a k jazyku apod.). Aktualizace kulturně historických námětů se u F. opírala o zasvěcený rozbor; proto jeho eseje a studie (*Božena Němcová bojující*, O Sabinově zradě, Chůva, Paměti Světozoru a další stati), po válce uveřejněné ve *Třech studiích* a ve výboru *Milujeme svůj národ*, kde jsou také uveřejněny články z ilegálního tisku, mají trvalou hodnotu. Náčrt autobiografického románu, prozrazující autorův vypravěčský talent a jeho smysl pro obraznou lyrickou charakteristiku, byl po válce vydán spolu s literárními články, otiskovanými za války v dětském časopise Roj, v knize *Pokolení před Petrem*. — F. literární tvorba vrcholí *Reportáží psanou na oprátce*. Přesvědčivost této knihy, která formou osobních zápisků vypovídá o dramatických událostech z historie českého protiokupačního odboje a která působivě evokuje atmosféru fašistických věznic, je dána nejen jejím dokumentárním svědectvím, ale i uměleckým zobecněním. F. přitom s aktuální dobovou konkrétností klade a řeší odvěké a obecně platné otázky lidské existence: statečnosti a zbabělosti, humanismu a nelidskosti, životního optimismu a vztahu ke smrti. V tom spočívá společenský význam Reportáže psané na oprátce a její mimořádný mezinárodní ohlas (byla přeložena do více než sedmdesáti jazyků). F. osobní příklad se stal inspirujícím příkladem pro milióny pokrokových lidí na celém světě; tuto skutečnost vyjádřila Mezinárodní cena míru, jež byla F. udělena v r. 1950.

BIBLIOGRAFIE

Sjezd fronty, reportáže z VI. sjezdu KSČ (1931), V zemi, kde zítra již znamená včera (Rpe 1932), Přijde nám Rudá armáda na pomoc? (brožura, 1938), Božena Němcová bojující (E 1940). — Dílo J. F. s předmluvami G. Fučíkové a L. Štolla ve Svobodě a SNPL v l. 1945—63 (12 sv.); I. Reportáž psaná na oprátce (1945), II. V zemi, kde zítra již znamená včera (1947), III. Milujeme svůj národ (1948), IV. Tři studie (Božena Němcová bojující, O Sabinově zradě, Chůva; 1947), V. V zemi milované (1949), VI. Stati o literatuře (1951), VII. Reportáže z buržoazní republiky (1953), VIII. Politické články a polemiky I (1954), IX. Politické články a polemiky II (1954), X. Divadelní kritiky (1956), XI. Pokolení před Petrem (1958), XII. Korespondence (1963). — Mimo Dílo J. F.: Obsazení severního pólu (1954, původně v čas. pod pseud. J. F. Pavlov). — Výbory: Dopisy z vězení (1946), Julius Fučík, revoluční novinář (1949), Lidé, bděte! (1950), Ze zápisníků mladého Julia Fučíka (1963).

LITERATURA

J. Weil: Vzpomínky na J. F. (1947); J. Mukařovský — L. Štoll: Kultura v boji za mír (1951);

Hrdina neumírá (1953); J. F., hrdina naší doby (1953); J. F. ve fotografii (1953); Poslední boj J. F. (1953); M. Grygar: J. F. (1953) a Žil jsem pro radost (1958), v ČLit 1953 (o Fučíkově pojetí typizace), 1957 (o div. kritikách), 1958 (o reportážích) a v Divadle 1958 (o vztahu k divadelní avantgardě); Nár. hrdina J. F. (1960); G. Fučíková: Vzpomínky na J. F. (1961). B. Václavek v kn. Tvorba a společnost (1961); J. Honzl v Divadelních a lit. podobiznách (1959); J. Hájek v kn. Literatura a život (1955). F. Vodička v SaS 1949 (o jeho pojetí tradice); J. Dolanský ve Věstníku ČSAV 1953; V. Dostál v NŽ 1953; J. Hájek v Divadle 1953 (o jeho zásluhách o soc. divadlo); H. Hrzalová v Nové mysli 1959; M. Jelínek v SaS 1953 (o jeho stylistickém mistrovství); Z. Mahler v čas. Praha—Moskva 1953 (o novináři); E. Strohsová v ČLit 1953; Z. Tyl v SaS 1953 (o jeho vztahu k jazykové kultuře); L. Bublík v Čs. novináři 1954 (o postavách reportáží J. F.); J. Opelík v ČLit 1954 (o jeho přístupu ke Švejkovi); A. Kusák v Novinářském sborníku (o novináři). *mg*

Ladislav Fuks

24. 9. 1923 Praha

V Praze vystudoval gymnasium (1942) a po válce filosofickou fakultu (obor filosofie, psychologie; doktorát 1949). Pak pracoval v papírnách, v l. 1956—59 působil jako odborný pracovník v Státní památkové správě a v l. 1959—1962 v Národní galerii. Nyní se věnuje výhradně literatuře. — Příspěvky v Květnu (poprvé 1959), Věstníku Židovské obce náboženské a Židovských ročenkách, Za krásami domova, Plameni aj.

V románové prvotině L. Fukse je okupace nazírána očima starého a osamělého pražského žida, který chce přežít; absurdnost i groteskní tragika jeho počínání spočívá však v tom, že chce okupační šílenství zvládnout metodou založenou na rozmyslných propočtech. Básnicky apokalyptická obžaloba fašismu přerůstá tu v odsudek každé odlidštěné společenské mašinérie.

BIBLIOGRAFIE

Zámek Kynžvart — historie a přítomnost (1958), Pan Theodor Mundstock (R 1963). *jo*

G

Jan Gebauer

8. 10. 1838 Úbislavice u Nové Paky
25. 5. 1907 Praha

Vystudoval gymnasium v Jičíně (1858) a po třech semestrech teologie klasickou a slovanskou filologii na universitě v Praze (1864). Vyučoval na české reálce v Praze, v Pardubicích a opět v Praze od r. 1870. R. 1872 získal hodnost doktora, rok nato se habilitoval pro obor českého jazyka a české literatury na pražské universitě, kde se stal r. 1880 mimořádným a r. 1881 řádným profesorem. Po rozdělení university na českou a německou (1882) přešel na universitu českou, kde přednášel až do své smrti, zasahuje zároveň podstatně do organizace vědeckého života u nás s autoritou všeobecně a dodnes uznávanou.

Gebauer je zakladatelem vědecké bohemistiky a hlavním představitelem tzv. mladogramatické školy, jejíž síla spočívala ve filologické přesnosti, v důkladnosti a v důraze na jazykový materiál, pro jehož zkoumání vytvořila přesné metody. Vyšel ze studia obecného a románského jazykozpytu, ale studoval i jazyky slovanské, germánské, litevštinu a sanskrt a získal si ve všech těchto oblastech rozsáhlé znalosti. Od r. 1870 se věnoval výhradně studiu jazyka českého a zde také spočívá jeho hlavní vědecký význam. Napsal množství studií věnovaných dílčím otázkám hláskoslovným, tvaroslovným a kmenoslovným i syntaktickým (otiskoval je především v Listech filologických, Časopisu Českého muzea, Archiv für Slawische Philologie, v Pojednáních Učené společnosti aj.), které směřovaly k syntetickému zpracování historie českého jazyka *(Historická mluvnice jazyka českého)* a ke shrnutí slovního bohatství staršího českého jazyka *(Slovník staročeský)*. Jeho Historická mluvnice a především mluvnice pro potřeby školské provedly důkladnou revizi spisovného jazyka a kodifikovaly spisovnou češtinu, poprvé od Dobrovského →, v podstatě v té podobě, kterou má dnes. K této kodifikaci přispěla i Pravidla hledící k českému pravopisu (1902), při jejichž vytváření měl G. účast rozhodující. Všechny G. jazykovědné práce spočívaly na dokonalé znalosti starých památek, při jejichž studiu si musel všímat i otázek literárněhistorických (např. otázek autorství, závislosti na jiných památkách domácích i cizích); pro jejich kritická vydání promýšlel a navrhl vědecké zásady. K literární historii vedly G. nejen povinnosti vysokoškolského učitele (jazyk a literatura byly přednášeny dohromady), ale i zájmy z mládí. Do r. 1870 pracoval převážně v oblasti literární, zvláště slovanské. Překládal bulharské, srbské a litevské národní písně (Lumír 1863, Literární listy 1863, 1865) i ukázky z poezie staroindické (Květy 1867—69) a psal o nich i studie; přeložil i Karamzinovu novelu Marfa posadnice (Rodinná kronika 1863) a jiné drobnosti z ruštiny. Jedinečná a stále se prohlubující znalost staročeských

památek a jejich jazyka přivedla G. k opětovnému zkoumání RKZ →, o jejichž pravosti byl na počátku své vědecké dráhy přesvědčen. Řada jeho studií, v nichž ukázal na nepůvodnost celé jazykové soustavy Rukopisů a jejichž výsledky shrnul ve spisku *Poučení o padělaných rukopisích*, definitivně uzavřela pro českou vědu spory vedené o pravost těchto památek; důkazy z jiných vědeckých oblastí G. závěry jen potvrzovaly.

BIBLIOGRAFIE

Uvedení do mluvnice české (1876), Hláskosloví jazyka českého (1877), Poučení o padělaných rukopisích Královédvorském a Zelenohorském (1888), Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské (1890), Historická mluvnice jazyka českého (Hláskosloví 1894; Tvarosloví 1. Skloňování, 1896; Tvarosloví 2. Časování, 1898; Skladbu vydal F. Trávníček 1929), Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé (1900), Slovník staročeský (1. díl, A—J, 1903, 2. díl, K—N, dokončil E. Smetánka, 1916), O životě a spisích Tomáše ze Štítného (k vyd. upravil J. Vodehnal, 1923), Stati literárně dějepisné (k vyd. připravil Arne Novák, 1941) aj. — Edice: Nová rada, Báseň pana Smila Flašky z Pardubic (1876), Žaltář wittemberský (1880), Přibíka z Radetína řečeného Pulkavy kronika česká (1893). — Soupis prací J. G. je připojen k Statím literárně dějepisným.

LITERATURA

M. Gebauerová: Rodinné vzpomínky na J. G. (1926, 3 sv.). J. Zubatý v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1908); A. Novák ve Zvonech domova (1916); Z. Nejedlý v kn. T. G. Masaryk III (1935) a v kn. Z čes. kultury (1951); F. Trávníček ve sborníku Z. Nejedlému ČSAV (1953). *rh*

František Gel

(pův. jm. František Feigel)

18. 9. 1901 Město Albrechtice u Krnova

Vychodil prostějovské gymnasium (1919), jednoroční abiturientský kurs obchodní akademie a stal se korespondentem Všeobecné bankovní jednoty v Brně. Jeho novinářská dráha začala r. 1924, kdy působil jako brněnský dopisovatel pražského čtrnáctideníku Soudní síň. Téhož roku byl přijat do redakce Lidových novin, kde pracoval až do svého odchodu do vydavatelství Melantrich (1933). Koncem r. 1939 odešel ilegálně do zahraničí a nastoupil vojenskou službu v čs. zahraniční armádě ve Francii; po pádu Francie pracoval v Anglii jako vojenský redaktor, později jako frontový zpravodaj pro zahraniční ČTK a české noviny, jež vycházely na východní frontě, v Anglii a v zámoří. Po demobilizaci v srpnu 1945 nastoupil jako politický redaktor v rozhlase (od září 1945 do října 1946 byl zpravodajem v Norimberku u Mezinárodního vojenského soudu). V l. 1948 až 1949 pracoval v diplomatických službách v Londýně a Paříži, odkud se vrátil znovu k rozhlasové práci. Od r. 1953 přednáší na katedře novinářství. Nyní je docentem pro obor teorie novinářství na Institutu osvěty a novinářství při Karlově universitě. Příspěvky v Lidových novinách, v novinách a časopisech Melantricha, ve Světě v obrazech, Zápisníku, Literárních novinách, Kulturní tvorbě aj. Gelův význam spočívá v žurnalistice, s níž podstatně souvisí i jeho ostatní činnost literární. Začal psát soudničky (zaskakoval v Lidových novinách za R. Těsnohlídka →) a po dlouhém období zpravodajské reportáže (k nejvýznamnějším patří poválečné cykly asi osmi set rozhlasových relací z přelíčení s fašistickými válečnými zločinci v Norimberku 1946 a Bílá kronika, příběhy životního a pracovního hrdinství z let 1946—48) soustřeďuje se k populárně vědeckým reportážím historickým a životopisným. G. staví celou svoji tvorbu důsledně na faktech, s nimiž pracuje s mimořádnou úctou a přesností a jež komponuje do napínavých souvislostí.

BIBLIOGRAFIE

O lidských povoláních (životní kréda 550 českých a slovenských lidí, 1931), Internacionála a Marseillaisa (Rp 1952), Jak jsem létal a padal (autobiografické vyprávění E. Čiháka, 1957), Přemožitel neviditelných dravců (životopis L. Pasteura, 1959). — Z překladů: E. M. Remarque, Cesta zpátky (1932); M. Twain, Dobrodružství H. Finna, Dobrodružství T. Sawyera (1955), Princ a chuďas a Yankee z Connecticutu na dvoře krále Artuše (1957); A. C. Doyle, Pes baskervillský (1958); Odoricus Bohemus de Foro Iulii, Popis krajů východních (1962). *vk*

František Gellner

19. 6. 1881 Mladá Boleslav
asi v září 1914 v Haliči

Narodil se v rodině nezámožného židovského obchodníka. Gymnasium vystudoval v Mladé Boleslavi (1899). Už tehdy psal do studentských časopisů Lucerna, Pêle-mêle a Mládí. Po maturitě odešel na techniku do Vídně, odtud (1902) do Příbrami na báňskou akademii (do roku 1904). Zajížděl často do Prahy a patřil k básníkům anarchistické skupiny, kteří se scházeli v Neumannově → olšanské vile (debutoval už 1896 ve Švandovi dudákovi). Byl příslušníkem pražské předválečné bohémy, což podstatně ovlivnilo jeho tvorbu. Po skončení vojenské služby odešel (na podzim 1905) studovat malířství v Mnichově a v Paříži (1905—08). Jako kreslíř proslul zejména satirickými kresbami, otiskovanými, podobně jako verše, v Novém kultu (ilustrace k Havlíčkovu Křtu sv. Vladimíra), v Šibeničkách, Karikaturách, v Kalendáři revolucionářů aj. V Paříži přispíval kresbami do významných satirických listů Rire, Les Temps nouveaux, Cri de Paris. R. 1908 se vrátil do Čech, odkud roku 1909 odešel na malířskou akademii do Drážďan, v l. 1910 a 1911 žil opět v Paříži. Po ztroskotání mladistvých životních plánů vstoupil na vyzvání St. K. Neumanna → do redakce brněnských Lidových novin. Psal prozy, které otiskoval v Karikaturách (pseud. St. Pára) a ve Večerech (příloze Lid. novin, pseud. Norbert Čížek, Robert Čížek). Kreslil pro Krameria a Večery. Na počátku světové války narukoval na haličskou frontu a už v září 1914 byl prohlášen za nezvěstného.

Gellnerův střízlivý, racionálně založený skepticismus se odráží od tehdejší převážně senzualistické poezie. G. je v českém básnictví pokračovatelem ironické skepse Nerudovy → a Macharovy →, v jazyce se blíží hovorovému podání. V odporu ke konvenci a literární manýře došel G. až k provokativně drsnému, „neliterárnímu" výrazu, strhávajícímu masku společenské přetvářce, zvláště v oblasti erotické a sexuální *(Po nás ať přijde potopa, Radosti života)*. G. „cynismus" však správně později vysvětlil Neumann jako skrývanou upřímnost a pravdivost. G. přispěl k oblibě písňových forem, v tehdejším básnictví rozšířených, využívaje metod a postupů kabaretního kupletu a šansonu. Mnoho jeho básní se objevovalo v repertoáru mladých českých kabaretů, zvl. v Červené sedmě. Z prozaických prací G. jsou nejlepší jeho časové satirické fejetony a bystré eseje o otázkách umění.

BIBLIOGRAFIE

Po nás ať přijde potopa (Bb 1901), Radosti života (Bb 1903). Cesta do hor a jiné povídky (1914). — Posmrtně: Nové verše (1919), Don Juan (B 1924). Přístav manželství (D 1928 ve Spisech, prem. 1926), Potulný národ (P 1928 ve Spisech, poprvé v Lidových novinách 1912). — Spisy v l. 1926—28 (3 sv., v usp. M. Hýska). — Výbory v usp. Fr. Buriánka (1952, 1955 a 1957) a M. Kundery (1957).

LITERATURA

F Buriánek: Bezruč—Toman—Gellner—Šrámek (1955) a ve sborníku O čes. satiře (1959). M. Hýsek v dosl. k 3 sv. Spisů F. G. (1928); St. K Neumann v kn. Vzpomínky (1931) a v Trnu 1924; F. X. Šalda v ŠZáp 1933—34 (Několik myšlenek na téma básník a politika); J. Hora v kn. Poezie a život (1959). M. Kundera v předmluvě k Básním (1957; F. Gottlieb v Kytici 1948; J. Petrmichl v NŽ 1958; M. Červenka v ČLit 1959. *rp*

Jarmila Glazarová

(vl. jm. Podivínská)

7. 9. 1901 Malá Skála u Turnova

Rodiče ztratila na začátku první světové války, v r. 1918 se ocitla ve Slezsku, kde absolvovala dvouletou hospodářskou školu; v l. 1922—34 žila v Klimkovicích, provdána za lékaře. Po osvobození pracovala jako publicistka, v l. 1946—48 byla kulturním atašé na čs. velvyslanectví v Moskvě, v l. 1954—56 poslankyní Národního shromáždění. Nyní žije v Praze jako spisovatelka. — Publikovala zejména v časopise Panoráma, po válce v Radě žen, Venkovské ženě, Rudém právu, Novém životě, Literárních novinách, Plameni aj. R. 1959 byla jmenována národní umělkyní.

Autobiografická prvotina *Roky v kruhu* nevznikala jako kniha, nýbrž jako zápisky, jimiž si chtěla autorka po smrti muže zpřítomnit uplynulých dvanáct let života.

Zápisky pak poslala na naléhání přátel do české části soutěže o světovou románovou cenu 1936, kterou pořádala nakladatelství Sfinx a Družstevní práce; porota je ocenila a kniha se stala literární senzací. — Základní vlastností díla J. Glazarové, jež se projevila už v prvotině, je vypjatý etický vztah k životu, založený na mravní čistotě a směřující k uskutečnění ideálu životní harmonie. Zprvu se zdál být ideál uskutečnitelný *(Roky v kruhu)* v situaci, kdy o něj usilují dva jedinci, jejichž vztah je založen na vzájemné úctě, porozumění a věrnosti, musel však být zároveň izolován od rušivých vlivů společenských. Takto pojatý příběh má dva póly: vedle harmonie a štěstí i tragiku společenského nenaplnění života, nenaplněnou touhu po družnosti. Cesta za kladným ideálem vedla k soustředění na pozitivní fakta života a k přírodě, jež je základnou harmonického soužití hrdinů knihy. G. vytváří svět společenství člověka, přírody, věcí a zvířat a nalézá naplnění v činorodém vztahu k nejprostším jevům života. Patos knihy proto nespočívá v rezignaci a odmítání, ale v optimistickém vztahu k okolí a věcem, které zbavuje nánosů každodennosti a propůjčuje jim básnické kouzlo. Společenské a dobové pozadí příběhu Roků v kruhu stejně jako vyústění románu, v němž smrt „idylu" ruší, ukazují na provizornost řešení. Další romány jsou postaveny na střetání jedince se společností. Ve vztahu hrdinek *Vlčí jámy* a *Adventu* ke společnosti jde o tragický konflikt mezi bezbrannou mravní čistotou a morálkou, jež je výrazem vlastnických vztahů. Vlčí jáma je přesná v kritice této morálky, kterou představuje maloměstský svět Kláry, vyznačující se mimořádnou schopností zbavit lidskosti krásu i lásku. Advent je příběhem ženy, jež marně hledá lidské podmínky pro své dítě. Je umístěn do jediné noci, v níž si hrdinka, hledající ztraceného syna, vybavuje všechna dosavadní zastavení své křížové cesty a dospívá k poznání, že po celá léta, kdy se kvůli synkovi ponižovala, jej vlastně ztrácela. Prudkou gradaci retrospektivně vyprávěného děje, který směřuje ke katastrofě, způsobuje horečné úsilí hrdinky najít ve vzpomínkách na běh svého života příčiny jeho ztroskotání. Pro příběhy deptaných životů volí G. na rozdíl od deníkové formy prvotiny formu psychologického románu se složitým prolínáním různých časových rovin, dějů se vzpomínkami a reflexí. Prostředkem zvyšujícím emocionalitu a naléhavost příběhů je G. věta, zatížená básnickým pojmenováním, využívající nářečních prvků pro zvýšení expresivity vyprávění a k básnické aktualizaci jazyka. Druhou část díla J. G. tvoří umělecká publicistika. Jejím vrcholem je *Chudá přadlena*, pásmo sugestivních črt, odvíjející se v hranicích zrození a zániku života beskydského horala a odhalující společenské i přírodní zázemí *Adventu*. Poválečná publicistika se (s výjimkou *Leningradu*, který je spíše básnickým, kulturně historickým průvodcem města než výpovědí o životě současníků) soustřeďuje k postižení proměny dnešního člověka; půvabné jsou zvláště lyrické portréty lidí autorce blízkých.

BIBLIOGRAFIE

Roky v kruhu (R 1936), Vlčí jáma (R 1938, zfilm.), Advent (R 1939, zfilm.), Chudá přadlena (Pp 1940), Zahradník Hejduk (pohádka, 1944), Výmarský deníček (Rp 1950), Leningrad (Rp 1950), Dnes a zítra (Fí 1952), Jaro Číny (črty, 1954), Ani dálka, ani cizina (Rpe 1959), Píseň o rodné zemi (Fí 1960), Básník domova (projev, 1962). — Dílo v Čs. spisovateli v l. 1953—60 (6 sv.).

LITERATURA

F. Buriánek v doslovu k Rokům v kruhu (1959) a k Vlčí jámě (1962); Jiří Hájek v kn. Osudy a cíle (1961), v NŽ 1951 a v Plameni 1961. V. Karfík v Čes. jazyku a literatuře 1961—62 (Dílo lásky k životu); D. Šajtar ve Slezském sborníku 1955. *vk*

Emilián Glocar

11. 7. 1906 Lukavice u Zábřehu na Moravě

V sedmnácti letech osiřel a odstěhoval se k příbuzným do Jugoslávie. Vystudoval v Sarajevu pravoslavné bohosloví a působil v severní Jugoslávii ve Sremě jako kněz do r. 1939, kdy emigroval do USA; zde žije (v Akronu v Ohiu) dosud. Své první knihy podepisoval Emil Bl. Glocar. Přispívá do českých Chicagských listů. Věnuje se i malířství, napsal historickou práci o Moravských bratřích a jejich přínosu pro severoamerickou kulturu.

Do literatury vstoupil Glocar dvěma sbírkami březinovské lyriky, těžiště jeho tvorby tkví však v próze. Zajímají ho dva námětové okruhy: srbská vesnice v přítomnosti i v minulosti (nejzdařilejší je tu obraz selské vzpoury na počátku 19. stol. *Rebelie*) a historie jeho vlastního rodu, olomouckých měšťanů v 16. století. — G. historické prózy jsou založeny na důkladném studiu archívního materiálu; autor dovede živě evokovat historické prostředí, často se však dává zlákat barvitostí dobového koloritu a dějovými efekty. Čtenářsky vděčné romány, jimž chybí přesvědčivější psychologické prokreslení, leckdy ulpívají na beletrizaci historických faktů.

BIBLIOGRAFIE

Písně sirotků (Bb 1931), Vigilie (Bb 1932), Od jara do jara (R 1936), Fruška gora (R 1946), Rebelie (R 1949), Olomoucká romance (R 1960), Magistr Gabriel, písař olomoucký (R 1962). — V USA vydal za války román Muž z Balkánu a povídku Děti v bouři.

LITERATURA

E. Lukeš v dosl. k Rebelii (1949); F. Spurný v doslovech k Olomoucké romanci (1960) a k Magistru Gabrielovi (1962). *šv*

Bedřich Golombek

5. 2. 1901 Ostrava-Hrušov
31. 3. 1961 Brno

Syn vážného na dole, maturoval v Ostravě na klasickém gymnasiu (1919) a při zaměstnání vystudoval čtyři semestry právnické fakulty v Brně. R. 1919 nastoupil do redakce Lidových novin v Brně, zprvu jako reportér, pak jako referent ze soudní síně, redaktor a konečně šéfredaktor odpoledního vydání a šéf pražské redakce listu (1945—48). V l. 1948—56 byl úředníkem v továrně na rentgenové přístroje v Brně. — Pro Lidové noviny napsal stovky reportáží, soudniček, kurziv aj.

V široce založených a kompozičně rozvrstvených románech z rodného Ostravska *(Lidé na povrchu, Dům o dvou poschodích)* zobrazil Golombek postupnou proměnu vesnice na okraji průmyslové pánve od počátku 20. stol. Jeho romány jsou pestrým kaleidoskopem volně řazených osudů. Dějově sevřenější je až román z osvobozovacích bojů v Brně na jaře 1945 *(Vysazená okna)*, v němž však G. ztroskotal na volbě příliš výjimečného a pesimisticky řešeného konfliktu. O záběr do současných problémů se po letech odmlčení pokusil v knize drobných próz *Perleťová květina*; zdařile zachytil vnitřní konflikty člověka zbavujícího se zátěže minulosti.

BIBLIOGRAFIE

Dobrodružství tří Billů (P pro mládež, 1926), Černí andělé (Pp 1929), Lidé na povrchu (R 1941), Dům o dvou poschodích (R 1942), Dnes a zítra (vzpomínkové fejetony, 1944), Válka v datech (chronologický přehled, 1945), Co nebude v dějepise (Rpe 1945), Rudolf Těsnohlídek (životopisná studie, 1946), Vysazená okna (R 1947), Perleťová květina (Pp 1959), Čtení o veletrhu (Rp 1961). — S E. Valentou zpracoval vzpomínky českého polárníka Jana Welzla (Třicet let na zlatém severu, 1930, Po stopách polárních pokladů, 1932, Trampoty eskymáckého náčelníka v Evropě, 1932, Ledové povídky, 1934). *šv*

František Gottlieb

4. 8. 1903 Klatovy

Studoval gymnasium v Klatovech (1914 až 1922), práva v Praze (doktorát 1927), pracoval jako advokátní koncipient a později jako advokát v Praze (do r. 1939). Za okupace žil v Palestině, zúčastnil se jako dobrovolník tažení u Tobruku, od r. 1944 (ještě v Londýně) byl úředníkem ministerstva zahraničních věcí (do roku 1958), nyní je spisovatelem z povolání. Příspěvky v Zemi (1922), Prameni, Hostu, Lidových novinách, Tribuně, Národním osvobození, Kytici, Tvorbě, Židovské ročence aj. Věnoval se teoretické i praktické práci v oboru mezinárodního práva, jako čs. delegát se účastnil valných shromáždění OSN v letech 1948—50. Studijně pobýval v Paříži (1925), cestoval po evropském jihu aj.

Gottliebovy básnické začátky, diktované pocity osobní i kmenové židovské úzkosti, jsou poznamenány myšlenkovým i tvárným vlivem a příkladem Ot. Fischera →. Ani prudký životní náraz, jímž byla válka, nevnesl do G. kultivovaných veršů ještě zcela nový tón; bezprostřednější vztah k realitě a skutečnou smyslovou

konkrétnost a naléhavost musel G. své poezii dobýt v zápase se sklonem k abstraktní reflexi. Nad ni se dostává teprve sbírkami *Nápěvy a nárazy* a *Hrací mlýn*. — V próze debutoval historickým románem *Životy Jiřího Kahna*; zpracování základního problému židovské vykořeněnosti a horečné lačnosti po životě vyznělo z valné části rétoricky. V početnější poválečné próze se G. několikrát vrátil ke svým válečným zážitkům a zkušenostem (*Čelem proti čelu, Člověk není stěhovavý* aj.), evokoval atmosféru popřevratových let svého mládí *(Volání na časy)* a novelou o umělci 17. stol. zasáhl i do aktuální diskuse o pravém uměleckém hledačství *(Cesta k mistrům)*.

BIBLIOGRAFIE

Cesta do Kanaan (Bb 1924), Proměny (Bb 1928), Životy Jiřího Kahna (R 1930, přeprac. 1947), Jan Maria Zeyer (E 1932), Bílý plamen (Bb 1935), Vzkaz (Bb 1938), Dvojí nástup (Bb 1942 v Londýně pod pseud. Josef Goral, rozšíř. vyd. 1946), Po druhé Tobruk (kronika, 1946), Čelem proti čelu (Pp 1947), Procitnutí (Bb 1954), Jaro a poušť (Pp 1956, rozšíř. 1962), Nápěvy a nárazy (Bb 1957), Novely z rozchodu (1958), Cesta k mistrům (P 1958), Hrací mlýn (Bb 1959), Člověk není stěhovavý (P 1959), Volání na časy (R 1962), Oblouky a prameny (výbor z básní, 1963). *mb*

František Götz

1. 1. 1894 Kojátky u Bučovic

Po studiu na reálném gymnasiu v Bučovicích (maturita 1912) a absolvování abiturientského kursu v Brně působil jako učitel, naposled v Brně (od 1918). Už tehdy aktivně zasahoval do divadelního života svými referáty (v časopise Socialistická budoucnost); v časopise Host vystupoval jako mluvčí Literární skupiny, která se hlásila k programu „etického socialismu", pojímajícího člověka nehistoricky, vně třídních vztahů. V r. 1923 přešel do Prahy, kde působil nejdříve jako lektor, od r. 1927 jako dramaturg Národního divadla (do r. 1944). V l. 1944 až 1946 byl uměleckým ředitelem Městských divadel pražských, 1947—48 šéfem činohry Národního divadla, 1948—50 náměstkem uměleckého ředitele Národního divadla. Byl literárním referentem v Národním osvobození (1924—39; 1945—48) a spoluredaktorem v časopisech Host (1922—25), Literární svět (1927—28, s J. Ježkem), Národní a Stavovské divadlo (od 1930 s názvem Národní divadlo; 1926—43). Redigoval několik divadelních sborníků (Nové české divadlo, 1930—32, s M. Ruttem; francouzský sborník Národní divadlo, 1930, s F. Pujmanem; České umění dramatické, 1940, s F. Tetauerem). Po r. 1945 se stal profesorem dramatického oddělení AMU v Praze, externě přednášel na filosofické fakultě Karlovy university, r. 1950 byl jmenován profesorem teorie dramatu a dramaturgie na DAMU, od r. 1960 je profesorem filosofické fakulty University Karlovy (je autorem řady vysokoškolských skript z dějin evropského divadla 19. a 20. stol. a teorie dramatu). Jako dramaturg iniciativně probojovával zejména soudobé drama. — Přispíval do Hosta, Lidových novin, Literárních novin, Lípy, Kytice, Nového života, Divadelních novin aj.

Götzovo místo v kontextu meziválečné kultury je dáno jeho neúnavným úsilím začlenit vývoj české literatury a divadla do širších souvislostí soudobého západoevropského umění. Extenzita vzdělání i publicistická pohotovost jej leckdy vedla k eklekticismu, který relativizoval jeho vlastní filosofickou a estetickou koncepci. G. poučeně informoval, někdy i s osobní sympatií, o různých proudech zahraničního umění i o některých nových literárněvědných metodách. Ve své kritické praxi využíval zejména postupů psychologických a sociologických; nesměřoval však k pojmové přesnosti, daný literární jev se pokoušel vystihnout spíše esejistickým opisem, dojmovou charakteristikou. K prvním G. knižním pracím patří literárně dějepisné školní příručky *(Stručné dějiny literatury české, Novodobá literatura česká ve škole, Úvod do poezie)*. — První G. literárněkritická kniha *Anarchie v nejmladší české poezii* interpretovala mladou tvorbu, inspirovanou válečnými sociálními rozpory, v duchu evolučního, „duchovního" socialismu, silně poznamenaného teoriemi německého expresionismu. Na tuto knihu navazuje soubor kritických portrétů českých básníků a prozaiků (od Hlaváčka po Biebla) *Jasnící se horizont*. Zájem o význačné zjevy světové literatu-

ry, o nové metody psychologického výkladu osobnosti a reality v tvorbě, v kritice a filosofii charakterizuje knihu *Tvář století*. Konfrontaci české literatury s různými proudy moderního evropského umění provedl v knihách *Básnický dnešek* a *Český román po válce*. Soubor statí *Na předělu* podává široce založený, leč popisně informativní přehled vývoje evropských duchovních proudů a literárních směrů na přelomu třicátých a čtyřicátých let. Soudobému světovému dramatu věnoval pozornost v knize *Zrada dramatiků*; studie *Boj o český divadelní sloh*, charakterizující vývoj české scény od konce 19. stol., má programní charakter. Výrazem G. pokrokového a demokratického postoje se stala knížka statí *Osudná česká otázka*, včasně a energicky varující před fašismem. Svou vyznavačskou monografií *F. X. Šalda*, která je prvním syntetickým nárysem kritikova života a tvorby, přispěl k upřesnění vývojové periodizace Šaldova díla. V monografiích o J. Kvapilovi a V. Řezáčovi se G. dopracoval pevnějších kritérií historických a společenských. V současné době se G. zabývá intenzívně otázkami českého moderního herectví (monografie o Z. Štěpánkovi a o V. Fabianové) a teorie dramatu. — Z divadelního života, zvláště z jeho uměleckých a generačních sporů, čerpají i G. pokusy o román *(Padající hvězdy)*, vyznačující se víc znalostí prostředí než uměleckým zvládnutím látky. Na jevištích byly provedeny jeho dramatizace Dostojevského (Idiot, 1928; Běsi, 1929; Výrostek, 1933), Balzaca (Sestřenice Běta, 1936) a J. Nerudy (Malostranská humoreska, 1942) i jeho vlastní hry, z nichž *Soupeři* předvádějí drama životního a divadelního soupeřství režiséra J. J. Kolára a dramaturga E. Bozděcha. G. upravil klasické hry (Goldoniho Loď do Smyrny) a psal náměty k filmům (Okouzlená, V horách duní).

BIBLIOGRAFIE

Stručné dějiny literatury české (1920), Novodobá literatura česká ve škole (1920), Anarchie v nejmladší české poezii (studie, 1922), Úvod do poezie (1923, rozšíř. Cesta k našim básníkům, 1933), Jasnící se horizont (studie, 1926), Tvář století (studie, 1929), Básnický dnešek (studie, 1931), Zrada dramatiků (studie, 1931), Padající hvězdy (R 1932), Osudná česká otázka (1934), Boj o český divadelní sloh (1934), Český román po válce (1936), Muž bez vlasti (R 1936), F. X. Šalda (1937), První rota (D 1938, i prem.), Soupeři (D 1940, i prem.), Paní našich snů (R 1942), Světelný gejzír (D 1943), Na předělu (Ee 1946), Jaroslav Kvapil (1948), Václav Řezáč (1957), Zdeněk Štěpánek (1962), Vlasta Fabianová (1963).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 12 (1959, Ejhle, kritik), v KP 13 (1963, Kritika a nekritika) a v ŠZáp 1932 až 1933 (O několika románech, které nechtějí být uměním — o Padajících hvězdách); M. Rutte v kn. Doba a hlasy (1929); K. Sezima v kn. Mlází (1936). *mg*

Achille Gregor

3. 12. 1910 Praha

Než se stal spisovatelem z povolání, učil se automechanikem, byl úředníkem a v l. 1934—39 členem redakce Českého slova. Nyní je stálým spolupracovníkem časopisu Dikobraz. — První prozaické práce otiskl v Konrádově Trnu, dále publikoval v Českém slově, A-Zetu, Právu lidu, v Rudém právu (politické satiry) aj. Krátký čas vydával satirický časopis H_2SO_4 (1934—35), který však byl úředně zastaven.

Po umělecky nenáročných prozaických knížkách z období novinářského působení *(Kolem horké kaše, Povídky s r. o.)* následovaly v Gregorově tvorbě humoresky, povídky a romány, v nichž převládá spíše krotký humor než útočná společenská satira *(Patron přijede, My, spotřebitelé, Zázrak v Těpicích)*. V nejlepších z nich podařilo se mu však aspoň částečně satiricky postihnout některé přežitky, nedostatky a nešvary současného života *(Muž v podnájmu a jeho historie, Nepříjemné maličkosti)*. G. se daří lépe v krátkém útvaru povídkovém než v románě, kde jeho duchaplnost často ustupuje ploché popisnosti. O rozmarný cestopis z SSSR pokusil se v knize *Čtyři jedou za obzory*.

BIBLIOGRAFIE

Pěšinky do filmového nebe (Pp 1940), Kolem horké kaše (Pp 1942), Povídky s r. o. (1945), Přijede patron (R 1950), My, spotřebitelé (Pp 1954), Muž v podnájmu a jeho historie (Pp 1954), Nepříjemné maličkosti (Pp 1955), Čtyři jedou za obzory (P 1960), Zázrak v Těpicích (R 1961). *jn*

Jan Grossman

22. 5. 1925 Praha

Po maturitě na gymnasiu v Praze (1944) studoval v l. 1945—48 na filosofické fakultě Karlovy university srovnávací literaturu a estetiku. Za války se stal členem ilegálního Hnutí za svobodu a účastnil se r. 1945 založení deníku Mladá fronta, v němž byl také do r. 1946 zaměstnán. R. 1946 se stal lektorem činohry Národního divadla, pak byl převážně dramaturgem (v l. 1949—53 ve Státním divadle v Brně, 1953—56 v Burianově Armádním uměleckém divadle, 1959—60 externě v Laterně magice, r. 1961 v Divadle Na zábradlí, kde je od r. 1962 šéfem činohry) a přitom sám řadu her režíroval. V l. 1956—59 byl redaktorem v nakladatelství Čs. spisovatel. Příspěvky v Řádu (tam 1944 první větší stať), Generaci, My 46 (zde vedl kulturní rubriku), Listech (které 1947—48 spoluredigoval), Kvartu, Novém životě a v posledních letech hlavně v Divadle, Divadelních novinách a v Acta scaenographica. Ve svých začátcích užíval původního vlastního jména Grossman, někdy Jan M. Grossman a šifry JMG.

V řadě syntetických studií (hlavně v Generaci r. 1946) i jednotlivých kritik (1945 až 1948) formuloval Grossman svou koncepci literatury a literární kritiky, která proti aprioristické tezovitosti staví analytický přístup ke skutečnosti. Polemizoval s těmi tendencemi, které socialistické umění zužovaly na funkci utilitárně výchovnou. Po delší odmlce začíná G. znovu publikovat od r. 1956, jednak předmluvy k edicím (Halase, Ortena, Brechta), jednak, a to především, příspěvky o divadle. Píše problémové studie o práci Národního divadla a Mahenovy činohry, o Brechtovi, o specifice moderního herectví, o teoretických otázkách Laterny magiky, o malých divadlech aj. Zkoumaný problém zařazuje vždy do širších kulturních souvislostí, a tak jeho stati, často značně specializované, rozvíjejí v podstatě jediné téma moderního umění. Proti násilnému překlenování krizového charakteru moderního umění v poúnorových letech (viz O krizi v literatuře, Nový život 1956) vychází G. z přesvědčení, že tyto rozpory lze překonat jen jejich domyšlením, a soustřeďuje se k uměleckým oblastem a zjevům, v nichž se zauzlují a vyhrocují pozitivní vývojové tendence. — Přeložil (hlavně z angličtiny) několik dramat a pro Mahenovu činohru zdramatizoval Haškova Švejka (1963).

pb

Antonín Grund

3. 4. 1904 Praha
14. 11. 1952 Praha

Po maturitě na gymnasiu v Praze (1923) studoval na Karlově universitě češtinu a němčinu (doktorát 1928); zde byl žákem J. Vlčka, J. Jakubce a M. Hýska, kteří měli největší vliv na jeho vědeckou metodu. Krátce působil na reálném gymnasiu v Praze a od r. 1929 pracoval v Národním muzeu, nakonec jako správce oddělení rukopisů a starých tisků (do roku 1945). R. 1936 se habilitoval na Karlově universitě pro obor dějiny české literatury a hned po válce (1945) byl jmenován profesorem dějin české literatury na universitě v Brně; zároveň přednášel i v Praze. V Brně byl nástupcem A. Nováka, jehož syntetická díla o české literatuře vydával a doplňoval: Stručné dějiny literatury české (zkrácené vyd. Přehledných dějin literatury české z r. 1939, 1947), Dějiny českého písemnictví (1946), České písemnictví z ptačí perspektivy (1946). Účastnil se organizování prací bibliografických (s J. Bramborou a F. Vodičkou uspořádal Bibliografii čs. prací filologických II, Literatura, 1938) i edičních v Národním muzeu, v Matici české i v komisích České akademie věd a umění; zde přispěl i k založení Ústavu pro českou literaturu, jehož byl prvním vědeckým sekretářem. Redigoval spisy J. K. Šlejhara (1929—31), K. J. Erbena (1938—40) a V. Dyka (1947—49).

A. Grund se věnoval především výkladu literatury 19. století, o jejíchž předních představitelích (Tyl, Němcová, Kollár, Havlíček, Šafařík, Neruda, Hálek, Nováková, Šlejhar, Winter, ale i Dyk, Mahen aj.) psal studie do odborných časopisů

(Časopis Českého muzea, Listy filologické, Časopis Matice moravské, Rozpravy Aventina, Listy pro umění a kritiku, Kytice, brněnský List aj.) a do sborníků anebo doprovázel doslovy vydání jejich děl. Hlavní zájem soustředil na K. J. Erbena →, k jehož životopisu snesl množství materiálu a jehož díla (která souhrnně a kriticky vydal) vyložil v souvislostech slovanských literatur a ve vztahu k ostatní české literatuře třicátých a čtyřicátých let 19. stol. G. byl jedním z prvních soustavných badatelů o české literatuře renesanční, v níž sledoval ohlas renesanční literatury světové; tyto památky 16. a 17. stol. také vydával knižně i v časopisech (v Listech filologických 1948 Renesanční tance smrti) a ve výkladech analyzoval jejich vztahy k publiku šlechtickému, k měšťanstvu i k vrstvám lidovým. G. práce se vyznačují důkladnou znalostí a rozborem fakt především životopisných a bibliografických, sklonem k výkladům psychologickým a sociologickým. Pozitivistické metody, s nimiž vstupoval do vědecké práce, postupně překonával hodnocením literárních fakt ve spojitosti se společenskými vztahy.

BIBLIOGRAFIE

Sto let Matice české (soupis publikací Maticí vydaných, 1931), K. J. Erben (monografie, 1935). — Edice: Cestopis Bedřicha Donína (1940), Hynek z Poděbrad, Boccacciovské rozprávky (1950), Kratochvilné rozprávky renesanční (výbor facetií ze 16. stol., 1952).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1934—35 (o monografii o Erbenovi); R. Havel v ČLit 1953; A. Pražák v SV 1952. *rh*

Jiří Gruša

10. 11. 1938 Pardubice

Studium filosofie a historie na filosofické fakultě Karlovy university ukončil roku 1962. — Básnické příspěvky v Literárních novinách (zde poprvé 1960), Plameni, Tvorbě, Hostu do domu aj. Překládá z němčiny (F. Kafka, R. M. Rilke, P. Celan).

Grušova kultivovaná lyrická prvotina přinesla smyslově bezprostřední záznam „stop za námi" z předělu dětství a dospělosti i poznání životní dialektiky a podmíněnosti jedince a kolektivu. G. poetika vychází z Halase období Ladění (hravá obraznost, rým, slovní novotvoření).

BIBLIOGRAFIE

Torna (Bb 1962). *mb*

H

Rajmund Habřina

(vl. jm. Rajmund Chatrný)
28. 9. 1907 Příbram u Brna
2. 4. 1960 Brno

Vystudoval klasické gymnasium v Brně (1928) a brněnskou filosofickou fakultu (obor čeština-filosofie, 1933). Od r. 1930 působil jako gymnasijní učitel v Brně, ke konci života jako ředitel střední školy. V l. 1941—45 byl vězněn v koncentračním táboře Mauthausen. — Publikoval především v Lidových novinách, Venkovu, Kole (které v l. 1935—41 redigoval s Ad. Veselým,, Rovnosti. Byl činný jako literární a divadelní kritik, esejista, napsal též řadu pásem, přednášek i her pro rozhlas. V třicátých letech se hlásil ke skupině ruralistů a ve sborníku Tváří k vesnici (1936) podal literárněhistorický přehled této tvorby. Redigoval sborníky Golgata (1946, s J. Zatloukalem) a Žalm Moravy (1948), almanach k pětadvacetiletému trvání Moravského kola spisovatelů (1937, s Ant. Veselým a M. Elplem).

Jako básník začíná Habřina psát pod vlivem O. Březiny → lyriku vesmírného patosu, koncem třicátých let se však jeho poezie oprošťuje a zmelodičťuje. Tematický přelom znamenají zkušenosti z okupace a koncentračního tábora, své hluboké zážitky však H. vyjadřuje veršem rétorickým a tradičním. — Románu z rosicko-oslavanské pánve *Ohnivá země* vadí nejen glorifikace selství a nepochopení úsilí dělnické třídy, ale i povrchní motivace psychologická a přemíra lyrismu; rolníci a havíři jsou proti sobě postaveni schematicky jako světlo a stín. Nejlepším H. dílem je román o valašském povstání v pobělohorské době *Jan Adam z Vickova* (týž námět zpracoval v dramatě *Valašská stráž*), v němž látkově navázal na prózy Františka Slámy (1850—1917) a Č. Kramoliše →. — Vydal i několik literárněhistorických esejů (především o Březinovi a Koudelákovi). Překládal ze slovinštiny (Cankara, Levstika aj.).

BIBLIOGRAFIE

Marný smích k věčnosti (Bb 1930), Světla nad Kralicemi (E 1931), Panychida za krále Alexandra (B 1934), Legendy vzpoury (Bb 1934), Josef Koudelák, básník nové Hané (E 1935), Březina a Nietzsche (E 1935), Kralická tiskárna (B 1936), O dnešní ženě (E 1936), Silvio Pellico (D 1937, v kn. Hrdinské bolesti s M. Elplem), Sasanky (Bb 1938), Valašská stráž (D 1938), Ohnivá země (R 1938), Jan Adam z Víckova (R 1939, čas. v Rozkvětu pod názvem Vzbouřenci z hor), Setkání Arne Nováka s Josefem Dobrovským (E 1940), Věnec z klokočí (Bb 1941), Vězeň za dráty (Bb 1945), Krvavý účet (R 1946), Nadčlověk a nadnárod (E 1946), Padlým bojovníkům (texty k památníku, 1947), Kožlanský vítěz na Náměšti (E 1947), O jedné zneužité národní tradici (E 1949).

LITERATURA

J. Fučík ve Statích o literatuře (1951, o Ohnivé zemi); B. Slavík v kn. Písemnictví na moravském Valašsku (1947). *šv*

Hádání Prahy s Kutnou Horou

Veršovaná skladba náboženskopolitického zaměření zhruba o 3000 verších, složená nejmenovaným husitským básníkem radi-

kálních názorů za bojů s vojsky císaře Zikmunda o Prahu r. 1420. Skladba aktualizuje oblíbenou starší formu literárního sporu k uměleckému ztvárnění současných polemik mezi husitstvím, představovaným alegorickou postavou Prahy, a českou katolickou stranou, kterou zastupuje zosobněná Kutná Hora. V replikách obou postav vedoucích spor před soudcem Kristem objevují se protikladné názory na nejpalčivější otázky současné společnosti a politiky, které byly předmětem učených teologických hádek a ideovou výzbrojí vlastního boje. Od počátku je zřejmé, že autorovy sympatie jsou na husitské straně, neboť promluvy Prahy vynikají vedle bohaté argumentační výzbroje i strhujícím řečnickým uměním. Reakční názory, vyjadřované v stručnějších replikách Kutné Hory, jsou často jen popudem k rozvinutí působivých agitačních obhajob v partiích Prahy; v její prospěch je ovšem spor rozhodnut. Hádání je dílem básníka spjatého vzděláním a literární technikou s předhusitským stavem české literatury (ukazuje k tomu zvl. užití formy sporu a tradičního osmislabičného verše); autor, nejspíš universitní mistr ovládající zvyklosti teologických sporů i jejich argumenty z náboženské literatury, byl v době bojových úspěchů stržen nadšením radikálních sil a vyjádřil s agitační silou patos jejich myšlení. Skladba, určená vzdělanému publiku, je předním dokladem o neutuchající kulturní tvořivosti zrevolucionizované části českého vzdělanectva za husitství. Jediný text Hádání je zapsán spolu s příbuznými skladbami Žaloba Koruny české a Porok Koruny české, namířenými proti králi Zikmundovi, v tzv. Budyšínském rukopise. Všechny tyto skladby jsou dílem jediného autora; názor některých badatelů, že jím byl husitský kronikář Vavřinec z Březové →, se nepodařilo dosud prokázat.

EDICE A LITERATURA

Husitské skladby Budyšínského rukopisu, vyd. J. Daňhelka (1952). — R. Urbánek: Satirická skládání Budyšínského rukopisu M. Vavřince z Březové z r. 1420 v rámci ostatní jeho činnosti literární, VKČSN 1951; J. Hrabák o Dějinách české literatury I (1959). *jk*

Josef Hais-Týnecký

(vl. jm. Josef Hais)
3. 3. 1885 Klatovy
24. 4. 1964 Praha

Vyrostl v Týnci na Šumavě, v Plzni studoval reálku, pak byl zaměstnán ve Slovanském knihkupectví, později v katolickém tiskařském podniku družstva Vlasta, v redakci Vzdělávací četby katolické mládeže. — Od sedmnácti let přispíval nejdříve do krajinských časopisů v Plzni, do Nové doby, Našich snah, Plzeňských listů a Píseckých listů, od r. 1913 do Hlasu národa, v l. 1918—24 byl v redakci agrárního Večera, od r. 1924 psal do Národní politiky (kde redigoval nedělní přílohu) a Zlaté Prahy. Užíval pseudonymů Jaroslav Veselský a za okupace Tomáš Tichý.

Literární činnost Haisova, zahrnující poezii, povídky, romány a románové kroniky, knihy a divadelní hry pro mládež i pro dospělé, nepřekračuje úroveň konvenční, umělecky nenáročné literatury. H. si v ní všímal života vrstev, s nimiž přicházel do styku, lidí z venkova, maloměsta a pražské periférie; studoval rodinné vztahy, analyzoval osudy drobných postav, naturalisticky líčil jejich život. Rozpřádal příběhy do kronik soudobého i dávného života (z dob husitských), zajímal se o osudy významných nebo výjimečných lidí, např. o klatovského krajana básníka R. Mayera *(Světla)*, dr. Uhra *(Batalión)* aj. — V početných knihách pro děti uplatnil smysl pro drobnokresbu příběhů přírodopisně podložených (*Bratři mravenci, Na pasece, Dobrodružství střevlika měděného* aj.).

BIBLIOGRAFIE

Babí léto (Bb 1909), Kamenné srdce (R 1912), Bílý dvůr (R 1913), Karlovské povídky (1913), Pod Emauzy (R 1913), Karlička Donátova (R 1913), Otrávený květ (R 1915), Pikharté (P 1915), Píseň o zlaté mušce (Bb 1915), Rozsévači světla (R 1918), Duhový pták (R 1918), Noční violy (Pp 1919), Sodoma (R 1919), Bratři mravenci (P pro mládež, 1920), Bludičky v Podlesí (R 1920), Na pasece (Pp pro mládež, 1920), Trampoty mušky na cestách (Pp pro mládež, 1920), Bouře (R 1920), Hrdinové z biografu (R 1920), Katakomby (R 1921, zfilm.), Floček (P pro mládež, 1921), Batalión (R 1922), Pohádka o krásné princezně (1923), Bastard (R 1923), Hory (P pro mládež, 1924),

Vodník (P pro mládež, 1924), Les (Pp pro mládež, 1924), Komár dělá vědu (P pro mládež, 1924), Duše lípy (D 1925), Moře (Pp 1925), Na děkanství (D 1925, i prem.), Manželé Lukovi (R 1926), Upír (R 1926), Žně (R 1926), Království faraónů (R 1926), Vrabec tulák (P pro mládež, 1926), Na horské faře (D 1926, i prem.), Bělouš (P 1927), Dáma zeleného srdce (D 1927), Z přírody (Pp 1927, 2 sv.), V tom starém Podskalí (D 1927), Farské historky (Pp 1928), Pan biskup (D 1929, i prem.), Nezabiješ (R 1929), Tři výhry zámeckého kaplana (D 1929), Pan učitel (D 1930, i prem.), Arciknězi (R 1931), Papež (D 1931, i prem.), Kmotr ježek (P pro mládež, 1931), Osel filosof (P pro mládež, 1932), Sestřičky u sv. panny Kláry (D 1932, i prem.), Dobrodružství střevlíka měděného (P pro mládež, 1933), Divoká rodina (P pro mládež, 1933), Bratři sv. Františka (D 1933, i prem.), Kruhy (R 1937), Ohníčky (R 1937), Světla (P 1938), Mlázovické písničky (Bb 1940), Zvony (R 1940), Ševci (D 1940), Osení (R 1941), Voják (D 1941), Na hrátkách (R 1947), Hospoda Na krásné vyhlídce (D 1947), Selka (D 1947), Na mezi (R 1948), V turistické chatě (D 1948), Cesta (R 1949), Antikrist (R 1958, 3 sv.) aj. — Sebrané spisy v l. 1919 až 1920 u Vaňka a Votavy (3 sv.). *jm*

Jiří Hájek

17. 7. 1919 Pacov

Studoval na reálném gymnasiu v Praze (maturita 1938). Od r. 1936 pracoval ve studentském protifašistickém hnutí Mladá kultura a tiskl v jejím časopise verše pod pseud. Jiří Buřič. Na filosofické fakultě Karlovy university začal studovat češtinu a francouzštinu, r. 1939 byl zatčen a vězněn v nacistickém koncentračním táboře v Sachsenhausen, po návratu (1942) začal znovu pracovat v ilegální organizaci strany a redigoval ilegální Rudé právo. Po válce dokončil studia (doktorát 1951) a zároveň pracoval ve stranickém tisku (vedl kulturní rubriku Rudého práva, spolupracoval s Tvorbou). Byl členem skupiny syntetických realistů. Po roce 1948 pracoval v Čs. státním filmu, od r. 1953 jako redaktor, od r. 1956 jako šéfredaktor nakladatelství Mladá fronta; od r. 1959 je šéfredaktorem časopisu Plamen. Přispíval do Studentského časopisu (verši poprvé 1934), Mladé kultury, Rudého práva, Tvorby, Nového života, Literárních novin, Plamene aj. Užíval pseud. Jiří Buřič a Nemicus. Překládal z němčiny (hl. Hölderlina). S F. Benhartem uspořádal sborník Souvislosti a perspektivy prózy (1963).

Přes literárněhistorické exkursy, motivované ostatně také potřebami současné literatury (studie o Tylovi, Šolcovi, Majerové), tvoří jádro Hájkovy práce literární a divadelní kritika, v poslední době i kulturně politická publicistika obecnějšího dosahu. Téměř dvacet let komentuje H. vývoj české i slovenské socialistické literatury. Je to kritik bojovného politického zaměření, který soustavně a důsledně zkoumá umění v jeho vztazích ke společenskému životu. H. pohotově reaguje na požadavky doby a zdůrazňuje ve vývoji české literatury ty osobnosti, které spojují pokrokové tradice kritického realismu s požadavky literatury socialistické (Majerová, Glazarová, Nový, Svatopluk, Včelička, Bart, Pecháčková aj.). H. vychází zpravidla z polemiky, vlastní názor a koncepci vývoje literatury vyjadřuje argumenty proti názoru těch, s nimiž nesouhlasí.

BIBLIOGRAFIE

Generace na rozhraní (studie, 1946), Srdce světa (Rpe 1950), J. K. Tyl (1950), Václav Šolc (1951), Národní umělkyně Marie Majerová (1952), Tylova Tvrdohlavá žena (1954), Literatura a život (kritické stati, 1955), Čas dramatu (kritické stati, 1957), Problémy a výhledy dnešní prózy (1957), Osudy a cíle (studie, 1961), Marie Majerová aneb román a doba (1962) aj. *dm*

Václav Hájek z Libočan

† 19. 3. 1553 Praha

Kronikář, katolický kněz; spravoval faru v Rožmitále, pak karlštejnské děkanství (1527—33), neúspěšně se pokoušel získat administrátorství vyšehradské kapituly; zároveň byl od r. 1524 kazatelem v tomášském klášteře v Praze na Malé Straně. Měl pro svou zištnost četné spory se světskou i církevní vrchností. Napsal rozsáhlou a literárně významnou *Kroniku českou* (dokončena 1539, vyd. 1541 ve znění zkorigovaném katolickou šlechtou). Podnětem k dílu byla práce měšťanského kronikáře Martina Kuthena ze Šprinsberka († 1564) na stručné Kronice o založení země české (vyd. 1539), která okázale stranila měšťanstvu. Cíl Hájkovy

kroniky (vzniklé za podpory katolické šlechty a dvořanů při shromažďování materiálu) byl opačný: v obšírném líčení dějinných událostí skrývala pod poutavou vypravěčskou formou propagaci katolické ideologie a zájmů šlechty. Vypravěčská záliba i příklad antických vzorů vedly autora k doplňování historických pramenů detailními domysly o osobách i událostech a k zařazování lidových pověstí z literární i ústní tradice (první zaznamenal např. pověsti o Horymírovi a o Daliborovi). Třebaže pravdivost H. údajů byla podrobena zničující kritice osvícenského historika Gelasia Dobnera (1719—90), je Hájkova kronika charakteristickým dílem historiografie své doby a zprávy o mladších obdobích obsahují cenné údaje z pramenů dnes neznámých. Hlavní význam kroniky je v tom, že podávala poutavou četbu o národních dějinách a popularizovala je tak v širokých vrstvách. V 17. a 18. stol., kdy ideologický zápas nabyl jiné podoby a kdy přestala být zřejmá původní politická tendence kroniky, stala se předním zdrojem národního historického povědomí. V této úloze si udržela trvalou oblibu, byla znovu vydána r. 1819 a stala se východiskem pro obrozenskou historickou beletrii (Tyl →, Mácha →). — Hájek upravoval a vydával i starší zábavně poučné spisy (Belial, Snář Vavřince z Březové →) a popsal požár Pražského hradu a Malé Strany (1541).

EDICE A LITERATURA

Kronika česká, vyd. V. Flajšhans (1918—33, jen část do r. 1347 ve 4 sv.). *jk*

František Halas

3. 10. 1901 Brno
27. 10. 1949 Praha

Dělnické prostředí, v němž prožil mládí, poznamenalo ho natrvalo nejen prožitkem lidské bídy, nýbrž i sociálním revolucionářstvím; v tom ovlivnil H. hlavně jeho otec František Halas →, dlouholetý dělnický funkcionář. H. již jako dorůstající chlapec působil v komunistickém hnutí a stranickém tisku. Od r. 1921 organizoval na Brněnsku komunistickou mládež, působil v kulturní úderce Modré blůzy; téhož roku začal přispívat články a agitačními verši do brněnské Rovnosti a Sršatce. Učil se knihkupcem, r. 1922 nastoupil zaměstnání v brněnské úrazové pojišťovně, po prezenční vojenské službě (říjen 1923 — počátek 1925) odjel na půl roku do Francie. Když po návratu marně hledal zaměstnání, žil u Bedřicha Václavka →, s nímž od roku 1924 spoluredigoval Pásmo, brněnský orgán levé avantgardy, a r. 1926 stranický satirický časopis Šlehy. Téhož roku redigoval s Václavkem i sborník levé avantgardy Frontu. Na podzim 1926 odešel do Prahy, kde získal místo v nakladatelství Orbis. I v Praze se H. činně podílel na politické aktivitě kulturní levice. R. 1936 se účastnil zájezdu delegace kulturních pracovníků do bojujícího Španělska. V l. 1934 až 1939 redigoval s V. Renčem → informativní časopis Rozhledy po literatuře (později pod názvem Čteme), v l. 1936 až 1942 básnickou edici První knížky. Za okupace přispíval do ilegálního Rudého práva a ilegálního sborníku Křik koruny české. Po válce působil jako přednosta publikačního odboru ministerstva informací (1945—49) a předseda Syndikátu českých spisovatelů. Kromě do časopisů, které redigoval, přispíval hlavně do Listů pro umění a kritiku, Lidových novin, Kritického měsíčníku, Listů, Bloku, Mladých archů aj., někdy s šiframi F. H., H., —ala, s Josefem Dvořákem užíval společných pseudonymů F. J. Džbánek, J. F. Pultík, T. Šerif. Redigoval Almanach Kmene (1932—33), sborníky Naše maminky (1933 s J. Fischerem, 1938 samostatně), Mahenovi (1933, s J. Žantovským), Dík a pozdrav (Josefu Horovi k padesátinám, 1941, s B. Novákem); s V. Holanem uspořádal výbor z lidové poezie Láska a smrt (1938, rozšíř. vyd. 1946).

Dílo Fr. Halase patří k vrcholům české poezie mezi dvěma válkami. Zahleděn do otázek smyslu lidské existence svádí básník ustavičný zápas za překonání mučivé skepse, pocitu deziluze, za sladění své tvorby s revolučním zápasem proletariátu i s vlastním občanským postojem. Tento zápas za víru a naději moderního člověka socialisty prostupuje celou

H. tvorbu a tvoří její myšlenkový patos; to spolu s jeho osobitým viděním a bohatě metaforickým výrazem podstatně ovlivnilo celý jeden vývojový proud moderní české poezie a způsobilo, že z jeho díla vyšla řada mladých básníků (Orten →, Kainar →, Skála →, Petiška → aj.). — H. rané verše (část v prvotině *Sépie*) poznamenal poetismus; z tohoto období si básník odnesl kult metafory, který ho sbližoval s ostatními tehdejšími avantgardními básníky, především s Nezvalem →, Biebl →, Seifertem →. Záhy se však ukázalo, že se od nich odlišuje vztahem ke světu. V jeho poezii sílily tóny tragického životního pocitu jako následek světové války i trpkých zážitků z dětství, což ho stále více sbližovalo s mladší básnickou generací V. Závady → a V. Holana →. To se projevilo již v Sépii a zejména ve sbírce *Kohout plaší smrt*. H. tu znepokojují otázky smrti a zápasu s ní, otázky po smyslu a poslání poezie; nespokojenost z marného hledání trvalé odpovědi básník vyvažuje návraty do dětství, světa prvotního štěstí. Také básnickým výrazem se H. ocitá jinde než poetisté. Směřuje k monumentalitě rostoucí z otevřeného odhalování vnitřních zápasů a vyjadřované složitou, konstruovanou větnou stavbou; se zálibou využívá zvláště neologismů a archaismů. V jeho básnických obrazech dochází k syntéze prudkých smyslových vjemů s abstrakcí, jeho metafora má analytický charakter, stává se nástrojem odhalování vnitřních stavů. Jeho verš je přerývaný, rytmicky nepravidelný, ale zvukově výrazný. Výraznost však není založena na melodii, nýbrž na jejím soustavném rozrušování prostřednictvím kakofonie i nelibivých rýmů. V následujících sbírkách *(Tvář, Hořec)* sice sílila písňovost a melodický verš, přitom se tu však dále prohloubila H. introverze, projevující se zintenzívněním milostných prožitků a zároveň i sblížením se spiritualistickými tendencemi soudobé poezie. Avšak v náznaku se tu znovu ozval i druhý pól H. tvorby, zájem o společenské i politické dění, prvek nové objektivace. Ten narůstá ještě ve *Starých ženách*, třebaže je tu H. stále zaujat otázkou smrti, pojaté jako vykoupení ze života bez perspektiv. Objektivace se projevila hlavně v tom, že osudy starých žen interpretoval H. ryze neosobně a že jejich prostřednictvím postihl nové stránky skutečnosti. V téže době vznikla báseň *Dělnice*, výsek z každodenního života proletářské ženy, doklad, že H. zná dělnickou víru a že je mu blízká proletářova víra. — Ani ve sbírce *Dokořán* nezmizelo sice tragické vidění, přeneslo se však z nitra na objektivní svět; zároveň s tím začal zde i H. zápas za překonání mučivých sebeanalýz. Stále silněji ho strhovalo společenské dění, rodily se verše burcující proti fašismu, inspirované zejména bojem španělských republikánů. Zaujetím pro společenské otázky se zpětně přehodnotila i tradiční halasovská témata smrti, poezie, víry; tento proces vyvrcholil sbírkou *Torzo naděje*, monumentálními básněmi vyvolanými osudem národa v době mnichovské zrady a znovu nalézajícími v nejtěžších chvílích víru a naději. V této době objevil H. znovu některé pevné jistoty: domov, rodný kraj (v lyrické próze *Já se tam vrátím*). Přehodnotil i jeden ze základních motivů své tvorby, motiv slova a poezie, v oslavu mateřštiny (v cyklu *Naše paní Božena Němcová*) a objevil i svět dětí, poezii jejich říkadel a hádanek *(Laděni)*. — Spolu s poezií dětského světa a vzpomínek vznikla i Halasova odbojná politická poezie, shrnutá do sbírky *V řadě*; v její závěrečné, už poválečné části se rodí nový výraz, který objevně využívá hovorového jazyka a prvků obecné češtiny, a to ve zvláštním použití s básnickými neologismy a slovními deformacemi a zároveň v kontrastu k nim. Tento styl rozvíjel H. dále sbírkou *A co?*, v níž se prolíná vědomí odpovědnosti za osudy společnosti s novým přívalem tragického pocitu, pramenícího z aktivního prožitku rozpolcenosti poválečného světa. Tuto etapu tvorby neměl H. již možnost soustavněji rozvinout, a tak sbírka A co?, za autorova života nepublikovaná, zůstala na nové cestě básníkovy poezie osamocena. Významnou součást H. tvorby konečně tvoří i jeho překlady, zejména z poezie polské (Mickiewicz, Słowacki), dále i jihoslovanské (Zpěvy hrdinství a lásky), ruské (Puškinovy pohádky) a maďarské (E. Ady).

BIBLIOGRAFIE

Sépie (Bb 1927), Kohout plaší smrt (Bb 1930), Tvář (Bb 1931), Tiše (Bb 1932), Thyrsos (Bb 1932), Hořec (Bb 1933), Linka Procházková (přednáška. 1935. rozšíř. 1948), Staré ženy (B 1935), Dokořán (Bb 1936), Torzo naděje (Bb 1938), Časy (Bb 1939), Naše paní Božena Němcová (B 1940), Ladění (Bb 1942), Do usínání (Bb 1942), Hořká (Bb 1942), Barikáda (B 1945), Dělnice (B 1946), A co básník (B 1947), Já se tam vrátím (P 1947), V řadě (Bb 1948), Počítadlo (Bb pro děti, 1948) a řada dalších drobnějších a bibliofilských tisků, mj. publikace vydané s Jos. Dvořákem: T. Šerif, Trampský smích (sborník 1937), F. J. Džbánek, Jídlo, pití, základ všeho živobytí (soubor anekdot, 1939), J. F. Pultík, Obchod je obchod, vtip lidu cestujícího (1939). — Posmrtně: Hlas dětem (Bb 1954), A co? (Bb 1957), Básně (1957), Magická moc poezie (výbor ze statí, 1958, usp. J. Grossman a V. Justl), Malující rok (Bb pro děti, 1960), Sbohem, múzy (výbor z lyriky, 1963, usp. L. Kundera). Z překladů: (za jazykové spolupráce s J. Matoušem) Adam Mickiewicz, Dziady, Gražyna, Konrad Wallenrod (1947); Juliusz Słowacki, Balladyna, Lilla Weneda (1950); s V. Závadou a M. Mittelmannem Dedinským E. Ady, Krev a zlato (výbor z poezie, 1950); s Otonem Berkopcem Zpěv hrdinství a lásky (výbor výpravných básní jižních Slovanů, 1954).

LITERATURA

B. Václavek: O F. H. (1934), ve sborníku Máchovy ohlasy (ročenka Chudým dětem, 1936, o vztahu k Máchovi) a v knihách Tvorbou k realitě (1937, Svár básníka a díla), Tvorba a společnost (1961) a Lit. studie a podobizny (1962); sborník Španělský podzim F. H. (1959), F. X. Šalda v kn. O nejmladší poezii čes. (1928, v Souboru díla F. X. Šaldy ve Studiích z čes. literatury, 1961) a v ŠZáp 1931—32 (Průřez kouskem dnešní lyriky — o Tváři) a 1933—34 (Pohled na naši nejnovější produkci lyrickou — o Hořci); F. Götz v Básnickém dnešku (1931, České dada); A. M. Píša v Poezii své doby (2. vyd. 1946); St. K. Neumann v kn. O umění (1958); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); L. Štoll v kn. Třicet let bojů za čes. socialistickou poezii (1950); J. Grossman v předml. k Básním (1957); J. Brabec v dosl. k výboru Magická moc poezie (1958) a v Květnu 1956—57 a 1957—58 (A co básník . . .); L. Kundera v dosl. k výboru Sbohem, múzy (1963), v ČMM 1953 a 1954, v NŽ 1957, v HD 1959 a v Plameni 1961; Z. Pešat v kn. Jak číst poezii (1963); M. Szyjkowski v SV 1949 (Nové překlady z Mickiewicze); J. Horák v ČL 1955 (Zpěvy hrdinství a lásky, o překladech epiky též. Slovanů); V. Justl v NŽ 1956.

zp

František Halas starší

15. 4. 1880 Sasina u Boskovic

2. 11. 1960 Brno

Otec básníka Františka Halase →. Od r. 1894 pracoval jako textilní dělník střídavě v Brně a ve Svitávce; zároveň se jako nekompromisní agitátor a neúnavný funkcionář (odborů, DTJ, sociální demokracie a od r. 1921 KSČ) zúčastnil bojů za revoluční osvobození dělnické třídy, za což byl mnohokrát vězněn (poprvé 1899). R. 1914 narukoval na ruskou frontu, už v říjnu byl zajat, po tříletém pobytu v zajateckých táborech na různých místech Sibiře vstoupil do legií; tam bojoval jako rotní důvěrník za jejich demokratickou linii, byl však z legií vyloučen (1919), bez soudu vězněn a s trestaneckou rotou poslán na práci v uhelných dolech; do vlasti se vrátil na jaře 1920. — Přispíval do dělnického tisku (Rašple, Rovnost, Tvorba aj.). Jeho vzpomínky připravili k tisku V. Kaplický (*Kemka:* o letech 1880—1914) a L. Kundera (*Bez legend:* 1914—20, *Máje a prosince:* 1920—39); 4. díl (o zbytku života) zůstal v rukopise.

Bohaté životní zkušenosti umožnily F. Halasovi, aby evokací vlastního jedinečného osudu zrcadlil převratné dějinné události našeho století. Takto je dán faktografický a dokumentární ráz H. vzpomínek; jejich mravní patos plyne z důsledné jednoty H. ideového přesvědčení a jeho života. H. rázovitý a lapidární sloh misí referát s písmáckými pravdami, deníkové záznamy s osobně zaujatými, expresívními výpady, vždy však rovnou míří k jádru věci a plně slouží účelu vzpomínek: demaskování politických legend a analýze vlastního H. postoje uprostřed dějinných událostí.

BIBLIOGRAFIE

Kemka (vzpomínky, 1950), Bez legend (vzpomínky, 1958), Máje a prosince (vzpomínky, 1959).

LITERATURA

J. Krejčí v Tvorbě 1929; L. Kundera v HD 1960 (Básníkův otec) a 1962 (Portrét starého soudruha).

jo

Vítězslav Hálek

5. 4. 1835 Dolínek

8. 10. 1874 Praha

Dětství strávil na Mělnicku, ve vesnicích, kde jeho rodiče najímali hostinec (Zátvor, Býškovice, Bukol); aby se naučil němec-

ky, pobyl krátce v Jestřebí (1845). V Praze navštěvoval nejprve německou školu, pak (1847) akademické gymnasium; tam se dostal do rušného vlasteneckého a literárního ovzduší a sám začal psát do rukopisných studentských časopisů (Varyto a lyra aj.) nezralé verše většinou v ohlasovém duchu. Odmítl přání rodičů studovat na kněze, navštěvoval od r. 1855 na filosofické fakultě přednášky z historie, filosofie, estetiky, ale studia nedokončil. Podílel se na přípravách almanachu Máj (1858) a jeho druhý, třetí a čtvrtý ročník (1859, 1860, 1862) redigoval sám. Od založení Národních listů (1861) byl jejich redaktorem, měl na starosti rubriku divadelní a literární fejeton. Jako organizátor a redaktor byl mnohostranně činný v Akademickém čtenářském spolku a hlavně v Umělecké besedě, kde vedl literární odbor; redigoval sbírku původních a přeložených románů Slovanské besedy (1861) a po Mikovcovi → Lumír (1863), který přeměnil v Zlatou Prahu (1864), s Nerudou → začal vydávat Květy (1865—72, od r. 1867 je řídil sám) a Lumír (1873), s Nerudou a F. Schulzem → byl pověřen řízením edice Poezie světová. Publikoval v Mikovcově Lumíru (zde první báseň Nekřtěncova dušička r. 1854), Obrazech života, Osvětě a hlavně v časopisech, které redigoval. Několikrát pobyl ve Vídni, podnikl cestu do Krakova a Tater (1862 s Juliem Grégrem), pak na Balkán (1865, Černá Hora, Cařihrad, Srbsko) a přes Vídeň, Záhřeb, Terst do Itálie (1871); své cestovní zážitky a poznatky zpracovával ve fejetonech.

Od konce padesátých let byl Hálek činný téměř na všech úsecích literárního dění: jako organizátor a novinář, jako literární a divadelní kritik směřující k požadavku kritického obrazu soudobého života *(Gogola hledám!)*, jako fejetonista sledující politický, národní a kulturní život, bojující proti provincialismu a usilující uchovat ideály „lidskosti, volnosti a svobody" *(Epištoly k našemu studentstvu)*. Psal verše, povídky a dramata. Jeho dílo myšlenkově i umělecky souznělo s optimistickými náladami a city doby, s pokrokovými myšlenkami, které ji vedly, i s jejími velkými, ale nejasnými tužbami a iluzemi; proto se dostávalo jeho tvorbě okamžité přízně, stal se nejúspěšnějším soudobým spisovatelem; nejprve jako lyrik *Večerních písní*, opěvajících ideální představu lásky, harmonických lidských vztahů a vznešeného poslání básníkova, potom jako fejetonista a jako dramatik, vyjadřující postavami a vášnivými řečnickými monology svých tragédií (vyvolaných obdivem k Shakespearovi) ideje a city, o kterých chtěli diváci z jeviště slyšet: demokratické myšlenky a hesla, víru v ušlechtilost a sílu lásky a družnosti, v probuzenou národní energii. — Nejživější zůstává Hálkova tvorba tam, kde čerpá z důvěrné znalosti vesnice a z bohatého lyrického fondu básníkova. Především v povídkách, v nichž se snažil věrně zobrazit život lidí na venkově a zároveň vyjádřit, nakolik se shoduje nebo rozchází s představami o přirozeném životě, které si autor v duchu rousseauovských názorů utvářel. Zprvu kladl důraz na tragickou srážku mezi touhou po lásce a okolnostmi, které brání mladým lidem ve štěstí *(Muzikantská Liduška)*, postupně rozšiřoval a podrobněji kreslil venkovský život *(Pod dutým stromem, Na statku a v chaloupce, Na vejminku, Pod pustým kopcem)*. Hodnotu ušlechtilého lidského srdce odkrýval H. i v povídkách z městského prostředí, v nichž se zdarem usiloval o prohloubenou psychologickou charakteristiku a odstíněnou kresbu atmosféry (označoval je jako křídové kresby; zvl. *Poldík rumař*). Z básnického díla mají živý význam H. balady a romance, ukazující tragické i poetické stránky všedního vesnického života a jeho charakteristické postavy *(Pohádky z naší vesnice)*, a zejména jeho lyrická sbírka *V přírodě*. Oslavovala harmonický řád přírody, její věčnou jarní obnovu a mládí. Především jsou však tyto písňově laděné verše cenné bezprostředním lyrickým vyjádřením radosti a okouzlení životem, vyslovením lyrických dojmů vystihujících přírodu se smyslovou konkrétností, ve vířící barevnosti a proměnlivosti.

BIBLIOGRAFIE

Alfréd (B 1858), Večerní písně (Bb 1859), Mejrima a Husejn (B 1859), Carevič Alexej (D 1860, prem. 1862), Záviš z Falkenštejna (D 1861, i prem.), Komediant (R 1861), Muzikant-

ská Liduška (P 1861), Král Rudolf (D 1862), Král Vukašín (D 1862, i prem.), Sergius Catilina (D 1863, i prem.), Goar (B 1864), Amnon a Tamar (D 1866, i prem.), Černý prapor (B 1867), Dědicové Bílé hory (B 1869), Tři povídky (1870, Náš dědeček, U panských dveří, Domácí učitel), Děvče z Tater (B 1871), V přírodě (Bb 1872—74), Pohádky z naší vesnice (Bb 1874), Jiné tři povídky (1874, Pod dutým stromem, Poldík rumař, Na vejminku). H. sám vydal dva svazky svých Spisů (1862), první obsahoval verše (Balady, Alfréd, Večerní písně, Krásná Lejla, Carevič Alexej), druhý prózu (první vesnické povídky a pražské humoresky). Sebrané spisy vyšly několikrát, poprvé v l. 1879 až 1887 (11 sv., v usp. F. Schulze); Vybrané spisy v SNKLU v l. 1955—60 (6 sv.). — Korespondence V. Hálka (1963, usp. F. Bařha).

LITERATURA

V. Tichý: Básník V. H. (1944); A. Chaloupka: V. H. (1949); V. Dostál: H. sociální (1951) a v dosl. k Výboru lyriky (1950); D. Jeřábek: V. H. a jeho úloha ve vývoji čes. lit. kritiky 19. stol. (1959), Ve Sborníku F. Wollmanovi k sedmdesátinám (1958, o dramatech) a v předml. a dosl. k Vybraným spisům V. H. (1955 až 1960) a k výboru O umění (1954). K. Sabina v kn. O literatuře (1953); J. Durdík v Kritice (1874); J. Neruda v Literatuře I (1957) a II (1961); J. E. Kosina v Hovorech olympských (1879); J. Barák v Přednáškách IV (1884); F. Schulz v dosl. k 11 sv. Spisů Hálkových (1887); J. Vlček v kn. Z dějin čes. literatury 3 (1960) a s A. Hartlem v úvodech k Sebraným spisům V. H. (1905—1920; F. V. Krejčí v předml. ke sb. V přírodě (1904); F. X. Šalda v ŠZáp. (1934—35); J. Mukařovský v Kapitolách z čes. poetiky II (1948); B. Václavek v kn. Lit. studie a podobizny (1962); V. Jirát v předml. k Veršům a prózám (1945) a v kn. Uprostřed století (1948); Z. Nejedlý v kn. Tyl—Hálek—Jirásek (1950); A. Grund v dosl. k Povídkám (1951); M. Pohorský v dosl. k Básním (1955) a ČLit 1956; J. Rybák v kn. Doba a umění (1961). L. Čech v Hlídce lit. 1892; J. S. Machar v Naší době 1894; O. Králík v Řádu 1940; M. Hýsek v LF 1942; J. Thon v SV 1949—50 a ve Slavii 1958; K. Polák v Literatuře ve škole 1955; J. Šliziński ve Slavii 1960 (o jeho stycích s Poláky). *mp*

František Hampl

6. 8. 1901 Týnec nad Labem

Syn inženýra týnecké strojírny bratří Pernerů. Studoval na reálce v Kutné Hoře, v Praze a v Pardubicích (maturita 1918), Vysokou školu obchodní absolvoval v Praze. Od r. 1924 vyučoval na obchodní akademii v Berouně, po r. 1945 na Československé akademii v Praze, krátkou dobu byl úředníkem ministerstva školství, od r. 1953 je docentem Vysoké školy ekonomické. R. 1943 byl pro ilegální činnost zatčen a do konce války vězněn v Bayreuthu. — Z různých zahraničních cest je nejvýznamnější cesta do Sovětského svazu r. 1935. Psal do Práva lidu, Ženských novin, Literárních novin, Zvonu, Pestrých květů, Nového večerníku, plzeňské Nové doby a podbrdského sborníku Drúza. Redigoval Berounský obzor (1926—27, 1929—37), uspořádal antologie Čas oponou trhnul (o r. 1848, 1948) a Žeň českého humoru (1949 a 1952).

V básnických prvotinách se Hampl vyznal z mladických bolestí a z lásky k rodnému kraji, využívaje přitom i lidových mytologických prvků. V povídkách a románech se pokusil zobrazit osudy lidí vášnivých a rozvrácených; vytvářel pro ně složité životní situace a nevyhýbal se ani motivům fantastickým. Zaměstnání otcovo přivedlo jej k románovému zpracování osudu českých stavitelů a podnikatelů Pernerů *(Pernerové)*. Psal biografické studie a beletrizované životopisy spisovatelů, jejichž život byl nějak výjimečný *(Básníkův ztracený život,* o J. J. Langrovi); přestože se soustředil k jejich životu vnitřnímu, uváděl jejich osudy ve vztah k dobové situaci společenské. — Rozsáhlá je H. činnost ediční; vydává spisy českých spisovatelů s literárněhistorickými úvody (K. Legra, J. Jahodu, K. Šípka, Z. M. Kuděje aj.).

BIBLIOGRAFIE

Nesplněné touhy (B 1922), Poslední akt (P 1922), Labe (B 1923), Podzimní mlhy (B 1924), Prokletá studně (Pp 1926), Ledová nevěsta (P 1926), Nirvána (P 1926), Živá stopa (Pp 1929), Nedoiknutelná (R 1930, 1947 s názvem Třetí setkání), Těžká noc (Pp 1931), Štěstí na křižovatce (R 1933), Hlas mrtvého (R 1934), Země, jež hořela (Rp 1935, s J. Vladykou), Rudá a černá (Pp 1936), Mezi berounskými branami (Pp 1937), Dvacetiletá (P 1938), Poznamenaní (Pp 1940), Dvojí dobrodružství Karla Gabriela (P 1941), Růže tetínská (P 1941), Červánky (Pp 1942), Pernerové (R 1945), Básníkův ztracený život (P 1946), Sluneční hodiny (Pp 1946), Josef Kajetán Tyl, buditelský účastník roku 1848 (1948), Ladislav Stroupežnický, český humorista a dramatik (1950), Z bouřného času (Pp 1955). *jm*

Dušan Hamšík

25. 9. 1930 Trenčín

Studoval na gymnasiu v Uherském Hradišti a Brně (maturita 1949). V l. 1949 až 1952 pracoval v redakci Mladé fronty, později, po vojenské prezenční službě, působil (v Praze) jako redaktor Květů a Obrany lidu; od r. 1960 je členem redakce Československého vojáka. Zároveň vystudoval na filosofické fakultě Karlovy university novinářství a češtinu (1959). — Publikoval v Mladé frontě, Květech, Obraně lidu, Československém vojáku, Literárních novinách, Kulturní tvorbě, Plameni aj.

Hamšíkova tvorba volí zajímavé a aktuální téma (jednou možnost mírového využití atomové energie, podruhé rekonstrukci atentátu na Heydricha) a usiluje o reportáž kischovského pojetí a stylu. Kischovou osobností a osobitostí i obecným přínosem jeho reportérského umění se zabývá H. jako spoluautor napůl odborné, napůl reportážní knížky.

BIBLIOGRAFIE

Začátek je v Jáchymově (Rpe 1960), O zuřivém reportéru E. E. Kischovi (1962, s A. Kusákem), Bomba pro Heydricha (1963, s J. Pražákem). *hh*

František Hamza

6. 3. 1868 Kletečná u Humpolce

4. 6. 1930 Praha

Narodil se v mlynářské rodině proniknuté českobratrským duchem. Gymnasium studoval v Pelhřimově a v Havlíčkově Brodě (1887), lékařskou fakultu v Praze. Po promoci (1897) působil jako praktický lékař v Luži pod Košumberkem, kde založil léčebný ústav pro tuberkulózní děti. Od r. 1918 pracoval v ministerstvu zdravotnictví, odkud r. 1922 odešel do Brna organizovat stolici sociálního lékařství, na níž se stal profesorem; později byl v Brně přednostou sociálního lékařství. Beletrii publikoval především ve Zvonu (Črty ze Zálesí, 1904—07).

Již v drobných národopisných črtách *(Zálesí)* zrál hrdina Hamzova románu *Šimon kouzelník*. V životním příběhu osvíceného kněze a profesora německobrodského gymnasia, který společně s prostým lidem bojuje proti germanizačnímu tlaku světské i církevní hierarchie, podařilo se H. kronikářsky zachytit život celého kraje v době národního obrození. I zde je patrný autorův hluboký vztah k dětem, který je v podstatě základem i jeho činnosti odborné.

BIBLIOGRAFIE

Zálesí (Pp 1902), Šimon kouzelník (R 1920), Želivské romance (Pp 1926).

LITERATURA

F. M. Bartoš v Knihách a zápasech (1948); J. Holubář v dosl. k Šimonu kouzelníkovi (1957). *dh*

Václav Hanka

10. 6. 1791 Hořiněves

12. 1. 1861 Praha

Syn hostinského, gymnasium (od r. 1804) studoval v Hradci Králové, filosofii v Praze (od r. 1809), kde poslouchal soukromé slavistické přednášky Dobrovského →. V l. 1813—14 studoval ve Vídni práva, pomáhal J. N. Hromádkovi v redakci C. k. Vídeňských novin a Prvotin pěkných umění, seznámil se se slovinským slavistou B. Kopitarem a jeho prostřednictvím poznal jihoslovanskou poezii. Po návratu z Vídně pokračoval v Praze v právnických studiích a věnoval se literatuře. R. 1817 vystoupil s nálezem tzv. Rukopisu královédvorského →. R. 1819 se stal úředníkem Českého muzea, r. 1821 správcem jeho knihovny a archívu, o jejichž obohacení se velmi zasloužil. Od r. 1848 přednášel na universitě staroslověnštinu a ruštinu. — Přispíval do Prvotin pěkných umění, Puchmajerových → almanachů, Krameriových → Vlastenských novin, Časopisu Českého muzea, Čechoslava, Kroku, Jindy a nyní, Květů, Památek archeologických a Abhandlungen.

Hanka byl především filolog. Navrhl a prosadil tzv. analogickou reformu českého pravopisu, sestavoval mluvnice českého jazyka, vydával (ne vždy dost kriticky a pečlivě) četné památky staročeského písemnictví. Později mu byly prokázány různé zásahy do staročeských rukopisů,

k nimž měl jako bibliotekář muzea přístup (glosy ve slovníku Mater verborum). Pěstoval horlivě písemné i osobní styky s významnými cizími slavisty (Kopitar, Bodjanskij, Srezněvskij aj.) a byl jedním z nejaktivnějších prostředníků mezi českou obrozenskou literaturou a ostatními slovanskými literaturami. Obracel svůj zájem zejména k Rusku, orientoval se však na jeho oficiální vědecké kruhy a rubem jeho rusofilství bylo v politickém smyslu carofilství, které souviselo s jeho celkovým názorovým a politickým konzervatismem, vyostřeným zvlášť na konci života. — R. 1814 uveřejnil H. výzvu ke sbírání národních písní (v Hromádkových Prvotinách). Stal se tak jedním z prvních šiřitelů romantického zájmu o lidovou píseň jakožto svéráznou oblast slovesného projevu, jíž je možno využít při vytváření národně osobité literatury. Tento vztah k folklóru se promítl i do jeho původní básnické tvorby: tradiční anakreontská poezie (ponejvíce milostná lyrika), jíž začínal, dostávala u něho poprvé v naší literatuře podobu ohlasu lidové poezie. Jeho písně, pro tento nový rys oblíbené, byly i zhudebňovány (Tomášek aj.). Úspěch měly i jeho leckdy dosti volné překlady jihoslovanské poezie. Nejvýrazněji se však projevilo Hankovo básnické nadání v poezii *Rukopisu královédvorského* a *zelenohorského* →, jichž byl iniciátorem a hlavním autorem (vedle J. Lindy → a V. A. Svobody, 1791—1849). Při vzniku těchto falzifikátů uplatnily se jeho znalosti české a slovanské filologie a folklóru, ale i zvláštní rysy jeho povahy, které mu dovolily uskutečnit tak smělou fikci (jakož i jiné drobnější literární mystifikace).

BIBLIOGRAFIE

Dvanáctero písní (Bb 1815, 1816, 2 sv.; 1819 a častěji jako Písně), Pravopis český (1817), Mluvnice čili Soustava českého jazyka podle Dobrovského (1822), České historické zpěvy (1826), Mluvnice jazyka polského (1839), Počátky posvátného jazyka slovanského (1846), Ospravedlnění nejnovějších oprav českého pravopisu... (1847), Počátky ruského jazyka (1850), Polyglota Královédvorského rukopisu (1852). — Přeložil: Prostonárodní múza srbská do Čech převedená (1817), Ch. F. Rühs, Krátká historie Slovanských národů starých časů (1818), Gessnerovy Idyly (1819), Igor Svjatoslavič. Hrdinský zpěv o tažení proti Polovcům (1821), Krakoviaky aneb Písně národní polské (1835). — Vydal Starobylá skládánie (6 dílů, 1817—23, nejvýznamnější památky 14. a 15. století), Jiřího Volného Veselé písně (1822), Husovu Dcerku (1825), Jiřího Strejce Žalmy (1827), Sbírka nejdávnějších slovníků latinsko-českých (1833), Všehrdovy Knihy devatery (1841). Dalimilova kronika česká v nejdávnější čtení navrácená (1849) aj. — H. korespondenci se slovanskými vědci vyd. V. A. Francev, Pisma k V. Gankě iz slavjanskich zemel' (1905). Korespondenci s Dobrovským A. J. Vrťátko v ČČM 1870.

LITERATURA

S. Souček: Dvě pozdní mystifikace H. (1924). J. E. Sojka v kn. Naši mužové (1953); J. Máchal v předml. k Písním (1918); F. Homolka v ČL 1911 (o písni Moravo, Moravo aj.); F. Ryšánek v LF 1953 (o padělcích v rajhradském Martyrologiu Adově; s literaturou o H. účasti na RKZ). *mř*

Josef Hanuš

27. 6. 1862 Dolní Štěpanice u Jilemnice
19. 12. 1941 Brno

Gymnasium studoval v Jičíně (1874—79) a v Hradci Králové (1879—82), na pražské filosofické fakultě se věnoval zprvu klasické, později moderní filologii (čeština, němčina). Z universitních profesorů ho nejvíce ovlivnil Masaryk a Gebauer, z cizích literárních historiků a teoretiků především H. Taine a G. Brandes. Vedle literární historie studoval také filosofii. Od r. 1886 pracoval v redakci Ottova slovníku naučného, do něhož napsal řadu zásadních studií a literárních portrétů. Od r. 1888 byl profesorem na Československé obchodní akademii v Praze, r. 1892 získal doktorát disertací o Tainovi, r. 1903 se habilitoval spisem Počátky novočeské romantiky, r. 1910 se stal mimořádným a r. 1920 řádným profesorem české literatury na pražské universitě. R. 1921 přešel na universitu bratislavskou (vstupní přednáška o Dobrovském a Slovensku), jejímž rektorem byl v l. 1922—23 a kde působil až do r. 1932. Byl spoluautorem Literatury české 19. stol. a své studie otiskoval především v Listech filologických, Časopise Českého muzea, Českém časopise historickém, Bratislavě, Zlaté Praze, Lumíru aj.

Hanušovi patří vedle Jakubce a Máchala významné místo v tzv. literární škole Vlčkově. Pracovní metodou pozitivista a zprvu přívrženec tainovské literární teorie, věno-

val největší pracovní úsilí literatuře českého národního obrození. Jako analytik se zvláštním sklonem k podrobnému studiu vývojových příčin literárního procesu osvědčil se nejlépe v práci *Národní muzeum a naše obrození*, v níž sice přecenil nekriticky význam tzv. české šlechty, ale zato snesl mnoho cenného a dosud neznámého materiálu. Ze snahy analyticky postihnout vývoj českého literárního obrozování vznikla řada materiálově široce založených monografií o předních lit. zjevech (Němcová, Šafařík, Nebeský, Voigt, Pelcl, F. F. Procházka). Velkou vědeckou zásluhu si H. získal bojem proti uznání pravosti RKZ (*Český Macpherson*, LF 1900; *Další svědectví vynikající účasti J. Lindy ve složení RKZ*, LF 1901; *Padělky romantické družiny české*, Lit. 19. stol. I, 2. vyd. 1911, krit. edice RKZ 1911). Těmito pracemi pomáhal osvětlit otázku původců těchto padělků i jejich metod. S H. hodnocením některých lit. osobností, např. Hanky, Lindy, A. V. Svobody, J. J. Langra, J. P. Koubka lze počítat i v dnešní lit. historii jako s hodnocením vcelku ustáleným.

BIBLIOGRAFIE

B. Němcová v životě a spisech (1889), Pavel Josef Šafařík v životě i spisích (1895), Život a spisy V. B. Nebeského (1896), M. A. Voigt, český buditel a historik (1910), F. M. Pelcl, český historik a buditel (1914), F. F. Procházka, český buditel a literární historik (1915), Národní muzeum a naše obrození (2 sv., 1921, 1923), Ze slovenských knihoven (1925). — Práce otištěné ve sbornících a časopisech do r. 1922 zaznamenává A. Pražák ve své monografii o H.

LITERATURA

A. Pražák: J. H. a jeho zásluhy o čes. lit. hist. (1922). J. Pekař v ČČH 1922 (krit. rozbor díla Nár. muzeum a naše obrození). *mh*

Miroslav Hanuš

15. 5. 1907 Praha

Studoval na gymnasiu v Praze (1918 až 1926) a na Karlově universitě historii (1926—31); poslouchal též dějiny umění, egyptologii, filosofii a srovnávací náboženskou vědu. V l. 1933—37 učil na severní Moravě, od r. 1937 na gymnasiu v Chrudimi, kde působí dodnes. R. 1947 navštívil Norsko (studijní pobyt k Setkání na pakku), r. 1957 Holandsko a 1959 Maďarsko (k práci na románech o J. A. Komenském). — Příspěvky v časopisech Nový život, Literární noviny, Tvorba, Host do domu aj.

Miroslav Hanuš významně přispěl k rozvoji českého psychologického románu. Už v prvních knihách nalezl svou osobitou problematiku, která je pro něho charakteristická dodnes: chce najít základy vzájemných lidských vztahů, vztahů ženy a muže, jedince a kolektivu, člověka a společnosti. Romány buduje na detailním psychologickém rozboru jednoho nebo dvou hlavních protagonistů, jimž ostatní epizodické postavy jen nahrávají. Zatímco umělecky nejzdařilejší jsou komorní psychologické pasáže, ztrácejí H. hrdinové na poutavosti tam, kde autor ve snaze co nejúplněji vysledovat všechny momenty, které formovaly jejich psychiku, neponechává čtenáři prostor pro domýšlení; to se nejzřetelněji projevilo v jeho statickém dialogu. Několikrát použil jako kompozičního postupu detektivní motivace (*Petr a Kristýna, Dva příběhy o pomoci, Setkání na pakku*), pomocí níž dosáhl určitého dějového napětí. Podobnou funkci v jeho racionálních psychologických analýzách plní i prvky fantastičnosti (*Příběh o pomoci, Legenda o Tomášovi, Já — spravedlnost*). První H. romány, z nichž je nejvýraznější *Méněcennost*, postihují především problémy individua v moderní společnosti. Své hrdiny představuje jako společensky, historicky a třídně determinované jedince, kteří usilovným vnitřním zápasem se snaží prorazit svou osudovou omezenost a vydobýt si osobní svobodu. S cílem najít podstatu lidské osobnosti zasazuje hrdiny do výjimečných situací, kdy jsou nuceni jednat na svou vlastní pěst (*Bílá cesta mužů*, ještě i *Setkání na pakku*), aby se dopátral složitosti lidské psychiky. Později (*Petr a Kristýna, Legenda o Tomášovi*) poznává, že individuální svoboda není možná, aniž jsou splněny základní podmínky osvobození všech lidí. Přibližuje se socialismu, jenž mu představuje naplnění jeho ideálu svobody. Prověřené principy své dosavadní tvorby uplatnil H. v monumentálně koncipovaném románu o životě a díle J. A.

Komenského *(Osud národa, Poutník v Amsterodamu)*. Buduje ho na množství historického materiálu, avšak osou zůstává osobnost Komenského teologa a vědce, mnohostranného a rozporuplného člověka.

BIBLIOGRAFIE

Na trati je mlha (R 1940), Pavel a Gertruda (R 1941), Méněcennost (R 1942), Slyším tvou krásu (Pp 1942), Bílá cesta mužů (R 1943), Petr a Kristýna (R 1944), Příběh starého mládence (P 1944), O bláznivém knížeti (P pro děti, 1944), Příběh o pomoci (P 1945), Strach (P pro mládež, 1945), Já – spravedlnost (R 1946), Dva příběhy o pomoci (přepracované novely Příběh starého mládence a Příběh o pomoci, 1947), Legenda o Tomášovi (R 1947), Býti zrnkem soli (R 1949), Setkání na pakku (R 1950), Ze světa zkamenělého slunce (Pp pro děti, 1954), Osud národa (R 1957), Poutník v Amsterodamu (R 1960), Jana (P 1963).

LITERATURA

V. Lišková v Posmrtném odlitku z prací (1945, K typologii románu psychologického). J. Pinkava v KM 1948 (č. 5/6). *vš*

Pavel Hanuš

8. 6. 1928 Praha

Po absolvování měšťanské školy v Praze byl zaměstnancem Živnostenské banky. V l. 1945—50 pracoval v ústředí ÚV ČSM a spoluredigoval časopis Směna (tam první básně), v l. 1950—52 ve státním filmu, v l. 1952—55 v Ústředním domě lidové tvořivosti. Dnes žije v Praze jako spisovatel z povolání. — Je spoluautorem kreslených vtipů, tištěných v četných časopisech pod pseud. Haďák (Hanuš + Liďák), píše rovněž rozhlasové hry.

Hanušova literární tvorba, žánrově i tematicky velmi různorodá, projevila se nejvýrazněji v dramatu, a to jak ve veseloherních obrazech odboje lidového hrdiny proti rakouské státní mašinérii i proti aparátu první republiky *(Hašek a tajný Vinca)*, tak zejména ve společensky široce pojaté hře o střetnutí českých rudoarmejců s legionáři *(Zpěněný kůň)*. Smysl pro humor, rafinovaně konstruovanou zápletku a dramatické rozuzlení uplatnil i v detektivním románu *Jupiter s pávem*.

BIBLIOGRAFIE

Jupiter s pávem (R 1957), Zpěněný kůň (D 1961, i prem.), Železným deštěm (P 1962, podle dramatu Zpěněný kůň), Případy pana Bábovky (Pp pro děti, 1962). — Provedené hry: Nešel tudy mladý člověk? (pásmo scének, 1956), Hašek a tajný Vinca (1961).

LITERATURA

J. Cigánek v dosl. k dramatu Zpěněný kůň (1961). *dm*

Jiří Hanzelka

24. 12. 1920 Štramberk

Po vystudování obchodní akademie (1938) vstoupil H. na tehdejší Vysokou školu obchodní. V době uzavření vysokých škol za okupace byl nasazen jako zemědělský dělník. R. 1946 vysokoškolská studia dokončil. S inž. Miroslavem Zikmundem → vypracoval plán propagačně studijní cesty vozem Tatra, která se uskutečnila v l. 1947—50 a vedla Afrikou a Jižní Amerikou. Měla kladné výsledky kulturně politické a přispěla k seznámení československé veřejnosti s poměry v poválečné cizině i k propagaci naší vlasti v zahraničí. Z vytěženého materiálu se Z. zpracoval přes 1000 rozhlasových a časopiseckých reportáží (hl. pro Svět práce a Svět motorů), cestopisné knihy, krátké i celovečerní filmy. V l. 1959—64 podnikli s dalšími dvěma spolupracovníky cestu do Asie, Austrálie a Oceánie za organizační péče Čs. akademie věd. Publikují v nejrůznějším denním tisku, v časopisech populárně vědeckých i odborných.

Z cestopisných knih Hanzelky a Zikmunda je nejcennější a nejúspěšnější třísvazková *Afrika snů a skutečnosti*, pestrý a živý obraz tohoto světadílu v době, kdy se začínal proces osvobozování z koloniálních pout. Autoři přistoupili k práci důkladně vyzbrojeni znalostmi zeměpisné, hospodářské, politické a národopisné situace. Dovedou poutavě přiblížit krajinu a lid a své výprávění dokládají dobrým fotografickým materiálem. Vylíčení poznatků jihoamerických ohrožuje však už rutina, prostudovaná fakta často utlačují bezprostřední zážitky, reportáži chybí jednolitý tvar.

BIBLIOGRAFIE

Afrika snů a skutečnosti I—III (1952), Afrika ve fotografii (1952), S čs. vlajkou na Kilimandžáru (1954), Přemožení pouště (1954), Afrika kolem Tatry (1956), Tam za řekou je Argentina (1956), Přes Kordillery (1957), Velké vody

Iguazú (1957), Afrika snů a skutečnosti (výbor pro mládež, 1957), Za lovci lebek (1958), Mezi dvěma oceány (1959), Jižní Amerikou (1959), Obrácený půlměsíc (1961).

LITERATURA

J. Kunský v kn. Čeští cestovatelé II (1962). J. Strnad v HD 1954; L. Doležel v NŘ 1959 (Několik poznámek o stylu Afriky snů a skutečnosti). *šv*

Josef Hanzlík

19. 2. 1938 Neratovice

Studoval hospodářskou školu v Mariánských Lázních a Karlových Varech (maturita 1957) a v l. 1957—63 na filosofické fakultě Karlovy university psychologii. Od r. 1959 publikuje básně a překlady poezie (Voznesenskij, Jevtušenko, američtí básníci) v Kultuře (tam první příspěvek), Literárních novinách, Plameni, Hostu do domu, Červeném květu, Mladé frontě aj.

Těžiště Hanzlíkovy tvorby je v lyrice. Ve světě rozkolísaných hodnot a konfliktů mladého člověka se společností nalézá pevné jistoty v prostých a základních lidských citech, ve vztahu k ženě a k dítěti; H. osobitá obrana práv života je v podstatě obranou hodnot, jež přináší dětství. Melodie dětství váže se kontrapunkticky na „apokalyptický hlas" atomové hrozby nebo, v míře daleko větší, inferna války minulé. Z básnických jistot roste i H. obrana člověka a lidskosti proti netečnosti a vzájemné lhostejnosti. Těžištěm jeho poezie se stává zápas o větší prostor pro člověka, pro jeho citový život, proti zpředmětnělým vztahům mezi lidmi.

BIBLIOGRAFIE

Lampa (Bb 1961), Bludný kámen (Bb 1962), Stříbrné oči (Bb 1963), Země za Paříží (Bb 1963).

LITERATURA

D. Karpatský v Plamenu 1962 (č. 6 — Bludný i úhelný kámen srdce). *dm*

Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic

1564

21. 6. 1621 Praha

Pocházel ze staré šlechtické rodiny a dostalo se mu všestranného vzdělání. Nejvíce ho zajímal dějepis, zeměpis, hudba, výtvarné umění a politika. Už v mládí ve službách arcikníže Ferdinanda, pozdějšího císaře, hodně cestoval po Německu a Itálii. R. 1584 se vrátil do vlasti a spravoval zděděné statky. Účastnil se také tureckých válek. R. 1598 se vydal na pouť do Jeruzaléma, kterou po návratu literárně zpracoval. Později se stal komorníkem a císařským radou Rudolfa II. a byl také povýšen do panského stavu. Za povstání 1618—20 stál na straně odbojných stavů a byl po porážce povstání popraven.

Jeho vzdělání i mnohostranné nadání se odráží výrazně v cestopise zvaném *Cesta z Království českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté, země judské a dále do Egypta* (1608), který také sám ilustroval. Kniha zachycuje nejen přímé H. zkušenosti z cesty, ale také jeho znalosti z bohaté četby dějepisné, národopisné a cestopisné, i zprávy obyvatelů cizích zemí; H. všude sice své prameny pečlivě cituje, nerozlišuje však mezi prameny spolehlivými a nespolehlivými. I když je k poznávané skutečnosti v podstatě kritický, přece jen podléhá různým pověrám, zvlášť pokud jde o poznatky přírodopisné. Často srovnává s domácí skutečností, aby jeho výklad byl názornější. Po stylistické stránce jsou v cestopise patrny stopy H. znalosti latiny, italštiny a němčiny. Vedle literárního působení byl H. i význačným hudebníkem a skladatelem.

EDICE A LITERATURA

Cesta K. H., vyd. K. J. Erben (1854). Cesty do Svaté země, vyd. Josef Dostál (1948). — Z. Nejedlý: K. H. z Polžic 1621—1921 (1921) a v ČČM 1905—06. J. V. Prášek v ČČM 1893. *zt*

Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic

asi 1460

1510 Hasištejn u Chomutova

Největší z českých humanistických básníků píšících latinsky. Byl vychován utrakvisticky, za studií v Bologni se však vlivem italského humanistického prostředí stal katolíkem. Třebaže nebyl knězem, byl po návratu ze studií jmenován vyšehradským proboštem, působil v královské kanceláři Vladislava II. v Praze a později v Budíně. V l. 1490—91 procestoval středomořskou oblast, navštívil Palestinu, Egypt a zříceniny Kartága. Po marných pokusech dosáhnout biskupství olomouckého a později vratislavského uzavřel se trvale na Hasištejně, odkud, obklopen shromažďovanými texty děl zejména antických klasiků, si dopisoval s humanistickými přáteli v zahraničí i doma.

Literární tvorba B. Hasištejnského je značně rozlehlá a mnohostranná. Je výhradně latinská, ale souvisí s domácí skutečností. Básně, psané většinou v hexametrech nebo v elegickém distichu, reagují na veřejné dění, jako např. nejrozsáhlejší z nich, výzva k panovníkům do boje proti Turkům *(Carmen heroicum ad Imperatorem et Christianos reges de bello Turcis inferendo)*, a často bývají pesimistickým ohlasem společenských poměrů, jako *Žaloba k sv. Václavu na mravy Čechů* (Ad sanctum Venceslaum satira, in qua mores procerum et popularium patriae suae reprehendit) z r. 1489, věnovaná autorovu důvěrnému příteli a pozdějšímu odpůrci Všehrdovi →. Kromě rozsáhlejších skladeb tohoto druhu psal H. také drobné skladby epigramatické a lyriku, zvláště duchovní. Z prozaických prací zaujímají přední místo etické úvahy rezignujícího ladění *De miseria humana* (O lidské bídě, 1495) a *De avaritia* (O lakomství, 1499). Bohatá byla i korespondence H., v níž některé listy, např. List Petru z Rožmberka (1497), napsaný s rétorickou obratností, zrcadlí autorovo konzervativní vlastenectví a politické přesvědčení. Přes obdivovanou klasickou formu všech svých literárních projevů a přes zaujetí pro antiku se H. v podstatě nevymanil z myšlenkové sféry středověku a zůstal daleko pozadu za některými svými domácími i zahraničními humanistickými současníky.

EDICE A LITERATURA

Spisy prozaické, vyd. B. Ryba (1933); Bohuslai Hasisteinii a Lobkovic Carmina selecta, vyd. O. Jiráni (1922); Ad sanctum Venceslaum satira, vyd. K. Hrdina v souboru Bohemia Latina (1931); Listář B. H. z L., vyd. J. Truhlář (1893). Výbor z díla v čes. překl. vyd. K. Vinařický s názvem Pána B. H. z L. věk a spisy vybrané (1836; ve Vinařického Sebraných spisech II, 1875). — B. Ryba v LF 1931. *ep*

Jan Hasištejnský z Lobkovic

1450

21. 1. 1517

Příslušník vysoké šlechty, starší bratr humanistického básníka Bohuslava H. →; ač horlivý katolík, byl stoupencem krále Jiřího proti jeho domácím odpůrcům i proti uherskému králi Matyášovi. Ve službách krále Vladislava se účastnil diplomatických jednání v zahraničí (Lucembursko, Řím). — Obohatil českou cestopisnou literaturu spisem *Putování léta Páně 1493 k svatému hrobu vykonané*, sepsaným až za 12 let po návratu z cest (1505). Jako katolík si všímal zejména církevních památek a projevů náboženského života i zřízení; měl však zájem i o jevy mimo náboženskou oblast a jako šlechtice ho poutaly zvláštnosti životního prostředí a zvyků hlavně u vládnoucích vrstev cizích zemí, málo však skutečná historie poznávaných míst. Didaktickému zaměření cestopisu odpovídají popisy a výčty, které v prostém vyprávění převládají. Naučný cíl sledoval i H. spisek *Zpráva a naučení synu Jaroslavovi o tom, co činiti a čeho nechati* (1504) psaný prostou formou; promlouvá z něho autorova životní moudrost a hojné zkušenosti, rozumný názor v otázkách hospodářských, nabádání k šetrnosti a smysl pro spravedlnost.

EDICE A LITERATURA

Putování k sv. hrobu, vyd. F. Strejček (1902) a v novočeské úpravě F. Maleček (1907). — J. Doležal v Pedagogických rozhledech 1917 až 1918 (Dva spisy výchovné 16. věku). *zt*

Jaroslav Hašek

30. 4. 1883 Praha
3. 1. 1923 Lipnice

Narodil se v rodině středoškolského učitele. Po nuzném dětství vystudoval obchodní akademii (1899—1903). Úřednické postavení v bance Slávii brzy opustil (1903) a dal přednost volnému tuláckému a bohémskému životu. Na svých cestách prošel celou střední Evropou a dostal se až na Balkán. Po návratu do Prahy (1907) proslul gaminskými kousky. Literárně byl velmi plodný a zaplavoval nesčetnými satirami a humoreskami téměř všechny tehdejší deníky a humoristické a zábavné listy (Národní listy od r. 1901, Světozor, Veselá Praha aj.). Přechodně byl i žurnalistou v časopise Svět zvířat a živil se dokonce obchodem se psy. Za světové války narukoval k 91. pluku do Českých Budějovic. Jakmile se však pluk dostal na ruskou frontu, přeběhl H. na ruskou stranu (24. 9. 1915). Vstoupil do čsl. legií (1916) a stal se redaktorem legionářských listů (Čechoslovan). Když poznal zrádnou úlohu vedení čsl. legií v Rusku, vystoupil z řad českého vojska a vstoupil do Rudé armády (únor 1918). Byl nejprve spolupracovníkem listu čsl. sociálně demokratické levice v Moskvě, posléze náborovým komisařem pro vstup do Rudé armády v Samaře. V Moskvě vstoupil do bolševické strany (březen 1918) a zastával významné stranické a politické funkce v 5. sibiřské armádě. Byl tajemníkem internacionální sekce a později zástupcem náčelníka politického oddělení armády. R. 1920 se na výzvu Komunistické internacionály vrátil do vlasti. Porážka revolučního hnutí v ČSR mu přinesla hluboké rozčarování. Na radu starých bohémských přátel, zejména malíře J. Panušky, odjel v srpnu 1921 do Lipnice u Světlé nad Sázavou, aby dopsal své velkoryse započaté dílo Osudy dobrého vojáka Švejka. Román zůstal nedokončen uprostřed čtvrtého dílu. Po H. smrti jej dokončil K. Vaněk →, kdysi známý fejetonista z Rudého práva (Střepinky), který však na H. myšlenkovou a uměleckou koncepci nenavázal.

Ve svých uměleckých počátcích, jimiž jsou převážně povídky, črty a humoresky z tuláckých cest, vychází Hašek z představy přirozené krásy prostého, všedního života. Stejně jako u mladé anarchistické generace je tato představa výrazem vzpoury proti byrokratickému a policejnímu režimu a proti pokrytecké morálce měšťáctva. Mladý H. nehledá uskutečnění této představy v abstraktních ideálech svobody osobnosti, ale v konkrétním zobrazení člověka z lidu. Pohrdá dobovými literárními konvencemi a ironizuje i vlastní pokus o poezii „mladých směrů" (*Májové výkřiky*, společně s L. Hájkem Domažlickým). Ve svých črtách a humoreskách, čerpajících náměty ze všech končin Evropy, objevuje nové rysy lidové povahy, které zůstaly ve starší vesnické próze opominuty, zejména prvky svébytného odporu, vyvěrající z tradic lidového kolektivu a ze staletého zápasu s pány. Tyto rysy krystalizují v umělecky celistvém typu lidového chytráka, šibala, jehož živelný projev a činorodá aktivita je v komickém kontrastu s vládnoucí autoritou. Tento humorný lidový typ se stává předobrazem pozdějšího hrdiny H. a osou jeho díla. — V předválečném období se H. dostává do ostrého konfliktu s veřejným a politickým životem, jenž vrcholí v parodické mystifikaci, v založení Strany mírného pokroku v mezích zákona (1911). H. tehdejší postoj lze charakterizovat jako absolutní negaci dobových ideologických hodnot, politických směrů, ideálů a programů. Jeho satira je prodchnuta hlubokou kritikou společnosti a poznáním absurdity „odlidštěných" lidských vztahů. H. zaměřuje svou satiru nejen proti byrokratismu a polofeudálním jevům Rakouska, ale i proti prvkům moderní buržoazní politiky, zakrývající svou podstatu vylhanými iluzemi a frázemi. V duchu této složité mystifikační masky, která se stává součástí H. literárního výrazu (*Dějiny Strany mírného pokroku v mezích zákona*), dochází ke groteskní adaptaci lidového typu. Převahu nad absurditou poměrů získává autor bezuzdným rozehráním prvků groteskní komiky. Ideové ostří svého satirického typu zaměřuje H., již v předtuše světové války, proti rakouskému vojenskému drilu a militarismu. Vzniká tak původní podoba dobrého vojáka

Švejka (1911). Své stěžejní dílo, *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, zaměřuje H. proti poválečnému oficiálnímu vlasteneckému patosu a proti novým iluzím zahlazujícím třídní rozpory. Klade proto důraz na pravdivost, věrohodnost a přesnost obrazu války. Základem H. hodnocení válčícího světa je humorně satirické srovnání šíleného chaosu a absurdity doby s živelným, ale optimistickým stanoviskem lidovým. Obrazem satirického kontrastu dvou světů je v románě vrcholný Haškův lidový typ, dobrý voják Švejk. Je to typ syntetický, vyjadřující jednak groteskně ironické zesměšnění absurdity, jednak humorně optimistický pól života. Proto se Švejk stává nejúčinnější součástí satirikova hodnocení skutečnosti. Švejk je výrazem historické situace, z níž se prostý člověk nemůže vymanit jinak než idiotskou nesmyslností a klaunskou maskou. Tato výzbroj dává Švejkovi možnost vnikat do nejsložitějších a nejzranitelnějších oblastí společenského soukolí, učí ho vidět, vyhrocovat rozpory a nacházet východisko z každé, i té nejožehavější chvíle, a je zdrojem neobyčejné společenské aktivity tohoto typu. Švejk obsáhne celou škálu H. humoru, od povzneseného, sarkastického smíchu až po bezprostřední komiku a lidový humor. Švejk je lidovým humoristou a vypravěčem. V nesčíslných svých epizodách vyprávěných uprostřed nejhroznějších válečných událostí zpřítomňuje důvěrně viděný svět lidový, stávaje se mluvčím jeho síly a lidskosti. Švejkův epický klid a rozvláčnost je přirozeným protikladem zmatku a chaosu moderní civilizace. — Hašek zobrazil určité historické stadium lidového sebeuvědomění, které poskytuje možnosti nové aktualizace. V hodnotící síle své komiky a zvláště v klidné atmosféře Švejkových epizod postihl zdroje davové společenské aktivity, která se během rozvratných událostí uvolňuje. Proto je H. Švejk velkým přínosem světové románové literatury po první světové válce i průkopnickým dílem literatury socialistické.

BIBLIOGRAFIE

Májové výkřiky (Bb 1903, s L. H. Domažlickým), Dobrý voják Švejk a jiné podivné historky (1912) Trampoty pana Tenkráta (Pp 1912), Kalamajka (P 1913), Průvodčí cizinců a jiné satiry z cest i z domova (1913), Můj obchod se psy a jiné humoresky (1915), Dobrý voják Švejk v zajetí (P 1917, Kyjev), Dva tucty povídek (1920), Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války (R, díl 1 1921, 2 a 3 1922, 4 1923; dopsal K. Vaněk, zfilm.), Pepíček Nový a jiné povídky (1921); Tři muži se žralokem a jiné poučné historky (1921); Dobrý voják Švejk před válkou a jiné podivné historky (Pp 1922); Mírová konference a jiné humoresky (Pp 1922). Po Haškově smrti vycházely často výbory z jeho díla, hlavně po r. 1945. Poprvé vyšly Dějiny Strany mírného pokroku v mezích zákona (1962). Sebrané spisy u A. Synka v l. 1924–29 (16 sv.), od r. 1955 v SNKL a Čs. spisovateli (dosud 7 sv.). — Bibliografie: R. Pytlík — M. Laiske, Bibliografie J. H. (1960).

LITERATURA

Z. Ančík: O životě J. H. (1953); J. Křížek: J. H. v revolučním Rusku (1957); L. Kopelev; J. G. i jego Bravyj soldat Švejk (Moskva 1958); M. Jankovič: Umělecká pravdivost Haškova Švejka (1960) a ve sborníku O čes. satiře (1959); R. Pytlík: I. H. (1962) a ve sborníku O čes. satiře (1959); I. Olbracht v kn. O umění a společnosti (1958); J. Fučík ve Statích o literatuře (1949); K. Kosík ve sborníku Souvislosti prózy (1963, H. a Kafka). F. Daneš v NŘ 1954 (o jazyku a slohu Osudů dobrého vojáka Švejka); J. Opelík v ČLit. 1954 (o Fučíkově přístupu ke Švejkovi). — Ostatní literatura v kn. R. Pytlíka a M. Laiska Bibliografie J. H. (1960). *rp*

Lenka Hašková

23. 2. 1923 Příbram

V Příbrami vychodila obchodní školu, pak byla zaměstnána jako úřednice. Od r. 1946 je redaktorkou Rudého práva, v němž uveřejňuje reportáže o životě v ČSSR. Roku 1958 absolvovala filosofickou fakultu Karlovy university (obor novinářství).

První reportážní knížky L. Haškové se skládají ze zpravodajských záběrů, bezprostředně zaměřených k propagaci nových výrobních metod a nových forem kolektivní výchovy a práce. V dalších reportážích se už větší měrou uplatňují beletristické prvky a spolu s nimi i snaha o hlubší a všestrannější pohled na hrdiny socialistického budování. V novele *Obžalovaný* se vnější děj, průběh soudního procesu, prolíná s monologicky vyjádřeným vnitřním dramatem obžalovaného dělnického ředitele, který od zatrpklého pocitu křivdy dochází k pochopení svých chyb. — H. také spolupracuje s rozhlasem (pohádka O statečném pokrývači, hry Zvony se

vrátily, Bodláčí, Tisková oprava aj.) a s televizí.

BIBLIOGRAFIE

Boj o tuny oceli (Rpe 1950), Chlapci a děvčata dílen (Rpe 1950), Druhá směna našich dolů (Rpe 1950, se Z. Šulcem), Tvůrci ocelových trubek (Rpe 1951), V oceli šestí na světě (Rpe 1951, se St. Oborským a J. Žákem), Lidé z velké stavby (Rpe 1953), Silné pokolení (P 1952), Obžalovaný (P 1960), Vltavská kaskáda (Rpe 1961), Sbohem, stará řeko! (obrázková reportáž, 1963), Ropa teče přes hranice (Rpe 1963). *kh*

Jiřina Hauková

27. 1. 1919 Přerov

Otec Karel Hauke (nar. 1889) byl redaktorem deníků Obzor a Haná. Po absolvování reálného gymnasia v Přerově (1938) studovala na filosofické fakultě v Brně (angličtinu a češtinu); když byly 1939 zavřeny vysoké školy, byla zaměstnána v redakci deníku Obzor v Přerově (1939—42; současně byla dopisovatelkou Lidových novin) a na ministerstvu lidové osvěty (od r. 1943). Po osvobození byla redaktorkou nejprve v publikačním a potom v americkém oddělení zahraniční sekce ministerstva informací. Od r. 1950 pracuje jako samostatná spisovatelka a překladatelka. — Debutovala r. 1934 v deníku Obzor (pseud. Jola), dále publikovala ve Studentském časopise, Snaze, po válce v časopisech Kvart, Listy, Mladé archy, Plamen aj. Redigovala knihovnu Blíženci (1946).

Hauková vyšla ze Skupiny 42, která vznikla za války a chtěla vyjádřit životní pocit současného člověka, zvláště městského, především obrazem jeho všedního dne. Vedle generačních souvislostí jsou ve verších H. patrné vlivy J. Wolkra → (vztah k věcem) a F. Halase → (slovní výraz, pocit tíhy života). H. usiluje o poezii nepatetickou, zachycující vnitřní problémy a krize člověka, vzbuzované tlakem doby (zvláště války), vztahy milostnými i zamyšlením nad tokem života. Vyjadřuje, často prostřednictvím přírodního symbolu, marnou snahu člověka vzepřít se osudu a to, jak nalézá a opět ztrácí cestu ze samoty. — Významné jsou autorčiny překlady z angličtiny, zvl. básní T. S. Eliota (Pustá země, 1947, s J. Chalupeckým), E. Dickinsonové (Jediný oheň, 1949), D. Thomase (Zvláště když říjnový vítr, 1958), J. Keatse (Když mraky září, 1961), W. C. Williamse, prózy E. A. Poea, H. Melvilla aj., i poezie černošské.

BIBLIOGRAFIE

Přísluní (Bb 1943), Cizí pokoj (Bb 1946), Oheň ve sněhu (Bb 1958).

LITERATURA

A. M. Píša v Kytici 1947 (Verše a poezie — o Cizím pokoji). *pp*

Jiří Haussmann

30. 10. 1898 Praha
7. 1. 1923 Praha

Narodil se v zámožné rodině presidenta vrchního soudu, pozdějšího ministra spravedlnosti v Čs. republice. Po studiích gymnasijních (vliv Jana Voborníka) a právnických (doktorát 1920) praktikoval u okresního soudu v Praze na Malé Straně. Věnoval se přípravě k vědecké dráze národohospodáře (studoval také marxistickou ekonomii) a práci beletristické. První epigram otiskl r. 1917 v Národu, jehož redaktor O. Fischer se mu stal rádcem a přítelem. Přispíval později do časopisů Šibeničky, Nebojsa, Kopřivy, Smích republiky, Lidové noviny, Červen aj., často pod pseudonymy Georges, Georges Jegor, Dalmanites. Za vojenské služby, kterou prodělával ještě jako gymnasista v Praze, Čes. Budějovicích a Kostelci, onemocněl španělskou chřipkou a od té doby bylo jeho zdraví oslabeno. Od června 1922 se marně léčil v sanatoriu v Görbersdorfu.

Haussmann byl předním marxisticky orientovaným satirikem wolkrovské generace, ač se nestýkal s jejími příslušníky a stál stranou jejích literárních bojů. Ve verších, psaných za války (1915—18), útočil proti rakouské monarchii (některé z těchto veršů tvoří podstatnou část jeho básnické prvotiny). Po získání národní samostatnosti opouštěl H. postupně nacionální stanovisko a zaměřil se k odhalování rozporů v novém státě. Doba převratu mu

dala podklad pro vytvoření několika nadčasových typů názorové bezpáteřnosti a prospěchářství maskovaného vlasteneckými frázemi. Posmrtně vydaná *Občanská válka* dokládá H. přerod od postoje sociálně etického k socialisticky politickému. Opustil úsilí typizační a útočil nyní často osobně proti předním představitelům politické pravice (Kramářovi a Rašínovi, Macharovi a Dykovi), zesměšňoval poválečný šovinismus, protisovětský postoj měšťáckých stran a devótnost před západními mocnostmi. Námět jedné ze svých satiricko-humoristických *Divokých povídek* rozpracoval v „nepravidelný román" *Velkovýroba ctnosti*, založený, podobně jako Továrna na absolutno K. Čapka, na fantastické myšlence o vynálezu umravňujícím lidi, který se v rukou velkokapitalistů stane zdrojem nenávisti a války. To však je jen volná osnova, na níž H. v nejrůznějších stylistických a v jistém smyslu i v žánrových rovinách sarkasticky zesměšňuje buržoazní společnost v jejích nejrozmanitějších projevech: od detektivek a společenských románků až po politickou demagogii, vrcholící v šovinistickém militarismu. H. intelektuálně pronikavá a náročná satira navázala na havlíčkovskou tradici satiry politické. Zároveň však měl až hravé zaujetí pro humornou stránku věcí, jak se to projevilo hlavně v jeho povídkách a literárních parodiích, ale také ve vtipném využívání rýmu. Ačkoliv brzy opustil počáteční nadstranické stanovisko, zůstal pro něho charakteristický ironický odstup, který mu dovoloval zlehčovat i sebe sama a který i jeho nejostřejší útoky zbavuje těžkopádnosti a úzce stranící omezenosti. Věkem a politickým přesvědčením představitel poválečné literární generace, byl H. duchovním založením, především svým neúprosně střízlivým skepticismem, bližší generaci předválečné. V používání lidových obratů a vulgárních výrazů, stejně jako v celkovém postoji, v němž se za chladným intelektem a ironií skrývá hluboké mravní rozčarování, je H. pokračovatelem Gellnerovým →; ve slovní bravuře a břitkosti i v protiiluzívním zaměření měl učitele ve svých politických odpůrcích, Macharovi → a Dykovi →.

BIBLIOGRAFIE

Zpěvy hanlivé (Bb 1919), Divoké povídky (1922), Velkovýroba ctnosti (Nepravidelný román, 1922), Občanská válka (Bb 1923). — Básně (souborné vydání O. Fischera, 1934), Zpěvy hanlivé, Občanská válka (1950), Divoké verše a prózy (výbor, 1963, usp. B. Svozil).

LITERATURA

O. Fischer v předml. k Básním (1934); F. X. Šalda v ŠZáp 1933—34 (Několik myšlenek na téma básník a politika); J. Čutka ve sborníku O české satiře (1959); O. Sus v kn. Metamorfózy smíchu a vzteku (1963); B. Svozil v předml. k Divokým veršům a prózám (1963). J. Mašek v Rozpr. Aventina 1928—29; J. R. Pick v NŽ 1954.

pb

Jiří Havel

27. 7. 1924 Pěnčín u Jablonce n. N.

Pochází z početné sklářské rodiny. Roku 1938 opustil s rodiči pohraničí, učil se (1938—42) kožešníkem ve Voticích, v l. 1943—45 pracoval jako dělník v továrně na letecké motory v Jinonicích. Po válce byl krátkou dobu účetním a obchodním zástupcem sklářské firmy, pak tajemníkem OV ČSM v Jablonci a dopisovatelem a redaktorem Jablonecké pravdy, kde tiskl první básně. Soustavněji začal přispívat do Lidových novin a Obrany lidu v době vojenské prezenční služby v l. 1947—49. Pak byl rok vedoucím domova mládeže v České Třebové, od r. 1950, kdy se účastnil sbírkou *Cestou vzhůru* soutěže Pracující do literatury, byl zaměstnán ve Svazu čs. spisovatelů v oddělení začínajících autorů. R. 1952 pracoval na stavbě mládeže v Kunčicích *(Město veliké slávy)*, od r. 1953 je vedoucím redaktorem časopisu Pionýr. Zde publikuje i verše a prózu, stejně jako v denních listech, literárních periodikách a ostatních dětských časopisech.

Havlovy jasné a konkrétní verše jsou poznamenány prožitkem proletářského dětství, okupace a vlastní dělnické práce, zní z nich láska k rodné zemi a souzvuk s budovatelským úsilím lidu. Nebezpečí určité myšlenkové a formální jednotvárnosti čelí rozšiřováním tematiky, především o oblast intimní lyriky, věnované vztahu k ženě a dítěti. Ve sbírce *Šestý den jara*, komponované na úryvky deníku mladé komunistky Marie Kudeří-

kové, popravené nacisty, snaží se o větší diferencovanost svého pohledu na svět a o odpověď na otázku po smyslu jednotlivcova života a jeho místa ve světě. — V posledních letech píše soustavně verše pro děti.

BIBLIOGRAFIE

Stavíme nový svět (pásmo, 1949), Cestou vzhůru (Bb 1950), Z lásky k životu (Bb 1951), Víno domova (Bb 1954), Město veliké slávy (Rpe 1955), Slunovrat (Bb 1960), Šestý den jara (Bb 1963), Co nosí kosi (Bb pro děti, 1963). *sj*

Václav Havel

5. 10. 1936 Praha

Vyučil se chemickým laborantem, na večerním gymnasiu maturoval r. 1954. Studoval na ekonomické fakultě pražské techniky (1955—57), po návratu z vojenské služby byl zaměstnán různými pomocnými pracemi v Divadle ABC a od r. 1960 v Divadle Na zábradlí, kde je nyní dramaturgem. Pracoval též v Městských divadlech pražských jako asistent režiséra A. Radoka. R. 1956 začal publikovat v Květnu (články o poezii); divadelně teoretickými a kritickými studiemi přispívá soustavně do časopisu Divadlo.
Dosavadní Havlovy dramatické pokusy jsou spjaty s programem a scénickou praxí Divadla Na zábradlí. Jeho první samostatná hra, satirická groteska *Zahradní slavnost*, vyniká nad jiné pokusy toho druhu z počátku šedesátých let důsledností umělecké metody i pronikavostí kritického pohledu na skutečnost. Formálních postupů divadla absurdity využívá k demonstraci fráze, nesmyslných, znelidšťujících, protispolečenských mechanismů ve vztazích soukromých i veřejných, k jejich hyperbolickému ozvláštnění a k odhalení jejich zdroje v životním názoru dnešního maloměšťáckého filistrovství.

BIBLIOGRAFIE

Provedené hry: Autostop (1961, s I. Vyskočilem), Nejlepší rocky paní Hermanové (1962, s M. Macourkem), Zahradní slavnost (1963).

LITERATURA

E. Uhlířová v Divadelních novinách 1963 (České antidrama). *jop*

Bohumil Havlasa

1. 10. 1852 Bavorov u Vodňan
25. 11. 1877 Alexandropol na Kavkaze

Gymnasium studoval v Českých Budějovicích, Jindřichově Hradci a v Táboře. R. 1870 však studia zanechal a stal se kočovným hercem, začal znovu studovat, tentokrát na obchodní škole, stal se úředníkem, r. 1875 za srbsko-turecké války válečným zpravodajem Národních listů na bojišti v Hercegovině. Pak žil střídavě v Praze a v cizině (Paříž, Švýcarsko, Německo) a r. 1877 se přihlásil jako dobrovolník do ruské armády proti Turkům. Za válečného tažení podlehl tyfové nákaze. — Po debutu ve Světozoru (1873) přispíval prózami do Lumíru, Národních listů, Brousku aj.
Založením romantik, volil Havlasa i za své literární hrdiny romantické postavy nespokojenců, kteří pro své ideály obětovali život. Historické romány, koncipované bez znalosti historického materiálu, zakládal jen na poutavosti dobrodružných příběhů a dějovém napětí. Do sentimentality zabíhá jeho nejčtenější román *Tiché vody*, příběh nešťastného milostného vzplanutí ženatého jihočeského zámeckého lékaře k mladé šlechtičně jeptišce.

BIBLIOGRAFIE

V družině dobrodruha krále (R 1875), Kněz Jan (R 1875), Tiché vody (R 1876). — Posmrtně: Péri (R 1901), Drak (R 1911). Spisy za redakce F. Kovárny v l. 1927—28 v Ústředním legionakladatelství (10 sv.). Výbor z korespondence, vzpomínek na Havlasu a z jeho zpráv z ciziny uspořádal M. Novotný pod názvem Nižegorodský dragón Boh. Havlasa (1941).

LITERATURA

J. Veselý: O životě a díle B. H. (1927, s dosavadní literaturou). F. Pátek v ČMF 1928 (o Tichých vodách). *dh*

Jan Havlasa

(vl. jménem Jan Klecanda)
22. 12. 1883 Teplice v Čechách

Syn publicisty a spisovatele Jana Klecandy (1855—1920). Gymnasium a filosofickou fakultu Karlovy university vystudoval v Praze. Záhy začal cestovat. R. 1902 navštívil Itálii a po r. 1904,

kdy odjel do USA, byl neustále na cestách. Poznal Kalifornii a Texas, v letech 1910—11 žil na Tahiti, 1913 v Japonsku, Číně a Indii. R. 1914 se vrátil do Čech a zúčastnil se politického života jako novinář, r. 1916 byl vězněn za knihu Vztah osadní politiky k světové válce. V l. 1917 až 1918 byl členem Národního výboru, r. 1919 byl členem mírové delegace v Paříži, v l. 1920—24 vyslancem v Brazílii, r. 1929 podnikl znovu, jako člen opiové komise Společnosti národů, cestu do asijských zemí. Po návratu (1930) se usadil na několik let v Paříži, poté byl vyslancem v několika jihoamerických republikách (naposledy, do r. 1947, v Chile). Dnes žije na odpočinku v Kalifornii (USA) a píše paměti s názvem Útržkový kalendář. — Psal i do cizojazyčných listů, časopisů a magazínů, hlavně anglických a amerických, nejen články politické a odborné, ale i (v l. 1907—13) básně.

Zážitky z cest ukládal Jan Havlasa do náladových obrázků a fejetonů; některé z nich, zvláště z počátků H. literární dráhy, jsou šťastnou oslavou přírodních krás, některé však svou popisností zůstaly mnohdy na úrovni pouhého průvodce. V konvenčních, někdy až triviálních románech a povídkách zasazoval do exotického prostředí, které bylo pro českou literaturu novinkou, vymyšlené příběhy přeplněné erotikou a okultistickými záhadami.

BIBLIOGRAFIE

Horské stíny (Pp 1901), Mezi životem a smrtí (Pp 1902), Tatranské povídky (1902), Mimo lásku i nenávist (Pp 1903), Pod skalnatými štíty (Pp 1904), Případy skoro neobyčejné (Pp 1904), Povídky z Tater (1905), Jak sny umírají (Pp 1905, později s názvem Ale sny umírají), Lidé na horách (Pp 1906), V kraji věčného jara (Pp 1909), První tatranské povídky (1910), Poslední tatranské povídky (1910), Pět kalifornských povídek (1910), Vzdálení příbuzní (Pp 1911), Italské novelety (1912), Stopy, jež nikam nevedou (Pp 1912), Vztah osadní politiky k světové válce (1914 zabaveno, 2. vyd. 1918), Cesta kolem světa (cestopis, 1915), Světla dalekých přístavů (Pp 1915), Půlnoční vítr (Pp 1916), Děti neklidu (R 1916), Listy ze San Franciska (Ff 1916), Dům v džungli (P 1916), Šílené lásky (Pp 1917), Z hor a salaší (Pp 1917), Jižní perspektivy (Ff 1918), Okna do mlhy (R 1918) Zahrada splněné touhy (Pp 1918), Japonská pohádka o dvou dědcích (1919), Hlasy tonoucích (Pp 1918), České kolonie zámořské (polit. spis. 1919), Ti, kteří se nevrací (Pp 1919), Souostroví krásy (R 1919), Krajiny v oblacích (Pp 1920), Politické bilance české Ameriky (1920), Píseň korálových útesů (Pp 1922), Zkrocený Západ (Ff 1922), Touha a dálky (Pp 1922), Pobřeží tanečnic (R 1923), Rozluka církve od státu v Brazílii (1923), Japonským vnitrozemím (Ff 1924), V brazilských horách (Ff 1925), Dech tropů (Pp 1925), Cesta bohů (Ff 1926), Malajské léto (Ff 1926), Ze všech nejkrásnější (Pp 1926), Podivní milenci (Pp 1928), Vliv zeměpisných činitelů na vývoj brazilského národa (1927), Kouzlo laguny (Ff 1928), Propast rozkoše (R 1929), Kvetoucí nopály (Ff 1929), Sběratel ztracených iluzí (R 1929), První hřích (D 1929), Japonský podzim (Ff 1930), Milující nenávist (R 1931), Bloudění duší (Pp 1931), Babí léto (Pp 1931), Roztříštěná duha (Pp 1932), Země pagod (cestopis, 1932), Třináctý tygr (R 1932), Japonské jaro, Zlomky života (Ff 1932), Sedm jedovatých (R 1933), Past na slunce (R 1933), Přízraky a zázraky (Pp 1934), Začarovaný kruh (R 1934), Hledání neznámých veličin (R 1934), Královské dobrodružství (R 1935), Věčná zřídla (R 1935), Loď zamilovaných (R 1935), Ticho mezi hvězdami (R 1937), Schody do podvědomí (Pp 1939), Pohádka lesní samoty (R 1941), Zády ke zdi (Pp 1947) aj. Sebrané spisy v Ústředním učitelském nakladatelství v l. 1918—35 (30 sv.).

LITERATURA

J. Šimánek: 50 let J. H. (1933). *dh*

Jaroslav Havlíček

3. 2. 1896 Jilemnice
7. 4. 1943 Praha

Pocházel z učitelské rodiny; vystudoval gymnasium a reálku v Jičíně (1913) a kurs při obchodní akademii v Chrudimi (1914). Po první světové válce, v níž narukoval na ruskou frontu, absolvoval odbor obchodních věd při vysoké škole technické v Praze (1919) a stal se úředníkem devizového oddělení Živnobanky, vyčerpáván rozporem mezi každodenní úřednickou prací a literární tvorbou, jíž se nemohl nikdy věnovat tak, jak toužil. Začal publikovat ve dvacátých letech: debutoval s pomocí Antala Staška → verši ve Zvonu (1924), později tiskl povídky v Cestě, Severu a východu a zejména v Lumíru. Některé povídky otiskl H. ve sbornících Milostný kruh (1941), Dvanáct poutí světem (1941) a Kamenný orchestr (1944).

Poměrně pozdním spisovatelským debutem Jaroslava Havlíčka — ponecháme-li stranou jeho začátečnické verše — byly na přelomu dvacátých a třicátých let povídky (posmrtně vydány s názvem *Neopatrné*

panny); už v těchto příbězích dívek hnaných vznícenou smyslností do tragických konfliktů s reálným životem se projevoval H. velký a podivuhodně vyzrálý vypravěčský talent suverénním ovládáním děje, vyváženou stavbou příběhu, schopností vycítit tragiku životních situací, smyslem pro konkrétnost sociálního prostředí i citlivou analýzu lidského nitra. Všechny tyto rysy byly rozvedeny v dalším H. vývoji, zejména v románech poznamenaných dědictvím romantizujícího naturalismu K. M. Čapka Choda. V české literatuře třicátých let vystupuje H. jako analytik lidských povah, pokřivených nezdravým, tíživým prostředím maloměšťáckých rodin a zmítajících se touhou po úniku. Naturalistické tendence, které se v jeho raných prózách projevovaly zejména důvěrnou znalostí a sugestivní evokací atmosféry podhorského maloměsta a analýzou zvláštností vnitřního světa jeho obyvatel, převedl H. do vyšší roviny moderní psychologické prózy. V jediném dokončeném dílu zamýšlené trilogie *(Vyprahlé touhy,* přepracováno jako *Petrolejové lampy)* spojuje balzacovskou šíři realisticky věcného obrazu společenského života a vzájemných lidských vztahů obyvatel rostoucího maloměsta od sedmdesátých let minulého století s nezapomenutelným portrétem a tragicky groteskním osudem ústřední hrdinky. H. usiloval vyslovit holou pravdu o nitru člověka a podtrhnout přitom obecné rysy lidskosti, které si jeho postavy uchovávají i ve své malosti a omezenosti. Veden tímto záměrem líčil pak navenek všední, ale ve skutečnosti otřesné maloměstské tragédie svých často nepatrných či směšných hrdinů. Podstata maloměšťácké mentality a morálky vyplývá přitom u H. zevnitř, obnažena hlubokou analýzou nitra hlavních postav *(Ta třetí)*. H. dílo, uzrávající v nepříznivých podmínkách osobních a na okraji soudobého literárního dění, se dnes jeví jako jedno z umělecky nejpůsobivějších řešení české meziválečné psychologické prózy. Dospělo od sugestivního líčení rozvratů hynoucích rodin, podávaných pod vlivem problematiky realistických rodových cyklů *(Neviditelný)*, k básnicky jemnému vidění lidských osudů, v románu *Helimadoe* připomínajícímu svět postav Vl. Vančury, a k neobyčejně účinnému, epicky čistému a baladicky zkratkovitému stylu poslední H. práce, novely o smutku odchodů ze života *Synáček*, poznamenané tušením blížící se smrti.

BIBLIOGRAFIE

Knihožrout (P 1929), Smrt bibliomanova (P 1931), Vyprahlé touhy (R 1935; přeprac. 1944 pod názvem Petrolejové lampy), Neviditelný (R 1937), Ta třetí (R 1939), Helimadoe (R 1940), Neopatrné panny (Pp 1941), Synáček (P 1942), Zánik městečka Olšiny (Pp 1944), Smaragdový příboj (Pp 1946), Vzdoropohádky (Pp 1954). Dílo Jaroslava Havlíčka v Čs. spisovateli v l. 1956—62 (dosud 5 sv.).

LITERATURA

K. Sezima v kn. Mlází (1936); K. Polák v doslovech k rom. Neviditelný (1946), Smaragdový příboj (1946), Ta třetí (1947), Helimadoe (1956), Petrolejové lampy (1957); J. Rumler v doslovech k rom. Neviditelný (1958), Ta třetí (1959), Helimadoe (1963); V. Justl v dosl. k Synáčkovi (1959), M. Šimečka v Slovenských pohľadech 1958 (K tradícii čes. mod. románu). *ll*

Karel Havlíček

31. 10. 1821 Borová
29. 7. 1856 Praha

Pocházel z rodiny drobného kupce, která se r. 1833 přestěhovala do Německého (Havlíčkova) Brodu. Tam v l. 1832—38 vystudoval gymnasium, vedené tenkrát v poměrně svobodomyslném duchu osvícenských tradic, v l. 1838—40 filosofii v Praze, kde se četbou Kollára →, Šafaříka →, Čelakovského → aj. národně a slovansky uvědomil. Chtěl se stát knězem, aby mohl buditelsky působit mezi lidem. Po ročním pobytu v pražském semináři (1840—41) však odtud odešel jako odpůrce katolické církve, zklamán a rozhořčen protinárodní výchovou kněžstva. V následujícím roce se v Praze horlivým soukromým studiem slovanských jazyků literatur a dějin připravoval na literární dráhu. O prázdninách 1842 podnikl krátkou cestu do Haliče a na Slovensko. V té době se pokusil vyslovit, zřejmě i pod dojmem reminiscencí na polské povstání z r. 1830, své citově vroucí vlastenectví, touhu po osvobození národa a vzdornou nenávist k jeho nepřátelům v několika revolučně romanticky laděných básních (*Zdvihni se, zdvihni!* aj.). Na jeho další

vývoj měl rozhodující vliv pobyt v Moskvě (1843—44, jako vychovatel v rodině prof. Ševyreva, jednoho z předních slavjanofilů). Zde pokračoval plánovitě ve slavistických studiích a seznamoval se dychtivě s ruským životem a kulturou. Narážel však na příkré rozpory mezi idealizujícími představami o Rusku, jak si je přinesl z domova, a mezi skutečnými poměry v carské říši (cestou do Moskvy pobyl asi dva měsíce ve Lvově a poznal i život na Ukrajině). V důsledku této zkušenosti se z blouznivě horujícího nadšence proměnil v střízlivého pozorovatele a soudce tehdejšího Ruska. Zároveň podrobil kritice Kollárovu → myšlenku o slovanské vzájemnosti i celou ideologii národního hnutí, v níž nyní rozpoznával řadu přežitků a iluzívních prvků. Po návratu z Moskvy žil H. rok v Německém Brodě (vedle soukromého studia věnoval se tu českému ochotnickému divadlu), na podzim r. 1845 přišel do Prahy. V literárních kruzích na sebe upozornil odmítavou kritikou Tylova → Posledního Čecha a ostrou polemikou, která z ní vzešla. Žádal v ní (stejně jako později v *Kapitole o kritice*) po literatuře pravdivost, obsahovou původnost, národní specifičnost a vysokou uměleckou úroveň, čímž dal české literární kritice teoretické základy. Poněvadž spojoval otázky literatury s širší problematikou národního života, v němž odmítal sentimentální a frázovité vlastenectví a požadoval konkrétní práci pro národ, měly jeho stati význam i pro celkovou orientaci národního hnutí aktivnějším a političtějším směrem. Od 1. 1. 1846 se stal H. redaktorem Pražských novin a jejich přílohy Česká včela. Po březnových událostech r. 1848 se redakce vzdal a založil Národní noviny (5. 4. 1848—18. 1. 1850), které se staly orgánem české liberální buržoazie. Krátce vycházela jejich satirická příloha Šotek (7. 1. 1849 až 22. 4. 1849), kterou z větší části vyplňoval vlastními příspěvky. V r. 1848 vystupoval H. jako jeden z hlavních představitelů liberální politiky, byl členem Národního výboru, zúčastnil se Slovanského sjezdu, byl poslancem říšského sněmu (do prosince 1848). Po zákazu Národních novin vydával v Kutné Hoře politický týdeník Slovan (8. 5. 1850—14. 8. 1851). Po svatodušních bouřích r. 1848 byl nakrátko zatčen a také později byl pro svou žurnalistickou činnost vládou perzekvován, zejména v období Slovana (konfiskace časopisu, policejní prohlídky a dozor, soudní stíhání atd.). Dvakrát stál před porotou (v Praze 13. 4. 1849, kdy se sám hájil, v Kutné Hoře 12. 11. 1851), byl však osvobozen. 16. 12. 1851 byl v Německém Brodě, kde žil po skončení veřejného působení se svou ženou Julií a dcerou Zdeňkou, zatčen, odvezen do tyrolské obce Brixenu a internován až do r. 1855. Zabýval se tam básnickou tvorbou, překlady a studiem lidových písní, snášel však těžce odtržení od domova, stejně jako po návratu veřejné poměry za bachovské reakce. Pobyt v Brixenu mu podkopal i zdraví a zavinil předčasnou smrt. — Přispíval do Květů (zde r. 1843 první próza *Obrazů z Rus* První zkouška z československého jazyka v Moskvě), do Časopisu Českého muzea a do časopisů, které redigoval. Často psal pod pseud. Havel Borovský. — Překládal z ruštiny (Gogola, mj. Mrtvé duše ve fejetonu Národních novin 1849), polštiny (Mickiewicze), francouzštiny (Voltaira), němčiny (Börna).

Havlíček je zakladatelem českého politického tisku. Stal se jím už jako redaktor Pražských novin, kdy z tohoto vládního listu dovedl vzdor cenzuře vytvořit noviny, v nichž se obrážel rozvíjející se národní život a jehož prostřednictvím se uskutečňovala politická výchova čtenářů hlavně z řad měšťanstva, řemeslnictva a rolnictva v liberálním duchu. Příznačný byl po této stránce např. článek *Slovan a Čech*, v němž H. polemicky proti Kollárovi → formuloval nové, reálnější pojetí slovanské vzájemnosti, založené na spolupráci hlavně rakouských Slovanů, a kde tedy poprvé naznačil austroslavistickou myšlenku. Skrytý politický význam měla i agitační akce za vybudování české průmyslové školy, soustavné sledování zahraničních událostí aj. Mluvčím liberálních vrstev české společnosti zůstal H. i v r. 1848: stavěl se proti vídeňské a maďarské revoluci, byl odpůrcem politiky radikálních demokratů, kladl důraz na požadavky státoprávní a národnostní,

obhajoval austroslavismus, zformulovaný Palackým → v ucelenou koncepci. Avšak již koncem roku 1848 a zejména po rozehnání sněmu v r. 1849 zaměřil Národní noviny proti vládě a začal odhalovat její snahy o obnovení absolutismu (porotou byl souzen pro článek *Výklad oktrojované ústavy*). Opoziční zaměření jeho žurnalistické činnosti vyvrcholilo pak ve Slovanu, který byl tehdy už takřka jediným svobodným projevem českého národního hnutí. Vystupoval v něm ještě bojovněji, a to nejen proti vládě, nýbrž v polemicky a satiricky vyhrocených statích i proti církevní hierarchii *(Epištoly kutnohorské)*, vládnímu tisku a reakčním silám všeho druhu. Své politické názory z r. 1848 revidoval v demokratičtějším smyslu: připouštěl nyní např. za určitých okolností právo potlačeného národa sáhnout i k revoluci (čl. *Revoluce*), kladl úsilí o dosažení demokratických svobod do stejné roviny jako zápas národnostní, pochopil nutnost spojenectví všech národů Rakouska v boji proti absolutismu; zaujal tolerantní stanovisko k otázce emancipace slovenského národa, všímal si i sociálních rozporů na vesnici atd. Tím vším se rozcházel s oficiálními liberálními kruhy; odvahou, s níž čelil perzekuci, i ryzostí a pevností charakteru, kterou projevil v zápase s vládou, získal důvěru a lásku nejširších, skutečně lidových vrstev národa. — Literární tvorbu zahájil H. prozaickými *Obrazy z Rus* (v l. 1843—46 v Květech, České včele, Časopisu Českého muzea), které v soudobé české próze vynikaly uměním realistické charakteristiky lidí a jejich prostředí, demokratickou ideovou náplní, satiricky zaostřeným pohledem. Mladý autor v nich zachytil některé osobité stránky ruského života, vyjádřil odpor k carskému despotismu a k nevolnictví, ale též obdiv k ruskému národu a lidu a víru v jeho budoucnost. Svůj nejvlastnější tvůrčí výraz našel však v básnické satiře, k níž ho přivedl v Rusku probuzený kritický pohled na skutečnost. V Moskvě napsal na devadesát epigramů, jimiž útočil na katolickou církev, byrokracii, šlechtu, feudální stát vůbec a rakouskou monarchii i carské Rusko zvlášť, v nichž s trpkým sarkasmem připomínal útisk národa a stíhal posměchem různé nedostatky národního života, zvláště na poli kulturním a literárním. Jeho epigramy, navazující v některém směru na Čelakovského → a J. J. Langra →, vyznačovaly se břitkostí, myšlenkovou smělostí a tematickou šíří dotud v obrozenské satiře nebývalou a představovaly nový typ poezie, v níž se odráželo zpolitičtění národního hnutí ve čtyřicátých letech (otištěny byly jen některé v České včele a v Šotku). Pracovaly s prostředky lidové poezie (písně, přísloví) a jejich satirický účin byl zvyšován i lapidárností výrazu, výstižností pojmenování a využitím jazykové komiky. V l. 1848—51 nabyla H. básnická satira výrazně politického rázu v aktuálních a ve své době velmi populárních popěvcích, které měly podobu parafráze národních písní (Šuselka nám píše, Šotkovy písně, Fiala aj.). Posměšně komentovaly soudobé veřejné dění a zejména byly obranou potlačených demokratických sil po revoluci. Vycházely nejprve v Šotku, po jeho zastavení se šířily ústně i v opisech. Mistrovství satiry dosáhl H. v básních vzniklých v Brixenu: v *Tyrolských elegiích* (poprvé v Obrazech života 1861), kde vylíčil své zatčení a deportaci, v *Králi Lávrovi*, adaptujícím irskou pohádku s midasovským motivem krále s oslíma ušima, a ve *Křtu svatého Vladimíra*, který je travestií legendárního příběhu z ruských dějin. V těchto skladbách rozdílného charakteru, ale společného uměleckého záměru zobecnil politickou zkušenost národa po nezdařené revoluci 1848, vyjádřil své demokratické a ateistické názory, odkryl podstatu a spojenectví feudálního státu a církve a vytvořil satirické obrazy bachovského Rakouska i katolické hierarchie. V širokém rozpětí komiky jazykové i situační, za pomoci sarkasmu, burleskních prvků, grotesky, nadsázky a karikatury, ironie, parodie i hravého humoru zesměšnil světské a církevní vládce, jejich instituce a služebníky, byrokracii, policii, soudní aparát, kněžstvo, za jejichž „otcovskou" péčí o blaho poddaných a „duchovními zájmy" odhalil vykořisťování lidu, zájmy mocenské a hmotné. Vytvořil tak klasická díla politické novodobé naší satiry, lidová nejen svou blízkostí mluvené řeči a národní poezii (v metrice,

kompozici, básnických obrazech, užití určitých ustálených motivů atd.), nýbrž i základním věcným postojem k světu a demaskujícím pohledem na skutečnost. Právě v satiře dokázal uskutečnit originálním způsobem svůj vlastní i obecněji dobový estetický ideál osobité národní literatury, bohaté aktuálním obsahem a zároveň široce srozumitelné. Zkonkrétnění a zreálnění poezie, jehož ve svých satirách dosáhl, bylo pro české básnictví přínosem, na nějž pak navázala především tvorba Nerudova →.

BIBLIOGRAFIE

Epištoly kutnohorské (polit. úvahy, 1851), Duch Národních novin (vybrané články, 1851). — Z překladů: N. V. Gogol: Nos (1845), Plášť (1847), Pověst o tom, kterak se rozhněvali pan Matěj s panem Matoušem (1846), Starosvětská šlechta (1845), Voltaire, Některé povídky (1851). Posmrtně: Křest svatého Vladimíra (1876); z překladů: Lecroy, Komandant na outěku (D 1866, pseud. Havel Borovský); J. Venedey, Vůdce Irčanů Daniel O'Conell (1879). — Sebrané spisy K. H. začal vydávat V. Zelený ve Svatoboru (1870; zde poprvé Tyrolské elegie a Král Lávra). Spisy K. H. vydal s průvodní studií L. Quis v l. 1906—08 (3 sv.). Politické spisy uspořádal Zd. Tobolka v l. 1900—03 (5 sv.). Básně vydal v úplnosti v Knize veršů M. Novotný (1934, 1938, 1953), J. Bělič vydal kriticky Básnické dílo (1951, s doslovem) a Obrazy z Rus (1953, s doslovem) a s J. Skaličkou H. literárněkritické projevy v kn. O literatuře (1955, s doslovem). H. práce o verši české lidové poezie otiskl s obšírnou studií B. Indra (1939). Překlad Mrtvých duší vyd. V. Řezníček (1894). — L. Quis vyd. Korespondenci Karla Havlíčka (1903), M. Novotný Havlíčkovy synovské listy ze studií (1941), K. Nový Korespondenci K. H. s Fanny Weidenhoffrovou (1939), V. V. Zelený Rodinné listy brixenské (1888), B. Novák Brixenské listy K. H. bratru Františkovi (1957). Výbory z H. rukopisů, díla a korespondence obsahují sborníky dokumentů Památník Karla Havlíčka (1921) a Život s pochodní v ruce (1940, uspoř. M. Novotný) a K. H. B. (1956, uspoř. B. Novák a J. Zantovský). — Bibliografie: K. Nosovský, K. H. B. (1932, s literaturou).

LITERATURA

K. Tůma: K. H. B. (1885); T. G. Masaryk: K. H. (1896); E. Chalupný: H. (1908, 1929); H. Omelčenko: Dějiny textu básně Křest sv. Vladimíra (1933); B. Stanislav (= S. Budín): K. H. B. (1954); Památník K. H. B. (1921); Národ o H. (1936, uspoř. A. Hajn); J. Bělič: K. H. B. a Slovanstvo (1947); F. Vodička: Havlíčkův boj veršem a satirou (1952); V. Procházka: K. H. B. (1961). J. Horák v Národopisném věstníku československ. (1923, O studiích lidových písní ukrajinských); F. X. Šalda v ŠZáp 1933 až 1934 (Několik myšlenek na téma básník a politika); K. Krejčí v dosl. k Cestě na Rus (1947); J. Hrabák v kn. Studie o čes. verši (1959); J. Táborská ve sborníku Čtvero setkání s rus. realismem (1958); K. Sgallová-Hofbauerová ve sborníku O čes. satiře (1959). V. Zelený v Osvětě 1872 a 1873 (životopis); J. Jakubec v Obzoru lit. a uměleckém 1900 a 1901 a v Národopis. sborníku československém 1901; A. Novák v NŘ 1935 (o novinářské próze); M. Řepková v ČLit 1956 (o počátcích H. satiry) a 1962 (o epigramech), s K. Homolovou ve Sborníku Národního muzea C 1956 (o přípravách k lit. kritice); M. Formánek ve Filosof. časopisu 1962 (o jeho vztahu k filosofii). — Další literatura v bibliografii K. Nosovského (1932). *mř*

Bohuslav Havránek

30. 1. 1893 Praha

Syn středoškolského profesora, původem z Valašska, vystudoval v Praze gymnasium (1912) i filosofickou fakultu (doktorát 1917), kde svůj studijní obor češtinu a latinu pojímal velmi široce a studoval i slavistiku a indoevropeistiku; byl žákem především J. Zubatého, F. Pastrnka, O. Hujera a J. Polívky. V l. 1917 až 1929 vyučoval na pražských gymnasiích, ale od r. 1917 pracoval zároveň v Kanceláři Slovníku jazyka českého. R. 1926 se stal spoluzakladatelem Pražského lingvistického kroužku. Habilitoval se na Karlově universitě r. 1928 prací *Genera verbi ve slovanských jazycích*, rok nato se stal mimořádným a r. 1934 řádným profesorem slovanské filologie na universitě v Brně. R. 1945 přešel na universitu Karlovu, r. 1952 byl jmenován akademikem a zároveň ředitelem Ústavu pro jazyk český ČSAV; v l. 1953—60 byl rektorem Vysoké školy ruského jazyka a literatury. Vědecké práce a množství kritik, recenzí, polemik, nekrologů a jubilejních článků publikoval v časopisech Naše řeč, Listy filologické, Slavia, Časopis pro moderní filologii, Naše věda, Slovo a slovesnost, Slovanský přehled, Byzantinoslavica, ale i v Rudém právu, Tvorbě, Lidových a Literárních novinách aj., v Ročence Slovanského ústavu a v mnoha českých i cizojazyčných vědeckých sbornících. Četná hesla napsal pro Ottův slovník naučný nové doby. Rozsáhlá je H. činnost redakční v časopisech Naše věda (1923—28), Slovo a slovesnost (od r. 1935), Byzantinoslavica (od r. 1939), Slovanský přehled (od r. 1939),

Slavia (od r. 1947), Naše řeč (od roku 1949); v redakčních radách Spisů Boženy Němcové, Národní knihovny, Památek staré literatury české, Výboru z české literatury; ve sbornících periodických i neperiodických (např. Spisovná čeština a jazyková kultura, 1932, Co daly naše země Evropě a lidstvu, 1939 a 1940, Čtení o jazyce a poezii, 1942), v pracích bibliografických (Bibliografie čs. prací lingvistických a filologických, 1931 až 1935), slovníkových (Příruční slovník jazyka českého, Slovník spisovného jazyka českého, Slovník rusko-český).

Havránek patří mezi přední tvůrce moderní české lingvistiky a je hlavním představitelem české marxistické jazykovědy. Oblast jeho studijních zájmů a vědecké práce je velmi rozsáhlá, neboť zasahuje do všech disciplín lingvistiky, ale je to především bohemistika, které se od svých vědeckých začátků soustředěně věnuje. Je jedním ze zakladatelů funkční lingvistiky a ve dvacátých letech byl jedním z představitelů tzv. pražské lingvistické školy, která znamenala významnou etapu v moderní lingvistice i v měřítku světovém. Účastnil se polemického vystoupení této školy proti brusičské praxi jazykově výchovného časopisu Naše řeč, které odstranilo normativní námitky proti spisovatelům píšícím jazykem živým, mluveným, neomezovaným historickými hledisky, jazykem, který odpovídá jejich uměleckému záměru (srov. předmluvu I. Olbrachta ke kn. O zlých samotářích, vyd. 1939, a jeho polemické články s Naší řečí). Tato škola důsledným uplatněním funkčního a strukturního hlediska měla také silný vliv na českou literární estetiku v třicátých letech a spoluutvářela základy moderního studia jazyka a stylu uměleckých děl. Důležitou roli přitom sehrály H. teoretické práce o stylovém rozvrstvení jazyka. Základním spisem *Vývoj spisovného jazyka českého* sleduje H. růst češtiny od nejstarších časů do současnosti v souvislosti s její společenskou funkcí i v souvislosti s kulturním vývojem národa, hodnotí cizí vlivy na češtinu i její pronikání za hranice našeho území, charakterizuje jazyk jednotlivých historických období nejen po stránce mluvnické a lexikální, nýbrž i stylové, a teoretické závěry dokumentuje vybranými texty. Stejně základní je jeho syntetický přehled českých, moravských i slovenských nářečí. Mnoho studií věnuje otázkám jazykové kultury a otázkám spisovné normy a kodifikace češtiny, provázeje činnost teoretickou vždy činností praktickou (účast na slovnících a mluvnicích spisovné češtiny, na Pravidlech českého pravopisu). Práce o jazyce Al. Jiráska (O dobovém zabarvení jazyka u Jiráska ve sborníku Alois Jirásek, 1921), B. Němcové (Lidový poklad jazyka B. Němcové, Slovo a slovesnost, 1941) a především i metodologicky důležitá studie Jazyk Máchův (sborník Torzo a tajemství Máchova díla, 1938), v níž podal synchronní analýzu jazyka obrozenské doby, vytvářejí přesný obraz jazykové základny velkých literárních děl minulosti a zjišťují, jak se tato díla ve své jazykové osobitosti podílela na rozvoji celonárodního jazyka. Do blízkosti literární vědy a historie přivádí H. i bohatá účast na pracích edičních. Účastní se na vytváření zásad pro vydávání starých i novočeských literárních památek (edice Dalimilovy kroniky, účast na Výboru z české literatury a Spisech B. Němcové) i řešení otázek textologických. — H. práce slavistické se týkají ruštiny (účast na slovnících a zejména při řešení složitých otázek uměleckého překladu), společného východiska slovanských jazyků, praslovanštiny, staroslověnštiny, vývoje jednotlivých jazyků slovanských a jejich nářečí. Všechny H. práce vyznačuje metodická promyšlenost a jasnost, kritičnost a přesná dokumentovanost.

BIBLIOGRAFIE

Genera verbi ve slovanských jazycích (1928, 1937, 2 sv.), Vývoj spisovného jazyka českého (1936), O básnickém jazyce (1947, spolu s J. Mukařovským a F. Vodičkou), Studie o spisovném jazyce (1963; zde shrnuty i práce o otázkách literárního jazyka a jeho tvůrců). — Bibliografie K. Horálka a Z. Tyla v Studiích a pracích lingvistických (1954).

LITERATURA

Příspěvky K. Horálka, J. Mukařovského a Q. Hodury ve sborníku Studie a práce lingvistické I (1954); Sborník Slavica Pragensia IV (1962). K. Hausenblas v SaS 1963. *rh*

Jarmila Glazarová

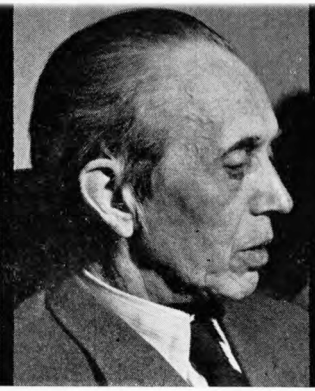

Bedřich Golombek

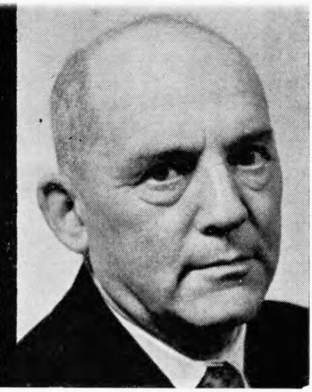

František Gottlieb

František Götz

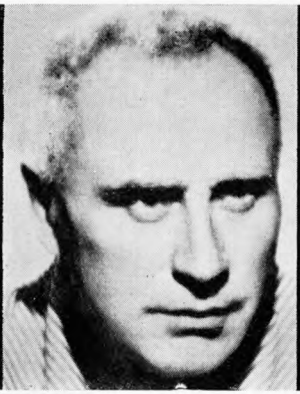

Achille Gregor

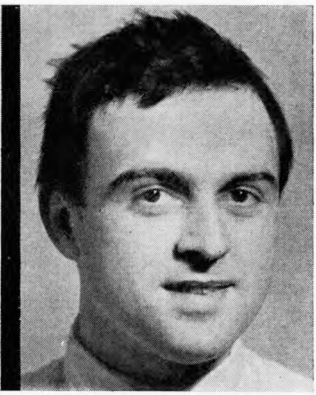

Jiří Gruša

Jiří Hájek

František Halas

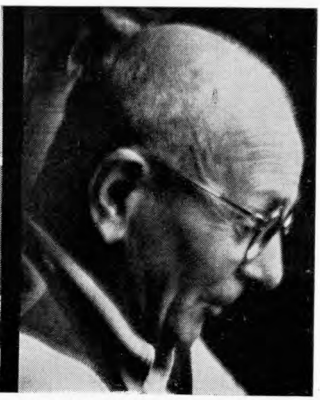

František Halas st.

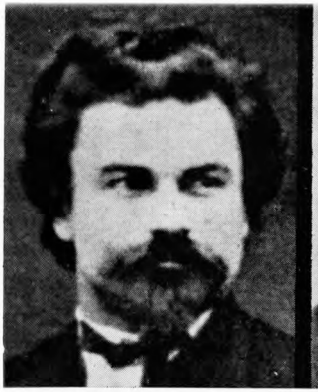

Vítězslav Hálek

Dušan Hamšík

Miroslav Hanuš

Pavel Hanuš

Jiří Hanzelka

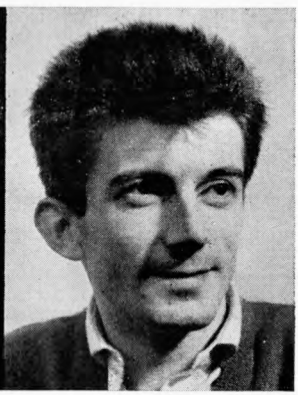

Josef Hanzlík

Jaroslav Hašek

Lenka Hašková

Jiřina Hauková

Servác Bonifác Heller

12. 5. 1845 Vlašim
2. 9. 1922 lázně Kissingen, Německo

Narodil se v učitelské rodině, práva a filosofii, zakončenou doktorátem, studoval v Praze. V l. 1866—67 byl vychovatelem v Moskvě. Později se stal žurnalistou a jako zpravodaj Národních listů navštívil několikrát Rusko a Balkán, roku 1877 byl válečným zpravodajem na ruskotureckém bojišti. V redakci Národních listů působil v l. 1870—1916, redigoval Lumír (1873—76 s Ot. Hostinským, Sv. Čechem, J. Gollem) a Květy (1879—99 se Sv. Čechem). Dále přispíval hlavně do Světozoru a Osvěty. Vydal Výbor z politických řečí a úvah Karla Sladkovského (1899).
Žurnalistické povolání a zážitky z cest ovlivnily celou Hellerovu literární tvorbu, ať jsou to povídky, ať pozdější práce románové *(Román na bojišti, Román cestujícího člověka)*. Žurnalistická touha po výjimečných motivech projevila se zejména v exotičnosti románů z vysoké ruské společnosti *(Král stepi, Pan markýz, Salomonida)* i z prostředí české buržoazie *(V ovzduší kláštera)*. Střídá se v nich konvenční obraz prostředí s romantickými přírodními scenériemi a napínavým dějem, který obvykle rozvíří krásné a bezohledné dobrodružky. Tím vším vycházel vstříc vkusu měšťáckého čtenářstva. Mnohem větší význam má žurnalistika a s ní spojená drobná próza, tematicky velmi bohatá a žánrově rozmanitá i různorodá (fejetony, cestopisné obrázky, črty ze společnosti, národopisné obrázky, reportáže, kritiky), pro svůj realistický postřeh a živý jazyk. Pro poznání kulturního a politického ovzduší doby jsou důležité jeho práce memoárové, psané ze stanoviska bývalého mladočeského řečníka a politika.

BIBLIOGRAFIE

Pohled na Moskvu (cest. črta, 1868), Život na Rusi (P 1868), Národové Jižní Afriky (monografie, 1869), Král stepi (R 1882), Bouře života (R 1886), Salomonida (R 1888), Román na bojišti (1890), Román na moři (1892), Na červeném dvoře (R 1892), Pan markýz (R 1893), Román cestujícího člověka (1893), V ovzduší kláštera (R 1894), Nástrahy (P 1895), Hermína (P 1895), V jižním kraji (P 1895), Válka z roku 1866 v Čechách (P 1895), Marie Šťastná (R 1897), Na horách (R 1897), Za vlády Prusů (R 1897), Firma Stocký a spol. (R 1899), Dr. Julius Grégr, jeho doba a působení (život. črta, 1898), Z minulé doby našeho života národního, kulturního a politického (paměti, 1916—23, 5 sv.), Z pražské kroniky minulého století (R 1916), Jubileum velké doby (vzpomínky, 1918) aj. — Sebrané spisy v l. 1919 až 1923 (8 sv.).

LITERATURA

A. Veselý v kn. Neblednoucí podobizny (1946) a v dosl. k Panu markýzi (1948). M. Hýsek v Čes. revui 1919—20. *dh*

Milan Hendrych

18. 1. 1929 Praha

V Praze po maturitě na reálném gymnasiu (1949) studoval na FAMU režii (1949—50), potom pracoval jako traťový a stavební dělník, telefonista, konstruktér a technik. Od r. 1956 je režisérem a scenáristou filmového studia ministerstva dopravy. — Črty a povídky publikuje v Mladé frontě (zde poprvé 1958), Literárních novinách, Plameni, Hostu do domu aj.
V Hendrychově prvotině, jíž poskytly dějový rámec rybářské výpravy do přírody, projevila se autorova citlivost pro psychologii postav i jeho vyhraněný životní postoj. Autorův „zelený svět", zdánlivě odlehlý a tichý, je plný dramatických zápasů o člověka; novou družnost zde hledají ti, jejichž dosavadní pouta s lidmi přervala nemoc nebo duševní krize. V povídce *Favorit* naopak nevyléčitelný egocentrismus a touha po kariéře způsobují morální pád hrdiny.

BIBLIOGRAFIE

Zelený svět (Pp 1962), Favorit (P 1963). *dm*

Jan Herben

7. 5. 1857 Brumovice u Hodonína
24. 12. 1936 Praha

Jeho otec byl postupně zemědělským dělníkem, dozorcem (drábem) a hajným. H. studoval na Slovanském gymnasiu v Brně (1870—78). Proti vůli rodiny, která z něho chtěla mít kněze, šel studovat do Prahy historii a češtinu (1878 až 1883, doktorát 1886). Po krátkém působení v redakci Národních listů (1885

až 1886) začal v prosinci 1886 vydávat „list věnovaný časovým otázkám" Čas; dal jej plně k dispozici T. G. Masarykovi, jehož byl přítelem a obdivovatelem (napsal o něm později řadu knih), a realistické straně. Krátce vydával literární a kulturní týdeník Novina (1915 až 1916), po jehož zastavení se stal 1917 členem redakce Národních listů a později Lidových novin (1925—27). R. 1918 byl členem Národního výboru a Revolučního národního shromáždění a potom senátorem za stranu národně demokratickou, avšak r. 1925 se s ní rozešel a vstoupil do Národní strany práce, po jejím rozpuštění do strany čs. socialistů. — Debutoval prózou i verši r. 1875 v Besedě (Vymazalově) pod pseud. Jan Vávra. Redigoval časopisy Čas (1886—1915) a jeho beletristickou přílohu (vycházela od 1896, od 1901 pod názvem Besedy Času; zde poprvé vystoupil Petr Bezruč →), Novina (1915—16), Praha (časopis Jubilejní výstavy 1891); spoluredigoval almanach Zora III (1885), sborník T. G. Masarykovi k šedesátým narozeninám (1910), redigoval Knihovničku Času (1900—15). Přispíval též do časopisů Koleda, Obzor, Moravská orlice, Časopis Matice moravské, Květy, Světozor, Národní listy, Zlatá Praha, Ruch, Osvěta, Naše doba, Lidové noviny, Národní práce aj., do almanachů Zora a Nitra. Užíval řady pseudonymů a šifer (Svatopluk Vojmír, Jan Kalina, Jan Svoboda, Jan Litera, J. K., -li- aj.), mnoho novinářských článků publikoval bez podpisu.

Po celý život se Herben věnoval především žurnalistice. Jeho Čas měl téměř celá tři desetiletí značný vliv na český politický a kulturní, zvláště literární život a vykonal mnoho také pro sblížení se Slováky. H. byl řízný polemik, který ostře napadal zbytky feudalismu, politiku české nacionalistické buržoazie, plané vlastenčení, klerikalismus, korupci v politickém životě, podvody a pověry; tomuto boji sledujícímu reformu buržoazní společnosti sloužila i řada historických a politických brožur a knih (proti legendě svatojanské, o husitství, obrození aj.). Svůj myšlenkový a literární vývoj, boje o pravost Rukopisů, o realistický program v českém životě, svou činnost za války aj. zevrubně a barvitě vypsal v *Knize vzpomínek*. Jako literární kritik vyšel z hnutí Mladé Moravy a také on vyznával její konzervativní stanovisko, které se projevovalo hlavně v jeho poměru k dílu Vrchlického. V umění byl H. zastáncem realismu, vycházejícího z národní tradice a velkých realistů ruských. Za součást svého novinářství pokládal i vlastní práci beletristickou, která zároveň vyrůstala i ze silného zájmu národopisného (vlivem H. učitele na gymnasiu Fr. Bartoše →) a pod vlivem ruských spisovatelů, zvláště Turgeněva. V drobných prózách *(Moravské obrázky, Slovácké děti, Na dědině)* snažil se seznámit Čechy s rázovitostí moravského, především slováckého lidu; od vnějšího líčení pronikal k jeho psychologii, od mozaiky se propracovával ke kompozičně sevřenému obrázku. Ve stěžejním díle, románové kronice století vývoje slovácké vesnice *Do třetího a čtvrtého pokolení*, vypsal historii několika vesnic na Hodonínsku, aby „svým krajanům vysvětlil, jak rostli za poroby do r. 1848, jak se dočkali osvobození, stavše se z poddaných svobodnými občany, a jak potom v dalších letech užívali a neužívali svobody občanské"; proto do beletristického vyprávění vkládá místy i rozsáhlejší historické výklady. H. románová kronika, průkopnická v tom, že u nás poprvé ztvárnila v tak širokém záběru život venkova v několika generacích, je dodnes jediným velkým dílem podávajícím široký obraz národního obrození na Moravě; přes lásku k rodnému kraji se H. uchránil idealizace venkovského života. Epilogem H. beletristické práce je kniha *Hostišov* (v Hostišově na Táborsku pobýval H. v létě v l. 1897 až 1936). V ní se střídají obrazy přírody se zamyšlením nad lidmi a dějinami. H. se snažil vystihnout duši soudobého jihočeského člověka a najít souvislost jeho života s táborskou minulostí.

BIBLIOGRAFIE

Moravské obrázky (Pp 1889), Slovácké děti (Pp 1890), Do třetího i čtvrtého pokolení I—II (1889—92; 3. defin. vydání 1919—21; 4. vyd. 1936 upravuje titul Do třetího a čtvrtého pokolení), Na dědině (Pp 1893), Bratr Jan Paleček, šašek krále Jiřího (Pp pro děti, 1902), Hostišov (I 1907, II 1933). — Historické, vzpomínkové, politické a jiné práce: Tři chorvatské

osady na Moravě (1882), Mistr Jeroným Pražský (1883), Gustav Přleger Moravský (1883), Historia o bratru Janovi Palečkovi (edice textu a studie, 1883), Pravdivé vylíčení života, utrpení a významu mistra Jana z Husince (1884, pseud. Jan Svoboda), Cyril a Metoděj (1885, pseud. Jan Svoboda), Vzorná obec. Vzpomínka na návštěvu u Fr. Skopalíka (1885), Život a působení Josefa Heřmana Galaše (1885), Karel ze Žerotína (1886), Jan Nepomucký. Spor dějin českých s církví římskou (1893, rozšíř. vyd. 1920), Deset let proti proudu 1886—1896 (1898; 1935 vplynulo do Knihy vzpomínek), Lipany (1899), Kdybych byl spisovatelem... (1902, pseud. Nejmenovaný), Slavnost svatojánská v národě českém (1908), T. G. Masaryk (1910), Jan z Pomuku a Jan z Nepomuku (1910), 25 volebních kapitol (1910, pseud. T. Klín), Boj o podvržené rukopisy (1911), Masarykova sekta a Gollova škola (1912), Pověsti a pravda (1914), Tomáš G. Masaryk, president Republiky československé (1918), K Husovým oslavám (1919), Milan Štefánik (1919), Bílá hora (1920), Legenda svatojánská (1920), Poslední pohádka. K 70. narozeninám presidenta Masaryka (1920), Tábor je náš program (1920), T. G. Masaryk, president Republiky československé (1920), Duch demokracie (I 1920, II 1921), Jan Žižka z Trocnova (1921), Karel Havlíček (1921), Poprava českých pánů na Staroměstském náměstí v Praze 21. června 1621 (1921), Hus a sebeurčení národů (1921), Prameny a počátky demokracie (1924), Nové učení o české šlechtě (1924), Masaryk politik (1925), T. G. Masaryk, první občan nové Evropy (1925), Ohlas zahraniční revoluce doma (1925), Fr. Palacký (1926), Matěj V. Kramerius, osvícenský novinář a buditel (1926), Husitství a bratrství (1926), T. G. Masaryk (1926—27, 3 sv.), Středoškolským studentům (1927), Otázka náboženská v našem probuzení (1927), Doživotní president republiky (1927), Chudý chlapec, který se proslavil (1928), Čeští spisovatelé a dělnictvo (1929), O presidentu Masarykovi pražským dětem (1930), Skicář k Masarykovu životopisu (1930), Lístky z válečného deníku 1914—1918 (1933), Vliv rodného kraje na dětskou mysl T. G. Masaryka (1935), Kniha vzpomínek (1935, st. cena), Masarykův rodinný život (1936). — Z výborů: Výbor ze spisů dr. Jana Herbena (1916), Herbenova čítanka (1921), Brumovice (1946, výbor z Herbenových drobných próz ze Slovácka doplněný z pozůstalosti), Na dědině (1958) aj. — Sebrané spisy u E. Šolce v l. 1918 až 1925 (7 sv.). — Korespondence: D. Šajtar: Listy Jana Herbena Petru Bezručovi, ČLit. 1955; P. Pešta: Z korespondence Jana Herbena, Sborník prací filos. fakulty brněnské univ., řada literárněvědná (D), 1957. — Soupis knižního díla do r. 1927 v Literárních rozhledech 1927.

LITERATURA

Janu Herbenovi na památku (1937); L. Kunte: Osobnost J. H. (1937); A. Pražák: J. H. (1937); V. Cháb: J. H. (1947). F. X. Šalda v ŠZáp 1936—37; J. Vodák v kn. Cestou (1946); J. Bělič a J. Skalička v dosl. ke kn. Do třetího a čtvrtého pokolení (1954); A. Gregor a M. Kopecký v předml. k výb. Na dědině (1958); P. Pešta ve sborníku Rodné zemi (1958). M. Hýsek v Moravskoslezské revui 1906—7; F. Vodička v ČMM 1938. *pp*

František Herites

27. 2. 1851 Vodňany
19. 1. 1929 Praha

Po absolvování gymnasia v Písku (1869) vystudoval farmacii v Praze a ve Štýrském Hradci. Od r. 1872 pracoval jako lékárnický praktikant ve Štýrském Hradci, Rožnově, Netolicích a v Praze. R. 1883 se ujal po svém otci lékárny ve Vodňanech; vedl ji až do r. 1896, kdy byl zadlužený podnik prodán. V této době se stýkal s literárními přáteli O. Mokrým a J. Zeyerem →. Po příchodu do Prahy byl revizorem lékárnických účtů, sekretářem lékárnického grémia, redaktorem Časopisu českých lékárníků atd. V l. 1903 až 1914 redigoval časopis Máj a pracoval ve stejnojmenném nakladatelství čes. spisovatelů beletristů. Z několika větších cest byl pro něho literárně nejvýznamnější pobyt v Itálii (1875) a v USA (1893). Sklonek života trávil většinou ve Vodňanech. — Psal zejména do Lumíru, Národních listů, Zlaté Prahy, Květů, Máje, Světozoru aj., podílel se na redakci almanachu Anemónky (1871).

Heritesova próza vyrůstala z literárního ovzduší kolem časopisu Lumír v letech sedmdesátých; prozaické prvotiny čerpají látku většinou z romantického prostředí italského a zvláště korsického *(Arabesky a kresby)*. Postupem doby vystřídala tyto exotické příběhy žánrová drobnokresba českého maloměsta, která s krotkou, většinou národně motivovanou kritikou a s mělkým humorem napolo beletristicky, napolo publicisticky zachycovala jednotlivé rysy maloměstského života *(Maloměstské humoresky)*. Nejzdařileji zpodobil H. tento provincionalismus tam, kde se přidržel bezprostřední životní zkušenosti a rodinných zážitků *(Tajemství strýce Josefa)*. V osmdesátých letech množí se v jeho prózách sentimentálně tragické příběhy ztroskotaných měšťáckých existencí a rozvrácených rodin. Pokusy o společenský román uvízly na konvenční romantické manýře *(Jan Přibyl, Křemen a hlína)*. Biografickou cenu mají vzpomínky na přátelství s J. Zeyerem → a O. Mokrým *(Vodňanské vzpomínky)*. V H. próze se mísí realistický postřeh de-

tailu se sentimentálně iluzívním životním pohledem.

BIBLIOGRAFIE

Arabesky a kresby I, II (1880, 1883), Z mého herbáře (Pp 1882), Za dědictvím (P 1883), Psáno pod čáru I, II (Fí 1885), Tajemství strýce Josefa (R 1885), Maloměstské humoresky I, II (1885—86), Jan Přibyl (R 1887), Dvě povídky (1887), Ze starých časů (Pp 1888), Povídky (1890), Tři cesty (Pp 1892), Bez chleba (P 1892), Drobná próza (1892), Všední zjevy (P 1894), Dvě povídky z maloměstského života (1894), Návštěvy (Pp 1896), Měšťanská šlechta (P 1897), Vrásky duše (P 1897), Bůh v lidu (Pp 1897), Na niti humoru (Pp 1898), Vlny života (Pp 1900), Nálady a zátiší (Pp 1901), Pěkná hodinka (Pp 1902), Vodňanské vzpomínky (1904), Botanická pohádka (1907), Sklizeň podzimu (Pp 1909), Křemen a hlína (R 1909), Román kapitána Hartise (1910), Amerika a jiné črty z cest (1913), Bratři Hartisovi (P pro děti, 1913), Pozlátko (R 1920) aj. — Sebrané spisy u J. Otty v l. 1908—20 (15 sv., nedokončeno), u Alberta v l. 1931—34. — Přátelé Zeyer—Herites. Vzájemná korespondence (1941, usp. B. Heritesová).

LITERATURA

F. Matoušek: F. H. (1911). F. X. Šalda v KP 3 (1950, o Návštěvách); A. Klášterský v Almanachu Čes. akademie (1930); J. Fleková v předml. k Maloměstským obrázkům (1959). F. Sekanina ve Zvonu 1920—21; A. Pražák ve SV 1951; A. Haman v ČLit 1961 („Zapomenutí" žánroví realisté). *ah*

Ignát Herrmann

12. 8. 1854 Horní Mlýn u Chotěboře
8. 7. 1935 Řevnice u Prahy

Syn mlynáře, z první třídy reálky v Hradci Králové odešel (1868) do učení ke kupci v Praze. Po vyučení (1871) vystřídal několikeré zaměstnání i působiště; byl písařem v Hradci Králové, od r. 1873 pracoval v nakladatelství Ottově, kde v l. 1876—78 též redigoval časopis Paleček, od r. 1878 působil v advokátní kanceláři. V l. 1881—84 pracoval zprvu v administraci, od r. 1885 v redakci Národních listů. R. 1882 založil a od té doby redigoval časopis Švanda dudák (vycházel, s přestávkou 1915—23, až do r. 1930), v němž otiskoval většinu svých próz i pod pseudonymy J. Heřmánek, Vojta Machatý, Vavřinec Lebeda aj. Od r. 1893 přispíval až do své smrti pravidelně (s pseud. Ypsilon) do nedělní přílohy Národních listů. Redigoval čítárnu Švandy dudáka (1895—1914), Černou hodinku, vzpomínky členů Máje (1892), sborník Sirotám příbramským (1892), Vilímkův humoristický kalendář (1892) aj. Psal do Humoristických listů (tam první próza 1873), Palečka, Lumíru, Světozoru, Květů, Koledy, Obrazů života, Zlaté Prahy, Zvonu aj., uspořádal s J. Teigem a Z. Wintrem Pražské ghetto (1902), s R. Kutinou Z brku sokolího (Pp 1886). Sestavil výbor Humor z Parnasu českého (Bb 1881).

Počátky Herrmannova obsáhlého prozaického díla vyrostly ze sentimentálně romantické tradice *(Z chudého kalamáře)*, spisovatel však záhy po příkladu Nerudově obrátil pozornost k pražským maloměstským figurkám. Jeho žánrové realistické drobnokresby jsou naplněny soucitem a dobromyslným humorem. Tato linie, a H. próza vůbec, vyvrcholila žánrovým obrazem rozvedeným do románových rozměrů *(U snědeného krámu)*, v němž podle vlastních zkušeností zachytil na příběhu zkrachovaného kupce kruté životní podmínky a nemilosrdný existenční zápas hubící slabého jedince. Později podléhal H. stále silněji sentimentalitě, mělké idylizaci a žoviálnosti; proslulá postava dobráckého Kondelika se pak stala představitelem „malého českého člověka" a jeho přízemního životního standardu. Touto apoteózou maloměšťáctví si získávala lacinou popularitu i ostatní povídková a románová tvorba H., vyznačující se stále sestupnou uměleckou úrovní. H. dílo se postupně vzdalo kritické analýzy života a smířilo se s nenáročnou zábavou. Hodnotnější jsou z této doby jen jeho vzpomínkové prózy.

BIBLIOGRAFIE

Z chudého kalamáře (Pp 1880), Pražské figurky I (Pp 1884), Historie o doktoru Faustovi (P 1884), Pan Melichar (Pražské figurky II, Pp 1886), Drobní lidé (Pp 1887), Z pražských zákoutí (Pp 1889), U snědeného krámu (R 1890, zfilm.), Gonduktér čili kapesní průvodce výstavou pařížskou od Vavřince Lebedy (P 1890), Manželova přítelkyně (D 1891), Bodří Pražané (Pp 1893), Domácí štěstí (Pp 1893), Páté přes deváté (Pp 1895), Dvě pražské idyly (1896), Otec Kondelík a ženich Vejvara (R 1898, zfilm.), Ztřeštěné historky (Pp 1902, pod pseud. Ypsilon), Na různé adresy (Pp 1902), Mezi dětmi (Pp 1904), Muž bez třináctky a dvanáct jiných povídek nedělních (1909), Tobiášův Štědrý den a jiné povídky (1909), Tři

povídky kratochvilné (1913), Příběh jednoho dne (P 1918), Vánoční koledy (Pp 1919), Vdavky Nanynky Kulichovy a co se kolem nich zběhlo (R 1918, zfilm.), K -ke -ku (F 1918), Z povídek nedělního kronikáře (1920), Artur a Leontýna (R 1921, zfilm.), Jan Vilím (P 1921), Autobiografie (1922), Felíčkův román (1924–25, 2 sv.), Jíra Zbojník (P 1925), O třech nebožtících (Pp 1925), Salakušky (P 1925), Lidičky a zvířátka (Pp 1926), Vendelín Břitva a Bartoloměj Tlustofous (P 1926), Tré kapitol z maloměstské kroniky (Pp 1930), Švec a knejp (R 1930), Mají knížky své osudy (P 1930) aj. — Posmrtně: Z poslední galerie. Divadelní kritiky V. Lebedy (1939, 2 sv.). — Výbor z díla I. H. usp. E. Frynta (1958–60), 4 sv.). — Sebrané spisy u Topiče v l. 1905–40 (50 sv.); tam též vzpomínkové prózy Blednoucí obrázky (1905, 1929, 2 sv.), O živých, o mrtvých (1915, 1928, 1940, 3 sv.), Před padesáti lety (1924, 1926, 3 sv.) a prózy Staří mládenci (1908), Rodiny a rodinky (1909), Tchán Kondelík a zeť Vejvara (1911), Z notýsku Pavla Čamrdy (1917, 1919, 2 sv.) aj. — Bibliografie v monografii M. Hýska (1934).

LITERATURA

M. Hýsek: I. H. (1934, s bibliografií), F. X. Šalda v ŠZáp 1935–36 (O dvou mrtvých); E. Frynta v doslovech ke kn. O Praze a Pražanech (1959) a Blednoucí obrázky (1960), K. Polák v SV 1949–50; A. Haman v ČLit 1961 („Zapomenutí" žánroví realisté). *ah*

František Heřmánek

2. 8. 1901 Třeboň
15. 9. 1946 Praha

Studoval gymnasium v Třeboni (1912 až 1921) a filosofickou fakultu v Praze. Studia však brzy zanechal a věnoval se literární práci. Nějaký čas žil ve Francii (Paříž, Marseille), později v Brně (spolupracoval zde s rozhlasem, pro který zpracoval Legendu o Enšpíglovi, 1946), v Tišnově a po r. 1945 v Praze.

Do literatury vstoupil Heřmánek několika lyrickými básněmi a prózami proletářského zaměření (Rudé právo 1921). Významnější jsou až jeho větší prozaické práce z let třicátých a čtyřicátých, v nichž dějové pásmo ustupuje lyrismu, zprvu expresionisticky výbušnému *(Kohout lásky)*, později impresionisticky idylickému nebo baladickému, okouzlenému romantickou přítomností i minulostí rodného Třeboňska. Obdiv k prostým lidem tohoto kraje ho inspiroval ke skladbě *Racek se vrací*, v níž pod náladově lyrickým výrazem rozvinul příběh pytláků a baštýřů, lásky a msty i chlapského hrdinství. V cyklickém vyprávění rozmarného i tragického ražení *U bratra celého světa* těžil z pestré historie posledních Rožmberků a prvních rybníkářů.

BIBLIOGRAFIE

Světla ve tmě (Bb 1924), Za zdí (Bb 1926), Kohout lásky (R 1933), Brno, které není v průvodci (Rp 1936), Větru napsáno (rozhlasové Ff 1938), Racek se vrací (R 1941), Pohádky starého rákosí (pro mládež, 1942), Bílý vřes (R 1943), U bratra celého světa (Pp 1944), Srdce zůstalo (Pp 1945). — Posmrtně: O nesmrtelném regentovi (Pp 1949). *em*

Adolf Heyduk

7. 6. 1835 Předhradí (dř. Rychmburk)
6. 2. 1923 Písek

Po prvních školních letech (Rychmburk, Skuteč, Polička) přišel r. 1850 na reálku do Prahy. Po maturitě (1853) studoval na technice v Brně (1854–55, o prázdninách 1854 se vydal poprvé na Slovensko) a v Praze (od 1854) a po krátkém zaměstnání jako kreslič na stavbě dráhy a jako asistent stavitelství a kreslení na pražské reálce odešel r. 1860 na nově založenou reálku do Písku (do r. 1899). Ve školním roce 1875–76 učil v Praze a tehdy byl činný i v Umělecké besedě. Jinak žil stále v Písku, kde se oženil (1877) a kde ho postihla smrt obou dcerušek (1878, 1884), která pro něj znamenala silný životní náraz. Zde také trávil léta odpočinku. Kromě častých výletů na Šumavu, kromě návratů do rodného kraje a několika zájezdů na Slovensko cestoval po Itálii (1862, 1863, 1864), navštívil Německo (Hamburk a Porýní 1865) a Krym (1885).

Heyduk je básníkem družiny májové. Jeho rozsahlé dílo tvoří takřka výhradně knihy veršů. V prvních sbírkách, souzvučných s tvorbou ostatních májovců, vyjadřoval prostřednictvím rozporu mezi snem, touhou a skutečností nebo pomocí pocitů ukřivděného člověka, stylizovaných do písní cikánů, zklamání dobou a ideál volného, národně i politicky svobodného života. Nejvýrazněji se to projevilo v cyklu Cigánských melodií a zvláště ve sbírce *Cimbál a husle*, věnované Slovensku, je-

hož idealizovaný obraz spojoval s rozjitřeným odporem vůči útisku slovenského národa; tato kniha dala plodný impuls slovenské literatuře i novému sbližování obou národů. Z H. díla zůstává živá především lyrika, a to ty verše, kde improvizovaná písňová melodie, inspirovaná přírodními dojmy nebo intimními podněty, vyjadřuje několika oproštěnými obrazy bezprostředně záchvěv citu, nadšeného nebo tesklivého, radostného nebo bolestného *(V zátiší, Hořec a srdečník, Zaváté listy)*. V pozdějších lyrických sbírkách, které často opakují nebo obměňují starší motivy a obrazy a které byly stále silněji poznamenávány osamoceností a únavou, uzavírá se H. do vlastního nitra se svými náladami, touhami a vzpomínkami; trpce pociťuje protiklad vysněné krásy a všednosti, kterou se cítil obklopován, hledá v přírodě a v poezii úlevné osvěžení a citové obhohacení a vyslovuje vděčnost za ty chvíle života, které ho potěšily. Heydukova epika s náměty historickými nebo z venkovského života, z pověstí a pohádek, a ještě více jeho časová poezie, trpí všeobecností myšlenek, popisností, sklonem k ozdobnému vyumělkovanému jazyku.

BIBLIOGRAFIE

(většinou básně): Básně (1859), Karyatidy (1862), Nástin bájesloví slovanského a germánského (1864), Básně II (1865), Lesní kvítí (1873), Milota z Dědic (1874), Cimbál a husle (1876), Hořec a srdečník (1876), Mohamed II. (1878), Dědův odkaz (1879), Oldřich a Božena (1879), Dřevorubec (1880), Dudák (1881), Běla (1882), Za volnost a víru (1883), V zátiší (1883), Na přástkách (1884), Pod Vítkovým kamenem (1885), Z pouti na Kavkaz (1885), Písně (1885), Zaváté listy (1886), Oddech v lese (1886), Na vlnách (1886), Obrázky (1888), Šípy a paprsky (1888), Píseň o bitvě u Kressenbrunnu (1888, ve sp. Píseň o bitvě na Moravském poli), Sekerník (1893), Bohatýři (1894), Na potulkách (1895). Od r. 1897 do 1926 vyšlo 62 svazků H. spisů; byly v nich přetiskovány knížky už vydané a mezi ně zařazovány nové, často dříve vzniklé: Nové cigánské melodie (1897), Ptačí motivy (1897), Tři zkazky (1898), Milota (1898). Zpěvy pošumavského dudáka (1899), Dumy a dojmy (1899), Za dlouhých večerů (1899), Rosa a jiní (1899), Na černé hodince (1900), Parnasie (1900), V zášeru minulosti (1900), V polích (1900), Černé růže (1900), Lotyšské motivy (1901), Z rodných hor (1901), Pohádky duše (1901), V samotách (1901), Ritornely (1902), Biblické zvěsti (1902), Cestou (1903), Z deníku toulavého zpěváka (1904), Znělky (1905), Východ a Západ (1906), Škůdci a dobrodruzi (1908), Od Tater a Dunaje (1910), Co hlavou táhlo (1910), Vzpomínky literární (P 1911), Rozmanité zvěsti a drobné děje (1913), Několik pověstí z Pošumaví (1913), Slovensku (1919), Oběti přesvědčení (1920), Sny královské I—III (1920—21), Stesky na stezkách starého zpěváka (1921), Cigánské melodie (1923). Mimo spisy vyšly Epigramy (1921). — Bibliografie v monografii F. Tichého (1915).

LITERATURA

F. Křemen: A. H., Pokus o rozbor jeho díla (1907); V. Martínek, A. H. (1910); F. Tichý: A. H. a jeho dílo (1915, s bibliografií i literaturou); F. Strejček: A. H. (1920). J. Neruda v Podobiznách I (1951) a v Literatuře I (1957) a II (1961). E. Krásnohorská ve Výboru z díla II (1956); A. Novák ve Zvonech domova (1916); M. Pohorský v dosl. k výb. Písně (1963). S. Šmatlák ve SLit 1962. *mp*

Josef Heyduk

30. 3. 1904 Netušil u Kutné Hory

Vystudoval učitelský ústav v Kutné Hoře (1923) a vyučoval na různých místech na Kolínsku. Od r. 1929 je učitelem v Praze.

Prozaická tvorba Heydukova spadá do třicátých let a do doby okupace: Jeho prvotina je monografickou studií neurotika, který ve svých milostných partnerkách hledá „objekt, kterým by člověk v sobě zahladil pocit nezaměstnanosti, plýtvání časem, marnosti a prázdnoty", avšak právě erotický život se mu v důsledku své absolutizace mění v past. Později se H. uchyluje do zmytizovaného světa zapadlých venkovských obcí, aby tam v neurčitosti místní a časové rozvíjel milostné příběhy motivicky využívající bible a středověkých povídek, uzavírané tragickými pointami v duchu lidových balad. Avšak i tam, kde jádro příběhu odpovídá realitě básníkova dětství *(Bosorka, Vincek a Estelka)*, je venkov zobrazován v zásadě romanticky, bez společenského aspektu. Výjimku tvoří H. nejzdařilejší knížka *Hoch a džbán*, kde je napínavý příběh organicky včleněn do společenského kontextu maloměsta třicátých let. — Heydukův kultivovaný sloh, překvapující občas smyslovou intenzitou výrazu, uplatňuje se i v jeho parafrázích staré arabské poezie a v bohaté práci překladové, zejména v jeho tlumočení novodobých francouzských, italských a ruských romanopisců (A. Gide, F. Mau-

riac, Ch. F. Ramuz, J. Giono, E. Trioletová, N. S. Leskov aj.). Jeho bystré literárněkritické stati byly otiskovány v Činu, Lidových novinách, Severu a východu a jinde. Píše i dramata a loutkové hry (ty s pseud. Karel Jangl).

BIBLIOGRAFIE

Strach z lásky (R 1933), Hoch a džbán (P pro mládež, 1934), Kristla (P 1940), Judita (P 1941), Bosorka (Pp 1946), Vincek a Estelka (kniha pro mládež, 1946). Provedené hry: Návrat (1959). — Parafráze staré arabské poezie: Milostné písně arabské (Bb 1938), Zpívající Arábie (Bb 1940). — Spolupracoval s Růženou Heydukovou na románu Osamělé nebe (1943).

ahá

Jaroslav Hilbert

19. 1. 1871 Louny
10. 5. 1936 Praha

Syn advokáta, studoval na nižší reálce v Praze a na německé vyšší průmyslové škole v Plzni (1886—89). Po absolvování Vysoké technické školy v Praze (1892, obor strojního inženýrství) působil v l. 1893—95 jako technický asistent v Českomoravské továrně na stroje v Praze. Místo však opustil a věnoval se výhradně literatuře. V l. 1906—35 byl divadelním kritikem deníku Venkov (od r. 1919 členem redakce). H. často cestoval, za studiem Ibsena do Skandinávie, do Itálie *(Léto v Itálii)*, v l. 1919—20 byl v Rusku (jako člen národního poselstva k čs. legiím), v Japonsku a v Americe. — Přispíval do Nivy (1895 debutoval drobnými prózami, otištěnými později v kn. *Lili a jiné povídky*), Zlaté Prahy, Rozhledů, Moderní revue (tam hlavně verše), Venkova, Volných směrů, Scény aj.

Hilbertův vstup do české dramatiky byl úspěšný a slibný. Jeho *Vina*, pozvedávající ke klasicky prosté formě moderní tragédie všední příběh dívky z měšťanské rodiny, která se nedovede zbavit pout měšťáckých předsudků jinak než dobrovolnou smrtí, byla příslibem, že české drama odpoví na aktuální podněty her Ibsenových a celé kritické dramatiky konce století vlastní iniciativní tvorbou. V dalším vývoji však H. tyto naděje nesplnil. Postavy jeho her hledají nejvyšší principy mravní odpovědnosti a spravedlnosti, bouří se dokonce proti bohu *(O Boha)* a vedou básnicky přetížené úvahy o osobních vinách a abstraktních cílech života *(Psanci)*. K ideálním pravdám pronikají v H. hrách ze současnosti i v hrách historických *(Falkenštejn, Kolumbus)* nejrozhodněji silní jedinci, jdoucí za vysokými cíli přes nenávist lidského průměru a nepochopení davu. Na sklonku světové války a v letech následujících stal se H. svými hrami reprezentativním obhájcem a posilovatelem mravních zásad měšťácké společnosti, již chtěl „uchránit před nebezpečím materialismu a relativismu". V některých dramatech dokonce přešel k přímé polemice s materialistickými a socialistickými ideami, stavěl proti nim víru v boha a ideály měšťáctva *(Druhý břeh, Prapor lidstva, Job, Michael)*. Těmto cílům slouží i H. konverzační veselohry *(Irena, Třidič štěrku, Sestra)* aj. H. drama se zde vrací k reálnému příběhu, nevylučujíc ani konvenční motivy dějového napětí, dialog je nejednou zatěžován vyumělkovaným, siláckým slohem zkratkovitých vyjádření. Konzervativností a malým pochopením pro skutečně pokrokové hodnoty českého divadla se vyznačovaly i H. divadelní kritiky a širší úvahy o dramatickém básnictví *(O dramatu)*. — Před rozlehlým dílem dramatickým, které vyvolávalo už ve své době kritické hlasy (Šalda), ustupují do pozadí jeho povídky, probírající se citovou sférou umělecké bohémy a lidí konce století *(Lili a jiné povídky)*, i kompozičně sevřený román o ničivé síle peněz *(Rytíř Kura)*.

BIBLIOGRAFIE

Hodinu manželi (D 1891), Vina (D 1896, i prem.), O Boha (D 1898, prem. 1905 s názvem Pěst), Lili a jiné povídky (1900), Psanci (D 1900, prem. 1906), 16. únor 1903 (D 1903, i prem.), Falkenštejn (D 1903, i prem.), Česká komedie (D 1907, prem. 1909), Rytíř Kura (R 1910), Patria (D 1911, i prem.), Léto v Itálii (cestopisné črty, 1914), O dramatu (úvaha, 1914), Kolumbus (D 1915, i prem.), Jejich štěstí (D 1916, i prem.), Hnízdo v bouři (D 1919, prem. 1917), Dům na náměstí (vzpomínky, 1922), Podzim doktora Marka (D 1922, i prem.), Druhý břeh (D 1924, i prem.), Prapor lidstva (D 1926, i prem.), Domů (D 1927, prem. 1923), Job (D 1928, i prem.), Irena (D 1929, i prem.), Třidič štěrku (D 1930, i prem.), Bližení (D

1931, i prem.), Let královny (D 1932, i prem.), Sestra (D 1933, i prem.), Michael (D 1935, prem. 1934). — Posmrtně: Duch dramatiky (stati, 1941), Spisovatelé a vlast (stati, 1941). — Spisy v Českomoravské tiskárně v l. 1922—32 (12 sv.).

LITERATURA

J. Knap: H., případ čes. dramatiky (1926); S. Lom: J. H., básníkův profil (1947). F. X. Šalda v KP 3 (1950, o Vině), KP 4 (1951, o Psancích) a KP 13 (1963, o Druhém břehu a Praporu lidstva); O. Fischer v kn. O dramatu (1910); F. Götz v kn. Básnický dnešek (1931); Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1953); M. Rutte v kn. Tvář pod maskou (1926); K. Sezima v Podobiznách a reliéfech 1927 (o Rytíři Kurovi). *mo*

Jindřich Hilčr

10. 5. 1921 Čelákovice u Prahy

Gymnasium vystudoval v Brandýse n. L. (1940). Pracoval zprvu jako úředník, od r. 1947 je redaktorem (Mladá fronta, Nový život, SNDK, Zlatý máj). Po válce patřil ke skupině syntetických realistů. Publikoval zejména v Novém životě a v Mateřídoušce, v básnických almanaších a sbornících.

Po epigonských básnických začátcích psal Hilčr na počátku padesátých let poezii bezstarostného optimistického patosu. Sbírka *Člověk roku 1956* je hledáním jistot ve vztahu k domovu a rodině, ale i málo úspěšným pokusem orientovat se ve složité společenské situaci poloviny padesátých let. Soustavně píše verše pro děti. Uspořádal několik sborníků k životním jubileím (J. Rybáka, V. Závady, F. Nechvátala, J. V. Plevy).

BIBLIOGRAFIE

Mazlení (B 1946), Závod začíná (B 1946), Hodina do svítání (Bb 1948), Rosteš (B 1948), Jarní země (Bb 1951), Píseň o věrnosti (B 1951), Mladost (Bb pro děti, 1953), U nás doma (Bb pro děti, 1953), Malá zahradnice (Bb pro děti, 1954), Člověk roku 1956 (Bb 1957), Ráz — dva, cvičíme (Bb a prózy pro děti, 1960), Malovaní přátelé (Pp pro děti, 1961), Hrací skřínka (Bb pro děti, 1963).

LITERATURA

V. Stejskal v NŽ 1957 (Poezie našich dnů). *vk*

Josef Hiršal

24. 7. 1920 Chomutičky

V Jičíně vystudoval učitelský ústav, maturoval r. 1940. Pracoval za války zprvu jako učitelský praktikant, později jako lesní úředník. Po osvobození jako nakladatelský redaktor v Orbisu (1945—49), Brázdě, Našem vojsku a Čs. spisovateli. V l. 1959—61 byl propagačním referentem v Laterně magice. Po válce byl členem literární skupiny Ohnice.

Hiršalova literární činnost se štěpí ve dvě větve. Zatímco původní, převážně intimní tvorba básnická je, s výjimkou básnické evokace lidského a národního osudu v *Matkách*, dosud neukončeným hledáním básníkova místa ve světě a vztahu k němu, v překladu uplatnil vyspělou básnickou kulturu, zejména přetlumočením Morgensterna. Z řady H. knih pro děti mezi významnější patří adaptace některých klasických textů, jež zpracoval s J. Kolářem →.

BIBLIOGRAFIE

Básně: Vědro stříbra (1940), Noclehy s klekánicí (1942), Studené nebe (1944), Matky (1945), Úzké cesty (1948). Knížky pro děti: Do práce nám slunce svítí (Bb 1944), Vzdušné zámky (Bb 1945), Snídaně v lese (Bb 1948), Červená karkulka (P 1949), Šťastně dojeď, dlouhý vláčku! (Bb 1954), Jana jde do školy (Bb 1955), Co nám veze (Bb 1959), Kocourkov (Pp 1959, s J. Kolářem), O podivuhodném životě mudrce Ezopa (Pp 1960, s J. Kolářem), Chvilku se dívej, chvilku si zpívej (Bb 1962), Enšpígl (Pp 1962, s J. Kolářem), O zatoulaném kotěti (loutková hra, 1962), O podivné záhadě na poštovním úřadě (P 1962), O kocouru, kohoutu a kose (verš. dramatizace pohádky B. Němcové, 1963) aj. — Z překladů: Ch. Morgenstern, Šibeniční písně (1958), Všelijaká zvířata pro kluky a děvčata (1959); Americká lidová poezie (1961); H. Heine, Meč a plamen (1962); M. Krleža, Balady Petrici Kerempuha (1963); P. P. Njegoš, Horský věnec (1963, s O. Berkopcem); H. M. Enzensberger, Zpěv z potopy (1963). *vk*

Historie o bratru Janovi Palečkovi

Cyklus rozprávek o historické postavě, o šašku krále Jiřího z Poděbrad († asi kolem 1470). Jako obhájce utlačovaných a praktický uskutečňovatel morálních zá-

sad evangelií se Paleček stal hrdinou lidových rozprávek, které byly v 1. pol. 16. stol. neznámým autorem zpracovány v cyklus dvanácti Historií. Zpracování je výsledkem cílevědomého výběru z širšího okruhu tradovaných rozprávek; navazovalo na tradici renesanční zábavné rozprávky (tzv. facetie) a bylo řízeno jasným ideovým a uměleckým záměrem ukázat hrdinu jako důsledného, vtipného hlasatele činorodé křesťanské humanity. Cyklus je zábavnou ilustrací k sociálním názorům jednoty bratrské. Došel široké obliby a postava „bratra" Palečka, která dík kvalitám tohoto zpracování vyrostla ve vyhraněný literární typ lidového hrdiny, stala se součástí lidového povědomí i slovesné tradice. Jako dílo rostoucí plně z domácího prostředí je cyklus nejcennější složkou české zábavné prózy v 16. stol. — Postava Jana Palečka došla literárního zpracování v Nerudově Baladě české, v Jiráskově Husitském králi, v dvojdílném románu Fr. Kubky aj. Cyklus se stal známým v edicích a úpravách Jana Herbena →. Z nich se s látkou seznámil i L. N. Tolstoj a zpracoval ji v povídce Šašek Paleček (přeložil J. Kopta, 1947).

EDICE A LITERATURA

Kratochvilné rozprávky renesanční, vyd. A. Grund (1952). — R. Urbánek ve sborníku Příspěvky k dějinám starší české literatury (1958). J. Kolár v ČLit 1957. *jk*

Václav Hladík

22. 8. 1868 Praha
29. 4. 1913 Praha

Gymnasium a obchodní akademii vystudoval v Praze; byl bankovním úředníkem, později žurnalistou. Redigoval Národní politiku (od r. 1891), Národní listy (od r. 1898) a v l. 1899—1907 Lumír. Hojně cestoval po západní Evropě (Francie, Anglie, Holandsko). — Přispíval především do Národních listů (fejetony a lit. kritiky) a Lumíru. Překládal hlavně z francouzštiny (A. Daudet, G. Maupassant).

V drobných naturalistických prózách, v nichž těžil ze znalostí pražských obchodních kanceláří, pokoušel se Hladík pod vlivem Tainovy teorie o vlivu prostředí na život člověka vyložit všední osudy a příhody drobných úředníků z jejich životního prostředí *(Z lepší společnosti, Z pražského ovzduší)*. Pod vlivem francouzské literatury psal romány, v nichž z poznatků o pražském životě a z dojmů z cest po Francii a Anglii konstruoval ve shodě s tehdejší literární módou mezinárodní ovzduší pražské kapitalistické společnosti *(Evžen Voldan, Vášeň a síla)*. Obsahovou prázdnotu a vnějškovost těchto epigonských prací nemohla zastřít ani vypravěčská rutina, kterou uplatnil i v drobných prózách *(Ze samot a ze společnosti, Barevné skicy a malé povídky)* a ve fejetonech z francouzského života *(O současné Francii)*.

BIBLIOGRAFIE

Z lepší společnosti (Pp 1892). Z pražského ovzduší (Pp 1894). Třetí láska (R 1895). Nový život (D 1897, prem. 1896). Ze samot a ze společnosti (Pp 1899). Umělecký význam L. Marolda (studie, 1899). Do světa. Praha—Paříž 1900 (črty, 1898). Trest (R 1901). Vášeň a síla (R 1902). Závrať (D 1903, prem. 1902). Evžen Voldan (R 1905). Valentinovy ženy (R 1905). Barevné skicy a malé povídky (1906). Vlnobití (R 1908). O současné Francii (črty, 1909). Dobyvatelé (R 1910). Artuš (R 1912). — Spisy V. H. u Hejdy a Tučka v l. 1910—13 (3 sv.).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 1 (1949, o kn. Z lepší společnosti); K. Sezima v Podobiznách a reliéfech (1927, o Dobyvatelích). O. Theer v ČČM 1904. *dh*

František Josef Hlaváček

7. 6. 1853 Řevničov u Nového Strašecí
19. 2. 1937 Cicero, USA

Syn obuvníka, od r. 1876 pracoval jako horník na Rakovnicku, v l. 1876—81 v severočeském revíru. Od r. 1875 psal příspěvky do dělnických časopisů Budoucnost, Dělnické listy, Pochodeň, Právo, Světlo a Nová doba (vídeňská). R. 1882 se pokusil v Teplicích založit časopis Hlas lidu (vyšlo jen 1 číslo), byl však zatčen a tři měsíce vězněn v Praze. R. 1883 odešel do Brna, kde působil v redakci Spravedlnosti a Bojovníka. S radikálem Chourou tam založil časopis Práce (vyšla jen 4 čísla). Marně se pokoušel s J. B. Pec-

kou → vydávat český socialistický časopis v Bratislavě. R. 1884 začal spolu s Peckou v Prostějově vydávat týdeník Duch času a čtvrtletní sborník Matice dělnická. Počátkem r. 1886 emigroval do USA. V l. 1886—90 pracoval v New Yorku v redakcích časopisů Proletář, Diblík, Hlas lidu a Děl. listy, v l. 1890—99 pracoval v Chicagu v redakci týdeníku Pochodeň. R. 1900 založil týdeník Spravedlnost (od r. 1905 deník), v jehož redakci setrval až do r. 1921.

Vedle bohaté činnosti publicistické a publicisticky organizační psal F. J. Hlaváček též verše, které později sám označil za „průkopnickou, příležitostnou a agitační" poezii, psanou „pro slavnosti, zábavy a schůze". Kříží se v ní vlivy Havlíčkova epigramatického a parodistického stylu s patetickým a rétorickým stylem odvozeným z poezie ruchovců a lumírovců. Formálně nevybroušené básně prozrazují autorovu sčetlost a některé, zejména z let amerického pobytu, nejsou bez tematické originality. Z jeho překladů se stal známý hlavně jeho překlad Písně práce z r. 1882, který vyšel poprvé ve Zpěvníku českých dělnických písní J. B. Pecky r. 1887 pod pseud. F. J. H. Podleský.

BIBLIOGRAFIE

Pochodeň (Bb 1896), Veršovaná pohádka o stvoření světa (Cleveland 1902).

LITERATURA

J. Petrmichl v dosl. k výboru Poslední bitva vzplála (1951). Autobiografie v Děl. osvětě 1937. O Písni práce ve sborníku Průkopníci socialismu u nás (1954) a F. R. Tichý a V. Karbusický v ČLit 1953. *ah*

Karel Hlaváček

24. 8. 1874 Praha-Libeň
15. 6. 1898 Praha-Libeň

Narodil se v chudé rodině a v chudobě žil celý život. V Praze vystudoval reálku (1891), studia jazyků na filosofické fakultě nedokončil; navštěvoval také kreslířské kursy při uměleckoprůmyslové škole. Jako voják pobýval krátkou dobu (zima 1895—96) v severní Itálii (Trident). Od studentských let se účastnil sokolského hnutí jako cvičitel i propagátor; v časopise Sokol otiskoval v l. 1894—97 kromě úvah (Dějiny sokolství, O mravním poslání tělocviku, Památce Jindřicha Fügnera aj.) a posudků i básně (poprvé 1893). Jako malíř samouk kreslil viněty do Moderní revue (sem psal kromě básní i výtvarné stati, kritiky a referáty), vytvořil několik portrétů (A. Sova, A. Procházka, Verhaeren, autoportrét), kresbami doprovodil Březinovy Větry od pólů a Procházkovo Prostibolo duše. Zemřel na tuberkulózu.

K. Hlaváček je jedním z nejvýznamnějších básníků devadesátých let; podobně jako A. Sova → nebo mladý St. K. Neumann → vyjádřil i on krizi tehdejšího člověka ve společnosti plné sociálních a národnostních rozporů. Měl nevšední schopnost prožívat a zachycovat tesknou touhu po všem jemném a nezachytitelně krásném, nálady melancholického smutku plynoucího z pocitů marnosti i snové vidiny bizarních krajin; ve svých verších chtěl vyjádřit „smutek všeho toho, co rostlo, vykvetlo a zrálo marně, pro nikoho". I sociální radikalismus, k němuž dospěl v polovině devadesátých let, pramenil z pocitu společenského vyděděnce, nikoli z poznání socialistických idejí. Proto také je sociální vzpoura gézů (zchudlých potomků středověkých holandských rytířů) ve sbírce *Mstivá kantiléna* hned od počátku vzpourou marnou. H. má významné místo ve vývoji českého verše: rozbil jeho dosavadní metrickou strukturu a zdůrazněním zvukové i významové funkce rýmu, využitím zvukovosti hlásek i monotónním opakováním týchž slov dosáhl hudebnosti verše měrou v české poezii dosud neznámou. Tato zvuková i lexikální monotónnost, souvisící s H. představou o funkci poezie symbolistní, omezovala však silně vývojové možnosti jeho verše. Proto už v období Mstivé kantilény hledal pro svou poezii nové cesty, pro něž (jak pouze naznačuje torzo sbírky *Žalmy* z r. 1898) nalézal oporu v patosu biblických žalmů a ve volném verši Březinových → Větrů od pólů.

BIBLIOGRAFIE

Sokolské sonety (1895), Pozdě k ránu (B 1896), Mstivá kantiléna (B 1898). Posmrtně: Žalmy (Bb 1934, z rukopisu vydal A. Hartl). Spisy K. H. vyšly 1905 v Knihách dobrých autorů

u Kamily Neumannové a 1930 ve 3 sv. u Kvasničky a Hampla. Básně ve Světové četbě 1958 (s verši dosud netištěnými). — Korespondence: Dopisy K. H. Marii Balounové (1926, usp. F. Soldan).

LITERATURA

F. Soldan: K. H., typ čes. dekadence (1930). F. X. Šalda v KP 4 (1951, o Mstivé kantiléně), v ŠZáp 1930–31 a 1934–35; F. Götz v Jasnícím se horizontu (1926); B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962); J. Mukařovský v Kapitolách z čes. poetiky II (1948); J. Brabec v předml. k Básním (1958). *rh*

Šebestián Hněvkovský

19. 3. 1770 Žebrák

7. 6. 1847 Praha

Otec, chalupník a havíř, byl sčetlý a národně uvědomělý. Posílal syna do městské školy v Žebráce, od r. 1781 na české gymnasium v Berouně; po jeho zrušení vystudoval H. v Praze německé gymnasium, filosofii a práva. Od r. 1795 působil deset let jako radní v Plánicích u Klatov, v l. 1805–26 v rodném Žebráce. Do r. 1836, kdy se odstěhoval natrvalo do Prahy, byl purkmistrem v Poličce.

Časová rozloha Hněvkovského tvůrčí dráhy je velká; její začátky téměř splývají s počáteční fází novočeského básnictví, na konci svého života se H. ještě snažil vyrovnat se s některými tendencemi českého předbřeznového romantismu. Své epigramy, milostnou, satirickou a didaktickou lyriku a zvláště epiku (oblíbená sentimentální balada *Vnislav a Běla*) vydával zpočátku v Puchmajerových → almanaších (později v České včele, Květech, Věnci, ČČM aj.). S básníky tohoto kruhu spojuje H. racionalismus a didaktičnost. Jeho osobitost i význam spočívají především v tom, že svou poezii určoval lidovému čtenářstvu, jemuž se blížil volbou oblíbených nebo známých látek (pověst, drastický příběh), humoristickými prvky, využitím kramářské písně a někdy i způsobem hodnocení skutečnosti (poukazováním na sociální nerovnost). Převzaté baladické látky pověstí a kramářských písní (*Vyšehradský sloup*; *Přesmutná pověst o Drahomíře*) racionalisticky travestoval a zaměřoval je k výchově proti pověrčivosti. Starou látku humorně aktualizoval v „směšnohrdinském" eposu *Děvín*; pozdější rozšíření a přepracování této skladby na „báseň romantickohrdinskou" chtělo ji uvést v soulad s dobově oblíbenou sentimentální romantikou. — Do teoretických sporů o podobu a charakter české poezie zasáhl H. nejznáměji svými *Zlomky o českém básnictví*, obhajujícími přízvučnou prozódii.

BIBLIOGRAFIE

Děvín (báseň směšnohrdinská v 12 zpěvích, 1805, 2. vyd. báseň romantickohrdinská v 18 zpěvích, 1829), Básně drobné (1820), Zlomky o českém básnictví, zvláště pak o prozódii (1820), Jaromír (D 1835), Námluvy v Koloději (D 1839), Nové básně drobné (1841), Doktor Faust. Starožitná báseň v devíti zpěvích (1844). — Překlady: Zpěvy z Čarodějné flétny vybrané, v češtinu uvedené od B. R. A. (1794; pravděpodobně společně s Puchmajerem a V. Nejedlým). — Korespondenci Š. H. vydal J. Šťastný (1909–11).

LITERATURA

J. Jungmann ve výb. Boj o obrození národa (1948, o Zlomcích o čes. básnictví); K. Sabina ve Vybraných spisech II (1912); J. Vlček v kn. První novočes. škola básnická (1896, dnes v kn. Z dějin, 1960 — o Děvínu); Ant. Procházka ve sborníku K. H. Mácha (1937), v LF 1908, 1910 (o Děvínu) a 1921 (o Vnislavu a Běle); B. Václavek v kn. Čes. světské písně zlidovělé (1955). R. Jelínková-Doubková v ČČM 1905 a 1906 (s otiskem Hněvkovského autobiografie); K. Svoboda v ND 1917–18 (o Doktoru Faustovi); J. Mukařovský v ČLit 1954 (Dobrovského Česká prozódie a prozódické boje jí podnícené). *mo*

Jan Hodějovský z Hodějova, starší

1496

1566

Šlechtický mecenáš, s jehož jménem bývá spojována skupina latinských básníků, které podporoval a jimiž byl oslavován. Patří mezi ně mj. Matouš Kolín z Chotěřiny →, dále vydavatel díla Bohuslava Hasištejnského → Tomáš Mitis (1523 až 1591), lékař Jan Šentygar († 1554), Jan Orphaeus (asi 1515–1542), autor genealogické básně o rodu Hodějovských. Práce těchto a dalších básníků okruhu Hodějovského, většinou příležitostné básně v antických metrech, vyšly souborně ve 4 svazcích (1561–62) pod názvem *Far-*

ragines poematum (Směs básní) za redakce Kolínovy a Mitisovy a za přispění Hodějovského. Jde o latinskou poezii, která se úzce váže k domácí skutečnosti společenské i přírodní a nechybí jí ani vlastenecké prvky. Farragines poematum jsou největší i nejvýznamnější sbírkou domácí latinské poezie 16. století.

EDICE A LITERATURA

J. Jireček: J. H. z H., jeho rod i působení a latinští básníci tovaryšstva jeho (Pojednání KČSN 1884); O Šentygarovi J. Hejnic: Dva humanisté v roce 1547 (1957). *ep*

Adolf Hoffmeister

15. 8. 1902 Praha

V Praze vystudoval gymnasium (1921) a práva (doktorát 1925). Do r. 1930 byl advokátním koncipientem, pak advokátem (do r. 1939) a v posledních letech zastupoval četné levicové organizace. V dubnu 1939 emigroval a přes Paříž, francouzská vězení a běženecké tábory, přes Maroko, Portugalsko a Kubu se dostal do Spojených států *(Turistou proti své vůli)*, kde pracoval jako redaktor v Úřadě pro válečné informace (1942) a jako šéf československého vysílání amerického rozhlasu (1944). Po návratu domů (1945) byl do r. 1948 přednostou odboru pro kulturní styky se zahraničím na ministerstvu informací, v l. 1948—51 velvyslancem v Paříži. Po odchodu z diplomatických služeb se stal profesorem Vysoké školy uměleckoprůmyslové, kde vede speciálku kresleného a loutkového filmu. Významnou součástí H. poválečného působení je jeho mimořádná umělecká a kulturně politická aktivita, častá účast v kulturních delegacích do zahraničí, členství v delegacích na jednání UNESCO a Penklubu a členství v řadě uměleckých porot (i mezinárodních). R. 1962 byl jmenován zasloužilým umělcem. — Už jako sextán gymnasia v Křemencové ulici stal se zakládajícím členem Uměleckého svazu Devětsil (1920), jehož významným příslušníkem byl po celou dobu jeho trvání. Jako básník debutoval v l. 1918—20 v časopisech Domov, Republika, Kmen a Červen (kniha próz *Předobrazy* byla připravena k tisku už r. 1918), jako dramatik dadaistickou milostnou hříčkou v Tribuně (hrána 1921 v Piešťanech). Spolupracoval s Osvobozeným divadlem (veselohra *Nevěsta*, 1927), s Voskovcem → a Werichem → (kresby pro noviny, programy, plakáty, novoročenky, návrhy scén, autorská spolupráce ve Světě za mřížemi), s E. F. Burianem → (zde uvedl nejprve *Mládí ve hře*, 1935), spolupracoval na inscenaci Haškových novin, pro niž napsal balet písmen a protisokolský finálový song, adaptoval protifašistický Aristofanův Mír, jehož provedení cenzura zakázala, aj.). — V l. 1919—38 přispíval do časopisů Tribuna, Divadlo, Kmen, Červen, Přítomnost, Lidové noviny, Literární noviny, Rozpravy Aventina, Tvorba, Haló noviny, Trn, Simplicius, Simpl, Vest-Pocket-Revue, Volné směry aj., za války do časopisu The Nation a českých novin v zahraničí Nová doba, Obzor, Zítřek. Po válce příspěvky v časopisech Literární noviny, Kulturní politika, Výtvarné umění, Výtvarná práce, Kultura, Plamen, Inostrannaja literatura aj. Uspořádal farní almanach Kmene (1932). Malíř Hoffmeister vystavoval poprvé s Devětsilem r. 1921. Od r. 1925 se soustavně věnuje kresbě (ilustroval řadu knih), karikatuře, koláži a ilustraci (první výstava 1926). R. 1934 organizoval Mezinárodní výstavu karikatury v Mánesu, jehož členem byl od r. 1927. Vystavoval často v zahraničí (Paříž 1928, 1937, 1938, 1961, Moskva 1937, 1962, Benátky 1935, New York 1943, Berlín (východní i západní) 1961. Procestoval téměř celý svět (1927 a 1931 cesty po Evropě za interviewy s významnými osobnostmi, především uměleckými).

Hoffmeistrovy umělecké začátky souznějí s uměleckými snahami generace Devětsilu. Vyznačuje je okouzlení primitivismem, v němž hledal obrodu umění i jeho novou lidovost, a silný vliv dadaismu, svobodná hra, svobodný smích, kterým usvědčuje svět z přetvářky a uznávané hodnoty z prázdnoty. Oba tyto prameny H. tvorby umožňovaly mu vyjádřit s nezkrotným temperamentem odpor k jakékoli oficialitě v životě i umění. Už v tomto raném období nacházíme základní vlastnost, příznačnou i pro léta H. zralosti: při nespoutaném veselí a hravosti zřetelné úsilí

o poznání a odtud i ostrá společenská kritika, využívající umění karikatury i paradoxu a slovní ekvilibristiky. Od nezávazných hříček směřuje ke společenské angažovanosti zejména ve svých komediích, útočně protiměšťáckých a protifašistických: jednou zesměšňuje zamerikanizovaný svět *(Nevěsta)*, podruhé synové karikují otce a samy sebe *(Mládí ve hře)*. Vedle Nezvala → a Vančury → byl H. vůdčím představitelem avantgardního dramatu; je součástí vývoje, který vrcholil hrami Voskovce → a Wericha →. — Na sklonku dvacátých let dochází k proměně H. prozatérské tvorby: zatímco její počátky mají převážně povahu básnickou, směřuje pozdější tvorba zřetelně k literatuře myšlenky a faktu („Nedůvěřovali jsme ani fotografiím"), aniž ztrácí smysl pro komediální stránku světa. Kultura, jež stojí ve středu H. zájmu, je mu širokým pojmem, zahrnujícím životní styl stejně jako umění. Nejprve objevoval „lidi za přečtenými knihami" v klasických rozhovorech, v nichž tázající (vždy dokonalý partner) kreslí doslova (linkou) a přeneseně (otázkami a slovem) přesnou podobu tázaného, později podobu zemí a jejich lidí; jednou jako zaujatý stranící pozorovatel *(Povrch pětiletky)*, jindy jako ironický karikaturista *(Americké houpačky)*, jindy jako člověk, který vidí světovou katastrofu z perspektivy smýkaného člověka, který však neztrácí smysl pro její tragikomické rysy *(Turistou proti své vůli)*, a nakonec jako reportér, který podává svědectví o světě, o svém poznání, o procesu svého myšlení, o své filosofii (poválečné reportáže, eseje a vzpomínky).

BIBLIOGRAFIE

Podmořské hvězdy (Pp 1922), Obratník Kozoroha (R 1926), Apeceda lásky (Bb 1926), Cambridge—Praha (Ff, epigramy, karikatury, 1926), Hledá se muž, který má dost času (Pp 1927), Nevěsta (D 1927, i prem.), Hors d'oeuvre (Ff 1927), Kalendář (rozhovory, 1930), Světobol (Ff 1931), Piš, jak slyšíš (rozhovory, 1931), Povrch pětiletky (Rp 1931), Svět za mřížemi (D 1933, i prem., s Voskovcem a Werichem), Podoby (rozhovory, 1934), Americké houpačky (Rp 1937), The Animals are in Cages (Rp 1941, česky s názvem Turistou proti své vůli, 1946), Zpívající Benátky (D 1948, prem. 1946; nová verze Kavárničky), Tři měsíce v New Yorku (Rp 1951, s M. Galuškou), Jean Effel: Politické karikatury 1939—53 (1953), Kuo Chua (1954), Pohlednice z Číny (Rp 1954), Sto let české karikatury (1955), Karel Václav Klíč (monografie, 1955), Dalekohled (P pro mládež, 1956), Vyhlídka s pyramid (Rp 1957), Made in Japan (Rp 1958), Kavárna Union (sborník vzpomínek současníků, 1958), Reportáž o kongresu pro odzbrojení a spolupráci národů ve Stockholmu (Rp 1958), Současné čínské malířství (životopisy a reprodukce, 1959, s L. Hájkem), Poezie a karikatura (stati a úvahy, 1961), Mrakodrapy v pralese (Rp 1963). — Provedené hry: Kavárnička (1932, podle C. Goldoniho, s hudbou J. Ježka), Mládí ve hře (1935, knižně až ve Výboru z díla: Hra z avantgardy, 1963), Slepcova píšťalka aneb Lidice (1943), Brundibár (libreto k dětské opeře, s hudbou H. Krásy v terezínském ghettu 1943). — Výbor z díla v Orbisu a v Čs. spisovateli od r. 1958 (rozvrženo do 6 sv.); sem zahrnuty i práce dosud netištěné.

vk

Vladimír Holan

16. 9. 1905 Praha

Dětství strávil v Praze. R. 1911 se rodina přestěhovala do Bělé pod Bezdězem. Od r. 1919 studoval na gymnasiu v Truhlářské ulici v Praze. Po maturitě (1926) byl zaměstnán jako úředník Penzijního ústavu (1927—33). R. 1933, kdy byl penzionován, ujal se redakce časopisu Umělecké besedy Život (do r. 1938). Redigoval také Program D 40 (1939—40). Od r. 1940 se věnuje výhradně literatuře. Žije v Praze. — Příspěvky v časopisech Rudé právo, Veraikon, Lidové noviny, Listy pro umění a kritiku, Život, Kvart, Kritický měsíčník, Národní práce, Doba, Tvorba, Literární noviny, Plamen, Kulturní tvorba, Host do domu aj. S F. Halasem uspořádal antologii lidové poezie Láska a smrt (1938).

Vladimír Holan je jedním z nejsložitějších zjevů českého básnictví 20. století. Jeho prvotina je místy inspirována poetismem, ale již v druhé knize *(Triumf smrti)* se skutečnost problematizuje, autor hledá nový přístup a vlastní poetiku. Sbírkou *Vanutí* začíná první vrcholné údobí. H. rozsáhlé dílo obsahuje osobitou lyriku meditativní, politicky zacílené cyklické útvary, pamfletickou poezii agitační a epické skladby. H. experimentátorská lyrika, vycházející v některých rysech z příkladu Rilka a Mallarméa, usiluje postihnout vztahy mezi konkrétním a abstraktním, mezi bytím a nebytím, mezi jevem a nicotou, mezi časností a věčným

trváním. Bohatá imaginace a originální fantazie je provázena sklonem ke konstrukci kryptogramních básní *(Kameni, přicházíš . . .)*. Jazykovými deformacemi, neologismy, překvapivou metaforikou, která je budována na prolnutí několika příkře odlišných představových okruhů a jejich vzájemné korespondenci, vytváří H. ze svých přísně komponovaných básní senzibilní podobenství. Svébytný svět H. lyriky svědčí o úmyslné izolovanosti od skutečného světa, ale autor nikdy nepozbyl smyslu pro proměnlivou konkrétnost společenské reality. To se projevilo již v druhé polovině třicátých let, zejména pak v období Mnichova, kdy se H. vyslovuje k aktuálním politickým otázkám (španělská občanská válka, Mnichov, agrese fašismu) v několika cyklech shrnutých později do knihy *Havraním brkem*. V jeho vizionářských skladbách nabývá evropská katastrofa velikosti „zobludněle nereálného" mýtu a podobenství. H. přesně zorganizoval vznešené i všední, konkrétní i obecné, časové i nadčasové v obsáhlý obraz složité skutečnosti, jež je zachycena ve výjevech a vizích dostávajících téměř filmový spád. Některé skladby byly v době okupace zakázány; řadu cyklů uzavírají díla psaná po osvobození Rudou armádou *(Dík Sovětskému svazu, Panychida)*, jejímž prostým příslušníkům věnoval H. sbírku „dokumentárně" pojatých portrétů *(Rudoarmějci)*. Po r. 1945 vytvořil H. také zvláštní typ politicky útočné, pamfletické lyriky, usilující vřadit konkrétní dobový fakt do souvislostí celé epochy revolučních proměn *(Tobě)*. Už ve válečných letech vznikly také první H. „příběhy", osudové tragédie, v nichž z konkrétních zážitků (jde většinou o setkání básníka s vypravěčem příběhu) vyrůstá nadosobní platnost všedních i absurdních dějů; častými meditacemi a komentáři směřuje H. k odhalení nepředvídaných zvratů, krizí a dramat lidské existence. Značný význam má H. deníková próza *Lemuria*, která tvoří doprovod jeho tvorby básnické. Ani v práci překladatelské nezapřel H. svůj básnický naturel a vybírá si zejména autory, jež jsou mu blízcí (Rilke, Baudelaire, Góngora, Ronsard, Vildrac aj.). V l. 1935—45 překládal H. soustavněji nejrůznější světové básníky (Lermontov, Słowacki, čínští básníci, Nizámí); z překladů pozdějších má největší závažnost převod Lenauova eposu Albigenští.

BIBLIOGRAFIE

Blouznivý vějíř (Bb 1926), Triumf smrti (Bb 1930, přeprac. 1936), Vanutí (Bb 1932), Koluary (básně v próze, 1932), Torzo (E 1933), Oblouk (Bb 1934), Kameni, přicházíš . . . (Bb 1937), Září (Bb 1938), Sen (B 1939), Lemuria (básnický deník z l. 1934—38; 1940), První testament (B 1940), Záhřmotí (Bb 1940), Chór (Bb 1941), Terezka Planetová (B 1943), Cesta mraku (B 1945), Dík Sovětskému svazu (B 1945), Panychida (B 1945), Havraním brkem (1946, soubor skladeb Odpověď Francii, Září 1938, Zpěv tříkrálový, Sen a První testament), Rudoarmějci (Bb 1947), Tobě (Bb 1947), První básně (1948, obsahuje sbírky: znovu přeprac. Triumf smrti, Vanutí, Oblouk, Kameni, přicházíš . . .), Dokument (1949, obsahuje sbírky Dík Sovětskému svazu, Panychida, Rudoarmějci a Tobě), Prostě (B 1954), Bajaja (Bb pro děti, 1955), Tři (Bb 1957), Mozartiana (Bb 1963), Příběhy (Bb 1963), Bez názvu (Bb 1963). — Výbory: Cestou (z překladů, 1962, usp. O. Králík), Noční hlídka srdce (1963, usp. V. Justl).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1932—33 (Říkání o čtyřech básnících — o Vanutí); St. K. Neumann v kn. O umění (1958, o výboru Láska a smrt a o sbírce Září); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); J. Petrmichl v dosl. k Terezce Planetové a Cestě mraku (1962); J. Brabec v kn. Jak číst poezii (1963). O. Králík v LUK 1937 a v Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philologica VIII, 1962 (o metodě básnických překladů); J. Janů v NŽ 1955 (č. 9) a v Plameni 1962 (o básnických překladech). *jb*

Josef Holeček

27. 2. 1853 Stožice u Vodňan
6. 3. 1929 Praha

Jako nejstaršího syna v selské rodině poslal jej otec r. 1863 na studia do Písku (měl se stát knězem), potom do Budějovic a do Tábora, kde absolvoval vyšší hospodářský ústav (1873). Už tehdy publikoval verše ve Světozoru a v almanachu Anemónky. Po prázdninové cestě na Slovensko a po jednoroční vojenské službě odjel r. 1874 poprvé na Balkán, mezi jižní Slovany: krátkou dobu byl vychovatelem v Záhřebu, za povstání v Hercegovině (1875) a za bojů proti Turkům v Černé Hoře (1876) byl zpravodajem Národních listů. Různé slovanské země

navštívil ještě mnohokrát (1882, 1897, 1899, 1924), do Ruska jel poprvé r. 1887 (později 1899, 1909). Jinak žil v Praze jako novinář: krátce byl v redakci Posla z Prahy (1877), pak Brousku (1878 až 1879), Slovanských listů, které od roku 1879 sám vydával; v l. 1884—1918 byl členem redakce Národních listů a vedl v nich slovanskou rubriku. Byl činný v Umělecké besedě jako jednatel a předseda. Své četné práce publikoval v Lumíru, potom v Květech, Osvětě, Ruchu, Zvonu aj.

Holečkova tvorba novinářská a umělecká (obě se stále prolínaly) je velmi rozsáhlá a mnohostranná, směřuje k vytvoření literatury se specificky národním a slovanským charakterem. Překládal lidovou epiku zejména jižních Slovanů. Zevrubným poznáním života, historie a politiky jednotlivých slovanských národů usiloval dobrat se osobité tvářnosti jejich povahy. Zaujat slavjanofilskými názory zdůrazňoval lásku k prostému lidu a víru v jeho dějinné poslání, požadoval návrat inteligence k lidu a vyslovoval odpor ke kapitalistickému vývoji, proti němuž stavěl ideál ušlechtilé přirozenosti, patriarchálnosti a tradičnosti vesnických vztahů. Největším a hlavním Holečkovým dílem je desetidílná kronika jihočeského selského života *Naši,* vznikající od konce osmdesátých let. V ní došly uplatnění i výtěžky celé jeho ostatní činnosti. V Našich usiloval H. o podrobné vykreslení a charakteristiku jihočeského sedláka a jeho způsobu života a myšlení. Byl přesvědčen, že se v něm uchovává to nejryzejší, co vyznačuje českou národní povahu. Soudil, že uspořádání vesnické společnosti, její starobylé životní formy, které ovšem sociální rozpory překrývaly patriarchální vzájemností a křesťanskou morálkou, jsou vzorem společenské harmonie; svou kladnou představu ztělesnil v postavě sedláka Kojana. Vyprávěním mnoha příběhů a kresbou lidí a zajímavých scén, jak je autor znal ze svého dětství, podávají Naši především obsažný poetický obraz života na vesnicích rodného kraje v polovině minulého století, zachycují napětí mezi feudálním a selským světem i projevy lidové moudrosti.

BIBLIOGRAFIE

(vesměs próza): Černá Hora (1876), Za svobodu (3 sv. 1878—80), Podejme ruku Slovákům! (polit. stati, 1880), Černohorské povídky (2 sv. 1880, 1881), Zrcadlo naší národní společnosti (1881), Rozmanité čtení (3 sv. 1881, 1886, 1893), Černá Hora v míru (2 sv. 1883, 1884), Junácké kresby černohorské (3 sv. 1884, 1888, 1889), Církev latinská a náboženská jednota Slovanův (1885), Obšit (1887), Rusko-české kapitoly (1891), Zájezd na Rus (1896—1903), Na Černou Horu a Černá Hora koncem věku (1899), Bosna a Hercegovina za okupace (1901), Černohorští junáci (1902), Tragédie Julia Grégra (1914—18), Česká šlechta (1918), Národní moudrost (1919), Prvé tříletí Československé republiky (1922), Sokolovič (B 1922), Pero (4 sv. 1922—25), V Jugoslávii roku 1924 (1927), Selství (1928), Mráz činí rok 1916 (Bb 1929), Má svépomoc (1931, jako doplněk Pera). Románový cyklus Naši vyšel v deseti knihách; v různých vydáních se měnilo i rozvržení i tituly svazků: I. Jak u nás lidé žijou a umírají — Léto (1898 a 1901; druhé vydání s názvem Jak u nás žijou a umírají — Frantík a Bartoň, 1910); II. Bartoň (1902); III. Výprava (1904); IV. Boubín (1906); V. Adamova svatba (1907); VI. Rok smrti (1908); VII. Vojna (1909, 2. vyd. s názvem Mraky, Vojna 1, 1919); VIII. sv. 1 Vojna 2, Emisaři 1 (1921), sv. 2 Vojna 3, Emisaři 2 — Křtiny (1922); IX. Máje (1923); X. Šlechtic a sedlák (1930). — Překlady: Junácké písně národa bulharského (2 sv. 1874 až 1875), Písně hercegovské (1877); Kalevala (5 sv. 1894—96), Kanteletar (Bb, 2 sv. 1905 až 1905), Srbská národní epika (4 sv. 1909, 1915, 1926), Národní epika bosenských mohamedánů (2 sv. 1917—20), Královic Marko (B 1922). Ze sebraných spisů, které začal vydávat H. sám, vyšlo v l. 1909—32 22 svazků. — Bibliografie v monografii J. Voborníka.

LITERATURA

J. Voborník: J. H. (1913, s bibliografií) a v předmluvě k výb. Z Našich (1925); E. Chalupný: Dílo J. H. (1926); A. Řezáč: Vzpomínky na J. H. (1930); V. Polanský [= Jeroným Holeček]: O J. H. (1940). J. Horák v kn. Z dějin lit. slovanských (1948); F. X. Šalda v KP 13 (1963); F. Táborský v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1930); A. Pražák v kn. O národ (1946); J. Dolanský v dosl. k Našim I (1949), II (1950), ve sborníku F. Wollmanovi k 70. naroz. (1958, Holeček a Tolstoj) a ve Slovanském přehledu 1953; F. Hanuš v dosl. k Našim III (1958), M. Pohorský v dosl. k Našim IV (1959). *mp*

Miroslav Holub

13. 9. 1923 Plzeň

Klasické gymnasium vystudoval v Plzni. Za války v l. 1942—45 byl nasazen jako dělník na dráze. Studoval na přírodovědecké a od r. 1946 na lékařské fakultě v Praze (doktorát 1953). Působí jako

vědecký pracovník v Biologickém ústavu ČSAV; studijní pobyty v Polsku, Anglii, NDR a USA. Od r. 1950 rediguje vědeckopopulární časopis Vesmír. Příspěvky v Ohnici (1947), Kytici (1948), pak až v Květnu (1956), Novém životě, Lit. novinách, Kultuře (1962 i reportáže z USA aj.), Hostu do domu aj.

V polovině padesátých let se Holub podílel (v časopise Květen) na teoretické formulaci zásad tzv. poezie všedního dne, namířené proti falešnému optimismu a patosu, a sám je také svou tvorbou důsledně naplňoval. Již od vyzrálé prvotiny je jeho poezie nepatetickou oslavou i těch zcela zapomenutých lidí v jejich všedním životě a přezírané práci; dovede odhalit hluboce lidský a často přímo heroický dosah i jejich nejprostšího činu. Velikost člověka nalézá H. především v jeho mravní síle a houževnatosti: na jedné straně nevidí tedy rozdíl mezi tvrdošíjně opakovanými pokusy vědcovými a starostlivou přičinlivostí obyčejné ženy, na druhé straně ukazuje na velkolepých hrdinských činech z historie i přítomnosti jejich prostou, a tedy opět hluboce lidskou podobu. Postupně sílí v H. básnickém zájmu o všední život také hledisko kritické. Ironizujícím pohledem demaskuje malichernost, sobectví a opatrnictví v jejich běžných, ale většinou málo zjevných podobách. H. tvorba, navazující na racionálnost Brechtovu a na věcný lyrismus Prévertův, znamená v současné české poezii pronikavé uplatnění intelektu. Strohé básně, s verši často jednoslovnými, chtějí zapůsobit přesnou myšlenkou, s oblibou vyjádřenou paradoxem, a překvapivou, vtipnou pointou. Tomuto záměru je také podřízena střídmá metaforika, jež často těží ze světa techniky a vědy. Tím vším naplňuje H. požadavky svých teoretických statí, nalézajících modernost poezie v jejím sblížení s vědou, zdůrazňujících její poznávací charakter a namířených proti sentimentalitě a ornamentálnosti v umění. Nevyhnul se však přitom určité jednostrannosti, jak se to občas projevuje i v jeho vlastní, průbojné a podnětné tvorbě mentorstvím či ulpíváním na pouhé anekdotičnosti. V próze *Anděl na kolečkách* se mu osobitá zkratkovitá a lyrizující forma „poloreportáže" stala prostředkem umožňujícím na základě obrazů z USA rozvinout problematiku člověka v moderní civilizaci. Časopisecky uveřejňuje překlady mladých polských básníků a práce populárně vědné.

BIBLIOGRAFIE

Denní služba (Bb 1958), Achilles a želva (Bb 1960), Slabikář (Bb 1961), Jdi a otevři dveře (Bb 1961), Anděl na kolečkách (Rp 1963), Zcela nesoustavná zoologie (Bb k fotografiím K. Přibyla, 1963), Kam teče krev (Bb 1963), Tak zvané srdce (Bb 1963).

LITERATURA

J. Opelík v krit. ročence Pro a proti 61 (1962) a ve sborníku Jak číst poezii (1963); M. Červenka v roč. Pro a proti 61 a v Květnu 1957 až 1958; B. Svozil v ČLit 1961. *pb*

Josef Holý

7. 2. 1874 Košík u Jičína
6. 2. 1928 Brno

Studoval na gymnasiu v Jičíně (maturita 1895) a na filosofické fakultě v Praze češtinu a němčinu (do r. 1900). Jako středoškolský profesor působil v Plzni, na lyceu Vesny v Brně (1903—06), odkud byl za knížku *Adamovské lesy* přeložen na reálku ve Velkém Meziříčí, nakonec působil na průmyslové škole v Brně (1907—27). Za první republiky se stal senátorem za stranu národně socialistickou (1919—25), pak působil ve straně lidové. — Přispíval do Lumíru, Cesty, Moravskoslezské revue aj.

Literárním přínosem jsou pouze první básnické sbírky Holého: proti vyumělkované lyrice z konce století přinesly výrazovou drsnost, přirozenost, improvizaci pod vlivem lidové písně, pesimismus, skepsi a buřičství. To ho spojovalo s poezií J. S. Machara → a především V. Dyka →, s nímž ho pojilo i osobní přátelství. Dařila se mu svěží přírodní lyrika *(Adamovské lesy)*, sociální balady *(Elegie)* i lehké ironické popěvky. Ostatní sbírky byly už složeny ze sentimentálních básní, velikášsky zdůrazňujících vlastní bolesti a básnické zásluhy (v doslovu k 2. vyd. *Skokád* udělal z P. Bezruče svého epigona), i po stránce veršové zcela konvenčních. Nezvládl ani pokus o českou faustiádu *(Vašiček Nejlů)*, historii rozvráceného venkovského inteligenta, marně

Jiří Haussmann

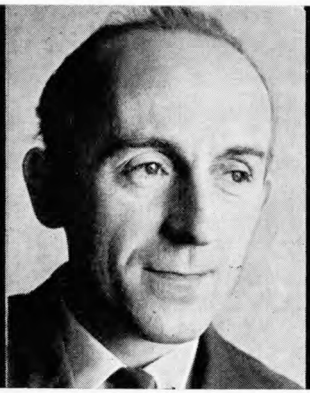

Jiří Havel

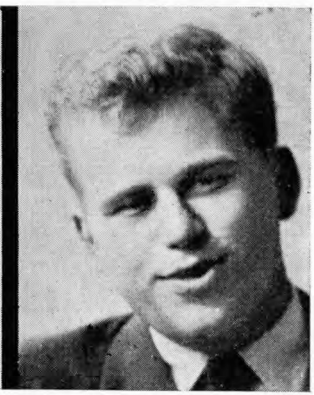

Václav Havel

Jaroslav Havlíček

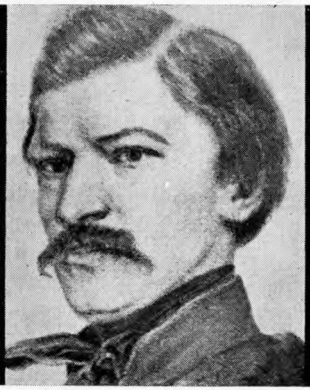

Karel Havlíček

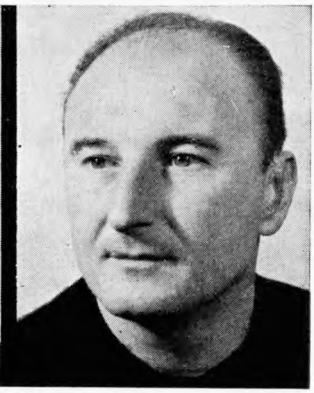

Milan Hendrych

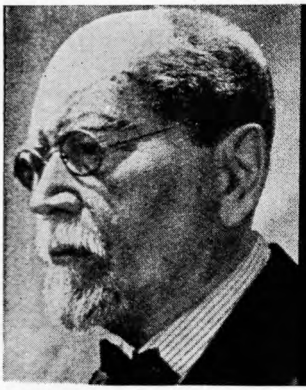

Jan Herben

Ignát Herrmann

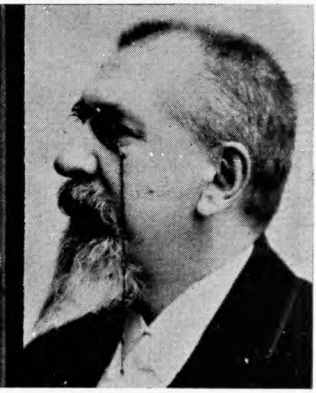

Adolf Heyduk

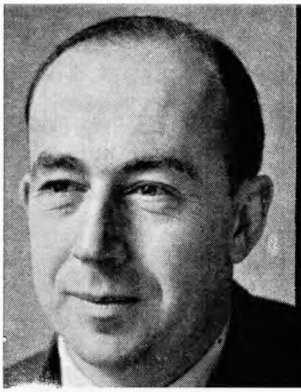

Jindřich Hilčr

Josef Hiršal

Karel Hlaváček

Adolf Hoffmeister

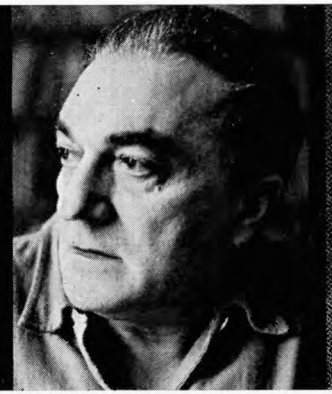

Vladimír Holan

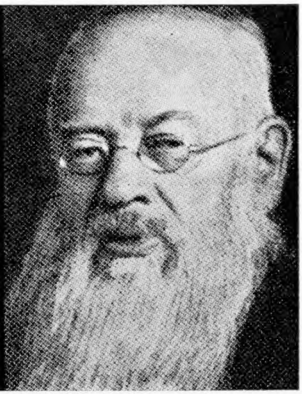

Josef Holeček

Miroslav Holub

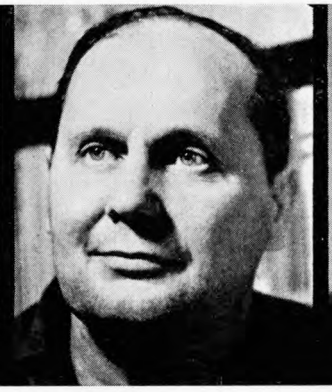

Eduard Hončík

Václav Hons

hledajícího životní jistotu. — Také dva jevištní pokusy, jeden dramatizující povídku Dostojevského, druhý s látkou praslovanskou, jsou nezdařilé.

BIBLIOGRAFIE

Památník a Skokády (Bb 1897, nové vyd. 1908 s názv. Skokády), Padavky (Bb 1897), Vašíček Nejlů (B 1899, 1901, 2 sv.), Satyry (Bb 1903), Elegie (Bb 1903), Panenčiny knížky (Bb 1905), Adamovské lesy (Bb 1905), Svatba v Adamovských lesích (polemika, 1906), Mračna (Bb 1908), Čarovný sen (D 1909), Černé moře (Bb 1912), Skalné pláně (Bb 1919, Baja milostná (D 1928).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 7 (1953, o Mračnech); F. Götz v Básnickém dnešku (1931); J. Mahen v kn. Za oponou umění a života (1961); B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962). V. Dyk v Lumíru 1928. *šv*

Eduard Hončík

10. 11. 1914 Ústí nad Lab.-Trmice

Vyučený soustružník, pracoval počátkem třicátých let ve svém rodišti jako horník, později v Ústí n. L. jako zámečník, v l. 1939—45 v automobilových závodech v Ml. Boleslavi a po válce v Severočeských závodech tukových v Ústí n. L., kde je dnes technickým úředníkem. — Povídky, fejetony a črty publikoval tento pozdní debutant v Práci, Průboji aj. Píše také rozhlasové črty (Šel pěšky za sluncem, Bylo jich pět, obě 1963, aj.).
Román ze severočeského pohraničí, odehrávající se v době nezaměstnanosti a náporu henleinovců, staví Hončík na vlastních bohatých zážitcích a konkrétních historických faktech; události vyhrocuje do ostrých, často tragických konfliktů osobních i společenských.

BIBLIOGRAFIE

Třicet šest pod zemí (R 1959).

LITERATURA

O. Neumannová v dosl. k románu Třicet šest pod zemí (1959). *vt*

Václav Hons

14. 6. 1938 Miškovice u Kolína

Po absolvování jedenáctileté střední školy v Kolíně (1956) studoval v Praze rok na Vysoké škole ekonomické a pak historii a češtinu na filosofické fakultě Karlovy university (absolvoval 1962). Publikuje od roku 1958 básně v časopisech Plamen, Literární noviny, Host do domu, Kultura, Kulturní tvorba aj.
Honsova lyrika, z velké části milostná a přírodní, soustřeďuje se k vyjádření životního pocitu dnešních dvacetiletých. Je to poezie převážně impresívní, tíhnoucí k metodě volných asociací a rozsáhlých metaforických řetězců.

BIBLIOGRAFIE

Co je před očima (Bb 1962). *dm*

Jindřich Honzl

14. 5. 1894 Humpolec
20. 4. 1953 Praha

Narodil se v rodině chudého krejčovského mistra. V Praze vystudoval učitelský ústav a začal (1914) vyučovat na měšťanských školách. Už od studentských let pracoval v sociální demokracii a hned po založení KSČ se stal jejím členem. Po válce se začal ve volném čase věnovat divadlu. Inspirován příkladem dělnických klubů v sovětském Rusku založil r. 1920 s J. Zorou proletářský recitační kolektiv Dědrasbor, s nímž nastudoval tehdy novou formou sborové recitace revoluční a kolektivistické verše Horovy, Neumannovy, Březinovy aj. V té době publikoval v Právu lidu (v příloze Sobota), Rudém právu, Kmeni i jinde řadu článků, v nichž kriticky analyzoval současné měšťácké jeviště a hledal v minulosti paralely k aktuální představě divadla davů. Po zániku nadějí na socializaci republiky obrátil pozornost k vytváření nového divadelního slohu, který by zápas s měšťáctvím a konzervativismem všeho druhu vyjádřil v živých divadelních formách. V článcích v Divadle (které 1922 krátce redigoval), Červnu, Proletkultu, ve sbornících Devětsil a Život, v avantgardistických časopisech Disk, Host, Stavba a Pásmo hledal příklady pro nový divadelní projev v cirkusovém umění klaunů, v zkratkovité hybnosti amerických filmových grotesek, v dynamice sportovních mítingů, odmítaje konvenčnost i názorovou omezenost měš-

ťáckého realismu (*Roztočené jeviště*). Nejsilnější podněty mu přinesla cesta do Sovětského svazu, kterou podnikl r. 1925 jako člen delegace Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem (*Moderní ruské divadlo*). — Na jaře 1926 zahájilo činnost Osvobozené divadlo, které zakládal s J. Frejkou. Uvedl zde na večerech jevištní poezie francouzské i české modernisty (Apollinaira, Golla, Cocteaua, Jarryho, Nezvala, Hoffmeistra, Vančuru aj.). Zároveň pomáhal dělnickým amatérům v organizování agitačních skupin Modrá blůza, koncipoval mohutnou revoluční scénu pro druhou spartakiádu FPT a o cílech svých experimentů publikoval řadu úvah v časopisech Osvobozeného divadla, Tvorbě, Kmeni, Rudém právu, Reflektoru, ReDu aj. R. 1927 přijal do svazku Osvobozeného divadla Voskovce → a Wericha →, v jejichž první studentsky rozpustilé revui rozpoznal možnosti vývoje k velkému divadlu poetického humoru a satiry. H. komunisticky orientovaná činnost v divadle i při jiných kulturních akcích neunikla pozornosti vládních činitelů: r. 1927 měl být přeložen z Prahy do zapadlé vsi na Sedlčansko. Zaměstnání pak našel jako profesionální režisér v Osvobozeném divadle, které se zásluhou úspěchů Voskovce a Wericha stalo profesionální scénou se stálým provozem. Od r. 1929 působil dvě sezóny jako dramaturg a režisér v Zemském divadle brněnském, kde ve svých inscenacích Johnsona, Katajeva, Shawa a Klicpery (za režii Hadriána z Římsů st. cena 1931) vyzkoušel účin avantgardních jevištních prostředků na velkém jevišti před širokým publikem; stejný cíl měly i jeho pohostinské režie v pražském Národním divadle a v plzeňském divadle. — Centrem H. činnosti ve třicátých letech se však stalo znovu Osvobozené divadlo, kam se r. 1931 vrátil a kde pak režíroval všechny revue J. Voskovce, J. Wericha a J. Ježka, jimiž se divadlo zařadilo na přední místo pokrokové divadelní tronty. Bylo i jeho zásluhou, že hry V + W, aniž ztrácely kouzlo intelektuálního klaunského humoru, staly se divadlem politickým a výrazně bojovným. Režíroval také filmy Pudr a benzín a Peníze nebo život s V + W v hlavních rolích. Zároveň zkoumal jevištní možnosti surrealistické poezie a publikoval analyzující komentáře k vlastním inscenacím v časopisu Osvobozeného divadla a teoretické stati ve sbornících Surrealismus v diskusi (1934) a Pocta a výzva (1934), v Listech pro umění a kritiku, Magazínu DP aj. Roku 1936 měl být H. angažován k Národnímu divadlu, byl však režisérským sborem odmítnut (brožura Národní divadlo a Honzlův případ, 1936). Po rozpuštění Osvobozeného divadla napsal pro připravovanou filmovou školu neobyčejně promyšlenou osnovu herecké výuky. Za okupace, kdy se nemohl společensky exponovat, vedl v Praze v l. 1939—41 malou scénku Divadélko pro 99, kde sestavil a režíroval několik poetických pásem (Večer s Vítězslavem Nezvalem, Večer poezie 1900, Věčné Čechy) a výrazně komponovaných montáží (*Román lásky a cti*, České písně kramářské, Dvě lásky Mikoláše Alše). V této době upravoval také starší hry pro aktuální jevištní potřebu, zabýval se otázkami nové organizace divadelního života v osvobozeném státě a publikoval (zvláště ve Slovu a slovesnosti) několik závažných statí teoretických, v nichž se metodicky vyrovnával se strukturalismem (Pohyb divadelního znaku, Hierarchie divadelních prostředků aj.). — Po r. 1945 vedl H. složitý zápas o socialistický charakter naší první scény, který neustal ani po Únoru, kdy se stal ředitelem činohry Národního divadla. Tam také sám některé hry režíroval (Tyl, Čapek, Mrštíkové, Vančura, Gorkij aj.). Zároveň založil a vedl experimentální Studio Národního divadla a pracoval teoreticky. Vydával odborný časopis Otázky divadla a filmu (1945 až 1950), ve kterém publikoval četné polemické stati, kratší charakteristiky i rozsáhlé teoretické úvahy. Pracoval v divadelní sekci Československo-sovětského institutu, redigoval časopis Sovětské divadlo a r. 1950 přešel na divadelní fakultu Akademie múzických umění jako vedoucí profesor zakládané katedry divadelní vědy, kde pokračoval ve svých vysokoškolských přednaškách, s nimiž začal v estetickém semináři Karlovy university. — Honzl patří do skupiny nejvýznamnějších postav české umělecké avantgardy. Spolu s nimi vytvářel bojovné a zároveň odvážnou bá-

snickou obrazností naplněné umění, dobývající nové oblasti umělecké krásy a neustupující z cesty za ideálem beztřídní společnosti. Byl vynikajícím divadelním praktikem a teoretikem. Jeho cílem bylo ve shodě se společenskou situací vždy znovu zkoumat účinnost divadelních prostředků, hledat nejživější formy scénického vyjadřování. Vyzkoušel v praktické práci nosnost jevištních prvků symbolistické, poetistické a surrealistické poezie a hledal cesty, jak divadlo širokých lidových vrstev obohatit objevy moderních básnických směrů. Divadlo směřující od počátku třicátých let k sdělnosti, politické obsažnosti a k reálnějšímu zobrazování světa realizoval s vědomím, že moderní umělci mají za úkol nikoliv opustit výboje dvacátých let, nýbrž v novém smyslu jich využít. Experimentátorství a vytváření moderního divadla širokého společenského dosahu, to byly dva úkoly, jež se v H. životním díle spojovaly v jednotu logické tvořivé dialektiky. — Svými úvahami mířil H. k širším teoretickým závěrům a podnikal i samostatné výzkumy vědecké, nezávislé již přímo na jeho umělecké praxi. Do vývoje české literatury zasáhl tím, že českou avantgardní tvorbu dovedl vhodně konfrontovat se souběžným úsilím v zahraničí, že na české moderní divadlo přikládal evropská měřítka a že se všemožně snažil, aby nové dramatice Nezvalově, Vančurově, Hoffmeistrově a dalších zajistil jevištní život. Na rozdíl od jiných, zejména zahraničních avantgardních režisérů, kteří svůj program uskutečňovali pomocí násilných adaptací klasických her, pěstoval H. i velmi slabé výhonky nové dramatiky s vědomím, že avantgardní divadlo splní úkol jen pomocí adekvátního literárního podkladu. Praktická i teoretická péče H. posilovala a usměrňovala činnost Osvobozeného divadla, opírajícího se o poetický literární humor revuí Voskovce a Wericha, podněcovala další dramatickou tvorbu Nezvalovu → a Vančurovu →, i celkový zájem české divadelní avantgardy o moderní dramatické dílo vůbec.

BIBLIOGRAFIE

Roztočené jeviště (Ee 1925), Moderní ruské divadlo (Ee 1928), Sovětské divadlo (Ee 1936), Sláva a bída divadel (Ee 1937), Navrhujeme školu pro výchovu filmového dorostu (1939, s O. Vávrou), Román lásky a cti (jevištní montáž, 1941), Studio Národního divadla. Program a cíl (1945), Třicet let sovětského divadla (Ee 1947, s J. Pokorným). — Úpravy dramatických textů: J. K. Tyl, Jan Hus (1947), Krvavý soud aneb Kutnohorští havíři (1950), V. K. Klicpera, Hadrián z Římsů (1950), A. N. Afinogenov, Mášenka (1951). — Posmrtně: K novému významu umění (stati, 1956) Divadelní a literární podobizny (stati, 1959), Základy a praxe moderního divadla (stati, 1963).

LITERATURA

A. Dvořák: Trojice nejodvážnějších (1961), v Sovětském divadle 1953 a ve sborníku Divadlo bojující (1961); M. Obst, A. Scherl: K dějinám české divadelní avantgardy (1962), Časopis Národní divadlo 1953 (č. 20, věnováno J. Honzlovi); J. Pokorný v Divadle 1954; J. Mukařovský v Divadle 1957.

mob

Josef Hora

8. 7. 1891 Dobříň u Roudnice

21. 6. 1945 Praha

Pocházel z rolnického rodu. Gymnasium vystudoval v Roudnici (maturita 1910), tam žil i během studií na právnické fakultě Karlovy university. Už tehdy spolupracoval s krajinským sociálně demokratickým tiskem a od r. 1916, kdy skončil studium práv, se plně věnoval žurnalistice. R. 1919 se stal zástupcem F. V. Krejčího → v kulturní redakci pražského Práva lidu. Jako stoupenec levice přešel po vzniku KSČ do Rudého práva, kde pracoval do r. 1929. V tomto období také podnikl dvě cesty do ciziny, které se odrazily v jeho tvorbě: v létě 1924 navštívil Itálii, v říjnu 1925 byl v SSSR jako člen kulturní delegace; kromě toho byl r. 1930 v Paříži, r. 1932 v Estonsku, r. 1933 v Budapešti, r. 1938 v Lublani. Na podzim 1929 vstoupil do redakce Českého slova a pracoval tam až do roku 1940. V l. 1929—32 vydával vlastní časopis Plán, revui pro literaturu, umění a vědu; r. 1935 založil a vedl knižnici Postavy a dílo, kam přispěl monografií *Karel Toman*. Od r. 1934 byl předsedou Obce čs. spisovatelů, v době ohrožení republiky jedním z předních organizátorů jednotné fronty pokrokových umělců proti fašismu. Působil i v redakčních radách různých literárních časopisů, sborníků a knižnic. Poslední léta života trávil těžce

nemocen ve svém pražském bytě, kde krátce po osvobození zemřel. Den po smrti mu byl jako prvnímu udělen in memoriam titul národního umělce. — Časopisecky publikoval nejprve ve Vesně (zde pod pseudonymem Jan Hron r. 1908 první verše), v Moderní revui, Novině, České kultuře, Zvonu, Rudých květech, Dámských besedách, Podřipanu, Rudých proudech a Akademii, později v Červnu, Hostu, Reflektoru, Kritice, Tvorbě, Avantgardě, Proletkultu, ReDu, Kmeni, Listech pro umění a kritiku, Kritickém měsíčníku, Panorámě, U-Bloku, Lidových novinách, Sobotě, Sršatci, Trnu, Volných směrech, Činu, Národním osvobození, Severu a východu, Magazínu DP, Programu D 34, Evě, Rozpravách Aventina, v Plánu a v časopisech, které spoluredigoval: v Literárních novinách (1927—32), Almanachu Kmene (1931—32), v Právu lidu, Rudém právu a Českém slově. V satirické tvorbě užíval pseudonymů Disk, Jiří Klas a šifer J. H., -a, -or, -ra. Spoluredigoval Almanach Kmene (1931—32); uspořádal a studiemi doprovodil výbor ze St. K. Neumanna Básně (1928, s J. Seifertem), antologii Mladá česká poezie (1931), Výbor z díla A. Macka (1932), sborník F. X. Šaldovi (1932) a Průvodce dnešního čtenáře (výbor z knih Kmene, 1934).

Horův vztah ke světu se začal formovat již na střední škole, kde se poprvé setkal se společenskými rozdíly a sociálními křivdami; silně na něho zapůsobily politické stávky a boj za všeobecné hlasovací právo v letech 1905—07, podíl měla i četba soudobé pokrokové literatury, zejména Machara → a Šaldy →, a studium teoretických spisů o socialismu. Rozhodujícím způsobem však ovlivnila H. vývoj světová válka a Říjnová revoluce. Válku, která, jak sám mohl na malém městě dobře sledovat, velmi nerovně postihla různé společenské vrstvy, chápal od počátku především jako jev sociální, a tak ji také později zobrazil v románě *Hladový rok*. Válka v něm probudila silný a trvalý pocit sounáležitosti s proletariátem. S nadšením přijal ruské revoluční řešení a dal se plně do služeb revoluční myšlenky, a to jednak kulturně politickými články a úvahami o socialistickém a měšťáckém umění (*Kultura a třídní vědomí*), přednáškami mezi dělnictvem a zejména bohatou činností recenzentskou a literárněkritickou, která orientací na nejpokrokovější zjevy současné prózy a poezie vytvářela už v prvních poválečných letech souvislé povědomí socialistické literatury, jednak tvorbou uměleckou: v rozmezí čtyř let vydal tři sbírky proletářské poezie, knížku satirických básní a epigramů *Z politické svatyně* a klíčový román *Socialistická naděje*, pamflet na maloměšťáctví a zradu pravicových vůdců sociální demokracie v r. 1920. — Socialistickému přesvědčení zůstal H. věrný i po své roztržce se stranou v r. 1929 (zúčastnil se tzv. vystoupení sedmi), jeho vztah k redakci národně socialistického deníku byl pouze vnějškový. Kategorický soud, že „literatura a politika se rozcházejí", který tehdy vyslovil v závěru brožury *Literatura a politika*, neuvedl nikdy do praxe ani jako novinář, ani jako básník; moment politického pohledu byl v jeho tvorbě stále přítomen, ať už reagoval na hospodářskou krizi a nezaměstnanost, na fašismus v Německu, ve Španělsku i u nás, nebo naopak hodnotil budovatelské úsilí SSSR. Vysloveně politická je pak jeho největší próza, román *Dech na skle*, osobní komentář ke společenskému vývoji a komunistickému hnutí v třicátých letech, v němž se H. znovu táže po možnosti splynutí individua s revolučním kolektivem a po sladění subjektivního vnímání světa s objektivní skutečností, tedy po syntéze protikladů, které se pokoušel překonat celým svým dosavadním básnickým dílem. — Již v knižní prvotině *Básně* (z l. 1911—14), závislé ještě snovým prvkem, neurčitostí výrazu i veršovou stavbou na sovovském a březinovském symbolismu, vyslovil H. zřetelně svůj básnický program: subjektivním záznamem odrážet svět a zároveň sebe sama, vést dialog se životem a být přitom sám důležitou složkou tohoto vztahu. Druhá sbírka (*Strom v květu*, básně z let 1915—18) tento program realizovala spojením vitalistické a civilizační poezie, básněmi radostné smyslovosti a citového prožitku, jejichž metaforičnost v náznaku ukazuje ke sbírkám pozdního období, a básněmi oslavujícími technický pokrok,

viděný především jako výsledek práce dělnického kolektivu; zároveň však výrazně signalizovala polaritu H. básnické osobnosti. Rozpor mezi „křídly snů" a tvrdou realitou, který si zde H. v některých básních mučivě uvědomoval, překonal v následujícím období poezie proletářské, zejména v knihách *Pracující den* a *Srdce a vřava světa*; nepotřeboval k tomu potlačit svou subjektivní touhu, viděl ji naopak v souladu s touhou kolektivní a s objektivní revoluční situací. H. proletářská poezie nebyla poezií bojových výzev, hesel, agitace a politické didaxe; ztotožňovala se především s vnitřním světem proletáře, který současně spoluvytvářela, naplňujíc jej novým obsahem, perspektivou života v socialistické společnosti, vidinou svobodné, tvořivé práce a nových vztahů mezi lidmi; nesledovala jevovou stránku revolučního zápasu, ale převážně pocity, z nichž vyrůstá revoluce jako akt sociální spravedlnosti a jako problém etický. Takovému pojetí dobře vyhovovala i tradiční křesťanská terminologie a symbolika, jíž H. neváhal využít; v kontextu třídního boje nabývala nové působivosti a stávala se účinným estetickým prostředkem poezie, která přímo programově usilovala o socialistický humanismus. — S opadáváním revoluční vlny ztrácel H. pocit jednoty „srdce" a „vřavy světa" postupně na spontánnosti; v *Bouřlivém jaru* se sice básník ještě pokusil o bezprostředně politickou, agitační poezii, jak ji proklamoval Neumann →, avšak její rámec byl H. senzibilitě a obraznosti příliš těsný: násilné potlačování vlastního subjektu vedlo často k ploché rétoričnosti nebo k emocionálně chudé písňovosti. — Důležitý vývojový zlom znamenala *Itálie*, sbírka inspirovaná mocným osobním zážitkem; svou společenskou angažovaností, postižením současné tváře země, reakcí na fašismus, konfrontací „severanství" s bezstarostným jižním temperamentem a neodbytným zřetelem k domácímu sociálnímu zápasu byla pokračováním a uměleckým dovršením proletářské poezie, především však navázala na poválečnou vitalistickou notu smyslového opojení a subjektivního citového prožitku a na její prvky obrazného vyjadřování, které, nikoli bez vlivu vznikajícího poetismu, výrazově odlehčila a zároveň v sevřenější formě dovedla k větší významové intenzitě; v tomto ohledu zahájila novou etapu H. tvorby. Od Itálie, v níž složka subjektivní a objektivní, individuální a kolektivní byly ještě v relativní rovnováze, proces subjektivizace H. lyriky nezadržitelně postupoval. H. v té době už nedovede najít vnitřní spřízněnost se společenskou realitou, vývoj domácí politické situace ho naopak znechucuje, zejména srovnává-li jej s vývojem v SSSR, a hledá proto nové hodnoty, o něž by se opřel. Jednou z nich je „ohromující obraz času", který si přinesl jako nejsilnější dojem ze Sovětského svazu a jemuž věnoval cyklus básní ve sbírce *Struny ve větru*. Čas se nestal pouze dominantním prvkem motivickým, ale byl povýšen na samu objektivní skutečnost, s níž je vše konfrontováno a s níž se básník může plně ztotožnit. Představa plynoucího času, v němž se proměňuje svět i básník sám, znamenala pro H. v té chvíli jedinou jistotu, schopnou naplnit jeho touhu po spravedlnosti; síla básnické obraznosti, která složitými personifikacemi přetvořila metafysický pojem času v téměř konkrétní představu „bratra básníkova srdce", tuto jistotu zdůraznila a učinila z obrazu času i výrazný prostředek estetický. — Protichůdné pojetí času jako procesu uplývání a zanikání, jímž se v jeho tvorbě přechodně odrazila osobní krize v první polovině třicátých let, překonal H. v závěrečném vrcholném období. V *Máchovských variacích*, jimiž vyslovil myšlenkové i citové sprznění s rozporností a revolučností básnického zjevu Máchova, postavil proti hrůze z času a prchavosti života lidské dílo, tvůrčí čin, nepomíjivý pro jeho vnitřní hodnotu a společenskou platnost. V době přímého fašistického nebezpečí nalezl H. znovu konkrétní a pozitivní jistotu, tentokrát v rodné zemi, ve velkých tvůrcích její kultury a v ztotožnění s povědomím ohroženého národního kolektivu, které promítl do představy trojrozměrného, všeobjímajícího času, pojatého nyní jako síla, v níž se nezadržitelně uskutečňuje lidský pokrok. V epicky koncipovaném příběhu *Jan houslista*, jímž vrcholí dráha započatá Itálií a Strunami ve větru, dosáhl pak

organické syntézy všech složek: času jako tvůrce věčného vývoje a nositele nezničitelného života, společenského smyslu uměleckého činu jako protiváhy individuální smrti, a kolektivního povědomí, v němž v době boje za národní existenci není místo pro osobní smutek a skepsi. — Zniterňování H. poezie mělo i důsledky slohové. Od volného verše, v němž se zmocňoval skutečnosti převážně extenzívním záběrem, širokou enumerací zpravidla paralelních věcí, jevů a dějů, představovaných většinou přímým pojmenováním nebo jednoduchým přirovnáním, přešel H. téměř výhradně k pravidelnému verši strofickému a na malém prostoru budoval intenzívní, vnitřně složité obrazné pojmenování. Těsným spojováním představ z odlišných smyslových oblastí a prolínáním konkrétních a abstraktních pojmů vytvářel pomocí tradičního slovníku bez neologismů a cizích slov metaforu plnou významového i emocionálního napětí; H. básnické vyjadřování, byť dovedené někdy do značného stupně abstrakce, sloužilo vždy základnímu úsilí celé H. poezie: vyslovit účinně a hlavně s maximální přesností básníkův vnitřní vztah k zobrazované skutečnosti. — Paralelně s původní básnickou tvorbou se vyvíjela i H. tvorba překladatelská. Její nejvýznamnější část, básnické překlady z ruštiny, vznikala v těsném sepětí s H. vlastním dílem: přebásnění Jesenina a Pasternaka přímo souviselo s H. poezií konce dvacátých a první poloviny třicátých let, obohacovalo ji myšlenkově i výrazově, stejně jako práce na překladu Jevgenije Oněgina silně ovlivnila umělecký tvar Jana houslisty. Výsledky H. překladatelské činnosti, kterou H. chápal jako samostatný tvůrčí akt, patří k vrcholným dílům českého básnického překladu. Vedle dalších ruských autorů (Lermontova, Bloka, L. N. Tolstého, Tarasova-Rodionova, Gorkého, Erenburga a Katajeva) překládal z němčiny Goetha, Schillera, Chamissa, Nietzsche, Hofmannsthala a z chorvatštiny Mažuraniće.

BIBLIOGRAFIE

Básně (Bb 1915), Strom v květu (Bb 1920), Pracující den (Bb 1920), Socialistická naděje (R 1922), Kultura a třídní vědomí (pojednání, 1922), Srdce a vřava světa (Bb 1922), Hliněný babylón (Pp 1922, později v kn. Probuzení), Bouřlivé jaro (Bb 1923), Z politické svatyně (Bb 1924), Probuzení (Pp 1925), Itálie (Bb 1925), Hladový rok (R 1926), Struny ve větru (Bb 1927), Mít křídla (Bb 1928), Smrt manželů Pivodových (P 1928), Deset let (Bb 1929, st. cena), Literatura a politika (pojednání, 1929), Tvůj hlas (Bb 1930, st. cena), Chvíle v Estonsku (F 1932), Tonoucí stíny (Bb 1933), Dvě minuty ticha (Bb 1934), Popelec (Bb 1934), Karel Toman (monografie, 1935), Tiché poselství (Bb 1936), Máchovské variace (Bb 1936), Domov (Bb 1938), Dech na skle (R 1938), Básník a mateřský jazyk (přednáška, 1938), Jan houslista (B 1939), Zahrada Popelčina (Bb 1940). — Posmrtně: Život a dílo básníka Aneliho (B 1945), Zápisky z nemoci (Bb 1945), Proud (Bb 1946), Pokušení (B 1946), Pozdravy (Bb 1949, usp. A. M. Píša). — Z překladů: S. Jesenin, Jiná země (1927); B. Pasternak, Lyrika (1935); A. S. Puškin, Eugen Oněgin (1937); M. J. Lermontov, Démon (1939), Bratr smutek (1941); Hvězdy nad Triglavem (antologie ze slovinské poezie, 1940, s O. Berkopcem). Dílo J. H. u Borového v l. 1927—40 (13 sv., nedokončeno); posmrtně od r. 1946 u Borového (v usp. M. Novotného), v l. 1950—61 v Čs. spisovateli v redakci A. M. Píši (16 sv.).

LITERATURA

V. Černý: Zpěv duše (1946) a v KM 1945; A. M. Píša: J. H. (1947), v doslovech ke svazkům Díla (1948—59), v kn. Stopami poezie (1962); J. Linhart: Jan houslista J. Hory (1947). St. K. Neumann v kn. O umění 1958 (o jeho pojetí proletářské poezie); J. Götz v kn. Anarchie v nejmladší čes. poezii (1922), v Jasnícím se horizontu (1926) a v Básnickém dnešku (1931); F. X. Šalda v kn. O nejmladší poezii čes. (1928, ve Studiích z čes. literatury 1961), v ŠZáp 1932—33 (Říkání o čtyřech básnících — o Tonoucích stínech) a 1934—35 (Tři básničtí premianti čeští — o sbírce Dvě minuty ticha); B. Václavek v kn. Od umění k tvorbě (2. vyd. 1949) a v kn. Tvorba a společnost (1961); A. Pražák ve sborníku Puškin u nás (1949, o vztahu J. H. k Puškinovi); F. Buriánek v doslovech k Výboru z básní (1945) a k Pracujícímu dni a jiným básním (1952); J. Hájek v kn. Osudy a cíle (1961); J. Mourková v dosl. k výboru Domov a jiné básně (1961), F. Vodička v SaS 1951—52 (Úkoly lit. historie při studiu otázek uměleckého mistrovství, oddíl Uměleckost Horovy poezie proletářské); J. Jíša v SV 1950 (o jeho vztahu k S. Jeseninovi); M. Nosek v ČLit 1960 (o jeho kritické činnosti). *bš*

František Horečka

25. 3. 1894 Frenštát pod Radhoštěm

V l. 1909—13 studoval na učitelském ústavě v Příboře a po jeho absolvování vyučoval (s přerušením v l. 1915—19, která prožil jako voják nejprve na haličské, později na italské frontě, po jejímž rozpadu vstoupil do legií) postupně

v Kunčicích pod Ondřejníkem, v Tiché, Frenštátě p. R., v Šenově ve Slezsku a znovu ve Frenštátě (do r. 1958), kde žije a literárně pracuje. Významně se podílel na regionálním kulturním hnutí. Od r. 1914 byl členem skupiny Koliba, sdružující spisovatele a výtvarné umělce z kraje pod Radhoštěm. — První básnické a prozaické práce otiskl v Časopise českého studentstva (1914), později publikoval především v Moravském deníku, Moravskoslezských besedách, Černé zemi, Kole, Lidových novinách, v Našem Valašsku (jehož byl spoluzakladatelem), v Moravském východě (který v l. 1935—1937 sám vydával) a v Červeném květu. Odborné práce filologické otiskoval v Naší řeči a v Českém časopise filologickém, výtvarné v Nových směrech, Rozpravách Aventina aj.

Těžiště Horečkovy literární činnosti, inspirované životem podbeskydského kraje, je v jeho prózách. Nad průměr běžné regionální literatury jdou tyto prosté realistické obrázky, opírající se převážně o autorovy osobní zážitky, především využitím bohatého materiálu nářečního a národopisného, jehož průzkumu a soupisu věnoval H. také řadu odborných studií.

BIBLIOGRAFIE

Drsný živel (Bb 1915), Žena knězova (P 1919), Pohádky pro velké děti (Pp 1921), Sebevrah (D 1923), Radhošť (Bb 1924), Den a noc (B 1928), Uloupená věčnost (R 1933), Za pět minut dvanáct (vzpomínky, 1933), Blesky nad Gruněm (D 1936), Daň z lásky (R 1936), My z hor (Pp 1939, přeprac. 1962), Ševci (R 1944), Když rozkvétá kapraď (pohádky, 1944), Kouzla nocí svatojanské (pohádky, 1947). — Provedené hry: Ondráš z Janovic (1935) aj. — Z prací odborných: Břetislav Bartoš, malíř národní tradice (1928), Kniha o památném Radhošti (1931), Nářečí na Frenštátsku (1941), Ohnivý květ (studie o Bezručovi, 1947) aj.

LITERATURA

O. Rafaj v dosl. ke kn. My z hor (1962). *mch*

Karel Horký

25. 4. 1879 Ronov nad Doubravou u Čáslavě

Studoval na gymnasiu v Hradci Králové, ale studia nedokončil. Krátce byl zaměstnán jako lesník a poštovní úředník, ale publicistický talent ho přivedl do Prahy. Byl redaktorem krajinského týdeníku Žďár (1901—03) a vydavatelem vlastního listu Kramerius (1903—04), kde už uplatnil své nadání fejetonistické. Na pěší toulce Evropou poznal valnou část rakouských zemí, Švýcary, Savojsko, jižní Francii a poté i Paříž *(Verše intimní)*. Po návratu se stal redaktorem týdeníku Národní obzor (1907—08), r. 1909 opět založil vlastní list, Horkého týdeník (1909 až 1910), později změněný v čtrnáctidenní literární revui Stopa (1910—14), v níž uveřejňoval především fejetony a kam svými pracemi přispívali i bratří Čapkové →. Po vypuknutí první světové války odjel s rodinou do Španělska, později do Portugalska, navázal spojení s krajany v Americe a psal do čechoamerických listů protirakouské články a epigramy (leták *Teď anebo nikdy* z r. 1915 byl vydán ve Spojených státech ve statisícových nákladech). Od r. 1916 žil ve Spojených státech a jako spisovatel a řečník sloužil československé věci (redigoval časopis Poděbradka). Do Čech se H. vrátil r. 1921 a věnoval se žurnalistice. Několik let byl týdenním fejetonistou Pražského ilustrovaného zpravodaje, krátce členem redakce Národních listů, do nichž pravidelně přispíval nedělními fejetony. Po I. Herrmannovi redigoval Švandu dudáka (1924—27) a Knihovnu Švandy dudáka (od r. 1925), od r. 1926 Knihovnu romantiků a Americkou knihovnu. R. 1927 se stal redaktorem a později i vydavatelem nacionalistického týdeníku Fronta (do 1939) a z pozic pravicově orientovaných kruhů napadal „hradní" politiku (zvláště Masaryka a Beneše); byl spolupracovníkem Poledního listu, kandidoval v obecních volbách za Národní ligu J. Stříbrného a zasedal v pražském obecním zastupitelstvu i v městské radě. Za druhé světové války působil jako fejetonista v Českém slově a v Pražském ilustrovaném zpravodaji, přispívá do Lidové demokracie.

Horký je spisovatel a žurnalista v podstatě velmi rozporný. Od názorů blízkých levici upadl do krajního nacionalismu. Plodný publicista, břitký a útočný polemik, ale i básník a dramatik nalézal vlastní těžiště literární působnosti ve fe-

jetonu; novinářské črty a stati H. si všímají nejrůznějších stránek veřejného života; útočí často satirou, poučenou Macharem →, na maloměšťáctví všeho druhu, proti klerikalismu, přetvářce, byrokratismu. H. fejetony jsou vtipným i kritickým komentářem českého politického, hospodářského a kulturního vývoje v první polovině 20. století. Polemický temperament někdy H. zavedl do prudkých sporů zásadních i osobních, ale ani v době příklonu k pravicovému křídlu české buržoazie nezměnil své sympatie k prostému člověku a k sociálně utlačovaným. Knižně publikoval H. většinou soubory a výbory svých publicistických prací. Méně úspěšné byly jeho práce povídkové, dramatické a lyrické.

BIBLIOGRAFIE

Srážka vlaků (D 1902), Mizérie (P 1903), Inkognito (Bb 1904), Sedm dní v Lurdech (Ff 1905), Kašpárek (D 1905), Děvče s třemi spodničkami (D 1905), Paličovy sloky (Bb 1905), Když vesla vypadnou (Bb 1906), Vodopád Giessbach (D 1908, i prem.), Pátek (Ff 1908), Horkého čítanka (1909, 1919 s názvem Stovka), Hory a doliny se srovnávají (Ff 1909), Verše intimní (1910), Svatá Drahota (D 1911), Kramářova sonáta (Ff 1911), Tunel (D 1919), Pštrosí péro (B 1912), Hřivna (Ff 1912), V tomto slzavém údolí (Ff 1913), Zasláno (Pp 1913), Michelské litanie (Ff 1913), Teď anebo nikdy (polit. stati, 1915), Třetí armáda (polit. stati, 1916, Chicago), Má úcta (Pp 1917), Dürichův národ a Benešovo obecenstvo (polit. stati, 1919), Z vašich rukou (polit. stati, 1919), Vlast (Pp a Bb, 1921), Batoh (D 1924, i prem.), Bejvávalo aneb Loupežníci na Chlumu (D 1925, i prem.), Masaryk redivivus (stati, 1926), Kouř z Ithaky (Ff 1926), Půl čtvrté odpoledne (Ff 1929), Svatební cesta (Ff 1931), Listy z bojiště (Ff 1931), Deset let od smrti Josefa Düricha (polit. stat, 1937), Pískání v lese (Pp 1939, 1946 s názvem Na neshledanou), V tomto zábavném údolí (Pp 1944), Pozdní shledání (Bb 1948, výbor), Cestou necestou (Ff 1954) aj.

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 7 (1953, o hře Vodopád Giessbach a o knize fejetonů Hory a doliny se srovnávají) a v KP 8 (1956, o Verších intimních); B. Polan v dosl. k výboru Cestou necestou (1954). *vkn*

Bernard Horst

(vl. jm. Otakar Poupa)

15. 2. 1905 Most

Vystudoval reálku v Lounech a v Nymburce, kde působil jeho otec jako strojvůdce, a po absolvování odborné školy se stal výpravčím vlaků na různých stanicích. Po okupaci pohraničí přešel na ředitelství drah do Prahy; od r. 1945 je zaměstnancem min. dopravy. Přispíval do časopisů Host, Reflektor, Literární noviny, Lumír (zde r. 1935 a 1938 otiskl i básně), Signál aj.

Do literatury vstoupil Horst povídkami v moravském Hostu (1928). V začátcích usiloval o dušezpytnou analýzu výjimečného jedince, kterou více poznamenal autorův soucit s utlačenými a ovlivnil odvozený drastický pesimismus, než aby vyplynula z objektivního básnického poznání skutečnosti *(Zlo)*. Dovedl-li H. přesto v těchto povídkách zachytit výsek života v souvislosti s celkovým sociálním a historickým děním, ustoupila později tato schopnost jednak jednostranné zálibě v kresbě prostředí, jednak naturalistickému zobrazení vášnivých násilnických primitivů a podivínů v efektně konstruovaných románech *(Hučící země, Výheň, Smršť, Peřeje noci)*. Odvrat od kresby výjimečných povah znamená poválečná povídková knížka *Štít a meč*, zobrazující ušlechtilý zápas drobných železničářů s nacistickou válečnou mašinérií.

BIBLIOGRAFIE

Jizba Hardenů (R 1928, přeprac. s názvem Osamělá jizba 1946), Zlo (Pp 1929), Hučící země (R 1930), Výheň (R 1931, přeprac. 1947), Smršť (R 1936), Peřeje noci (R 1941), Tiché zátočiny (R 1942), Zrna v úhorech (Pp 1941, přeprac. 1946), Promarněná mince (Pp 1943), Měsíčné šero (Pp 1943), Kroky osudu (R 1945), Štít a meč (Pp 1956).

LITERATURA

F. Götz v kn. Básnický dnešek (1931); K. Sezima v kn. Mlází (1936). *em*

Jindřich Hořejší

25. 4. 1886 Praha

30. 5. 1941 Praha

Pocházel z proletářské rodiny; z jeho tří sourozenců bratr Josef (nar. 1887) je překladatel a kulturní pracovník, bratr Alexandr básník (Jan Alda →). Už za studií na reálce (maturita 1904) psal loutkové hry a jednoaktovky, přispíval do Záře a Rašple (poprvé 1902 s pseud.

Jan Hořejší a J. Králíček); verše otiskl souborněji poprvé v Almanachu vydaném abiturienty malostranské reálky (1904, pseud. Jindřich Bohnický). Rok studoval na pražské technice, r. 1905 odešel pěšky do Paříže a po řadě zaměstnání absolvoval na Sorbonně filosofickou fakultu a v Dijonu studoval na právnické fakultě ekonomii; v Paříži se přátelsky stýkal s F. Gellnerem → a K. Tomanem →. Domů se vrátil r. 1914, záhy však narukoval na ruskou frontu, kde byl raněn. Po válce byl zprvu redaktorem na ministerstvu pro zásobování lidu, posléze (od 1922) smluvním úředníkem v Ústředním statistickém úřadě v Praze; zde napsal četné stati do statistických publikací, které rovněž překládal do francouzštiny, a vytvořil novou statistickou terminologii. Člen Devětsilu, podílel se ve dvacátých a třicátých letech významně na akcích, jimiž levicová inteligence podporovala hnutí revolučního proletariátu. R. 1938 patřil (zvláště s J. Kratochvílem →) ke skupině spisovatelů, kteří organizovali pomoc francouzské veřejnosti v zápase proti fašismu; po Mnichovu vydal Rejstřík obcí a okresů, které byly připojeny k Německu, k Maďarsku a k Polsku, a tak bojoval „enumeračním patosem". V l. 1940 až 1941 se marně léčil v dobřišském sanatoriu. — Původní tvorbu a překlady tiskl v časopisech Ženský obzor, Červen, Kmen, Sobota, Besedy Času, Cesta, Rudé právo, Host, Rozpravy Aventina, ReD, Haló noviny, Kvart, Listy pro umění a kritiku, Literární noviny aj.

Spjat úzce s předchozí básnickou generací, se Sovovým → sociálním vizionářstvím, s Neumannovým → civilizačním i agitačním patosem a Tomanovou → hutností, cudnou autokritičností a smyslem pro trvalé hodnoty, razil J. Hořejší nové cesty především české proletářské literatuře; na počátku dvacátých let má také jeho básnická tvorba těžiště. H. tu nebyl nikdy básníkem samotného revolučního aktu, nýbrž autorem v podstatě dvou poloh: bědně předrevoluční a vítězně porevoluční; jeho poezie osciluje proto neustále mezi skutečností a snem. Současná bída soustředila se H. do symbolu města, které saje lidskou sílu a plení čistotu duše, ale které zároveň sbratřuje chudáky k odboji; ne bez souvislosti s francouzskými unanimisty, které k nám uváděl, daří se básníkovi postihnout zejména ty okamžiky, v nichž se individuální osudy slévají v lidskou kolektivitu (*Hudba na náměstí*). Proti kapitalistickému provizóriu stavěl H. budoucí sociálně spravedlivou věčnost, pozitivní hodnoty, existující však u nás zatím jen jako revoluční sen. Nejpodstatnějším H. přínosem moderní české poezii je však nový typ milostného lyrismu (*Korálový náhrdelník*), slučující organicky občanskou a intimní složku lidské osobnosti. Láska nese tu na sobě prokletí, poněvadž se musí o své místo dělit s třídní nenávistí; není proto závětřím, nýbrž zápasištěm a podněcovatelkou revolučního snu. V milostné poezii zazněla nejintenzívněji nejen H. nota sociálně revoltující, nýbrž nalezly v ní nejčistší podobu i autorovy objektivizující tendence (zvláště v baladě Paní z námoří ze sbírky *Den a noc*), které u něho někdy vedly k žánru nebo smyslové askezi. — Na postupném umlkání H.-lyrika se od počátku druhé poloviny dvacátých let podílela především H. rozsáhlá činnost překladatelská, vedle toho však také působil tlak soudobého přehodnocování umělecké revolučnosti tvorbou a programy levicové avantgardy. H. východiska své poezie neopustil, s avantgardou pak navázal zvláštní osobitý kontakt. H. původní dílo začíná být suplováno jeho činností překladatelskou. Její nejvýznamnější počiny (Rictus, Corbière), založené vždy na příbuznosti překladatele s překládaným autorem, pokračují v linii H. dosavadní poezie proletářské, souvisejí však nepřímo s tendencemi poezie avantgardní (např. se zájmem o tzv. prokleté básníky). Samostatnému tvůrčímu činu se vyrovná zvláště překlad básníka pařížské chudiny Jehana Rictuse, jímž H. pro českou poezii objevil obrazové bohatství a rytmus argotu a jazyka české proletářské periférie. H. rozsáhlé překladatelské dílo čítá na padesát titulů poezie a prózy přeložené z francouzštiny (Rictus, Corbière, Verhaeren, Lautréamont, Cocteau, Apollinaire, Barbusse, Carco, Gide, Duhamel, Maurois, Colette, Maupassant, Balzac aj.); redigoval a podílel se na antologii překladů z francouzské,

anglické a německé poezie Ozvěny, 1927; H. také přeložil do francouzštiny Haškova Švejka (1932, s úvodem J. R. Blocha) a několik divadelních kusů psaných pro pražské scény, mezi nimiž se však najde lecjaká efemerida překládaná z existenčních potřeb. Ve snaze vyhnout se úskalím překladu jak věrného, tak volného a v souladu se zásadami tzv. fischerovské překladatelské školy, k jejímž nejvýznačnějším představitelům náležel, pracoval H. metodou adaptační (přizpůsoboval překládané dílo době a domácímu prostředí) a kompenzační (musel-li někdy překlad z jazykových důvodů esteticky ochudit, vynahradil tento úbytek na jiném místě textu, byť pro to neměl oporu v originále).

BIBLIOGRAFIE

Hudba na náměstí (Bb 1921). Korálový náhrdelník (Bb 1923). Den a noc (Bb 1931). Básně (souhor básní 1932). — Posmrtně: Návrat ztraceného syna (B 1946). — Provedené hry: Haló, děvče (1939). — Básně souborně v Čs. spisovateli v l. 1949 a 1956. — Z překladů poezie: Jehan Rictus (1929); T. Corbière, Žluté lásky (1934). Z překladů prózy: H. Barbusse, Peklo (1921); F. Carco, Parta (1921), Nevinní (1924); Colette, Zlatíčko (1931), Zlatíčkův konec (1932); A. Gide, Nedokončené vyznání (1936); J. Cocteau, Cesta kolem světa za 80 dní (1937). Z překladů dramat: E. Verhaeren, Vzpoura (1923); Saint-Georges de Bouhélier, Otroci (1924); J. Racine, Faidra (1926); Calderón, Dáma skřítek (1941); Lope de Vega, Sedlák svým pánem (1941); F. García Lorca, Krvavá svatba (1946).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1932—33 (Představitel generace a mezigenerace); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); A. M. Píša v kn. Stopami poezie (1962); J. Levý v kn. České teorie překladu (1957, o H. překladateli). V. Černý v KM 1941; Josef Hořejší v HD 1956, NŽ 1956 a ZM 1963; Z. K. Slabý v NŽ 1956; J. Opelík v HD 1961. *jo*

Ludmila Hořká

(vl. jm. Marie Šindelářová, roz. Holubková)

26. 4. 1892 Dvořisko na Hlučínsku

Dcera hostinského, vychodila dvoutřídní obecnou školu, nejdříve německou v Kravařích, pak českou ve Štítině. Po otcově smrti vedla hostinec v rodné obci (1915 až 1958). Muž zedník byl často bez zaměstnání a rodina s jedenácti dětmi zakusila hodně bídy. K literární tvorbě přivedl H. zájem národopisný. Od r. 1922 otiskovala příspěvky v Našem domově, Českém slově, Našem Slezsku aj.

Knihy L. Hořké mají většinou ráz autobiografických a národopisných kronik. Zachytila v nich život v pohraniční vesnici s národnostními třenicemi, pašeráctvím, nezaměstnaností. Píše neotřelým lidovým jazykem, užívá lidových úsloví i lašského dialektu. Sevřenější formu mají dvě její práce: novela *Bejatka*, trpký příběh uražené a ponižované vesnické ženy, a črty *Hanysové*. Autorčina díla přinášejí cenný národopisný materiál a řadou příběhů a výrazně vykreslených postav přibližují čtenáři osudy Hlučínska, v české próze dosud nezachycené.

BIBLIOGRAFIE

Doma (kronikářské pásmo, 1943), Řeka (kronikářské pásmo 1946), Národopisné paběrky z Hlučínska (etnografické záznamy, 1948), Bejatka (P 1959), Hanysové (Pp 1961), Dolina (kronikářské pásmo, 1962), Mezivodky (P 1962).

LITERATURA

L. Jehlička v dosl. ke kn. Doma (1943); A. Kellnerová ve Slezském sborníku 1945. *šv*

Otakar Hostinský

2. 1. 1847 Martiněves u Budyně
19. 1. 1910 Praha

Gymnasium vystudoval v Praze (1865), filosofii (zejména estetiku) v Praze (doktorát 1869) a v Mnichově (1867—68). Po skončených studiích se věnoval žurnalistice a několik let byl šlechtickým vychovatelem. Po návštěvě Itálie (1876) přednášel od r. 1877 jako docent na pražské universitě a na uměleckých školách estetiku a dějiny hudby a výtvarného umění. R. 1882 se stal profesorem dějin hudby na pražské konzervatoři, r. 1833 byl jmenován mimořádným, r. 1892 řádným profesorem estetiky na Karlově universitě. Od počátku sedmdesátých let až do své smrti byl předním organizátorem českého kulturního života. — Přispíval do časopisů Dalibor, Hudební listy, Pokrok, Lumír, Osvěta, Květy, do Národních listů (divadelní kritiky), Athenea aj.; redigoval Almanach českého studenstva (1869

se Sv. Čechem a V. Šolcem), Lumír (1873 se Sv. Čechem a S. Hellerem), almanach Máj (1872), Věstník kritický a bibliografický (1873), Sbírku přednášek a rozprav (1879—1902 s J. Gollem).

Hostinský patří k vůdčím představitelům české estetiky a vědy o umění. Ve své vědecké činnosti vyšel z empirické estetiky Herbartovy a Fechnerovy (Herbartovy názory na umění shrnul a vydal v knize *Herbarts Ästhetik*), jejich jednostranné zaměření k analýze formy však spojil se zřetelem ke společenské funkci umění a tak sblížil estetické teorie s konkrétní dobovou uměleckou praxí. V protikladu k idealistické, ryze spekulativní estetice usiloval o exaktnost, hledaje metodologické poučení i v oblasti přírodních věd. — H. práce byly věnovány převážně hudbě, dramatu a výtvarnému umění, ale jejich teoretické závěry měly obecnější dosah i pro literaturu a tak razily cesty pokrokovým tendencím celého českého umění 2. poloviny 19. století.

Do českého kulturního života vstoupil H. obranou Wagnerovy hudby, analýzou typu jeho opery, kterou Wagner chápal jako souhrn tří uměleckých druhů (Gesamtkunstwerk); tímto vystoupením zároveň podepřel úsilí B. Smetany o moderní pojetí opery jako dramatu. Přitom vždy zdůrazňoval a hájil národní charakter Smetanovy tvorby proti kritikům obviňujícím ho z napodobování německé hudby. Vliv H. na vývoj české literatury souvisel zpočátku zejména s jeho redaktorskou a kritickou činností, v níž teoreticky rozpracovával uměleckou praxi májovců a podporoval snahy nastupující lumírovské generace. Při rozboru formy neposuzoval jednotlivé umělecké postupy izolovaně, nýbrž chápal je ve vztahu k obsahové stránce díla a snažil se je spojit se širší soudobou literární problematikou. Pozorně sledoval jako jeden z výrazových prostředků i rytmickou složku básně. Tyto analýzy úzce souvisejí s jeho studií o přízvučné povaze české verše, která měla význam nejen pro poezii, ale i pro uplatnění deklamačních principů v opeře. Novou etapu ve vývoji estetických názorů H. znamenal článek Darwin a drama (Lumír 1873), v němž spojil Darwinovu evoluční teorii s uměleckou tvorbou a vyslovil požadavek hlubšího zobrazení společenských rozporů. Přitom vyvracel představu, že disonanční prvky narušují společenskou hodnotu uměleckého díla (Disonance, Lumír 1874). Vyvrcholením H. zápasu o realistické umění byla jeho práce *O realismu uměleckém*. V ní, stejně jako v předcházejících statích a přednáškách (*O pokroku v umění*, 1889), obhajoval programový realismus proti útokům snižujícím jeho umělecký a společenský význam. H. připomenul souvislost realismu se sociálním hnutím a rozsáhlou analýzou ukázal různou konkrétní podobu soudobého realismu, objasňoval problém tendence v umění, otázky životní a umělecké pravdy, vztahu odpozorovaného detailu a celku uměleckého díla. Realismus a idealismus, dobově chápané jako rozpor mezi pravdou a krásou, neviděl H., jak to činili odpůrci realismu, v příkrém protikladu, nýbrž jako doplňující se principy. Realismu, jímž rozuměl metodu umožňující důsledné zachycení soudobé společnosti, přisuzoval přitom větší společenský význam pro jeho kritické zaměření. — Podstatným znakem doplňujícím H. vědeckou činnost byla jeho snaha zpřístupnit umění a vědu širokým vrstvám lidu. Těmito otázkami se zabýval jak teoreticky (*O socializaci umění, Umění a společnost*), tak prakticky; H. měl výrazný podíl na organizaci a realizaci universitních extenzí. Podnětný byl i jeho podíl na studiu české lidové písně. Na dílo H navázala česká věda o umění především pracemi Z. Nejedlého → a O. Zicha →.

BIBLIOGRAFIE

Richard Wagner (1871), Das Musikalisch-Schöne und das Gesamtkunstwerk vom Standpunkte der formalen Ästhetik (Leipzig 1877), Šest rozprav z oboru krasovědy a dějin umění (1877), Die Lehre von den musikalischen Klängen (1879). Ze života Felixe Vorlíčka (humoreska, anonymně 1882), Über die Bedeutung der praktischen Ideen Herbarts für die allgemeine Ästhetik (1883), Nevěsta mesinská (libreto, 1884, zhudebnil Z. Fibich), O prvotinách umění hudebního (1884), Kryštof Wilibald Gluck (1884), Stručný přehled dějin hudby (1885), O nynějším stavu a směru české hudby (1885), O hudbě starých Řeků (1885), Hektor Berlioz (1885), O české deklamaci hudební (1886), Popelka (libreto, 1886, zhudebnil J. R. Rozkošný), O významu průmyslu uměleckého (1887),

O realismu uměleckém (1891), Herbarts Ästhetik (1891), 36 nápěvů světských písní českého lidu z 16. stol. (1892, 2. vyd. 1957 s doslovem J. Markla), Čtyři rozpravy (1894), Jan Blahoslav a Jan Josquin (1896), Hudba v Čechách (1900), Bedřich Smetana a jeho boj o moderní českou hudbu (1901), O socializaci umění (1903), Česká světská píseň lidová (1906), Umění a společnost (1907), A. Dvořák ve vývoji naší dramatické hudby (1909) aj. — Posmrtně: Epos a drama (1911, 2. vyd. 1930), Co jest malebné (1912, 2. vyd. 1921). Estetiku Otakara Hostinského na základě jeho přednášek a tištěných prací zpracoval Z. Nejedlý r. 1921. Výbory: O umění (1956, usp. J. Císařovský), Hostinský o hudbě (1961). Bibliografie díla O. Hostinského je otištěna v Hostinského čísle Hudebního sborníku 1913. —

LITERATURA

Z. Nejedlý: O. H. (1937, v kn. Z čes. kultury 1951), v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1911), v předml. ke studii Co je malebné (1912), k vydání Estetiky (1921) a v ČČH 1910. F. Strejček v předml. ke studii Epos a drama (1911); M. Novák v kn. Čes. estetika (1941) a Otázky estetiky v přítomnosti i minulosti (1963); J. Císařovský v dosl. k výboru O umění (1956); J. Markl v dosl. k 36 nápěvům světských písní čes. lidu z 16. stol. (1957); A. Sychra v předml. k výboru O hudbě (1961). Jub. čísla Čes. mysli 1907, Hudeb. sborníku 1913 (s bibliografií) a NŽ 1957; O. Zich v Čes. mysli 1910; K. Svoboda ve Filosof. časopisu 1957; J. Zumr tamtéž 1958; J. Volek v Nové mysli 1958.

Egon Hostovský

23. 4. 1908 Hronov

Studoval na reálném gymnasiu v Náchodě (maturita 1927) a na filosofické fakultě v Praze a ve Vídni, studia však nedokončil. V l. 1930—37 byl lektorem a redaktorem v různých nakladatelstvích. Od r. 1937 pracoval ve službách ministerstva zahraničí. Za války zastával různé funkce v čs. zastupitelských úřadech ve Francii a v USA. R. 1946 se vrátil do vlasti, v květnu r. 1948 byl opět jmenován do diplomatické služby (v Norsku), avšak zanedlouho (1949) rezignoval na svou funkci a odešel do emigrace do USA. — Příspěvky v Rozhledech, Plánu, Kvartu, Panorámě, Lidových novinách aj. V l. 1932—37 redigoval Kalendář českožidovský.

Vrozený epický talent Egona Hostovského našel své učitele především ve Stevensonovi a Dostojevském, z něhož také přejímá postupně stále sílící zájem o duševní zpytnou kresbu a tendenci k analýze postav v současném společenském řádu mravně rozvrácených, narušených a zdeptaných. Podobně jako v díle Kafkově a Weinerově → objevuje se i u H. motiv nezakořeněnosti a pronásledování, vyvolávající psychózu viny a strachu a sílící zvláště s růstem reálného fašistického nebezpečí, ale stejně jako oni posouvá i H. specifický židovský problém do roviny všelidské, a to zejména od okamžiku, kdy rozpory dosavadní kapitalistické společnosti přerůstají do katastrofy druhé světové války. — H. knihy, psané za druhé světové války v emigraci a podložené notou protifašistického odboje, neztrácejí ze zřetele osud jednotlivce, vykořeněného a zmítaného bez domova v rozvráceném světě. Tento motiv přechází i do jeho poválečných děl, psaných již v nové emigraci, když nepochopil pravý smysl událostí roku 1948 ve vlasti a rozešel se s ní. Problematika vykořeněnosti a bezvýchodnosti, filosoficky blízká existencionalismu, v nich zůstává, doplněna objektivní kritikou bezperspektivnosti nové emigrace. H. zachovává v podstatě úsporný, kompozičně sevřený styl současného anglo-amerického románu a novely, s intenzívním epickým nábojem, blížícím se místy napětí kriminalistického románu, s hojným využíváním monologické formy, s psychologickou analýzou a s výrazným dialogem a vnitřním monologem. Podobně jako u K. Čapka se reálný děj často proplétá s dějem fantastickým, snovým, který mívá alegorický smysl. Všem H. dílům je společná vnitřní reflexe, která je staví do proudu soudobé světové linie intelektuálního románu.

BIBLIOGRAFIE

Zavřené dveře (Pp 1926), Stezka podél cesty (R 1928), Ghetto v nich (Pp 1928), Danajský dar (R 1930), Ztracený stín (R 1932), Případ profesora Körnera (R 1932), Černá tlupa (R 1933), Cesty k pokladům (Pp 1934, zde přeprac. Ghetto v nich), Žhář (R 1935), Dům bez pána (R 1937), Tři starci (Pp 1938), Kruh spravedlivých (Pp 1938), Listy z vyhnanství (Pp 1941), Sedmkrát v hlavní úloze (R 1942), Úkryt (R 1943), Cizinec hledá byt (R 1947), Osamělí buřiči (Pp 1948), Nezvěstný (R 1956, poprvé angl. 1952), Půlnoční pacient (R 1958, poprvé angl. 1954, zfilm.), Dobročinný večírek (1958), The Plot (R 1960 anglicky, česky dosud nevyšel).

LITERATURA
Padesát let E. H. (New York 1958). K. Sezima v kn. M!ází (1936). L. Páleníček v Kytici 1945 až 1946; J. Grossman v Listech 1948 (Román tohoto světa — o románové technice E. H.). *jk*

Matouš Hozius Vysokomýtský

asi 1555
1589

R. 1577 získal bakalářství na pražské universitě, působil jako učitel v Kolíně, kde získal sňatkem měšťanství. Patřil k Veleslavínově vzdělavatelské literární družině. Dobovému zájmu o poznání cizích zemí sloužil jeho překlad latinského spisu Itala Alessandra Guagniniho *Vypsání krajin země ruské*. Obsahuje vylíčení života, zvyků a náboženství v Rusku, popis moskevské a novgorodské oblasti i aktuální zprávy o caru Ivanu Hrozném; doplněn je překladem cestopisných relací rakouského diplomata Zikmunda z Herberštejna. Protiruská tendence předlohy je dána tím, že Guagnini bojoval v polských službách proti Rusku; kniha došla velké čtenářské obliby, když ji po Hoziově smrti vydal r. 1590 ve vlastní jazykové úpravě Veleslavín →; ten zmírnil původní protiruské zaměření spisu a doplnil dílo historickými údaji v předmluvě, charakteristické pro dobové slovanské povědomí. Další vydání vyšlo 1602 pod později zobecnělým titulem *Kronika moskevská*.

EDICE A LITERATURA
J. Macůrek ve Slavii 1962 (První český obraz Rusi „Kronika moskevská" z r. 1590 a jeho prameny). *jk*

Josef Hrabák

3. 12. 1912 Brno

V Brně vystudoval reálné gymnasium (1931) a filosofickou fakultu (češtinu a francouzštinu; doktorát 1936 na základě práce Staropolský verš ve srovnání se staročeským). Učil na několika gymnasiích v Brně, jen 1936—37 v Lipníku nad Bečvou. Od r. 1945 přednáší na filosofické fakultě v Brně, r. 1946 se habilitoval (prací Smilova škola) a přednášel pak na pedagogické fakultě (od r. 1948 jako profesor). Od r. 1953 je profesorem na filosofické fakultě, r. 1956 doktorem věd. Redigoval List Sdružení moravských spisovatelů (1947—48), Listy filologické (od r. 1961). Vedle redigování Památek staré literatury české, Díla Jiřího Mahena a Vybraných spisů V. Hálka redigoval sborníky Příspěvky k dějinám starší české literatury (1958) a Bedřich Václavek (1963), spoluredigoval Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu (1958) a Výbor z české literatury doby husitské (1963), Studia z dawnej literatury czeskiej, słowackiej i polskiej (1963). Příspěvky v časopisech Listy filologické, Slovo a slovesnost, Slezský sborník, Časopis Matice moravské, Česká literatura, Slavia, Host do domu, Nový život, List, ve Sborníku prací filosofické fakulty brněnské university i v denním tisku (hl. v brněnské Rovnosti) aj.

J. Hrabák pracuje ve všech oblastech literární vědy. Zabývá se českou literaturou od nejstarších dob až po současnost, jeho základním pracovním úsekem je však starší literatura; ve svých studiích propracoval marxistickou koncepci jejího vývoje (kterou uplatnil především jako redaktor a hlavní autor 1. sv. Dějin české literatury, 1959) i metodologické otázky jejího studia. Jeho edice, doprovázené leckdy rozsáhlými úvodními studiemi, zpřístupňují hlavně památky, v nichž se nejvýrazněji prosazovala tendence ke zlidovění písemnictví. Z nové literatury věnuje pozornost především autorům spjatým s prostředím moravským (Bezruč →, Mahen →, John →, Uher → aj.). Strukturalismus třicátých let vzbudil v něm zvýšený zájem o výrazovou stránku literárních děl. Tento zřetel se projevuje i v jeho pracích literárněhistorických, především jej však přivedl ke studiím verzologickým. V nich se zabývá jednak obecnými problémy se zřetelem k významové hodnotě verše, jednak vývojem českého verše od středověku po dnešek. Do současného literárního dění zasahuje rozbory jednotlivých veršovaných a prozaických děl i celých žánrových oblastí (současná satira, budovatelský román aj.); přitom

značnou pozornost věnuje otázkám kompozice, stylu ap., které vykládá důsledně pod zorným úhlem ideové stránky děl. Výsledky vědeckého zkoumání zpřístupňuje v studijních příručkách (*Úvod do teorie verše*, vysokoškolská skripta *Hlavní proudy v starší české literatuře*, 1960; *Úvod do studia českého jazyka a literatury*, 1962, s M. Čejkou a F. Tenčíkem) a chce vést i širší publikum k správnému chápání uměleckých děl (*Umíte číst poezii?*, texty pro Společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí).

BIBLIOGRAFIE

Staropolský verš ve srovnání se staročeským (1937), Smilova škola (1941), Petr Bezruč a jeho doba (1946), Staročeská satira (1952), Úvod do teorie verše (1956, přeprac. 1958), Studie ze starší české literatury (1956), Studie o českém verši (1959), Šest studií o nové české literatuře (1961), K metodologii studia starší české literatury (1961), Umíte číst poezii? (1963). — Legenda o sv. Kateřině (1941, přebásnění do novočeštiny). — Staročeské edice: Staročeské satiry (1947), Staročeské drama (1950), Staročeské satiry Smilovy školy (1951), Lidové drama pobělohorské (1951), V. Fr. Kocmánek: Sedm interludií (1953), Dvě legendy z doby Karlovy (1959, s V. Vážným a A. Škarkou), Staročeské satiry Hradeckého rukopisu a Smilovy školy (1962). *pp*

Bohumil Hrabal

28. 3. 1914 Brno-Židenice

Vystudoval reálku v Nymburce (1933) a práva na Karlově univerzitě v Praze (od r. 1934, doktorát 1946). Byl zaměstnán nejprve na nymburském notářství, potom u státních drah (i jako traťový dělník a výpravčí). Po válce byl zprvu akvizičním úředníkem, potom pracoval u Živnostenského fondu v Praze. Od roku 1947 byl obchodním cestujícím, pak přešel v r. 1949 do kladenských oceláren, kde pracoval až do svého úrazu (1954). Od r. 1958 baličem starého papíru ve Sběrných surovinách a kulisákem a statistou v divadle St. K. Neumanna. Nyní žije v Praze jako spisovatel z povolání. — Příspěvky v Květnu, Plameni, Literárních novinách, Hostu do domu, Kulturní tvorbě aj.

Hrabal má ve svých humoreskách smysl pro svérázné podoby lidských osobností a jejich tragikomickou existenci, jež často nepostrádá básnické velikosti. Základním charakterotvorným činitelem je u H. silně aktualizovaný jazyk, který se tak stává i základním stylotvorným principem jeho próz; z jazyka vykládá H. také životní filosofii i aktivitu svých figur. Jeho „hovory" představují orální typ prózy, sahající tradicí k Haškovi → a Johnovi →.

BIBLIOGRAFIE

Hovory lidí (Pp 1956, samost. příloha Zpráv Spolku čs. bibliofilů v Praze), Perlička na dně (Pp 1963). *vk*

František Hrubín

17. 9. 1910 Praha

Na počátku první světové války se přestěhoval s rodiči do matčina rodiště Lešan v Posázaví, kde prožil dětství a mládí. Gymnasium vystudoval v Praze (1922 až 1932). Právnická, později filosofická studia nedokončil (1932—34) a pracoval v l. 1935—45 v Městské knihovně pražské. Krátký čas byl zaměstnán na ministerstvu informací. V l. 1946—63 se věnoval výhradně literární tvorbě. Nyní je redaktorem v nakl. Čs. spisovatel. R. 1960 byl jmenován zasloužilým umělcem. — Příspěvky v Studentském časopise, Lumíru, Listech pro umění a kritiku, Řádu, Akordu, Knihách a čtenářích, Lidových novinách, Ranních novinách, Kytici, Literárních novinách, Zlatém máji, Novém životě, Plameni, Rudém právu, Hostu do domu aj. Redigoval Památník pražského povstání 1945 (1945), Dětství v Čechách (1949), Básnický almanach 1956 (1957), časopisy Malý čtenář (1940 až 1941) a Mateřídoušku (1945—47), spoluredigoval Kvart (1937, 1945—49) a Zlatý máj (od r. 1956). Napsal řadu úvodů a doslovů, např. k dílům J. V. Sládka (1954), Bož. Němcové (1941), B. Mathesia (1958), J. Bednáře (1959), J. Seiferta (1961) aj.

Hrubínův tvůrčí vývoj byl silně ovlivněn světovými konflikty, společenskými proměnami a válkou. V jeho prvních knihách se setkáváme s úsilím vyjádřit důsledně komponovaným celkem milostný cit a dojmy z proměňující se přírody.

Do jeho poezie niterných stavů a dějů postupně však vniká neklid a úzkost z osudu člověka a rodné země. Vidění soudobého světa dynamizuje H. tím, že je spojuje s představou velké blížící se katastrofy. Hrůza válečného masakru zpočátku posilovala H. rysy spiritualismu, jehož neschopnost zachytit skutečnou podobu života básník brzy postihl, a přilnul k zemi jako jediné jistotě a síle. Motiv „země" se mu postupně proměňuje v symboly „nové země" a „staré země", a světový zápas proti fašismu vidí jako boj dvou epoch. Podobně i příznačný obraz „chudého" se zbavuje františkánských rysů a vyrůstá v symbol nositelů nového života. Vedle tvorby publikované za války vznikaly od r. 1941 protifašistické verše, jež mohl autor otisknout až po válce; v době bojů o Stalingrad vytváří H. první část sbírky *Chléb s ocelí*; od formy modlitby dospívá v poslední části tohoto triptychu (Pražský máj) k veršům apelativním. Složitý přerod člověka zrozeného „starou zemí" v aktivního spoluúčastníka kladných sil lidstva je ve skladbě *Jobova noc* ztvárněn s velkou básnickou silou. Na pozadí kolektivního přerodu lidského společenství analyzuje H. typ tzv. prokletých básníků, kteří zemí moru, smrti a hrobů vlekou svou vidinu krásy. — Po r. 1945 začíná nové údobí H. tvorby. Vášnivé přilnutí k zemi a k lásce vyrůstá z touhy po záchraně z nově narůstající katastrofy. H. již tehdy cítí, že vynález ničivé atomové síly je předělem ve vývoji lidstva. Pocit úzkosti je plně vyjádřen ve sbírce *Hirošima*, již je předesláno moto z M. Gorkého „Odhodlal jsem se dojíti až do konce strachu". Přesně zaznamenané výseky z všedních dějů jsou vsunuty mezi dvě části ústřední skladby, v níž se odvíjejí dvě paralelní pásma: obyčejný život prostých lidí a hrůza zkázy. Ale i tato sbírka je nesena snahou „roztřesené obrysy světa ustálit", nalézt pravdivé vztahy lidí i věcí. Přímo k Hirošimě se připíná rozsáhlá báseň *Proměna*, simultánní obraz všedního pražského letního dne a alegorického osudu Daidala a Ikara. Hymničnost *Mého zpěvu* pramení z opojného pocitu nesmrtelnosti lidského díla, závratí z bohatě odstíněných projevů života. Jestliže v Mém zpěvu vyjádřil H. své životní krédo v reflexívních básních, spájejících konkrétní jevy přírody s abstraktní meditací, pokusil se v dalších dílech objektivizovat svůj postoj. Základní osou lyrickoepické básně *Romance pro křídlovku* je okamžik, jenž je průsečíkem minulosti a budoucnosti mladého hocha, poprvé nesoucího „břímě lásky a smrti současně". Báseň je vystavěna na principu postupné konfrontace řady motivů, které se v různých kontextech navzájem ozřejmují; autor čerpá z techniky filmové montáže a ze zákonitosti dramatických postupů. — Do vývoje české literatury zasáhl H. podnětně i svými divadelními hrami z venkovského prostředí, jejichž pozadí tvoří atmosféra letních nedělí. V *Srpnové neděli* zachytil H. v nezjednodušeném obraze současných lidí ve všedních situacích kolize vztahů, rozpornost a složitost charakterů. Vytvořil tak typ lyrického dramatu se silnou tendencí k monologičnosti a k mnohovýznamnosti jednotlivých promluv, který představoval ve vývoji českého poválečného divadla osvěživé novum. Obrazem vnitřní problematiky dnešních intelektuálů, monologičností a lyričností formy souvisí se Srpnovou neděli i druhé H. drama *Křišťálová noc*; těžiště hry i její síla je však v druhé dějové linii, zpracované metodou bližší tradičnímu vesnickému dramatu, v pravdivém obrazu sil a konfliktů na současné vesnici. — Vedle J. V. Sládka → je H. nejvýznamnějším tvůrcem poezie určené dětem. Evokuje vztah dítěte ke skutečnosti, překvapivost a zázračnost jeho představ, neotřelé vnímání a spontaneitu reakcí. Vychází z tradic lidové slovesnosti, zejména z tradice říkadel, vyhýbá se didaxi, popisnosti, lyrizaci, jeho básně mají epické jádro, miniaturní konkrétní příběh. Vedle říkadel zaujímá v jeho díle důležité místo veršovaná pohádka, jež se opírá o známá lidová vyprávění, ale vyjímá z nich jen jednu dramatickou situaci. Hrdina pohádky má rysy současného dítěte, které vtipně a humorně řeší tradiční problematiku *(Říkejte si pohádky)*. H. se také pokusil o veršované pohádky s novou fabulí *(Pohádka o Květušce a její zahrádce)* a několik svých knih vytvořil jako doprovod k výtvarné předloze (*Modré nebe* k obrázkům J. Čapka aj.). Jak intenzívní byly

H. dojmy z dětství, dokládá také kniha *U stolu*, v níž se ve vzpomínkách vrací do údobí první světové války, již prožíval v Lešanech. — Významná je i H. činnost překladatelská, zvláště z poezie francouzské (Verlaine, Rimbaud, Ponchon), ale i německé (Heine), ruské (Puškin, Kolcov), ukrajinské (Tyčyna) aj. — Rozsáhlé H. dílo významně zasáhlo do vývoje české poezie i divadla. H. je básník dramatický a dynamický, přitahovaný neustále konflikty světa, a přece toužící po harmonii; spontaneita chlapectví se v jeho díle druží s mužnou vůlí, stálá touha po experimentu s kázní.

BIBLIOGRAFIE

Zpíváno z dá ky (Bb 1933, rozšíř. 1947), Krásná po chudobě (Bb 1935, změn. vyd. 1947), Zeme po polednách (Bb 1937), Včelí plást (Bb 1940), Země sudička (Bb 1941), Cikády (Bb 1943), Poledne (Bb ke kresbám M. Švabinského, 1943), Říkejte si se mnou (Bb pro děti, 1943), S orly a se skřivany (Bb 1943), Mávnutí křídel (Bb 1944), Chléb s ocelí (Bb 1945), Jobova noc (B 1945), Řeka Nezapomnění (Bb 1946), Říkejte si pohádky (Bb pro děti, 1946), Vítek hádá dobře (Bb pro děti, 1946), Chvíli doma, chvíli venku (Bb pro děti, 1946), Měsíce (Bb pro děti, 1946), Zpěv hrobů a slunce (Bb 1947), Nesmírný krásný život (Bb 1947), Vánoční sen malé Zdeny v noci štědrovečerní (B pro děti, 1947), Zvířátka a Petrovští (B pro děti, 1947), Zasadil dědek řepu (B pro děti, 1947), Dobrý den, sluníčko! (Bb pro děti, 1947), Jak se chytá sluníčko (P pro děti, 1947), Hirošima (Bb 1948), Motýlí čas (Bb ke kresbám M. Švabinského, 1948, rozšíř. 1953), Říkejte si abecedu (Bb pro děti, 1948), Modré nebe (Bb pro děti, 1948), Sněhurka, zvířátka a sedm mužíčků (pohádková hra pro děti, 1948), Doušek života (P 1949), Paleček (B pro děti, 1949), To je jízda, to je let! (Bb pro děti, 1949), Ladův veselý přírodopis (Bb pro děti, 1950), Tři kluci sportovci (Bb pro děti, 1950), Je nám dobře na světě (Bb pro děti, 1951), Nesu, nesu kvítí (Bb pro děti, 1951, rozšíř. 1953), Šípková Růženka (D pro děti, 1951, s L. Burešovou), Hrajte si s námi (Bb pro děti, 1953), Mánesův orloj (Bb pro děti, 1953), Kuřátko a obilí (Bb pro děti, 1953; za tři poslední sbírky st. cena), Zimní pohádka o Smolíčkovi (Bb pro děti, 1954), Pasáček a sluníčko (B pro děti, 1954), Dívej se a povídej (Bb pro děti, 1955), Hrajeme si celý den (Bb pro děti, 1955), Pohádka o Květušce a její zahrádce, plná zvířátek, ptáků, květin a nakonec dětí (B pro děti, 1955), Verše 1932—1948 (výbor, 1956), Můj zpěv (Bb 1956), st. cena; 3. rozšíř. vyd. 1960), Školáčkův rok (Bb pro děti, 1956), Pohádky z Tisíce a jedné noci (1956), Jak květinky přezimovaly (D pro děti, 1956), Proměna (B 1957, st. cena), Špalíček pohádek (1957), Dvě veselé pohádky (1957), Běží ovce, běží (Bb pro děti, 1957), U stolu (P 1958), Kytička z náčrtníku (Bb pro děti, 1958), Dvakrát sedm pohádek (Bb pro děti, 1958), Srpnová neděle (D 1958, i prem., zfilm.), Špalíček veršů a pohádek (1960), Oblohy (Bb 1960), Přilby a šeříky (Bb 1960). Až do konce lásky (Bb 1961), Křišťálová noc (D 1961, i prem.), Pohádka o tom, jak přišla kukačka o chocholku (B pro děti, 1961), Kolik je sluníček? (Bb pro děti, 1961), Svif, sluníčko, svif (Bb pro děti, 1961), Romance pro křídlovku (B 1962), Hodina zamilovaných (výbor z milostné poezie, 1963). — Z překladů poezie: R. Ponchon, Múza v hospodě (1935); P. Verlaine (výbor, 1947), P. Verlaine, Písně beze slov (1958); Láhev v řece (výbor, 1948); A. Rimbaud, 11 básní (1956), Opilý koráb (1958); H. Heine, Toť starý pohádkový les (výbor, 1955); A. S. Puškin, Pohádka o rybáři a rybce (1950); A. V. Kolcov, Písně (1952); S. J. Maršak, Dům Kočky Modroočky (1951); Li Po, Pavilón u zelených vod (paratráze, 1952). — Z překladů divadelních her: M. Hausmann, Lilofee (1942); Kálidása, Ztracený prsten (1944); I. Vojnović, Smrt matky Jugovičů (1948). — Bibliografie: J. Strnadel v kn. Čtyři studie o Františku Hrubínovi (1960).

LITERATURA

Z Heřman, J. Brabec, V. Karfíková a V. Formánková: Čtyři studie o F. H. (1960). F. X. Šalda v ŠZáp 1933—34 (Pohled na naši nejnovější produkci lyrickou — o sbírce Zpíváno z dálky) a 1935—36 (Tři moderní lyrikové čeští — o sbírce Krásná po chudobě); A. M. Píša v kn. Stopami poezie (1962); J. Janů v dosl. k Veršům (1956); M. Smetana v dosl. k Srpnové neděli (1959); J. Strnadel v dosl. k Jobově noci (1959); J. Hájek v kn. Osudy a cíle (1961); K. Kraus v dosl. ke Křišťálové noci (1961); Z. Čermáková ve Sborníku Ped. institutu v Ostravě (1962, o jazyku Srpnové neděle); V. Karfíková v kn. Jak číst poezii (1963). J. Grossman v Divadle 1958 (o Srpnové neděli); J. Brabec v Plameni (1960 a 1963); V. Justl v Divadle 1960, J. Opelík v HD 1960; J. Mourková v Plameni 1961 (o překladech Verlaina a Rimbauda); J. Vostrý v Divadle 1961 (o Křišťálové noci). *ztr*

Řehoř Hrubý z Jelení

asi 1460

asi 1514

Humanistický překladatel a publicista, původem drobný venkovský šlechtic podobojí. Již v devadesátých letech 15. stol. si dopisoval se Všehrdem → v humanistickém duchu. Syna Zikmunda (pozdějšího slavného basilejského editora klasických textů) svěřil počátkem století výchově mladého Václava Píseckého →, jehož získal pro humanismus a jemuž později jako synovu průvodci umožnil studium v Itálii. Po přesídlení do Prahy asi r. 1506 se stal H. ve své tvorbě mluvčím městského stavu v zápase s panstvem.

Těžiště literární tvorby Ř. Hrubého je v překladatelství. Literární činnost zahájil r. 1497 překladem z Jana Zlatoústého. Přihlásil se tím k Všehrdovu programu národního humanismu, jak svědčí sborník z r. 1501, jemuž je tento program předeslán a v němž je Hrubého překlad vytištěn spolu se třemi překlady Všehrdovými. Na uskutečňování programu se H. dále podílel překlady z Cicerona (Laelius, Paradoxa), postupně však u něho sílí tendence podřizovat překladatelský výběr přímo potřebám společenského dění a zároveň na toto dění ideově působit, ať šlo o zápas měst se šlechtou nebo o zápas utrakvismu s Římem. Dokladem tohoto záměru jsou překlady myšlenkově průbojných děl starších i současných cizích humanistů, jako Petrarky a Pontana, z díla Lorenza Vally jeho protipapežské dílo O neprávě uvěřeném a smyšleném Konstantinovu papeži nadání, z Erasma univerzální protiřímská satira Chvála bláznovství (1511); je to první překlad tohoto díla vůbec. Z domácích humanistů převedl H. do češtiny Hasištejnského List Petru z Rožmberka (asi 1498) a Písecké Hádání (asi 1512), které, stejně jako Chválu bláznovství, doprovodil komentujícím doslovem. Odtud i z předmluv k jednotlivým překladům poznáváme H. záměry a názory politické i umělecké. Vrcholem H. tvorby je *Napomenutí Pražanům* (1513), napsané ve chvíli hrozby ozbrojené srážky měst se šlechtou. Zabývá se zde mj. aktuální otázkou ideálního typu vojevůdce, od něhož žádá, aby nedopustil hubení chudiny. V této souvislosti se H. přiznává k autorství spisu o odstranění poddanství. Z toho je patrno, kam až dospělo důsledné domýšlení humanistického přínosu na půdě připravené husitstvím. Syntéza humanistického přínosu a husitského dědictví, jež dává českému humanismu osobité zabarvení, došla tak v díle H. svého nejdokonalejšího výrazu.

EDICE A LITERATURA

Napomenutí Pražanům, vyd. J. Grim ve Výboru z literatury české 2 (1905). Překlady z Cicerona vyd. J. V. Rozum, Bibliotéka staročeská I (1853); překlad Hasištejnského Listu vydal J. Truhlář v kn. Listář Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic (1893); překl. Erasmovy Chvály bláznovství vyd. I. J. Hanuš (1864). — J. Truhlář: Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II (1894). E. Pražák v ČLit 1961. *ep*

Jaroslav Hůlka

17. 1. 1899 Volyně
4. 5. 1924 Volyně

Syn učitele, navštěvoval řemeslnickou školu, od r. 1911 studoval reálku v Písku, od r. 1915 vyšší průmyslovou školu v Brně, kde byl jeho učitelem též básník Josef Holý →. První dva roky bydlil u strýce v Blansku, kde poznal proletářské prostředí i revoluční dělnické hnutí. K němu měl blízko i v Brně, kde strávil poslední léta studií (maturoval 1919). Pracoval pak řadu měsíců v Brně, a to střídavě jako dělník, úředník, kamelot a novinář. Teprve r. 1920 našel trvalé zaměstnání jako železniční úředník, nejprve ve Strakonicích, pak v Klatovech (1922 až 1923) a od podzimu r. 1923 v Českých Budějovicích. — Od studentských let psal verše, později se věnoval výhradně próze. První práce (do r. 1920) tiskl většinou v Besídce ostravského Dělnického deníku a nedělní příloze brněnské Rovnosti Rudé osení. Později uveřejňoval povídky v beletristické příloze Národní politiky, Cestě, Hostu, Kmeni, Červnu aj., od r. 1922 zejména v Rudém právu, Proletkultu a Komunistickém kalendáři. Četné práce zůstaly v rukopise, z něhož byly vydány především próza Válka (1960) a románový fragment Srdce města (ve výboru My vyběhli jsme z řady vpřed, 1962). — Od r. 1921 se hlásil uvědoměle k programu proletářského umění. Na utváření jeho umělecké osobnosti mělo vliv přátelství s J. Wolkrem →, který ho na podzim r. 1922 přivedl do Devětsilu, a s A. M. Píšou →.

Už první Hůlkovy prózy vyrůstají z bohaté životní zkušenosti mladého autora, získané jak životem na vesnici, tak zejména brněnským pobytem, kdy se dostal do bezprostředního styku se světem práce a chudoby. Zde nalezl H. ústřední hrdiny většiny svých próz, chudáky vyvržené často na okraj společnosti, tragicky ubíjené dřinou a bídou, surovostí a bezcitností společnosti. Odtud i ostrý kontrast

mezi světem chudoby a bohatství, záměrně vyhrocený zejména v raných pracích až do karikatury; odtud i směřování k syrovému dokumentu, naturalisticky drastickému detailu na jedné straně, na druhé straně k expresívnímu výrazu, silně zabarvenému soucitem i obžalobou. Po naturalistických počátcích prošel H. v l. 1921—22 vlivem expresionismu, který se projevil hlavně v drobných, wolkrovsky laděných lyrických prózách. Obě tyto tendence, umělecky dosud nestmelené, jsou patrny ještě v knižní prvotině *Prokletí lidé* i v povídkovém triptychu *Vrah*; H. je však postupně přetvářím v osobitý vypravěčský styl, v němž se uplatňuje především jeho výrazný pozorovatelský talent. K nejzralejším pracím tohoto předčasně přerušeného vývoje patří povídky posmrtně vydané knížky *Přátelé a smíření* a jeho nejrozsáhlejší próza *Válka*. Jejich tématem není už drasticky traktovaný a soucitně komentovaný kontrast dvou světů, ale svět chudých „se svou vlastní svébytností a svézákonností", s novou morálkou, s „heroičností a rytířskostí chudoby" (Píša).

BIBLIOGRAFIE

Prokletí lidé (Pp 1922), Vrah (Pp 1923). Posmrtně: Přátelé a smíření (Pp 1925). Výbory: Nedooraná brázda (1948, usp. A. Hůlka), Červené jaro (1956, usp. M. Heřman).

LITERATURA

J. Fučík ve Studiích o literatuře (1951); B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962); A. M. Píša v doslovech k Přátelům a smířeným (1925), k Červenému jaru (1956), ke kn. My vyběhli jsme z řady vpřed (1962) a v Rozhledech 1934 (č. 8). L. Pásek v NŽ 1954; Z. Trochová v ČLit 1961 (o Válce). *jn*

Jan Hus

asi 1371 Husinec u Prachatic
6. 7. 1415 Kostnice

Studoval na pražské universitě, r. 1393 se stal bakalářem, 1396 mistrem svob. umění, již jako univ. prof. byl r. 1400 vysvěcen na kněze; od r. 1402 byl kazatelem v Betlémské kapli, která se jeho zásluhou stala hlavní tribunou reformního hnutí, pokračujícího v tradici Milíčově →. Hus dokázal spojit universitní činnost s činností lidového kazatele, při níž reformním idejím, které zaměstnávaly tehdejší učený svět, získával širokou lidovou základnu. Byly to hlavně myšlenky oxfordského profesora Jana Viklefa (asi 1324—84), podle nichž je církev ideální neviditelné společenství těch, kteří jsou předurčeni k spasení a jejichž hlavou je Kristus; není to tedy ta společenská instituce v čele s papežem, která se nazývá církví. Z toho plynulo i odsouzení bohatství a světské vlády církve. Ve smyslu těchto myšlenek H. zdůrazňoval, že duchovní i světští páni, nežijící v souladu s „božím zákonem", ztrácejí svou moc a jejich příkazy pozbývají závaznosti. Důsledné uplatnění „božího zákona" jako absolutní společenské etické normy, třebaže nebylo jeho cílem podvrácení feudalismu, nýbrž jen jeho zlidštění, směřovalo prakticky proti feudálnímu řádu, zvláště proti zesvětštělé církvi. Viklefovy spisy byly proto církví odsouzeny a jejich zastánci pronásledováni. Na pražské universitě se k nim hlásili hlavně čeští mistři, v jejichž čele stál od r. 1408 H. Ten byl po vydání Kutnohorského dekretu a po následujícím odchodu německých mistrů z Prahy zvolen r. 1409 rektorem. Ani rozkaz arcibiskupa Zajíce z Hazmburka spálit Viklefovy knihy nemohl zamezit šíření nového učení, protože se jejich myšlenky stávaly nebezpečnými teprve tehdy, když se z latinských spisů šířily národním jazykem mezi lid, jak to právě H. z kazatelny činil. Papežská bula, vynucená arcibiskupem, zakazující kázání všude mimo farní a klášterní chrámy, byla proto namířena hlavně proti H. Když neuposlechl, byl stižen církevními tresty, které však nemohly nabýt účinnosti, protože H. byl proti arcibiskupovi chráněn králem Václavem IV. a ani papež se neodvážil proti němu zakročit. H. vystoupení proti prodeji odpustků r. 1412 znamenalo však konec této ochrany, protože král měl z odpustků prospěch. Po papežském vyhlášení interdiktu (zákazu církevních úkonů) v Praze byl proto H. nucen odejít na venkov (Kozí hrádek, Sezimovo Ústí, Krakovec), ale ani tam neustal ve své kazatelské činnosti a intenzívně pokračoval v činnosti literární. Výzvy, aby se šel ze své činnosti odpovídat před církevní koncil

do Kostnice, H. uposlechl; byl přesvědčen o pravdivosti svého učení a spoléhal na Zikmundovu záruku osobní bezpečnosti i na slib, že mu bude na koncilu umožněno veřejné slyšení. Po příjezdu do Kostnice před koncem r. 1414 byl však uvězněn a bylo proti němu zahájeno soudní řízení před koncilem. Veřejného slyšení se mu dostalo až v červnu 1415. Když své učení odmítl odvolat, byl odsouzen k smrti jako kacíř a upálen. Jeho smrt však již nezastavila hnutí, jemuž dal doma svým působením podnět a směr.

Husova literární činnost je spjata s jeho veřejnou činností, jak universitní, tak kazatelskou, i s jeho kostnickými osudy. K universitnímu období se kromě polemik s odpůrci váže latinsky psaný *Quodlibet* (1411), soubor projevů k předloženým libovolným problémům na tzv. quodlibetní disputaci, jíž pravidelně vrcholil universitní rok. Dílo, vyznačující se ostrou kritikou církve, připravil H. ještě jako rektor a podílel se na jeho zpracování. Z H. kazatelské činnosti v Betlémské kapli se zachovalo několik svazků jeho latinských příprav na kázání. V době jeho vystoupení proti prodeji odpustků r. 1412 vznikly spisy *Quaestio de indulgenciis* (Rozprava o odpustcích) a *Contra bullam papae* (Proti papežské bule). S jeho kazatelským působením v této době souvisí český *Výklad Viery, Desatera a Páteře*. Literární činnost H. vrcholí za nuceného pobytu na venkově; tehdy vznikl spis *De ecclesia* (O církvi), *De sex erroribus* a jeho česká verze *O šesti bludiech* z r. 1413 a české práce *O poznání cesty pravé k spasení* (zv. též *Dcerka* podle vstupního oslovení tohoto spisu určeného ženám), *Knížky o svatokupectví* a *Postila*, která je proti jeho starším kazatelským sbírkám skutečným literárním dílem. V polemikách pokračuje H. nyní i spisy českými (*Proti knězi kuchmistrovi*, 1414). V kostnickém období vzniklo několik drobných latinských traktátů a především řada listů psaných z vězení; obsahují poslání adresovaná jednotlivcům, skupině H. kostnických průvodců a příznivců, obci přátel doma, universitě i celému národu. Těmito latinskými i českými listy vytvořil H. v naší literatuře nový literární druh, totiž list jako promluvu, prostředek působení na čtenáře nebo posluchače. Některé z nich jsou vlastně drobnými traktáty. — Význam H. spisů není pouze v myšlenkovém přínosu k formulaci revoluční ideologie. H. je i velkým slovesným umělcem. Nešlo mu jen o formulování, ale hlavně o šíření nových myšlenek, které proto musely být vyjádřeny názorně, prostě, srozumitelně a osvědčenými prostředky řečnického umění; jen tak mohly přesvědčovat a strhovat nejrůznější vrstvy, k nimž se obracely. Ve svých českých spisech vytvořil nový typ prózy, stylově vycházející z mluveného jazyka a vhodný k působení na široké vrstvy, které zapojoval do reformního hnutí i prostřednictvím lidového zpěvu duchovních písní při bohoslužbách. H. poměr k jazykové kultuře vůbec je patrný i z jeho odmítání germanismů v soudobé mluvě Pražanů. S H. jménem bývá spojováno i pojednání o českém pravopise *(De orthographia Bohemica)*, navrhující nahradit tehdejší spřežkový pravopis novým, v zásadě podobným našemu dnešnímu, který by pomáhal i demokratizaci spisovného jazyka.

EDICE A LITERATURA

České spisy, vyd. K. J. Erben (3 sv., 1865 až 1868); Knížky o svatokupectví, vyd. A. Gregor s předmluvou J. Hrabáka (1954); De ecclesia, vyd. S. Harrison Thomson (1958); Sto listů mistra J. H., vyd. B. Ryba (1949). — V. Novotný a V. Kybal: M. Jan Hus. Život a učení (5 sv., 1919–1931). F. M. Bartoš. Literární činnost mistra J. H. (1948). Z. Nejedlý, H. a naše doba (1947 a 1952); J. Macek, J. H. (1961). *ep*

Jan Hýbl

3. 9. 1786 Česká Třebová
14. 5. 1834 Praha

Syn venkovského krupaře, od r. 1798 studoval v Litomyšli na německé piaristické škole, později na gymnasiu, které ukončil r. 1803. V l. 1803–04 navštěvoval na pražské universitě filosofické přednášky, pak vstoupil na techniku, studia nedokončil a věnoval se zcela literatuře. Byl korektorem v několika pražských tiskárnách (zejména v Haasově), přičemž si získal zvláštní zásluhy o vzorné jazykové a stylistické úpravy českých knih i divadelních her, zejm. Štěpánkových. Občas vypomá-

hal i v redakcích časopisů, krátce redigoval schönfeldské Pražské noviny (r. 1810 vydával časopis Český lidumil). V l. 1816 až 1822 vydával a většinou sám i psal časopis Rozmanitosti, kolem něhož soustředil na padesát především mladých spisovatelů. V l. 1820—21 vydával Hyllos, „národní časopis poučujícího a obveselujícího obsahu" a v l. 1828—32 časopis Jindy a nyní anebo Sbírku obrazů pamětihodných osob, věcí a příběhův z minulosti i přítomnosti, který r. 1834 převzal J. K. Tyl a přeměnil na Květy české. Ve všech časopisech usiloval H. o všestrannou výchovu a poučení lidového, hlavně venkovského čtenáře; nejtypičtější byly jeho osvícenské výpady proti pověrčivosti a náboženským předsudkům (*Poučné a kratochvílné historie o strašidlech*). Mezi původními pracemi vyniká živým jazykem přizpůsobeným rušnému a humornému ději boccaciovská novelka *Justýnčin mistrovský kus*. Jádrem H. činnosti byly však překlady, vynikající výrazovou prostotou, lidovým jazykem, jehož hovorové prvky spolu se snahou o zábavné i poučné zdomačňování cizích látek zajistily H. dílu velkou popularitu a postavily jeho činnost po bok obrozenských spisovatelů krameriovského ražení.

BIBLIOGRAFIE

Nešťastná Zuzanka aneb Strašlivé následky malé nepatrné poklísky... (P 1819), Poučné a kratochvílné historie o strašidlech (Pp 1820), Historie českého divadla od počátku až do nynějších časů (1816), Justýnčin mistrovský kus (z rkp. vyd. F. Strejček 1917). — Z překladů: H. D. Zschokke, Abelino, veliký zbojník (D 1816, prem. 1815); A. Kotzebue, Srnec (D 1816, prem. 1833), H. Kuno, Chytroušek (D 1819, prem. 1824), A. Kotzebue, Husité u Naumburku léta 1432 (D 1819, prem. 1829), Ch. Schmid, Hodný Fridolín a bezbožný Dětřich (P 1834). — Vydal: Paleček obsahu poučného, opravdivého i žertovného k užitečnému a obveselujícímu čtení (Pp 1834).

LITERATURA

A. Rybička v kn. Přední křisitelé národa čes. II (1884); K. Svoboda ve Studiích o jazyce a lit. nár. obrození, Sborník Vys. školy pedagogické v Praze, Jazyk — literatura I, 1959 (o jazyce v jeho časopisech). F. Strejček v Topičově sborníku 1916—17 (o Rozmanitostech); M. Heřman v ČLit 1955 (o jeho časopisech). *mh*

Miloslav Hýsek

15. 1. 1885 Němčice u Blanska
10. 2. 1957 Praha

Původem z učitelské rodiny, maturoval na gymnasiu v Brně (1904), studoval bohemistiku a germanistiku na pražské universitě u J. Vlčka (tři semestry ve Vídni u V. Jagiće a v Berlíně u A. Brücknera; doktorát 1908). Od r. 1910 byl profesorem na gymnasiu v Praze, r. 1912 se stal docentem, r. 1922 mimořádným a r. 1927 řádným profesorem české literatury na filosofické fakultě Karlovy university, kde působil do r. 1949. Za okupace byl předsedou literárního odboru Národní rady české spolupracující s protektorátním ministerstvem školství. — Debutoval básní Půlnoční v Dvacátém věku (1901) pod pseud. Miloslav Nemo. Nad jeho pokusy beletristickými záhy nabyla vrchu činnost odborně publicistická (od r. 1905 v Moravské orlici), která se postupně rozšířila na několik desítek sborníků a časopisů, i zahraničních. Psal do Časopisu Českého muzea, Časopisu Matice moravské, Časopisu pro moderní filologii, Lidových novin, Lumíru, Naší doby, Národních listů, Venkova aj. Byl spoluredaktorem (1929—45) a přispěvatelem Listů filologických, kde r. 1929 založil a řídil dokumentární Archív literárněhistorický. Redigoval sbírku vzpomínek a korespondencí Paměti, sborníky Z dějin české literatury (1920, s J. Jakubcem), A. Jirásek (1920, s K. B. Mádlem), Sborník prací věnovaných J. Máchalovi (1925, s J. Horákem) aj. Zpracoval řadu literárněhistorických hesel pro Ottův slovník naučný a pro Masarykův slovník naučný.

Již knižně publikovaná, syntetická habilitační práce *Literární Morava v letech 1849—1885* charakterizuje Hýskův zásadní přístup k literárněhistorické práci, kterou ve smyslu svého pozitivistického školení a vlastivědného zájmu chápal jako materiálově co nejúplnější a nejspolehlivější shromažďování často i méně významných biografických i bibliografických faktů. H. heuristické práci chybějí však třídící, hierarchizující a hodnotící hlediska, a proto jím sebraný materiál nemůže

vždy posloužit k postižení literárního procesu a je ho třeba posuzovat jen jako přípravu k budoucí literárněhistorické práci. Knižně a hlavně časopisecky se H. zabýval velkou řadou českých spisovatelů od zjevů vynikajících (Komenský, Jungmann, Tyl, Bezruč, Stašek) až k osobám a jevům právem zapomenutým. Cenný faktografický materiál nashromáždil H. ve své drobné odborné publicistické činnosti a v práci kritické, metodologicky často eklektické, stejně jako v komentářích k vlastním edicím nejrůznějších autorů. Hýsek dovedl pro heuristickou průpravu zaujmout řadu svých universitních žáků, které naučil respektovat literární dokument. Jeho celoživotní dílo je posud velmi vítanou pomocí i pro soudobou literární vědu, přesto, že její metody i cíle jsou zcela odlišné.

BIBLIOGRAFIE

Literární Morava v letech 1849—1885 (1911), Alois Jirásek (1921), J. K. Tyl (1926), Komenský v beletrii (1931), Antal Stašek (1933), Ignát Herrmann (1934), Tři kapitoly o P. Bezručovi (1934), K historickým románům Josefa Svátka (1940), Literární besedy (1940), K národní kultuře (rozhlasové projevy, 1940), O Josefu Holečkovi a o bratrech Mrštících (1941). — Z edic: Básně Josefa Merhauta (1908), Literární pozůstalost Josefa Uhra (1910—1913, 2 sv.), Hynek Babička, O české literatuře (kritické rozpravy, 1910), Básně Al. Balcárka (1913), J. K. Tyl, Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka (podle rkp., 1926), Spisy Fr. Gellnera (1926—28, 3 sv.), Dopisy O. Březiny Frant. Bauerovi (1929), Spisy O. Březiny (1933, 3 sv.), J. B. Pichl, Vlastenecké vzpomínky (1936), K. Sabina, Vzpomínky (1937), Ztrhané struny zvuk. Výbor z předčasně zesnulých českých básníků (1940), Oldřich a Božena, Vlastenská původní činohra v pěti jednáních Vydaná od Ant. Jos. Zýmy (1940), Z kukátek a obrázků Václava Kosmáka (1940), Z románových obrazů Václava Kosmáka (1940) aj.

LITERATURA

F. Vodička v ČLit 1957. *bw*

CH

Josef Chaloupka

4. 6. 1898 Brno
24. 1. 1930 Brno

Vystudoval učitelský ústav v Brně. Po návratu ze světové války učil nejdříve v Měníně u Židlochovic (1919—20), pak na rodinné škole Vesny v Brně. — Byl členem Literární skupiny. Od r. 1925 redigoval obrázkovou přílohu Nového lidu Niva, od r. 1926 knižnici Ruchu. Přispíval do Hosta, Mladého světa, Lumíru aj.

Chaloupkovo básnické dílo je rozsahem nevelké a pohybuje se na rozhraní mezi impresionismem a expresionismem. Ch. je lyrik s melodickou schopností a se smyslem pro tragické, baladické osudy. Chce vyřešit svůj vztah ke světu poznáním sebe sama, ale marně hledá vnitřní rovnováhu. Ve svých prvních básních podléhá zvlášť vlivu Wolkrovu → a Sovovu →. Byl stržen vlnou proletářské poezie; jeho báseň *Před vítězstvím*, zpěv o zkáze starého světa a tušení zítřka, utápí se však v chimérické mlze. Také Ch. sociální balady jsou přetíženy sentimentalitou. V posledních dílech se projevuje obrat k náboženské meditaci. Nejvlastnějším polem Ch. tvorby jsou jemné senzitivní záběry přírodní a teskné reflexe o smyslu bytí.

BIBLIOGRAFIE

Vzplanutí (Bb 1920). Kamarád mrtvých (Bb 1922). Před vítězstvím (B 1922). Hlas a mlčení (Bb 1923). Tvůj bližní (Bb 1927). — Posmrtně: Poslední melodie (Bb 1938). — Provedené hry: Vteřina slávy (1920).

LITERATURA

F. X. Š. v KP 12 (1959) a v ŠZáp 1929—30; B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962); F. Götz v předml. ke kn. Poslední melodie (1938) a v Lit. rozhledech 1929—30. *šv*

Petr Chelčický

kolem 1390
kolem 1460

Sociálně politický a náboženský myslitel husitské doby. O jeho životě není přímých zpráv. Většinu života prožil nejspíš jako svobodný sedlák ve vsi Chelčicích u Vodňan. V letech 1419—20 pobýval v Praze, kterou možná poznal už za Husova života. Znal se s Husem →, s Jakoubkem ze Stříbra → a s jinými ideology revolučního hnutí, čerpal z rozhovorů s nimi i z jejich děl podněty k vlastním náboženským a sociálním úvahám, ale žádné názory nepřejímal bez výhrad. Základním pramenem vlastních úvah i měřítkem cizích názorů byla mu bible, kterou osobitě a nekonvenčně vykládal se zřetelem k situaci poddanského venkova proti zájmům privilegovaných vrstev. Nedostatek školního vzdělání mu bránil v hlubším přímém studiu dobových teologických autorit; jako samouk však získal z dostupných českých pramenů široké vědomosti, hlavně se zřetelem k aktuálním teologickým otázkám (např. k Viklefovu učení). To, že nebyl svázán tradicí středověkého vzdělání a že žil uprostřed venkovského lidu, umožňovalo Ch. nekonvenční pojímání náboženských otázek: viděl je z jiného

úhlu než vzdělanci jeho doby, hledal v nich přímou cestu k řešení sociálních problémů společnosti. Sčetlost, osobité názorové východisko a styky s vůdčími ideology byly předpokladem k osobní i písemné účasti Ch. na teologických disputacích s představiteli pražské i táborské husitské strany (diskuse s Jakoubkem ze Stříbra za pražského pobytu o právo na válku, spory s táborskými teology o dobově významnou otázku Kristovy tělesné přítomnosti v oltářní svátosti, s Janem Rokycanou → o závaznosti lidských ustanovení a o respektování teologických autorit aj.) Učení táborských teologů, ideologů chudiny, bylo mu nejbližší, ale přesto se s nimi zásadně rozcházel v názoru na oprávněnost „tělesného boje"; ten považoval Ch. v duchu svého důsledného přijímání novozákonních příkazů za neslučitelný s pravým křesťanstvím. Nekompromisně proto odmítal i husitské revoluční boje. Jako důsledný náboženský myslitel a kritik společnosti byl ctěn i svými odpůrci z obou husitských stran a vyhledáván ve své venkovské samotě. Brzy (snad už od dvacátých let) se kolem něho shromažďovala skupina přívrženců, zv. Chelčičtí bratří.

Východiskem vlastní literární tvorby P. Chelčického bylo dílo Tomáše ze Štítného → jako autora píšícího se vzdělavatelským záměrem česky o nejsložitějších teologických otázkách; četl a později upravoval i komentoval jeho spisy z hlediska svého myšlenkového radikalismu. Vlastní náboženské a společenské názory Ch. krystalizovaly v řadě drobnějších traktátů od začátku dvacátých let 15. stol. V traktátu *O boji duchovním* (asi 1421) odmítl jakýkoli druh fyzického násilí, tedy i spravedlivou válku, a za jediný přípustný boj prohlásil „boj duchovní", tj. odpor proti ďáblu. Spiskem *O církvi svaté* (asi po 1421) vyložil svůj názor na církev jako na jediné tělo s mnoha údy, které jsou si vzájemně rovny vůči hlavě církve, Kristu. Názor o vzájemné rovnosti všech členů křesťanské společnosti rozvedl v traktátu *O trojím lidu řeč* (asi 1425); tím, že do teologických úvah promítl neutěšenou situaci venkovského lidu, dospěl k radikální kritice tradičního rozčlenění společnosti na tři stavy: panský, duchovní a poddanský. Zdůrazňoval význam opovrhovaného a trpícího venkovského lidu pro společnost a žádal pro něj spravedlnost ve jménu křesťanské rovnosti; té hodlal dosáhnout zavržením státu a všech jeho institucí, neboť rušily ideální společenství Kristovy církve. Odmítal proto jakoukoli světskou moc, ať už byla prováděna osobami duchovními nebo světskými. V uvedených traktátech je obsaženo jádro názorového systému P. Ch., v pozdějších pracích rozšiřované a doplňované. Prvního velkého rozvedení se dostalo Ch. názorům v *Postile* (kolem 1435); nebyla souhrnem skutečných kázání, ale útvarem, který Ch. umožňoval doplnit svérázným laickým výkladem biblických úryvků jiné vlastní traktáty, v nichž byly obecné teze potvrzovány nebo vyvracely biblickými výroky. Ustálené biblické úryvky, určené za náměty kázání v jednotlivých nedělích roku, tzv. perikopy, poskytly Ch. v Postile příležitost vyjádřit názory na rozmanité náboženské i světské otázky. — Druhým velkým dílem a nejvýznamnější prací Ch. je rozsáhlý traktát *Sieť viery* (asi po 1440), věnovaný systematickému výkladu o dokonalé církvi a o silách, které ji kazí (podle Ch. jsou jimi světská moc a moc zkažené katolické církve), i rozboru jednotlivých vrstev soudobé společnosti z hlediska novozákonního ideálu. V tomto díle se nejvíc uplatnila Ch. básnická obraznost opřená o bibli a pozorovatelský talent i přímočarost soudů, vycházejících z ucelené představy o uspořádání společnosti. Vedle zmíněných děl dochovalo se na padesát drobnějších traktátových projevů většinou k čistě teologickým otázkám; některé z nich byly adresovány určitým osobám mezi přívrženci i odpůrci (např. Janu Rokycanovi, Mikuláši Biskupcovi → aj.). I v těchto traktátech je podstatnou složkou ideové a umělecké působivosti zřetel k útisku lidu a síla konkrétních básnických obrazů, vycházejících z představové oblasti prostého člověka. — Učení P. Ch. mělo značný a dlouho trvající ohlas, jak svědčí tisky jeho velkých děl z dvacátých let 16. stol. Jeho ideál dělné společnosti, založené na křesťanské rovnosti všech členů a pasívně snášející světské zlo ve jménu posmrtné odměny, pokusila se uskutečnit od konce padesátých

let 15. stol. nově založená jednota bratrská; její představitelé byli ještě s Ch. ve styku a Ch. jim snad určil některé ze svých posledních traktátů. Společensko-kritická složka Ch. učení patří k nejradikálnějším a historicky nejvýznamnějším dobovým kritikám evropského feudalismu; naproti tomu vývoj jednoty po smrti Ch. ukázal utopický charakter jeho reformního programu. K jeho filosofii křesťanské pasivity se přihlásil L. N. Tolstoj.

EDICE A LITERATURA

Postila, vyd. E. Smetánka (1900—03); Sieť viery, vyd E. Smetánka (1929); O trojím lidu, O církví svaté, vyd. R. Holinka (1940). — A. Míka: P. Ch. (1963). E. Petrů: Soupis díla P. Ch. a literatury o něm (1957). *jk*

František Chládek

23. 8. 1829 Hředle u Rakovníka
20. 9. 1861 Senomaty u Rakovníka

Narodil se v rodině chudého tkalce. Sám se také tkalcem vyučil a nabyl bohatých životních zkušeností na vandrovních cestách po Čechách, Moravě a ve Vídni. Řemeslo ho však neuživilo. R. 1851 se přestěhoval do Senomat, kde se živil řezbářstvím. Živořil v bídě a zemřel na tuberkulózu.

V Chládkově skromném básnickém odkazu, jenž vznikl převážně v letech padesátých a kterým se projevil jeho živelný, neškolený talent, se prolínají vlivy sentimentální předbřeznové lyriky s ohlasy politické satiry havlíčkovského ražení, naplněné demokratickými a nacionálními ideami z r. 1848. Probleskují zde však i osobité motivy žaloby na životní bídu, jimiž Ch. předznamenával sociální lyriku májovců.

BIBLIOGRAFIE

Verše v časopiseckém výboru otiskl poprvé Alfred Waldau (Obrazy života 1861); knižně vyšly 1884 (v usp. O. Mokrého) a 1952 (v usp. R. Grebeníčkové).

LITERATURA

O. Mokrý v předml. k Básním (1884); R. Grebeníčková v dosl. k výboru Básně (1952). F. Batha ve Varu 1951—53. *ah*

Josef Krasoslav Chmelenský

7. 8. 1800 Bavorov
2. 1. 1839 Praha

Syn učitele, vystudoval gymnasium v Českých Budějovicích (do r. 1818) spolu s F. L. Čelakovským a J. Kamarýtem, v Praze filosofii a práva (do r. 1825, doktorát 1828). Působil jako soudní úředník v Praze. Od r. 1837 prováděl na Moravě a v tehdejším Slezsku soupis majetku olomouckého arcibiskupství lichtenštejnského panství. Ohlas těchto cest se projevil i v jeho činnosti básnické. — Přispíval do Časopisu Českého muzea (zde Slovo o kritice, 1837), Čechoslava, Vlastimila (zde Růže plané z Moravy a Slezska, 1840), do České včely, Poutníka slovanského, Květů, Časopisu pro katolické duchovenstvo, Denice (Polní kvítí z Moravy a Slezska, 1840). Vydával almanach Kytka. Dar uměny a zpěvu na rok ... (1836—38) a redigoval Věnec z zpěvů vlastenských uvitý a obětovaný dívkám vlastenským (1835—36; 1837—39 jej redigoval Fr. Škroup).

Chmelenského význam spočívá v kritice literární a především divadelní, kterou u nás jako jeden z prvních soustavně pěstoval. Vzdělán na klasické literatuře německé (Goethe, Schiller) usiloval o vytvoření národní literatury vysoké umělecké úrovně. V literárních kritikách (otiskovaných hlavně v Časopise Českého muzea a v České včele) požadoval na literatuře, aby plnila svou úlohu v duchu potřeb národní společnosti, a všímal si i formální stránky díla. Kritéria jungmannovské klasicistické estetiky, která na literaturu kladl, mu bránila pochopit poezii romantickou, představovanou v té době nejtypičtěji K. H. Máchou (posudek Máje v Časopise Českého muzea, 1836). V pravidelných kritikách divadelních (v České včele 1834—38) zdůrazňoval společensky a esteticky výchovnou funkci divadla, vyžadoval uměleckou a technickou dokonalost a všímal si i výkonu jednotlivých herců. Názory na poslání a úkoly kritiky vyložil v článku Slovo o kritice; požaduje od ní zřetel k estetickým hodnotám posuzovaného díla, věcnost a pravdivost, od kritiků pak široké vzdělání filosofické,

historické a umělecké. — Stejně významný byl Ch. i jako kritik hudební a především jako propagátor i tvůrce společenského zpěvu, v němž viděl jeden ze způsobů, jak rozvíjet a upevňovat národní život v městech a na venkově. Obecnému zájmu o zpěv vyšel vstříc svým almanachem Kytka a především hudebním časopisem Věnec, který vyplňoval texty vhodnými ke zpěvu (balady, milostné i vlastenecké písně) od různých autorů i texty vlastními (Nad Berounkou pod Tetínem), ve Věnci zároveň s nápěvy od předních hudebníků (Fr. Škroupa, J. Vorla, J. V. Rosenkrance, Fr. Karasa aj.). Většina písní zde uveřejněných se stala živým repertoárem tehdejší společnosti a některé z nich i zlidověly. S Fr. Škroupem je Ch. tvůrcem prvních českých oper Drátenník a Oldřich a Božena a pro českou operu překládal i libreta cizí. Ve své době byl oblíben a vážen i jako básník. Přiklonil se k poezii F. L. Čelakovského a pěstoval sentimentální lyriku naplněnou vlasteneckým a lidovým duchem, krotkou erotikou a snahou poučovat (Básně, Plané růže z Moravy a Slezska; posmrtně ve Vlastimilu 1840) a časoměrné epigramy (apostrofy moravských a slezských měst Polní kvítí z Moravy a Slezska; posmrtně v Denici 1840). První překládal Mickiewicze (ČČM 1828).

BIBLIOGRAFIE

Básně (1823). Libreta: Drátenník (1826, i prem.), Oldřich a Božena (1828, i prem.), Libušin sňatek (1832). Překlady libret: Kouzelná flétna (1825). Vybrané spisy vyšly r. 1870 u I. L. Kobra.

LITERATURA

M. Hýsek v LF 1919 (Jungmannova škola kritická); O. Hostinský v Osvětě 1885 (ve studii F. Škroup — o J. K. Ch. jako hudebním kritikovi). *rh*

Prokop Chocholoušek

18. 2. 1819 Sedlec u Sedlčan
5. 7. 1864 Nadějkov

Syn obuvníka, v l. 1831—37 studoval gymnasium v Praze. Z neznámých pohnutek odešel do Itálie, v Padově začal studovat chirurgii, nedokončil ji však a roku 1839 se vrátil přes Dalmácii a Bosnu domů. Žil pak střídavě v Sedlci a v Praze a věnoval se literatuře. Přesvědčením radikální demokrat, účastnil se v r. 1848 politického dění jako vydavatel letáků a redaktor pokrokových listů, r. 1851 byl vězněn jako redaktor Pražského večerního listu. Po propuštění a zastavení listu žil v Sedlci, od r. 1855 na statku svého bratra v Horní Bystřici u Tarnova v Polsku, kde byl jako politicky podezřelý internován. Teprve r. 1859 se směl vrátit do Čech a žít v Sedlci (pod policejním dohledem do r. 1861). Po pádu Bachova režimu pracoval pak v Praze v redakci listů Čas a Hlas, kde se spřátelil s J. Nerudou →. Vydával Kocourkov čili Paměti velikého města Kocourkova a obyvatelů jeho (8 sv., 1847—48), redigoval Pražský večerní list (1849—51), byl v redakci Konstitutionelle Allgemeine Zeitung (1848), Času (Krásova, 1861), Hlasu (1862) a Kalendáře Lípa českomoravská (1862—64). — Přispíval do Vlastimila (zde r. 1841 první povídka Vanda), Květů, Poutníka (Zapova), Vesny (vídeňské), Lumíra, Rodinné kroniky, Slovanských besed a do časopisů, které redigoval.

Chocholoušek napsal řadu črt a obrázků ze současného života, většinou humoristicky laděných (humoristický sborníček Kocourkov vyplňoval drobnými příspěvky rozmanitých forem, často satirického zaostření), v nichž zesměšňoval zejména představitele feudálního panstva a měšťáky a protestoval proti moci peněz a nerovnosti lidí v soudobé společnosti. Těžištěm jeho tvorby byla však historická próza. V povídkách a románech s domácí tematikou, k nimž studoval historické prameny a opíral se i o práce Fr. Palackého →, připomínal bývalou českou nezávislost a existenci českého státu (*Dcera Otakarova, Přivitan, kmet staropražský*) a jeho ušlechtilé, spravedlivé panovníky (*Palcéřík, Křižáci, Soběslav*). Ústy svých postav výmluvně hájil prospěch a práva prostého lidu a otevřeně hlásal jako jeden z mála autorů i v době obnoveného absolutismu ideály svobody a rovnosti lidí (*Jan Pancéř*). Tyto základní myšlenky, přímý výraz svého radikálně demokratického postoje, vyjádřil ještě důrazněji a účinněji v povídkách ze

života a dějin jižních Slovanů. Inspiroval se v nich jednak zprávami o současných událostech z bojů jihoslovanských národů proti Turkům (ve čtyřicátých letech), jednak jejich lidovými historickými zpěvy (od let padesátých) a vytvořil z nich ucelený cyklus romanticky stylizovaných obrazů *Jih*. Povídky jsou naplněny silným citovým a revolučním patosem, který se projevuje monumentalizací postav, slavnostní intonací věty, vzrušenými vypravěčovými komentáři, užíváním expresívních konstantních epitet a pojmenování, opakováním ustálených motivů popisných i dějových. Všemi těmito uměleckými prostředky autor záměrně stupňoval protiklad mezi světem volnosti a světem násilí a vyzdvihoval etický ideál jedincovy oběti pro blaho vlasti.

BIBLIOGRAFIE

Templáři v Čechách (R 1843, 3 sv.), Travič (P 1844), Černohorci (P 1844), Ilija (P 1845), Drak notjajský (P 1846), Jiřina (P 1846), Palcéřík (P 1847), Pan Šimon z Vrchotic (P 1847), Hajduci, scény z Bosny (P 1847), Odplata (P 1847), Všeobecné rukojemství (P 1849), Přivitan, kmet staropražský (R 1855), Dvě královny (R 1855, 3 sv.), Cola di Rienzi (P 1856), Sňatek znenadání aneb Kdy se může s paní mluviti (P 1856), Hrad (P 1860), Harač (P 1861), Mileva (P 1861), Angora (P 1861), Svatba benátská (P 1861), Jih (Pp 1863—64, 3 sv.), Jana Parléře a jiné povídky vydal E. Mleziva (1957). — Sebrané spisy u Kobra 1866—68 (5 sv.), pak u Bursíka a Kohouta v l. 1900—01 (15 sv., v 15. sv. bibliografie díla).

LITERATURA

K. Dobeš: P. Ch. (1949). J. Vlček v kn. Kapitoly z děj. čes. lit. (1952); F. Strejček v předmluvě k Humoreskám a satirám (1920). B. Čermák v Květech 1892 (životopis); J. Máchal v Rozpr. filol. (1898, o Jihu); J. Volf v Topičově sborníku 1922 (o Ch. pronásledování); M. Řepková v ČLit 1954 (o Jihu). *mř*

J

Boleslav Jablonský

(vl. jm. Karel Eugen Tupý)

14. 1. 1813 Kardašova Řečice
27. 2. 1881 Krakov, Polsko

Nejstarší dítě mlynáře a rolníka, vystudoval gymnasium v Jindřichově Hradci, v Praze (1832—34) filosofii. Pobyt v premonstrátském klášteře na Strahově, kam toho roku vstoupil, na několik let přerušil a studoval práva; r. 1837 se vrátil do řádu a byl vysvěcen na kněze (1838). Účastnil se kulturního a společenského života let třicátých, byl členem Tylovy skupiny v Kajetánském divadle, ochotnicky hrál v českých představeních ve Stavovském divadle, v l. 1837—39 pomáhal Jar. Pospíšilovi řídit Květy, redigoval tři ročníky almanachu Vesna. V letech 1843—47 kaplanoval v Radonicích u Pátku nad Ohří, v r. 1847 byl ustanoven farářem a proboštem kláštera ve Zvěřinci u Krakova. V Polsku, kde postupně nabýval vyšších hodností církevních i uznání společenského, prožil pak celý zbytek života. — Přispíval do časopisů a sborníků Jindy a nyní, Květy, Časopis pro katolické duchovenstvo, Časopis Českého muzea, Vlastimil, České besedy, Vesna.

Nejpodstatnější část Jablonského básnického díla pochází z třicátých a z počátku čtyřicátých let. Milostná lyrika dvoudílného cyklu *Písně milosti* (1836—37) představuje J. nejosobitější básnický přínos. Láska ústí sice do pokorného přijetí nešťastného osudu a do mystické víry v shledání s milenkou mimo tento svět, je však líčena jako reálný smyslový zážitek; působivě je tu vyjádřena elegická nota ze ztráty lásky a bolest z rozloučení. Kromě báchorkových skladeb v duchu sentimentální romantiky *(Tři zlatí vlasové)* a vlasteneckých básní *(Tři doby země české)* psal didaktickou poezii (cyklus *Moudrost otcovská*, později přejmenovaný na *Salomon*), jejíž moralizující tendence zřetelně vychází z přísně náboženského pojetí přírody a společnosti. Tato tvorba byla v 19. stol. u nás dosti populární a její význam byl přeceňován. J. básnil také polsky (v rukopise *Pieśni nadwiślańskie*).

BIBLIOGRAFIE

Slova vděčnosti a lásky, od rozličných spisovatelů. Sebral a rozmnožil... (1836). Básně (1841; zde i Písně milosti), Vítězství kříže (kázání, 1844). Růže sionská. Katolická modlitební kniha... (1846, výbor pod názvem Staročeské i novější písně, už 1844). Překlad: Navedení k generálnímu basu od Jos. Foerstera (1835). — Výbor Písně milosti (1940).

LITERATURA

E. Jelínek: B. J. (1881); A. Mattuška: Život B. J. (1886). V. B Nebeský v kn. O literatuře (1953); A. Stašek ve Vzpomínkách (1925) J. Pešek v Čes. revui 1909—10 a v ND 1911—12; M. Hýsek v ČČM 1919. *mo*

Jožka Jabůrková

(roz. Josefa Řehová)

16. 4. 1896 Ostrava-Vítkovice

31. 7. 1942 koncentrační tábor Ravensbrück

Po absolvování kursu pro učitelky mateřských škol ve Vítkovicích (1911—14) byla soukromou vychovatelkou dětí, od r. 1915 úřednicí v nemocnici Vítkovických železáren a v l. 1918—20 vychovatelkou v Praze. Po sňatku se Stanislavem Jabůrkem, funkcionářem dělnické tělovýchovy, pracovala v DTJ, od r. 1921 v komunistických FDTJ, jejichž náčelnicí se stala r. 1924. R. 1926 navštívila Sovětský svaz poprvé, v l. 1926—27 podruhé jako posluchačka Mezinárodního tělovýchovného institutu v Moskvě, potřetí v l. 1934—35 jako žákyně Mezinárodní leninské školy v Moskvě. V l. 1929 až 1938 byla hlavní redaktorkou Rozsévačky (od r. 1933 vedla sama i její dětskou rubriku). V prvních dnech okupace byla zatčena, deportována do Ravensbrücku a tam umučena. — Přispívala do komunistického tisku, zvláště do Rozsévačky (zde 1930—31 román Dítě lásky s pseud. Ida Ostravská a 1937—38 Láska Marty Tomanové s pseud. Josefa Palečková) a Románových novin (zde 1931 román Hanko, zpívej! s pseudonymem Ida Ostravská).

Těžiště literární práce J. Jabůrkové tkví v její novinářské činnosti, kterou věnovala zásadním dobovým politickým otázkám, vášnivé obhajobě Sovětského svazu a především problémům proletářských žen a dětí, jejichž život důvěrně znala. Sociální důraz jejích reportáží je umocňován strohým, o četná fakta opřeným slohem. Trvalý zájem o život dělnických dětí se odrazil jak v dětském koutku Rozsévačky, kam psala a kde pracovala s dětskými dopisovateli, tak i v jejím dětském románě *Evička v zemi divů* o životě sovětských dětí. S novinářskou činností J. souvisí i tři románové pokusy autobiografického charakteru a silného agitačního důrazu.

BIBLIOGRAFIE

Tělesná výchova dětí od šesti do deseti let (1927), Evička v zemi divů (R pro děti, 1932, pseud. Ida Ostravská), Nikde nelze radostněji žít (Rpe 1937, s M. Švábovou). Posmrtně: Za štěstí lidu (výbor z článků, 1953).

LITERATURA

M. Pilná: Reportáž o novinářce (1959). Předmluva k výb. Za štěstí lidu (1953). A. Tučková v Děj. a současnosti 1961. *vš*

Metoděj Jahn

14. 10. 1865 Valašské Meziříčí

14. 9. 1942 Hranice

Vystudoval gymnasium v rodišti (1886) a po doplňovací zkoušce na učitelském ústavě v Brně nastoupil r. 1887 na škole v Zašové u Valašského Meziříčí. V letech 1901—19 učil v Komárovicích u Kelče, od r. 1919 byl řídícím učitelem v Rožnově p. R., kde působil až do r. 1925 a kde žil do konce života. — Jako básník debutoval r. 1884 pod pseud. M. Hanuš v moravském almanachu Zora; prozaické črty otiskl krátce potom ve Svatvečeru, příloze týdeníku Vyšehrad. První delší povídku (Přes práh dětství) přinesl roku 1890 Lumír, další prózy vycházely ve Světozoru, Květech, Zlaté Praze, Máji, Moravskoslezském deníku, Nivě aj.

Jahnovy realistické prózy, v nichž je patrný i vliv ruského románu, vyrůstají převážně z drsných zkušeností života na valašské dědině, v té době ještě značně trpící bídou, pověrami, náboženskými předsudky a zaostalostí společenskou i kulturní. Zcela cizí je J. národopisná idyla a také beskydská příroda zůstává převážně stranou jeho pozornosti. Hrdiny jsou převážně slabí, mravně nalomení nebo do vůle osudu oddaní lidé, jejichž jednání určuje především nevybíravé sobectví a zápas o zisk *(Selský práh)*. Teprve v pozdějších pracích se J. pohled na svět vyjasňuje a nabývá zároveň tematicky širších perspektiv *(Ráj a jiné povídky, Horští lidé a jiné povídky, Slunečná paseka)*. Podřadnější místo zaujímají v J. díle prózy z městského života, jež mají příležitostný ráz a v nichž chybí spolehlivější znalost prostředí a charakterů *(Kruhy na vodách, Duhová vidma* aj.). K charakteristice kraje a postav napomáhá úsporný sloh, oživený často jadrnou lidovou řečí.

BIBLIOGRAFIE

Z temných i světlých cest (Pp 1894), Nevzešlo ráno (Pp 1898), Zapadlé úhory (Pp 1900), Údo ím života (Pp 1902), Kruhy na vodách (Pp 1903), Tiché světy (Pp 1905), Duhová vidma (R 1907), Večerní stíny (Pp 1908), Stopy v rosách (Pp 1908), Kosatce (Pp 1909), Polní růže (Bb 1909), Selský práh (R 1913), Rozmarné chvíle (Pp 1914), Ráj a jiné povídky (1916), Horké prameny a jiné povídky (1918), Lukáš Ruman (B 1924), Horští lidé a jiné povídky (1926, 1941 pod názvem Horská srdce, tit. povídka Horští lidé samostatně 1927), Písně smutku a radosti (Bb 1928), Beskydy (Bb 1929), Slunečná paseka (R 1937), Křemenáči (D 1937), Tichá dolina (výbor z povídek, 1937), Rozběhlé pěšiny (výbor z povídek, 1937), Tvrdý život (výbor z povídek, 1938), Jarní píseň (vzpomínky, 1939) aj. — Posmrtně: Písně rodného kraje (souborné vydání básní, 1946).

LITERATURA

M. J., člověk a dílo (1925); V. Martínek: M. J. (1943). F. Pražák v kn. Spisovatelé učitelé (1946). *jn*

Josef Jahoda

27. 1. 1872 Havlíčkův Brod
16. 12. 1946 Polánky nad Dědinou u Třebechovic p. Orebem

Studoval gymnasium v rodišti (1882 až 1891), byl učitelem, pak redaktorem Čáslavských listů, později žil jako rolník v Polánkách. Po první válce působil krátký čas jako osvětový referent vojenské posádky v Čáslavi.

Látku ke svým četným románům a knihám povídek (je jich téměř devadesát) vybíral si Jahoda ze života drobných lidí, jejichž povahu, osudy a společenské prostředí dobře poznal, ať to jsou tuláci, vyděděnci a postavy z lidské periférie nebo formani, obyvatelé vesnice či maloměsta většinou z východních Čech *(Chodáci, Ratejna)*. Ve svých nejzdařilejších knihách vytvořil typ dobré lidové povídky, v níž nechybí ani pohled sociálně kritický. Ve značné části jeho tvorby však převažuje krotká mravoličná tendence. K nesporným kladům patří J. vypravěčská pohotovost a smysl pro výraznost lidové řeči i dialektu, jehož se zdarem užívá zvláště tam, kde se snaží své rozmarné, svérázné, tragikomické i vážné figurky společensky a charakterově navzájem odlišit.

BIBLIOGRAFIE

Improvizace (Bb 1911), Německobrodské motivy (Bb 1912), Písničky z Opočenska (1914), Bílá Terinka a jiné povídky (1923), Choďáci (Pp 1924), Náš dědeček (R 1925), Kronika veiměníka Šlintery (R 1925), Za štěstím (R 1926), Místečko na světě (R 1927), Po špičkách (Pp 1927), Na pitevním stole (Pp 1928), Pepek Obrechtů (P 1928), Ratejna (R 1930), Ďábelská sonáta (Pp 1930), Pazderna (R 1931), Páter Kvirin (R 1931), Slunce (R 1933), Husitské pohádky (1934), Vagabundi (Pp 1934), Lidská periférie (Pp 1935), Havlíčkův máj (R 1945), Skřivánčí píseň (R 1946), Ostrov (R 1947), Balvan (R 1948) aj. — Sebrané spisy u Fr. Borového v l. 1924—36 (14 sv., nedokončeno).

LITERATURA

Fr. Hampl v předml. k Havlíčkovu máji (1958) a k Skřivánčí písni (1959). *jn*

Jakoubek ze Stříbra (Jacobellus)

† 10. 8. 1429

Husitský ideolog a kazatel. Byl Husovým → spolužákem na universitě, kde se stal r. 1393 bakalářem, 1397 mistrem svobodných umění, od r. 1400 profesorem; již dříve se stal knězem. Zasažen reformním vlivem Matěje z Janova → stál na straně Husově jak v obhajobě Viklefova učení, tak v odpustkovém boji, vystupoval veřejně i proti mravnímu úpadku duchovenstva. Byl první, kdo zavedl přijímání podobojí laikům, které se brzy stalo společným symbolem všech husitských složek. Po Husově smrti se J. stal předním ideologem reformní strany na universitě, kde dosáhl r. 1417 schválení přijímání podobojí, předtím zavrženého koncilem. Vystupoval proti ctění obrazů a dospěl až k obhajobě práva na obranu božího zákona mečem. Podílel se i na formulování revolučních požadavků ve čtyřech tzv Pražských artikulech. V odporu k Římu a v zastávání poznané pravdy byl sice nekompromisní, ale radikalismu se obával: byl odpůrcem táborů a veřejné mínění mu vytýkalo, že se podílel i na pádu Želivského →. Byl proto po jeho smrti na čas odstraněn z Prahy. Po návratu podporoval svého žáka Rokycanu →, ale sám z popředí veřejného života ustupoval.

Jakoubkovo literární dílo je obsáhlé. Kromě sbírek kázání jsou v něm zastoupeny především latinské traktáty, obhajující no-

voty zavedené husity proti tradiční církevní praxi, jako např. *Salvator noster* (Spasitel náš; o přijímání podobojí) a *De communione parvulorum* (O přijímání dítek) z doby před r. 1420, které dal J. zapsat na stěny Betlémské kaple, kde byl Husovým nástupcem. Z českých teologických prací vyniká jeho *Výklad na Zjevenie sv. Jana.* Přeložil i Viklefův Dialog mezi Pravdou a Lží o chudobě kněžstva, dokazující nutnost záboru církevního majetku světskou mocí.

EDICE A LITERATURA

Betlémské texty, vyd. B. Ryba (1951), Výklad na Zjevenie sv. Jana, vyd. F. Šimek, Sbírka pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., 1, 2 (1932—33). — V. Kybal v ČČM 1905; F. M. Bartoš, Literární činnost M. J. ze S. (1925); týž v kn. Světci a kacíři (1949; v obou spisech další literatura). *ep*

Jan Jakubec

11. 5. 1862 Libunec u Jičína
4. 7. 1936 Praha

Jako syn ze starého selského rodu odešel po studiích na gymnasiu v Hradci Králové (1875—83) a po vojenské službě do Prahy (1884) studovat češtinu a klasickou filologii, kterou později zaměnil za němčinu (doktorát 1889). Byl především žákem J. Gebauera, z jehož podnětu a pod jehož vedením vznikaly první vědecké práce J. (Význam A. Marka pro českou literaturu, ČČM 1890), články a studie v Českém lidu, Osvětě, Rozhledech, Listech filologických i v různých sbornících, a žákem T. G. Masaryka. Masaryk přivedl J. do Času, Athenea (poprvé 1887) a především do Naší doby, kam J. napsal od prvního ročníku velké množství studií, článků a referátů. K Masarykovi, který ho upozorňoval na literární vědu zahraniční, se J. hlásil jako ke svému učiteli v literární historii (Masaryk a česká literatura, Slavie 1922—23). Po krátkém působení na gymnasiu a reálce v Praze byl zde v l. 1891—1919 profesorem na Vyšší dívčí škole. R. 1898 byl studijně ve Vídni, r. 1899 v Berlíně (studoval u E. Schmidta, R. M. Meyera, A. Brücknera) a v Lipsku (u textového kritika G. Witkowského). R. 1903 se habilitoval studiemi otištěnými v České literatuře 19. století, r. 1907 se stal mimořádným a r. 1914 řádným profesorem dějin české literatury na Universitě Karlově a byl jím až do r. 1932. Studie uveřejňoval přitom i v Časopisu pro moderní filologii, Naší řeči, v Čechische Revue aj. Byl redaktorem Národopisného věstníku (1905), spoluredaktorem Naší doby (1901 až 1904), Listů filologických (1920—28, s O. Hujerem a O. Jiránim), spolueditorem Českou literaturu 19. století (s J. Vlčkem, 2. vyd. sám), uspořádal a redigoval sborník statí věnovaný J. Vlčkovi Z dějin české literatury (1920, s M. Hýskem) a řídil akademickou Novočeskou knihovnu (od r. 1917).

Jan Jakubec je předním představitelem české pozitivistické literární historie. Od Gebauera → si přinesl nejen důkladné vzdělání filologické, které uplatňoval jak při četných pracích edičních, tak při práci literárněhistorické, a spolehlivou faktografickou důkladnost. Masaryk ho vedl k pozitivistické analýze literárněhistorických faktů a k sociologickému chápání literatury. Od začátku své vědecké práce, v níž filologii doplňovaly i zájmy národopisné (a krátkou dobu i národohospodářské), snažil se s J. Vlčkem → a J. Hanušem → postavit českou literární historii na širší základ, než na kterém ji stavěl Gebauer. V Naší době (1899) navrhoval systematické organizování studia českého literárního dějepisu, maje na mysli „zřízení zvláštní společnosti pro novočeskou literaturu". Jako stoupenec školy Scherervy viděl její poslání především v práci ediční. Navrhl zásady pro vydávání děl novočeských spisovatelů (Naše doba 1898, 1901) a ve svých vzorných edicích (básně Kollárovy, Palackého, Čelakovského, Markovy, Sebrané spisy V. Heka aj.) tato pravidla propracovával a prohluboval. Své edice opatřoval také bohatě dokumentovanými úvody a komentáři. Jako literární historik se soustřeďoval na výklad velkých postav národního obrození. Monografické studie, kromě vyčerpávající knihy o Markovi, věnoval Dobrovskému, Jungmannovi, Kollárovi, Čelakovskému, básnické činnosti Palackého, K. Havlíčkovi aj. Měl významný podíl na uskutečnění syntetizujících dějin Česká literatura 19.

století (1902—07) a zpracoval valnou část prvních dvou svazků (pro druhé vydání, 1911 a 1917, je podstatně přepracoval). Vycházel vždy z důkladné znalosti materiálu životopisného a dobového, snažil se autory začlenit do souvislostí s národním vývojem, jednotlivá období necharakterizoval souhrnně, nýbrž na jejich nejvýznamnějších představitelích. Ty pak vystihoval i po stránce psychologické a jako stoupenec sociologické metody kladl důraz i na prostředí, v němž spisovatel vyrůstal. Už zde však projevoval méně smyslu pro estetický rozbor uměleckých děl. Statěmi v České literatuře 19. století si získal podrobnou znalost literatury především první poloviny tohoto století, ale brzy se pokusil i o souhrnné zpracování období starších, od počátků po dobu národního obrození, a to nejprve v německy psaných Dějinách české literatury (Geschichte der čechischen Literatur, spolu s Arne Novákem, který zpracoval století 19. od májovců). Ty byly ve většině partií ještě prací kompilační a zaměřenou na informaci čtenářů cizích. Staly se však základem J. díla celoživotního, Dějin české literatury, dovedených od nejstaršího období cyrilometodějského až po družinu Máje z r. 1858. Do svých výkladů zahrnul i literaturu slovenskou (pro 2. vyd. zpracoval kapitolu Mladé Slovensko jeho žák J. B. Čapek →), výklady o tvorbě lidové, o knižkách lidového čtení a literatuře písmácké a zvláštní pozornost věnoval i literárním orgánům a organizacím. Jednotlivé autory řadil přitom podle myšlenkové příbuznosti a podle škol a směrů, seskupuje kolem spisovatelů předních autory významu menšího nebo regionálního. Přesto, že si všímá kulturního, sociálního i politického pozadí, nesnaží se postihnout souvislý literární proces v jeho vnitřní dynamice a jako souhru nejrůznějších ideových složek, nýbrž postupuje i zde převážně metodou monografickou, popisuje a rozebíraje jednotlivé literární jevy především biograficky a ideově. Trvalý význam zajišťují dílu podrobné, kriticky ověřené a zhodnocené bibliografické poznámky. Jeho Dějiny tvoří tak protějšek Dějin Vlčkových, kterých sice nedosahují ani syntetizujícím pohledem, ani uměním vypravěčským (při vší slohové jasnosti), ale které předčí akribií a bohatstvím detailního materiálu. — Nemalý význam mají i J. práce národopisné a zpočátku i filologické, zvláště dialektické (ve studii K názvosloví našeho dialektu, Český lid 1893, upozornil například na to, že nářečí souvisí s hranicemi vrchnostenských panství; rozebral i spisovnou řeč A. V. Šmilovského, Listy filologické 1925). I do národopisu vnášel metody sociologické (Naše doba 1902 až 1903), upozorňoval na nutnost sbírat rychle mizící folklorní materiál i na potřebu literární historie všímat si lidové slovesnosti a jejích vztahů k literatuře. V oboru národopisném pracoval i organizačně: byl členem výboru Národopisné výstavy československé (příspěvky o ní v díle Národopisná výstava československá v Praze 1895, v Naší době 1894—95, 1895—96), jako jednatel a později předseda Národopisné společnosti si získal zásluhy o připojení Národopisného muzea k Muzeu národnímu a jako člen českého pracovního výboru pro lidovou píseň (založeného 1906) řídil také sbírání písní v Čechách.

BIBLIOGRAFIE

O životě a působení Jana Kollára (1893), Antonín Marek (1896), Geschichte der čechischen Literatur (1907, s Arne Novákem), Dějiny literatury české (1911; 2. vyd. 2 sv., 1929, 1934), Edice: Výbor z Kollárových básní (2 sv., 1893, 1894), Básně Frant. Palackého (1898), J. Kollár, Slávy dcera (1903), J. Kollár, Cestopis obsahující cestu do Horní Itálie (1907), F. L. Čelakovský, Sebrané spisy (2 sv., 1913, 1916), Sebrané spisy F. L. Heka (3 sv., 1917, 1923, 1924), J. Král, O prozódii české (1924), Básnická poslání Ant. Marka (1933), Sebrané básně Antonína Marka (1935), Bibliografii v kn. A. Pražáka (1940) sestavila A. Karasová.

LITERATURA

A. Pražák: J. J. (1940, s bibliografií a základní literaturou) a v NV 1936, A. Grund v ČMF 1932, J. Horák v Národopisném věstníku československém 1932—33 (o jeho významu pro národopis); F. X. Šalda v ŠZáp 1935—36 (o Dějinách). *rh*

Bohumil Janda

1. 5. 1831 Pátek u Poděbrad
29. 9. 1875 Poděbrady

Gymnasium a práva vystudoval v Praze (1856), současně se zabýval studiem slovanských jazyků. Pracoval jako úředník ve státní finanční správě, později (od r. 1863) v zemské samosprávě. Redigoval Zlatou Prahu (1865, po Hálkovi →). Přispíval do Lumíru (poprvé 1858), Pražských novin, Zlatých klasů, Obrazů života, Humoristických listů, Světozoru, Pokroku, do almanachu Lada Nióla (zde první básně), Máj, Kytice, Růže atd. Užíval pseud. Lánský a především B. Janda Cidlinský.

B. Janda psal zprvu milostnou a vlasteneckou lyriku, byronskou epiku a povídky ze současnosti, z nichž některé tematikou z vesnického prostředí předjímaly prózu Hálkovu →. V šedesátých a sedmdesátých letech se soustředil na historickou tematiku v epické poezii *(Jan Talafús z Ostrova)* i v próze. Z ní byla nejvýznamnější a ve své době ceněna trilogie *Pod Vyšehradem, Anna Městecká, Boček.* V ní se před Třebízským → a Jiráskem → soustředil na husitské období a snažil se, třeba jen s částečným zdarem, vycházet z historické reality, zpracovávaje látku v duchu dobového liberalismu a opíraje se o Palackého → koncepci dějin. — Překládal z ruštiny, polštiny (Słowacki), němčiny (Heine), francouzštiny (Béranger).

BIBLIOGRAFIE

Jaroslav (B 1857). Jan Talafús z Ostrova (B 1864). Pod Vyšehradem (P 1869). Anna Městecká (P 1870). Boček (P 1871). Rosenberg (D 1872). Básně (1873, zde i překlady).

LITERATURA

J. Neruda v Literatuře I (1957); F. Zákrejs v Osvětě 1875; M. Hýsek v Osvětě 1920. *mř*

Matěj z Janova

asi 1350
30. 11. 1393

Pocházel ze zemanské rodiny, r. 1373 odešel na studia do Paříže, kde se stal r. 1376 mistrem svobodných umění. Po návratu do Čech (1381) se jako obdivovatel díla Jana Milíče z Kroměříže → brzy sblížil se stanoviskem domácích kritiků církevní politiky a stal se prvním velkým teoretikem náboženské a sociální reformy mezi tzv. Husovými předchůdci. Jeho radikální názory, jež vycházely z horlivého studia bible a ze srovnání zásad prvotního křesťanství se soudobou zesvětštělou církví, zdůrazňovaly hospodářskou stránku tehdejší společenské i náboženské krize a vinu vládnoucích vrstev na ní, útočily proti církevní zištnosti, vnějšímu obřadnictví a proti kultu světců. Jeho kritika však nevyústila jen v moralizující požadavek nápravy existujících špatností, ale ve vytvoření prvního teoretického systému zaměřeného proti principům soudobé církevní praxe. Matěj z J. jej formuloval v řadě traktátů shrnutých do spisu *Regulae Veteris et Novi Testamenti* (Pravidla Starého a Nového zákona, dokončeno 1392). Dílo vznikalo v učenecké izolaci a zůstalo bez ohlasu v širokých vrstvách. Česká kazatelská činnost Matěje z J. měla jen omezený dosah a význam, vynesla mu však v r. 1389 a 1392 obžalobu z kacířství, zejména pro odmítání kultu světců; dvakrát musel pod církevním nátlakem své názory odvolat. Radikalismus jeho učení mocně zapůsobil teprve později na Husa →, na Jakoubka ze Stříbra → a zejména na ideology táborské strany.

EDICE A LITERATURA

Regulae Veteris et Novi Testamenti, vyd. V. Kybal (Innsbruck 1908—26, 5 sv.). Výbor z Pravidel Starého a Nového zákona, přel. Rud. Schenk (1954). — V. Kybal, M. z J. (1905); Milan Machovec, Husovo učení a jeho význam v tradici českého národa (1953). *zt*

Jaroslav Janovský

8. 5. 1911 Budapešť
31. 12. 1962 Praha

Po studiích na reálce v Turnově a obchodní akademii v Kolíně a v Praze (maturita 1930) byl zaměstnán do roku 1943 jako úředník v Praze a v Pardubicích. V l. 1944—45 žil jako spisovatel z povolání, r. 1945 se stal dramaturgem nejprve ve Východočeském divadle v Par-

dubicích, pak ve Východočeském rozhlase a v Čs. rozhlase v Praze (1947—49), později v Krajském oblastním divadle v Karlových Varech (1949—50). Jako referent divadel pro mládež působil v letech 1951—56 na ministerstvu školství, věd a umění, v l. 1956—59 pracoval v Divadle Spejbla a Hurvínka, potom žil v Praze jako spisovatel z povolání. — Po prvních prozaických pokusech za války se věnoval plně dramatu, především tvorbě pro děti a mládež. V první polovině padesátých let působil příležitostně i jako kritik (hlavně v časopise Divadlo). Psal rozhlasové hry pro mládež i dospělé, přeložil a nově upravoval libreta klasických operet (k Nedbalově operetě Polská krev, 1953, Krásná Saskia, 1956, aj.). Redigoval sborník Velké divadlo pro mladé diváky (1962).

Janovského rané románové práce s komorními tématy nepřekračují hranice konvenční literatury. Ve svých hrách reagoval na podněty společenského vývoje po r. 1945. Vyhledával dramaticky přitažlivé lidské příběhy význačných umělců (Vincent van Gogh v *Hledači světla*, M. Aleš, Matěj Kopecký ve *Velkém komediantu*), kteří se střetávají s panujícím řádem a setkávají se s nepochopením i odsudky společnosti. Zpodobuje však vnitřní konflikt pouze zdůrazněním vnější dramatičnosti děje, zatímco mu uniká hloubka jak v pohledu na lidský osud, tak na úsilí člověka dát svému jednání společenský a mravní smysl. K časovým tématům se J. obrátil oběma posledními hrami. V *Soumraku bohů* se dotkl otázky západoněmeckého revanšismu, pojal jej však v romantické dějové konstrukci jako důsledek zrůdného povahového vyšinutí; v nenáročném mravoličném žertu *Je libo cigaretu?* použil pohádkově fantastického motivu ke kritice drobných pokrytectví. V dramatické tvorbě pro mládež, v níž znamenají J. hry značný přínos, vychází vstříc touze mládeže po dobrodružství. Námětem tu bývají (např. v *Noci pod Čerchovem)* dobově oblíbená odhalení agenta západní špionážní služby, na nichž se podílejí mladí hrdinové hry.

BIBLIOGRAFIE

Alexandra (R 1941), Stín ve větru (R 1941), Návrat z plesu (R 1941), Zářivý cíl (R 1941), Neklidné dny (R 1941, 1946 přeprac. s názvem Bob Sheridan v Číně a Bob Sheridan v Evropě), O věčné touze (Bb 1943), O Buclínkovi a jiné pohádky (1944), Modrá maringotka (R 1948), Velký komediant (D pro mládež, 1950, i prem.), Hledač světla (D 1955, prem. 1948), Noc pod Čerchovem (D pro mládež, 1955, prem. 1953), Hurvínek vypravuje (Rp 1960), V městě na severu (D pro mládež, 1960, i prem.), Hledač světla (D 1955, prem. 1948), Grande (1947), Evžen Oněgin (dramatizace románu A. S. Puškina, 1949), Nejkrásnější svět (dramatizace románu M. Majerové, 1950), Mikoláš Aleš (1952, přeprac. 1955), Spejbl na Venuši (pro loutky, 1956), Šestý den je sobota (1957), Opožděná nadílka (pro loutky, 1958, s J. Skupovou), Soumrak bohů (1960), Je libo cigaretu? (1962).

LITERATURA

O. Šafránek v dosl. ke hře Hledač světla (1955). *dč*

Jaroslav Janů

1. 5. 1908 Říčany u Prahy

Studoval v l. 1919—27 na gymnasiu v Praze v Truhlářské ulici, 1927—32 bohemistiku a germanistiku na Karlově univerzitě (1929—30 na berlínské universitě) jako žák O. Fischera (doktorát 1936 prací o F. Lassallovi). Od r. 1933 byl středoškolským profesorem; po příchodu do Prahy (1935) zahájil pravidelnou literárněkritickou činnost v časopisech a novinách, přerušenou jen na několik let za okupace a pak v období 1949—53, kdy se věnoval učitelské práci na Vysoké škole politických a hospodářských věd. V letech 1953—59 pracoval v nakladatelství Čs. spisovatel (spoluredigoval edici České básně), od r. 1955 byl redaktorem (1957 až 1958 šéfredaktorem) měsíčníku Nový život. Od r. 1960 působí v Ústavu pro dálkové studium učitelů při Karlově univerzitě. Příspěvky v Rozhledech (1935 až 1938), Národních listech (1939—41), Lidových novinách (1945—48), Kytici, Dnešku, Kulturní politice, Kritickém měsíčníku, Literárních novinách, Novém životě, Plameni, Hostu do domu aj.

Literárněkritické počátky J. Janů byly ovlivněny sympatiemi k spiritualistické poezii, později překonávanými požadavkem básnické konkrétnosti a intenzity prožitku. Po válce viděl J. hlavní linii českého básnictví v dílech Závadových,

Seifertových, Hrubínových a především Holanových; pozorně sledoval, jak se básníci vyrovnávají s novou sociální objednávkou, a přitom zdůrazňoval důležitost uměleckého vyjádření člověka v jeho celistvosti a podstatě. Dogmatismus počátku padesátých let se snažil překonat programem široké fronty literatury, vyzdvihoval mnohostrunnost poezie a nutnost zvyšovat uměleckou kvalitu. Nyní se J. soustavně zabývá především slovenskou literaturou, jejíž novinky, osobnosti i obecné problémy analyzuje se stálým zřetelem k českému čtenáři. — Kritická metoda J. vychází z celistvého a bezprostředního vnímání díla. J. stále důsledněji překonává dojmový subjektivismus, a to tím, že vždy hledá a chce objektivně definovat individuální životní a názorovou základnu, z níž dílo vyrůstá; vedle toho dochází i k velmi konkrétním poznatkům o uměleckých prostředcích a jejich smyslu ve výstavbě díla. J. se mnoho nezajímá o systematičnost pojmovou ani o teoretickou důslednost, a také hodnotící aspekt u něho někdy ustupuje před „obranou poezie"; je především citlivým interpretem básnických děl a portrétistou osobností. — Jako literární historik se J. zabývá českou literaturou novější doby, zejména v syntetických podobiznách k edicím poezie Sovovy (1953), Závadovy (1954), Hrubínovy (1956), Březinovy (1958) aj. Pokusem o první marxistický průřez celým vývojem české literatury jsou jeho skripta z r. 1950. — Svého germanistického školení J. využil v zasvěcených studiích k překladům z německé literatury (Fontane, Goethe, Lenau, Lessing, Nestroy, Rilke aj.); přeložil (Obrana poezie, 1954) a sestavil (Poetický princip, 1959) výbory ze statí J. R. Bechera.

BIBLIOGRAFIE

Petr Bezruč (1947). *mč*

Milan Jariš

(pův. jm. Milan Ležák)

13. 8. 1913 Valašské Meziříčí

Vyučil se sazečem, v první polovině třicátých let byl však nezaměstnaný. V Praze pracoval v Komsomolu, psal do Rudého večerníku, Rozsévačky, Tvorby a Rudého práva, v jehož redakci byl od r. 1935. Pro ilegální práci byl r. 1939 zatčen, r. 1942 znovu a vězněn v Mauthausenu. V l. 1945—46 pracoval jako redaktor Mladé fronty, v l. 1946—48 jako redaktor Nedělních novin Rudého práva, r. 1948 jako redaktor Národního osvobození. Pak byl tajemníkem redakce časopisu Nový život, v l. 1958—59 jeho vedoucím redaktorem. Nyní se věnuje výhradně spisovatelské činnosti. Přispíval do Divadla, Literárních novin, Hlasu revoluce, Plamene, Kulturní tvorby aj. a do časopisů, které redigoval; píše též filmové scénáře.

Jariš začal jako prozaik, a to povídkami z mauthausenského prostředí *(Oni přijdou)*, stojícími otřesnou pravdivostí a uměleckou silou nad běžným průměrem tzv. koncentračnické literatury. Později je znám i jako publicista a polemik, jeho význam spočívá však hlavně v tvorbě dramatické. I když je někdy jejím námětem historie, jde J. vždy o vážné problémy současnosti. Až do r. 1955 se vyrovnává především s tradicemi národního boje za svobodu, ať příběhem z prvního dne okupace *(Přísaha)*, ať historickou hrou z počátků českého státu *(Boleslav I.)*. — Hlavním námětem J. tvorby po r. 1955 je hledání morální odpovědnosti za myšlenku socialismu a komunismu. Řeší ji na výrazných typech z lékařského prostředí *(Inteligenti)*, na kontrastu předválečné a poválečné generace, ideálu a skutečnosti *(Šerif se vrací)* i v historické paralele z konce husitství *(Království boží)*. Nevyhýbá se tragičnosti, překonává ji však silou historického optimismu a patosem nové skutečnosti. Počátky jeho tvorby charakterizuje výrazná dramatická stavba; později se snaží složitost společenské problematiky vystihnout co nejúplněji i za cenu oslabení dramatičnosti svých her.

BIBLIOGRAFIE

Oni přijdou (Pp 1948), N. G. Černyševskij (životopis, 1948), ... a historie šla za ním (životopis K. Gottwalda, 1948), Patnáctý březen (D 1951, prem. 1950, přeprac. s názvem Přísaha, D 1953, prem. 1952, zfilm.), Dědicové světa (monografie o dějinách dělnického hnutí, 1950), Anglická mise (P 1951), Boleslav I. (D

1953. i prem., st. cena), Inteligenti (D 1957, prem. 1955), Boleslav – Přísaha – Inteligenti (Dd 1957), Pil jsem víno s krví (P 1958), Šerif se vrací (D 1961, i prem.). – Provedené hry: Království boží (1963).

LITERATURA

S. Machonin v dosl. ke kn. Boleslav – Přísaha – Inteligenti (1957); J. Opavský v Divadle 1951 (o Patnáctém březnu) a v Plamenu 1961 (č. 3, o hře Šerif se vrací); Z. Bláha v Divadle 1952 a A. M. Brousil tamtéž 1953 (o Boleslavu I.); A. Urbanová tamtéž 1952 (o Přísaze); A. Scherl v HD 1955 (o Inteligentech). *hk*

Bohdan Jelínek

21. 6. 1851 Choltice u Heřmanova Městce
19. 5. 1874 Choltice

Narodil se v rodině panského komorníka. Po gymnasiálních studiích v Hradci Králové (1871, spolužák Aloise Jiráska) se zapsal na lékařskou fakultu v Praze; v této době se přátelsky stýkal s Jar. Vrchlickým. Pro pokračující tuberkulózu přerušil studia a pracoval v Praze jako poštovní úředník.

Po nejrůznějších časopisech (Český student, zde poprvé 1869, Lumír, Světozor, Květy, Obrazy života, almanach Ruch) roztroušené i rukopisné básnické dílo Jelínkovo prozrazuje značný talent; obsahuje převážně lyriku, ale též několik básní epických a prózu. Melodická lyrika je nesena vzpomínkami na uplynulé mládí a šťastné dětství, motivy útlého milostného citu a elegických nálad, do nichž se mísí tlumená heinovská ironie a smyslnost. Pozdně romantická, světobolná stylizace autorova se tu prolíná s prvky bezprostřední náladové imprese, která ho spřízňuje se zralou poezií Vrchlického →. Také epické básně charakterizují osobnost J. jako přechodný zjev mezi májovci a lumírovci. Prózy mají lyrický ráz a nepřekračují, až na výjimky *(Hrbounek)*, úroveň dobové sentimentální novelistiky.

BIBLIOGRAFIE

Spisy B. Jelínka veršem i prózou (1880, usp. Jar. Vrchlický), Dílo B. Jelínka (1949, v usp. K. Cvejna).

LITERATURA

K. Hovorka: Jirásek–Vrchlický–Jelínek (1933) a v předmluvě k Milostným písním (1921). K. Cvejn v předml. k Dílu B. J. (1949). *ah*

Hanuš Jelínek

3. 9. 1878 Příbram
28. 4. 1944 Praha

Studoval na gymnasiu v Příbrami (maturita 1896) a v l. 1896–1900 romanistiku a germanistiku v Praze (doktorát 1907) a na pařížské Sorbonně (1897 až 1899). Učil na obchodní škole na Mělníce (1898) a v Praze (1900–18) na reálce a na Československé obchodní akademii. V l. 1909–10 přednášel na pozvání E. Denise o české literatuře na pařížské universitě. V l. 1919–32 působil jako vysoký úředník ministerstva zahraničí v Praze a Paříži. Účastnil se jako zpravodaj Národních listů versailleské mírové konference (1919–20) a v l. 1922 až 1925 řídil ČTK v Paříži. Přitom se dlouhá léta podílel na redakci Lumíra (1913–40). Publikoval v českých časopisech Horymír (básnický debut 1893), Niva, Volné směry, Rozhledy, Samostatnost, Národní politika (zde byl divadelním referentem), Národní listy, Lumír, Zlatá Praha, Moderní život, Zvon, Cesta, Literární rozhledy, Literární noviny, Národní osvobození, Rozpravy Aventina, Kvart, Panoráma, Magazín DP aj. i v četných časopisech francouzských: Journal des Débats, v Mercure de France (kde vedl rubriku Lettres Tchèques), v Revue Bleue aj., jakož i ve francouzských časopisech vydávaných v Praze. Redigoval sborník Padesát let Umělecké besedy, 1863–1913 (1913). Hojně překládal francouzskou poezii (G. Apollinaira, Ch. Baudelaira, J. Cocteaua, G. Duhamela, P. Eluarda, P. Forta, F. Jammese, S. Mallarméa, M. Maeterlincka, H. de Régniera, A. Rimbauda, J. Romainse, P. Soupaulta, P. Valéryho, P. Verlaina aj.), prózu (H. Barbusse, A. Dumase ml., R. Martina du Garda, A. Musseta, R. Rollanda, J. H. Rosnyho, Stendhala aj.) i dramata (H. Becqua, Molièra, G. de Porto-Riche, J. Renarda aj.).

Jelínek vstoupil do literatury ještě jako student dvěma sbírkami milostné poezie, poznamenanými náladami z konce století, a novelou téhož ladění. K vlastní básnické tvorbě se sice vrátil ještě několikrát,

avšak už jen příležitostní *(Laryngiáda, Harrachovské elegie)*. Jádro jeho literární činnosti tkví v rozvíjení česko-francouzských kulturních a literárních styků, v nichž představoval jednu z čelných osobností od počátku našeho století až do konce třicátých let. Ač převedl do češtiny kolem padesáti francouzských prozaických a dramatických děl, mají rozhodující význam jeho překlady francouzské poezie soudobé *(Má Francie)* a především staré poezie lidové a zlidovělé *(Zpěvy sladké Francie)*; v těch mu šlo víc o zachycení „ducha, intonace a vůně těchto skladbiček" než o jejich věrnou reprodukci. Vytvořil tak umělecké překlady, které jsou dosud živou součástí naší slovesné kultury. J. působil i jako propagátor české literatury ve Francii, jak hojnými přednáškami, tak řadou francouzsky psaných statí a knih (třísvazkové dějiny české literatury). Pořídil výbor z české poezie a několik významných prací přeložil (především Máchův Máj a několik dramat, Jiráskova Otce, Čapkovo RUR a Dykovu Ranní ropuchu a Zmoudření Dona Quijota, která byla jeho zásluhou uvedena na francouzských jevištích). O domácí umělecký život se J. zasloužil též jako jeden z hlavních organizátorů Kruhu českých spisovatelů (od r. 1902), jako výtvarný a především bystrý divadelní kritik i jako dlouholetý redaktor Lumíra. Jeho vzpomínky obsahují množství dokumentárního materiálu, především k historii naší literatury v prvních dvou desetiletích 20. stol.

BIBLIOGRAFIE

Dedyke men ha selana kai pleiades (Bb 1897 — citát ze Sapfó: Zapadl měsíc i plejády . . .), Konec karnevalu (Bb 1902), Sentimentalita mládí (P 1902), Melancholikové (E 1908), La littérature tchèque contemporaine (přednášky na Sorbonně, 1912), Květnové noci (Bb 1916), Pařížské kroniky (články z versailleské konference, 1920), Alois Jirásek (E 1921), Z prvního balkónu I—III (divadelní referáty, 1924), Ze současné poezie francouzské od symbolismu k dadaismu (antologie, 1925), Chansons populaires tchécoslovaques (výbor lidových písní s hudebním doprovodem J. Křičky, 1925, přel. s básníkem Legrandem), Zpěvy sladké Francie (překlady franc. poezie lidové a zlidovělé, 1925, 1930 rozšíř. s názvem Nové zpěvy sladké Francie; výbor s melodiemi 1958), Etudes tchécoslovaques (Ee 1927), Abrégé de l'histoire de la littérature française (Nástin dějin francouzské literatury, 1927) Laryngiáda (B 1929), Anthologie de la littérature tchèque (překlady ukázek české literatury, 1930), Histoire de la littérature tchèque I—III (Dějiny české literatury, 1930—35), Viktor Dyk (E 1932), Harrachovské elegie (Bb 1936), Starofrancouzské zpěvy milostné i rozmarné (překlady středověkých veršovaných povídek, 1936), Má Francie (překlady poezie, 1938). — Posmrtně: Podobizny básníků sladké Francie (výbor ze studií, 1946), Zahučely lesy (Vzpomínky, 1947).

LITERATURA

A. Novák a F. Baumal v Lumíru 1928—29; O. Šimek, F. Skácelík, Z. Kalista aj. v Lumíru 1937—38. *vš*

Václav Jelínek

30. 5. 1920 Nové Strašecí

Vychodil obchodní školu v Rakovníku, pak byl kancelářským pomocníkem městského úřadu v Novém Strašecí. Po válce pracoval jako redaktor rozhlasu ÚRO, vedoucí redaktor časopisu Klub (od r. 1952), šéfredaktor Dikobrazu (1954—57), vedoucí Pražské estrády, rozhlasový redaktor (1959—61) a filmový scenárista. — Krátce před válkou a za okupace psal rozhlasová pásma, potom přispíval do rozhlasu, televize, estrádních a kabaretních pásem, do časopisů Svět práce, Květen, Dikobraz, Stadión, Zemědělské noviny, Práce aj. Napsal kabaretní pásmo Do toho, do toho! pro Divadélko Rokoko (1958) a scénář filmu Co řekne žena.

Jednoduchými příběhy a figurkami svých prvních her ilustroval a propagoval Jelínek časová témata, československo-sovětské přátelství *(Z jednoho krajíce)* a hornickou práci *(A kdo je víc?)*. Výrazněji se projevil jako satirický glosátor. V tom směru je nejznámější pásmo satirických scén *Skandál v obrazárně*, kritizující byrokratismus, frázovitost, plané schůzování a jiné projevy společenského života zmechanizované k bezduchosti. V době, kdy se na našich jevištích neobjevovala původní satira, působilo J. pásmo jako ojedinělý podnět.

BIBLIOGRAFIE

Květen 1945 (Bb 1945), Vyčteno z dlaní (Ff 1947), A kdo je víc? (D 1949, i prem.), Z jednoho krajíce (D 1950, prem. 1949). — Provedené hry: Skandál v obrazárně (1953), Byl to Habr (1954).

LITERATURA

M. Schulz v Divadle 1954 (o Skandálu v obrazárně). *jop*

Joe (Josef) Jenčík

22. 10. 1893 Praha
10. 5. 1945 Praha

„Proletář rodem a cítěním", vyučil se strojním zámečníkem a zároveň vychodil nižší průmyslovou školu. Do r. 1911 pracoval v pražských lokomotivkách, r. 1912 krátce v tiskárně Národních listů. Už tehdy se však začal soukromě učit baletu a ještě r. 1912 se jako člen baletního souboru A. Viscusiho účastnil zájezdu do Londýna. Po návratu byl zprvu statistou v jednom z pražských operetních divadel, pak krátce tanečníkem ve Vinohradském a Národním divadle, půl roku působil ve Vídni. Od r. 1914 prožil válku jako voják, a to především na haličské frontě. V poválečných letech vystupoval jako sólový tanečník hlavně v pražských kabaretech (Červená sedma, Alhambra, Lucerna aj.), pohostinsky též ve vinohradské zpěvohře (1923) a v Novém německém divadle (1925); průkopnická byla zvláště jeho davová choreografie. J. umělecká dráha, jíž se stal zakladatelem našeho moderního jevištního tance, vyvrcholila v třicátých letech, kdy byl choreografem Osvobozeného divadla (1929—35) a šéfem baletu Národního divadla (1932—43), jeho talent však zůstal nevyužit. Svou taneční a choreografickou práci doplňoval J. přednáškami na konzervatoři a četnými odbornými studiemi, referáty a eseji, tištěnými v programech Osvobozeného a Národního divadla a v časopisech Divadlo, Salón, Žijeme, Naše doba, Praha v týdnu, Živý tanec aj.

Všechny Jenčíkovy romány mají zřetelný autobiografický základ. První dva, z nichž *Zloděj kroků* umělecky předčí *Omyl Mea Mara Indry*, těží látkově z J. dráhy kabaretního tanečníka; osnovány na milostné zápletce, zobrazují sugestivně prostředí mezinárodních varieté, protiklad mezi jejich lesklým povrchem a tvrdou prací tanečníků, těchto vykořisťovaných „proletářů ve fraku". Rodné proletářské prostředí bylo J. nejjistotnější životní oporou. Tam se ze svých životních krizí léčili jeho románoví hrdinové, tam sáhl pro posilu v nejtěžší okupační době (na sklonku r. 1942) sám autor, aby odtud vytěžil svou nejlepší a ideově nejzávažnější prózu *Byly ztráty na mrtvých*. Na osudech dvou generací proletářské rodiny sleduje tu J. společenský vývoj od vzniku samostatné republiky až po statečný zápas dělníků komunistů s nacistickou mocí za okupace; tato optimistická tragédie vyniká J. uměním typologickým.

BIBLIOGRAFIE

Tanec a jeho tváření (studie, 1926), Anita Berberová (studie, 1930), Tanečník a snobové (Ee 1931), Uspavač (baletní libreto, 1932), Zloděj kroků (R 1935), Omyl Mea Mara Indry (R 1944). — Posmrtně: Taneční letopisy (výbor z referátů, 1946, usp. J. Rey), Skoky do prázdna (výbor ze statí, 1947, usp. J. Rey), Byly ztráty na mrtvých (R 1948). — V rukopise: odborné práce: Balet kouzla zbavený čili psí život, Pražská dvacetiletka baletu a tance, Technika klasického baletu; romány: Polepšení Žandy Lutrynové, Zatemněné město.

LITERATURA

J. Rey v předml. k Tanečním letopisům (1946) a ke Skokům do prázdna (1947); V. Macháčková v doslovu ke kn. Byly ztráty na mrtvých (1949); L. Schmidová v kn. Čs. balet (1962). *jo*

Čestmír Jeřábek

18. 8. 1893 Litomyšl

Syn spisovatele Viktora Kamila Jeřábka →. Dětství prožil v Prštících u Brna *(Zelená ratolest)*. Po maturitě na gymnasiu v Brně (1912) vstoupil na pražskou právnickou fakultu (doktorát 1917). Pak byl poslán na frontu, r. 1918 prošel červnovými boji na Piavě, které našly odraz v řadě jeho prací. V l. 1919—49 byl zaměstnán jako magistrátní úředník v Brně, nakonec jako přednosta osvětového úřadu. Procestoval o dovolených téměř celou Evropu *(Evropské meziaktí)*. R. 1961 byl jmenován zasloužilým umělcem. — Do literatury vstoupil r. 1916 recenzemi v brněnském deníku Moravská orlice. Po válce uveřejňoval verše v Moravskoslezské revui, Zvonu, Cestě aj. a psal divadelní recenze, především do Lidových novin a Rozprav Aventina. Přispíval i do časopisů Červen, Host (který v l. 1922—26 redigoval), Čin, Národní osvobození, Tribuna, Index, List SMS, Rovnost aj. Byl zakládajícím členem brněnské Literární skupiny. Užíval šifer: Č. J., ABE, K. E. B.

První divadelní hry a povídky Čestmíra Jeřábka jsou expresionistické. J. vidí rozvrat a krutost měšťáckého světa a utíká se k vlastnímu nitru, k vizím a touhám po novém řádu a dokonalém člověku. Forma těchto lyrizujících prací je křečovitá, neklidná, děj je roztříštěn. Abstraktnost expresionismu se snažil překonat realistickým zobrazováním světa. Cesta vedla ne bez vlivu G. K. Chestertona a K. Čapka → přes utopický a detektivní román *(Lidumil na kříži, Firma prorokova)*, který sice problém dobra a zla řešil ještě mlhavě, přinesl však už spádný děj a živé dialogy. Významným předělem v J. tvorbě byl válečný román *Svět hoří*; zde autor opustil expresionistickou abstrakci a inspiraci literaturou, vypsal se z palčivých vnitřních zážitků z fronty a podal obraz Brna za války a při převratu. — V dalším období rozvíjel J. román psychologický a generační citlivou analýzou uměleckých typů (spisovatele v *Pekelném ráji*, herce v *Nedohráno*, komponisty a básníka v *Letopisech české duše*) i záběrem široké problematiky společnosti zastižené a rozvrácené válkou *(Světlo na přídi)*. Ústředními postavami těchto románů jsou příslušníci inteligence, uvěznění v maloměšťáckém prostředí a jím zraňovaní, jimž však k rozbití pout chybí síla a odvaha. Společenský vývoj tvoří tu však někdy jen iracionální osudový rámec individuálního osudu a bývá zatlačován do pozadí podrobným a vynalézavým rozborem psychiky jednotlivce. Pokrok v řešení vztahu jedince a společnosti přinesla historická trilogie z doby přemyslovských knížat *(Legenda ztraceného věku)*, kde osudy země na historickém přelomu mezi rodovým a feudálním zřízením dovedl už autor promítnout do živých lidských osudů a dát v době ohrožení národní existence posilu vlasteneckému cítění. Na tuto trilogii navázala trojdílná *Sága našeho rodu* z doby Václavovy a Boleslavovy. — Vrcholem dosavadní J. tvorby jsou jeho práce novelistické, jimiž v padesátých letech oživil tuto opomíjenou tehdy prozaickou formu; dvě z nich berou látku ze života B. Němcové, třetí řeší příběhem zasypaného sovětského a německého vojáka obecný konflikt dvou protichůdných světů. — Pro poznání doby a J. tvůrčí cesty jsou cenné tři svazky pamětí, z nichž je nejzdařilejší kouzelná evokace vesnického dětství a chlapectví *Zelená ratolest*.

BIBLIOGRAFIE

Výzva (P 1921), Cirkus Maximus (D 1922), prem. 1924), Nové vlajky (D 1922, prem. 1925), Zasklený člověk (Pp 1923), Předzvěsti (Pp 1924), Lidumil na kříži (R 1925), Firma prorokova (R 1926), Svět hoří (R 1927, st. cena), Pekelný ráj (R 1930), Světlo na přídi (R 1933), Vetřelkyně (D 1933, i prem.), Cesta pozemská (R 1935), Legenda ztraceného věku (románová trilogie: Hledači zlata, 1938, Medvědí kůže, 1939, Bohové opouštějí zemi, 1939), Neumřela, ale spí (R 1941, spolu s Cestou pozemskou vydáno 1947 pod názvem Dvojí svědectví), Poselství z druhého břehu (R 1942), Nedohráno (R 1943), V zajetí Antikristově (paměti, 1945), Evropské meziaktí (cestopisné črty, 1945), Ema Pechová (monografie, 1946), Letopisy české duše (R 1946, I. Podivná průvodkyně, II. Kvetoucí sad), Zelená ratolest (vzpomínkové prózy, 1946), Zvedni se, město (R 1947), Podivuhodný návrat bratra Anselma (P 1948), Někomu život, někomu smrt (P 1957), Odcházím, přijdu (P 1957), Alespoň ve snu (P 1959), Sága našeho rodu (románová trilogie, 1959: Propast; Tvé jméno, štěstí; V sousedství šelem), V paměti a v srdci (paměti, 1961). — Bibliografie u stati Š. Vlašína (1963).

LITERATURA

F. Götz v kn. Anarchie v nejmladší čes. poezii (1922), v kn. Jasníci se horizont (1926) a v NŽ 1958; B. Václavek v kn. Od umění k tvorbě (1928); K. Sezima v Krystalech a průsvitech (1928, Román-detektivka naruby); Š. Vlašín ve sborníku Brno v minulosti a dnes (1963, s bibliografií); J. Hrabák v ČMM 1953; M. B. (= B. Macák) v HD 1958. *šv*

František Věnceslav Jeřábek

25. 1. 1836 Sobotka
31. 1. 1893 Praha

Studoval gymnasium v Chomutově, Mladé Boleslavi, Praze a Jičíně, v l. 1854—56 bohosloví v Litoměřicích a od r. 1856 filologii na universitě v Praze, kde se r. 1884 neúspěšně pokusil habilitovat se literárněhistorickou prací *Stará doba romantického básnictví*. Vyučoval na několika pražských středních školách, nakonec na Vyšší dívčí škole. Od r. 1857 pracoval v redakci Pražských novin, od r. 1861 v redakci Národních listů a Pokroku. Byl činný i politicky jako poslanec českého zemského sněmu. — Přispíval verši a

prózou do Lumíru, Obrazů života. Květů, Osvěty, Světozoru aj.

Těžiště Jeřábkovy literární činnosti je v dramatech. Ačkoliv vyšel ještě z romantického konverzačního dramatu *(Veselohra a zvláště Cesty veřejného mínění)*, vnášel do svých her problémy a konflikty soudobé společnosti a předjímal už některé rysy realistického dramatu z konce 19. století. V tomto směru došel nejdále ve hře *Služebník svého pána*, kde vedle střetnutí podnikatele s vynálezcem zobrazil i konflikt mezi podnikatelem a dělnictvem a jako jeden z prvních uvedl u nás na scénu dělníky. Méně významné jsou J. hry historické *(Závist)*, i kdysi velmi ceněný *Syn člověka*, řešící v abstraktní rovině otázku rozporu mezi láskou k vlasti a láskou obecně lidskou a anachronicky promítající zkušenosti z r. 1866 do událostí z poloviny 18. století.

BIBLIOGRAFIE

Veselohra (D 1866, prem. 1862), Cesty veřejného mínění (D 1866, i prem.), Služebník svého pána (D 1871, prem. 1870), Zde je žebrota zapovězena (D 1872, prem. 1870), Tři doby země české v Komárově (D 1871, prem. 1870), Syn člověka čili Prusové v Čechách r. 1757 (D 1883, prem. 1878), Stará doba romantického básnictví (monografie, 1883), Závist (D 1898, prem. 1884), Kterak sláva omrzí (D 1888, prem. 1887, pseud. Josef Souček), Magdaléna našeho věku (D 1898, prem. 1897). — Provedené hry: Hána aneb Smíření se Přemyslovců s Vršovci (1859), Svatopluk (1859). — Dramatické spisy v l. 1923 až 1928 v Chocni a v Sobotce (11 sv.). — Bibliografie v monografii Voborníkově (1923).

LITERATURA

J. Voborník: F. V. J. (1923). J. Durdík v kn. Kritika (1874); F. X. Šalda v KP 2 (1950); J. Štolba v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1894); O. Fischer ve sborníku Čtyři ze Sobotky (1937). *vf*

Viktor Kamil Jeřábek

4. 2. 1859 Litomyšl
16. 4. 1946 Litomyšl

Syn tiskaře, správce Augustovy tiskárny, otec spisovatele Čestmíra Jeřábka →. Studoval na reálce v Litomyšli (1875) a na ročním pedagogiu v Kutné Hoře. Učil v Osíku u Litomyšle, v Oslavanech, Silůvkách, Prštících (1887—1906) a Obřanech u Brna. R. 1926 odešel na odpočinek a žil v Brně a v Litomyšli. Po r. 1881 začal uveřejňovat verše v Šotku a především v Moravské orlici a později v Nivě povídky a črty z historie a z litomyšlského studentského mládí; život moravské vesnice zachycoval teprve později. Přispíval také do Zlaté Prahy, Vesny, Máje aj. Procestoval Německo, Itálii, Švýcarsko, Francii a zpracoval své zážitky do čtyř cestopisných knih. Byl prvním předsedou Moravského kola spisovatelů (1912—21), redigoval časopis Niva (1910—11) a Barvičovu edici Slovanské besedy (1893). Téměř dvě desítky let prštického působení věnoval osvětové a buditelské práci, obřanské období bylo zase obdobím jeho nejplodnější literární tvorby.

Jeřábkovy literární počátky stály pod vlivem A. Jiráska →. V jeho duchu tvořil litomyšlské maloměstské historie s žánrovou drobnokresbou a humorem jasné pohody. Zážitky z těžké práce na zanedbaném moravském venkově poskytly mu látku k jeho nejcennějším prózám *(Počestná obec Valčice, Dílo saně, Černý chléb, Trýzeň duše)*. Usiloval o pravdivý obraz vesnické reality; především v osudových dramatech manželských vztahů ukazoval vesnický život narušený chamtivostí, neuvědomělostí, tvrdostí, alkoholismem, špatným vlivem města. Vesnické povídky se vyznačují spádem a dramatičností, úsporností popisu a výraznou povahokresbou; jimi chtěl burcovat proti netečnosti a falešné idyle.

BIBLIOGRAFIE

Obrazy života (Pp 1891), Nové povídky a obrázky (Pp 1894), Z minulých dob (Pp 1894), Anna Bystřická (R 1898), Ze světa prostých lidí (Pp 1898), Doma (P pro mládež, 1899), Bodří maloměšťáci (Pp 1900, 1920 s názvem Naši maloměšťáci), Drobnosti z cest (Fí 1902), Ku břehům Baltu (Fí 1902), Idyla staničky třešňůvské (P 1904, 1935 pod názvem Stanička pod lesy), Napříč Itálií (Fí 1907), Dobytí Podolan (R 1908), Humoresky (Pp 1909), Prokleté peníze (Pp 1909), Počestná obec Valčice (R 1909), Jak život šel (Fí 1909), Z oblastí jezerních (Fí 1910), Štěstí domova (R 1911), Dílo saně a jiná próza (1910, 1927 pod názvem Zátoka), Špetka koření (Pp 1910), O mladosti radostná! (P pro mládež, 1911), Černý chléb (Pp 1913), Trýzeň duše a jiné povídky (Pp 1918), O sirotka (P 1919, 1928 pod názvem Ve vichřici), Dědina za války a jiná próza (Pp 1920), Honzíček dobrodinec (P 1921), Perun a červ a jiná drobná próza (Pp 1922), Krista a jiné povídky (Pp 1922), Život (paměti, 1924), Magnáti Růžové ulice (Pp 1926), Ostrov tro-

sečníků (Pp 1926), Gloria Manzoni (R 1927), Hospoda zbožných příkladů (Pp 1929), Otcovství (R 1932), Děvečka Páně. Ve víru (Pp 1929). Rechtor Kvěch a jiná próza (Pp 1933), Bouře a jiné dědinské kroniky (Pp 1935), Mezi Litomyšlí a Brnem (Ff 1941). — Výbory z díla: Těžké vlny (1945), Lidé na zemi (1947), Moravské povídky (1960).

LITERATURA

V. Martínek: V. K. J. (1919) a ve sborníku V. K. J., člověk a dílo (1926). D. Jeřábek v dosl. k Morav. povídkám (1960). *šv*

Růžena Jesenská

17. 6. 1863 Praha
14. 7. 1940 Praha

Po absolvování ženského učitelského ústavu v Praze (1882) učila v Mladé Boleslavi (1882—84), později na školách v Praze, od r. 1886 jako odborná učitelka. R. 1907 odešla předčasně na odpočinek a žila až do smrti v Praze na Malé Straně, podnikajíc časté zájezdy do ciziny (Balkán, Rusko, Francie). — Své práce uveřejňovala zejména v Květech, Světozoru (pseud. Martin Věžník), v Lumíru (pseud. Eva z Hluboké), v Moderní revui, v Národních listech aj. Redigovala Dětské Besedy Máje, Kalendář paní a dívek českých (1911—20), pedagogický časopis pro mládež Koule apod.

Do literatury uvedl R. Jesenskou Jan Neruda →, který ve svých Poetických besedách otiskl její prvotinu *Úsměvy*, lyrický deník křehkých a neplodných dívčích snů, připomínající intonací lidovou píseň a písňovou formou poezii Sládkovu →. Subjektivní lyrické ladění neustoupilo jako základní nota ani v pozdějších básnických sbírkách *(Rudé západy)* a v pracích prozaických *(Mimo svět)*, ani v dramatech ovlivňovaných slovní dekorací symbolistické novoromantiky nebo rozkladným patosem dekadence devadesátých let *(Estera)*. — K střízlivějšímu myšlení bez exoticky křiklavé fantastičnosti, příznačné pro její starší novely, a k větší kompoziční sevřenosti i výrazové úspornosti s narůstajícím smyslem pro psychologickou prohloubenost dospěla J. až v rozlehlých románových skladbách s idylickou staropražskou kulisou, ať je to *Román dítěte* z proletářského prostředí nebo sentimentální obraz osudů Havlíčkovy dcery Zdenky *(Legenda ze smutné země)* či svéživotopisný román *Dětství*. Z jejích her zůstala dlouho na scénách konvenční veselohra *Devátá louka*. — Ve všech svých poetických i prozaických výtvorech, většinou lehce improvizovaných, projevovala J. citlivý smysl pro básnický jazyk (prokázala to mj. i převodem Ševčenkových básní), ideově ani tematicky se však neodchýlila jako učenlivý eklektik od vyježděných cest tehdejší ženský senzitivní literatury.

BIBLIOGRAFIE

Úsměvy (Bb 1889), Básničky (Bb pro děti, 1890), Dvě povídky (pro děti, 1890), Pohádky veršem (Bb pro děti, 1890), Okamžiky (Bb 1891), S vlašťovkami (Bb 1892), Tři listy (Bb 1892), Konec idyly (Bb 1892), V žití proudech (D 1893), Jarmila (R pro dívky, 1894), Slitování a lásky (Bb 1895), Písně k Tvé duši (Bb 1899), Novely (1900), Nina a jiná próza (1902), Jarní píseň (R pro dívky, 1902), Touha a láska (Pp 1902), Balady a písně (Bb 1904), Rudé západy (Bb 1904), Román dítěte (1905), Legenda ze smutné země (R 1907), V pozdní chvíli (Bb 1909), Mimo svět (Pp 1909), Estera (D 1909), Nokturno moře (R 1910), K stínům (Bb 1912), Tanečnice (R 1912), Z nepřístupných zahrad (Pp 1912), Paní z Rosenwaldu (D 1913, i prem.), Cirkus (D 1915, i prem.), Princezna a krásný pošta (D 1916, i prem.), Hudba plachet (Bb 1917), Ivana Javanová (R 1917), Tajemství srdcí (R 1918), V závojích touhy (Bb 1919), Attila (D 1919, i prem.), Z kouzla světelných nocí (Pp 1919), Poslání (Bb 1919), Pohledy do duší (Pp 1920), Cizinka (R 1920), Odchod lásky (Bb 1922), Hrdinství (R 1923), Odhalená srdce (Pp 1923), Devátá louka (D 1924, i prem.), Čaj u Hostanů (P pro děti, 1925), Starý markýz (D 1926, i prem.), Mládí (Bb 1926), Je veliká láska na světě? (D 1926, i prem.), Srdce (Bb 1927), Lhostejný člověk (D 1929), Dětství (R 1929), Básně života a smrti (výbor, 1932), Láska (R 1933), Deset let a Rajna (D 1933, prem. 1934), Zlato (D 1936), Kouzelný darebák (D 1938, prem. 1939). — Sebrané spisy v l. 1925—38 (12 sv.). — Korespondence: Listy J. Zeyera a R. Jesenské (1918, usp. J. Krecar).

LITERATURA

J. Opolský: R. J. (1944). F. X. Šalda v KP 2 (1950, o hře V žití proudech), v KP 7 (1953, o Legendě ze smutné země) a v KP 11 (1959, Ad vocem naší dnešní historické poezie — o Attilovi); J. Karásek ze Lvovic v kn. Tvůrcové a epigoni (1927); M. Majerová v kn. Spisovatelky dnes (1934). *mh*

Otto Ježek

7. 12. 1896 Čermná u Letohradu
30. 9. 1957 Praha

Pracoval v autoopravnách pražské továrny Českomoravská-Kolben-Daněk a od osmnácti let tiskl v dělnických levicových časopisech verše, r. 1950 byl odměněn Svazem čs. spisovatelů v akci Pracující do literatury.
Ježkovy prosté, melodické verše plné optimismu jsou monotematickou oslavou života socialistické současnosti.

BIBLIOGRAFIE
Chvalte tuto zem (Bb 1951), Hudba života (Bb 1952), Růžový sad (Bb pro děti, 1954).

LITERATURA
V. Dostál v Tvorbě 1951 (Dělnický hlas v naší poezii). *vk*

Jidáš

Česká veršovaná skladba z poč. 14. stol., zpracovávající apokryfní legendu; dochovala se ve zlomcích obsahujících zhruba 280 veršů. Spolu s apokryfem o Pilátovi, zachovaném v kratším zlomku, náležela k legendickému cyklu skladeb na témata souvisící s Kristovým životem a učením; cyklus se dochoval jen v nepatrných troskách. Jeho látkovým východiskem byla latinská prozaická sbírka legend Jakuba de Voragine Legenda aurea. Příbuznost v pojetí jednotlivých látek a formální podobnost všech zlomků tu dává možnost mluvit o nejstarší české epické škole. Cyklus byl určen českému šlechtickému publiku, jak svědčí zdůrazňování světského živlu, výpravných a dobrodružných motivů a rozpracovávání bojových, loveckých apod. scén na úkor náboženských prvků. Je pro to charakteristický právě zlomek apokryfu o Jidášovi, který rovněž naznačuje, jak se v skladbách uplatnil i vztah k domácí historické situaci: v zachovaném zlomku je při vyprávění o vraždě královice vložena třináctiveršová vlastenecky zabarvená narážka na zavraždění krále Václava III. r. 1306, která napomáhá datovat celý cyklus. Formální mistrovství a vyspělost básnického jazyka ve všech zlomcích naznačují, že cyklus patrně navazoval na tradici českých veršovaných skladeb, které se nedochovaly.

EDICE A LITERATURA
Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu (1957). *jk*

Alois Jirásek

23. 8. 1851 Hronov
12. 3. 1930 Praha

Pocházel ze starého selského rodu; jeho otec, původně tkadlec, se vyučil pekařství. Aby mohl Jirásek studovat, byl v jedenácti letech poslán na rok do Velké Vsi u Broumova naučit se německy. V l. 1863—67 studoval na německém gymnasiu v Broumově, vyšší třídy pak na českém v Hradci Králové, kde r. 1871 maturoval. Chtěl vstoupit na akademii výtvarných umění, ale z existenčních důvodů vystudoval na filosofické fakultě v Praze historii. Od r. 1874 učil v Litomyšli, od r. 1888 v Praze na gymnasiu v Žitné ulici. Za první světové války jako jeden z prvních podepsal Manifest českých spisovatelů z května 1917, v němž se spisovatelé přihlásili k boji českého národa za samostatnost. Za své zásluhy literární působil krátce v senátu republiky za národně demokratickou stranu, aktivně se však politické činnosti nevěnoval. Své práce tiskl hlavně ve Světozoru, Lumíru, Osvětě, Květech, Zlaté Praze a Zvonu.
Dílo A. Jiráska vyrůstá z demokratických, osvobozeneckých ideálů českého lidu v poslední třetině 19. stol. Dovršuje se v něm buditelská tradice literatury 19. stol. a zároveň vzniká tradice realistického historického románu, jímž se J. zařadil mezi přední prozaiky na přelomu století. I když první práce, z nichž některé tiskl ještě jako gymnasiální student (Světozor 1871), patří poezii, obráží se již v nich typická jiráskovská problematika: zájem o lidový život, který poznal na rodném Hronovsku a který zobrazil v knize *Povídky z hor*, a zájem o českou minulost, zejména o tradici revolučního selství, která právě v jeho rodném kraji byla velmi živá a již věnoval také jednu ze svých prvních obsáhlejších povídek *Skaláci* o selském povstání

na Náchodsku r. 1775. — Prozaické práce A. J. se člení do tří vývojových úseků. V prvním, přípravném údobí psal menší povídky převážně z vojenského života. I když jejich děj je zasazen do minulosti, hlavně do 17. a 18. stol., je jejich historický rámec omezen na jednotlivou příhodu se snahou vykreslit výrazný lidový typ. Zároveň vznikaly i jeho první romány, v nichž byl J. ještě silněji než v povídkách poplaten romantické tradici historické prózy, jak se u nás utvářela od národního obrození za podstatného vlivu Waltera Scotta. Projevoval se v nich sklon k pestrému, ale nepravděpodobnému ději založenému na náhodách a tajemstvích i na proplétání individuálních osudů, které překrývaly smysl historického dění. J. se v nich obrací hlavně k 18. stol., k osvícenství a jeho boji s temnem a k zárodkům národního obrození *(Na dvoře vévodském, Poklad, Sousedé)*, ojediněle i k tématu z cizích dějin *(Ráj světa)*, i k době dávnější, k husitství *(Slavný den)* a k působení jednoty bratrské *(Konec a počátek)*. Avšak i v tomto přípravném období vznikla práce, která patří k J. vrcholným dílům. Je to jedna z Maloměstských historií, jež byly inspirovány autorovým litomyšlským pobytem, *Filosofská historie*; v povídce s námětem z revolučního roku 1848 se uplatňuje charakterizační umění, jiskřivý humor i smysl pro dobový kolorit. — V následujícím údobí ideového i uměleckého vyzrávání (1883—86), které je charakterizováno zejména několika menšími romány a drobnějšími povídkovými pracemi, ustálila se autorova metoda historického románu: usiloval na menším výseku z historie o zjednodušení děje a o vytvoření reálných postav. Obrátil se také hlouběji do minulosti, a to jednak do 16. stol., z něhož evokoval hrdinství českých zemanů, kteří v bojích za cizí zájmy obětovali životy *(V cizích službách)*, jednak zobrazoval pobělohorskou dobu. Jeho romány *Psohlavci* a *Skály* představují nový pohled na tuto dobu. Proti elegickému tónu svých předchůdců (Třebízský →) nalézá J. v lidu vnitřní síly schopné vzepřít se feudálnímu útlaku. V těchto dílech dozrála J. demokratická koncepce národních dějin, opírající se o Palackého → a nalézající v lidových silách měřítko všeho historického dění. To J. umožnilo zobrazit i nejtěžší dobu, aniž ztratil historickou perspektivu. Zároveň dozrálo i jeho umění vypravěčské, jehož dominantou je poutavý děj a v němž postavy jsou při vší individuálnosti i představiteli určité historické tendence. V tom a ve schopnosti postihnout historický kolorit znamenalo J. dílo výrazný pokrok ve vývoji českého historického románu a svým realismem nabylo zásadního významu i pro vývoj celé české prózy v osmdesátých letech. Skály svým náběhem k celistvému společenskému obrazu naznačují už přechod k Jiráskovým velkým historickým dílům. Vedle hlavního románového proudu vznikaly i menší práce: historické povídky, hlavně s látkou z doby Jiřího z Poděbrad *(Zemanka, Maryla* aj.), práce pro mládež (převyprávěný cestopis Václava Šaška z Bířkova → *Z Čech až na konec světa)*, mezi nimi i *Staré pověsti české*, svod nejznámějších pověstí z předdějinného i historického vývoje národa, a konečně i prózy ze současnosti, v nichž konfrontuje své společenské ideály a svou dějinnou koncepci s ideály a perspektivami současné společnosti *(Druhý květ, Na Ostrově)*. — Třetí vývojové období od r. 1887 tvoří J. práce cyklické, často široké záběry společenského dění, skládané z dílčích dějových pásem a věnované husitství a národnímu obrození. Zvláště tady J. uplatnil své malířské nadání v kresbě velkých historických scén i své vypravěčství, jež vedlo k novému typu historické kroniky. V trilogii *Mezi proudy* zobrazil předpoklady husitského hnutí, rozpory jak uvnitř vládnoucí společnosti, tak mezi panstvem a lidem; román *Proti všem* zachycuje vzedmutí revoluční vlny vrcholící bitvou na hoře Vítkově; doznívání husitství představuje umělecky nejzralejší J. dílo, trilogie *Bratrstvo*, sledující osudy bývalých husitských hejtmanů na Slovensku; dědice husitských ideálů, jednotu bratrskou, ve sporech s Jiřím Poděbradským líčí nedokončený *Husitský král*. — Jestliže v husitství shledával J. vrchol českých dějin především proto, že tu přišly ke slovu lidové síly jako tvůrci historie, představuje mu zákonitě druhé významné období našich dějin národní obrození. Zasvětil mu

dvě práce: pětidílnou kroniku *F. L. Věk*, v níž na pozadí evropských událostí sleduje působení lidových buditelů v Praze i na českém maloměstě, a čtyřdílnou kroniku *U nás*, v níž podal svědectví o tom, jak obrození probíhalo bezprostředně mezi venkovským lidem, na rodném Hronovsku. V předvečer první světové války se J. znovu vrátil k pobělohorské době v románě *Temno*, aby podal celistvý obraz hluboké krize, v níž se ocitl národ působením protireformace a jezuitů na počátku 18. stol. Tato díla představují vyvrcholení J. tvorby. Rozvinul v nich svou demokratickou koncepci národních dějin na obraz celých epoch, ukázal lidové síly jako základ všeho dění, a hodnotí toto dění z jejich hlediska. Přitom nezná hrdinu v duchu romantické historické prózy od W. Scotta až po svého současníka H. Sienkiewicze. Dějiny tvoří v jeho pojetí lidové síly, a nikoliv jednotlivec. Proto často uvádí do děje historické postavy dříve, než začaly hrát svou dějinnou úlohu, zbavuje je tak falešného nimbu a ústrojně zasazuje do obrazu společenského dění. — Neoddělitelnou součástí J. díla jsou i divadelní hry, jež začal psát po svém příchodu do Prahy a jimiž zaujal přední místo mezi dramatiky své doby. I tu mají převahu hry historické. Historický ráz má přepis Sousedů do dramatu *Emigrant*, lyrická hříčka z doby Václava IV. *Kolébka*, veselohra ze života obrozenců *M. D. Rettigová* i tragédie z dějin polabských Slovanů *Gero*. Tento historický ráz, spojen s národně osvobozeneckou ideou, objevuje se i v hrách, v nichž využil pohádkových motivů, aby se jejich prostřednictvím vyslovil k časovým otázkám *(Lucerna, Pan Johanes)*. Jiráskovo historické drama vrcholí v husitské trilogii *Jan Hus, Jan Žižka* a *Jan Roháč*, v kolektivních dramatech, jejichž protagonisté zároveň charakterizují základní ideové tendence vzniku, rozmachu i konce husitské revoluce. Druhou tematickou oblast J. dramatické tvorby pak tvoří realistická dramata ze života soudobé vesnice, která se snaží s kritickým ostřím zachytit působení prostředí na charakter člověka *(Vojnarka, Otec, Samota)*. — Dílo A. Jiráska přiblížilo nejširším čtenářským kruhům pokrokové tradice českého národa a stalo se zdrojem historického optimismu. Jeho velký výchovný dosah se projevil zvlášť v době ohrožení národa za první světové války a za okupace, kdy posilovalo národní uvědomění a odpor vůči bezpráví, i po druhé světové válce, kdy se stalo významným pomocníkem v úsilí o zlidovění české kultury.

BIBLIOGRAFIE

Viktora (P 1874). Skaláci (P 1875), Povídky z hor (1898), Slavný den (P 1879), Na dvoře vévodském (R 1881). Ze zlatého věku v Čechách (P 1882), Konec a počátek (R 1882), Obětovaný (P 1883), Ráj světa (R 1883), Sousedé (R 1884), Poklad (R 1885), Pandurek (P 1886), Johanka. Z malých cest (Pp 1886), Psohlavci (R 1886, zfilm.), V cizích službách (R 1886), Maryla (P 1887), Zemanka (P 1887), Skály (R 1887), Nevolnice (P 1888), Na Ostrově (P 1888), Maloměstské historie (Pp 1890), Z Čech až na konec světa (adaptace cestopisu Václava Šaška z Bířkova, 1890), Vojnarka (D 1891, prem. 1890, zfilm.), Kolébka (D 1892, prem. 1891), Staré pověsti české (1894, zfilm.), Proti všem (R 1894), Otec (D 1895, prem. 1894), U nás (kronika, 1. Úhor 1897, 2. Novina 1899, 3. Osetek 1903, 4. Zeměžluč 1904), Emigrant (D 1898, i prem.), M. D. Rettigová (D 1901, i prem.), Jan Žižka (D 1903, i prem.), Gero (D 1904, i prem.), Lucerna (D 1905, i prem., zfilm.), F. L. Věk (R. 1. 1890, 2. 1895, 3. 1898, 4. 1901, 5. 1907), Bratrstvo (R, 1. Bitva u Lučence 1900, 2. Mária 1905, 3. Žebráci 1909), Samota (D 1908, i prem.), Pan Johanes (D 1909, prem. 1910), Jan Hus (D 1911, i prem.), Z mých pamětí (1. 1911, 2. 1913), Jan Roháč (D 1914, prem. 1918, zfilm.), Temno (R 1915, zfilm.), Husitský král (R. 1. 1919, 2. 1930, nedokončeno). — Básně Aloise Jiráska (1930). Obnovit paměť minulých dnů (P 1954). Korespondence: Čtyřicet let s Al. Jiráskem (Machar — Jirásek, 1931), Aleš — Jirásek (1947), Z korespondence Jiráska dramatika (1951), Jirásek — Winter (Sborník Národního muzea C 1961). Sebrané spisy u J. Otty v l. 1890—1930 (45 sv.), 1927—34 (47 sv.). Vybrané spisy: A. Jiráska Odkaz národu (1954—58, 32 sv., v usp. a s doslovy Zd. Nejedlého). — F. Páta: Bibliografie Jiráskova díla (1921); J. Kunc: Soupis díla A. J. a literatury o něm (1952).

LITERATURA

J. Voborník: A. J. 1901; A. J., Sborník studií a vzpomínek na počest jeho 70. narozenin (1921); M. Hýsek: A. J. (1921); H. Jelínek: A. J. (1930); J. Frič: Život a dílo A. J. (1921); Zd. Nejedlý: A. J., studie historická (1921), Čtyři studie o A. J. (1949) a Doslovy k souboru spisů A. J. Odkaz národu (1960); J. Borecký: A. J. (1933); K. Horálek: O jazyce A. J. (1953); Z. Pešat: Boj o A. J. v zrcadle kritiky (1954). — Další literatura v Soupisu díla A. J. a literatury o něm (1952). *zp*

Vojtěch Jirát

22. 5. 1902 Praha
7. 5. 1945 Praha

Narodil se jako syn zlatníka, mládí a léta studií prožil v Praze. Po maturitě (1921) studoval germanistiku a slavistiku na pražské universitě, kde byli jeho učiteli M. Hýsek, V. Tille a O. Fischer. Po doktorátu (1926) pobyl ještě jako stipendista v Göttinkách. Po návratu učil v Praze na akademickém gymnasiu a na reálném gymnasiu na Smíchově. R. 1933 se habilitoval na Karlově universitě prací *Platens Stil* pro obor německé literatury, kterou potom přednášel, přejímaje postupně úvazky po O. Fischerovi →, až do uzavření vysokých škol. Příspěvky v časopisech Germanoslavica (která v l. 1931 až 1937 spoluredigoval), Listy filologické, Časopis pro moderní filologii, Slovo a slovesnost, Kritický měsíčník i v denních listech (Národní listy, České slovo). Uspořádal antologii Lyrika českého obrození (1940) a výbor z básní německého baroka Růže ran (1941, s překlady E. Saudka).

Jirátův vědecký zájem nebyl jednostranný. Záhy ho zaujala srovnávací problematika naší a německé literatury, otázky slohu a literárních směrů (klasicismus, biedermeier), v posledních letech života se pak věnoval převážně české literatuře 19. století. Od přísně vědeckých studií přecházel k živé a kultivované formě eseje i k příležitostným článkům a kritikám. Pokoušel se spojit zřetel literárněhistorický a sociologický *(Jak se písemnictví stane světovým)* vjedno s analýzou estetickou, která u něho převažuje a pro kterou měl několikeré předpoklady. Využil pro ni podnětů domácích (prací O. Fischera a J. Mukařovského) i cizích (německé formalistické a slohovědné práce F. Gundolfa, L. Spitzera, F. Stricha a jeho následovníků, O. Walzela aj.). Nejprve hledal ve stylistice způsob, jímž je možno spojit metodu lingvistickou se zájmem literárně psychologickým *(Dva překlady Fausta)*. Prohluboval své rozbory literární techniky ve studiích o rýmu jednotlivých básníků (K. Hlaváčka, V. Dyka a K. H. Máchy) a snažil se přitom sloučit zřetel individuálně psychologický s vědomím o nadosobní, strukturní povaze literárních jevů. Stylová hlediska pojímaná historicky vnášel důsledně do posouzení hodnoty literárního překladu (studie Obrozenské překlady Mozartova Dona Juana) i originálu (studie Básnické vyjadřování Jana Kollára, obě v kn. *O smyslu formy*). Využíval je i pro řešení speciálních otázek, např. architektoniky Nerudových Písní kosmických. Pozoruhodných výsledků dosahoval J. tam, kde se mu literárněhistorická analýza i slohový rozbor staly nástrojem k uchopení osobitých a trvalých hodnot básnického díla *(Erben čili Majestát zákona)*. Eseje o Máchovi, Hálkovi, Nerudovi, Sládkovi a Vrchlickém, psané za okupace a obsažené v knize *Uprostřed století*, zařadily J. mezi naše přední bohemisty.

BIBLIOGRAFIE

Dva překlady Fausta (1930), Platens Stil (1933), Jak se písemnictví stane světovým (1940), Tajemství Křivokladu a jiné máchovské studie (1941, s K. Janským), Karel Hynek Mácha (1943), Erben čili Majestát zákona (1944), Benátský dialog (1945). — Posmrtně: Květinové torzo (1946), O smyslu formy (soubor studií, 1946), Uprostřed století (soubor studií, 1948). — Z překladů: J. W. Goethe, Viléma Meistera léta učednická (1928, s E. Saudkem).

LITERATURA

A. Grund v LF 1946; H. Siebenschein v Naší vědě 1950. *mj*

Miloš Jirko

20. 1. 1900 Němětice u Valašského Meziříčí
24. 6. 1961 Praha

Studia na gymnasiu ve Valašském Meziříčí (1911—19) přerušila vojenská služba v první světové válce; moderní filologii studoval na Karlově universitě v Praze a dokončil (1924) v Bratislavě. Byl redaktorem Českého slova (do 1930), pak působil v Ústřední knihovně hl. m. Prahy až do r. 1940, kdy byl zatčen a vězněn až do konce války jako účastník domácího odboje v různých žalářích v Čechách a Německu (Pankrác, Drážďany, Berlín, Gollnov, Straubing, Kaisheim). V l. 1945 až 1948 pracoval opět v pražské knihov-

ně, pak se věnoval literární a překladatelské práci. — První verše otiskl r. 1917 v Časopise středoškolského studentstva, jejž založil a řídil, dále přispíval do Cesty, Června, Kmene, Hosta, Severu a východu, Lumíru, Lidových novin aj. Psal i studie o výtvarných umělcích a jejich díle (o A. Moravcovi, F. V. Mokrém, P. Dillingrovi, V. Sedláčkovi).

Jako básník se učil Jirko hlavně na senzualistických verších poezie Šrámkovy →, Neumannovy → a Tomanovy →. Převážná část jeho básnického díla vyjadřuje smyslové opojení ze života, radost z přírody a věcí, na něž J. reaguje s lyrickou bezprostředností a s uměním lehké improvizace. Celou jeho tvorbu prostupují živé reminiscence na ztracený a vždy znovu objevovaný venkovský domov. I v knížkách vydaných po druhé válce zůstává J. v podstatě básníkem smyslů, jeho tvorba se však obohacuje o aspekt společenský, který vykrystalizoval z otřesných zkušeností v době okupace. Podstatná část těchto veršů vznikla v nacistických věženích a vyslovuje jak básníkovy deziluze a smutky, tak tvořivou víru ve svobodu osobní a národní *(Vězeň u okna, A přece!)*. — Překládal také z němčiny (Remarque aj.).

BIBLIOGRAFIE

Duben (Bb 1919), Cesta (Bb 1920), Znící svět (Bb 1922), Vyloupené milování (Pp 1924), K staré vlajce (Bb 1925), Vražděí pianola (Pp 1928), Zraje réva (Bb 1932), Modrý jas (Fi 1936), Vězeň u okna (Bb 1945), A přece! (Bb 1946), Hvězdy a pouta (Bb 1950, kn. obsahuje sbírky Vězeň u okna, A přece!), Hořící šalvěj (Bb 1959), Ptáci se vracejí (výbor z poezie, 1961).

LITERATURA

A. M. Píša v předml. a Z. K. Slabý v dosl. k výboru Ptáci se vracejí (1961). *jn*

Zdeněk Jirotka

7. 1. 1911 Ostrava

Studoval na reálce v Ostravě (1925—29) a vyšší průmyslové škole stavitelské v Hradci Králové (maturita 1933). V letech 1933—39 byl důstojníkem v Košicích, Banské Bystrici, Olomouci a jiných moravských městech. Dva roky působil na ministerstvu veřejných prací, pak až do konce války se výhradně věnoval spisovatelské činnosti. V l. 1945—51 byl redaktorem ve Svobodných (Lidových) novinách, v l. 1951—53 v Dikobrazu, v l. 1953—62 v Čs. rozhlasu, od r. 1962 opět v Dikobrazu. — Příspěvky hlavně v časopisech, které redigoval. Je autorem četných rozhlasových her.

Hlavní tendence Jirotkovy literární tvorby, jejíž sloh formovala „škola" Lidových novin, ztělesnila nejlépe hned jeho čtenářsky vděčná prvotina *Saturnin*. J. paroduje konvenčnost v lidském jednání a vyjadřování, odhaluje rozpor mezi přetvářkou a skutečností prostřednictvím suchého humoru, ovlivněného anglickou humoristickou prózou (Jerome Klapka Jerome) a založeného na gagových situacích, bonmotech a groteskním dialogu. Proti měšťákově strnulosti a malichernému rozumářství na jedné a proti úzké specializaci životní na druhé straně staví vnitřní bohatství lidské osobnosti, její schopnost bláznovství, hravosti a fantazie, umění žít podle své přirozenosti. Tudy vede podle J. cesta k životní radosti, pohodě srdce a prožitku poetičnosti světa. J. parodie konvenčnosti se uplatňuje zejména ve stylové rovině; sloh ženských románů a kovbojek paroduje autor v *Saturninovi*, zde také soustavně odhaluje frázi jako projev neupřímnosti a společenské uhlazenosti; *Muž se psem* je parodií románu detektivního. — V souboru J. povídek z let 1947—55 *(Profesor biologie na žebříku)* převládly krátkodeché, politicky mravoličné příběhy s poučnou tendencí.

BIBLIOGRAFIE

Saturnin (R 1943), Muž se psem (R 1944), Hvězdy nad starým Vavrouchem (3 rozhlasové hříčky, 1946), Profesor biologie na žebříku (Pp 1956).

LITERATURA

L. Soukup v dosl. ke kn. Hvězdy nad starým Vavrouchem (1946); V. Lacina v dosl. k Muži se psem (1954). *jo*

Jistebnický kancionál

Sborník husitských duchovních, válečných a agitačních písní, zaznamenaných

i s notací, a liturgických textů. Neúplně dochovaný rukopis pochází asi z poloviny 15. stol. a je opisem předlohy vzniklé asi ve dvacátých letech 15. stol.; byl nalezen r. 1872 v Jistebnici u Tábora. Uspořádání a členění sborníku ve tři části (liturgické mešní zpěvy, příležitostné duchovní, bojové a agitační písně, liturgické zpěvy mimomešní) svědčí o tom, že byl příručkou husitského zpěvu pro rozmanité příležitosti. Zčeštění liturgických textů ukazuje, že šlo o liturgii některé z radikálních skupin, nejspíš pražské husitské strany Jana Želivského, blízké táborům. Literárně nejcennější druhá část sborníku představuje průřez husitské zpěvní tvorby, na jejíž výsledné podobě se podíleli i lidoví tvůrci. Tyto písně zpracovávají způsobem srozumitelným prostému člověku náboženské myšlenky revolučního společenského dosahu, obsažené v traktátech husitských ideologů (např. píseň Kristovoť jest ustavenie, zdůvodňující přijímání podobojí); jiné výslovně spojují náboženské úvahy s kritikou vládnoucích vrstev (např. písně skládané k tzv. poutím na hory, jako je útočná Slýchal-li kto od počátka); zvláštní skupinu tvoří válečné písně slučující ideové výzvy s konkrétními příkazy „božím bojovníkům"; z nich je nejvýznamnější píseň táborských vojsk Ktož jsú boží bojovníci, která obsahuje i výčet povinností pro jednotlivé skupiny vojska a přímo poukazuje k husitské bojové technice. Snadno zapamatovatelné písně měly mnohostranný význam při šíření revoluční ideologie, neboť byly významným prostředkem agitace mezi lidovými vrstvami. Zpěv umožňoval aktivní účast prostých lidí na ideovém zápase a stal se vůdčím kulturním projevem husitského období. Po umělecké stránce těží husitské písně ze starší tradice např. v oblasti strofiky (třídílná strofa písně Ktož jsú boží bojovníci), ale obohacují ji uplatňováním nových námětů i uváděním osobitých uměleckých prvků (např. jednoduchá pětiveršová strofa písně Ó svolánie konstanské, která se dochovala mimo Jist. k., byla oblíbeným strofickým útvarem časových satirických a politických písní ještě v 16. stol.). Několik latinských písňových zápisů v Jist. k. ukazuje na souvislost mezi latinským a českým duchovním zpěvem za husitství a na jejich vzájemné obohacování. Jist. k. je hlavním dochovaným souborem husitského zpěvu a nejvýznamnějším pramenem pro studium jeho ideového, literárního i hudebního významu.

EDICE A LITERATURA

Zd. Nejedlý: Dějiny husitského zpěvu 3—6 (1955—56). J. Hrabák v Dějinách české literatury I (1959). *jk*

Jaromír John

(vl. jm. Bohumil Markalous)

16. 4. 1882 Klatovy

24. 4. 1952 Jaroměř

Syn středoškolského profesora, filologa a spisovatele Václava Markalouse (1847 až 1905). Vyrůstal a gymnasium vystudoval v Chrudimi (1900), přírodovědeckou fakultu v Praze (1900—02, 1903—05) a v Innsbrucku (1902—03), na universitě poslouchal i estetiku, historii umění a psychologii. Učil na středních školách v Praze (1905—07), v Kolíně a v Hradci Králové (1910—14). Válku prodělal s horskou vozatajskou brigádou na Balkáně, později v Trutnově, Broumově a Pardubicích. Po vyhlášení samostatnosti působil v Brně (1919—26) jako redaktor a výtvarný referent Lidových novin, lektor konzervatoře, profesor gymnasia a docent výtvarné estetiky na brněnské technice. Od r. 1926 pracoval v Praze u tiskového odboru předsednictva vlády, organizoval obrazový archiv ČTK, s Fr. Halasem vedl propagační oddělení nakladatelství Orbis. V l. 1928—34 byl šéfredaktorem Pestrého týdne. Literatuře se zcela věnoval v l. 1935—38 v Novém Městě nad Metují a 1938—46 ve Slatiňanech u Chrudimě. V l. 1946—52 přednášel estetiku (od r. 1948 jako řádný profesor) na Palackého universitě v Olomouci. Rušnost jeho života ještě zvyšovaly časté cesty do zahraničí, do Vídně, Německa, Francie (1922—23 celoroční pobyt v Paříži), Anglie a Itálie. — Od universitních let vyvíjel čilou činnost osvětovou, organizační a lidovýchovnou (přednášky, putovní výstavky vkusu). — Časopisecky publikoval John-Markalous zejména v Lido-

vých novinách, v Tribuně, ve dvojjazyčné Bytové kultuře, kterou založil a redigoval, v Pestrém týdnu (tam na pokračování i romány *Výbušný zlotvor* a *Estét*) a v mnoha dalších časopisech a listech, i krajinských; v Orbisu založil a redigoval knižnici estetické literatury ARS. Ve dvacátých letech užíval pseudonymů Karel Klem, Toutegal a Zefirin. Pod vlastním jménem Bohumil Markalous uveřejňoval výtvarné kritiky, odborné práce estetické, úvahy o estetické výchově. V estetice, která byla jeho vědeckým oborem, navazoval na Alfr. Lichtwarka, Ad. Loose, Ch. Lalo a M. Dessoira a svými rozsáhlými znalostmi a rozhledem chtěl působit na kulturu každodenního života. Tažením proti nevkusu a kýči, jehož sociální kořeny analyzoval, i prosazováním zásad moderní bytové architektury a užitého umění připravoval nejednou cestu meziválečné umělecké avantgardě i dnešnímu úsilí za kulturnější životní prostředí.

První beletristické pokusy Markalousovy jsou ze studentských let (poezie, drama, básnická próza). Propracovat se od ornamentální stylizace k prostotě pomáhalo mu studium realistických spisovatelů domácích i cizích, hlavně Rusů, zvláště Čechova, jemuž se podobá svým lidským humorem a laskavou ironií; spisovatelem se však M. stal teprve za války (tehdy také přijal pseudonym Jaromír John) pod prudkými nárazy životní reality a z vnitřní nutnosti vypovědět hrůzu z války i příklad životního názoru a pevného postoje řadového vojáka. Vrcholné dílo prvního tvůrčího období (1917—21), *Večery na slamníku*, výběr povídek většinou monologických, je kniha stesku po domově i hlubokého poznání „bytí a vědomí" lidového kolektivu v jeho typických představitelích. Nové tvůrčí období začalo na počátku třicátých let hlavně protiválečnou a protifašistickou novelou *Zbloudilý syn*. Jestliže první J. tvůrčí období bylo celé ve znamení objevu prostého člověka a jeho mravní úrovně i všestranných schopností, ve druhém období (1933—42) se toto téma objevuje v próze pro mládež *(Topičovo australské dobrodružství, Vojáček Hubáček)*; beletrie „pro dospělé" podává obraz a kritiku měšťanského životního slohu. Tak *Výbušný zlotvor* žaluje na buržoazní ničivou honbu za penězi, cynismus měšťácké společnosti a její nezájem o osud člověka, román *Estét* je kritikou intelektuálské vyprahlosti a útěku od problémů života do světa umění, román *Moudrý Engelbert* je tragikomickým obrazem neschopnosti žít a milovat; toto neumění žít stejně jako měšťanskou lžikulturnost, přepjatost, přetvářku a sebeklamy ironizuje také v kratších veselých prózách (*Dořini milenci*, causerie *Šibalství svršků*). Ještě než vyčerpal program své pronikavé a vtipné kritiky buržoazní společenské životní komedie, obrací se J. k „povrženým" postavám z okraje společnosti a na jejich osudech ukazuje, jak se v bídě a bezmoci rodí a koncentruje fantastický odraz skutečnosti *(Eskamotér Josef, Pampovánek, Honda Cybulků* — tento poslední román nedokončen). Johnovo dílo vznikalo z autorova vášnivého zaujetí pro prostý život, ze studia doby, prostředí, umění a společenské i individuální psychologie. Příznačným rysem J. metody je objevné využívání dobových dokumentů (někdy i jejich vymýšlení): inspirovaly autora a začleněny do stavby díla navozují bezpečně dobovou atmosféru a charakterizují postavy; takovým dokumentem jsou J. nejen dopisy (*Boský osud* je celý románem v dopisech), zápisy a jiné písemnosti, ale také oděvy, obydlí, náhrobky atd., i fotografie, jimiž ilustroval už román Výbušný zlotvor a pak Moudrého Engelberta.

BIBLIOGRAFIE

O dětských hrách a hračkách (1911, pod vl. jm. B. Markalous), O pohybu naší země (1911, pod vl. jm.), U táborového ohně (Pp 1917), Listy z vojny, jež jsem psal svému synovi (Pp pro mládež, 1917), Dojmy a povídky (1918), Humoresky (1918), Večery na slamníku (Pp 1920; 2. rozšíř. a přeprac. vyd. 1930), Tátovy povídačky (P pro mládež, 1921; 1934 přeprac. pod názvem Narodil se), Tabatérka (Pp 1922), Pokorná služebnice (P 1932), Zbloudilý syn (P 1934), Eidický princip u T. G. Masaryka (1934, pod vl. jm. Bohumil Markalous), Boský osud („film lásky z r. 1872", 1935, předtím už v Tabatérce), Motýli — Kouzlo tance (Pp 1935, pův. v Almanachu Spolku chrudimských akademiků 1904), Estét (R, Pestrý týden 1935), Noční scéna (rozhovor, 1936), Rajský ostrov (P pro mládež, 1938), Co je umění (E 1938, pod vl. jm. Bohumil Markalous), Vojáček Hubáček. Podivuhodné příběhy čes. vojáka ve svět. válce (P pro mládež, 1939), Topičovo australské do-

brodružství (P pro mládež, 1939; od vyd. 1946 s názvem Australské dobrodružství Aloise Topiče), Moudrý Engelbert (R 1940, národní cena), Rady snoubencům udílené strýcem Romualdem (P 1940), Příběhy Dona Quijota (adaptace Cervantesa pro mládež, 1940), Dořini milenci a jiné kratochvíle (Pp 1942), Kapitán Sekvenc (kapito a z románu Honda Cybulků, 1944), Byl Alois Šmahel, knihkupec v Jaroměři (P 1945), Eskamotér Josef (P 1946), Zakukala lelulinka (P 1946), Janus (E 1946), Pampovánek (R 1948, přeprac. 1949), Diamantové střevíčky (P 1949, část románu Honda Cybulků), Mlčící povídkáři (P 1957), Šibalství svršků a jiné kratochvíle (causerie a Pp, 1959), Výbušný zlotvor (R 1959). Některé práce estetické (např. Tragikomický paradox) jsou v rukopise. — Překlady (pod jm. B. Markalous): Alfred Lichtwark, Kult květin (1916), Adolf Loos, Řeči do prázdna (1929). Dílo Jaromíra Johna vychází v Čs. spisovateli od r. 1954 s doslovy H. Šmahelové, J. Hrabáka, V. Kocourka aj. — Bibliografie v letáku M. Blahynky (1957).

LITERATURA

M. Blahynka: J. J. (1957; medailón s bibliografií), v dosl. k Výbušnému zlotvoru (1959), v NŽ 1957, ZM 1958 a v Almanachu Klubu čtenářů 1961. J. Opelík v předml. k Eskamotéru Josefovi a jiným prózám (1958); J. Hrabák v ČMM (1952). Jub. čís. Panorámy 1942; L. Svoboda v NŽ 1952 (č. 5), R. Chadraba ve Tvaru 1952 a ve sborníku Václavkova Olomouc 1962 (1963, o jeho estetickém odkazu); V. Justl v ZM 1961. *mb*

Josef Jungmann

16. 7. 1773 Hudlice u Berouna
14. 11. 1847 Praha

Syn chudého domkáře, ševce a kostelníka, vystudoval v Praze piaristické gymnasium (1788—92), filosofii a práva (1795 až 1799). Stal se učitelem na gymnasiu v Litoměřicích, kde soukromě vyučoval češtině i v bohosloveckém semináři (od r. 1806) a k vlasteneckému smýšlení vychoval řadu kněží a učitelů. R. 1815 přešel na staroměstské gymnasium do Prahy, kde v nepovinném vyučování češtiny pokračoval (jeho školou prošla většina pozdějších spisovatelů). V l. 1834—45 byl jeho ředitelem (prefektem). — Od r. 1795 přispíval do Puchmajerových almanachů, pak do Hlasatele českého (zde stati O jazyku českém 1806), do Prvotin pěkných umění (zde 1813 překlad Herderovy stati o Slovanech, 1814 polemika Slovo k statečnému a blahovzdělanému Bohemariusovi), do Časopisu Českého muzea, Kroku.

Na rozdíl od Dobrovského → byl Jungmann přesvědčen o životaschopnosti českého jazyka a tím celé české kultury a hned od počátku své učitelské činnosti si kladl za cíl pomáhat jeho rozvoji (už r. 1800 začal překládat Ztracený ráj a sbírat slovní materiál češtiny). Svůj názor na důležitost jazykového vzdělání vyložil ve dvou statích *O jazyce českém*, psaných ve formě rozmlouvání mezi příznivci a nepřáteli českého jazyka. Postavil proti sobě českou literaturu doby Veleslavínovy a neutěšený stav soudobý a navrhl cesty k jeho zlepšení. J., pocházející z českých lidových vrstev nezasažených ještě násilnou germanizací, založil svůj program na jazykovém pojetí národa (Čechem je ten, kdo česky mluví a píše, nikoli ten, kdo se k Čechům hlásí, ale mluví německy) a snesl důvody, proč je nutno pěstovat češtinu k větší dokonalosti a starat se o rozšiřování česky psané literatury. Byl přesvědčen o tom, že úkolem vzdělanců je šířit své poznání a vědění mezi lidové vrstvy, a tedy že jejich povinností je mluvit a psát česky. Tento jazykový program se stal nadlouho programem mladé národní společnosti, poněvadž vyhovoval jejímu boji proti germanizačním snahám přežívajícího se feudálního řádu, a J. sám jej svým životním dílem důsledně naplňoval. Jeho původní básnická tvorba byla skrovná (obsahovala kromě dvou ještě anakreontsky podaných znělek Těžké vybrání a Létaví mravenci jen historickou romanci Oldřich a Božena a několik básní drobnějších), velký význam však měla činnost překladatelská. Filologické vzdělání, cit pro potřeby jazyka i schopnost vciťovat se v cizí umělecká díla učinily z J. na svou dobu vynikajícího překladatele, který chápal, že jazyk musí být velmi pružný a rozrůzněný, aby byl schopen vyjadřovat bohatství lidských představ, citů a myšlenek a aby mohl sloužit všem potřebám života. Svými překlady záměrně volených náročných uměleckých děl vyspělých literatur (duchovního eposu Ztracený ráj J. Miltona, romantické povídky Atala od F. R. Chateaubrianda, Bürgerovy balady Lenora, Schillerovy Ódy na radost, Písně o zvonu a Rukavičky, Goethova idylického eposu Heřman a Dorota, Čarodějnického učedníka a Písně milostičky a ně-

Jindřich Honzl

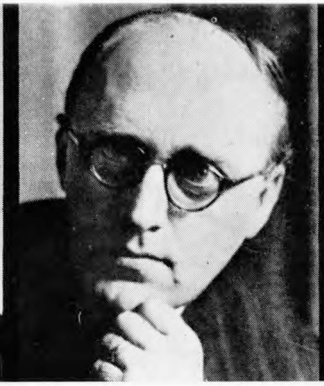

Josef Hora

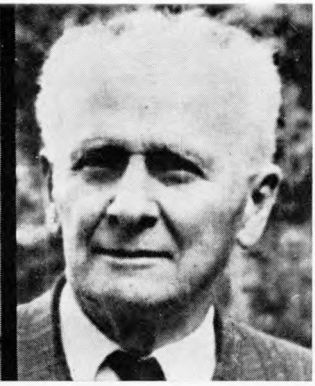

Karel Horký

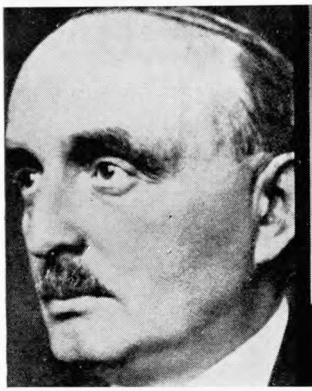

Jindřich Hořejší

Ludmila Hořká

Josef Hrabák

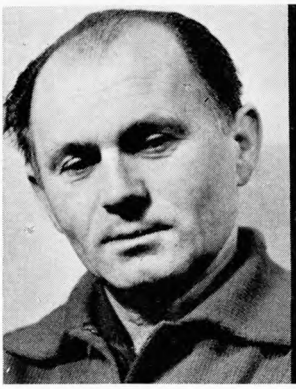

Bohumil Hrabal

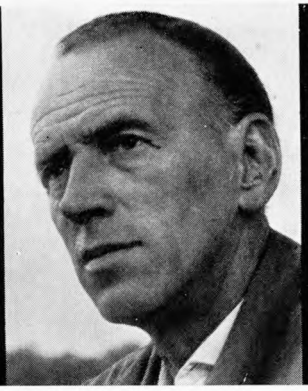

František Hrubín

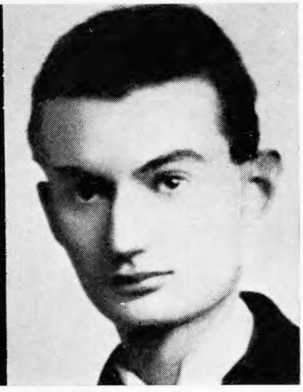

Jaroslav Hůlka

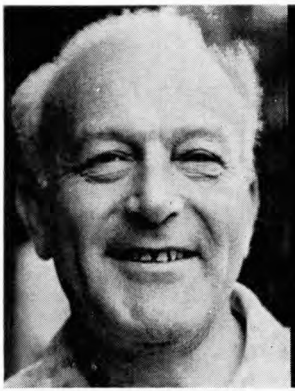

Jaroslav Janů

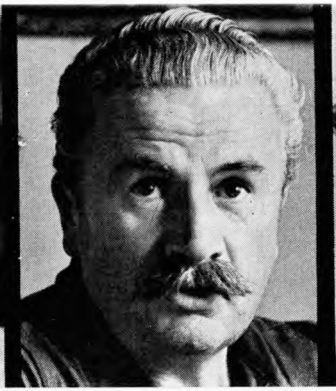

Milan Jariš

Joe Jenčík

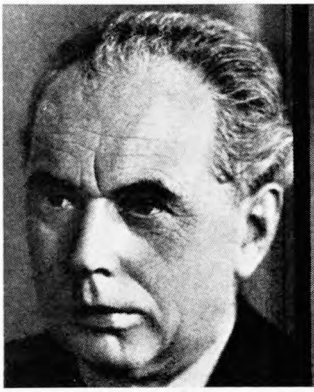

Čestmír Jeřábek

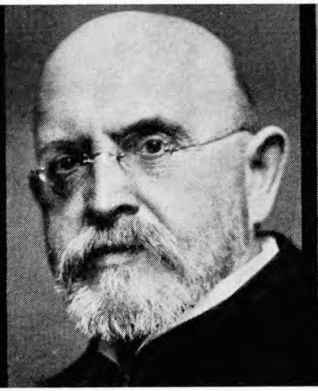

Alois Jirásek

Miloš Jirko

Zdeněk Jirotka

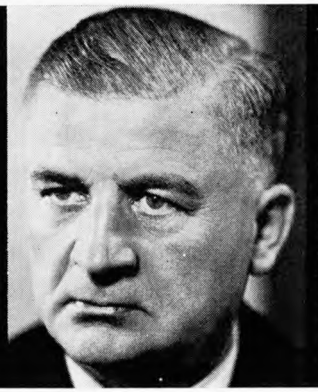

Jaromír John

Josef Jungmann

kolika překladů jiných, Slova o pluku Igorově, Voltaira, Lukiána) položil J. základy novodobého českého básnického jazyka. Při své snaze nepodávat volnou adaptaci děl, nýbrž překlad filologicky věrný s vystižením uměleckého účinu do všech stylistických jemností, nevystačil s dosavadní slovní zásobou tehdejší češtiny, která podobných jazykově náročných děl v té době neměla, a musel tedy vytvářet nové významy slov nebo slova zcela nová. Postupoval při tom tak, že buď oživoval slova stará a zapomenutá, z užívaných slov tvořil různými příponami nebo předponami nová nebo jejich odvozeniny, přebíral z jiných slovanských jazyků (hlavně z polštiny a ruštiny) slova, která se hodila do jazykového systému češtiny, a konečně tvořil sám novotvary, přihlíželo i k rytmické a zvukové stránce a k tomu, jaké asociace může nové slovo navozovat. Jeho zásluhou se do českého literárního kontextu dostávala díla nejen klasická (jak tomu bylo dosud zvykem), nýbrž i díla moderní. Pojem klasický rozšířil z antických literatur, s nimiž byl dosud spojován, i na literatury soudobé, jsa si vědom toho, že „klasikové novější nestojí ani pod klasiky starožitnými, ani nad nimi, ale vedle nich v rovnosti" (stať *O klasičnosti v literatuře vůbec a zvláště české* v Časopisu Českého muzea 1827). Položil rovnítko mezi pojmy klasický a dokonalý a jeho cílem bylo vytvořit také v češtině díla klasická, která by se stala majetkem nejen některých vrstev, nýbrž celé národní společnosti. Proto také vynakládal velké úsilí na vytvoření vědy české nejen duchem, ale i jazykem. Sloužil tomuto cíli organizačně (už r. 1810 se snažil založit Českou společnost, která by vydávala české knihy, později se účastnil organizování encyklopedie, jež měla v českém jazyce shromáždit výsledky všech vědeckých oborů, byl inspirátorem prvního českého vědeckého časopisu Krok) i vlastními vědeckými díly. Jejich posláním nemělo být jen rozšiřování nových poznatků, podle J. založení především filologických, ale zároveň vytvoření českého odborného jazyka. Sestavil první českou učebnici literární teorie a poetiky a připojil k ní bohatou antologii příkladů nejrozmanitějších literárních druhů (*Slovesnost*). Zpracoval přehledné dějiny české literatury podle jednotlivých období v souvislosti s dějinami politickými i kulturními a ilustroval je dodnes cenným soupisem všech tehdy známých českých památek (*Historie literatury české*). A konečně sebral veškeré slovní bohatství českého jazyka psaného i mluveného a v abecedním sestavení slov vyložil všechny jejich významy, uváděl je v souvislost s jinými jazyky, zvláště slovanskými (ale i s latinou či řečtinou a především s němčinou pro snazší určení významu), podle potřeby určoval jejich stylistické užití a do jisté míry přispěl i k ustálení českého pravopisu (do sporů o pravopis zasáhl už dřív prosazováním tzv. analogického pravopisu brožurou *O počátku a proměnách pravopisu českého*). Svým pětisvazkovým *Slovníkem česko-německým*, k němuž materiál sbíral s pomocí přátel plných třicet let, vytvořil největší dílo obrozenské vědy a naplnil jím nejlépe svůj literární a politický program, spočívající na zásadě, že národ je živ, pokud je živ jeho jazyk.

BIBLIOGRAFIE

Slovesnost aneb Sbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu (1820; 2. vyd. 1845 s podtitulem aneb Náuka o výmluvnosti prozaické, básnické i řečnické se sbírkou příkladů v nevázané i vázané řeči), Historie literatury české aneb Soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka (1825, 2. přepr. vyd. 1849 rozšíř. o abecední seznam autorů s životopisnými údaji), O počátku a proměnách pravopisu českého (1828, s V. Hankou), Beleuchtung der Streitfrage über die böhmische Orthographie (1829, s K. Vinařickým), Slovník česko-německý (1834—39, 5 sv.), Sebrané spisy veršem i prózou (1841). — Překlady: F. R. Chateaubriand, Atala aneb Láska dvou divochů na poušti (1805); J. Milton, Ztracený ráj (1811); J. W. Goethe, Heřman a Dorota (1841, v Drobných spisech). — Korespondence s A. Markem v ČČM 1881—84, 1886; J. Kollárovi v ČČM 1880. — Sebrané spisy u Kobra v l. 1869—73 (3 sv.). Překlady Jungmannovy kriticky vydal J. Dvořák, M. Komárek a L. Pallas (1953, 2 sv., s rozbory). Slovo o pluku Igorově poprvé vydal A. V. Francev (1932). Zápisky vydal J. Emler v ČČM (1871) a Z. V. Tobolka (1907). Krátkou historii národu, osvícení a jazyka F. Vodička (1947), který uspořádal i výbor Boj o obrození národa (1948).

LITERATURA

V. Zelený: Život J. J. (1883); E. Chalupný: J. J. (1909), J. J. (1912) a v ČČM 1912 (o překladu Ztraceného ráje); J. Dolanský: Jungmannův odkaz (1948); A. Jedlička: J. J. a obrozenská ter-

minologie literárněvědná a lingvistická (1949). A. Novák v LF 1910 (o jeho studii o klasičnosti); M. Szyjkowski v kn. Polská účast v čes. národním obrození I (1931); F. Vodička v knihách Počátky krás. prózy novočes. (1948, o překladu Ataly), Cesty a cíle obrozenské literatury (1958), v dosl. ke Krátké historii národu, osvícení a jazyka (1947) a v předml. k výboru Boj o obrození národa (1948); J. Levý v kn. Čes. teorie překladu (1957); J. Hrabák ve Studiích o čes. verši (1959) a v Listu Sdružení morav. spisovatelů 1947—48 (o překladu Ztraceného ráje). K. Hikl v LF 1911 (o pramenech a předlohách Slovesnosti); J. Vlček v LF 1912 (o romanci Oldřich a Božena); M. Hýsek v LF 1914 a 1919 (Jungmannova škola kritická); B. Havránek v Tvorbě 1947; K. Polák ve Slavii 1947—48 (Jungmannovo pojetí Goetha); J. Zima v SaS 1956 (o překladu Ataly). *rh*

Milan Jungmann

18. 1. 1922 Hořany u Mostu

Po maturitě na gymnasiu v Praze (1941) byl knihovníkem na ministerstvu osvěty (1942), potom pracovně nasazen. Po válce se vrátil na ministerstvo osvěty (do 1946) a zároveň začal studovat ruštinu a češtinu na filosofické fakultě Karlovy university (absolvoval 1950). Byl zprvu redaktorem časopisu Praha—Moskva (1954 až 1955), od r. 1955 dosud je redaktorem Literárních novin, kde soustavně kriticky sleduje především současnou českou prózu. Překládá z ruštiny (Gorkij, Avdějenko, Nikolajevová, Karnauchovová, též ve spolupráci s J. Petrmichlem, S. Machoninem aj.), píše doslovy k edicím různých českých i ruských autorů, je spoluautorem Nástinu dějin české literatury a školských čítanek; s M. Drozdou redigoval a předmluvou opatřil sborník materiálů z III. sjezdu sovětských spisovatelů (Literatura velké iniciativy, 1960).

V pravidelné kritické praxi snaží se Jungmann charakterizovat dílo především v jeho souvislostech s progresívními tendencemi soudobého literárního vývoje. V literárněhistorické monografii o Karlu Novém užil převážně jen životopisné metody, skládající z motivů díla obraz autorovy životní zkušenosti a vývoje jeho světonázorového stanoviska.

BIBLIOGRAFIE

Karel Nový (1960). *rp*

K

Martin Kabátník

† 1503

Pocházel z Litomyšle, kde provozoval asi krejčovské řemeslo; byl příslušníkem jednoty bratrské, která ho vyslala do východních zemí, aby poznal jejich náboženský život a hledal zbytky prvotní církve. Cestoval od března 1491 do listopadu 1492 a prošel Malou Asií až do Egypta. Protože byl neznalý písma, diktoval po návratu svá pozorování litomyšlskému písaři Adamu Bakalářovi, který je také vydal jako *Cestu z Čech do Jeruzaléma a Egypta* (1538). Obtížné putování málo vzdělaného cestovatele neznalého cizích jazyků je vylíčeno prostě; jako střízlivý praktik si K. všímal hlavně rozmanitých zvláštností cizího života i přírody. Vše přitom posuzoval podle měřítek vzatých z domova. Na jeho cestopisu je cenné to, že není jednostranně zaměřen na pozorování náboženského života, ale že zachycuje život v cizích zemích v celé jeho šíři; svou prostotou se odlišuje od soudobých cestopisů, jejichž autory převážně byli vzdělaní příslušníci šlechty.

EDICE A LITERATURA

Cestu z Čech ... vyd. J. V. Prášek (1894); J. Dostál, Cesty do Svaté země (1948). *zt*

Petr Kabeš

21. 6. 1941 Pardubice

Po maturitě na pardubické jedenáctileté střední škole (1958) studoval politickou ekonomii na Vysoké škole ekonomické v Praze (absolvoval 1963). Od r. 1959 publikuje básně v Kultuře, Hostu do domu, Plameni, Literárních novinách aj. Dvě knížky reflexívní lyriky ukazují Kabeše jako básníka intelektuální obraznosti. Autor hledá vnitřní podobu dnešního člověka, který překonává pocit odcizení a nalézá nové a hlubší mravní jistoty. Sbírka *Zahrady naboso* K. pohled prohlubuje, zbavuje moralizátorství a voluntarismu a dává mu i přesnější myšlenkové zaměření.

BIBLIOGRAFIE

Čáry na dlani (Bb 1961), Zahrady naboso (Bb 1963). *dm*

Josef Kadlec

21. 10. 1919 Plzeň

Po studiích na reálce v Plzni (1937) pracoval ve Škodovce jako kreslič. Po osvobození byl redaktorem v nakl. Svoboda (1945—50), redaktorem Nového života, tajemníkem Svazu čs. spisovatelů, kulturním atašé v Moskvě (1953—56) a šéfredaktorem časopisu Kultura (1957 až 1962). Nyní je šéfredaktorem Světové literatury.

Kadlec patří u nás k předním propagátorům sovětské literatury. Překládá Gorkého, Vasilevskou, Ivanova, Lidina, Šolochova, Chlebnikova, Turgeněva aj.; redigoval edici Spisovatelé Sovětského svazu, Knihovnu sovětských románů a spolu s B. Mathesiem Spisy Maxima Gorkého, nyní rediguje Novou sovětskou knihovnu; publikuje řadu doslovů k dílům M. Gorkého, K. Fedina, V. Někrasova, k mladé sovětské próze aj. a píše poutavé a zasvěcené fejetony i eseje o současném literárním životě v SSSR.

BIBLIOGRAFIE

Maxim Gorkij v Československu (studie, 1951), Moskevský čas (Fí 1960), Čas na Něvském (Fí 1961). *rp*

Svatopluk (Svata) Kadlec

19. 10. 1898 Libochovice

Před dokončením středoškolských studií musel odejít r. 1916 do války (na východní frontu a jižní frontu v Albánii), odkud se vrátil až r. 1919. Po dvou semestrech na pražské Vysoké škole technické zběhl k divadlu jako kočovný herec. Nakonec hrál v pražských divadlech (Národní divadlo, Akropolis), od r. 1928 se věnoval již jen literatuře. Ačkoliv psal také povídky, uveřejňované hlavně v Rudém právu, tvoří podstatu jeho vlastní tvorby poezie, kterou debutoval r. 1920 v Neumannově Kmenu a v Cestě.

Jednotlivé Kadlecovy sbírky jsou ovlivněny vždy jiným okruhem autorů, a tak se od sebe dosti výrazně odlišují. Ve wolkrovsky laděných verších ze začátku dvacátých let, knižně vydaných s několikaletým zpožděním *(Svatá rodina)*, nebrání sociální soucit radostně důvěřivému pohledu na svět Po protiměšťáckých gellnerovských šansonech a pamfletech *(Sketch-Book)*, hravých a slovesně experimentátorských, psaných za studijního pobytu ve Francii (1929—30), obrátil se K. k polohám niternějším, podporován v tom příkladem francouzských autorů, které překládal. Překladatelské činnosti věnoval se K. po vydání básnické prvotiny soustavněji než tvorbě původní. Patří k našim nejvýznamnějším překladatelům francouzské poezie (M. Jacob, F. Jammes, Sully Prudhomme, F. Mistral, P. Verlaine a hlavně Ch. Baudelaire). Po druhé světové válce publikuje překlady nejen poezie (V. Hugo, A. Rimbaud), nýbrž i divadelních her (P. Corneille, Molière) a próz (A. Camus, A. Maurois, G. de Maupassant, Stendhal).

BIBLIOGRAFIE

Svatá rodina (Bb 1927), Sketch-Book (Bb 1930, pseud. A. Dur), Černá hodinka (Bb 1932), Příliv (Bb 1934), Kroky na vodě (Bb 1941), Žena nejsou housle (D 1943, i prem.), Cestou (Bb, výbor, 1958), Ode všeho trochu (Bb pro děti, 1962). — Básnické adaptace: Milovat není jen mít rád (komedie podle Vallecasanky od Tirsa de Molina, 1954), Torquemada (tragédie podle V. Huga, 1954). — Překlady: Ch. Baudelaire, Výbor z poezie (1932); M. Jacob, Výbor z poezie (1932); P. Verlaine, Bibliosonety (1932); Ch. Baudelaire, Květy zla (1934, přeprac. vyd. 1948, def. vyd. 1957); F. Jammes, Okna do nebe (1936); Sully Prudhomme, Marné laskání (1937); F. Mistral, Zlaté ostrovy (1937); P. Corneille, Cid (1956), Molière, Hry (4 díly, 1953—56); A. Rimbaud, Výbor z poezie (1959) aj.

LITERATURA

V. Nezval v předml. ke Svaté rodině (1927); J. Hora v Almanachu Kmene (1934—35, o Přílivu); V. Pekárek v dosl. k výb. Cestou (1958). *pb*

Felix Kadlinský

18. 10. 1613 Horšův Týn
15. 11. 1675 Uherské Hradiště

Od r. 1635 byl členem jezuitského řádu, kde působil několik let jako profesor humanitních předmětů (hlavně v Jičíně, a pak 11 let jako hospodářský správce koleje v Uherském Hradišti). — Literární dílo Kadlinského tvoří převážně parafráze cizích děl náboženskovýchovných a hlavně básnických, jejichž přetlumočením usiloval o oživení domácí básnické tradice módním bukolismem a idylikou, které se k nám šířily přes Německo z Itálie a Španělska. Dokladem je jeho sbírka duchovní lyriky *Zdoroslavíček v kratochvilném hájíčku postavený* (1655), která parafrázuje sbírku Trutznachtigall Friedricha von Spee. K. také pilně překládal Životy svatých, z nichž je nejvýznamnější *Život a sláva sv. Václava* (1699 a pak ještě dvakrát), původně latinsky složený Janem Tannerem. Podle kroniky V. Háj-

ka z Libočan → sepsal *Život sv. Ludmily.* — I když našel napodobitele v Janu Hynkovi Dlouhoveském (1638 až 1701), který se k němu přihlásil dvoudílnou sbírkou Požehnané pole, na kterémž švitorný podletní slavíček poletuje a Zdoroslavíček na poli požehnaném, živou tradici se mu nepodařilo vytvořit, neboť úbytek vzdělanějšího publika brzdil rozvoj náročnější básnické tvorby. K. Zdoroslavíček však působil ještě na obrození; Václav Thám → z něho převzal do almanachu Básně v řeči vázané celé partie, přičemž z původně duchovní lyriky vytvořil lyriku světskou (rozmlouvání pastýřů a pastýřek). Odhalil tak bezděky charakteristický rys K. lyriky, totiž prolínání světské erotiky s mystickou láskou k bohu.

EDICE A LITERATURA

Z. Kalista: České baroko (1941). — J. Jireček v Osvětě 1881 (Idylická skládání ze XVII. věku). *zt*

Josef Kainar

29. 6. 1917 Přerov

Narodil se v rodině železničáře. Gymnasium studoval v Přerově, Olomouci a Hlučíně (maturita 1937), filosofickou fakultu (češtinu a francouzštinu) v Praze až do uzavření vysokých škol r. 1939. Za války vystřídal řadu nejrůznějších zaměstnání, po osvobození působil jako dramaturg Divadla satiry v Praze (1945 až 1946) a redaktor brněnské Rovnosti. Od r. 1947 je spisovatelem z povolání, rozsáhlá je též jeho spolupráce s divadlem, filmem a satirickými časopisy (kreslené vtipy). — Příspěvky ve Studentském časopisu (zde debut 1936), Moravskoslezském sborníku, Lidových novinách (Rozhlásky), v časopisech Hej-rup, Simplicius, Blok, Host do domu, Literární noviny, Kultura, Plamen aj. Byl členem Skupiny 42. Ojediněle publikoval pod pseudonymy Alexandr, Kain.

Umělecký talent J. Kainara je značně široký: píše divadelní hry i scénická pásma, fotografuje a kreslí vtipy, píše texty k tanečním písním a také skládá jejich melodie, jeho největší přínos však je v poezii. Zde navazuje na halasovskou tradici moderního českého básnictví (báseň—obraz, nikoli báseň—pásmo; tvořivé využití lidové poezie; slovesné experimentátorství), kterou osobitě pozměňuje a rozvíjí, především silnou příběhovostí: jeho mnohé básně tak oscilují mezi lyrikou a epikou. K. je v podstatě analytik (jeho verše jsou intelektuální povahy), nadaný hořce ironickým i útočně satirickým viděním skutečnosti. Odtud základní rys jeho poezie, jímž je přehodnocování skutečnosti dosud konvenčně viděné (cestou demaskování, depoetizace, absurdizace atd.); stavebným předpokladem tohoto přehodnocování je častá námětová, ideová, jazyková dvojplánovost jednotlivých básní. Byť byla K. poezie nesena převážně funkcí kritickou, nezůstává u negace a baladického ladění, nýbrž nabývá i funkce očistné. Pro splnění tohoto cíle se nezříká ani zkratkovitých poučení na závěr jednotlivých skladeb, i když přitom bohatě pracuje podtextem. — V prvním tvůrčím období (1940—47) musel K. dlouho a postupně překonávat těžký dobový pesimismus i víru v osudovou determinaci člověka, než dospěl k složité a svérázné obhajobě práv života, často zasuté pod nánosem skepse. Obnažoval kořeny lidské existence, vyjadřoval pocity odcizení a absurdity, které musí mít člověk v soudobém měšťáckém světě *(Nové mýty)*. Ve jménu blížící se výměny řádů odklízel „vyřazené lidské zboží", a to už nikoliv absurdní komikou jako v *Osudech*, nýbrž prostředky černého humoru a cynické perzifláže. V následujícím období (1948 až 1953) mocně K. elektrizovala nová společenská skutečnost. Pod patronancí Majakovského vytvořil zprvu jednu z nejlepších poúnorových sbírek politické poezie *(Veliká láska)*, později se však uchýlil k polohám monumentalizujícím, které osvěcovaly ideály a smiřovaly současné konflikty *(Český sen)*. V poslední době se K. důsledně, avšak na vyšším vývojovém stupni vrací ke své osobité metodě z prvního období. Jeho poezie vyslovuje jednak básníkův zásadní postoj k člověku, jímž je hořká, tedy nespokojená láska, jednak zásadní postoj k realitě *(Lazar a píseň)*. Tu je K. poezie zároveň jízlivým útokem na ty, kdož křiví její obraz: tj.

svéráznou reakcí na podstatu období kultu osobnosti. — Překládá z ruštiny (Majakovskij) a němčiny (Rilke).

BIBLIOGRAFIE

Příběhy a menší básně (Bb 1940), Nové mýty (Bb 1946), Cirkus plechový (D 1946, prem. 1945, s V. Lacinou a Z. Vavřínem), Osudy (Bb 1947), Říkadla (Bb pro děti, 1948), Veliká láska (Bb 1950), Zlatovláska (loutková hra, 1953, prem. 1952), Český sen (Bb 1953, spolu se Zlatovláskou st. cena), Jižní Morava (verše k fotografické publikaci, 1958), Zlatovláska (B pro děti, 1958), Nebožtík Nasredin (D 1959, i prem., prem. přeprac. verze 1963), Člověka hořce mám rád (Bb 1959), Poezie (výbor, 1960; zde i básně z netištěné sbírky Dvůr), Lazar a píseň (Bb 1960). — Provedené hry: Akce Aibiš (1946), Ubu se vrací aneb Drštky nebudou (1947).

LITERATURA

J. Hájek v kn. Osudy a cíle (1961); J. Opelík v kn. Jak číst poezii (1963), v HD 1956 a v Plameni 1961; J. Trefulka v NŽ 1958; J. Dewetter v ZM 1962 (Jak děti rozveselily smutného básníka). *jo*

Rudolf Kalčík

13. 9. 1923 Berehovo, Ukrajinská SSR

Gymnasium navštěvoval v Českém Krumlově a ukončil v Českých Budějovicích (1943), filosofickou fakultu vystudoval v Praze (čeština a filosofie 1945—50), učil ve Velvarech (1950), vojákoval jako pohraničník na Šumavě. Od r. 1955 je redaktorem časopisu Československý voják, kde publikuje většinu svých prací.

Kalčíkovy nevýrazné literární počátky (publikované pod pseud.) vystřídalo kolem poloviny padesátých let zejména úsilí vyjádřit hrdinství, které je skryto ve všední práci pohraničníků. Jeho próza je obnovením žánru dobrodružné literatury; vyznačuje se spádem a dějovou napínavostí (někdy docilovanou vnějšími prostředky), ctí silné chlapíky se smyslem pro povinnost. Nad dobrodružný žánr jde svou snahou vytěžit z dnešních konfliktů nové morální kvality. — Píše též filmové scénáře (Vstup zakázán, Král Šumavy).

BIBLIOGRAFIE

Setkání s vlkou (R 1947), Dvanáct stalinských zpěvů (B 1949, obě pod pseud. Josef Šimůnek), V hraničních horách (Pp 1954), Oheň v srdci (Pp 1955), Stráže na pomezí (text k fotografické publikaci, 1958), Král Šumavy (P 1960, zfilm.), Král Šumavy a povídky z hranice (Pp 1961).

Josef Jaroslav Kalina

9. 11. 1816 Nový Bor u České Lípy
22. 6. 1847 Praha

Syn cestmistra, studoval gymnasium v Praze, filosofii v Plzni, práva, která nedokončil, v Praze (od r. 1837). Studoval klasické i moderní jazyky, ale také přírodní vědy a filosofii. R. 1845 odešel za svou snoubenkou do Bělehradu, kde snad chtěl hledat i zaměstnání. R. 1846 se však vrátil přes Pešť (kde pobyl delší dobu u Kollára →) a Vídeň do Prahy. — Přispíval do Květů, České včely, Vlastimilu, Ost und West.

Současníci se obdivovali Kalinovu všestrannému nadání, vzdělání a slibné práci v řadě vědních oborů. Vynikal zejména ve filologii (zamýšlel sestavit jazykovou encyklopedii), zabýval se však i filosofií (neotištěné práce) a literární kritikou. Jeho básnická tvorba, neúplně dochovaná, je přetížena jazykovými archaismy a novotvary a i jinak umělecky nevyzrálá. V lyrice se pokouší vyslovit nejen romanticky vášnivý milostný cit, jehož naplnění hledá v mystické iluzi splynutí duší, nýbrž i city obecně lidské (elegie *Na matku mou*), a ojediněle dokonce revoluční nálady mladé generace, dozrávající pod vlivem polského povstání z r. 1830 (píseň *Vojenská*). K. epika vykazuje některé obdoby s poezií Erbenovou →: zobrazuje baladickými příběhy konflikty člověka porušujícího přirozené lidské vztahy, čerpá látku a morálku z lidového mýtu a opírá se formálně o lidovou tradici (K. sám také sbíral lidové písně). Od Erbena se však liší úzkým vztahem k písni kramářské (balada *Kšaft* byla také jako kramářský tisk vydána a stala se velmi populární) a náznakem sociálních motivů v některých baladách *(Hadrnice)*. — Překládal z angličtiny (Byrona), němčiny (Kleista, Höltyho), polštiny (Mickiewicze).

BIBLIOGRAFIE

Kšaft (B 1842), Zpěv o povodni roku 1845 (B 1845). Básnické spisy z pozůstalosti vydal F. Doucha a J. Vlček (1852) s životopisným úvodem Pomněnky z krátké života pouti J. J. Kaliny. „Filosofické drobnůstky" z pozůstalosti J. J. K. vydal pod názvem Upomínka na J. J. K. K. L. Kalina (1870).

LITERATURA

F. Frýdecký v předml. ke Kšaftu a ostatním básním (1916), v ČMF 1916 a ve Zvonu 1916; B. Václavek a R. Smetana v kn. České světské písně zlidovělé (1955); J. Horák v LF 1915; J. K. Martínek v Kiatovských listech 1916 (Zapomenutý básník); J. Pešek v Topičově sborníku 1916–17. *mř*

Josef Kalus

6. 2. 1855 Frenštát pod Radhoštěm
11. 12. 1934 Frenštát pod Radhoštěm

Narodil se v početné rodině tkalce. Vyučil se tkalcovství, řemeslo však opustil a studoval na učitelském ústavu v Příboře (od r. 1881). Od r. 1885 učil ve Staré Bělé u Moravské Ostravy, od r. 1889 v Čeladné. R. 1889 podnikl cestu do Terstu, Benátek a Lince. Od r. 1924 žil ve Frenštátě pod Radhoštěm. — Přispíval do Lumíru (poprvé 1877), Osvěty, Lidových novin, Hlasu lidu, Moravské revue, Našeho domova, do almanachů Máj (1878), Zora, Almanachu omladiny aj. Ohlas lumírovské poezie zaznívá v prostých verších o lásce k rodnému kraji *(Z Valašska)*, který zůstal trvalým inspiračním zdrojem Kalusovy poezie. Tento vliv překonal teprve v básnickém zpracování valašských lidových zvyků *(Valašsko v písních)*. Nejlepší z jeho tvorby jsou lyrickoepické básně s motivy pohádek a lidového vyprávění *(O Janíčkovi, Romance o smrti)*, v nichž střídmými básnickými prostředky zachytil drsný život, humor i básnivost valašského lidu.

BIBLIOGRAFIE

Písně Jos. Kalusa (Bb 1882), Z Valašska (Bb 1885), Oblaky (Bb 1887), Kresby a písně (Bb 1895), Přímořské dojmy a elegie (Bb 1903), Kopretiny (Bb pro mládež, 1904), Valašsko v písních (Bb 1906), O Janíčkovi (B 1911, zdram. 1922), Valašská senoseč (Bb 1917), Pampelišky (Bb 1925), Valašský král (B 1929), Tříst (Bb 1933), Postavy z „Černých myslivců" (vzpomínky, 1931), Vzpomínky (1932 a posmrtně ve 2 sv. 1936 a 1937), Jak život šel (paměti, 1933), Valašská svatba (Bb 1933), Valašské romance (Bb 1934). — Posmrtně: Na konci života (výbor pozdních veršů, 1935, vyd. s úvodem A. Novák), Romance o smrti (1935, vyd. Jar. Kalus) Valašské pohádky (Bb 1937), Člunek zpívá (Bb 1941, vyd. Vyplel). — Výbor z básní pod názvem Písně (1958, v usp. a s úvodem F. Horečky).

LITERATURA

Ad. Veselý: J. K. (1925). A. Novák v předml. k výboru Na konci života (1935). B. Slavík v Lumíru 1934–35. *dh*

Josef Vlastimil Kamarýt

21. 1. 1797 Velešín u Českých Budějovic
19. 3. 1833 Klokoty u Tábora

V l. 1812–17 navštěvoval piaristické gymnasium v Č. Budějovicích, kde se na celý život spřátelil s F. L. Čelakovským → a J. Chmelenským →, s nimiž pak studoval i filosofii na pražské universitě především jako posluchač B. Bolzana, který ovlivnil jeho náboženské cítění. Studium dokončil v Č. Budějovicích (1820) a tam vstoupil do bohosloveckého semináře. Své mládí vylíčil v romanci *Nanka* (1830). Vedle studií teologických se obíral estetikou a lingvistikou, přičemž si osvojil dobrou znalost francouzštiny, angličtiny, polštiny a z podnětu Čelakovského → i ruštiny, z níž přeložil mj. proslavenou Děržavinovu ódu Bůh. R. 1824 byl vysvěcen na kněze a po krátkém kaplanování v Táboře se r. 1825 stal kaplanem v blízkých Klokotech. — Přispíval do časopisů Rozmanitosti, Čechoslav (pod pseud. Jan Malický), Denice, Poutník slovanský, Časopis Českého muzea, Česká včela, Časopis katol. duchovenstva (1831, teoretická úvaha o církv. hudbě).

Těžiště Kamarýtovy literární činnosti bylo v souhlasu s tehdejším kultem lidové slovesnosti především ve sbírání národních písní. Z tohoto úsilí vznikl dvousvazkový svod *České národní duchovní písně*, čerpaný ze starých rukopisných i tištěných kancionálů a špalíčků lidového zpěvu a obsahující na 300 písní náboženského obsahu a lidové formy. V úvodu je důležité pojednání o povaze a významu duchovního zpěvu, vycházející z teoretických zásad Čelakovského →. Z úzké spolupráce s Čelakovským, jemuž K. pomáhal při sbírání písní světských, vznikly sbírky *Písně v národním českém duchu* a *Pomněnky anebo Rýmované propovědi nábožnosti, mravnosti a moudrosti*; v těch využil sice gnómického bohatství lidových pořekadel a přísloví, ale zároveň je oslabil nadne-

seným patosem a mravokárnou tendencí.

BIBLIOGRAFIE

Smíšené básně (1822), České národní duchovní písně (2 díly, 1831, 1832), Písně v národním českém duchu (1833), Pomněnky anebo Rýmované propovědi nábožnosti, mravnosti a moudrosti (1834). — Sebrané světské a duchovní básně vyd. K. bratr František r. 1867.

LITERATURA

A. Rybička v kn. Přední křisitelé národa čes. II (1884) B. Haluzický ve Výr. zpr. reálky v Brně (1912, o vlivu lid. písně na jeho poezii); Z. Nejedlý v kn. B. Smetana V (1951). P. Váša v ČL 1897 (o jeho duchovních písních). *mh*

Bohdan Kaminský

(vl. jm. Karel Bušek)

24. 2. 1859 Husa u Sychrova

13. 7. 1929 Poděbrady

V otcově závodě se vyučil řezbářem, v Turnově absolvoval jednoroční průmyslovou školu. V l. 1878—82 studoval na Akademii výtvarných umění v Praze, věnoval se však později žurnalistice a literatuře. — Přispíval do Lumíru (zde první příspěvek 1880), Šotka, Světozoru, České revue, Zlaté Prahy, Květů, Švandy dudáka aj. — Překládal z němčiny a francouzštiny.

Jako básník patří Kaminský k osobitějším následovníkům Vrchlického →; jeho poezie, často rétorická, monotónní a nadměrně sentimentální, chce být protestem proti světu sociálních nesrovnalostí, v němž jedinec marně hledá smysl života. V přírodní, intimní a reflexivní lyrice, inspirované často bolestnými osobními zážitky (smrtí sourozenců a rodičů, milostnými deziluzemi), dal K. výraz svému životnímu smutku, pocitům bezvýchodnosti, lidské osamělosti. Z drobné epiky zaujmou jistou dokumentární hodnotou žánrové básně ze světa pražské buržoazní smetánky *(Z Příkopů)* a některé básnické povídky, líčící s upřímným soucitem lidská dramata *(Muži a ženy)*; trpkou ironií a účastným zaujetím pro osudy žen jako by tu K. někdy předznamenával Machara → (báseň Magdaléna ve sbírce *Protesty*). Tragické příběhy lidí ubíjených egoismem a bezcitností společnosti vypráví K. také v řadě novel ze života pražské umělecké bohémy a chudé inteligence, jejichž prostředí znal z vlastní zkušenosti. Málo významné jsou četné K. humoristicko-satirické fejetony.

BIBLIOGRAFIE

Ztracené volání (Bb 1884), Kresby (Pp 1888), Rokoko (Bb 1889), Nová próza (Pp 1889), Den štěstí (1890), Různé panstvo (Pp 1891), Črty humoristické i satirické (Pp 1892), Z Příkopů (Bb 1892), Protesty (Bb 1892), Muži a ženy (Bb 1893), V šamotách (Bb 1893), Verše humoristické a satirické (Bb 1893), Mecenáš (P 1893), Nokturno (P 1895), Studie a povídky (1895), Dvě povídky (Bb 1895), Motivy ze Sychrova (Bb 1896), Zlomky románů (Bb 1898), Doma i jinde (Bb 1899), Povídky veršem (1900), Noem (B 1902), Bumbrlíček a jiné (Pp 1902), Cestou na Parnas (Bb 1902), Rozházené kapitoly (Pp 1902), Z ráje vyhnaný (R 1903), Na viole d'amour (Bb 1905), Kresby a řezby (Fí 1909), Návštěvou u chorého muže (Pp 1912). — Provedené hry: Náš dům v asanaci (1898, s K. Šípkem a V. Štechem), Posmrtně: Causerie o smrti a jiné verše z posledních let (1930). — Sebrané spisy v l. 1921—22 (4 sv., nedokončeno). — Z překladů: G. Hauptmann, Kolega Crampton (1900); F. Schiller, Valdštejn (1910); A. Vacquerie, Člověk třtina (1906); F. Wedekind, Komorní pěvec (1901); H. Drachmann, Byl jednou jeden král (1900); Dramatická díla Molièrova (1925—29, 17 sv., neúplné).

LITERATURA

J. Neruda v Podobiznách 4 (1957); F. X. Šalda v KP 1 (1949, o sbírkách Z Příkopů a Protesty) a v KP 4 (1951, o Zlomcích románů); A. Klášterský v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1930); A. Pražák v kn. Nezapomenutelní z Turnovska (1947) a v Rozpravách Aventina 1928—29. V. Brtník ve Zvonu 1928—29; H. Procházková v SV 1948—49 (o básni Má Tatána). *mř*

Vašek Káňa

(vl. jm. Stanislav Řáda)

23. 4. 1905 Kralupy nad Vltavou

Syn mnohočlenné rodiny deputátníka. Neměl možnost dosáhnout vyššího vzdělání, v Praze vychodil dvě třídy měšťanské školy. Strojnímu zámečnictví se doučil ve vychovatelně. Když byl odtud propuštěn, pracoval na svých toulkách po Rakousku a Jugoslávii příležitostně jako strojní zámečník, zemědělský dělník, elektroinstalatér, rybář, od r. 1938 jako brusič v Českomoravské-Kolben-Daněk v Praze, kde se po osvobození 1945 stal kulturním pracovníkem. Dnes pracuje jako spisovatel

z povolání. — Pod vlivem bosáckých povídek M. Gorkého začal psát o tulácích a nezaměstnaných, od r. 1930 působil jako dopisovatel revolučního dělnického tisku a záhy jako jeho reportér. R. 1930 se zúčastnil II. mezinárodní konference proletářských revolučních spisovatelů v Charkově. Příspěvky v Rudém právu, Tvorbě, Haló novinách, Literárních novinách, Novém životě aj.

Káňova předválečná tvorba vedla od reportáže k literatuře faktu, v níž syrovým, nepřikrášleným slovem obžalovával kapitalistický řád. Těžil látkově jak ze zkušeností vlastního trpkého dětství *(Dva roky v polepšovně, Nenávidím)*, tak z poznání periférie velkého města *(Somráci, Pasáci, flinkové a tuláci)* i periférie první republiky, tj. Podkarpatské Rusi v letech hospodářské krize *(Zakarpatsko)*. O jeho vstup do literatury a rozvoj talentu se významně zasloužili zvlášť J. Fučík →, E. Urx →, G. Včelička → a I. Olbracht →. — Po válce se K. soustředil na život dělníků v osvobozené vlasti a v novém společenském řádu, a to jak v reportážích *(Byl jsem při tom)*, tak zejména v dramatu. Vývojový význam pro novou dramatickou orientaci měla z obou K. her především *Parta brusiče Karhana*, dotýkající se poprvé otázky socialistického soutěžení na závodech; její vyznění oslaboval zjednodušený pohled na vztah mezi prací fyzickou a duševní. Hlavním K. přínosem do české literatury je literárně zpracovaná bezprostřední zkušenost příslušníka nejvykořisťovanější části dělnické třídy, ukázaná na osudech hladového a válkou demoralizovaného proletářského chlapce *(Válkou narušení)*; toto románové vyprávění postavil K. na svých reportážních knížkách vydaných za první republiky.

BIBLIOGRAFIE

Dva roky v polepšovně (Rpe 1930), Somráci (Rpe 1931), Pasáci, flinkové a tuláci (Rpe 1931), Zakarpatsko (Rp 1932, zkonfisk.), Nenávidím (Rp 1936), Parta brusiče Karhana (D 1949, i prem., zfilm., st. cena), Válkou narušení (R 1951), Patroni bez svatozáře (D 1953, prem. 1952), Byl jsem při tom (Rpe 1954).

LITERATURA

J. Hájek v kn. Čas dramatu (1957). Z. Pochop v NŽ 1953 (o románu Válkou narušení); J. Petrmichl v NŽ 1955. *fk*

Václav Kaplický

28. 8. 1895 Sezimovo Ústí

Studoval na gymnasiu a reálce v Táboře (maturita 1914), jako voják za první světové války vstoupil do legií v Rusku (1916), dostal se do rozporu s jejich vedením a byl jako delegát II. dobrovolecého sjezdu (po návratu do vlasti vydal s J. Řepkou sborník dokumentů *II. sjezd československého vojska na Rusi*, který tvoří materiálový pandán ke Kratochvílově → Cestě revoluce) vězněn na mysu Gornostaj u Vladivostoku. Koncem r. 1919 byl poslán jako vězeň do ČSR a předán soudu. Po několika kratších zaměstnáních stal se nakladatelským pracovníkem a zůstal jím v nejrůznějších funkcích až do r. 1950 (v Činu, Pokroku, 1930—35 v Družstevní práci, v Melantrichu, Novině, nakonec u K. Synka). Přitom se účastnil politického života, patřil k zakládajícím členům Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem, založil nakladatelství Pokrok, kde vycházely především překlady ze sovětské literatury. Žije v Praze jako spisovatel z povolání. — Před první válkou přispíval do studentského časopisu Obroda (poprvé 1913), do Jihočeských listů, Českého jihu, Národní politiky, po válce tiskl v levicových novinách a časopisech Rudé právo, Rudý večerník, Rozsévačka (zde na pokračování *Princezna z Košíř*) aj. Redigoval Průlom (1922—23), Literární noviny (1927—29), Panorámu, Hovory o knihách.

Kaplického první velká próza *Gornostaj*, napsaná nedlouho po první světové válce, vydaná však až r. 1936, vyrostla ze spisovatelových legionářských zážitků a vzbudila značnou pozornost svým demaskováním legionářské legendy vytvářené oficiálně za první republiky. Společenská satira, zvlášť ostrá satira politická, inspirovaná důvěrnou znalostí zákulisí politických stran a jejich vůdců, nejrůznějších městských prostředí, charakterů a typů, tvoří hlavní tematickou náplň jeho povídek a románů ovlivněných novinářským slohem (*Princezna z Košíř, Bomba v parlamentě, Červen v Pučálkách, Něžný manžel* aj.). — Na pokus o historickou prózu

napsanou za okupace *(Kraj kalicha)* soustavně navázal na počátku padesátých let řadou historických románů a románových kronik především z dějin selských povstání 17. až 19. století. Snaží se v nich se značnou dokumentární šíří ukázat všude účast lidových mas na spoluvytváření českých dějin *(Čtveráci, Železná koruna, Smršť, Rekruti, Zaťatá pěst)*. Pro tato díla je příznačný živý smysl vypravěčský a kritický vztah k historickému materiálu. Snaha přiblížit historické dění současnosti vede však autora leckdy k násilné aktualizaci.

BIBLIOGRAFIE

Princezna z Košíř (R 1927), Bomba v parlamentě (R 1933), Gornostaj (R 1936), Zrádná obálka (R 1938), Pozor, zlý člověk! (R 1941), Červen v Pučálkách (R 1941), U tří lásek (P 1941), Ještě nehřmí (R 1942), Něžný manžel (R 1943), To bylo tenkrát (Pp 1943), Kraj kalicha (R 1945), Hvězda na východě (R 1946), Ďáblem posedlí (P 1946), Panička (R 1946), Květnové dni (P 1946), Čtveráci (R 1952), Železná koruna (R 1954, 2 sv.), Smršť (R 1955), Rekruti (R 1956), Listy z kronik (Pp 1958), Zaťatá pěst (R 1959), O věrnosti a zradě (Pp pro mládež. 1959), Dobří přátelé (Pp pro mládež. 1961). — Dílo V. K. v Čs. spisovateli od r. 1955 (zatím 8 sv.).

LITERATURA

F. Benhart v NŽ 1954.

Karel Kapoun

31. 10. 1902 Dubňany u Hodonína
10. 6. 1963 Tišnov

Vystudoval reálku v Hodoníně a kurs pro vzdělání učitelů v Brně. Od r. 1921 učil v Mikulčicích u Hodonína, pak v Lužicích a v l. 1929—44 v Moravské Nové Vsi u Hodonína. R. 1945 se ujal vedení literárního oddělení brněnského rozhlasu, brzy však se pro onemocnění musel trvalého povolání vzdát. Značný vliv na jeho básnický vývoj mělo seznámení s B. Václavkem → r. 1932. První příspěvky otiskl v břeclavském časopise Stan, přispíval do Indexu, Lumíru, Listů, Rovnosti, Tvorby, Hosta do domu, Plamene aj.
Ústřední oblastí i podnětem Kapounovy lyriky je roznícení nad krásou ženy. Jednou ženu hravě opěvuje s chlapeckým okouzlením, jindy ji monumentalizuje jako prostřednici svého vztahu k základní problematice lidského bytí. I v nejvýznamnější K. předválečné sbírce *Neviditelná polnice*, jež jako jedna z prvních už na jaře 1938 vyzdvihla národně obranné téma, záleží osobitost K. společensky aktivní poezie v odvážném prolínání intimních a erotických motivů s prožitky člověka odhodlávajícího se k boji za svou zemi. — Obdobné prostupování zůstává charakteristickým rysem i druhého období K. tvorby, které po osmileté odmlce začíná sbírkou *Velké objetí*. V této době, kdy se napětí autorovy metafory snižuje a kdy s motivem navždy uchovávaného chlapectví a s pocitem přátelství k útulnému světu sílí K. humor a důvěra v možnosti improvizační techniky, jsou K. básně založeny na hravých paradoxech, zintimňujících velká témata (smrt, dobývání kosmu, plynutí času). Tento postup, s nímž šťastných výsledků K. dosahuje zvláště ve verších o dětech *(Česaná větříčkem)*, vede však někdy k titěrnosti a mechanickému rozmělňování nalezených postupů. Neproblematickým, důvěrným vztahem ke světu, prostotou a hravostí jazyka mají K. verše blízko k lidové písni a říkadlům.

BIBLIOGRAFIE

(vesměs básně) Albatros (1930), Tep v těle (1934), Závrať (1936), Neviditelná polnice (1938), Potmě (1939), Osvětlená okna (1941), Ty a já (1941), Socho, smím? (1946), Nedobojuješ — nedosníš (1947), Byli tu ... (1948), Noční jízda (1948), Velké objetí (1956), Doma (1958), Neodcházej (1958), Obsaďte všechny hvězdy (1960), Pírko (pro děti, 1961), Ohnivá čára (1961), Česaná větříčkem (1962), Holubička (pro děti, 1962), Model světa (1962), Spí moře v české slze (1962), Co mně vyprávěly (pro děti, 1962). — Posmrtně: Kdyby tak šeřík nevoněl (Bb 1963). — Výbory: Nedomilováno (1963, usp. J. Skácel).

LITERATURA

J. Skácel v dosl. k výboru Nedomilováno (1963). M. Kundera v LN 1958 (č. 51—2. O prostotě a metaforě); J. Fried v Plameni 1962 (o Ohnivé čáře); Z. Kožmín v Plameni 1962.

Jan Karafiát

4. 1. 1846 Jimramov
31. 1. 1929 Praha

Studoval na gymnasiu v Litomyšli a Güterslohu (1862—66), teologii v Berlíně,

v Bonnu a ve Vídni (do 1869), potom byl krátce vychovatelem v Německu, v l. 1871—72 pobýval ve Skotsku. Jako evangelický duchovní působil na různých místech v Čechách, od r. 1873 byl učitelem evangelického semináře v Čáslavi, v l. 1875—95 farářem ve Velké Lhotě na Valašsku. Od r. 1895 žil na odpočinku v Praze, kde vydával Reformované listy (1896—1905). Vydal kritické vydání Bible kralické z r. 1613 (1887).

Svými *Broučky*, vydávanými až do 10. vydání r. 1910 anonymně, zasáhl Karafiát významně do vývoje literatury pro děti. Stylisticky zdařilé vyprávění o idylickém životě svatojánských broučků vyjadřuje prostou lásku k přírodě a touhu po ideálních vztazích mezi lidmi. Evangelický názor pasívního smíření se životem, řízeným boží prozřetelností, snížil sice jejich význam pedagogický, ale poetičnost alegorie a vypravěčské umění zajistily Broučkům v literatuře pro menší děti místo na dlouhou dobu. Od třicátých let byla jejich obliba zatlačena knihami O. Sekory → o činorodém mravenci Ferdovi.

BIBLIOGRAFIE

Mistr Jan Hus (studie, 1872), Kamarádi (P 1873), Broučci (1876, r. 1948 vyšlo 76. vydání; několikrát zdramatizováno), Reformovaný zpěvník (1876), Rozbor kralického Nového zákona co do řeči i překladu (1878), Broučkova pozůstalost (P 1900, 2 sv.), Šestnáctero pražských kázání (1905), Paměti spisovatele Broučků (1919—28, 5 sv.). Výbor Karafiátova čítanka usp. F. Kučera (1924). — Z dopisů spisovatele Broučků J. K. (1934). — Bibliografie v monografii J. L. Hromádky (1925).

LITERATURA

J. L. Hromádka: J. K. (1925); Nad K. Broučky (1941). *dh*

Josef František Karas

4. 12. 1876 Tišnov

19. 2. 1931 Dluhonice u Přerova

Po nedokončených gymnasijních studiích v Brně byl nějaký čas hercem a písařem, pak pracoval jako novinář v brněnském Pokroku (1904—07) a v Ostravských listech (1907—10); v l. 1911—14 vydával a řídil ve Valašském Meziříčí pokrokový týdeník Palacký, po první světové válce působil v redakci přerovských časopisů Obzor a Haná. Podstatnou část svého literárního díla napsal na Hutisku u Rožnova p. Radhoštěm, kde žil v l. 1914 až 1926.

Těžištěm Karasovy rozsáhlé beletristické práce, jež čítá bezmála sto padesát děl nejrůznějších žánrů i hodnot, je historický román převážně z moravského prostředí, z něhož K. čerpal též náměty pro divadelní hry, prózy s aktuálně společenskou problematikou i pro knížky určené mládeži, kde opět převládají látky historické. V prózách, psaných zpravidla bez důkladnějšího studia pramenů a vyšších záměrů uměleckých i bez patrnější snahy o povahopisné prokreslení aspoň hlavních postav, snažil se K. v dějově poutavých příbězích přiblížit širokým čtenářským vrstvám dějiny Moravy od nejstarších dob až po epochu národního obrození. Lidovýchovný charakter mají K. kulturně historické brožury a časové úvahy, příznačně dokreslující jeho novinářskou práci (Dělnickým ženám, 1906; Kapitoly o menšinách, 1912; Habsburkové a český národ, 1918; O K. Havlíčkovi Borovském, 1921 aj.).

BIBLIOGRAFIE

Doloróza (R 1906), Divoký muž (P 1908), Hořké časy (R 1911), Kosové (D 1912), Zátoka mrtvých (R 1912), Ondra Foltýn (R 1913), Na rodné hroudě (D 1913) Krvavé krůpěje (Pp 1914), Do čtyř artikulů (R 1915), V plamenech (R 1916), Valašská vojna (P 1917), Na vlnách Adrie (R 1917), Olšovec (R 1918), Kostnické plameny (D 1918), Záplava (R 1919), Smutná planina a jiné povídky (1920), Bělohorská mračna (D 1920), Božec Adam (P 1920), Archa proti arše (R 1922), Librova nevěsta (D 1922), Bitva (románová trilogie: Tajemná hlubina, Svědomí gladiátorovo, Halali, 1922), Ke staroměstskému lešení (R 1922), Dolinečko moja (Pp 1923), Čeští otroci (Pp 1923), Valdštýnův tábor (R 1923), V soumraku (Pp 1925), Hasnoucí půlměsíc (R 1925), Kalich na Sioně (P 1925), Mezi dvěma vrchy (R 1925), Na Běhání (R 1925), Spartakus (R 1925), O kalich a národ (R 1926), Medvědí údolí (R 1927), Portášské historie (Pp 1926) aj. — Sebrané spisy u Kočího v l. 1922—27 (20 sv.). — Bibliografie díla J. F. K. v Lit. rozhledech 1926—27. *jn*

Jiří Karásek ze Lvovic

(vl. jm. Jiří Antonín Karásek)

24. 1. 1871 Praha

5. 3. 1951 Praha

Pocházel ze staré měšťanské rodiny, vystudoval gymnasium v Praze a po maturitě (1889) začal studovat bohosloví, jež po dvou letech opustil. Stal se poštovním úředníkem, později ředitelem knihovny ministerstva pošt a správcem Poštovního muzea. Shromáždil velkou sbírku obrazů, grafiky (zejména slovanského výtvarného umění) i cenných archívních památek, kterou jako Karáskovu galerii věnoval Tyršovu domu v Praze (nyní v Památníku národního písemnictví). — Spolu s A. Procházkou → byl nejdůslednějším představitelem české dekadence; r. 1894 spolu založili orgán této literární skupiny Moderní revui. Kromě tohoto časopisu, který spoluredigoval a kam psal až do jeho zániku (1925), přispíval do Vesny (od r. 1891), Nivy, Literárních listů, Rozhledů, Lumíru, Literárních rozhledů, Rozprav Aventina (zde v 7. roč. otištěny K. vzpomínky na počátky Moderní revue), Fronty (1934) aj.; další vzpomínky otiskoval v Národní práci a Národní politice. Kromě Moderní revue redigoval časopisy Týn (1920—21), Okultní a spiritistickou revui (1923—24), spoluredigoval Nový hlas (1932) a Český bibliofil. Studií o kritice v Moderní revui přispěl do sborníku O českou literární kritiku (1940). Vydal a úvody opatřil Dopisy K. Hlaváčka M. Balounové, Výbor básní Ot. Březiny, Grafické listy V. Hollara Malá Strana, F. Kubašty Melancholii Strahova. Uspořádal sborník Tryzna za básníka K. Hlaváčka, přepracoval román J. J. Kolára Pekla zplozenci, upravil Arbesova Romaneta.

Ve svém beletristickém díle usiloval Jiří Karásek ztělesnit představu dekadentní literatury z konce století: veden často jen provokující snahou, pokoušel se realizovat v české literatuře díla, která by vyjadřovala stesk, únavu a zhnusenost překultivovaných, úpadkových a vnitřně churavějících duší, v evropské literatuře představovaných hrdiny próz J. K. Huysmanse, J. Péladana, S. Przybyszewského, O. Wilda aj. Vědomí úpadku vládnoucí měšťanské společnosti a krize ideálů českého národního života, která vedla u generace devadesátých let ke ztrátě iluzívních společenských jistot a k adoraci nezávislého tvůrčího individua, se v myšlenkovém východisku i v estetickém ideálu českých dekadentů zvrátilo v subjektivismus, v aristokratické pojetí umění s okázale estétským gestem, v hlásání odvratu od života, v opojení zánikem, smrtí a vybičovanou, morbidní erotikou. K. vyjadřuje velmi uvědoměle a programově všechny tyto životní pocity, jimž se nejadekvátnějšího výrazu dostalo zejména v jeho lyrice. V ní rozvádí typické dekadentní obrazy znechucené senzuality, sexuální perverze a chorobných nálad, které působily už ve své době značně monotónně a strojeně. Přesto v nejlepších číslech své lyriky, využívající s parnasistickou kultivovaností tradičních strofických útvarů (zejména sonetu), alespoň částečně oživil (na rozdíl od své prózy a dramatu) dobové klišé bezprostředním vyjádřením hluboké osobní bolesti ze životního osamocení a marnosti lidské existence *(Zazděná okna, Písně tulákovy o životě a smrti)*. — K. próza, která není bez vlivu domácí inspirace (Zeyerovy → obnovené obrazy, Arbesova → romaneta), přechází od monografických, děj potlačujících studií psychologie výjimečných, z reality vyvržených postav *(Gotická duše)* k novoromantické fantastičnosti složitých, dobrodružných příběhů, odehrávajících se ve výjimečných, tajuplných a dekorativně působících scenériích a často těžících z psychologie zrůdných lidských případů, z motivů homosexuální erotiky, perverze, šílenství a okultismu. — Zatímco K. beletrie, k níž patří i několik knižních, na inscenaci rezignujících dramat, působí většinou jen jako dokument literárního vývoje, svůj relativní význam si zachovává jeho činnost kritická, již se zejména od r. 1893 podílel na kritickém nástupu generace devadesátých let. V prvních letech usiloval (v duchu dobových snah o zvědečtění kritiky) aplikovat ve svých statích (např. o Ibsenovi nebo Nerudovi) metodu Hennequinova estetického, psychologického a sociologického rozboru. V dalším svém vývoji se K. postupně přikláněl k pojetí

tzv. kritiky diletantní, jejíž vzor byl nalézán v úvahách A. France; v duchu dobových představ zdůrazňuje K. potřebu jedinečného, osobního a náladového zaujetí dílem, posuzování knih a autorů z ryze subjektivního hlediska, které umělecky vnímavý kritik-spolutvůrce sugeruje svému čtenáři. V rámci tohoto pojetí impresionistické kritiky, vědomě rezignující na objektivitu estetického soudu, dokázal však K. někdy postihnout typické rysy vnitřní umělecké organizace díla (např. ve stati o překladech Baudelaira).

BIBLIOGRAFIE

Bezcestí (R 1893), Zazděná okna (Bb 1894), Sodoma (Bb 1895), Stojaté vody (P 1895), Kniha aristokratická (Bb 1896), Sexus necans (Bb 1897), Legenda o melancholickém princi (P 1897), Mimo život (P 1897), Ideje zítřku (Ee 1898), Hořící duše (D 1899), Gotická duše (R 1900), Renesanční touhy v umění (Ee 1902), Impresionisté a ironikové (eseje a kritiky, 1903), Lásky absurdné (Pp 1904), Hovory se smrtí (Bb 1904), Sodoma (Bb 1905; 1. vydání z roku 1895 zkonfiskováno), Apollonius z Tyany (D 1905), Chimérické výpravy (Ee 1905), Umění jako kritika života (Ee 1906), Sen o říši Krásy (D 1907), Román Manfreda Macmillena (1907), Cesare Borgia (D 1908, prem. 1913), Endymion (Bb 1909), Scarabeus (R 1909), Posvátné ohně (Pp 1911), Jan Neruda (studie, 1911), Ostrov vyhnanců (Bb 1912), Král Rudolf (D 1915, prem. 1918), Zlatý triptych (Pp 1919), Obrácení Raymunda Lulla (P 1919), Legenda o Sodomovi (P 1920), Legenda o ctihodné Marii Elektě z Ježíše (P 1922), Barokové oltáře (Pp 1922), Zastřený obraz (R 1923), Ganymédes (R 1925), Tvůrcové a epigoni (Ee 1927), Genenda (P 1928), Písně tulákovy o životě a smrti (Bb 1930, st. cena), Cesta mystická (Ee 1932), J. S. Machar (E 1934), Dílo Fr. Bílka (E 1936), Ztracený ráj (R 1938), Pražské Jezulátko (Pp 1939), Poslední vinobraní (Bb 1946) aj. – Sebrané spisy J. K. v Aventinu v l. 1921–32 (19 sv.).

LITERATURA

F. Soldan: J. K. ze L. (1941), F. X. Šalda v KP 2 (1950, Z nové čes. beletrie – o Stojatých vodách), KP 4 (1951, o sbírce Sexus necans a Hořící duši), KP 9 (1954, o Posvátných ohních) a v ŠZáp 1930–31 (o jeho lyrice); K. Sezima v Podobiznách a reliéfech (2. vyd. 1927, o próze a kritice); F. Götz v kn. Básnický dnešek (1931). J. K. v Nedělním listu z 6. 4. 1941 (o datu svého narození). *ll*

Karel IV.

14. 5. 1316 Praha
29. 11. 1378 Praha

Král římský a český od r. 1346, císař římský od r. 1355, syn Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny. Svým vzděláním byl výjimkou mezi soudobými panovníky. Založením pražské university 1348 zasloužil se o rozvoj české vědy, povoláním reformního kazatele Waldhausera do Prahy nepřímo přispěl ke vzniku domácího hnutí o nápravu v církvi, které vyústilo v husitství. Jako iniciátor i autor zasáhl do různých literárních žánrů. Sepsal sbírku náboženských traktátů *Moralitates* a *Legendu o sv. Václavu*, po francouzském vzoru sestavil *Korunovační řád českých králů*, dal podnět ke kronikářským pracím Beneše Krabice z Weitmile († 1375) a italského minority G. Marignoly († asi 1358), podílel se na kronice Přibíka Pulkavy z Radenína († 1380); z jeho podnětu a patrně i za jeho součinnosti vznikl zákoník *Majestas Carolina* (který nebyl šlechtou přijat, protože se snažil omezit její moc). V souvislosti s K. kulturními zájmy snad vznikla i česká verze nábožensky výchovných spisů, jako je Pasionál a Život Krista Pána. Nejvýznamnějším K. dílem je autobiografická *Vita Caroli* (Život Karlův), dovedená k r. 1340 (později jiným autorem z K. blízkosti doplněná až k r. 1346); patří k nejlepším memoárovým dílům své doby. Je psána se smyslem pro individuální charakteristiku, který je v podobných soudobých dílech neobvyklý; autor v ní nezastírá ani své neúspěchy a poklesky. K. psal výhradně latinsky, třebaže dobře ovládal češtinu, francouzštinu, italštinu i němčinu.

EDICE A LITERATURA

Spisy císaře Karla IV., vyd. J. Emler (1878); Vita Caroli lat., stč. i staroněmecky, vyd. J. Emler. Fontes rerum Bohemicarum 3 (1882); v novočes. překl. Vlastní životopis Karla IV. vyd. J. Pavel (1940 a 1946); Majestas Carolina, vyd. H. Jireček, Codex juris Bohemici 2, 1870. *ep*

František Matouš Klácel

7. 4. 1808 Česká Třebová
17. 3. 1882 Belle Plaine, USA

Vystudoval v Litomyšli gymnasium (1825) a filosofii (1827, zde byl žákem osvícenského svobodomyslného filosofa B. Buzka), bohosloví v Brně (1833). R. 1827

se stal členem řádu augustiniánů, byl klášterním knihovníkem, od r. 1835 profesorem filosofie v Brně. R. 1844 byl zproštěn profesury pro názory neshodující se s učením církve. Krátce žil jako knihovník u barona A. Veitha v Liběchově u Mělníka (1844, v té době se na zájezdu do Lipska seznámil s lužickosrbským spisovatelem J. P. Jordanem, pod jehož jménem později otiskl některá díla), byl však církevními představenými donucen k návratu do kláštera. R. 1848 se živě účastnil veřejného života jako redaktor dvou moravských listů, člen Národního výboru a delegát Slovanského sjezdu. Veden přesvědčením o možnosti uskutečnit lepší svět spojeným úsilím lidí stejně pokrokově a humanisticky smýšlejících, založil r. 1850 Českomoravské bratrstvo, pro něž získal B. Němcovou →, I. J. Hanuše (1812—69), J. Helceleta (1812—76) aj., které se však záhy rozpadlo. Za obnovené reakce, donucen znovu k pobytu v klášteře (od r. 1853), působil jako vychovatel v měšťanských rodinách a věnoval se literární práci, trpěl však veřejnými poměry i osobní krizí. Obojímu chtěl uniknout odjezdem do Ameriky (1869), kde se znovu s neúspěchem pokusil o založení společnosti obdobné Bratrstvu, obce Jednota svobodomyslných. Žil s různým zaměstnáním, nejčastěji jako redaktor, v Iowa City, Milwaukee, Chicagu, Coopertown, Kossuthtown, Kewaunee aj., nakonec v Belle Plaine jako vychovatel. — Přispíval do Časopisu Českého muzea (zde např. Kosmopolitismus a vlastenectví s obzvláštním ohledem na Moravu) a do novin, které redigoval. Psal i pod pseud. F. Třebovský. — Redigoval Týdeník (Ohéralův, 1848), Moravské noviny (1848 až 1852), v Americe Slovan amerikánský, Týdeník pro politiku, vědu, umění, zábavu a vzájemnost všech Slovanů amerických (Iowa City 1869—75), Hlas Jednoty svobodomyslných (v Chicagu 1872 až 1880), Svojan (v Chicagu 1873), Hospodář, časopis pro rolnictví, zahradnictví a hospodářství vůbec (v Milwaukee 1879 až 1881).

Jako profesor filosofie v Brně vštěpoval Klácel posluchačům ušlechtilé morální zásady lidského spolužití a probouzel v nich národní uvědomění. Tato pedagogická činnost, obsah jeho filosofie, silně ovlivněné Hegelem (zvláště jeho dialektikou), i K. poezie budily nelibost církevní hierarchie. Jeho dvě sbírky časoměrných veršů (*Lyrické básně* a *Básně*) představují výběr (z obavy před cenzurou již upravený) z myšlenkově smělé, byť formálně nevytříbené společenské a politické lyriky, jejíž hlavní notou byl odpor k světské i církevní moci, vlastenecké a slovanské cítění, oslava husitství, Francouzské revoluce a polského povstání z r. 1830, opěvování svobody a rovnosti lidí (řada básní zůstala v rukopisné pozůstalosti). Didaktická poezie (*Jahůdky ze slovanských lesů*) je pozoruhodná satirickými šlehy na společenské poměry i sociálním zájmem (ve sbírce je první narážka na bídu českých tkalců). Cenné je svérázné zpracování Goethova zvířecího eposu Reinecke Fuchs, satiricky laděná báseň *Ferina lišák*, která v příbězích z říše zvířat, lokalizovaných do moravského prostředí, skrývala kritiku soudobého uspořádání společnosti a metternichovského absolutismu.

Svou žurnalistickou činnost (především v Moravských novinách), jíž se snažil působit politicky výchovně obdobně jako v Čechách Havlíček →, spojoval K. s prací literární. Jejím nejcennějším plodem se staly *Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu*, psané pro B. Němcovou →, v nichž K. poprvé v české literatuře sleduje vývoj myšlenek o dokonalém uspořádání společnosti od Platóna až po utopický socialismus, vnášeje do výkladu i vlastní názory a všímaje si sociálních poměrů domácích. Ve *Slovníku pro čtenáře novin* podával K. své čtenářské obci výklad základních politických a filosofických pojmů. Jestliže v těchto spisech stál v podstatě na stanovisku dobového liberalismu, v pozdějších pracích slovníkových a encyklopedických, zejména z let šedesátých, si všímal vždy více otázek sociálních (*Enzyklopädische Erinnerungen*) a uplatňoval vždy rozhodněji demokratická hlediska. V Americe chtěl dále pracovat na uskutečnění utopických snů o spravedlivém společenském řádu a výchově lidí jak popularizačními filosofickými a naučnými spisky, tak časopisy, které tam založil a redigoval

(v některých podával zprávy o dělnickém hnutí v USA a o pařížské Komuně).

BIBLIOGRAFIE

Lyrické básně (1836), Erläuterungen der wichtigsten philosophischen Ausdrucke (Vysvětlení nejdůležitějších filosofických výrazů, 1836), Básně (1837), Mostek aneb Sestavení skromných myšlének o tom, na čem každému záleží (mos. pojednání, shrnující nauku B. Buzka, 1842), Počátky vědecké mluvnictví českého (1843), Erina Lišák z Kunterdy a na Klukově (B 1845, v Lipsku pod jm. J. P. Jordan), Jahůdky ze slovanských lesů (Bb 1845, v Lipsku pod jm. J. P. Jordan), Bájky Bidpajovy (adaptace, 2 sv., 1846 a 1850, 1. sv. s pseud. F. Třebovský), Dobrověda (mos. spis o etice, 1847), Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu, otištěné z Moravských novin (1849), Slovník pro čtenáře novin, v němž se vysvětlují slova cizího původu (1849), Enzyklopädische Erinnerungen ... (1868, anonymně), Věčný kalendář čili Kniha svojanovská ... (1877, Milwaukee), Historie Spojených států amerických (1878, Milwaukee). — Pojednání Svoboda a nemýlenství vyšlo v Chicagu 1887. — Z Klácelových dopisů (Čsp. Muzejního spolku v Olomouci 1937, připr. A. Neumann). — Bibliografie publikací, které vydal F. M. K. v USA, uvedena v knize Tyl—Němcová—Klácel (1955).

LITERATURA

J. Kabelík: F. M. K. (1908), v předml. k Ferinovi Lišákovi (1906), v ČMM 1907 (o pozůstalosti) a v Besedách času 1909 (o Bratrstvu); R. Dvořák: F. M. K. a založení Moravských novin r. 1848 (1908) a v ČMM 1908. J. Habenicht v kn. Dějiny Čechů amerických (St. Louis 1905); J. Vlček v kn. Kapitoly z dějin čes. lit. (1952); S. Souček ve sbor. Z dějin čs. lit. (1920) a v LF 1905; L. Svoboda ve sborníku Přátelský kruh B. Němcové (1946) a v předml. k Listům přítele k přítelkyni (1948); M. Trapl ve sborníku Tyl—Němcová—Klácel (1955, o pedagogickém díle), ve Sborníku VŠP v Olomouci, Historie (1955, o jeho naučném slovníku) a v Acta Univ. Palackianae Olomucensis. Philologica 1 (1960, o korespondenci). J. Krejčí v Prager deutsche Studien, 1908 (o zpracování Goethova díla Reinecke Fuchs); K. Krejčí v LN 1948 (Čes. slovník revolučního myšlení) a v LF 1948 (o jeho vztahu k petraševcům); J. Bartušek ve Sbor. prací fil. fak. brněnské univ., řada lit. věd. D 7 (1960).

mř

Antonín Klášterský

25. 9. 1866 Mirovice u Písku
3. 10. 1938 Praha

Syn obchodníka. Po maturitě na gymnasiu v Praze (1885) vstoupil na právnickou fakultu. Po studiích se stal koncipistou Zemského výboru (1894), v jehož službách setrval do r. 1926, nakonec ve funkci sekčního šéfa. R. 1896 a znovu r. 1898 podnikl delší cestu do Bavor, Švýcar a do Itálie; od r. 1924 zajížděl pravidelně na Chodsko. — Byl organizátorem kulturního života, měl účast na založení spisovatelského družstva Máj (1888), jako tajemník IV. třídy Akademie se přičinil o založení Zeyerova fondu, pečoval o spolek na podporu spisovatelů Svatobor a o úpravu zákona o právech autorských. Byl redaktorem Sborníku světové poezie (1910—38) a spoluredigoval Sborník Společnosti J. Vrchlického (1915 až 1934).

V původní básnické činnosti je Klášterský převážně lyrikem, který vyšel z Nerudy →, Vrchlického → (ve znělce a sestině) a někde i Sládka →. Napsal mnoho knih lyriky milostné, přírodní a vlastenecké, sentimentálních žánrových obrázků a básní cestopisných, pokoušel se o balady a romance i o nápodobu lidové poezie, především chodské, ale nikde se neprojevil umělcem ani objevným, ani osobitým. Zásluhy si získal jako překladatel, zvláště poezie anglo-americké. Jeho snahou bylo vyplnit mezery v české překladatelské tradici. Ani zde se však neprojevil jako překladatel autorovi kongeniální, šlo mu víc o vystižení myšlenky díla než jeho hodnot estetických. Nejcennější z jeho překladatelské práce bylo dokončení Sládkem → zahájeného překladu celého díla Shakespearova; poprvé vydal překlad jeho Sonetů.

BIBLIOGRAFIE

Ptačí svět (Bb 1889), Salón paní starostové (D 1888), Živým a mrtvým (Bb 1889), Spadalé listí (Bb 1890), Písně z práce (Bb 1891, pseud. A. K. Lešan), Drobty života (Bb 1892), Epické básně (1892), Poli a lesy (Bb 1892), Pražské motivy (Bb 1893), Srdce i duše (Bb 1894), Noční violy (Bb 1894), Živé stíny (Bb 1895), Vzpomínky z jihu (Bb 1897), Tmavé růže (Bb 1898), Myška na zkušené (veršovaná pohádka, 1899), Sonety tiché pohody (1900), Nové básně (1901), Cestou podle moře (Bb 1902), Jan Obrobijce a Krasava a zvíře (Pp 1903), Pohádka o Popelce a Jan a boby (1903), Ali Baba a čtyřicet zlodějů (P 1903), Modrovous a Kocour v botách (Pp 1903), Uzlíček pohádek (soubor dříve vyšlých pohádek, 1903), Modré zvonky a jiné verše pro děti (1904), Sny a toulky (Bb 1905), Sonety prchavých okamžiků (1907), Z čarovné studánky (Bb pro děti, 1909), Z českých žalmů (Bb 1911), České balady a romance a jiné básně (1913), Ironické sicilián y (Bb 1913), Ze zápisníku mrtvého (B 1917), Zaváto (Bb 1918), Slunný den a jiné verše pro děti (1918), Na

českém jihu a jiné básně (1920, rozšíř. vyd. 1922), Dojmy a nálady (Bb 1920), J. V. Sládek, jeho život a dílo (1922), Dědův odkaz (libreto podle A. Heyduka k hudbě V. Nováka, 1923), V září svobody (Bb 1923), Sonety babího léta (1926), Chodský písně (1926, výbor 1939), Zimní pohádka a jiné básně (1927), Probuzení (Bb 1929), Vývoj okresních záložen hospodářských od nepatrných počátků až do nynějšího stavu (1929), Nové jihočeské melodie (Bb 1930), Jedlík Tytypán (Bb pro děti, 1931), Z cest malých i větších (Bb 1932), Janošík (libreto k opeře K. Háby, 1933), Chvíle zasnění a vzpomínek (Bb 1934), Vzpomínky a portréty (1934), Vánoce (Bb 1935), Padesát let spolku českých spisovatelů beletristů Máj (1938). — Z překladů: N. Lenau, Výbor básní (1893); Byron, Vězeň chillonský (1900), Mazeppa (1902), Parisina (1904); H. W. Longfellow, Básně (1902); T. B. Aldrich, Výbor z poezie jeho (1903); Moderní poezie americká (1906, 1909, 2 sv.); E. Barrett-Browningová, Sonety portugalské (1908); O. Wilde: Básně (1910) N. Macleod: Zlatá kniha ze Shakespeara (1912); L. Fulda, Pán a sluha (1912); W. M. Thackeray, Růže a prsten (1914); Calderon - F. Adler, Chudý muž musí mít za ušima (1920); R. Thákur, Domov a svět (1920); W. D. Howells, Zdvižˇ (1921); W. Shakespeare, Král Jindřich VI. (2. díl 1913, 3. díl 1914), Král Jindřich VIII. (1914), Titus Andronicus (1915), Perikles, kníže tyrský (1922), Sonety (1923), Zneuctění Lukrécie, Nářek milenčin, Vášnivý poutník (1925); P. B. Shelley, Epipsychidion (1931). — Bibliografie v monografii J. Vrby (1941).

LITERATURA

J. Vrba: A. K. (1941). F. X. Šalda v KP 1 (1949, o Drobtech života), KP 4 (1951, o Tmavých růžích) a v ŠZáp 1934—35 (o Vzpomínkách a portrétech). *jm*

Hana Klenková

8. 6. 1905 Čakovice u Prahy

V l. 1914—19 žila s rodiči ve Spojených státech; po návratu do ČSR studovala v Praze na gymnasiu a po maturitě (1925) rok na právnické fakultě Karlovy university; r. 1926 vykonala učitelské zkoušky. V l. 1927—28 studovala na Vassar College v Poughkeepsie u New Yorku sociologii a psychologii. Krátce učila v Praze, od r. 1932 žije v Načeradci u Vlašimi a působí tam (od 1939) v dětském domově jako vychovatelka. — Přispívala do časopisů Klas (zde poprvé 1925), Péče o mládež, Právo lidu, Národní osvobození, Panoráma, Pod Blaníkem aj., napsala text k Alšovým kresbám v publikaci Rok na vsi (1941). — Překládá z angličtiny.

Prózy H. Klenkové vyrůstají z poznatků, které autorka získala při své pedagogické a sociální práci. Jejich hrdiny jsou děti vyrůstající v hladu a špíně a ztrácející brzy důvěru i v lidi jim nejbližší; teprve za přispění vychovatelů, učitelů a dětského kolektivu v domovech se naučí pracovat, skutečně žít a věřit v druhé i v sebe. K. je přesvědčena, že zlo je možno vykořenit, odstraníme-li jeho příčiny; většina jejích dětských hrdinů se stává dobrými, pracovitými lidmi. *Slunečná farma* konkretizuje tento ústřední námět v americkém prostředí; ani zde, ani v následujícím románě *Regina Lorencová* se však K. neubránila sentimentalitě. *Darebák* je už prací výrazněji koncipovanou, zachycuje kriticky i sociální rozpornost první republiky.

BIBLIOGRAFIE

Dům tiché pohody (Pp 1938), Slunečná farma (R 1939), Vendulka tanečnice (P pro děti, 1941), Náš president (P pro děti, 1947), Regina Lorencová (R 1947), Darebák (R 1948, přeprac. 1962). *hh*

Václav Kliment Klicpera

23. 11. 1792 Chlumec nad Cidlinou
15. 9. 1859 Praha

Syn krejčího, zprvu se učil krejčovství, později řeznictví; vystudoval však akademické gymnasium a filosofii v Praze (1816); začal studovat medicínu, ale přestoupil na fakultu filosofickou a stal se středoškolským profesorem v Hradci Králové (1819—46, jeho žákem byl i J. K. Tyl →; zde vybudoval ochotnickou scénu a účastnil se horlivě národního života) a na akademickém gymnasiu v Praze (zde byl učitelem V. Hálka, J. Nerudy, J. V. Friče, G. Pflegra, V. K. Jeřábka, A. V. Šmilovského aj.). R. 1853 byl suspendován za to, že jeho žáci (V. Hálek →) vydávali nepovolený, česky psaný časopis. V roce 1848 byl členem Národního výboru.

Klicperovo literární působení je několikeré: založil tradici nového druhu společenské poezie, žertovných a vlasteneckých deklamovánek určených pro přednes při zábavách, velmi oblíbená (a často bez

Milan Jungmann

Petr Kabeš

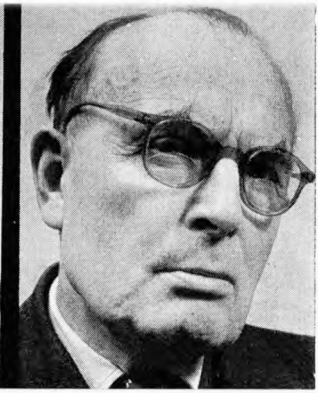

Svata Kadlec

Josef Kainar

Rudolf Kalčík

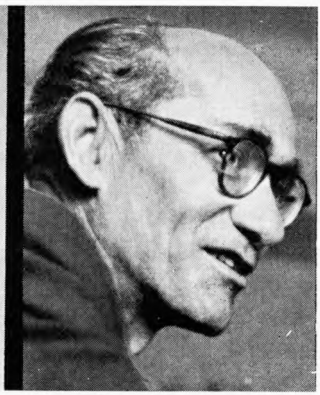

Vašek Káňa

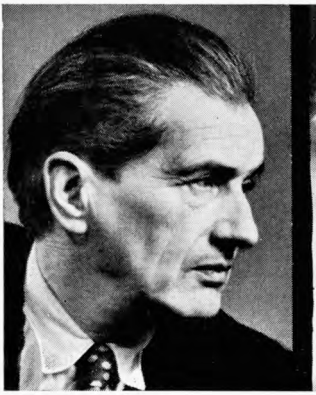

Václav Kaplický

Karel Kapoun

Václav Kl. Klicpera

Benjamin Klička

Ivan Klíma

Jaroslav Klíma

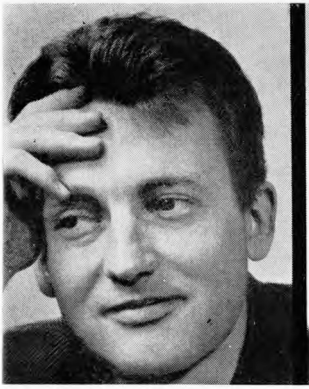

Alexandr Kliment

Jan Kloboučník

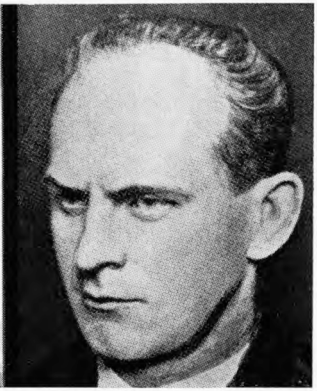

Josef Knap

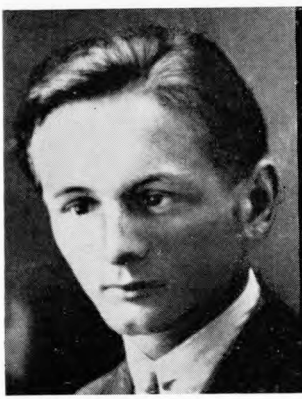

Josef Kocourek

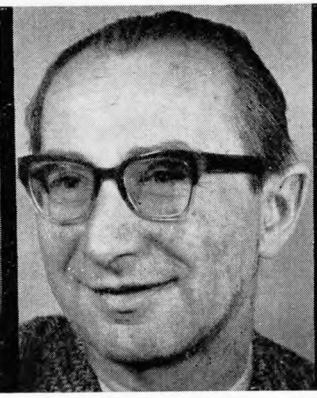

Vítězslav Kocourek

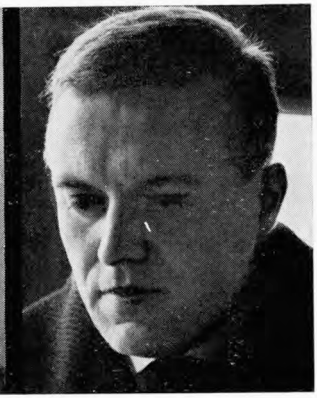

Pavel Kohout

vročení přetiskovaná) byla K. pravidla pro hru bulka *Klicperovo osmmecitma pravidel hry mravopočestné, která se vůbec nazývá šestadvacet aneb Trapulky do bulky*, podnikl první cílevědomý pokus o českou historickou prózu po vzoru W. Scotta a vytvořil rozsáhlé, žánrově bohaté dramatické dílo zakladatelského významu. — K. historické povídky z konce dvacátých a z třicátých let spojují tradice rytířské povídky (vzrušující, tragický děj, tajemnost postav, fantastičnost) s preromantickou metodou „obrazů dávnověkosti" a stávají se přechodným stupněm na cestě k pozdější historické beletrii J. K. Tyla → aj. První a nejlepší z nich, *Točník*, předchází svým uměleckým ustrojením i postavou povahově rozeklaného krále Václava IV. prózu Máchovu →. K. dramatické dílo jednak využívá konvencí a schémat běžných divadelních žánrů, jednak se snaží vyhovět dobové touze po umělecky hodnotném divadle velkého slohu *(Soběslav)*. Jedna část díla vychází z rytířských her, rozvíjejíc pro ně příznačné prvky tajuplnosti a fantastičnosti; K. je však přibližuje české skutečnosti tím, že se opírá i o domácí pověsti a baladické látky (*Blaník, Božena, Jan za chrta dán* aj.); svým smyslem pro charakterovou jasnost postav, dramatické vyostření scén i větším bohatstvím uměleckých prostředků (v dialogu, výstavbě hry, zápletkách, jazyce atd.) překračuje hranice rytířských her a posunuje je směrem k vznikajícímu dramatu historickému. K této přeměně rytířské frašky ve vyšší umělecký útvar přispívá i složitější umělé aranžování situací a konfliktů, v nichž se odhalují charaktery postav (*Hadrián z Římsů* aj.). Přitom K. osobitě a dovedně využívá metody „kuklení", tj. záměny totožnosti osob. Tato metoda určuje v podstatě i základní povahu druhé části K. dramatického díla, která se opírá o techniku soudobé frašky, překonává však i ji a prostředkuje cestu českého divadla ke hře ze současnosti. Klicperova komedie (*Divotvorný klobouk, Rohovín Čtverrohý* aj.) se stává nástrojem společenské kritiky satiricky zaostřené, vycházející z obecných morálních a rozumových zásad při posuzování člověka a obhajující zdravé lidské vztahy. Klade důraz na poznání a na výchovu lidských charakterů; postihuje v obecných vadách některé vlastnosti příznačné pro českou maloměšťáckou předbřeznovou společnost (sobectví, přetvářku, touhu po společenském vyniknutí, prospěchářství atd.) a tak nabývá právě v kresbě postav mnohde realistických rysů *(Každý něco pro vlast)*. O životnosti K. postav svědčí i novodobé úpravy některých jeho her E. F. Burianem → (Každý něco pro vlast) a J. Honzlem → (Hadrián z Římsů).

BIBLIOGRAFIE

(Uvádíme jen premiéry ve Stavovském divadle.)

Divadlo Klicperovo (1820—22, 4 sv.; obsahuje: 1820: Bělouši, prem. 1818 s názvem Čtyři bělouši; Blaník, prem. 1816 s názvem Blaničtí rytíři; Božena, prem. 1828 s názvem Oldřich a Božena; Divotvorný klobouk, prem. 1821; I dobré jitro, prem. 1849; Lhář a jeho rod, prem. 1823; 1821: Rod svojanovský, prem. 1832; Uhlířka, prem. 1835; Žižkův meč, prem. 1834; 1822: Hadrián z Římsů, prem. 1843), Almanach dramatických her (1825—30, 6 sv.; obsahuje: 1825: Loketský zvon, prem. 1827; Rohovín Čtverrohý, prem. 1830; Valdek, prem. 1828; 1826: Rok po smrti; Soběslav selský kníže, prem. 1839 s názvem Soběslav a Bedřich; Žižkův dub, prem. 1847; 1827: Ženský boj; Prsteny; Psaní Hasenštejnova; 1828: Tři hrabata najednou, prem. 1846 s názvem Tři pánové najednou; Veselohra na mostě, prem. 1828; Točník, próza: 1829: Jan za chrta dán, prem. 1829; Každý něco pro vlast, prem. 1835; Loupež, prem. 1835; 1830: Opatovický poklad, prem. 1843; Vítek Vítkovič, próza), Dvojčata (D 1825, prem. 1827, přepracováno jako Bratři v Archangelsku, 1862, prem. 1857), Deklamovánky (1841), Dramatické spisy (1847—50, 11 sv., kromě her vyšlých dříve obsahují: 1847: Izraelitka, prem. 1844 s názvem Staročeský soud; 1848: Česká Meluzína, prem. 1847: Popelka Varšavská, prem. 1844; 1849: Brněnské kolo, prem. 1849: Zlý jelen, prem. 1836 s názvem Jelen; Hvězda aneb Charakterové; Svatoslav, poslední Svatoplukovec, prem. 1850, poprvé v Jungmannově Slovesnosti, 1820, jako Svatislav; Poslední prázdniny, prem. 1847 s názvem Posvícení v Krkonošských horách), Zábavné spisy (Pp 1847, 1849, 2 sv.; obsahují: 1847: První mejn v Praze; 1849: Věnceslava), Zeměpis Starého světa (1849), Příchod Karla IV. do Čech (P 1855), Karel IV. před Frankensteinem (P 1856), Král Jan Slepý (P 1858), Tajný pověrec (P 1858). — Kromě toho vyšlo: v Almanachu aneb Novoročence (1823) Kytka (D, prem. 1836), Zlato neblaží (D), v Dobroslavu (1821) Libušin soud (D, prem. 1821). — Dramatické spisy u Kobra v l. 1862—63 (9. sv.; zde poprvé: Ptáčník, prem. 1835, Eliška Přemyslovna, prem. 1856, Fridrich Bojovný, poslední Babenberk, Běla, Boleslavovci, prem. 1855, Lazebník, Pražské tetičky a zbraslavští strýčkové, Zasnoubení po pohřbu). Soubor spisů V. K. K. u Kočího v l. 1906—07 usp.

F. A. Šubert (2 sv.; zde poprvé: Čeští pytláci, Krása a nekrása, Potopa světa). — Soupis korespondence v 3. roč. sborníku Hradecký kraj, 1959. — Výbor z díla ve SNKLU 1955. — Bibliografie v monografii V. Justla (1960).

LITERATURA

V. A. Šubert: K. dramatik (1898); V. Justl: V. K. K. (1960, s bibliografií a další literaturou). F. X. Šalda v KP 4 (1951, o Zlém jelenu), M. Kačer v dosl. k Divotvornému klobouku (1952); O. Králík v dosl. k Výboru z díla (1955); V. Štěpánek v kn. Počátky velkého národního dramatu v obrozenské literatuře (1959, o Šoběslavovi).

Benjamin Klička

(vl. jm. Benjamin Fragner)

20. 11. 1897 Praha

26. 12. 1943 Praha

Syn z pražské patricijské lékárnické rodiny, vyrůstal pod vlivem matky, jež vedla literárně umělecký salón. Gymnasium vystudoval v Praze (maturita 1916), krátce pobyl na východní frontě. Vystudoval lékařskou fakultu (doktorát 1921) a byl praktickým lékařem v Praze na Smíchově do konce života. Od vysokoškolských studií byl přítelem V. Vančury; byl osobním lékařem F. X. Šaldy. — Přispíval do časopisů Cesta, Host, Lumír, Zvon, Literární noviny, Čin, Rozpravy Aventina, Index, Listy, Kritika, Plán, Lidové noviny, Panoráma aj.

Kličkovy literární počátky stojí ve znamení lyriky, jejíž intimní, meditativní tón je poznamenán jednak utopickým snem o všeobecném smíření lidí, jednak wolkrovskou prostou srdečností, splýváním básníka s prostými věcmi a lidmi. Z intimní inspirace vznikají i K. první povídky, drobná lyrika v próze, zachycující prchavé přírodní dojmy, nálady a vzpomínky nebo idylicky poetizující obecnou lidskou touhu po svobodě *(Tulák Jeronym)*. Lyrizující ráz svých prvotin se K. brzy pokouší překonat zpředmětněním námětu, poprvé naznačeném povídkovou sbírkou *Pestré osmero*; K. ho dosahuje jednak směřováním k čisté epičnosti, ovlivněném zřetelně příkladem Vančurovým → *(Divoška Jaja, Bobrové)*, jednak důsledným úsilím postihnout a vysvětlit soudobé společenské rozpory syntetickým obrazem doby, které K. od poloviny dvacátých let vede k společensky stále závažnějším námětům a problémům a k širšímu záběru reality. Tato linie K. díla (poznamenaná nyní Vančurou především stylově), která převládne ve třicátých letech, postupuje od umělecky nedořešeného pokusu o široký průřez sociálního dění v poválečném maloměstě *(Brody)* přes realizaci „románu doby" epickou formou generačního cyklu *(Generace)*, usilujícího zobrazit soukromé osudy postav jako výsledek ničivé síly války a chaotizace hodnot v letech po ní, až k románu *Ejhle občan!*, který tvoří umělecké vyvrcholení K. vůle přiblížit se společenské skutečnosti: aktuální realita hospodářské krize a nezaměstnanosti je v něm básnicky účinně ztvárněna příběhem citové výchovy a kruté deziluze dobrodušného venkovského prosťáčka, vrženého ve velkoměstě do nejprudšího boje o zachování existence. Pro K. další vývoj je příznačná touha po kladu uprostřed rozvratu, po nalezení nadosobní hodnoty, jíž je možno obětovat život: ve znamení tohoto boje proti životnímu pesimismu stojí druhý nejvýznamnější K. román *Do posledního dechu*, příběh smrtelně nemocného člověka uprostřed tvořivé lidské práce, hrdiny, který dokáže v nejtragičtější osobní situaci dovést do konce svůj životní úkol. Uměleckou přesvědčivost tohoto velkého lidského problému však oslabuje vyhrocená sociální koncepce románu, založená na iluzívní myšlence družstevnictví, které dokáže čelit kapitalistickému rozvratu.

BIBLIOGRAFIE

Jiný svět (Bb 1921), Vzpoura nosičů (Pp 1925), Tulák Jeronym a jiné osudy (Pp 1925), Divoška Jaja (R 1925), Brody (R 1926), Svět z rodiny (Bb 1927), Muž, který chtěl ABCDE (P 1928), Pestré osmero (Pp 1928), Jaro generace (R 1928, 1. část cyklu Generace), Bobrové (R 1930), Himmelradsteinský vrah žen a dívek (R 1931), Slečna z kiosku (P 1932), Jedovatý růst (R 1932, 2. část cyklu Generace), Ejhle občan! (R 1934), Útěk ze století (R 1935), Do posledního dechu (R 1936), Na vinici Páně (R 1938, 3. část cyklu Generace), Nůž na srdci (Pp 1938), Duch asistentky Kurdové (R 1940), Pouť do ráje (Pp 1941), Nebožka bdí (R 1941), Dělný neumírá (P 1941), Na březích Vltavy (Pp 1942). — Posmrtně: Vytoužená (R 1946), Pohádky sviňky poběhlice (1948). — Dílo B. K. v Čs. spisovateli od r. 1956.

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1932–33 (Průřez částí dnešního románu čes. – o Jedovatém růstu), 1933–34 (Glosa k několika moderním románům čes. – Ejhle občan!) a 1936–37 (Dvanáct nových českých románů – o Útěku ze století); K. Sezima v Krystalech a průsvitech (1928) a v Mlází (1936); B. Václavek v kn. Tvorbou k realitě (2. vyd. 1946); J. Hora v dosl. k románu Bobrové (1946); A. M. Píša v dosl. k románu Do posledního dechu (1948). J. Kristek v doslovech k Dílu (3 sv., 1956–59). *ll*

Ivan Klíma

14. 9. 1931 Praha

Jako dítě prožil tři roky v koncentračním táboře Terezín. Po válce vystudoval v Praze gymnasium (maturita 1951) a po jednom semestru na Vysoké škole politických a hospodářských věd češtinu a literární vědu na filosofické fakultě (1952–56). Poté se stal redaktorem Květů, v l. 1959 až 1963 pracoval jako redaktor v nakladatelství Čs. spisovatel, nyní v Literárních novinách. — Příspěvky v časopisech Mladá fronta, Směna, Rudé právo, Literární noviny (zde 1955 první povídka), Květen, Nový život, Host do domu aj.

První knížky I. Klímy zaujaly tím, že v nich autor dovedl tvořivě a osobitě využít tradic klasiků moderní české prózy. Týká se to jak reportáží z východního Slovenska *(Mezi třemi hranicemi)*, poučených na zakarpatských reportážích Olbrachtových → a založených na citlivém srovnávání těžké válečné minulosti s převratným dneškem tohoto kraje, tak knihy *Bezvadný den*. V jejích povídkách zobrazuje K. své nepatetické a upřímné hrdiny nejčastěji v oněch momentech života, kdy se v prosté nádheře objevuje něco, co bylo v lidech nebo mezi nimi zasutého a stísněného; souvislost s K. Čapkem → se tu projevila jak nalézáním zázračnosti uprostřed všednosti, tak základní tendencí („Ale jednou musí přijít ta doba, kdy si lidé budou odpouštět a chápat se"), jíž chtěl K. léčit vzájemné lidské vztahy pokřivené soudobou podezíravostí a necitlivostí. Malá čapkovská monografie je pak dokladem K. pracovní metodičnosti. — K. první román *(Hodina ticha)* těží sice námětově opět z let 1944–51 na východním Slovensku, avšak zápas s ničivými, rok co rok se rozlévajícími vodami je zde teprve podnětem k hluboké analýze společensky převratné doby a k polemice s ideologickou i politickou praxí období kultu osobnosti. Společenskou problematiku nazírá K. celistvě především v jejím filosofickém aspektu, jako vyvrcholení tisíciletého zápasu poznání a víry, zatímco tvárně staví K. záměrně na fragmentárnosti dějových linií i lidských osudů.

BIBLIOGRAFIE

Mezi třemi hranicemi (Rpe 1960), Bezvadný den (Pp 1960), Karel Čapek (E 1962), Hodina ticha (R 1963).

LITERATURA

M. Suchomel v HD 1963. *jo*

Jaroslav Klíma

(vl. jm. Bedřich Kubala)

8. 12. 1916 Hradec Králové

Jeho rodiče byli herci. Vyrůstal na Kladně, gymnasium v Praze nedokončil a odešel r. 1935 k divadlu. Hrál u různých scén (Akropolis, Městské divadlo na Kladně, kočovné společnosti), posléze v pražské Uranii, odkud přešel po skončení války do Divadla 5. května. Od r. 1948 pracoval jako filmový scenárista a dramaturg, v l. 1951–56 byl uměleckým vedoucím Čs. armádního filmového studia. Od r. 1956 působí ve Filmovém studiu Barrandov, kde je nyní vedoucím dramaturgem jedné z tvůrčích skupin. — Literární činnost začal r. 1945 dramatizací Gorkého Matky (pseudonym Tomáš Krym). Píše filmové scénáře (Posel úsvitu, Tanková brigáda, Útěk ze stínu).

První Klímovy hry *Na dosah ruky* a *Ohnivá hranice*, opírající se svým ustrojením o tradiční měšťanské pokojové drama, plnily dobový požadavek tím, že pohotově přinášely soudobé téma se zdůrazněnou ideovostí. V jejich černobíle rozděleném světě se zrcadlila atmosféra společenského přerodu ve střetnutích kladných figurek s příslušníky buržoazie i se záškodníky v pohraničí. K. nejúspěšnější hra *Štěstí nepadá z nebe* z prostředí kladenských hutníků je umělecky náročnější-

ším pokusem zobrazit zrod nových morálních hodnot v souvislosti s prací. K. překročil hranice tzv. výrobních her náznakem vnitřních mravních konfliktů; neřešil je však důsledně, když v duchu dobového pojetí optimismu svého hrdinu snadno napravil odstrašujícím příkladem.

BIBLIOGRAFIE

Na dosah ruky (D 1948, i prem.), Štěstí nepadá z nebe (D 1952, i prem., st. cena). — Provedené hry: Ohnivá hranice (1949). *jop*

Ladislav Klíma

22. 8. 1878 Domažlice
19. 4. 1928 Praha

Syn státního úředníka, od r. 1889 navštěvoval gymnasium ve svém rodišti; v septimě (r. 1895) byl vyloučen ze všech středních škol tehdejšího Rakouska pro protihabsburský výrok a pro skandální provokace proti církvi a státu. Měl dostudovat na gymnasiu v Záhřebu, odkud však po půl roce odešel z naprostého odporu k netvůrčímu školnímu vyučování. Chtěl být volným myslitelem bez životního povolání; nejprve žil z rodinného dědictví (do šestadvaceti let zejména v Modřanech u otce, ve Švýcarsku a v Tyrolích, pak většinou v Praze), později z nestálých honorářů a z podpor přátel. Z bídy hledal několikrát výdělek v náhodných zaměstnáních (řidič lokomobily, hlídač továrny), ale jeho pokusy vždycky brzy ztroskotaly. Zemřel na tuberkulózu. — Přispíval zejména do Tribuny, Českého slova, Práva lidu, Přehledu, Židovských zpráv, Rozvoje, Filosofického ruchu, Nové svobody, Pramenu, Tvorby, Zahrady Epikurovy atd. Filosof Klíma představuje ve vývoji českého myšlení ojedinělý zjev vypjatého individualisty a vyhraněného metafysického myslitele. Jeho základní filosofické názory navazují na absolutní iluzionismus Berkeleyův, Schopenhauerův metafysický pesimismus a Nietzschovu etiku, jejíž protispolečenský osten vyhrotil do nejzazších mezí. Východiskem K. filosofie je krajní noetická skepse k jakékoli jistotě, k pravdě i logičnosti vůbec *(Svět jako vědomí a nic)*. Originálnost jeho myslitelského postoje spočívá však v K. praktické filosofii, ve ztotožnění obecného názorového východiska s dramatickým úsilím o uvolnění nejvyšší duchovní aktivity filosofující osobnosti, aktivity, která jediná je podle něho životní hodnotou. K. spojuje filosofické dílo, neustávající boj proti podmínkám animálního života a proti moci afektu, s bojem směřujícím k nejzazším mezím lidské intelektuální mocnosti. Nejvyšším pojmem tohoto zápasu je vůle, jež se v K. koncepci stává absolutní metafysickou silou. — K. filosofie má vypjatý osobnostní ráz a subjektivní patos: tím se dostává do blízkosti uměleckého projevu. Typickými formami K. filosofických statí jsou osobní vyznání, vzpomínky, deníky, listy, aforismy. Proto tvoří přirozenou a logickou součást tohoto díla i K. vlastní beletrie, v podstatě utvrzující podstatné z jeho filosofických tezí, zejména vědomí o nerealitě světa a pocit záměnnosti života a smrti. K. prózy, které svou fabulací často připomínají dekadentní stafáž fantastických životních situací a výstředních duševních stavů, jsou nejsilnější tam, kde přecházejí do roviny absurdní grotesky se sytými tóny „ďábelského" humoru, mísícího nejvyšší metafysické pojmy s téměř pornografickou fraškovitostí (Utrpení knížete Sternenhocha). Groteskност byla také K. autorským přínosem v dramatickém obrazu korupce z prvních let republiky, v satirickém pamfletu Matěj Poctivý, který napsal společně s Arnoštem Dvořákem →.

BIBLIOGRAFIE

Svět jako vědomí a nic (E 1904, 2. vyd. s autorovou předmluvou 1928), Matěj Poctivý (D 1922, spolu s A. Dvořákem), Traktáty a diktáty (Ee 1922), Vteřina a věčnost (Ee 1927), Soud boží (P 1928), Utrpení knížete Sternenhocha (P 1928). — Posmrtně: Slavná Nemesis a jiné příběhy (Pp 1932), Arkanum. Cogitata. Sentence deníky a aforismy, 1934), Vlastní životopis filosofa Ladislava Klímy (1937), Edgar a Eura (zlomek románu, 1938), Filosofické lisy (Ee 1939), List o ilusionismu a Ivanu Karamazovu (1940), Juvenilie (vzpomínky, 1941), Boj o vše (deníky a dopisy, 1942). — Korespondence s O. Březinou a E. Chalupným (Duchovní přátelství, 1942).

LITERATURA

L. K., filosof — básník (1948); J. Kabeš: L. Klímy filosofie češství (1945) a v předml. ke kn. Boj o vše (1942). E. Chalupný v Drobných spisech 2 (1912, o kn. Svět jako vědomí a nic); F. X. Šalda v Časových a nadčasových (1936, o kn. Traktáty a diktáty); Z. Nejedlý v kn.

Z české kultury (1951, o Matěji Poctivém); J. Fučík v kn. Divadelní kritiky (1956, o Matěji Poctivém). A. M. Píša v Proletkultu 1922 (o Matěji Poctivém). J. Kodíček v předml. ke kn. Slavná Nemesis (1932). *ll*

Alexandr Kliment

(vl. jm. Alexandr Klimentiev)

30. 1. 1929 Turnov

V Praze po maturitě na reálném gymnasiu (1948) vstoupil na filosofickou fakultu; odtud přešel po roce na AMU, kde studoval až do r. 1951 divadelní dramaturgii. Po několikaměsíčním působení ve vagónce Tatra (učil se zde zámečníkem) a po vojenské prezenční službě začal r. 1953 pracovat jako redaktor Pedagogického nakladatelství, později nakladatelství Čs. spisovatel, nyní je dramaturgem Čs. filmu. — Uspořádal výbor povídek Mluvíme stejnou řečí (1962).

V prózách a verších, časopisecky otiskovaných v Mladém světě (poprvé 1959), Literárních novinách, Hostu do domu, Plameni a Červeném květu, zamýšlí se Kliment nad citovými a mravními problémy dnešních lidí a rozvádí v básnický obraz jejich vztah k přírodě i ke společenským jevům. Z obou látkově si blízkých prozaických prací vzbudila živý čtenářský ohlas novela *Marie*. Nad běžný příběh o rozpadávajícím se manželství vyniká především využitím tvárných prostředků moderní psychologické prózy, jimiž působivě postihuje tápání i pocity opuštěnosti a bezradnosti, které si hrdinka uvědomuje nejintenzívněji v každodenních drobných situacích.

BIBLIOGRAFIE

Marie (P 1960), Těžká voda (Bb 1961), Setkání před odjezdem (P 1963). *mch*

Jan Kloboučník

5. 12. 1919 Kučeř u Milevska

Po vystudování učitelského ústavu v Praze (1938) a po jednoročním učitelském působení pracoval v továrně na porcelán v Praze-Libni, pak vězněn gestapem (Pankrác, Terezín). Po válce byl do roku 1948 nakladatelským redaktorem, pak působil v Čs. státním filmu (scénář k filmu Žízeň) a od r. 1953 je opět redaktorem, zprvu v Mladé vesnici, od r. 1959 v Mladém světě. — Příspěvky v Rudém právu (poprvé 1945), Lidových novinách, v časopisech, které redigoval, aj.

V Kloboučníkově beletrii, novinářských článcích i populárně naučných pracích převažuje vesnická tematika. V prózách zobrazil K. jednak zákonitost úpadku vesnického organismu založeného na sobeckém kořistnictví, jednak podstatně změněné vztahy na družstevněné vesnici, jejíž přežitky pranýřuje v nenáročných humoreskách. Zpracování vesnické a okupační tematiky v prózách určených mládeži je fabulačně bohaté, zatížené přemírou společenských souvislostí.

BIBLIOGRAFIE

Deštivé léto (R 1946), Bohumil Kubišta čili Boj s konvencí (E 1946), Návrat (P pro mládež, 1953, přeprac. 1958), Kubíčkova kráva (P 1959), Utopený zetor (P pro mládež, 1961), Cesta do zahrady divů (populární vyprávění o zemědělství, 1961 slovensky, 1963 česky), Josef Vaňas živ a zdráv (P 1962), V zahradě divů (1963, slovensky, pokrač. kn. Cesta do zahrady divů) aj. *vt*

Karel Klostermann

15. 2. 1848 Haag, Rakousko

16. 7. 1923 Štěkeň u Strakonic

Studoval na gymnasiu v Písku a v Klatovech, v l. 1865—69 ve Vídni lékařství, ale studia nedokončil. Byl vychovatelem v Žamberku, r. 1872 se stal redaktorem vídeňského časopisu Wanderer a spolupracovníkem pražského listu Politik. V letech 1873—1908 učil na německé reálce v Plzni. Cestoval po Francii a Balkánu; nejraději pobýval na Šumavě a v Pošumaví, kam situoval většinu svých povídek a románů. Přispíval do časopisů Politik (zvl. fejetony pod pseud. Faustin), do Národní politiky, Hlasu národa, Osvěty, Zlaté Prahy, Národního obzoru, Máje, Plzeňského obzoru aj.

Obsáhlým prozaickým dílem se Klostermann zařadil do proudu venkovské realistické prózy z konce 19. a počátku 20. stol. Literární dráhu začal německy psa-

nými črtami a povídkami uveřejňovanými v časopisech a knížkou *Böhmerwaldskizzen*, další knihy však psal už česky. Z K. tvorby jsou nejzávažnější jeho romány a povídky šumavské. V nich objevil zapomenutý horský kraj, jeho drsnou krásu a těžký život jeho obyvatel od šedesátých let minulého století. Všímá si společenských i mravních proměn života, bídy venkovanů zaviněné vpádem kapitalistického hospodářství i morálního rozvratu zbohatlých rodin, způsobeného rozkladnou mocí peněz; podává obraz života lidových vrstev, zvyklostí a mravů, líčí boj venkovského člověka s tvrdou přírodou, zápas o kus chleba, pauperizaci vedoucí až k hromadnému vystěhovalectví *(Ze světa lesních samot, V ráji šumavském, Kam spějí děti, V srdci šumavských hvozdů, Pošumavské rapsódie)*. K. se projevuje jako vnímavý pozorovatel a pohotový vypravěč se smyslem pro dějovou poutavost, detailní kresbu postav i prostředí. Kriticky vidí sociální rozpory, někdy je však překlenuje shovívavým pohledem, iluzívním řešením. To je patrné zvláště v pozdních prózách, které jsou stále mnohomluvnější a v nichž se stále silněji uplatňují K. konzervativní názory.

BIBLIOGRAFIE

Böhmerwaldskizzen (Pp 1890), V ráji šumavském (R 1893), Ze světa lesních samot (R 1894), Za štěstím (R 1895), V srdci šumavských hvozdů (Pp 1896), Skláři (R 1897), Domek v Polední ulici (Pp 1898), Hostinný dům (R 1898), Kam spějí děti (R 1901), Bílý samum (Pp 1903), Světák z Podlesí (R 1905), Ve světlech a stínech Bábelu (črty, 1907), Ze šumavského Podlesí (1908), Pošumavské rapsódie (Pp 1908), Urvané listy (Pp 1908), Mlhy na Blatech (R 1909), Z dobrého srdce (Pp 1909), Odysea soudního sluhy (1910), Snímky lidí a věcí (Pp 1910), Suplent (R 1913), Vypovězen (P 1914), Žichovičtí půlpáni (P 1914), Mrtví se nevracejí (Pp 1915), Ecce homo (R 1915), Pozdní láska (R 1919), Zmizelá osada (Rp 1921), Dokonalý kavalír (Pp 1921), Kulturní naléhavost (1921), Naléhavé kapitoly (P 1922), Na útěku (P 1923), Pan Zbyněk Bukvice na Čekanově (R 1924). — Z pozůstalosti vyd. M. Regal Šumavské povídky (1925), Prázdniny na Šumavě a jiné kresby (1926), Červánky mého mládí (vzpomínky, 1926), Dalčické panství (R 1928), Z mého revíru (Pp 1928). Böhmerwaldskizzen přel. M. Stunová s názvem Ze Šumavy (1925), jiné něm. prózy M. Regal s názvem Na horké půdě (1925). Spisy u Vilímka v l. 1904—28 (38 sv.). Vybrané spisy v SNKLU v l. 1956 až 1959 (6 sv., v usp. V. Tichého). — Bibliografie v monografii M. Regala (1926).

LITERATURA

V Dresler: Básník Šumavy (1914, s autobiografií); M. Regal: Život a dílo K. K. (1926, s bibliografií). F. X. Šalda v KP 4 (1951); V. Tichý v předmluvě a doslovech k Vybraným spisům K. K. (1956—59). *rpz*

Josef Knap

28. 7. 1900 Podůlší u Jičína

Pochází z chalupnické rodiny. Studoval gymnasium v Jičíně (maturita 1919). V l. 1919—24 studoval dějiny moderních literatur na filosofických fakultách v Praze a v Bratislavě (promoval 1924). V letech 1925—51 byl pracovníkem divadelního oddělení Národního muzea v Praze. V době mezi dvěma válkami vykonal četné cesty po Evropě, z nichž pro jeho tvorbu bylo důležité zejména seznámení se Švédskem a Norskem. Za okupace (1944—45) byl pracovně nasazen. Od roku 1956 byl s kratší přestávkou archívním pracovníkem, naposledy v Památníku národního písemnictví v Praze. — První literární práce otiskl ve studentském časopise Ruch (1919). Dále přispíval do Cesty, Hosta, Mostu, do Československých novin, Rozhledů, Brázdy aj. V letech 1925—30 redigoval časopis a edici Sever a východ, dlouhá léta byl literárním referentem časopisu Venkov. Vydal Mladou českou prózu (výbor, 1931), Hlasy tří generací (výbor z Neumanna, Tomana, Šrámka, Hory a Wolkra, 1934) a sborník Básníci selství (stati, 1932); spolupracoval na sbornících Knížka o Šrámkovi (1927), Čtyři ze Sobotky (1937), pořádal Topičův almanach (1933), Topičovy Bílé knihy, Topičovu Malou edici, Knihy českých osudů, Menší knihy aj.

Ve svých prozaických počátcích vyšel Knap ze šrámkovského impresionismu, k němuž později přistupuje programový vztah k severské próze. Tematicky se od počátku upíná převážně k životu českého venkova a k selství. Osou většiny jeho próz je sepětí člověka s rodným krajem; krajina se svým osobitým charakterem je u K. aktivním partnerem člověka, předurčuje jeho životní osudy, trvale formuje jeho lidský profil *(Muži a hory)*. Vykoře-

nění z půdy, srůstání s novým prostředím je zdrojem bolestných i tragických konfliktů *(Cizinec, Pusta)*. Typické motivy venkovské prózy spojuje K. zprvu s impresionistickou metodou: vztah člověka k zemi je mu především intimním citovým prožitkem, zdrojem lyrismu. I při důvěrné znalosti sociální struktury a ekonomické problematiky venkova nesměřuje také většina jeho próz k sociálnímu obrazu vesnice, jsou spíše studiemi individuálních vášní a charakterů *(Réva na zdi)*. Krajinný lyrismus zůstává nejsilnější K. stránkou i později, kdy se programově hlásí k ideologii selství a postuluje „návrat k půdě", a v souvislosti s tím i k tradiční tematice a metodě realistické venkovské prózy, k stylové nekomplikovanosti a jadrnosti. — K. prozaickou tvorbu provází od počátku činnost literárněkritická a popularizační. Vlastní umělecké zaměření jej i jako kritika a vykladače upoutává trvale zejména k šrámkovské generaci (studie o Šrámkovi, Neumannovi, výbor Hlasy tří generací) a k literatuře skandinávské, k jejímž propagátorům patřil. Po studiích o literatuře let dvacátých *(Alej srdcí, Cesty a vůdcové)* a několika menších pracích popularizačních věnoval se od počátku třicátých let především formulaci a výkladu programu českého ruralismu, ideově a politicky blízkého agrárnímu hnutí, jako jeden z jeho předních teoretiků. Druhá oblast jeho studií souvisí s prací archívního divadelního pracovníka. Vedle obsáhlé studie o Hilbertovi vydal nejnověji dvě práce z dějin českého divadla, materiálově bohaté příspěvky k historii kočovných společností a k objasnění jejich významu pro vytváření české divadelní tradice.

BIBLIOGRAFIE

Alej srdcí (stati, 1920), Ztracené jaro (R 1922), Píseň na samotě (Pp 1924), Úvod do krásné literatury (1924), Réva na zdi (R 1926, rozš. vyd. 1935), Cesty a vůdcové (stati, 1926), Hilbert (studie, 1926), Muži a hory (R 1928), Neznámému bohu (Bb 1929), Zaváté šlépěje (Pp 1929, rozšíř. vyd. 1940), Žloutnou stráně (P 1929), Vysoké jarní nebe (R 1932), Cizinec (R 1934), Polní kytice (Pp 1935, rozšíř. 1943), Pusta (R 1937), Fráňa Šrámek (studie, 1937), Literatura české půdy (studie, 1939), Divčí hlas (R 1940), Trojlístek (Pp pro mládež, 1943), Věno (R 1944), Selma Lagerlöfová (studie, 1949), Zöllnerové (dějiny divadelního rodu, 1958), Umělcové na pouti (české divadelní společnosti v 19. století, 1961).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1932—33 (Průřez částí dnešního románu čes. — o Vysokém jarním nebi) a 1934—35 (Hromádka moderní čes. beletrie — o Cizinci); K. Sezima v kn. Mlází (1936). *es*

Václav František Kocmánek (Kozmanecius, Kozmanides)

1607 Čáslav
1679 Praha

Syn čáslavského měšťana, vysloužilce z tureckých válek. R. 1627 přestoupil na katolictví. Studoval na universitě, dosáhl bakalářství a učil pak na venkově (Havl. Brod, Ledeč) a od počátku čtyřicátých let v Praze, kde byl i regenschorim u Sv. Petra, pak u Sv. Jindřicha a u Sv. Štěpána.

K. je typickým představitelem vzdělance vyrostlého v kulturním světě předbělohorského měšťanstva, který po Bílé hoře neemigroval, nýbrž se přizpůsobil novým poměrům. K. literární dílo je velmi rozmanité: školské praxi sloužila kolední říkání pro žáky, divadelní hra o narození Páně aj.; o dobových událostech podává K. svědectví v různých historických spisováních z třicetileté války a v písních o zavraždění Valdštejna. V některých z těchto příležitostných skladeb přes nedostatek širšího rozhledu osvědčil také soucit s fyzickým i sociálním útlakem venkovského lidu (básně *Lamentatio rusticana. Naříkání a pláč sprostých a ubohých sedlákův českých* a *Píseň o Tomáši dvořákovi*). K. je také autorem sedmi interludií, krátkých frašek, které se hrávaly obvykle o masopustě a o posvícení. Náměty jeho interludií, určených k zábavě drobného měšťanstva, jsou tradiční (námluvy, opilství, návštěva u lékaře), rovněž postavy nejsou originální (zejména hloupý sedlák), přesto však zachycuje rysy lidového života ke konci třicetileté války se shovívavě výsměšným vztahem k venkovskému člověku. Po umělecké stránce K. dílo úspěšně navazuje na předbělohorskou literární kulturu.

EDICE A LITERATURA

J. Hrabák. Sedm interludií (1953); Z. Tichá, Verše bolesti, posměchu i vzdoru (1958) a v ČMM 1953 (Z pololidové tvorby 17. století); Z. Kalista: Selské čili sousedské hry českého baroka (1942). J. Volf v ČČM 1912 (Dvě písně o zavraždění Valdštýna). *zt*

Josef Kocourek

22. 1. 1909 Brdo u Nové Paky
30. 3. 1933 Brdo

Narodil se v chudé rodině domácího tkalce. Po studiích na reálce v Nové Pace (1920—27) a po absolvování doplňovacího kursu při učitelském ústavu v Jičíně (1927—28) učil na českých menšinových školách severní Moravy: na Mírově (1928 až 1929), ve Štítech (1929—31; zde byl členem skupiny levicových intelektuálů Šíp a přispíval do stejnojmenného časopisu) a v Řepové (od 1931). Navázal styky s pokrokovou inteligencí v Praze a v Brně (s B. Václavkem, P. Prokopem, J. J. Paulíkem aj.); ve svých působištích šířil komunistické časopisy a překlady sovětské literatury. V l. 1931—33 měl dovolenou pro těžkou tuberkulózu, jíž také podlehl. — K. začal psát velice záhy, už v sedmnácti letech spálil několik románů a dramat, stovky básní a menších próz i na 600 stran deníku; ukázky z dalšího deníku, který si psal v l. 1926—32, uveřejnila Kultura 1961. Za K. života vyšla tiskem jen nepatrná část jeho rozsáhlého díla, časopisecky v Nivě (poprvé 1926), Cestě, Signálu a v Lidových novinách (fejetony a reportáže 1929—32).

Celá tvorba Josefa Kocourka má zdůrazněně autobiografické východisko, ale autorovy osobní pocity a problémy byly v ní postupem doby stále větší měrou začleňovány do soudobého stavu věcí hospodářských a politických a jím určovány. Proto se také K. krátká tvůrčí dráha vyvíjela rychle od lyriky přes lyrizovanou prózu *(Srdce)* k románovým reportážím *(Kalendář, v němž se obracejí listy, Zapadlí vlastenci 1932)*, proto jde také o prózy klíčové. Silně zaujat českou levicovou avantgardou, inspiroval se jejími literárními výboji ve svých verších (hlavně Nezvalem →) i v lyrické próze (V. Nezvalem, K. Konrádem → aj.); tam však, kde mu tyto postupy neposkytovaly dostatečnou oporu pro ztvárnění proletářovy empirie, pokusil se, být ekleticky *(Frývaldov)*, sloučit je vjedno s metodami poezie proletářské (značné ozvuky poezie Wolkrovy →). K. bouřlivá tvůrčí potence a schopnost snadné improvizace ukáznily se v jeho vrcholných pracích, v otřesných reportážních prózách z rodného Podkrkonoší *(Kalendář, v němž se obracejí listy)* a z jeho učitelské praxe na severní Moravě *(Zapadlí vlastenci 1932)*, účinně využívajících techniky montáže autorské výpovědi a dokumentu. V nich se také nejplněji uplatnily přednosti K. talentu: zrak neúprosně demaskující každý projev sociálního útisku, iluze nacionalismu německého i českého, podvodný ráz politiky vládnoucích stran, a ostře satirický, až sarkastický spár. J. Kocourek, enfant terrible v životě i literatuře, rostl ve velkého a znamenitého reportéra i prozaika české komunistické avantgardy.

BIBLIOGRAFIE

Srdce (R 1932). — Provedené hry: Roháč z Brda, lotr a psanec (1925). — Posmrtně: Kalendář, v němž se obracejí listy (P 1937, 1949 pod názvem Déšť spláchl ohniště), Loučení (B 1957), Zapadlí vlastenci 1932 (P 1961), Frývaldov (B 1961). Četné básnické a prozaické práce jsou dosud v rukopise.

LITERATURA

J. Jirda v předml. ke Kalendáři, v němž se obracejí listy (1937); Z. Filip v dosl. k Zapadlým vlastencům 1932 (1961) a s J. Skaličkou v dosl. ke Frývaldovu (1961). R. Pytlík v ČLit 1963. *jo*

Vítězslav Kocourek

3. 8. 1920 Praha

Studoval na gymnasiu v Praze (1931 až 39), jeho studia češtiny a filosofie na Karlově universitě však přerušila válka (absolvoval 1950). Za okupace zkusil několik povolání: sportovního redaktora, úředníka, laboranta. První tři léta po válce pracoval v redakcích novin, pak v dramaturgii Čs. státního filmu (1948 až 1952), v redakci nakladatelství Čs. spisovatel (1952—59), kde byl poslední tři

léta šéfredaktorem. Od r. 1959 je šéfredaktorem Divadelního a literárního jednatelství. — Kocourkova publikační činnost (verše, prózy, fejetony) se datuje od gymnasijních let (Studentský časopis, Mladá kultura i pod pseud. Cattler, Psohlavec, později Lidové noviny). Po válce tiskl povídky, úvahy, kritické stati, epigramy v Tvorbě, Dikobrazu, Kytici, Novém životě, Květnu, Literárních novinách, Kultuře aj., psal doslovy, autorsky se účastnil na revuích Divadla satiry (Cirkus plechový; Zvláštní vydání; Ferda, sirky, zeměkoule). Uspořádal antologii z čes. povídek Země kytice (1955).

V epigramech, jimiž debutoval a jež tvoří jednu ze složek jeho tvorby, převyšuje Kocourek průměr dobové satiry jen kulturou slova. V povídkách psychologické ražby hledal za sportovní látkou *(Sportovní povídky)* mravní problémy mládí své generace. Podstatnou složkou K. spisovatelského zájmu je literatura pro mládež a v ní klasické dobrodružné látky, jež překládá, převypravovává, dramatizuje a dotváří. — Překládá z ruštiny.

BIBLIOGRAFIE

Ostré drápky (epigramy, 1955). Za pohádkou kolem světa (pohádky, 1957). Se zvířátky kolem světa (pohádky, 1958). Vzpoura na lodi Bounty (R 1960). Sportovní povídky (1961). Poklad na ostrově (D podle Stevensona, 1962, i prem.). Vesmír, hvězdy, země a my děti (encyklopedie pro mládež, 1963). Převyprávěl Assolantova Hrdinného kapitána Korkorána (1955), Cooperova Posledního Mohykána (1957), Mayovy romány Syn lovce medvědů (1958), Duch Llana Estacada (1959, pseud. Jiří Bernard). *vk*

Pavel Kohout

20. 7. 1928 Praha

Studoval na filosofické fakultě Karlovy university, pracoval jako redaktor a hlasatel MEVRO (1948), kulturní přidělenec v Moskvě (1949—50), šéfredaktor Dikobrazu (1951—52) a redaktor Čs. vojáka (1953—55), reportér a komentátor televize (1956); od r. 1956 se věnuje výhradně spisovatelské tvorbě. Byl veřejně činný v ČSM a v souborech (Dismanův, Julia Fučíka, AUS); hojně cestoval po Evropě i Asii. — Příspěvky v časopisech: Středoškolák, Opona—jedeme, Rudé právo, Haló nedělní noviny, Mladá fronta, Dikobraz, Čs. voják aj. Za studií užíval pseudonymů veron a GAL. Spolupracuje s rozhlasem a filmem; jako scenárista se podílel na mnoha filmech (Zítra se bude tančit všude, Zářijové noci, Cesta zpátky, Taková láska, Letiště nepřijímá, Smyk aj.). Píše texty k písním.

Do literatury vstoupil Kohout politickými a milostnými verši, které si tehdy získaly velkou oblibu; vyjadřovaly a utvrzovaly první, v podstatě ještě naivní představy „dětí vítězů" o životě v socialismu; brzy se však ukázalo, že jsou ve své politické pohotovosti i v zájmu o citový život mládeže často povrchní, myšlenkově chudé a místy až banální. Diskuse o K. verších (1954—55) zasáhla plodně do vývoje české poezie. Po ní se K. obrátil cele k dramatu a získal si nové sympatie odvážnými hrami o konfliktech mladých lidí; nejcennějšího výsledku dosáhl *Zářijovými nocemi* z vojenského prostředí, jimiž bije do povrchnosti v politické práci, a *Takovou láskou*, která však, sugestivně vyžadujíc od společnosti citlivost k nitru člověka, již méně zdařile dovedla vyjádřit i odpovědnost jednotlivce k společnosti. Tato hra záhy úspěšně pronikla na jeviště Východu i Západu. I v oblasti dramatické tvorby si K. dobře osvojil techniku a s úspěchem sahá po atraktivních skladebných postupech; ideově je silnější v kladení otázek než v řešeních, umělecky působivější v expozicích a jednotlivostech než celkovým vyzněním; leckdy svěží, v mnohém autentický obraz současného mladého člověka oslabuje sklonem udílet z jeviště morální lekce. Z tvůrčí krize, jejímž projevem bylo vykonstruované drama *Říkali mi soudruhu*, hledá K. prozatím cestu působivými dramatizacemi *(Cesta kolem světa za 80 dní* podle Verna, *Válka s mloky* podle K. Čapka, *Josef Švejk* podle J. Haška aj.).

BIBLIOGRAFIE

Pohádky o tom, jak žák Antonín Mikulka vyrobil les (pro děti, 1949). O černém a bílém (pohádky pro děti, 1950). Dobrá píseň (D 1952, i prem.). Verše a písně (1952). Olympijský zápisník (Rp 1952, s M. Hladkým). Čas lásky a boje (Bb 1954). Tři knihy veršů (Bb a D 1955: Verše a písně. Dobrá píseň. Čas lásky a boje). Zářijové noci (D 1956, prem. 1955). Sbohem, smutku (D 1958, prem. 1957). Taková láska (D 1958, prem. 1957). Tři hry (Dd 1958:

Zářijové noci, Sbohem, smutku, Taková láska), Mariánské Lázně (Bb 1960, publikace s E. Einhornem), Cesta kolem světa za 80 dní (D 1962, i prem. pod'e J. Verna), Válka s mloky (D 1963, prem. 1962, podle K. Čapka), Říkali mu Frkos (P pro děti, 1963). — Provedené hry: Říkali mi soudruhu (1961), Dvanáct (1963), Josef Švejk (1963, podle J. Haška).

LITERATURA

J. Kopecký v kn. Nedokončené zápasy (1961); S. Machonin v Divadle 1952 (Tematicky objevná hra – o Dobré písni); J. Fried v NŽ 1953 (o Dobré písni); J. Trefulka v HD 1954 a 1955; J. Kainar a J. Skácel v HD 1954; F. Trávníček v HD 1955; Z. Heřman v Divadle 1958. *mb*

Josef Jiří Kolár

(vl. jm. Kolář)

9. 2. 1812 Praha

31. 1. 1896 Praha

Gymnasium vystudoval v Praze, studia filosofie a medicíny nedokončil (1832), a působil jako vychovatel ve šlechtické rodině v Uhrách. V té době procestoval západní Evropu a naučil se cizím jazykům. Stal se hercem v Kajetánském a Stavovském divadle v Praze (poprvé vystoupil r. 1837), kde byl od r. 1842 stálým členem souboru (českého i německého), později v divadle Prozatímním. R. 1848 se zúčastnil jako stoupenec Hegelovy filosofie politického života na straně revoluční (jeho báseň Svornost z roku 1848 zhudebnil B. Smetana). Od r. 1864 působil jen u německého divadla, ale r. 1866 byl povolán zpět do Prozatímního divadla a jmenován vrchním režisérem jeho činohry (do r. 1873). Krátkou dobu byl ještě dramaturgem Národního divadla (1881—82), kde občas vystoupil i jako herec. Jeho manželkou byla významná herečka Anna Manetínská. — Přispíval do České včely (poprvé 1837), Květů, Vlastimila, Lumíru, Ost und West, Union, do Klarova Almanachu Libussa. V četných polemikách užíval pseudonymu Medardus.

Kolár byl především rozený herec a jeho herecká činnost je také nejvýznamnější z celé jeho rozsáhlé a rozmanité činnosti umělecké (psal básně, dramata, prózy, novinářské články, překládal). Jako herec představoval s oblibou postavy rozvrácené, nenormální, společností odvržené nebo deformované a svým velmi osobitým hereckým podáním mocně působil na obecenstvo. V tom se projevoval jeho bytostný romantismus, který je příznačný i pro jeho činnost literární, zvláště dramatickou. Jeho povaze byl blízký Shakespeare a velcí západní romantikové (Byron, E. T. A. Hoffmann), z jejichž děl čerpal podněty pro svou tvorbu (některá místa jejich děl téměř parafrázoval, takže už za jeho života bylo mnoho sporů o původnost jeho prací). Záliba v zobrazování výjimečných jedinců a jejich činů, líčení soubojů a bitev, které v románech, povídkách i dramatech umisťuje do ponurého prostředí krčem a městských uliček, užívání fantastického děje a hrubé komiky směřovaly jen k vytvoření sugestivní nálady. S K. romantismem souvisí i to, že ke svým hrám bral s oblibou látky z historie (*Magelóna, Malíř Rainer, Žižkova smrt*), která mu byla ovšem jen kulisou; nesnažil se o zachycení dobového ovzduší a také jeho vlastenecké motivy (*Pražský žid*, psaný v době, kdy byly v Rakousku protižidovské demonstrace) byly jen aktualizací romantických postupů. V K. uměleckém výrazu můžeme zpočátku tušit projev nespokojenosti s politicky opatrnickým životem, který ho před r. 1848 v Praze obklopoval. Od padesátých let je však jeho tvorba, spojená s programem velkého divadla, které by reprezentovalo nejzámožnější českou buržoazii (v tom byl protivníkem Tylovým →), ovládána převážně touhou po silném divadelním účinku. Orientací na klasický repertoár (Shakespeare) získal si i jako překladatel a režisér zásluhy o rozvoj českého divadelního umění.

BIBLIOGRAFIE

Monika (D 1847, prem. 1846), Žižkova smrt (D 1851, prem. 1850), Magelóna (D 1852, i prem.). Sebrané romány J. J. Kolára (1854: Libuše v Americe, Pražská čarodějnice, Malíř Rainer, Cesty života), Pekla zplozenci (R 1862), Muzikanti čili Ďábel ve fraku (R 1867), Tři faraónové (D 1868, prem. 1867), Popis slavnosti položení základního kamene k velkému Národnímu divadlu v květnu 1868 (1868), Věštba Libušina (D 1868, i prem.), Mravenci (D 1870, prem. 1869; mladší verze nedochované hry Číslo 76 aneb Praha před 100 lety, prem. 1848 pod názvem Praha před 100 lety), Dejte mi čamaru! (D 1871, prem. 1869), Pražský žid (D 1872, prem. 1871, hru upravil Vl.

Vančura, prem. 1946), Básně (1879), Primátor (D 1883, i prem.), Mistr Jeroným (D 1886, provedení zakázáno cenzurou), Smiřičtí (D 1887, prem. 1881) Královna Barbora (D 1887, prem. 1884), V staré Praze (Kulturní obrazy z dob minulých I, 1888), Světem bludů (Z kulturních obrazů starého města Prahy II, 1889), Ďáblova legenda (D 1891, i prem.). — Provedené hry: Chrám slávy (1859) Umrlčí hlava (pův. název Testa di morte, 1884). — Z překladů: W. Shakespeare, Hamlet, princ dánský (1855), Kupec benátský (1859); F. Schiller, Ouklady a láska (1859), Loupežníci (1866), Valdštýnův tábor, Pikolomini (1866), Smrt Vallenštejnova (1867); J. W. Goethe, Faust (I. díl, 1863), Egmont (1871); Rosier, Brute, pusť Césara! (1851) aj.

LITERATURA

L. Klosová: J. J. K. (1962, s bibliografií i s dosavadní literaturou). *dh*

Jiří Kolář

24. 9. 1914 Protivín

Narodil se v rodině pekaře. Základní školu vychodil v Protivíně a v Kladně. Po vyučení truhlářem prošel nejrůznějšími zaměstnáními, od nádeníka až po redaktora nakladatelství. Od roku 1943 se věnuje pouze umělecké tvorbě. První báseň otiskl v U-Bloku (1938). Byl členem Skupiny 42.

Do své nejcharakterističtější sbírky *Dny v roce* přenáší Kolář zdánlivě bez jakékoliv stylizace výseky každodenního života z velkoměstského prostředí (souvislost s námětovou oblastí výtvarníků Skupiny 42). Analytickým a místy neosobně konstatujícím způsobem odhaluje střízlivou realitu vztahů mezi mužem a ženou. K. prozaizující verše vyzdvihuje z žánrovitosti a naturalistické drastičnosti až k jakémusi mýtu autorovo zaujetí pro mravní čistotu a ideu lidství, které je ubíjeno, ale zároveň stále otevřeno naději. Střízlivý humanistický patos tragického ladění a námětová oblast všedního dne jsou příznačné už pro K. válečnou poezii, zvláště pro surrealistickou sbírku *Limb a jiné básně*, s uvolněnou logickou vazbou, v níž se ostře sráží brutální materiálnost lidské existence s duchovnem téměř mystickým. Významné místo mezi poezií vypořádávající se s událostmi roku 1945 zaujímá sbírka *Sedm kantát*, založená na napětí, pro K. typickém, mezi krajní prozaizací a vypjatým patosem, tentokrát aktuálně politického zaměření. — Přeložil Ezopovy bajky (1957), podílel se na překladech hlavně z americké literatury (W. Whitman, E. Lee Masters, C. Sandburg aj.). K. hledačství se zrcadlí nejen ve výrazných proměnách jeho básnického stylu, ale v posledních letech také v jeho umělecké práci výtvarné, jíž se od r. 1960 věnuje výhradně (hlavně osobitému útvaru koláží a roláží).

BIBLIOGRAFIE

Křestní list (Bb 1941), Sedm kantát (Bb 1945), Limb a jiné básně (Bb 1945), Ódy a variace (Bb 1946), Dny v roce (Bb 1948), Jeden den prázdnin (P pro děti, 1949), Mistr Sun o básnickém umění (B 1957), Kocourkov (P pro děti, 1959, s J. Hiršalem), O podivuhodném životě mudrce Ezopa (P pro děti, 1960), Nápady pana Apríla (P pro děti, 1961), Enšpígl (P pro děti, 1962, s J. Hiršalem).

LITERATURA

J. Grossman v NŽ 1957 (Na téma tří knih). *pb*

Matouš Kolín z Chotěřiny (Collinus)

1516 Kouřim

4. 6. 1566 Praha

Universitní mistr, pedagogický pracovník a latinský humanistický básník, přední člen básnické družiny Jana Hodějovského →. Byl Melanchtonovým odchovancem z wittenberské university, 1541 se stal prvním profesorem řečtiny na pražské universitě, vedle toho vedl vlastní proslulou soukromou školu založenou na modernějších pedagogických zásadách, jak svědčí jeho učebnice a příručky. Z pedagogických důvodů hojně pěstoval i školní dramatická představení Terentia, Plauta a biblických her. R. 1558 byl králem Ferdinandem I. vypuzen z university jako vlivný přívrženec luteránství. Právní oporu pro situaci nekatolíků v Čechách shledával i v náboženské historii Čech (spis *Vera narratio de statu religionis in Bohemica gente* — Pravé vylíčení stavu náboženství v českém národě), na církevních dějinách spolupracoval také s německým badatelem Kašparem Nydbruckem. Jako

latinský básník pěstoval vedle příležitostných skladeb hlavně duchovní písně. Uspořádal s Tomášem Mitisem nejznámější sbírku latinské tvorby českých humanistických básníků — Farragines poematum (Směs básní, 4 sv., 1561—62).

EDICE A LITERATURA

F. M. Bartoš v kn. Bojovníci a mučedníci (1939 a 1946). R. Urbánek v Čas. Spol. přátel starožitností 1956. *jk*

Jan Kollár

29. 7. 1793 Mošovce na Slovensku
24. 1. 1852 Vídeň

Proti vůli otce, který byl zámožnějším sedlákem a rychtářem v Mošovcích a horlivým čtenářem bible, odešel (1810) ze třetí třídy gymnasia v Kremnici na další studium do Banské Bystrice, pak (1812) na evangelické lyceum do Bratislavy. Byl zprvu vychovatelem v evangelickém sirotčinci v Bratislavě, pak soukromým učitelem v Banské Bystrici (od r. 1815). V letech 1817—19 studoval na universitě v Jeně teologii, byl svědkem čilého kulturního i politického života Němců a seznámil se s předními představiteli německé kultury (Goethe). V kraji, který kdysi obývali Slované, si uvědomoval rozdíl mezi jejich slavnou minulostí a politickou i státní nesvobodou v přítomnosti a to ho vedlo k rozhodnutí věnovat všechny síly ve prospěch slovanského lidu. V Německu ho neudržela ani láska k dceři pastora Friderice Schmidtové, ani výhodné místo v tamější Lobedě. Vrátil se přes Prahu (zde se setkal s Dobrovským →, Jungmannem →, Hankou → aj.) na Slovensko a koncem r. 1819 se stal knězem a kazatelem v Pešti na evangelické faře, která sloužila i německé menšině. Národnostní třenice, kterých zde byl svědkem, útisk z maďarské strany, vzdálenost od Frideriky (teprve r. 1835 se s ní oženil) i od českého kulturního prostředí silně působily na jeho umělecké i politické názory. Posílu proti maďarskému šovinismu hledal často přímo u vídeňské vlády, a když r. 1848 v ohrožené Pešti odmítal slovenské povstání a nepochopil snahy štúrovců, ochably sympatie Slováků k němu. R. 1849 se stal poradcem vídeňské vlády ve věcech uhersko-slovenských (vypracoval k tomu účelu podrobný návrh na reorganizaci slovenského školství) a téhož roku byl jmenován mimořádným profesorem slovanských starožitností na universitě ve Vídni a věnoval se vědecké práci, znehodnocované však fantastickými názory o původu a rozšíření Slovanů. Už r. 1841 vykonal studijní cestu do Itálie, r. 1844 do Švýcar a r. 1850 do Meklenburska. Izolován od Čechů i Slováků zemřel ve Vídni (r. 1904 bylo jeho tělo převezeno do Prahy na Vyšehrad). — Jeho znělky vycházely v časopisech Dobroslav (1822), Čechoslav (1822—24), Časopis Českého muzea a Krok, články v Kroku, Časopisu Českého muzea, Čechoslavu, Nitře, Hronce (zde r. 1836 stať O literárnéj vzájemnosti mezi kmeny a nářečími slávskými), v Überlieferungen zur Geschichte unserer Zeit (1821) a slovenském almanachu Zora.

Ve své jediné a stále narůstající básnické sbírce *Slávy dcera*, vzniklé z touhy dát české literatuře dílo, které by vyslovovalo vznešený cit a vznešenou myšlenku, které by dovedlo nadchnout pro velký národní ideál, vytvořil Kollár poezii velké myšlenkové síly a živého citu, poezii naplněnou ideály slovanskými a všelidskými, nenávistí ke každému útlaku i odvážnými perspektivami do budoucnosti. Už první verze *(Básně)* obsahovala dva K. ideály, lásku milostnou a lásku k národu, které zůstaly základními ideami celé knihy. Cit milostný, v Básních převládající, ztrácel v dalších fázích Slávy dcery na konkrétnosti a ocital se ve sférách stále abstraktnějších, a cit národní se rozšiřoval o city slovanské a všelidské vůbec, až se v posledních verzích oba citové póly téměř ztratily v úvahách mytologických a archeologických. Celé básni je předeslán Předzpěv psaný časoměrným elegickým distichem, který je mohutným patetickým žalozpěvem nad minulostí Slovanů, založeným na protikladech. Jako epilog knihy byla pravděpodobně zamýšlena rovněž časoměrná báseň Vlastenec, která byla z obavy před cenzurou vypuštěna a rozšiřovala se mezi čtenáři jen v opisech (do knihy byla zařazena až ve vydání z r. 1862). V něm uvedl K. boj

Slovanů za národní práva a za národní stát do souladu s osvobozovacím bojem jiných evropských národů a dokonce i s protikoloniálním zápasem v celém světě. I K. znělky znamenaly v době převládající hravé poezie poezii nového typu. Do poezie erotické, která viděla v lásce jen rozkošnou hru a anakreontské laškování, vnesl milostnou konkrétnost, silný prožitek, dramatický svár citů; rovněž vlastenecké znělky byly neseny silným citovým zaujetím. K. v nich spojoval své ideály s potřebami doby, z nichž zápas za národní osvobození je mu potřebou největší. Další vydání Slávy dcery bylo rozmnoženo o celé zpěvy (z prvních tří zpěvů, Sála, Labe, Dunaj, se druhý rozrostl ve zpěvy tři, Labe, Rén, Vltava, a navíc přibyly zpěvy Léthé a Acheron; celá báseň měla ve vydání z r. 1852 už 645 znělek), ale rozšíření bylo na úkor umělecké i ideové působnosti. Přibylé znělky (až na výjimky) rozmnožovaly jen úvahy mytologické, archeologické a historické. Nesrozumitelnost mnohých míst ve sbírce, v níž i jazykové úpravy byly na úkor estetické účinnosti (psal selza, serdce, hlásku ř nahradil slovenským r), si uvědomoval K. sám, a proto k vydání básně připojoval *Výklad čili Přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře*. Už do vydání Básní zařadil K. *Nápisy*, epigramy psané elegickým distichem, v nichž vyslovil svůj vztah k veřejným záležitostem; národní cítění podřizuje cítění slovanskému, a to opět ideálu lidskosti („Národ tak považuj jediné co nádobu lidství, a vždy voláš-li Slovan, nechť se ti ozve člověk"). — V básnickém díle nemohl K. vyvodit ze svých názorů důsledky praktické. To učinil v pojednání *O literárnéj vzájemnosti mezi kmeny a nářečími slávskými* (v Hronce 1836, o rok později německy samostatně). Už z titulu je zřejmé, že K. nešlo o politické řešení slovanské otázky, nýbrž jen o řešení na poli kulturním, a podává pro ně konkrétní, i když neuskutečnitelné návrhy. Opíraje se o Herderovu prorockou 17. kapitolu jeho Myšlenek o filosofii dějin lidstva, vyzdvihoval zde K. kladné vlastnosti Slovanů, které je stavějí nad ostatní evropské národy. Že K. tvorba vyrůstala z velké části z životních zkušeností básníkových, dokazují jeho *Paměti*, z nichž poznáváme, jak se utvářel jeho vztah k světu a společnosti, jak v něm rostlo národní a slovanské uvědomění i odpor ke každému omezování svobody člověka. — Ačkoliv K. nepochopil snahy štúrovců o osamostatnění slovenského národa a v Hlasech o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravu a Slováky se velmi rozhodně postavil proti vytvoření spisovné slovenštiny, přece přispěl ke vzniku slovenské samostatné literatury svým sbíráním a vydáním slovenských národních písní *(Národnié zpievanky čili Písně světské Slováků v Uhrách)*. Jimi poprvé ukázal na původní zdroje a základy slovenské literatury; stejně po stránce jazykové se mohli zakladatelé spisovné slovenštiny při volbě středoslovenského nářečí jako základu spisovného jazyka dovolávat K. sbírky, neboť většina písní jím sebraných byla zaznamenána v tomto nářečí. Jestliže Slávy dcera, pojednání o literární vzájemnosti i sbírky lidových písní působily mocně jak ve své době, tak v generacích následujících, byly K. práce vědecké anachronismem už ve své době a zapadly téměř bez ohlasu.

BIBLIOGRAFIE

Básně (1821). Dobré vlastnosti národu slovanského (1822, Pešť), Slávy dcera (B 1824; 2. vyd. 1832, 2. díl Výklad čili Přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře; 3. vyd. 1845; 4. vyd. 1852), Čítanka anebo Kniha k čítání pro mládež ve školách slovanských v městech a dědinách (1825), Slabikář pro dítky (1826), Rozpravy o jmenách, počátkách i starožitnostech národu slavského a jeho kmenů (1830), Nedělní, svátební a příležitostné kázně a řeči (1831, 1844, 2 sv.), Národnié zpievanky čili Písně světské Slováků v Uhrách, jak pospolitého lidu, tak i vyšších stavů (1834, 1835, 2 sv.), Sláva bohyně a původ jména Slávův čili Slavianův (1839), Cestopis obsahující cestu do Horní Itálie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko, se zvláštním ohledem na slavjanské živly roku 1841 konanou (1843), Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation (1837, 2. rozšíř. vydání 1844). — Posmrtně: Staroitalia slavjanská (1853). — Spisy J. K. u Kobra v l. 1862—63 (4 sv., 4. sv. Cestopis druhý a Paměti z mladších let). — Vybrané spisy J. K. v Knihovně klasiků (1952, 1956, 2 sv.). Sebrané drobné básně vyd. F. Bačkovský (1887); Slávy dceru vyd. J. Jakubec ve Světové knihovně (1903); Slávy dceru z r. 1824 s výběrem z Nápisů, z Pamětí, z listů F. Schmidtové aj. vyd. F. Vodička pod názvem Vlastenec (1963). Rozpravy o slovanské vzájemnosti vyd. M. Weingart (1929) a v slovenském překladu K. Rosenbaum (1954). Bibliografie: J. V. Ormis, Bibliografie J. K. (Bratislava 1954).

LITERATURA

J. K. 1773–1852 (1893); J. Jakubec: O životě a působení J. K. (1893) a v předmluvách ke Slávy dceři (1903) a k Cestopisu (1907); F. V. Krejčí: J. K. (1920); Slovanská vzájemnost 1836 až 1936 (1938); A. Mráz: J. K. (1952). J. Vrchlický v kn. Nové studie a podobizny (1897); O. Fischer v kn. Duše a slovo (1929, o sonetu) a v LF 1930 (o předlohách Slávy dcery); M. Szyjkowski v kn. Polská účast v čes. nár. obrození II (1935), Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1953); V. Jirát v kn. O smyslu formy (1946); A. Pražák v kn. Čes. obrození (1948); J. B. Čapek v kn. Záření ducha a slova (1948, o Kollárových duchovních písních), J. Vlček v Kapitolách z dějin čes. literatury (1952, Zárodky Slávy dcery); F. Wollman v kn. Slovanství v jazykově literárním obrození u Slovanů (1958); J. Hrabák ve Studiích o čes. verši (1959); J. Dolanský v kn. Stopami buditelů (1963); F. Vodička v dosl. k výboru Vlastenec (1963). A. Novák v LF 1930 (o Předzpěvu); J. Polák v SV 1952; S. Šmatlák v SLit 1957. *rh*

Jaroslav Kolman Cassius

(vl. jm. Jaroslav Kolman)

30. 12. 1883 Hlušice u Nového Bydžova
4. 6. 1951 Praha

V Praze navštěvoval reálné gymnasium v Křemencové ulici a reálku v Ječné ulici, po maturitě studoval na vysokém učení technickém obor pozemního stavitelství. R. 1914 narukoval na srbskou frontu, kde byl r. 1916 raněn, a vrátil se do Prahy. Byl redaktorem Venkova (1916–24), Lidových novin (1925–28), Poledního listu (od r. 1930), Díla (1932–37) a Československé tiskové kanceláře. Vydával časopis Aréna-Cassiovy noviny (1929 až 1930) a Cassiovu edici (od r. 1927). — Přispíval do Lumíru, Rozprav Aventina, Venkova, Lidových novin, Poledního a Nedělního listu, Díla, Svobodného slova, Svobodného zítřku aj.

Publicistická práce v bulvárním tisku poznamenala do značné míry i Kolmanův profil umělecký. První básnické pokusy, obsahující lyrickou poezii virtuózní stylizace, byly později vystřídány satirickými pamflety a ironickými výpady ve službách kulturní a politické pravice. Ani K. prozaické pokusy nevynikají nad průměrnou tvorbu žurnalistickou; jejich hlavním tématem jsou autorovy válečné zkušenosti. — V druhé polovině třicátých let nastává v K. básnické tvorbě výrazný obrat, připravovaný již dříve v ojedinělých projevech. Tragické elegie za zmizelým mládím a ztraceným domovem se vyznačují silnou názorností a bohatou dramatičností *(Ovčín, Lyrická dramata)*. Balady o osudovém ztroskotání citovém, hoře a zoufalství osobní dostávají však koncem třicátých let nadosobní platnost, neboť K. promítá svůj žal do souvislostí dobových a vytváří tak bojovnou lyriku o ohrožené a zrazené domovině. Tak spolu s melancholickou lyrikou zmaru a nicoty vznikly básně monumentalizující národní tragédii *(Železná košile, Hromnice hoří)*. V domově a rodu, v nadosobních hodnotách hledá K. jistoty národního kolektiva. Sám se vyrovnává s pocitem cizoty ve světě a s marností lidského údělu stálým příklonem ke vzpomínkám. Nebezpečí variací nevelkého rejstříku tematického oslabuje K. na jedné straně tvorbou apokalyptických vizí národního boje, na straně druhé posilováním reflexivního prvku.

BIBLIOGRAFIE

Praha a jiné verše (1917, 2. rozšíř. vyd. 1938), Cassiovy listy (Bb 1921), Chameleón Bengár a jiné satiry (Pp 1922), Povídky pro Fafěky (1923), Jak nás poznamenala (D 1926), Jednou nohou v kriminále (Pp 1927), Antikrist v Římě (Bb a Pp 1929), Pětuškin a jiní politikové (Pp 1931), Réva v září měsíce (Bb 1933), Voják z fronty (D 1934), Vrabec v hrsti (Bb, Pp 1934), Nové děvče (Bb 1935), Jakub Obrovský, Jeho život a dílo (1935), Ovčín (Bb 1937), Lyrická dramata (Bb 1937, nár. cena), Železná košile (Bb 1938, 2. rozšíř. vyd. 1947), Hromnice hoří (Bb 1939), Prsten (Bb 1941), Balady (výbor básní, 1943, 2. rozšíř. vyd. 1948), Elegie (výbor básní, 1944), Koně v noci (Bb 1945), Balada z Českého ráje (B 1946), Nůž na stole (Bb 1947). — Výbory: Básně (1958, usp. B. Novák).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1935–36 (o sbírce Nové děvče); B. Novák v dosl. k Básním (1958). *jb*

Jan Amos Komenský

28. 3. 1592 Nivnice u Uherského Brodu
15. 11. 1670 Amsterdam

Vůdčí představitel české kultury 17. stol., spisovatel a myslitel, zakladatel moderní pedagogiky. Pocházel z měšťanské bratrské rodiny, studoval na protestantských

universitách v Herbornu a Heidelberku, po návratu působil od r. 1614 na bratrské škole v Přerově, 1618 se stal duchovním správcem ve Fulneku. Po porážce českého povstání se jako bratrský duchovní skrýval na panstvích šlechtických příznivců ve východních a severovýchodních Čechách, až r. 1628 musel natrvalo odejít z vlasti. Uchýlil se do nedalekého Lešna, polského střediska jednoty bratrské, kde se mohl v poměrném klidu věnovat své tvorbě a péči o tamní bratrské školství. Lešenské působení K., které vyplňuje většinu jeho života v exilu a je i jeho obdobím nejplodnějším, bylo přerušeno pobytem v Anglii (1641—42), ve Švédsku a ve švédských službách v Elblągu u Gdaňska (1642—48) a v Blatném Potoce (Sárospatak) v Uhrách (1650—54). Na všechna tato místa byl K. zván, především jako pedagogický odborník, svými přáteli a obdivovateli. Pokaždé se však vracel do Lešna ke svým souvěrcům; r. 1648 zde byl zvolen biskupem jednoty. Opustil Lešno teprve po požáru r. 1656; až do konce života pak žil v Amsterdamu. Pohřben je v Naardenu.

Již v mládí zaměřil Komenský svou činnost k soudobým kulturním potřebám české společnosti. Neuspokojivý stav české vědy ho vedl k načrtnutí programu jejího rozvoje v památné výzvě *Ad eruditos gentis meae* (Vzdělancům mého národa), kterou předeslal původnímu znění svého raného encyklopedického díla *Theatrum universitatis rerum, tj. Divadlo světa* (1616—18). Nedostatečnost dosavadních českých slovníkových příruček mu byla podnětem k práci na velikém slovníku *Linguae Bohemicae thesaurus* (Poklad jazyka českého), který však nedokončil, poněvadž mu při požáru Lešna shořel materiál. Ze soudobých potřeb českého školství vyšel K. ve svém návrhu jednotné a obecné školské soustavy v *České didaktice* (1632), kterou později přepracoval latinsky pod názvem *Didactica magna* (Velká didaktika). Moderní pedagogické zásady zde formulované, jako pojmová jasnost, názornost, postup od jednoduššího k složitějšímu, zřetel k dětskému chápání a k řízení duševního a mravního vývoje dítěte, uplatňoval pak v dalších latinských učebnicích. Z nich základní jazykové příručky *Janua linguarum reserata* (Dveře jazyků otevřené, 1631) a obrázkový *Orbis pictus* (Svět v obrazech, 1658) dosáhly evropské proslulosti a založily K. věhlas jako klasika pedagogiky. Své pedagogické spisy vydal souborně v Amsterdamu jako *Opera didactica omnia* (Sebrané spisy vychovatelské, 1657). Záměr zpracovat souhrn lidského vědění, tzv. pansofii (vševědu), vznikl rovněž ještě před odchodem do exilu. K. se jím zabýval celý život a hledal pro něj podporu u svých mocných příznivců, ale většinou se setkával s nedůvěrou i s odsudky. Pansofie nebyla pro K. sama sobě účelem; věřil, že na podkladě jejího uskutečnění je možno převychovat celé lidstvo a dosáhnout nápravy ve světě, jak to navrhuje ve spise *Via lucis* (Cesta světla, 1641—42, vyd. 1668). Nepříznivé okolnosti mu však zabránily, aby své pansofické dílo jako celek dopsal, takže komplex, jejž mínil souborně nazvat *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (Všeobecná porada o nápravě lidských věcí), započatý 1644 v Elblągu, zůstal torzem.

Spolu s úsilím o rozvoj české vědy vyvíjel K. již od mládí snahu pozdvihnout úroveň českého básnictví, zejména zavedením časomíry. Z jeho teoretických úvah vzniklo ještě doma po r. 1620 krátké programové pojednání *O poezii české*, podávající pravidla české časoměrné prozódie podle antických vzorů. K. nezůstal jen u teoretických úvah; dokazuje to nedokončené časoměrné přebásnění žalmů (navazující na starší pokus Vavřince Benediktiho z Nudožer →) a Katonových Distich i pokusy ze sklonku jeho života. Těžiště činnosti K. jako literárního tvůrce je však v českých spisech, vyvolaných převážně domácí společenskou skutečností, vzniklých z velké části ještě za pobytu doma. Je to např. polemický *Retuňk*, namířený proti praktikám protireformačního katolicismu, *Listové do nebe* (1619), kritizující feudální řád formou výměny listů mezi chudými, bohatými a Kristem, nebo spis *Truchlivý* (1623), alegorický spor, v němž K. hledá východisko z pobělohorských zmatků a nejistot. Nejpřednější místo však zaujímá *Labyrint světa a ráj srdce* (1623), nejvýznamnější dílo české

umělecké prózy 17. stol. V alegorii poutníka, který v prvé části díla se svými průvodci prochází městem-světem, jeho různými stavy, prostředími a situacemi, ale nikde nenalézá hledané ideální uplatnění, podává tu K. satirickou kritiku soudobé společnosti; v druhé části nalézá pro svého poutníka hledané východisko z tohoto labyrintu ve splynutí s bohem. Tím je Labyrint charakteristický pro K. myšlení, v němž je náboženská víra jediným pevným bodem; víra mu pomáhala řešit společenské i osobní problémy, byla však překážkou v uplatňování důsledného empirismu ve vědecké oblasti. K. nepřestal psát česky ani v exilu. Třebaže se přitom zaměřoval hlavně k potřebám jednoty, nepřestával myslet na celý národ, zvláště dokud mohl věřit v návrat exulantů do vlasti. Ukazuje to např. jeho povzbudivý leták *Polnice milostivého léta pro národ český* (asi z r. 1631) nebo *Haggaeus redivivus* (Vzkříšený Aggeus, 1632), zabývající se otázkami vnitřní obnovy království po očekávaném vítězství protestantských zbraní. Když však tyto naděje byly zmařeny vestfálským mírem, napsal *Kšaft umírající matky jednoty bratrské* (1650), útěšnou alegorickou závěť, vyznívající vírou v lepší budoucnost národa. Vedle Labyrintu je to umělecky nejpůsobivější práce K. Třebaže většinu tvůrčího života prožil K. v exilu a třebaže svou činností nemohl prospět přímo vlastnímu národu, přesto ani protireformační cenzura nezabránila pronikání jeho prací do vlasti. Pod K. vlivem psal své časoměrné sklaby V. J. Rosa →, který využil i jeho slovníkového materiálu, čeští jezuité vydávali jeho jazykové příručky a obdivoval se mu Balbín →, zvláště pro Labyrint. Plného ocenění, hlavně jako zakladatel moderní pedagogiky, dosáhl však K. teprve v nové době, a to jak doma, tak ve světě.

EDICE A LITERATURA

Duchovní písně, vyd. A. Škarka (1952); Moudrost starých Čechů, vyd. F. Svejkovský (1954); Labyrint světa a ráj srdce, vyd. A. Škarka (1958); Kšaft umírající matky jednoty bratrské, vyd. F. Hrejsa (1946). — Soupis děl J. Á. K. v československých knihovnách, archívech a muzeích, red. E. Urbánková (1959). — J. Kopecký, J. Patočka, J. Kyrášek: J. Á. Komenský, Nástin života a díla (1957); J. Polišenský: J. Á. K. (1963). A. Škarka v Dějinách české literatury I (1959, s výběrovou bibliografií edic i literatury). *ep*

Mikuláš Konáč z Hodiškova

asi po 1480
1546

Působil v Praze jako překladatel a knihtiskař (1507—11 ve spolupráci s tiskařem Janem Wolfem, pak samostatně); byl jednou z ústředních postav českého literárního života v první čtvrti 16. stol. Překládal a vydával zábavná a zábavně naučná díla ze středověké i renesanční literatury; např. Burleyovy *Životy a mravná naučení mudrcuo přirozených* (1514), orientální bajkový soubor Paňčatantra přeložený z latinské verze pod titulem *Pravidlo lidského života* (1528), překlady tří rozprávek z Boccacciova Dekameronu (1507—14), dále *Českou kroniku* Eneáše Silvia (1516), aktuální politické spisky a nábožensky mravokárná díla (*Kniha o hořekování a naříkání Spravedlivosti*, posmrtně vyd. 1547). Sám zbásnil dva náboženskopolitické dialogy příznačné pro jeho smiřlivý postoj humanisty ke sporům jednotlivých náboženských stran v zemi (1511 a 1515). Byl jedním z iniciátorů školského dramatu v národním jazyce (přel. Greffovu biblickou hru *Judit*, boccaciovskou látku zpracoval v dramatickém dialogu *Hra pěknejch připovídek*, obojí vyd. s Knihou o hořekování 1547). Programově se hlásil k snahám českých utrakvistických humanistů o rozvoj literatury v národním jazyce. Svou činností se obracel i k jazykově příbuznému polskému publiku. Jeho humanistické vzdělání i smysl pro kulturní potřeby společnosti se projevily v promyšleném výběru překládaných děl a ve snaze obohatit české písemnictví antickými vzory látkovými (překlady lukiánovských společenskokritických dialogů) i formálními (např. první uplatnil sapfickou strofu). Jako překladatel většinou neuskutečňoval teoretické zásady národních humanistů, k nimž náležel; jeho příliš doslovné překlady nejsou stylisticky vynikající. K. složité dílo je charakteristické pro přechodné období,

kdy v Čechách doznívalo středověké pojetí literatury, závislé na náboženském posuzování všeho dění, a počínaly se uplatňovat podněty italské renesanční kultury.

EDICE A LITERATURA

Pravidlo lidského života, vyd. M. Kopecký (1962). – M. Kopecký: Literární dílo M. K. z H. (1962). *jk*

Edmond Konrád

30. 5. 1889 Praha
9. 5. 1957 Praha

Syn vinohradského advokáta, který se přátelsky stýkal s četnými spisovateli a dramaticky (E. Bozděch, J. Stolba aj.). Studoval na gymnasiu v Praze v Křemencové ulici a po maturitě (1907) historii na filosofické fakultě Karlovy university (doktorát 1912) jako žák V. Novotného a J. Pekaře. Působil v pražské Universitní knihovně, pak byl zaměstnán v různých redakcích a nakladatelstvích a věnoval se pouze literatuře. Často zajížděl za hranice (Francie, Itálie, Španělsko aj.). — Přispíval do časopisů Novina, Česká revue, Lípa, Kmen, Zvon, Kritika, Literární svět, Panoráma aj. a byl divadelním referentem v novinách a časopisech Tribuna, Venkov, Cesta, Národní osvobození, Lidové noviny a psal divadelní přehledy do sborníku Nové české divadlo. Používal zkratek a pseudonymů Beneš Musil, Emil Kolda, Delta, kd., Adam Zima.

Edmond Konrád patří ke generaci, která vstupovala do literatury kolem první světové války a jejímiž hlavními představiteli jsou K. Čapek → a F. Langer →. S výjimkou jediného románu soustředil se plně na divadlo, jemuž od počátku sloužil jako dramatik, jako temperamentní a poučený kritik i jako teoretik a historik. Celé K. dramatické dílo je pásmem společenské a životní kritiky poválečného měšťáckého světa a degenerace jeho příslušníků. K. však často přehlíží nebo nedoceňuje třídní jádro kritizovaných jevů, a dochází proto jen k polovičatému řešení. Po nezdařené prvotině z intelektuálského prostředí *(Žluté růže)* a po oslavě národní samostatnosti *(Návrat mládí)* vší-má si K. v dalších svých hrách metafysiky života a smrti *(Javor)*, rozkladu rodiny *(Komedie v kostce, Rodinná záležitost, Kvočna, Ráj srdce)*, nespravedlnosti sociálního řádu *(Širočina, Kde se žebrá)*, důsledků rozvoje technické civilizace *(Čaroděj z Menlo, Komedie o počasí)*, a jinotajným příběhem, psaným ještě za války, odsuzuje teroristické metody okupantů *(Skřivan a smršť)*. Kromě těchto časových her a komedií vytěžil z historie námět poslední své dramatické práce o Husově mládí *(Student Jan)*. K. obohatil námětově i formálně českou společenskou veselohru, ale ve svých šíře pojatých a ideově zaměřených hrách zabředl někdy do schematické konstrukce a abstrakce.

BIBLIOGRAFIE

Rajka (Tři aktovky: Strom vědění, Zlatá cesta, Blýskavice, 1920), Javor čili Děti a smrt (D 1922, i prem.), Širočina (D 1923, i prem.), Návrat mládí (D 1923, prem. 1920, pseud. Adam Zima), Komedie v kostce (D 1925, prem. 1926, st. cena), Rodinná záležitost (D 1927, i prem.), O Anně Sedláčkové (studie, 1928), Olbřím (D 1928, i prem.), Nahý v trní (D 1930, i prem.), Kvočna (D 1932, i prem., zfilm.), Čaroděj z Menlo aneb Pokolení prvních věcí (D 1934, i prem. s názvem Edison, st. cena), Mámení po převratu (R 1935, s názvem Čeho bylo třeba pův. v Národním osvobození 1932), Ráj srdce (D 1937, i prem.), Kde se žebrá (D 1937, i prem., zfilm.), Skřivan a smršť (D 1946, i prem.), Komedie o počasí (D 1947), Student Jan (D 1948), František Langer (monografie, 1949), Nač vzpomenu (paměti, 1957). — Provedené hry: Žluté růže (1911).

LITERATURA

P Buzková v kn. Čes. drama (1932); F. X. Šalda v ŠZáp 1935–36 (Dvanáct nových čes. románů – o Mámení po převratu); F. Götz ve sborníku Čes. umění dramatické (1941); J. Träger v dosl. ke kn. Nač vzpomenu (1957). *ml*

Karel Konrád

28. 3. 1899 Louny

Vystudoval reálku v Lounech (1917) (kde navázal celoživotní přátelství s K. Bieblem →), odešel hned do světové války, účastnil se bojů na italské frontě a později i na Slovensku (1918–19). Doplňovací maturitu na gymnasiu složil v Jindřichově Hradci (1921), studoval filosofickou fakultu Karlovy university a krátce učil na obecné škole v Ledcích

u Plzně (1922). Pak se věnoval výhradně literatuře a žurnalistice. Od r. 1926 byl členem Devětsilu. R. 1930 cestoval po Francii a Itálii, po r. 1945 po Jugoslávii, Polsku a SSSR. Redigoval Trn (1924, 1927, 1930–32), Rudé právo (1925, 1945–48), časopis Q (1926), Přestávku Vlasty Buriana (1934–42) a Kalendář kalendářů (1951, 1952). První příspěvek otiskl 1920 v lounském časopise Průboj (Z tulákova zápisníku, s pseud. K. Mýstěs). Pak přispíval do kladenské Svobody a plzeňské Pravdy, do Rudého práva, Proletkultu, Reflektoru, Kmene, Tvorby, Činu, Panorámy, U-Bloku, Literárních novin, Květů, Nového života aj.

K. Konrád je typickým prozaikem poetistické generace, který nejdůsledněji uplatnil v próze prostředky moderní lyriky. Rozbíjí souvislou linii vyprávění a děje a nahrazuje ji přerývaným sledem asociací, snů, vzpomínek a představ; jeho hlavními nástroji jsou metafora, slovní hříčka a dadaistický vtip. Spojením těchto složek vzniká výraz pro K. typický: směs ironie a parodie, zevního humoru a pod ním ukrytého smutku, směs, která připomíná humor Chaplinův. Ironie, zároveň rozmarná i teskná, jejíž individuální odstín byl paradoxně pojmenován „hurónským smutkem", byla příznačnou reakcí generace na dvojakou podobu soudobého světa. — Po prvních poetistických prózách, v nichž zachytil tvář své generace ve chvíli jejího citového a smyslového probuzení *(Robinsonáda, Rinaldino)*, a po skladbě *Dinah*, blížící se snovou interpretací černošské písně básni v próze, píše K. své společensky nejzávažnější dílo, ostře protiválečný klíčový román *Rozchod!*. Je psán jako citový deník příslušníků generace, která se stala nedobrovolným svědkem surovosti a nesmyslnosti světové války, do níž byla vtažena přímo ze školních lavic. Jízlivou satirou na krizi a fašizující metody jejího „řešení" je zpola utopická fejetonistická povídka *Středozemní zrcadlo*. Atmosféru malého města s jeho sociálními protiklady, jak se odráží v zrcadle dětských her a snů, zobrazil v románu *Postele bez nebes* (torzo 2. dílu otištěno v Almanachu Klubu čtenářů 1962); vtipně rozehrál slovní komiku v parodii na pověstné „tajemníky lásky", v *Epištolách k nesmělým milencům*. — Po r. 1945 se K. tvorba vyvíjí několika směry, zachovávajíc si stále autorův typický přístup ke skutečnosti i jeho básnický výraz. Především píše vzpomínky na lidi, s nimiž se stýkal, zvláště na umělce *(Perokresby, Fanfáry a hrany, Nevzpomínky)*, a zachycuje v lyrických podobiznách jejich lidskou i uměleckou osobitost; shrnuje své aforistické myšlenky o umění *(Postní krůpěje, Ano-ne)*; píše básnické reportáže z cest *(Slyš mne!, Projíždíš novým Polskem, Jugoslávské kolo)* a sestavuje v nové svazky svého Díla starší práce.

BIBLIOGRAFIE

Robinsonáda (P 1926), Rinaldino (P 1927), Dinah (P 1928). Ve směru úhlopříčny (Pp 1930), Dvojí stín (P 1930), Rozchod! (R 1934), Středozemní zrcadlo (P 1935), Malíř Vojtěch Tittelbach (1938), Postele bez nebes (R 1939), Dvojí stín (Pp 1940: Dvojí stín, Robinsonáda, Dinah, Ve směru úhlopříčny), Epištoly k nesmělým milencům (P 1941), Z rodné květnice (P 1942), Břeh snů (P 1944), Postní krůpěje (aforismy, 1945), Šestinásobná ozvěna (Rpe 1948, přeprac. v kn. Jugoslávské kolo), Tkáno z kopřiv (Pp 1948), Místo rudých růží (P 1949), Fanfáry a hrany (podobizny, 1949), Zápisník z dovolené (aforismy, 1949), Doprovody (kurzívy apod., 1950), Slyš mě! (Rp 1950), Nikdy se nespokojte s podružnou roií (P 1951), Co na srdci (Rp 1951), O Konstantinu Biebiovi (1952), Projíždíš novým Polskem (Rp 1952), Vyprávění o Jiřím Purkyňovi (1953), Perokresby (podobizny, především umělců, 1953), Na černé hodince (Pp 1953), Jugoslávské kolo (Ff 1956), Epigramy (1958), Ano — ne! (výběr z aforismů, 1960), Kočko-kočko-kočkatá (Bb pro děti, 1963), Nevzpomínky (1963). — Dílo K. K. v Čs. spisovateli od r. 1952 (zde poprvé Epištoly a vavříny, 1954, Z časů Trnu, 1955).

LITERATURA

O. Bartoš: Lounsko v díle K. K. a K. Biebla (1960) a v předml. ke kn. Z časů Trnu (1955). F. X. Šalda v ŠZáp 1928–29 (Z cest moderního čes. romanopisectví — o Dinah) a 1934–35 (Hromádka moderní čes. beletrie — o románu Rozchod!); J. Fučík ve Statích o literatuře (1951, o Robinsonádě); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); B. Polan v dosl. k Prvním prózám (1952); J. Träger v předml. k románu Postele bez nebes (1956); J. Hájek v kn. Osudy a cíle (1961); Z. K. Slabý v dosl. k rom. Rozchod! (1963), v NŽ 1952 a 1957. M. Suchomel v HD 1959 (Poezie snů a poezie skutečnosti).

Kurt Konrad

(vl. jm. Kurt Beer)

15. 10. 1908 Třebíč

25. 9. 1941 Drážďany, Německo

Pocházel z německé židovské rodiny majitele pily a obchodníka s dřívím. Do roku 1927 studoval německé klasické gymnasium v Brně, v l. 1927—33 byl zapsán na lékařské fakultě v Praze; v třicátých letech také studoval na filosofické fakultě historii. Spolupracoval s agitačními skupinami KSČ, pracoval v trampském hnutí a v levicových studentských organizacích. R. 1932 se účastnil 1. světového protiválečného kongresu v Amsterodamu; navštívil řadu západních zemí (Německo, Holandsko, Francii aj.). Od r. 1930 začal publikovat v komunistických novinách a časopisech, stal se redaktorem Tvorby, Rudého práva a Haló novin (byl také jejich šéfredaktorem). Po rozpuštění KSČ a zastavení komunistického tisku (koncem r. 1938) byl do r. 1940 zaměstnán jako tiskový atašé na vyslanectví Sovětského svazu. Koncem třicátých let a na počátku okupace spolupracoval s Historickou skupinou (sdružení mladých marxistických historiků založené 1936). 1. března 1941 byl fašisty zatčen a vězněn na Pankráci, v Cvikově a v Drážďanech, kde zemřel. — Přispíval do Tvorby (zde debut 1930), Signálu, Avantgardy, Rudého práva, Rudého večerníku, Haló novin, Světa práce, Světa sovětů, Komunistické revue, Střediska, Panorámy aj. Redigoval Magazín Tvorby 1932, Májový list KSČ 1932 a 1933. Užíval šifer a pseudonymů: Jan Havlát, Jan Havlů, Karel Strnad, Jaroslav Mirský, k. k., K. K., ks.

Konradovo publicistické a vědecké dílo se dotýká několika oborů. Téměř deset let působil jako komunistický novinář, komentující pravidelně zahraniční a domácí politické události; od zahraniční politiky se v druhé polovině let třicátých postupně orientoval ke zkoumání historických předpokladů soudobého politického stavu, k dějinám revolucí. Pozornost věnoval zejména španělským revolucím, husitství, roku 1848 v Čechách a anglickým chartistům; specializoval se zvláště na otázky dějin válečnictví z hlediska lidových ozbrojených hnutí. K. je jedním ze zakladatelů české marxistické historiografie, jeho závěry, zejména z problematiky husitské revoluce, mají pro vědecké bádání základní význam. Vedle práce publicistické a historické se systematicky zabýval také marxistickou estetikou a literární a divadelní kritikou. Rozsáhlá znalost klasiků marxismu i znalost klasické estetické literatury (Hegel) mu umožnila průkopnická řešení aktuálních problémů české vědy o umění; zvláštní důraz kladl na gnoseologickou stránku soudobého umění. V kritice ruského formalismu a strukturalismu dokázal oddělit vědecký přínos těchto škol od idealistických premis, jejich objevnou analýzu předmětu (výrazových prostředků, uměleckého tvaru a jazyka) od noetiky (zejména od imanentního pojetí literárního vývoje). K. vymezil vztah formující se marxistické estetiky, soustřeďující se převážně na zřetel sociologický, k pozitivním výsledkům českého strukturalismu, jenž ve svém pozdějším vývoji stále výrazněji přihlížel k principům historického materialismu. Stejně zásadní a podnětná byla K. kritika surrealismu a obhajoba principů socialistického realismu, jehož zásady ve svých kritikách anticipoval. Po Prvním sjezdu sovětských spisovatelů (1934) K. podrobně rozpracoval otevřenou a nenormativní koncepci socialistického realismu, rozebral její historický a noetický aspekt, ale hlavní důraz položil na analýzu specifičnosti estetické problematiky. K., podobně jako Václavek →, chápal socialistický realismus jako syntézu předchozích vývojových etap české socialistické literatury, jejího proletářského a avantgardního křídla. Socialistický realismus vysvětloval důsledně historicky jako program podmíněný vývojem společnosti, literárním procesem a estetickou teorií, nikoliv jako nadčasovou, univerzální metodu. I ve svých literárních kritikách usiloval K. o vědecké hodnocení uměleckého díla, chtěl postihnout historický význam díla a jeho vnitřní rozpornost. Jako divadelní kritik se podrobně zabýval zejména prací DDOČ (Dělnických divadelních ochotníků českých) a systematicky sledoval vývoj divadla E. F. Buriana (D 34—38).

BIBLIOGRAFIE

Španělské revoluce (1937). — Posmrtně: Svoboda a zbraně (soubor hist. studií, 1949). Na prahu války (články, 1951). — Soubor estetických studií a lit. a div. kritik s názvem Ztvárněte skutečnost usp. J. Brabec za spolupráce Z. K. Slabého (1963).

LITERATURA

J. Janoušek: K. K., protifašistický bojovník, novinář a historik (1956). L. Stoll a J. Charvát v předmluvě a ve studii ke kn. Svoboda a a vývoj marxistické estetiky (1962); S. Strohs zbraně (1949); K. Chvatík v kn. B. Václavek v kn. Marxisticko-leninská filosofie v Československu mezi dvěma světovými válkami (1962); J. Brabec v předml. ke kn. Ztvárněte skutečnost (1963). *ztr*

Jan Kopecký

13. 10. 1919 Habrkovice u Kutné Hory

Po maturitě na reálném gymnasiu v Praze (1938) začal studovat na filosofické fakultě Karlovy university; dokončil ji po válce (doktorát 1946). Za okupace byl redaktorem v nakladatelství a v novinách (České slovo, Lidové noviny), v l. 1943 až 1944 dramaturgem a režisérem divadla na Kladně, v l. 1945—46 dramaturgem činohry Divadla 5. května, v l. 1947—50 dramaturgem činohry Národního divadla v Praze, v r. 1953 vedoucím divadelního oddělení ministerstva kultury. R. 1950 byl jmenován docentem dějin českého divadla na divadelní fakultě AMU, od roku 1960 je profesorem téhož oboru na filosofické fakultě Karlovy university. Redigoval nebo spoluredigoval sborníky Chvála slova (1940), Účtování a výhledy (1948), Hry A. N. Ostrovského (1950—55), Časopis Národního divadla (1948—50) a Divadelní noviny (1957—60), napsal řadu doslovů k edicím divadelních her. Příspěvky v časopisech, které řídil, dále ve Studentském časopise (zde první příspěvek 1936), Mladé kultuře, Českém slově, Lidových novinách, Kritickém měsíčníku, Rudem právu, Svobodných novinách, Tvorbě, Divadle, Plameni, Literárních novinách, Hostu do domu, Nové mysli aj.

V Kopeckého práci divadelně historické prosazuje se jeho výrazná schopnost novinářského ztvárnění látky: vůle k přehlednosti i za cenu určitého zjednodušení, pohotovost, názornost a sugestivnost výkladu. V popularizačních brožurkách i učebních textech DAMU podstoupil, často jako první, obtížnou práci marxistického hodnocení naší divadelní historie (skripta Nástin dějin českého divadla, zvl. II. díl Doba temna, 1953); propagoval zejména dílo Tylovo a Jiráskovo. Vědomím souvislosti s historií a národní tradicí prohluboval K. svůj názor na naléhavé otázky současného divadelního vývoje, které byly vždy těžištěm jeho zájmu. Sledoval je po druhé světové válce soustavnou, mnohostrannou divadelněkritickou činností, v článcích a studiích rozšiřoval pozornost k problémům teoretickým i k situaci světového dramatu. To vše byl předpoklad k ucelenému programovému pokusu o syntézu názorů na dosavadní vývoj a perspektivy naší divadelní kultury v *Nedokončených zápasech*. Divadlo, významný nástroj proměny světa, chápe K. podnětně jako dialektickou jednotu mnoha složek, především základních vztahů činnosti dramatika, divadla a obecenstva (společnosti). V *Dramatickém paradoxu* pokračuje úvahami o základních otázkách nového dramatu a dokládá je konkrétními rozbory řady domácích her z poslední doby. — Výrazným doplňkem K. prací odborných jsou jeho fejetony a cestopisné reportáže.

BIBLIOGRAFIE

Divákovy zápisky (Ee 1944), O nové české divadlo (úvahy, 1945), O divadelní kritice (přednáška, 1945), Růžena Nasková (studie, 1948), Sovětské zápisky (1953, st. cena), Jiráskův Jan Roháč (studie, 1953), Zápisníček (Fí 1958), Knížka o Tylovi (1959), Česká země — matka chleba (Fí 1960), Nedokončené zápasy (úvahy, 1961), Dramatický paradox (1963). — Z překladů: R. Rolland, Divadlo lidu (1946, s K. Krausem), Lilun (1948, s N. Neumannovou), L. Rachmanov, Profesor Poležajev (1949, s J. Grossmanem); A. N. Ostrovskij, Chudá nevěsta, Vlci a ovce, I chytrák se spálí, Bez věna, Krasavec (v souboru Hry I—IV, 1950—55) aj. *dě*

Matěj Kopecký

24. 2. 1775 Libčany u Nechanic
3. 7. 1847 Koloděje u Týna n. Vltavou

Syn „kejklíře", vychodil školu ve Strážovicích u Mirovic na Táborsku, tam se také vyučil hodinářství. Bojoval v napo-

leonských válkách, vrátil se jako částečný invalida a žil v Miroticích. Při velkém požáru obce (1811) přišel o celý svůj majetek a začal se živit předváděním loutkových her, nejdříve v Miroticích, později (od r. 1821) i jinde po českém venkově.

Kopecký měl velkou improvizační schopnost a pohotovost v upravování cizích loutkových látek. Jeho představení si získala pro vlastenecky buditelskou notu *(Oldřich a Božena)*, humor (figurka Kašpárka) a protifeudální odpor *(Pan Franc ze zámku)* značné obliby. K. sám své hry nepsal, dochovaly se jen v zápisech jeho nástupce, syna Václava. Z provozovaných her K. (některé napsal loutkář Prokop Konopásek) dosáhly největší popularity *Doktor Faust, Loupežníci na Chlumu, Pan Franc ze zámku, Don Šajn, Oldřich a Božena neboli Posvícení v Hudlicích*. K. se svými vlasteneckými hrami zasloužil, vedle kritiky feudální zlovůle, především o šíření nenáročné lidové zábavy mezi prostými, často negramotnými diváky vzdálenými od kulturních center země.

BIBLIOGRAFIE

Komedie a hry K. vyd. podle zápisů syna Václava v nešetrných úpravách E. Just H. Přerhof a J. R. Vilímek (1862). Výbor z her usp. A. Gallat (1886), kriticky vyd. hry teprve J. Veselý (1927), zatímco edice F. Jungmanna z r. 1943 je rovněž nekritická.

LITERATURA

L. Novák: M. K. (1946); Sborník na paměť M. K. (1947); B. Fischer: M. K., žebrák-bohatýr (1947); J. Toman: M. K. a jeho rod (1960). J. Bartoš v kn. Loutkářské hry čes. obrození (1952) Komedie a hry čes. lid. loutkářů (1959) a Loutkářská kronika (1963). J. Veselý v Loutkáři 1927. *mh*

Josef Kopta

16. 6. 1894 Libochovice n. Ohří
3. 4. 1962 Praha

Vystudoval obchodní akademii v Praze (1912), pak byl bankovním úředníkem. R. 1914 narukoval na ruskou frontu, 1915 byl zajat; vstoupil do legií, kde se stal tajemníkem informačně osvětového odboru. Po studijní cestě Japonskem se vrátil do vlasti v srpnu 1920 a pracoval jako tajemník Památníku odboje. R. 1925 z armády odešel a věnoval se v Praze, kde žil až do konce života, činnosti literární a též novinářské v Národním osvobození (1925—31) a Lidových novinách (1933—36). Po druhé světové válce byl pracovníkem ministerstva informací (1945 až 1946) a Kanceláře presidenta republiky (do 1949). — Příspěvky v časopisech, které redigoval, dále v Severu a východu, Lumíru, Literárních novinách, Panorámě, Činu aj. Redigoval časopis Přerod (1922 až 1923), knižnici Dobrá četba (1926 až 1930) a Kalendář čs. legionáře 1923, sborníky Zborov 1917—37 (1937), Dni žalu (1937, s K. Čapkem a V. K. Škrachem), Od Zborova k Bachmači (1938, s F. Langrem a R. Medkem), soubory novel Milostný kruh (1941) a Dvanáct poutí světem (1941).

Těžiště Koptovy tvorby spočívá v próze, ač psal i verše a dramata. Jeho tvorbu ovlivnily zkušenosti z novinářské práce, především však zážitky z revolučního Ruska za války i z cesty do SSSR v r. 1927. K. živelný epický talent se zmocňoval nejrozmanitějších lidských osudů; vnější romantika příběhů však K. leckdy zakrývala jejich vnitřní logiku, která byla logikou největšího převratu v dějinách lidstva. Proto dovedl K. psát se stejným zaujetím o všech silách v ruské revoluci. Myslitelskou sílu nahrazoval bystrým, ale často nehlubokým postřehem, ukázněné úsilí tvárné kombinací romaneskní fabulace a zevrubného popisu. Oficiální nadšení pro autora *Třetí roty* osláblo po uveřejněném pokračování, v němž K. stále kritičtěji hodnotil úlohu českých legií v sovětském Rusku jako tragický omyl *(Třetí rota na magistrále)*. Konečně *Třetí rota doma* odráží zostřený třídní boj a bezvýchodnou situaci prostých legionářů po návratu do vlasti. Silným protiválečným patosem vyznívá soubor novel *Pět hříšníků u Velryby*. Legionářská trilogie odhalila K. základní soustředění k prostému člověku, jeho vidění života v rovnováze, které nemá smysl pro tragické momenty a záporné stránky života traktuje zpravidla tak, aby tím více vynikla radost z nepřetržité existence dobra. Ve středu K. tvorby zůstává i nadále prostý pracující člověk, nositel kladných životních hodnot, děl-

nosti, rozšafného humoru, smyslu pro lidskou sounáležitost, vždy však spíše objekt dějinného procesu nežli jeho uvědomělý spolutvůrce. V tom všem se K. projevil jako osobitý představitel demokratické linie literatury první republiky s jejím úsilím překonat deziluzi ze skutečnosti nadtřídním humanismem. V souladu s tím se utvářel i K. vztah k SSSR; zrál po léta (o tom svědčí i jeho novinářská tvorba), ovlivňován výhradami oficiálních míst, takže definitivní kladné podoby nabyl až v souvislosti s politickým vývojem v letech třicátých a s utvářející se protifašistickou frontou českých spisovatelů, k níž se K. připojil. — Široký proud K. tvorby, tříštící se v nesčetných pokusech o nejrůznější žánrové a slohové formy, se v třicátých letech dočasně zužuje na tzv. čistou epiku: nejprve vzniká trilogie z přelomu války a prvních let míru, kde je zachycena emigrace českých lidí do SSSR po r. 1920 *(Jediné východisko, Červená hvězda, Chléb a víno)*, dále pak trilogie z Dálného východu *(Modrý námořník)*, jejíž hlavní hodnotou zůstává nyní úsilí po formové kázni a bohaté výrazové paletě, ovlivněné tvorbou V. Vančury →. K. psychologické umění, spíše syntetizující než analyzující, se v této záplavě témat a postupů uplatňuje jen občas, vždy však s rozhodným úspěchem: nejprve v *Hlídači č. 47* s problematikou životní lži, pak v dětské knížce *Antonín a kouzelník* a posléze v milostných povídkách z různých období tvorby, mezi nimiž největšího ohlasu došla povídka ve sborníku Milostný kruh. Poválečná léta posílila K. vztah k domovu a oživila jeho zájem o tvorbu pro mládež. — Významná je K. práce reportérská a fejetonistická. Překládal rovněž z ruštiny (A. S. Puškina, A. N. Tolstého).

BIBLIOGRAFIE

Cestou k osvobození (Bb 1920), Od východu (Pp 1922), Úsměv nad hrobem. Čtení o milém Japonsku (cest. fejetony, 1922), Očima legionáře (Ff, Pp, Bb 1923), Štefánik (E 1923), Třetí rota (R 1924, I. díl stejnojm. trilogie, zfilm., st. cena), Pět hříšníků u Velryby (Pp 1925), Revoluce (D 1925, i prem.), Papoušek slečny z Gottliebenů a jiné prózy (1926), Hlídač č. 47 (R 1926, zfilm., st. cena), Koráb na skále (Pp 1926), Nejkrásnější boty na světě (D 1927), Jejich lidská tvář (D 1927), Třetí rota na magistrále (R 1927, 2. díl trilogie), Hry s lidmi i věcmi (Ff 1927), Marta, Marie, Helena (P 1928), Cesta do Moskvy (Ff 1928), Nejvěrnější hlas (Bb 1928), Píseň o ledoborci (B 1928), O rytíři s plnovousem (veršovaná pohádka, 1928), Jak vznikala Třetí rota (přednáška, 1929), Jen na chvíli (Pp a drobné prózy, 1929), Eliška a dva (P 1930), Antonín a kouzelník (P pro mládež, 1930), Jediné východisko (R 1930, 1. díl stejnojm. trilogie), Červená hvězda (R 1931, 2. díl trilogie Jediné východisko), Člověk v horách (Pp 1931), Nedělní okno (Ff a Pp 1931), V té jedné červené a v druhé bílé (F 1933), Adolf čeká na smrt (P 1933), Třetí rota doma (R 1934, 3. díl trilogie), Zajíc v čepici (D 1935), Několik příběhů blázna Kabrnose (Pp 1935), Modrá lilie (P 1935), Chléb a víno (R 1936, 3. díl trilogie Jediné východisko), Modrý námořník (trilogie: Marnotratná pouť, R 1936, Zlatá sopka, R 1937, Věčný pramen, R 1937), Přívoz pod ořechy (R pro mládež, 1938), Smějte se s bláznem (Pp 1939), Poštovní holub č. 17 (Pp pro mládež, 1939), Ptáčník Ané (R 1940), Hodiny a sen (D 1941), Dies irae (R 1945), Láska v pěti podobách (Pp 1946), Česká kniha a my (přednáška, 1947), Zahrada lásky (adaptace staročeských milostných povídek, 1948), Tři do kornoutu (Dd pro mládež, 1948), Král Žrout (D pro mládež, 1948), Ještě jednou v mladosti mé kraje (F 1948), Kratochvilné děje z naší vlasti. Kraje české (historické čtení, 1952), Rozmarná duha (Pp 1954), Větrný mlýn (Pp, Bb, Ff 1955), Jedináček Damián (veršovaná P 1957), Chytrý Honza z Čech (pohádky, 1957). — Posmrtně: Kolibří povídky (1963).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1932—33 (Dva moderní vypravěči — o kn. Adolf čeká na smrt); Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1953, o Revoluci); K. Sezima v kn. Masky a modely (1930); F. Götz v kn. Básnický dnešek (1931); A. Pražák v dosl. k Dies irae (1945) a v kn. O národ (1946); V. Běhounek v kn. Láska v pěti podobách (1959). B. Polan v NŽ 1954 (o Hlídači č. 47).

ahá

Václav Kosmák

5. 9. 1843 Martínkov u Moravských Budějovic
15. 3. 1898 Prosiměřice u Znojma

Syn krejčího a kostelníka, do německého gymnasia (1854—62) chodil v Jihlavě, od r. 1862 studoval bohosloví v Brně, kde Fr. Sušil → a celé prostředí v alumnátě dovršilo jeho národní uvědomění (od r. 1865 publikoval verše v časopise Hlas pod zn. Věnc. K.). Po vysvěcení (1866) působil v řadě jihomoravských obcí (Mor. Budějovice, Hostim, Biskupice, Řeznovice, Moutnice, Tvarožná, Prosiměřice). Ve všech svých působištích se horlivě zúčastnil národního ruchu. Přispíval především

do Hlasu, Obzoru a kalendáře Moravan, dále do Moravské orlice, Besedy, Našeho domova, Opavského týdeníku, Dělníka, Neuer freier Wau-Wau, Brünner Beobachter aj.

Takřka celé Kosmákovo dílo bylo psáno pro noviny a časopisy, teprve dodatečně vycházely jeho práce knižně. Popularitu v širokých vrstvách venkovského lidu i na moravských maloměstech získal drobnými povídkami, črtami a fejetony, které začal 1871 psát do brněnského katolického Hlasu (rubrika Kukátko). Vášnivému moralistovi šlo o tendenční působení na lid v duchu katolických morálních norem, o boj proti nevěrectví, nevlastenectví a nejrůznějším vadám venkovského i maloměstského života, z něhož vybíral příklady hodné následování i odsouzení. Měl silný smysl pro lidskou bídu i pro situaci dělníků, avšak řešení sociální otázky viděl v křesťanské dobročinnosti. Jednostranná tendenčnost ho často vedla ke zkreslování skutečnosti i k banalitám, jindy však napsal zdařilé prózy (někdy humorně i satiricky zaměřené) s plasticky podanými postavami moravského venkova *(Sláva a úpadek pana Jana Kroutila, pololáníka z Drnkálova, Jak Martin Chlubil bloudil a na pravou cestu opět se vrátil)*. Značnou čtenářskou popularitu si udržely hlavně dvě rozsáhlejší práce, povahopis bezcharakterního prospěcháře *Chrt* a obraz sobecké maloměstské krasavice *Eugenie*. K. dílo rostlo z důvěrné znalosti moravského lidu, proto byl za svého života velmi čteným spisovatelem na Moravě.

BIBLIOGRAFIE

Jaké lidi nemáme voliti za představené obcí aneb Starostování Jana Nedohnala (1871), Jakého máme voliti starostu (1874), Myslivec Anton (P 1874), Kukátko čili Život lidský v obrazích (Pp, I 1876, II 1878, III 1883, IV 1890, V 1892), Sláva a úpadek pana Jana Kroutila, pololáníka z Drnkálova (R 1877), Několik obrázků z Kukátka (Pp 1883), Kytice z vonného i nevonného kvítí (Pp 1885, 1892 zkrác. jako Lidský zvěřinec), Eugenie (R 1885), O pouti (P 1887), Chrt (R 1888), Jak byl Rapouch jun. vyléčen (P 1888), Jak Martin Chlubil bloudil a na pravou cestu opět se vrátil (R 1889), Kde domov můj? (kázání, 1889), Cesta ke klidu (P 1889), Dobrá rada. Bída je, proto — juchu! (Pp 1890), Ztracená (P 1891), Pošetilci (Pp 1891), Pokalo ji štěstí (P 1895), Nové obrazy z Kukátka I, II (Pp 1896), Otrávená růže (P 1897), Boj o mandát (P 1897), Fouňa, svobodný pán z Nadutína (P 1898), Na lehčím chlebě (P 1898). — Výbor z díla usp. M. Hýsek (1940, 2 sv.). — Sebrané spisy v Brně v l. 1898–1916 (18 sv., jako 19. sv. připojen spis P. Vychodila o Kosmákovi) a v l. 1921–25 (21 sv.). — Bibliografie K. časopiseckých prací připojena k 18. sv. Sebraných spisů.

LITERATURA

P. Vychodil: V. K. (1916). F. X. Šalda v KP 3 (1950, o Nových obrázcích z Kukátka); M. Hýsek v kn. Literární Morava (1911); J. Machoň v dosl. k výboru Neblednoucí obrázky (1954). A. Novák v LF 1904. *pp*

Kosmas

kolem 1045
21. 10. 1125 Praha

Děkan svatovítské kapituly, zakladatel starší české historiografie. Vzdělání nabyl na pražské katedrální škole a v Lutychu (v dnešní Belgii). Na diplomatických cestách do sousedních německých a uherských zemí a do severní Itálie, konaných ve službách pražských biskupů, získal široké zkušenosti a rozhled. Jeho jediné známé dílo, latinská *Chronica Boëmorum* (Česká kronika), je první kronikářské dílo, které nevzniklo z úzkých lokálních potřeb, ale bylo pojato jako dějiny celého národa, i když je autorův zájem soustředěn převážně na osudy vládnoucí třídy. Kosmovo ztotožnění s politikou římské církve se projevuje i v jeho negativním vztahu k slovanské liturgii, r. 1097 u nás zrušené. Dílo vznikalo od r. 1119 a je dovedeno od pravěku až do roku autorovy smrti. K. použil řady pramenů, které se nám nedochovaly nebo které nemůžeme spolehlivě určit, a dovedl k nim přistupovat kriticky. Neopomenul ani lidové podání, z něhož zaznamenal staré kmenové pověsti, třebaže je podle antických vzorů upravoval. Kronika má i velkou cenu literární, hlavně pro K. vypravěčské umění, pro bystrou charakteristiku osob, k níž rád používá stylizovaných projevů, pro humorné epizody, které do vyprávění vkládá po vzoru římských historiků. Vyprávění osvěžuje četnými ozdobami, slovními hříčkami, rytmickým uspořádáním vět i množstvím veršů v antických rozměrech; jako stylistické prostředky uplatňuje i citáty a parafráze z klasiků, z bible i cír-

kevních autorů, ale vedle nich používá také lidová přísloví a úsloví. Pro tyto vlastnosti i pro moudrou vyrovnanost autorova životního názoru, která v díle proniká, je K. kronika jedním z nejvýznamnějších děl středověké historické prózy. K. osobnost byla umělecky ztvárněna Vl. Vančurou v Obrazech z dějin národa českého. — K. kronika vzbudila zájem o kronikářskou práci. Svědčí o tom latinská díla dvou neznámých autorů, tzv. pokračovatelů Kosmových: První z nich je tzv. Kanovník vyšehradský, jenž zpracoval události let 1126—42, druhý, tzv. Mnich sázavský, doplnil K. o děje slovanského období sázavského kláštera (hlavně na podkladě starší slovanské kroniky) a pokračoval až k r. 1162.

EDICE A LITERATURA

Kronika česká, přel. K. Hrdina (1947). — A. Kolář: Kosmovy vztahy k antice ve Sborníku fil. fak. University Komenského III. 1925. A. Škarka v ČLit. 1957, O. Králík v ČLit 1959. *ep*

Jan Pravoslav Koubek

5. 6. 1805 Blatná
28. 12. 1854 Blatná

Pocházel z bohaté měšťanské rodiny, gymnasium studoval v Písku a v Praze, filosofii v Plzni a práva, která nedokončil, v Praze (od r. 1827). Věnoval se studiu klasických i moderních jazyků a historie. Od r. 1831 byl vychovatelem v tehdejší Haliči, pak suplentem na gymnasiu ve Lvově, od r. 1837 působil opět v Čechách jako sekretář Františka ze Šternberka, od r. 1839 jako profesor řeči a literatury české a polské na universitě v Praze. — Přispíval do Schönfeldových Pražských novin, Čechoslava, Jindy a nyní, Květů, Časopisu Českého muzea, Vlastimilu, do Pražských novin a České včely (v l. 1846 až 1848 za Havlíčkovy redakce) a do Lumíru.

Za pobytu v Haliči pracoval Koubek pro česko-polské sblížení v duchu idejí slovanské vzájemnosti. Vděčně byla hodnocena jeho záslužná pedagogická činnost na pražské universitě, kde vychoval k národnímu uvědomění několik generací (zejména přednáškami o českém jazyce, které navštěvoval i Jan Neruda) a seznamoval posluchače se slovanskými literaturami (jako jeden z prvních uváděl k nám Puškina). — V dvoudílném básnickém cyklu *Hroby básníků slovanských* (vznikl v l. 1845—52), jímž se přihlásil ke vzoru Kollárovy → Slávy dcery, oslavil vynikající představitele ruské, polské a české poezie (vřele tu hájil K. H. Máchu); větší váhu měla však jeho satira. Drobné skladby jednak podávaly kritiku českých literárních poměrů (Silvestrova noc, 1846; Krotké znělky, ve 2. pol. čtyřicátých let), jednak mířily proti dobově příznačným lidským a společenským vadám, viděným však abstraktně (Sněm ženský, Rokoko, obojí z r. 1847). Širší a konkrétnější dosah měla K. satira v rozsáhlé, leč nedokončené skladbě *Básníkova cesta do pekel* (vznikla v l. 1842—52). V tomto směšnohrdinském eposu, který travestuje antickou báji o Orfeovi, vyrovnával se K. se soudobými evropskými poměry a událostmi kulturními, politickými a veřejnými pomocí hojně nakupených, někdy málo srozumitelných narážek a šlehů. Současnost kritizoval K. často z pozic minulosti, někdy hájil konzervativní názory (v otázce emancipace žen). Cenné však bylo, že po r. 1848 zaměřil svou satiru proti obnovenému absolutismu a reakci. Zejména proto si ho vážili básníci nastupující májové generace, kteří v době, kdy ještě nebyly obecně známy satiry K. Havlíčka →, spatřovali v Koubkovi nejlepšího současného českého satirika.

BIBLIOGRAFIE

Zjevení básníků (Bb 1852, druhá část Hrobů básníků slovanských). — Sebrané spisy usp. F. L. Vorlíček s životopisem od K. Sabiny (v l. 1857—59, 4 sv.). Básníkovu cestu do pekel vyd. L. Quis (1904), Rokoko F. Strejček (1939).

LITERATURA

J. E. Sojka v kn. Naši mužové (1953); L. Quis v předml. k Básníkově cestě do pekel (1904); J. Vlček v kn. Z dějin č. lit. (1960, o satirikovi); J. Fučík v kn. Pokolení před Petrem (1958, Zapomenutý básník). J. Hanuš v Nové čes. revui 1903—04; J. Horák v Národopis. věst. československém 1915 (Tři čeští spisovatelé v Haliči — v kap. o Zapovi); A. Novák v SaS 1937 (Zapomenutý průkopník Puškinův). *mř*

Josef Koudelák

26. 2. 1906 Senička u Litovle
20. 8. 1960 Bělkovice u Olomouce

Studoval na reálném gymnasiu v Litovli (1917—21) a na učitelském ústavě v Olomouci (1921—25). Učil postupně v Července na Mor., ve Slavětíně, Novém Jičíně, Renotách u Litovle, Uničově, Náměšti na Hané (1938—45), Šternberku, Štarnově (1948—58) a byl ředitelem národní školy v Bělkovicích u Olomouce (1958—60). Ve svých působištích se horlivě zúčastňoval osvětové, kulturní, sběratelské a národní práce. — Přispíval prózami, verši, zprávami a recenzemi (někdy pod zn. Kl.) především do listů vycházejících v Olomouci (Stráž Moravy, Stráž lidu, Selské listy), dále do Zvonu, Kola, Střediska, Svobodného slova aj. Uspořádal cyklus pohádek z Hané Mateřídouška (1944), výbor z tvorby hanáckého písmáka Čeňka Kadlece Verše a epigramy (1939), sborníky Očima písmáků (1940), Haná vpřed (1940, s K. Bartuškou) aj.; spoluredigoval almanach Klas (1947).

Po několika básnických knížkách, vyznívajících především ve chválu vesnického života na Hané, přešel Koudelák k próze, ve které se realistický, leckdy jen dokumentární záznam střídá se sklonem k lyrizaci (doprovázené často metaforickou přebujelostí). Zobrazil v ní hanáckou vesnici na pomezí Drahanské vrchoviny, podléhající vlivům městského života i krizovým jevům hospodářským, od poloviny třicátých let se v jeho pracích silně projevoval vliv ruralismu (*Pacholek Jordán* aj.). Vedle sebe tu stojí oslava života chudých a trpících *(Na dřevě kříže)*, mytizace rodu a půdy i pokorná náboženská víra. K. těžil i z poznání bojů české menšiny v poněmčených oblastech jesenického podhůří *(Hraničáři)*; po válce zachytil osudy osídlenců a jejich vrůstání do nového domova *(Praděd nespí)*. O psychologickou kresbu tvrdého lamače se pokusil v románě *Skála puká.*

BIBLIOGRAFIE

Hořící srdce (Bb i Bb v próze, 1926), Srdce gruntu (Bb 1926), Vesnice v poledni (Bb 1927), Zjevení lásky (Bb 1929, s F. Neužilem), Senička (B 1929), Rodička bolestná (Bb 1930) Nový Jičín (B 1930), Náš rod (B 1930), T. G. Masaryk (D pro děti, 1930), Vrata tmy (R 1932), Na dřevě kříže (R 1932, 1943 pod názvem Vítězná chudoba), Krůpěje (Pp 1933), Zlatá srdce (Pp 1933), Hraničáři (R 1934) Pacholek Jordán (R 1936), Tvrdá země (R 1941), Radlice boží (R 1941), Skála puká (R 1943), Matčin prsten (pohádka, 1944, vyšlo s pohádkou F. Herodka Anička a vodník), O pacholku Janovi a krásné Magdaléně (pohádka, 1944), Petr Bezruč na Hané (stať, 1947), Praděd nespí (R 1948), Potmě vyšívaná (P 1948), Podivný rybolov (pohádka, 1957), Dědina ve veselých botách (pohádky z Hané, 1957), S větrem o závod (P pro mládež, 1958). — Posmrtně: Křišťálový vrch (P pro mládež, 1961).

LITERATURA

R. Habřina: J. K., básník nové Hané (1935). Ant. Veselý ve sborníku Básníci selství (1932); B. Slavík v Hanáckém písemnictví (1940); F. Pražák v kn. Spisovatelé učitelé (1946). *pp*

Jan Kozák

25. 3. 1921 Roudnice n. L.

Absolvoval obchodní akademii v Českých Budějovicích (1940). V l. 1940—45 pracoval jako úředník v Roudnici, r. 1945 byl okresním tajemníkem SČM, pak znovu zaměstnán jako úředník. Po absolvování dvouleté ústřední politické školy KSČ (1951) přešel na Vysokou stranickou školu — Institut společenských věd při ÚV KSČ, kde nyní přednáší dějiny strany. Příspěvky (od r. 1946) v Rudém právu, Besedě, Plameni.

Kozákův zájem se soustředil k zásadní změně, jíž pod vlivem nového společenského řádu prochází způsob života i myšlení lidí na vesnici východního Slovenska. Autor, jehož obraz reality je pln prudké smyslovosti, zobrazuje tento sociální přerod v nejzazších důsledcích, jaké má pro lidské nitro a nejintimnější sféry života: pro rodinné soužití a lásku. Od popisnosti, jíž někdy podléhá, podařilo se mu osvobodit v povídce *Mariana Radvaková*, příběhu vdané ženy, která nalezne sílu zrušit ponižující manželství; do konfliktu Mariany a Michala je tu promítnut rozpor dvou epoch.

BIBLIOGRAFIE

Pohledy do oken (Bb 1941), Horký dech (Pp 1961), Mariana Radvaková (P 1962, pův. v souboru Horký dech). *hh*

František Kožík

16. 5. 1909 Uherský Brod

Studoval na reálném gymnasiu v Uherském Hradišti (1919—25) a v Brně (1925 až 1927), tam i na právnické fakultě (doktorát 1931). Zároveň byl mimořádným posluchačem konzervatoře (absolvoval 1931) a posluchačem brněnské filosofické fakulty (1931—33). V l. 1931—33 byl soudcovským čekatelem v Brně, pak vstoupil do zaměstnání v Čs. rozhlase v Brně (do r. 1940) a v Praze (1941—51 jako dramaturg). V l. 1951—54 byl spisovatelem z povolání, 1954—55 uměleckým vedoucím Estrádního jednatelství, od r. 1956 je dramaturgem Čs. filmu, kde se uplatnil i jako scenárista (Synové hor, Písnička za groš, Skály a lidé, Poslední etapa aj.). — Příspěvky v časopisech Studentský časopis (poprvé 1926), Ruch, Moravské noviny, Cesta, Středisko, Index, Lidové noviny, Národní osvobození, Zvon aj. Napsal řadu rozhlasových her (Cristobal Colón, Než otevřete Dona Quijota, Jaro národů, Mánesův orloj aj.), libret operních (pro J. E. Zelinku Meluzína, pro J. Křičku Zahořanský hon a Polka vítězí; s B. Poláchem → Pohádka máje pro J. Kvapila a Horník Pavel pro V. Petrželku, pro K. Horkého Hejtman Šarovec) a operetních (pod pseud. Jiří Žalman spolu s B. Poláchem pro J. Weinbergera Na růžích ustláno, Císař pán na třešních, Apropó, co dělá Andula; pro J. Loukotu Mé štěstí má zlaté vlasy, Za humny je veselo atd.; sám je autorem libreta Komediant pro J. Kalaše).

František Kožík je mnohostranný, lehce tvořící typ spisovatele; zkouší všechny žánry, snadno improvizuje a má velkou kombinační schopnost, která ho však často zavádí k povrchnosti. Jeho lyrika navazuje především na Sovu → a Šrámka → v senzitivnosti a vystižení nálad a erotických deziluzí, ale v pozdějších sbírkách vyjadřuje i opojení životem a oslavu přírodních krás. Největšího čtenářského úspěchu dosáhl K. svými životopisnými romány: o slavném pantomimovi Debureauovi *(Největší z pierotů)*, o Josefu Mánesovi a o Camoëšovi *(Básník neumírá)*. Přistupuje k nim po studiu historických pramenů a kombinuje pak beletristickou fikci s využitím dokumentů a věrností faktům; umělecky nejlépe je zvládnut beletristický životopis Mánesův. K životním osudům významných historických osobností se orientuje od počátku i K. rozhlasová dramatika, která výrazně zasáhla zvláště do konstituování české rozhlasové hry (Cristobal Colón aj.). — V K. tvorbě pro mládež převažuje sportovní tematika: v několika dílech zpracoval životní příklad Emila Zátopka a průkopníků našeho lyžařství, čerpá z prostředí cyklistických a automobilových závodů atd. — Příležitostný je jeho překlad antologie bulharské poezie (s A. Leštovem, 1930).

BIBLIOGRAFIE

Trnitá souhvězdí (Bb 1930), Jitřní lov (Bb 1933), Cristobal Colón (rozhlasová hra, 1934), Nové srdce (P 1936), Tváří k západu (Ff 1936), Na břehu noci (Bb 1937), Láska a box (D 1937, s B. Poláchem), Francie (Bb 1938), Cesta k lidem (Bb 1938), Sejdeme se? (R 1938), Největší z pierotů (R 1939), Básník neumírá (R 1940), Shakespeare (D 1940, i prem.), Rozhlasové umění (Ee 1940), Don Quijote přichází (D 1941), Vlajka vítězů (R pro mládež, 1941), Prstýnek z vlasů (R pro mládež, 1941), Hledám Marii Romanovou (P 1941), Doby krásy (Bb 1942), Lásky odcházejí (R 1943), Blázny živí bůh (P 1943), Meluzína (D 1943, i prem.), Proč pláče Meluzína (pohádka, 1943), Pírinka (R pro mládež, 1943), Svatá holčička (P pro dětit, 1943), Komediant (D 1944, prem. 1943), Cervantes, tvůrce Dona Quijota (životopis, 1947), Na dolinách svítá (R 1947), Přátelství (D 1948, prem. 1943), Červánky mezi dětmi (P pro mládež, 1948), Vítězství vůle (P 1949), Vítěz maratónský (P 1952), Aleje míru (P pro mládež, 1953), Synové hor (P 1954, zfilm.), Jak mráz čaroval (D pro mládež, 1955), Josef Mánes (R 1955), Emil Zátopek vypravuje (P pro mládež, 1955), Desatero oslovení (P 1955), Vesele do světa (Bb pro děti, 1956), Na shledanou, Emile! (P pro mládež, 1956), Pohádky vánočního zvonku (1957), Tři zlí kmotři (loutková hra, 1957), Bolestný a hrdinský život J. Á. Komenského (životopis, 1958), Statečný Honza (D pro mládež, 1958) Rytíř smutné postavy (R 1958), Cestou lásky (R pro mládež, 1958), Český Honza (loutková hra, 1959), Jezerní růže (P 1959), Až přijdete do Telče (průvodce, 1959), Zákon věrných strážců (P pro mládež, 1961). — Provedené hry: Pět procent života (1935, s B. Poláchem), Neznámý vojín žije (1937, s B. Poláchem), Barborka (1945), Kateřina z Poděbrad (1946), Hejtman Šarovec (1954), Debureau (1957), Cesty žen (1959), Město šťastných lásek (1962), Krumlovská romance (1963). *šv*

Josef Kožíšek

6. 7. 1861 Lužany u Přeštic
6. 7. 1933 Úvaly u Prahy

Vystudoval reálné gymnasium v Plzni (1880), 4. ročník učitelského ústavu v Příbrami (1881) a učil v Mečíně, Třeboraticích a Klecanech (1885—95), později byl řídícím učitelem v Zápech u Brandýsa (1895—1920), kde setrval do konce své učitelské služby s výjimkou nucené přestávky v r. 1917—18, kdy byl přeložen do Horní Nové Vsi na Novopacku. V l. 1920—27 byl nejprve správcem a pak ředitelem literárního oddělení Státního nakladatelství. Pracoval v Zemském ústředním spolku učitelském, ve výboru Dědictví Komenského, byl členem redakce Pedagogických rozhledů. Literárně debutoval v Ruchu (1883) a přispíval především do časopisů Malý čtenář, České mládeži, Jarý věk a Budečská zahrada.
Pedagogické povolání a zájem o psychologii dítěte přivedl J. Kožíška k tvorbě pro dětského čtenáře. Nepatřil v této oblasti k uměleckým iniciátorům jako J. V. Sládek → nebo K. V. Rais →, uplatnil tu však své znalosti dětského světa, psychologie a slovesného projevu dětí, využil některých formálních vlastností lidové poezie (zvláště jednoduchého říkadlového rytmu, který vede k snadnému zapamatování veršů) a vytvořil dětem srozumitelné a pedagogicky účinné dílo, jež především ve slabikářích a čítankách provázelo život několika generací. Látkově K. těží z vesnického dětství, myšlenkově vychází buď z věčných morálních hodnot (dobro a zlo), nebo z filosofické výzbroje patriarchální vesnice. K. dílo je nejživější v epických verších a drobných prózách, v nichž využil svého pozorovacího talentu a humoru k vyprávění prostých příběhů ze života nejmenších dětí.

BIBLIOGRAFIE

Doma i na sluníčku (Pp 1890), Deset kotat batolat (Bb 1891), Oku i srdečku (Bb 1891), Jiskry a plamínky (Bb i Pp 1893), S andílky a motýlky (Bb 1894), Veselé táčky (Bb 1897), Pozdravy domů a z domova (Bb i Pp 1898), Chudobky u cest (Bb i Pp 1901), Dvě přednášky o vyšším vzdělání učitelstva (1907, s F. Dlouhým), O reformě učitelského vzdělání (1908, s Konrádem Pospíšilem), Ke čtyřicátému výročí zákonů školských (1909, s K. Pospíšilem), Poupata (čítanka, 1913), Rozpravy o čtení elementárním (1913), Počátky čtení (metodický průvodce, 1914), Ráno (čítanka, 1919, s J. Tůmou), Veľký čitateľ (sloven. slabikář, 1921), Průvodce ke slabikáři pro lid Veľký čitateľ (1921), Pod širým nebem (Bb i Pp 1922), Pohádka lesa (P 1923), Krakonošův dar (Bb 1923), Studánka (čítanka, 1924), Svátek v lese (B 1925), Radovánky (Bb 1927), Na sluníčku (Bb 1929). — Výbory: Na výsluní (Bb 1920), U krbu (Bb 1920), Děti z boudy (Pp 1921), Kytička Kožíškových písniček (Bb 1928), Ráno (1960).

LITERATURA

V. Dostálová v ZM 1958. *vka*

Josef Král

18. 12. 1853 Praha
17. 9. 1917 Praha

Studoval na akademickém gymnasiu (1863—71), na pražské universitě (1871 až 1875) byl žákem Kvíčalovým (doktorát 1877). Krátce po habilitaci z klasické filologie (1880) se stal profesorem na české universitě (řádným profesorem od 1893). Věnoval se i činnosti vědecko-organizační (Jednota českých filologů) a v l. 1886—1905 řídil klasickou část Listů filologických.
Hlavním pracovním oborem J. Krále byla klasická filologie, pojatá tradičně jako studium antické vzdělanosti v celé šíři. Největším jeho dílem v tomto oboru je čtyřdílná *Řecká a římská rytmika a metrika* (I. 1890 a 1915, II. 1906, III. 1911, IV. 1913). — Do české literatury zasáhl Král napřed jako překladatel řeckých a latinských dramat (Sofokles, Aischylos, Euripides, Plautus, Terentius aj.). V duchu Niederlovy školy usiloval zprvu o časoměrný verš. Během devadesátých let však teoreticky zdůvodnil a prakticky realizoval nový způsob, jak vytvářet český ekvivalent antických meter; jeho hlavní zásadou je náhrada dlouhých a metricky důrazných slabik originálu českou slabikou přízvučnou. Znamenalo to rozhodný pokrok, neboť antická díla se tak mohla stát zdrojem živého estetického působení v širších čtenářských vrstvách. Tyto výzkumy vedly K. i k obsáhlým pracím o prozódii a metrice české. Vycházel v nich ze správných principů J. Dobrov-

ského →, podle nichž se hlavním typem českého verše stal verš sylabotónický. Aplikoval však tyto zásady dogmaticky a svými normativními požadavky (aby metrum bylo mechanicky a jednoznačně uskutečněno v jazykovém materiálu, přičemž všechny odchylky se hodnotí jako „chyby") se dostal do rozporu s básnickou praxí. Většina velkých básníků 19. století se K. jevila jako špatní veršovci, nepochopení projevil i pro moderní rytmické útvary (volný verš); nehistoricky odsoudil i obrozenské pokusy o časomíru. V tom všem byl K. překonán mladšími badateli, vycházejícími z moderního názoru estetického i jazykovědného.

BIBLIOGRAFIE

Základní práce o čes. verši: O prozódii české, část první: Historický vývoj české prozódie (1923, vyd. J. Jakubec); část druhá: O přízvučném napodobení starověkých rozměrů časoměrných, 1938, vyd. B. Ryba). — Bibliografie Králových prací od K. Svobody v LF 1954.

LITERATURA

Sborník prací filologických J. Královi k 60. nar. (1913, s bibliografií). Z. Nejedlý v kn. Z čes. kultury (1951); F. Groh v Almanachu Čes. akademie 1918; J. Mukařovský v kn. Kapitoly z čes. poetiky I (1948, o čes. metrice a prozódii) a v ČMF 1924—25; F. Novotný ve sborníku Práce 2. sjezdu klasických filologů slovanských v Praze (1931); K. Svoboda v kn. Antika a čes. vzdělanost od obrození do první války světové (1957) a v LF 1954. F. Stiebitz v LF 1954 (o překladech a prozódii). *mč*

Kralická bible (Biblí česká)

Nazývá se tak podle bratrské tiskárny v Kralicích na Moravě, kde byla tištěna (pův. v 6. sv., odtud též „Šestidílka") v l. 1579—93, znovu 1596 a 1613 (Nový zákon též samostatně 1601). Kralickou biblí vrcholí dlouhá tradice českého biblického překladatelství; po starších překladech jednotlivých biblických knih byl již v 2. pol. 14. stol. uskutečněn překlad celé bible, tzv. první redakce českého biblického překladu, a během sta let došlo k trojí redakci další. Poslední se stala podkladem prvních biblických tisků (Bible pražská 1488, kutnohorská 1489) a s drobnými úpravami byla přetiskována dále v Bibli benátské (1506), pražské Severinově (poprvé 1529), z níž vychází i oblíbená bible Melantrichova („Melantriška", vydaná prvně 1549). Z jiné verze staršího biblického překladu z 15. stol. vychází i vydání Nového zákona Klaudiánovo (1518) a br. Lukáše → (1525), z něhož je odvozen katolický text plzeňský (1527, znovu v Norimberku 1542). Mimo starší domácí tradici je utrakvistický překlad Nového zákona, vzniklý prací Beneše Optáta a Petra Gzela (Náměšť n. Oslavou 1533) na podkladě Erasmova latinského překladu z řečtiny (na rozdíl od všech zmíněných znění, jejichž předlohou byl latinský oficiální církevní text, tzv. Vulgáta). — K. b. je dílem skupiny vzdělaných bratrských překladatelů, kteří pro překlad Starého zákona využili jak moderních vydání biblických textů v jejich latinském, řeckém i hebrejském znění a výsledků biblických studií evropských humanistických učenců, tak domácí textové tradice. Znění kralického Nového zákona spočívá na zrevidovaném překladu Blahoslavově →, který se kromě zmíněných moderních vydání opíral o text Melantrichův i Optátův. K. b. byla původně určena jednotě bratrské, nabyla však významu celonárodního: stala se pro své jazykové i umělecké kvality na dlouhá staletí vzorem českého spisovného jazyka i zdrojem slovesného umění. Za protireformace byla pojítkem tajných příslušníků protestantských vyznání doma se souvěrci v exilu i se slovenskými evangelíky. Ke K. b. přihlížel i katolický překlad Svatováclavské bible (Šteyer →).

EDICE A LITERATURA

Biblí svatá podle posl. vyd. kralického z r. 1613 je stále nově otiskována, naposledy 1951; Blahoslavův Nový zákon z r. 1568 vyd. J. Konopásek, 1931—32. — F. Hrejsa: Bible a český národ (1935). J. Konopásek ve Sborníku filol. 1931. *ep*

Oldřich Králík

9. 6. 1907 Kroměříž

Studoval v l. 1917—25 klasické gymnasium v Kroměříži, potom latinu a češtinu na brněnské filosofické fakultě (doktorát 1931). Působil na gymnasiích v Příboře, Chustu a Olomouci (1936—46), kde se rovněž podílel na organizování

výtvarnického života a kde psal divadelní kritiky do Moravského večerníku (po B. Václavkovi). Roku 1946 se habilitoval na brněnské universitě prací *Otokar Březina. Logika jeho díla* a byl pověřen přednáškami z české literatury na filosofické a pedagogické fakultě Palackého university v Olomouci. Roku 1958 doktorem filologických věd obhajobou práce Tvůrčí proces u Vančury, Olbrachta a Bezruče. — Příspěvky o Dobrovském, Jungmannovi, Palackém, Šafaříkovi, Klicperovi, Máchovi, Nerudovi, Hálkovi, Březinovi, Bezručovi, Šaldovi, Olbrachtovi, K. Čapkovi, Vančurovi, Holanovi aj. a studie z teorie i dějin překladu publikoval především v Listech filologických (tam r. 1927 první tištěný vědecký příspěvek), Slově a slovesnosti, České literatuře, Slezském sborníku, Československém časopisu historickém, Slavii, Byzantinoslavica, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (dříve Sborník VŠP v Olomouci) aj., i ve vědeckých časopisech zahraničních, a v literárních a uměleckých časopisech (Listy pro umění a kritiku, Tvar, Řád, Vyšehrad, Kytice, Nový život, Host do domu, Plamen aj.). Redigoval kroměřížskou Divadelní kulturu (1929—30) a Acta Universitatis Palackianae Olomucensis (1959—61), vydává texty Máchovy, Barákovy, Bezručovy aj.

Od počátečního žurnalismu a esejismu, který ovlivnila idealistická filosofie, vyvíjel se Králík k exaktní literární vědě, překonávající pozitivistická hlediska. Zde (zvláště v pracích březinovských a bezručovských) vypracoval metodu tzv. literární stratigrafie, tj. rozvinuje slovesnou tvorbu zkoumaného autora v čase, určuje posuny tvůrčí metody nikoli v dlouhých intervalech, nýbrž někdy i měsíc po měsíci. Tím usiluje osvětlit tvůrčí proces a genezi díla v celém rozsahu. Stále důslednější postup historický vyznačuje zvláště jeho poslední práce textologické. K textologii, jejíž metody u nás výrazně prohloubil a rozšířil, směřoval K. organicky. Tento vývoj začal už v třicátých letech studiemi o vývoji textu Olbrachtových → a Vančurových → próz a vrcholí dnes úsilím stanovit autentický text (popřípadě autorství) díla Máchova →, Bezručova → a nejstarších legend našeho písemnictví. Konečný cíl všech teoretických analýz je edice neporušeného autorova textu, neboť právě na něm záleží pravdivost dalšího poznávání autorova díla. Více než to, co autor vydal, zajímá proto K. to, co autor napsal. Vůbec celá K. literárněhistorická práce má co nejužší vztah k oblasti základní analýzy textu. K. textologické studie se soustřeďují na tři základní problémy: 1. na problém identity (totožnosti) tvůrčí práce a identity básnické řeči (zjišťují se podstatné a proměnné znaky autorovy metody), 2. na problém díla rozvinutého v čase (vypracovávají se metody k stanovení relativní chronologie), 3. na problém vlivu (studuje se vnitřní soudržnost díla, rozložitelnost díla na původnější vrstvy a na části přejaté z cizích pramenů).

BIBLIOGRAFIE

Otokar Březina. Logika jeho díla (1948). Historie textu Máchova díla (1953). Kapitoly o Slezských písních (1957). Pouť krkonošská. Máchovy texty na máchovské apokryfy (1957), Šalda a poezie (1957). K počátkům literatury v přemyslovských Čechách (1960). Sázavské písemnictví XI. století (1961), Text Slezských písní (1963). *jo*

Václav Matěj Kramerius

9. 2. 1753 Klatovy
22. 3. 1808 Praha

Po absolvování jezuitského gymnasia v rodišti studoval v Praze od r. 1773 filosofii, r. 1776 se dal zapsat na práva, ale nedostudoval je. Na přímluvu J. Dobrovského → přijal místo knihovníka u rytíře J. Neuberka, sběratele a editora starých knih. Roku 1786 se stal K. faktorem v Schönfeldově tiskárně, po roce redaktorem Schönfeldových c. k. poštovských novin. R. 1789 začal samostatně vydávat vlastní, zprvu *Císařské pražské poštovské noviny*, od r. 1791 *Krameriusovy c. k. vlastenské noviny* (od r. 1801 s přílohou *Pražský posel*), které vycházely až do r. 1825. Z příloh těchto novin sestavil K. sborníčky *Večerní shromáždění dobrovické obce* (1801) a *Přítele lidu* (1806 až 1807); v l. 1787—98 vydával *Nový kalendář tolerancí pro veškeren národ český katolického i evangelického náboženství* ... Svým lidovýchovným charakterem, bojem proti zaostalosti a pověrčivosti li-

dových vrstev založily K. noviny obrozenskou novinářskou tradici. R. 1790 si K. zřídil tiskárnu a nakladatelství Česká expedice, která sehrála vynikající organizační úlohu při vydávání a šíření českých knih. Po něm vedl Českou expedici až do r. 1824 jeho syn Václav Rodomil K. (1792—1861).

Kramerius vydal svým nákladem řadu zábavných, poučných, dobrodružných a cestopisných knížek (celkem asi 84 svazečky); byly to většinou překlady nebo adaptace cizích prací. Svůj ediční a vychovatelský program vyložil v předmluvě k vydání Českých Amazonek od P. Šedivého →. Mezi nejvýznamnější K. překlady patří *Kniha Josefova,* zpracovaná podle německé předlohy. V ní se přihlásil k programu josefínských reforem odstraňujících feudální přežitky, církevní výsady a nevolnictví. Všechny jeho původní práce i edice charakterizuje vedle výchovných a zábavných hodnot také vyvinutý cit pro správný a živý jazyk.

BIBLIOGRAFIE

Noví čeští zpěvové pro krásné pohlaví ženské (Bb 1788). Z překladů: Kniha Josefova (1784, podle něm. předlohy, pravděpodobně A. Zitteho), Mladší Robinson (podle J. H. Kampeho, 1808). Ze spisů vyd. Čes. expedicí: Maran a Onyra. Amerikánský příběh, kterýž se stal, když čtvrtý díl světa Amerika nalezena byla... (1791, přel. P. Šedivý); České Amazonky aneb Děvčí boj v Čechách pod správou rekyně Vlasty. Podle Hájkovy kroniky sepsáno od Prokopa Šedivého (1792, s předmluvou Krameriovou); Zazděná slečna nebo Podivné příběhy Marie z Hohenturu (1794, přel. P. Šedivý); Jana Smita, kapitána anglického, pravdivé příhody po cestách, které vykonal v čtyřech dílech světa... (1798); Oupiné vypsání Egypta, jenž leží v třetím dílu světa, Africe (v příloze Pražského posla, 1802), aj. — Z edic starých čes. památek: Letopisové trojanští (1790); Ezopovy básně spolu s jeho životem (1791); Šimona Lomnického z Budče Krátké naučení mladému hospodáři... (1794); Jana Mandevilly, znamenitého a vznešeného rytíře, Cesta po světě... (1796); Krátká historie o válce židovské, z knih Josefa Flavia vytažená... (1806); Příhody Václava Vratislava, svobodného pána z Mitrovic... (1807). — Výbor z K. spisů sest. A. Wenig (1909). — Podrobný soupis prací vydávaných K. je v monografii J. Novotného.

LITERATURA

J. Herben: V. M. K. — osvícenský novinář a buditel (1926); V. Osvald: Vychovatel lidu V. M. K. (1943); J. Novotný: V. M. K. (1956). J. E. Sojka v kn. Naši mužové (1953); A. Rybička v kn. Přední křisitelé národa čes. I (1883); J. Červenka ve Studiích o jazyce a lit. nár. obrození, Sborník Vys. školy pedagogické v Praze. Jazyk — literatura I, 1959 (o jeho překladu Mladšího Robinsona ve vývoji čes. lit. pro mládež). *mh*

Čeněk Kramoliš

7. 12. 1862 Rožnov pod Radhoštem
16. 6. 1949 Brno

Studoval gymnasium ve Valašském Meziříčí a učitelský ústav v Příboře (do roku 1882). Působil jako učitel na různých místech východní Moravy, od r. 1908 jako okresní školní inspektor a později i jako ředitel školy v Hranicích na Moravě. Vedle beletristické prózy napsal řadu odborných studií vlastivědných, národopisných a pedagogických, které otiskoval v moravských časopisech Obzor, Náš domov, Niva aj. Redigoval několik regionálních almanachů (Almanach Valašského roku, Almanach a katalog krajinské výstavy Pobečví v Hranicích).

V rozsáhlé, výlučně prozaické literární tvorbě Kramoliš vědomě usiloval o lidovou četbu, jíž chtěl působit výchovně na co nejširší okruh čtenářů ve smyslu vlasteneckých a morálních zásad. Vyhýbal se složitým literárním útvarům, jeho prózy se spokojují s jednoduchým schématem milostného příběhu na pozadí historických událostí většinou z moravského Valašska v 17. a 18. století (*Valašská vojna* aj.). Pečlivým studiem archívních materiálů získal poměrně dobré znalosti o postavení nevolného selského lidu, na jehož stranu se s neskrývanými sympatiemi citovými a morálními vždy stavěl (*Bratři Doliňáci, Vězením a vyhnanstvím* aj.). Tento způsob literární práce se v podstatě nezměnil od K. literárních počátků v devadesátých letech až do konce jeho života.

BIBLIOGRAFIE

Bratří Doliňáci (P 1894), Tři valašské povídky (1897), Obrázky z Valašska (1898), Z potulného života (Pp 1900), Povídky o Hoře Svatoklimentské (1901, 1935 s názv. Na Klimentku), Z našeho venkova (Pp 1903), Z manželského ráje (P 1903, 2 sv.), Vyzráli na pána a jiné povídky (1904), Strážcové hor (R 1905), Drobty z Valašska na Moravě (Pp 1908), Ve stínu bitvy u Slavkova (R 1911), Ze zašlých dob na Valašsku (Pp 1920), Z kroniky města Rožnova (1920), Moravská babička (R 1926), Čtyři páni (Pp 1926), Válečné vzpomínky školního inspektora (1926), Písničkář Jurka (R 1927), Gardisté (R 1927), Židovka Hilda (R 1927), Zababonky

(Pp 1928), Šli bez župice (P 1928), Valašská vojna (R 1929, 2 sv.), Portáši (D 1930), Na tvrdé roli (R 1930), Za bouře a blesků (R 1931, 2 sv.), Vězením a vyhnanstvím (R 1932, 3 sv.), Život na horách (R 1932), Soumrak (R 1934), Rychtář Šoman (R 1935), Mládí na horách a stráních (Pp 1935), Za cizí hříchy (R 1936), Oživení mrtvých (Pp 1936), Hraničářští hrdinové (R 1937), Panna Maria. Májové promluvy (1939), Javornické hody (P 1944), Za přelomu (R 1945), Dvě královny vdovy (R 1946), Z pěti století (Pp 1947), Dva dějepisné čtyřlístky (Pp 1947), Vzpomínky z učitelského a spisovatelského života (1948) aj.

LITERATURA

B. Slavík: Č. K. (1936). J. Krystýnek ve sborníku Rodné zemi (1958). V. Martínek ve Slezském sborníku 1949 (příl. Slezská tvorba); V. Stupka v Našem Valašsku 1949. *vf*

Josef Krapka (Náchodský)

22. 7. 1862 Pavlišov u Náchoda
13. 4. 1909 Prostějov

Vystudoval tři třídy reálky v Praze (1873 až 1876), vyučil se truhlářem ve Vídni, prošel různými zaměstnáními (dělník, kreslič, herec kočovné společnosti), nakonec jako redaktor dělnického tisku: Časopis stavebních dělníků (1890), Heslo (1891), Hoblík a rajblík (1891), Bič (1892), Sociální demokrat (1894), brněnská Rovnost (1894—97), vídeňské Dělnické listy (1897—1903; ve Vídni založil český divadelní spolek Máj), prostějovský Hlas lidu (1903—09, zde 1905 vzpomínky Z pamětí štváče); získal široký přehled o politickém a sociálním dění v Evropě (v l. 1884—85 navštívil řadu evropských zemí) a stal se významným činitelem sociálně demokratického dělnického hnutí (byl tajemníkem Politického klubu dělnictva pro Prahu a okolí a v této funkci zahajoval 1. máje 1890 v Praze tábor lidu; několikrát kandidoval do říšského sněmu). Bezprostřední součástí jeho politické činnosti byla i jeho revolučně vyhraněná práce literární. Přispíval především do časopisů, které redigoval, ale také do Rašple, Rudých květů a Kalendáře čs. dělnictva (1895) a podepisoval se i šifrou -C-. Některé jeho básně vycházely jako letáky obyčejně k 1. májům. Krapka patřil spolu s F. Hlaváčkem → a F. Cajthamlem → do druhé generace našich dělnických básníků. Jeho poezie, vycházející ze soudobé poezie ruchovců (zejména Sv. Čecha →), rozvíjela v revolučním duchu motivy otroka, vzpoury a boje. Také v próze se K. snažil povzbudit čtenáře k revolučním činům tím, že zobrazoval temné stránky života proletariátu. Součástí K. literární činnosti byly i jeho kritiky, zejména divadelní, v nichž pomáhal nástupu realistického dramatu. Pokusil se také o vlastní dramatickou práci *Exulant* (Dělnické listy 1901), zachycující osudy průkopníka socialismu J. B. Pecky. Soustavně se snažil přiblížit dělnictvu literární dílo J. S. Machara, překládal marxistickou literaturu (Engelsův Původ rodiny a soukromého vlastnictví, 1894, K. Marxe Námezdní práce a kapitál, 1895). Sbíral také dělnické písně (sborník Volný pěvec, 1894).

BIBLIOGRAFIE

Chudobky (Bb 1892), Z různých kruhů (Pp 1894), Nevinná (D 1896), Odsouzená (P 1903), Trochu světla do pražské korupce (brožura, 1905). Provedené hry: Marná oběť (1903). — Výbor: Já ve tmách světla rozžíhal (1959, usp. M. Heřman).

LITERATURA

J. K., apoštol socialismu (1934). J. Petrmichl v dosl. k výboru Poslední bitva vzplála (1951); V. Karbusický a V. Pletka v kn. Dělnické písně I, II (1958); M. Heřman v dosl. k výboru Já ve tmách světla rozžíhal (1959, s bibliografií). *vf*

Eliška Krásnohorská

(vl. jm. Alžběta Pechová)

18. 11. 1847 Praha
26. 11. 1926 Praha

Narodila se v početné rodině řemeslníka. Mládí prožila v harmonickém rodinném prostředí a ve styku s umělci (bratr Jindřich byl hudebním skladatelem). Po otcově smrti (1867) se rodina přestěhovala do Plzně. Vleklá revmatická choroba již od mládí značně spisovatelce ztěžovala život i práci. Pracovala v ženském hnutí jako tajemnice, později starostka Ženského výrobního spolku a redaktorka Ženských listů (1875—1911). Zasloužila se o založení prvního českého dívčího gymnasia Minerva (1890) a o studium žen na vysokých školách. — Přispívala do Lumíru (poprvé 1863), Ženských listů, Květů

(Poezie a pravdivost, 1891), Osvěty (zde většina kritických prací), Časopisu Českého muzea (Obraz novějšího básnictví českého, 1877), Hudebních listů (O české deklamaci hudební, 1871), Ruchu, Světozoru aj.

Převážně lyrická poezie E. Krásnohorské je sice psána uhlazenou a metricky vybroušenou veršovou formou, obsahovou náplní se však nepovznáší nad dobový průměr. Kromě nejúspěšnější sbírky *Ze Šumavy* (zde báseň *Chodská*) postrádají její básně bezprostřední prožitek; jsou prodchnuty bojovným, ale verbalistickým, rétorickým patosem vlasteneckých a morálních výzev. Také její epika s náměty z osvobozeneckého boje jižních Slovanů *(K slovanskému jihu)* a s motivy domácí venkovské idyly *(Vlaštovičky)* stejně jako veršovaná krotká společenská satira *(Bajky velkých)* byly poznamenány vírou v iluzívní nacionální hodnoty, která jí zabraňovala uvědomit si hlouběji skutečnou životní problematiku. Její prózy pro dospívající dívky *(Svéhlavička)* nahradily původní českou tvorbou záplavu cizí, zvláště německé brakové literatury. Těžiště literárního významu K. spočívá spíše v libretech (srov. její spolupráci s B. Smetanou i její teoretickou stať O české deklamaci hudební), v překladech významných děl polské (Mickiewicz), ruské (Puškin) a anglické poezie (Byron) a v díle literárněkritickém. I když konzervativní nacionalismus omezoval také zde její kritická měřítka, projevila K. ve svých nejvýznamnějších statích bystrý smysl pro čelné zjevy české literatury své doby (Tyla, Němcovou, Nerudu, Hálka, Světlou, Heyduka, Čecha, Vrchlického, Sládka) i polemickou odvahu a různost (boje s lumírovci na začátku osmdesátých let). V duchu hugovské koncepce bojovala za umění společensky aktivní, které upevňuje národní charakter proti poraženectví a lhostejnosti i proti podceňování domácích hodnot kulturních. V devadesátých letech se však její umělecké názory již přežily a působily konzervativně (boje o Hálka, kritika dekadence).

BIBLIOGRAFIE

Z máje žití (Bb 1871), Ze Šumavy (Bb 1873), Pěvec volnosti (D 1874), Obraz novějšího básnictví českého (úvaha, 1877), K slovanskému jihu (Bb 1880), Harantova žena (D 1881, s F. Dvorským), Ženská otázka česká (úvaha, 1881), Básník a básník (P 1882), Vlaštovičky (B 1883), Dědic ducha (D 1884), Vlny v proudu (Bb 1885), Povídky (1885), Zemský ráj (P 1885), Památce M. D. Rettigové (1885), B. Smetana, nástin života a působení jeho (1885), Letorosty (Bb 1887), Šumavský Robinson (B 1887), Náš druhý sbor (P 1888), Bájky velkých (Bb 1889), Srdcem i skutkem (P 1889), Na živé struně (Bb 1895), Rozpomínky (Bb 1896), Do proudu žití (Pp 1897), Kukačka (D 1897), Přišla do rozumu (D 1900, podle K. Světlé), Svědectví o Minervě (vzpomínky, 1911), Zvěsti a báje (Bb 1916), Z mého mládí (vzpomínky, 1921), Ozvěny doby (Bb 1922), Sny po divadle (Bb 1922), Král králů (D 1922), Milostivý den (D 1922), Pestré povídky (1923), Na svém (P 1924), Prozrazená zrada (P 1925), Trojí máj (kronika života, 1925), Vzpomínka na Annu Sázavskou (1925). — Pro děti a mládež: Jiřinky (P 1875), Pohádka o větru (1877), Tři pohádky (1885), Z tajemných říší (P 1887), Svéhlavička (R 1887), Domov (tři báchorky, 1889), Trojlístek (Pp 1890), Rezedky (Bb 1892), Z pohádky do pohádky (1893, s A. Slukovou), Z našich luhů (Pp 1895), Našim poupátkům (Pp 1895, s A. Slukovou), Šíp. Fifilenka (Pp 1896), Z knihy do srdéčka (P 1896), Baroncina závěť (P 1899), Medvěd a víla (D 1899), Hojička z lesa (D 1899), Svéhlavička nevěstou (R 1900), Svéhlavička ženuškou (R 1900), Célinka (R 1901), Pohádky zimního večera (1901), Pohádky naší babičky (1901), Célinčino štěstí (E 1902), Jediná (R 1904), Pohádky z daleka i z blízka (1904), Čti povídání, hleď malování (Bb 1904), Svéhlavička babičkou (R 1907, s pseud. T. Dvorská), Strašák (D 1912), O draku Kraku (pohádka, 1918), Den přeslavný a zábavný (1920), Z poupat do květu (Bb 1921) aj. — Libreta: Lejla (1868), Břetislav (1870), Dítě tábora, Karel Škréta (1884) pro K. Bendla; Hubička (1876), Tajemství (1879), Čertova stěna (1883) a Viola pro B. Smetanu; Blaník (1881) pro Z. Fibicha; Vlasta pro H. Pallu; Ježibaba pro J. Pecha. — Překlady: A. Mickiewicz, Pan Tadeáš (1882, 1917); G. G. Byron, Childe Haroldova pouť (1890); A. S. Puškin, Výbor z menších básní (1894), Některé básně výpravné (1895), Boris Godunov (1905), Hamerling, Král sionský (1901). — Posmrtně: Co přinesla léta (vzpomínky, 1927, 2 sv.), Z literárního soukromí E. Krásnohorské (1941, vyd. F. Strejček), Literární konfese (1947, uspoř. F. Strejček), Ze vzpomínek E. Krásnohorské (1950, uspoř. K. Krejčí). — Básnické spisy v l. 1920—25 (4 sv., nedokonč.). — Vzájemná korespondence E. Krásnohorské a B. Smetany (1940, vyd. M. Očadlík).

LITERATURA

F. Strejček: E. K. (1922); roč. Chudým dětem (1947); B. Šretrová: E. K. (1948). J. Neruda v kn. Literatura II (1961); F. X. Šalda v KP 3 (1950, o Rozpomínkách) a v KP 10 (1957); G. Preissová v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1927); Z. Pešat v předml. k Výboru z díla I (1956). J. Vrchlický v Osvětě 1907; H. Jechová ve Slavii 1956 (o překl. z Mickiewicze).

ah

Radovan Krátký

29. 10. 1921 Stará Hlína u Třeboně

Vystudoval reálné gymnasium v Třeboni (1941), roku 1942 byl poslán na práci do Rakouska (Linec). V l. 1945—49 studoval na filosofické fakultě (obor čeština-latina) a zároveň působil jako redaktor, nejprve v časopise Lidová kultura (od r. 1946), později v nakladatelství ELK (od r. 1947), v Čs. spisovateli (od r. 1949) a v časopise Dikobraz (1951 až 1957). Od té doby pracuje jako spisovatel a překladatel (s výjimkou l. 1961 až 1962, kdy byl dramaturgem v divadle Spejbla a Hurvínka). — První drobné prózy a fejetony začal otiskovat r. 1946 v Mladé frontě, později přispíval do Lidové kultury, Práce, Dikobrazu, Kultury, Světové literatury (tam zvláště překlady z italštiny: C. Pavese, Přijde smrt a bude mít tvé oči, 1957; U. Pirro, Vojandy, 1958; P. Pasolini, Zběsilý život, 1961) aj. S V. Stejskalem uspořádal výbor z díla J. Á. Komenského Apoštol míru (1949). Spolupracuje také s rozhlasem (celoroční dětský cyklus Vrabčák Pepík, s M. Šedým) a příležitostně se státním filmem.

V původní tvorbě je Krátký převážně satirikem pozůstatků nejnápadnějších podob maloměšťáckého životního stylu, které konfrontuje s novými lidskými vztahy soudobé společnosti. S vlastní tvorbou je úzce spjata K. bohatá a významnější činnost překladatelská (hlavně z italštiny, francouzštiny a latiny), a to jak v zaměření na satirický a humoristický žánr, kde uplatňuje smysl pro slovní vtip, ironii a aforistickou zkratku, tak v zájmu o díla s exkluzívním jazykovým projevem, zvláště slangovým; lexikální a stylistickou vynalézavost osvědčil v tomto směru zejména na překladu výrazově náročného Pasoliniho románu Zběsilý život.

BIBLIOGRAFIE

Závodní klub Sázavan (Rp 1952), Pásek (P 1954), Abeceda hlouposti (Pp 1955), Jedenadvacet senzací (Pp 1956), Lodní deník (R pro mládež, 1957, s M. Šedým), Sášenka ztratila panenku (P pro mládež, 1957), Na lovu mořských ďáblů (Rp pro mládež, 1959), Bubáci (Pp pro mládež, 1961). — Provedené hry: Bylo-nebylo (pásmo, 1955), Račte odpustit (1956, zároveň text zpěvohry E. F. Buriana), Žebřík v ložnici (1961), Šestá žena Modrovousova (parodistický text k Offenbachově zpěvohře, 1963). — Z překladů: Voltaire, Candide (1949); V. Padula, Lidé v Kalábrii (1951); C. Tillier, Můj strýc Benjamin (1952); Ctnostné příběhy a taškářské povídačky (výbor z it. novel 13.—16. stol., 1953); Des Périers, Veselé rozprávky (1954); G. Garibaldi, Tisíc (1954); Giuseppe Garibaldi, hrdina Starého i Nového světa (výbor, 1955); Obrazy ze soukromého i veřejného života zvířat (drobné franc. prózy, 1956); Ruzzante, Koketka (1958); Středověké písně cechu žákovského (1958); G. Parini, Den (1958); G. Boccaccio, Dekameron (1959); Motivy z amfor (1960); Pamflety (výbor z pamfletů 12. až 18. stol., 1961); Voltaire, Panna (1963) aj. *mch*

Jaroslav Kratochvíl

17. 1. 1885 Tučapy u Vyškova
20. 3. 1945 Terezín

Syn venkovského učitele, studoval na gymnasiu v Brně (1896—1900), na hospodářské škole v Přerově (1900—03) a na vysoké škole zemědělské v Halle-Wittenberku (1903—06). Pak působil jako úředník velkostatků na Moravě, později v Čechách. R. 1914 odešel do války, 1915 přešel do ruského zajetí, 1916 se přihlásil do legií. Po srážkách legií s rudými oddíly se pro svůj protiintervenční postoj dostal do konfliktu s vedením legií, byl odvolán z velitelského místa a internován v Irkutsku. Po návratu do ČSR (v roce 1920) byl úředníkem ředitelství státních lesů a statků v Praze. Od počátku dvacátých let vystupoval jako důsledný, levicově orientovaný kulturně politický pracovník a publicista. Se Z. Nejedlým a J. Horou vydával Pondělní noviny (1924 až 1925), patřil k zakladatelům Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem, v l. 1927—29 se stal odpovědným redaktorem Nového Ruska. Za svůj kritický postoj k legionářské legendě i za články a projevy, v nichž odhaloval korupčnost a bezpáteřnost legionářských vůdců, byl pronásledován a trestán buržoazní justicí (o sporu s fašistickým generálem Gajdou vydal brožuru *Jménem republiky?*). R. 1929 byl na čas přeložen do Třeboně. V l. 1924, 1932 a 1936 navštívil SSSR; přednášel, publikoval stati, črty, reportáže, v nichž obhajoval ruskou revoluci a varoval před hrozbou fašismu. Podílel se na protestních akcích proti střílení do dělníků, proti ne-

zaměstnanosti, cenzuře apod. Ve třicátých letech spolupracoval s B. Václavkem. Jako člen Bloku (od r. 1936) podporoval snahy o ideové a organizační sjednocení levicových spisovatelů na platformě protifašistické fronty a koncepce socialistického realismu, k němuž se jako jeden z prvních našich spisovatelů hlásil. R. 1937 se zúčastnil mezinárodního kongresu spisovatelů v republikánském Španělsku, organizoval mezinárodní odpor proti mnichovskému diktátu. Po nuceném odchodu do penze (1939) se stal redaktorem nakladatelství Čin. Za okupace pracoval v ilegálním odbojovém hnutí, 10. ledna 1945 byl gestapem zatčen a odvezen do koncentračního tábora v Terezíně. — Přispíval do časopisů Přerod, Průlom, Pondělní noviny, Nové Rusko, Rudé právo, Sever a východ, Národní osvobození, Čin, Levá fronta, Země sovětů, Středisko, Index, Literární noviny, Tvorba, Přítomnost, U, Praha—Moskva, Kultura doby aj.

První Kratochvílova beletristická práce *Vesnice* (vznikala v l. 1911—13) dovršila svou snahou o pravdivý obraz poměrů na soudobém venkově i svou předtuchou „pozdějšího revolučního výbuchu" vesnickou realistickou prózu z období před první světovou válkou. V hutných povídkách objevil lidskou krásu dělného venkovského člověka, hloubku i bohatství jeho citů, jeho myšlenkový obzor i jadrnou povahu, vztah k práci, způsob života. Zároveň v osudových příbězích velké zobecňující síly kriticky odsoudil svět „sobecky oplocených chalup", nespravedlnost starého světa i jeho konvence spoutávající člověka a pokřivující lidské vztahy. Navázal na starší typ realismu rozvíjením epické linie, zkoumáním člověka začleněného v určitém prostředí; přitom se však jeho moderní próza vyznačuje soustředěnější básnickou intenzitou, zhuštěností i hlubší psychologickou analýzou. — Počátkem K. nové tvůrčí etapy je dokumentárně historická kniha *Cesta revoluce,* jež ostře kriticky rozbíjela buržoazní legionářskou legendu. Od ní vedla cesta přes menší válečné povídky a črty k největšímu K. dílu *Prameny* (vznikaly 1924 až 1933). Román zachycuje život vojáků v zajateckých táborech, konfrontovaný s předrevolučním ruským prostředím, a podává pravdivý obraz válečného zázemí, poměrů v carském Rusku i ovzduší blížící se revoluce. V širokém záběru časového rozmezí let 1916—17, s epickou vyrovnaností, kompoziční kázní a psychologickým postřehem pronikl autor hluboko do konfliktů dobových i osobních, zobrazil množství svébytných typů a postav z různých společenských tříd a skupin. V těchto souvislostech řeší i specificky českou problematiku. Vystihuje přerod zajatců, složitou obnovu lidskosti, proces uvědomování lidových vrstev komplikovaný růstem nacionalismu; ukazuje cestu k pochopení revoluce. Prohloubený zájem o jednotlivce, datující se z předválečného období, je organicky spjat s poválečnou snahou o vystižení lidské kolektivity vyjádřené s moderní úsporností. K. spojuje intelekt s bezprostřední smyslovostí. Pronikavou uměleckou typizací postihuje K. celý komplex podstatných stránek skutečnosti. Mnohostrannou šíří a plností obrazu života předznamenal jednu z cest českého společenského románu třicátých let, vytvořil jeden z vrcholů české socialistické prózy. Zároveň psal K. i drobnější povídky, črty a reportáže. Nejucelenější je knížka reportáží *Barcelona—Valencie—Madrid,* jež přináší svědectví z občanské války ve Španělsku i výzvu ke sjednocení pokrokových sil.

BIBLIOGRAFIE

Cesta revoluce (historicko-dokumentární kniha, 1922, 2. dopln. vyd. 1928). Vesnice (Pp 1924, 2. uprav. vyd. 1936), Jménem republiky? (polemická brožura, 1928), Prameny I—II (R 1934, ve 3. vyd. 1956 i s torzem 3. dílu). Barcelona-Valencie-Madrid (Rpe 1937), Jurášek a Haninka (P 1941; pův. ve Vesnici).

LITERATURA

Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1953, o Cestě revoluce); J. Fučík v Statích o literatuře (1951, o Vesnici); F. X. Šalda v ŠZáp 1934—35 (Hromádka moderní čes. beletrie — o Pramenech); M. Pujmanová v předml. k Vesnici (1950); N. Nikolajevová v předml. k rus. překl. Vesnice (1960). J. Hora v Proletkultu 1922 (o Cestě revoluce); A. M. Píša v Severu a východu 1925 (Krása díla — o Vesnici); L. Stoll v Signálu 1928—29 (o Cestě revoluce); R. Pinz v dosl. k Pramenům (1956), v předml. k Vesnici (1958), v NŽ 1954 (o Pramenech), v Sov. literatuře 1955 (o jeho vztahu k SSSR) a v Tvorbě 1960 (Příklad tvůrce). V. Forst v NŽ 1957 (č. 2); J. Opelík v HD 1958 (Fanatik pravdy); R. Pytlík v ČLit 1961 (Pojetí skutečnosti v Pramenech J. K.). *rpz*

Miloš Václav Kratochvíl

6. 1. 1904 Vídeň

Po otci, který byl dvorním archivářem ve Vídni, získal zájem o historii. Po maturitě na gymnasiu v Praze (1923) studoval historii a archivnictví na Karlově universitě (doktorát 1928). Dlouhá léta potom působil jako archivní úředník v pražském městském archívu (1929—44). Koncem okupace přešel k Nationalfilmu (1944—45). Po roce 1945 pracoval dva roky v ministerstvu informací, v l. 1947 až 1950 jako dramaturg čs. filmu, potom byl jmenován profesorem filmové fakulty AMU v Praze. Od r. 1960 se věnuje výhradně spisovatelské práci. Příspěvky v časopisech Lumír, Národní osvobození, Volná myšlenka, Pestrý týden, Kulturní politika, Za vlast, Československý voják, Kino, Film a doba, Literární noviny, Květen, Domov aj.

Celou svou beletristickou práci založil Kratochvíl na odborné historické specializaci. Jeho povídky, novely, romány i dramata těží látkově ze stěžejních období českých dějin: z husitství, bělohorské doby a z let kolem r. 1848. V prvním období, v němž proti starší kronikářské beletrii (A. Jirásek →) vyzdvihoval uměleckou specifičnost historické prózy a které reprezentuje především povídkový triptych *Bludná pouť* (reagoval jím na mnichovské dny příklonem k národní selské tradici), oblíbený román o rudolfínském maršálu Ruswormovi *(Osamělý rváč)* a kniha o králi Václavu IV. *(Král obléká halenu)*, využívá K. historické látky především ke konfrontaci se současností. Okupační atmosféra, deziluze, pocity marnosti, osamění a bezmocnost jedince, ale též snaha o individuální vzpouru a hledání lidských hodnot se zde přímo zrcadlí v dobrodružných, vášnivých a siláckých typech, v jejich marném hledání jistoty i v dusném ovzduší; k tomu ústrojně využívá určitých formálních principů (dlouhé, často nepřehledné věty a vnitřní monology, neustálými retrospektivami přerušovaný děj atd.). — V období po roce 1948 je K. veden snahou využít poznatků marxistické historiografie v umělecké próze. Ukazují to především knihy *Pochodeň* a *Mistr Jan*, v nichž se však neubránil didaktičnosti, pramenící ze sporného dobového požadavku, aby historická próza uměleckými obrazy popularizovala vědeckou historiografii. V *Podivuhodných příbězích a dobrodružstvích Jana Kornela* však už didaxe ustupuje zdůrazněné epičnosti a novela *Komediant* je dokonce v jistém smyslu K. polemikou s vlastní poválečnou tvorbou; na příběhu potulného herce z třicetileté války tu dokazuje potřebnost umění a hájí osobitost jeho působení. — Významnou složku K. díla tvoří filmové scénáře, mj. k historickým filmům režiséra O. Vávry (Revoluční rok 1848, Jan Hus, Jan Žižka, Proti všem) a k úspěšným veselohrám F. Daniela (Kam čert nemůže, Spadla z měsíce). Se zdarem se také věnuje psaní rozhlasových her a populárně naučných historických prací, především pro děti a školní mládež.

BIBLIOGRAFIE

Bludná pouť (Pp 1939), Osamělý rváč (R 1941, 3. přeprac. vyd. 1955), Rokokový ostrov (R 1942, pseud. Petr Sabart, přeprac. 1947 pod názvem Rokoková smrt), Povídky lásky a smrti (1943, rozšíř. vyd. 1957), Lod (D 1944, i prem.), Král obléká halenu (R 1945), Pět milostných a jedna (Pp 1946), Hovory o umění (Ee 1946), České jaro (D 1948, i prem.), Pochodeň (R 1950), Mistr Jan (R 1951), Podivuhodné příběhy a dobrodružství Jana Kornela (R 1954) Veronika (P 1956), Cesta za filmovým dramatem (studie, 1956, s F. Danielem), Komediant (P 1962). — Z odborných a populárně naučných prací: Slováci a Praha (1931), O vývoji městské správy pražské od r. 1848 (1936), Malá dohoda (1937), Památné bitvy našich dějin (pro mládež, 1937, 2 přeprac. vyd. 1958), Základní kámen Národního divadla (1939), Tisíciletou stopou československého lidu (1947), Dějiny československé v 99 odstavcích (1948), O tobě, Praho! (1948), populární studie Jan Hus (1952), Jan Žižka (1952), Jan Želivský (1953), Jan Hus, muž a doba (pro mládež, 1955), Obrázky z našich dějin (1955), Husitská kronika (1956), Báje a pověsti z Čech (1959, odb. spolupráce J. Kramařík), Českou minulostí (1961), Objevitelé a dobyvatelé (1962).

LITERATURA

K. Krejčí v dosl. ke kn. Král obléká halenu (1945); M. Šotolová v dosl. k Povídkám lásky a smrti (1957), F. Buriánek v NŽ 1951 (O jiráskovskou tradici v novém čes. románu hist. — o Pochodni). *vš*

Marie Kratochvílová

10. 11. 1900 Holice v Čechách

Vychodila obecnou školu a dvě třídy měšťanky v rodišti a pracovala pak pětatřicet let jako tovární dělnice. R. 1949 byla školskou referentkou ONV v Holicích, později zastávala stejnou funkci na KNV v Pardubicích. Dělnická básnířka, začala psát verše roku 1949 v rámci akce Pracující do literatury. Příspěvky v krajském listě Zář, Rudém právu, Tvorbě, Vlastě, Zemědělských novinách a Světě sovětů.

V prostých verších oslavuje Kratochvílová poúnorový život v továrnách i na vesnici a konfrontuje socialistickou současnost s minulostí na základě vlastních vzpomínek a zkušeností *(Neskončil náš boj)*. K lidové písni mají blízko verše jejího *Vyznání*, v němž se rovněž pokusila lyricky vyjádřit pestré dojmy z návštěvy Bulharska a Maďarska. I k dalším básnickým knížkám ji inspirovaly společenský přerod současné české vesnice a láska k rodné zemi.

BIBLIOGRAFIE

Neskončil náš boj (Bb 1951), Vyznání (Bb 1953), Vesnické motivy (Bb 1955), Zpěv země (Bb 1956), Jarní prameny (Bb 1959), Ze srdce (Bb 1962), Kytička (Bb pro děti, 1962). *jn*

František Václav Krejčí

4. 10. 1867 Česká Třebová
30. 9. 1941 Praha

Pocházel z učitelské rodiny, studoval na učitelském ústavu v Hradci Králové (1882—86). Ve vyšším vzdělání byl samouk. Učil ve svém rodišti až do r. 1895, kdy se vzdal služby, odešel do Prahy a stal se novinářem. Byl nejprve členem redakce Českých novin, v l. 1895—97 spoluredigoval s J. Pelclem Rozhledy; pak pracoval v redakci Práva lidu jako literární, divadelní a hudební referent, později jako redaktor kulturní rubriky nepřetržitě do r. 1933. Členství v sociální demokracii ho přivedlo k řadě oficiálních veřejných funkcí: po první světové válce byl členem Národního shromáždění, v letech 1919—20 vedl poselstvo presidenta republiky k čs. legiím na Sibiři, v l. 1920 až 1935 byl senátorem Národního shromáždění. — Kromě cesty na Sibiř a odtud kolem světa do vlasti navštívil před první světovou válkou Vídeň, Německo a Paříž. — Debutoval drobnými povídkami v Národních listech 1891, literárněkritickou činnost zahájil r. 1892 v Rozhledech (do r. 1903), kde také otiskl své nejvýznamnější studie (Literatura a lid, O dekadenci v umění aj.). Psal do Práva lidu, do Literárních listů (1893—96), Naší doby (od r. 1894), Zlaté Prahy (1900—05) a Akademie (1900—18); některé články otiskl v Neodvislosti, Nových proudech, České stráži, Moderní revui aj.

Literární dílo F. V. Krejčího zahrnuje literární kritiku a esejistiku, romány a dramata, spisy kulturně historické a popularizační, knížky úvah o časových otázkách kulturně politických, sociálních a mravních, i překlady. Bez významu nebyla ani jeho poměrně rozsáhlá činnost v oboru divadelní a hudební kritiky. První jeho práce jsou příznačně věnovány mravním otázkám a snahám po morálním ozdravění společnosti: K. v nich vystupuje jako pokrokář lidovýchovného zaměření, jenž chápe umění jako prostředek k uskutečňování mimoliterárních, životních a sociálních ideálů. Od počátku je K. veden snahou o harmonizaci estetických, mravních a sociálních požadavků na umění, jíž se také (zejména v polovině devadesátých let) osobitě uplatnil v diferenciaci literárněkritických názorů generace devadesátých let. Pro K. je od počátku typické sledování uměleckého díla z hlediska jeho společenské funkce: proto si i v převládajícím ovzduší dobového individualismu všímá především sociálnosti umění nebo vztahů literatury a lidu, jejž nově chápe hlavně jako průmyslový proletariát. Vliv individualistického společenského nonkonformismu a popření dosavadního pojetí literatury jako bezprostřední služby národním cílům, které K. sdílel s celou generací devadesátých let, zároveň v této situaci chránily jeho pojetí společenských úkolů literatury před vulgarizujícím zploštěním; i z jeho pozdějších kritických úvah a literárněhistorických prací se jako nejživotnější ukázaly ty, jež navazují a rozvádějí myšlenkové podněty generace de-

vadesátých let (např. *Deset let mladé literatury*, Nová modernost, *Jaroslav Vrchlický* aj.). K. kritická metoda, opírající se ve větších studiích a esejích programově o podněty tzv. vědecké kritiky francouzské (zejména o Hennequinovy rozbory kulturní psychologie doby), vychází v jednotlivých soudech z pružné schopnosti vnímat a oceňovat nejprotichůdnější směry a umělecké individuality v jejich historickém přínosu; na jedné straně vede K. např. k daleko objektivnějšímu pohledu na díla starších českých spisovatelů, než byl vlastní ostatním kritikům generace, na druhé straně se však tato metoda podílela i na eklektické nevyhraněnosti jeho estetického stanoviska. Eklekticismus v uměleckých i filosofických otázkách je příznačný i pro K. pozdější kulturní práci v sociálně demokratickém tisku: je v podstatě pokračováním jeho původních osvětářských ideálů, v jejichž duchu usiluje vnést do dělnického hnutí vyšší kulturu, zájem o umění a vědu a tak postupně vřadit novou třídu v pospolitost jediné národní a světové kultury. — Některé K. úvahy i náročnější monografické studie, věnované především osobnostem české literatury (Zeyerovi, Máchovi, Nerudovi, Vrchlickému), překročily popularizující nebo vykladačsky výchovná východiska a úrodně zapůsobily na podobu a styl rodícího se českého eseje (např. *Zrození básníka*). — Téměř bez významu je však dnes už K. beletrie, kterou psal zejména v letech svého názorového zmatku a naprostého splynutí s oficiální politikou sociálně demokratických vůdců po první světové válce. Tematicky pestrá a umělecky nesourodá próza, jejíž náměty si K. vybírá většinou ze současného života s jeho sociálními problémy, klesá nejen k plytké romanesknosti, k banální charakteristice postav i prostředí a k psychologicky povrchnímu řešení situací, ale stává se i politicky programovou oslavou socialistických reformistů, kteří mají v K. románech a divadelních hrách úlohu ukazovat cestu z „revoluční horečky" poválečné doby. Látkově nové a čtenářsky přitažlivé byly K. črty a romány z Dálného východu (*Jaro v Japonsku, Poslední, U protinožců, Dům v rokli*).

BIBLIOGRAFIE

Zlatá hvězda (R 1909), Síla předudu (Pp 1910), Půlnoc (D 1911), Bojiště (3 aktovky: Továrna, Hřbitov, Redakce, 1912, prem. Hřbitova 1912), Červenec (R 1913), Povodeň (D 1916), Vlákna ve vichru (R 1917), Přes padesát (D 1917, i prem.), Dědic (D 1919), Jaro v Japonsku (Fí 1923), Veliké dobrodružství (Fí 1924), Poslední (R 1925), Žena a vlast (2 hry: Den v starém domě, Noc na sibiřské dráze, 1926), U protinožců (R 1927), Pokolení (R 1927), Dům v rokli (Pp 1928), Duch a krev (R 1929), Dva románky (Paní Salabová. Dálka, 1930), Dům v hluboké cestě (R 1932), Oběšované životy (R 1936). — Provedené hry: Jelení skála (1920). — Ostatní práce: Dnešní otázka mravní (1894), Henrik Ibsen (1897), Jak vznikal moderní názor světový (1899), Bedřich Smetana (1900), Julius Zeyer (1901), Deset let mladé literatury (1901), Jan Neruda (1902), Hana Kvapilová (1902, s K. B. Mádlem), Věčné jitro v umění (1903), Umělecké dílo v literatuře a jeho výchovná moc (1903), Náboženství a moderní ideál člověka (1905), Výchova nových lidí (1906), Karel Havlíček, prvý politický vychovatel českého lidu (1906), Sen nové kultury (1906), Karel Hynek Mácha (1907), Zrození básníka (Úvod do české literatury, 1908), František Palacký (1912), Jaroslav Vrchlický (1913), Světový názor náboženský a moderní (1914), Jan Hus (1915), Doba (1916), Branka do literatury (1917), Čeští básníci o české budoucnosti (1918), Jubileum Národního divadla (1918), Naše osvobození (1919), Jan Kollár (1920), Návrat sibiřských legií (1920). Rozluka církve od státu a reforma práva manželského (1921), U sibiřské armády (1922), Náboženství v demokracii (1924), České vzdělání (1924), Nové češství (1924), Poselstvo vlády k čs. vojsku na Sibiři (1924), Do lepšího světa (1926), Češství a evropanství (1931), Včera a dnes (1936). — Z překladů: Ed. Rod, Mravní názor naší doby (1895, s J. Vodákem); G. Flaubert, Salambo (1896); F. Nietzsche, Tak mluvil Zarathustra (1896); E. Hennequin, Vědecká kritika (1897); J. Barbey d'Aurevilly, Rudá záclona (1898); A. France, Komická historie (1911); A. Strindberg, Tanec smrti (1917), Královna Kristýna (1922); F. Wedekind, Procitnutí jara (1923); B. Brehm, Ani císař, ani král (1935).

LITERATURA

K. Polák F. V. K., kulturní buditel dělnictva (1937) a ve sborníku O čes. lit. kritiku (1940). F. X. Šalda v KP 9 (1954, o Červenci a o monografii o J. Vrchlickém) a v KP 10 (1957, o Době); Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1953); B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962). J. Fučík v Kmeni (1926—27) *ll*

Karel Krejčí

20. 8. 1904 Praha

Po vystudování malostranského gymnasia v Praze (1922) vstoupil na filosofickou fakultu Karlovy university, kde po-

slouchal bohemistiku u J. Vlčka, J. Jakubce a M. Hýska, germanistiku u A. Krause a O. Fischera (doktorát 1928 prací Polské hnutí revoluční v l. 1830 až 1846 a české národní obrození). Od r. 1929 byl asistentem slovanského semináře Karlovy university. Po delším studijním pobytu na polských universitách se habilitoval z dějin polské literatury (1935 prací *Polská literatura ve vírech revoluce*). Po uzavření vysokých škol působil jako středoškolský profesor na Československé obchodní akademii v Praze. Roku 1945 byl jmenován mimořádným, r. 1948 řádným profesorem polské literatury na Karlově universitě (ke studijním účelům vydal skripta Úvod do dějin a kultury Polska, 1958, a redigoval skripta Česká literatura 2. pol. 19. stol., 1954). R. 1955 se stal členem korespondentem ČSAV a v l. 1958—63 působil jako vědecký pracovník ve Slovanském ústavu ČSAV. — Přispíval do všech hlavních slavistických časopisů (Slovanský přehled, Slavia, tam spoluredaktorem, Nové Polsko, Čs. rusistika), do časopisů literárních (Lumír, Čin, Listy pro umění a kritiku, Host do domu, Nový život), do odborných periodik (Časopis pro moderní filologii, Listy filologické, Slovesná věda, Česká literatura, Věda a život) a do různých vědeckých sborníků; uspořádal výbor Jaro národů ve slovanských literaturách (1948), redigoval sborník Z doby Nerudovy (1959) aj.

Krejčí se už od počátku svých studií zajímal o polskou literaturu, jejímž dějinám se za vedení polského profesora M. Szyjkowského pak cele věnoval. Ve svém vědeckém úsilí se soustředil především na průzkum polské literatury, a to od polské renesance (*Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle*) přes přední básníky revolučního romantismu (A. Mickiewicz, J. Słowacki) k postižení významu první ruské revoluce (1905) pro zrod novopolského písemnictví (*Polská literatura ve vírech revoluce*); syntetický pohled podal v *Dějinách polské literatury*. — Podobně jako jeho polonistické, tak i bohemistické práce, k nimž se K. soustředil zejména v posledních letech, byly zpočátku pod silným vlivem sociologismu (své teoretické názory vyložil v *Sociologii literatury*). Neustálé zdůrazňování společenských podmínek celistvého i osobnostního vývoje je patrné zejména v dosud nejrozsáhlejších monografických výkladech (*Jakub Arbes, Kapitoly o Jakubu Arbesovi*) a v rozboru poutavých detailů díla A. M. Tilschové; v těchto i ostatních analýzách (např. v rozboru české satiry v brožuře *Svatopluk Čech a Matěj Brouček, pražský měšťan*) jsou vyzdvihovány zejména ony progresívní společenské síly, které podmiňovaly vznik a formování dějových a ideových složek uměleckého díla. Sociologická metoda je patrná i v K. praktickém výkladu o vztazích mezi společenskými a jazykovými jevy (*Jazyk ve vývoji společnosti*), kde se uplatnily i jeho starší teoretické úvahy o jazykové kultuře a její funkci na pozadí společenských proměn.

BIBLIOGRAFIE

Polská literatura ve vírech revoluce (1934. přeprac. 1949). Přehled nové polské literatury (1937). Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle. Život, dílo, forma a jazyk (1941 staženo, znovu 1946). Sociologie literatury (rozmnož. 1944). Jakub Arbes. Život a dílo (1946). Jazyk ve vývoji společnosti. Studie ze sociologie spisovného jazyka (1947). Julius Słowacki, polský básník revolucionář (1949). Svatopluk Čech a Matěj Brouček, pražský měšťan (1952). Dějiny polské literatury (1953). Jaroslav Vrchlický (1954, s J. Polákem a V. Tichým). Kapitoly o Jakubu Arbesovi (1955). A. M. Tilschová (1959).

LITERATURA

J. Dolanský v LN 1954 (č. 33). *mh*

Stanislav Krejčí

2. 5. 1889 Dolany u Olomouce

Syn chalupníka a formana, sám také v mládí pracoval jako zemědělec. R. 1914 narukoval, r. 1915 byl těžce raněn na haličské frontě. Potom byl v Dolanech úředníkem v záložně (od r. 1918) a v pivovaře (1926—36), krátce v pražské inzertní kanceláři a nakonec tajemníkem Svazu čs. živnostnictva v Olomouci (od r. 1939). Od r. 1953 je v důchodě a pracuje literárně na Sv. Kopečku u Olomouce. — Básnické a hlavně prozaické příspěvky v krajinských listech a časopisech vycházejících v Olomouci (od r. 1908, zprvu pseud. St. K. Dolský),

Českém rolníku (jehož Literární besídku v l. 1913—26 redigoval; zde 1925 román *Návrat*), Zvonu, Venkově, Nivě, Svobodném slově (zde 1947 román *Vichřice v podhůří*), Osvětové práci, Červeném květu aj. Je autorem četných národopisných pásem (některá s J. Vacou).

Stanislav Krejčí patří k výrazným představitelům hanáckého regionálního písemnictví. Nářečně psanou poezií navazuje na F. S. Procházku → a O. Přikryla →, prozaickými pracemi, v nichž je těžiště jeho díla, na vesnický realismus konce 19. století. Řadou románů a románových kronik zachytil v podstatě celou novodobou historii svého rodného kraje, hanáckého podhůří Jeseníků, od zápasu vesnického lidu s feudály na počátku 19. stol. až po družstevní přestavbu dnešní vesnice, a to ze stanoviska chudého rolníka a chalupníka, oslavovatele rodné země a strážce jejího jazyka i moralizujícího karatele charakterových defektů a mód cizích povaze vesnického člověka. Autor, který svou vesnici důvěrně zná a který podkládá každý detail svých kronik studiem archívních materiálů, má větší smysl pro pestrou, realisticky popisnou evokaci selského života než pro celistvé postižení zápasících historických sil a myšlenkových světů.

BIBLIOGRAFIE

Po cestách neschůdných (Pp 1920), Hluboká brázda (R 1937), Kovář z Henčlova (D 1940, i prem., v nářečí), Pod Jedovou (Bb 1940, v nářečí), Me z Kopanin (Bb 1940, v nářečí), Na souvrati (R 1941), Z cizích kořenů (D 1942), Kramář Martin (R 1943), Potrestaný sedlák (pohádka, 1944), Chalupy neuhnou (R 1946), Kosa nebrósená (Bb 1947, v nářečí), Věrná stráž (R 1948), Slunce pod Jedovou (R 1957), Dědina dokořán (R 1959). *jo*

Zdeněk Kriebel

29. 4. 1911 Brno

Studoval v Brně na reálném gymnasiu (maturita 1930) a na právnické fakultě (doktorát 1935). Pak byl advokátním koncipientem v Brně (1935—39) a v Praze (1939—40), právním a administrativním úředníkem v Praze (1940—46), v l. 1946 až 1956 obhájcem v Praze, v l. 1956—63 redaktorem Státního nakladatelství dětské knihy a tajemníkem Kruhu přátel dětské knihy. Od r. 1963 je redaktorem literárního oddělení Čs. rozhlasu v Brně. — Do literatury vstoupil už v šestnácti letech verši v Moravské orlici, později přispíval především do časopisů Středisko, Index, Lidové noviny, po osvobození hlavně do Nového života, Literárních novin, Hosta do domu, Zlatého máje aj. Zabývá se též teorií dětské literatury.

Krieblova básnická prvotina, ovlivněná poezií Wolkerova → a Seifertova → proletářského období, vyjadřuje touhu po lidské družnosti a čistotě, ale zároveň i poznání společenských rozporů a víru v jejich revoluční řešení. Další knihou *(Polytonfox)* se připojil k avantgardnímu proudu naší poezie; mnohotematickým proudem představ vyjadřuje rozchod s měšťáckým světem a úsilí o život na přirozených, zdravých základech. Verše z doby okupace a z počátku života v osvobozené vlasti shrnul Kriebel do sbírky občanské lyriky vysoké úrovně, prožité, bez dutého patosu a frází, bez komentování na okraj událostí *(Alarm)*. Po delším odmlčení vydal *Knihu milosti*, sbírku milostné poezie, sledující zrod lásky, její vrcholy a krize až po konečnou roztržku, ale zároveň i sám smysl lásky ve společnosti a překonání osobní bolesti. V posledních svých knihách překonává K. nebezpečí složité, přeintelektualizované obraznosti a literární odvozenosti některých metafor. — K. patří k těm českým básníkům, kteří pozvedají poezii pro děti na uměleckou úroveň poezie pro dospělé. Vidí svět dětskýma očima, nepodceňuje vnímavost dětí, usiluje o tvarovou pestrost, o bohatství obrazů, o jiskřivý humor.

BIBLIOGRAFIE

Hořící keř (Bb 1931), Polytonfox (Bb 1932), 200 chryzantém (B 1938), Proutěná píšťala (Bb 1938), S erbem lipového listu (Bb 1940), Alarm (Bb 1947), Píšťalička (Bb pro děti, 1955), Kniha milosti (Bb 1956), Symfonie o Dyji (Bb 1959), Ptám se, ptám se, pampeliško (Bb pro děti, 1959), Koulej se, sluníčko, kutálej (Bb pro děti, 1961), Na slunečné straně (výbor, 1961), Za oknem laterna magika (P pro děti, 1963), Co dělá sluníčko v parku (B pro děti, 1963). — Bibliografie ve výboru Na slunečné straně (1961).

LITERATURA

M. Petříček v kn. Glosy k současné čes. poezii (1957) a v dosl. k výboru Na slunečné straně (1961, s bibliografií). *šv*

Kristián

Domnělý autor rozsáhlé latinské legendy *Vita et passio sancti Venceslai et sanctae Ludmilae aviae eius* (Život a umučení sv. Václava a jeho babičky sv. Ludmily) z konce 10. stol., podle prologu ke skladbě pokládaný za břevnovského benediktina a příbuzného sv. Vojtěcha, jemuž je skladba věnována. Pro své historické zaměření bývala legenda označována za první českou kroniku, přesněji však je to historicko-náboženský spis o počátcích českého křesťanství, protože vylíčení osudů obou světců je předeslán nástin velkomoravské misie a moravský křest Bořivojův, aby tak mohla být zdůrazněna nepřetržitá souvislost slovanského křesťanství na Moravě a v Čechách. S tím autor spojuje svou historickopolitickou koncepci, podle níž je český stát dědicem Velké Moravy. Skladba je odrazem domácí situace na sklonku 10. stol., kdy se na české půdě po dočasném soužití střetá východní a západní kulturní orientace a začíná se projevovat zápasem mezi slovanskou a latinskou liturgií. Dílo, třebaže je z propagačních důvodů napsáno latinsky, straní v tomto zápase liturgii slovanské. Pro vylíčení Václavova života byla autorovi hlavním pramenem latinská legenda, tzv. Crescente fide (Když se šířila víra). Protože jsou ze skladby odvozeny mladší domácí latinské legendy, tzv. Oriente iam sole (Když už vycházelo slunce) a Diffundente sole iustitiae radios (Když slunce spravedlnosti rozlévalo paprsky), je legenda tzv. Kristiána jakýmsi průsečíkem mezi starší domácí legendickou tradicí, která do díla vešla, a legendickou tvorbou pozdější, která z něho vychází. Umělecká vyspělost díla vyvolávala četné pochybnosti o jeho stáří. Nejnovější bádání však potvrdilo, že skladba vznikla skutečně v 10. století.

EDICE A LITERATURA

J. Pekař: Die Wenzels- und Ludmilalegenden und die Echtheit Kristians, 1906; v českém překl. J. Ludvíkovského ve sborníku Na úsvitu křesťanství (1942). — O. Králík: K počátkům literatury v přemyslovských Čechách (1960).

ep

Oldřich Kryštofek

7. 6. 1922 Praha

Maturoval na klasickém gymnasiu v Praze (1941), pracoval pak jako kreslič, r. 1944 byl zatčen a vězněn na Pankráci, v Terezíně a ve Flossenbürgu. V l. 1945 až 1948 byl redaktorem Mladé fronty, v l. 1949—52 pracoval v Praze-Smíchově jako dělník a pak redaktor časopisu Škodovák, potom působil ve vysílání pro děti a mládež v rozhlasu a v televizi (1953 až 1955), v l. 1956—61 byl šéfredaktorem Pionýrských novin. Nyní žije v Praze jako spisovatel z povolání. — Příspěvky v Mladé frontě, My 47, Českém domově (který 1945—47 řídil), Karavaně, Štěpnici (kterou 1948—49 řídil), Pionýrských novinách, Zlatém máji, Učitelských novinách, Mateřídoušce, Ohníčku, Práci aj., někdy též pod šifrou ok. V recenzích se mj. trvale zabývá divadlem. Vydal výbor z časopisů proletářských dětí předmnichovské republiky Rudý květ (1954), sestavil antologii z české poezie Vějíř (1958) a uspořádal sborník Rok za rokem (1962, ke 40. výročí založení Pionýrské organizace V. I. Lenina).

Kryštofkův básnický vývoj je křivolaký. Jeho raná prvotina je ozvukem veršů Wolkrových → a Nezvalových →. Dusnou atmosféru okupačních let a zážitky z nacistických žalářů vyslovil (ve sbírkách *Hranice* a *Bolehlav*) s pomocí postupů poezie Ortenovy → a Jeseninovy, po únoru 1948 se stal (verši publikovanými jen časopisecky) jedním z představitelů tzv. frézismu, redukujícího obsah socialistické poezie na opěvování strojů a techniky. Sbírkou *Modrá obloha* se vrátil k zhořklé milostnosti, písňové melodii a prožité političnosti Hranice a Bolehlavu, nedotvořil se v ní však ještě osobitého stylu. — Píše též verše pro děti, dětskou literaturou a recitací se zabývá i teoreticky.

BIBLIOGRAFIE

Ukrytá v korálech (Bb 1941), Hranice (Bb 1945), Bolehlav (Bb 1946), Příběhy Ilji Muromce (B pro děti, 1948), O radostných písmenkách (P pro děti, 1948), Lefte, mládata (P 1957), Modrá obloha (Bb 1958), Modrou dálkou světa (Bb pro mládež, 1962).

fk

František Křelina

26. 7. 1903 Podhradí u Jičína

Po maturitě na učitelském ústavu v Jičíně (1922) působil na obecných školách v okresu novopackém, na Mostecku, Českodubsku a Turnovsku, v l. 1929—39 na měšťanské škole v Českém Dubu, v letech 1939—51 v Praze. Od r. 1960 pracuje jako stavební dělník. — Publikovat začal v Cestě (1922) a v nedělní příloze Národního osvobození. V l. 1925—27 byl členem redakce a přispěvatelem turnovského měsíčníku Sever a východ a zároveň tiskl v deníku Venkov (básně, povídky, kulturní referáty) pod značkou F. K. a pod pseudonymem K. Janda. Uspořádal sborníky dětských slohových prací Dětskýma očima (1934), Děti své doby (1947) aj.

Po třech sbírkách zádumčivé a baladicky laděné lyriky s motivy lásky k půdě, bolestné erotiky a sociálních protestů proti bídě třicátých let zakotvil Křelina trvale v próze a stal se čelným představitelem českého ruralismu. Půda a víra jsou podle K. nejsilnější složky podmiňující mravní hodnotu lidského života. Od novel *(Hlas kořenů, Jalovčí stráně)* a od románů ze současného venkova *(Hlas na poušti, Hubená léta, Puklý chrám)* dospěl přes prózy historické *(Klíče království)* až k románům mystickým a vizionářským *(Dcera královská, Amarú, syn hadí)*. Celé K. dílo, rostoucí z idealistického pojetí světa, vyznačuje kult zidealizovaného venkova a jeho katolické víry, nejčastěji v protikladu k městu propadlému hmotařství a bezbožnosti (nedokončená trilogie *Země dědičná*). Ideovým tendencím ruralismu, literárního směru souvisejícího za první republiky úzce s politickými cíli agrární strany, je nejméně poplatné K. nejlepší dílo, sociální román z tkalcovského prostředí podještědského kraje *Hubená léta*. V přilnutí k půdě a v rodinné lásce vidí autor východisko z hospodářské krize třicátých let, aniž si uvědomuje její ekonomické příčiny. Umělecky nejvýš stojí realistické kresby lidí drcených chudobou, jejichž osud je spojen s tvrdou přírodou pod Ještědem *(Jalovčí stráně)*. Stranou prací poznamenaných ruralismem stojí dva romány s okupační a poválečnou tematikou *(Můj otec kapitán, Na březích Botiče)* a několik knih pro mládež, projevujících pochopení pro svět dítěte a jeho problémy. K. tvorbu vyznačuje v nejlepších dílech péče o jazyk a styl, využívající (především v románech) jazyka bible a navazující na tradice lidového vypravěčství.

BIBLIOGRAFIE

Půlnoční svítání (Bb 1927), Hlas kořenů (Pp 1927), Předjitřní tma (Bb 1930), Plaché světlo (Bb 1934), Hlas na poušti (R 1935), Hubená léta (R 1935), Puklý chrám (R 1936, st. cena), Jalovčí stráně (Pp 1937, přeprac. 1947), Postila (D 1937, i prem.), Klíče království (Pp 1939), Dcera královská, blahoslavená Anežka česká (R 1940, přeprac. 1941), Daliměřický pohřeb (P 1940), Amarú, syn hadí (R 1942), Z bukového dřeva (P pro mládež, 1943), Zmijí dědek a jiné povídky pro mládež (1945), Můj otec kapitán (R pro mládež, 1947), Na březích Botiče (R 1948).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1934—35 (Hromádka moderní čes. beletrie — o Hlasu na poušti); V. Lišková v Posmrtném odlitku z prací (1945, o románu Amarú, syn hadí); A. Novák v dosl. k románu Puklý chrám (1949). *vv*

Petr Křička

4. 12. 1884 Kelč u Hranic

25. 7. 1949 Okarec u Náměště n./Osl.

Syn řídícího učitele, bratr skladatele Jaroslava K. Velkou část dětství a chlapectví prožil v Maršovicích u Nového Města na Moravě, dále v Havlíčkově Brodě a v Novém Městě na Moravě, kde r. 1901 maturoval na reálce. V l. 1901—05 studoval chemii v Praze, krátký čas pobyl na praxi v hulínském cukrovaru na Hané, později v chemické laboratoři v Karlových Varech, v zimě 1906—07 pracoval v Pasteurově ústavě v Paříži. V l. 1907—08 působil v Moskvě jako učitel cizích řečí a dobře se seznámil s ruskou poezií klasickou i moderní. Po jednoroční vojenské službě byl asistentem ve výzkumné stanici při pražské technice a učil na obchodních školách v Praze. R. 1914 odešel na ruskou frontu, kde byl záhy raněn a prožil řadu měsíců ve vojenských lazaretech. Zde dokončil svou první knihu

veršů. V l. 1919—37 byl úředníkem ministerstva školství, v l. 1937—47 pro nemoc mimo službu, v l. 1947—48 úředníkem Knihovny vysokých škol technických.

První Křičkovy básnické pokusy spadají do doby jeho pražských studií. Od roku 1909 otiskoval překlady z nové ruské poezie (Balmont, Bunin, Brjusov, Bělyj aj.) a zároveň vlastní lyriku v Lumíru. Po první válce začal překládat i z literatury francouzské. Za nacistické okupace vznikly kromě nových básnických děl další K. překlady, mj. obsáhlý svazek ruských bylin, výbor z poezie Lermontovovy, Gogolův Taras Bulba aj. V poezii, která je těžištěm jeho literární tvorby, nepřimyká se K. k žádnému básnickému směru, velkou částí svého díla osobitě navazuje na tradice lidové poezie domácí a slovanské. První sbírka, v níž několika básněmi vyslovil tichý protest proti válečnému utrpení (Medynia Głogowska), předznamenala svou pokorou a prostotou nástup poválečné básnické generace Wolkrovy →. K. poezie je především vroucí a prostou oslavou básníkova horáckého domova a vyrůstá z bohatých zkušeností citových a smyslových. V melodických verších, které se zpravidla vyznačují jednoduchou a úspornou dikcí a výrazovou přesností, vyjádřil K. oddanou lásku ke krajině dětství a k blízkým lidem, vyzpovídal se s mužnou upřímností z citových zmatků, zklamání i mučivé melancholie člověka zasaženého ohněm první světové války a zaníceného pro lidskou soudržnost a přátelství. V knihách vydaných po r. 1945 se vyrovnává s otřesnými událostmi války a nacistické okupace a vyslovuje odpor proti fyzickému a duchovnímu útlaku. Pro žalobný protest proti fašistické ničivosti zvolil v knize *Světlý oblak* formu hrdinské písně jihoslovanské, v epické sbírce *Píseň meče* využil i jazyka ruských bylin. — K. básnickou osobnost dokreslují humorné a satirické verše a prózy *Suchá jehla* a *Ďábel frajtrem*. V první převládá dobromyslný humor a úsměvná parodie, v druhé se K. vyrovnává s událostmi let 1938—45.

BIBLIOGRAFIE

Šípkový keř (Bb 1916), Bílý štít (Bb 1919), Svět zvířat (verš. texty k obrázkům J. Lady, 1919), Hoch s lukem (Bb 1924), Výbor z básní (1927), Z lyriky P. K. (1929), Chléb a sůl (Bb 1933) Suchá jehla (Bb i Pp 1933), O Horácku a Horácích (P 1937), Světlý oblak (Bb 1945), O neposlušném Budulínkovi (pohádka, 1945), Běsové (Bb 1946), Píseň meče (Bb 1946), Ďábel frajtrem (Bb 1946). — Výbory: Z díla (1954, usp. V. Závada), Tak nikde skřivánek nezpívá (1957, usp. K. Čechák). — Z překladů: V. Brjusov, Cesty a rozcestí (1913); Molière, Amfytrion (1918); R. Rolland, Vlci (1921); D. S. Merežkovskij, Carevič Alexej (1921); F. Crommelynck, Velkolepý paroháč (1923); R. Rolland, Hra o lásce a smrti (1926); H. Hesse, Siddhárthah (1935); M. J. Saltykov-Ščedrin, Dějiny jednoho města podle původních pramenů (1936), A. S. Puškin, Lyrika (1936); A. V. Suchovo-Kobylin, Svatba Krečinského (1946); Byliny (1946), L. N. Tolstoj, Anna Kareninová (1946); N. V. Gogol, Taras Bulba (1947); M. J. Lermontov, Lyrika (1948); A. S. Puškin, Tři pohádky (1949); N. S. Leskov, Železná vůle (1949), Očarovaný poutník (1950); A. P. Čechov, Celá Rus (1950); T. Ševčenko, Výbor z díla (1951, s M. Bieblovou, L. Fikarem aj.).

LITERATURA

F. Götz v kn. Básnický dnešek (1931); B Polan ve výb. Z díla (1954), P. Eisner v Kmeni 1926—27; A. M. Píša v Rozhledech po lit. a umění 1933. *jn*

Ivan Kříž

12. 11. 1922 Osová Bitýška u Velkého Meziříčí

Absolvoval reálné gymnasium v Brně (1941) a zároveň konzervatoř (hru na klarinet a saxofon). Po osvobození vystudoval právnickou fakultu (1948). Už v době studia byl zaměstnán v redakci brněnské Rovnosti. V l. 1949—63 byl tajemníkem brněnské pobočky Svazu čs. spisovatelů, od r. 1963 tajemníkem ústředního výboru Svazu. — Příspěvky především v Rovnosti (i divadelní referáty), Rudém právu, Plameni, Literárních novinách, Hostu do domu aj. Je autorem scénáře k významným filmům Škola otců a Velká Samota.

I. Kříž má vyhraněný smysl pro základní morální konflikty doby, pro rozpor starých návyků s prvky nové socialistické mravnosti. Zná důkladně současnou vesnici a snaží se na lidských vztazích ukázat základní rysy její přeměny. Po románu o procesu přetváření člověka v prostředí velké východoslovenské stavby (*Divčí pole*) řeší v románu *Velká Sa-*

mota konflikt společenského úkolu a osobního štěstí člověka, řídících a řízených: mladý předseda družstva sice náročnou kázní pozvedne upadající hospodářství, zároveň se však odcizuje kolektivu a propadá samotě. Podobný mravní konflikt, střetnutí osobních zájmů a společenských potřeb, má i kompozičně složitá novela *Oheň chce dobré dřevo*, konfrontující dva charaktery prolínáním dvou dějových pásem, i *První den mého syna*, zamýšlející se nad výchovou mladé generace a odpovědností za ni. K. chápe literaturu jako průzkumníka časových společenských otázek. Nedaří se mu zatím vždy pevně skloubit rovinu obecných vztahů s individuální psychologickou kresbou.

BIBLIOGRAFIE

Městečko se dívá (Pp 1949), Dívčí pole (R 1955), Velká Samota (R 1960), Oheň chce dobré dřevo (P 1961), První den mého syna (P 1963).

LITERATURA

J. Hájek v kn. Osudy a cíle (1961). *šv*

Marie Kubátová

(roz. Kutinová)

8. 8. 1922 Praha

V Praze studovala reálné gymnasium (maturita 1941) a v l. 1945—47 na Karlově universitě farmacii. Jako magistra byla zaměstnána v lékárnách v Křinci u Nymburka, v Karlových Varech, ve Vrchlabí (1953—57), kde také přednášela farmakologii na Vyšší zdravotnické škole. Od r. 1957 se věnuje výhradně činnosti spisovatelské. Literární činnost zahájila pod vlivem své matky PhMr Amálie Kutinové, národopisné sběratelky.

Ze svého styku s venkovskými lidmi, z důkladné znalosti jejich jednání, cítění a myšlení čerpá Kubátová nejen hlavní podněty látkové, ale i poučení skladebné a výrazové (zvláště jazykové). Zaujata zbytky krkonošského folklóru debutovala „vyprávěnkami" *(Daremný poudačky)*, brzy uváděnými i jevištně v rozhlase (muzikantská báchorka *Jak přišla basa do nebe*). Později K. shrnula své národopisné poznatky a výsledky sběratelské činnosti do *Krakonošova roku* a hledá, jak a do jaké míry lze použít prvků tradičního folklóru pro soudobé umění (tylovská báchorka *Skleněná panna*). Zkušeností z drobné kulturní práce na venkovském městě využila v publicistické próze *Novinářská patálie*. — Píše i rozhlasové a televizní hry.

BIBLIOGRAFIE

Daremný poudačky (Pp 1956), Matěikov (Pp 1956), Jak přišla basa do nebe (D 1961, prem. 1956), Studentské romaneto (P 1958), Krakonošův rok (lidová vyprávění, 1958, s A. Kutinovou), Pohádky pro rozcáplíky (1959), Novinářská patálie (P 1961). — Provedené hry: Skleněná panna (1960), To nechce klid (1962). *mb*

Ivan Kubíček

25. 5. 1933 Praha

Po absolvování čtyř tříd gymnasia (1948) se stal pracovníkem ÚV ČSM a redaktorem v nakladatelství Mladá fronta. V letech 1950—52 redigoval čtrnáctideník Směna, v l. 1952—63 byl redaktorem deníku Nová svoboda v Ostravě. Nyní se věnuje jen literatuře. — Příspěvky v Mladé frontě, Směně, Květech, Lidových novinách, Tvorbě, Kultuře, Rudém právu, Nové svobodě, Červeném květu, Mladé tvorbě aj.

Kubíček debutoval již v sedmnácti letech knihou reportáží, obrátil však na sebe pozornost až románem *Lucinka*, přesvědčivým obrazem Ostravska na počátku padesátých let, s nosnou ústřední postavou havíře, dělnického ředitele dolu.

BIBLIOGRAFIE

Fronta, na které se neumírá (Rpe 1950), Lucinka (R 1961, zfilm.). *šv*

Josef Štefan Kubín

7. 10. 1864 Jičín

Studoval gymnasium v Jičíně (1876 až 1884), moderní filologii na Karlově universitě v Praze (1884—88) a v Ženevě a učil pak na středních školách v Kutné Hoře, Č. Budějovicích (1892—1902), Jičíně (1902—09), Mladé Boleslavi a na reálném gymnasiu v Truhlářské ulici

v Praze (1911—25). R. 1883 navštívil Korsiku a střední Afriku a cestoval po Francii, Švýcarsku, Rusku aj. — Jeho první publikované práce se týkají literárních dějin (1885 v lipském časopise Magazin für die Literatur des In- und Auslandes články o Sv. Čechovi a Simonu Gregorčičovi), záhy však začal psát poezii, překládat a zabývat se dialektologií, národopisem a dějinami českého divadla (spolupráce s Ladeckého Českou Thálií 1889—92). Odborné příspěvky uveřejňoval v Jihočeských listech, Budivoji, Věstníku českých profesorů, Času, Listech filologických, Sborníku Společnosti Jar. Vrchlického aj., verše původní i přeložené, zvl. ze španělštiny, v Květech Krakonošových (1887) a v Budivoji (1892, 1900, 1901), lidové pohádky a povídky z Kladska a Podkrkonoší ve Venkovu (1922), Amerikánu (1924), Právu lidu (1925), Malém čtenáři (1926, 1927) aj. Pro školní potřebu napsal a vydal řadu příruček, slovníků, učebnic a textů a překládal z francouzštiny (L. Léger, Píseň o Rolandovi aj.). — R. 1949 byl vyznamenán státní cenou za celoživotní dílo, r. 1954 jmenován zasloužilým umělcem.

Teprve po dlouholeté a intenzívní průpravě folkloristické a dialektologické vystoupil J. Š. Kubín s původní tvorbou pohádkovou; první knihu povídek, úvodní svazek „jivínských rapsódií" *(Hrozná chvíle)*, vydal dokonce až ve svých sedmasedmdesáti letech. Ve své beletristické tvorbě, vyznačující se rozkoší z vyprávění, je K. autorem dějově hutných a jazykově bohatých povídek. Nejosobitější je ve svých veselých historkách a anekdotických příbězích, plných pohody, zdravého humoru a optimismu, odvozený bývá tam, kde se pokouší o hlubší psychologický pohled. Opírá se vždy o důkladnou znalost lidového charakteru, především ze svého rodného kraje, a usiluje o jeho věrné zpodobení. Se zdarem využívá lidové slovesné tradice; vychází z drobných podnětů dějových nebo povahopisných, které potom osobitě a samostatně rozvíjí, opíraje se přitom o bohatství lidového jazyka; využívá zvláště jadrných přísloví, pořekadel a rčení, pracuje s dialektismy a sám vytváří osobité básnické neologismy.

BIBLIOGRAFIE

Beletrie: Hrozná chvíle (Pp 1941), Blesky nad hlavou (Pp 1942), Srdce v bouři (Pp 1944), Stíny jdou za námi (Pp 1946), Kudrnaté povídky (Pp 1946), Zlatodol pohádek I—IV (1948—52, soub. vyd.), Divoké přeháňky (Pp 1948), Z východu světlo (Pp 1952), Bohatýr Smích (Pp 1953). Výbor: Na každého dojde (usp. V. Karfíková, 1962). — Práce dialektologické, národopisné a folkloristické: Povídky kladské (2 sv., 1908 a 1910, def. vyd. 1958), Lidomluva Čechů kladských (1913), Pohádky z Kladska (1917), České Kladsko (1919), Lidové povídky z českého Podkrkonoší I—III (1922, 1922, 1926, def. vyd. 1948), Kladské písničky (1925), Kudrlinky (lid. vyprávěnky a anekdoty, 1928), České emigrantské osady v Pruském Slezsku (1931), Lidová píseň Čechů štrálských (1931). — Příručky, slovníky, učebnice: Nový kapesní slovník francouzsko-český a česko-francouzský (1902), Anthologie des poètes français du XIXe siècle (1906), Praktická škola francouzštiny (1920), Slovník slovensko-český (1921), Po stopách Sv. Čecha (životopisná monografie, 1926) aj.

LITERATURA

J. Horák v Národopis. věstníku československ. 1950; J. Jech v Čs. etnografii 1954; V. Karfíková v Plamenu 1962 (č. 2). *jn*

František Kubka

4. 3. 1894 Praha

Studoval klasické gymnasium v Praze na Žižkově a po maturitě (1912) slavistiku a germanistiku na filosofické fakultě Karlovy university. Jeho studia přerušila válka; v říjnu 1914 narukoval a sloužil na karpatské a haličské frontě, kde se r. 1915 dostal do ruského zajetí. V l. 1918—20 byl příslušníkem čs. armády na Rusi a prošel s ní Sibiří na východ. Od května 1920 byl ve službách organizace YMCA v Charbině (Mandžuria). Po návratu v květnu 1921 dokončil studia na filosofické fakultě (doktorát 1921) a pracoval jako sekretář ústředního výboru YMCA v Praze (1922—27). V l. 1927—37 byl redaktorem pro zahraniční politiku v Prager Presse, v l. 1937—39 vládním komisařem ministerstva zahraničních věcí, později (do května 1945) byl úředníkem ministerstva školství. Na začátku okupace byl krátce vězněn gestapem v Berlíně. Po Květnové revoluci se stal přednostou odboru pro kulturní styky s cizinou ministerstva informací; v l. 1946—48 působil jako čs. vyslanec v Sofii. Od ná-

vratu do Prahy žije jako spisovatel z povolání. — Jako funkcionář YMCA, novinář a diplomat podnikl K. řadu cest do zahraničí, které měly vliv jak na jeho literární tvorbu, tak na jeho širokou kulturní orientaci. Před první válkou navštívil Německo, za války poznal Rusko, Sibiř, Mandžurii, Čínu a indické přístavy, za první republiky Polsko, Finsko, SSSR, Francii, Švýcarsko, Anglii, Itálii, po r. 1945 navštívil Bulharsko, Jugoslávii, Rumunsko, SSSR, NDR, Polsko, Holandsko a Finsko. — Příspěvky (básně, povídky, články, překlady a odborné literárněhistorické stati) zejména v časopisech Česká kultura, Přehled, Zlatá Praha, Máj, Cesta, Pramen, Zvon, Topičův sborník, Přerod, Host, Literární rozhledy, Moderní revue, Kritika, Socialista, Česká revue, Nové Čechy, Naše doba, Nová svoboda, Národní listy (od r. 1925), Národní osvobození (od r. 1925), Rozpravy Aventina, Literární svět, Rozhledy, Čin, Naše věda, Časopis pro moderní filologii, Panoráma, Lidové noviny (od r. 1934), Lumír, Tvorba, Literární noviny, Nový život aj. Překládal z němčiny (J. W. Goethe, E. Ludwig aj.) a z ruštiny (N. Ostrovskij, L. N. Tolstoj, Slovo o pluku Igorově aj.). R. 1954 byl jmenován zasloužilým umělcem.

Svou literární dráhu začal Kubka před první válkou verši, psanými ještě pod silným vlivem Jar. Vrchlického a jeho školy; výrazným rysem bylo v nich od počátku zejména okouzlení antikou a klasicizujícími kulturními epochami a vedle toho i sklon k exotické malebnosti poezie. V letech svých literárních počátků se setkal s hnutím novoklasicismu, jehož úsilí po sevřené epické formě poznamenalo i pozdější K. debut v próze. Jeho rané povídky, které těží z bohatých zkušeností autorovy sibiřské a východoasijské anabaze, pokoušejí se sloučit aktuální téma války a revolučních bojů s požadavky tradiční novelistické zápletky, s klasicizující, oproštěnou kompoziční stavbou a se sytým lokálním koloritem. K. beletristická dráha byla ve dvacátých letech přerušena nejprve příklonem k odborné literárněhistorické profesi, v níž se projevil zejména jako znalec ruské a sovětské literatury, později byla nadlouho vystřídána náročným novinářským povoláním. K beletrii se vrátil až za okupace, kdy rychle vyspěl ve výrazného představitele soudobé historické prózy: nejpříznačnější jsou i tu jeho sevřené, stylisticky i kompozičně vyvážené novely (*Skytský jezdec, Karlštejnské vigilie* aj.), které K. tematicky sjednocuje v rámcové celky podle vzoru renesančních cyklů. Jeho pojetí historické prózy vychází z volné fabulace, která svobodně rozvíjí romaneskní příběh; historičnost se projevuje zejména zachycením dobové myšlenkové atmosféry a barvitou evokací prostředí (romány *Palečkův úsměv* a *Palečkův pláč*). — V tvorbě po r. 1945, která od počátku usiluje nalézt aktivní, politicky angažovaný vztah k soudobým společenským událostem, navazuje na umělecké zkušenosti své historické novelistiky (*Černomořské večery*). Jeho povídka směřuje nyní k úsečnému, zkratkovitému podání společensky příznačného příběhu, vyhroceného v útočnou pointu často bezprostředně agitačního dosahu: tak vytvořil v padesátých letech typ politické „malé povídky", v níž se tematicky soustřeďoval zejména k odhalování diplomatických machinací světového imperialismu a k růstu mezinárodních mírových sil (*Malé povídky pro Mr. Trumana, Picassova holubice*). Malé formy K. postupně opouští, veden ctižádostí napsat velký románový cyklus o vnitřním pohybu české společnosti od revolučního roku 1848 do roku 1945; tak vznikla jeho umělecky nedořešená heptalogie *Veliké století* (v konečné redakci v Díle jí dal autor vnější podobu pentalogie), která se pokouší na osudech jedné rodiny a později v životním příběhu pražského intelektuála a jeho vyspívání v komunistu ilustrovat široké souvislosti protifašistického boje a narůstání revolučních společenských proměn v jejich uzlových bodech až ke květnu 1945. — Mimoto publikuje K. v posledních letech zejména vzpomínky na vlastní mládí a memoárové črty o autorech a dílech, s nimiž se setkal.

BIBLIOGRAFIE

Ozvuky Šumavy (Bb a Pp 1911, pseud. A. K. Buk), Slunovrat (Bb 1914), Barvy východu (Pp 1923), Fu (Pp 1924), Básníci revolučního Ruska (studie a překlady, 1924), Hvězda

králů (Bb 1925), Dvojníci a sny (Pp 1926), Dobrovský a Rusko (studie, 1926), Povídky pro Jiříčka (1927), Ataman Rinov (D 1928, i prem.), Hra svatováclavská (D 1929, i prem.), Sedmero zastavení (Pp 1931), Menschen der Sowjetunion (E 1936), Skytský jezdec (Pp 1941), Božena Němcová (obrazová publikace s úvodní studií, 1941, s M. Novotným), Pražské nokturno (Pp 1943), Karlštejnské vigilie (Pp 1944), Palečkův úsměv (R 1946), Palečkův pláč (R 1948), Černomořské večery (Pp 1949), Sto dvacet dní (R 1950, 5. díl cyklu Veliké století), Malé povídky pro Mr. Trumana (1951), Cizí město (R 1951, 6. díl cyklu), Vítr z hlubin (R 1952, 7. díl cyklu), Picassova holubice (Pp 1953), Dědeček (R 1953, 1. díl cyklu), Hnízdo v bouři (R 1954, 2. díl cyklu), Básníkova svatba (R 1955, 3. díl cyklu), Stráže na horách i v údolích (Pp 1955, se synem Jiřím Kubkou), Mnichov (R 1956, 4. díl cyklu), Černomořská jitra (črty, 1956), Říkali mu Ječmínek (R 1957), Ječmínkův návrat (R 1958), Na vlastní oči (paměti, 1959), Hlasy východu (memoárové črty, 1960), Tváře ze západu (memoárové črty, 1961), Setkání s knihami a lidmi za mladých časů (memoárové črty, 1963), Měsíční sonáta (P 1963). — Dílo F. K. v Čs. spisovateli od r. 1955 (zde konečná redakce románového cyklu Veliké století: 1. Dědeček, 2. Básníkova svatba, 3. Mnichov — Sto dvacet dní, 4. Cizí město, 5. Vítr z hlubin). Soupis knižního díla v bibliografické brožuře F. K. (1954).

LITERATURA

Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1953, o hře Ataman Rinov); J. Fučík v Divadelních kritikách (1956, o Hře svatováclavské), K. Sezima v kn. Mlází (1936), V. Stejskal v NŽ 1951 (o Sto dvaceti dnech); H. Skalová v SV 1952 (o překladu Slova o pluku Igorově); V. Růt v NŽ 1954, M. Jungmann v NŽ 1954 (Vítr z hlubin); L. Kundera v HD 1954 (Chvála povídkáře); J. Mourková v Květnu 1956—57; F. Götz v NŽ 1957. *ll*

Zdeněk Matěj Kuděj

(vl. jm. Zdeněk Matěj)

24. 11. 1881 Hořice v Podkrkonoší

8. 8. 1955 Litomyšl

Syn inženýra zaměstnaného na stavbě železnic, s nímž se rodina často stěhovala. Gymnasium začal studovat v Praze, po otcově smrti pokračoval v Příbrami; v septimě pod hrozbou vyloučení odešel ze studia a stal se praktikantem v lékárně. Z vojenské služby byl propuštěn pro předstíranou chorobu. Jeho dobrodružné cesty začaly odjezdem do Německa r. 1903; z Hamburku odjel do New Yorku na lístek vyhraný v herně. Šest let cestoval po Spojených státech, živě se nejrůznějším způsobem. Po návratu pracoval jako přidavač u zedníků; z vyprávění různých historek spoludělníkům vznikla zde jeho první povídka, která byla pak otištěna v Národních listech. Povzbuzen jejím ohlasem začal K. psát a v krátké době otiskl řadu povídek v socialistických novinách, zejména v Právu lidu; brzy se sblížil s pražskou uměleckou bohémou, hlavně s okruhem kolem J. Haška → a J. Lady →. R. 1912 odjel do Ruska, byl však po několikadenním pobytu v Kyjevě zatčen a po sedmiměsíčním vězení vyhoštěn. Po návratu do Prahy vydal první knížky o svých cestovních dobrodružstvích v Americe a v Rusku. S J. Haškem se vydal na další cesty v l. 1913 až 1914, tentokrát po středních Čechách. Za války byl zprvu osvobozen od vojenské služby, pak byl vojenským písařem a nakonec superarbitrován, po válce se vrátil k dobrodružnému způsobu života. Krátce byl tajemníkem Klubu českých turistů (1919) a redaktorem Armádního bulletinu, pak se věnoval výhradně literatuře a toulkám po republice. Několik let prožil na Zakarpatské Ukrajině, kde vznikl jeho román *Horalská republika* o protimaďarské vzpouře a ustavení „huculské republiky" v Jasině (od listopadu 1918 do března 1919). Nejčastěji však pobýval na různých místech Posázaví a Českomoravské vysočiny, v Dolních Kralovicích, v Ledči nad Sázavou a zejména v okolí Lipnice, kde žil (od společné cesty v r. 1919) malíř Panuška a později i Hašek. Na Vysočině prožil okupaci a několik poválečných let. K ní se také váží jeho poslední prózy. R. 1952 se odstěhoval do Litomyšle.

Způsob, jakým vznikla první Kudějova povídka, je příznačný pro celé jeho rozsáhlé dílo, jež ve své době patřilo k oblíbené lidové četbě. V povídkách i románech těžil K. bohatě ze svých pestrých a zajímavých životních zážitků, ze své znalosti nejrůznějších prostředí, společenských vrstev i lidských typů. Silné sociální cítění a bohémský způsob života jej trvale upoutávaly zejména k sociálně slabým a utištěným i k lidem vyřazeným ze společnosti a k tulákům; byl mu blízký lidový životní názor i lidový humor. Živelné vypravěčství, výrazný pozorovatel-

ský talent a smysl pro reportáž vyvažují v jeho nejlepších knížkách improvizátorství, nedostatek umělecké kázně a kultivovanosti, k nimž ho vedle chvatu vedla i záměrná snaha o neliterárnost. Kromě dokumentárních obrázků z Ameriky (*Bídné dny, Majitel zlatých dolů, Z Nového světa, Mezi dvěma oceány* aj.) i z Ruska (*Hostem u bátušky cara*) patří k jeho nejvýznamnějším a nejpopulárnějším knížkám vyprávění *Ve dvou se to lépe táhne,* v nichž vylíčil svá putování s J. Haškem a podal živý portrét jeho originální osobnosti. — Vedle původních prací vydal řadu překladů z angličtiny (Ch. Dickens, W. Scott, k překladu sedmidílného Burroughsova románu o Tarzanovi připsal pokračování *Tarzanova babička*) a z ruštiny (Amfitěatrov aj.).

BIBLIOGRAFIE

Bídné dny a jiné povídky (1913), Hostem u bátušky cara (Pp 1914), Majitel zlatých dolů a jiné povídky (1914), Mordovna (Pp 1914), Na frontě a doma (Pp 1916), Ku-Klux-Klan (P 1916), Humoresky (1916), Dobrodružství Jendy Smolíka v Americe (P 1917), Hlavolam a jiné humoresky (1917), Z Nového světa (Pp 1918), Mezi dvěma oceány (Pp 1918), Křišťálový hranol (P 1918), Znamení ďáblovo (Pp 1918), Zlá svoboda (Pp 1919), O Fyláskovi (Pp 1919), Tisíc nesmrtelných (P 1920), Rvavý Holybee a jiné povídky (1921), Král tuláků (Pp 1923, 2 sv.), Ve dvou se to lépe táhne (Pp 1923, 1924, 2 sv., zfilm.), Strejcové a tetky (Pp 1924), Tarzanova babička (R 1926), Ve dvou se to lépe táhne, ve třech hůře (Pp 1927), Ministr Matěj Kneip (P 1928), Plojhar 20. století (Pp 1929), Když táhne silná čtyřka (Pp 1930, 2 sv.), Horalská republika (R 1932), Posmrtně: Výbor: Sid (4 sv. 1941, usp. Kuzma), Safijánská zima (P 1957), Dobrodružné cestování (Pp 1959), Zlý dědek z Vysočiny (Pp 1961).

LITERATURA

Doslovy F. Hampla ke kn. Safijánská zima (1957) a Dobrodružne cestování (1959) a v NŽ 1956 (č. 11). *es*

Beneš Method Kulda

16. 3. 1820 Ivančice
6. 5. 1903 Praha

Gymnasium studoval v Jihlavě (1833 až 1839), filosofii a bohosloví (od r. 1841) v Brně (vysvěcen 1845). Působil jako kaplan v Židlochovicích (do r. 1848), v Loděnicích u Pohořelic (1848—50) a ve Starém Hobzí u Dačic (1850), odkud přišel do Brna na místo duchovního správce a katechety ústavu pro zanedbanou mládež (1850—59). V Brně se stal vůdčí osobností katolického národního hnutí. R. 1859 odešel na faru v Chlumu u Sedlčan, r. 1870 byl jmenován kanovníkem vyšehradským. Zároveň zastával různé církevní úřady, především dozor nad školami. Oslepnutí v posledním desetiletí života vzdálilo ho veřejné činnosti. — Redigoval časopis Posvátná kazatelna (1864—93), kalendáře Moravan (1852 až 1860), Poutník (1874—75), Kalendář svatováclavský (1874 a 1875), zúčastnil se založení časopisu Čech; dále přispíval do Týdeníku (pod pseud. B. Skalkovič), České včely, Hlasu Jednoty katolické, Moravských novin, Vídeňského týdeníku, Pražských novin, Časopisu Matice moravské, Českého lidu aj. Vydával a z velké části sám psal sbírku lidové četby Horlivý a veselý budíček v rodinách křesťanských (1856—58, 5 sv.).

Kulda psal kázání a jiné spisy náboženské, brožury hodnotící polemicky různé dobové otázky z hlediska katolické církve, povídky a knihy umělecky nevýznamných veršů náboženského obsahu, jimiž se snažil působit didakticky na mládež (písně a deklamovánky) i na dospělé a varovat před novými myšlenkovými proudy. Trvalou cenu si z K. díla zachovaly pouze dvě knihy vzniklé z jeho činnosti sběratelské: spisek *Svatba v národě československém* ... a především soubor moravských pohádek a pověstí, nasbíraný na podnět Fr. Sušila → v l. 1853—54 na Rožnovsku. K. se snažil zachytit lidové podání co nejvěrněji; do vybraných textů (vyřadil záznamy obhroublé, drastické, rozpustilé, proticírkevní apod.) zasahoval co nejméně. Pomýšlel na vydání sbírek i z jiných oblastí Moravy a získal si řadu spolupracovníků; jimi nasbíraný materiál (kromě Menšíkova souboru Moravské národní pohádky a pověsti z okolí jemnického, který vyšel v K. uspořádání r. 1856) otiskoval K. až v devadesátých letech knižně nebo v časopise Český lid. K. pohádky a pověsti jsou nejvýznamnějším souborem lidové prózy na Moravě.

BIBLIOGRAFIE

Krásné večery (Pp 1852, jedna původní, jedna K. přeložená). Moravské národní pohádky a pověsti z okolí rožnovského (1854; doplněno r. 1874 jako 1. a 2. sv. Moravských národních pohádek, pověstí, obyčejů a pověr; 3. a 4. sv. 1892 a 1894 s názvem Moravské národní pohádky a pověsti tvoří K. edice sbírek jeho spolupracovníků). Písně a básně pro školy národní (1856; 1884 pod názvem Deklamovánky). Svatba v národě československém čili Svatební obyčeje, řeči, promluvy, přípitky a písně s nápěvy národními (1858). Záhuba z pověry (P 1858). Životopis Tomáše Procházky, kaplana v Ivančicích (1863). Deklamovánky. Řada druhá (pro mládež 1884). Pravda a blud (Pp 1888). Ježíšek (písně a deklamovánky pro mládež, 1888). Sněm ptactva zpěvného a spojenců krákoravých (B 1889). Deklamovánky. Řada třetí (1891). Legendy (Bb 1894). Štědrovečerní dar (písně a básně pro mládež 1895). Díkůvzdání (Bb 1895). Mojžíš (B 1896). Vánoční strom (písně a deklamovánky pro mládež, 1896). Církev a národ (Bb 1896). Rady a výstrahy časové (Bb 1896). Elektrika v době nynější tmy čili Pravidla moudrosti (Bb 1897). Fotografie, obrazy ze života rodinného a národního (Bb 1898). Kaleidoskop (Bb 1898). Jiskry a plamínky (Bb 1899). Jesle betlémské (písně a deklamovánky pro mládež, 1901) aj. Výběr z nepoužitých rukopisných záznamů pohádek a pověstí i z textů už vydaných v edici K. Pohádek a pověstí z Rožnovska (1963, v usp. O. Sirovátky).

LITERATURA

J. Halouzka: Životopis B. M. K. (1895). O. Sirovátka v předml. k Pohádkám a pověstem z Rožnovska (1963). I. Vávra ve Valašsku 1954 (o pobytu v Rožnově). *pp*

Ludvík Kundera

22. 3. 1920 Brno

Vystudoval reálné gymnasium v Praze a Litoměřicích (1938) a začal studovat na filosofické fakultě v Praze a v Brně. Po uzavření vysokých škol (1939) byl postupně učněm v drogerii, kresličem, úředníkem v továrně na nábytek a konečně nasazen jako dělník ve Špandavě u Berlína. Po osvobození dokončil vysokoškolská studia (1946) a stal se v Brně redaktorem časopisu Blok (1946—49), deníku Rovnost (1949—52) a měsíčníku Host do domu (1954—55). Od r. 1955 se věnuje pouze spisovatelské a překladatelské práci. Příspěvky v časopisech Mladá kultura (zde debut 1938), Mladé archy, List SMS, Generace, Doba, Kvart, Blok, Rovnost, Nový život, Host do domu, Lidové noviny, Květen, Kultura, Světová literatura, Plamen, Divadlo (zde 1963 hra *Nežert*) aj.

Značné zásluhy si Ludvík Kundera získal především jako překladatel německé pokrokové literatury: přeložil řadu her B. Brechta (část s R. Vápeníkem), jeho lyriku a stati, poezii H. Arpa, P. Huchela, J. R. Bechera, L. Fürnberga, R. M. Rilka, prózy A. Kubina, A. Seghersové, L. Renna, L. Franka, H. Bölla, F. Fühmanna. Řadu německých spisovatelů přiblížil českému čtenáři knihou esejů Německé portréty Překládá i z bulharštiny (N. J. Vapcarov, Ch. Smirnenski, G. Milev), z ruštiny (E. Bagrickij), z poezie slovenské (I. Krasko) a francouzské (R. Char, R. Desnos). Publikoval řadu literárněhistorických statí (především o F. Halasovi, z jehož poezie také r. 1963 uspořádal výbor Sbohem múzy) a v prvních popřevratových letech i mnoho recenzí současné tvorby básnické. Je i příležitostným vykladačem výtvarného umění (články o J. Istlerovi, B. Lacinovi, A. Kubinovi aj.). — Jako básník se zprvu K. hlásil k surrealistické tvůrčí metodě (člen skupiny Ra): uvolňoval příčinné vztahy jevů, dával se strhovat spontánností snu a fantazie, prodíral se však k obecnému smyslu událostí. Zvláště charakteristické je jeho soustředění na jazykovou stránku díla. Základními prožitky prvních knih jsou válka a láska. Schopnost groteskně humorného vidění světa, jak se projevila už v prozaické knize *Napospas aneb Přísloví pro kočku*, rozvinula se v K. verších do zcela zvláštního básnického intelektuálního humoru, ironie a satiry *(Letní kniha přání a stížností)*. K. píše poezii nepatetickou, věcnou, rozumovou, nabitou paradoxy a podnětnými postřehy o životě a umění. — Jako dramatik usilující o brechtovské antiiluzívní divadlo dosáhl poměrně nejucelenějšího tvaru v *Totálním kuropění*, hře střídající verš s prózou a zpěvem, tragiku s humorem a meditací. Námětem je zde totální nasazení mládeže v Německu v době války, hra se však obrací k dnešku, klade otázky a odhaluje citový život současných lidí. Do K. posledních her, stejně jako do jeho poezie, pronikají satira a ironie, zaměřené proti pozůstatkům dogmatismu a strachu ze samostatného myšlení.

Jiří Kolář

Jan Kollár

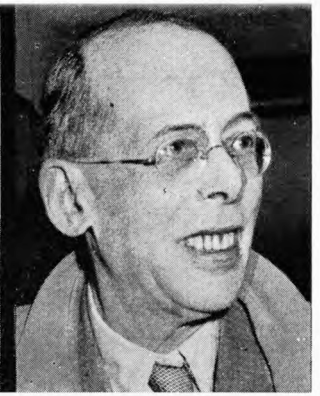

Edmond Konrád

Karel Konrád

Kurt Konrad

Jan Kopecký

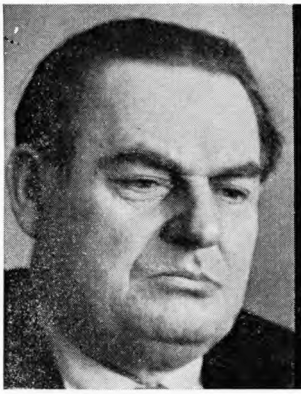

Josef Kopta

Jan Kozák

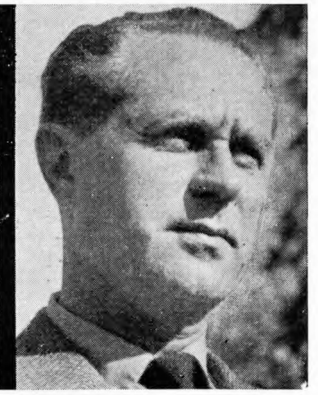

František Kožík

Eliška Krásnohorská

Radovan Krátký

Jaroslav Kratochvíl

Miloš V. Kratochvíl

Marie Kratochvílová

Zdeněk Kriebel

Oldřich Kryštofek

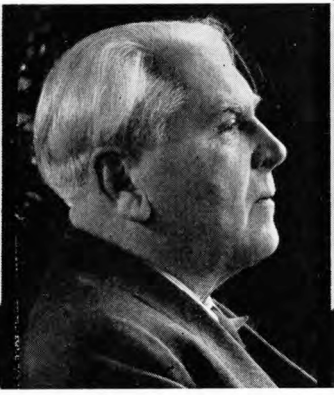

Petr Křička

Ivan Kříž

BIBLIOGRAFIE

Konstantina (Pp 1946), Živly v nás (B 1946), Laviny (Bb v próze, 1946), Napospas aneb Přísloví pro kočku (Pp 1947), Kinopisný lampář (B 1948), Německé portréty (Ee 1956), Záznamy a promluvy (Bb 1961), Totální kuropění (D 1962, prem. 1961), Letní kniha přání a stížností (Bb 1962). – Provedené hry: Historie Velikého Okresního Kýžala (lyricko-epické pásmo, 1963), Korzár (1963).

LITERATURA

J. Kopecký v dosl. k Totálnímu kuropění (1962) a v kn. Dramatický paradox (1963). J. Grossman v Divadle 1961 (Programová hra Mahenovy činohry? – o Totálním kuropění); M. Uhde v Divadle 1963 (Fyzikové a korzáři). *šv*

Milan Kundera

1. 4. 1929 Brno

Syn muzikologa Ludvíka Kundery. Po dokončení gymnasia (1948) vystudoval, kromě několika semestrů filosofické fakulty a kromě studia hudební skladby u prof. V. Kaprála, filmovou fakultu AMU (1952), kde působí jako asistent (přednáší světové literatury). První báseň otiskl r. 1946 v časopise Mladé archy. Příspěvky hlavně v Novém životě, Literárních novinách a Kultuře. Uspořádal výbory z Gellnera (1957), Vančury (1959) a Nezvala (1963) s předmluvami a Básnický almanach 1959 (1960). Kunderův básnický debut *Člověk zahrada širá* první signalizoval průbojné polemické zaměření nastupující mladé básnické generace z počátku padesátých let. Proti schematismu tehdejší poezie (jehož se tehdy nakonec ani on sám zcela nevyvaroval) obhajoval M. Kundera právo člověka na plné vyžití osobnosti a právo poezie na mnohostranné vyjádření tohoto života. V úsilí o obraz vnitřně bohatého člověka pokračoval poémou *Poslední máj* a především sbírkou milostné lyriky *Monology*. Proti jednostrannému pojetí člověka v jeho vztazích společenských odkryl zde zdroj citové sféry jeho osobnosti, erotickou lásku. V různých podobách konkrétních lidských osudů ukázal lásku jako mohutnou životní sílu, která dokáže člověka nést i zničit. Ačkoliv je typem básníka harmonického, má jeho tvorba útočné polemické zaměření vyvolané nesoula dem mezi skutečností a ideálem vnitřně bohatého, radostného a svobodného člověka, jímž K. vědomě navazuje na tradici české umělecké avantgardy (Nezval →, Vančura → aj.). Polemičnost není u něho prosta stop proklamativnosti, spojené v některých dílech (hlavně v povídkách) s přílišnou vykonstruovaností. Povídky *Směšné lásky* jsou anekdotické příběhy tragikomicky odhalující moc lidských předsudků a iluzí. Silná citovost je u K. spojena se schopností myšlenkové analýzy a se smyslem pro postižení podstatných dobových problémů. Myšlenkové určitosti se ukázněně podřizuje i metaforika. — Také hra *Majitelé klíčů* má přes námět z období okupace aktuální společenské zaměření, sugestivně vyjádřené především v zobecňujících básnických vizích. Hrdina hry se rozhoduje mezi aktivním zasahováním do života, spojeným třebas s nejvyšším osobním rizikem, a mezi zbabělým maloměšťáctvím, které se vždy podřídí proudu doby a je tak nejen povolným nositelem, ale i bezmocnou obětí společenského zla. — Kunderovy přednášky na FAMU byly podkladem esejistické knihy *Umění románu*. Je v ní na pozadí evropského vývoje románu ukázána cesta V. Vančury → za moderní a přitom klasicky monumentální epikou, a tím jsou před současnou prózu vytyčovány náročné umělecké cíle. Všestranné nadání a obsáhlé vzdělání se odráží i v časopiseckých studiích a esejích (viz zvl. *O sporech dědických*, Nový život 1955), jimiž K. podnětně zasahuje nejen do otázek umění (i výtvarného a hudebního), ale i do kulturně politického života. — Překládá z francouzštiny (G. Apollinaire) a ukrajinštiny (P. Tyčyna).

BIBLIOGRAFIE

Člověk zahrada širá (Bb 1953), Poslední máj (Bb 1955, přepr. 1961), Monology (Bb 1957), Umění románu (E 1960), Majitelé klíčů (D 1963, prem. 1962), Směšné lásky (Pp 1963).

LITERATURA

Z. Pešat v kn. Jak číst poezii (1963). J. Grossman v NŽ 1957 (Na téma tří knih); J. Opavský v Plamenu 1962, J. Vostrý v Divadle 1962.

Jiří Svetozar Kupka

28. 9. 1921 Praha

Po maturitě na reálném gymnasiu v Praze (1940) a po jednoletém kursu při obchodní akademii pracoval v Praze jako úředník. V l. 1946—49 redigoval různé družstevní časopisy, potom rok časopis Směna, v l. 1950—59 byl zaměstnán u Čs. státního filmu jako scenárista a dramaturg. Od r. 1959 pracuje v zahraničním oddělení Svazu čs. spisovatelů. Dva roky (1956—57) cestoval na našich zámořských lodích po Dálném východě (scénáře ke středometrážním filmům Muži na palubě, Hranice světadílů, Země středu a kniha *Loď do Šanghaje*). Příspěvky v časopisech Literární noviny, Nový život, Československý voják, Mladá vesnice aj.

J. S. Kupka se ve své literární práci zaměřuje na aktuální politické náměty a snaží se ve vyhrocených protikladech postihnout hlavní fronty boje v současném světě. Jeho prózy se vyznačují publicistickými prvky, snahou po bezprostřední reakci na současné mezinárodní události a celkovým agitačním zaměřením. Od novinářských žánrů *(17 bodů proti míru)* směřuje k větším kompozicím románovým (*Rušné dny*, které patří k nejúspěšnějším budovatelským románům) a novelistickým *(Loď do Šanghaje)*.

BIBLIOGRAFIE

Vítězný bojovník (scénické pásmo, 1949), 17 bodů proti míru (Pp 1949), Jak Honza dobýval slunce (P pro děti, 1950), Pražské jaro (R 1952), Rušné dny (R 1955), Frontový pilot (Pp pro děti, 1959), Loď do Šanghaje (Pp 1960). *vš*

František Kvapil

16. 2. 1855 Žhery u Českého Brodu
19. 10. 1925 Praha

Od r. 1868 studoval v Praze, nakonec na akademickém gymnasiu. R. 1876 vstoupil na právnickou fakultu, přešel však na fakultu filosofickou, kde studoval moderní filologii a historii. R. 1879 odejel do Paříže a studoval na Collège de France. Seznámil se tam s polskými spisovateli, zejména se Z. Krasińským. V l. 1880—83 učil na reálce a pedagogiu v Jičíně. Několik let se potom věnoval literární činnosti, především překladům polské poezie a rozvíjení česko-polské vzájemnosti. V l. 1893—1920 působil v kanceláři Národního muzea, nakonec jako její ředitel. Několikrát navštívil Polsko, potom Německo, Itálii a znovu Francii. Již za studií vystoupil literárně ve Světozoru (1872), v Lumíru (1875) otiskl první překlad z polštiny. V l. 1885—86 redigoval Ruch, 1886—90 Hlas národa. Dále psal do Lumíru, Květů, Zlaté Prahy, Osvěty, Světozoru aj.

Fr. Kvapil náležel ke škole J. Vrchlického →. Jak prozrazují jeho žánrové obrázky nebo drobné básně s látkami slovanskými *(Zpěvy knížecí)*, měl nadání spíše epické; přesto však psal převážně lyriku, a to jak milostnou, tak přírodní, inspirovanou dojmy z cest *(Zaváté stopy)*, a také vlasteneckou, naplněnou obavami o národní osud za první světové války *(Žalmy přítomnosti)*. Největší vliv na něho měli básníci polští, které horlivě překládal a u nás propagoval, takže býval nazýván „epigonem polské romantiky". V překladatelské činnosti je také největší K. význam. Překládal Mickiewicze, Asnyka, Słowackého, Krasińského, Fredra, Kraszewského, Przerwu Tetmajera, z ruštiny Kolcova, Ševčenka, Lermontova, Puškina, ze slovinštiny Prešerna. Téměř o všech psal literárněhistorické studie, převážně životopisné, s širokým společenským pozadím, prozrazující znalost polského kulturního prostředí.

BIBLIOGRAFIE

Zpěvy knížecí (Bb 1883, 2. rozmn. vyd. 1897), Zaváté stopy (Bb 1887), Z výstavních táček (Bb 1891). Ženy a milenky slovanských básníků (lit. stati, 1893), Životem k ideálu (lit. stati, 1901), Když kvetly máky (Bb 1905), Žalmy přítomnosti (Bb 1918), Bělohorské melodie (Bb 1918). — Posmrtně: Modré ostrovy (lit. stati, 1926), Květy na sněhu (Bb 1926). — Z překladů: Ad. Asnyk, Poezie (1886, 1892, 2 sv.); Z. Krasiński, Vybrané spisy (1880), Nebožská komedie (1900), Iridion (1905); J. Słowacki, Beatrix Cenci (1910); Adam Mickiewicz, Gražyna a jiné básně (1911), Knihy polského národu (1911); K. P. Tetmajer, Poezie I, II (1915, 1916); Polská moderní poezie (antologie, 1922, 1925, 1933, 3 sv.).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 3 (1950, o Zpěvech knížecích); A. Černý v Almanachu Čes. akademie

věd a umění (1926). O. Theer v Lumíru 1904 až 1905; A. Pražák ve Slovanském přehledu a Zlaté Praze 1905; V. Dvořáčková ve Slovanském přehledu 1956. *jm*

Jaroslav Kvapil

25. 9. 1868 Chudenice u Klatov
10. 1. 1950 Praha

Studoval gymnasium v Klatovech a v Plzni (maturita 1886), na pražské univerzitě zprvu medicínu, pak filologii, po studiích se věnoval žurnalistice, literatuře a divadlu. Od r. 1900 byl režisérem, dramaturgem a od r. 1912 šéfem činohry Národního divadla v Praze. R. 1909 mu bylo nabídnuto místo prvního režiséra v Metropolitní opeře v New Yorku, které však odmítl. Za první světové války byl členem Mafie, v jejímž poslání podnikl několik cest po Evropě. Z jeho podnětu (a z valné části v jeho stylizaci) došlo k státoprávnímu manifestu českých spisovatelů v květnu 1917, proklamujícímu právo českého národa na samostatný život a vyzývajícímu české poslance k hájení národních zájmů a buržoazně demokratických svobod. V l. 1918—21 byl úředníkem ministerstva národní osvěty, potom (do r. 1928, kdy pro oční chorobu odešel z veřejné činnosti) režisérem ve Vinohradském divadle. Za okupace pracoval v odboji a byl vězněn. R. 1946 byl jmenován národním umělcem. — Přispíval do Zlaté Prahy, Zvonu, Lumíru, Světozoru, Nivy, Národních listů aj. Byl v redakci Hlasu národa (1891—94), Národních listů (1894—98), České stráže (1894), redigoval Zlatou Prahu (1898 až 1904) a Ottovu Světovou knihovnu (1897 až 1925). Napsal libreta k Nešverově Perditě (1888), Foerstrově Deboře (1890), Dvořákově Rusalce (1901).

Význam Jaroslava Kvapila je především v jeho průbojné činnosti dramaturgické a režisérské, vycházející ve vrcholném období tvůrčím způsobem ze zásad světových režisérů M. Reinhardta a K. S. Stanislavského. Prostřednictvím divadla, v němž vytvořil osobitý režijní sloh, se také podílel nejvýrazněji na vytváření charakteru české kultury v dlouhém období 1900—39. V jeho inscenacích her Shakespearových (shakespearovský cyklus za první světové války), Ibsenových, Čechovových a Gorkého se vyrovnávalo české divadelnictví s odkazem světové klasiky a stávalo se součástí soudobého vývoje evropského. K vývoji realismu na českém jevišti přispěl zejména uváděním her Jiráskových a tvořivým převzetím některých postupů Moskevského uměleckého divadla, o jehož návštěvu u nás se zasloužil. — Jako básník vyšel K. ze skupiny autorů (J. Borecký →, O. Auředníček aj.), kteří svou silně subjektivní a artistní lyrikou navázali v devadesátých letech programově na tvorbu J. Vrchlického → a na francouzské tzv. prokleté básníky. Dekadentně symbolický tvar prvních sbírek *(Padající hvězdy, Růžový keř)*, vycházejících ještě před knihami hlavních představitelů českého symbolismu, opouští K. až ve sbírkách inspirovaných láskou k velké herečce Haně Kubešové (1866—1907), své pozdější manželce (od r. 1894), která silně působila na růst jeho osobnosti, na jeho vztah k divadlu i na jeho původní tvorbu (její literární pozůstalost vydal r. 1907). Prostotu, zpěvnost i citový prožitek těchto veršů *(Liber aureus)* zachovala si i K. pozdní lyrika, převážně intimní a národní, prohloubená reflexí a životní moudrostí *(Na sklonku října)*. — Jako dramatik nebyl K. zvlášť úspěšný. Z jeho her ztlumeně melancholických lyrických nálad získaly širší ohlas H. Sudermannem ovlivněná *Bludička* (drama výtvarníka potácejícího se mezi dvěma prostředími, z nichž jednomu se odcizuje a druhým není přijat) a impresionistická *Oblaka*. Nejznámější a nejoblíbenější se však stala jeho symbolistní veršovaná pohádka *Princezna Pampeliška*, využívající k zachycení vnitřní rozpornosti člověka pohádkových motivů (stýká se tu svět chudého krále, lidový svět Honzy a s posměchem traktovaný svět měšťáků). Ze stejných pohádkových zdrojů je vytěženo i téma *Sirotka* a zejména libreto k Dvořákově opeře Rusalka. — Překládal z H. Ibsena (Stavitel Solness, Hedda Gablerová aj.), B. Björnsona (Nad naši sílu), L. Fuldy (Talisman) aj.

BIBLIOGRAFIE

Padající hvězdy (Bb 1889), Relikvie (Bb 1890), Básníkův deník (Bb 1890), Růžový keř (Bb 1890), Nad zříceninou Karlova mostu (B 1890), Tichá láska (Bb 1891), Liber aureus (Bb 1894), Přímí (D 1895, prem. 1897), Oddanost (Bb 1896), Memento (D 1896, prem. 1928), Bludička (D 1896, i prem.), Princezna Pampeliška (D 1897, i prem.), Pohádka o princezně Pampelišce (D pro děti, 1899), Trosky chrámu (Bb a Pp 1899), Oblaka (D 1903, i prem.), Andante (Bb 1904), Sirotek (D 1906, i prem.), Básně (soubor dosavadních sbírek a nová kniha Závoje 1907), Knížka o Pampelišce (1924), O projevu českých spisovatelů z května 1917 (1924), Závoje (cyklus z kn. Básně 1927), Na sklonku října (Bb 1928), Nad rakví Aloise Jiráska (proslov, 1930), Bílý pomník pod starými stromy (výbor z poezie, 1932), O čem vím (vzpomínky, 1932, 2 sv., st. cena), Památce Jaroslava Vrchlického (proslov 1937), Tři řeči smuteční (1937: Vrchlický, Jirásek, Masaryk), Motýli a vosy (Bb 1946, rozšíř. cyklus z kn. Trosky chrámu), Proti srsti (Bb 1946), Osiřelo dítě (pohádka, 1948). – Souborné dílo J. K. u V. Tomsy v l. 1946–47 (4 sv.). – Bibliografie v monografii F. Götze (1948).

LITERATURA

J. Borecký: J. K. (1918); F. Götz: J. K. (1948, s bibliografií); F. X. Šalda v KP 2 (1950, o Budičce, Princezně Pampelišce a sbírce Memento); O. Fischer v kn. K dramatu (1919, Režiséři); A. Novák v Krajanech a sousedech (1922, o lyrice) K. H. Hilar v kn Pražská dramaturgie (1930), M. Rutte v Novém čes. divadle 1928–29 (Soupis režií), J. Trager v Rozpravách Aventina 1928–29 (Průkopník čs. režie); J. Vodák v Divadelním zápisníku 1945–46. *hh*

Pavel Kyrmezer

† 19. 3. 1589 Uherský Brod

Původem Slovák z Banské Štiavnice, prožil většinu života na Moravě, od počátku 2. pol. 16. stol. působil na škole a jako městský písař ve Strážnici, později se stal knězem a spravoval různé luteránské fary na Moravě, zejména v Uherském Brodě. Byl příkrým odpůrcem jednoty bratrské, usiloval o její splynutí s luterstvím. Dlouholetý spor s jednotou vynesl mu po r. 1583 ztrátu úřadu a dočasné vyhnanství z Moravy, které strávil na Slovensku. Výrazem jeho ctižádostivých organizačních snah mezi moravskými nekatolíky je několik českých i latinských polemických spisů namířených zejména proti jednotě bratrské. Kyrmezerův literární význam tkví v autorství tří českých biblických dramat. Jsou to *Komedie česká o bohatci a Lazarovi* (1566), *Komedie o vdově* (1573, volné zpracování německé hry Leonharda Culmanna z r. 1544) a pozdější příležitostná *Komedie o Tobiášovi* (1581). Osobitě v nich navazoval na tradici luteránských školských her s biblickými tématy. Biblické látky jsou zejména v prvních dvou hrách koncipovány jako obrazy ze současného života, zpracování vyniká smyslem pro realistické detaily měšťanského prostředí. Ideovým záměrem her je zdůraznit nábožensky formulované občanské ctnosti i záporné vlastnosti na známých biblických příkladech. Vyostření dramatického konfliktu ve střetnutí protichůdných lidských charakterů pomáhalo K. překonat obvyklou epičnost biblických dramat. Umožňovala to hlavně autorova schopnost vytvořit plastické, bohatě charakterizované postavy a zároveň kompoziční obratnost v samostatném scénickém členění děje, v doplňování biblického dějového schématu novými životnými postavami a v uměleckém využití hovorových prvků jazyka pro spád veršovaného dialogu. K. hry jsou nejvyspělejším příkladem českého měšťanského dramatu v 16. stol.

EDICE A LITERATURA

Divadelné hry P. K., vyd. M. Cesnaková-Michalcová (1956). *jk*

L

Václav Lacina

9. 7. 1906 Hluboká nad Vltavou

Dětství strávil ve Volyni, kde byl jeho otec soudcem. Gymnasium studoval v Praze (maturita 1925), práva zakončil roku 1930, do r. 1945 byl soudcem v Chebu a v Praze. V l. 1945—47 působil jako odborový přednosta na ministerstvu informací, do r. 1948 jako okresní soudce, v l. 1948—55 pracoval v Čs. rozhlase, od té doby se věnuje jen literatuře. — Příspěvky v Sršatci, Trnu, Reflektoru, Avantgardě, Rudém právu, Tvorbě, Pramenu, Činu, Signálu, Lidových novinách, Kmeni, Rozhledech, Dikobrazu, Novém životě, Literárních novinách, Plameni aj. Uspořádal antologie Havířské anekdoty (1949, s M. Majerovou) a Průvan stoletím (česká satir. tvorba 19. a 20. stol., 1956, s J. Vojtěchem).

Základním tématem Lacinovy satirické tvorby je střetnutí se světem českého maloměšťáka, s jeho příživnictvím a přízemností. V předválečném období převládá u L. výsměch těžící z jízlivé haussmannovské ironie, která velmi záhy začala využívat prostředků objevených dadaismem a českým poetismem. Jeho satira se v raných básnických i prozaických sbírkách opírala o slovní hříčku, paradox, aforismus, nespoutanou asociativní představivost *(Zježeni, Krysa na hřideli, Ozubené okno)*. Už tady se také hlásí ke slovu příznačný L. sklon k parodii, který rozvinul zejména v knize *Čtení o psaní*; zde osvědčil stylistickou obratnost a schopnost vystihnout i velmi jemné odstíny parodované předlohy. — V poválečném období se L. tvorba vyhrotila v útočnou politickou satiru, která oslabuje dosavadní nevázanost i asociativní vynalézavost a naopak zostřuje tendenčnost a významovou jednoznačnost *(Plechový cirkus, Železné koště, Hřbitovní býlí)*; L. tu napadá jak protektorátní panstvo a kolaboranty, tak rozmanité typy příživníků nového poválečného života. S maloměšťáctvím se střetává i ve svých prozaických pracích; v satirickém románovém cyklu *Panstvo se baví* zasadil do příběhu koncentrovaného vždy kolem jediné události (přítomnost cizince v městečku, ochotnické představení, spor o dědictví) širokou galerii svých typických figurek; ve sbírce povídek *Měšťanské besedy* využil k satiře monologu, bezprostředně a názorně představil psychologii malého českého člověka zakukleného v rozmanitých lidských typech. V dalších povídkových sbírkách se L. stále znovu vrací ke své ustálené tematice, obměňuje ji někdy až se siláckou vtipností a se sklonem k rozvláčnosti. L. poválečná satira vidí zlo především v jeho následcích, méně v jeho příčinách. Realistickým předváděním negativních jednotlivostí vyhovuje požadavku adresnosti a konkrétnosti, neužívá groteskní a satirické nadsázky k tomu, aby se dobrala zobecnění.

BIBLIOGRAFIE

Zježeni (Bb 1925), Krysa na hřideli (Bb a Pp 1926), Ozubené okno (Bb a Pp 1930), Plechový

cirkus (Bb 1945), Snobi táhnou (R 1945, 1. část cyklu Panstvo se baví), Cirkus plechový (D 1946, prem. 1945, s J. Kainarem, Z. Vavřínem aj.), Architekt Solness, mistr zednický (R 1947, 2. část cyklu), Železné koště (Bb 1947), Čtení o psaní aneb Spisovatelem snadno a rychle (Pp 1947), Slyš a piš (Pp 1949), Tři satiry (scénky, 1949), Hovoří pan Jéminek (Bb 1951), Hřbitovní bylí (Bb 1951), Politická píseň (výbor z veršů, 1952), Měšťanské besedy (Pp 1953, st. cena), Na škodnou a do netřesku (výbor z veršů a prózy, 1955), Pozůstalí (Pp 1956), Dnes a denně (Bb 1957), Malý atlas hub, tiam a pusinek (Bb 1959), Poruč psu (R 1959, 3. část cyklu), Vandrovní knížka (Pp 1959), Slyš a piš (výbor z prózy, 1961), Jsme tu ještě (R 1961, 1. část cyklu Panstvo se nebaví), Volšanská preludia (Pp 1962), Posada lhářů (Pp 1962), Rumpedanti (Pp 1962), Železným koštětem i metlou pařenou (výbor z veršů, 1963). — Provedené hry: Mastičkář (variace na motivy staročeského Mastičkáře, 1928, s E. F. Burianem), Kocour Felix v Čechách (pohádkové parodie, 1929), Ptáci (adaptace Aristofanovy hry, 1934), Spisovatelem snadno a rychle (1943), Zrození eposu (1945).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 13 (1963, o Zježení). J. Hrabák v kn. Šest studií o nové čes. literatuře (1961, o parodii a slovní komice V. L.).

Josef Lada

17. 12. 1887 Hrusice u Senohrab
14. 12. 1957 Praha

Učil se knihařství a přitom navštěvoval večerní kursy kreslení, od r. 1906 studoval na Uměleckoprůmyslové škole. Studie opustil už na jaře 1907, záhy však pronikl svými kreslenými anekdotami do předních listů (Máj, Švanda dudák, Humoristické listy, Šibeničky, Rarach, Venkov, Lidové noviny, vídeňský časopis Die Muskete aj.). V l. 1909—12 redigoval satirický obrázkový časopis Karikatury, v l. 1921 až 1940 byl stálým spolupracovníkem časopisů vydávaných nakladatelstvím Melantrich. — R. 1947 byl jmenován národním umělcem.

Lada si záhy vypracoval osobitý kreslířský styl, založený na groteskním zjednodušení, jímž zachycoval se smyslem pro komiku typické výjevy ze života české vesnice, především obrázky dětí a zvířat. L. humorné kresby se často rodily na podkladě lidových říkadel, pohádek a bajek. Tak vznikly obrázkové knihy s krátkými texty (*Moje abeceda, Kalamajka* s průpovídkami J. Haška, *Veselý přírodopis, Erbenova národní říkadla* a další knihy a leporela pro děti; výbor z nich vyšel pod názvem *Dětem*). Obdobně jako v kresbě (ilustrace k Osudům dobrého vojáka Švejka a ke knihám K. Havlíčka, J. Mahena, M. Majerové aj.) spojoval také ve svém literárním projevu v jednotu stylového vyjádření dva různorodé světy: spontánní a tradiční lidové vypravěčství s groteskní nadsázkou a parodií, kterou má společnou se svými generačními druhy (byl dlouholetým důvěrným přítelem J. Haška, Z. M. Kuděje, J. Mahena aj.), s předválečnou bohémou. Tak jsou vyprávěny historky a anekdoty z venkovského života (*Straky na vrbě*), příběhy o zvířatech a pohádky (*O chytré lišce, Bubáci a hastrmani, Pohádky naruby, Nezbedné pohádky*) a konečně i autorova autobiografie (*Kronika mého života*).

BIBLIOGRAFIE

O Mikešovi (P 1934, další díly s názvy Do světa, 1935, Cirkus Mikeš & Kludský, 1936, Zlatý domov, 1936), Vzpomínky z dětství (1937), O chytré kmotře lišce (P 1937), Bubáci a hastrmani (P 1939), Pohádky naruby (1939), Straky na vrbě (P 1940), Kronika mého života (1942), Nezbedné pohádky (1946), Bubáci a hastrmani a jiné pohádky (1946) aj. — Výbory: Josef Lada dětem (1952, usp. D. M. Pavlíček, pozdější vyd. s názvem Dětem v usp. J. Vrány a D. M. Pavlíčka).

LITERATURA

J. Pečírka: Národní umělec J. L. (1955). V. Dostálová v ZM 1957 (o L. slovesném umění). *mj*

Josef Laichter

9. 1. 1864 Dobruška
23. 5. 1949 Praha

Bratr nakladatele Jana Laichtra. Po gymnasijních studiích v Hradci Králové (maturita 1884) studoval v Praze práva (doktorát 1890). Povoláním byl úředník finanční prokuratury. Účastnil se redigování Naší doby (1893—99) a Laichtrovy Sbírky krásného písemnictví. Jako kritik a esejista přispíval do Času, Ženské revue a zejména do Naší doby (od r. 1894); v Národním osvobození 1934 otiskoval na pokračování román *Mezi dvěma světy*.

Jako literární kritik prosazoval Josef

Laichter moralizátorské pojetí literatury, která má bezprostředně sloužit etice a demonstrovat neporušitelné mravní pravdy, pojaté v duchu frázovitého pokrokářství. L. názory ponechávají literatuře jen úlohu propagovat řešení jednotlivých úzce vymezených sociologických témat (např. ženské otázky, emancipace, koedukace aj.) na základě zploštělého masarykovského sociálního reformismu. V jeho románech se tyto názory projevily nezvládnutou tendenčností, schematičností dějových osnov, psychologickou primitivností a přemírou diskusí v dialozích. Všechny tyto rysy se vystupňovaly v jeho pozdějších pracích, v nichž přešel od širší společenské tematiky prvních knih *(Sychrova éra)* k zájmu o mravní problémy; tím ztratil oporu v dokumentárních faktech a detailech z českého maloměstského a politického života osmdesátých a devadesátých let, v nichž jediných tkvěla určitá zajímavost jeho prvních prací, a nahrazoval je úmorným opakováním šosáckých názorů o umravnění jedince a o obrodě vztahu k ženě, v jehož dosavadním stavu viděl kořeny všeho sociálního zla.

BIBLIOGRAFIE

Sychrova éra (R 1892), Za pravdou (R 1898), Na přechodu (R 1908, 3. přeprac. vyd. Na přechodu k manželství, 1934), Uměním k životu (Ee 1919), Manželství (R 1918), Kam od Říma? (R 1919), Na prahu republiky (R 1924), T. G Masaryk doma i na veřejnosti (vzpomínky, 1938).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 11 (1959, o románu Kam od Říma?); K. Sezima v kn. Podobizny a reliéfy (2. vyd. 1927, Romány mentorovy). *ll*

František Langer

3. 3. 1888 Praha

Po maturitě na gymnasiu v Praze (1907) studoval na lékařské fakultě Karlovy university (doktorát 1914). Za první světové války byl r. 1916 na haličské frontě zajat, později vstoupil do čs. legií v Rusku a stal se šéflékařem 1. pluku. Po návratu (1920) působil jako aktivní důstojník zdravotnictva. Zároveň se věnoval literární a dramatické tvorbě a v l. 1935 až 1938 byl dramaturgem Městského divadla na Vinohradech. V červenci 1939 emigroval přes Polsko do Francie, kde pracoval jako šéf zdravotnictva čs. armády. V této činnosti pokračoval i v Anglii, kam odešel po porážce Francie a kde působil ve prospěch Československa i literárně a publicisticky. Vrátil se v červenci 1945 a od té doby se věnuje literatuře. R. 1947 byl jmenován národním umělcem. — Příspěvky v časopisech Národní obzor, Přehled, Zlatá Praha, Lumír, Novina, Besedy Času, Rudé květy, Národní listy, Jeviště, Národní a Stavovské divadlo, Divadlo (red. Kafka), Rozpravy Aventina, Divadlo (orgán Svazu čes. herectva), Divadelní zápisník aj. a v almanachu Ročenka Kruhu sólistů MDP. Redigoval sborníky Zborov 1917—37 (s J. Koptou a R. Medkem) a Od Zborova k Bachmači (s J. Koptou a R. Medkem).

Zájem o literární činnost projevoval Langer už jako student na gymnasiu; psal básně, prózu i divadelní hry a uveřejňoval je ve studentských revuích. První vážnější literární pokusy (povídky) publikoval časopisecky ještě za studií. Na formování jeho uměleckého profilu působil styk s anarchistickými literáty z pražské kavárny Demínky (Mahen →, Šrámek →, Neumann →, Toman →, Mareš, Kácha aj.) a přátelství s bratry Čapky i veřejná činnost (spolu s J. Haškem → zakládal Stranu mírného pokroku v mezích zákona, byl členem Skupiny výtvarných umělců, jejíž orgán Umělecký měsíčník spoluredigoval v l. 1912—14). V prvních povídkách *(Zlatá Venuše)* i hrách (lyrické drama *Noc*, veršované oratorium *Svatý Václav*, sociální drama *Milióny*) usiloval L. o střízlivý, prostý výraz a dokonalost formy v duchu požadavků neoklasicismu; v jevištních dílech využíval důmyslně konstruované dramatické stavby. — Po návratu z první války se opět naplno účastnil literárního i veřejného života; byl členem různých uměleckých institucí (Dramatického svazu, PEN klubu, Demokracie dětem, Ligy pro lidská práva, Obce spisovatelské aj.). V povídkách *(Železný vlk)* i příležitostných scénkách *(Vítězové)* vycházel z prožitých válečných událostí. Proti letům předválečným projevuje se však v nové umělecké tvorbě L. obrat.

Strohá dokonalost formy už L. nestačí. Hledá cestu ke skutečnosti a objevuje drobného, všedního a nepatetického člověka, kterého kreslí s dobrosrdečnou rozšafností, duchaplným vtipem a jemně ironickým humorem. V dramatech klade základní otázky lidského života: lásky, smrti, vraždy, svědomí, viny, zlidštění vztahů mezi lidmi i jejich odlidšťování v soudobém společenském řádu. Cestu na jeviště si otevřel veselohrou *Velbloud uchem jehly*, příběhem o bohatém synáčkovi, který okysličí krev svého rodu sňatkem s chudou dívkou. Hru zaplnil postavičkami, které prozrazují svou příslušnost k pražskému předměstí dvacátých let; jejich svět zobrazuje L. idylicky; obratnost v dramatické technice mu umožnila funkčně využít i prvků sentimentality a konvencí blízkých tehdejšímu publiku. Největšího úspěchu dosáhl L. dramatem *Periférie*, obměňujícím základní motiv Dostojevského románu Zločin a trest. Ústřední myšlenkou je tu otázka svědomí, problém viny a vykoupení, zlého činu a pokání. Tato myšlenka se pak v různém zbarvení i osvětlení objevuje i v jeho dalších hrách (*Obrácení Ferdyše Pištory, Andělé mezi námi, Dvaasedmdesátka*, k níž použil námětu O. Scheinpflugové →). Relativity v morálce založené na bezohledném dobývání hospodářského zisku si všímá ve své nejméně básnivé, ale nejdivadelněji napsané hře *Manželství s r. o.*; v populární kdysi *Jízdní hlídce* řešil otázku družnosti lidského kolektivu a jeho nepatetického hrdinství v okamžicích obklíčení mnohonásobnou přesilou. Touto dramaticky velmi účinnou hrou projevil se však nejpatrněji jako stoupenec vládní politiky založené na protisovětské orientaci československých legií. Ze znalosti divadelního a hereckého prostředí vyrostla hra *Jiskra v popelu* (začatá už před válkou) se stále živou otázkou sdělitelnosti zkušeností starší generace herců mladým a nadšeným adeptům hereckého umění. — L. je autorem několika souborů povídkových a fejetonových (*Kratší a delší, Snílci a vrahové, Předměstské povídky, Mrtví chodí mezi námi*), které zaujmou především autorovou znalostí života a psychologie drobných lidí pražské periférie, nikoli už svou žánrovitostí a tvarovou schematičností. Epizodou v L. vývojové dráze zůstal satiricko-fantastický společenský román *Zázrak v rodině*. — Svůj láskyplný a bezprostřední vztah k dětem uplatnil L. jak v několika loutkových hrách, tak v prozaických dílech (legionářská kniha *Pes druhé roty*, detektivka *Bratrstvo bílého kliče*, protifašistická próza *Děti a dýka*, *Pražské legendy* aj.). Jeho paměti *Byli a bylo*, slohově ukázněné a střídmé v kresbě vlastního života, přinášejí zvlášť cenné vzpomínky na J. Haška a bratry Čapky. — Dílo F. Langra patří převážně dvacátým letům předválečné republiky. Přátelství s K. Čapkem →, příklon k filosofii pragmatismu, u L. poněkud zdrobnělé a lidově zjednodušené, se projevuje zejména v L. dramatické tvorbě, v níž je těžiště jeho umělecké činnosti. Vzrušují ho sociální poměry drobného lidu, vidí i jejich příčiny, ale východisko hledá ve sféře morálky, v představě svědomí, viny a trestu. Umí hru naplnit všedními, průměrnými lidskými postavičkami, v nichž hledá nepatetické hrdinství. L. zná obecenstvo, pro něž tvoří: využívá jeho záliby v senzačnosti, sentimentalitě i banálnosti, ale činí tak s umírněností a v mezích svých důmyslných dramatických staveb; snaha o formální dokonalost ho však nejednou nutí až k vykonstruovanosti a autorské svévolnosti. L. divadelní cit se projevuje i v přesném ovládání mluvené řeči.

BIBLIOGRAFIE

Zlatá Venuše (Pp 1910), Svatý Václav (D 1912, i prem.), Za cizí město (P 1919, Irkutsk), Pět povídek z vojny (1920, Charbin), Železný vlk (Pp 1920), Miliony (D 1920, prem. 1915), Vítězové (D 1920, i prem.; obsahuje: Vzdání 28. pluku, Ráno, Na magistrále), Snílci a vrahové (Pp 1921), Pes druhé roty (P 1923), Velbloud uchem jehly (D 1923, i prem., zfilm., st. cena), Noc (D 1925, i prem. 1922), Periférie (D 1925, i prem., st. cena), Předměstské povídky (1926), Kratší a delší (Fí 1927), Grandhotel Nevada (D 1927, i prem., zfilm.), Obrácení Ferdyše Pištory (D 1929, i prem., zfilm.), Zázrak v rodině (R 1929, 2 sv.), Mrtví chodí mezi námi (Pp 1930), Andělé mezi námi (D 1931, i prem.), Princ Kašpárek a jeho koníček (loutková hra, 1931), Perníková chaloupka (loutková hra, 1932), Kašpárek jako detektiv (loutková hra, 1932), O čem král doma nevěděl (loutková hra, 1932), Zlá princezna a hodný drak (loutková hra, 1932), Bratrstvo bílého klíče (R pro mládež, 1934), Manželství s r. o. (D 1934, i prem.), Koníčky (loutková hra, 1935, podle scény z románu Bratrstvo

bílého klíče), Jízdní hlídka (D 1935, i prem., zfilm., st. cena), Dvaasedmdesátka (D 1937, i prem., zfilm.), Děti a dýka (P 1942, Londýn, 1946 Praha), BBC Londýn (4 rozhlas. pořady, 1947), Uhlíř, straka a smrt (P 1948), Jiskra v popelu aneb Pocta Shakespearovi (D 1948, i prem.), Pražské legendy (Pp 1956), Tři hry o spravedlnosti (1957; Periférie, Andělé mezi námi, Dvaasedmdesátka), Tři veselé hry (1959: Velbloud uchem jehly, Grandhotel Nevada, Obrácení Ferdyše Pištory), Voják v městě lhářů (loutková hra, 1959), Pivoda, vodník pod vyšehradskou skálou (loutková hra, 1961), Bronzová rapsódie (D 1962), Byli a bylo (vzpomínky, 1963). — Provedená hra: Pan Pickwick (1930, dramatizace románu Ch. Dickense).

LITERATURA

E. Konrád: F. L. (1949). M. Rutte v kn. Tvář pod maskou (1926); K. Sezima v kn. Masky a modely (1930); F. Götz v kn. Básnický dnešek (1931); P. Buzková v kn. Čes. drama (1932). F. Všetička v ZM 1961 (Básník lidské družnosti). *dč*

Josef Jaroslav Langer

12. 11. 1806 Bohdaneč
28. 4. 1846 Bohdaneč

Otec Langrův, který měl v Bohdanči hospodářství a zastával úřad městského důchodního, dal syna studovat na gymnasium do Hradce Králové (do r. 1826). L. ovlivnilo vlastenecké ovzduší města, kde právě působili jako gymnasijní učitelé spisovatelé V. K. Klicpera → a Josef Chmela a kde měl nakladatelství Jan H. Pospíšil. S novým společenským i literárním ruchem se L. seznámil na filosofii v Praze; ukončil ji r. 1828, začal studovat práva, ale brzy je opustil. Vystřídal několik zaměstnání (soukromý učitel, archivář aj.). S Tomíčkem a Frantou redigoval literární časopis Čechoslav (1830 až 1831). Pro báseň *České lesy*, jinotajně pozdravující polský boj za svobodu, byl vyšetřován a dostal se do seznamu politicky nespolehlivých. Přispíval do Čechoslava (zde i báseň České lesy), Jindy a nyní, Květů českých, Květů, Časopisu Českého muzea, do sborníku Vesna; někdy s pseudonymem Kopřivarius. Nepodařilo se mu životně zakotvit ani v Praze, kde se mu snažili pomáhat jeho přátelé, ani v Bohdanči, kam se koncem r. 1832 vrátil natrvalo. Trápil jej nezdar v literárních plánech, milostné zklamání i prostředí omezené maloměstské společnosti a upadal do duševní choroby.

J. J. Langer se zajímal o českou a slovanskou lidovou tvorbu, přičemž od písní přešel ke studiu pověstí, pohádek, zvyků a ke studiu folklórního umění *(České prostonárodní obyčeje a písně, Svatební obyčeje a písně)*. V těchto statích, stejně jako v úvodu k překladům Starožitných básní ruských (ČČM), zabýval se aktuálním tehdy teoretickým problémem formující se české literatury, uměleckým využitím lidové poezie. Praktické důsledky tohoto studia se projevily v jeho vlastní tvorbě, která stojí na rozhraní mezi objektivačními snahami starší básnické školy (Čelakovský →) a subjektivností příznačnou pro romantickou generaci (Mácha →). V epických *Selankách* vytvářel L. fikci ideálního pohanského dávnověku, používaje tu látek z českých pohádek a pověstí a vnášeje sem zároveň i výraznou subjektivnost. V lyrických *Krakováčcích* se přidržel lidové formy i lidové představové sféry, avšak vyjadřoval těmito drobnými skladbami své osobní zážitky a pocity. Nejvíce ho proslavily jeho satiry (*Kopřivy, Bohdanecký rukopis* a *Den v Kocourkově*), které se formou bajky nebo alegorie dotýkaly stavu národní literatury i morálních problémů soudobé maloměstské společnosti.

BIBLIOGRAFIE

Selanky (Bb 1830), Bohdanecký rukopis (Bh 1831). — Spisy Jar. Langra vyšly u Kobra 1860, 1861 (2 sv.). Výbory uspořádal K. Rieger (ve Světové knihovně č. 755), J. Pešek s názvem Srdce mého hlasy (1917), E. Purkrábková s názvem Bodláčí a růže (1957). — Bibliografie v kn. F. Hampla.

LITERATURA

F. Hampl, Básníkův ztracený život (1946 s bibliografií a literaturou); Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1957); E. Purkrábková v předml. k výb. Bodláčí a růže (1957); O. Bachman ve sborníku Hradecký kraj (1958); J. Pešek v Čes. revui 1910—11 a 1925, v LF 1912 a v Osvětě 1918; K. Krejčí v LF 1930 (České lesy ve světle úředních dokumentů); L. Šmid v ČL 1957.

mo

Legenda o sv. Prokopu

Česká veršovaná skladba zhruba o 1100 verších asi z pol. 14. stol., zpracovávající na základě latinské prozaické legendy zvané Vita maior tradici o domácím světci, opatu sázavského kláštera, posledního sídla slovanské liturgie v Čechách. Představuje typ náboženské epiky, do které pronikla problematika soudobého života. Teologickou stránku legendy převýšil autorův zájem o aktuální společenské otázky (obhajoba chudých, vlastenecké zaujetí a odpor proti němectví); skladba tím odráží dobové sociální rozpory mezi německým patriciátem a chudšími vrstvami českého obyvatelstva ve městech. Patriotické rysy obsažené v této látce (např. zázračné vyhnání německých mnichů ze sázavského kláštera) se tak staly výrazem aktuální politické tendence skladby. Ideové zaměření díla, české venkovské prostředí, v němž se děj odehrává, zdůrazňování světcovy prostoty a pracovitosti i výčet jeho zázraků, které se pohybují v oblasti všedního dne, stejně jako prostota uměleckého zpracování odpovídající požadavkům na skladby „nižšího stylu" (podle rozdělení ve středověkých poetikách) ukazují, že dílo bylo určeno prostšímu posluchači. Svým vlastenectvím, bojovností a zřetelem k širšímu publiku představuje tato legenda nejprogresívnější dílo české duchovní epiky 14. stol. a začleňuje se do vývojové linie směřující od Dalimilovy kroniky → k husitské literatuře. — Postava lidového světce Prokopa pronikla i do lidového podání, v pobělohorské době byla však často zneužívána protireformační propagandou. V novější době byla staročeská legenda podnětem k básnickému zpracování látky J. Vrchlickým.

EDICE A LITERATURA

Dvě legendy z doby Karlovy, vyd. J. Hrabák, A. Škarka, V. Vážný (1959). *zi*

Karel Leger

21. 9. 1859 Kolín

5. 4. 1934 Kolín

Po gymnasiálních studiích v Klatovech (1869—73) a v Praze (maturita 1878) převzal otcovský statek v Kolíně (1881). Jen krátce pobyl v Polsku a Dánsku; do Prahy zajížděl zřídka. Žil stále na svém statku, rozvíjeje plodnou literární činnost. — Jako básník vystoupil pod pseud. K. Lenský v Lumíru a v almanachu Máj na r. 1878 a jako většina jeho přispěvatelů začínal pod vlivem Vrchlického →. Přispíval pak do Osvěty, později do Zvonu, Topičova sborníku aj., po válce psal též pro děti do Malého čtenáře.

První, nejvýznamnější úsek Legerovy dlouhé tvůrčí dráhy charakterizuje sklon k epice. L. básnické povídky, „romány ve verších", jejichž ideálním vzorem byl Evžen Oněgin, publikoval J. Neruda v Poetických besedách. Byly obvykle založeny na srážce ideálů a snů se soudobým všedním životem, který je pohlcuje. Postihovaly zvláštní atmosféru venkovského statkářského života a s ironickým, zahořklým, tesklivým zabarvením kreslily hrdiny, kteří bojují marný osobní zápas s osudem *(Všední život, V zátiší)*. Později L. psal převážně prózu: povídky a romány, v nichž slučoval hlavně psychologický zájem s humorem a se zevrubnou kresbou maloměstské venkovské společnosti. Nakonec se věnoval historické próze, čerpaje pro své barvité, volně fabulované příběhy látku z minulosti rodného Kolína, ze 17. a 18. století.

BIBLIOGRAFIE

Verše (1881), Zapomenuté sny (Bb 1881), Pohádka z naší vesnice (Bb 1883), Všední život (B 1883), Přeludy (B 1884), Poslední rusalka (B 1886), Povídky veršem (1887), Tři povídky (1887), V zátiší (B 1890), Drobné povídky a kresby (1895), Chvilku zas doma (Bb 1897), Emancipovaná (P 1898), Vpád (D 1899, i prem., s Fr. Županem), Fantastické povídky (1900), Petr a Pavel (R 1901), Slepý (D 1903, prem. 1893), Balada o mrtvém ševci a mladé tanečnici a jiné rozmarné básně (1904), Staří páni (D 1904), Český román (B 1905), Sokol (D 1905), Hořký román (R 1906), Dvě idyly: Jaro. Podzim (D 1907, prem. 1906), Zima (D 1907, i prem.), V zakletém zámku (D 1908, i prem.), Dvě povídky (1912), Loupežníci na Chlumu. Nevěsta (Pp 1913, zahajovací svazek Sebraných spisů), Z jiného světa (D 1913, prem. 1912), Tři švadlenky a jiné povídky (1913), Podivná příhoda inženýra Vladivoje Vejvody a několik rozmarných povídek (1914), Augustýn Fojtík — Trest — Katuška (Pp 1914), Suchý čert (R 1917), Loupežná výprava po Labi (Pp pro mládež, 1917), O umění, umělcích a hladové Pavlíně (P 1918), Kdo tu? (R 1918), V čarovném doupěti (loutková komedie, 1918), O starém lakomci a jiné povídky (1919, Ven-

dulka, husarka malá (R 1920), Poustevník u Sv. Anny (P 1922), Z minulých věků (Pp 1922), Dobrodružná mladost (P pro mládež, 1922), Dobrodružství na severu (P pro mládež, 1924), V plamenech a jiné historické povídky (1925), Pan purkmistr a studenti (Pp pro mládež, 1926), Zběh (Pp 1927), Hospoda za městem (Pp 1927), Z kolínských básní (Bb 1929), Konec války (R 1929), Pomsta (Pp 1929), Vinohrady (R 1929), Planá růže pětilistá (R 1930), Paní hejtmanka (P 1931), Sokolské básně a písně (Bb 1931), Co na poli vykvetlo (Bb 1934). — Z odborných prací: Kolínsko (1911), Přidělování zbytkových statků (1924). — Sebrané spisy K. Legra u Topiče v l. 1912—25 (12 sv.).

LITERATURA

Sborník K. Legerovi v roce jeho 75. narozenin (1934); In memoriam K. L. (1934). F. X. Šalda v KP 4 (1951, o pov. Emancipovaná); A. Novák v dosl. k Baladě o mrtvém ševci a mladé tanečnici (1934). M. Hýsek v Lumíru 1933—34; V. Tichý v ČMF 1940—41. *mp*

Jan Lier

27. 10. 1852 Kutná Hora
2. 6. 1917 Praha

Narodil se v rodině vzorkaře kartounů. Po neukončených studiích na reálce v Kutné Hoře (1867) vystřídal různá zaměstnání (v knihkupectví, v advokátní kanceláři aj.). V l. 1873—77 působil jako železniční úředník v Chrudimi a v Letohradě. Od r. 1877 zastával tajemnickou a j. funkce v Jednotě průmyslové v Praze, v l. 1896—1900 byl dramaturgem, později lektorem Národního divadla. Silně na něho působil krátký pobyt v Itálii (1870) a cesta do Francie. Své práce o literárním, divadelním a výtvarném umění otiskoval od r. 1876 (často s pseudonymem Adam Zero) po časopisech Lumír, Národní listy, Pokrok, Slávie, Koleda, Květy, Ruch, Šotek, Švanda dudák, Zlatá Praha, Světozor, Česká včela, Hlas národa aj.

Lierovo dílo vznikalo od konce let sedmdesátých do počátku let devadesátých a vyznačuje se především úsilím o látkovou novost a překvapivost a stylovou rafinovanost. L. bývá označován za tvůrce tzv. železniční novely; volbou této látky chtěl vyjádřit rytmus moderního života. Celá jeho tvorba je však námětově spjata s prostředím buržoazním a čtenářům těchto vrstev byla také určena. Z pozice moderního měšťáka, poučeného poznáním francouzské kultury a západního životního stylu, shlížel L. s ironickým despektem na ubohost českých životních poměrů a odhaloval různé nešvary veřejného života; v tomto směru je nejvýraznějším L. dílem novelistická montáž fingovaných novinových lokálek a rubrik z pražského a provincionálního tisku *(Píseň míru)*. Četnými kritickými postřehy, zejména z oblasti kulturního dění, jsou naplněny L. fejetony. Reformátorská kritika autorova se však omezovala v novelistice i v marných pokusech o společenský román na tezovité ilustrace aktuálních otázek.

BIBLIOGRAFIE

Novely (1883—86, 4 sv.), Arabesky a novely (Pp 1886), Fejetony (1885—89, 3 sv.), Hra s ohněm (P 1886), Klín klínem (R 1899), Píseň míru (P 1900), Pokuta (P 1902), V podruží litery (P 1905), Magdaléna (R 1918). — Provedené hry: Flóra (1880). — Posmrtně: Román Lumírových (1919), Vidiny a pravda (Pp 1919), Žíhané karafiáty (Pp 1919), Vojtěcha Rývy nástupce (R 1920), Roziéra a jiná próza (1920), Z ptačí perspektivy (Pp 1920), Za okřídleným koněm (Pp 1921), Narcissa (R 1922), Malovaný vějíř — Asseneth (Pp 1922), Mezi kulisami (Pp 1922), většinou v Sebraných spisech v Unii v l. 1918—22 (10 sv.).

LITERATURA

F. Grimm: Lierové. Rodopisná črta a seznam děl J. L. (1935). F. X. Šalda v KP 10 (1957); F. S. Procházka v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1918); A. Novák v kn. Krajané a sousedé (1922, o fejetonech). J. Patočka v Obzoru lit. a uměleckém (1901); K. Sezima v Lumíru 1919 (Z nové i starší novelistiky — o Magdaléně); A. Haman v ČLit 1961 („Zapomenutí" žánroví realisté). *ah*

Saša (Alexandr) Lichý

29. 8. 1925 Ostrava

Reálné gymnasium navštěvoval v Uherském Hradišti, Strážnici a po válce v Ostravě. Nedostudoval, začal pracovat jako okresní kulturní referent SČM a roku 1946 se stal členem Městského divadla mladých, v němž hrál a režíroval; tehdy také začínal s prvními dramatickými pokusy, adresovanými nejmladšímu obecenstvu divadelnímu i rozhlasovému. V padesátých letech prošel divadly v Hradci Králové a Liberci, r. 1958 se vrátil na ostravskou scénu (Divadlo Petra Bezruče).

K širší veřejnosti pronikl Lichý veselohrou *Horká kaše*, jejíž satirické zaujetí mířilo proti formálně pojímaným pracovním úspěchům a podceňování ženských schopností. Satirou vyjadřoval se L. ještě několikrát, hlavní význam jeho tvorby však spočívá v soustavném úsilí o moderní, umělecky náročnější dramatiku pro děti a mládež. Výchovný smysl jeho poetických pohádek, adaptací a zvláště pionýrských komedií *(Fripiri, Lafka)* vyplývá organicky z jejich ustrojení, nikoli z mentorského poučování. Nejvýraznějšími vlastnostmi těchto her, budovaných se zdůrazněnou divadelností a podněcujících k samostatnému přemýšlení, jsou humor a zdravá romantika.

BIBLIOGRAFIE

Desatero vyznání (Bb 1945, pseud. Saša Heřman), Horká kaše (D 1953, prem. 1952), Kouzelná lampa Aladinova (D 1958, prem. 1956), Fripiri (D 1963, prem. 1961). – Provedené hry: Cínový vojáček (1959, hráno též s názvem Hračka pro mne), Lafka (1962), Tři mušketýři po dvaceti letech (1962, podle A. Dumase) aj.

LITERATURA

Z. Josková v dosl. k Fripiri (1963). *jop*

Josef Linda

říjen 1789 Nové Mitrovice u Blovic
10. 2. 1834 Praha

Syn hutníka, studoval gymnasium a filosofii v Plzni (1807–11), v Praze dokončil filosofii a začal studovat práva (1813). Tehdy se spřátelil s V. Hankou → a s V. A. Svobodou a stal se žákem Dobrovského →. Práva nedokončil, složil zkoušku pro učitelství na gymnasiích, věnoval se však žurnalistice a literatuře. Krátce byl nižším úředníkem Universitní knihovny (1822–24). — Redigoval Schönfeldovy Pražské noviny (1817–19) a jejich přílohu Shromaždítel nad Vltavou (1819), Vlastenského zvěstovatele (1820–24) a Pražské noviny (1824 až 1834) s literární přílohou Rozličnosti Pražských novin (od r. 1826). Vyplňoval je z velké části vlastními příspěvky, z nichž významnější byly dějepisné články a humoristicko-satirické obrázky. Celkový charakter těchto časopisů byl osvícensky lidovýchovný a popularizující, avšak příležitostně zejména Rozličnosti, snažily se vyhovovat náročnějším potřebám současné literatury. L. přispíval i do Hýblových → Rozmanitostí (pseud. Mitrovský).

Jako spisovatel si Linda kladl vysoké cíle. Uskutečňoval je už řadou drobných epických básní (nejvýznačnější je historická romance *Jiří z Poděbrad*), především však svou *Září nad pohanstvem*, která byla prvním pokusem obrozenské literatury o historický román (líčí vítězství křesťanství v našich zemích) a zároveň chtěla vytvořit kultivovanou básnickou prózu „vyššího" stylu v duchu snah jungmannovské generace. Svou elegičností, monumentalizovaným a idealizovaným obrazem českého dávnověku stala se Záře nad pohanstvem reprezentativním dílem našeho preromantismu, na které později navázala historická próza Máchova →. Podobně i v dramatu *(Jaroslav ze Šternberka v boji proti Tatarům)* chtěl dát L. české literatuře (jako již dříve Turinský → Angelínou a později Klicpera → Soběslavem) drama vysoké úrovně po vzoru Shakespearově a Schillerově (jehož dvě hry přeložil), založené na velkém konfliktu, připomínající slavnou národní minulost a promlouvající k problémům přítomnosti. Nevyjasněn zůstává rozsah Lindovy účasti na vzniku Rukopisů →, s nimiž je spjat jako „objevitel" Písně vyšehradské (1816) a v nichž mu je připisováno autorství epických básní.

BIBLIOGRAFIE

Záře nad pohanstvem nebo Václav a Boleslav. Vyobrazení z dávnověkosti vlastenské (R 1818), Jaroslav Šternberk v boji proti Tatarům (D 1823). – Září nad pohanstvem vydal J. Máchal v Novočeské knihovně (1924) s úvodem; Jaroslava ze Šternberka tamtéž Fr. Krčma (1930). V novočeské jazykové úpravě byla Záře vydána několikrát, naposledy v Národní klenotnici (1949, s doslovem K. Krejčího).

LITERATURA

J. J. Langner: Zapadlý hrob (1917); F. Vodička v kn. Počátky krásné prózy novočes. (1948, o Září nad pohanstvem), V. Štěpánek v kn. Počátky velkého nár. dramatu v obrozenské lit. (1959). J. Hanuš v LF 1900 (Český Macpherson); F. Táborský v Kmeni 1926–27; V. Flajšhans v SaS 1937 (o účasti na RKZ). *mř*

Stanislav Lom

(vl. jm. Stanislav Mojžíš)

13. 11. 1883 Praha

Syn učitele, pedagogického spisovatele a redaktora dětského časopisu Zlaté mládí Antonína Mojžíše (1856—1927), vystudoval v Praze práva (doktorát 1906, 1907 vydal odbornou knihu *O branné povinnosti*) a stal se postupně úředníkem zemského místodržitelství, okresního hejtmanství na Kladně a zemské školní rady v Praze. Po r. 1918 působil v uměleckém odboru ministerstva školství a nár. osvěty, později jako ředitel Národního divadla v Praze (1932—39). Často pobýval za hranicemi (Švýcarsko, Francie, Itálie, Jugoslávie, Švédsko aj.), r. 1935 se zúčastnil mezinárodního divadelního festivalu v Moskvě. — Přispíval do časopisů Zlatá Praha (poprvé 1910), Zvon, Lumír, Cesta, Kritika, Panoráma, Národní divadlo, Divadelní zápisník aj.; v l. 1918—30 byl stálým přispěvatelem Českého slova, kde byl též divadelním referentem (1918 až 1924). Vedle vžitého pseud. používal zkratek STL, S. L., L., EST, Estel. Spolupracoval i s rozhlasem (mj. napsal 1936 rozhlasovou hru *Alexandr a Diogenes*, která svým námětem nabyla velké politické aktuálnosti).

Po několika povídkách a básních v novinách a časopisech věnoval se Lom převážně dramatu. Už v prvotinách (pohádková hra *Honza* a dramatická baseň *Vůdce*) je naznačen ráz L. celého dramatického úsilí: hledání smyslu života a odhalování nedostatků soudobého společenského a politického dění, na něž chtěl působit vzory mravní dokonalosti. Snaha překlenout a usmířit dobové rozpory ve jménu mravních ideálů je myšlenkovým jádrem všech jeho dramat, ať již jejich námětem jsou dějiny našeho národa *(Děvín, Svatý Václav, Karel IV., Žižka)* či národů jiných *(Kajíci Venuše, Božský Cagliostro)*, současnost *(Převrat)* či pohádka *(Smrt kmotřička)*. S tím souvisí jak L. úsilí vytvářet typ kladného hrdiny, který by jako vůdčí osobnost vysokých mravních kvalit dovedl usměrnit vývoj protikladných sil, tak symbolický smysl, jejž L. svým postavám dává. Jsou naplněny faustovskou touhou po poznání, která autora někdy zavádí k filosofické spekulaci *(Faustina, Námořník Sindibád, Člověk Odysseus)*, ubírá jeho typům na životnosti a spolu s monumentalizující obraznou básnickou řečí často oslabuje divadelní účin L. dramat.

BIBLIOGRAFIE

Honza (D 1915, prem. 1913), Vůdce (D 1916, prem. 1917), Faustina (D 1918, i prem.), Naše cesta (D 1919, i prem.), Děvín (D 1919, i prem., přeprac. 1948, i prem.), Převrat (D 1922, i prem., stát. cena), Žižka (D 1925, i prem., přeprac. 1926, i prem.), Kající Venuše (D 1927, i prem., st. cena), Svatý Václav (D 1929, i prem., přeprac. 1935, i prem.), Smrt kmotřička (D 1930, zhudebnil R. Karel, prem. opery 1933), Ejhle — člověk! (E 1931), Zahradník skalní aneb Ráj z kamení a hlíží (P 1938), Karel IV. (D 1940, i prem.), Za Mášou (B 1941), Pán pro zábavu (D 1942, s manželkou Mášou), Svět na divadle a kolem něho (vzpomínky, 1942), Člověk Odysseus (D 1944, i prem.), Božský Cagliostro (D 1946, prem. 1947), Jaroslav Hilbert (studie, 1947), Prokop Holý (D 1957, prem. 1960 s názvem Prokop Veliký). Provedené hry: Námořník Sindibád (1934).

LITERATURA

O. Fischer v kn. K dramatu (1919, o Vůdci); H. Jelínek v kn. Z prvního balkónu I (1924, o Vůdci a Faustině); M. Rutte v kn. Tvář pod maskou (1926); P. Buzková v kn. Čes. drama (1932); F. Götz v doslovech k Člověku Odysseovi (1944) a k Prokopu Velikému (1957).

ml

Šimon Lomnický z Budče

1552 Lomnice n. Lužnicí

1623 Praha

Jako rožmberský poddaný vystudoval na panských školách v Krumlově a v Jindřichově Hradci, učil na škole v Kardašově Řečici, pak byl panským úředníkem v Třeboni a v Lomnici, posléze se stal držitelem dědičné rychty spojené s formankou v Ševětíně u Budějovic. R. 1594 mu byl udělen erb a přídomek z Budče. Po požáru Ševětína a po vpádu císařského vojska za protihabsburského povstání uprchl L., třebaže katolík, do Prahy a přidal se na stranu vzbouřených stavů. Po jejich porážce upadl u vítězů do nemilosti; zemřel v bídě a zapomenut.

Spisovatelská činnost Lomnického je plodná a mnohostranná. Je autorem dvou původních sbírek duchovních písní, z nichž

Písně nové (1580) jsou prvním českým katolickým kancionálem 16. stol.; obě sbírky jsou ještě prosty protireformační tendence. K některým svým písním skládal L. sám nápěvy. Psal i příležitostné veršované skladby (např. *Pohřební píseň Petra Voka*, 1612). L. obsáhlá parafráze biblické pověsti o Josefu Egyptském (*Josefů život*, 1591) je jednou z mála českých epických veršovaných skladeb té doby (i jeho kancionálové písně jsou většinou parafrází pasionálových legend nebo evangelních úryvků). Veršovanými dramatickými skladbami (*Triumf aneb Komedie kratická o přeslavném Syna božího nad smrtí, peklem a ďáblem vítězství; Marie a navštívení hrobu Krista Pána*, vyd. 1582) navazoval L. na středověké velikonoční hry. V jeho prozaické produkci tvoří největší celek deset svazků mravně výchovných spisů, soustředěných vždy k určité otázce křesťanské morálky; nejznámější z nich je *Kupidova střela* (1590), namířená proti smilstvu. Moralistní tendence každého svazku je autorovi prostředkem pro seskupování většího či menšího počtu drobných exemplárních příběhů, jejichž zdrojem mu byly převážně středověké sbírky kazatelských exempel. L. také hojně překládal; po Konáčovi → a starších překladech zčeštil znovu v knize Filosofský život (1595) Burleyovy Životy starých filosofů. Charakterističkým rysem vší L. tvorby, zasahující téměř do všech oblastí tehdejšího literárního života, je programové úsilí navazovat na slovesnou produkci českého středověku a využít jejích podnětů k žánrovému i tematickému obohacení měšťanské literatury 16. stol.

EDICE A LITERATURA

Vybrané rýmování, vyd. Engelbert Šubert (1903); Kupidova střela, vyd. Ant. Dolenský (1921). — E. Pražák v Příspěvcích k dějinám starší české literatury. Jos. Riss v ČČM 1863. I. J. Hanuš v ČČM 1864. Engelbert Šubert v ČČM 1910. *ep*

Emil Artur Longen

(vl. jm. E. A. Pitterman)

29. 7. 1885 Pardubice

24. 4. 1936 Benešov

Syn vlašimského notáře a právního poradce arcivévody Františka Ferdinanda d'Este. Studoval na pražské Akademii výtvarných umění u prof. Thiela, v Itálii a v Paříži. R. 1907 dal podnět k založení modernistické malířské skupiny Osma, ale malířství se věnoval jen příležitostně, zabýval se kabaretem, vystupoval jako žonglér apod. V té době se stýkal s J. Haškem, E. E. Kischem, F. Sauerem. V letech 1920—21 v Praze založil a řídil Revoluční scénu, na niž uvedl řadu her pokrokových spisovatelů, též první dramatizaci Osudů dobrého vojáka Švejka (1921). K realizaci svého repertoáru získal i vynikající herce (X. Longenová, K. Noll, F. Futurista, F. Smolík, V. Burian). V l. 1923—30 pracoval pro Divadlo Vlasty Buriana a podílel se na založení řady pokrokových scén (Wilde Bühne v Berlíně, Sečesteal). Od r. 1930 pracoval většinou pro film.

Longenova poválečná dramatická tvorba vyrůstala z jeho zkušeností na kabaretních scénách a z ovzduší předválečné pražské bohémy, jež přímo zachytil v románovém příběhu své ženy Xeny Longenové (*Herečka*) a ve vzpomínkách na Jaroslava Haška. Zaměřoval se s posměchem k námětům ze života vyšších kruhů bývalé rakouské monarchie (*František Ferdinand d'Este aneb Konopišťské růže, Korunní princ Rudolf, Jménem Veličenstva* aj.) a bořil iluze o měšťácké demokracii první republiky (*Už to praskllo, V přítmí svatyně, Někdy kriminál nad svobodu* aj.). Mezi množstvím L. celovečerních her, jednoaktových burlesek, frašek a skečů naleznou se i doklady trvalejších uměleckých hodnot; stále upoutává autorova znalost života malých lidí i zákulisí tzv. velkého světa. Působivější než přímé satirické zesměšnění bývá u L. komika postav a situací, založená na rychlém a pohotovém střídání záběrů z intimit a senzací „velkého" světa, a proti tomu provokující a usvědčující vulgárnost lidového živlu. L. periferní postavy a fi-

gurky se nestávají, jako třeba Haškův Švejk, nositeli důsledné a mnohostranné společenské kritiky nebo velkého uměleckého zobecnění života, nicméně však napomáhají k tomu, abychom se spolu s autorem bavili na vrub upadající panské slávy. Z L. her dosáhla největší obliby komedie *C. k. polní maršálek*.

BIBLIOGRAFIE

Král komiků (R 1927), Jaroslav Hašek (vzpomínková monografie, 1928), Herečka (R 1929), Tygr velkoměstské džungle (R 1931). Z dramat: V přítmí svatyně (1920), Už to prasklo (1921), Lepší lidé (1922), Propast (1923), Prolog aneb Monolog člověka, který před 24 hodinami zemřel (1923), Po americánsku (1926), Dezertér z Volšan (1926), Někdy kriminál nad svobodu (1926), Osud trůnu habsburského (1927), František Ferdinand d'Este aneb Konopišťské růže (1927), C. k. polní maršálek (1930, prem. 1929, zfilm.), Delikátní záležitost (1931), Vicecísařovna Katynka (1933), Štědrý večer v lapáku (1937) aj. — Výbor z dramat usp. F. Černý (C. k. polní maršálek, 1961). — Sebrané spisy u L. Šotka r. 1926 (4 sv.).

LITERATURA

F. Černý v dosl. ke kn. C. k. polní maršálek a jiné hry (1961). *mj*

Jarmila Loukotková

14. 4. 1923 Praha

Po maturitě na reálném gymnasiu v Praze r. 1942 studovala rok na jazykové škole, v l. 1943—45 pracovala jako úřednice. V l. 1945—49 studovala na filosofické fakultě Karlovy university estetiku a divadelní vědu, od r. 1950 se v Praze věnuje spisovatelskému povolání.

Už od knižní prvotiny věnuje se Loukotková zpracovávání látek antických (*Spartakus* a jeho pokračování *Smrtí boj nekončí* aj.) a středověkých (*Bůh či ďábel, Navzdory básník zpívá* o F. Villonovi), přičemž dovede uplatnit vedle důkladných znalostí kulturně historického materiálu také smysl pro postižení dobové atmosféry. V rozsáhlých románových freskách i dramatických adaptacích podléhajících často konvenci pokusila se zobrazit na osudech jednotlivce i celých lidových hnutí tragický konflikt nositelů revoluční myšlenky společenského či uměleckého pokroku s morálkou, zvyklostmi a zákony vládnoucí společnosti. Nevyhnula se však přitom postupům leckdy konvenčním a líbivosti.

BIBLIOGRAFIE

Jasmín (Pp 1940), Příběhy kaštanu (slovní doprovod k fotografiím S. Práta, 1944), Není římského lidu (R 1949, prem. vlastní dramatizace 1958), Spartakus (R 1950), Smrtí boj nekončí (R 1957), Bůh či ďábel (R 1957), Navzdory básník zpívá (R 1957, s autorčinými překlady Villonových balad). Provedené hry: Na smrt se jen čeká (1961). *mch*

Lukáš Pražský

asi 1460

11. 12. 1528 Mladá Boleslav

Studoval na pražské universitě, kde se stal r. 1481 bakalářem. V jednotě bratrské, kam záhy potom vstoupil, se brzy dostal do popředí. Ve službách jednoty navštívil Řecko a Balkán, jižní Francii a Itálii. Hlavně jeho zásluhou zvítězil v jednotě směr (reprezentovaný tzv. větší stránkou), který ji smiřoval se světem i s existujícím společenským řádem; to sice jednotu zbavilo rázu radikální lidové sekty, zároveň však umožnilo její početní růst a pozdější kulturní vliv. Po celou dobu své činnosti, zvláště po r. 1518, kdy stál v čele jednoty jako její biskup (od r. 1500) se sídlem v Ml. Boleslavi, usiloval L. o zachování bratrské prostoty a kázně, bránil čistotu učení proti utrakvistickým a katolickým odpůrcům i před luterskými vlivy. — To se odráží i v jeho spisech, pro jejichž množství patří k nejplodnějším starším českým spisovatelům. Již raný alegorický spis *Bárka* (asi před r. 1493, přeprac. 1512) řeší základní otázku křesťanova činného zapojení do společenského řádu ve smyslu větší stránky a předznamenává tak směr Lukášovy další literární tvorby. Dal jednotě první katechismus (*Otázky dětinské*, 1505), liturgické příručky, z nichž *Zprávy při službách úřadu kněžského* (1527) se zabývají i problémy dogmatickými, podílel se na rozvoji bratrského duchovního zpěvu (*Kniha zpěvův a chval božských*, 1519), obracel zájem jednoty k dějinám církve (*O původu církve svaté*, 1522), dal vytisknout překlad Nového zákona

(1525), zanechal i sbírku kázání a vedle toho řadu pohotových polemických a obranných traktátů a listů. Položil tím základy bratrské věrouky, liturgie i apologetiky, takže bývá označován za druhého zakladatele jednoty.

EDICE A LITERATURA

A. Molnár: Bratr L., bohoslovec Jednoty (1948) a Českobratrská výchova před Komenským (1956). *ep*

Martin Lupáč

† 20. 4. 1468 Praha

Husitský teolog a polemik, žák Jakoubka ze Stříbra →, blízký spolupracovník Jana Rokycany →. Působil jako farář v Chrudimi a později v Klatovech, od 1435 byl biskupem kališnické církve. Sympatizoval však i s táborským radikalismem a později s jednotou bratrskou. Účastnil se husitských bouří už v studentských letech (popsal parodistický odpustkový průvod z r. 1412, při němž byl), zastupoval husity v diplomatických jednáních na basilejském koncilu při jednání o kompaktáta i u císaře Zikmunda. Byl předním literárním mluvčím protiřímského odporu (latinský traktát *Contra papam*, Proti papeži, bránící basilejská kompaktáta, vzniklý po jejich zrušení papežem r. 1462, polemiky proti italskému teologu a filosofovi Mikulášovi z Kusy 1452 a proti mluvčímu českých katolíků Hilariovi Litoměřickému 1465). Celá jeho tvorba, z níž se zachovala jen malá část, náležela k myšlenkově nejvýznamnějším slovesným projevům husitského období. Po literární stránce vyniká L. nová úprava českého textu Nového zákona (asi 1435).

EDICE A LITERATURA

F. M. Bartoš v kn. Bojovníci a mučedníci (1939 a 1946). *jk*

Prokop Lupáč z Hlaváčova

kolem 1530 Praha

5. 4. 1587 Domažlice

Pocházel z měšťanské rodiny, vystudoval v Praze, r. 1561 získal titul mistra svobodných umění. Krátce vedl školu v Nymburce, od r. 1563 přednášel historii na pražské universitě, od 1569 působil jako městský úředník (písař) a později jako radní v Domažlicích. Svým učitelem M. Kolínem z Chotěřiny → byl brzy uveden do básnického okruhu J. Hodějovského →; vytvořil mnoho příležitostných latinských básní a veršovaných parafrází náboženskovýchovných výkladů. Cenný materiál z české politické i kulturní historie shromáždil ze starších kronik i z neveřejných pramenů v latinském *Historickém kalendáři* (Rerum Bohemicarum ephemeris sive Kalendarium historicum, 1584). Četnými údaji o starších i soudobých literátech a zmínkami o dobovém literárním životě tu posloužil L. pozdější literární historii. Dějepisnému vzdělání obecenstva neznalého latiny určil českou *Historii o císaři Karlovi, toho jména čtvrtém, králi českém* (1584), prodchnutou vlastenectvím; vznikla jako část zamýšleného obsáhlejšího spisu o českých dějinách.

EDICE A LITERATURA

Historia o císaři Karlovi, toho jména čtvrtém, králi českém vyd. V. Hanka (1848). — B. Jedlička v LF 1931. *jk*

Arnošt Lustig

21. 12. 1926 Praha

R. 1941 musel pro rasovou perzekuci opustit měšťanskou školu a učil se krátce nejprve krejčím, později ozdobníkem. Od r. 1942 prošel postupně koncentračními tábory Terezín, Osvětim, Buchenwald. Na jaře 1945 uprchl z transportu smrti a ukrýval se až do revoluce v Praze. Už během studia na Vysoké škole politické a sociální (od 1945) psal do Zeměděl-ských novin, Mladé fronty, Partyzána (reportáže pod pseud. Alus), Národního osvobození Věstníku Židovské obce náboženské a Židovské ročenky (zde první povídky). R. 1948 odejel do Izraele jako zpravodaj v izraelsko-arabské válce. Po návratu se stal reportérem a režisérem v Čs. rozhlase, počátkem r. 1958 přešel do redakce týdeníku Mladý svět, od roku 1960 je scenáristou v Čs. státním filmu.

Marie Kubátová

Ivan Kubíček

Josef Š. Kubín

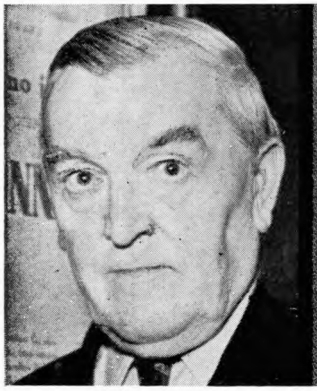

František Kubka

Zdeněk M. Kuděj

Ludvík Kundera

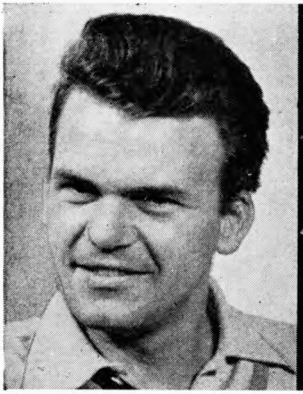

Milan Kundera

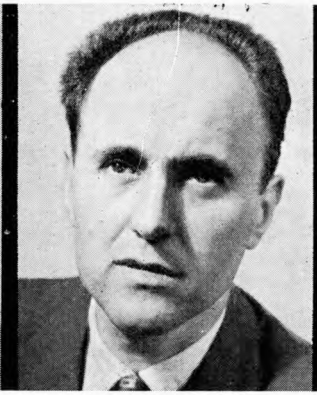

Jiří Svetozar Kupka

Jaroslav Kvapil

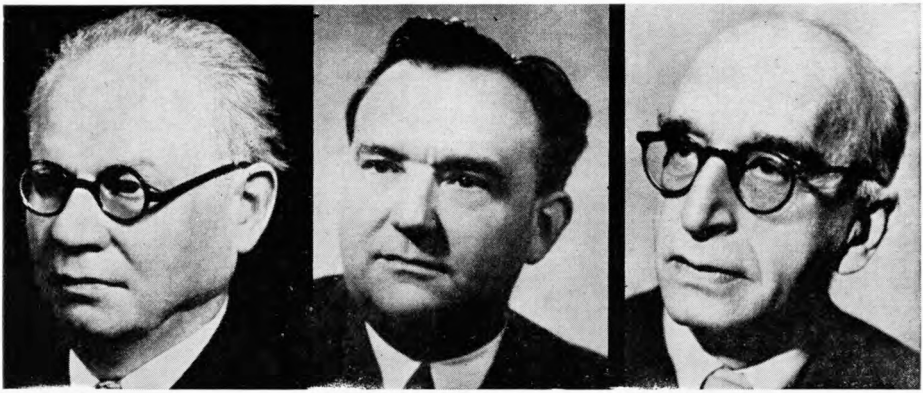

Josef Lada Václav Lacina František Langer

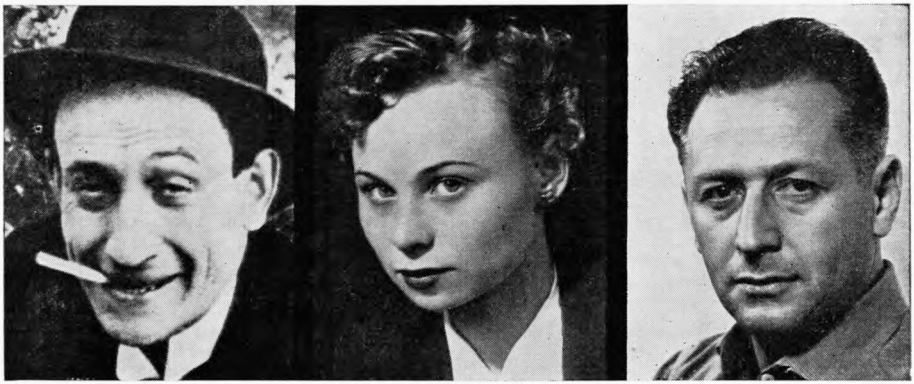

E. A. Longen Jarmila Loukotková Arnošt Lustig

Ondra Łysohorský Antonín Macek Miloš Macourek

Jako novinář navštívil řadu zemí (SSSR, Polsko, Rumunsko, Švýcarsko, Řecko, Itálie, Izrael, Kuba, Anglie). — Reportáže a prózy v Literárních novinách, Kultuře, Plameni aj.

Základní myšlenkou Lustigových próz je přesvědčení o nepokořitelnosti člověka, o jeho schopnosti překonávat obtíže a nevzdávat se nikdy možností nového života. Tuto myšlenku rozvíjí L. jednak v příbězích z války o židovských vězních v německých koncentračních táborech, jednak na osudech lidí, kteří se v souvislostech současného světa musejí vyrovnávat se svou minulostí, poznamenanou válkou. Přístupem k námětu i způsobem uměleckého zobrazení spoluvytvářel novou vývojovou fázi české prózy, souběžnou se soudobými tendencemi v moderních literaturách světových. V prózách se plně soustřeďuje na vnitřní vývoj svých hrdinů a tak podává obraz světa prostřednictvím jeho odrazu v lidském nitru. Proto omezuje úlohu epického vyprávění a volí drobné „nedějové" situace z každodenního života, pod jejichž zdánlivě nevzrušivým povrchem však probíhá drama boje o život a v nichž se náhle obnažuje sama podstata člověka. Vypjatost těchto okamžiků je násobena tím, že ve většině L. próz jsou hrdiny děti a mladí lidé, jejichž vztah ke světu se utváří v neustálém střetávání přirozených lidských citů s obludností obklopujícího prostředí *(Démanty noci)*. Zatímco umělecké prostředky a postupy založené na slohových kontrastech (protiklad objektivního a subjektivního času, prolínání přítomnosti a minulosti, náznakovost a zvýraznění detailu, kontrast hovorového a knižního jazyka) sloužily v prvých dvou knihách k účinnému vyjádření základního ideového záměru a pomáhaly vytvářet sugestivní atmosféru příběhů, později je tato jednota narušována; tvárné prostředky se tu stávají dominující složkou, jíž ne vždy odpovídají závažné myšlenky.

BIBLIOGRAFIE

Noc a naděje (Pp 1957), Démanty noci (Pp 1958), Ulice ztracených bratří (Pp 1959), Můj známý Vili Feld (P 1961; první verze v kn. Ulice ztracených bratří), První stanice štěstí (Rpe 1961), Noc a den (Pp 1962; konečná verze knih Noc a naděje, Démanty noci a Můj známý Vili Feld), Dita Saxová (P 1962), Nikono neponížíš (Pp 1963).

LITERATURA

J. Vohryzek v Květnu 1957—58 (o kn. Noc a naděje); M. Jungmann v Plameni 1960 (č. 2, Nástup mladé prózy); L. Doležel tamtéž 1961 (č. 8, o slohových problémech); A. Haman v ČLit 1961 (O tzv. „druhé vlně" válečné prózy v naší současné literatuře). *mch*

Lyrika duchovní

V dochovaných památkách je jedním z nejpočetněji zastoupených literárních druhů staršího českého písemnictví a zároveň literárním druhem s nejdelší tradicí. Patří k ní modlitby, z nichž zvláště *Otčenáš, Věřím* a *Desatero* náležely nutně už k základní výzbroji prvních křesťanských misionářů, a především duchovní píseň. Ta se sice rozvíjela později, ale na rozdíl od nejstarších modliteb, které českým jazykem tlumočily pouze znění latinských předloh, jsou s ní spojeny počátky původní tvorby v českém jazyce. — Nejstarší dochovanou skladbou je duchovní píseň *Hospodine, pomiluj ny*. Třebaže její první zápis je až z 2. pol. 14. stol., naznačuje její jazyk, že vznikla v době dožívání slovanské liturgie, kdy do církevní slovanštiny pronikaly lexikální bohemismy. Jazyková blízkost staroslověnštiny s tehdejší češtinou způsobila, že píseň nebyla pokládána za útvar spojený se slovanskou liturgií, a proto s ní nezapadla. Vznikla asi v 10. stol., jak svědčí její jazyk, forma a nápěv, stejně jako její obsah. Pro své stáří a proto, že byla připisována sv. Vojtěchu, byla píseň ve veliké úctě: zpívala se při slavnostních příležitostech a Karel IV. ji přímo začlenil do korunovačního obřadu. — Tradice vytvořená písní Hospodine, pomiluj ny vedla ke vzniku druhé nejstarší duchovní písně, určené k lidovému zpěvu, *Svatý Václave*. Feudální pojetí knížete a vyspělá literární i hudební forma datují její původní 3 sloky asi do 12. stol. Rozšířena o další sloky, byla roku 1408 spolu s písněmi Hospodine, pomiluj ny, Buoh všemohúci a Jezu Kriste, štědrý kněže povolena k lidovému chrámovému zpěvu. Vážil si jí Hus a byla zpívána

husitskými bojovníky, později se stala jedním ze symbolů české státnosti. — Od lidového charakteru obou nejstarších duchovních písní se větší myšlenkovou náročností a dokonalejší formou odlišují další dvě památky staročeské duchovní lyriky, tzv. *Ostrovská píseň* (Slovo do světa stvořenie) z 2. pol. 13. stol. a recitativní *Kunhutina modlitba* (Vítaj, králu všemohúcí) z doby okolo r. 1300. Obě skladby, určené nábožensky vzdělanému publiku, byly výbojem v oblasti ideové, formální a jazykové a dokladem vysokého stupně naší slovesné kultury na sklonku přemyslovské doby. — V době Karlově byla obohacena modlitební složka duchovní lyriky o původní české modlitby Milíčovy →. Obrovský rozvoj tradice duchovní písně přineslo husitství (Jistebnický kancionál →) a jednota bratrská (Lukáš →, Augusta →, Blahoslav →, Strejc →, Komenský →).

EDICE A LITERATURA

Nejstarší česká duchovní lyrika, vyd. A. Škarka (1949). — J. Vilikovský v souboru Písemnictví českého středověku (1948). *ep*

Lyrika světská

S lyrickými útvary se setkáváme již v počátcích literatury psané česky. Byly náboženské; světská lyrika se rozvíjí až od 14. stol. Její náměty byly rozmanité, zněla satiricky i reflexívně a není jí cizí ani nota milostná, která se těšila zvláštní oblibě. Pěstovali ji většinou universitní studenti, „žáci", ale také šlechta. Pohybovala se v široké rozloze, od formální a myšlenkové náročnosti až k jednoduchosti lidové písně. Úspěšně se vyrovnávala i s tématy lyriky západoevropské. Nejcennější česká skladba žákovská je *Závišova píseň*, jejímž obsahem je nářek nad neoblomností milé. Píseň je psána umělou strofou (tzv. lejch). Jejím protikladem po stránce ideové i formální je píseň *Měj sě dobřě, srdečko*, která vznikla asi v městském prostředí. Není v ní stopy po dvorské teorii lásky, vytvořené v provensálské lyrice a přejímané jinými evropskými zeměmi. Promlouvá v ní dívka, což je v středověké milostné písni zvláštností. Dochovaly se i jiné druhy středověké milostné lyriky, jako jsou tzv. alby (svítáníčka), která líčí loučení milenců za svítání *(Milý, jasný dni)*. V těchto útvarech se objevují i prvky epické a rozsáhlejší přírodní líčení. Z dalších útvarů je u nás dochována také forma tzv. milostného listu *(Láska s věrú)*. Milostná píseň působila často i na duchovní lyriku, do níž tak pronikaly některé motivy světské erotiky *(Otep myrrhy, Slóvce M)*. Nápěvy se dochovaly u milostné lyriky zřídka (zčásti u Závišovy písně a u skladby *Dřěvo sě listem odievá*).

Pro lyriku satirickou a reflexívní jsou charakteristické epické prvky. Skladby reflexívní dosahují vrcholu v *Písni o Pravdě*, kritizující soudobý svět. Píseň byla živá ještě za husitství. Satirická lyrika líčí sociální poměry na konci 14. stol. Typická je např. *Píseň veselé chudiny*, zachycující bídu školského života, a báseň *Sedláci*, jejíž autor vyjadřuje opovržení nad venkovským lidem. Rozpory mezi měšťany a šlechtou zobrazuje baladická píseň *O Štemberkovi*, která vypráví, jak měšťané zabili šlechtice, protože chodil za měšťanskou dcerou.

Hlavní význam světské lyriky, jejíž těžisko je ve 14. stol., tkví v tom, že rozšířila oblast působnosti spisovného jazyka látkově i sociálně a vytvořila tak předpoklady k rozvoji lyriky husitské doby, která tuto poezii přiblížila lidovým vrstvám a naplnila ji bojovným obsahem. Světská lyrika pozdějších období navazovala jednak na produkci 14. stol. (například milostná lyrika 16. stol.), jednak na tvorbu husitskou (např. písně a rozmanitá skládání politická, satirické popěvky) a rozvíjela jejich odkaz v nových podmínkách tvůrčím způsobem.

EDICE A LITERATURA

Staročeská lyrika, vyd. J. Vilikovský (1940); Zrcadlo rozděleného království, vyd. J. Kolár (1963); Verše bolesti, posměchu i vzdoru, vyd. Z. Tichá (1958). — V. Černý; Staročeská milostná lyrika (1948). L. Zatočil ve Sborníku prací fil. fak. brněnské univ. 2, č. 2—4, 1953. M. Kopecký v LF 1961 (Milostné básně ze 16. stol.). *zt*

Óndra Łysohorský

(vl. jm. Ervín Goj)

6. 7. 1905 Frýdek

Studoval na českém reálném gymnasiu v Místku, na německých gymnasiích ve Frýdku, Bohumíně a Ostravě (maturita 1924), potom na německé universitě v Praze (obory němčina, francouzština a čeština, doktorát 1928). Po půlročním stipendijním pobytu v Itálii učil v l. 1930 až 1938 na slovenských reálných gymnasiích v Kremnici, v Trnavě a v Bratislavě a na německých gymnasiích v Ostravě a Bratislavě. R. 1939 emigroval do SSSR, kde po pobytu v internačním táboře přednášel v l. 1940—46 na moskevské První státní pedagogické vysoké škole cizích jazyků němčinu a češtinu; za evakuace (1941—43) působil na Vysoké pedagogické škole v Taškentu; v l. 1944—46 zároveň vedl katedru českého jazyka na Vojenské vysoké škole cizích jazyků Rudé armády v Moskvě; pracoval ve Všeslovanském výboru. Po návratu učil na gymnasiu v Bratislavě (1947—50), potom pracoval v bratislavské Universitní knihovně (1950—1955) a byl vedoucím katedry cizích jazyků na filosofické fakultě (1955 až 1961). — Přispíval do časopisů Střědisko, Tvorba, U-Blok, Rudé právo, Pravda (Bratislava), Tribuna, Panoráma, Internacionalnaja literatura, Literaturnaja gazeta, Krasnaja zvezda, Novyj mir, Kultúrny život, Slovenské pohľady aj., do četných sborníků a almanachů domácích a sovětských. Ojediněle užíval šifer -us, -uš a Ó. L. — R. 1934 v doslovu ke sbírce *Spiwajuco piaść* proklamoval svou teorii svébytného lašského národa, utiskovaného a vysávaného Němci a potom Čechy a Poláky. Chtěje lid Lašska probudit sociálně i národně, vytvořil literární jazyk na základě nářečí hornoostravského s některými prvky nářečí opavských, v syntaxi a slovníku jej obohatil prostředky spisovné češtiny a částečně i polštiny; v pravopise se blížil polskému systému. Jeho vystoupení vyvolalo řadu polemik, v nichž se za něho postavila většina československé kulturní levice (od Šaldy až po Václavka), která sice nesdílela jeho teorii lašského národa (další vývoj potvrdil, že byla anachronismem), ale hájila právo básníka zvolit si jazyk své tvorby a ztotožňovala se s revolučním obsahem jeho veršů. Hned po vydání své prvotiny se Ł. přidružil ke skupině pokrokových básníků kolem B. Václavka. →, usilujících o novou proletářskou poezii, r. 1935 se podílel na založení Bloku. R. 1936 vytvořil v Ostravě sdružení Lašsko perspektywa, které mělo pomáhat při vytváření svébytné lašské kultury.

Sbírkou *Spiwajuco piaść* se Łysohorsky prohlásil za dědice P. Bezruče →; chtěl v nové situaci doby krize a nezaměstnanosti vyzpívat bídu svého kraje i burcovat socialistické vědomí lidu ve Slezsku a na Ostravsku. V tvrdých, strohých, často až primitivizujících verších omezujících se na lakonický záznam pochmurných faktů (balady) i ve vášnivých invektivách vůči vládnoucímu režimu (reprezentovanému zde českou Prahou a podnikateli z Čech) zachytil tragiku doby. Další kniha *Hłos hrudy* pokračovala v linii první sbírky, vyznačovala ji však širší tematika (intimní a přírodní lyrika) a bohatší básnické prostředky. Sbírka vyústila v jistotu socialistického zítřka, kterou v básníkovi upevnilo poznání Sovětského svazu. Ł. zde upustil od protičeských invektiv, které hrozily zkreslit problematiku a převést sociální otázky v nacionální. Další tvorba Ł. zůstala většinou v rukopise; byly z ní publikovány jen některé básně, nejdříve v ruských překladech a teprve po létech ve výběru v originále *(Aj lašske řéky płynu do moře)* a slovensky *(Brázdou k vesmíru)*. V této poezii pronikl Ł. hlouběji do lidského života, na protifašistických námětech rozvinul své umění balady, v líčení dojmů ze Sovětského svazu (zvláště jeho Orientu) zjemnil a prohloubil své vidění světa. Ł. neupustil od svého lašského jazyka, který sice dodává jeho veršům zvukovou svéráznost, avšak omezuje okruh jejich působnosti a staví je zaměrně mimo kontext české literatury.

BIBLIOGRAFIE

Einsicht und Aussicht. Nachfeier des Goethe-Centenariums (stať, 1932, pod pseud. Dr. Johann Hall), Spiwajuco piašć (Bb 1934), Hłos hrudy (Bb 1935), Wybrane wérše (výbor, 1936), Aj lašske řéky płynu do moře (výbor

z předválečné a válečné poezie publikované i nepublikované, 1958), Brázdou k vesmíru (výbor z poezie ve slovenských překl., 1960), Danksagung (Bb psané německy, Lipsko 1961).

LITERATURA

J. Bilan Šinovský: Dílo Ó. Ł., promarněná mince rodného kraje (1960). F. X. Šalda v předml. ke sbírce Spiwajuco piaść (1934), v ŠZáp 1933—34 (o téže sbírce) a 1934—35 (o sbírce Hłos hrudy); J. Rumler v dosl. k výboru Aj lašske řéky plynu do moře (1958); M. Chorváth v dosl. k výboru Brázdou k vesmíru (1960). L. Pallas ve Slezském sborníku 1960.

pp

M

Antonín Macek

17. 6. 1872 Mladá Boleslav
22. 5. 1923 Praha

Původem z měšťanské rodiny, vyrůstal pod vlivem matky, udržující tradice katolického písmáckého rodu. Gymnasium pro nemoc opustil v kvartě, vyučil se řezbářství (1889), pracoval jako kreslič v textilce, štukatér, úředník dělnické nemocenské pojišťovny, naposledy v Českých Budějovicích; poznal život dělnictva a záhy se účastnil jeho revolučního boje. Soukromým studiem si osvojil encyklopedické vědomosti, hlavně ze soudobé socialistické literatury, dějin umění a srovnávacích dějin náboženství, a znalost řady klasických i moderních jazyků. Již na gymnasiu v Mladé Boleslavi redigoval studentský časopis (Lípa), od devadesátých let přispíval veršem i prózou do dělnického tisku (zejména Zář, Jihočeský dělník, Stráž Pojizeří). R. 1897 vstupem do administrace Práva lidu našel své pravé poslání dělnického novináře. V l. 1897 až 1920 spolupracoval v nejrůznějších tiskových orgánech sociální demokracie, hlavně však řídil (1903—20) ilustrovaný dělnický měsíčník pro zábavu a poučení Rudé květy (později týdeník, ve válce s názvem Svět), dětský časopis Jaro (1907 až 1909), kulturní rubriku Večerního Práva lidu (1911—20), revui Sociální demokrat (1919—21). O výtvarném umění referoval ve Světozoru (1914—15) a v Zlaté Praze (1912—21), r. 1906 redigoval Katalog výstavy F. Kupky v Praze. Psal protiklerikální a osvětové brožury, řídil časopisy Český bibliofil a Český sběratel a pokusil se vydávat i Krásné knížky pro lid (1912), redigoval knižnice Lidová knihovna, Lidové romány (1920 až 1922) a Cesty a dobrodružství (1917 až 1918), dále Ottův literární almanach (1916) aj. Přeložil Internacionálu (knižně v Dělnických písních 1903) a na dvě desítky románů ze světové literatury (např. Apuleia, Voltaira, A. de Vignyho, G. Boccaccia, A. France, E. T. A. Hoffmanna, Ch. L. Philippa, U. Sinclaira, první překládal E. E. Kische do češtiny, např. Pražské obrázky, 1914, Temnou Prahou, 1914, aj.). Napsal množství článků pod pseudonymy zjištěnými (Solomin, J. Červený, V. Žbánský, Jiří Valden, Vašek, Diogenes) a nezjištěnými i bez podpisu. Vydával díla předních spisovatelů (Máchův Máj, Bezručovy Slezské písně aj.). — Od prvních zpráv o Říjnové revoluci byl jejím stoupencem, jeden z prvních překládal Lenina i jeho životopis od K. Kerstena (1920) a další sovětskou komunistickou literaturu prvních porevolučních let. Jako stoupenec marxistické levice stal se začátkem r. 1921 redaktorem Rudého práva a spoluzakladatelem KSČ, již věnoval všechny síly nejen jako publicista a redaktor (řídil Komunistu 1921—22 a satirický Sršatec 1921—22), ale i jako politický pracovník a agitátor.

Vlastní Mackova tvorba, zejména básnická, dosud v celku nevydaná, tvoří důležitý pól jeho osobnosti i činnosti. Knižně de-

butoval dvěma básněmi s pseud. Solomin, zařazenými do významného výboru Poezie sociální (1902), který M. sestavil pro potřeby dělnického hnutí. Za svého života uveřejnil časopisecky velký počet básní politických a satirických s výrazným revolučním zaměřením. Knižně vydal pouze tři básnické sbírky, naplněné touhou po svobodě a harmonickém životě, filosofickou reflexí nad osudem člověka a historickými perspektivami jeho boje, milostným štěstím i trpkou deziluzí, oslavou civilizačních úspěchů svobodného lidstva, žijícího v souladu s přírodou a hrdinskými tradicemi vlasti (*Mému dítěti*, za redakce J. V. Sládka, s rozsáhlým Hymnem vlasti později nazvaným Mé Čechy; *Kniha o ráji*, *Velký mír*, triptych *Tři hodiny*). M. poezie se postupně vymanila z dobových formálních vlivů a dosáhla vnitřní opravdovosti citové a myšlenkové (zejména v sonetech). Stylisticky vytříbené prózy se vyznačují reflexívností a proticírkevním zaměřením (povídka Robert Ďábel) a prozrazují znalost světové literatury. Filosofické konflikty vyjadřoval v próze i v poezii složitými parabolami, biblickými obrazy a biblickým jazykem. M. stati o kultuře a umění zajímavě dokumentují vývoj jeho estetických a kulturně politických názorů od přelomu století. Vycházely z poznání, že kapitalistický řád je v zásadě nepřátelský nejen k umělcům, ale k veškeré inteligenci, kterou bezohledně materiálně vykořisťuje a snaží se ji morálně korumpovat. S tímto poznáním souvisela M. představa o výlučném postavení umělce, poznamenaná dekadentními představami a prvky nového deismu, které postupně překonával. Zčásti předjal a později v českém prostředí rozvíjel základní myšlenky leninské teorie socialistické kultury, zejména onu, že se již za kapitalismu prudce střetávají dvě kultury, které existují vedle sebe: oficiální buržoazní a demokratická s revolučními rysy.

BIBLIOGRAFIE

Mému dítěti (Bb 1909), Zbožní taškáři (Pp 1910), Bezbožné povídky (1911), Dvě povídky (1911), Povídky z východu (1912), Kniha o ráji (Bb 1913), Listy k srdci (Ee 1916), Velký mír (Bb 1918), Mé Čechy a jiné básně (1918), Člověk doby poválečné (úvahy a studie, 1918), Tichý svět (Pp 1918), Dáma a vrah (čtyři scény, 1920), Tři hodiny (Bb 1923). — Z politických a odborných spisů: Kněžské zázraky (1904), Co je nebe a peklo? (1905), Falešní svatí (1906), Havlíček buditel (1906), Černí ptáci (1907), Bibliofilství (úvaha, 1907), Protiklerikální úvahy (1912), Mikoláš Aleš, jeho život a dílo (monografie, 1920, díl II), Besedy o knihkupectví a literárním životě (1923). — Výbory: Výbor z díla A. M. (1932, usp. J. Hora), Kukátka (Ff 1958, usp. L. Malická), Básně (1959, usp. V. Pekárek), Stati o kultuře, umění a literatuře (1963, usp. L. Malická).

LITERATURA

Památce básníka A. M. (1948); L. Malická: Dělnický novinář A. M. (1956) a v předml. ke Kukátkům (1958); A. M., revoluční básník a novinář (1958). F. X. Šalda v ŠZáp 1932 až 1933 (O dvou zapomenutých); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); J. Petrmichl v dosl. k výboru Z východu září nám jas (1952); V. Pekárek v kn. Literatura a skutečnost (1962) a v předmluvách k Básním (1959) a k Statím o kultuře, umění a literatuře (1963). F. Buriánek v NŽ 1952.

bw

Miloš Macourek

2. 12. 1926 Kroměříž

V Místku studoval gymnasium a po jeho uzavření za okupace přešel na hudebně dramatickou školu v Ostravě; koncem války pracoval jako dělník. Po r. 1945 prošel řadou zaměstnání (byl dělníkem v tiskárně, kulisákem, skladníkem, nakladatelským redaktorem, lektorem dějin literatury a umění na Ústřední škole odborů, filmovým dramaturgem aj.), nyní pracuje jako scenárista. V l. 1945—48 otiskoval verše a překlady ve Středoškoláku, Bloku, Mladých arších, Kvartu a Programu D-47, znovu od r. 1956 verše a prózu v Květnu, Novém životě, Hostu do domu, Kultuře, Literárních novinách, Plameni aj. Od r. 1959 je jeho tvorba spjata především s činností Divadla Na zábradlí.

První vydaná sbírka, *Člověk by nevěřil svým očím* (zahrnující i část básní z netištěné prvotiny Bankrot, odměněné 1948 cenou O. Theera), naznačuje už svým titulem základní směřování M. poezie, charakteristické v podstatě pro všechny druhy jeho literární práce: objevovat nové, netušené a básnicky jiskřivé rysy skutečnosti. M. se inspiruje především drobnými příběhy a zážitky každodenního života; dovede v nich nacházet poetické kouzlo a odkrývat překvapivé souvislosti,

jichž využívá k ironické pointě nezřídka aktuálního společenského dosahu. Jedním ze základních motivů, který se stále v jeho tvorbě vrací, jsou reminiscence z dětství, projevující se jak v námětu, tak v básnickově přístupu ke světu, v bezprostředním, neotřelém a optimistickém vidění věcí; M. je zaměřuje polemicky proti konvenci v lidských vztazích a proti zmechanizovanému pojetí života *(Jedničky má papoušek, Živočichopis, Jakub a dvě stě dědečků)*. Obraznost, poetičnost a zároveň civilnost výrazu, zdůrazněná i hovorovým vyjádřením, byly podstatně ovlivněny poezií J. Préverta, jehož verše M. také překládal. Vztah k výtvarnému umění, který proniká i jeho poezii, projevil se v drobných studiích, článcích a edicích (výbor z kreseb Steinbergových, Štěpánových, Duboutových, Jaši Davida aj., opatřených komentářem), v nichž přibližuje nejvýznamnější představitele kresleného humoru domácího a cizího. Je také autorem několika scénářů ke kresleným a loutkovým filmům (Cecílie 470, Biliár, Zuzanka se učí psát, Špatně namalovaná slepice aj.).

BIBLIOGRAFIE

Člověk by nevěřil svým očím (Bb 1958), Živočichopis (Pp 1962), Jakub a dvě stě dědečků (Pp pro děti, 1963). — Provedené hry: Jedničky má papoušek (pro děti, 1959), Smutné vánoce (1960, s P. Koptou a I. Vyskočilem), Nejlepší rocky paní Hermanové (1962, s V. Havlem). *mch*

Jiří Mahen

(vl. jm. Antonín Vančura)

12. 12. 1882 Čáslav

22. 5. 1939 Brno

Narodil se jako třetí z třinácti dětí čáslavského pekaře. Studoval na gymnasiu v Čáslavi a Mladé Boleslavi (1902), potom na filosofické fakultě v Praze (češtinu a němčinu). V té době patřil mezi návštěvníky Neumannovy „olšanské vily" a publikoval v anarchistických a sociálně demokratických časopisech. Ve školním roce 1907—08 působil jako suplent na reálce v Hodoníně, další dva roky na obchodní škole v Přerově. V l. 1910—19 byl redaktorem Lidových novin v Brně, v l. 1919—20 redaktorem brněnské Svobody. Zároveň od r. 1918 zastával funkci dramaturga Národního divadla v Brně (do r. 1922). V l. 1920—24 učil rovněž na brněnské konzervatoři. Od r. 1921 až do konce života zastával funkci knihovníka v nově založené brněnské Městské knihovně (ředitelem až 1937). Po okupaci Československa spáchal sebevraždu. — Podnikl několik prázdninových cest do Jugoslávie, které se promítly do řady prací; navštívil také Francii. — Přispíval do Nového kultu (zde prvotina 1902), Moderního života, Moderní revue, Besed Času, Obzorů, Volné myšlenky, Práce, Pokrokové revue, Rudých květů, Šibeniček, Nové omladiny, Svítilny, Časopisu pokrokového studentstva, Květů, Volných směrů, Lumíra, Noviny, Moravskoslezské revue, Lidových novin, Svobody, Panorámy, Tvorby, Rozprav Aventina, Jeviště, Literárních novin, Indexu, Žijeme, Střediska atd. S B. Václavkem a J. L. Fischerem redigoval časopis Index (v l. 1929 až 1932). — Užíval pseudonymů (zejména v knižnici Nápady a výpady, kterou řídil a psal) Antonín Dubský, H. Lang, Jaromír Výborný, Ivan Had, Richardson, Pavel Stodola, Červená maska, Zelená maska, Kamil Urbánek, Dr. Jaroslav Vrána, Josef Zamazal, Ladislav Andělíček, Joe Smetana, Mahatma Batler, J. Skála, Jan Chadraba a šifer J. M., H. L., M., R. aj.

Mahenovo mnohotvárné literární dílo vyrůstalo, podobně jako tvorba celé generace na přelomu století, z potřeby tvořivě se vyrovnat s individualistickým poměrem ke světu, nalézt smysl lidského života a nové společenské jistoty. Tomuto hledání se snažil dát osobitý výraz už v prvních básnických sbírkách, v lyrice citlivého a protestujícího sociálního svědomí *(Plamínky)* a ve formálně vytříbených villonských *Baladách*, vyslovujících víru v moc života. Bolestné zrání své generace a zároveň obecné životní pocity tápajícího, neklidného mládí zachytil zejména v románě s autobiografickými prvky *Kamarádi svobody* a v dramatech ze studentského života *(Chroust, První deště)*. Pro M. prózu je typická impresionistická metoda volného řazení subjektivních dojmů, zážitků, nápadů a úvah, kterou nejvýrazněji uplat-

nil v mnohotvárných drobných prózách *Díže* i v pozdější knížce fantastických hříček *Měsíc*, předznamenávající poetismus. Formu osobních zápisků má i originální *Rybářská knížka*, soubor obrázků, črt a úvah vytěžených z důvěrného poznání přírody a jihomoravského kraje a ze zamyšlení nad životem a lidmi. (M. vášnivý zájem o rybaření provázela i řada odborných studií ichtyologických, uveřejňovaných v časopise Příroda, ve Sborníku klubu přírodovědeckého v Brně a v rybářských věstnících). Těžiště M. díla spočívá v dramatu. V *Janošíkovi* využil lidové tradice volbou námětu, baladičnosti příběhu a pojetím hrdiny, aby vytvořil reálnou, ale zároveň symbolickou postavu společenského odbojníka. V *Mrtvém moři* zobrazil na historické látce ze života českých bratří v 18. století spolu s konfliktem náboženským rovněž sociální odboj. Vedle obou těchto her velkého společenského ohlasu zaujímají v M. bohaté, tematicky různorodé dramatické tvorbě významné místo dobově dokumentární hry s kritickou analýzou společnosti (*Mezi dvěma bouřkami, Nebe, peklo, ráj, Rodina 1933* aj.). Jevištní životnost si pro svou básnickou fantazii a lyrismus uchovávají veselohry, těžící z prostých lidských příběhů *(Ulička odvahy)* nebo z orientálního folklórního podání a lidové moudrosti *(Nasreddin)*. M. literární tvorba s postavami vznětlivých, bouřliváckých hrdinů, plná myšlenkové podnětnosti a tvůrčího experimentátorství, využívajícího osvobozené fantazie (*Měsíc*, pokus o surrealistický román *Nejlepší dobrodružství*, soubor šesti poetistických libret *Husa na provázku)*, byla blízká mladé poválečné generaci Devětsilu, k jejímž představitelům ho poutalo i osobní přátelství (s Nezvalem →, Halasem →, Václavkem → aj.). Nedílnou součástí M. osobnosti bylo jeho působení novinářské, zaměřené k denním otázkám kulturně politickým, živý styk s mladými literáty, divadelníky a výtvarníky, organizátorská činnost v oblasti divadelnictví a knihovnictví, mnohostranná osvětová a výchovná práce, která měla iniciátorský význam pro brněnský a moravský kulturní život v době mezi oběma válkami. S touto činností souvisela M. publicistická tvorba, vyznačující se šíří zájmů (i o výtvarné umění) a komplexním chápáním kulturně-společenských jevů, zabývající se vedle literární kritiky a historie (cenná studie *Máchova poezie a její význam*) otázkami zcela speciálními *(Knížka o čtení praktickém)* i obecně závažnými problémy filosofického dosahu *(Kniha o českém charakteru)* a podávající také osobitě pojaté svědectví o literárních vrstevnících (*Kapitola o předválečné generaci* Šrámkově, Tomanově, Gellnerově aj.). Nejcennější práce vznikly z M. styku s divadlem. Sledoval v nich otázky režie, inscenace apod., předjímaje tu mnohdy zásady avantgardního divadla *(Režisérův zápisník)*, slučoval však teoretický zájem i s praktickými zřeteli organizačními a popularizačními, jak to vyžadovala potřeba doby a zvláštní podmínky brněnského divadla *(Před oponou)*.

BIBLIOGRAFIE

Juanův konec (D 1905, i prem.), Černovská masakra (B 1907), Klíč (D 1907), Plamínky (Bb 1907), Podivíni (Pp 1907), Balady (Bb 1908), Kamarádi svobody (R 1909), Theseus (D 1909), Janošík (D 1910, i prem.), Máchova poezie a její význam (E 1910, pseud. H. Lang), Mefistofeles (D 1910), První deště (D 1910), Díže (Pp 1911), Dvě povídky (1911), Její pohádky (1914, 1922 s názvem Co mi liška vyprávěla), Duha (Bb 1916), Tiché srdce (Bb 1917), Ulička odvahy (D 1917, i prem.), Dvanáct pohádek (1918), Mrtvé moře (D 1918, i prem.), Josef se vrátil (D 1919, i prem.), Lavička (D 1919), Náměsíčný (D 1919, i prem.), Nebe, peklo, ráj... (D 1919, i prem.), Píseň života (D 1919, prem. 1915), Chroust (D 1920, i prem.), Měsíc (Pp 1920), Před oponou (Ee 1920), Generace (D 1921, i prem.), Jak se dělá divadlo (P 1921, pseud. Kamil Urbánek), Kozí bobky z Parnasu (epigramy 1921, pseud. Ladislav Andělíček), Moderní drama snadno a rychle (P 1921, pseud. Josef Zamazal), Narabovaná kultura (P 1921, pseud. Dr. Jaroslav Vrána), O umění Růženy Němcové a Boženy Svobodové (E 1921, pseud. Červená maska), Rybářská knížka (Pp 1921), Zpívající pyramida (P 1921, pseud. Pavel Stodola), Knížka pro každého spiritistu (P 1922, pseud. prof. Mahatma Batler), Rouletabille v Čechách aneb Sebrané spisy Floriána Kreuzmanna (P 1922, pseud. Joe Smetana), Rozřešme českou divadelní otázku (E 1922, pseud. Richardson), Dezertér (D 1923, prem. 1924), Režisérův zápisník (Ee 1923, pseud. Richardson), Scirocco (B 1923), Hercegovina (Pp 1924), Kniha o českém charakteru (E 1924), Knížka o čtení praktickém (1924), Husa na provázku (šest filmových libret, 1925; z nich prem. Poklad krále Kadma 1926, Trosečníci v manéži 1928, Klaun Čokoláda v adaptaci F. Němce 1933), Nutnosti a možnosti veřejných knihoven (1925), Praha—Brno—Bratislava (D 1927, prem. 1928), Básně (1928, s předmluvou V. Nezvala), Nejlepší

dobrodružství (R 1929), Nasreddin čili Nedokonalá pomsta (D 1930, prem. 1928), Selská rebelie (D 1930, s A. Filáčkem pod názv. Památce selských rebelů), Člověk ve všech situacích (Pp 1930), Povídky a kresby (1931), Toulky a vzpomínky (Pp 1931), Rodina 1933 (D 1934, prem. 1. dílu O maminku 1933, prem. 2. dílu Vyzkoušení přátelé 1934), Kapitola o předválečné generaci (E 1934), Požár Tater (B 1934), Rozloučení s jihem (Bb 1934), Mezi dvěma bouřkami (D 1938, prem. 1946). — Provedené hry: V pasti (1940). — Sebrané spisy v Družstevní práci v l. 1928—34 (7 sv.), Divadelní hry J. M. v Družstevní práci v l. 1930—38 (5 sv.), Dílo J. M. v Čs. spisovateli od r. 1953. Výbor Za oponou umění a života (1961, usp. V. Justl). — Bibliografie: J. Šteflíčková a M. Papírník: Knižní dílo J. M. (1959).

LITERATURA

J. V. Pleva: M., moravský Nasr-ed-din (1932); Mahenovi, Sborník k padesátinám (1933); J. Dvořák: Čtení o M. a Těsnohlídkovi (1941); K. Hrabě: Příspěvek k lidskému profilu J. M. (1960); J. Cejpek: J. M. Jeho knihovnický odkaz (1961). F. X. Šalda v KP 8 (1956, o Janošíkovi); B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962); J. Kopecký v dosl. k Janošíkovi (1952); J. Hrabák, J. Studený, K. Palas a V. Válek v doslovech k I.—VIII. sv. Díla J. M. (1953—59); J. Hrabák v Šesti studiích o nové čes. literatuře (1961); V. Justl v předmluvě k Rybářské knížce (1959), v dosl. k výboru Za oponou umění a života (1961) a v Divadle 1954; K. Bundálek v dosl. k Chroustu (1955) a ve sborníku Brno v minulosti a dnes 1961 (o dramaturgické činnosti J. M. v Brně); B. Dohnal v dosl. k výboru Za nocí nejtmavších na slunce pamatuj! (1955); A. Dvořák v dosl. k Huse na provázku (1959); J. Hájek v sborníku Brno v minulosti a dnes (1959); Š. Vlašín v dosl. ke kn. Janošík — Ulička odvahy — Nasreddin (1962), ve sborníku Brno v minulosti a dnes (1962, o pseudonymech J. M.) a ve Sborníku prací filos. fakulty brněnské univ., řada literárněvědná 1962 (D 9, o jeho próze). M. Hýsek v Moravskoslezské revui 1913—14; P. Fraenkl v Indexu 1932 (o jeho lyrice); F. Halas v čas. Panoráma 1941 (o lyrice); L. Řezníček v Čes. osvětě 1946 (o knihovnickém díle). *šv*

Zdeněk Mahler

7. 12. 1928 Batelov u Jihlavy

V l. 1947—51 vystudoval na filosofické fakultě Karlovy university češtinu a angličtinu (doktorát 1951). Potom pracoval jako redaktor v Čs. rozhlasu (1950—53), asistent na AMU (1953—55), tiskový tajemník ministra školství (1955—60), dramaturg Laterny magiky (1960—61). Od r. 1961 se věnuje výhradně literatuře. Pro jeho tvorbu měla zvláštní význam cesta do Indie (1957) a do Anglie (1960). — Příspěvky v Předvoji (který 1949—50 také redigoval, zde 1949 první příspěvek), Kultuře, Divadle (zde 1962 scénář dramatu *U zdi*) aj.

Vedle reportáže o Indii *(Bůh a lokomotiva)* určené dětem i dospělým, moderně, s humorem a ironií napsané, je Mahlerova tvorba soustředěna především k divadlu. Scénář filosofického dramatu *U zdi* je nekonvenčně pojatý okupační příběh, v němž se prolíná několik časových i významových rovin.

BIBLIOGRAFIE

Konečně (P 1958, pseud. Karel Hamr), Bůh a lokomotiva (cestopis, 1961). *hh*

Josef Mach

5. 2. 1883 Loučeň u Nymburka
8. 11. 1951 Praha

Studoval gymnasium v Mladé Boleslavi (1894—99) a v Praze (1899—1902), filosofii v Praze, rok byl jako vojín v Tridentě, další rok studoval na universitě v Innsbrucku. Byl spoluzakladatelem spolku mladých literátů Syrinx a Haškovy Strany mírného pokroku. R. 1912 odjel do Ameriky, kde působil jako učitel, úředník a redaktor krajanských novin v Chicagu a New Yorku. V l. 1920—22 byl zaměstnán jako ředitel zahraniční tiskové služby ve Washingtonu, v l. 1922 až 1927 v Římě. Od r. 1927 pracoval na ministerstvu zahraničí v Praze. — Debutoval dětskými verši v Besídce malých (1895). Přispíval do Moderní revue, Lumíru, Nového kultu, Studentského almanachu, Švandy dudáka, chicagských časopisů V boj, Šotek, Duch času aj. a do krajanských listů, které redigoval (Spravedlnost 1912—13, Denní hlasatel 1913, Svornost 1913—16, Slávie 1916—18, Čechoslovák 1920). Po návratu do Prahy redigoval Naše pohraničí (1928—30) a knihovničku humoru a zábavy Veselá mysl (od r. 1932). Psal též pod pseudonymy Jan Zachrtadán, Viktor Klement, Fernet Branca, Ledecký, Bedřich Borovička. Překládal B. Travena, z angličtiny E. A. Poea, O. Henryho, E. Rice, R. Bradforda, z němčiny H. Heina, z italštiny B. Celliniho aj.

Machovo vnitřně nevyrovnané dílo má několik tematických i formálních okruhů, které jsou značně odlišné. Pro první práce je charakteristická protidekadentní a protisymbolistická reakce, projevující se zejména prozaizací verše a úmyslným vyhledáváním banálních situací. Výsměch jakémukoliv entuziasmu, iluzím a pózám je u něho tlumen žoviálním, někdy (zejména v próze) i obhroublým humorem. Další část M. tvorby tvoří básně rétorické, nacionální, užívající hojně vlasteneckých klišé a novinářské frazeologie. Ani v tomto období však nemizí M. ironický vztah ke skutečnosti; jeho tvorba se postupně ustaluje na causeristickém veršování a literární parodii.

BIBLIOGRAFIE

Robinson Krusoe (Bb 1909, rozšíř. vyd. 1912), Na obou polokoulích (Bb 1918), Tři mrtvoly ve sklepě a jiné prózy (1919, Chicago), Americké verše z doby válečné (1924), Plavba do Ameriky 1912 (B 1930), Života běh (P 1933), Básně (výbor veršů, 1933), Jaro v české poezii (B 1937). — Výbor z M. díla Americké papíry usp. I. Zítková (1956).

LITERATURA

A. Pražák v dosl. k Básním (1933); F. X. Šalda v ŠZáp 1932—33 (Představitel generace a představitel mezigenerace); I. Zítková v dosl. k Americkým papírům (1956). V. Lacina v NŽ 1951. *ztr*

Karel Hynek Mácha

16. 11. 1810 Praha
6. 11. 1836 Litoměřice

Otec, původem Jihočech, byl v době M. narození stárkem a bydlil na malostranském Újezdě. Postižen celkovým poklesem životní úrovně po hospodářském krachu r. 1811, stěhoval se postupně do chudších končin Prahy a trvaleji se usídlil ve svatopetrské čtvrti, která byla prostředím M. chlapectví. V r. 1826 přesídlil na Dobytčí trh (dnešní Karlovo nám.), kde si otevřel krupařský krámek; v malém bytě za krámem žil M. téměř do konce života. Matka, dcera známého hudebníka Josefa Kirchnera, zasloužila se o to, že M. mohl studovat, nejprve na novoměstském gymnasiu (1824—30), pak na filosofii (1830 až 1832) a na právnické fakultě (1832 až 1836). Už jako gymnasista napsal M. několik německých básní (v rukopisu označeny jako Versuche des Ignaz Mácha, 1829), které vznikaly pravděpodobně jako školní cvičení a odpovídaly konvenční sentimentální romantické poezii. Na filosofii (nejspíš pod vlivem Jungmannových přednášek) vznikaly již jeho básnické pokusy české, z nichž báseň Sv. Ivan byla první otištěnou prací M. (v 87. čísle Večerního vyražení v prosinci 1831); pozdější literární díla otiskl tamtéž a v časopisech Krok, Jindy a nyní, Květy české a Květy; knižně vydal Máj (1836), většina díla zůstala v rukopise a vyšla až posmrtně. M. přilnul k českému národnímu hnutí a k národnostně uvědomělé mladé inteligenci. Sdílel s ní její zájmy literární a nadšení pro demokratická a revoluční hnutí evropská kolem r. 1830, podílel se na jejích společenských a uměleckých podnicích — hrál např. v českých představeních ve Stavovském divadle a v ochotnickém souboru Kajetánského divadla. Národnostně uvědomovací činnost nepřijal však (na rozdíl od většiny svých druhů sdílejících názory Tylovy) za jediný program. V celé jeho činnosti se uplatňovala síla jeho talentu, jeho schopnosti a potřeby bohatého smyslového vnímání a přitom i citového a myšlenkového zhodnocení životních zkušeností. M. měl velkou zálibu v cestování; byl dvakrát v Krkonoších a velmi často putoval ke starým hradům a zámkům (v zápiscích uvádí na devadesát „hradů spatřených"), jejichž podobu zachycoval i kresbami. V r. 1834 podnikl cestu přes rakouská města a Alpy do severní Itálie, Benátek a Terstu. Jeho cestovní záznamy, z nichž jedině „Deník na cestě do Itálie" tvoří celek, ukazují na intenzitu jeho zájmů, na citlivost jeho zrakových a sluchových vjemů a na to, jak jej vábila děsivě tajuplná příroda a kontrastní scenérie. Tomu odpovídaly i jeho literární zájmy (z cizích literatur především básníci polského, německého a anglického romantismu, dobrodružné a hrůzné romány, anglický a německý sentimentalismus; mimoto umělci univerzální šíře Goethe a Shakespeare). Bohatství M. výpisků z umělecké literatury i jeho studium odborných knih (z filosofie, historie, psychologie) svědčí o tom, že četba byla

pro něho důležitou formou poznávání skutečnosti. Pro básnický typ M. je pak příznačné, že často víc než celek uměleckého díla zapůsobily na něho jednotlivosti, schopné vyvolat náhlou citovou reakci nebo nutící k domýšlení či k spoluprožívání. — Mezi ochotníky Kajetánského divadla se M. seznámil někdy v zimě 1833—34 s dcerou pražského knihaře Eleonorou Šomkovou, která se stala jeho milenkou. Na jedné straně prožíval M. svůj vztah k této prosté „Lori" s náruživou smyslností a na druhé straně, vkládaje do milostného vztahu své ideální představy o duchovním sblížení dvou lidí v lásce, mučil se tragickou představou z nenaplněného a neuskutečnitelného snu. Když čekala dítě, dokončil rychle právnická studia a téhož dne (1. 10. 1836), kdy se Lori narodil v Praze syn Ludvík († 1837), nastoupil M. službu jako advokátní praktikant v Litoměřicích. Oslaben hmotným nedostatkem i duševními strázněmi podlehl infekci cholerïny; byl pohřben v den (8. 11.), kdy měl mít svatbu s Lori († 1891).

Mácha je největším zjevem českého předbřeznového romantismu. Poezie se mu stala životní nezbytností, která člověku prostředkuje styk s jeho okolím a která také jediná může spojit člověka s člověkem, jsouc nejopravdovější a v dané chvíli i nejúčinnější formou jeho celkového zápasu o skutečnost. Takto se stírají hranice mezi tvorbou a životem, obě oblasti se vzájemně prostupují. Básník, jenž intenzívně prožívá kritickou dobu předělu dvou historických etap, nachází jen v sobě samém (tedy ve všem, čím žije, a ve všem, čím se projevuje) možné východisko k novému hledání podstaty skutečnosti a lidského života i jednání. V M. individuálním prožitku je i smutek osamělého vyděděnce, který prvotně toužil po společenství lidské družnosti a lásky, i bolestná hrdost jedince, jenž sám a za všechny musí nést tíhu doby. Ovládán „vůlí k pravdě" (F. X. Šalda) se M. postupně zbavuje konvenčního iluzívního pohledu a klade si s plnou osobní odpovědností principiální otázky po smyslu lidského života i existence vesmíru, po vztahu mezi člověkem a přírodou i mezi lidmi navzájem, po determinovanosti lidského údělu; nezastavuje se ani před pesimistickými závěry, že rozpor mezi ideálem a skutečností je obecně platným principem a že protikladná jednota ideálu a skutečnosti, života a zmaru, krásy a hnusu je všudypřítomná, aniž se mezi jeden a druhý pól této antiteze klade zřejmý moment účelu či smyslu lidského života. Máchově vůli k pravdě, jeho noetice i jeho názorům o životní funkci poezie odpovídá umělecká metoda jeho tvorby. M. oslabuje všechny složky, které mohou vytvářet plynulou významovou spojitost (např. epický děj nebo pevné kloubení motivů). Tímto postupem, jenž relativně osamostatňuje uvnitř textu i nižší složky jeho výstavby (např. motiv nebo větu uvnitř kontextu nebo slovo ve větě) a který také umožňuje jejich mnohostranné a nečekané vzájemné konfrontace, jednak se odkrývají za základním významem těchto dílčích složek shluky významů průvodních, jednak se navozují i bohaté bezprostřední vztahy mezi jednotlivými významy a skutečností. Přitom ovšem soudržnost díla jako celku není porušena; bývá opřena víc o subjektivaci objektivně předváděných příběhů, o opakující se motivy, jejich významovou konfrontaci a polarizaci, o kompoziční půdorys a bývá podtržena i sledem opakujících se a navzájem se proplétajících hláskových skupin (Máj). Tam, kde M. tuto metodu rozvíjí v celém bohatství jejích možností, vzniká básnický obraz, jenž při své jednoznačné „vůli k pravdě" naznačuje i nutí domýšlet mnohoznačnost toho, jak se k ní člověk upíná v rozmanité jednotě svého chtění, svých dojmů, poznatků, citů, nálad. Umělecké postupy M., které jedinečným způsobem využívají specifických významových a zvukových kvalit českého jazyka, zvýrazňují obecně lidskou, relativně nadčasovou platnost jeho otázek, které se zrodily z tísně jeho doby a jako výraz jeho subjektivního stavu. M. dílo takto ani sto let po svém vzniku nepozbývá své estetické působivosti. — V počátcích své tvorby navázal M. na domácí tradice jednak lyrickými skladbami ohlasovými, jež se však postupně vzdalují tomu typu ohlasů, který v české poezii ustálil Čelakovský, jednak skladbami historickými s obvyklými látkami z idealizovaného slovanského dávnověku a z lidové

slovanské epiky. Netradiční a leckdy záměrně protitradiční je pak využití látek z českých dějin; nejčastějším námětem je tu tragický moment lidského údělu, smrt, zánik, zmar, ztráta svobody. V podstatě totéž platí o M. historické povídce. V Křivokladu, jediné dokončené povídce zamýšleného románového cyklu Kat, zůstala ze vzrušeného předhusitského údobí českých dějin jen obecná podoba napjaté životní atmosféry s nápovědmi budoucích osudových zvratů; tento historicky nekonkrétní náladový nástin doby je podkladem básnických studií vnitřně protikladných postav (krále Václava IV. a jeho kata, posledního potomka Přemyslovců), trpících osobně nezaviněným, avšak nezměnitelným údělem i rozporem „srdce dobrého s hlavou zlou". S výjimkou pokusu o veselohru (Polesný) čerpají látkově také všechny dramatické fragmenty M. (nejrozsáhlejší jsou Bratří) z české historie; i zde stojí v centru zobrazení vnitřně rozháraný jedinec a lyricky traktovaná tragédie lidského osudu. — Počtem poměrně malou část M. díla tvoří vlastní poezie lyrická. Jejím ústředním a vlastně jediným tématem je protiklad snu a skutečnosti, vyjadřovaný s proměnlivostí námětovou, motivickou i obrazovou a postihovaný ve vlastním životě, v životě národa i lidstva, v přírodě. Vedle této subjektivní lyriky, která i při své převažující reflexivní notě zdůrazňuje moment konkrétní a reálné prožitosti, stojí několik prací prozaických i veršovaných, vyjadřujících básníkovu meditaci formou snu a extatické vidiny (prózy Pouť krkonošská a Návrat, báseň Duše nesmrtelná). Svou skutečnou a hlavně umělecky fingovanou autobiografičností patří do blízkosti M. lyriky i dva jeho prozaické Obrazy ze života mého. Prvý z nich, Večer na Bezdězu, zůstává převážně v poloze lyrické, promítaje do harmonického obrazu večerní krajiny náladový kontrast básníkova setkání s neznámou ženou nesoucí rakev dítěte. V druhém „obrazu", Marince — v příběhu spisovatelova seznámení a citového sblížení s nevšedně krásnou Marinkou v okamžiku, kdy je tato dívka již zasvěcena smrti —, střídají se prozaické pasáže s básněmi, mísí se tu živel náladově lyrický s groteskním i tragično se všedností; tím vším je nejen podtrhována bolestná nota marnosti lidského vzpínání po kráse a plnosti života, ale zvýrazněno i antitetické vidění skutečnosti, jejíž podstatou je vždy současná přítomnost protikladných jevů. — Lyrickoepická povídka, příznačný žánr evropského romantismu, ukázala se jako forma nejlépe odpovídající dialektice M. umělecké metody. V tomto žánru jsou také napsána vrcholná díla jeho poezie a prózy. Rozsáhlá povídka *Cikáni* (dokončena na podzim r. 1835) má v svém epickém jádru závěrečný akt složité rodinné tragédie, budované pomocí romantických rekvizit syžetových, motivických a situačních (dávné viny, neznámá příbuzenství, náhodná a osudová setkání, úklady, vášeň pomsty i lásky). Život mladého cikána, v jehož citových a příbuzenských vztazích se sbíhá protikladné předivo vzájemných vztahů postav, je poutí za poznáním, které otvírajíc se postupně cestou paradoxů a utrpení, ústí ve smutek a úděl samoty. V době dokončování Cikánů začal M. pracovat na konečné podobě básně *Máj* (vydána v dubnu 1836 jako první a jediný svazek zamýšlených Spisů). Čtyřmi zpěvy této skladby (jež jsou proloženy dvěma intermezzy) náznakovitě prochází příběh „strašného lesů pána" Viléma (který je popraven za vraždu svého otce, svůdce Vilémovy milenky Jarmily). Ve významové protikladnosti i paralelnosti s tímto příběhem jsou první tři zpěvy situovány do tří denních dob májové přírody, večer, v noci a ráno; májová večerní příroda (ve 4. zpěvu) zůstává stejná i po letech, kdy básník, ztotožňující svůj životní úděl s osudem „nezaviněné viny" Vilémovy a Jarmiliny, nachází na popravišti lebku a kosti, nicotný pozůstatek někdejšího Viléma. Na tomto dějovém a přírodním pozadí vybudoval M. svůj reflexivní obraz lidského života. Pojal do něho a dokonale v něm umělecky sloučil řadu základních motivů procházejících od počátku jeho dílem a vyjádřil jím také celou rozlohu svého vidění a hodnocení skutečnosti. V Máji je nejplněji zpodobeno Máchovo gesto revoltující proti ustrnulé konvenci myšlení i cítění; je vyjádřeno stejně tak v podobě negace, rozervanectví, popěračství i zoufalství jako vírou v jedinou

jistotu pozemského života a silou soucítění se světem a člověkem.

BIBLIOGRAFIE

Máj (B 1836, jako 1. sv. Sebraných spisů; do r. 1956 vyšlo 180 vydání). — Posmrtně: Cikáni (R 1867). — Spisy u Kobra 1862 (2 sv.; zde poprvé souborně básně z časopisů i rukopisů, Obrazy ze života mého, Dramatické zlomky, Zlomky románu Kat), u Laichtra 1906—07 uspoř. J. Vlček (2 sv.), Dílo K. H. M. u Borového v l. 1928—29 uspoř. Fr. Krčma (3 sv.; zde poprvé Deníky [zápisníky]), Dílo K. H. M. u Borového v l. 1948—50 uspoř. K. Janský (3 sv.); Kritické vyd. Spisů K. H. M. v SNKLU od r. 1959 péčí Ústavu pro českou literaturu ČSAV (rozvrženo do 3 sv.). — Bibliografie: J. Kuncová, Máj K. H. M. 1836—1956 (1956, soupis všech vydání Máje a soupis knižní lit. o K. H. M. od r. 1932).

LITERATURA

K. Sabina: Úvod povahopisný (1845, v Článcích lit. dějepisných I (1912); J. Arbes: K. H. M. (1886, v Díle J. Arbesa 1941); M. Zdziechowski: K. H. M. a byronism čes. (1895); F. V. Krejčí: K. H. M., kniha o čes. básníku (1907) a K. H. M. (1916); J. Voborník: K. H. M. (1907); F. X. Šalda: Mácha snivec i buřič (1936, ve Studiích z čes. literatury 1961), v Duši a díle (1913, v Souboru díla F. X. Šaldy 1947), ve sborníku Torzo a tajemství M. díla (1938, o jeho próze), v KP 2 (1950, o studii Zdziechowského), KP 7 (1953, o Sebraných spisech K. H. M.), KP 8 (1956) a v ŠZáp 1935—36 a 1936—37; J. Mukařovský: Kapitoly z čes. poetiky III, Máchovské studie (1948, o zvukové, významové a tematické stránce Máje, o aktuální problematice M. básnického zjevu aj.) a ve sborníku Torzo a tajemství M. díla (1938); A. Pražák: K. H. M. (1936); Ani labuť ani Lůna (1936); Máchovy ohlasy (1936, ročenka Chudým dětem); K. H. M., Osobnost, dílo, ohlas (1937); Torzo a tajemství M. díla (1938); Věčný M. (1940); K. Janský — V. Jirát: Tajemství Křivokladu a jiné máchovské studie (1941); V. Jirát: K. H. M. (1943) a v čas. Germanoslavica 1936 (o jeho vztahu ke germánským literaturám); K. Janský: K. H. M. (1953) a v kn. K. H. M. ve vzpomínkách současníků (1958); O. Králík: Historie textu M. díla (1953), v dosl. k Pouti krkonošské (1960), v Acta Univ. Palackianae Olomucensis, Philologica 1, 1960 (o Katovi), v Zeitschrift für Slavistik 1961 a 1962 (o něm. básních K. H. M.); J. Petrmichl: K. H. M. (1953) a v doslovech k Básním (1951) a k Cikánům a jiné próze (1953); P. Eisner: Na skále (1945) a v kn. Okusy Ignaze Máchy (1956); H. Granjard: M. et la renaissance nationale en Bohême (Paris 1957). J. Vlček v kn. Z dějin (1960, o jeho vztahu k Byronovi); A. Novák v Krajanech a sousedech (1922) a v LF 1911 (o Pouti krkonošské); J. Menšík ve Sborníku prací věnovaných J. Máchalovi (1925), v ČČM 1925, v LF 1926 a v ČMF 1927 (všude o vztahu k pol. romantismu); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); J. Heidenreich-Dolanský v kn. Vliv Mickiewiczův na čes. literaturu (1930); O. Fischer ve sborníku Básník a země (1936); B. Václavek ve sborníku Torzo a tajemství M. díla (1938, Společenské vlivy v životě a díle K. H. M.) a v Lit. studiích a podobiznách (1962); F. Vodička ve sborníku Věčný M. (1940), v kn. Počátky krásné prózy novočes. (1948), v kn. Cesty a cíle obrozenské literatury (1958, Geneze romantického hrdiny), ve Sborníku Vys. školy pedag. v Praze, Jazyk—literatura I, Studie o jazyce a literatuře nár. obrození (1959, M. jako kritik), v ČLit 1956 (ke Králíkovu pokusu o revizi textu M. díla) a 1959 (o tradici M. poezie v čes. literatuře); M. Szyjkowski v kn. Polská účast v čes. nár. obrození III (1946); J. Šotola v předml. k výboru Jasná noc mne vzhůru vábí (1961); K. Kosík v kn. Čes. radikální demokracie (1958). M. Otruba v ČLit 1957 a 1958; B. Meriggi v ČLit 1959 (M. a Leopardi); R. Grebeníčková v Slovanském přehledu 1960 (o jeho vztahu k rus. literatuře). — Ostatní literatura: F. Krčma, K. H. M. (1932) a J. Kuncová při soupisu Májů (1956). *mo*

Simeon Karel Macháček

10. 12. 1799 Praha
2. 10. 1846 Praha

Gymnasium a filosofii vystudoval v Praze (1821), od r. 1828 téměř do konce života působil jako profesor gymnasia v Jičíně. Původní práce i překlady otiskoval v Čechoslavu (zde i div. kritiky), ČČM, Jindy a nyní, Kytce, Vesně, České včele aj. Překládal do češtiny (balady a dramata Schillerova a Goethova, dále Horatia, Cicerona) i do němčiny (Turinského Angelínu, Horatia). Svým překladem i organizátorským úsilím se zasloužil o první provozování české opery (Weiglova Rodina švejcarská, 1823); překládal se smyslem pro hudební styl a deklamaci, o jejíž teorii se rovněž zajímal, operní libreta, mimo jiné k operám Mozartovým a Rossiniho, a písňové texty (Mozart, Haydn, Tomášek). Připravil komentovaný výbor z české literatury pro německé čtenáře a svým *Krasořečníkem*, antologii českých básní vhodných k přednášení, založil dlouhou řadu obdobných pozdějších sbírek, vyhovujících kulturním potřebám české společnosti 19. stol. Z jeho původních prací (básně, divadelní hry) vyniká veršovaná veselohra *Ženichové*, která nejen komicky využívá konvencí hrůzostrašné rytířské dramatiky, ale také vyjadřuje narůstající sebevědomí lidových vrstev; některé jeho romance *(Heřman z Bubna)* se dlouho udržely v repertoáru deklamací.

BIBLIOGRAFIE

Půjčka za oplátku (D 1846), Ženichové (D 1826), Nové divadelní hry: Bulhar, Půjčka za oplátku, Záviš (1846), Drobnější básně (1846). — Básně S. K. M. vyd. s doslovem J. Durych (1927). — Překlady (dramat z němčiny): Goethe, Ifigenia v Taurii (1822), Raupach, Nevolníci aneb Isidor a Olga (1834), Schiller, Panna orleánská (1838); (operních libret z němčiny): Rodina švejcarská (hudba Weigl, 1824), Vodař (hudba Cherubini, 1824), Lazebník sevillský (hudba Rossini, 1825), Don Juan aneb Prostopášník potrestaný (hudba Mozart, 1825), Othello, mouřenín benátský (hudba Rossini, 1827); (z latiny): Horatia Q. Flacca Kniha o umění básnickém (1827), M. T. Cicerona Čtvero řečí proti Luc. Catilinovi (1834), (do němčiny): Turinského Angelína (1928) aj. — Uspořádal antologie: Krasořečník aneb sbírka básní a deklamací (1823), Zpěvy české pro jeden hlas při pianuforte (2 sv., 1825), Böhmische Chrestomathie für Deutsche (1830). — Spisy S. K. Macháčka u Kobra v Národní bibliotéce 1883, 1884 (2 sv.).

LITERATURA

J. Král v kn. O prozódii čes. I (1923); V. Jirát v kn. O smyslu formy (1946, o překladu libreta k Mozartovu Donu Juanovi); J. Hrabák ve Studiích o čes. verši (1959, o verši v překladu Schillerovy Panny orleánské); M. Kačer v předml. k Ženichům (1952). A. Truhlář v Kroku 1887; V. Tille v ČL 1897 (Ze srovnávací literatury lidové); F. Kleinschnitzová v LF 1916 (o Závišovi); K. Paul v ČMF 1928 (o Bulharovi). *mo*

Josef Svatopluk Machar

29. 2. 1864 Kolín

17. 3. 1942 Praha

Macharův otec jako mlynářský stárek často měnil místa zaměstnání, a tak mladý M. prožil dětství na různých místech. R. 1878 začal studovat v Praze na staroměstském akademickém gymnasiu, později na reálném gymnasiu v Jindřišské ulici, kam byl nucen v sextě přestoupit po konfliktu s katechetou. Po maturitě nastoupil vojenskou službu (1886—89) a poté odešel do Vídně. Zde působil jako úředník téměř do konce světové války, udržuje po celou dobu těsný literární styk s domovem. Verše tiskl od r. 1882 ve Světozoru, Ruchu a později i v České rodině, Šotku, Květech, Lumíru, Zlaté Praze, většinou pod pseudonymem Antonín Rousek. Satiry, hlavně na epigonskou lumírovskou tvorbu, uveřejňoval v Palečku pod pseudonymem Leo Leonardi. Nejúže spolupracoval však s Herbenovým → Časem, kam psal zejména fejetony (pod šifrou — by), roku 1893 navázal kontakt i s Masarykovou Naší dobou, kde také od r. 1895 vyplňoval spolu s Masarykem rubriku Rozhledy časopisecké (pod společnou značkou Sursum). R. 1894 zde otiskl kritickou stať o V. Hálkovi →, která přispěla k ostré generační diferenciaci v českém literárním životě a nakonec vedla k ustavení České moderny, jejíž manifest r. 1895 v Rozhledech také M. koncipoval. Krátce psal také fejetony pro České noviny, než byly po omladinářských bouřích úředně zastaveny. Konečně působil i ve vídeňském tisku, zejména v českých sociálně demokratických Vídeňských listech a v revui Die Zeit řízené Hermannem Bahrem, pro niž získal i další české přispěvatele (F. V. Krejčího →, Masaryka, Šaldu → aj.). V l. 1908—12 redigoval spolu se Šaldou a Vodákem → časopis Novina. — Za první světové války byl M. ve Vídni (1916) vězněn. Na konci války se vrátil do Prahy, kde opojen vlnou nadšení z národního osvobození revidoval řadu svých dřívějších stanovisek, sblížil se s dosavadními odpůrci (Kramář, Klofáč), začal spolupracovat s Národními listy. Pět let (1919 až 1924) působil jako generální inspektor čs. armády. Své funkce se však vzdal zklamán poměry v republice. Rozešel se i s Masarykem a v opozici proti hradnímu křídlu začal přispívat do orgánů krajní pravice (Národní politika, později Polední list). — Z cest jsou pro M. tvorbu zvláště významné první návštěva Krymu r. 1898 (*Výlet na Krym*) a tři cesty do Itálie.

Macharova poezie vznikala v protikladu k patetické lumírovské tvorbě. Proti jejímu verbalismu položil M. znovu důraz na významovou stránku verše, na sám obsah básnického sdělení. Proto oprostil výraz, podstatně omezil básnická pojmenování ve prospěch pojmenování neobrazných, užíval hovorového jazyka a slov ze všedního života, dosud v poezii nezvyklých. Takto výrazně odpatetizovaná a zprozaičtěná poezie sloužila M. k zachycení soudobé společnosti, nazírané z jednotného úhlu básníkova subjektu. Úsilí o vyslovení vnitřní pravdy jedince, které spojovalo celou generaci devadesátých let a v němž se uplatňovalo individualistické,

protispolečenské gesto, umožnilo M. vyjádřit jeho rozchod s vládnoucí společností, na niž se díval nově, kriticky a bez iluzí. Platí to jak o subjektivní lyrice *Confiteor I—III (Confiteor, Bez názvu, Třetí kniha lyriky)*, v níž zpovědi z milostného zklamání vyústily v sarkastické útoky na morální zásady a předsudky soudobé společnosti, tak o *Čtyřech knihách sonetů*, v nichž M. svůj deziluzívní pohled rozšířil na rozsáhlou oblast životních projevů, které se tak objevily v novém, až drastickém světle. — Po těchto sbírkách prošla M. lyrika vlnou objektivace: básník několika osudy žen zobrazil lidské utrpení a bídu *(Zde by měly kvést růže)* a přenesl svůj deziluzívní pohled i na politické dění *(Tristium Vindobona I—XX)*. Vznikl tak nový typ politické lyriky, která své poslání neviděla v odhalování perspektiv, v dodávání sebedůvěry, nýbrž v kritické analýze soudobých poměrů. Neiluzívním, skeptickým pohledem na situaci doma chtěl M. z vídeňského odstupu přispět k poznání českých poměrů jako prvnímu předpokladu změny současného stavu. Podobně si počínal i ve své epice, v „románu ve verších" *Magdaléna*, kde spolu s výsměchem maloměstské morálce zaútočil na český veřejný a politický život, i v satirickém pamfletu na vládnoucí mladočeskou stranu *Boží bojovníci* a ve sbírce epigramů a satir *Satiricon*. M. politická lyrika vyvrcholila knihou *Golgata*, která kritizuje falešné vlastenectví, ale zároveň dokládá i M. sblížení s dělnickým hnutím. Golgata také zahajuje v básníkově tvorbě nové období, pro něž je příznačná poezie historická. V ní M. po novém hlubokém rozčarování z politických poměrů i literárního vývoje po rozpadu České moderny usiloval, podobně jako dříve Vrchlický →, zachytit v rozsáhlém cyklu *(Svědomím věků)* historii lidstva od nejstarších dob až do přítomnosti, a to převážně formou psychologických portrétů jedinců. Zvláštní místo mají v tomto cyklu zejména první dvě sbírky *(V září helénského slunce, Jed z Judey)*, protože v nich vykrystalizovala M. koncepce historie, jejíž vrchol viděl v antice. Rozvrat antiky vyvolaný křesťanstvím byl podle M. začátkem hlubokého úpadku, z něhož se lidstvo vymanilo jen přechodně v údobí francouzské buržoazní revoluce. Tuto koncepci, jejíž aktuální hrot mířil proti náboženství a zejména proti soudobému klerikalismu, uplatňoval pak M. prakticky v bohaté přednáškové činnosti, publicistice a fejetonech, kam se také v období před první světovou válkou přesunulo těžisko jeho literární činnosti. — Nejširší ohlas vyvolaly jeho satirické polemiky s klerikalismem *(Katolické povídky)* a zejména knihy *Řím* a *Antika a křesťanství*, bojovné rozvinutí M. historické koncepce a plod jeho putování po stopách antiky. Literárně nejživotnější jsou však dvoudílné vzpomínky na dětství a studentská léta *Konfese literáta*, které svým pravdivým líčením stavů a pocitů mladého člověka velmi silně zapůsobily na tehdejší mládež. Od té doby se však význam M. básnické tvorby ustavičně zmenšoval. Svědčí o tom zvlášť jeho verše psané po první světové válce a založené opět na starém básníkově rozporu mezi ideálem a skutečností *(Tristium Praga I-C, Na okraj dnů)*, který však tentokrát znamenal ztrátu jakékoliv jistoty. Bezvýchodný pesimismus prostoupil nejen M. poezii společenskou, nýbrž i lyriku intimní a meditativní.

BIBLIOGRAFIE

Confiteor (Bb 1887), Bez názvu (Bb 1889), Letní sonety (Bb 1891), Zimní sonety (Bb 1892), Jarní sonety (Bb 1893), Podzimní sonety (Bb 1893, všechny čtyři pak pod souhrnným názvem Čtyři knihy sonetů 1903), Třetí kniha lyriky (Bb 1892), Pêle-mêle (Bb 1892), Tristium Vindobona I—XX (Bb 1893), Zde by měly kvést růže (Bb 1894), Magdaléna (román ve verších, 1894), „1893—96" (Bb 1897), Boží bojovníci (satirický pamflet, 1897), Výlet na Krym (Bb 1900), Golgata (Bb 1901), Knihy fejetonů I (1901, 1920 s názv. Za rána), Knihy fejetonů II (1902, 1920 s názv. Trofeje), Konfese literáta (vzpomínky, 1901, 2 sv.), Stará próza (1902), Satiricon 1903 (satiry veršem i prózou, 1904), Trofeje (Ff 1903), Próza z let 1901—1903 (Ff 1904), Hrst beletrie (Pp 1905), Vteřiny (Bb 1905), V září helénského slunce (Bb 1906), Jed z Judey (Bb 1906), Próza z let 1904—05 (1906), Próza z roku 1906 (1907), Řím (Ff 1907), Veršem i prózou (Ff 1908), Klerikalismus mrtev! (Ff 1910), Krajiny, lidé a netopýři (Ff 1910), Katolické povídky (1911), Barbaři (Bb 1911), Pohanské plameny (Bb 1911), Apoštolové (Bb 1911), Českým životem (Ff 1912), Nemocnice (Ff 1913), Význam Volné myšlenky v českém národě (F 1914), Krůpěje (Bb 1915), Životem zrazeni (Bb 1915), Pod sluncem italským (Ff 1918), Kriminál (Ff 1918), Franz Joseph (B

1918), O Habsburcích (řeč, 1918), Antika a křesťanství (Ff 1919), Vídeň (Ff 1919), Třicet roků (Ff 1919), Vídeňské profily (Ff 1919, obě 1930 v kn. Profily lidí, dob a poměrů), Časové kapitoly (Ff 1920), Vzpomíná se... (vzpomínky, 1920), V poledne (Ff 1921), Oni (Roky za století I, Bb 1921), On (Roky za století II, Bb 1921), Kručky dějin (Bb 1926), Kam to spěje? (Bb 1926), Tristium Praga I—C (Bb 1926), Na křižovatkách (Bb 1927), Pět roků v kasárnách (vzpomínky a dokumenty, 1927), Oni a já I (vzpomínky s koresp., 1927), Zapomínaní a zapomenutí (Oni a já II — vzpom. s koresp., 1929), Při sklence vína (vzpom. s koresp., 1929), Čyřicet let s Aloisem Jiráskem (vzpom. s koresp., 1931), Dvacet pohlednic z Kysiblu (Bb 1931), Dva výlety do historie (Pp 1932), Peníze (B 1932), Filmy (Bb 1934), Na okraj dnů (Bb 1935), Rozmary (Bb 1937), První dějství (přednáška, 1939). — Výbory: Macharova čítanka (usp. autor 1909), Machar mládeži (1910), Malý výbor ze spisů J. S. M. Korespondence: Bezruč—Machar (1961, usp. J. Dvořák). — Spisy v Aventinu a Vesmíru v letech 1926—38 (52 sv.). — Bibliografie v monografii V. Martínka z r. 1948.

LITERATURA

J. Šusta: Macharův Řím (1908); V. Martínek: J. S. M. (1912), Antika v poezii Macharově (1919) a J. S. M (1948, s bibliografií díla); Z. Pešat: J. S. M. básník (1959). F. X. Šalda v KP 2 (1950, o sbírce Tristium Vindobona), KP 3 (1950, o sbírce 1893—1896 a o Božích bojovnících), KP 12 (1952, Dva básníci); J. Karásek v kn. Impresionisté a ironici (1903); A. Procházka v kn. České kritiky a meditace (1912); J. Fučík v kn. Milujeme svůj národ. Jub. čís. Besed času 1904 a 1914. *zp*

Sergej Machonin

29. 12. 1918 Moskva, SSSR

Studoval nejprve na ruském gymnasiu v Moravské Třebové (1930—31), pak na reálce v Prostějově, od r. 1938 na filosofické fakultě Karlovy university obor čeština-němčina (po válce srovnávací slovanské literatury, doktorát 1951). Pro účast na studentských akcích v listopadu 1939 byl v l. 1939—42 vězněn v koncentračním táboře Oranienburg. Do konce války pak byl zaměstnán nejprve jako úředník v Prostějově, později jako redaktor nakladatelství v Třebechovicích pod Orebem. V l. 1945—47 byl redaktorem nakladatelství Mladá fronta, pak působil na ministerstvu informací, ve státním filmu (1948—49), v l. 1950—53 jako dramaturg Realistického divadla Zd. Nejedlého, od r. 1954 jako redaktor Literárních novin. Spolupracuje také s filmem. — Příspěvky (od 1945) v Rudém právu, Literárních novinách, Novém životě, Divadle, Divadelních novinách, Plameni aj.

Jako kritik a žurnalista soustřeďuje Machonin svůj zájem především na současnou tvorbu divadelní a dramatickou. Od lyrizujícího komentátorství vyvíjejí se jeho kritické projevy k věcné analýze, v níž vyjadřuje vlastní představu divadla v socialistické společnosti a projevuje zájem o otázky etické i talent dramaturgický. — Překládá ruskou prózu (Fadějev, Gercen, V. Někrasov, Solženicyn aj.) a hlavně dramatiku, z níž k nám soustavně uvádí zejména poválečnou sovětskou tvorbu (Arbuzov, Gorbatov, Leonov, Rozov aj.). Překládá také hry slovenské (Karvaš) a bulharské (Petrov), od počátku šedesátých let (z různých jazyků) často i poezii.

BIBLIOGRAFIE

Domluvíte se rusky? (1945), Slovo k naší současné poezii (studie, 1955). — Z překladů: K. Simonov, Dni a noci (1945); M. Gorkij, Zpověď (1946); A. Fadějev, Mladá garda (1947); V. Někrasov, V stalingradských zákopech (1948); A. N. Ostrovskij, Z cizí viny (1950), Les (1951); L. N. Tolstoj, Plody vzdělanosti (1956); V. Višněvskij, Optimistická tragédie (1957), A. I. Gercen, O tom, co bylo I—III (1946—60) aj. *dč*

Marie Majerová

(vl. jm. Marie Bartošová, provd. Stivínová, pak Tusarová)

1. 2. 1882 Úvaly u Prahy

Když jí byly tři roky, zemřel jí otec; ovdovělá matka se podruhé provdala za vysloužilého poddůstojníka Aloise Majera. Po dlouhém existenčním boji v Praze se rodina r. 1894 usadila na Kladně. Prostředí průmyslového a proletářského města zformovalo světový názor dospívající dívky; když vychodila kladenskou měšťanskou školu (1897), byla rok služebnou v Budapešti, pak písařkou v Praze. Její názorové zrání charakterizuje neustálá snaha po sebevzdělání a po politickém uvědomování, jež hledá ve studiu v Dělnické akademii i v kulturní práci mezi proletářskou mládeží. V osmnácti letech se dostala do kroužku spisovatelů kolem

St. K. Neumanna →; v jeho Novém kultu také uveřejnila první verše, silně ovlivněné Fr. Gellnerem →. Později psala povídky pro sociálně demokratický tisk, a to zvláště za svého pobytu ve Vídni (1904 až 1906), kde se její muž stal redaktorem českých sociálně demokratických Dělnických listů; zde se také aktivně účastnila práce v dělnickém hnutí, např. všeobecné stávky v listopadu 1905. Po studijním pobytu v Paříži 1906—07 se vrátila do Prahy a r. 1908 se stala členkou sociální demokracie. Novou aktivizaci její politické činnosti znamenala léta první světové války a bojů o charakter republiky, v nichž se rozešla se sociálně demokratickým oportunismem; mezi prvními se hlásila ke Třetí internacionále a r. 1921 vstoupila do KSČ. Politická aktivita vedla M. k mnoha funkcím i žurnalistické činnosti. V prosincových bouřích 1920 začala pracovat v redakci Rudého práva, kam psala po celá dvacátá léta, a to zejména průkopnické divadelní referáty. Podstatná je její práce mezi proletářskými dětmi a ženami: v Rudém právu vedla rubriku pro mládež Dětská besídka a řídila komunistický tisk pro ženy. Po odchodu ze strany v době vnitrostranické krize (1929) pracovala jako redaktorka Činu a věnovala se literární tvorbě. Za okupace nesměla M. publikovat. Po osvobození se vrátila do řad strany a aktivně se podílela na budování lidově demokratického státu. R. 1947 byla jmenována národní umělkyní. — Celý život M. hodně cestovala a mnoho cest ovlivnilo její literární dílo: v mládí kromě pobytu ve Vídni a v Paříži podnikla cestu do Dalmácie a Istrie (1910) a do sev. Afriky (1912), kam se vrátila znovu roku 1932. R. 1919 navštívila USA, r. 1924 jako delegátka Komunistické internacionály sovětské Rusko (další cesty 1938, 1947 atd.). V Itálii byla v l. 1912 a 1936, za první světové války v Haliči (1917). R. 1954 navštívila Čínu. — Redigovala časopisy Ženské listy, Kohoutek, Žena, Komunistka, Čin, Československo a edice Holubice (s J. Horou a Sl. Tusarem), Ženská knihovna (v Komunistickém nakladatelství), Dětská knihovna (tamtéž), Almanach Kmene (1933 až 1934). — Přispívala zejména do časopisů Nový kult, Rudé květy, Dělnické listy (1904—07, 1912—13), Právo lidu (1908 až 1920), Rudé právo (1921—29), Rozsévačka, Čin, České slovo (1937—38) aj.

Ráz tvůrčí cesty M. Majerové ovlivnil její třídní původ a bohaté životní zkušenosti, které ji vedly od mládí k důvěrnému poznání dělnického života. Celý vývoj jejího díla byl uměleckým zápasem o nový typ socialistické prózy ze současnosti, zejména o nekonvenční zobrazení dělníka, charakteristických rysů jeho myšlení a vývoje k socialistickému uvědomění. Už ve svých počátcích, poznamenaných dokumentarismem povídek psaných pro sociálně demokratické vzdělávací publikace, překonala M. dosavadní naturalistické nebo sentimentální pojetí těchto témat organičtějším spojením tendence s obsahem a osobitým lyrismem *(Povídky z pekla)*. Zároveň byl vývoj M. v prvním desítiletí 20. stol. ovlivněn stykem s anarchistickými autory i příkladem soudobé psychologizující povídky; to ukazuje druhá linie jejího díla, povídky o citových osudech žen *(Dcery země, Mučenky)*, které překonávaly feministickou jednostrannost soudobé ženské prózy a otevíraly přístup k pravdivějšímu a hlubšímu poznání lidského nitra. Vrcholem předválečného údobí M. je její velký román o hledání smyslu revolučního činu *(Náměstí republiky)*, průkopnický pokus o umělecké ztvárnění široké společenské problematiky: jeho metoda, ovlivněná Flaubertovými romány deziluze, umožnila M. odhalit krach anarchistického individualismu a pseudodemokratičnost buržoazní svobody. — Po první světové válce se M. pod vlivem koncepce proletářské literatury vrací k příběhu citového a myšlenkového zrání *(Nejkrásnější svět)*; touha po sebeurčení, příznačná pro její předválečné prózy, je tu včleněna do socialistické perspektivy: nabyla nyní nové podoby ve splynutí jedince s revolučním kolektivem. V české socialistické literatuře byla tu poprvé postavena otázka umělecké typizace vnitřního vývoje jedince a dějinného procesu. V souvislosti s novými tendencemi socialistické literatury na rozhraní dvacátých a třicátých let se M. v utopickém románu *Přehrada* pokusila nově ztypizovat revoluční změny skutečnosti na základě avant-

gardních výbojů soudobé české prózy. Když za hospodářské krize vzrostla revoluční aktivita, vrátila se M. k začátku dělnického hnutí románem *Siréna*, situovaným na Kladensko. Vytvořila jím nový typ sociální kroniky, osvětlující kořeny, z nichž postupně vyrůstá vůdčí úloha dělnické třídy ve společnosti. I v dalším vrcholném díle ze třicátých let, v novele *Havířská balada*, se M. pokouší nalézt cestu k velkému společenskému tématu: soustřeďuje se však nyní k hledání vnitřních, podstatných rysů dělníkova vědomí, utvářených společenským rázem jeho práce. Objevné vidění morálních hodnot a důstojnosti dělného člověka vytváří z této novely hrdinský zpěv o nezničitelnosti lidství, nejbásničtější dílo Majerové. — Své umělecké zkušenosti uplatnila M. i v próze pro mládež; je průkopnicí realistické povídky z dětského života (*Robinsonka*). Poválečné dílo M. žije neutuchající snahou vyrovnávat se se současností a zobrazovat její naléhavé problémy. K tomu M. volí širokou škálu drobných prozaických forem, jimiž může reagovat na rychle se vyvíjející vztahy mezi lidmi za budování socialismu a vyjádřit nové rysy společenského vědomí pracujícího člověka: k tomuto cíli míří jak její povídky (*Cesta blesku*), tak reportáže z ciziny (*Zpívající Čína*) i z domova (*Ševcovská polka*).

BIBLIOGRAFIE

Povídky z pekla a jiné (1907), Panenství (R 1907, 2. upr. vyd. 1928, zfilm.), Plané milování (Pp 1911, 2. upr. vyd. 1937, spolu s povídkami ze sbírky Dcery země), Nepřítel v domě (Pp 1909), Červené kvítí (Pp 1912), Čarovný svět (výbor a úprava světových pohádek, 1913), Náměstí republiky (R 1914, 2. upr. vyd. 1929, 3. přeprac. vyd. 1947), Zlatý pramen (výbor z českých umělých pohádek od obrození, 1918), Dcery země (Pp 1918), Z luhů a hor (Bb v próze, 1919), Pohádka o krásné zemance (1919), Ze Slovenska (Pp 1920), Dojmy z Ameriky (Rp 1920), Mučenky (Pp 1921), Loňské jaro (Bb v próze, 1921, poprvé Z luhů a hor), Feďa-Fegya (P 1921, poprvé v knize Ze Slovenska), O blanických rytířích (pohádka, 1921), Nejkrásnější svět (R 1923, 4. uprav. vyd. 1949, 6. nově uprav. vyd. 1950, zfilm.), Zázračná hodinka (Pp pro mládež, 1923, 2. rozšíř. vyd. 1935), Den po revoluci (Rp 1925), Rudá vlčata (R pro děti, 1925, úprava podle P. Bljachina), Matka a dítě v sovětském Rusku (iní. brožura, 1926), Cesta do nového carství (úprava srbské pohádky, 1928), Pohled do dílny (causerie, 1929, 2. upr. vyd. 1950), Bruno čili Dobrodružství německého hocha v české vesnici (P pro děti, 1930), Veselé pohádky z celého světa (výbor a úprava, 1930), Hledání domova (P 1931, upraveno z kn. Nepřítel v domě; 2 rozšíř. vyd. 1939), Přehrada (R 1932), Parta na křižovatce (P 1933), Africké vteřiny (Rp 1933), Má vlast (Bb v próze, přeprac. výběr z kn. Z luhů a hor, 1933; 3. změn. vyd. 1939), Dvě povídky (1933), Veselá kniha zvířátek (výběr a úprava pohádek z angl. autorů, 1933), Kde je Charlie (propagační průvodce, 1934), Siréna (R 1935, 4. upr. vyd. 1947, zfilm.), Květná neděle (Rp 1936), Důlní inženýr a zlatá muška (pohádka, 1936, poprvé v 2. vyd. Zázračné hodinky), Výlet do Československa (propag. průvodce, 1937), Havířská balada (P 1938), Královna krásy (Pp 1939), Robinsonka (R pro děti, 1940, zfilm.), Město ve znamení ohně (P 1940), Nespokojený králíček (P pro děti, 1946), Hledání domova (Pp 1946, výběr z knih Z luhů a hor, Má vlast, Hledání domova), Deset tisíc km nad Sovětským svazem (Rp 1948), Cesta blesku (P 1949, Pp 1951, rozšíř. vyd. 1952), Vítězný pochod (Rp 1953), Divoký západ (Pp 1954), Zpívající Čína (Rp 1954), O slepičce a kohoutkovi (pohádka, 1955), Literatura pro mládež a děti — důležitý prostředek socialistické výchovy nových pokolení (projev na 2. sjezdu čs. spisovatelů, 1956), O dětské literatuře (1956, usp. F. Tenčík), Sedm hrobů (Pp 1956), Veselá kniha pohádek (1958; kn. vznikla sloučením a přeprac. Veselých pohádek z celého světa a Veselé knihy zvířátek), Volání s ozvěnou (výbor ze statí, 1960, usp. J. Nejedlá), Ševcovská polka a jiné radosti (Rp 1961). — Uspořádala výbory: Dvanáct měsíčků (výbor z moderní české lyriky pro děti, 1937), Malí hrdinové (výbor z povídek T. Novákové, R. Svobodové, B. Benešové a M. Majerové, 1937), Spisovatelky dnes (výbor z jejich próz, 1934), Čechoslovakija v iljustracijach (úv. slovo a vysvětlivky, 1947), Havířské anekdoty (spolu s V. Lacinou, 1949). — Z překladů: Octave Mirbeau: Kalvárie (1906), G. Flaubert: Prosté srdce (1908), Charles Morice: O moderních podmínkách krásy (1909), Honoré de Balzac: Benátský žid (1910), Wilhelm Raabe: U divého muže (1912), Théophile Gautier: Kapitán Frakas (1915), Hátifí-Nizámí-Chosru-Dehlevi: Příběh Behráma Gura a Růžového líčka (perské pohádky z franc. rukopisů, 1915), Jean Richepin: Vějička (1916), Octave Mirbeau: Zahrada muk (1918), Victor Hugo: Bídníci (1922, 3. opr. vyd. 1952), Arturo Carotti: Špaček a Nin v boji proti fašistům (1926, 2. opr. vyd. 1950), A. V. Karaganov: Sovětská kultura za vlastenecké války (1945), N. Terleckij: Šest metrů úsměvu (1946), Victor Hugo: Kozeta — Gavroš (výbor z Bídníků pro dětit, 1953), Victor Hugo: Ubožáci (úprava pro mládež, 1961). — Sebrané spisy M. M. vycházely v nakladatelství Čin v l. 1929—35 a v Melantrichu v l. 1936—39. V l. 1952—61 vyšlo nejpodstatnější z jejího díla v usp. a s doslovy A. M. Píši ve Spisech v Státním nakladatelství krásné literatury; M. pro ně své knihy stylisticky i obsahově upravovala a zejména přeskupovala povídkové celky. — Bibliografie: H. Winklerová, Nár. umělkyně M. M. (1957, s výběrem literatury).

LITERATURA

J. Hájek: Nár. umělkyně M. M. (1952) a M. M. aneb román a doba (1962) a v Plameni 1962;

M. M. ve fotografii (1952); V. Kovářík: Dětský svět M. M. (1962). F. X. Šalda v ŠZáp 1932 až 1933 (Průřez částí dnešního románu čes. — o Přehradě) a v ŠZáp 1935–36 (Dvanáct nových čes. románů — o Siréně); K. Sezima v Krystalech a průsvitech (1928); B. Václavek v kn. Tvorbou k realitě (1937, O epickou syntézu); A. M. Píša v předmluvách ke Spisům (1952–60). J. Fučík v Kmeni 1927 (o Nejkrásnějším světě); F. Tenčík v NŽ 1952 (o jejím vztahu k lit. pro mládež); V. Formánková – J. Rysová–J. Syrovátková v NŘ 1954 (o stylistických vrstvách slovníku jejích děl); V. Formánková–J. Syrovátková v NŘ 1962 (o jazyce a stylu); M. Obst v Divadle 1958 (o jejích div. referátech); L. Lantová v ČLit 1959 a v HD 1962; M. Jankovič v ČLit 1961 (Cesty ke skutečnosti v poč. socialistické prózy). — Další literatura v bibliografii H. Winklerové (1957). *II*

Helena Malířová

(roz. Nosková)

31. 10. 1877 Praha

17. 2. 1940 Praha

Se svou sestrou, herečkou Růženou Naskovou, našla brzy cestu k pokrokové mládeži, do Dělnické akademie i mezi anarchistické literáty kolem St. K. Neumanna →. Cestovala po Francii, Belgii, Holandsku, Itálii. Za srbsko-turecké války v r. 1912 odjela jako reportérka a ošetřovatelka na Balkán. Od r. 1913 žila ve Vídni, kde se seznámila s I. Olbrachtem →, vstoupila do sociálně demokratické strany a přispívala do jejího vídeňského orgánu Dělnických listů. Po návratu do Čech žila v Praze, od r. 1920 v Krči s I. Olbrachtem u jeho otce A. Staška (do r. 1936). R. 1920 se jako delegátka ilegálně účastnila 2. sjezdu III. internacionály v Moskvě. Aktivně se podílela na založení KSČ, zajížděla na český sever mezi horníky, kde zakládala komunistické skupiny, pracovala v redakcích Rudého práva, Komunistky, Rozsévačky, v ženském komunistickém hnutí. Přednášela na dělnických besedách, schůzích a táborech lidu, účastnila se stávek, protestních akcí atd. Pro svou revoluční činnost byla několikrát žalářována. Ani po dočasném rozchodu s KSČ r. 1929 nepřestala pracovat v dělnickém a protifašistickém hnutí. Jako delegátka pokrokových organizací navštívila Bulharsko, Rakousko, Německo, Rumunsko a r. 1936 republikánské Španělsko. — Přispívala do časopisů Rudé květy, Besídka Dělnických listů, Švanda dudák, Zlatá Praha, Zvon, Český svět, Národní obzor, Lumír, Novina, Rudé právo, Komunistka, Rozsévačka, Reflektor, Kohoutek, Národní osvobození (zde 1932 *Věčná Mariola*) aj.

Dílo H. Malířové obsahuje většinou povídky a romány, ale též divadelní hry, literaturu pro děti a mnoho novinářských článků knižně nevydaných. Prozaická tvorba z doby před první světovou válkou je nesena touhou po životě citově i smyslově plném. Líčí typy žen odstrčených, rozvrácených či opuštěných, toužících po lásce bez ohledu na společenské konvence *(Právo na štěstí, Víno)*; citovou vzpouru ženy vidí v souvislostech dobových a sociálních a tak dává svému úsilí o emancipaci širší platnost. M. dovede zachytit náladu, dojem, bezprostřednost citového prožitku; její povídky bývají improvizované a tím kompozičně uvolněné. O probojování svobody citů i smyslů proti měšťácké přetvářce se pokusila i v dramatu *(Bratrství)*. — V poválečném vývojovém období těžila M. tematicky z pobytu na Balkáně a z válečné problematiky *(Srdce nemá stání, Vítězství)* a vytvořila typ hrdinky, která uprostřed války dovede najít svou cestu *(Požehnání)*. Svá nejvýraznější díla napsala M. ve třicátých letech. Vedle romanticky laděné kroniky české měšťanské rodiny z minulého století *(Barva krve)* je příznačný zvláště román *Dědictví*, v němž M. podala osudy mladé dívky, jež se vymanila z klášterního prostředí a přes anarchismus se dostala k revolučnímu dělnickému hnutí, k pochopení činorodé práce pro společnost. I zde převažuje spíše fejetonový ráz, filmový záběr, mozaika příhod, pestrost osudů. Prozaické dílo M. se dovršuje vzpomínkově laděnou uměleckou zpovědí, básnicky silnou a lidsky vyrovnanou bilancí vlastní cesty životní *(Deset životů)*. — Průkopnický význam má její tvorba pro děti, v níž přetvářela tradiční útvar pohádkový z hlediska svého socialistického názoru. — Překládala z němčiny (H. Bahr, L. Feuchtwanger, Th. Mann), francouzštiny (V. Hugo), bulharštiny (Gabe) a srbštiny.

BIBLIOGRAFIE

Lidské srdce (Pp 1903), Bratrství (D 1905, i prem.), Neviditelné království (P 1906), Křehké květiny (Pp 1907), Ženy a děti (Pp 1908), Právo na štěstí (R 1908), Malé příběhy (Pp 1910), První polibky (Pp 1912), Víno (R 1912), Jarní rozhovory (Pp 1912), Rozkvetlá stráň (P 1913), Popel (R 1914, 2. změn. vyd. 1928), Srdce nemá stání (R 1918), Vítězství (R 1918, 2. díl románu Srdce nemá stání), Požehnání (R 1920), Blesk. Nebylo války (Pp 1921), Rudé besídky (politické fejetony, 1922), Osud zahradníka. Velký svátek (Dd pro mládež, 1922), Povídky s dobrým koncem (1923), Kouzelný plášť (pohádky, 1925), Tři hvězdy (D pro děti, 1925), Blesk a jiné povídky (1928), Zlatý závoj (pohádky, 1929), Blažené údolí (pohádky, 1929, pseud. Josefa Vysocká), Tři a jedna (R 1930), Barva krve (R 1932), Dědictví (R 1933), Pod kaštanem (pohádky, 1934), Nový rok (Bb 1936), Deset životů (R 1937). — Provedené hry: Přítel (1913). — Posmrtně: Mariola (R 1940), Stříbrný racek a jiné povídky (1951). — Výbory: Pilná rozsévačka (Pp pro děti, 1952, usp. O. Neumannová), Pohádky Heleny Malířové (1953). — Vybrané spisy H. M. v Čs. spisovateli od r. 1957.

LITERATURA

Jeden život (1948). K. Sezima v Krystalech a průsvitech (1928); R. Nasková v kn. Jak šel život (1941); O. Neumannová v předml. k Pilné rozsévačce (1952); Z. Eis v předmluvách k Vybraným spisům H. M. (1957—62) a k Mariole (1960). J. Fučík v Kmeni 1926—27; M. Pujmanová v Tvorbě 1937; V. Stejskal v NŽ 1952; M. Mikulášek a J. Špačková ve Sborníku prací filos. fakulty brněnské univ. 1955, řada literárněvědná (č. 2, o pohádkách). *rpz*

Jakub Malý

4. 8. 1811 Praha
7. 3. 1885 Praha

V Praze vystudoval gymnasium (1822 až 1829), filosofii (1829—30) a právnickou fakultu (1831—35). Přátelsky se stýkal mj. s Máchou → a Tylem →. Zprvu žil jako volný spisovatel, později jako učitel češtiny a cizích jazyků (angličtiny a francouzštiny) v pražských šlechtických rodinách. V l. 1835—44 a 1845—47 vydával Bibliotéku zábavného čtení, pomáhal J. Jungmannovi → při dokončování jeho Slovníku, zejména Dodatků a oprav. V l. 1840—43 vydával v neurčitých lhůtách časopis Denici a zároveň řídil Špinkovu tiskárnu v Praze (1842—44). V l. 1846 až 1847 a 1850 redigoval po Tylovi Květy, r. 1848 Poutníka. V r. 1848 byl členem Národního výboru, před perzekučními opatřeními uprchl do Vídně, odkud psal do pražských německých novin Constitutionelles Blatt aus Böhmen (pod šifrou m) a do vídeňské Slawische Zeitung. Po návratu redigoval politicky konzervativní Pražský prostonárodní list (1851—52). R. 1862 se stal po K. J. Erbenovi korektorem publikací Matice české a v l. 1859—74 byl spoluredaktorem (později redaktorem) Riegrova Naučného slovníku, do něhož napsal mnoho životopisných, literárněhistorických a kulturně informačních hesel. — Přispíval téměř do všech soudobých českých časopisů (zejména do Čechoslava, kde r. 1833 debutoval verši pod pseudonymem Budislav), do Jindy a nyní, České včely, do Šafaříkova Světozora, Časopisu Českého muzea, Živy, Poutníka od Otavy, Národních novin (pod šifrou K), do Zlaté Prahy, Národa, do Národních listů, i do pražských a vídeňských časopisů německých.

Malý patřil ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století k nejaktivnějším pracovníkům z okruhu spisovatelů soustředěných kolem J. J. Langra → a J. K. Tyla →. Je autorem mnoha časopiseckých statí, článků, kritik i knižních publikací, v nichž se s větším či menším zdarem pokoušel popularizovat výsledky soudobé vědy. Jako jeden z prvních se pokusil o umělecký přepis české lidové pohádky *(Národní české pohádky a pověsti)*. Překládal Lessinga, naučná díla Mignetova, Hellwaldova, Stanleyova, ale především Shakespeara (celkem jedenáct her). — Od počátku se objevovaly v jeho většinou kompilačních pracích některé negativní rysy, např. povrchní znalost předmětu, o němž psal, nepůvodnost myšlenek, nepříliš citlivý přístup k ideové stránce a k estetickému hodnocení uměleckého díla, jak se to např. projevilo v jeho posudcích pohádek B. Němcové. Stupňující se konzervativní ráz jeho smýšlení, i politického *(Politické zlomky)*, vyvrcholil po r. 1848. V polemice s J. Nerudou → a K. Sabinou → o nové podobě české literatury, v níž vystoupil už přímo jako mluvčí konzervativního, apolitického literárního programu, žádal, aby literární zobrazování skutečnosti uplatňovalo především národnostní hledisko a aby obraz života byl podřízen předem vymezené ide-

ji. V osmdesátých letech, kdy se objevovalo úsilí o pravdivý výklad revolučních událostí roku osmačtyřicátého, analyzoval v obsáhlém *Našem znovuzrození* český politický a kulturní vývoj za obrození a obnovil v něm výpady proti svým dřívějším odpůrcům (K. Havlíčkovi →) i proti mladé nastupující generaci májovců. Ve společenském a literárním kontextu byl M. typem zpátečníka brzdícího pokrokové tendence, probíhající českým životem.

BIBLIOGRAFIE

Národní české pohádky a pověsti (1838), Prostonárodní dějepis české země (1844—45, 7 sv.), Sebrané báchorky a pověsti národní (1845—46, 4 sv.), Krátká mluvnice česká pro Čechy (1845 až 1846, 2 sv.), Soustavní nástin slovesnosti (1848), Napoleon Bonaparte (1848—49, 2 sv.), Dějiny národu českého (1849), Vymožení Rudolfova majestátu (1850), F. L. Čelakovský (1852), Amerika od času svého odkrytí až na nejnovější dobu (1853—57, 6 sv.), Úvod k estetice (1853), Úvahy Čecha o novém zřízení Rakouska (1861), Politické zlomky (1862), Mezi vzkříšením (1862—63, pseud. Václav Pravda), Dějepis národu českého pro čtenáře každého stavu (1864, 2 sv.), Rukověť anglického jazyka (1870), Stručný obraz jazyka českého (1872) Vzpomínky a úvahy starého vlastence (1872), Soustátí severoamerické a jeho soustava (1872), Shakespeare a jeho doba (1873), Stručný všeobecný slovník věcný (1874—85, 9 sv.), Populární poučení o pravopise českém (1877), Vlastenecký slovník historický (1877), Naše znovuzrození (1880—84, 6 sv.) aj. — Z překladů: W. Shakespeare, Othello, mouřenín benátský (1843), Veselé ženy windsorské (1866), Konec vše napraví (1870), Mnoho povyku pro nic za nic (1862), Král Jindřich VI. (1858, 1859, 1866, 3 díly) aj.; E. G. Bulwer-Lytton, Poslední dnové Pompejí (1877); F. A. Mignet, Historie revoluce francouzské od 1789—1814 (1850); G. E. Lessing, Nathan moudrý (1865). — Výbor drobných spisů v Národní bibliotéce (1872—76, 3 sv.).

LITERATURA

K. Havlíček v kn. O literatuře (1955); J. Vlček v kn. Z Dějin (1960), M. Hýsek v LF 1919 (Jungmannova škola kritická). *mh*

Mandevillův cestopis

Český překlad středověkého spisu, za jehož autora byl neprávem pokládán John Mandeville (kolem 1300—72), anglický lékař, matematik, cestovatel. Skutečným autorem tohoto evropsky proslulého díla byl asi všestranně vzdělaný Belgičan Jean de Bourgogne, povoláním lékař, žijící v Lutychu ve 14. stol. Původně latinské vyprávění, plné smyšlenek a spjaté s rytířským prostředím, vzniklo zčásti z autorovy fantazie, zčásti jako kompilace z různých středověkých spisů. Přeložil je z německého převodu do češtiny kolem roku 1400 dvořan Václava IV., mistr Vavřinec z Březové →; těšilo se u nás větší oblibě než střízlivější cestopis Marka Pola zvaný Milión →, patrně dík autorově schopnosti poutavě vyprávět a dodat svým výmyslům zdání reálnosti. Jeho cílem bylo spíše vyhovět zájmu o exotické kraje, jemuž v té době bylo i v Čechách poplatno mnoho literárních památek, než podat věcné poučení. Tzv. Mandevillův cestopis se v Čechách četl po celá staletí, motivy z něho obohatily pohádkovou tradici a ještě za obrození jej vydal Václav Matěj Kramerius → jako lidovou knížku.

EDICE

Cestopis tzv. Mandevilla, vyd. F. Šimek (1963). *zi*

Antonín Marek

5. 9. 1785 Turnov
15. 2. 1877 Praha

Studoval gymnasium v Grüssau ve Slezsku, od r. 1801 filosofii v Praze, od r. 1804 bohosloví v Litoměřicích. Zde se stal členem kroužku žáků, které J. Jungmann → vyučoval češtině. Kaplanoval v Rožďalovicích, v Tatobitech, na Hrubé Skále (1815—20). Od r. 1820 farář v Týně u Rovenska, v l. 1823—1876 v Libuni, kde rozvinul širokou činnost buditelskou. Působil i jako školní dozorce na Turnovsku (1844—58). Významná byla jeho organizační práce pro Matici školskou. Od r. 1876 žil v Praze. — Přispíval do Hlasatele (poprvé 1807), Prvotin, do Puchmajerových → almanachů, Rozmanitostí, Čechoslava, Kroka (zde např. *Lovec aneb Oprava prohřešků proti duchu mluvy československé*). Některé básně otiskl poprvé Jungmann v Slovesnosti (1820). Někdy užíval pseudonymu Bolemír Izborský.

Marek byl spjat s J. Jungmannem celoživotním osobním přátelstvím (v bohaté korespondenci se obráží veškerá proble-

matika, jíž žila tato generace obrozenských vzdělanců) i svou literární činností. Byl jím podněcován k básnické tvorbě a snažil se naplňovat jeho program: psát umělecky náročnou poezii (i časoměrnou), obohacovat českou básnickou řeč. Mezi jeho nepříliš četnými básněmi vyniká „básnířské psaní" *Marek Jungmannovi* (z r. 1811, v Puchmajerových Nových básních 1814), v němž vyslovil cit lásky k vlasti, víru v budoucnost národa, ve slovanské společenství (před Kollárem →) a v sílu Ruska. Slovanskou myšlenku rusofilsky zbarvenou propagoval i ve stati *Slovan* (Jindy a nyní 1833). Na Jungmannovu výzvu snažil se přispět k vytvoření národní vědy svou *Logikou*, která položila základy českého filosofického názvosloví. Po řadu let pomáhal sbíráním materiálu při vzniku Jungmannova Slovníku. Jazykově vyspělé byly jeho překlady, zejména balad Schillerových, dále z Ovidia a Shakespeara (Omylové, 1823).

BIBLIOGRAFIE

Logika nebo Umnice (1820), Základní filosofie. Logika, Metafysika (1844). — Básnická poslání A. M. vydal J. Jakubec (1933). — Sebrané básně A. M. (původní i přeložené) vydal J. Jakubec v Novočeské knihovně (1935; 2. vyd. rozmnožil F. Šimek, 1953).

LITERATURA

J. Jakubec: A. M. (1896); J. V. Šimák: O A. M. (1927); C. Mařan — E. Pražák — F. Malý: Patriarcha slovanství P. A. M. (1947). F. Šimek ve sbor. Mnema (1926), v LF (1922, 1925, 1927, 1948, 1949) a v Naší vědě (1947—48). J. Jakubec a F. Šimek v předmluvách k Sebraným básním A. M. (1953, tam i soupis literatury); K. Berka ve sborníku Universitatis Carolina-Philosophica (sv. 1, 1955, o jeho zásluhách o českou logiku); J. Krystýnek ve sborníku F. Wollmanovi k sedmdesátinám (1958, o slovanské ideji u A. M.); J. Hrabák ve Studiích o čes. verši (1959). *mř*

Jan Jindřich Marek

4. 11. 1801 Liblín

3. 11. 1853 Kralovice u Plzně

Syn učitele, studoval gymnasium a filosofii v Plzni (1822), bohosloví v Praze (vysvěcen 1826). Byl kaplanem v Kralovicích a v Plasích, farářem v Kozojedech (od r. 1832) a v Kralovicích (od roku 1847). — Přispíval do Krameriových Vlastenských novin (poprvé 1819), Čechoslava, Dobroslava, Poutníka slovanského, Denice, Časopisu Českého muzea, Jindy a nyní, Květů, Časopisu pro katolické duchovenstvo, Vlastimila. Psal pod pseud. Jan z Hvězdy.

V rané tvorbě básnické (*Píseň česká* byla zhudebněna B. Smetanou) i prozaické byl J. J. Marek typickým, ale zároveň dosti osobitým představitelem českého preromantismu, proudu, který se vyznačoval zdůrazněnou citovostí, elegičností, náměty z blíže neurčeného dávnověku a květnatým, nadneseným slohem. Koncem třicátých a počátkem čtyřicátých let se M. pokusil o sentimentální novelu ze současnosti jednak z prostředí měšťanského (*Známosti z průjezdu, Harfenice*), jednak šlechtického (*Volšanský zámek*, kde vyslovil své konzervativní názory na soudobé evropské společenské a literární dění), jinak se však v tomto období průkopnicky soustředil hlavně na historickou prózu. Chtěl v ní podat takový obraz minulosti, který by mohl být poučením pro přítomnost, což u něho konkrétně znamenalo podporu liberální, nerevoluční ideologie české předbřeznové měšťanské společnosti. Povídky *Jarohněv z Hrádku* (z doby Jiřího Poděbradského) a *Mastičkář* (z časů Jindřicha Korutanského) si berou za námět zápas o uchování nebo upevnění národní existence a usilují, přes pozůstatky preromantického slohu, o věrnější zobrazení minulého života, opírajíce se v tom jak o příklad románů W. Scotta, tak o studium pramenů. V obšírném rozboru těchto povídek (ČČM 1846) formuloval Tyl → poprvé požadavky realistických základů historické prózy.

BIBLIOGRAFIE

Básně (1823), Konvalinky aneb Sbírka původních romantických povídek z starobylých i novějších časů (1824, 1828, 2 sv.), Známosti z průjezdu (P 1838), Balady, romance, pověsti a legendy (1843), Jarohněv z Hrádku (P 1843), Písně a jiné drobné básně (1843), Mastičkář (P 1845), Drobné povídky (1845, 2 sv.). — Zábavné spisy Jana z Hvězdy u J. Pospíšila v Hradci Králové v l. 1843—47 (10 sv.), Sebrané spisy u I. L. Kobra v l. 1873—76 (3 sv.).

LITERATURA

F. Zákrejs v dosl. k 3. sv. Sebraných spisů (1876); F. Vodička v kn. Počátky krásné prózy

novočes. (1948, o Konvalinkách); F. Stuchlý v dosl. k Mastičkáři (1957). *mř*

Jiří Marek

30. 5. 1914 Praha

Studoval na gymnasiu v Praze a v Písku (maturita 1933). Po absolvování češtiny a němčiny na filosofické fakultě University Karlovy (1938) učil ve Strakonicích, Soběslavi, Náchodě a v Praze. Po osvobození se stal osvětovým inspektorem (1946), pak znovu učil v Praze, po r. 1948 byl redaktorem Lidových novin, Rudého práva a šéfredaktorem Světa sovětů. V l. 1954—59 byl ředitelem Čs. státního filmu, od r. 1961 je docentem české literatury na Institutu osvěty a novinářství v Praze. — Příspěvky v Rudém právu, Tvorbě, Dikobrazu, Lidových novinách, Světě sovětů, Květech, Kultuře aj.

Jiří Marek vyšel za okupace z běžné podoby dobové psychologické prózy, zaměřené na obraz milostných vztahů. Po osvobození orientoval tematicky celou tvorbu na současné konstituování socialistického řádu nebo na ta historická období, kdy se v boji pokrokových sil s reakcí vítězství socialismu připravovalo *(Nad námi svítá)*, psychologickou metodu však v podstatě neopustil. I ve své nejzdařilejší próze, v baladicky laděném příběhu pěti parašutistů probíjejících se ke svému oddílu *(Muži jdou v tmě)*, věnoval podstatné místo psychologické analýze nerozhodného intelektuála zmítaného společenským zápasem a konvenčnímu trojúhelníku muže mezi dvěma ženami; podobně v románu *Za tebou stín*, založeném látkově na politicky pohnuté minulosti Hlučínska, dominuje obraz člověka žijícího v úzkosti a ustavičném strachu z odhalení jeho válečné minulosti. M. obratné vypravěčství, které dokáže pohotově beletrizovat aktuální otázky, uplatnilo se zvláště v humoristických a satirických povídkách *(Zasmějte se včerejšku, Z cihel a úsměvů, Střelnice)*. — M. je typický povídkář: ve svých prózách se nejčastěji omezuje na několik postav a zachycuje jen krátký úsek jejich života, pěstuje s oblibou malé žánry a miniatury (povídku, fejeton, reportáž, „mikropovídku"), má sklon k mozaikovité výstavbě příběhu a k členění románové formy na drobnější uzavřené celky; soustředěný záběr reality se však leckdy stává záběrem skutečnost zužujícím a zdrobňujícím. — M. píše i filmové scénáře (Případ Z-8, Vítězná křídla, Nad námi svítá, Všude žijí lidé) a televizní hry.

BIBLIOGRAFIE

Život se nevrací (Pp 1944), Pečeť věrnosti (R 1944), Muži jdou v tmě (P 1946), A. S. Puškin (popularizační studie, 1946), Josef Jungmann (popularizační studie, 1947), Veselé pohádky vzhůru nohama (1947), Pan Severýn (Pp 1947, pseud. Jemar), Vesnice pod zemí (R 1949), Nad námi svítá (Pp 1950, st. cena), Hovoří matka (P 1951), Jak se Honza králem nestal (D pro mládež, 1951, prem. 1950), V krásné zemi (Rpe 1951), Radostná setkání (Rpe 1951), Zasmějte se včerejšku (Pp 1953), Z cihel a úsměvů (Pp 1953), Mladí bojovníci (Pp pro mládež, 1953), Země pod rovníkem (cestopisné črty, 1956), Desatero skořicových květů (cestopisné črty, 1957), Malá dramata (Pp 1960), Železný Míša (P pro mládež, 1961), Žít mezi lidmi (Pp 1961), Střelnice (Pp 1962), Úsměvné pobřeží (cestopisné črty, 1962), Za tebou stín (R 1962).

LITERATURA

F. Buriánek v dosl. k Vesnici pod zemí (1951); J. Hájek v kn. Literatura a život (1955); J. Petrmichl v dosl. ke kn. Muži jdou v tmě (1962).

Jan Mareš

15. 2. 1914 Rouen, Francie

Narodil se ve Francii, kam jeho otec odešel za prací. Po návratu do vlasti prošel dlouhou řadou nejrůznějších zaměstnání (slévárenský jádrař, redakční elév, herec, pracovník aparátu KSČ v l. 1929—30, přidavač na stavbě, reklamní kreslíř, číšník, knihovník, pískař, boxer v boudách). Po okupaci ČSR utekl přes Polsko do SSSR, kde byl nakonec zástupcem velitele pro věci politické 1. čs. armádního sboru. Po válce pracoval jako tělovýchovný instruktor, ředitel nakladatelství Naše vojsko, přednosta oddělení na hlavním štábu aj. — Publikovat začal v sedmnácti letech v královéhradecké Pochodni, psal pod pseud. dobrodružné povídky do Ahoje, Listu pánů a hochů, Našince, v Polsku do časopisu Czarno na białem, na frontě redigoval Naše vojsko v SSSR a

Za svobodné Československo, po válce příspěvky v Rudém právu, Svobodném Československu, Literárních novinách, Národním osvobození, Dikobrazu, Krokodýlu aj. Uspořádal sborník válečného humoru Sovětské armády Vítězný smích (1946). Užíval pseudonymů Jiří Darin, Eliáš Summ, S. Eliáš, svob. Smutný, J. Šklíba, Ivan Hoe, M. Jan atd.

Větší část Marešových próz těží námětově z války. Jejich předností je odpor k patosu a sentimentalitě, drsná kresba situací a charakterů, jejich nedostatkem však kronikářská popisnost a figurkářství. Největšího úspěchu dosáhl několika příběhy psanými pro děti, v nichž proti romantizovaným a heroizovaným válečným dětským hrdinům zvolil za hrdiny prosté děti a postavil je doprostřed všedních, střízlivě kreslených válečných dějů *(Piskle)*. — Překládá z ruštiny (Bek, Gajdar, L. N. Tolstoj, Paustovskij aj.) a ze slovenštiny (H. Volanská).

BIBLIOGRAFIE

Zamřížované zpěvy (Bb 1937, pseud. J. Darin), Morová stopa (Rpe 1944 v Moskvě s pseud. J. Darin, 1945 s vl. jm. v ČSR), Sokolovo (Rpe 1945, s B. Reicinem), Budeme bránit tátu, mámu (Bb pro děti, 1946), U Kyjeva za Prahu (dram. pásmo, 1948), Se sportovním pozdravem (Pp 1951), Celým srdcem (Pp 1952), Piskle (P pro mládež, 1952), Náčelník Spal (D 1953), První prapor (R 1955), Laskavec (Pp 1956), Stříbrná chvíle (Pp 1958), Práče (P pro mládež, 1959, zfilm.), Tři orlí pera (R 1959), Brácha a já (P 1961), Gaučo a milionář (P pro děti, 1962). — Provedené hry: Dukla (1950, s M. Fáberou), Kopist ve štábu (1953).

LITERATURA

F. Benhart v NŽ 1953. *vká*

Jaroslav Marcha

(vl. jm. Dominik Nejezchleb)

26. 5. 1880 Babice u Brna

20. 12. 1961 Brno

Po soukromých studiích hospodařil na svém statku. Od r. 1907 působil v olomoucké, od r. 1908 v brněnské redakci Selských listů. R. 1910 se stal členem vedení agrární strany na Moravě a ve Slezsku, kterou zastupoval od r. 1920 v poslanecké sněmovně, od r. 1935 v senátě. Aktivně se také zúčastnil kulturního života na Moravě. Procestoval téměř celou Evropu, zejména balkánské země. Přispíval do hospodářských rubrik několika zemědělských novin, redigoval Hospodářsko-politickou knižnici (od 1919). Politické práce uveřejňoval pod pseud. Bezejmenný, Stanislav Vichr, Roman Vlach, Petr Západ.

Z Marchovy rozsáhlé tvorby je umělecky nejzralejší kniha *Ptačí chléb* s pokračováním *Kamarádi lesů*, o vlastním dětství uprostřed přírody a venkovských kamarádů. Zdánlivá tříšť drobných chlapeckých dobrodružství, smyslového okouzlení, hravé fantazie i prvních střetnutí s životní tragikou je šťastně sjednocována autorovým oddaným, důvěrně humorným vztahem k mládí, k tomuto vždy znovu se opakujícímu prvotnímu stavu neomezené lidské svobody. K tak vyváženému obrazu života nedospěl M. později ani ve svých povídkách o rázovitých venkovanech, ani v črtách a fejetonech z loveckého života s bystrým pozorováním přírody. K hlubšímu uměleckému zobecnění nedospěl ani v poezii, většinou epické *(Pastýř z Javorníků, Čtyři louky)*, v níž podobně jako v některých prózách žaluje na ničení přírody a partiarchálního způsobu venkovského života průmyslovou civilizací.

BIBLIOGRAFIE

Žena po kotník v bahně (Pp 1905), Potulky (Pp 1906), Ptačí chléb (Pp, 2 sv. 1921, 3. sv. s názvem Kamarádi z lesa 1923), Na dědině (Pp 1927), Od regimentu k regimentu (Pp 1927), Z babiččina kraje (Pp 1928), Halali haló (Pp 1928), O zvěři královské a verbeži ptačí (Pp 1931), Chvíli v Řecku (Fí 1934), Zlatá v zelené (Pp 1935), Stromy a lidé (Pp 1935), Zpěvy na Jugoslávii (Bb 1936, 1. sv. Listů z cest), Řeč země (Bb 1936), Pastýř z Javorníků (B 1937), Listy z cest (Bb 1939, 2. sv.), Čtyři louky (B 1940), Besedy s klukem Smoleňou (P 1940), Z okna pokojného domu (Pp a vzpomínky, 1940), O lidech humorných (Pp 1940), Bouda pod Těšankou (Pp 1943), Starověrské písničky (Bb 1944).

LITERATURA

K. Sezima v Maskách a modelech (1930). *mj*

Jaroslav Maria

(vl. jm. Jaroslav Mayer)

24. 2. 1870 Rakovník

pravděpodobně 8. 11. 1942 Osvětim

Studoval na gymnasiu v Benešově, Hradci Králové a v Praze, kde absolvoval i práva (doktorát 1893). Byl koncipientem v Rakovníku a v Hradci Králové, později (od r. 1898) adjunktem v Litoměřicích. Od r. 1909 působil jako advokát v Táboře. — Příspěvky otiskoval v Moderní revui, Pramenu, Cestě, Rozpravách Aventina aj. Hojně cestoval, zvláště po Itálii.

Maria vyšel z okruhu Moderní revue, byl trvale poznamenán dekadencí a krajním naturalismem. Nejznámější jsou jeho dramatické trilogie, ovlivněné Ibsenem, v nichž jednak líčí rozklad rodu i jedinců, jednak nahlíží pod kulturní lesk italské renesance a zbavuje velikosti její historické osobnosti. V románech, v nichž často těžil ze svých zkušeností advokáta, odhaluje M. s brutalitou a naturalistickou zálibou v jevech nepřirozených různá prostředí, zachycuje život mnoha společenských vrstev (soudců, diplomatů, vojáků, bankéřů, úředníků, učitelů aj.) a zajímá někdy i kritické stanovisko k soudobým poměrům (*Panstvo v taláru* aj.). Často si však libuje v exkluzívních, dráždivých námětech, rutinovaně rozvíjí napínavý děj. Píše o lidech pudových, rozvrácených, psychicky abnormálních způsobem namnoze povrchním, nadbíhajícím nevkusu, laciné popularitě a senzaci. — Známé jsou eseje o italské přírodě a kultuře *Itálie a my*.

BIBLIOGRAFIE

V podvečer věku (dramatická trilogie, 1898; Prokurátor Rein, Děti pana prokurátora, Soumrak), Dobráci (D 1899), Dramatická sonáta (dramatická trilogie: Johana Radimská, 1904, Irrlacherové, 1907, V exilu, 1907), Werther (R 1907), Má jest pomsta (D 1908), Tristan (D 1908, prem. 1915), Helénská kněžna (D 1911), Michelangelo Buonarroti (D 1912), Spravedlnost (R 1917), Parisina (D 1918, prem. 1917), Torquato Tasso (D 1918, i prem.), Dolfa (D 1919, i prem.), Menší prózy (1919), Památník Jaroslavu Jeremiášovi (P 1919), Lucrezia Borgia (D 1920, prem. 1921), My a vy (D 1920; připojena aktovka Mrtví vládnou), Kyvadla věčnosti (R 1920, 3 sv.), Lichoběžník (D 1922), Tajnosnubní (R 1922, 2 sv.), Panstvo v taláru (R 1924, 2 d.), Sladký upír (R 1925), Itálie (cestovní příručka, 1925), Emauzy (D 1926), Olginka (P 1927), Dekameron melancholický (Pp 1927), Světice, dámy a děvky (R 1927, 2 sv.), Viktorka (P 1928), Dvě slzy (Pp 1928), Váhy a meč (R 1928), Ďábelská nokturna (Pp 1928, 2 sv.), V objetí železné panny (P 1928), Raketa a míč (P 1929), Vojáci a diplomati (R 1930, 3 sv.), Parnas (R 1930, 3 sv.), Peklo (R 1931), Korále (Ee 1932), Jedy (R 1932) Itálie a my (Ee 1932), Tajemství sexu (R 1934), Kantoři a inspektoři (R 1934), Bankéři a proletáři (R 1934), Sodoma (R 1935, 3 sv.), Chudina (R 1935), Hilar (studie, 1935), Advokáti (R 1937), Král (R 1937), Zdeňka Braunerová (studie, 1937), Žena a soud (R 1938) aj. — Sebrané spisy začaly vycházet r. 1928 v nakladatelství Sfinx (jen 3 sv., nedokončeno).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 7 (1953, o hře Má jest pomsta) a v ŠZáp 1934—35 (Soumrak našeho slovesného umění — o románu Sodoma); K. Sezima v kn. Krystaly a průsvity (1928, Justiční trilogie); F. Götz v kn. Básnický dnešek (1931). *rpz*

Vlastimil Maršíček

14. 11. 1923 Postupice u Benešova

Syn venkovského učitele Jana Maršíčka (1886—1952), vlastivědného pracovníka, autora knih pro děti. Bratr Ladislav (1914—36), pracovník levicového vysokoškolského hnutí, psal a tiskl verše (posmrtně Skryté jizvy), spoluzakladatel literární skupiny Kov (odnož Bloku). V. M. vystudoval pardubické gymnasium (1942), pak pracoval v továrně na léky, v l. 1945 až 1949 redaktor deníku Práce, od r. 1952 v ústředním sekretariátě Svazu čs. spisovatelů, nyní jako vedoucí pracovník ideově tvůrčího oddělení. Začal publikovat v pardubické revui Prostor. Příspěvky v mnoha listech a v rozhlase. Uspořádal několik antologií (mj. Rozlet, 1954; Bulharské jaro, 1957).

Básnická tvorba Maršíčkova vychází z poznání kraje dětství a z lásky k němu. Jestliže v prvotině je obraz nového jara české země podán ještě se schematickým rozvržením světel a stínů, v *Lípách* se už M. probírá k osobitosti; básník si uvědomuje, jak je „ještě mnoho křivd a závisti, zla a bezpráví", a hledá příklad mravní pevnosti a hrdosti v rodinné tradici. Na důvěrné znalosti venkovského života jsou založeny také M. práce pro

děti, zejména leporela *Na vsi* a *U potoka*. Básnickou skladbu *Rybář a sen* inspirovaly úspěchy astronautiky. Významnou částí M. díla jsou překlady, především ze španělštiny.

BIBLIOGRAFIE

Počitadlo (Bb pro děti, 1950), České jaro (Bb 1952), Dva světy (Pp pro mládež, 1953), Na vsi (Bb pro děti, 1956, 2. přeprac. vyd. 1959), Lípy (Bb 1957), U potoka (Bb pro děti, 1957), Rybář a sen (B 1960). — Z překladů: José Martí, Prosté verše (Bb 1953), Padají z nebe květy (Bb 1958), Jannis Ritsos, Nespavost (Bb 1959), Miguel Angel Asturias, Hádání z vlastní ruky (Bb 1961). *mb*

Miloš Marten

(vl. jm. Miloš Šebesta)

4. 2. 1883 Brno

23. 7. 1917 Přepeře u Turnova

Vyrůstal v kultivovaném měšťanském prostředí rodiny vysokého úředníka. Studoval na gymnasiu v Brně, po maturitě (1901) byl zapsán na právnické fakultě v Praze (doktorát 1906); žil střídavě v Praze (v l. 1912—14 byl konceptním úředníkem pražského magistrátu), v Brně a v Herálci u rodičů. V jeho životě mělo velký význam přátelství s malířkou Zdenkou Braunerovou, která také v l. 1905 až 1917 graficky upravovala a ilustrovala všechny jeho knížky. V první světové válce sloužil v Praze, v Uhrách a na ruské frontě (1915). — Literární kritiky začal publikovat v patnácti letech; od r. 1898 psal do Moderní revue a Pozoru, později zejména do Volných směrů a České revue. Překládal z francouzštiny (P. Claudel, E. Bourges aj.).

Marten vstoupil do literatury jako kritik, seznámený s francouzskou potainovskou kritickou reakcí a zároveň ovlivněný představami dekadentního aristokratismu v umění. Stal se také výrazným představitelem Moderní revue v prvních letech dvacátého století, kdy se v této revui začala původní dekadentní negace zaměřená na prokleté básníky posunovat směrem k dekorativnímu novoromantismu a k názorovému konzervativismu, vyjádřenému zejména příklonem ke katolicismu. M. vyšel z epigonsky strnulého a netvůrčího poměru k autorům uctívaným dekadencí a z pojetí umění jako projevu pudů slepé vůle; tato orientace se projevila zvlášť výrazně v jeho vlastní beletrii, opakující až únavně motivy pozdně romantické západní prózy (Wilde, Péladan, Barbey d'Aurevilly). Později se M. pod vlivem klasicizujících katolických autorů, jež poznal blíže za svého delšího pobytu ve Francii a v Itálii v l. 1906—07 (Claudel, Suarès), přiklonil k ideálům latinského tradicionalismu, racionalismu a klasicismu; tuto proměnu doprovázela názorová konverze ke katolicismu. — M. kritické dílo trpí většinou pedantickým, ke konkrétnímu literárnímu materiálu necitlivým lpěním na předem přijatých a dogmaticky uplatňovaných zásadách; překonává je jednak některými výstižnými charakteristikami francouzských literátů v *Knize silných*, zejména však ve studiích o českých básnících *(Akord)*, v jejichž duchovní podstatě se pokouší zachytit specifičnost národního tvůrčího typu.

BIBLIOGRAFIE

Otokar Březina (E 1903, přeprac. 1915), Edvard Munch (E 1905), Styl a stylizace (E 1906), Cyklus rozkoše a smrti (Pp 1907, přeprac. 1925), N. K. Rerich (E 1909), Kniha silných (Ee 1910), Julius Zeyer (E 1910), In memoriam Karla Hynka Máchy (E 1910), O básníka (Ee 1911), Cortigiana (Pp 1911), Karikatura věků (E 1912), Dravci (Pp 1913), Akord (Ee 1916), Nad městem (E 1917). Řada drobnějších prací vyšla posmrtně bibliofilsky. — Korespondence: Z. Braunerové (několik listů z válečného roku 1915, vyd. J. Portman 1932), s F. X. Šaldou (1941, vyd. E. Chalupný). — Dílo M. M. u Kuncíře v l. 1924—29 (4 sv.). — Bibliografii díla M. Martena sestavil V. Bitnar (1924).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 10 (1957); K. H. Hilar v kn. Odložené masky (1925). E. Chalupný v Kmeni 1917—18. *ll*

Vojtěch Martínek

11. 4. 1887 Brušperk u Frýdku-Místku

25. 4. 1960 Ostrava

Vystudoval gymnasium v Ostravě (1900 až 1908); na filosofické fakultě v Praze studoval češtinu a němčinu; r. 1912 studoval i v Bonnu (doktorát 1916 dizertací Hálek a polský romantismus). Učil na českém gymnasiu v Ostravě (od 1914 až do 1947 s přerušením v době okupace

1941—45, kdy byl dán do výslužby). Přitom byl v l. 1915—19 obecním tajemníkem v Hrabůvce, v l. 1920—22 spravoval městskou knihovnu ve Vítkovicích, 1919—23 byl dramaturgem ostravského divadla, 1919—20 pracoval v tiskové sekci československé plebiscitní komise pro Těšínsko, účastnil se pedagogické a osvětové činnosti na Ostravsku, také v rozhlase. V l. 1915—20 byl jednatelem a od r. 1946 předsedou Moravského kola spisovatelů aj. Cestoval po Polsku, Německu a Litvě. R. 1955 byl jmenován zasloužilým umělcem. — Publikovat začal jako gymnasista (asi v r. 1905) pod různými pseudonymy v krajinských časopisech Ostravský deník a Radhošť. Od r. 1908 byl literárním referentem Ostravského deníku (od roku 1918 Moravskoslezský deník, za okupace Národní práce), v němž až do r. 1942 redigoval kulturní rubriku, nedělní beletristickou přílohu a románovou přílohu a uváděl do literatury řadu mladých autorů. Redigoval Moravskoslezský sborník (1918—20) a jeho beletristickou přílohu Naše země (1918 až 1920), Černou zemi (zábavnou a poučnou část, 1924 až 1928) aj. Přispíval verši, prózami, články, literárními studiemi, literárními a divadelními referáty a poznámkami do četných časopisů a novin (Menšinová revue, Moravský venkov, Moravské listy, Novina; Moravskoslezská revue, Slezský sborník, Jeviště, Naše doba, Rozpravy Aventina, Československé divadlo, Nové české divadlo, Kolo, Naše Valašsko, Literární noviny aj., do různých sborníků a almanachů. V novinách užíval šifer V. M., M., mk., m., v mládí i pseud. P. Modest a Václav Staněk. Uspořádal sborníky O Slezsku a Ostravsku (1912), O Husovi a z Husa (1915), Ostravský památník (1922), Fr. Sokol Tůma (1926) aj., spoluredigoval sborníky Od Ostravice k Radhošti (1941) a Kahan nad černou zemí (1948). Uspořádal výbory Aforismy a myšlenky J. S. Machara (1910), Jaroslav Vrchlický, Myšlenky a aforismy (1910), Z českého Parnasu (1912), Český humor (1913), Z moravské poezie (1914) aj.

Literární tvorbu začal Martínek verši pod vlivem poezie J. S. Machara →. Východisko z krizí milostných i názorových *(Básně)* nalezl v přimknutí k domovu, představovanému nejen krajinou dětství, ale i průmyslovou Ostravou *(Píseň o domovině)*. — Hlavní význam M. díla je však v próze, navazující především na tradici venkovského realismu. Od prvních povídkových knížek, líčících tragické, výjimečné osudy lidí z Pobeskydí, dospěl k rozsáhlým pracím, podávajícím ve svém souhrnu obraz století vývoje na Ostravsku. Rozklad patriarchálních poměrů a úpadek starého cechovního života rodného městečka od čtyřicátých do devadesátých let 19. století vlivem pronikajícího průmyslu ukázal v románu *Stavy rachotí*. Obě trilogie *(Černá země, Kamenný řád)*, v nichž rozvíjí obraz společenského vývoje od devadesátých let až do čtyřicátých let našeho století, zaměřují se na hospodářské a sociální přeměny kraje. Kolem osudů bývalého pacholka, sedláka a burmistra Jakuba Obervy a jeho dvou synů seskupil M. v první trilogii *(Jakub Oberva, Plameny, Země duní)* dramatický obraz let, kdy velkoprůmysl postupně pohlcoval a zároveň germanizoval dosud zemědělské obce; trilogii dovedl až před konec první světové války, kdy v ostravském proletariátu uzrálo přesvědčení, že jeho síla je v solidaritě. Umělecké celistvosti Černé země nedosahuje druhá trilogie *(Kamenný řád, Meze, Ožehlé haluze)*, dovedená až do let nacistické okupace. Konflikt mezi selskou rodovou tradicí a novou sociální realitou, mezi tvrdošíjně chápanou povinností ke gruntu a touhou po volnosti a štěstí řeší M. (podobně jako v trilogii první) v rovině generačního sporu. K plastičnosti M. obrazů přispívá využívání vhodně stylizovaného dialektu. — Z rozsáhlé literárněhistorické činnosti, kterou doprovázela i bohatá činnost kritická, jsou nejzávažnější studie věnované P. Bezručovi, J. S. Macharovi a několika moravským autorům (Sokol-Tůma, M. Jahn); dílo vykládá z jejich osobního života, z doby a prostředí se snahou podat jejich osobnost úhrnně. Z M. zájmu o literární a kulturní historii vyrostl útvar beletrizovaných popularizačních medailónů, psaných původně pro rozhlas a vydávaných pak knižně, i román *Zrádce národa*, pokoušející se o výklad rozporné osobnosti Sabinovy.

BIBLIOGRAFIE

Antika v poezii Macharově (1909), Básnické dílo Petra Bezruče (1909), Cesty (Bb 1909), Josef Uher (1909, šifra V. Mk.), Adolf Heyduk (1910), Emil Zola (1910), F. X. Svoboda (1910, šifra V. Mk.), J. K. Šlejhar (1910, anonymně), Jan Kollár (1910), Karolína Světlá (1910), Adolf Brabec (1910, šifra V. M.), Maxim Gorkij (1910, anonymně), Nová česká literatura (1910, 3 sv.: Poezie, Povídka a román, Drama), Sešit sonetů (Bb 1910), Žena v životě některých básníků českých I—II (E 1910, anonymně), Pluh života (Pp 1911), J. S. Machar (1912), Jsme synové země (Bb 1912), Básník silného cesství. J. S. Machar (1914), Petr Bezruč (1917; přeprac. 1924), Slezsko v literatuře krásné (1918), Zahrada (Bb 1917), Svatopluk (D 1918, i prem.), Viktor Kamil Jeřábek (1919), Tichá píseň (Bb 1920), František Sláma, slezský buditel (1920), J. S. Machar (1920), Utrpení lidu na Těšínsku (plebiscitní tisk, 1920), Z těšínské minulosti (plebiscitní tisk pro mládež, 1920), Než se kořeny uchytí . . . a jiné povídky (1923; titulní povídka samostatně 1934, přeprac. 1941; Povídka o Maryčce hříšnici samostatně a přeprac. 1944), Literární život slezský (1925), Jakub Oberva (R 1926, přeprac. 1954, 1. díl trilogie Černá země), Povídka o Popelce (1926), Ráj srdce (Bb 1926), Z Litvy a o Litvě (cestopis, 1926), Svět kouzel a divů (pohádky, 1927), Žena a peníze (R 1928, 2 sv.), Básně (1929, souborné vyd. sbírek Zahrada, Tichá píseň, Ráj srdce a nového cyklu Noci), Duhový pták (pohádky, 1929, rozšíř. 1943 pod názvem Čarovné kvítí), Ostravská píseň (P 1929), Plameny (R 1929, přeprac. 1954, 2. díl trilogie Černá země), Knížka pohádek o dracích, čarodějnicích a princeznách (1930, přeprac. 1946 pod názvem U jasného plamene), Země duní (R 1932, přeprac. 1954, 3. díl trilogie Černá země), Romance o Ondrášovi (P 1933), Cesta nikdy nezarostla (stať, 1934), Na křižovatkách národního ducha (Ee 1936), Tři větévky jalovcové (Pp 1936), rozšíř. 1941 pod názvem Větévky jalovcové), Zrádce národa (R 1936), Až na dno (R 1937, přeprac. povídka Proud z knihy Pluh života), Píseň o domovině (Bb 1937), Pro české divadlo (medailóny, 1937), Kousek země (Ff 1937), Stavy rachotí (R 1939), Pochodně a světýlka (medailóny, 1940), Kamenný řád (R 1942, 1. kniha stejnojmenné trilogie), Trojí cesta Blažeje Potěšila (R 1942), Kalendář básníkův (Bb 1943), Metoděj Jahn (1943), F. X. Svoboda (1944), Meze (R 1944, 2. kniha trilogie Kamenný řád), Jizva na tváři (R 1946), Monology Jury Třanovského (Bb 1946), Postavy mých románů (přednáška, 1947), J. S. Machar (1948), Na cestách národního ducha (medailóny, 1948, souborné vyd. knih Na křižovatkách národního ducha, Pro české divadlo a přeprac. knihy Pochodně a světýlka), Kus života (vzpomínkové fejetony, 1949), Píseň nového dne (Bb 1952), Ožehlé haluze (R 1956, 3. kniha trilogie Kamenný řád), Zelená a černá domovina (výbor z poezie a prózy, 1954), František Sokol Tůma (1957). — Bibliografie: J. Vondra, J. Podzimek, Bibliografie knižního díla V. M. (1961).

LITERATURA

Dr. V. M. — jeho život a dílo (1937); Kytice z domova (1947); Z. Bár: V. M. (1948); V. Fícek: V. M. — lit. vědec (1960); A. **Závodský**: Nad prózou V. M. (1960). J. Š. Kvapil v dosl. ke Kamennému řádu (1942); D. Šajtar v kn. Pět studií ve znamení P. Bezruče (1960); Z. Vavřík v dosl. k románu Stavy rachotí (1962). B. Slavík v Našem Valašsku 1937—38; F. Wünschová v LF 1947 (o lexikálních zvláštnostech v jeho díle); J. Svoboda ve Slezském sborníku 1957; A. Sivek tamtéž 1960 (o jeho pohádkách). *pp*

Jiří Mařánek

12. 1. 1891 Milevsko
4. 5. 1959 Praha

Dětství prožil v rodišti, Vysokém Mýtě a v Praze, tam a v Roudnici vystudoval r. 1910 gymnasium (v l. 1907—10 členem kapucínského řádu). V Praze po studiích na fakultě lékařské a právnické vystudoval filosofii (estetiku a hudební vědu). V l. 1917—41 byl úředníkem účtárny Zemského úřadu, v l. 1945—48 pracoval ve filmovém odboru ministerstva informací. — M. literární počátky spadají už do let gymnasijních (poprvé 1909). V Praze spolupracoval s Lípou a Šaldovým Kmenem a zvlášť živě se účastnil popřevratového literárního ruchu: byl členem Devětsilu a spolu s E. F. Burianem → a C. Blattným vydával hudební leták Tam-Tam (1925). Dále přispíval do Literárních novin, Lidových novin, Lumíru, Panorámy, Magazínu DP, Rozprav Aventina, Rozhledu, ReDu, U-Bloku, Tvorby aj. Napsal několik filmových scénářů, mj. o B. Smetanovi. R. 1956 byl jmenován zasloužilým umělcem.

Mařánek psal dramata, výpravnou prózu, eseje, hudební libreta. První část jeho tvorby je ve znamení tvárných výbojů a experimentů generace: obsahuje satirické grotesky s polodetektivními zápletkami, v nichž pranýřuje maloměšťáctví *(Výstřel naslepo, Ještěrka v červeném bludišti)*, kariérismus, chytrácství a přizpůsobivost *(Utrpení pětihranného Boba)*, moderní šarlatánství *(Kouzelný deštník)*, politické a diplomatické podvodnictví *(Amazonka a břichomluvec, Pohřeb Rogera mladšího)*, kapitalistické kořistnictví *(Objev Diogena Franka)*. Řadou dílčích postřehů i celkovou koncepcí některých příběhů proniká do složitého soukolí

společenských vztahů buržoazní republiky. Za napínavými a vtipnými, až groteskními příběhy s nádechem senzačnosti (někdy i fantastickými) skrývá se smutek nad lidskou malostí, omezeností doby a profanací umění. Toto období M. díla je převážně ve znamení poetismu, autor se však neuzavírá ani jiným moderním směrům (zpočátku expresionismu, později surrealismu), jejichž postupů využíval často i v parodistické podobě. — Druhou část M. tvorby (od r. 1938) vyplňují především romány a povídky, které současníkům přibližují v aktuálním jinotaji (v souladu se silnou dobovou tendencí) historické postavy. Pro svou historickou prózu volí většinou látku a postavy z rodných jižních Čech (Záviš, Petr Vok z Rožmberka). Stejně, jako v satirách chce v zrcadle minulosti hodnotit současnou dobu a moderního člověka, přitom typem svých hrdinů staví do popředí těchto děl renesanční ideál plného a všestranného života. Příběhy z minulosti se snaží povzbudit národní hrdost, lásku k lidu, tradicím a umění; mnohde se však nedokázal vyvarovat sentimentality a šablonovitosti. — M. umělecký profil byl výrazně poznamenán jeho zájmem o hudbu; sám komponoval, psal operní libreta pro O. Ostrčila (Honzovo království), J. Zelinku (Srdce na prázdninách) a O. Jeremiáše (Enšpígl). Celý život provázel M. zvláště zájem o osobnost B. Smetany, v němž viděl nesmlouvavého bojovníka za velké a pravdivé umění a jemuž vedle esejů věnoval i biografický román *(Píseň hrdinného života)*.

BIBLIOGRAFIE

Člověk překážel (D 1919), Hydra (D 1921), Smetanovské meditace (Ee 1924), Výstřel naslepo (P 1926), Utrpení pětihranného Boba (R 1926), Amazonka a břichomluvec (Pp 1928), Kouzelný deštník (P 1928), Ještěrka v červeném bludišti (P 1928, zfilm.), Pohřeb Rogera mladšího (R 1930), Objev Diogena Franka (R 1934), Poslední interview (E 1935), Barbar Vok (R 1938, zfilm.), Romance o Závišovi (R 1940), Petr kajícník (R 1942), Živé návraty (Pp 1944), Ohnivý déšť (R 1944), Nezranitelný úsměv (R 1945), Neviditelný rytíř (P 1946), Učeň tajného umění (P 1948), Zrádci neuniknou (P 1952), Píseň hrdinného života (R 1952).

LITERATURA

V. Havel: Rozběhy i zakotvení J. M. (1940). *hk*

Mastičkář

Česká humorná a satirická scéna spjatá s velikonočním liturgickým dramatem. Pochází asi ze čtyřicátých let 14. stol. a dochovala se ve zlomcích dvou verzí. Zlomky mají asi 420 a 200 veršů. Scéna líčí výjev ze středověkého trhu u stánku šarlatánského léčitele, kde se zastavují tři Marie cestou ke Kristovu hrobu, aby nakoupily masti; je prosycena drsným, až obscénním lidovým humorem, satirickými výpady proti šarlatánství, obsahuje prvky parodie náboženského učení o zmrtvýchvstání a využívá i pozůstatků starých kultických her spojených s jarním slunovratem, jak je dochovala tehdejší lidová tradice. Český Mastičkář ukazuje, jak zesvětštění liturgických her postupovalo ruku v ruce s pronikáním národního jazyka do jejich textu. V Mastičkáři jsou dochovány již jen zbytky latinských zpěvů. Světský humor svědčí o tom, že se na provozování Mastičkáře a příbuzných her volně naroubovaných na liturgické drama a předváděných už mimo kostel podíleli laičtí představitelé, studenti a profesionální komedianti, kteří do nich vnášeli prvky lidové komiky. Mastičkářská scéna snad navazovala na repertoár žakéřů (žertéřů), profesionálních potulných hudebníků, artistů a přednašečů literárních děl.

EDICE A LITERATURA

J. Hrabák v kn. Staročeské drama (1950). — V. Černý: Staročeský M. (1955). P. Trost ve Sborníku Vysoké školy pedagogické v Olomouci, Jazyk a literatura 3, 1956. F. Svejkovský v ČLit 1963. *jk*

Karel Mašek

29. 12. 1867 Praha
13. 10. 1922 Praha

V Praze vystudoval gymnasium (1886) a práva, od r. 1892 byl soudním úředníkem, od r. 1896 úředníkem pražského magistrátu. — Přispíval do Švandy dudáka, Zlaté Prahy, kde byl divadelním referentem, Zvonu, v l. 1897—99 spoluredigoval Volné směry. Psal libreta k operám O. Ostrčila (Kunálovy oči, podle Zeyera),

F. Picky (Malíř Rainer, podle J. J. Kollára), operetám K. Bendla (Indická princezna) aj. Užíval pseudonymu Fa Presto. Jako někteří z epigonů Vrchlického → snažil se i Mašek postihnout ve svých verších poezii všední skutečnosti, a to zobrazováním drobných úseků ze života. Širší, společenské zobecnění však dovedl dát jen humoristickým pracím a parodiím *(Utíkej, Káčo!)*. Ostatní jeho tvorba, zejména ze studentského prostředí, je převážně popisná a sentimentální. Individualistický postoj a příkré odsouzení revolučního hnutí vyslovil dramatem *Král*, které v touze vykořisťovaného lidu po novém společenském řádu vidělo jen projev poživačného materialismu a nebezpečí zániku individua.

BIBLIOGRAFIE

Utíkej, Káčo! (Bb 1894, pseud. Fa Presto), Kyselé hrozny (Bb 1895), Domky z karet (Pp 1896), Pohádky špatně končící (Pp 1897), Studenti (dram. výjev, 1897), Královny bez království (P 1898), Konec mládí (dram. výjev, 1899), Popěvky tulácké (Bb 1900), Bílý lístek (B 1902), Nestřežené chvilky. Karikatury a studie (1903), Pierotova loutna (Bb 1904), Dceruška hostinského (D 1904, i prem.), Betlém (D 1905, i prem.), Poutník (D 1909), Král (D 1909, i prem.), Mlýn na samotě (Pp 1909), Pyrokles, král tyrský (loutk. hra, 1911), Loutky (D 1910), Kašpárek hvězdářem (loutk. hra, 1912), Ženy, které potkáváme (D 1913, i prem.), Mír (legendy, 1916), Břehy věčného jara (Pp 1917), Pestrý záhon lásky, hněvu a smíchu (Pp 1917), Krasocitný Budulín (loutk. hra, 1918), Kašpárkova maminka (D 1919, prem. 1918), Malby do kronik (Pp 1920), Pohádkový zákon (loutk. hra, 1920), Prsteny (D 1921), Hrůza (D 1921, prem. 1898), Tři léta s „Mánesem" (vzpomínky, 1922), Tajemství mlsné kočky (P 1925). – Provedené hry: České Sibyly (1918). – Z překladů: Andersen, Pohádky a povídky (1902–15, 5 d.); H. Sudermann, Starost (1902); E. T. A. Hoffmann, Slečna ze Scudery (1909); V. Alfieri, Merope (1921); M. Bandello, Milostné novely (1921).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 7 (1953, o Králi). *dh*

Leontýna Mašínová

16. 3. 1882 Plzeň

V Kutné Hoře studovala (1898–1902) v klášterním učitelském ústavu, pak učila na mnoha vesnických školách, delší dobu v Pečkách (1909–23 s dvouletou přestávkou těsně po válce, kdy učila na Slovensku ve školách Živeny) a Lázních Bělohrad (1923–30), kde žije dodnes. Mašínová psala loutkové hry, pohádky, leporela, pověsti, povídky, z nichž nejzdařilejší jsou její povídky historické a kniha s autobiografickými prvky *Uletělo jaro*, která ukazuje Prahu z konce století, viděnou dětskýma očima. Druhá oblast zájmů M. jsou české náboženské dějiny, hlavně období reformace a jednoty bratrské *(Milíč z Kroměříže, Hořící sloup* s hlavní postavou V. Budovce, *S poutnickou holí)*. Její vypravěčské umění dosáhlo vrcholu v trilogii o J. Á. Komenském *Mladá léta Jana Ámose, Do labyrintu světa, Planoucí pochodeň)*, k jejímuž napsání přistoupila po dlouholetém studiu historických materiálů a reálií i jazyka. Líčení historických událostí se střídá s vyprávěním o životě nejen J. Á. Komenského, nýbrž i prostých členů jednoty bratrské.

BIBLIOGRAFIE

Milíč z Kroměříže (R 1926), Hořící sloup (R 1936), Tiší v zemi (P 1940), Mladá léta Jana Ámose (R 1957, 1. část cyklu), Do labyrintu světa (R 1958, 2. část), Planoucí pochodeň (R 1961, 3. část). – Pro děti a mládež: Kašpárkova chalupa (loutk. hra, 1917), Velešovský poklad (loutk. hra, 1920), Prsten (loutk. hra, 1920), Mlynářova Zuzka (loutk. hra, 1922), Liptovské zábavy a rozprávky (Pp 1923), Hýta a Batul na pouti (P 1925), Dějiny vzdělanosti pro rodinné školy (učebnice, 1925), Nejmilejší zvířátka (Bb 1925), Uletělo jaro (P 1925), U zvířátek (Bb 1927), Obrázky a veršíčky pro nejmenší dětičky (1928), Kouzelná čapka (loutk. hra, 1928), Na trávníčku (Bb 1931), Od svítání do šera (Bb 1931), O zlatých ovečkách (pohádky, 1931), Z Popelčiných oříšků (Bb 1933), Stříbrné kuličky (loutk. hra, 1933), Zvířátka a děti (Bb 1934), Se zvířátky do zahrádky (Bb 1935), Za dědictvím (P 1936), S poutnickou holí (P 1936), Násobilce v malé chvilce (Bb 1936), Malá máma (P 1937), Z tajemné studánky (pověsti, 1937), Abeceda (Bb 1939), Staré pověsti a legendy (1941), Moje zvířátka (Bb 1941), Jdou muzikanti pohádkou (1941), Z teplých pelíšků (Bb 1943), V mrákotách i jasu (Bb 1946), Vrabčí písničky (Bb 1947), Janíkův přírodopis (Bb 1948), Věneček povídek (Pp 1954), Staré zkazky (Pp 1962).

LITERATURA

J. Kramařík v dosl. ke Starým zkazkám (1962). M. Jungmann v LN 1962 (č. 11). *sj*

Bohumil Mathesius

14. 7. 1888 Praha
2. 6. 1952 Praha

Studoval gymnasium (1898—1906) a filosofickou fakultu (1906—12, obor čeština, francouzština) v Praze, s krátkým působením (1908) na herecké škole Karla Želenského. Nedlouho učil na pražské střední škole, celou první světovou válku strávil na různých frontách, po návratu pracoval na Slovensku jako úředník ministerstva školství v odboru pro divadlo, film a literaturu (1919—21) a pak působil jako redaktor a překladatel. Zájem o novou sovětskou literaturu, kterou začal brzy po první válce překládat (Jesenin, Blok, Majakovskij), přivedl M. k aktivní politické práci ve Společnosti pro kulturní a hospodářské sblížení s novým Ruskem, jejímž byl spoluzakladatelem. Rozsáhlá činnost překladatelská (od třicátých let byl vedle O. Fischera, J. Zaorálka a J. Hory naším nejvýznamnějším překladatelem), redakční (řídil postupně všechny nejvýznamnější edice ruské a sovětské literatury), novinářská i veřejná (byl členem první kulturní delegace do SSSR v r. 1925, o němž pak pořádal řadu přednášek) postavila M. už v polovině dvacátých let po bok komunistických kulturních pracovníků a vytvořila z něho předního zasvěceného znalce sovětské literatury a sovětského života vůbec. Roku 1945 stal se prvním vysokoškolským profesorem Karlovy university pro ruskou a sovětskou literaturu, pro niž získal a vychoval celou generaci odborníků a překladatelů. Redigoval časopisy Život a mýtus (1914, s J. Jarešem), Tvorba (1927 až 1928, s F. X. Šaldou a J. Fučíkem), Literární noviny (1927—32 a 1934—36), Sovětská věda-literatura (1951—52), knižní edice (Nová ruská knihovna aj.), uspořádal jeden z prvních sborníků o Sovětském svazu (SSSR, 1925) a antologii Nová ruská poezie 1910—30 (1932). Přispíval do Studentské revue (zde začal r. 1907 svou literární činnost divadelními referáty), do almanachu Kniha mladých (v něm debutoval 1909 povídkou Hans Plum v divadle), do Průlomu, Práva lidu, Nového věku (kde otiskl 1917 své první překlady z Villona a Heina), Nového Ruska, Hosta, Kmene, Plánu, Literárních rozhledů, Trnu, Trampu, Rozprav Aventina, Rudého práva aj. a do časopisů, které redigoval.

B. Mathesius psal verše, prózy a dramata, překládal především z ruštiny, ale také z němčiny (Goethe, Schiller, Remarque, Fallada, Heine), francouzštiny (A. France, Villon) a latiny (Deník V. Šaška z Bířkova v knize Ve službách Jiřího krále, 1940), přebásňoval poezii čínskou a japonskou. Ze sovětské literatury, již popularizoval i množstvím esejů a literárněkritických článků, překládal Bloka, Majakovského, Jesenina, Gorkého, Šolochova, Pastěrnaka, Chlebnikova aj. Zároveň překládal a vykládal i starší literaturu ruskou (Puškina, Lermontova, Gogola, Dostojevského, Tolstého, Čechova, Suchovo-Kobylina, Gribojedova), u níž vyzdvihoval aktuální společenskou platnost; zařazoval ji do současných myšlenkových proudů. Ve svých překladech (v nichž se nebránil ani textovým úpravám) vycházel ze snahy zařadit překládané dílo do soudobého kulturního kontextu a řídil se vždy snahou nalézt v češtině obdobu jazykového a literárního stylu překládaného díla. Význam jeho překladů tkví jak v překladatelské metodě, tak v kulturní orientaci, kterou jimi prosazoval. Část svých životních zkušeností překladatelských shrnul do stati o překládání Rozrušené země (v Knize o překládání, 1953). — M. vlastní poezie byla zastíněna jeho překlady, především parafrázemi staré čínské poezie; na podkladě překladů čínských veršů do ruštiny, němčiny a francouzštiny a později na základě doslovných překladů J. Průška vytvořil M. nový typ poezie ohlasové. Překladům jsou bližší některé převody moderních čínských veršů a také převody poezie japonské (za spolupráce s V. Hilskou).

BIBLIOGRAFIE

Verše o mamince, lásce a smrti (Bb 1918), Brána pekel (D 1922, i prem.), Černá věž a zelený džbán (parafráze čínské poezie, 1925), Zpěvy staré Číny (Bb 1939), Nové zpěvy staré Číny (Bb 1940), Lyrické intermezzo (Bb 1940), Kdo to řekl? (Slovník citátů, 1940, s J. Zaorálkem), Verše psané na vodu (1943, s V. Hilskou), Třetí zpěvy staré Číny (Bb 1948). Posmrtně: Zpěvy Dálného východu (Bb 1958), Babí léto (Bb 1959). — Z překladů: A. A. Blok,

Dvanáct (1925); V. Majakovskij, 150,000.000 (1925); B. Pastěrnak, Rok devatenáct set pět (1947); L. N. Tolstoj, Kozáci a jiné povídky (1930); F. M. Dostojevskij, Uražení a ponížení (1930); B. Pilnjak, Stavíme přehradu (1932); V. Šklovskij, Teorie prózy (1933); M. Gorkij, Klim Samgin (1933); A. S. Puškin, Piková dáma a jiné povídky (1931), Měděný jezdec (1938); N. V. Gogol, Revizor (1941), Ženitba (1933), Hráči (1949, ve Výboru); M. Šolochov, Rozrušená země (1933); A. P. Čechov, Racek (1950), Višňový sad (1950); A. V. Suchovo-Kobylin, Smrt Tarelkinova (1935), Dramatická trilogie (1949); Remarque, Na západní frontě klid (1929); Nestroy, Lumpacivagabundus (1939); H. Fallada, Občánek milionářem (1941); F. Schiller, Panna orleánská (1941); G. E. Lessing, Mína z Barnhelmu (1941), Emilia Galotti (1943); J. W. Goethe, Torquato Tasso (1942), Ifigenie na Tauridě (1943); A. France, Názory pana Jeronýma Coignarda (1931); A. Gide, Návrat ze Sovětského svazu (1936); H. Ibsen, Peer Gynt (1948), Nápadníci trůnu (1951, s J. Vrtišovou).

LITERATURA

Acta Universitatis Carolinae, Philologica 1, Slavica pragensia (1963, věnováno památce B. M.); J. F. Franěk: B. M. (1963) a v Praze—Moskvě 1957 (Básník a vědec). J. Kadlec a J. Průšek v NŽ 1952; R. Parolek a M. Drozda v Sov. vědě—Literatuře 1952; J. Pokorný v Divadle 1952 (o překladech); D. Pohorská v Sov. vědě—literatuře 1953 (o jeho vztahu k SSSR); V. Forst a J. F. Franěk v SovLit 1955 (Básník málem neznámý); M. Drozda v SovLit 1955 (Učitel mladých rusistů); K. Horálek v SovLit 1955 (o překladech z ruštiny). *vf*

Rudolf Mayer

13. 10. 1837 Nová Hospoda u Skráńčic
12. 8. 1865 Loučim u Klatov

Po absolvování klatovského gymnasia (1855) odešel na přání rodičů studovat práva do Vídně, kde bydlel u strýce, zámožného lékaře. O prázdninách 1857 se vzepřel strýcovu národnostnímu nátlaku a odešel do Prahy, kde se sblížil s představiteli básnického kruhu májového. Už v době studií byl horlivě veřejně činný, zejména v národně uvědomovací agitaci (řeč na táboru lidu v Rábí 1862). Existenční starosti a usilovná studia (živil se kondicemi, později jako advokátní koncipient v Praze, Strakonicích, Příbrami a jako vychovatel v Žirči) vážně narušily jeho zdraví. Po skončení studií (doktorát 1864) pobýval u příbuzných v Pošumaví, zvláště v Loučimi, kde předčasně zemřel na tuberkulózu. — Psal od r. 1858 do almanachu Máj, do Lumíru, Humoristických listů, Dalibora a Obrazů života. Z torza Mayerova básnického díla vyšlo za života jen několik básní, především známá sociální balada *V poledne*, jíž postihl z celé generace nejvýrazněji pocit sociálních rozporů. Pocit nepotlačitelné vzpoury, chápaný národnostně a vložený do orientálního prostředí, zaznívá ze zlomků básnické povídky *Sefenussar*. M. lyrika je rozeklána mezi energickou, vlastenecky tendenční notu a měkce elegický, dobově světobolný tón nenaplněné lásky a touhy po osamělém ústraní, který vyústil až v metafyzickou reflexi *(Věčnost)*. Na sentimentálním motivu, podloženém mlhavou sociální tendencí, je založena i M. próza *Kaprice osudu*.

BIBLIOGRAFIE

Básně R. Mayera (usp. Josef Durdík, 1873), Dílo R. Mayera (s úvodem a pozn. Fr. Buriánka, 1950).

LITERATURA

J. V. Sedlák: O básníku R. M. (1922); K. Polák: R. M. (1937); J. Neruda v kn. Literatura I (1957); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); Fr. Buriánek v předml. k Dílu (1950). *ah*

Rudolf Medek

8. 1. 1890 Hradec Králové
22. 8. 1940 Praha

Absolvoval učitelský ústav v Hradci Králové (1909) a učiteloval na Hradecku. Po vypuknutí první světové války bojoval na ruské frontě, přešel do zajetí a r. 1916 do legií, pracoval ve vedení odbočky Československé národní rady v Rusku, redigoval zde časopis Československý voják (1917—20), prožil boje čs. legií i jejich sibiřské tažení a vykonal s vojenskopolitickým posláním cestu do Ameriky a Francie. Po návratu (1919) stal se ředitelem Památníku odboje, posléze v hodnosti generála. Hodně cestoval (Itálie, Francie, sev. Afrika, Turecko aj.). — Jako lyrik i prozaik vyšel z okruhu Moderní revue, kde začal publikovat r. 1909, jinak přispíval hlavně do Lumíru, který od r. 1928 také spoluredigoval. Redigoval sborníky Za svobodu (1924—29) a K vítězné svobodě 1914—18 (1928).

Medkovým nejvýznačnějším rysem byl od počátku individualismus, který se v širších souvislostech projevoval zásadní averzí vůči sociálně revolučnímu hnutí. Po uveřejnění básní z prostředí čs. legií v Rusku *(Zborov)* zdvihla jej na svůj štít domácí reakce, jíž posloužil i svými prozaickými pracemi z téhož prostředí, zejména tzv. legionářskou pentalogií *Anabaze*; v ní se pokusil zachytit boje čs. vojska u Zborova a Bachmače, jeho akce po boku kontrarevoluce a cestu k Tichému oceánu. Hluchá rétorika M. veršů má zde svůj protějšek v úvahách hrdinů, vyvíjejících se vesměs k protibolševickému postoji. Historickou pravdu M. často vědomě zkresloval a nahrazoval ji průhlednou demagogií. Největší kritický a polemický ohlas vzbudilo M. pojetí hrdinství českého člověka za války po uvedení hry *Plukovník Švec*, založené na skutečné události, dobrovolné smrti velitele vojenské jednotky prožívající vrcholnou fázi zápasu mezi nacionalistickou a bolševickou orientací. Nacionalismus M. „vlasteneckých krváků" (J. Fučík) zákonitě vyústil do fašistického postoje ve třicátých letech, kdy M. smutně proslul útoky proti nejlepším levicovým tvůrcům.

BIBLIOGRAFIE

Půlnoc bohů (Bb 1912), Prsten (Bb 1914), Dvě novely (1914), Zborov (B Čeljabinsk 1918), Lví srdce (Bb, Irkutsk 1919), Dáma ve smutku, Magdaléna (Pp 1920) Ruská láska (P 1921, anonymně), Blaník, dokumenty o čs. revolučním vojsku (1921) O našich legiích, dětech a zvířátkách v Sibiři (P pro mládež, 1921), Dva hlasy (E 1921), Štefánik (B 1921), Ohnivý drak (R 1921, I. díl cyklu Anabaze), Do nejkrásnější země světa (cestopis, 1922), Maršálu Fochovi (B 1923), Veliké dny (R 1923, 2. díl cyklu Anabaze, st. cena), Živý kruh (Bb 1923), Voják a bůh Dionýsos (Pp 1925), Sokol (B 1925), Ostrov v bouři (R 1925, 3. díl cyklu Anabaze), Láska a smrt (Bb 1925), Mohutný sen (R 1926, 4. díl cyklu Anabaze). Česká pouť do Itálie (cestopis, 1926), Anabaze (R 1927, 5. díl cyklu Anabaze, st. cena), Kolja Mikulka (P pro mládež, 1927), První básně (1927), Plukovník Švec (D 1928, i prem., st. cena, zfilm.), Vinný keř (Pp 1928), Nejhodnější děvče z Groenendaelu (P 1928), František starodružiník (P pro mládež, 1928), Pouť do Československa. Válečné paměti a vzpomínky z let 1914—20 (válečné paměti, 1929—34, 4 sv.) Lístky z Francie (cestopis, 1929), Srdce a válka (D 1930, i prem.), Řeč osudu (B 1932), Legenda o Barabášovi (R 1932), Jiří Poděbradský (D 1934, i prem.), Za domovinu (P pro mládež, 1934), Nanking (R 1936), Český ráj (Bb 1937), Zemi milovanou (řeč při pohřbu K. H. Máchy, 1939). — Kromě toho napsal řadu úvah a statí, týkajících se historie českých legií v Rusku.

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 9 (1954, o Půlnoci bohů) a v KP 13 (1963, o Lásce a smrti); F. Götz v Básnickém dnešku (1932, Válka v čes. poezii); K. Sezima v Krystalech a průsvitech (1928, Románové letopisy z války). *ahá*

Josef Merhaut

13. 10. 1863 Zbiroh
5. 9. 1907 Brno

Studoval na malostranském gymnasiu v Praze do r. 1881 a stal se, aniž studia dokončil, redakčním spolupracovníkem Pokroku. Od r. 1885 působil až do smrti v brněnské Moravské orlici, nejprve jako divadelní referent, později jako vedoucí kulturní rubriky a fejetonu, konečně jako šéfredaktor. Jeho dlouholetá činnost divadelněkritická těsně souvisela s historií Národního divadla v Brně, jehož hercům, repertoáru, dramaturgickým otázkám i propagaci věnoval soustavnou pozornost nejen jako odborně vzdělaný a informovaný novinář, ale též jako osvědčený příležitostný řečník. — Literární tvorbu zahájil básněmi, zejména však drobnými prózami r. 1880 v Poslu ze Sušice. Další práce otiskoval v České rodině, v Nivě, Vesně, Lumíru aj.

Hlavní Merhautův význam je v prozaické tvorbě, především v dokumentárních naturalistických povídkách z brněnského prostředí *(Had a jiné povídky, Černá pole)*. Obvyklou scenérií jeho próz, v nichž ústředním zájmem spisovatelovým je tíživá problematika sociální, národnostní a mravní, je městská periférie, šedivé nádvoří továrny, temná dílna, chudý dělnický příbytek. V románech, lokalizovaných podstatnější částí do Brna, odklonil se M. od dosavadní naturalistické metody i sociálního zaměření. Problematika manželského soužití *(Andělská sonáta)* nebo citového hledání a nejistoty *(Vranov)* jsou tu podány převážně bez psychologického prokreslení a myšlenkově i básnicky ulpívají na povrchu.

BIBLIOGRAFIE

Verše (1881, pseud. Jaroslav Maruška), Povídky (1890), Had a jiné povídky (1892), Černá pole

(Pp 1896), **Andělská sonáta (R 1900)**, **Vranov** (R 1906). Posmrtně: Básně (1908, uspoř. M. Hýsek, Výbor fejetonů (1909, uspoř. M. Hýsek).

LITERATURA

Památce spisovatele J. M. (1924). F. X. Šalda v KP 2 (1950, o sb. Had a jiné pov.), 3 (1950, o Černých polích) a 7 (1953, o Básních). O. Theer v Lumíru 1905—06; M. Hýsek v Mor. orlici 8.—27. 9. 1907, v Moravskoslezské revui 1908—09 (o div. kritikách) a v Podbrdském kraji 1924—25; V. Dresler v Moravskoslezské revui 1907—08; V. Hübner ve Zvonu 1907—08.

jn

Karel Michal

(vl. jm. Pavel Buksa)

28. 12. 1932 Praha

Po maturitě na gymnasiu v Praze (1951) studoval na Karlově universitě medicínu (1952—54) a pak vykonával řadu povolání (geometr, správce jízdárny, dlaždič atd.). Nyní pracuje jako dramaturg v Čs. filmu a jako nakladatelský lektor. Debutoval r. 1960 v časopise Plamen.

Michal na sebe upozornil už detektivní novelou *(Krok stranou)*, v níž mu více než o zápletky šlo o kresbu prostředí, výpověď o životě a lidech. Jeho svérázný, překvapivě zralý satirický talent se plně rozvinul v knize humoristických povídek, v nichž využitím nadpřirozených jevů či okolností posouvá každodenní život obyčejných lidí do nenormální či absurdní situace, aby zvýraznil určité lidské vlastnosti a vztahy.

BIBLIOGRAFIE

Krok stranou (P 1962), Bubáci pro všední den (Pp 1962).

LITERATURA

O. Sus v Kultuře 1961 (č. 51—52, Osvobozující smích) a 1962 (č. 42, Tři z nové směny satiriků).

vk

Josef Václav Justin Michl

10. 9. 1810 Poličko

10. 9. 1862 Březiny u Poličky

Studoval na gymnasiu v Litomyšli a v České Třebové, filosofii opět v Litomyšli, r. 1830 vstoupil do piaristického řádu v Lipníku na Moravě, bohosloví studoval v Českých Budějovicích a v Praze, na kněze byl vysvěcen r. 1841. Po pokusech o uměleckou tvorbu (povídka *Sen zchudlého kupce*, 1833, reflexívní báseň *Člověk*, 1836) a o překlady z němčiny a srbochorvatštiny věnoval se za pražského pobytu (1834—38) národně buditelské práci, literární historii, slavistice, pedagogickým otázkám. Užíval pseudonymů J. V. Poličský, Drašar, Michal. Jeho *Ouplný literaturní létopis* zachycuje stav české literární tvorby z l. 1825—37; je to cenné dílo, přes nesystematičnost a nepřehlednost, zvláště svými životopisnými údaji a záznamy i o dílech předložených k cenzuře. Napsal první českou učebnici srbochorvatštiny, upozorňoval na osvobozenecké hnutí ilyrské u Jihoslovanů, psal do Květů a České včely zprávy o kulturním dění u Slovanů. Hlásal potřebu obecného vzdělání širokých vrstev, psal učebnice, zajímal se o dětskou četbu a propagoval reálné vzdělání; sám složil učitelské zkoušky pro nové reálné školy. Působil do roku 1849 na školách v Berouně, Praze, Slaném, Českých Budějovicích, Mikulově, Rychnově; z venkova posílal do pražských časopisů vlastivědné zprávy a referáty o postupu národního hnutí. R. 1845 tajně přestoupil při zájezdu do Pešti k luteránství, r. 1851 byl vyobcován z katolické církve, za porevoluční reakce byl pronásledován církví i policií. Žil nuzně v Březinách na Poličsku, kde se i oženil. Značná část jeho díla zůstala v rukopise, mimo jiné jeho zajímavý a pro poznání dobových poměrů cenný vlastní životopis. — Jeho postavu umělecky zpodobila Teréza Nováková → v románu Drašar (tak byl M. nazýván podle usedlosti, z níž pocházel jeho rod).

BIBLIOGRAFIE

Pravopis ilyrský (1836), Soustava jazyka českého z hlediště pravopisného (1836), Pravidla k počítání z hlavy (1836; 2. vyd. s názvem Krátké navedení k počítání z hlavy, 1841), Ouplný literaturní létopis čili Obraz slovesnosti Slovanův nářečí českého v Čechách, na Moravě a v Uhřích atd. od l. 1825 až do 1837 1/4. (1839), Slovo o českých věcnicech v Rakovníce a Liberce (1839), Polička, královské věnné město v Čechách (1848), Květy škol poličských s kostelem spojených (1856). — Bibliografie M. prací v kn. K. Stránského a J. Heidenreicha.

LITERATURA

K. Stránský - J. Heidenreich [= Dolanský]: Životní dílo čes. buditele J. V. J. M., u lidu

Drašara (1935, s bibliografií). F. Krčma: J. V. M.-Drašar, první životopisec K. H. Máchy (1940). *mo*

Adam Václav Michna z Otradovic

asi 1600 Jindřichův Hradec
asi 1676

Pocházel ze starobylé vladycké rodiny. Od r. 1633 byl ve svém rodišti varhaníkem. Jako učitel zpěvu a hudby v jezuitské koleji, jako skladatel příležitostných písní i jako starší literátského kůru zaujímal v Jindř. Hradci významné místo. Ve své náboženské lyrice byl zčásti ještě svázán s kulturními tradicemi předbělohorskými (podobně jako Bridel → nebo Balbín →), ale dovedl je sloučit s novějšími prvky, např. s tehdy módní barokní idylikou. Nejpříznačnější pro jeho způsob tvoření je sbírka *Česká mariánská muzika, radostná i žalostná* (1647). Po umělecké stránce svědčí Michnovy skladby o zálibě ve zvukové stránce slov, v bohatém rýmu i v obrazných rčeních z lidové řeči. To dokládají zvl. sbírky *Loutna česká* (1653) a *Svatoroční muzika* (1661). Idylizující pojetí náboženských představ, tlumočené v M. tvorbě se smyslovou konkrétností, mělo značný ohlas v širokých vrstvách, takže některé jeho skladby zlidověly (např. vánoční píseň *Chtíc, aby spal)*. Podobně jako v literární tvorbě, spojuje M. i v hudební složce svých skladeb kulturu předbělohorských literátských kůrů s pronikajícími prvky barokní církevní hudby.

EDICE A LITERATURA

Loutna česká, vyd. E. Trolda (1943); Vánoční muzika, vyd. V. Bitnar (1940); Vánoční lyrika, vyd. V. Bitnar (1936). — V. Bitnar: Postavy a problémy českého baroku literárního (1939); Z. Kalista: České baroko (1941). J. Muk v Ohlasu od Nežárky 1941. *zt*

František Mikolášek

3. 6. 1901 Aš
14. 8. 1953 Tábor

Za první republiky byl členem finanční stráže v pohraničních stanicích v Čechách i na Slovensku, za okupace vězněn v nacistickém koncentračním táboře Klettendorf. Po válce pracoval jako dělník v Táboře a celní úředník v Horním Dvořišti, nakonec se léčil v sanatoriu ve Vráži. Mikoláškův bojovný politický román *Šli před námi,* napsaný už před druhou světovou válkou (tehdy s názvem Advent, nenašel však nakladatele), je živým obrazem historie dělnických bojů za první republiky. Na osudu dělníka, ruského legionáře, ukazuje autor prostě a se smyslem pro dramatický spád vnitřní přerod od vlasteneckých iluzí k revolučnímu přesvědčení. Nový román ze současného života již M. nedokončil.

BIBLIOGRAFIE

Šli před námi (R 1951).

LITERATURA

A. Kroupa v NŽ 1953 (č. 9). *rpz*

Ferdinand Břetislav Mikovec

23. 12. 1826 Sloup u České Lípy
22. 9. 1862 Praha

Byl synem hospodářského ředitele. Vychováván německy, studoval české gymnasium v České Lípě, filosofii v Praze (od r. 1842) a věnoval se literatuře a žurnalistice. R. 1848 se účastnil politických událostí jako praporečník ozbrojeného spolku Svornost; před zatčením uprchl z Prahy a bojoval na straně Srbů proti Maďarům. R. 1849 se vrátil do Prahy, kde také, až na krátký pobyt v Lipsku r. 1850, trvale žil. R. 1860 dal podnět k založení literárně-uměleckého německo-českého spolku Arkadie, jehož se stal předsedou. — Již za studií přispíval drobnými pracemi z oboru dějin a starožitností do Ost und West, divadelní referáty psal do Bohemie, české stati divadelnické a kulturně historické otiskoval od r. 1842 v Květech, Časopisu Českého muzea a v Lumíru (zde např. Stopy selského či sousedského divadla v Čechách), jediném tehdy česky psaném časopise, který založil a redigoval (1851—62) a v němž dal první publikační příležitost nastupujícím májovcům a jejich vrstevníkům. Do němčiny přeložil Briefe des Johann Hus, geschrieben zu

Konstanz im Jahre 1414—15 (Lipsko 1850).

Jako divadelní teoretik s velkými znalostmi světového klasického dramatu i jako dramatický spisovatel snažil se Mikovec podpořit vznik romantického dramatu velkého stylu. Stavěl se proto kriticky k Tylovu → demokratickému pojetí divadla a požadoval, aby divadlo zobrazovalo soudobé rozpory, řešilo je velkými činy jednotlivců a předvádělo dějem prudkého dramatického spádu. V padesátých letech však své kritické stanovisko ke společnosti opouštěl a zabýval se jen teoretickými potřebami divadla.

BIBLIOGRAFIE

Záhuba rodu Přemyslovců (D 1851, prem. 1848), Dimitr Ivanovič (D 1856, prem. 1855; s částečným použitím Schillerova zlomku Das Cistercienstift Hohenfurt, 1858), Die königliche Burg Karlstein (1858), Malerisch-historische Skizzen aus Böhmen (1859—60), Starožitnosti a památky země české (1858—64), Die Ruine Trosky in Böhmen (1861) aj.

LITERATURA

J. Kopecký ve sborníku Listy z dějin čes. divadla (1954). J. Kubín v Čes. Thálii 1891 (o sporu s Tylem); J. Máchal v Lumíru 1905 až 1906; M. Hýsek v LF 1921 (o jeho díle dramatickém a kritickém). *dh*

Oldřich Mikulášek

26. 5. 1910 Přerov

Po absolvování obchodní školy v Přerově (1927) pracoval jako fakturista v továrně na cukrovinky, dělník v cihelně a sběratel inzerátů, od r. 1930 ve Zlíně jako litograf a leptač. Potom působil jako redaktor, zprvu v přerovském Obzoru (1933—37), od r. 1937 v Brně, a to v Lidových novinách (do 1945), Rovnosti (do 1948), Svobodných novinách (do 1952), v Čs. rozhlasu, od r. 1957 dosud je redaktorem Hosta do domu. — Příspěvky především básnické, ale také fejetony, reportáže, kurzívy a články v Obzoru (zde poprvé 1929), Kritickém měsíčníku, Listu SMS, Bloku, Kvartu, Rovnosti, Lidových novinách, Svobodných novinách, Literárních novinách, Kultuře, Hostu do domu aj.

Po krátkém a nevýznamném období poetistických počátků *(Černý bílý ano ne)* navázal Mikulášek sbírkami čtyřicátých let v podstatě na halasovskou linii moderní české lyriky; tuto tradici pak postupně modifikoval novými prvky, které posléze vytvořily osobitost jeho poezie a jejichž sklad poprvé přinesla sbírka *Pulsy*, ovlivněná též dobovým civilistickým mýtem všednodenního městského života (jak jej proklamovala Skupina 42). Společenské kořeny M. pojetí života i poezie tkví v převratnosti doby válečných katastrof a revolučních proměn společenské struktury a v básníkově poznání, že k hlavním viníkům války patří lidská netečnost, schopná nakonec zmařit i započaté dílo socialismu. M. považuje život za ustavičné střetání a drama; jako drama koncipuje proto i své básně (poprvé ve sbírce *Podél plotu*), jejichž konflikt vyhrocuje s maximální drastičností, aby otřásl čtenářovou lhostejností a jeho pocitem životního automatismu a aby měl čtenář pocit, že se ustavičně něco děje nebo chystá. Nejdramatičtějším svárem, jímž básník zároveň míří k podstatným otázkám lidské existence, je tu svár mezi životem a smrtí v jeho různých podobách; sama smrt se stává inspiračním zdrojem („černou múzou"), neboť teprve ona je schopna vyburcovat moderního člověka z jeho apatie a rezignace. M., který první funkcí své poezie činí pravdivé poznání dialekticky rozporné reality a který podrážděně reaguje na každou střední polohu klidu a tedy ne-života, stal se tak jedním z největších básníků-dialektiků v české poezii. — V dalších sbírkách M. jednak polaritu života a smrti epicky objektivoval, jednak konfliktností svých básní ještě podstatněji vyjadřoval postavení člověka uprostřed soudobé společnosti. Smrt ztělesnil především sugestivní postavou „vyvolavače" *(Ortely a milosti)*, náhončího smrti, který láká oběti slibem vysvobození z pozemských útrap, život zosobnil velkolepě pojatou postavou „prašivce" *(Krajem táhne prašivec)*, rozněcovače života, ztělesňujícího jeho žár a jednotu všech jeho stránek, světlých i temných; obě postavy však, nezávisle na jejich individuální roli, slouží M. k uskutečňování druhé základní funkce jeho tvorby, výzvě k co nejintenzívnějšímu prožití života. Výrazně se v této souvislosti (už od sbírky *Marné milování*) uplatňuje M. filosofie okamži-

ku. Jeho básně totiž obrazí ze života člověka především jeho „zešílevší chvíle", kdy člověk „na chvilku aspoň strašně je"; takový okamžik je koncentrovaným bytím, odráží zároveň dialektiku života a rozšiřuje panství života proti smrti. Tuto intenzitu vyžaduje M. jak po nejintimnějších svazcích člověka, tak po oblasti lidské práce a společenského zápasu. Vynáší ortel nad životem proměněným ve zvyk, jemuž se člověk nevzpírá (i když přitom básníka zachvacuje smutek nad tím, že se ve zvyk proti lidské vůli proměňují i nejsoukromější vztahy), a naopak těžce vydobývá z životních rozporů a jen skrze ně milosti: lásku, krásu, ustavičné toužení. Radostí dobývanou z tíhy a tragiky míří M. proti povrchnímu optimismu, soustředěním na jednotlivcův osud a apelem na jeho charakterovou přímost proti nehumánním praktikám a přezírání člověka v období kultu osobnosti (*Ortely a milosti, První obrázky*). — S touto základní linií jde v M. tvorbě paralelně druhá linie, hymnická, jež se dosud nejvýrazněji projevila v rozsáhlých básních sbírek z první poloviny padesátých let *Horoucí zpěvy* a *Divoké kačeny* a skladbou *Albatros*. Tyto hymny vyplývají z M. materialistického přilnutí k pozemské realitě, z potřeby oslavit její neukončenost a mnohotvárnost; odtud i jejich rétoričnost. K „milostem" tu básník dospívá ne integrací, nýbrž harmonizací rozporů, značně oslabuje i dramatičnost a konfliktnost tolik pro jeho poezii příznačnou. V hymnické linii neleží těžiště M. tvůrčího úsilí. — Bilancí a zároveň syntézou dosavadních poloh M. díla je sbírka *Svlékání hadů*, která zároveň ukazuje jeho tvárnou rozrůzněnost. Jsou tu zastoupeny všechny čtyři základní typy básní, které zralý autor píše: variace, civilní eposy (pojaté jako rentgenogramy naší současnosti, transformující společenské jevy do roviny nejobyčejnějších lidských aktů a podstatně napomáhající obrodě české poezie politické), obrázky (lyrické miniatury, navozující ve svém úhrnu prudký pocit roztodivnosti a bohatosti života) a hymny. Všechny tyto hlavní typy M. poezie přitom sjednocuje výrazná funkce pointy (jde o poezii myslitelskou), zvláštní zatížení syntaktické složky autorova jazyka (složitá souvětí naznačují, že jde o poezii vztahů), složité a rafinované vnitřní členění básní při poměrné jednoduchosti jejich celkové výstavby.

BIBLIOGRAFIE

Černý bílý ano ne (Bb 1930), Marné milování (Bb 1940), Křídlovka (Bb 1941), Tráva se raduje (Bb 1942), Podle plotu (Bb 1946), Pulsy (Bb 1947), Horoucí zpěvy (Bb 1953), Divoké kačeny (Bb 1955), Krajem táhne prašivec (B 1957), Ortely a milosti (Bb 1958), První obrázky (Bb 1960), Albatros (B 1961), Svlékání hadů (Bb 1963). — Výbory: Běžící luna (výbor z milostné poezie, 1959, usp. J. Skácel), Orchestr v korunách (1960, usp. M. Uhde).

LITERATURA

J. Skácel v dosl. k výboru Běžící luna (1959) a v předml. ke kn. Svlékání hadů (1963); M. Uhde v dosl. k výboru Orchestr v korunách (1960); O. Sus v Ročence Moravského muzea (1962); J. Opelík v kn. Jak číst poezii (1963). M. Petříček v Plamenu 1960 (č. 6); J. Trefulka v HD 1960.

jo

Jan Milíč z Kroměříže

† 1. 8. 1374 Avignon

Pražský reformní kazatel, předchůdce Husův. Po příkladu oblíbeného pražského kazatele Konráda Waldhausera († 1369) vzdal se asi r. 1364 všech církevních hodností a důchodů (byl kanovníkem v Kroměříži a jako úředník pražské královské kanceláře i kanovníkem svatovítským), aby se mohl v naprosté chudobě věnovat poslání lidového kazatele ve službách reformy církevního a všeho křesťanského života. Jeho kázání, zvláště v pražském chrámu sv. Jiljí, došla pro svou odvážnost a společenský dosah obrovské obliby u lidu, ale vzbudila odpor u žebravých řádů, jimiž byl obžalován u papeže. Odešel proto do Avignonu, kde se mu sice podařilo ospravedlnit se, ale kde i zemřel. Milíč sepsal dvě latinské postily, jednu nazvanou *Abortivus* (Nedonošený plod), druhou označovanou podle prvních slov názvem *Gratiae Dei* (Milosti boží). Z mystické víry v blízký konec světa, která mu byla neposledním popudem reformního úsilí, vznikl jeho spis *Libellus de Antichristo* (Knížka o Antikristu). Mimo tyto latinské spisy se zachovaly M. české a německé modlitby v próze, které prokazují jeho básnické nadání. Svým

příkladem M. mocně zapůsobil zvláště na Matěje z Janova → a Štítného → i na celý další vývoj českého reformního hnutí. Pro tento vliv bývá M. oprávněně označován za otce české reformace.

EDICE A LITERATURA

F. Loskot: J. M. z K. (1911). J. Vilikovský v souboru Písemnictví českého středověku (1948). *ep*

Milión

Český překlad cestopisu Marka Pola (1254 až asi 1324), slavného cestovatele z bohaté kupecké rodiny v Benátkách, která měla hojné obchodní styky s východními zeměmi. Polo se tak dostal již v mládí s otcem a strýcem na cesty (žil mezi Tatary, byl v Číně, v Tibetu atp.). Své poznatky si pilně zapisoval, přitom však nekriticky přejal i některé cizí zprávy o Orientu. Patrně proto, že v jeho vyprávěních je vedle jiných neslýchaných věcí i mnoho číselných údajů, které byly považovány za přehnané, ustálil se pro cestopis název Milión (někdy se také uvádí, že název má původ v autorově bohatství); přestože jde o dílo reálnější a věrohodnější než fantastický tzv. cestopis Mandevillův →, byl Milión tímto cestopisem zatlačen do pozadí čtenářského zájmu. Byl určen především italskému městskému patriciátu a původně byl napsán francouzsky; autor ho diktoval ve vězení (do něhož byl uvržen za války mezi Janovany a Benátčany) romanopisci Rusticianovi de Pisa. Francouzský originál pak byl překládán do latiny a odtud do mnoha evropských jazyků. Do češtiny byl přeložen patrně v souvislosti s rozvojem snah o poznání světa a přírody někdy kolem r. 1400; překlad má četné moravismy. Český Milión byl jednou z předloh Rukopisu královédvorského → a tato okolnost přispěla značně k tomu, že RK byl usvědčen jako nepravá památka.

EDICE A LITERATURA

Milión, vyd. Q. Hodura a B. Horák (1950, s úvodem F. Svejkovského). — M. Mattušová v ČMF 1957. *zt*

Vojtěch Mixa

14. 3. 1887 Dolní Kralovice
13. 2. 1953 Praha

Po absolvování střední školy studoval v l. 1906—10 na pražské technice. Jako inženýr působil v l. 1910—22 ve státní železniční službě, potom ve Svazu průmyslníků, kde od r. 1934 zastával funkci generálního sekretáře. Byl členem mnoha hospodářských, finančních a průmyslových institucí. Po druhé světové válce pracoval ve Státním úřadě plánovacím. — Debutoval r. 1918 povídkami a knižně nevydanými lyrickými básněmi v Cestě; dále přispíval do Června, Země, Lidové demokracie a Šibeniček, jejichž redakce se také účastnil. V l. 1920—21 byl národohospodářským redaktorem Lidových novin.

V prvním tvůrčím období psal Mixa nejprve erotické povídky s postavami dospívajících dívek, které se buď s životem melancholicky smiřují *(Divky)*, anebo se naopak chtějí zbavit jeho konvencí *(Medvědi a tanečnice)*. Zakrátko se však svému feministickému východisku odcizil a vymezil erotismu místo podřadné. V povídkových knihách *Na přelomu* a *Námluvy* hledá proti destruktivnímu působení ženy obranu v mužových zájmech společenských, v jeho práci a vztahu k rodině, kterou chápe především jako jednotku společenskou. Látku čerpá i ze soudobého zápasu sociálního. S odbornou národohospodářskou znalostí postihuje hospodářské a mravní kolísání měšťácké společnosti po první světové válce, a to jak v dramatech ze života společenské smetánky a kefasů *(Proud, Kdo vydělá?)*, tak hlavně v románě *Vyšinutí*, který zobrazuje prosincové události r. 1920 z buržoazního stanoviska. K problematice sociálních a politických bojů na počátku dvacátých let se vrátil i svým posledním románem *(První rozběh)*, v němž se už na rozdíl od své předválečné tvorby snaží vidět skutečnost třídně, stejně jako v románě *Smršť na 14. poledníku*, široce zobrazujícím hospodářský a společenský život třicátých let v Kutné Hoře, jejíž rudná ložiska tehdy získávají nacisticky orientovaní průmyslníci.

BIBLIOGRAFIE

Dívky (Pp 1920), Medvědi a tanečnice (Pp 1920), Na přelomu (Pp 1921), Vyšinutí (R 1923), Proud (D 1923, prem. 1924), Námluvy (Pp 1924), Smršť na 14. poledníku (R 1948), První rozběh (R 1952). – Provedené hry: Kdo vydělá? (1921).

LITERATURA

K. Sezima v kn. Masky a modely (1930) a v Lumíru 1936–37. *sj*

Petr z Mladoňovic

† 7. 2. 1451

V l. 1414–15 byl jako sekretář Husova šlechtického ochránce Jana z Chlumu jedním z průvodců M. Jana Husa v Kostnici; od r. 1416 universitní mistr, později reprezentant husitské pravice v pražské straně. Podal nejobsáhlejší očité svědectví o Husově sporu v Kostnici ve zpravodajsky bohatém, ale literárně nepříliš cenném spise *Relatio de Magistri Joannis Hus causa in concilio Constantiensi acta* (Zpráva o při M. Jana Husa vedené na kostnickém koncilu). Poslední, literárně nejpropracovanější část tohoto díla (o Husově odsouzení a smrti) byla brzy přepracována česky (nejspíš samým autorem), stala se jako tzv. *Pašije M. Jana Husi* součástí husitské bohoslužby o Husově svátku a byla několikrát vytištěna. Mladoňovicovým dílem je patrně i obdobná pašije o M. Jeronýmovi Pražském; obě pašije byly vytištěny v kališnickém dodatku k českému Pasionálu 1495.

EDICE A LITERATURA

Relatio de Magistri Joannis Hus causa ..., vyd. V. Novotný, Fontes rerum Bohemicarum 7 (1932); českou Husovu a Jeronýmovu pašiji vyd. M. Nedvědová v kn. Hus a Jeroným v Kostnici (1953). *jk*

Jan Morávek

1. 5. 1888 Kamenný Přívoz u Jílového
14. 4. 1958 Praha

Vychodil měšťanskou školu v Jílovém a po jednoročním studiu na průmyslové škole v Praze stal se hercem venkovských divadelních společností. První světovou válku prožil hlavně na srbské frontě, po návratu působil jako redaktor Obrany venkova a Kalendáře republiky. Od roku 1920 spolupracoval v listech vydávaných v nakladatelství Melantrich, zvláště v redakci Pražského ilustrovaného zpravodaje, který řídil v l. 1924–40.

Zpočátku otiskoval Morávek verše, črty a zejména povídky v časopisech (Nár. politika, Kopřivy aj.), s V. Moserem napsal několik her pro lidová a ochotnická jeviště (*Fanynka z údolí, Král Podskalí* aj.), a teprve v letech třicátých se soustředil k tvorbě románové. Největší část jeho prozaického díla se odehrává v rodném Posázaví, v prostředí lamačů kamene, lesních dělníků, dřevařů, vorařů, povozníků a drobných venkovských lidí, jejichž život M. důvěrně zná. Umělecky M. romány většinou nepřesahují hranici nenáročné regionální četby s výstižnou drobnokresbou postav a s obdivným zaujetím pro přírodní půvaby rodného kraje, těší se však široké čtenářské oblibě. Generační románová kronika *Zpáteční voda* se odehrává na pozadí závažných sociálních a historických událostí 19. století, v románu *Veselá ves* zobrazil počátky organizovaného dělnického hnutí v Posázaví.

BIBLIOGRAFIE

Nový Cyrano a jiné povídky o lásce (1916), Matka (Bb 1918), Historie psí a kočičí a jen trochu lidská I, II (P 1920), Boj o nebe (R 1922), Zlato (Pp pro mládež, 1923, přeprac. v knihách Horymír a Luba nevolnice, obě 1941), Sražený orel (D 1923), Šprýmovné kousky Frantíka Vovíska a kozla Bobeše (verš. doprovod k obrázkům J. Lady, 1923), Fanynka z údolí (D 1929, s V. Moserem), Král Podskalí (D 1929, s týmž), Růženka z kantýny (D 1929, s týmž), Špatný voják (R 1930), Ohnivá lázeň (R 1931), Plavci na Sázavě (R 1932), Divočina (R 1933), Skalní plemeno (R 1934), Byl na Sázavě přívoz (R 1935), Dědičný hřích (R 1936), Mamánek (R 1937), Srdce na zámek (R 1937), Jediná cesta (R 1938), Ztracený člověk (R 1940), Bez masky (R pro mládež, 1940), Opuštěná řeka (R 1941), Rybářova žena (R 1941), Pod mraky (R 1943), Chléb odříkaný (R 1944), Prázdná kolébka (D 1944), Na hranici života a smrti (P pro mládež, 1945), Blázen z Lorety (Pp 1946), Lidé z trhu (R 1946), Ráj u vody (Pp 1947), Zpáteční voda (R 1947), Veselá ves (R 1948), Plavecký mariáš (Pp 1951, zfilm.), Kytka zelená (R pro mládež, 1953), Lidé od vody (Pp 1955), Sil jsem, nežal jsem (R pro mládež, 1955), U nás na Sázavě (vzpomínky, 1957), Děda zdravíčko (P 1958).

LITERATURA

F. Dlouhán Bulánek: Spisovatel, novinář a člověk J. M. (1948). *jn*

Tobiáš Mouřenín

† po 1625 asi v Bavorsku

Pražský měšťan původem z Litomyšle, který odešel 1621 do exilu. Ve svých četných náboženskovýchovných a mravokárných spisech z let 1593—1625, upravovaných a překládaných z němčiny, byl horlivým zastáncem luteránství. Největšího významu nabyla jeho veršovaná tendenční dramata *Věk člověku, Vejstupný syn* a *Historie o jednom sedlském pacholku a o poběhlém židu* (všechna 1604); zpracovávají rovněž německé předlohy a byla určena neučenému publiku; poslední dvě hry, stranící venkovskému člověku proti šlechtě a varující před svody městského života, staly se součástí pozdějšího lidového čtení a vešly do ústní tradice (z Historie o sedlském pacholku snad vyrostla motivicky blízká pověst o strakonických dudách). M. patrně spolupracoval na českém znění některých veršovaných děl Bartoloměje Paprockého →.

EDICE A LITERATURA

M. Kopecký ve Sborníku prací fil. fak. brněnské university 4, D 2, 1955. *jk*

Alois Mrštík

14. 10. 1861 Jimramov

24. 2. 1925 Brno

Starší bratr Viléma Mrštíka →. Dětství prožil v rodišti a v Ostrovačicích u Brna, kam se rodina r. 1869 přestěhovala. Reálku a učitelský ústav vystudoval v Brně (1881). Učil pak postupně v několika jihomoravských obcích: v Lískovci u Brna, v Rakvicích u Lednice (1882—84), Hrušovanech u Brna a v Těšanech (1886 až 1889). R. 1889 byl jmenován správcem školy v Divákách u Hustopečí, kde žil až do své smrti. — Do literatury vstoupil prózami uveřejňovanými ve Vesně a Národních novinách. Přispíval do Moravské orlice, Zlaté Prahy, Lumíru, Světozoru, Národních listů, Máje aj. Redigoval (s bratrem Vilémem) Moravskoslezskou revui v l. 1907—10.

Vrcholem slovesné tvorby Aloise Mrštíka je románová kronika *Rok na vsi* (v definitivní úpravě prohlášeno za společné dílo s bratrem Vilémem, ač tu Vilémův podíl není podstatný), široce založený obraz života na vsi na rozhraní Slovácka a Hané. Dílo má volnou kompozici, neboť na osnově celého roku zachycuje drobnými obrázky život tehdejší vesnice, střídá popisy přírodní a národopisné (nářečí, kroje, zvyky, písně) s vyprávěním a přivádí na scénu velké množství postav z řad panstva, sedláků i chudiny (některé z nich však vystupují do popředí a stávají se nositeli epické linie). Rok na vsi zachycuje rozklad staré, patriarchální vesnice vlivem města, zásahem kapitalistického způsobu života; M. přitom ukazuje starý řád na vesnici jako zdravý a krásný a vliv města jako zhoubný, narušující svéráz vesnice a její morálku. Nedošel už k společenskému výkladu úpadku vesnice, špatnost lidí vykládá z jejich povahy. Spíše než celkovou koncepcí působí dílo přesvědčivými detaily, plastickou kresbou postav, spádným, dobře odposlouchaným dialogem a přesností záběru vesnického života. Společnou prací obou bratří je drama *Maryša* (viz heslo Vilém Mrštík).

BIBLIOGRAFIE

Dobré duše (Pp 1893), Maryša (D 1894, i prem., s bratrem Vilémem), Bavlnkovy ženy a jiné povídky (Pp 1897, s bratrem Vilémem), Rok na vsi (kronika o 9 dílech, 1903—04, na konečném znění se podílel i bratr Vilém), Hore Váhom (Pp 1919), Nit stříbrná (Pp 1926). — Sebrané spisy bratří Mrštíků u Otty 1914—26 (14 sv.).

LITERATURA

Sbor. A. M., člověk a dílo (1925); V. Justl: Bratří M. (1963, s bibliografií Maryši a s literaturou o dram. díle od E. Macka). F. X. Šalda v KP 2 (1950, o Maryše), v KP 11 (1959, o kn. Hore Váhom); F. S. Procházka v Almanachu Čes. akademie 1926; K. Dvořák v dosl. k Roku na vsi (1958). E. Sokol v Moravskoslezské revui 1905; J. Kamper v Obzoru lit. a uměleckém 1901. *šv*

Vilém Mrštík

14. 5. 1863 Jimramov

2. 3. 1912 Diváky u Hustopečí

Mladší bratr Aloise Mrštíka →. Dětství prožil v Jimramově. R. 1869 se rodina odstěhovala do Ostrovačic u Brna, po dalších šesti letech do Brna. M. studoval na

gymnasiu v Brně, oktávu dokončil v Praze (1885). Toužil po studiu na malířské akademii, ale z existenčních důvodů se musel tohoto záměru vzdát. Začal studovat práva, po roce však studia zanechal. Byl stržen literárním životem a probojovával umění bezohledně pravdivé, usilující o nápravu světa. R. 1889 opustil Prahu a přestěhoval se k bratru Aloisovi do Divák. R. 1896 navštívil Rusko; často zajížděl do Prahy a stál v přední řadě těch, kdo bránili její historické památky proti bezohlednému bourání. Řada článků v časopise Rozhledy a bojovná brožura *Bestia triumphans* je obžalobou nekulturnosti pražského magistrátu. — Přispíval především do časopisů Rozhledy, Světozor (zde 1892 Pohádka máje), Ruch, Lumír, Česká Thálie, Zlatá Praha, Hlas národa, Literární listy, Národní listy, Pozor, Česká revue, Moravskoslezská revue. V l. 1907 až 1910 redigoval s bratrem Aloisem Moravskoslezskou revui.

Jako vyhraněný ideový kritik postuloval V. Mrštík v řadě literárních i výtvarných kritik a článků sepětí umění se životem, pravdivost myšlenek a slohovou výraznost, opíraje se v tom především o V. G. Bělinského, N. A. Dobroljubova a E. Zolu, jejichž principy přejímal. Ruské revoluční demokraty a klasiky ruského realismu (L. N. Tolstoj, F. M. Dostojevskij, A. F. Pisemskij aj.) stejně jako představitele francouzského naturalismu (E. Zola) také překládal a propagoval. Zásady uměleckého realismu uplatňoval nejen při výkladu literárních děl (např. B. Němcové a J. Nerudy), nýbrž i ve vlastním uměleckém a publicistickém díle *(Moje sny, Pia desideria)*. — Nejvýznamnější částí prozaického díla Viléma Mrštíka jsou jeho romány z počátku devadesátých let, Pohádka máje a Santa Lucia, oba silně autobiografické; první z nich je oslavou života, druhý tragickou obžalobou. V *Pohádce máje* M. věří v možnost nápravy člověka, v přetvářející sílu milostného citu. Kritika soudobé společnosti je tu podána zastřeně, vytvořením ideálního obrazu přirozené čistoty povahy a lidských vztahů, čistoty, jíž měšťáctví není schopno. Kniha působila a dosud působí svým lyrismem a impresionistickou oslavou krásné moravské přírody. *Santa Lucia* je sociální román se širokým záběrem naší společnosti osmdesátých let. Ve shodě s tehdejší poezií je to dílo subjektivní, s ostrým kritickým pohledem na současnost, s výraznými lyrickými, impresionistickými rysy. Na příběhu chudého moravského studenta, okouzleného Prahou, která jej nakonec zabíjí, odhaluje M. společenskou bídu drobných lidí, hloubku rozporů, zlo města pod jeho krásným povrchem. Děj ustupuje do pozadí před úvahami hrdinovými a častými retrospektivními pohledy. Také ve vesnických povídkách a črtách nachází M. mravní hodnoty u lidí chudých a tvrdě odsuzuje bezohlednost a honbu za majetkem. Svěžest si dodnes zachovaly jeho přírodní črty a obrázky s bohatými impresionistickými záznamy nálad, barev a dojmů *(Obrázky, Kniha cest)*. Počínaje druhou polovinou devadesátých let projevuje se v M. tvorbě rozkolísání, názorová nejistota a v souvislosti s tím zřetelný pokles tvůrčích sil, dokumentovaný marným zápasem nad románovým torzem *Zumři*. (Spoluautorství uváděné u *Roku na vsi* je spíše projevem bratrské piety Aloisovy.) Rozhodujícím způsobem do vývoje českého dramatu zasáhlo společné dílo obou bratří *Maryša*, po vesnických hrách G. Preissové → a A. Jiráska → vrchol české realistické dramatiky 19. století. Stavba hry je prostá a logická, postavy jsou vytvořeny s velkým uměním charakterizačním, Maryša sama se stala typem ženy odmítající žít v manželském svazku založeném na peněžní morálce.

BIBLIOGRAFIE

Paní Urbanová (D 1889), Santa Lucia (R 1893), Stíny (Pp 1893), Obrázky (Pp 1894), Maryša (D 1895, s bratrem Aloisem, prem. 1894), Bavlnkovy ženy a jiné povídky (1896, s bratrem Aloisem), Pohádka máje (R 1897, zfilm.), Bestia triumphans (polemika, 1897), Babetta, Verunka a drobné povídky (1902), Moje sny, Pia desideria (kritické stati, 1902 až 1903, 2 sv.), Kniha cest (Pp 1905), Zlatá nit (Pp 1907), A. F. Pisemskij (literární studie, 1908), Zumři (R 1912), Anežka (D 1912, i prem., s manželkou Boženou). — Nejvýznamnější překlady: F. M. Dostojevskij, Uražení a ponížení (1888); L. N. Tolstoj, Vojna a mír (1888–1890), Vláda tmy (1895); A. S. Puškin, Piková dáma (1894); I. A. Gončarov, Oblomov (1902–1903); A. F. Pisemskij, Tisíc duší (1905). — Spisy bratří Mrštíků u J. Otty v l. 1914–26 (14 sv.). — Bibliografie E. Macka v monografii V. Justla (1963).

LITERATURA

B. Mrštíková: Vzpomínky (1950, 2 sv.); V. Justl: Bratři Mrštíkové (1963, o jejich díle dramatickém; s bibliografií a literaturou k jejich dramatickému dílu) a v dosl. k Santě Lucii (1958). F. X. Šalda v KP 1—13 (1949—63) a v Duši a díle (1913, v Souboru díla F. X. Šaldy 1950); M. Hýsek v publikaci o J. Holečkovi — O bratrech Mrštících (1940) a ve Středě 1912; A. Novák ve Zvonech domova (1916, o Zumrech); A. Mrštík v kn. Nit stříbrná (1926); F. S. Procházka v Almanachu České akademie věd a umění (1926); K. Sezima v Podobiznách a reliéfech (1927); M. Maralík ve sborníku O čes. lit. kritiku (1940); R. Parolek ve sborníku Pražská universita moskevské universitě (1955, o vztahu V. M. k Dobroljubovi), v Sov. literatuře 1955 (o vlivu rus. dramatu na dílo Mrštíků), v Čs. rusistice 1956 (o vztahu V. M. k Dostojevskému) a v Acta Univ. Carolinae, Philologica 2, 1960, Slavica Pragensia 2 (o cestě V. M. do Ruska); J. Dolanský v kn. Mistři rus. realismu u nás (1960). F. V. Krejčí v Rozhledech 1896—97; J. Kamper v Obzoru lit. a uměleckém 1901; J. K. Pojezdný v Osvětě 1914; V. Nezkusil v ČLit 1961. *šv*

Jiří Mucha

12. 3. 1915 Praha

Syn malíře Alfonse Muchy. R. 1934 maturoval na pražském klasickém gymnasiu (během studia strávil dva roky ve Švýcarsku a Francii), r. 1939 vystudoval v Praze medicínu a dějiny umění a orientalistiku. Od r. 1934 cestoval po různých evropských zemích, od r. 1937 žil většinou ve Francii. R. 1939 se přihlásil do francouzské armády a pak evakuoval do Anglie, kde se stal důstojníkem letectva a zároveň válečným zpravodajem britského rozhlasu v severní Africe, na Středním a Dálném východě a od invaze na západní frontě. Od r. 1945 žije v Československu, ale v prvních letech jako novinář stále ještě hodně cestoval. Nyní se věnuje výhradně literatuře. — Debutoval r. 1931 verši v Lidových novinách. Za pobytu ve Francii byl kulturním dopisovatelem Lidových novin. V Anglii r. 1941—43 redigoval čs. kulturní měsíčník Obzor, v l. 1941—46 byl spoluredaktorem anglických literárních časopisů New Writing a Daylight.

V řadě próz těží Mucha ze svých bohatých válečných zkušeností. Soustřeďuje se však bez ohledu na vnější dějovou poutavost k psychické problematice postav marně hledajících východisko z osamělosti nebo nějakou jistotu, která by jim pomohla vymanit se z životního zplanění (jež je hl. v románu *Spálená setba* pojato jako důsledek válečných zážitků). Tuto problematiku vyjádřil nejhlouběji a na rozdíl od většiny předchozích prací důsledně v konkrétních obrazech v románu *Válka pokračuje*, konfrontujícím pohraničního osídlence s bývalým příslušníkem západní armády, který znovu prchá na západ. Román s autobiografickými prvky *Pravděpodobná tvář*, první díl dvoudílného cyklu, se hlavně v četných úvahách nespravedlivě šikanovaného novináře vyrovnává s tíživou atmosférou období kultu osobnosti a v konfrontaci s problematikou soudobého kapitalistického světa se zamýšlí nad otázkami smyslu lidského života a svobody. — M. překládá z anglo-americké literatury (prózu a dramata) a od r. 1953 píše také filmové scénáře.

BIBLIOGRAFIE

Ugie a cesta na konec světa (P 1941), Problémy nadporučíka Knapa (Pp 1946, anglicky 1945), Most (R 1946, anglicky 1943), Oheň proti ohni (Pp 1947), Spálená setba (R 1948), Skleněná stěna (P 1948), Válka pokračuje (R 1949), Čím zraje čas (Pp 1958), Pravděpodobná tvář (R 1963). — Provedené hry: U zlatého věku (1947), Sex a světla Manhattanu (1958; také s názvem Broučci ve fraku).

LITERATURA

I. Skála o Mostu v Tvorbě 1947 (Závažný pokus o válečný román). *pb*

Jan Mukařovský

11. 11. 1891 Písek

Narodil se v rodině středoškolského profesora. Po maturitě na gymnasiu v Písku (1910) studoval v Praze na filosofické fakultě lingvistiku (u E. Smetánky, O. Hujera, J. Zubatého) a estetiku (u O. Zicha); doktorát 1915. Od téhož roku působil v Plzni a od r. 1925 v Praze na gymnasiu v Truhlářské ulici jako středoškolský profesor češtiny a francouzštiny. Roku 1926 začal pracovat v Pražském lingvistickém kroužku, v němž brzy patřil k nejiniciativnějším osobnostem. R. 1929 se habilitoval jako docent estetiky na Karlově universitě (prací *Příspěvek k estetice*

českého verše). V l. 1931—37 působil také na filosofické fakultě v Bratislavě, kde byl jmenován r. 1934 profesorem. R. 1937 byl na pražské universitě pověřen vedením estetického semináře. V té době patřil již k předním představitelům levicově orientované vědecké inteligence u nás, udržoval těsný osobní kontakt s mnoha avantgardními umělci (Vančura →, Nezval →, Honzl →, Burian →) a vyvíjel také mezinárodní aktivitu iniciativní účastí na různých vědeckých kongresech. Mimořádným profesorem byl jmenován r. 1938, řádným r. 1948. Po válce podstatně zintenzívnil svou činnost kulturně politickou. V l. 1948—53 řídil přestavbu Karlovy university jako její rektor. Při založení ČSAV byl jmenován akademikem; vybudoval Ústav pro českou literaturu, v jehož čele stál v l. 1951—62. Od roku 1948 nepřetržitě působil ve světovém i domácím hnutí obránců míru (člen Světové rady míru, předseda Čs. výboru obránců míru). Kromě své nepřetržité učitelské práce na filosofické fakultě podílí se M. také teoretickou prací na řešení aktuálních otázek současné literatury. — Své studie publikoval v Časopisu pro moderní filologii, Listech filologických, Plánu, Činu, Listech pro umění a kritiku, Panorámě, Slovu a slovesnosti (v l. 1935—43 a 1946—51 pracoval v jeho redakci), České literatuře (hlavním redaktorem byl v l. 1953—62) aj., i v sbornících Spisovná čeština a jazyková kultura (1932), Sborník filologický (zde r. 1934 Polákova Vznešenost přírody), Torzo a tajemství Máchova díla (1938) aj. Uspořádal výbor z prózy K. Čapka (s úvodem, 1934).

Jan Mukařovský patří mezi přední české literární vědce a estetiky; jeho vědecký i občanský vývoj ztělesňuje kontinuitu soudobého marxistického myšlení s pokrokovými tradicemi české vědy o umění (Hostinský →, Zich →), kritiky (F. X. Šalda →) i meziválečné levé avantgardy. M. zájem byl zpočátku zaměřen lingvisticky, ale již jeho první knižně publikovaná studie (*Příspěvek k estetice českého verše*) přechází od otázek stylistických k obecnější literárněvědné problematice. Přibližně do poloviny třicátých let převládají u něho práce zaměřené k výzkumu jazykové stránky literárních děl, které překonávají zastaralá metodologická východiska pozitivistické a psychologické školy i různých duchovědných směrů, převažujících v tehdejší literární vědě a kritice. Poučen úsilím badatelů tzv. ruské formální školy o přesný pojmový systém a o vymezení předmětu literárního výzkumu zabývá se rozborem jazykové formy díla, kterou postupně spojuje s analýzou sémantickou i tematickou (*Máchův Máj. Estetická studie*). Tím překonává formalistické východisko a dospívá k pojmu nedílné jednoty všech složek díla, v němž celek není prostým součtem částí, ale dialektickou jednotou, vytvářející vyšší dynamickou strukturu. M. vědecký vývoj ve třicátých a čtyřicátých letech byl ve znamení literárněvědného a estetického strukturalismu, jehož specifickou českou podobu sám iniciativně určoval. Protože se M. neuzavřel v obecných gnoseologických principech strukturalismu, protože jeho vědecké dílo bylo neustále v kontaktu s progresívním uměním soudobým i s kulturním dědictvím pojatým jako živá hodnota, cílevědomě rozšiřoval a prohluboval aspekty svého výzkumu, logicky dospívaje k dialektickomaterialistické metodě. V práci *Polákova Vznešenost přírody* si položil otázku, jaký je vztah literárního procesu ke společenskému pohybu; ač ještě vycházel z koncepce vývojové imanence, otevřel si již cestu k řešení problematiky společenské funkce i hodnoty literárního díla. Výzkum estetické funkce a jejího vztahu k mimoestetické oblasti (*Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*) vedl k specifikaci vztahů mezi uměleckým a společenským vývojem. Také v oblasti rozboru jazykové stránky literárního díla směřuje M. výzkum ke stále komplexnějším otázkám. Vedle prací z oblasti teorie verše (*Obecné zásady a vývoj novočeského verše*, v Čs. vlastivědě III) přináší cenné výsledky jeho studium individuální osobitosti básnického stylu. Jeho stati o Němcové, Nerudovi, Hálkovi, Čapkovi, Hlaváčkovi, Theerovi, Bezručovi, Wolkrovi, Vančurovi, Nezvalovi, Olbrachtovi aj. přinášejí nejen konkrétní poznatky o specifičnosti umělecké tvorby jednotlivých básníků a spisovatelů, ale také obecné impulsy pro stylisti-

ku, pro studium větné intonace, sémantiky básnického obrazu, zvukové a sémantické výstavby textu, specifičnosti monologické či dialogické promluvy apod. Analýza individuálního básnického stylu směřovala čím dál tím zřetelněji k postižení celkových vztahů mezi uměleckou osobností a dílem, mezi tvorbou a skutečností *(Genetika smyslu v Máchově poezii)*. V estetických studiích obracel svou pozornost zvláště k aktuální problematice soudobého umění, zejména divadla, malířství, filmu a architektury. Nejednou také vystupoval jako teoretik zobecňující nové rysy české meziválečné avantgardní tvorby (Nezvalovy, Vančurovy, Burianovy aj.) a moderního umění vůbec *(Dialektické rozpory v moderním umění)*. Za války a průběhem čtyřicátých let rozvíjí svou vědeckou činnost již uvědoměle na marxistické bázi. V souhlase s aktuálními úkoly v oblasti přestavby naší vědy, kde do popředí vystupovaly otázky světonázorové orientace *(Stranickost ve vědě a v umění)* a problematika kulturní revoluce, zaměřuje se k výzkumu zákonitostí literárního vývije. Ve studiích z této doby (Lidovost jako základní činitel literárního vývoje, monografické práce o Němcové, Nerudovi, Vančurovi, Olbrachtovi, Čapkovi aj.) si M. ujasňoval problematiku určujících činitelů literárního procesu, individuální tvůrčí cesty a stylu i otázky vztahů uměleckého díla ke skutečnosti. Opíraje se o výsledky své práce a soudobé marxistické literární vědy, řídil řadu velkých kolektivních úkolů (koncepce Památníku národního písemnictví, Národní knihovny, Ústavu pro českou literaturu, akademických Dějin české literatury). V poslední době se zabývá teoretickými otázkami meziválečné a současné literatury, zejména prózy; v popředí jeho zájmu zůstávají zvláště problémy vnitřních proměn literárního procesu i otázky individuální tvůrčí metody.

BIBLIOGRAFIE

Příspěvek k estetice českého verše (1923), Máchův Máj. Estetická studie (1928), Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty (1936), Kapitoly z české poetiky I, II (1941, I—III 1948; soubor studií z l. 1925—40), O V. Vančurovi (1946), Stranickost ve vědě a v umění (1949, st. cena), Božena Němcová (1950), Kultura v boji za mír (1951), Z české literatúry (výbor studií, 1961). — Bibliografie v Kapitolách III (1948), ve sborníku J. Mukařovskému (1952) a v ČLit 1961.

LITERATURA

J. Mukařovskému k šedesátce (1952, s bibliografií). F. X. Šalda v ŠZáp 1934—35 (Příklad literárního dějepisu strukturního); Kurt Konrad v kn. Ztvárněte skutečnost (1963). O. Sus v Plameni 1961 (č. 11); F. Vodička v ČLit 1961.

mg

Vladimír Müller

8. 8. 1904 Praha

Studoval reálné gymnasium v Praze (1915—24) a dějiny moderních literatur na filosofické fakultě KU (1925—29, doktorát 1929). V l. 1930—35 působil jako redaktor Národních listů, kam psal divadelní a filmové referáty. Potom pracoval v pražském rozhlasu, postupně jako lektor, dramaturg, režisér a vedoucí slovesného oboru; pro rozhlas upravil a zčásti přeložil hry Shakespearovy, Molièrovy, Schillerovy, Ibsenovy, Björnsonovy, L. N. Tolstého, Beaumarchaise aj.; zdramatizoval řadu románů (Dumas, Herrmann, Winter aj.) a napsal též několik her (Zrádce Arnošt Ottowalský aj.). Od r. 1943 do konce okupace působil jako filmový a divadelní dramaturg v Praze. Po válce byl kulturním redaktorem v Rozhledech, dramaturgem Státního filmu a v l. 1949—58 vedoucím pracovníkem Čs. divadelního a literárního jednatelství a Divadelního ústavu. Dnes se věnuje výhradně spisovatelské práci. Příspěvky v časopisech Národní listy, Literární rozhledy, Rozhledy, Svobodné Československo, Jas aj. Uspořádal: Z korespondence Jiráska-dramatika (1952), Padesát let Městských divadel pražských (sborník 1958). Vydával hry K. Klicpery, G. Preissové, A. Jiráska, L. Stroupežnického aj.

Práce Vladimíra Müllera patří především divadlu. Do r. 1945 se uplatňoval jako publicista, kritik, dramatik, překladatel a redaktor. V poválečné době se věnoval především práci editorské a literárněhistorické. Významnější místo v této činnosti zaujímá jím doplněné vydání Vondráčkových dvousvazkových Dějin českého divadla (1956, 1957) a beletrizující studie o stěžejních obdobích dějin Národní-

ho divadla. — Z M. prací beletristických je nejvýznačnější historická próza s náměty převážně z rudolfínské doby a třicetileté války. Rozvíjí v ní, právě tak jako ve svých historických dramatech jevištních i rozhlasových *(Rybníkář Kuba, Zrádce Arnošt Ottovalský)*, poutavé příběhy, v nichž nejde ani tak o věrnost historické látce nebo o psychologickou kresbu, jako spíše o rozmanitost lidských osudů a jejich vzájemné proplétání. Akcentovaná epičnost a dramatičnost stává se však často samoúčelem a historické prostředí tvoří jen pikantní kulisu.

BIBLIOGRAFIE

Žebrák s erbem (R 1941, 2. přeprac. vyd. 1946), Rybníkář Kuba (D 1942, i prem.), Pětilistá růže (Pp 1943), Meč a srdce (Pp 1946), Bloudění Dorotky vojandy (P 1946), Pověsti stověžatého města (1946), Naši furianti Ladislava Stroupežnického (studie, 1947), F. A. Šubert (studie, 1949), V. K. Klicpera (studie, 1949), Ladislav Stroupežnický (studie, 1949), Eduard Vojan (obraz. publikace se studií, 1954), Vojanův Štědrý den (P 1956), Vyprávění o Národním divadle (1963). Provedené hry: Zrádce Arnošt Ottovalský (1948), Cvrček u krbu (D podle Ch. Dickense, 1957) Nebohý pan Podeš (D podle L. Holberga, 1958), Pro českou Thálii (1959). *vš*

Alois Musil

30. 6. 1868 Rychtářov u Vyškova
12. 4. 1944 Otryby u Českého Šternberku

Pocházel z rolnické rodiny. Z existenčních důvodů opustil v sextě gymnasium a studoval v Olomouci bohosloví. Po vysvěcení (1891) působil jako katecheta v Moravské Ostravě, od r. 1898 v Olomouci. R. 1895 získal doktorát teologie a pokračoval ve studiích na zahraničních universitách (Jeruzalém, Bejrút, Cambridge, Londýn, Vídeň). Od r. 1902 byl profesorem starozákonního studia a orientálních jazyků v Olomouci, v l. 1909—20 profesorem na bohoslovecké fakultě ve Vídni, odkud přešel na Karlovu universitu do Prahy; zde působil až do r. 1938. — Přispíval do Venkova (hlavně úvodníky o politické situaci na Blízkém východě).

Výtěžky ze svých cest po Arabském poloostrově zpracoval Musil v četných pracích vědeckých i v cestopisných fejetonech a v románech pro mládež. Umělecky nejsou náročné, dovedl v nich však vhodným využitím historických a národopisných znalostí vytvořit poutavou představu osobitého způsobu života i myšlení beduínů. Jeho politické studie trpí loajálností, kterou u nás M. zachovával ke všem politickým režimům.

BIBLIOGRAFIE

Pod ochranou Núriho (Ff 1929), V posvátném Hedžasu (Ff 1929), V zemi královny Zanobie (Ff 1930), V biblickém ráji (Ff 1930), Mezi Šammary (Ff 1931), Za Mrtvým mořem (Ff 1931), Tajemná Amra (Ff 1932), V roklích edomských (Ff 1932), Poprvé v poušti (P 1932), V neznámé zemi (Ff 1932), Syn pouště (R 1933), Mstitel (R 1933), V zakletém zámku (P 1934), Vlastní cestou (P 1934), Dnešní orient v politice světové (polit. studie, 1935), Mezi Eufratem a Tigridem. Nový Irák (polit. studie, 1935), Na Sinaji (R 1935), Ve stínu křižáckého hradu (R 1935), Měděné doly (R 1936), Pod Himálajemi. Nová Indie (polit. studie, 1936), Země Árijců. Nový Irán. Nový Afganistan (polit. studie, 1936), Skalní město (R 1937), Zaslíbená země. Nová Palestina (polit. studie, 1937), Od Libanonu k Tigridu. Nová Sýrie (polit. studie, 1938), V Negebu (Ff 1938), Křesťanské církve nynějšího Orientu (polit. studie, 1939), Itálie v Africe (polit. studie, 1939), Na Hermonu (P 1939), Most do Asie. Nové Turecko (polit. studie, 1941), Stará Etiopie. Nový Súdán (polit. studie, 1941) aj.

LITERATURA

F. Menčík: Prof. dr. A. M. (1908); E. Reich: A. M. (1930). *dh*

N

Pavel Nauman

(vl. jm. Miloš Nauman)
2. 5. 1907 Praha

Jeho otec byl přírodopisec a spisovatel Jaroslav Nauman (Horný) (1881—1962). Studia na přírodovědecké a filosofické fakultě Karlovy university v Praze zakončil N. doktorátem r. 1932. V l. 1932 až 1938 pracoval jako redaktor Lidových novin v Praze, od r. 1938 v tiskovém odboru předsednictva vlády, po r. 1945 na ministerstvu školství a v archívu a knihovně Národního divadla, od r. 1952 dosud je ve Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody. Přispíval do Rozhledů, Lidových novin, Literárních novin, Kultury, Kulturní tvorby aj. i do odborných časopisů (články o ochraně přírody).
Nauman je osobnost širokých, vědecky fundovaných zájmů (biologie, zeměpis, historie, dějiny umění). Jako beletrista, a to výlučně prozaik, je na počátku své tvorby tvůrcem převážně intelektuálního typu, chladný analytik lidských jedinců, kteří si nesou svůj osud v sobě, hnáni nutností spíše dědičnou než společenskou. Přesto neváhá N. vyslovovat nad svými hrdiny přísný morální soud, opírající se o požadavek mravní odpovědnosti každého člověka vůči sobě samému a svému poslání ve společnosti. V prvních románech vyhmatává N. individuální konflikty příznačné pro buržoazní éru v minulém i našem století a zpracovává je fabulačně nepříliš vynalézavě, zato však s velkou péčí o pevnost kompoziční výstavby a preciznost výrazu. — Po druhé světové válce klade si N. otázku etické odpovědnosti člověka na širším společenském základě a obohacuje tak své dosavadní pojetí, aniž vždy nalézá dialektické řešení této složité problematiky. Dobou zkoušek lidského charakteru stává se mu okupace; nejprve nepřímo, když např. ve *Zlatém věku* zobrazuje ve fantastickém příběhu krizi duchovního velikášství, pak přímo, v *Liticích*, sbírce tří okupačních novel, nazvané podle obměny antického tématu v prostřední novele. V dalším novelistickém triptychu *Menší zvířata* se lidská velikost hledá spíše ve stoickém snášení zla; výjimkou je tu novela Past, zobrazující vzpouru jedince proti zmechanizovanému koloběhu života.

BIBLIOGRAFIE

Více zlého (R 1942), Pohádky o mašinkách (1942), Pomník kovu trvalejší (R 1943), Nelze uniknout (R 1944, 2 sv.), Faon (R 1947), Z atý věk (R 1949), Lítice (Pp 1959), Menší zvířata (Pp 1960), Příběh zajíce (P pro mládež, 1963). — Z odborných publikací: České dějiny v obrazech (1948), Národní divadlo (průvodce, 1953). *ahá*

Václav Bolemír Nebeský

18. 8. 1818 Nový Dvůr u Kokořína
17. 8. 1882 Praha

Syn šafáře, pocházel z národnostně smíšeného manželství (převládal vliv matky Němky). Studoval (od r. 1830) na ně-

meckém gymnasiu v České Lípě, později v Litoměřicích, filosofii na universitě v Praze (od r. 1836); zde se pod vlivem četby (J. Kollár) a přátelství (Sabina, Tyl, Erben a zvláště Němcová) přimkl k češství a stal se českým básníkem. Na universitě se věnoval zvláště německé a starořecké literatuře a filosofii, nejvíce obdivoval Lenaua, v němž spatřoval vzor pro své rané básnické pokusy. Započaté studium medicíny v Praze a ve Vídni (1843) nedokončil, stal se vychovatelem, studoval literární historii a přispíval z Vídně do českých časopisů, zejména do Květů (Listy z Vídně, znamenající pokusy o český fejeton). R. 1846 se vrátil do Prahy a byl (do r. 1852) vychovatelem v rodině sběratele starých literárních památek rytíře Jana Norberta z Neuberku. V r. 1848 se zúčastnil N. v blízkosti Palackého a Havlíčka politického života jako člen Národního výboru a delegát Slovanského sjezdu, jako poslanec říšské rady byl na zasedání vídeňsko-kroměřížského sněmu (historii této revoluční doby vylíčil ve stati Od jedenáctého března do jedenáctého června, Časopis Českého muzea 1848). R. 1848 byl také dočasným redakčním zástupcem Havlíčkovým v Národních novinách, brzy se však politické aktivity vzdal. R. 1849 se stal docentem dějin české literatury a českého básnictví na pražské universitě, ale nepřednášel. Od r. 1851 byl sekretářem Národního muzea (*Dějiny Muzea Království českého*) a správcem muzejní pokladny (redaktorem Časopisu Národního muzea byl už v l. 1850—61); r. 1852 se stal sekretářem Matice české a od r. 1873 se už, nemocen, veřejného života neúčastnil. — Přispíval do Květů (tam debutoval básní Píseň hrobní 1838 a psal sem až do r. 1844), České včely, České besedy, Věnce, Lumíra, Rodinné kroniky, Vlastimila, Národních novin a do Časopisu Českého muzea (1845—66).

Celkovým rázem svého básnického projevu, chmurně náladovým laděním, pocitem rozervaného osamělce (velmi často vyjadřovaným obrazem protikladu „srdce a světa") i některými výrazovými prostředky se Nebeský blíží nejvíce Máchovi →; liší se však od něho nedostatkem myšlenkové dramatičnosti a citového napětí. Je především básníkem přírodní i milostné reflexe, a to ve svých drobných básních i v básnické povídce *Protichůdci*. Přes vratkou kompoziční stavbu, nedostatek epičnosti a často nesrozumitelnou alegoričnost jsou Protichůdci v tehdejší české poezii významným pokusem o překlenutí romantického rozporu mezi snem a skutečností a snahou o přilnutí k realitě, k životu a práci pro celek. — Od druhé poloviny čtyřicátých let se N. básnicky zcela odmlčel a omezil se na tlumočení staroklasických dramat (Aischylos, Aristofanes, Plautus, Terentius) nebo na přebásňování moderních i tradičních látek (*Kytice ze španělských romanci, Novořecké národní písně*). Spojoval tuto činnost s časopisecky otiskovanými teoreticko-historickými studiemi o evropské prostonárodní literatuře (O novořeckém národním básnictví, o Kalevale, finském národním eposu, apod.). Jako literární historik první u nás odmítl zastaralou knihopisnou metodu svých předchůdců Dobrovského → a Jungmanna → a pokusil se, metodologicky závislý hlavně na liberálním německém historikovi G. G. Gervinovi, vyložit při respektu k estetickým a psychologickým kritériím umělecké dílo jako výsledek duchovního procesu zákonitě souvisejícího s širším společenským kontextem. Tuto metodu uplatnil N. nejen při kritice soudobé literatury, ale i v analýzách tvůrčích zjevů světových literatur, otiskovaných převážně časopisecky (Shakespeare, Calderón), i při interpretaci starší české literatury (Alexandreis česká, Mastičkář), zejména pak ve studii o Královédvorském rukopisu. Trvalou zásluhu N. zůstává, že jako jeden z prvních upozornil na nutnost studovat tradiční četbu lidu, především venkovského, a ukázal její význam v slovesné kultuře národa (Literatura lidu v Časopise Českého muzea 1847).

BIBLIOGRAFIE

Protichůdci (B 1844), Dějiny Muzea Království českého (1868). — Z překladů: Novořecké národní písně (1864), Kytice ze španělských romanci (1864, s J. Čejkou); Aristofanes, Acharnští (1849), Rytíři (1850), Žáby (1870); Aischylos, Prométheus (1862), Eumenidy (1862); Terentius, Bratří (1871); Plautus, Pleníci (1873). — Výbor z básní vyd. J. Neruda v Poetických besedách (1886), krit. vyd. básní pořídil K. Rieger pro Světovou knihovnu. Výbor z prací

literárněhistorických O literatuře uspořádal M. Heřman (1953). — Korespondenci s J. Krouským vydal J. V. Šimák (1932). — Bibliografie v monografii J. Hanuše (1896).

LITERATURA

J. Hanuš: Život a spisy V. B. N. (1896, s bibliografií a dosavadní literaturou); Z. Záhoř: B. Němcová a V. B. N. (1920). J. Neruda v Literatuře I (1957); J. Vrchlický v Nových studiích a podobiznách (1897); J. Arbes v Literariích (1954); J. Vlček v kn. Z dějin (1960); K. Krejčí ve sborníku Přátelský kruh B. Němcové (1946); K. Dvořák v dosl. ke kn. O literatuře (1953). J. Voborník ve Sborníku filologickém 1911 (o Protichůdcích); O. Jiráni v ČČM 1926 (o překladech z antických klasiků). *mh*

Vladimír Neff

13. 6. 1909 Praha

Pochází ze známé pražské obchodnické rodiny. Studovat začal na gymnasiu v Praze a pokračoval na francouzském obchodním gymnasiu v Ženevě. Po maturitě pracoval ve skladu porcelánu ve Vídni, r. 1929 byl volontérem v obchodním domě v Brémách. Po vojenské službě byl až do r. 1935 obchodním zaměstnancem, pak působil jako cizojazyčný lektor v nakladatelství Melantrich v Praze. Od roku 1939 je spisovatelem z povolání.

Neffova tvorba z třicátých let opakuje v několika podobách motiv lidské touhy vzepřít se všednímu dni a prožít zajímavý, bohatý a neobyčejný život. Tento leitmotiv obsahují především romány z druhé poloviny třicátých let, je však obsažen i v pracích N. počátků, v parodiích na detektivní romány i v groteskní pohádce *Poslední drožkář*, jež je aktuální politickou a literární satirou. N. zachycuje postupující úpadek měšťanské rodiny zvláště odhalováním falešných vztahů a pokrytectví *(Dva u stolu, Bůh zbytečnosti)*. Sny a slova o velkých činech jsou u jeho slabošských hrdinů jenom frází, útěkem před skutečností, ospravedlňováním lenosti, lehkomyslnosti a neschopnosti *(Malý velikán)*. Schopnost žít lidsky vydobývají si jen mladí a podržují nejstarší; střední generace si sice ztroskotání svých snů uvědomuje, ale po nezdařených prvních pokusech o revoltu se vrací k starému pořádku. — Čtyřicátá léta přinesla do N. tvorby nové náměty i postupy. Tehdy píše *Třináctou komnatu* jako romantizující a obratně fabulovaný román. V příbězích citového a mravního zrání dětí zrcadlí se život dospělých postav, pro něž je rozhodující milostný cit: zůstane-li nenaplněn, vede až k životnímu ztroskotání člověka. Novela *Marie a zahradník* se dostává nad maloměstský žánrový obrázek vyjádřením velikosti lidské vášně: majetnické, religiózní a erotické; je nejvyspělejší N. prózou s dokonale uplatněnou rolí vypravěče, který s rozkoší, ne však bez odstupu líčí postavy životné, až živočišné. — Na počátku padesátých let se N. přiřadil k dobové historizující vlně románem *Srpnovští páni*, čerpajícím z doby posledních Přemyslovců a Jana Lucemburského. Zaujal jazykem, poučeným na Vančurovi →, tvorbou výrazných figur z řad panstva a kresbou neindividualizovaného davu „smraďochů"; neuspěl však tam, kde se snaží sloučit charakterotvorné úsilí s líčením dobových reálií. Postavy nejsou schopny samy unést události a vyjádřit filosofii doby; román se proto neobešel bez historickoekonomických a teologických výkladů. Toto úskalí se N. nepodařilo zcela překlenout (s výjimkou prvních svazků) ani v pětidílném rodovém cyklu, v němž si položil velmi náročný úkol: ukázat na vzestupu a pádu podnikatelských rodin Nedobylů a Bornů složitý vývoj národní společnosti za uplynulých sto let. Vlastní děj je založen tak, že vytváří řetěz příběhů, historek, epizod a anekdot spjatých s protagonisty a epizodisty románu, vykreslených často přesvědčivě a plasticky. Ráz doby a její životní styl vstupují do románu často prostřednictvím přímých autorových sdělení. Prostředkem, který jednotlivé složky románového cyklu sjednocuje, je výrazné gesto vypravěče, který si udržuje odstup od figurek především ironizací jejich jazyka. — Epizodou N. tvorby zůstává pokus o živého průvodce po filosofii *(Filosofický slovník pro samouky)*. Bez dalšího ohlasu zůstaly N. pokusy dramatické. Jeho filmové scénáře *Mladá léta* o mládí A. Jiráska (s J. Marešem) a *Tajemství krve* o životě lékaře Janského spadají do vlny historicko-biografických látek na počátku padesátých let. Překládá ve spolupráci

Jiří Mahen

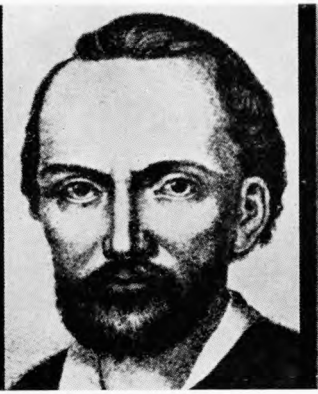

Karel H. Mácha

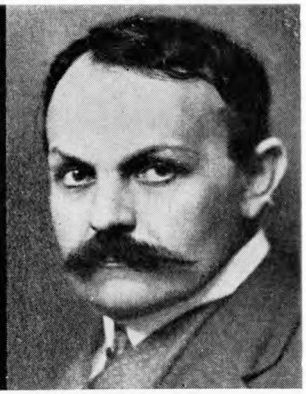

Josef S. Machar

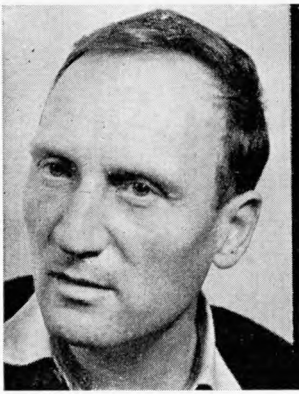

Sergej Machonin

Marie Majerová

Helena Malířová

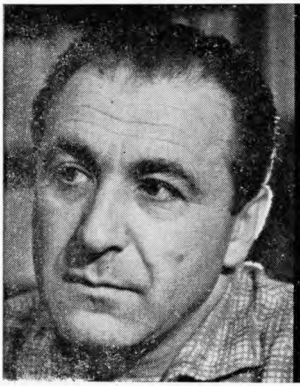

Jiří Marek

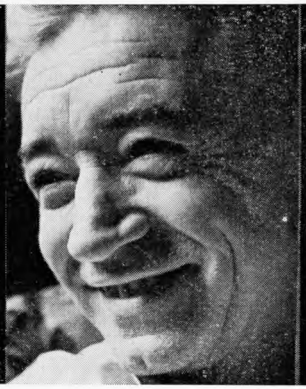

Jan Mareš

Vlastimil Maršíček

Vojtěch Martínek

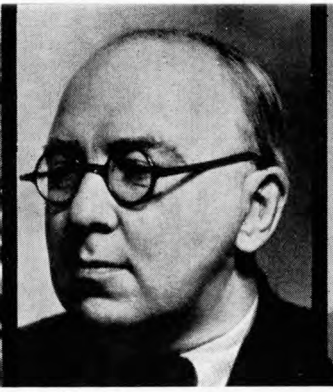

Jiří Mařánek

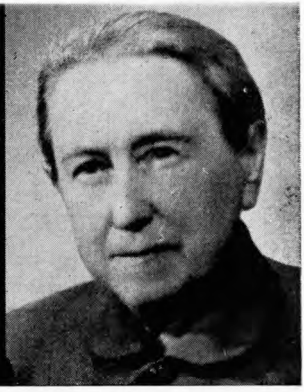

Leontýna Mašínová

Bohumil Mathesius

Karel Michal

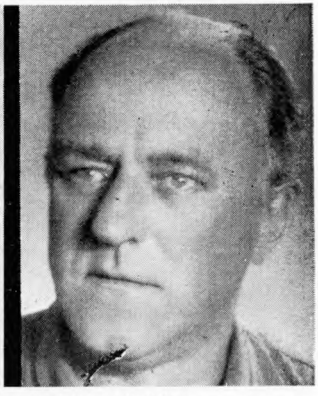

František Mikolášek

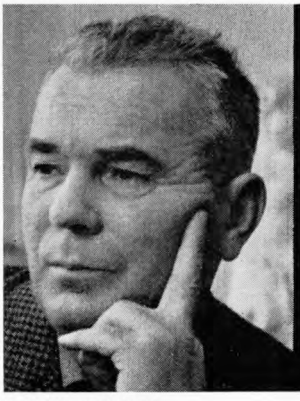

Oldřich Mikulášek

Jan Morávek

Alois Mrštík

s V. Petrovičovou z ruštiny (J. Tynjanov aj.), němčiny (E. Sommer) a francouzštiny (V. Hugo).

BIBLIOGRAFIE

Nesnáze Ibrahima Skály (R 1933), Papírové panoptikum (R 1934), Temperament Petra Bolbeka (R 1934), Lidé v tógách (R 1934), Poslední drožkář (R 1935), Malý velikán (R 1935), Omyl růžového stařečka a jiné pohádky pro malé i velké (1937), Dva u stolu (R 1937), První nálet (D 1937), Bůh zbytečnosti (R 1939), Vyhnaní z ráje (R 1939), Před pultem a za pultem (Pp 1940), Pokušitel (D 1940), Soused (D 1941), Třináctá komnata (R 1944), Marie a zahradník (P 1945), Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias (1948), Srpnovští páni (R 1953), Tajemství krve (Pp 1955), Sňatky z rozumu (R 1957, 1. díl pentalogie), Císařské fialky (R 1958, 2. díl), Zlá krev (R 1959, 3. díl), Veselá vdova (R 1961, 4. díl), Královský vozataj (R 1963, 5. díl).

LITERATURA

Z. Fiala v dosl. k Srpnovským pánům (1953). K. Polák v KM 1945 (o Třináctém komnatě); V. Černý v KM 1946 (o Marii a zahradníkovi); V. Kocourek v NŽ 1955 (o Malém velikánovi).

vk

František Nechvátal

22. 10. 1905 Velký Újezd u Olomouce

Po maturitě na učitelském ústavě v Olomouci (1924) studoval v Praze na Husově fakultě dva roky bohosloví a působil jako učitel československého náboženství v Praze, později v Prostějově (1929—35) a znovu v Praze (1935—45). Za prostějovského pobytu se seznámil s B. Václavkem →, který ovlivnil jeho ideový vývoj. Po revoluci pracoval N. tři roky na ministerstvu informací, v l. 1948 až 1953 byl kulturním přidělencem ve Varšavě, v l. 1959—62 byl v téže funkci na velvyslanectví v Sofii. Od r. 1963 pracuje v Památníku národního písemnictví v Praze. — Příspěvky (převážně básnické) v časopisech Lumír, Moderní revue, Kolo, Středisko, Čin, U-Blok, Index, Kultura doby, Rozhledy, Rudé právo, Tvorba, Kritický měsíčník, Nový život (který v l. 1954—58 spoluredigoval), Literární noviny aj. Redigoval sborníček Španělsko v nás (1937), čtyřjazyčný sborník Mladé Československo (1947), uspořádal antologii z české lyriky 1890—1940 Verše domova (1940), uspořádal a přeložil sborník Slova v ohni (Básníci bojujícího Španělska, 1947). Překládal ze španělštiny (A. Machado, M. de Unamuno, M. Magdaleno, za spolupráce s J. Kuchválkem Pabla Nerudu a F. Garcíu Lorcu, se Z. Hampejsem J. R. Jiméneze). S J. Taufrem a L. Čivrným přeložil Španělské romance (Hrdinská poezie občanské války, 1938).

Nechvátalova poezie stojí zpočátku pod vlivem Březinova → mysticismu *(Vichřice)*; obírá se otázkami věčnosti, nicoty a smrti, zároveň však už odráží reálný stav soudobého světa a odhaluje kořeny rozporů mezi bídou a bohatstvím. Působení Březinovy poezie vystřídal vliv Wolkrův → a spolu s ním vliv poetismu v nejvýznamnějších sbírkách *Oheň a meč* a *Vedro na paletě*, v nichž se N. hlásí k revolučnímu programu proletariátu a překotným přívalem metafor se snaží zachytit mnohotvárnou skutečnost i vyslovit vidinu nové společnosti. Postupně se jeho poezie hlouběji přiklání k smyslovému životu a každodennímu lidskému údělu *(Magnetová hora)*. S vášnivým zaujetím se N. vyznává z lásky k ohrožené rodné zemi ve verších navazujících na moravské lidové písně *(Mateřské znamení)* a za okupace zašifrovává do svých veršů jinotajný, národní vědomí burcující smysl. — V poválečných básních odvrhuje N. definitivně spiritualismus a náboženskou symboliku a přechází, věren svému programu toliko „vidět a cítit", do bakchantické oslavy přírody a erotické lásky. Idea a vůbec předmět N. poezie však tone v přívalu stereotypně se vracejících obrazů, významová složka básně ztrácí na konkrétnosti a je podstatně oslabena ve prospěch až kazatelské rétoričnosti, autor svůj někdejší tvůrčí akt napodobuje a rozmělňuje. — N. píše také poezii pro děti; námětově v ní čerpá z venkovského života, formálně směřuje k tvaru lidových říkadel *(Pod oblohou radovánek)*.

BIBLIOGRAFIE

Vichřice (Bb 1932), Slunovrat (Bb 1933), Oheň a meč (Bb 1934), Vedro na paletě (Bb 1935), Železná mříž (Bb 1937), Magnetová hora (Bb 1937), Mateřské znamení (Bb 1939), Věneček rozmarýny (Bb 1943), Vzdechy trávy (Bb 1944), Nářky nad Josefem Horou (Bb 1945), Popel a dým (Bb 1946), Zajetí babylónské (Bb 1946), Černá studna (Bb 1946), Svatební lože (Bb

1946), Říjen (B 1947), Honza Tulipán (Bb pro děti, 1948), Medová studánka (Bb pro děti, 1948, přeprac. 1960), Žlutá růže (Bb 1948), Slova lásky (Bb 1953), Věrnost (výbor, 1954), Kniha radosti (výbor, 1956), Hojivá zřídla (Bb 1957), Zelená hudba léta (Bb 1958), Pod oblohou radovánek (Bb pro děti, 1960), Blažený pozemšťan (Bb 1960).

LITERATURA

B. Václavek v kn. Tvorbou k realitě (2. vyd. 1946); V. Stejskal v dosl. k výboru Věrnost (1954) a v NŽ 1954 (Zápas o vlastní hlas) a 1955 (Básník); J. Trefulka v HD 1954 (Poezie milostná a přírodní) a v NŽ 1955 (Zamyšlení nad básnickým dílem); F. Götz v LN 1957 (č. 4). *sb*

Jan Nejedlý

23. 4. 1776 Žebrák
31. 12. 1834 Praha

Bratr básníka Vojtěcha Nejedlého →. Studoval na staroměstském gymnasiu, na filosofické (1792—95) a právnické fakultě (1795—99) v Praze. Jako žák Cornovův, Seibtův a Meissnerův poslouchal vedle přednášek o literatuře francouzské, anglické, německé a hlavně starořecké také přednášky z českých dějin u F. M. Pelcla →, po němž r. 1801 převzal universitní stolici českého jazyka a literatury. Od r. 1809 byl zároveň zemským advokátem s velkou klientelou. Přispíval drobnými přírodními a milostnými básničkami do Puchmajerových → almanachů a do Hlasatele českého, kterého sám vydával (v 1. sv. vyšel N. článek *O lásce k vlasti* a Jungmannova → rozprava O jazyku českém). Větší význam než původní poezie mají N. překlady z dobově oblíbených děl západoevropských literatur. Při pokusu o přetlumočení Florianova francouzského románu Numa Pompilius se ukázalo, že jazykové prostředky tehdejší češtiny nestačily k vystižení jazykových odstínů a výrazových subtilností originálu, jak na to poukázal v kritice tohoto překladu J. Dobrovský. — Méně významné jsou N. práce gramatické a školské návody k česko-německým rozhovorům, osnované na Dobrovského → teoretických základech. — Veřejné působení klasicisty N., posuzované romantickou generací často nespravedlivě a jednostranně, zanechalo v kulturním životě obrozujícího se národa trvalou stopu: N. vytvořil svým literárním dílem a zejména svými překlady příznivé předpoklady pro rozvoj české jazykové kultury a stal se v tom smyslu předchůdcem Jungmannovým.

BIBLIOGRAFIE

Böhmische Grammatik (Česká mluvnice, 1804), Praktischer Teil enthaltend verschiedene Aufgaben über die Redeteile, böhmisch-deutsche Gespräche, eine böhmische Chrestomatie und die böhmische Literatur (Praktický díl obsahující různé úkoly k cvičení v částech jazyka, česko-německé hovory, českou chrestomatii a českou literaturu, 1805), Praktische böhmische Grammatik für Deutsche (Praktická česká gramatika pro Němce, 1809), Widerlegung der sogenannten analogisch-orthographischen Neuerungen in der böhmischen Sprache (Potření takzvaných analogických pravopisných novot v české řeči, 1828). Z překladů: J. G. Meinert, Vlastenští zpěvové (1800), Homérova Iliada (1. zpěv, 1802), S. Gessner, Smrt Ábelova (1800, 2. přeprac. vyd. 1804), Dafnis a První plavec (1805), Idyly (1829), J. de Florian, Numa Pompilius, druhý král římský (1808), E. Young, Kvílení aneb Rozjímání noční (1820).

LITERATURA

Š. Hněvkovský v předml. k V. Nejedlého Václavovi (1837), A. Rybička v kn. Přední křisitelé národa čes. I (1883); J. Král v kn. O prozódii čes. (1923) a v LF 1893 (o prozódii překladu Iliady. J. Bartocha v LF 1881 (o překladu Iliady); J. Hahn v ČČM 1913 (o překladu Gessnerových Idyl); F. Vodička v ČLit 1954 (o Dobrovského kritice překladu Numy Pompilia). *mh*

Vojtěch Nejedlý

17. 4. 1772 Žebrák
7. 12. 1844 Žebrák

Bratr Jana Nejedlého →. Od r. 1785 studoval na novoměstském gymnasiu v Praze, r. 1789 vstoupil na filosofii, kde měl na něho největší vliv vlastenecký matematik Stanislav Vydra (1741—1804). Od r. 1794 studoval v pražském teologickém semináři. Kaplanoval zprvu v Drahoňově Újezdě u Zbiroha, později u Sv. Havla na Starém Městě pražském (1799—1801). Stýkal se s předními českými spisovateli (s Puchmajerem →, Rulíkem, Krameriem → aj.), kteří ovlivnili nejen jeho teoretické názory (N. se stal stoupencem prozodických zásad Dobrovského →), ale i počátky jeho básnické praxe. Byl farářem v Pečicích u Příbra-

mi, ve Velízi u Křivoklátu, v Mirošově u Plzně a od r. 1826 až do smrti děkanem ve svém rodišti. Byl zakladatelem prvních žákovských knihoven a příznivcem venkovských divadelních ochotníků (z jeho podnětu napsal K. J. Erben → maloměstskou hru Sládci).

Do literatury vstoupil V. Nejedlý r. 1795 drobnými básnickými příspěvky (většinou epigramatická čtyřverší), které otiskoval v Puchmajerových Sebráních básní a zpěvů a v Nových básních. Postupně tu otiskl i básně delší, např. baladicky laděnou *Nevděčnou dceru*, několik básnických poslání, patetických eposů a konečně rozsáhlou, mnohomluvnou výpravnou báseň o *Přemyslu Otakaru v Prusích*. Všechny tyto práce, otiskované v Sebráních i později v časopisech (Hlasatel český, tam i články poučné, Květy, Přítel mládeže, ČČM aj.), jsou typickými plody básnické školy Puchmajerovy →: myšlenkově jsou odvozené z racionalismu 18. stol. a formálně poplatné západoevropskému básnickému rokoku. — Z pozdější N. literární činnosti je významnější jen satiricko-jinotajná báseň *Bohyně* (rkp. 1819), v níž N. projevil příklon k zastáncům přízvučné prozódie. Nevýznamné zůstaly jeho překlady, např. zpěvů z Kouzelné flétny (spolu s Dlabačem a Hněvkovským →), zato jeho kázání se stala nadlouho vzorem prací homiletických.

BIBLIOGRAFIE

Poslední soud (B 1804), Nedělní kázání (1806), Sváteční kázání (1807), Ladislav a dítky jeho (P 1807), Básně (2 sv., 1833, 1835), Otokar (B 1835, 3 díly), Karel IV. (B 1835), Vratislav (B 1836, 2 díly), Václav (B 1837), Bohyně (B, z rkp. vyd. F. Strejček 1910).

LITERATURA

A. Rybička v kn. Přední křisitelé národa čes. II (1884), J. Vlček v kn. První novočes. škola básnická (1896, dnes v kn. Z dějin čes. lit., 1960; o Otokarovi); F. Šimek ve Zprávě gymnasia v Benešově (1908, o jeho próze). A. Novák v LF 1903 (Klopstockův vliv na poezii čes. obrození II); F. Strejček v LF 1907 (o jeho vztahu k Počátkům čes. básnictví); O. Jiráni ve Sborníku filologickém 1911 (o jeho vztahu k Horatiovi); E. Horský v ČČM 1913 (o jeho vztahu k Máchovi); V. Jílek v LF 1930 (o jeho kritické činnosti); J. Vítek v ČČM 1935 (o kázáních). *mh*

Zdeněk Nejedlý

10. 2. 1878 Litomyšl
9. 3. 1962 Praha

Syn učitele a hudebníka, studoval na gymnasiu v Litomyšli, od r. 1896 historii na filosofické fakultě v Praze (žák J. Golla a O. Hostinského). Z. Fibich ho vyučoval hudbě. Byl asistentem archivu Národního muzea v Praze (u Č. Zíbrta) a spolupracovníkem Ottova naučného slovníku. R. 1900 podnikl studijní cestu do Ruska, kde navštívil L. N. Tolstého. Od r. 1905 působil jako docent, od r. 1909 jako mimořádný a od r. 1919 jako řádný profesor hudební vědy na Karlově univerzitě v Praze. Vedle vědecké a pedagogické práce rozvíjel už před první světovou válkou rozsáhlou činnost kritickou a publicistickou, zvláště se podílel na práci časopisu Smetana (1910—27). Za první světové války a zejména po ní rostla i N. aktivita politická: pracoval v české straně pokrokové, po jejím rozkolu pak od března 1920 v Realistickém klubu, odkud musel pro vyhraněné levicové názory a sympatie s revolučním Ruskem odejít. S Jaromírem Dolanským a Vladimírem Procházkou vytvořil na jaře 1921 Socialistickou společnost, jež získala značnou autoritu mezi dělníky a studenty. N. založil a řídil průbojný časopis Var (1921 až 1930), v němž podporoval boj komunistické strany a revoluční pojetí umění. V Kruhu přátel Varu soustředil přední představitele socialistické literatury (Wolkra, Horu, Václavka, J. Kratochvíla aj.). R. 1924 vydával (s J. Kratochvílem a J. Horou) Pondělní noviny, r. 1925 spoluzakládal Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem a časopis Nové Rusko. Účastnil se práce Filosofické jednoty, byl iniciátorem založení Smetanova muzea, předsedou Společnosti Otakara Ostrčila, členem Mezinárodního hudebního komitétu pro vydávání památek, Slovanské hudebně vědecké společnosti aj. R. 1932 se stal předsedou Levé fronty, r. 1935 předsedou Socialistické akademie, dále předsedou Mezinárodní dělnické pomoci, přednášel ve městech i na venkově, vystupoval na shromážděních pořádaných z podnětu KSČ

apod. R. 1933 se ujal řízení Učitelských novin. R. 1936 byl spoluzakladatelem Výboru pro pomoc demokratickému Španělsku a navštívil španělskou frontu. přátelství s SSSR, proti fašismu. V březnu 1939 se N. podařilo ilegálně odjet do SSSR. V Moskvě za války úzce spo- Účastnil se mnoha kongresů za mír, za lupracoval s vedením KSČ, stal se místopředsedou Slovanského výboru, pracoval v Akademii věd SSSR, přednášel jako řádný profesor Lomonosovovy university české a slovenské dějiny, psal do Československých novin atd. Účastnil se práce na Košickém vládním programu a byl jmenován ministrem kultury a osvěty první vlády v osvobozené republice, pak ministrem sociální péče; po únoru 1948 jako ministr školství a kultury řídil přestavbu školství a vybudování kulturních a vědeckých institucí; byl poslancem NS, členem ÚV KSČ, aktivním funkcionářem mnoha kulturních a společenských organizací. Od r. 1952 akademik, stal se prvním presidentem Československé akademie věd. Podstatně zasahoval do rozvoje naší vědy a kultury statěmi, projevy, studiemi i novou vědeckou prací. Byl redaktorem nebo spolupracovníkem časopisů Obzor literární a umělecký, Dalibor, Den, Český pondělník, Pražská lidová revue, Zvon, Osvěta, Smetana, Česká kultura, Hudební sborník, Česká stráž, Právo lidu, Realistická stráž, Var, Průlom, Pondělní noviny, Nové Rusko, Směr, Rudé právo, Acta musicologica, Národní osvobození, Učitelské noviny, Země sovětů, Tvorba, Haló noviny, Praha—Moskva, Slavjane, Československé noviny, Nová mysl aj. Svého času měly značný ohlas jeho pravidelné rozhlasové relace k aktuálním politickým a veřejným otázkám.

Nejedlý patří mezi největší osobnosti naší demokratické a socialistické vědy a kultury. Svou profesí historik, hudební vědec a umělecký kritik, projevoval encyklopedické znalosti z mnoha přilehlých vědních oborů. Jeho obsáhlá a mnohostranná práce zahrnuje na 3800 vědeckých děl, studií, statí a zásadních recenzí z řady společenskovědních oborů, zejména z oblasti hudby, literatury, výtvarnictví, estetiky, historie, filosofie, pedagogiky aj. Navázal na pokrokové tradice Hostinského estetiky (kterou v r. 1921 zpracoval a vydal). Už v předválečném období své vědecké činnosti (1900—18) napsal monografická i syntetická díla velkého dosahu, jimiž se stal tvůrcem novodobé české hudební vědy a jimiž významně zasáhl i do vývoje české estetiky a historie umění (např. pracemi o Fibichovi a melodramatu, o Foerstrovi, Mahlerovi, Wagnerovi aj., dále *Dějinami české hudby* a zejména průkopnickými *Dějinami předhusitského zpěvu* a *Dějinami husitského zpěvu*). Po první světové válce N. postupně přecházel od pokrokového demokratismu k marxistickému nazírání. V obsáhlé publicistické, kritické i vědecké činnosti obhajoval N. ruskou revoluci, vyzdvihoval pokrokové tradice českého klasického umění (Smetana, Němcová, Jirásek) a zároveň probojovával významné zjevy soudobého pokrokového a revolučního umění (Ostrčil, Wolker aj.). N. myslitelská síla, historická erudice i schopnost vědecké syntézy se zvlášť uplatnila v obsáhlé monografii *Bedřich Smetana*, která poprvé v takové šíři shrnula zároveň kulturní dějiny 19. století. N. zde dovršil své pojetí umění jakožto neoddělitelné součásti kulturních dějin národa, jakožto osobitého projevu tvůrčí individuality, spjaté se společenskou a mravní problematikou současné epochy a se životem lidu. Zatímco tato monografie představuje kulturní a politický obraz období mládí a zrání buržoazie, další se zabývá jejím sestupem (*T. G. Masaryk*); monografie *V. I. Lenin* přechází do naší epochy a zachycuje soudobé revoluční proměny a nástup dělnické třídy. — Ani po druhé světové válce, při intenzívní práci politické, organizátorské, publicistické a pedagogické, neustal N. ve vědecké činnosti. Zejména oba svazky *Dějin národa českého* spolu se studiemi o smyslu českých dějin znamenají podstatný přínos naší marxistické historiografii. Řadou kritik (např. v obnoveném Varu, 1948—53) a úvah přispíval k vyjasňování základních otázek socialistického umění, např. postoje umělce ke společnosti, vztahu pravdy a krásy, revolučnosti, lidovosti, národního charakteru umění, nedogmatického pojetí realismu (*O úkolech literatury, O výtvarnictví, hudbě a poezii,*

O realismu pravém a nepravém). Znovu ujasňoval pokrokový odkaz umění starší i nedávné minulosti (*Komunisté — dědici velikých tradic českého národa, Tyl—Hálek—Jirásek,* studie o Wolkrovi aj.). N. důsledně uplatňoval jednotu historického a estetického přístupu, vycházel z konkrétní analýzy uměleckého díla chápaného v nerozlučné spojitosti s celou umělcovou osobností, všímal si společenských i osobních předpokladů a dispozic neopakovatelného talentu, pronikal hluboko k psychologii tvůrčího procesu. Při přísné vědeckosti dovedl živým a jasným slohem zpřístupnit i složité problémy a upoutat široký okruh čtenářů.

BIBLIOGRAFIE

Mládí mistra Jana z Rokycan (1899), Zdenko Fibich (1901), Alois Jirásek (1902), Katechismus estetiky (1902), Dějiny města Litomyšle a okolí (1903), Dějiny české hudby (1903), Poměr zpěvu husitského k hudbě předhusitské (1904), Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách (1904), Počátky husitského zpěvu (1907), Otakar Hostinský (1907), Zpěvohry Smetanovy (1908), J. B. Foerster (1910), Alois Jirásek a jeho Litomyšl (1911), Česká moderní zpěvohra po Smetanovi (1911), Dějiny husitského zpěvu za válek husitských (1913), Spor o smysl českých dějin (1914), Rýnské zlato (1915), Bedřich Smetana a kulturní politika F. L. Riegra (1915), Richard Wagner (1916), Můj případ (1919), Mistr Jan Hus a jeho pravda (1919), Dr. Kramář (1920), Alois Jirásek (1921), Otakara Hostinského estetika (1921), Od Husa k Táboru (1921), Kryštof Harant z Polžic (1921), Ernest Denis (1921), František Palacký (1921), Vítězslav Novák (1921), Z prvních dvou let republiky (1921), Smetaniana (1922), Božena Němcová a Ratibořické údolí (1922, přeprac. pod názvem Božena Němcová, 1927), Bedřich Smetana (1924 ve Zlatorohu), Bedřich Smetana (1924 v Orbisu), Bedřich Smetana (1924—33, 4 sv.), M. Jan Hus a jeho význam sociální (1925), Zdeňka Fibicha milostný deník (1925), Nietzscheova tragédie (1926), Alois Jirásek (1926), Alois Jirásek a Náchodsko (1926), Všeobecné dějiny hudby (1916—30, 2 sv.), T. G. Masaryk (1930—37, 4 sv.), Litomyšl. Tisíc let života českého města (1934), Otakar Ostrčil (1935), Opera Národního divadla do roku 1900 (1935), Opera Národního divadla od roku 1900 do převratu (1936), Hus a naše doba (1936), F. X. Šalda (1937), Otakar Hostinský (1937), Lenin (1937—38, 2 sv.), Ze čtyř desítiletí (1938), Jan Kolár (1943), Moskevské stati v Československých listech 1943—45 (1946), Komunisté — dědici velikých tradic českého národa (1946), Velké osobnosti (1948), O kulturu národní a lidovou (1948), Odkaz našich národních dějin (1948), Boje o nové Rusko (1948), Dějiny Sovětského svazu (1948), Čtyři studie o Aloisu Jiráskovi (1949, studie z let 1902, 1911, 1921 a 1926), O lidovou republiku (I—IV, 1948 až 1949), Dějiny národa českého I (1949, 1955, 2 sv.), O úkolech naší literatury (1949), T. G. Masaryk ve vývoji české společnosti a státu (1950), Tyl—Hálek—Jirásek (1950), Z české kultury (1951), O výtvarnictví, hudbě a poezii (1952), O smyslu českých dějin (1952), O literatuře (1953), Staré pověsti české jako historický pramen (1953), Za kulturu lidovou a národní (1953), Mikoláš Aleš (1954), Kritiky (1954, 1956, 2 sv.), Husův Betlém a náš dnešek (1954), O Antonínu Dvořákovi (1954), Kniha o kultuře (1955), Nedělní epištoly I až VI (1954—56), Teréza Nováková (1958), Doslovy k souboru Spisů Aloise Jiráska „Odkaz národu" (1960), Co je kultura a umění (1963) aj. Sebrané spisy od r. 1948 (54 sv.) rediguje Václav Pekárek (s doslovy). — Bibliografie: S. Jonášová s kolektivem, Bibliografie díla Z. N. (1959).

LITERATURA

M. Matoušek: Z. N. (1928, nově 1938 a francouzsky 1953): Padesát let Z. N. (1928); Sborník prací k 50. narozeninám prof. dr. Z. N. (1929); J. Teichmann: Z. N. (1938); O Z. N. (1938); Soudruh (1938); V. Pekárek: Z. N. (1948), v předml. ke kn. O literatuře (1953) a v U-Bloku 1938; O Z. N. (1948); L. Štoll v předml. ke kn. O smyslu čes. dějin (1952); J. Kojzar a J. Ryska: O Z. N. (1953); Sborník prací filos. fakulty brněn. univ. (1953); Z. Nejedlému ČSAV (1953); Z. Nejedlému k 75. naroz. (1953); Z. N. (1954, obrazová publikace); A. Sychra: Estetika Z. N. (1956) a v ČLit 1958; Z. N. dnešku (1958); Pocta Z. Nejedlému (1959). J. Fučík ve Statích o literatuře (1951); F. X. Šalda v KP 13 (1963) a v ŠZáp 1928—29 (Největší zážitek tvůrců jest — jeho dílo), v ŠZáp 1932—33 (Masaryk v pojetí Z. N.); J. Dolanský v NŽ 1951 a v Sov. vědě — literatuře 1952 a 1953; F. Götz a J. Hájek v Divadle 1953 (o jeho divadelní kritice); J. Hrabák v SaS 1953 (o jeho pracích o starší čes. literatuře) a v ČLit 1962 (o významu jeho díla pro lit. vědu); K. Krejčí ve Slavii 1953 (o jeho vztahu ke slovan. literaturám); F. Vodička v ČLit 1953 (K vývoji Z. N., historika čes. literatury); jub. dvojčíslo (15—16) Varu 1951 až 1953; L. Malická v Novinářském sborníku 1956 (o jeho Varu); F. Buriánek v Nové mysli (1958); M. Machovec ve Filosof. časopisu (1958).

rpz

Božena Němcová

(rozená Barbora Panklová)

4. 2. 1820 Vídeň

21. 1. 1862 Praha

Narodila se ve Vídni jako dcera panského kočího Johanna Pankla, rakouského Němce, a české služky Terezie Novotné. Mládí prožila v Ratibořicích u České Skalice, zčásti v blízkých Chvalkovicích; v dětství na ni silně zapůsobila výchova babičky Magdalény Novotné, tkadleny z Náchodska, která v l. 1825—29 pobý-

vala u dcery v Ratibořicích. R. 1837 byla provdána za respicienta (později vrchního komisaře) finanční stráže Josefa Němce v Červeném Kostelci, o patnáct let staršího než ona. Měla s ním čtyři děti, Hynka (1838—1853), Karla (1839 až 1901), Theodoru (1841—1920) a Jaroslava (1842—1898). Němec byl často služebně překládán, a tak se rodina neustále stěhovala, v květnu 1838 z Kostelce do Josefova, v září 1839 do Litomyšle, v zimě 1840 do Polné, v létě 1842 do Prahy. Tady se N., která byla od mládí horlivou čtenářkou a již za putování po českém severovýchodě poznala národní hnutí, dostala do kruhů vlastenecké inteligence, které podpořily její touhu po vzdělání a po aktivním společenském uplatnění a urychlily proces její kulturní a ideové orientace. Od té doby skoro do konce života byla ve styku téměř se všemi čelnými představiteli české kultury (Havlíček →, Frič →, Čelakovský →, Erben →, Purkyně, Nebeský →, Klácel →, Světlá →, Podlipská →, Amerling, J. Hanuš aj.), později i slovenské (S. a J. Chalupka, J. Kráľ, G. K. Zechenter, A. Sládkovič aj.). V září 1845 se odstěhovala s manželem na Chodsko do Domažlic a na podzim 1847 do Všerub. Pro horlivou činnost obou manželů za revoluce byl Němec v létě 1848 přeložen do Nymburka a v únoru 1850 na podřízené místo do Liberce Když byl od konce r. 1850 přeložen do Uher (Miškovec, později Ďarmoty), odstěhovala se N. natrvalo s dětmi do Prahy. Za porevoluční reakce byl Němec vyšetřován a zbaven služby (1853 až 1855), krátce byl zaměstnán ve Villachu (Běláku) v Korutanech (1856—1857), v září 1857 byl dán do výslužby s nepatrnou penzí; měl pak různá zaměstnání v Praze i mimo Prahu, často byl bez práce. N., která byla od manželova vyšetřování až do konce svého života rovněž pod policejním dohledem, živila sebe i děti z hubených literárních honorářů a z příležitostných podpor. K stále se zvětšujícímu hmotnému nedostatku se družily nemoci dětí i Němcové. R. 1861 po rozchodu s manželem odešla do Litomyšle redigovat své spisy. Předčasná smrt byla důsledkem úplného tělesného i duševního vyčerpání. Většina jejího díla zůstala roztroušena po časopisech a novinách. Přispívala do časopisů Květy (1843—48 básně, hádanky, cestopisné črty; zde první příspěvek: báseň Ženám českým), Česká včela (1844—48 básně, pohádky, cestopisné obrázky a črty, povídky: 1846 Domácí nemoc, Dlouhá noc, 1847 Obrázek vesnický), Moravský národní list (1851 Čertík), Posel z Prahy (1858 Dobrý člověk), Obrazy života (1860 pohádky), do kalendářů Koleda (1852 Baruška, 1856 V zámku a podzámčí), Poutník z Prahy (1854 Pomněnka šlechetné duše, přezvaná později na Rozárku, 1856 Chudí lidé), Česká pokladnice (1855 Divá Bára), Sborník, kalendář učitelský (1859 Pan učitel) a do almanachů Lada Nióla (1854 Sestry), Perly české (1855 Karla) a Máj (1858 Chyže pod horami). Vedle toho četné národopisné obrázky, záznamy, překlady a články uveřejnila v časopisech Pražské noviny (1847), Moravské noviny (1848), Národní noviny (1848—49), Lumír (1852—53), Zlaté klasy (1853 až 1856), Štěpnice (1855—61), Časopis Českého muzea (1857—59), Památky archeologické (1858—59), Kritische Blätter für Literatur und Kunst (1858), Zábavy myslivecké (1856—59) a Živa (1859—60). Nejisté jsou její příspěvky v časopise Rachejtle (1854—55, Kávová společnost a Výklad historie).

První literární prací N. bylo několik básní, které sice zřetelně ukazují na směr jejích společenských zájmů (ideál slovanství v básni Slavné ráno, účast ženy v společenském zápasu v básni Ženám českým), ale neliší se od průměru dobové básnické produkce. Osobitý umělecký talent, své spontánní vypravěčství prokázala hned v prvním prozaickém díle, ve sbírce *Národních báchorek a pověstí*. Její skladby zachycují žánrovou rozlohu naší pohádky (fantastická a anekdotická vyprávění, legendy, novelistické příběhy) a čerpají většinou z českého pohádkového fondu, avšak nejsou pouhou reprodukcí výtvorů lidové slovesnosti. N. je osobitě umělecky zpracovává, zvýrazňuje jejich ideovou složku (motiv absolutní spravedlnosti), aby báchorkami promlouvaly dobové ideje demokratismu. Tato aktualizační tendence je ještě posílena tím, že popisy, postavy a scény báchorek často

detailně postihují běžnou soudobou realitu českého venkova. Lidovou pohádkou se N. zabývala i později, vydala sbírku *Slovenských pohádek a pověstí*, překládala jihoslovanské pohádky a chystala soubor pohádek slovanských národů. V těchto pozdějších pracích šlo jí však už více o to, seznámit prostřednictvím pohádky české čtenáře s národní osobitostí jejích lidových tvůrců. Tímto směrem se nesl i její zájem o lidový jazyk (zvláště o lexikální bohatství, frazeologii, obraznost řeči) a o jiné projevy lidové umělecké tvořivosti (písně, říkadla, hádanky), nejen slovesné (hry, zvyky). I když ve zpracování poznatků z této oblasti nedospěla často dále než k zápisům (jen zčásti otiskovaným) a k dílčím studiím, souvisí její zájem o folklór těsně se zaměřením její tvorby umělecké: skrze tyto lidové výtvory, jež byly po generace prověřovány životní praxí, pronikala i k normám a hodnotám (např. estetickým nebo morálním), které sice vytvořil tehdy již odumírající životní styl venkovského lidu, ale které mohly být i nadále tvořivě platné. — S bohatě rozvitými formami tradičního lidového světa přišla N. poprvé do bezprostředního styku na Chodsku. Zatímco se tu dostala do ostrého konfliktu s maloměstskou společností (který se potom i v jiných místech a v jiné podobě opakoval), podařilo se jí sžít se s venkovskými lidmi a osvětově mezi nimi působit. Své poznatky žurnalisticky zpracovávala v *Obrazech z okolí domažlického* a v jiných črtách (*Dopisy z Lázní Františkových*, vzniklé za jejího léčebného pobytu v r. 1846). Postihovala v nich příznačné jevy, jejich vzájemné souvislosti i právě probíhající společenské proměny a s velkým citovým zaujetím se zastávala základních lidských práv venkovských pracujících. Tento poslední rys se ještě zřetelněji projevil v její revoluční žurnalistice (stati *Selská politika* a *Hospodyně, na slovíčko!*), která svým opravdovým demokratismem patří k ideově nejzávažnějším českým literárním projevům z r. 1848. — Za neutěšené existenční situace N. v padesátých letech se zřetelně utvářely příznačné rysy její osobnosti, její nekompromisnost, životní opravdovost, to jest naprostý soulad mezi smýšlením a projevy, dělná láska k člověku, tvůrčí energie a činorodost, jdoucí v souladu se společenskými potřebami a hledající spojení s pokrokovými lidmi. Od revoluce se N. intenzívně zajímala o uspořádání společnosti a o způsoby vedoucí k odstranění rozporů a útisku; svým zájmem o nové sociální teorie podnítila vznik prvního českého díla o utopickém socialismu, Kláceloých → Listů přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu. Také otázky ženských práv, problémy výchovné a etické posuzovala N. v souvislosti s požadavkem celkové změny společenských vztahů. Politická aktivita N. se za porevoluční reakce nejzřejměji projevila v jejím poměru ke Slovensku, s nímž se sblížila za několika pobytů (tři cesty za manželem r. 1851, 1852, 1853 a studijní cesta 1854). Svým dílem (národopisné studie, cestopisné stati a sbírky lidového umění včetně pohádek, povídky *Chyže pod horami* a *Pohorská vesnice*) i osobním a korespondenčním stykem se slovenskou inteligencí přispívala k obapolnému poznání českého a slovenského národa, přičemž sbližování obou kultur považovala za vhodnou formu připravující novou vzájemnost společných národních a politických zájmů — V posledním desítiletí života vytvořila nejzávažnější část svého díla, povídky. I když zobrazují vesměs člověka a život českého předbřeznového venkova, jsou svým zaměřením spojeny s porevoluční situací a s aktuální problematikou společenského zápasu padesátých let. V časově první skupině povídek (*Baruška, Rozárka, Babička, Karla, Divá Bára*) vystupuje do popředí kresba jednotlivce, většinou ženy lidového původu, a v jeho kladných rysech jsou vyzdviženy příznačné morální hodnoty českého lidu. Povídky pozdější (*Pohorská vesnice, V zámku a v podzámčí, Chudí lidé, Dobrý člověk*) jsou situovány do takového prostředí, v němž se nutně setkávají příslušníci jednotlivých vrstev a tříd, leckdy i lidé různých národností nebo věkových stupňů; z jejich vztahů vyplývá pak obraz nespravedlivého sociálního uspořádání soudobé společnosti a jeho důsledků. Reálně pravdivý konflikt bývá tu řešen idealizujícím závěrem. Možnost, jak odstranit sociální křivdy, nejčastěji N. hledá (ovlivněna myšlenkami utopického socialismu)

v nápravě mocných a bohatých *(V zámku a v podzámčí)*; proti společenskému útisku staví lidovou solidaritu *(Dobrý člověk)*. Ideová síla a umělecká hodnota povídek N. tkví v tom, že z příznačných rysů vyrůstá kresba obvykle běžné podoby lidí, života i nejčastějších problémů (vykořisťování služek a učedníků, protiklad panské rozmařilosti a bídy lidu, význam výchovy atd.) a že z tohoto obrazu každodenní obvyklosti vystupuje celá galerie pravdivě vystižených kladných hrdinů, prostých „dobrých lidí", vyjadřujících autorčinu optimistickou víru v člověka a v jeho budoucnost. Jazyk N. pramení z lidového jazyka kraje jejího dětství; během jejího uměleckého vývoje se rozšiřoval o další prvky stykem s lidem chodským a slovenským. Účinnost i obliba jejích próz tkví mimo jiné v uměleckém zvládnutí lidového jazyka, a to v míře předtím i dlouho potom nebývalé. „Jen jazyk natolik lidový jako umělecký jazyk Němcové mohl odrazit v celé přesvědčivé plnosti její sociální myšlení a cítění, její plné uvědomění toho, že lidová složka národa je samou jeho podstatou" (B. Havránek). — Největší obliby dosáhla *Babička* (vyšla ve 4 sešitech od května do srpna 1855). Do těchto „obrazů venkovského života" promítla autorka vzpomínky na mládí, hodnotíc je svými pozdějšími zážitky, zkušenostmi a názory, a tím je umělecky přepodstatňujíc. V ústřední postavě — staré venkovské tkadleně, která tráví sklonek života mezi vnoučaty v rodině své dcery a zetě, panských služebníků — je ztělesněn předbřeznový lidový svět ve svých příznačných projevech a v typickém životním postoji. Mladý život, děti, s nimiž je babička neustále ve styku, a pro ni nezvyklé prostředí panstva, kde nyní žije, vytvářejí pozadí, od něhož se zřetelně odráží jak její lidový způsob myšlení a jednání, tak její bohatá životní zkušenost vlastní i tradicí prostředkovaná. Babiččina činorodá lidskost, její bytostné vědomí solidarity a tvořivě nepoddajný optimismus jsou podloženy jejím samozřejmým souladem s životním rytmem zrodu a zániku, radosti a smutku, lásky a zápasu, s rytmem, jenž stále pokračuje a jemuž bez výjimky podléhá vše. Proto se také lidový svět, jejž povídková postava babiččina reprezentuje, nepředstavuje v díle jako přežívající svět minulosti, nýbrž jako životodárný odkaz tradice i jako obraz lidské harmonie, jenž zůstává ideálem budoucího vývoje. Sloučením ideální složky s reálnými složkami podmíněnými dlouhodobou tradicí vytvořila N. v své babičce typ, který je u nás po celé další století považován za zosobnění kladných rysů českého národního charakteru. V evropských literaturách 19. století patří Babička mezi první prozaická díla, jejichž hrdinou je lidový člověk, představující většinu lidské společnosti a přitom rozlohou svých zájmů, citů, tužeb a vztahů odpovídající představě o moderním člověku. Postava a tvorba B. N. inspirovaly herecké a recitační umění (např. Brzkové, Naskové, Vydry, Högra), méně hudbu (Kovařovice), bohatě výtvarné umění v díle Mánesově, Hellichově, Alšově, Gareisově, Kašparově, Švabinského, Špálově, Gutfreundově, Štursově, Procházkově, Radově, Pokorného, Svolinského, Makovského, Boudově, Dillingrově, Müllerově aj.

BIBLIOGRAFIE

Národní báchorky a pověsti (7 sv., 1845—46; 2. vyd. 14 sv., 1854—55), Babička (P 1855, do r. 1962 312 českých vydání), Pohorská vesnice (P 1856; celkem 99 vyd.), Slovenské pohádky a pověsti (10 sv., 1857—58). — Povídky a ostatní práce Němcové otiskované v časopisech a sbornících vycházely knižně teprve v Sebraných spisech. Z rukopisu v nich vyšly práce Z Uher (zlomek cestopisu, 1863), Čtyry doby (P z r. 1856, 1890), Cesta z pouti (fragment povídky, 1890), Urozený a neurozený (fragment románu, 1919) a Zápisník z l. 1851—55 (1929). Až v sebraných spisech vyšly i překlady z E. Chojeckého Vláda a láska (D 1863, prem. 1860) a K. F. Gutzkowa Pravzor Tartuffa (D 1919, prem. 1859). — Sebrané spisy, vydané poprvé A. Augustou (8 sv., 1862—63) rozmnožilo vydání I. L. Kobra (9 sv., 1869—91), J. Laichtra (14 sv., 1904—20) a zvláště Kvasničky a Hampla (14 sv., 1928—30). Kritické vydání uspořádal Ústav pro českou literaturu (15 sv., 1950—61). Korespondenci částečně zahrnulo vydání spisů u J. Laichtra a poslední kritické vydání. Vybrané spisy uspořádal F. Vodička (4 sv., 1957). — Bibliografie: M. Laiske, Bibliografie Boženy Němcové (1962; dílo, překlady, korespondence, literatura).

LITERATURA

V. Tille: B. N. (1911; 8. vyd. s dodatky M. Novotného 1947); B. N., Sborník statí o jejím životě a díle (1912); Z. Nejedlý: B. N. a Ratibořické údolí (1922) a B. N. (1950); J. Fučík: B. N. bojující (1940); F. Kubka—M. Novotný: B. N. (1941, obrazová dokumentární publikace); Z doby B. N. I (1941), II (1945); Přá-

telský kruh B. N. (1946); J. Mukařovský: B. N. (1950) a v Kapitolách z čes. poetiky II (1948); V. Rzounek: B. N. v obrazech a dokumentech (1951); M. Novotný: Život B. N. I—VI (1951 až 1959, komentované dokumenty); B. Haluzický: B. N. a Slovensko (1952); R. Havel a M. Heřman: B. N. ve vzpomínkách současníků (1961); M. Otruba: B. N. (1962); F. X. Šalda v kn. Duše a dílo (1913, v Souboru díla F. X. Šaldy, 1947) a v ŠZáp 1933—34; F. Vodička v kn. Cesty a cíle obrozenské literatury (1958); B. Havránek v kn. Studie o spisovném jazyce (1963). -- Další literatura v Bibliografii B. N. od M. Laiskeho (1962). *mo*

František Němec

12. 5. 1902 Praha
29. 8. 1963 Praha

Studoval na klasickém gymnasiu v Praze na Žižkově (do sexty), r. 1920 odešel nakrátko do redakce kladenské Svobody a novinářem zůstal už trvale. Byl soudním zpravodajem Tribuny (1920—22), krátce v Lidových novinách, v l. 1923—43 v listech Melantricha (zvl. Českého slova a A-Zet), od května 1945 v redakci Práce. Byl členem umělecké skupiny Devětsil. — Přispíval do Mladého socialisty (poprvé 1918), Rudých květů, Června, Cesty, Akademie, Kmene, Šibeniček, Rudého práva, Rudého večerníku, Činu, Světa práce a do listů, které redigoval.

V Němcových literárních počátcích se odrážejí vývojové proměny, jimiž rychle prošla na rozhraní desátých a dvacátých let nastupující poválečná generace. Nejdříve navazoval především na Neumannovu → civilizační poezii, potom se vyznával z vitalistického opojení životem *(Zelené demonstrace)* a spojoval dětskou naivitu a hravost se smyslem pro všední realitu a s vědomím sociálním. Po raných básnických sbírkách se už věnoval převážně próze, v níž dosáhl značné popularity soudničkami. Z drobných případů dovedl vytěžit charakteristickou scénu, ve které se vzájemně střetají malicherné, sobecké zájmy, sledované autorem s humorem a s porozuměním pro lidskou slabost. Smysl pro situační komiku se projevil i v N. nejlepší práci, v humoristickém románku *Alibi* ze života zlodějů a sňatkových podvodníků; využiv důvěrné znalosti lidových postav z pomezí lumpenproletariátu (hlavně dobře odposlouchaného dialogu), dokázal N. obraz jejich života stylizovat do lyrizující tóniny, kterou promlouvá moudré poznání lidského života.

BIBLIOGRAFIE

Sebe i vás (Bb 1920), Zelené demonstrace (Bb 1921), Holátko Max (Pp 1922), Alibi (R 1931), Soudničky (Ff 1936, rozšíř. a přeprac. s názvem Soudničky aneb Loučení s Roškrtem, 1948), Člověk manželský (Pp 1944). — Provedené hry: Sentimentální romance (1943), Romance nesentimentální (1945, s J. Šmídou), Likajdovic tetička (1947).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1931—32 (o Alibi); V. Lacina v dosl. k Soudničkám (1954). F. Soldan v Plameni 1963 (č. 10). *pb*

Zdeněk Němeček

19. 2. 1894 Josefov
5. 7. 1957 Mnichov, NSR

Vystudoval gymnasium v Josefově (Jaroměři) a do r. 1914 byl ve Vídni posluchačem německé obchodní akademie. Za první světové války se stal důstojníkem čs. legií v Rusku, odkud se vrátil r. 1920. R. 1921 vstoupil do diplomatických služeb a do r. 1939 prošel řadou našich zastupitelských úřadů, hlavně ve Spojených státech (New York) a ve Francii (Marseille); zcestoval celou Evropu, Střední Ameriku, navštívil západní Afriku aj. V l. 1940—44 byl úředníkem dnešní Národní knihovny, pak byl půl roku do konce okupace vězněn na Pankráci. Po květnu 1945 se vrátil na ministerstvo zahraničí a do r. 1948 byl naším vyslancem v Kodani. Odtud se již do vlasti nevrátil a až do své smrti zůstal v emigraci. — Publikoval v časopisech Cesta (1919 debut povídkou), Literární noviny, Magazín DP, Lumír, ELK aj.

Němečkova literární práce těží převážně z jeho vlastních zážitků a z poznání života v cizině. Už v prvotině se zabýval ústřední otázkou celého svého díla: otázkou exilu, rozšířenou posléze o problém vystěhovalectví. Tím se zabývají tři hlavní N. romány *(New York — zamlženo, Na západ od Panonie, Evropská kantiléna)*, z nichž první je dosud nejhlubším a nejucelenějším vypsáním osudů českých emigrantů v Americe, jejíž nelítostné sociální

poměry N. důvěrně znal. V knihách cestopisných causerií *(Západoindický deník, Dopisy ze Senegambie, Islandské dopisy)* se projevil jako pohotový a poučený pozorovatel. Snažil se analyzovat spletité souvislosti světového dění, jako např. v románu ze španělské občanské války *Ďábel mluví španělsky.* — S ústředním námětem N. prózy souvisí také dramata, z nichž *Zač lidský život* zobrazuje s hořkou ironií a sociální kritičností život a postavení přistěhovalých slovanských horníků ve Francii.

BIBLIOGRAFIE

Legionářské novely (1920), Primus tropicus (D 1925, i prem.), Západoindický deník (Rpe 1929, 1940 pod názvem Ostrovy smaragdového růžence), New York — zamlženo (R 1932), Na západ od Panonie (R 1935, st. cena), Kátinka (P 1936), Zač lidský život? (D 1936, i prem.), Vějíř z poledníků (Pp 1937), Dopisy ze Senegambie (Rpe 1938), Most (D 1938, i prem.), Ďábel mluví španělsky (R 1939), Balada o Kátince (D 1940, i prem., podle povídky Kátinka), Evropská kantiléna (R 1945), Rukopis času (D 1945, prem. 1946), Peněžokaz (D 1946, i prem.), Inzerát (rozhl. hra, 1947), Chanson triste (Pp z kn. Vějíř z poledníků, 1948), Islandské dopisy (Rpe 1948).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1934—35 (Hromádka moderní čes. beletrie — o kn. Na západ od Panonie). J. Hora v LN 1934—35 (č. 15). *vš*

Jan Neruda

9. 7. 1834 Praha
22. 8. 1891 Praha

Narodil se v rodině vojenského vysloužilce a kantýnského, později hokynáře v Praze na Malé Straně, kde také prožil chudé dětství. Chodil zprvu do německé měšťanky, r. 1845 vstoupil na malostranské gymnasium, odkud r. 1850 přešel na akademické gymnasium. Tam se seznámil s Pflégrem →, Hálkem →, F. V. Jeřábkem → a Ferd. Schulzem → a začal se zajímat o literaturu. Tento zájem byl v pozdějších letech prohlouben známostí s význačnými literárními osobnostmi (Erbenem →, Hankou →, Němcovou →), s nimiž se setkával mj. v rodině Anny Holinové, své první lásky. Tíživé hmotné poměry zabránily N. ukončit universitní studia (od r. 1853 filosofie, práva) a vedly (asi r. 1863) i k definitivnímu rozchodu s Annou Holinovou. Po krátké epizodě úřednické (ve vojenské účtárně) vstoupil (asi r. 1856) do redakce něm. liberálního deníku Tagesbote aus Böhmen jako lokálkář (ještě koncem padesátých let, pokud nezačaly vycházet české deníky, psal divadelní a literární kritiky do Prager Morgenpost). Pokoušel se existenčně uchytit jako učitel (mj. 1858 na reálce v Mikulandské ulici), nakonec se však zcela věnoval žurnalistice. Stal se redaktorem beletristického časopisu Obrazy života (1859—60) a zahájil v nich, podporován K. Sabinou →, boj s literární reakcí, jenž ho postavil do čela tzv. generace májovců. Na podzim r. 1860 vstoupil do redakce nově založeného politického deníku Čas jako fejetonista. R. 1862 prožil citový vztah k spisovatelce Karolíně Světlé →, který však skončil krizí a zklamáním; vliv Světlé pomohl však přesto N. vymanit se z hluboké duševní deprese po neúspěchu jeho literárních prvotin. Téhož roku (1862) přešel spolu s Karlem Sladkovským a skupinou demokratických žurnalistů do redakce opozičního demokratického deníku Hlas, kde působil jako fejetonista a kritik (literární, divadelní i výtvarný) do r. 1865, kdy tento list splynul s Národními listy. V jejich redakci, která se stala orgánem liberálního, mladočeského křídla české buržoazie a kolem níž se, zejména v šedesátých a sedmdesátých letech, soustředila většina pokrokové inteligence, setrval až do smrti. V l. 1863—64 převzal redakci zábavného časopisu Rodinná kronika, kde pokračoval v uskutečňování svého literárního programu, jehož důležitou složkou byla výchova českých čtenářů ukázkami a informacemi ze světového a evropského současného kulturního dění a úsilí o vymanění českého časopisectví ze závislosti na německých vzorech. Tento náročný program však ztroskotával na malé vyspělosti a nezájmu buržoazního publika. V polovině šedesátých let prožil další těžký citový otřes nad úmrtím Terezie Macháčkové, dcery českého továrníka a politického činitele, která byla jeho třetí velkou láskou. R. 1865 založil s V. Hálkem beletristický časopis Květy, ale po roce z redakce odešel. V roce 1863 podnikl cestu do Fran-

cie, na sklonku šedesátých let (1868) podnikl cestu na tehdejší rakouský jih (Přímoří, Terst), do Benátek a po smrti matčině (1869) se vydal r. 1870 na svou nejdelší zahraniční cestu na Balkán, Blízký východ a do Itálie. Poslední jeho cestou po Evropě byl zájezd do severního Německa a na Helgoland v r. 1875. Jako novinář pobýval v sedmdesátých letech často ve Vídni. R. 1873 založil spolu s Hálkem → časopis Lumír (redakci ještě téhož roku předali do rukou mladších literátů v čele s J. V. Sládkem →). Osobní kampaň vyprovokovaná proti němu na počátku sedmdesátých let konzervativním tiskem a vyčerpávající žurnalistická práce i intenzívní účast ve veřejném a kulturním životě (jeden ze zakladatelů, místopředseda a později předseda Spolku českých žurnalistů, pořadatel kulturních akademií tohoto spolku, redaktor příležitostných publikací atd.) působily nepříznivě na N. zdravotní stav. Následky se projevily na sklonku sedmdesátých let řadou vleklých chorob, které od té doby poutaly básníka k pražskému bytu až do smrti. Byly mimo jiné také příčinou jeho rezignace na rodinný život, ačkoliv koncem sedmdesátých a ve druhé polovině osmdesátých let prožil pozdní citová vzplanutí. Od počátku osmdesátých let, po úmrtí nebo odcizení nejbližších přátel (Sladkovský, V. K. Šembera), žil v ústraní. Publicisticky a redakčně činný však zůstal až do posledních chvil (r. 1883 založil a až do smrti redigoval edici Poetické besedy).

Celá Nerudova tvorba byla nesena od počátku úsilím aktivně působit na společnost uvědomělým poznáním sociální skutečnosti, její složitosti a rozpornosti. Byla namířena jak proti idylickému zastírání životní problematiky, tak proti sentimentálně romantickému subjektivistickému útěku před skutečností. V počátečních dílech básnických *(Hřbitovní kvítí)*, prozaických *(Arabesky)* i dramatických se tento N. postoj projevoval vypjatým ironickým gestem, které nezřídka nabývalo rysů provokativního cynismu. V takto pojaté tvorbě, silně poznamenané autorovým subjektivním zaujetím, šlo N. o uvědomění a vyslovení pocitů sociálně utištěných jedinců, vyřazovaných konvenčními předsudky ze společnosti. Intenzitou prožitku a novostí i složitostí výrazu, úmyslně zevšednělého, zdrsnělého a disonantního, znamenaly N. verše i prózy na přelomu padesátých a šedesátých let převrat v dobovém estetickém cítění, uvyklém na jednoduchou zpěvnost ohlasové poezie, a proto byly přijaty s nepochopením a pro svůj provokativní obsah odmítnuty. Podobnému osudu propadl i jediný N. pokus o tragédii *(Francesca di Rimini)*, jenž přesto, že trpěl začátečnickými vadami v stavbě díla, rovněž revolučně rozrušoval ustálené šablony sentimentálního dramatu. — Vypjatým kritickým charakterem a úsilím o poznání a zpodobení pravé tváře skutečnosti mělo jeho dílo kladné poslání: chtělo odhalovat soudobý stav společnosti a vést ji tím k touze a úsilí po nápravě. V tomto duchu formuloval N. také svůj literární program (stati Škodlivé směry, Nyní, 1859), jímž zdůraznil poznávací funkci umění a zároveň otvíral cestu ke sblížení české literatury s pokrokovými proudy umění světového. Svůj program naplňoval N. tvorbou básnickou i žurnalistickou, aniž mezi oběma liniemi činil příkrý rozdíl. — Básnickým dílem usiloval o objektivaci svého životního stanoviska tak, aby podal mnohostranný obraz života, myšlenek a citů pokrokového českého člověka své doby. První pokus vyslovit tento záměr přinesla sbírka *Knihy veršů*, básnická žeň dosavadní tvorby, zachycující v jednotlivých oddílech různé stránky lidského vztahu ke skutečnosti, od intimních citů rodinných a milostných až k stanovisku společenskému a národnímu. Už samo dělení sbírky do tří oddílů s názvy Kniha veršů výpravných, Kniha veršů lyrických a smíšených, Kniha veršů časových a příležitých, jež se stalo příkladem pro četné následovníky, ukazuje, jak obtížný umělecký cíl si N. kladl: spojit intimní a společenskou složku lidské osobnosti v jediný harmonický celek na základě uvědomělé a upřímné sebeanalýzy. Spolu s tímto úsilím o objektivaci, jímž básník už od sklonku šedesátých let vyslovoval touhu srůst s kolektivním bytím národa, se zobjektivizovaly, tj. myšlenkově zklidnily a ukáznily i N. prozaické studie lidské individuality a vystupňovala se v nich jeho citlivost pro vystižení a

odstínění temperamentu a citu *(Různí lidé)*. V sedmdesátých letech vnitřní polarita subjektivního a objektivního v N. životním pocitu umělecky vykrystalizovala; básník N. vyjadřoval smělý rozlet české myšlenky do vesmírných prostor *(Písně kosmické)*, využívaje na jedné straně krásy naivně zlidšťujícího pohledu anonymní lidové poezie, na druhé straně však vyslovuje životní pocit moderní osobnosti, pohlížející pyšně a s důvěrou v duchovní energii lidstva tváří v tvář přírodě a nekonečnosti kosmu. Jako umělecký kontrast k této hymnicky moderní i naivně prosté oslavě člověka stojí N. vrcholné prozaické dílo, *Povídky malostranské*. V těchto obrazech ze života rodné Malé Strany vyjádřil zase složitý vztah lásky k domovu, mísící se s odporem k soudobému zakrnělému živoření domácího maloměšťáctví. Z tohoto niterného napětí, pramenícího z vůle nalézt syntézu individuálního a společenského, národního a všelidského, zrodila se pak monumentální díla z počátku osmdesátých let. Sbírka básní osnovaných na struktuře lidové epiky nejen české, ale i evropské a na humanismu zlidovělého křesťanského mýtu a básní naplněných přitom subjektivním životním pocitem člověka epochy buržoazní revoluce, který zápasí o svobodu individuální a národní *(Balady a romance)*, a její protějšek, jediná sbírka N. subjektivní lyriky *(Prosté motivy)*. Tato kniha vyjadřuje tragiku individuálního osamocení a analyzuje bohatou citovost člověka navenek skrývanou a niterně popíranou střízlivým intelektem, až nakonec nalézá východisko v mužném smíření s konečností lidského osudu a se smrtí, v níž vidí naplnění individuální touhy o překonání hranic lidského subjektu. Pokračováním na cestě za syntézou osobnosti se měly patrně stát nedokončené *Zpěvy páteční*, básně hluboce intimního a zároveň nadosobního vlasteneckého citu. Torzem zůstala také *Kniha epigramů*, jakýsi protějšek Zpěvů pátečních, usilující o klasicky zhuštěné vyjádření životního stanoviska vyzrálé tvůrčí osobnosti N., jeho kritické lásky k člověku, k národu, k lidstvu, jeho moudrého pochopení síly i slabosti lidského rozumu a citu. — N. básnické dílo ukazovalo nové cesty české poezii a próze nejen myšlenkově, ale také po stránce výrazové. Jeho životní pocit a snaha o adekvátní vyjádření tohoto pocitu mu umožnily vytvořit nový styl, jímž se v české literatuře otvírá údobí realistické. Důraz na myšlenkový obsah vedl k posílení významové stránky, která se stala hlavní složkou autorova výrazu (ironická pointa) a zároveň ovlivnila celý N. sloh, osobitě úsporný, zhuštěný, zdánlivě drsný, lexikálně a zejména syntakticky zabarvený hovorovými prvky pražské češtiny. — Druhou linii N. díla, založenou především na věcném poznání skutečnosti, tvoří publicistika: fejetony (napsal jich na 2000 pod známou značkou △) a kritika. Přední místo tu patří cestopisným črtám, jimiž N. cílevědomě sledoval stopy velkých humanistických kultur a ideálů (antika, křesťanství) a rozšiřoval tak obzory českého člověka poznatky o světovém pokroku a životním bohatství různých civilizací. K nim se pak řadí jeho objevné sociální studie ze života chudiny *(Pražské obrázky, Trhani)* a pestrá mozaika lokálních, politických a literárních causerií, v nichž N. vytvořil lehký a mnohotvárný český publicistický styl. V duchu své individuální i dobové estetiky pokládal N. fejeton za útvar umělecký a kladl ho na roveň své ostatní tvorbě. Uspořádal výbor ze svého fejetonního díla, v němž shrnul a promyšlenou stavbou jednotlivých knih do pětisvazkového celku zdůraznil mnohostranný ráz svého pohledu na život, v němž se spojují rozmanité, často kontrastní detaily v pestrý a plastický obraz plný vnitřního napětí a pohybu. Obsáhlou složku jeho publicistického díla tvoří kritiky literární, divadelní a výtvarné. N. v letech šedesátých a sedmdesátých byl jedinou kritickou osobností, jež byla s to obsáhnout celé české kulturní dění v jeho nejdůležitějších oblastech a postihnout jeho vývojové potřeby. Z tohoto hlediska patří jeho kritika z těchto let, usilující o demokratizaci české kultury při neustálém zvyšování její umělecké úrovně v kontaktu s kulturou světovou, k základům české umělecké kritiky a obsahuje mnohé trvalé podněty. — Hodnotou myšlenek, které obzírají a vyslovují základní otázky individuálního i národního života, úsilím poznávacím, všestranností své činnosti a

především neiluzívním, ale přesto optimistickým přístupem k životu, nově umělecky vyjádřeným, soustředily se v N. tvorbě vývojové momenty, z nichž vyrůstala česká literatura druhé poloviny 19. století.

BIBLIOGRAFIE

Hřbitovní kvítí (Bb 1858), U nás (B 1858), Ženich z hladu (D 1859, i prem.), Prodaná láska (D 1859, i prem.), Francesca di Rimini (D 1860, i prem.), Pařížské obrázky (Ff 1863), Arabesky (Pp 1864, 1880), Knihy veršů (Bb 1868, 1873), Pro strach židovský (pamflet, 1870), Různí lidé (Pp 1871), Obrazy z ciziny (Ff 1872), Studie, krátké a kratší I, II (Ff 1876), Žerty, hravé i dravé (Ff 1877), Menší cesty (Ff 1877), Povídky malostranské (1878), Písně kosmické (Bb 1878), Šílení v klášteřích (P 1879), Balady a romance (Bb 1883), Prosté motivy (Bb 1883), Báby i baby (Ff 1886), Trhani (P, 2. samost. vyd. 1888). — Posmrtně: Zpěvy páteční (Bb 1896, usp. Jaroslav Vrchlický). N. Sebrané spisy vyšly několikrát, naposled v SNKLU (od roku 1950, 41 sv., dosud neukončeno).

LITERATURA

J. Arbes: O J. N. (1952); F. V. Krejčí: J. N. (1902); A. Novák: Studie o J. N. (1920) a J. N. (1921); sborník O J. N. (1933); K. Polák: O umění J. N. (1942) a s M. Grygarem: J. N. (1955); M. Novotný: Rok J. N. (1952) a Život J. N. I—IV (1951—56 komentované dopisy a dokumenty); S. Budín: J. N. a jeho doba (1960). F. X. Šalda v KP 3 (1950, o Zpěvech pátečních), v KP 8 (1956, o jeho lit. kritikách a vztahu ke K. Světlé), v Bojích o zítřek (1905, v Souboru díla F. X. Šaldy 1948) a ve 4. vyd. Duše a díla (1937); F. Vodička v doslovech k Básním II (1956) a Menším cestám (1961) a v ČLit (1961); M. Pohorský v dosl. k Div. hrám (1961). Jub. číslo Čes. bibliofila 1942; J. Mukařovský v ČLit 1955. *ah*

Josef Nesvadba

19. 6. 1926 Praha

Po maturitě na pražském gymnasiu (1945) vystudoval medicínu (doktorát 1950), dva semestry byl zapsán také na filosofické fakultě. Dva roky působil na interním oddělení nemocnice v Teplicích, od roku 1956 pracuje na psychiatrickém oddělení fakultní polikliniky v Praze (individuální a skupinové psychoterapie). Podnikl řadu studijních cest po Evropě i Asii (Vietnam). — Do literatury vstoupil drobnými prózami, otiskovanými v Středoškoláku (jehož byl zakládajícím redaktorem), a překlady z anglické poezie (Coleridgeovo Skládání o starém námořníkovi, 1945, účastí na antologii Mezi dvěma plameny, 1945); příspěvky v časopisech Mladé archy (poprvé 1946), Generace, Kvart, Mladá fronta, My, Čs. voják, Nový život, Květen, Literární noviny, Plamen, Kultura aj.

Intelektuální zaměření Nesvadbova talentu, spojené se zkušenostmi lékaře psychiatra a se znalostmi z vědních oblastí blízkých tomuto oboru, našlo po počátečních pokusech dramatických uplatnění teprve v žánru vědecko-fantastické literatury. N. prózy se soustřeďují kolem otázky, zda „lidský mozek v naší civilizaci stačí sám sobě, svému vlastnímu tempu", zda bouřlivý rozvoj civilizační techniky neohrozí harmonii citové a rozumové složky lidské osobnosti. Z toho vyplývá zároveň i podoba jejich základního konfliktu: konfrontuje se zde fantastika představovaná oblastí vědeckých experimentů a technických vynálezů s reálnou skutečností dneška, především s psychologií a vlastnostmi současného člověka. Na rozdíl od vědecko-fantastické literatury, která zobrazuje jen vnější podobu světa proměněného technickým pokrokem, slouží fantazijní prvek N. povídek k prohloubenému poznání dneška, k tomu, aby autor odhalil z různých úhlů a v pronikavějším světle především vnitřní problematiku moderního člověka a aby tohoto prvku využil v ostře formulované pointě svých próz ke kritice současnosti. Tím N. tvořivě navazuje na čapkovskou linii naší utopické prózy; v řešení konfliktů si však uchovává optimistickou perspektivu, vycházející z přesvědčení o nezničitelnosti základních lidských hodnot, a tedy víru ve schopnost člověka určovat osud nejen svůj, ale přímo ovlivňovat i podobu světa budoucího.

BIBLIOGRAFIE

Budou žít (D 1948, prem. 1949), Výprava do Oceánie (D 1949, prem. 1950), Tarzanova smrt (Pp 1958, tit. povídka zfilm.), Zlatý Buddha (R 1959), Einsteinův mozek (Pp 1960, povídka Blbec z Xeenemünde zfilm.), Výprava opačným směrem (Pp 1962). — Provedené hry: Ráno (1948), Svárov (1950, přeprac. s názvem Milionář Liebig 1956), Mimořádná událost (1956). *mch*

Stanislav Neumann

17. 10. 1927 Praha

Syn herce St. Neumanna a vnuk St. K. Neumanna →. Studoval na akademickém gymnasiu v Praze (na sklonku okupace byl zatčen a vězněn v Terezíně) a po maturitě (1946) na Sorbonně (1946—47) a na filosofické fakultě Karlovy university (od 1947, neukončeno). Pracoval v aparátu ČSM (1947—48, 1955—58), jako šéfredaktor Státního nakladatelství dětské knihy (1949—51), jako redaktor Čs. vojáka (1953—55) a časopisu Práce mladých (1958—63). Od r. 1963 je v diplomatických službách (kulturním atašé ve Varšavě). Hojně cestoval, většinou jako delegát ÚV ČSM; z cest na moskevský festival mládeže a na Kubu vydal knižní reportáže. — První publikace ve Studentském časopise a v Rudém právu (1945), dále v Práci mladých, Mladé frontě, Čs. vojáku aj., spolupracuje též s filmem, hlavně dokumentárním.

Neumannovy básnické knihy vznikly z upřímného budovatelského nadšení a z přání prospět společnosti agitačním veršem i oslavit její nejlepší síly; jsou však schematické, nevyhnuly se frázi. I N. relativně nejlepší kniha *(Kuba neexotická)* trpí slohovou rozbředlostí a sentimentalitou.

BIBLIOGRAFIE

Sto deset procent štěstí (B 1947), Píseň o Stalinu (B 1949, st. cena), Čtenářský kroužek (instruktážní brožura, 1950), O Mladé gardě A. Fadějova (brožura, 1951, s A. Jelínkem), Píseň o lásce a nenávisti (Bb 1952), Na věčné časy (text k obrazové publikaci, 1955), Cestou komsomolské slávy (brožura, 1958, s A. Valigurovou), Festivalová setkání (Rp 1959), Kuba neexotická (Rp 1961). *mb*

Stanislav Kostka Neumann

5. 6. 1875 Praha
28. 6. 1947 Praha

Syn advokáta, zemského a říšského poslance, který přišel o jmění při nezdařeném podnikání na Berounsku; otec zemřel, když bylo N. pět let. N. byl vychováván matkou a tetami, majitelkami rodinné „olšanské vily" na Žižkově, kde prožil dětství a mládí a kde se později scházela jeho anarchistická literární družina. Po nedokončených studiích na gymnasiu v Žitné ulici (ve studentských časopisech jeho první literární příspěvky) a na obchodní akademii se stal nakrátko lokálkářem staročeského listu Hlas národa. Již jako osmnáctiletý se dostal do pokrokového hnutí a do kontaktu se socialistickými myšlenkami. Jako jeden z účastníků tzv. Omladiny, skupiny studentské a dělnické mládeže, byl r. 1893 zatčen a odsouzen k čtrnáctiměsíčnímu vězení. Trest si odpykal v samovazbě věznice na Borech v Plzni. Po návratu r. 1895 vydal svou prvotinu, sbírku vězeňských a milostných veršů *Nemesis, bonorum custos* (Spravedlnost, ochránkyně dobrých; věnoval ji Kamile Krémové, jež se stala téhož roku jeho první ženou; později vydávala Knihy dobrých autorů). Na čas se úzce sblížil s okruhem kolem Moderní revue, stal se jejím spolupracovníkem a brzy jedním z vůdčích představitelů krajního, dekadentního křídla moderny devadesátých let. Už na konci devadesátých let se však přiklonil k ideologii komunistického anarchismu a k anarchistickému hnutí a po řadu let v něm pak pracoval jako publicista a organizátor, především však jako vydavatel a redaktor časopisu Nový kult, který dal hnutí k dispozici, i jako redaktor nebo spolupracovník dalších anarchistických časopisů a publikací. V zimě 1904 odjel s Boženou Hodačovou, svou pozdější druhou ženou, do Vídně, kde se pokusil pokračovat ve vydávání Nového kultu. Po návratu na jaře 1905 se usadil na Moravě, v Řečkovicích u Brna a později v Bílovicích nad Svitavou. Nové prostředí jej postupně odpoutalo od přímé účasti na životě českého kulturního centra i od anarchistického hnutí; spolupracoval s moravskými pokrokovými časopisy, zprvu hlavně s Moravským krajem, pak po řadu let s Lidovými novinami. Na počátku desátých let se zejména prostřednictvím bratří Čapků → sblížil s uměleckou skupinou, literární i výtvarnou, která se hlásila k novým uměleckým směrům, k expresionismu, kubismu a futurismu, a vystoupila posléze v programovém Almanachu na rok 1914. Nová N. aktivita umělecká i publicistická byla přerušena válkou; v květnu 1915 na-

rukoval a prodělal válečné tažení v Makedonii a Albánii jako sanitní vojín. Roku 1917 byl propuštěn z armády, usadil se znovu v Praze a navázal zde na předválečnou činnost uměleckou (jako redaktor časopisu Červen, v němž chtěl zprvu uskutečňovat předválečné umělecké záměry) i politickou: jako jeden z vedoucích představitelů anarchistické skupiny, která vstoupila do národně socialistické strany, stal se po vyhlášení samostatnosti poslancem Národního shromáždění a vysokým úředníkem ministerstva školství. V zostřující se vnitropolitické situaci a zejména pod vlivem Říjnové revoluce prošel N. rychlým ideovým a politickým vývojem. Už ve volbách 1919 odmítl poslanecký mandát, v květnu 1920 vystoupil z národně socialistické strany; začal zakládat mezi bývalými anarchisty tzv. komunistické skupiny, které se hlásily k III. internacionále, a po ustavení jejich Svazu v létě téhož roku se stal jeho úřadujícím místopředsedou. Se Svazem komunistických skupin, jako jednou ze zakládajících složek strany, vstoupil v říjnu 1921 na slučovacím sjezdu do KSČ. Na počátku r. 1922 se stal sekretářem Proletkultu, orgánu stranické propagandy a agitace, a redaktorem jeho časopisu. V těchto letech rozvíjel mnohostrannou činnost publicistickou i organizátorskou; kolem Června a později kolem Proletkultu seskupil mladou, komunisticky orientovanou literární generaci, hlásící se k programu proletářského umění. (I při plné angažovanosti, která ho vázala k hlavnímu městu, opustil v té době znovu Prahu, žil krátkou dobu v Úvalech a pak v Čerčanech na Sázavě.) Po tomto období vypjaté politické činnosti se N. v druhé polovině dvacátých let postupně vracel k literatuře, nejprve přes obsáhlé vědecko-popularizační práce. Složité politické příčiny, které vedly ke konfliktu vedoucích komunistických spisovatelů se stranou (tzv. vystoupení sedmi), postavily také N. na krátkou dobu mimo stranu. Ale už na počátku třicátých let organizoval z pověření strany pokrokovou inteligenci v Levé frontě a redigoval její stejnojmenný orgán. V l. 1932—33 podnikl se svou družkou Lídou Špačkovou dvě velké cesty po Československu, zejména po Zakarpatsku, o nichž napsal seriál reportážních fejetonů do Lidových novin. V průběhu třicátých let, přes pokračující nemoc, pro kterou znovu opustil Prahu (r. 1934 se přestěhoval do Poděbrad, kde se léčil a kde byl v r. 1938 zvolen za KSČ do městského zastupitelstva), účastnil se N. plně zápasu na kulturně politické frontě, zejména jako spolupracovník Václavkova U-Bloku a jako pracovník lidovýchovné organizace Lidová kultura a redaktor jejího časopisu. V předvečer 15. března 1939 tajně opustil Poděbrady, skrýval se nejprve v Praze a pak ve Vápenném Podole na Českomoravské vysočině, kde prožil okupaci. Po osvobození se vrátil do Prahy a nakrátko i k publicistické a kulturně politické práci jako redaktor Tvorby; r. 1945 byl jmenován národním umělcem. — První příspěvky otiskl v Pokrokových listech 1893 (překlad Huguesovy Hymny na Komunu a článek Jean Paul Marat). Před první světovou válkou přispíval zejména do časopisů Niva, Vesna, Moderní revue, Konec století, Moderní život, Volné směry, Omladina, Nová omladina, Matice svobody, Práce, Komuna, Moravský kraj, Pozor, Moravskoslezská revue, Lidové noviny, Večery, Lumír, Scéna, od r. 1918 do časopisů Lidové noviny, Rudé právo, Literární rozhledy, Rozpravy Aventina, Rozhledy po literatuře a umění, Tvorba, Haló noviny, Naše cesta, U-Blok, Učitelské noviny; dále do časopisů, které redigoval: Nový kult (1897—1905), Letáky pro zpěváky (1902), Výkřiky (1903), Anarchistická revue (1905), Šibeničky (1906—07), Zádruha (1908—09), Philobiblon (1912), Červen (1918—21), Kmen (1919—1921), Proletkult (1922—24), Komunistická revue (1924), Reflektor (1925—26), Levá fronta (1930—32), Lidová kultura (1936 až 1938), Tvorba (1945—47). Dále redigoval Almanach secese (1896), Kalendář neodvislého dělnictva na rok 1900, Kalendář revolucionářů na rok 1903 a 1904, Almanach na rok 1914 (spolured., 1913), sborníky Komunistické večery (1922), Československý podzim (1939), Wolker pracujícím (1946), edice Knihovna Nového kultu (1901—05), Červen, sbírka krásných tisků (1910—12), Edice Června (1919—24), Edice Proletkultu (1922), Zahrada Priapova (od 1927), Lidová

knihovna. Publikoval pod četnými šiframi a pseudonymy, z nichž nejběžnější byla šifra SKN a pseudonymy Kozoroh, Brutus, Civis Bohemicus, Lokalides, Jindřich Bedrna, Jiří Votoček, Jan Bedrna aj. (podrobněji v Soupisu díla St. K. Neumanna). Překládal z francouzštiny (mj. Baudelaira, Verhaerena, France, Colette) a z němčiny (Heina, Kropotkina, Bechera aj.).

Neumannova tvorba umělecká se rozvíjela v úzkém kontaktu s jeho proměnlivými životními osudy a s jeho vývojem světonázorovým. Odráží se v ní jeden ze základních rysů jeho osobnosti, tíhnutí ne k opakování, utvrzování, dotváření jednou objeveného, ale vždy k novému poznání, k objevování nových hodnot, i k jejich obhajobě s vášní až jednostrannou. Proto se N. významně podílel na formování české literatury i kulturně politického života 20. století. N. poezie, provázená mnohostrannou činností v jiných oblastech literatury (politická a kulturně politická publicistika, literární kritika, fejetonistika, próza, překlady atd.) prošla několika vývojovými stadii, z nichž téměř všechna představují v jistém smyslu krajní pól dobové literární situace. Základním pojítkem mezi nimi při vší zjevné odlišnosti je intenzívní prožívání soudobého života a bezprostřední reakce na aktuální problémy a potřeby společenského vývoje. Tento rys charakterizuje už N. vstup do literatury. Jeho příklon ke skupině symbolistně dekadentních básníků devadesátých let, k jejich individualistickému gestu pyšného vyděděnce i k jejich poetice je podložen odbojem proti měšťácké společnosti, zejména proti její morálce, i představou nové renesance člověka. Odtud i odlišné zaměření jeho prvních „dekadentních" sbírek *(Apostrofy hrdé a vášnivé, Jsem apoštol nového žití, Satanova sláva mezi námi)* i zvláštní umělecká podoba jeho symbolismu, tíhnutí k jasné myšlenkové linii a významové určitosti. Silný vliv na další názorový i umělecký vývoj N. měla ideologie anarchismu: myšlenky „socialismu a svobody" nově formují i jeho uměleckou koncepci, kterou už tady charakterizuje definitivní rozchod s estétskou výlučností a orientace umění k životu *(O umění, umělcích a lidu)*. Sbírka *Sen o zástupu zoufajících*, která je vyvrcholením jeho symbolistické etapy, naznačuje zároveň i počátek nové cesty: individualistické gesto přerůstá ve vědomí sounáležitosti se zástupem, symbolika začíná ustupovat konkrétnímu životnímu materiálu. N. spolu se šrámkovskou generací hledá cestu k přímému kontaktu poezie se životem, zprvu především prostřednictvím politické lyriky (epigramy a „sociální hymny" v knize *Hrst květů z různých sezón, České zpěvy*). Vlastní cestu k N. prvnímu básnickému „renouveau" představuje jeho přírodní lyrika. V *Knize lesů, vod a strání* promítá do přírody ideál svobodného a přirozeného života, v němž doznívá ještě individualistický postoj; hlavní moment tu však tvoří obroda básnických smyslů, schopnost konkrétního, „nezprostředkovaného" vidění, materialistické okouzlení „krásou hmoty". V tom smyslu je Kniha lesů významným článkem na cestě poezie k objektivní skutečnosti. K prohloubení tohoto procesu přispívá N. setkání s předválečnou básnickou a výtvarnou modernou, jejíž umělecké postuláty N. spoluvytváří a obhajuje *(Ať žije život!)*. Civilizační poezie *Nových zpěvů* rozšiřuje předmět poezie o nové oblasti z všední skutečnosti, zejména o skutečnost moderních technických výbojů a lidské kolektivity; významně přispívá k proměně dobového estetického ideálu zejména rozvinutím nové obraznosti, založené na „poetizaci" všednosti a na schopnosti vidět skutečnost jako mnohotvárný proces, polytematičností, novým využitím volného verše. — Světová válka a Říjnová revoluce tvoří mezník v N. tvůrčím vývoji. Myšlenky leninismu definitivně určují jeho celkové pojetí světa a společenského vývoje i jeho pojetí smyslu a úlohy umění. N. publicistika z počátku dvacátých let měla významnou úlohu v myšlenkovém přerodu české kultury k revolučnímu marxismu a zejména v orientaci nejmladší básnické generace. Byl jedním z iniciátorů hnutí proletářské literatury, na jehož vývoji se podstatně podílel jak básnickou tvorbou, tak činností teoretickou a kritickou. N. vytvořil osobitý typ poezie „revolučních výzev" *(Rudé zpěvy)*, navazující na jeho předválečnou poezii civilizační. Jeho literárně kritická

Vilém Mrštík

Jiří Mucha

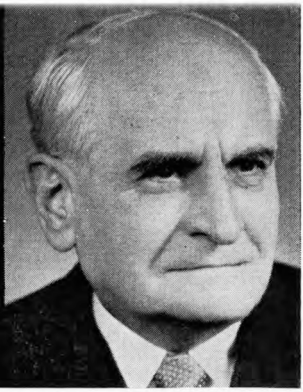

Jan Mukařovský

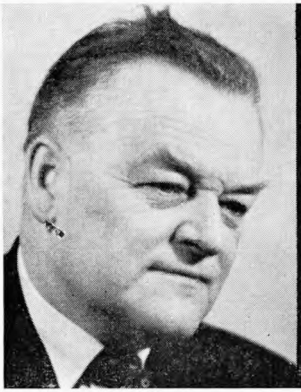

Pavel Nauman

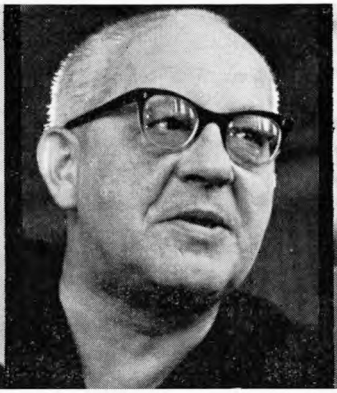

Vladimír Neff

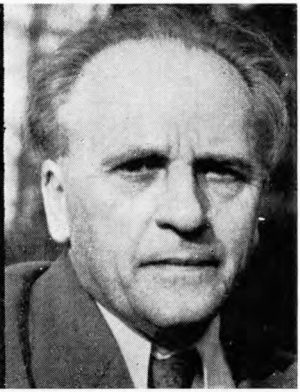

František Nechvátal

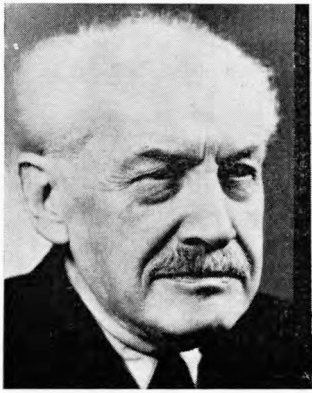

Zdeněk Nejedlý

Božena Němcová

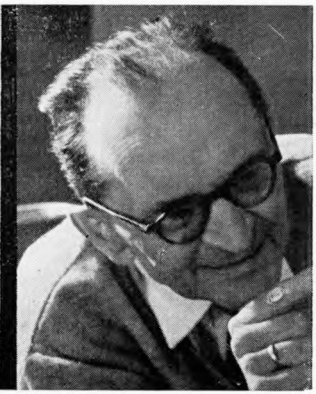

František Němec

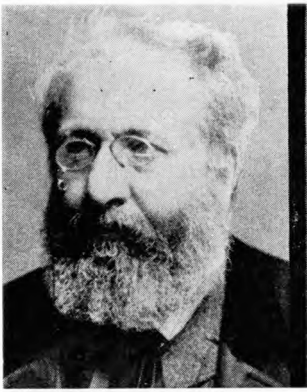

Jan Neruda

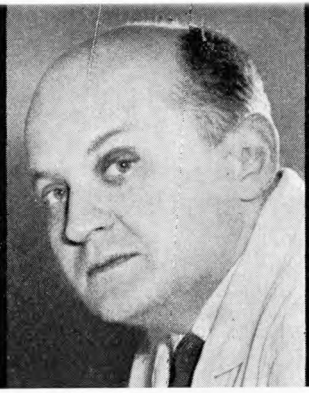

Josef Nesvadba

Stanislav Neumann

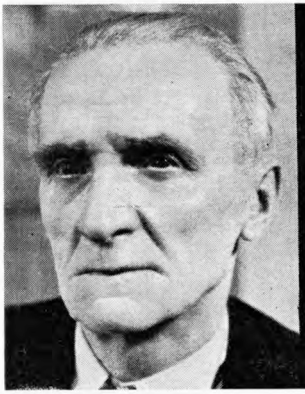

Stanislav K. Neumann

Vítězslav Nezval

Jan Noha

Miloslav Nohejl

A. C. Nor

Oldřich Nouza

a teoretická práce se v té době zaměřila k zakotvení základních principů marxistické estetiky u nás a soustředila se zejména k otázkám třídnosti, socialistické ideovosti, aktivní společenské úlohy umění; vyústila posléze v polemice s novými tendencemi kolem Devětsilu ve vyhrocený požadavek agitačního umění jako nástroje revolučního boje. V druhé polovině dvacátých let se N. tvorba vyrovnává s novou společenskou situací především orientací k propagačně výchovné práci, pro niž hledá různé formy od nového typu časopisu (Reflektor) přes velké populárně naučné cykly až k pokusu o novou formu románu *(Zlatý oblak)*. Ústředním problémem jeho práce zůstávají otázky revoluce a revoluční výchovy a zejména postavení inteligence v revolučním procesu. Nad nimi se zamýšlí na historickém materiálu *(Maxmilián Robespierre, Francouzská revoluce)* i v souvislosti s událostmi ve straně kolem r. 1929 *(Krize národa)*. Promítá se to prakticky i do jeho činnosti v Levé frontě, do úsilí o sjednocení levé inteligence na základě vyjasnění společné ideové a tvůrčí platformy. Zcela novou podobu dostává v této situaci jeho poezie *(Láska)*, která znovu objevuje intimní citovou polohu a s ní i nové básnické možnosti (písňovost, předmětnost, zesílená obraznost); v novém spojení subjektivní a objektivní sféry spočívá i její širší význam vývojový. — Sílící intenzita společenského zápasu v souvislosti s krizí a s nástupem fašismu vtiskuje základní charakter N. tvorbě ve třicátých letech. Dává nové popudy jeho publicistice, cele zaměřené na boj proti fašismu a vnitřní reakci, na obhajobu zájmů lidu i na obranu Sovětského svazu *(Anti-Gide)*, i jeho poezii, která se vrací k nejaktuálnějším otázkám společenským a bezprostředně se začleňuje do soudobého ideového zápasu *(Srdce a mračna, Sonáta horizontálního života)*. N. vytváří v té době svérázný typ politické poezie, publicisticky vyostřené a polemické, která po příkladu německé antifašistické lyriky využívá formy songů; vědomý zřetel k politicky výchovnému poslání a k široké srozumitelnosti charakterizuje však i ostatní jeho básnickou tvorbu, zejména filosoficky laděnou lyriku, bojovně obsahující materialismus a socialistický ideál lidství, i poezii vycházející ze současných politických událostí a z epické kresby lidských osudů v různých končinách světa a směřující k vytvoření objektivního obrazu soudobé skutečnosti. Úsilí o návrat poezie k společenské aktivitě a o nalezení adekvátní umělecké metody spojuje N. od počátku s hnutím socialistického realismu, mezi jehož přední obhájce a teoretiky u nás patří. Jeho koncepce, i když se polemicky střetávala s mnohými estetickými názory i uměleckou praxí avantgardy, snažila se vyvarovat jednostranného vymezení umělecké metody a kladla důraz především na závaznost vztahu umění k objektivní skutečnosti. S orientací na lidového čtenáře, uplatňovanou zejména v Lidové kultuře, souvisí i N. teoretický i praktický obrat k tradici, především k tradici lidové tvorby a k odkazu klasiků, jímž se dovršuje jeho tvůrčí cesta. Tento rys charakterizuje jeho poslední básnické sbírky, vznikající v době Mnichova a fašistické okupace *(Bezedný rok, Zamořená léta)*, naplněné bojovným vlastenectvím a akcentující morální pevnost a nepokořitelnost lidu.

BIBLIOGRAFIE

Nemesis, bonorum custos ... (Bb 1895), Apostrofy hrdé a vášnivé (Bb 1896), Jsem apoštol nového žití (Bb 1896), Satanova sláva mezi námi (Bb 1897), O umění, umělcích a lidu (přednáška, 1900), Epištola k Římským (stať, 1901), Mimo církve! (stať, 1902), La mano negra (stať, 1903, pseud. Brutus), Láska a zdravotnictví (stať, 1903, pseud. Sana Mens), O prozřetelném plození dětí (stať, 1903, pseud. Sana Mens), Sen o zástupu zoufajících a jiné básně (Bb 1903), Hrst květů z různých sezón (Bb 1907), Socialismus a svoboda (stati, 1909), České zpěvy (Bb 1910), Přede dveřmi Panteonu (stati, 1911), Politická epizoda (vzpomínky, 1911), Kniha lesů, vod a strání (Bb 1914), Bohyně, světice, ženy (Bb 1915), Horký van a jiné básně (Bb 1918), Nové zpěvy (Bb 1918), Pozdrav Tomáši G. Masarykovi (B 1918, později ve sb. 1914—18), Třicet zpěvů z rozvratu (Bb 1918, rozšíř. 1927 s názvem 1914—18), Ať žije život! (stati, 1920), Elbasan (vzpomínky, 1922), S městem za zády (Ff, I. 1922, II. 1923), Rudé zpěvy (Bb 1923), Dějiny lásky (I.—IV. 1925, V. 1926, VI. 1927, pseud. Dr. Hynek Záruba a Jiří Votoček), Válčení civilistovo (vzpomínky, 1925), Jošivara, japonské město milování (studie, 1927), Maxmilián Robespierre (studie, 1927), Písně o jediné věci (Bb 1927), Bragožda a jiné válečné vzpomínky (1928), Francouzská revoluce (I.—II. 1929, III. 1930), Krize národa (úvaha, 1930), Jelec (P 1931), Vzpomínky (1931), Žal (Bb 1931), Dějiny ženy (I 1931, II—IV 1932), Monogamie (studie, 1932), Srdcová

dáma (Bb 1932), Zlatý oblak (R 1932), Enciány z Popa Ivana (P 1933), Láska (Bb 1933: Písně o jediné věci, Žal, Srdcová dáma), Československá cesta (Fí, I. 1934, II. 1935), Nesloužím (B 1935), Srdce a mračna (Bb 1935), Staří dělníci (B 1936, později ve sb. Sonáta horizontálního života), Anti-Gide neboli optimismus bez pověr a iluzí (úvahy, 1937), Sonáta horizontálního života (Bb 1937), Bezedný rok (Bb 1945), Zamořená léta (Bb 1946). — Výbor O umění (stati, usp. J. Brabec, 1958). — Sebrané spisy u Borového 1920—46 (16 sv.), ve Svobodě a Čs. spisovateli 1947—56 (22 sv.), v SNKLU od r. 1962. — Bibliografie: Soupis díla S. K. N. (1959).

LITERATURA

B. Polan: Se S. K. N. (1919); B. Václavek: S. K. N. (1935), v kn. Tvorbou k realitě (2. vyd. 1946) a v Lit. studiích a podobiznách (1962); Dík bojovníku (1945); L. Špačková: Takový byl (1948, doplň. vyd. 1957); V. Pekárek: Wolker—Neumann—Hora (1949); J. Taufer: S. K. N. (1956) a v předml. ke kn. Umění a politika I (1953); E. Strohsová: Cesta S. K. N. ke komunistické straně (1954), Zrození moderny (1963), v předml. ke kn. V. Dyk—S. K. N.—bratří Čapkové: Korespondence z let 1905—18 (1962), v ČLit 1955 (o jeho pojetí proletářské literatury) a 1957; S. K. N. ve fotografii (1955); J. Lang: S. K. N. (1957) a Neumannův Červen (1957); S. A. Šerlaimova: S. K. N. (1959, Moskva). F. X. Šalda v KP 3 (1950, o Apostrofách hrdých a vášnivých), KP 4 (1951, o Satanově slávě mezi námi), KP 10 (1957), ve Studiích z čes. literatury (1961), v ŠZáp 1932—33 (Říkání o čtyřech básnících — o Srdcové dámě; O několika románech, které nechtějí být uměním — o Zlatém oblaku) a 1933—34 (Několik myšlenek na téma básník a politika); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); L. Štoll v kn. Třicet let bojů za českou socialistickou poezii (1950), v předmluvách k Anti-Gidovi (1950) a k Pamětem a drobným prózám (1951); F. Buriánek v předml. k Básním (1955) a v Plamenu 1960 (o jeho pojetí soc. realismu); J. Brabec v dosl. k výboru O umění (1958) a v ČLit 1955 (Neumannův zápas za soc. poezii v letech utváření protifašistické fronty); A. M. Píša v kn. Stopami poezie (1962); Z. Pešat v dosl. k Básním I (1962). M. Červenka v ČLit 1955 (o Lásce) a v NŽ 1955 (Myšlenka a život, K básnické metodě N. filos.-etické poezie ve třicátých letech). *es*

František Neužil

9. 5. 1907 Pozořice u Brna

Absolvoval učitelský ústav v Brně (1926) a při zaměstnání pedagogickou fakultu brněnské university (1952). Učil v Šumvaldě u Uničova, v Novém Jičíně, Pozořicích, Rybníčku u Uničova (1933—36), Olomouci, v l. 1937—39 pracoval jako redaktor Českého slova v Praze. Od roku 1939 učil ve Středoklukách a Kojeticích u Prahy, v Ústí nad Labem (1945—48), Orlovicích u Vyškova a v Želči u Prostějova (1950—59), nyní je ředitelem okresního archívu ve Vyškově. — Příspěvky v časopisech Rovnost (zde básnický debut 1923), Moravské slovo, Moravské noviny, Národní osvobození, Sever a východ, Středisko (které v l. 1931—32 spoluredigoval), Kolo, U-Blok, Lidové noviny, České slovo, A-Zet, Kytice, Nový život, Host do domu aj.

Do literatury vstoupil Neužil verši prostě vyjadřujícími dojmy a idylické nálady. V románové tvorbě vyšel z ruralismu, od jehož politického zaměření se však distancoval. Romány, jejichž hrdinové jsou sedláci a venkovští dělníci, situuje do rodného kraje a ladí do chmurné tóniny, ať se vrací do minulosti tradičním námětem rodového prokletí a vykoupení viny *(Plemeno Hamrů)*, ať moralisticky a schematicky zobrazuje vztahy na vesnici třicátých let v ruralistickém románu *Modrý zvon*. Za nositele děje volí nespoutané povahy, často drcené osudem. Společenské a politické zápasy učinil N. námětem látkově objevné kroniky bojů dělnické třídy o hlasovací právo v l. 1905—07 *Země v průvanu* a románu *Znamení šelmy*, situovaného do prostředí české vídeňské menšiny ve dnech před anšlusem Rakouska. Po mnohaleté odmlce vydal N. knihu z lékařského prostředí *(Především naději)*, pokus zachytit problémy mladé generace po druhé světové válce.

BIBLIOGRAFIE

Před nedělí (Bb 1928), Zjevení lásky (Bb 1929, s J. Koudelákem), Světlo z Galileje (Bb 1929), Pět v kruhu (studie, 1932), Země v průvanu (R 1936), Plemeno Hamrů (R 1940), Modrý zvon (R 1941), O krejčím Dadákovi (P pro mládež, 1944), Znamení šelmy (R 1947), Především naději (R 1963). *sb*

Vítězslav Nezval

26. 5. 1900 Biskoupky u Třebíče
6. 4. 1958 Praha

Syn venkovského učitele. Dětství prožil od r. 1903 v Šamikovicích na Českomoravské vysočině, gymnasium studoval v Třebíči (1911—19), v březnu 1918 povolán k vojenské službě, ale po dvou

měsících vyreklamován; po prvním semestru na právnické fakultě v Brně přešel začátkem r. 1920 „za Šaldou" na filosofii do Prahy; disertační práci o Ch. L. Philippovi napsal, ale neodevzdal a ani nevydal. Rok byl zaměstnán jako tajemník Masarykova naučného slovníku (1923 až 1924), pak žil volně jako spisovatel s výjimkou období, kdy byl dramaturgem Osvobozeného divadla (1928—29), a let 1945—51, kdy vedl na ministerstvu informací filmový odbor. Od r. 1920 bydlel v Praze, o prázdninách pravidelně zajížděl k rodičům na Moravu do Šamikovic (do 1922), Dalešic (1922—32) a do Brna (od 1932); za těchto pobytů vytvořil velkou část svého díla. — První cestu do zahraničí podnikl N. na jaře 1933 (přes Rakousko do Francie a Itálie), pak se zúčastnil spisovatelských sjezdů v Moskvě (1934) a v Paříži (1935 a 1938). Častěji cestoval po okupaci; pro jeho tvorbu mají význam dva z jeho zájezdů do SSSR (1947 a 1957) a cesta do Francie (1954); kromě toho navštívil Anglii, NDR aj. — Do politických a kulturně politických bojů zasahoval svým dílem, svým vlivem v Devětsilu (od 1922) a v surrealistické skupině, kterou r. 1934 založil a s níž se v březnu 1938 rozešel na protest proti jejímu politickému vývoji, dále četnými veřejnými projevy, aktivitou ve volebních kampaních KSČ, jejímž členem byl od r. 1924, v hnutí proti fašismu, při budování zestátněného filmu, v předsednictvu ÚV SČSS atd. Časopisecky publikoval (poprvé ve studentském čas. Svítání 1919) v tiskových orgánech KSČ, zvl. v Rudém právu, Sršatci a Tvorbě, v avantgardních sbornících Devětsil (tam první otisk *Podivuhodného kouzelníka,* 1922) a Život a v avantgardních časopisech Host, Pásmo, Disk, ReD, Kmen, Odeon, Nová scéna, Doba, z nichž Zvěrokruh (1930) sám redigoval stejně jako leták Surrealismus v ČSR (1934) a revui Surrealismus (1936); kromě toho přispíval i do Divadla *(Smrt v květnu),* Československých novin (divadelní referáty), Národního osvobození, Lidových novin, Slova a slovesnosti, Nového života, Literárních novin, Kultury (paměti *Z mého života*) aj. Scénické práce, které psal po celý život, uvádělo od r. 1926 Osvobozené divadlo, později i jiné scény včetně Národního divadla. Od konce dvacátých let napsal řadu filmových scénářů, od r. 1929 komponoval písně a scénickou a filmovou hudbu, od začátku třicátých let spolupracoval s rozhlasem (libreto k Hlasu lesa B. Martinů, hry pro mládež Jan Pařížský, Sláva a tajemství Zlaté uličky aj., pásma a přednášky) a za okupace i maloval. — Pseudonymů používal jen výjimečně: ve třicátých letech uveřejnil část své sociálněprotestní a milostné lyriky pod pseud. věčného studenta Roberta Davida, za války kryl své rozhlasové relace pro mládež jménem František Řepa (podle jména své ženy Františky, rozené Řepové). — Roku 1953 byl jmenován národním umělcem a téhož roku poctěn zlatou medailí Světové rady míru za básnickou skladbu Zpěv míru.

Na filosofický a politický vývoj mladého Nezvala působil příklad pokrokového a neohroženého otce, prudký spád událostí počínající Říjnovou revolucí, zkušenost z dělnické Třebíče, horlivá četba Kropotkina, vystřídaná brzy vášnivým studiem Komunistického manifestu, i vliv Zd. Nejedlého →, který mu pomáhal překonávat zaujetí pro anarchismus. Za účinnou pomoc v básnických začátcích N. vděčil Čapkovým → překladům francouzské poezie, dílu Rimbaudovu a Apollinairovu a J. Mahenovi →, který mladého básníka orientoval k metodickému rozvíjení fantazie, v níž bystře rozpoznal N. hlavní sílu. Tak už prvotina *Most* je téměř prosta literárních vlivů a spolu s lyrickou scénou *Smrt v květnu* představuje vyspělou první básnickou formulaci niterného vztahu k rodnému kraji, k němuž se básník ve své tvorbě často vracel. — Ještě než vyšel Most, napsal o velikonocích 1922 rozsáhlou vyznavačskou skladbu *Podivuhodný kouzelník,* v níž nezávisle na soudobé proletářské poezii zformoval s myslitelskou a básnickou odvahou i silou své poznání světa, postihl úchvatnou proměnlivost života a vytvořil strhující vizi revoluce, lásky a svobodné práce; Podivuhodný kouzelník, napsaný těsně předtím, než básník v dubnu 1922 poznal Devětsil a jeho program, postavil N. do čela generace, která se právě odkláněla

od umění „sociálně zachmuřené noty" a hledala pro svůj životní pocit nový směr; našla-li ho v poetismu, má na tom největší podíl druhá N. kniha *Pantomima*, manifest a zároveň i tvůrčí čin nového uměleckého vidění a myšlení, které se vyhýbalo „ošacování pojmů do slavnostního hávu", dávalo přednost svěží asociaci a metafoře, usilovalo o „maximum emocí za vteřinu", zavrhovalo popis a těžkopádné rozvíjení tématu a v protikladu ke starší i proletářské poezii nalézalo zálibu v ulicích i v zábavách soudobého velkoměsta. Pantomima s dalšími N. sbírkami ovlivnila soudobou poezii (Seifert →, raný Halas →, Závada → a Holan →) i avantgardní divadlo. Spolu s J. Honzlem → a K. Teigem → N. pak stál v čele meziválečné umělecké avantgardy, svou věrností KSČ a SSSR přispíval podstatně k její levicové orientaci, a když koncem dvacátých let radostné ovzduší kolektivní práce a družnosti vyprchalo, pokusil se je oživit v surrealistické skupině, která se však nestala skutečným krokem ke „zrušení izolace osamoceného individua", jak si sliboval. N., který *Papouškem na motocyklu* (Pantomima), *Falešným mariášem*, *Manifesty poetismu* (s K. Teigem →), později překlady francouzských surrealistů, s nimiž ho pojila osobní přátelství, manifestem *Surrealismus v ČSR* a četnými přednáškami a statěmi spoluvytvářel avantgardní estetiku, měl výjimečnou schopnost „zúčastnit se aktivně avantgardního hnutí a neutonout v něm"; svou tvorbu nepodřizoval dogmatům, ani avantgardním, a lehce opouštěl některé básnické prostředky, jichž se zmocnili epigoni, spatřujíce v nich mylně tajemství působivosti N. díla. Láska k avantgardě nezabránila N. pochopit velikost díla jiných tvůrců, zejména ocenit a trvale hájit odkaz přítele Jiřího Wolkra →. — Po Pantomimě vydal několik drobných svazečků poetistické lyriky (a malých scén), objevující nečekané kouzlo věcí a událostí denního života. Zkušenost z této práce se uplatnila r. 1927 v *Akrobatu* a *Edisonovi*, syntetických skladbách, které stejně jako Podivuhodný kouzelník (od r. 1930 s ním tvoří jádro *Básní noci*) překonávají naivní poetistickou koncepci poezie jako univerzálního léku na nemoci soudobého světa, oslavují tvořivou práci, v níž člověk nalézá sebe sama, a znamenají spolu s překlady Poea, Rimbauda, Mallarméa a Baudelaira i novou etapu ve vývoji N. poetiky (renesance pravidelného verše, přísná kompozice velkých celků). Po vzepětí tvůrčích sil k *Básním noci* a dramatu *Strach*, v němž dal básník výraz své hrůze z „převráceného" kapitalistického světa, vznikají dvě „prázdninové" skladby *Snídaně v trávě* a *Jan ve smutku*, brzy po nich se však básník pod tlakem společenské situace začátku třicátých let dává s novým elánem do boje proti měšťáckému řádu a jeho pokrytecké morálce (*Skleněný havelok*, *Pět prstů*, *Zpáteční lístek*, komedie *Milenci z kiosku*), píše básně o nezaměstnaných, blues o hornících, černoších, služkách a vystěhovalcích i Pochod rudé internacionály, ohlašuje blízký konec „úřednické epochy" a je „v srdci napolo už tam", kde se člověk definitivně osvobodil z otroctví kapitálu. V linii těchto veršů pokračuje N. poezie i za surrealistického období *Ženou v množném čísle*, básněmi a zvláště baladami Roberta Davida i knihami odporu vůči fašismu a lásky k domovině (už *Sbohem a šáteček*, žeň z cesty 1933, *Praha s prsty deště* a hlavně statečná protiokupační sbírka *Pět minut za městem*) i k matce (*Matka naděje*); v poslední z nich básník definitivně překonává surrealistické období. — Nejsilnější stopy zanechal surrealismus u N. v jeho próze, z níž trvalé básnické hodnoty si zachovala evokace dne z dětství *Dolce far niente*, trilogie procházek po městech (*Neviditelná Moskva*, pařížská *Ulice Gitle-coeur*, *Pražský chodec*) a knihy pro děti, zatímco význam románů a ostatních próz spočívá spíše ve svědectvích o citovém životě básníkově. Důsledků avantgardního subjektivismu a surrealistického zužování pojmů skutečnost a člověk i básníkova poslání nebyla zcela ušetřena ani N. meziválečná poezie (*Absolutní hrobař*); vcelku však o ní platí, že pravidelně překračovala normy avantgardní poetiky a že zůstává podnes jako celek svěžím a vzrušujícím pravdivým obrazem soudobého světa i chvalozpěvem jeho nejzdravějších sil. Ještě před osvobozením se

stala vpravdě národní, silně ovlivnila (zejména ve své jevištní podobě — *Manon Lescaut*) citovou výchovu mládeže a povzbuzovala i v nacistických věznicích, jak se o tom přesvědčil sám básník, když byl r. 1944 zatčen gestapem a vězněn. — Po osvobození N. vydává starší „černý román" *Valérie a týden divů*, překlady Heina a nepříliš početnou původní poezii z okupace (v rozšířeném *Historickém obraze*, v některých oddílech *Velikého orloje*, kam zařadil i nové příležitostné verše, hymnus budovatelské práce Plán a básně z cesty do SSSR); účastní se veřejného života a sbírá básnické síly k novému rozmachu, který po skladbě *Stalin* počal r. 1950 a přinesl skladby *Zpěv míru* a *Z domoviny*, dále tři sbírky, v nichž vrcholí vývoj N. poezie milostné, intimní, občanské a cestopisné *(Křídla, Chrpy a města, Nedokončená)*, a varovnou básnickou hru *Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou*. Jsou to zralá díla klasické rovnováhy subjektu a objektu, jednoty obrazu a výrazu, snu a skutečnosti, smělé fantazie a reálných perspektiv všestranného osvobození lidské osobnosti, díla mohutné i podmanivé obraznosti a jazykové čistoty, krásy a prostoty. — Autorita, kterou N. propůjčilo jeho básnické dílo, pomohla české poezii vybojovat zápas s představiteli sektářských tendencí. — N. životní básnické dílo netoliko obohatilo českou poezii, ale i vysoko zdvihlo celou její úroveň, rozvinulo téměř všechny její žánry a formy, zvláště lyrickoepické (pásmo, balada), osvobodilo dikci od lumírovské i symbolické stylizace, zdokonalilo techniku verše, rýmu atd. a vytvořilo celý moderní umělecký sloh. N. poezie, k níž jako její integrální součást patří i dílo dramatické a překladatelské, působila přímo nebo nepřímo i po druhé světové válce, především na básníky nastupující v padesátých letech (Milan Kundera →, Miroslav Florian →, Jiří Suchý →), a pro širokou čtenářskou obec je již po několik desetiletí branou, jíž se otvírá cesta k pochopení moderního umění vůbec. V tomto směru znamenala mnoho také N. esejistika. Před okupací N. napsal řadu komentářů k vlastní tvorbě, pronikavé studie o Wolkrovi →, Mahenovi →, Dykovi →, Josefu Čapkovi, o překladech Karla Čapka, o celníku Rousseauovi, stati o avantgardní literatuře, o překládání poezie, o právech a povinnostech avantgardních básníků i o básnickém jazyce a sestavil antologii se zasvěcenými obecnými výklady a medailónky *Moderní básnické směry*. V tomto svém významném díle N. pokračoval i po válce studiemi o Majakovském, Vrchlickém, Bezručovi, Šrámkovi, Bieblovi, monografiemi o Ludvíku Kubovi, Antonínu Slavíčkovi, Rudolfu Kremličkovi, hlubokými obecnými studiemi o poezii a jejím poslání a hlavně fejetony *Z mého života*, které, ač nedokončeny, staly se dosud nejobsáhlejším vylíčením osudů meziválečné umělecké generace. N. básnické dílo přesahuje svým významem oblast národní literatury, proniká za hranice (velké výbory z N. poezie ve Francii a SSSR), získává svému tvůrci světovou proslulost a zajišťuje mu místo mezi nejvýznamnějšími básníky světovými, z nichž ostatně většinu osobně znal; někteří byli i jeho osobními přáteli (P. Eluard, P. Neruda, Nazim Hikmet).

BIBLIOGRAFIE

Most (Bb 1922), Pantomima (Bb, E, Dd 1924, zde mj. Depeše na kolečkách, prem. 1926 a v 2. vyd. Věštírna delfská, prem. 1935), Wolker (Ee a básnická próza, 1925), Falešný mariáš (Ee 1925), Menší růžová zahrada (Bb, Dd, básnické prózy 1926, zde mj. Pan Fagot a Flétna, prem. 1929), Karneval (romaneto, 1926), Abeceda (Bb z Pantomimy s fotografiemi tanečních kompozic Milči Mayerové, 1926) Básně na pohlednice (Bb 1926), Diabolo (B 1926), Nápisy na hroby (Bb, D, drobné prózy, 1926), Bliženci (Bb, Dd 1927), Akrobat (B 1927), Dobrodružství noci a vějíře (B 1927), Manifesty poetismu (1928, s K. Teigem), Edison (B 1928), Židovský hřbitov (B 1928), Hra v kostky (Bb 1928), Kronika z konce tisíciletí (R 1929), Smuteční hrana za Otakara Březinu (B 1929), Silvestrovská noc (B 1930), Strach (D 1930, prem. 1932), Snídaně v trávě (B 1930), Básně noci (Bb 1930; zde Smuteční hrana za Otokara Březinu, Noci, Podivuhodný kouzelník, Akrobat, Edison, Silvestrovská noc, Neznámá ze Seiny), Posedlost (R 1930), Chtěla okrást lorda Blamingtona (Bb, P, D Modrý jelen, 1930), Jan ve smutku (B 1930), Slepec a labuť (pohádky, 1930), Schovávaná na schodech (D 1931 i prem.), Dolce far niente (R 1931), Tyranie nebo láska (Bb 1931), Signál času (B 1931), Milenci z kiosku (D 1932, i prem.), Skleněný havelok (Bb 1932), Pan Marat (R 1932), Pět prstů (Bb 1932), Zpáteční lístek (Bb 1933), Jak vejce vejci (R 1933), Surrealismus v ČSR (leták, 1934), Sbohem a šáteček (Bb 1934), Monaco (R 1934), Neviditelná Moskva (P 1935), Řetěz štěstí (R 1936), Žena

v množném čísle (Bb, E, D 1936, zde Zlověstný pták, prem. 1939), Ulice Git-le-coeur (P 1936), 52 hořkých balad věčného studenta Roberta Davida (1936, anonymně), Praha s prsty deště (Bb 1936), Anička skřítek a Slaměný Hubert (P pro děti, 1936), Josef Čapek (E 1937), Henri Rousseau (výtvarná monografie, 1937), V říši loutek (výňatek z knihy Anička skřítek a Slaměný Hubert a Bb z různých sbírek, 1937), 100 sonetů zachránkyni věčného studenta Roberta Davida (1937, anonymně), Moderní básnické směny (antologie s výklady a studiemi, 1937), Absolutní hrobař (Bb 1937), Matka Naděje (Bb 1938), Štyrský a Toyen (E 1938), 70 básní z podsvětí na rozloučenou se stínem věčného studenta Roberta Davida (1938, anonymně), Pražský chodec (P 1938), Historický obraz (B 1939, ve vyd. r. 1945 rozšířen na tři oddíly), Pět minut za městem (Bb 1940), Manon Lescaut (D 1940, i prem.), Loretka (D 1941, i prem.), Rudé armádě (B 1945), Švábi (B 1945, psáno 1939), Balady Manoně (Bb 1945), Valérie a týden divů (R 1945), Ludvík Kuba (výtvarná monografie, 1946), Veliký orloj (Bb 1949), Stalin (B 1949), Zpěv míru (B 1950), Z domoviny (B 1951), Křídla (Bb 1952), Antonín Slavíček (výtvarná monografie, 1952), Tři mušketýři (D 1953, prem. 1934), Věci, květiny, zvířátka a lidé pro děti (Pp pro děti, 1953), Chrpy a města (Bb 1955), Rudolf Kremlička (výtvarná monografie, 1955), Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou (D 1956, i prem.), O některých problémech současné poezie (E 1956), Sloky o Praze (Bb z různých sbírek, 1956), Nebylo marné žít a umírat (Bb k mozaikám Vl. Sychry, 1957). — Provedené hry: Veselohra s dvojníkem (1938). Posmrtně: Z mého života (vzpomínky, 1959), Jiřímu Wolkrovi (B 1959), Nový Figaro (D 1962, prem. 1936), Básník o sobě a o svém kraji (přednáška z r. 1937, 1962), Nedokončená (Bb 1960), Kůň a tanečnice (Bb 1962), Jak se z klubíčka ježek vyklubal (D pro děti, 1962), Deset let od Wolkrovy smrti (E 1963). Výbory: Zlatý věk (Bb, výbor pro děti, 1957), Moderní poezie (výbor ze statí, 1958), Šípková růže (Bb, výbor pro mládež, 1958), Dobrodružství Aničky Skřítka a Slaměného Huberta (devět kapitol z knihy Anička . . ., 1958), Básně (1960), Podivuhodný kouzelník (1963). Překlady: E. A. Poe (Bb 1928), Dílo J. A. Rimbauda (Bb 1930), S. Mallarmé (Bb 1931), A. Breton, Spojité nádoby (P 1934, s J. Honzlem), týž, Nadja (R 1935, s M. Hlávkou a B. Vaníčkem), týž, Co je surrealismus? (Ee 1936), P. Eluard, Veřejná růže (B 1936, spolu s B. Vaníčkem), D. Gabe, Dávno (Pp 1938), Nizámí, Příběh panice (Bb 1939, s J. Rypkou), Raniero da Calzabigi, Orfeus a Eurydika (libreto k opeře Ch. W. Glucka, 1940), Heine, Kniha písní (Bb 1950), P. Neruda, Juliu Fučíkovi (B 1953), Mao-Ce-tung, Osmnáct básní na staré nápěvy (Bb 1958, podle doslovných překladů J. Hejzlara). — Z korespondence vydána část korespondence s J. Mahenem ve Sborníku Nár. muzea, řada C (1962). Bibliografie: M. Blahynka - J. Nečas: V. N. (1960, se soupisem hlavní literatury o V. N. Dílo V. N. v Čs. spisovateli od r. 1950 (rozvrženo do 35 svazků).

LITERATURA

J. Taufer: Národní umělec V. N. (1957) a v kn. Strana, lidé, pokolení (1962); A. Jelínek: V. N. (1961); A. Hoffmeister: O N. (1961); V. Fischerová-Nezvalová: Kouzelná říše dětství (1962, vzpomínky sestřiny). L. Kratochvíl: Wolker a N. (1936); F. Soldan: O N. a poválečné generaci (1933). F. X. Šalda v kn. Studie z české literatury (1961, O nejmladší poezii čes.); F. Götz v kn. Jasnící se horizont (1926) a Básnický dnešek (1931); A. M. Píša ve Směrech a cílech (1927) a v Poezii své doby (2. vyd. 1946); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); B. Václavek v kn. Od umění k tvorbě (1928), Tvorbou k realitě (1937) a Tvorba a společnost (1961); J. Honzl v kn. K novému významu umění (1956, K situaci div. umění); E. Urx v kn. V prvních řadách (1962, o Pantomimě); J. Hrabák ve Studiích o čes. verši (1959); A. Matuška v Medailónech (1960); M. Blahynka v dosl. k výboru teoretických prací Moderní poezie (1958), v NŽ 1959, ve Svět. lit. 1959 a v ČLit 1961, M. Grygar v kn. Jak číst poezii (1963); M. Kundera v předml. k výb. Podivuhodný kouzelník (1963). Z. Nejedlý ve Směru 1932 (Milenci z kiosku); jubilejní čísla NŽ a Varu 1950 a smuteční čísla LN a Kultury 1958; Z. Heřman v Divadle 1960 (o jeho vztahu k divadlu); E. F. Burian a J. Raban v Uměl. měsíčníku 1949—50 (č. 9. o jeho díle hudebním a malířském); J. Svoboda v Kultuře 1958 a v NŽ 1959. — Další literatura v brožuře M. Blahynky a J. Nečase (1960). *mb*

Jan Noha

26. 11. 1908 Benešov u Prahy

Po třech třídách měšťanské školy vstoupil do učení v Landfrasově tiskárně v Jindřichově Hradci (1922—26), pak jako typograf pracoval v Praze; v l. 1954 až 1959 byl zaměstnán ve Svazu čs. spisovatelů, od r. 1959 v Státním nakladatelství dětské knihy a Klubu přátel dětské knihy. Časopisecky publikoval od 2. pol. dvacátých let v Rudém právu, Rudém večerníku, Tvorbě, Slunci, Modré blůze aj. Zpočátku užíval pseudonymu Ru-ka.

Do literatury vstoupil Noha na začátku třicátých let jako největší naděje nové vlny proletářské poezie a ve svých prvních čtyřech sbírkách útočil na měšťáckou republiku. Jeho spontánní poezie s obrazy proletářské bídy a neodklizené války, poezie výkřiků a krátkých veršů, je už tehdy schopna dobírat se „živých sil života". Na konci třicátých let dochází v N. vývoji ke krizi, která se navenek projevila rozchodem se skupinou Blok (do té doby byl členem redakce jejího čtvrt-

letníku U) a v tvorbě vedla k obratu do intimních poloh; místo někdejšího vzrušeného dialogu se světem N. píše počínaje sbírkou *Pastorále* „nekonečný vnitřní monolog", který vnitřní zkušenost postihuje odtažitým obrazem. Náchylnost k abstrakci ohrožuje N. poezii i později; básník ji jen s námahou potlačuje a překonává i ve svém třetím vývojovém období po r. 1945, kdy usiluje o verše, jež by vyjadřovaly nové podmínky našeho života. Teprve v *Březích a vlnách* a ve *Šťastné řece* nalézá definitivně svůj melodický hlas; důsledně vyhledává „lidi průzračné a hluboké jak studna, čisté jak rosa na lukách a nezkalené u dna". S nepořádky a špatností se básník vypořádává v satirických verších a sloupcích. Přitom jeho laskavost, která je dobrým východiskem četných autorových prací pro děti, moduluje i tuto satirickou tvorbu.

BIBLIOGRAFIE

Běžící pás (Bb 1932), Pro žízeň života (Bb 1933), Spodní prameny (Bb 1934), Bílý dům (Bb 1935), Dvanáct májů (Bb 1938), Pastorále (Bb 1939), Myšlený kruh (Bb 1942), Milostná větvení (Bb 1944), Slovo mé, prostři se (Bb 1944), Zlatoperý čas (Bb 1948), S východem slunce (Bb 1948), Ruce a práce (B 1950), Světlo (Bb 1950), Pro žízeň života (Bb 1951), Co děláte, zvířátka? (Bb pro děti, 1953), Mladá srdce (Bb pro děti, 1953), Čtyři hlavy ufaté aneb I vlas má svůj stín (Bb 1954), Břehy a vlny (Bb 1955), O nás s námi čili Mudrogramy aneb Zdravím vás (Bb 1955), Šťastná řeka (Bb 1956), Jak třešničky na míse (Bb pro děti, 1956), Moje sonety (Bb 1957), Básně (výbor pro děti, 1958), Z lásky (Bb 1958), Zvěrokruh aneb O zvířátkách a jiném světě (Bb pro děti, 1958), Velké věci maličkých (Bb pro děti, 1958), Zamyšlení a sen nad dětskou knihou (B 1959), O všem možném (Bb pro děti, 1959), Přes řeku (Bb 1960), Pohlednice (Bb pro děti, 1961), Každý má někoho (P pro děti, 1962), Tydýt... týt... týt (Bb pro děti, 1962), O věčné touze (Bb 1962).

LITERATURA

J. Rybák v kn. Doba a umění (1961); J. Trefulka v předml. k Básním (1958). Z. K. Slabý v NŽ 1950; F. Götz v NŽ 1958. *mb*

Miloslav Nohejl

26. 5. 1896 Plzeň

Maturoval na plzeňské reálce 1914, jeho studia na pražské technice však přerušila válka, i když sám nenarukoval. Pracoval jako úředník města Plzně, po válce vystudoval Státní knihovnickou školu v Praze, v l. 1922—51 byl knihovníkem městské lidové knihovny v Plzni. Publikovat začal r. 1915 v plzeňském Českém deníku, kam psal protirakousky zaměřené fejetony. Od r. 1919 uveřejňoval povídky v Cestě a Pramenu, jako člen Literární skupiny tiskl v Hostu, fejetony a divadelní referáty v Lidových novinách, Národním osvobození a Českém slově, črty z cest po Evropě v Právu lidu, Salónu a Pramenu.

V povídkových prvotinách sledoval Nohejl svým opěvováním smyslového opojení, erotického snu a líčením citového okouzlení a deziluze F. Šrámka →. I když N. hlavním námětem vždy zůstal erotický vztah k ženě, dostal se v románech z let třicátých, jimiž jeho dílo vrcholí, k psychologické analýze, k líčení podvědomých a psychopatických stavů, k hlubšímu rozboru mravních hodnot člověka i k obrazu neklidné doby první republiky. N. se snaží zachytit nesnadnou cestu lidí za poznáním smyslu života a za jeho naplněním; cíle však jeho postavy docházejí jen zřídka, většinou ztroskotávají, protože se daly nesprávnou cestou anebo neměly dost mravních kvalit (povrchní hrdina románu *Souhlas*, cynický vrah vlastní ženy v románu *Svět nic neví*, většina postav románu *Deset let nerozhoduje*). — Po válce osnuje N. své práce na skutečných událostech. Z pohledu účastníka revolučních bojů o Prahu vyrůstají reportážní prózy *Holýma rukama*, ze zážitků a zájmového okruhu plzeňského rodáka román *Sirény oslavují Plzeň*, deník člověka, který přes nenávist k okupantům v sobě nenajde odvahu k činu, a beletristická historie českého pivovarnictví *Sud se zlatým dnem*.

BIBLIOGRAFIE

Veliká radost (Pp 1921), Dívka a sen (Pp 1925), Vidím milence (Pp 1925), Souhlas (R 1926), Ohnivý červenec (R 1929), Deset let nerozhoduje (R 1932), Svět nic neví (R 1934), Zázrak s Julií (R 1941), Chlapci a muži (výbor z próz, 1941), Holýma rukama (P 1946), Sirény oslavují Plzeň (R 1954), Sud se zlatým dnem (Pp 1956), Neslýchaná věc (Pp pro děti, 1957).

LITERATURA

K. Sezima v kn. Mlází (1936). M. N. o sobě v Rozpravách Aventina 1925—26. *sj*

A. C. Nor

(vl. jm. Josef Kaván,
od r. 1926 Josef Kaván-Nor)
19. 9. 1903 Opava-Kylešovice

Dětství prožil v Hlavnici u Opavy, studoval na klasickém gymnasiu v Opavě (1916—24) a na filosofické fakultě v Praze (1924—29; doktorát 1946). V l. 1929 až 1932 pracoval v redakci Českého slova v Praze, potom byl spisovatelem z povolání do r. 1951; od r. 1952 je jazykovým redaktorem ve Státním nakladatelství technické literatury v Praze. Ve dvacátých a třicátých letech přednášel hojně o moderní literatuře pro veřejnost, pro školy a v rozhlase; tyto přednášky daly základ několika jeho pracím literárněhistorickým. Podnikl cesty do Francie, Švýcarska, Německa, Rakouska, Jugoslávie, Itálie, Polska. Spoluredigoval studentský časopis Oheň (v Opavě 1923 až 1924), dále časopisy Host (1926—28, zde N. soustavná činnost kritická) a Kruh (1927), redigoval edice Mladí autoři, Český román, Český humor, Aktuality a dokumenty. Přispíval do časopisů Jitro (zde 1921 debutoval pod pseud. Bolemír Hlavnický), Bezručův kraj, Svobodná republika, Moravskoslezský deník, Cesta, Literární rozhledy, Rozpravy Aventina, do denních listů aj., někdy s pseudonymy Silesiacus, Josef Matýsek, K. Slezák aj.

A. C. Nor vzbudil velké naděje svými prvými románovými prózami, čerpajícími ze života slezské vesnice *(Bürkental, Rozvrat rodiny Kýrů, Raimund Chalupník)*. Soustředil se v nich především na kresbu výjimečných vesnických postav, vynikajících nepoddajností, siláctvím a brutalitou nebo houževnatostí. Snadná tvořivost vedla však N. k rozmělňování talentu. Zvláště v románech i povídkách studentských, velkoměstských a kriminálních upadl do myšlenkové i tvárné povrchnosti a do záliby v efektní erotičnosti. Umělecké úrovně dosáhla N. tvorba opět za války, kdy se znovu vrátila k slezské vesnici *(Můj nepřítel osud, Tvář plná světla)*; někdejší autorovu zálibu v pudových postavách vystřídal zde důraz na cílevědomé charaktery s pevnou vůlí a s mravním odhodláním, více pozornosti je věnováno vnitřnímu životu venkovských lidí. Nejvíce svěžesti si však dodnes zachovala N. prvotina *Bürkental*, barvitý výsek života slezské vesnice, v němž se obraz prvního rozdychtění mladých lidí a jejich elánu pojí s vylíčením marného úsilí tvrdého sedláka zachránit svůj statek.

BIBLIOGRAFIE

Bürkental (R 1925), Rozvrat rodiny Kýrů (R 1925, st. cena), Opilé povídky (1926), Ztichlýma očima (Pp 1927), Putování na dluh (Ff 1927), Sloupky o studentech (Ff 1927), Raimund Chalupník (R 1927), Pohádka o zázračném dítěti (1927), Jugoslávie v letním slunci (Ff 1928), Povídky o nich (1929), Laciné povídky (1929), Za cenu přátelství (Ff 1929), Jedno pokolení (R 1931), Nevyslyšení géniové (Z korespondence zneuznaných talentů, 1931, pseud. Silesiacus), Příběh Jana Osmerky, kasaře (R 1932, 2 sv.), Šílený hon (R 1932), Pět na lehkou váhu (Pp 1932), Italské léto (Ff 1933), Jed v krvi (R 1934), Moderní literatura československá (přednáška, 1934, 1939 s názvem Moderní literatura česká), Jiří Wolker (přednáška, 1934), Jak vzniká literární dílo (přednáška o vlastní tvorbě, 1935), Od stolu a lože (R 1936), Profesora Isidora Bruklínka sláva i pád (P 1936), Petr Bezruč (přednáška, 1937), Můj nepřítel osud (R 1941), Lidé kolem nás (Pp 1941), Každý den je neděle (R 1942), Pohádky z Jiříčkova světa (1943), Tvář plná světla (R 1943), Svět okolo lidí (Pp 1945), Přišel den (R 1946), Žiji život bratrův (R 1946), Pohádka o andílkovi Ivánkovi (1946), Cesta do Polska (Ff 1947), Zločin na samotě (R 1948, zároveň jako 1. sv. Sebraných spisů A. C. Nora; více svazků nevyšlo).

LITERATURA

F. X. Š. v KP 13 (1963, o Rozvratu rodiny Kýrů) a v ŠZáp 1931—32 (Román generační snadno a rychle — o Jednom pokolení); F. Götz v kn. Jasnící se horizont (1926); A. M. Píša v kn Směry a cíle (1927); J. Š. Kvapil v dosl. ke kn. Tvář plná světla (1943); V. Martínek v předml. k Zločinu na samotě (1948) a v dosl. k Bürkentalu (1956); O. Bartoš v NŽ 1956 (o Bürkentalu). *pp*

Oldřich Nouza

21. 5. 1903 Doudleby nad Orlicí

Po absolvování učitelského ústavu v Českých Budějovicích (1922) učil až do roku 1945 na národních školách na Českobudějovicku. Po válce pracoval v různých funkcích v odboru školství a kultury v Českých Budějovicích, v tvůrčím filmovém kolektivu a jako redaktor při oblastní úřadovně ministerstva informací; spoluzakládal Jihočeskou pravdu. R. 1954 se

přestěhoval do Prahy, kde do r. 1963 pracoval jako redaktor nakladatelství Mladá fronta. Básně uveřejňoval v Trampu, Indexu, Národním osvobození, Haló novinách, Programu D 34, U-Bloku, po osvobození hlavně v krajském tisku, Literárních novinách, Rudém právu aj.

Základní polohou lyrické poezie O. Nouzy je rozechvělá citovost, jejími ústředními motivy jihočeská příroda a láska k ženě; v jeho verších se postupně upevňuje představa harmonických lidských vztahů, které člověku dávají pevné zázemí pro jeho životní zápasy. Po r. 1945 k dosavadním motivům připojil radostnou oslavu vítězství, prvních budovatelských úspěchů a nové cesty, kterou nastoupil náš lid. Poslední sbírky, zvláště *Řeka*, znamenají syntézu obou inspiračních rovin; vyjadřují radostnou jistotu básníka, který nalezl smysl života a dovedl ho naplnit plodnou prací.

BIBLIOGRAFIE

Rozmluva přes plot (Bb 1939), Z žebrácké brašny (Bb 1941), Hymna na náměstí (B 1947), Srdce budoucího věku (B 1947), Na sluneční stráni (Pp pro děti, 1954), Cesta ze vsi (Bb 1958), Řeka (Bb 1962). *dm*

Arne Novák

2. 3. 1880 Litomyšl
26. 11. 1939 Polička

Syn klasického filologa Josefa Nováka a spisovatelky Terézy Novákové →. Gymnasium vychodil v Litomyšli (do r. 1895) a v Praze (maturita 1898). V l. 1898 až 1902 studoval germanistiku a bohemistiku na pražské filosofické fakultě (doktorát 1902) i na universitách v Berlíně, Heidelberku a Mnichově. Jako středoškolský profesor působil na reálkách v Praze (1903—07), v Kutné Hoře, potom opět v Praze (1908—20). R. 1906 se habilitoval pro obor germanistiky, r. 1910 pro českou literaturu. Od konce devadesátých let se věnoval literární kritice zejména v Rozhledech (tam debutoval r. 1897 kritikou sbírky K. Kamínka s pseud. Ragnar), v Lumíru, Obzoru literárním a uměleckém, v Ženském světě, Literárních listech, Listech filologických, Časopisu pro moderní filologii, Přehledu, Národních listech, Venkově, Literárních novinách, Rozpravách Aventina. R. 1920 byl jmenován řádným profesorem Masarykovy university v Brně, již pomáhal budovat. Jako rektor brněnské university (od 1937) projevil ve dnech Mnichova i osobní statečnost svými přednáškami. V l. 1921—39 trvale externě spolupracoval s Lidovými novinami jako literární kritik. Byl také redaktorem literární části Ottova slovníku naučného, kam přispěl značným počtem hesel, vydavatelem sebraných i vybraných spisů mnoha českých spisovatelů: redigoval zejména Spisy V. Dyka (1938 až 1939), Vybrané spisy J. Nerudy (1921), Theodora Nováka stati vybrané (spolu s T. Novákovou, 1902), Spisy T. Novákové (1914—30), Spisy Ant. Sovy (1936 až 1938), Dílo Otakara Theera (Sv. I. Dílo básnické, 1930), Výbor z básní J. Vrchlického (1933, rozšíř. 1937). Přeložil Ulricha v. Huttena Dialogy (z latiny, 1902).

Nadaný a od mládí velmi extenzívně se vzdělávající příslušník generace „ironiků a impresionistů", která povětšině debutovala koncem století v Lumíru, sdílel Arne Novák v mládí její pohrdavý postoj k domácí literatuře, měřené estetizujícími kritérii „literárního evropanství", i skepsi k soudobým politickým bojům. Na universitě prošel vlivem pozitivismu (byl žákem J. Gebauera, J. Vlčka, A. Krause) a ve svých počátcích byl ovlivněn hlavně berlínským profesorem E. Schmidtem, od něhož se učil mistrovství literárního portrétu, dále estopsychologismem Hennequinovým, ale zejména příkladem F. X. Šaldy, se kterým se později rozešel. V literární kritice, historii i teorii vždy zdůrazňoval subjektivní prvek umělecko-tvůrčí. Zprvu se věnoval germanistice, postupně, spoluprací na kolektivní Literatuře XIX. století, přešel k pracím bohemistickým. Pro publikaci *Die čechische Literatur der Gegenwart* (s J. Jakubcem) velmi kriticky zpracoval období od májovců do současnosti. Záhy nato vyšlo české zpracování s názvem *Stručné dějiny literatury české*. N. se tentokrát pokusil o periodizaci nové české literatury (mezníkem mezi literaturou národního obrození a literaturou obrozeného národa mu byl rok 1848)

a knihu doplnil přehledem oborů duchovědných, novinářství, časopisectví a literatury pro mládež. Vedle celkových charakteristik jednotlivých vývojových etap obsahovaly Dějiny ucelené portréty autorů, bibliografický výčet děl a odkazy na hlavní literaturu předmětu. Toto základní uspořádání Dějin, které se v dalších vydáních rozrůstaly, se už v podstatě nezměnilo; N. jen podnikl některé korektury v periodizaci, kterou stále více spínal s vývojem výtvarných slohů, a v přehodnocení autorů. — Před první světovou válkou se N. čím dál tím více přikláněl k duchovědným koncepcím idealistickým, zejména k psychologismu W. Diltheye a B. Croceho. Ve své vlastní práci pak navíc zdůrazňoval hlediska estetická a mravní. Charakteristický je tehdejší přístup N. k otázkám výstavby uměleckého díla jak v estetickém rozboru Máchovy Krkonošské pouti (Listy filologické, 1911), tak ve studiích o staročeském písemnictví; v nich ukazoval, že jeho hodnoty neodkryje zkoumání látkové originality, nýbrž studium stylu, což někdy vedlo k nedocenění myšlenkových hodnot díla. N. metoda se projevila vedle knižní monografie *Jan Neruda* nejvýrazněji v řadě drobnějších monografických studií a podobizen, látkově zahrnujících domácí literaturu a oblast románskou a severskou, která byla N. zvlášť blízká *(Myšlenky a spisovatelé, Mužové a osudy, Podobizny žen, Zvony domova,* monografie *Praha barokní).* — Světová válka znamenala u N. mravní přerod, překonání intelektuální skepse a kosmopolitického přístupu k domácí literatuře. Výsledkem byla nová koncepce literárního tradicionalismu, která se stala východiskem celé další N. činnosti, stejně jako se pro něho stala hybnou silou českých dějin pekařovská myšlenka nacionalismu. Jeho vlastní definice tradicionalismu („svobodný a rozmyslný výběr myšlenkových a literárních předků, a nikoli snad hromadný kult celé ideové a slovesné minulosti... Svobodná a rozmyslná volba jsou přitom omezeny silným podílem prvku iracionálního a podvědomého") má jasně idealistické a subjektivistické východisko. Kromě toho obrací pohled spíše než k přítomnosti a k jejím perspektivám do minulosti a vede N. k stále hlubšímu konzervativismu, který leckdy poznamenává a umenšuje skutečný badatelský přínos N. bohaté činnosti literárněhistorické a kritické. Projevuje se to jak v dalších vydáních objemem neustále rostoucích Dějin, tak v ostatních monografických pracích i knihách esejů a v neposlední řadě i v denních kritických komentářích k otázkám současné literatury a kultury i politiky. Čím suverénněji se N. vyrovnává se složitou problematikou všemožných literárních aspektů domácích i světových, tím je přes jeho encyklopedický rozhled i vřelý vztah k uměleckým hodnotám zřetelnější, že jeho soudy složitou problematiku objektivní skutečnosti subjektivisticky zkreslují a někdy přímo převracejí. Z hlediska objektivní, bohatě doložené analýzy vzájemných vztahů literatury a společenské skutečnosti je nesporným přínosem nevelká N. studie *Ruchovci a lumírovci v boji proti křivdě a za právo.* Dva esejistické soubory *(Nosiči pochodní, Duch a národ)* přímo v krystalické podobě shrnují základní N. názory a úvahy o národě; pojem národa řadí především do oblasti duchové a mravní jako vědomí nepřetržitého toku generací, směřujících k stále vyššímu lidství. N. rozsáhlé a po mnoha stránkách závažné i objevné literárněhistorické dílo představovalo jednu z nejautoritativnějších a nejvlivnějších koncepcí buržoazní literární vědy u nás, zejména monopolistickým postavením Dějin po dobu několika desítiletí.

BIBLIOGRAFIE

Menzel, Börne, Heine a počátkové kritiky mladoněmecké (1906), Die čechische Literatur der Gegenwart (1907, 2. vyd. 1913, s J. Jakubcem), Stručné dějiny literatury české (s J. V. Novákem, I. 1910, II. 1913, III. 1922, IV. 1936—39, V. vydání posmrtné, zkrácené, vyd. A. Grund a R. Havel 1946), Jan Neruda (1910), Patero obrázků z dějin knihy (1911), Mužové a osudy (1914), Myšlenky a spisovatelé (1914), Praha barokní (1915), Zvony domova (1916), Kritika literární (I. díl Metody a směry, II. díl Zásady a praxe, 1916), Litomyšl (1916), Podobizny žen (1918), České písemnictví z ptačí perspektivy (1920), Studie o Janu Nerudovi (1920), Tomáš G. Masaryk (pro mládež, 1920), Josef V. Sládek (1920), Svatopluk Čech (Dílo a osobnost. I. díl 1921, II. 1923), Jan Neruda (1921), Krajané a sousedé (1922), Problémy moravské literatury (1922), Z času zaživa pohřbených (úvahy z let válečných, 1923), Svatopluk Čech (1923), Hovory okamžiků (1926), Nosiči pochodní (1928), Josef Dobrovský (1928, st. cena), I. L. Kober, český knihkupec a nakladatel

(1928), O Teréze Novákové (1930, se dvěma neznámými pracemi T. Novákové), Řeči a proslovy (1931), Léta třicátá (Ee 1932), Duše Brna a jeho kultura (1932), Dějiny české literatury (1933, v 7. sv. Čs. vlastivědy), Duch a národ (1936), Viktor Dyk (1936), Ruchovci a Lumírovci v bojích proti křivdě a za právo (1938), Josef Pekař (1938), Otokar Březina (1938), Literární proudy v osvícenství a preromantice (v Dějinách lidstva, 1939). — Posmrtně: Jaro v Čechách (1949, E z r. 1901), Zoufalství a víra (články a projevy, 1947), — Z díla A. N. vyšel jen 1. sv. za redakce V. Renče (1940). — Soupis vědecké a kritické činnosti A. Nováka (1940) obsahuje i vydavatelskou činnost a seznam pseudonymů.

LITERATURA

Studie a vzpomínky A. Novákovi k 50. narozeninám (1930); J. Heidenreich-Dolanský: A. N. (1940); A. Pražák: A. N. (1940); Strážce tradice (1940); In memoriam A. Nováka (1940); Morava A. Novákovi (1941). J. Mukařovský v Kapitolách z čes. poetiky I (1948); J. Fučík v Statích o literatuře (1951). *bw*

Teréza Nováková

(roz. Lanhausová)

31. 7. 1853 Praha

13. 11. 1912 Praha

Dcera českého úředníka a rodilé Němky z Rakouska, přející snahám Čechů. Školního vzdělání, mimo jiné také dokonalé znalosti angličtiny a francouzštiny, nabyla v l. 1860—69 v ústavu F. S. Amerlingové, kde na ni vlastenecky působil zvláště učitel české literatury H. V. Tůma. Národně se uvědomila rovněž zásluhou svého otce a jeho přátel (též G. Pflegra-Moravského) v době kulturního ruchu let šedesátých *(Z jarních dob)*. Roku 1876 se provdala za gymnasiálního profesora J. Nováka a s ním přesídlila na devatenáct let do Litomyšle. V městě s bohatou kulturní tradicí, avšak tehdy prosáklém maloměšťáctvím, byla N. záhy činná ve Spolku paní a dívek (přednáška o Karolíně Světlé byla její první tištěnou prací v Jitřence 1882), tam se také začala zajímat i o studium východočeského lidu, a Českomoravská vysočina jí poskytla náměty k většině povídek i románů. Krátce po úmrtí dcerušky (1895) se rodina vrátila do Prahy, kde se N. octla přímo ve středu feministických snah jako redaktorka Ženského světa (1897—1908) a kde měla konečně možnost bohatý materiál shromážděný na Vysočině opřít o studium v knihovnách a archívech. Každoročně však zajížděla na Litomyšlsko, od r. 1903 do Proseče u Skutče, kam se r. 1908 po těžkých ranách osudu (ztratila dva syny, druhou dceru a manžela) odstěhovala natrvalo. Zde, v prosečské „chalupě", sužována těžkou srdeční chorobou, vytvořila svá vrcholná díla. Zemřela v Praze u svého syna, literárního historika Arne Nováka →. Pro literární tvorbu N. měly velký význam cesty. Doma poznala nejdůvěrněji Českomoravskou vysočinu (*Z nejvýchodnějších Čech, Potulky po Čechách východních*, kapitoly ve XIII. sv. Ottových Čech), v cizině byla r. 1898 v Bavorsku, 1901 v Berlíně (po stopách Jana Jílka), 1904 v západním Německu a v Porýní, 1909 ve Švýcarsku a v Mnichově *(Kresby a dojmy z cest)*. — Přispívala do poličské Jitřenky (1882 až 1887), brněnské Vesny (1884—88), Světozoru, brněnského Obzoru, Literárních listů, olomoucké Domácí hospodyně (1885 až 1893), Lady, Českého lidu, Lumíru, Národních listů, Ženského světa, Květů (zde poprvé všecky její romány), Zlaté Prahy, Přehledu, Moravskoslezské revue, Noviny aj. a do četných kalendářů, almanachů a sborníků. Překládala z němčiny (G. Kellera) a angličtiny. První příspěvky podepisovala pseud. N. T. Feodorovič.

Pro literární dráhu získala T. Novákovou K. Světlá →, která jí zůstala vedle Sv. Čecha → vždy hlavním vzorem v práci pro národ. V prvním období své tvorby (v osmdesátých letech) již sice teoreticky propagovala nové realistické umění, ve vlastní umělecké činnosti však ještě setrvávala u romantické novely s konflikty vlasteneckými či milostnými a většinou z prostředí měšťanského. Ani formálně se ještě nevymanila z konvenčních schémat, ale projevila již tehdy svůj kritický smysl pro odhalování falše a pokrytectví české buržoazie (*Z naší národní společnosti, Maloměstský román* aj.). Intenzívní studium národopisu východních Čech v 2. polovině let osmdesátých (zvláště v Budislavi a v Kamenných Sedlištích) jí přiblížilo vesnický lid a otevřelo před ní zcela novou oblast literárního zájmu. S důvěrným poznáním ži-

vota horských vesnic rostla v ní touha zobrazit jej co nejvěrněji se všemi detaily otřesné bídy i citových dramat prostých lidí. Tak vznikla r. 1893 povídka Drobová polévka, důležitý mezník v tvorbě N. na rozhraní přípravného a zralého období; zahajuje řadu vesnických „kreseb z nejvýchodnějších Čech" (*Úlomky žuly*), které znamenají ideově i umělecky vrchol autorčiny drobné prózy a zároveň již zcela osobitý přínos českému vesnickému realismu. — Za svého litomyšlského pobytu poznala N. dobře nejen těžký život horského lidu, ale také jeho houževnatost a nepoddajnost, vlastnosti, které se zocelovaly od nepaměti v neustálém boji s přírodou a s církevní i světskou vrchností. Na svých cestách si všímala dějinné i náboženské minulosti zapadlých končin i osudů jednotlivců, kteří v ní zanechali znatelnou stopu, a pochopila, proč právě reformační tradice připravila v lidové mysli půdu pro nové socialistické myšlenky. Už tehdy se jí rýsovala koncepce pěti románů, které potom vznikly v Praze v l. 1895—1909. Obsáhla jimi složitý proces národního obrození „nejvýchodnějších Čech" od boje s protireformací, přes třicátá a čtyřicátá léta 19. stol., ohlas společenských převratů r. 1848, vlivy materialistického racionalismu, Bachovu reakci až po počátky socialismu. Po *Janu Jílkovi* (psaném 1895—97), životopisné monografii selského nevolníka, potomka českých bratří, který pro víru odešel do ciziny, vydala kompozičně sevřenější román *Jiří Šmatlán* (psaný 1898—99). Hloubavý tkadlec, který v mládí z touhy po poznání pravdy přestoupil z katolictví na víru evangelickou, je zklamán lhostejností obou církví k hmotným i duchovním potřebám lidu, zahoří pro nové socialistické učení a stane se jeho horlivým vyznavačem. V románku *Na Librově gruntě* (psaném 1900—01) je touha českého sedláka Libry po vymanění z feudální závislosti vyložena jako boj nejen za dosažení osobního štěstí, nýbrž i za společenské osvobození člověka vůbec. Vrchol umělecké tvorby N. znamenají dva poslední romány *Děti čistého živého* (psané 1903—06) a *Drašar* (psaný 1908—09). První z nich je velký sociální obraz, líčící rozklad sekty náboženských hloubalů, kteří si říkali „děti ducha čistého živého" a od dob protireformace se udržovali ve východních Čechách až do konce 19. století. Jejich vnitřní svět, založený na touze po lepším životě a na lásce k bližnímu, je narušován materialisticko-pozitivistickými naukami, ale především rozpory tohoto společenství se světem a praktickým životem, které je nakonec drtí. Za pesimistickým řešením osudů jednotlivců se skrývá autorčino přesvědčení, že blouznění muselo skončit tragickou zkázou, protože se nesešlo s ideami socialistickými. Zralé kompoziční umění tohoto románu tkví především ve schopnosti přenášet těžiště děje z osoby na osobu, aniž se tím poruší umělecký obraz celého kolektivu. — Dílo N. uzavírá *Drašar*, román kněze buditele. S vyspělým charakterizačním uměním je tu podána tragédie vzdělaného jedince (ve skutečnosti J. V. J. Michla →), který měl nejlepší snahy prospět vlasti a lidu, ale hyne vinou tehdejší zpátečnické společnosti a nedostatkem vlastní morální síly. Osud hlavní postavy je rozvíjen ve společenských vztazích tak, že čtenář má před sebou plastický obraz celého obrozenského procesu 19. stol. i jeho lidový základ, zároveň však moderní rysy, kterými N. svého hrdinu obdařila (rozkolísanost, útěk do izolace), naznačují krizi individualismu na počátku 20. století. Zvláštního uměleckého účinu dosahuje N. metodou dokumentárního realismu. Děj zasazuje do podrobně prokresleného prostředí s typickými znaky východních Čech (příroda, stavby, kroje, mluva); krajinná scenérie mívá přitom zvlášť těsný vztah k hrdinům a podtrhuje intenzitu jejich duševních prožitků. Románovými skladbami N. proniká myšlenka usilovného boje za hmotnou i duchovní svobodu a víra v jeho vítězství (jejími hrdiny jsou lidé bouřící se proti útlaku, toužící po právu a spravedlnosti, hledači pravdy). Tím se N. liší od jiných venkovských realistů. Ideový význam jejích románů posunuje dílo N. až do bezprostřední blízkosti prvních románů M. Majerové →.

BIBLIOGRAFIE

Na saních (P 1885), Z naší národní společnosti (črty, 1887, přeprac. 1917), Železný kříž (P 1887), Karolína Světlá, její život a spisy (mo-

nografie, 1890), Maloměstský román (1890), Z měst i ze samot (Pp 1890), Kresby a črty (1891), Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku (studie, 1891), Slavín žen českých (1894), Z jeslí (P 1896), Tři ženské podobizny (Pp 1897), Z nejvýchodnějších Čech (cestop. črty, 1898), Úlomky žuly (Pp 1902, rozšíř. 1919), Jan Jílek (R 1904), Východočeské lomenice (studie, 1904), Jiří Šmatlán (R 1906), Na Librově gruntě (R 1907), Z kamenité stezky (Pp 1908), Děti čistého živého (R 1909), Dvě staženky (Pp 1909), Kresby a dojmy z cest (1911), Vykřiky a vzdechy (Pp 1911), Ze ženského hnutí (úvahy a stati, 1912). — Posmrtně: Potulky po Čechách východních (P 1913), Z lidu a pro lid (Pp 1913, rozšíř. vyd. Železný kříž a jiné povídky, 1926), Drašar (R 1914), Dva obrazy staropražské (Pp 1921), Moderní pohádky (1922; z nich výběr pro mládež vyd. P. Maternová 1902 s názvem Rosné perly). — Sebrané spisy u Vilímka v l. 1914—30 v uspoř. A. Nováka (17 sv.), Vybrané spisy v SNKLU v l. 1957—61 (6 sv.).

LITERATURA

Jaroslav Novotný: Kraj a dílo T. N. (1924); A. Novák: O T. N. (1930); Z. Nejedlý: T. N. (1958) a v kn. O literatuře (1953). F. X. Šalda v Duši a díle (1913, v Souboru díla F. X. Šaldy 1947); J. Fučík v Statích o literatuře (1951); A. Pražák v Míze stromu (1949); A. Grund v dosl. k Drašarovi (1949); A. M. Píša v dosl. k Jiřímu Šmatlánovi (1950); J. Hrabák v dosl. k Jiřímu Šmatlánovi (1951); J. Honzík v doslovech k Vybraným spisům T. N. (1956—61); K. Palas ve Studiích ze slovanské jazykovědy (1958, k jazyk. vývoji v díle T. N.). M. Majerová v Naší době 1913—14; J. Páta v Čes. revui 1928—29; J. Šťastná v Čas. Spol. přátel starožitností 1959 (o národopis. činnosti T. N.); V. Štěpánek v ČLit 1953 (o kritických počátcích T. N.); J. Janáčková v ČLit 1954 (o Drašarovi). *vv*

Karel Nový

(pův. jm. Karel Novák)

8. 12. 1890 Benešov u Prahy

Syn pekaře, studia na benešovském gymnasiu nedokončil a stal se novinářem, od r. 1912 v Českém slově; pak pracoval ve Vídeňském deníku, po válce opět v Českém slově, r. 1922 přešel s B. Vrbenským do časopisu Socialista. Cestoval po Německu, Francii, Jugoslávii aj. V l. 1927 až 1932 působil jako redaktor obrázkového týdeníku Domov a svět, pak v Národním osvobození, 1937—40 v měsíčníku Panoráma. Účastnil se akcí levice (např. byl členem Výboru solidarity se stávkujícími apod.), psal proti nezaměstnanosti, fašismu a válce. Za okupace byl r. 1944 vězněn v klečinském koncentračním táboře v Horním Slezsku. Po r. 1945 se stal krátce šéfredaktorem Svobodného slova, pak pracoval v armádním deníku Svobodné Československo a v redakci Práce. Zájem o dětskou literaturu ho přivedl do Státního nakladatelství dětské knihy, kde byl v l. 1952—56 šéfredaktorem. Příspěvky v časopisech Právo lidu, Zádruha, České slovo, Zlatá Praha, Národní osvobození, A-Zet, Panoráma, Rudé právo, Tvorba, Literární noviny, Nový život aj. Uspořádal korespondenci K. Havlíčka s Fany Weidenhofterovou (Marná láska, 1947) a výbor z A. Jiráska (Čechy hrdinské, 1951, 1956, 2 sv.). R. 1954 byl jmenován zasloužilým umělcem, r. 1960 národním umělcem.

Nový psal romány, povídky, fejetony, literaturu pro děti, scénáře a dramata. Do literatury vstoupil verši hlásícími se k tvorbě generace Tomanovy → a Šrámkovy → a lyrickými črtami a fejetony; vyjadřují především touhu po volném, šťastnějším životě *(Cesta životem)*. První etapa N. tvůrčí cesty dvacátých let je cele spjata s rodným Benešovskem *(Městečko Raňkov)*, které i později tvoří pozadí většiny jeho próz. Zralé, osobité dílo vytvořil N. v románové trilogii *Železný kruh*; impresionisticky zjitřené vidění se tu spojuje s pevnou epickou linií a výraznou kresbou postav. Vznikla osobitá verze vesnického realistického románu sociálního, naplněná smyslem pro odstínění specifických rysů kraje. Po zobrazení života venkovských proletářů, otřásaného jak bezohlednými nároky panstva, tak baladickými zvraty osudů rodinných, přechází N. zvolna k sledování procesu, v němž se u příslušníků mladé generace vytváří svobodnější senzibilita a aktivnější vztah k poměrům společenským. Ve snaze zasadit své postavy do širšího kontextu válečné doby se však nevyhnul komentátorství a faktografickým vložkám. — Prohlubující se bída a nepříznivý vliv sociálních poměrů na mravní profil člověka jsou středem autorova zájmu v pracích z první poloviny třicátých let *(Peníze, Na rozcestí)*, v nichž se vracejí u N. oblíbené postavy vyděděnců společnosti, tuláků a lidí bez domova. Kriticky proti nezaměstnanosti se N. obrací románem baladického ladění, v němž rozvíjí osudy vesnické milenecké dvojice marně hleda-

jící v městě práci *(Chceme žít)*. Vylíčiv na dokumentárním základě historii vzniku první světové války v reportážním románu *Atentát* a v třetím dílu trilogie její zásah do osudu jednotlivců a rodin, vrátil se k válečné tematice znovu v tragickém příběhu českého vojáka, jímž symbolicky vyjádřil sílu a nezdolnost lidu i nesmyslnost válečného vraždění *(Za hlasem domova)*. Zato se N. nezdařil pokus o aktuální politický román předokupační *Třetí větev*; umělecké i historické pravdivosti románu ubralo především to, že byl psán uprostřed událostí, které zachycoval, ale i to, že v něm N. opustil svět svých prostých venkovských lidí. — Za okupace se N. obrátil k historické tematice s cílem národně výchovným: v r. 1940 vydal románovou fresku z doby předhusitské *Rytíři a lapkové*, v níž vytvořil pestrý obraz života drobných vladyků a jihočeských zemanů bojujících proti panské jednotě, Rožmberkům a císaři Zikmundovi, obraz lidí pevných charakterů, kteří „neodpouštějí křivdu a trestají zradu". — Po revoluci 1945 vydává N. starší i nové povídky, fejetony a lyrické prózy v samostatných svazcích (*Údolí květů, Světlo ve stromech, Zaváté stopy* aj.) a podstatně přepracovává své starší romány. Zvláště *Plamen a vítr* z původního Městečka Raňkova znamená nový tvůrčí čin. Plastickému obrazu českého maloměsta vtiskuje autor dnešní, aktuální patos. Ukazuje, že prvním předpokladem společenského pokroku byla vždy nenávist k maloměšťáctví, zbabělosti a přizpůsobivosti, nesvobodě, že mladá generace vždy znova hledala odpověď na otázku jak žít a co dělat. Příznačně i v tomto románě klade autor podstatný důraz na lásku jako základní životodárnou sílu a vyslovuje své krédo, že bez věčného nepokoje a hledání není cesty kupředu. — Prozaické dílo K. N. je v těsném spojení s jeho bohatou činností publicistickou, v níž se stále vyrovnává s aktuálními otázkami současnosti. V třicátých letech to byly především polemiky s reakčními novinami (Národními listy, Národní politikou, Lidovými listy, Venkovem), v nichž bojoval za sociální pokrok, proti náboženským přežitkům, upozorňoval na neudržitelnou bídu severočeských horníků (organizoval pro ně pomoc s Vančurou, Bieblem, Olbrachtem aj.) a později na nebezpečí fašismu. Po roce 1945 dal své novinářské umění i zkušenosti plně do služeb budování socialistického státu. — Jako autor knih pro mládež čerpá N. ze dvou tematických okruhů: z přírody a z historie. V prvních povídkách, v nichž vystupuje silně prvek lyrický, učí poznávat přírodu a její zákony na příbězích rodiny ledňáčků *(Rybaříci na Modré zátoce)* či na osudech lišáka *(Potulný lovec)*. V historických povídkách vybírá z dějin obrazy bojů českého lidu za svobodu od doby husitské po obrození *(Nehasnoucí ohně)* a učí jimi nesentimentální lásce k národu. — Navazuje na starší domácí vypravěčskou tradici, učinil N. žánr klasického českého realistického románu znovu funkčním, neboť ho dokázal přičlenit k životním vztahům soudobého moderního světa: jejich nestabilnost a rozháranost dala N. i podněty pro umělecké osvěžení daného literárního útvaru, vedouc autora ke stupňování dramatičnosti dějové linie a k využití některých postupů lyrické prózy. N. píše jednak romány s širokým sociálním panorámatem, jednak monografie prostého člověka, usilujícího především o své vlastní smyslové, citové i společenské vyžití; naturelu N. odpovídá více druhá z těchto možností.

BIBLIOGRAFIE

Cesta životem (Pp 1919), Karel Půlpán, jeho život a dílo (monografie, 1920), Pod svícnem (Ff 1922), Městečko Raňkov (R 1927), Samota Křešín (R 1927, 1. část trilogie Železný kruh), Tuláci a jiní (Pp 1928), Modrý vůz (R 1930), Srdce ve vichru (R 1930, 2. část trilogie Železný kruh, 1933 s názvem Ve vichru), Peníze (R 1931, 1940 pod názvem Peníze a krev, změn. vyd. 1962), Tváří v tvář (R 1932, 3. část trilogie Železný kruh), Chceme žít (R 1933), Na rozcestí (R 1934, přeprac. 1949), V zakletí domova (P 1934), Atentát (R 1935, 1948 pod názvem Sarajevský atentát), Na Táboře 1420 (D 1936), Rybaříci na Modré zátoce (P pro mládež, 1936), Třetí větev (R 1939, 1948 pod názvem Před okupací), Za hlasem domova (P 1939, 1945 pod názvem Balada o českém vojáku), Rytíři a lapkové (P 1940, 1949 pod názvem Železo železem se ostří), Potulný lovec (R pro mládež, 1941), Česká bouře (D 1948, rozšíř. hra Na Táboře 1420), Nehasnoucí ohně (Pp 1951), Údolí květů (Pp 1953), Světlo ve stromech (Ff 1954), Zaváté stopy (Ff 1955), Zahořklé úsměvy (Ff 1959), Plamen a vítr (R 1959, zcela přeprac. Městečko Raňkov, st. cena), Čas, který zpívá (Ff 1960),

Básníkova první láska (P 1962). — Spisy K. N. v Čs. spisovateli od r. 1953.

LITERATURA:

M. Jungmann: K. N. (1960) a v dosl. k románu Peníze a krev (1962). J. Hora v kn. Poezie a život (1959); J. Fučík ve statích o literatuře (1951, o Samotě Křešín); F. X. Šalda v ŠZáp. 1932—33 (Průřez částí dnešního románu čes. — o Penězích), 1933—34 (Glosa k několika moderním románům čes. — o románu Chceme žít), 1934—35 (Hromádka moderní čes. beletrie — o románu Na rozcestí); J. Hájek v kn. Osudy a cíle (1961).

O

Vít Obrtel

22. 3. 1901 Olomouc

Reálku studoval v Olomouci a dokončil v Praze (1918). Absolvoval obor architektury na pražské technice (1925). Od toho roku působil jako architekt-projektant nejdříve ve stavebním úřadě hl. m. Prahy, později na ředitelství pošt a telegrafů. Ve vlastním ateliéru pracoval do r. 1948, potom ve Státním ústavu pro projektování měst a vesnic v Praze; od r. 1960 je vedoucím projektového střediska ve Studijním typizačním a vývojovém ústavu pro výstavbu zdravotnických zařízení v Praze. — Vedle účasti na architektonických výstavách a časopisech (poprvé ve Stavbě 1922) věnoval se grafickým úpravám knih svých generačních druhů z Devětsilu (jeho členem byl od r. 1923); stál u zrodu Osvobozeného divadla, kde byl autorem prvních scénických výprav (např. k Vančurovu → Učiteli a žáku). Příspěvky (skoro výhradně eseje a články o architektuře a výtvarném umění) v časopisech ReD, Tamtam, Plán; r. 1930 založil sborník pro poezii a vědu Kvart a redigoval jej po celou dobu jeho existence (1930—37, 1945 až 1949).

Obrtelovo nerozsáhlé básnické dílo vyrůstá ze střetnutí čisté lyriky s metafyzickou reflexí. V konkrétním a přesném pojmenování přírodních dějů, stavů nebo věcí hledá hlubší a obecnější filosofický smysl, jejž často vyjadřuje abstraktními pojmy. Výrazným rysem jeho tvorby je úsilí o čistý tvar básně v próze.

BIBLIOGRAFIE

Kštice Berenika (Bb 1937), Z rosy zrozená (Bb 1944), Železné opánky (Bb 1945), Je krásný den (Bb 1962). *vk*

Ivan Olbracht

(vl. jm. Kamil Zeman)

6. 1. 1882 Semily

30. 12. 1952 Praha

Syn spisovatele Antala Staška →, studoval na gymnasiu ve Dvoře Králové (maturita 1900), práva začal studovat v Berlíně, pokračoval v nich v Praze, ale v třetím roce přestoupil na fakultu filosofickou, kde studoval historii (u J. Golla a J. Pekaře) a zeměpis. Studia nedokončil a stal se novinářem. Už v mládí přišel do styku s dělnickým hnutím u redaktora Českého venkova J. Langnera ve Dvoře Králové; psát začal do Hajnovy Osvěty lidu a hořické sociálně demokratické Pochodně. V l. 1909—16 působil jako redaktor vídeňských sociálně demokratických Dělnických listů, 1916—20 v Právu lidu. Jako člen sociálně demokratické strany stál na její marxistické levici (v letech 1920—21 byl členem KSR/b/). V lednu 1920 odjel jako její delegát ilegálně do sovětského Ruska na 2. sjezd III. internacionály, po návratu se stal redaktorem Rudého práva (1921 přeložil Komunistický manifest). Vyvíjel intenzívní revoluční činnost v KSČ, pro niž byl také dvakrát vězněn (v tehdejší Slezské Ostravě 1926 a na Pankráci v Praze 1928); pracoval v komunistickém tisku,

pomáhal redakcím mimopražských stranických listů (brněnská Rovnost, hodonínské Slovácko), přednášel na dělnických a politických schůzích, spoluzakládal Společnost pro kulturní a hospodářské sblížení s novým Ruskem atd. Ani po dočasném rozchodu s KSČ v r. 1929 neopustil své komunistické smýšlení; pracoval dále v pokrokových organizacích, vystupoval proti fašismu. Od r. 1931 pobýval často na Zakarpatské Ukrajině (do 1936), za okupace žil ve Stříbrci u Třeboně, kde byl poslední čas ve spojení s partyzánskou skupinou Jana Žižky z Trocnova. Po revoluci v r. 1945 se nakrátko ujal řízení Krajského národního výboru v Táboře a redakce tamějšího týdeníku Palcát. Ještě v květnu se stal pracovníkem tiskového odboru ministerstva informací; od r. 1945 byl členem ÚV KSČ a poslancem Národního shromáždění za KSČ. R. 1947 byl jmenován národním umělcem. — Přispíval do mnoha novin a časopisů: Pokrokové Podkrkonoší, Osvěta lidu, Pochodeň, Zvon, Rudé květy, Kopřivy, Dělnické listy (vídeňské), Právo lidu, Akademie, Rudé právo, Reflektor, Tvorba, Literární noviny, České slovo, Čin, Rozpravy Aventina, Panoráma, Palcát aj. a do dělnických kalendářů.

Olbracht patří k největším osobnostem české literatury 20. století. V mládí psal verše, pokusil se i o drama *(Pátý akt)*, později vytvořil několik filmových scénářů (Marijka nevěrnice, s K. Novým, Lešetínský kovář, oba scénáře v souboru Pryč s legendami, 1961; dále Frantík pekař, Modrá armáda, Ubráníme!), napsal velké množství novinářských článků, těžiště jeho díla je však v povídce, románu a reportáži. Styk s dělnickým hnutím a spolupráce s dělnickým tiskem vytvářely autorův revoluční postoj k sociálním otázkám. O. předválečné prózy se vyznačují odbojem proti měšťácké společnosti, kritickým pohledem na její rozklad i vědomím marnosti individualistické revolty. Společenským protestem je už O. knižní prvotina *O zlých samotářích*, přinášející povídky o lidech vyhoštěných ze společnosti, o tulácích, potulných komediantech a rasících, které „boj o existenci zahnal do samoty a hlad učinil zlými"; jejich zápas o vnitřní svobodu namnoze splývá se zápasem o svobodu společenskou. Naopak falešně pojatou vnitřní svobodu a sobecký egoismus zobrazil v monograficky koncipovaném psychologickém románu *(Žalář nejtemnější)* příběhem žárlivého slepce, který není schopen normálního lidského soužití. Na osnovném námětu své rané povídky *Bratr Zak*, na konfliktu života a umění, založil O. i vrcholný román svého předválečného údobí, *Podivné přátelství herce Jesenia*. Osudy dvou herců, nerozlučných přátel a přitom lidských protichůdců, zachytil O. nejen dialektiku tvůrčího procesu, nýbrž dva protikladné životní postoje: vášnivou, leč anarchisticky rozkladnou lásku k životu a ušlechtilý a odpovědný humanismus, tragicky však propadlý kultu umění i přeceňování jedincovy síly. Sleduje syntézu kladných složek těchto postojů na přerodu člověka, který se vykupuje ze svého osamění nesobeckou láskou a dozrává v bojovníka za nadosobní ideály národní. — Pod vlivem Říjnové revoluce i aktivní činnosti politické a publicistické vyrůstal O. v komunistického umělce. Novinářskými články, fejetony, reportážemi, polemikami pohotově zasahoval do soudobého politického života. Z cesty do sovětského Ruska vytěžil reportáže, jimiž jako první z našich spisovatelů pravdivě informoval o životě v sovětské zemi *(Obrazy ze soudobého Ruska)*; zvláště se zajímal o dosah revolučních přeměn pro kulturní život země. Nemilosrdně odhaloval společné základy, na nichž spočívalo staré mocnářství i nově utvořená buržoazní republika *(Devět veselých povídek z Rakouska i republiky)*. Klasickým už románem české socialistické literatury *Anna proletářka* podařilo se mu typizovat kolektivní narůstání revolučního kvasu a sílu proletářské revoluční solidarity. Příběh venkovské služky, která uprostřed třídních bojů v Praze r. 1920 i pod vlivem svého muže dělníka uzrává v uvědomělou proletářskou ženu, se rozrůstá v živý obraz historických událostí vedoucích ke generální stávce a k boji o Lidový dům v prosinci r. 1920, s četnými postavami měšťáků i dělníků, oportunistických vůdců i skutečných revolucionářů. Nositelem revolučního humanismu učinil tu O. už dělníka a překonal tak jistou abstraktnost

jeseniovského životního typu. Prolnutí reportážní metody s postupy beletristickými, jehož O. v Anně proletářce užil, uplatnil umělecky sevřeněji v *Zamřížovaném zrcadle,* napsaném na základě vlastních zážitků z ostravské věznice a odhalujícím surovost buržoazní justice. K několika „zlým samotářům" tu našel protipól v uvědomělých revolucionářích, a s postavami, přesně společensky zařazenými, oživil i kus sociální historie Ostravska. — Třicátá léta znamenají umělecké dozrání O. tvorby. V tomto období, látkově těžícím cele z jeho zakarpatských zájezdů, zpodobil českému čtenáři v reportážích život a bídu této svérázné země a odhalil kolonialistickou politiku, kterou v ní vedla československá vláda a především agrární strana *(Země bez jména, Hory a staletí).* Vrcholné dílo vytvořil románem *Nikola Šuhaj loupežník.* Nově v něm přetvořil námět individuální zbojnické protispolečenské vzpoury, viděné jako výraz tužby lidu po svobodě a sociální spravedlnosti a pojaté jako lidový mýtus odboje proti bezpráví a křivdě. V tomto baladickém příběhu je sloučena legenda se skutečností, opojný lyrismus přírodní i milostný dokonale sladěn s epickou linií díla, vypravěčské umění s uměním psychologickým. V díle dosáhl O. vzácné kompoziční dokonalosti a jazykové čistoty. Z téhož kraje vytěžil O. i trojici povídek *(Golet v údolí),* komponovanou v celek jednotou postav i místa. Dějištěm je zakarpatská osada, odříznutá od ostatního světa, jejíž židovští obyvatelé setrvávají v odvěkých zvyklostech a náboženské ortodoxii. Humorná i tragická konfrontace tohoto zvláštního světa se světem novodobé civilizace vrcholí v dramatickém konfliktu mladé židovské dívky, která má odvahu opustit náboženskou víru předků i domov a vydobýt si tím právo na štěstí. — V závěrečném období pokračoval O. v stylistických úpravách svých starších prací, přepracoval jazykově dvě povídky z knihy svého otce Blouznivci našich hor a adaptačně zpracoval a upravil několik starších literárních památek, především pro mládež *(Biblické příběhy, Ze starých letopisů, O mudrci Bidpajovi a jeho zvířátkách).* Promlouval v nich k současnosti jinotajem a zdůrazňoval z minulosti to, z čeho mohli čtenáři za okupace čerpat posilu. Tvůrčí adaptací Prescottových Dějin dobytí Mexika vznikl román *Dobyvatel,* který chtěl ukázat na stejné metody dobyvatelů 16. i 20. století.

BIBLIOGRAFIE

O zlých samotářích (Pp 1913), Žalář nejtemnější (R 1916), Pátý akt (D 1919), Podivné přátelství herce Jesenia (R 1919), Obrazy ze soudobého Ruska (Rpe 1920—21, 3 sv., přeprac. s názvem Cesta za poznáním, 1952), Básník a inženýr (polemika, 1921), Devět veselých povídek z Rakouska i republiky (1927, změn. vyd. 1948 pod názvem Bejvávalo; povídka Táta zfilm.), Anna proletářka (R 1928, zfilm.), Zamřížované zrcadlo (P 1930), Dvě psaní a moták (Pp 1931), Země bez jména (Rpe 1932), Nikola Šuhaj loupežník (R 1933, zfilm.), Hory a staletí (Rpe 1935, rozšíř. vyd. kn. Země bez jména), Golet v údolí (Pp 1937), Bratr Žak (P 1938, pův. v kn. O zlých samotářích, zfilm.), Biblické příběhy (úprava Starého zákona pro mládež, 1939), Ze starých letopisů (1940), O mudrci Bidpajovi a jeho zvířátkách (Pp 1947), Dobyvatel (R 1947, podle W. Prescotta). — Z překladů: B. Traven, Poklad na Sieře (1931), Bílá růže (1936); J. Wassermann, Cesta na Golgatu (1931); A. Zweig, Mladá žena z r. 1914 (1930); L. Feuchtwanger, Válka židovská (1933); Th. Mann, Josef a bratři jeho (I. a II. díl 1934, s H. Malířovou, III. 1937). — Výbor: O umění a společnosti (1958, usp. M. Nosek). — Spisy v l. 1926—29 u Borového (5 sv.), v l. 1933—39 v Melantrichu (7 sv.), v l. 1947—61 zprvu ve Svobodě, pak v Čs. spisovateli (15 sv., zde poprvé Čtení v Bibli kralické, 1958).

LITERATURA

A. M. Píša: I. O. (1949) a v doslovech k Prvním prózám (1954), k Dobyvateli (1955), k Nikolovi Šuhaji loupežníkovi (1955) a Pověstem a bajkám (1955); I. O. ve fotografii (1952); A. Stašek, I. O. a Semily (1960). F. X. Šalda v ŠZáp 1928—29 (Z cest moderního čes. romanopisectví — O Anně proletářce) a 1932—33 (Dvě románové balady z Podkarp. Rusi — o Nikolu Šuhajovi loupežníkovi); B. Václavek v kn. Tvorbou k realitě (2. vyd. 1946); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); J. Mukařovský v dosl. ke Goletu v údolí (1950) a v SaS 1950—51; F. Buriánek v kn. Průkopníci soc. realismu v čes. próze (1953) a v NŽ 1953; J. Opelík ve Sborníku Vys. školy ped. v Olomouci, Jazyk a lit. 2, 1955 (o zakarpatských reportážích), v předml. k Žaláři nejtemnějšímu a v ročence Pro a proti 62 (1963); M. Nosek v dosl. ke kn. O umění a společnosti (1958) a v ČLit 1960; R. Havel v dosl. k souboru Nikola Šuhaj loupežník — Golet v údolí — Hory a staletí (1959) a v NŘ 1954 (o jazyce a stylu O. adaptací). O. Králík v SaS 1937 (Rozbor textových změn v Olbrachtově Žaláři nejtemnějším), 1953 (Jazykové změny v Olbrachtově Bratru Žakovi) a 1962 (Rukopis Olbrachtových Devíti veselých povídek z Rakouska i z republiky); Z. Tyl v NŘ 1953

(o jeho vztahu k čes. jazykové kultuře); M. Jankovič v ČLit 1961 (Cesty ke skutečnosti v počátcích soc. prózy); F. Havlová v NŘ 1962 (o jeho jazyku a stylu); J. Honzík v Plamenu 1962 (č. 1 — Nezdá se být). *rpz*

Jaroslav Opavský

25. 1. 1920 Bojkovice u Uherského Brodu

Maturoval na reálném gymnasiu v Uherském Brodě (1939) a začal studovat na brněnské filosofické fakultě. Po uzavření vysokých škol prošel různými zaměstnáními v Bojkovicích. V l. 1945—49 studoval na filosofické fakultě v Praze (obor estetika—divadelní věda). V letech 1949—63 pracoval jako redaktor kulturní rubriky Rudého práva, v r. 1963 působil v Ústavu pro českou literaturu ČSAV v Praze. Příspěvky v Rovnosti (zde poprvé 1946), Rudém právu, Tvorbě, Divadle (které 1951—52 řídil), Literárních novinách, Divadelních novinách, Plameni aj. Užívá též šifry -jo-. Byl spolupořadatelem Kritické ročenky 1962 (1963).

V prvých letech své novinářské činnosti zabýval se J. Opavský různými oblastmi kultury a umění, postupně se však jeho zájem cele soustředil na divadlo. V popředí jeho referátů, v nichž soustavně sleduje především rozvoj současného českého dramatu, stojí rozbor dramatického textu. Předností kritických soudů O. je věcnost a spolehlivost kritérií, spočívající na marxistické filosofické základně. Vedle kritik píše úvahy o dramaturgickém profilu divadelních sezón i o obecných jevech divadelní a dramatické kultury. *vp*

Jan Opolský

15. 7. 1875 Nová Paka
20. 5. 1942 Praha

Byl malířem pokojů v Nové Pace, kolористou kostelních obrazů a soch, úředníkem v textilní továrně. R. 1921 se přestěhoval do Prahy. — Debutoval v Čechových Květech (1896) a přispíval do Rozhledů, Moderní revue a zejména do Lumíru. Poezie J. Karáska → a K. Hlaváčka → byla vzorem Opolského hudebně laděným veršům i lyrickým prózám, které prostřednictvím symbolů a metafor vyjadřovaly pesimistický a krajně subjektivistický vztah k životu. I když zbavil svou tvorbu počáteční stylizovanosti a dekorativnosti, zůstal stále tlumočníkem prchavých nálad a bezútěšného životního pocitu.

BIBLIOGRAFIE

Svět smutných (Bb 1899), Klekání (Bb 1900), Jedy a léky (Bb 1901), Kresby uhlem (Pp 1907), Pod tíhou života (Bb 1909), Hrst ironie a satiry (Bb 1911), Demaskovaní (Pp 1916), Verše o životě a smrti (Bb 1918), Nová země (Pp 1918), Muka a zdání (Pp 1921), Galerie zvířat (Bb 1921), Dědictví (Bb 1923), Z těžkého srdce (Pp 1925), Hvězda mořská (Bb 1925), Ze tmy do tmy (Pp 1926), Malé prózy (1926), Upír a jiné prózy (1926), Medailóny (Pp 1927), Vitrína (Pp 1927), Stradivari (Pp 1928), Víry a tůně (Pp 1928), Miniatury (Pp 1930). Hory a doly a lesy (Bb 1931), Visuté zahrady (Pp 1935), Kameje (Bb 1935), Čtení z hvězd a obelisků (Bb 1936), Pod patinou věků (Pp 1937) aj. — Posmrtně: Hranolem křišťálu (Pp 1944), Růžena Jesenská (nekrolog, 1944).

LITERATURA

J. Čarek: J. O. (1949). F. X. Šalda v KP 4 (1951, o Světu smutných) a v KP 7 (1953, Hledá se umělecké zdraví a umělecká čestnost čili Slovo o tzv. moderní české lyrice náladové — o sbírce Pod tíhou života); J. Karásek ze Lvovic v kn. Impresionisté a ironikové (1926); K. Sezima v kn. Podobizny a reliéfy (1927). *dh*

Jiří Orten

(vl. jm. Jiří Ohrenstein)
30. 8. 1919 Kutná Hora
1. 9. 1941 Praha

V Kutné Hoře studoval gymnasium (1929 až 1936), v Praze rok jazykovou školu, později (po vzoru svého bratra režiséra Oty Ornesta) dramatickou konzervatoř, odkud byl za okupace z rasových důvodů vyloučen (1939). Prošel pak řadu zaměstnání; pracoval také s H. Bonnem → v Židovské náboženské obci. Psal především básně, ale pokoušel se i o prózu a dramata (zdramatizoval Jammesovo Anýzové jablko), uveřejňoval jednotlivé recenze a literárněkritické úvahy; v l. 1938—41 pracoval pravidelně na svých denících. 30. 8. 1941 byl na ulici sražen německou sanitkou a dva dny nato zemřel. — Debutoval v Haló novinách (1936) v Rubrice mla-

dých, kterou tehdy krátkou dobu redigoval. Dále publikoval v časopisech Hej rup, Rozhledy, Čteme, Kritický měsíčník aj. Za okupace publikoval pod pseudonymy Karel Jílek a Jiří Jakub.

Orten vstoupil do literatury na konci třicátých let s generační skupinou (K. Bednář →, B. Březovský →, Z. Urbánek →, I. Blatný →, J. Pilař → aj.), kterou poznamenal pocit úzkosti, ztráta životních jistot. Ovlivněn v počátcích zvláště básníky Halasem → (s kterým se osobně spřátelil), R. Weinerem →, R. M. Rilkem, F. Jammesem a filosofy Kierkegaardem, Unamunem a L. Klímou →, probíhal O. složitý umělecký vývoj v atmosféře odcizeného světa a v situaci bezprostředního ohrožení rasismem. Horečná intenzita O. uměleckého zrání, soustředěného do krátkého období několika let, se spojovala s mimořádnou tvořivostí: proto na různých stupních O. vývoje se objevují vždy tytéž tendence, vrací se několik obměňovaných témat a obrazů. Stopy společenského zájmu, který ovládá první časopisecké verše, nalezneme u O. i později, a to zvláště v cenzurou škrtnutých básních, burcujících národní uvědomění. Od prvních knižních publikací se však O. pozornost soustřeďuje k složitosti lidského nitra. Pro *Čítanku jaro* je charakteristické „procitování" světa, animismus, který nabývá podoby přecitlivěle něžného a jemného vztahu k věcem, lidem, k sobě. Důvěřivá odevzdanost primárním hodnotám života, vzpomínky na dětství, nostalgie po matce nebo milostné touhy jsou básníkovi stále méně postačujícím útočištěm proti vznikajícímu pocitu osamělosti *(Cesta k mrazu)*. Osamělost, úzkost, pocity životní absurdity a urputného úsilí o jejich statečné pojmenování, vysvětlení a vyvrácení jsou základní polohou O. veršů, postavených na metaforice a úryvkovité stavbě vět a rytmů. Pro toto dramatické napětí, podmíněné hlavně zužujícím se kruhem básníkovy osobní svobody, hledá O. často mučivé analogie v starozákonních mýtech a příbězích *(Jeremiášův pláč)*. Se vzpurnou skepsí začíná pochybovat o víře minulosti. „Pád Boha" mu znamená oprošťování od dosavadních hodnot a úkol hledání nových *(Elegie)*; centrální postavení získává symbol země, objevuje se znovu orientace k předmětnosti, viděné však syntetičtěji a dramatičtěji než v první sbírce. Ale právě na počátku patetického hledání nového životního podnětu básník zahynul.

BIBLIOGRAFIE

Čítanka jaro (Bb 1939, pseud. K. Jílek), Cesta k mrazu (Bb 1940, pseud. K. Jílek), Jeremiášův pláč (Bb 1941, pseud. J. Jakub), Ohnice (Bb 1941, pseud. J. Jakub). — Posmrtně: Elegie (Bb 1946). Dílo Jiřího Ortena uspoř. V. Černý r. 1947 u V. Petra. Deníky Jiřího Ortena (1958).

LITERATURA

Za J. O. (1945, usp. K. Bednář). V. Černý v dosl. k Dílu J. O. (1947), v KM 1941 (o Ohnici) a 1945; F. Halas v kn. Magická moc poezie (1958); J. Grossman, Z. Urbánek a O. Ornest v Denících J. O. (1958). J. Hrabák v Listu Sdružení morav. spis. 1945; V. Dostál ve Varu 1950—51; J. Hořec v Květnu 1956 až 57; J. Treťulka v HD 1957. *jkn*

Jan Otčenášek

19. 11. 1924 Praha

Po maturitě na obchodní akademii v Praze (1943) pracoval jako dělník v ČKD Praha a v Avii Čakovice a zároveň byl činný v ilegální organizaci KSČ. Po osvobození pracoval v Pražských chemických závodech, od r. 1949 v nár. podniku Jodasta. V l. 1952—55 byl zaměstnán na sekretariátu Svazu čs. spisovatelů, v letech 1956—59 byl prvním tajemníkem Svazu čs. spisovatelů. Nyní je spisovatelem z povolání, spolupracuje s filmem. — Příspěvky v Literárních novinách, Rudém právu, Květech, Plamenu aj.

Přestože Otčenáškovo dílo obsahuje kromě několika povídek jen tři rozsáhlejší práce, má ve vývoji současné prózy klíčový význam. O. tvorba je spjata s charakterem a vnitřním napětím prózy padesátých let. Jeho knihy mají rysy příznačné pro jednotlivé etapy vývoje této prózy a ukazují proměny ve vztahu mezi současností a literaturou. Reagují totiž citlivě na aktuální úkoly umělecké i společenské. Už v prvním románu *(Plným krokem)*, v historii šamotky v prvním roce pěti letky, podařilo se mu prolomit schematické pojetí života, které bylo tehdy charakteristické pro velkou část takzvané bu-

dovatelské prózy. Pokusil se o ucelenější pojetí lidských osudů, o vystižení jejich rozpornosti a složitosti, o to, neredukovat člověka na jediný vztah. Novým pokusem o překonání jednostrannosti tehdejší prózy byl *Občan Brych*. V tvaru zůstal O. ještě dost poplatný představě padesátých let o velkém společenském románu, volbou konfliktů a postav už zřetelně negoval teorii tzv. kladného hrdiny. Ústřední postavou se stal vnitřně rozporný člověk zápasící o pochopení doby a o neformální, pravdivý postoj k Únoru; jeho rozhodnutí zůstat po únorových událostech v Československu bylo zatím jen rozchodem se starým světem, ne ještě ztotožněním se světem novým. Novela *Romeo, Julie a tma* je pak svou sevřeností už přímo protikladem k velkému sociálnímu a syntetizujícímu románu padesátých let; v ní jde především o člověka a o intenzitu jeho umělecké realizace. Příznačné je i to, že v ní dává O. svým mladým hrdinům uvědomovat si svět prostřednictvím lásky. V příběhu studenta Pavla a židovské dívky Ester zpřítomnil O. sugestivně dusné ovzduší okupace a nelidskost fašismu. Postavy novely jsou koncipovány prostě a přirozeně, z jejich charakterové čistoty a z jejich mládí se nakonec rodí čin, stejně hrdinský jako tragický. Historické pozadí dává tu starému motivu konkrétní a aktuální podobu.

BIBLIOGRAFIE

Plným krokem (R 1952), Občan Brych (R 1955, st. cena, zfilm.), Kluci z Ořeší (Pp pro děti, 1955), Romeo, Julie a tma (P 1958, zfilm.).

LITERATURA

J. Hájek v kn. Literatura a život (1955); P. Števček v dosl. k Občanu Brychovi (Bratislava 1960). L. Doležel v NŘ 1957 (o řeči postav románu Občan Brych). *dm*

P

František Palacký

14. 6. 1798 Hodslavice
26. 5. 1876 Praha

Pocházel ze staré evangelické rodiny; otec, lidový písmák a muž přísných mravních zásad, byl rolníkem a zároveň učitelem na českobratrské škole v Hodslavicích. Palacký studoval od r. 1809 na evangelickém gymnasiu v Trenčíně, od r. 1812 na lyceu v Bratislavě, kde absolvoval i tříletý teologicko-filosofický kurs (1819). Už tehdy sledoval horlivě rozmach národního hnutí, spřátelil se s P. J. Šafaříkem → a J. Kollárem → a rozhodl se pro dráhu literární. Od r. 1817 byl vychovatelem v rodině vzdělané Niny Zerdahelyové i v jiných zemanských rodinách; r. 1821 žil ve Vídni, následující dvě léta v Uhrách na statku Czuzy u Komárna. R. 1823 odešel do Prahy a stal se žákem Dobrovského →; pod jeho vedením se učil technice i umění historikovy práce, které se už naplno věnoval, zpočátku jako archivář hraběte Fr. Šternberka. Na výzvu Učené společnosti (1825) sestavil a vydal řadu kronik, vypisujících události 14., 15. a 16. stol. *(Staří letopisové čeští od r. 1378 do r. 1527)*. R. 1827 byl vybídnut, aby dokončil rozpracované německy psané dějiny Čech, a když úlohu přijal a navrhl jejich zpracování novou metodou, byl r. 1838 jmenován zemským historiografem. — V Praze se P. horlivě účastnil organizování národního života; využíval přitom svých styků se šlechtou především ve prospěch muzejní činnosti. Vycházeje z představy národního muzea jakožto instituce, která má kolem sebe soustřeďovat „duševní život v národě", navrhl vydávání dvou vědeckých časopisů, které r. 1829 skutečně začaly vycházet a jež sám redigoval. Německý Monatsschrift der Gesellschaft des Vaterlandischen Museums in Böhmen roku 1831 zanikl, avšak Časopis Společnosti vlastenského muzeum v Čechách (vycházející s názvem Časopis Nár. muzea dodnes) se stal reprezentativním literárním a vědeckým orgánem české obrozenské kultury. — P. zasahoval téměř čtyřicet let do všech kulturních institucí a podniků (účastnil se mj. založení Matice české, podpůrného spolku Svatobor, Národního divadla) a v četných funkcích (zvl. jako sekretář Učené společnosti a tajemník Muzea) pracoval vždy ve prospěch české vědy. R. 1848 vystupoval v politickém životě jako vůdčí představitel liberálního tábora a odpůrce radikalismu, jako původce austroslavistické politické koncepce a zastánce federalistického programu. Byl členem Národního výboru, předsedou Slovanského sjezdu; odmítl účastnit se voleb do frankfurtského sněmu, stavěl se však proti revolučním lidovým silám. Po obnovení absolutismu byl nucen zanechat veřejné činnosti a vzdát se i funkcí v Muzeu. V letech šedesátých jako přední představitel staročeské konzervativní politiky zdůrazňoval (zvl. v článcích v časopise Národ) loajalitu k Rakousku, které si však stále přál vidět jako federaci rovnoprávných národů *(Idea státu rakouského*, Národ 1865). Z opozice k dualismu

v Rakousko-Uhersku se účastnil r. 1867 manifestační cesty českých učenců a spisovatelů do Moskvy, po níž z politického života ustoupil a věnoval se výhradně vědecké práci. — Literární činnost zahájil P. překladem několika zpěvů z Ossiana (1817 v Hromádkových Prvotinách), zejména však spoluprací s P. J. Šafaříkem → na spise *Počátkové českého básnictví, obzvláště prozódie.* Tento soubor šesti „listů o prozódii české" (P. je autorem listu prvního, druhého a pátého) teoreticky zdůvodňoval a pro české básnictví obhajoval před prozódií sylabotónickou přednosti časomíry, v níž autoři viděli záruku rytmické dokonalosti, libozvučnosti a vysoké estetické působivosti poezie. P. zde také otiskl jako příklady některé své první básně, ódy, které chtěly naplňovat představu takovéto poezie (Ideálu říše, Moudrost, U hrobu přítele, Na horu Radhošť). Necítil se však povolaným básníkem a brzy obrátil pozornost k filosofii a vědě. Ve filosofických studiích (otiskovaných vesměs v Kroku a muzejním časopise) snažil se vystihnout obecné zákonitosti světového dění jakožto rozporuplnou cestu k „božnosti", tj. ideálu svrchovaného lidství. Myšlenka božnosti, nesoucí v sobě rysy buržoazního humanismu, byla také ústřední ideou P. teorií estetických *(Přehled dějin krásovědy a její literatury,* Krok 1823; *Krásověda čili o krase a umění,* ČČM 1827, aj.; v rukopise zůstaly *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen* — Dějiny krásného řečnictví u Čechů). Tyto teorie byly v souladu s estetickými představami, vyjádřenými v umělecké podobě literaturou českého preromantismu. — V muzejním časopise otiskoval P. vedle studií filosofických i staročeské památky, uveřejňoval i drobnější zprávy historické a životopisné (Život J. Á. Komenského →) a také literární zprávy a posudky o současné české literatuře (kritika Čelakovského → Ohlasu písní ruských, 1830). Významné byly dvě zásadní stati (*Slovo k vlastencům od redaktora,* 1827, *Předmluva k vlastenskému čtenářstvu,* 1837), v nichž se pokusil vystihnout snahy a výsledky české literární tvorby dvacátých a třicátých let a v nichž přehodnocoval jungmannovský literární program v tom smyslu, že zdůraznil nutnost sblížení soudobé literatury se životem. — Nejvlastnějším zájmem P. se však stala historie. Jeho životním dílem jsou *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě,* reprezentativní dílo české historické vědy, na něž se připravoval již od dvacátých let tím, že prozkoumal všechny archívy v Čechách i přední archívy evropské (Vídeň, Lipsko, Mnichov, Řím, Drážďany, Vratislav, Berlín, Budapešť, Paříž, Jena aj.). Nejvýznamnější byla studijní cesta do Říma, Florencie, Milána a Benátek, kterou popsal ve spise *Literarische Reise nach Italien.* P. pojal dějiny jako souvislý obraz osudů národa, obraz, který by umožnil pochopit rozhodující ideové síly minulosti a uvést s nimi v soulad ideály přítomnosti. Vzniklo tak historické dílo velké koncepce, která odpovídala protifeudálnímu zápasu soudobé národní společnosti v čele s liberální buržoazií. Studium filosofie vedlo autora k vytvoření svérázné filosofie národních dějin. Jejich obecným rysem je podle něho zápas mezi německým a slovanským živlem, tj. v podstatě mezi feudálním a demokratickým společenským zřízením. Smyslem slovanských dějin je přinést světu demokratický řád rovnosti lidí, který by vytvořil s dosavadním řádem vyšší organický celek, a český národ má tuto syntézu zprostředkovat. Za vrchol dosavadních národních dějin považuje P. husitství jakožto největší protifeudální hnutí naší minulosti. Představuje mu nejvyšší vzepětí lidových sil za dobytí svobody společenské a svobody svědomí, jímž se národ postavil v čelo světového vývoje. Zejména v tomto pojetí husitství tkví pokrokovost Dějin, které tak přerostly rámec daný autorovým politickým liberalismem. Dějiny přispěly podstatnou měrou k vytvoření ideologie českého národního hnutí, k posílení národní hrdosti a sebedůvěry. Zformovaly téměř na celé století obraz husitské tradice a ovlivnily také umělecká díla s husitskou tematikou.

BIBLIOGRAFIE

Počátkové českého básnictví, obzvláště prozódie (lit. teoretické úvahy 1818, s P. J. Šafaříkem), Staří letopisové čeští od r. 1378 do r. 1527 (vydání kronik, 1829), J. Dobrovský's Leben und gelehrtes Wirken (D. život a vědecké působení, lit. hist. studie, 1833), Literarische Reise nach Italien (Literární cesta do Itálie,

1838). — Vydání Dějin předcházela i doprovázela řada studií i edic starých historických památek: Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber (Zhodnocení starých českých dějepisců, 1830), Přehled současný nejvyšších důstojníků a ouředníků zemských i dvorských v Království českém od nejstarších časů až do nynějška (1832), Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache (Nejstarší památky českého jazyka, 1840, s P. J. Šafaříkem), Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské (1840—46; v této edici historických dokumentů se pokračuje dodnes), Předchůdcové husitství v Čechách (1842), Popis Království českého (1848), Documenta Mag. Iohannis Hus vitam, doctrinam, causam . . . illustrantia (Dokumenty osvětlující život, učení a při M. Jana Husa, 1869), Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges (Listinné příspěvky k dějinám husitských válek, 1873) aj. — Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě vycházely takto: Geschichte von Böhmen (sv. 1., 1836; do r. 1867 vyšlo německy 5 dílů v 9 sv., překládaných z českého znění). Český vyšlo: dílu 1. částka 1., od pravěkosti až do r. 1125 (1848; v Erbenově překladu ze znění německého; další díly psal P. již česky), dílu 3. částka 1., od r. 1403 do 1424 (1850), dílu 3. částka 2., od r. 1424 do 1439 (1851), dílu 1. částka 2., od r. 1125 do 1253 (1854), dílu 4. částka 1., od r. 1439 do 1457 (1854), dílu 4. částka 2., od r. 1457 do 1471 (1860), dílu 5. částka 1., od r. 1471 do 1500 (1865), dílu 5. částka 2., od r. 1500 do 1526 (1867), dílu 2. částka 1., od r. 1253 do 1333 (1875), dílu 2. částka 2., od r. 1333 do 1403 (1876). — Z menších prací pořídil sám P. Sbírku spisů drobných z oboru řeči a literatury české, krásovědy, historie a politiky Radhost (1871—73, 3 sv.). Německé řeči a úvahy shrnul v Gedenkblätter (1874). — Dílo Fr. Palackého usp. J. Charvát (Práce historické, Staré letopisy české, Stati z českých dějin a Stati literárněhistorické, jazykovědné a estetické, 1941). Vlastní životopis (do r. 1818) otiskla poprvé M. Červinková-Riegrová (1885), znovu i s Každodeníčkem (z l. 1818—27) a se Zápisky (do r. 1863) V. J. Nováček v Korespondenci a zápiscích Fr. Palackého (1898—1911, 3 sv.). Četná korespondence, jejíž soupis je v Bibliografii české historie 1937—41, vyšla pouze časopisecky (ČČM, ČMM, Osvěta, Zvon aj.) — Bibliografie: Č. Zíbrt v Památníku (1898) a v Bibliografii čes. historie 1912 a dále.

LITERATURA

J. Goll: F. P. (1898); Památník na oslavu 100. narozenin F. P. (1898); F. M. Bartoš: F. P. (1948); F. Kutnar - O. Králík - J. Bělič: Tři studie o F. P. (1949); M. Jetmarová: F. P. (1961, s výborem z díla); M. Machovec: F. P. a čes. filosofie (1961). J. Kalousek v 3. vyd. Dějin (1876, zde soupis čes., samostat. vyd. prací); soupis něm. prací ve Zprávách Učené spol. nauk (1877); Z. Nejedlý v kn. O smyslu čes. dějin (1952); J. Charvát v předml. Z dějin národu čes. (1957). J. Dvořák v Acta Univ. Palackianae Olomucensis, Philologica 1 (1960, o lit. krit. činnosti). *mř*

Josef Palivec

7. 10. 1886, Zbiroh

Gymnasium studoval v Rokycanech a v Plzni, kde maturoval teprve r. 1917 jako externista. Po svém příchodu do Prahy r. 1904 dělal písaře J. Vrchlickému. R. 1914 narukoval na srbskou frontu, od r. 1916 po těžkém zranění byl zaměstnán v pražské odbočce Korbura (Korespondenzbureau). Po válce pracoval mj. v Ženevě; poté v Paříži jako legační rada pro informační služby. Od r. 1930, po návratu do Prahy, zůstal zaměstnán na ministerstvu zahraničních věcí; r. 1934 získal na Karlově universitě doktorát práv. Za války byl zapojen do protifašistického odboje. Po válce byl znovu zaměstnán na ministerstvu zahraničních věcí. V posledních letech žije v Praze jako spisovatel z povolání. — První větší práci, prózu Hlad, uveřejnil r. 1908 v Národním obzoru. První (neuveřejněné) básnické pokusy, psané po první světové válce, byly latinské.

Za svého pobytu ve Francii se podílel na překladech pro revue Signal, la Revue Nouvelle a La Revue Européenne poezie J. Wolkra, J. Hory, V. Nezvala, J. Seiferta aj. Seznámil se zde s P. Valérym, jehož náročnou poezii přeložil do češtiny s vytříbenou jazykovou kulturou. Přeložil ještě mj. Coleridgeova Starého námořníka. Jeho vlastní poezie, ovlivněná P. Valérym, se soustřeďuje k tesknému vzpomínkám a tužbám. Zápas vnitřních jistot s ničivými silami „tmy" (charakteristický symbol P. básní) je tu však zbaven konkrétnosti a určitosti skutečného prožitku. Význam P. důmyslné a virtuózní, avšak zároveň abstraktní, tematicky monotónní a chladně konstruované poezie spočívá hlavně ve složce jazykové. Bohaté eufoničnosti svých veršů, dodržujících důsledně metrické schéma, dosáhl P. mimo jiné pomocí četných neologismů a slov i tvarů přejímaných z jazyka obrozenského a z dialektu.

BIBLIOGRAFIE

Pečetní prsten (Bb 1941), Naslouchání (B 1942), Síta (dosud vydaná poezie, rozšířená o báseň Spáč, 1943). — Z překladů: Paul Valéry, Had (1929), Kouzla (1933), Mladá Parka (1938); Coleridge, Píseň o starém námořníku (1949). *pb*

Bartoloměj Paprocký z Hlohol

1540

27. 12. 1614 Lvov

Básník, publicista a historik polského původu. Studoval na krakovské universitě, r. 1571 se účastnil polského poselství do Cařihradu, podílel se na politickém životě, ale jako podporovatel habsburské kandidatury na polský trůn musel po vítězství švédského kandidáta r. 1588 opustit zemi. Uchýlil se na Moravu, kde získal mecenáše v olomouckém biskupu Stanislavu Pavlovském. Po jeho smrti r. 1598 pracoval ve službách české a později slezské šlechty. Teprve před koncem života, r. 1614, se mohl vrátit do vlasti. — Paprocký byl spisovatel velmi plodný, psal po celý život polsky a po několikaletém pobytu v českých zemích i česky. Proslul jako genealog (sestavovatel rodokmenů) a především tato pověst mu umožnila i pobyt v českém exilu. *Zrcadlo Markrabství moravského* (1593) bylo napsáno ještě polsky a přeloženo do češtiny, *Diadoch* (Diadochus, id est successio, jinak Posloupnost knížat a králův českých, biskupův i arcibiskupův pražských a všech tří stavův slavného Království českého, tj. panského, rytířského a městského) z r. 1602 už česky a stejně třetí genealogické dílo, týkající se našich zemí, *Štambuch slezský* (1609). Jako básník je autorem *Nové kratochvíle* (1597 až 1600), třídílné sbírky původní i přeložené lyriky, která je ohlasem soudobé renesanční poezie polské. Zčeštil i vlastní polský překlad latinské sbírky bajek společensky kritického dosahu, nazvaný *Obora aneb Zahrada, v které rozličná stvoření rozmlouvání mají* (1602). Z téže tendence vychází i jeho *Rozmlouvání aneb hádání chudého s bohatým* (1606).

EDICE A LITERATURA

B. P. z H., Zrcadlo Čech a Moravy, vyd. Jos. Polišenský (1941). — K. Krejčí: B. Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle (1946). *ep*

Pasionál

České zpracování nejrozšířenější středověké latinské sbírky legend pořízené janovským arcibiskupem Jakubem de Voragine (1230—1298), známé pod názvem Legenda aurea (Zlatá legenda) a obsahující životopisné legendy o světcích v pořadí církevního kalendáře. České znění pochází z 2. pol. 14. stol. Překladatelem byl vzdělaný dominikán, nejspíš totožný s překladatelem staročeského Života Krista Pána. Za předlohu mu sloužila latinská verze Voraginovy Legendy upravená už pro české kulturní prostředí tím, že je zkrácena o životopisy některých světců v Čechách méně známých a jsou do ní zařazeny legendy o světcích českých (o Cyrilu a Metoději, Ludmile, Prokopu aj. i svatováclavská legenda od Karla IV.). V českém Pasionálu uplatnil překladatel stylistické zvyklosti rozvinutého českého kazatelství a zdůraznil dějové prvky na úkor náboženských úvah. Spolu se současnými českými verzemi Životů sv. Otců a Života Krista Pána stojí P. na počátku vývoje české výpravné prózy. Vyhovoval širšímu okruhu světských čtenářů pestrostí a exotičností látky seskupené v životopisech rozmanitých světců i tím, že četné detaily jsou zpracovány jako uzavřená anekdotická vyprávění. P. byl dvakrát vydán mezi českými prvotisky; k druhému vydání (1495) byl připojen dodatek pro kališnickou veřejnost, obsahující tzv. pašije Jana Husa a Jeronýma Pražského

EDICE A LITERATURA

Český P. z roku 1495 (faksimile), vyd. Z. Tobolka (1926). — J. Vilikovský v kn. Písemnictví českého středověku (1948). *jk*

Mirko Pašek

(vl. jm. Vladimír Pašek)

21. 6. 1910 Praha

Po maturitě na Československé obchodní akademii v Praze (1929) byl až do roku 1945 úředníkem Městské spořitelny pražské. Potom se stal dramaturgem ve filmovém odboru min. informací. V l. 1949 až 1950 byl zaměstnán u Čs. státního filmu (napsal náměty a scénáře pro několik filmů), nyní je spisovatelem z povolání. Přispíval do časopisů Širým světem, Pestrý týden, Salón, Ozvěny, Panoráma, kterou v l. 1947—48 také redigoval.

Literární činnost zahájil r. 1931 cestopisnými reportážemi.
Poznatků z četných cest do jihoevropských států a do zemí Blízkého a Středního východu v letech třicátých využil Pašek v povídkách a románech s exotickými náměty. Spřádá zde líbivé erotické příběhy bez hlubší společenské motivace, jimž pouze zasvěcené líčení exotické přírody dodává kouzlo intimního prožitku a svěží obrazivosti. — Teprve počátkem padesátých let objevuje P. v exotických prostředích nové hrdiny: domorodce, v nichž se „rodí člověk" *(Lovci perel, Ebenová karavana)*. V těchto pracích projevil P. snahu o pochopení a zobrazení procesu sebeuvědomování člověka, ne už bezmyšlenkovitě ovládaného náboženským fatalismem, jak ho viděl dříve. Novou tematickou oblast našel P. ve sportovním prostředí. Ve středu jeho pozornosti je opět člověk a zejména ty jeho vlastnosti, které sport vyžaduje i podporuje: lidská solidárnost a odpovědnost vůči kolektivu. Jednotlivé povahy odhaluje P. v obratně aranžovaných příbězích s poctivým, avšak málokdy objevným charakterizačním uměním. Většina P. sportovních románů (*Start a cíl* aj.) je určena mládeži; jí také věnoval několik knih dobrodružných (*Modrý leopard* aj.), které přes jistou rutinovanost představují pokrok proti většině předválečné produkce v tomto žánru.

BIBLIOGRAFIE

Loď Opanake (R 1940), Vracím se z Babylónu (R 1941), Jezero plameňáků (R 1941), Fakír z Benares (Pp 1944), Adamův most (R 1946), Poprask (R 1948), Chata Vranka (R 1949, pseud. Vladimír Bezchleba), Stoprocentní záhada (R 1950, pseud. Martin Los), Lovci perel (R 1951), Start a cíl (R 1953), Veselé příběhy vojína Kulihrácha (Pp 1956), Dobrodružství na Bezejmenné řece (R pro mládež, 1957), Tři sportovní vyzvědači (Pp 1958), Ebenová karavana (R 1960), Karneval v Maroku (R 1960), Modrý leopard (R pro mládež, 1961). — Provedené hry: Aramejská brána (1944). *aha*

Jaroslav Jan Paulík

20. 2. 1895 Pelhřimov
13. 5. 1945 káznice Drei Berge u Bützowa, Německo

V Pelhřimově vystudoval gymnasium (maturita 1914), na Karlově universitě češtinu a francouzštinu (absolvoval 1922, z toho rok studoval v Paříži na Sorbonně). Od r. 1921 učil na obchodní akademii v Praze-Karlíně až do října 1942, kdy byl zatčen pro ilegální činnost ve skupině odborářů. Prošel věznicemi na Pankráci, v Terezíně, Golnově, Drážďanech (tam odsouzen k deseti letům káznice), pak v Ebrachu, Berlíně-Plötzensee a Drei Berge, kde už po osvobození zemřel na úplavici. — Psal hlavně prózu v celé její druhové rozmanitosti (román, novelu, povídku, fejeton, causerii, cestopis), ale také poezii, texty k trampským písničkám a kritiku literární, divadelní i filmovou. Hojně cestoval po Francii, Belgii, Alžíru, Turecku, Řecku, Jugoslávii. Jeho intimní vztah k francouzské kultuře dokládají především překlady z P. Mac Orlana, Fr. Carca, R. Martina du Garda, Ch. L. Philippa, Abbé Prévosta, R. Rollanda, G. Simenona, R. Vercela aj. Přispíval do Rudého práva, Cesty, Lidových novin, Tribuny, Kmene, Gentlemana, Trnu, Signálu, Pestrého týdne, Rozhledů, Dělnické osvěty, Kultury doby, Týdeníku Českomoravské vysočiny aj. a do časopisů, jež redigoval: do Prospektu (1930—31), Rozprav Aventina (1932—34) a Literárních novin (1938—41). — V Kytici 1948 vyšla P. próza Grande aventure, psaná v káznici Drei Berge.
Jednotícím principem Paulíkovy tvorby je filosofie dobrodružství. Jí autor jednak napadá měšťáckou konvenčnost a střízlivost, jednak proklamuje svobodnější a bohatší rozvoj lidské osobnosti. Dobrodružství existuje nepřestajně a latentně v každém z nás; odměňuje člověka „chvílí nebo několika chvílemi absolutního rozzáření", a víc: souzní-li s pokrokovým ideálem, dává dobrodružství, byť tragicky zakončené, lidskému životu smysl a naplnění. P. filosofie rostla ve dvacátých letech v sepětí s poetistickým programem umění jakožto umění žít. Fantazijní a groteskní lyrismus, sbližující P. s K. Konrádem →, projevuje se nejdůsledněji v prvním českém trampském románu *(Arizona)*; romantismus periférie a hlavně exotických dálek, sbližující ho s G. Včeličkou →, ovládá jeho fejetony a cestopisné črty *(Zadní Indie, Sentimentální cesty)*. S celkovou proměnou české literatury

v třicátých letech zvážňuje a psychologizuje se i P. próza. Převážně na maloměstských námětech *(Utonulá, Ošklivá tvář lásky)* zachycuje nyní, poučena surrealismem a filmovou technikou, křehké proměny lidského nitra a stavy na hranici bdění a snu; místo někdejšího P. gurmánství zaujal nyní „vesmírný pesimismus", pojící se však s nezlomnou láskou k životu, byť tváří v tvář smrti.

BIBLIOGRAFIE

Zadní Indie (Pp 1927), Arizona (R 1928), Sentimentální cesty (Pp 1931), Technika flirtu neboli Umění nedokonale milovati (Ee 1932), Utonulá (R 1934), Ošklivá tvář lásky (Pp 1940). — Výbory: Velké dobrodružství (1956, usp. V. Běhounek).

LITERATURA

V. Běhounek v předml. k výboru Velké dobrodružství (1956) a v NŽ 1955 (č. 2, Torzo života i díla). M. Holas v Kytici 1945—46 (Vzpomínáme). *jo*

František Pavlíček

20. 11. 1923 Lukov u Holešova

Po maturitě na reálném gymnasiu v Holešově (1943) studoval na filosofické fakultě Karlovy university (doktorát 1952). V l. 1947—52 působil jako dramaturg rozhlasu v Č. Budějovicích, potom jako vedoucí vysílání pro mládež v Praze (1952—55). V l. 1955—56 pracoval jako dramaturg v televizi, od té doby působí ve filmu. V l. 1959—61 byl tajemníkem Svazu čs. divadelních a filmových umělců.

Pavlíček začal jako autor rozhlasových her (Trosečník, Ve znamení ticha, Ahasver, Aristofanes píše tragédii, Leonidas žije aj.) a dramatizací (J. Fučíka, K. M. Čapka-Choda, I. Olbrachta, A. Jiráska, V. Müllera, Z. Wintra aj.) Vlastní význam jeho tvorby je však v dramatickém díle určeném jevišti. Zprvu to byly podnětné hry pro mládež, v nichž vycházel z klasických předloh (Erben, Němcová, Andersen, Puškin) jako z inspiračního zdroje a dospíval k samostatným dramatům. Zachovával v nich pohádkový syžet, přitom však za pohádkovým příběhem a symbolikou nalézal etickou problematiku dnešní společnosti. P. pohádkový hrdina je v podstatě prostý člověk, který se vydává na cestu, aby našel smysl a cíl života. Tento základní akcent vyznačuje i jeho ostatní hry. V nich stále přesněji formuluje smysl jednání jedince ve společnosti: člověk hledá i za cenu bolesti pravdu života. Cestu k pravdě představuje ve hře z prostředí tábora utečenců *Chtěl bych se vrátit* hrdinovo hledání vlasti, ve hře *Labyrint srdce,* navazující na předchozí drama, překonání osamoceného, neplodného kruhu, do něhož je uzavřeno trpné matčino čekání na synův návrat. V dramatickém sporu P. hry *Zápas s andělem,* polemicky zaostřené proti dogmaticky strnulým životním postojům, hledají hrdinové náročně tvořivý vztah k světu s vědomím odpovědnosti za sebemenší čin, za osobní život i život společnosti.

BIBLIOGRAFIE

Pohádka o princezně a sedmi bohatýrech (loutková hra, 1956, prem. 1955), Chtěl bych se vrátit (D 1956, i prem.), Slavík (loutková hra, 1957, i prem.), Černá vlajka (D 1958, i prem.), Čtyřlístek (pohádky, 1959), Tři zlaté vlasy děda Vševěda (D pro mládež, 1959, prem. 1958), Labyrint srdce (přeprac. znění Černé vlajky, 1960, prem. 1959), Bajaja (D pro mládež, 1961, prem. 1955), Zápas s andělem (D 1963, prem. 1961, přeprac. 1963). — Provedené hry: Tři volavčí péra (loutková hra, 1953), Kníže Bruncvík (1958).

LITERATURA

F. Götz v úv. k Černé vlajce (1958); A. Dvořák v dosl. k Labyrintu srdce (1960); Z. Josková v dosl. k Bajajovi (1961); J. Vostrý v dosl. k Zápasu s andělem (1963). Z. Heřman v Divadle 1959; J. Císař v Divadle 1963. *dč*

Vladimír Pazourek

18. 8. 1907 Brno

Po maturitě na učitelském ústavu v Brně (1926) učil na obecných školách v Dolních Kounicích a v Brně, v l. 1932—39 na Státní pedagogické akademii a 1939 až 1944 znovu na obecné škole v Brně. V l. 1945—48 vedl oddělení divadla pro mládež v brněnské pobočce Výzkumného ústavu pedagogického, r. 1948 odešel pro nemoc do důchodu. V l. 1948—49 byl tajemníkem brněnské pobočky Svazu čs. spisovatelů. Zároveň byl redaktorem nakladatelství V. Petra (1942—49), v Lidových novinách vedl v l. 1939—51 rubriku knih pro mládež, byl divadelním

referentem Lidové demokracie (1954—58) a Svobodného slova (od r. 1959). Přispíval do Indexu, Lidových novin, Kritického měsíčníku, Čteme, Hosta do domu, Nového života, Štěpnice, Úhoru, Zlatého máje aj. Uspořádal výbor Řeky a rybáři v české poezii (1939, s B. Kafkou), sborník Literatura pro mládež (1940, s F. Tenčíkem), Děti rodičům (1940), básnický almanach Mladá Morava (1940), soubor slovenských pohádek Moderné rozprávky (1947), výbor Čeští básníci mládeži (1948). První lyrické sbírky vydal pod pseud. Aristido de Lucci, J. V. Bříza; v časopisech užívá šifer vp, vpa, ou. Napsal řadu rozhlasových relací.

Po sbírkách nevýrazné osobní lyriky tesknych tónů našel se Pazourek v přírodních črtách a povídkách, jimiž vytvořil poutavou četbu pro mládež. Byť se tu nevyhnul popisnosti a opakování, posílily tyto prózy epickou linii P. tvorby. Sklon k lyrizujícímu podání a k vleklému psychologizování překonal zatím nejzdařileji ve stroze realistickém románu *Ústup z hranice*, zobrazujícím osud hraničářského družstva ve dnech Mnichova. Řadou povídek a románů se P. vrací do období třicátých let a okupace, užívaje formy lyrizující psychologické prózy, avšak bez širšího záběru, který by vyjádřil společenskou podmíněnost jednání postav. — Soustavnou kritickou pozornost věnoval písemnictví pro mládež a zabýval se jím i teoreticky.

BIBLIOGRAFIE

Motivy tuláka (Bb 1927, pseud. Aristido de Lucci), Písně o smrti (Bb 1929, pseud. J. V. Bříza), Chvíle v samotách (Bb 1930, pseud.), Na okraj života (Bb 1932, pseud. Vladimír Bříza), Červený motýl (Bb 1934, pseud. Vladimír Bříza), Jaro a smrt (Bb 1936) Sblížení (Bb 1937), K pokorné zemi (Bb 1938), Přežitá jara (Bb 1940), Tři pstruží řeky (Pp 1940), Řeka volá (Pp pro mládež, 1940), Pustina (Pp 1941), Běžící pás (R 1941), Buď pochválena (Pp 1942), U vody (Pp pro mládež, 1942), Hry s krví (R 1943), Ústup z hranice (R 1946), Tajemství hajného Kuchyňky (P pro mládež, 1946), Partyzáni z českých hor (P pro mládež, 1946), Na dobré cestě (R 1947), Lidé ze samoty (R 1947), Bližní odcházejí (R 1947), Konec republiky (R 1947, 1. díl České trilogie), Na Zlaté zátoce (pohádky, 1948, zfilm.), Léta odporu (R 1949, 2. díl České trilogie), pouť hrdinova (R 1949), Stopou lovců (Pp pro mládež, 1954), Medvídek z oravského lesa (P pro mládež, 1956), Šelmy hledají domov (Pp pro mládež, 1957), Hořkost a něha (Pp 1958), Dravci pstruží řeky (Pp pro mládež, 1959), Demarkační čára (R 1960), Noční jízda (Pp 1961). — Teoretické práce: Literatura pro mládež (studie, 1942), Přítomnost české literatury pro mládež (úvahy, 1946), Divadlo pro mládež (1947).

LITERATURA

J. Machoň v dosl. ke Konci republiky (1948); B. Macák v dosl. k Ústupu z hranice (1958).

Josef Boleslav Pecka

19. 9. 1849 Praha
25. 7. 1897 Chicago, USA

Syn tkalce, vyučil se textilním dělníkem, ale později pracoval jako slevač. Od mládí se vzdělával, naučil se francouzsky a německy a studoval socialistickou literaturu. Patřil u nás k prvním znalcům a teoretikům marxismu. Od r. 1869 přispíval do radikálního tisku vydávaného pro dělníky (Dělník), byl členem redakce Dělnických listů (do r. 1874), od r. 1871 redigoval Dělnickou bibliotéku. R. 1874 založil s L. Zápotockým první samostatný dělnický list Budoucnost. Podílel se na založení české sociální demokracie (1878) a stal se redaktorem obnovených Dělnických listů, s nimiž r. 1881 přesídlil do Vídně. Tam byly jeho názory ovlivněny anarchistickým radikalismem. Po odpykání žaláře (1882—84; byl odsouzen v procesu s L. Zápotockým r. 1881) emigroval do USA, kde dále působil v dělnickém hnutí.

Těžiště Peckova literárního významu spočívá především v jeho všestranné činnosti publicistické v dělnickém tisku. Kromě článků a brožur o dělnickém hnutí psal také kritické úvahy o umění (*Umění a socialismus*, Dělnické listy 1880) a zajímal se o české dělnické písně. Pokoušel se rovněž o vlastní básnickou tvorbu ve stylu dobové rétorické a ohlasové písňové poezie, naplněnou drastickými obrazy proletářské bídy a panského blahobytu, patetickými výzvami k boji, vírou ve vítězství dělníka i oslavou lidské práce. Obdobnou tendenci mají i prózy psané pro dělnické kalendáře. Zařadil se tak k prvním dělnickým literátům (Zoula, Kochman, Hlaváček → aj.), kteří usilovali vytvořit autonomní proletářskou literaturu.

BIBLIOGRAFIE

73 dní revoluční strany pařížské (1873), Normální doba pracovní (1874), Červánky lipanské (P. Berlín 1884), Sebrané básně (Chicago 1899). Vydal: Zpěvník českých dělnických písní (Chicago 1897). Výbor z básní ve sborníku Poslední bitva vzplála (1951, usp. J. Petrmichl), výbor Písně proletáře (1951, usp. F. R. Tichý), v kn. Průkopníci socialismu u nás (1954) několik P. statí.

LITERATURA

F. Cajthaml: J. B. P.-Strahovský (1934); K. Kreibich: J. B. P. a L. Zápotocký (1950). J. Petrmichl v dosl. k výboru Poslední bitva vzplála (1951); F. R. Tichý v dosl. k Písním proletáře (1951) a v ČMM 1953; K. Štorkán v Novinářském sborníku 1957 (o jeho vlivu na Dělnické listy). *ah*

Františka Pecháčková

(roz. Janečková)

1. 8. 1904 Pašovice u Uherského Brodu

Pochází z chudé rodiny venkovského zedníka, v sedmi letech osiřela; s matkou a sourozenci se přestěhovala do Uherského Hradiště, kde vychodila měšťanskou školu a byla pak zaměstnána jako dekorační malířka. V l. 1926—27 pracovala v Paříži, od r. 1927 žije v Praze. — Do denních listů (Pražské noviny, Národní politika, Lidové noviny aj.) a časopisů (Vlasta, Panoráma aj.) přispívala sporadicky; povídky otiskla v Dělnické ročence (1936) a ve sbornících Matka (1943) a Čarovná zahrada (1944).

Základním motivem díla F. Pecháčkové je protiklad bohatství a chudoby; chudobu přitom jednostrannou idealizací pojímá jako zdroj mravních hodnot. P. se soustředila především na zachycení těžkého a svérázného života v kopaničářských vesnicích na moravsko-slovenském pomezí, na svět chudých lidí, kteří se úporně lopotí, aby uhájili živobytí, lnou však k životu na svém kousku půdy. Do středu autorčiny pozornosti se obvykle dostávají dívky vyrůstající v chudobě a zvláště pak obětavé ženy matky, nesoucí tíhu starostí o klubko dětí. Nejúspěšnější díla P. (baladickou prózu o lásce a bídě *Věrnost* a románovou kroniku *Proč mlčí živí*) vyznačuje citově zaujatý pohled do nitra prostých, vnitřně bohatých postav, okouzlení krásou chudých hor a výraz bohatě obrazný, někdy až ornamentální. Lyrizující podání a harmonizující vidění světa už nestačilo na přesvědčivé zobrazení přerodu zatvrzelého soukromého rolníka v předsedu zemědělského družstva *(Zítřek začal včera)*.

BIBLIOGRAFIE

Jobovy děti (R 1934), Země miluje člověka (R 1936), Slaměný dům (R 1938), Chléb náš vezdejší (R 1939), Věrnost (R 1944), Údolí Vlčinec (R 1948), Proč mlčí živí (R 1957), Hříšné město (R 1959), Sedmikrásný čas (P pro mládež, 1961), Zítřek začal včera (R 1963). *pp*

František Martin Pelcl

11. 11. 1734 Rychnov nad Kněžnou
24. 2. 1801 Praha

Piaristické gymnasium studoval ve svém rodišti, jezuitské v Hradci Králové. Po jeho absolvování poslouchal v l. 1753—57 na pražské universitě filosofii, teologii a práva, žádné studium však nedokončil. Po návratu z Vídně, kde se v l. 1757—61 zabýval studiem dějin, filosofie a estetiky, přijal místo vychovatele v rodině hrabat Šternberků (1761—69), později (1769) místo knihovníka a archiváře u hraběte Nostice. Byl činným členem Soukromé společnosti nauk a v l. 1775—99 jejím funkcionářem. R. 1793 se stal prvním profesorem české řeči a literatury na pražské universitě.

Pelclova činnost byla zprvu poznamenána panující ideologií josefinismu se všemi jejími znaky osvícenského aristokratismu, krasoduchosti, eklekticismu a nevíry v budoucnost českého jazyka; později ji však vystřídal odpor ke germanizačnímu úsilí a vlastenecká víra v rozvoj mateřštiny. Tento vývoj se zrcadlí v tzv. *Pamětech*, vlastně spisu *Böhmische Chronik unter der Regierung des römischen Kaisers und Königs von Böhmen Josephus II.* (Česká kronika za vlády císaře římského a krále českého Josefa II.). Střetávání osvícenského josefinismu s obrozenským tendenčním vlastenectvím se projevovalo v celém P. díle, zejména v jeho dějepisné práci vedené strohým kriticismem se stálou snahou po pravdivém a dokumentárně ověřeném postižení historických skutečností. Tento kriticismus prostupoval nejen drob-

né historické rozpravy, nybrž i německy psané a monograficky založené obrazy doby Karla IV. a jeho syna Václava IV. i syntetickou *Novou kroniku českou*, v níž navázal na kritickou metodu svého předchůdce, osvícenského historiografa G. Dobnera. Také ostatní práce Pelclovy, např. *Grundsätze der böhmischen Grammatik*, vzniklé z universitních přednášek a prakticky aplikující filologické výsledky J. Dobrovského →, i jeho edice Balbínovy → Dissertatio apologetica... nebo Příhod Vratislava z Mitrovic →, činí z P. předního jazykozpytce a historika raného obrození.

BIBLIOGRAFIE

Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken (Podobizny českých a moravských učenců a umělců s krátkými zprávami o jejich životě a díle; společně s M. A. Voigtem, 4 díly, 1773, 1775, 1777, 1782), Kurzgefaßte Geschichte der Böhmen von den ältesten bis auf die itzigen Zeiten (Stručné dějiny Čechů od nejstarších časů až k dnešním, 1774, 2. rozmn. vyd. 1779), Neue Kronik von Böhmen. Vom Jahre 530 bis 1780 (Nová kronika česká. Od r. 530 až 1780; 1780), Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen (Císař Karel Čtvrtý, král český, 2 díly, 1780, 1781), Böhmische, mährische und schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten... (Čeští, moravští a slezští učenci a spisovatelé z řádu jezuitů... 1786), Lebensgeschichte des Römischen und Böhmischen Königs Wenceslaus... (Životopis římského a českého krále Václava... 2 díly, 1788, 1790), Nová kronika česká (3 díly, 1791, 1792, 1796), Akademische Antrittsrede über den Nutzen und Wichtigkeit der böhmischen Sprache (Akademická nástupní řeč o užitečnosti a důležitosti českého jazyka, 1793), Grundsätze der böhmischen Grammatik (Základy české mluvnice, 1795, 2. přeprac. vyd. 1798. Zde otiskl J. Dobrovský svou proslulou Českou prozódii). Edice: Bohuslai Balbini Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica praecipue bohemica (Bohuslava Balbína Obrana jazyka slovanského, obzvláště českého, 1775), Příhody Václava Vratislava z Mitrovic... 1777. P. vydal s Dobrovským lat. psané české kroniky pod názvem Scriptores rerum Bohemicarum (Spisovatelé českých dějin, 2 sv., 1783, 1784; toto dílo doplnil F. Palacký spisem Staří letopisové čeští od r. 1378 do r. 1527, 1829). Paměti přeložil a vyd. J. Pán (1931, 1956). — Soupis tištěných P. prací otiskl také Dobrovský ve své Geschichte der böhm. Sprache, 2. vyd., 1818.

LITERATURA

J. Hanuš: F. M. P., čes. historik a buditel (1914); S. Dvořák: Rod F. M. P., čes. buditele (1934); F. Palacký ve Würdigung der alten böhm. Geschichtsschreiber (1830); J. Jakubec ve sborníku Národ legiím (1921, o jeho Písni pro čes. vojenský tábor); F. Kavka v kn. Husitská revoluční tradice (1953); J. Černý v předml. k Pamětem (1956); K. Havlíček ve Slovanu 20. a 29. 5. 1850; J. Prokeš v ČČM 1925 (o osudech 1. vyd. Balbínovy Obrany jazyka čes.); O. Fischer v ČČM 1934. *mh*

Tomáš Pešina z Čechorodu

19. 12. 1629 Počátky
2. 2. 1680 Praha

Syn řezníka, vychodil jezuitskou školu v Jindř. Hradci, od 1648 studoval v Praze filosofii a teologii. R. 1653 byl vysvěcen na kněze. Působil nejprve na venkovských městech (Kostelec n. Orlicí, Litomyšl). Koncem padesátých let byl povýšen do šlechtického stavu (zvolil si přídomek „z Čechorodu") a dělal rychlou kariéru až k nejvyšším kněžským hodnostem. Zemřel na mor.

Byl přítelem Balbínovým →, s nímž ho pojily historické zájmy a láska k češtině (Balbín mu adresoval svou známou Obranu), na rozdíl od něho se však Pešinovo vlastenectví pojilo s aktivní snahou podporovat češtinu. Proto také plán k zamýšlenému vlastivědnému dílu, které chtěl věnovat Moravě, vydal česky jako *Prodromus Moravographiae, to jest Předchůdce Moravopisu* (1663). Sám uvádí, že tak učinil pro krajany, kteří neznají jiný jazyk než český. Své hlavní dílo však začal vydávat latinsky (vyšel pouze jeden svazek): *Mars Moravicus* (1677), válečná historie Moravy, dovedená do r. 1526. V rukopise jsou dochovány některé další části. P. je též autorem působivé latinské výzvy k boji proti Turkům (1663) a historie pražského svatovítského chrámu, svého dlouholetého působiště. P. podporoval češtinu i prakticky, neboť jako církevní hodnostář dbal o vydávání českých knih. Na rozdíl od Balbína se však neoctl v rozporu s oficiální ideologií a jeho vlastenectví mu bylo prostředkem k tomu, aby protireformační myšlenky rychleji pronikaly mezi lid. Nicméně se k jeho dílu hlásila řada historických spisovatelů, z nichž nejvýznamnější je Jan Jiří Středovský. Při sbírání materiálu pro své vlastivědné dílo dal P. také podnět k sepsání několika místních kronik (kromě-

řížská, prostějovská, moravskobudějovická aj.), jichž chtěl při své práci použít.

EDICE A LITERATURA

J. Polišenský ve Sborníku Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Historie 3. 1956. (Měšťanští historikové českého stavovského povstání): V. V. Zelený v ČČM 1884 a 1886. M. Hýsek. Jan Jiří Středovský. ve sborníku Z dějin české literatury (k šedesátinám Jaroslava Vlčka). *zi*

Eduard Petiška

14. 5. 1924 Praha

Maturoval r. 1943 na gymnasiu v Brandýse n. L., pak dva roky pracoval jako pomocný dělník v Čelákovicích. Po válce studoval na pražské filosofické fakultě srovnávací literatury a germanistiku (doktorát 1949). Od r. 1948 žije v Brandýse n. L. a věnuje se literární práci. — V prvních pěti poválečných letech psal do časopisů Mladá fronta, Práce, My, Kytice, Doba a Mladé archy recenze a fejetony (někdy pod zn. -tep). Přispívá do Literárních novin, Kulturní tvorby, Plamene, Hosta do domu aj.

Všechna odvětví Petiškovy tvorby prostupuje vědomí závislosti jednotlivých lidských životů a jejich vzájemné odpovědnosti, ať už se v jeho prózách pro mládež objevuje v nevtíravé podobě nezištného kamarádství, ať naplňuje jeho poezii silným cítěním mravním. Etickým patosem nejvýrazněji zasáhla do vývoje poválečné poezie básnická kniha *Okamžiky*. V novější P. reflexívní poezii zároveň s větším citovým odstupem a myšlenkovou vyrovnaností se uklidňuje i jeho metaforika někdy na úkor výraznosti básně. Podstatu P. talentu tvoří schopnost vybavit nejobecnější poznání na základě jediného detailu, ať už jím je v Okamžicích kratičký výjev ze života, či ve sbírce *Čekám na tebe* prostý předmět, který vydává svědectví o osudu člověka nějak s ním spjatého. Dovede se dobře vcítit do zvláštností světa dětí, jak to dokázal nejen v tvorbě pro ně, ale také o nich; zvlášť v próze *Než uzrají muži*, využívající zobecňujícího a lyzujícího náznaku, zatímco jeho druhý román *(Pomerančové šaty)* je napsán metodou realisticky popisnější. — Kromě vlastní tvorby překládá z němčiny (Goethe, Kleist, E. T. A. Hoffmann, Weisskopf, Heine, Lessing atd.) a k několika knižním vydáním německých autorů napsal doslovy.

BIBLIOGRAFIE

Oči vzlétajícího času (Bb 1946), Pražské orchestry (Bb 1947), Alenka jde spat (B pro děti, 1947), Sedm Mamlasů (P pro děti, 1948), Pohádky pro nejmenší (Bb 1948, pseud. Petřík), Slunce (Bb 1949), Jede traktor, jede (B pro děti, 1949), O jabloňce (P pro děti, 1954), O dětech a zvířátkách (Pp pro děti, 1955), Jak se Martínek ztratil (P pro děti, 1956), Okamžiky (Bb 1957), Kam se schoval nůž (P pro děti, 1957), Staré řecké báje a pověsti (pro mládež, 1958), Pohádkový dědeček (P pro děti, 1958), Birlibán (P pro děti, 1959), Děvčata a řeka (R pro mládež, 1959), Než uzrají muži (R 1960), Jak krtek ke kalhotkám přišel (P pro děti, 1960), Mezi dvěma řekami (P pro mládež, 1960), Sedmikráska (německé pohádky, 1960), Čekám na tebe (Bb 1962), Pomerančové šaty (R 1962).

LITERATURA

J. Grossman v NŽ 1957 (Na téma tří knih). *pb*

Jan Petrmichl

23. 7. 1921 Klatovy
29. 2. 1964 Praha

V l. 1932—40 studoval na klatovském gymnasiu, v l. 1945—50 slovanské literatury na Karlově univerzitě v Praze (doktorát 1950; 1963 kandidátem věd prací *Patnáct let české literatury 1945—1960*). Po válce působil v oboru knihovnictví, od r. 1949 jako ředitel Národní knihovny v Praze, od r. 1954 jako ředitel Universitní knihovny v Praze. V l. 1958—62 byl redaktorem Rudého práva, kam přispíval hlavně recenzemi a články o současné české literatuře, od r. 1962 byl zástupcem ředitele Ústavu pro českou literaturu ČSAV. — Publikoval ve Studentském časopise, od r. 1945 v časopisech Lidové noviny, Knihovna, Květy, Rudé právo, Tvorba, Nový život, Literární noviny, Česká literatura, Plamen aj. Uspořádal výbory Poslední bitva vzplála (1951, z dělnických básníků), K srdci lidu (z L. Zápotockého, 1954), Bičem a rašplí (1959, ze satir v dělnickém tisku) a Stopami poezie (z A. M. Píši, 1962); je spoluautorem Nástinu dějin české literatury (1952). Spoluredigoval ročenku Pro a proti 61 (1962).

Petrmichl náleží ke generaci literárních historiků a kritiků, která vystoupila po květnu 1945 a zvláště po únoru 1948 s úsilím orientovat literární tvorbu k metodě socialistického realismu. Po počátečních pracích rusistických, knihovnických a bibliografických věnoval se P. marxistickému přehodnocování české klasické literatury 19. století (studie o Máchovi, B. Němcové, Erbenovi aj.) s důrazem na kontinuitu a význam realistické tradice českého písemnictví; průkopnické jsou jeho práce o poezii a satiře dělnických básníků. Soustavná recenzentská a kritická činnost byla P. přípravou k syntetickému nárysu poválečného vývoje české literatury *(Patnáct let české literatury 1945—1960)* a k monografii o V. Závadovi. — Překládal také z ruštiny literaturu naukovou i beletrii (Gorkého).

BIBLIOGRAFIE

Co číst ze sovětské literatury (1947, s K. A. Krejčím), K. H. Mácha, velký básník českého revolučního romantismu (1953), Patnáct let české literatury 1945—1960 (1961), Vilém Závada (1963).

LITERATURA

F. Buriánek v kn. Literární Klatovy (1962); J. Opelík v kn. Pro a proti (1962, o Patnácti letech čes. literatury). *vkn*

Gustav Pfleger-Moravský

(vl. jm. Gustav Pfleger)
27. 7. 1833 Karasín u Bystřice nad Pernštejnem
20. 9. 1875 Praha

Nejmladší z devíti dětí nadlesního, po otcově smrti (1843) se s rodinou odstěhoval do Prahy, r. 1845 vstoupil na německé malostranské gymnasium (první básně psal ještě německy). Po revolučním r. 1848 přestoupil na české gymnasium na Starém Městě (maturita 1853). Jeho studia i literární činnost ztěžovala tuberkulóza. Účastnil se studentského literárního života (redigoval psaný časopis Jitřenka) a pokoušel se i o dramatické práce. Chtěl se stát hercem, nakonec však přijal úřednické místo v České spořitelně v Praze, kde působil až do smrti. R. 1856 podnikl cestu do Drážďan, Berlína a Hamburku, na níž pocítil ještě intenzívněji tíži českých poměrů. V l. 1861—62 byl dramaturgem českých představení při Novoměstském divadle; usiloval o zlepšení repertoáru a osamostatnění českého divadla. — Přispíval do Lumíru (poprvé 1855), Obrazů života, Světozoru, Času, Lady, Dalibora, almanachů Kytice, Máj aj. V l. 1864—68 psal divadelní referáty do Politik, od r. 1868 redigoval fejeton v Národním pokroku, kde otiskoval causerie Divadelní kukátko.

Ač vrstevník májovců, stál Pfleger mimo jejich řady a vzdálen jejich literárních zápasů. Z jeho básní spíše než drobná subjektivní lyrika, prozrazující závislost zejména na Máchovi → (Dumky), došel ohlasu veršovaný román *Pan Vyšínský,* inspirovaný vzorem Puškina a Lermontova. V něm se P. pokusil uvedením typu „zbytečného člověka" do českého prostředí vyslovit životní pocit své generace; neuspěl však pro myšlenkovou mlhavost a pro neživotnost postav. — Větší význam pro vývoj české literatury mají P. romány. Na románu *Ztracený život,* zachycujícím společenskou situaci v Čechách v době bachovské reakce, oceňovala generace šedesátých let látkovou aktuálnost a v osudech hrdiny shledávala životní osudy J. V. Friče. Průkopnickým činem byl román *Z malého světa,* uvádějící do české prózy poprvé (před Arbesem → a Staškem →) obraz života proletariátu. Jeho znalost se v P. díle promítla do pravdivých scén z továrního prostředí, ze čtvrtí pražské chudiny na Františku a na Pohořelci a do líčení živelného výbuchu dělnických vzpour z r. 1844; váhu společenské kritiky však oslabuje romantický děj a smírné řešení konfliktů. Román *Paní fabrikantová* ukazuje, že v další P. tvorbě živé vidění společenské reality ustupuje do pozadí: sociální problematika je tu viděna pouze okrajově a z hlediska národnostního a filantropického, takže jistým jeho přínosem zůstává jen snaha o psychologickou kresbu postav. — P. psal i dramata, z nichž na scéně Prozatímního divadla byla nejoblíbenější aktovka *Telegram.*

BIBLIOGRAFIE

Dumky (Bb 1857), Dvojí věno (R 1857), Dva umělci (R 1858), Pan Vyšínský (B 1858—59),

Ona mne miluje (D 1861, i prem.), Cypříše (Bb 1862), Ztracený život (R 1862), Z malého světa (R 1864, 2. změn. vyd. 1872), Della Rosa (D 1871, prem. s názvem Poslední Rožmberk 1862), Boleslav Ryšavý (D 1871), Kapitola I, II, III (D 1871, prem. 1867), Paní fabrikantová (R 1873), Královna noci (B 1875), Telegram (D 1884, prem. 1866). — Sebrané spisy u Kobra v l. 1871—85 (7 sv.), u Laichtra 1907 až 1912 (6 sv.).

LITERATURA

J. Barák: Přednášky, č. 5 (1884); K. Veleminský: G. P.-M. (1904). J. Neruda v Literatuře I a II (1957 a 1961); F. A. Hora v dosl. ke kn. G. P.-M., Životopisné zápisky básníkovy (1880); F. V. Krejčí v předml. k románu Z malého světa (1907); K. Rieger v předml. k Panu Vyšínskému (1910); J. Vlček v kn. Z Dějin (1960); B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962); K. Krejčí v dosl. k románu Z malého světa (1962). F. Schulz v Osvětě 1875; J. Jakubec v Lumíru 1905—06; Z. K. Slabý ve Varu 1950—51. *jm*

Václav Jaromír Picek

13. 11. 1812 Svijanský Újezd u Turnova
26. 11. 1869 Benátky nad Jizerou

Studoval na piaristickém gymnasiu v Mladé Boleslavi, po vystudování práv v Praze (1838) byl vrchnostenským úředníkem (správcem panství) v Liblíně, r. 1849 přešel do státní služby a působil jako podkrajský komisař na Smíchově a v Příbrami, jako okresní soudce na Zbiroze, ve Zbraslavi a nakonec v Benátkách nad Jizerou (v tehdejších Nových Benátkách). Po porážce revoluce r. 1848 podporoval svými projevy politiku rakouské vlády *(Politické zlomky o Čechách)*; redakci vládních Pražských novin, která mu byla dočasně svěřena v l. 1850—52, vedl v reakčním duchu. — Vydával almanach Vesna (1839), přispíval do Časopisu Českého muzea, Časopisu pro katolické duchovenstvo, Havlíčkových Pražských novin, České včely, Věnce aj., někdy s pseud. Podsvijanský.

Pickova lyrická poezie, nenáročná myšlenkou i formou, opakovala neustále několik námětů, již tehdy svým životním obsahem vyvětralých (zaslíbení života vlasti, ideální láska mezi slovanskými národy, sentimentální půvab českých žen), a opakovala je s manýrou, která už před P. verši byla v naší literatuře dost otřelá. P. básně se však snadno vemlouvaly dobovému maloměšťáckému vkusu, jenž si liboval v laciné rozcitlivělosti, a staly se populární. Byly často zhudebňovány a některé písně na P. text (Čechy krásné, Čechy mé; Bývali Čechové; Tážete se, proč jsem Slovan) se dlouho přetiskovaly ve společenských zpěvnících.

BIBLIOGRAFIE

Básně (1843), Vilém Rožmberk (D 1840), Písně (jako 2., 3. a 4. sv. Básní, 1847, 1852, 1856), Politické zlomky o Čechách (1850), Písně školní (1854, s hudbou od J. N. Škroupa), Písně české (1861, s hudbou od J. Martinovského, J. N. Škroupa, V. Veita, F. Vogla, L. Zvonaře aj.).

LITERATURA

J. Vlček v kn. Kapitoly z dějin čes. literatury (1952); Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1953); B. Václavek v kn. O lidové písni a slovesnosti (1963). *mo*

Jiří Robert Pick

4. 5. 1925 Praha

Za okupace musel r. 1939 přerušit studium na reálce v Praze, vystřídal několik zaměstnání; v l. 1943—45 byl v koncentračním táboře v Terezíně. Od dostudování Vysoké školy politických a hospodářských věd (1954) se věnuje literatuře a divadlu. Příspěvky v Dikobrazu (1945, anekdoty), v Mladé frontě (lyrické básně), v Tvorbě (1948—49), Literárních novinách, Hostu do domu, Novém životě, Květnu, Plamenu, Směně, Mateřídoušce aj. Jako autor i spoluúčinkující se zúčastnil řady estrád, divadelních a kabaretních pořadů, a to hlavně v divadélku Paravan, které od r. 1962 řídí. — Redigoval sborník mladé satiry Hovory s veverkou (1963).

V Pickově satiře se výrazně uplatnily rysy charakteristické pro jeho básnickou generaci: polemické zaměření a zájem o aktuální společenské problémy. V knize *Parodivan* svérázně rozvíjí bohatou domácí tradici literárních parodií; osobitost a vady současných spisovatelů mu jsou jen prostředkem k útoku na všechno, co brzdí vývoj celé naší společnosti. P. nejde o povrchní a už demaskované rysy maloměšťáctví; chce odhalit sobectví, přetvářku a kariérismus v nových podobách. Dosah P. satiry slábne jak ve sbírce *Monoléčky*,

v níž na monolozích svých hrdinů odhaluje P. rafinovaným využitím paradoxu rozpor mezi jejich samolibým míněním o sobě a jejich skutečnou hodnotou, tak ve hře *Trafikant Jan,* námětově i tematicky těžící především z literárního prostředí. Myšlenkově průbojnější je opět hra *Jak jsem byl zavražděn,* i když spíše v jednotlivých parodických a satirických nápadech a narážkách než v celkové logice hry. Je to pokus o absurdní divadlo, vystavěné na reálné absurditě, do níž se zvrhla nesprávně chápaná kádrová politika. Píše také texty k písničkám a časopisecky uveřejňoval překlady ze sovětské poezie, reportáže a kritické články.

BIBLIOGRAFIE

Bez ubrousku (Bb 1954), Ptáci a jiné ryby (Bb 1955), Parodivan (Bb a Pp 1957), Kladyátor (Bb a Pp 1958), Monoléčky (Bb a Pp 1961), Jak cestoval Vítek Svítek a Honzíček Slámů s Bububabou Amálií do Bububulánu (Bb pro děti 1960). Provedené hry: Trafikant Jan (1962), Jak jsem byl zavražděn (1963), Dvě aktovky a diplomatka (1963).

LITERATURA

O. Sus v kn. Metamorfózy smíchu a vzteku (1963). *pb*

František Pilař

2. 6. 1904 Přibyslav

Studoval gymnasium v Příbrami (1914 až 1922), abiturientský kurs při obchodní akademii v Praze (1925—26) a stal se úředníkem Státního ústavu statistického, kde působil přes dvacet let (1928—50). Krátký čas (1950—51) pracoval jako filmový scenárista, v l. 1952—63 jako redaktor v nakladatelství Čs. spisovatel. — První povídky, fejetony a verše uveřejňoval od r. 1922 v Cestě a v Národních listech; později tiskl krátké prózy v Lidových novinách, po druhé světové válce zejména v Práci a Kulturní politice. Roku 1947 krátce řídil edici Románové novinky. Procestoval několikrát Jugoslávii a poznatků odtud využil literárně.

Pilařovy knihy spojuje výrazný smysl pro poezii chlapského dobrodružství, moře a lákajících dálek. Tyto rysy má nejen vážný dramatický příběh českého chlapce, spolubojovníka jugoslávských partyzánů *(Den začíná nocí),* nýbrž i P. práce humoristické; zde jsou jednou kladným protipólem jevů zesměšňovaných — to ve vtipné parodii dobrodružných knih pro mládež *Dýmka strýce Boniface* —, podruhé tvoří umělecky silná místa v jinak nezdařené satiře na imperialistickou civilizaci *Ostrov tety Karoliny* (postavami a fabulačně úzce souvisí s Dýmkou). — Malým čtenářům věnoval poutavé vyprávění o historii jízdního kola, kina a rozhlasu *Když mi bylo deset let.*

BIBLIOGRAFIE

Dýmka strýce Boniface (P pro mládež, 1941), Den začíná nocí (R 1946; 1946 2. vyd. s názvem Hodina před úsvitem), Ostrov tety Karoliny (R 1955), Když mi bylo deset let (P pro mládež, 1961).

Jan Pilař

9. 9. 1917 Stříbřec

R. 1936 maturoval na gymnasiu v Klatovech a studoval na pražské filosofické fakultě slavistiku a romanistiku až do r. 1939, kdy byl zatčen a do r. 1940 vězněn v koncentračním táboře v Sachsenhausenu. Po návratu pracoval jako úředník. Vysokou školu dostudoval až po válce (doktorát 1946). Za pražské revoluce byl šéfredaktorem Lidového deníku, později vedoucím kulturní rubriky Zemědělských novin, od r. 1949 tajemníkem české sekce Svazu československých spisovatelů, od r. 1954 šéfredaktorem Literárních novin, od r. 1959 je ředitelem nakladatelství Československý spisovatel. — Začal publikovat ve Studentském časopise, jehož byl v l. 1936—38 redaktorem. Příspěvky v Lumíru, Čteme, Rudém právu, Tvorbě, Literárních novinách, Hostu do domu, Plameni aj.

Základní zkušeností, která se trvale prosazuje v Pilařově díle proti všem vnějším vlivům, je soužití s venkovem, přírodou a rolnickou prací. Reálnými motivy z tohoto okruhu, jakož i písňovostí s kořeny folklórními překonával P. jak abstraktnost své rané meditativní lyriky, tak schematicky optimistickou rétoriku poúnorových let. Pokud později usiloval o syntetické vyjádření konfliktů doby (část sbírky *Strom se nepohřbívá*), byla snaha

o myšlenkové prohloubení oslabována rozporem mezi záměrem a úzkými hranicemi tradiční obrazivosti. P. vytvořil umělecky nejcelistvější díla v intimních verších, kde lyrický subjekt míří k harmoničnosti a prostotě. — Kultivovaný básnický jazyk uplatnil P. při překladech především z polské poezie (L. Staff, J. Tuwim, W. Broniewski, K. I. Gałczyński), z bulharštiny (Ch. Botev), ruštiny (S. Ščipačev), španělštiny (P. Neruda).

BIBLIOGRAFIE

Jabloňový sad (Bb 1939), Stesk Orfeův (Bb 1940), Milostné dopisy (Bb 1941), Dům bez oken (Bb 1942), Vlny (Bb 1943), Milostný příběh (Bb 1944), Krysař (B pro děti, 1945), Okov (Bb 1946), Sluneční vůz (P 1947), Popelka (B pro děti, 1947), Řekni mi, co čteš (P 1947, s Vl. Kováříkem), Sníh (Bb 1948), Kultura nové vesnice (studie, 1949), Radost na zemi (Bb 1950), Hvězda života (Bb 1953), Albánský zápisník (P 1954), Píseň Vltavy (B pro mládež, 1955), Strom se nepohřbívá (Bb 1957), Otevřela se přede mnou růže (Bb 1961), Svět sivý holub (výbor z poezie, 1963). — Překlady: „Pochodně" (antologie polské poezie, 1947); J. Tuwim, Slovem do krve (1948), Zázraky a divy (1955); Pablo Neruda, Ať procitne dřevorubec (1950), Semena bouře (1961); Ch. Botev, Básně (1950); W. Broniewski, Pařížská komuna (1951), Nepokořená píseň (1955), První motýlek (1956); S. Ščipačev, Pavlík Morozov (1952); K. I. Gałczyński, Divoké víno (1957), Začarovaná drožka (1963); R. Hamzatov, Jitro na horách (1959); Niobé (soubor Tuwim, Broniewski, Gałczyński, 1960); L. Staff, Labuť a lyra (1960) aj.

LITERATURA

J. Janů v NŽ 1954; F. Buriánek v kn. Literární Klatovy (1962).

Václav Písecký

asi 1482 Písek
1511 Benátky, Itálie

Profesor pražské university, humanista a překladatel. Studoval v Praze, za svého učitelského působení na novoměstské škole u Sv. Jindřicha přišel zásluhou Řehoře Hrubého → ve styk s humanismem a zůstal jeho přesvědčeným vyznavačem a šiřitelem i jako universitní profesor (asi od r. 1506). Jako průvodce Hrubého syna Zikmunda odešel Písecký r. 1509 do Itálie za prohloubením humanistického vzdělání; studoval na universitách v Bologni a v Padově. Zahynul v Benátkách, pravděpodobně na mor. — Nejrozsáhlejší částí díla V. Píseckého je jeho latinská korespondence, zejména z Itálie, s přáteli doma. Je mj. dokladem jeho nesmiřitelného postoje jak vůči římské církvi, tak vůči scholastické učenosti a jejím představitelům. Z ní je důležitý zejména list Michalovi ze Stráže, do něhož P. vložil dialog obsahující literární zpracování jeho vítězné polemiky s boloňským dominikánem o oprávněnosti přijímání podobojí. P. listy zaujímají přední místo v soudobé české humanistické epistolografii. Byl u nás první, kdo překládal z řečtiny. Přeložil Isokratův List Demonikovi a věnoval jej Řehoři Hrubému předmluvu, jíž se zařadil do domácího humanistického proudu vycházejícího ze Všehrdova → programu.

EDICE A LITERATURA

Dva listáře humanistické, vyd. Jos. Truhlář (1897); Spis Isokrata k Demonikovi, vyd. K. J. Erben ve Výboru z české literatury 2, 1868. — J. Truhlář: Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II. (1894). B. Ryba v LF 1933. *ep*

Antonín Matěj Píša

10. 5. 1902 Volyně

Gymnasium navštěvoval v Písku. Po maturitě (1921) studoval na filosofické fakultě v Praze bohemistiku a germanistiku (žák Jakubcův a Hýskův, Fischerův a Krausův). Po ukončení studia (doktorát 1927) vstoupil do redakce Práva lidu, s nímž spolupracoval už od r. 1925; kulturním redaktorem zde byl v l. 1928—38. V l. 1939—41 byl redaktorem Národní práce, v l. 1942—45 byl zaměstnán v nakladatelství Národní práce. Po osvobození působil zprvu v deníku Práce, v l. 1945 až 1946 byl dramaturgem Národního divadla, v l. 1946—47 opět v deníku Práce, v l. 1947—48 znovu v Právu lidu a v l. 1948—51 v nakladatelství Práce. V l. 1952 až 1954 byl zaměstnán jako vědecký pracovník Ústavu pro českou literaturu ČSAV, od r. 1954 do r. 1963 působil v nakladatelství Čs. spisovatel. — Redigoval edice Mladí autoři, Křižovatky, Poezie a Dílna, spisy M. Majerové, J. Seiferta, J. Hory, J. Wolkra, spoluredigoval časopisy Socialista a Host. Debutoval v pí-

seckých novinách r. 1919, přispíval dále do Cesty, Dne, Června, Proletkultu, Kmene, Rudého práva, Socialisty, Hosta, Severu a východu, Literárních novin, Činu, Dělnické osvěty, Kritického měsíčníku, Kytice aj.

A. M. Píša patří mezi nejvýznamnější příslušníky generace dvacátých let. Byl důvěrným přítelem J. Wolkra → (Wolkrovy dopisy P. vyšly pod názvem Listy příteli) a jako básník i kritik se podílel na prvním utváření postulátů a programových cílů proletářské poezie. Pět básnických knížek dokumentuje jeho rozpornou a složitou cestu v první polovině let dvacátých. Po expresionistických experimentech *(Nesrozumitelný svatý)* a pokusech o bojovnou proletářskou poezii *(Pozdravy)* P. básnická tvorba zniterňuje, dřívější výbušnost a důvěru v realitu vystřídává tragické vidění osobního života *(Hořící dům)*. Poezie citlivě odráží P. intelektuální vývoj: od kritiky, která se hlásí k třídně revolučním ideálům, směřuje k romanticky neurčitému požadavku „dramatické zkušenosti osudové". P. začínal jako nejprůbojnější kritik mladé generace, jako vášnivý polemik, který však nikdy neztrácí smysl pro historickou posloupnost uměleckých hodnot. Za celou svou generaci podniká analýzu bezprostředně předcházejícího období (v rozborech senzualismu, pragmatismu a naturalismu), hierarchizuje hodnoty a stanoví základní vývojové tendence tvorby svých vrstevníků. Zdůrazňuje souvislost umění a doby, závažnost umělcova vztahu ke skutečnosti, nutnost kolektivistické orientace, etický charakter kritického i uměleckého díla. V polovině dvacátých let ve snaze překonat určitou jednostrannost svých dosavadních kritérií vytváří koncepci „osudovosti", polemicky zaměřenou proti poetismu, a v jejím znamení sestavuje knihu *Směry a cíle*, již chápe jako „obranu" a „průvodce" vlastního tvůrčího vývoje. Tato nová koncepce vedla však k metodické nevyrovnanosti a ideové rozpačitosti, která se projevila také v dvojdílné monografii o životě a díle O. Theera, i když i zde nalézáme úsilí o objektivitu soudu a přesnou historickou interpretaci. — Od druhé poloviny dvacátých let se P. věnuje výhradně literární a divadelní kritice. Opouští svá aprioristická kritéria, těžisko jeho díla spočívá nyní v konkrétních rozborech jednotlivých děl. Po dlouhá léta sledoval P. českou, částečně i slovenskou a zahraniční produkci prozaickou, básnickou i dramatickou a svou nekompromisností, věcností a postřehem pro specifičnost uměleckého díla se zařadil mezi nejpřednější české kritiky. Ve středu jeho pozornosti je většinou konkrétní dílo, problematika tvůrčí osobnosti, rozpornost a nejednoznačnost uměleckého ztvárnění skutečnosti. P. je analytik, ačkoli jeho pokusy o syntetické pojednání *(Proletářská poezie, Poezie své doby)* svědčí o stále přítomném vědomí celistvosti a složitosti literárního procesu. V divadelních referátech analyzuje zejména dramatický text; zdůrazňuje nutnost pevné dramaturgické linie jednotlivých scén a velmi přísně soudí ústupky komerčním zájmům. Velký význam měla P. účast v boji proti fašizaci české kultury v letech třicátých a jeho obrana demokratických kulturních hodnot za okupace. Tento postoj se projevil i v kritické práci; blízká jsou mu zejména ta díla, která aktivně zasahují do sociální skutečnosti, s porozuměním však přijímal i hodnoty vytvořené generací nastupující na rozhraní třicátých a čtyřicátých let. V poválečné době se těžisko P. díla postupně přesouvá k souhrnnějším studiím a monografiím. Východiskem literárních portrétů, věnovaných většinou příslušníkům wolkrovské generace (Wolker, Seifert, Branislav) i umělcům staršího pokolení (Neumann, Toman, Hora, Olbracht, Majerová aj.), je osobnost autorova; ve sféře individuálních prožitků hledá P. zdroje tvůrčí osobitosti, umělecké specifičnosti. Značnou pozornost věnoval P. také práci ediční (Wolker, Hora, Hořejší, Šrámek, Fischer, Seifert, Neumann, Majerová aj.).

BIBLIOGRAFIE

Dnem a nocí (Bb 1921), Nesrozumitelný svatý (Bb 1922), Soudy, boje a výzvy (kritiky, 1922), Pozdravy (Bb 1923), Hvězdy ve vlnách (Bb 1924), Hořící dům (Bb 1925), Směry a cíle (Kritiky, 1927), Otakar Theer I—II (monografie, 1928, 1933), Proletářská poezie (studie, 1936), Duch národní poezie (přednáška, 1937), Soupis repertoáru Národního divadla 1881 až 1935 (1939, s H. Doležilem), Poezie své doby (E 1940), Josef Hora (monografie, 1947), O smyslu a poslání Národního divadla (E 1948), Národní umělec Ivan Olbracht (mono-

grafie, 1949), Stopami poezie (literární portréty, 1962).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 13 (1963, o Hořícím domě) a v ŠZáp 1928–29 (k jeho pojetí Wolkra) a 1933–34 (o jeho monografii o Theerovi); F. Götz v kn. Jasnící se horizont (1926) a v Básnickém dnešku (1931); B. Václavek v kn. Od umění k tvorbě (2. vyd. 1949); J. Fučík ve Statích o literatuře (1951, o Směrech a cílech); J. Petrmichl v předml. ke kn. Stopami poezie (1962). *jb*

Jiří Pištora

12. 6. 1932 Pardubice

Po maturitě na pardubickém gymnasiu (1951) pracoval jako dělník ve Východočeských chemických závodech, v l. 1952 až 1957 vystudoval češtinu a ruštinu na filosofické fakultě Palackého university v Olomouci. Potom pracoval rok jako dělník v opatovické elektrárně, v l. 1958 až 1961 byl knihovníkem pardubické knihovny, od r. 1962 je zaměstnancem aparátu Svazu československých spisovatelů. — Především básně, ale též fejetony, reportáže a kritiky tiskne od r. 1956 v časopisech Červený květ, Host do domu, Literární noviny, Plamen, Kulturní tvorba aj.

V prvotině, fakturou verše i životním pocitem závislé na poezii O. Mikuláška →, přitahují Pištoru vedle intimních a přírodních motivů nehlučná dramata odehrávající se v nitru lidí, jejichž prostřednictvím nejlépe vyjadřuje svou touhu po plném lidství, po osvobození člověka od strachu, prázdnoty a povrchnosti.

BIBLIOGRAFIE

Hodiny v řece (Bb 1961).

Josef Věromír Pleva

12. 8. 1899 Moravská Svratka

Dětství prožil na různých místech v okolí Žďáru nad Sázavou a Nového Města na Moravě. Od r. 1913 se ve Svratce učil knihařem, pak pracoval jako knihařský dělník ve Frenštátě pod Radhoštěm a v Moravských Budějovicích. R. 1917 byl odveden a poslán na italskou frontu, pro dezerci (1918) uvězněn a znovu eskortován na frontu *(Eskorta)*. Po válce pracoval jako knihařský dělník v Novém Městě na Moravě. Samostatným studiem si doplnil vzdělání a vystudoval pak učitelský ústav v Čáslavi (1920–24). Vyučoval na školách na Vysočině (Nové Město na Moravě, Křižánky, Bohuňov, Karasín, Rapotice) i ve středních Čechách na Roudnicku (Ječovice, Černoušek pod Řípem), až se 1930 přispěním J. Mahena → a B. Václavka → dostal na školu do Brna. Koncem dvacátých let začal psát do komunistických a levicových časopisů a novin. Václavek ho zapojil do práce v redakci Indexu, v organizaci Levá fronta a ve Společnosti pro kulturní a hospodářské sblížení s novým Ruskem. R. 1937 se stal referentem školského rozhlasu v Brně, 1938 přešel do Prahy jako dramaturg školského rozhlasu. Za okupace učil zprvu opět v Brně, ale r. 1941 byl penzionován. Po osvobození se věnoval literární práci; 1951 byl pověřen vedením Čs. rozhlasu v Brně a v l. 1952–53 byl náměstkem předsedy Státního výboru pro rozhlas. R. 1959 byl mu udělen titul zasloužilý umělec. — Debutoval verši ve Studentském časopise (1921). Přispíval do Vlastivědného sborníku Podřipska, Rovnosti, Rudého práva, Indexu, Rašple, Naší cesty, U-Bloku, Úhoru, Zlatého máje, Literárních novin, Hosta do domu aj. Psal též pod šiframi Slavděl, J. V. P., „-“-, „ . . . “, „-a-“, „-va“ aj. Spolupracuje i s rozhlasem (řada dramatizací a pásem) a s filmem.

Do literatury vstoupil Pleva básněmi hlásícími se k programu proletářské poezie a prózou *Eskorta*, čerpající ze zkušeností frontového vojáka a dezertéra a vyjadřující vášnivý odpor k imperialistické válce. Jeho hlavní literární význam však tkví v literatuře pro mládež. Pod vlivem B. Václavka se rozhodl vytvořit literaturu, která by děti neodváděla od skutečného, všedního života, ale která by jim pomáhala co nejdůkladněji se v něm orientovat. První P. kniha tohoto typu *Malý Bobeš* má pro českou socialistickou literaturu určenou mládeži zakladatelský význam. Malý hrdina z chudé venkovské rodiny, která posléze hledá obživu v městě a upadá do stále větší bídy, poznává tu ve

svých příhodách život a střetáním s lidmi kolem sebe dospívá k uvědomění třídních rozdílů. Pohled ze stanoviska dítěte je tu zdařile spojen s obrazem osudů rodiny. P. vyšel ze zkušeností vlastního dětství z doby před první světovou válkou, dovedl však zdůraznit momenty blízké dětem třicátých let, nenarušoval umělecký obraz vnějším roubováním výchovné tendence a vytvořil tak dílo plné básnivosti. K Malému Bobši se svým novátorstvím řadí povídka *Kapka vody*, v níž autor poetickými prostředky seznamuje dětského čtenáře se zákonitostmi vývoje přírody i společnosti. Po válce P. dětem napsal obraz z osvobozování Brna r. 1945 *(Budík)*, jinak se však soustředil na adaptace (lidových pohádek a Robinsona). Literaturou pro mládež se zabývá i teoreticky *(Svět dítěte a kniha)*.

BIBLIOGRAFIE

Eskorta (P 1929, 2. uprav. vyd. 1955), Pět (Bb 1930), Malý Bobeš (R pro mládež, I 1931, II 1933, III 1934; od 3. vyd. 1950 přeprac.; zfilm.), Hoši s dynamitem (P pro mládež, 1934), Kapka vody (P pro mládež, 1935), Náruč maminčina (vzpomínky, 1943), Budulínek (D pro děti, 1946), Maceška, sluníčko a slunečnice (pohádka, 1947), Budík (P pro mládež, 1948, 2. uprav. vyd. 1954), Jediná cesta (R 1954), Budulínek (pohádka, 1954), Perníková chaloupka (pohádka, 1955), Robinson Crusoe (volně podle románu D. Defoe, 1956), Svět dítěte a kniha (stati a proslovy, 1962, usp. F. Tenčík). — Bibliografie v sborníku Děti ho mají rády (1959).

LITERATURA

Děti ho mají rády (1959, s bibliografií). F. Tenčík v NŽ 1949 a v HD 1959. *pp*

Alexej Pludek

29. 1. 1923 Prostějov

V Jihlavě studoval reálné gymnasium a v Prostějově reálku (maturita 1940), potom pracoval v Prostějově jako dělník, po osvobození jako knihovník ve Frýdku-Místku. V l. 1946—50 vystudoval Vysokou školu politickou a sociální v Praze, zároveň (1948—50) byl redaktorem Haló Nedělních novin, r. 1951 redaktorem Mladé fronty. Po prezenční vojenské službě působil jako dramaturg v televizi (1953 až 1956), od r. 1956 pracuje jako redaktor ve Státním nakladatelství dětské knihy. — Debutoval básněmi v almanachu Klas (1947). Příspěvky v časopisech, které redigoval, dále v Literárních novinách, Novém životě, Zlatém máji, Červeném květu aj. Redigoval básnický almanach Červnové nebe (1945). Spolupracuje s filmem.

Po melancholických verších z okupace se Pludek obrátil (v komedii *Případ Modrá voda* a románu *Slunce v údolí*) k látkám ze současnosti, její živé problémy však oslablia závislost na dobových konvencích. Novely, které následují, směřují k překonání schematismu: ve *Dvou oknech do dvora* nadsazením lyrické složky příběhu, který líčí generační zážitek války a doby před ní, v *Hromotlucké historii* příklonem k vypravěčské předmětnosti a využitím humoru, v knize *Ženy nemají pravdu* silnou subjektivací příběhu milostného trojúhelníku. — Z P. tvorby pro děti vyniká *Ptačí pírko*, bezpečně zvládnutý příběh, v němž jde o základní mravní kategorie, o spravedlnost a čest.

BIBLIOGRAFIE

Statečná slova (D pro mládež, 1947), Slunce v údolí (R 1955), Dvě okna do dvora (P 1959), Ptačí pírko (P pro děti, 1959), Tudy chodíval Ječmínek (Pp 1959), Hromotlucká historie (P 1961), Ženy nemají pravdu (P 1963). — Provedené hry: Případ Modrá voda (1950).

LITERATURA

Z. Heřman v Květnu 1959 (č. 6, Krystalizace). *vk*

Zdeněk Pluhař

16. 5. 1913 Brno

Vystudoval v Brně reálku (1931) a techniku (1937). Byl zaměstnán řadu let jako stavební inženýr. Za okupace byl vězněn (v Brně, na Pankráci, v Terezíně). Roku 1948 se stal stavbyvedoucím Vírské přehrady *(Modré údolí)*, v l. 1952—56 pracoval v Brně jako konstruktér přehrad. Nyní je spisovatelem z povolání. Procestoval skoro celou Evropu. — Před válkou psal odborné technické články do novin a časopisů i pro rozhlas. První román vydal až po osvobození. Příspěvky v Hostu do domu, Literárních novinách, Rovnosti, Novém životě aj.

V Pluhařových prvních románech se ne-

příznivě projevovaly pozůstatky literárních konvencí. Zajímavé náměty a dobře vykreslené prostředí (protektorátní vězení, stavba americké trati, francouzský odboj proti nacistům) byly oslabeny běžně pojatými, do popředí vysunutými konflikty milostnými. *Bronzová spirála* je beletrizací osudů českého vynálezce lodního šroubu Josefa Ressla. K současné problematice se P. přimkl románem *Modré údolí*. Uplatnil tu své zkušenosti stavbyvedoucího velkého vodního díla a podařilo se mu vytvořit několik živých dělnických postav. V románě *Opustíš-li mne* zobrazil na osudech čtyř českých emigrantů v západoněmeckém utečeneckém táboře Valka zápas lidí, kteří se ocitají mezi dvěma světy a až na dně deziluze a beznaděje. Zvládl složitou kompozici románu o několika příbězích a psychologicky přesvědčivě vykreslil vývoj postav, jejich vztah k domovu, ztroskotání některých a návrat dvou z nich do vlasti. V románě věnovaném problematice mravně narušené mládeže *(Ať hodí kamenem)* hledá P. příčiny, proč se mladí lidé dostávají na scestí; vinu nachází jednoznačně na straně dospělých, především rodičů. Důkladné studium životního materiálu nenašlo tentokrát odpovídající zpracování umělecké. P. práce z období jeho tvůrčí zralosti přinášejí aktuální, mravně a společensky závažné téma, kladou si náročné cíle, apelují na svědomí čtenáře, jsou založeny na zevrubném studiu fakt a na schopnosti autorovy fantazie věrohodně zachytit i vzdálené prostředí. Charakterizuje je řemeslná dokonalost, propracování děje a situací, důkladné studium prostředí a faktografické stránky věci. Bohatý materiál však často utlačuje autorovu invenci, mnohdy nedochází k jeho tvůrčí, skutečně básnivé transformaci.

BIBLIOGRAFIE

Člověk staví (popularizační próza, 1944), Touha, chléb můj (R 1947), Kříže rostou k Pacifiku (R 1947, přeprac. 1958), Mraky táhnou nad Savojskem (R 1949, přeprac. 1959), Bronzová spirála (R 1953), Modré údolí (R 1954), Voda slouží člověku (P pro mládež, 1956), Opustíš-li mne (R 1957, st. cena), Ať hodí kamenem (R 1962).

LITERATURA

B. Macák v dosl. k románu Opustíš-li mne (1962). Z. Kožmín v Plamenu 1963 (č. 5); J. Hájek v Čas. Mor. muzea 1963 (s bibliografií). *šv*

Hynek z Poděbrad

asi 18. 5. 1452 Praha
asi 11. 7. 1492 Poděbrady

Syn krále Jiřího z jeho druhého manželství. R. 1473 přešel ke katolictví. Byl říšským knížetem a jako významný politik a diplomat byl střídavě stoupencem Vladislava II. a Matyáše Korvína; díky Korvínovi pobyl v Itálii a u jeho dvora v Budíně poznal významné osobnosti renesanční kultury.

Jeho dochované literární dílo tvoří cenný aktualizovaný překlad 11 rozprávek z německého převodu Boccacciova Decameronu, dále pokus o samostatnou rozprávku, dvě prozaické skladby didakticky laděné *(Ctnost, O Štěstí)* a pět básní převážně didaktických *(O ženitbě, Boj Štěstí s Neštěstím, Veršové o milovníku, Májový sen* a *Stesk na ženitbu)*. Zčásti se v Hynkově díle uplatňuje také alegorie. Jeho dílo je dokladem složitého a úspěšného vyrovnávání české literatury 2. poloviny 15. stol. s projevy ještě středověkými a zároveň již s prvky renesančními. Osobitost H. uměleckého postupu tkví hlavně v zasazování tradičních motivů do nových souvislostí a ve zdařilém vyjádření tradičních témat (např. milostných, didaktických, tzv. sporů ap.) netradičními prostředky (bezrozměrný verš, využívání hovorové řeči, přísloví, zvukových kvalit jazyka ap.). Z jeho milostných básní se těšil oblibě ještě v 16. stol. *Májový sen*. Zvláštní význam H.-spisovatele spočívá v tom, že své nadání dal do služeb české tvorby vycházející z domácí kulturní tradice v době, kdy většina šlechtických vzdělanců přezírala češtinu a tvořila latinsky. — H. básně působily na vznik o málo mladších, podobně rozsáhlých didaktických básní *Naučení rodičům* a *Zrcadlo marnotratných*, jak ukazují ideové a umělecké rysy těchto skladeb.

EDICE A LITERATURA

H. z P., Boccacciovské rozprávky, vyd. A. Grund (1950); Veršované skladby Neuberského sborníku, vyd. Z. Tichá (1960); Naučení rodičům, vyd. J. Vašica (1946); Zrcadlo marnotratných, vyd. J. Vašica (1940). — Z. Tichá v ČLit 1963.

zt

Podkoní a žák

Satirická veršovaná skladba vzniklá těsně před rokem 1400. Líčí barvitě a vtipně hádku mezi universitním studentem a podkoním, kteří se sváří o „přednosti" svého stavu. Hádka ukazuje, že mají oba bídné sociální postavení, není tu však nenávisti k těm, kteří jsou příčinou jejich bídy. Spor nekončí vyřešením, kdo má pravdu, ale rvačkou obou protivníků. Pro své rysy ideové a formální bývá zahrnována do okruhu skladeb tzv. Smilovy školy. Nemá útočnosti satir Hradeckého rukopisu →, předčí je však uměním názorně vykreslit postavu. — Satira má vzdálenou paralelu v latinské skladbě českého původu *Videant qui nutriunt* (Ať to vidí živitelé). Jejím námětem je strádání dvou šlechtických synků, kteří žijí z vůle otcovy v nouzi proto, aby byli dobře připraveni pro život.

EDICE A LITERATURA

Staročeské satiry Hradeckého rukopisu a Smilovy školy, vyd. J. Hrabák (1962). — J. Hrabák: Smilova škola (1941) a Staročeská satira (1952).

zt

Sofie Podlipská

(roz. Rottová)

15. 5. 1833 Praha

17. 12. 1897 Praha

Sestra Karolíny Světlé →, s níž byla společně vychována v pražské patricijské rodině, stranou vlasteneckého ruchu. Teprve po sňatku s lékařem J. Podlipským (1858) věnovala se činnosti v ženských spolcích (v Minervě, Ochraně opuštěných a zanedbaných dívek v Americkém klubu dam) a literární práci. Po ovdovění (1867) svou veřejnou činnost ještě zintenzívnila. Významné bylo její přátelství s B. Němcovou → a především s J. Vrchlickým →, který se stal manželem její dcery Ludmily. — Debutovala v Lumíru (1860) a přispívala do Osvěty, Světozoru, Květů, Rodinné kroniky, Zlaté Prahy, redigovala Ženskou bibliotéku (1872 až 1875) a její almanach Souzvuk (1874).

Příliš zdůrazňovaná výchovná tendence k zlepšení společenského postavení ženy, kvapné a nedostatečné prokreslení postav i prostředí, konstruovanost děje směřujícího k násilně šťastnému řešení i lyricky rozplývavý sloh poznamenaly jak pokus o kritické zobrazení zbohatlické společnosti *(Nalžovský)*, tak historická vyprávění *(Anežka Přemyslovna)*. Nejúspěšnější jsou práce, ve kterých Podlipská líčí národně se probouzející život předbřeznové patricijské rodiny a v nichž se mohla opřít o vlastní zkušenosti *(Osud a nadání, Peregrinus)*. — Překládala z francouzštiny (G. Sandovou, E. Scriba).

BIBLIOGRAFIE

Tři povídky pro milou dorůstající mládež (1864), Povídky a bajky pro drobné dětičky, které se rády učí číst (1864), Listy staré vychovatelky někdejším schovankám (1868, přeprac. 1886), Sbírka pohádek pro mládež (1872), Osud a nadání (R 1872), Na domácí půdě (R 1872), Přechody (R 1873), Malá tulačka. Vladislav. Student a uhlíř (Pp 1874), Divná žena (P 1875), Kouzla na horách (P 1875), Dětská svornost (P 1875), Příklady z oboru vychovacího (1875—76, 3 sv.), Anna Náprstková (životopis, 1875), Životopis prášku (bajka, 1877), Nalžovský (R 1878), Anežka Přemyslovna (R 1879), Jaroslav ze Šternberka (R 1881), Peregrinus I. II (R 1881, 1882), Pozemský prach (P 1891), Břeh (R 1891), O Paleckovi (pohádka, 1891), Báchorky a pověsti (1892), Přemysl Otakar II. (R 1892—93, 2 sv.), Anna Náprstková, dobrodinka chudých a zakladatelka Náprstkova muzea (1893), Z říše královny pohádky (1893), Pradědeček kačer. Divá žena (P 1893), Nejmladší syn (P 1895), Stará píseň (R 1895), Mraveniště (R 1896), Vojta Náprstek (životní nástin, 1896), Dvě novely (1896), Opuštěné dítě. Studie sociální a výchovná (1897), Iluze (R 1897). — Posmrtně: Mír (R 1898), Povídky o mně (1899), Lidské včely (R 1901), Milující neznámá a jiné novely (Pp 1902), Paměť a smrt a jiné novely (1903), Oldřich. Božena a sv. Prokop (P 1905) aj. — Sebrané spisy v Národní bibliotéce v l. 1876 až 1886 (4 sv.) a v Unii v l. 1901—05 (15 sv.). — Korespondence: Dopisy J. Vrchlického se S. Podlipskou (1875—76), vyd. F. X. Šalda a V. Brtník (1917). — Bibliografie Spisů do r. 1891 v Zlaté Praze 1893.

LITERATURA

J. Heidenreichová-Holečková: S. P. ve svých vzpomínkách, dopisech a denících (2. vyd. 1941). L. Grossmannová-Brodská v ročence Chudým dětem (1898). E. Vrchlická v Lípě 1918; E. Krásnohorská v Osvětě 1919; O. Fiala v ČČM 1928 (o přátelství k J. Vrchlickému).

dh

Jaroslav Pokorný

13. 11. 1920 Praha

Po maturitě na gymnasiu v Praze (1939) pracoval jako lektor v divadle E. F. Buriana (1940—41) a v Městských divadlech pražských (1941—42), potom působil v divadelní agentuře Alfa. Po osvobození studoval na filosofické fakultě Karlovy university divadelní vědu (doktorát v Brně 1949), byl zároveň dramaturgem divadla Práce, Divadla 5. května a v l. 1948—51 činohry Národního divadla v Praze. V l. 1950—57 působil jako docent obecných dějin divadla na divadelní fakultě AMU, v l. 1959—61 byl dopisovatelem ČTK v Itálii; nyní se věnuje původní tvorbě a překládá. — Teoretické příspěvky v časopisech Program divadla Práce (který redigoval), Tvorba, Otázky divadla a filmu, Divadlo, Sovětské divadlo, Europa Litteraria aj. Je autorem hesel o českém divadelnictví v italské divadelní encyklopedii (1954—62). Uspořádal třísvazkový výbor z komedií C. Goldoniho (1954—57), dva svazky ze statí J. Honzla K novému významu umění (1956) a Divadelní a literární podobizny (1959).

Do literárního života vstoupil Pokorný za války hrami a dramatickými úpravami, v nichž starodávnými látkami a básnickou symbolikou dovedl vyjádřit aktuální myšlenky a pocity *(Plavci, Marlin, Písně Omara Pijáka)*. Po válce se pokusil zachytit budovatelský život hrou *Most na hranicích*. — Později se věnoval teorii a historii divadla a stal se významným divadelním teoretikem poválečné generace. Ve studiích, v nichž se projevuje vliv jeho učitelů Mukařovského → a Honzla →, soustředil se na stanovení různých historických typů divadelního projevu *(Složky divadelního výrazu)*, k otázkám shakespearovského divadla *(Shakespearova doba a divadlo)*, české divadelní avantgardy i k aktuálním problémům současného divadla, zejména jeho dramaturgie (výbor Divadelní dramaturgie). České divadelní teorii prospěl i překlady důležitých statí z dějin světové divadelní teorie a estetiky (Vitruvius, Pollux, Furtenbach, Mehring, Gramsci). Jeho překlady dramatické literatury (Goldoniho Sluha dvou pánů, Chytrá vdova a Poprask na laguně, Jemnostpán markýz, Hrubiáni aj., Aischylův Spoutaný Prométheus, Sofoklův Oidipus vladař, Plautova Komedie o strašidle, Machiavelliho Mandragora aj.) i prózy, především německé (T. Storm) a italské (Pratolini, Moravia), vynikají bohatým jazykem, vynalézavým zejména v hovorovém stylu, a ostrou jazykovou charakteristikou sociálního zařazení postav. Pořídil i výbory z poezie staročeské (Písně ostrovů a bídy, 1942) a italské (Italská renesanční lyrika, 1954, s J. Vladislavem). Pokračováním jeho pokusů dramatických jsou libreta k operám a baletům Jana Hanuše (Plameny, Sluha dvou pánů, Prométheův oheň).

BIBLIOGRAFIE

Složky divadelního výrazu (1946), Křídový kruh (D 1947, i prem.), Dva melodramy (Dd 1947: Marlin. prem. 1948, Písně Omara pijáka, prem. 1942), 30 let sovětského divadla (1947, s J. Honzlem), Shakespearova doba a divadlo (1955 a 1958), Shakespeare in Czechoslovakia (1955), Bombaiská mozaika (cestopisné črty, 1958), Shakespeares Zeit und Theater (1959). — Provedené hry: Plavci (1945), Most na hranicích (1948). *mob*

Rudolf Pokorný

18. 4. 1853 Heřmanův Městec
19. 9. 1887 Libochovice

Po studiích v Chrudimi a v Pardubicích absolvoval obchodní školu v Praze. Po vojenské službě se stal r. 1876 úředníkem v Praze a byl literárně a organizačně činný v Umělecké besedě. Od r. 1878 byl redaktorem humoristického a satirického týdeníku Paleček (později ještě na čas jeho satirické přílohy Šotek, 1883 až 1884) a věnoval se cele literatuře. Přispěl do třetího ročníku almanachu Ruch a k ruchovcům se hlásil i svou básnickou tvorbou, dále psal do Osvěty, Světozoru aj. Několikrát byl na Slovensku, rozvíjel tam živé osobní styky (s Hurbanem, do jehož Nitry přispěl) a byl horlivým propagátorem česko-slovenské kulturní spolupráce; r. 1881 založil Knihovnu československou, r. 1887 začal vydávat Antologii ruské lyriky. Krátce před smrtí (v červnu 1887), nemocen a roztrpčen, vzdal se

redakce Palečka a přijal místo okresního tajemníka v Libochovicích. Psal i pod pseudonymem Ranko Petar, Heřman Městecký.

Pokorný se považoval především za básníka. Jeho horečně psané lyrické sbírky i epika, upřímně a neskrývaně nadšené pro ideály svobody, národní svébytnosti a slovanské spolupráce, vyjadřovaly dojmy z cest na Slovensko a zobrazovaly žánrové postavy i scény; utápěly se však většinou v popisnosti, v obecnostech a v perifrázi. Ve jménu svých představ národní literatury, zaměřených proti subjektivnosti a proti cizí orientaci, vedl P. jednostranně vyhrocené polemiky zejména v Palečku, kde otiskoval pod různými šiframi a pseudonymy četné satiry a zaujaté útoky proti lumírovcům, hlavně proti Vrchlickému → a Sládkovi →. Nejvýznamnější byla P. práce pro kulturní sblížení českého a slovenského národa: propagoval myšlenku jejich jednoty, kterou si (podobně jako Holeček →) nedovedl představit jinak než při zachování společného jazyka pro literaturu vědeckou *(Literární shoda československá)*. Zájem o Slovensko, který se projevil i v P. tvorbě básnické *(Z hor, Mrtvá země)*, přinesl nejvýznamnější jeho dílo *Z potulek po Slovensku*. V pásmu vyprávění a úvah o lidech i národní historii a scén ze života představil P. mnohotvárně kulturní život a tvářnost některých slovenských krajů, podal cenné poučení o dějinách i o současných slovenských národních a kulturních snahách.

BIBLIOGRAFIE

Z jarních luhův (Bb 1874), Básně (1877), Pod českým nebem (Bb 1879), Nemilostné písně (Bb 1879, pseud. Ranko Petar), Povídky, arabesky a drobné kresby I (1879), Kopřivy (Bb 1880, pseud. Břetislav Perný), Literární shoda československá (úvahy, 1880), Z hor (Bb 1881), Vlastenecké šlehy (Bb 1882, pseud. Heřman Městecký), Vlasti a svobodě (Bb 1883), S procitlým jarem (Bb 1883), Z potulek po Slovensku I—II (1883—85), Mrtvá země (B 1885), Opět na horách (Bb 1887), O cigáňoch (Fí 1921). — Překlady: Písně moskevských cikánův (Bb 1875), Básně Bohdana Zaleského (1881), J. B. Zaleski, Duch stepi (Bb 1887).

LITERATURA

Sborník Památce 50. výročí nar. R. P. (1903). J. Neruda v Podobiznách III (1954); A. Mráz v kn. Zo slovenskej lit. minulosti (1953, o R. P. a Slovensku). J. V. Sedlák v Kmeni 1918—19 (o Mrtvé zemi), v LF 1920 (o jeho netištěných prvotinách) a v LF 1922. *mp*

Karel Poláček

22. 3. 1892 Rychnov nad Kněžnou
19. 10. 1944 Osvětim

Pocházel z maloměstské rodiny židovského obchodníka koloniálním zbožím, studoval na gymnasiu v rodném městě. Pro neprospěch odešel r. 1907 do Prahy, kde středoškolská studia dokončil. Po maturitě (1912) byl krátce písařem u advokáta a soukromým úředníkem u různých malých firem. Od počátku první světové války byl jako voják v zázemí i na srbské a haličské frontě. Po r. 1918 byl zaměstnán ve vývozní a dovozní komisi; místo ztratil na základě aféry vyvolané povídkou Kolotoč (v Tribuně, pak knižně v *Povídkách pana Kočkodana*), zobrazující satiricky byrokratické metody jeho úřadu. Josef Čapek ho přizval ke spolupráci v humoristickém časopise Nebojsa a brzy nato (1923) byl bratry Čapky uveden jako redaktor do Lidových novin; tam psal zprvu denní zprávy, později hlavně sloupky a soudničky. Žurnalistická spolupráce s Lidovými novinami, k jejichž typickým představitelům patřil, trvala až po počátek rasistické perzekuce. Za okupace pracoval P. jako zaměstnanec Židovské náboženské obce při registraci zabavených knihoven, udržel se v Praze až hluboko do r. 1943, kdy byl přece jen odvlečen s transportem přes Terezín do Osvětimi a zahynul v plynové komoře. — Vedle Lidových novin psal P. zejména do Tribuny, Nebojsy, Přítomnosti, Rozprav Aventina, Apolóna, Almanachu Kmene; v l. 1927—30 redigoval pro nakladatelství Čin humoristický čtrnáctideník Dobrý den. Vydal Almanach Kmene Jaro 1937 a spolupracoval na vydání Roku 1936 v politické karikatuře, který též doprovodil úvodem (1937). Je autorem filmových scénářů (U nás v Kocourkově, Včera neděle byla) a dramatizace Dostojevského povídky Ves Štěpančikovo. — Užíval pseud. Kočkodan.

Poláčkova próza vychází z bohatých zkušeností novinového referenta, lokálkáře,

sloupkáře a zpravodaje ze soudní síně; odtud si přinesl smysl pro charakteristický detail i důvěrnou znalost různých prostředí života ve městě, zejména zvláštního světa židovských maloměšťáků. P. úsilí o pravdivé vylíčení „malého českého člověka", které tvoří jednotící pouto celé jeho tvorby, brzy překračuje hranice pouhého žánrového vidění. Od citlivého postižení charakteristického detailu a svébytného prostředí postupuje k širší typizaci maloměšťákova světa: od bodrého humoru směřuje k satirickému pohledu na jeho malost a vnitřní chudobu, od detailu k syntéze. P. obohacuje obraz maloměšťáctví v české próze o oblast maloměšťákova vnitřního světa; odhaluje jeho ubohé ideály, nudu, stereotypnost, frázi a nepravdu. Humoristicky sice předvádí jeho frázovitost, ale dospívá také až k vyjádření děsu ze zrůdného člověka, jímž se stává dřívější človíček, jakmile mu je dán prostor a možnost uplatnit své vlastnické pudy (*Dům na předměstí*). P. próza osciluje na rozhraní humoru a tragiky; maloměšťáctví v ní dostává obecnější smysl jako ztělesnění lidské malosti vůbec. Odtud pramení smutek P. pohledu na svět, který hraničí na jedné straně až téměř s depresívní beznadějí, na druhé straně už dokáže položit otázku, odkud se lidská malost bere. Jak ukazuje např. jeho román o zrodu zločinu *Hlavní přelíčení*, viděl ji ve spojitosti s ekonomickými a sociálními podmínkami společenského života. — Malý člověk je trvalým středem P. epiky, jež je přes všechnu barvitou různost prostředí v podstatě monotematická. Vývojovou dynamiku do ní vnáší jen různý úhel pohledu, který ji jednou vede ke komické anekdotě, podruhé k postižení tragických poloh lidského života. Velká dobová obliba P. prací nutila autora často k zábavné humoristické produkci; přitom však zůstávalo jeho ctižádostí napsat vážný společenský román, zobecňující v uměleckém tvaru otřesné zkušenosti soudního zpravodaje i všechnu znalost maloměšťáckého života. Po pokusu v *Hlavním přelíčení* vyvrcholilo toto úsilí v zamýšlené románové pentalogii (*Okresní město, Hrdinové táhnou do boje, Podzemní město, Vyprodáno*; 5. díl údajně dokončen, rukopis nezvěstný), která překročila žánrový rámec kroniky maloměstského života: P. vytvořil totiž ze svého líčení zapadlého pohorského městečka v letech před první válkou a za ní stále aktuální obraz provincialismu a omezenosti životního názoru, daných maloměšťáckou mentalitou. Postupně přerostl P. cyklus v jedno z nejsilnějších vylíčení první imperialistické války v české literatuře, otřesné zejména obrazem prázdnoty a tragikomického zmatku v dušičce „malého českého člověka" v zázemí, zaskočeného a vyčerpaného dlouhými válečnými léty. — S prohlubující se typizací maloměšťáckého života se vyvíjelo i P. jazykové umění, které od počátku patřilo k nejsilnějším stránkám jeho prózy: příznačná je zejména jeho svrchovanost v použití zkratky, jíž se učil na židovské anekdotě, a výjimečný smysl i virtuozita v ovládání funkčních jazyků, jimiž dosahoval jemných komických efektů. Toto jazykové mistrovství vykrystalizovalo v jeho posledním díle *Bylo nás pět*, neodolatelně mísícím školskou knižní hantýrku a frázi se světem přirozených klukovských představ a snů a ústícím v radostný, poetický obraz krásy a kouzla lidského mládí.

BIBLIOGRAFIE

Povídky pana Kočkodana (1922), Mariáš a jiné živnosti (P 1924), Na prahu neznáma. Kouzelná šunka (Pp 1925), 35 sloupků (1925, s úvodem K. Čapka), Čtrnáct dní na vojně (Rp 1925), Povídky izraelského vyznání (1926), Lehká dívka a reportér (P 1926), Pásky na vousy (D 1926), Život ve filmu (Ff 1927), Okolo nás (s'oupky, 1927), Bez místa (Pp 1928), Dům na předměstí (R 1928, zfilm.), Hráči (P 1931, zfilm.), Hedvika a Ludvík (P 1931), Muži v offsidu (R 1931, zfilm.), Hlavní přelíčení (R 1932), Edudant a Francimor (P pro děti, 1933), Židovské anekdoty (1933), Pan Selichar se osvobodil (Pp 1933), Žurnalistický slovník (1934), Michelup a motocykl (R 1935), Okresní město (R 1936, 1. díl cyklu), Hrdinové táhnou do boje (R 1936, 2. díl), Podzemní město (R 1937, 3. díl), Vyprodáno (R 1939, 4. díl), Hostinec U kamenného stolu (R 1941, vyšlo pod jménem Vlastimila Rady, zfilm.). Posmrtně: Bylo nás pět (P 1946), Otec svého syna (D 1946, i prem.), Ze soudní síně (výbor soudníček z l. 1936—39, 1956), O humoru v životě a umění (výbor ze statí, 1961, usp. Z. K. Slabý), Se žlutou hvězdou (deník z r. 1943, vyd. Z. K. Slabý). — Knihy K. P. u Borového v l. 1931—36 (7 sv.), v Čs. spisovateli 1954 až 1958 (11 sv., s doslovy J. Řezáče, Z. Jirotky, F. Filipovského a V. Kocourka).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1932—33 (O několika románech, které nechtějí být uměním — o Hlavním přelíčení) a v ŠZáp 1936—37 (o Okresním městě); Z. K. Slabý ve sborníku O čes. satiře (1959) a v NŽ 1959. P. Trost v SaS 1937 (o románech Okresní město a Hrdinové táhnou do boje) a 1947—48 (o kn. Bylo nás pět). *mn-ll*

Bohumír Polách

8. 11. 1899 Brno

Vystudoval obchodní akademii, po návratu ze světové války zakončil studia (1919) a stal se bankovním úředníkem v Brně (do r. 1954). V l. 1954—61 byl ředitelem Českého literárního fondu.

Jako ochotnický herec začal B. Polách psát koncem dvacátých let hry pro ochotnický soubor. Na výzvu brněnského divadla psal s F. Kožíkem → libreta operetní i operní (pseud. Jiří Žalman). Oba autoři chtěli reformovat operetu tím, že do ní vnášeli realitu současného života. Když však poznali marnost svého úsilí, přešli k činohře, jíž pak P. zůstal, vedle prózy, věren. Aktuální, politicky vyhrocené náměty přinesly P. hry psané po osvobození: zakládání JZD *(Rozum do hrsti)*, kořistnictví kapitalistických zbrojařů *(Muž v pozadí)*, plány kontrarevoluce *(Případ X, Dvojí žeň)*. Konvenčnosti a povrchnosti, které ohrožovaly jeho starší prózy, se snažil zbavit ve dvou románech z padesátých let, v nichž zobrazil živé otázky současnosti: překonávání měšťáckého pseudohumanismu *(Rozpaky podplukovníka Prokopa)* a boj s kariérismem a nesprávnými metodami stranické práce *(Návrat Jiřího Skály)*. Jsou to přehledně komponované a dějově poutavé příběhy, někdy se zjednodušenou psychologickou kresbou postav. — P. také vytvořil přes dvě desítky rozhlasových her, psal písňové texty a novinářské články (především pro brněnskou Rovnost).

BIBLIOGRAFIE

Láska a box (D 1937, s F. Kožíkem), Vrah jsem já (D 1942), Prolhaný úředník Kloc (R 1943), Srub radosti (R pro mládež, 1944), Návrat z jedné války (R 1947), Slovo mají Křížové (R 1948), Muž v pozadí (D 1948, i prem.), Rozum do hrsti (D 1951, prem. 1950), Stopy vedou k Mrákotínu (R 1956), Rozpaky podplukovníka Prokopa (R 1957), Návrat Jiřího Skály (R 1959), Město v temnotách (R 1960). — Provedené hry: Pět procent života (1935, s F. Kožíkem), Neznámý vojín žije (1937, s F. Kožíkem), Dvojí žeň (1952), Případ X (1955).

LITERATURA

J. Machoň v dosl. ke kn. Prolhaný úředník Kloc (1948); B. Macák v dosl. ke kn. Rozpaky podplukovníka Prokopa (1960), v HD 1960 (Dílo boje a patosu) a v Plameni 1960 (č. 3, Autor dnešní doby). *šv*

Karel Polák

26. 9. 1903 Kojetín

24. 8. 1956 Praha

Po absolvování klasického gymnasia v Kroměříži (1922) studoval na filosofické fakultě v Praze jako žák J. Vlčka, J. Jakubce a M. Hýska bohemistiku a u A. Krause a O. Fischera germanistiku (doktorát 1927). Do r. 1949 působil jako profesor na obchodní škole v Praze, zároveň byl i literárním kritikem Práva lidu (od roku 1929). Od r. 1949 byl vědeckým pracovníkem Ústavu pro českou literaturu ČSAV. Přispíval do literárních rubrik mnoha denních listů, zejména Práva lidu a Národní práce, i do literárních a odborných časopisů (hlavně Rozpravy Aventina, Literární noviny, Kritický měsíčník, Nový život, Slovanský přehled, Literatura ve škole, Časopis pro moderní filologii, Listy filologické, Naše věda, Slovesná věda, Česká literatura, Germanoslavica, Slavische Rundschau), do vědeckých sborníků (K. H. Mácha, Goethův sborník, O. Fischer, O českou literární kritiku, Sv. Čechovi, Přátelský kruh B. Němcové, Z doby Nerudovy, Xenia Pragensia), do ročenek (Chudým dětem, Dělnická ročenka) a do řady příležitostných publikací i do školních učebnic a příruček. — Sestavil a komentoval výbor Počátky novočeského básnictví (1950), Výbor z poezie Jana Nerudy (1934), Máchův Máj a Marinka (1935), doplnil antologii R. Illového Sociální poezie česká a slovenská 1918—48 (1948).

Už za vysokoškolských studií se Polák soustřeďoval převážně na dvě oblasti: na problémy česko-německých vztahů jak v literatuře 19. stol. (doktorská disertace Heine a česká poezie do lumírovců, stati

Mácha a Goethe, Nerudův vztah k Heinovi), tak i v literatuře novější (časopisecké studie Goethovský lyrismus u Vrchlického, Bezruč a Heine), a na studium pokrokových zjevů novočeské literatury, především Jana Nerudy (*O umění J. Nerudy, Národní myšlení Nerudovo*) a J. Arbesa, jejichž dílo vydával, hodnotil a popularizoval. Ačkoliv tyto práce, ovlivněné převážně pozitivismem P. universitních učitelů, byly někdy metodicky nevyrovnané, přesto otevřely cesty k řešení některých zásadních vztahových otázek. Při rozboru ostatních svých oblíbených autorů (K. V. Raise a A. Staška) i v četných doslovech k různým edicím vlastním i cizím dovedl se P. časem oprostit od mnohdy vzrušeného patosu a dospět k velmi osobitému pojetí bez tradičních nánosů pozitivistické analýzy (rozbory ideové a kompoziční stránky Zpěvů pátečních, Povídek malostranských, Písní kosmických, Balad a romancí). Za postupující podpory marxistické metodologie se proměňoval charakter P. vědecké práce, jak je patrno nejen z jeho kriticky vydavatelské činnosti (souborné vydání J. Nerudy a J. Arbesa), ale i z citlivé a poučené kritiky beletristických i odborných děl v denním a odborném tisku, i z jeho temperamentního glosátorství našeho literárního života.

BIBLIOGRAFIE

F. V. Krejčí, kulturní buditel českého dělnictva (1937), Národní myšlení Nerudovo (1940), O životopisném románu (1941), O umění Jana Nerudy (1942), Literatura a socialismus (1946), Kultura a politika v socialismu (1946), Nerudovy Povídky malostranské (1947), O Svatopluku Čechovi (1949), O Antalu Staškovi (1951), Jan Neruda (1955, s M. Grygarem), Heinrich Heine (1956).

LITERATURA

M. Heřman v ČLit 1956; S. Šmatlák v SLit 1956; Z. Svobodová v ČMF 1957. *mh*

Matěj Milota Zdirad Polák

14. 2. 1788 Zásmuky

31. 3. 1856 Vídeňské Nové Město

Syn obuvníka, do školy chodil v Praze (od r. 1798), v r. 1807 stal se výpomocným učitelem. R. 1808 vstoupil dobrovolně do vojska a zúčastnil se několika bitev v napoleonských válkách; jako voják prošel Francií (1813—14) a Itálií (1815 až 1818, 1821—27). R. 1828 byl jmenován profesorem české řeči a literatury (později válečného dějepisu) na vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě a postupně dosahoval vysokých hodností (nakonec generálmajor). V té době se již českému národu zcela odcizil.

Českým básníkem se Polák stal za pobytu v severovýchodních Čechách v letech 1809—13, kdy byl pro českou literaturu získán (dosud se pokoušel jen o německé verše) vlasteneckým knězem J. L. Zieglerem →. V těchto letech vznikla jeho velká báseň původně nazvaná Vznešenost přirozenosti (v Hromádkových Prvotinách pěkných umění 1813), později byla přehlédnuta Josefem Jungmannem, přepracována a přezvána na *Vznešenost přírody*. Byla první českou básnickou skladbou s reflexívními a didaktickými prvky, která oslavovala mohutnou sílu a zákonitosti přírody a přímo polemizovala s dosavadním pojetím poezie jako hry. K působivosti básně přispěl i výběr jazykových prostředků (poetismy, neologismy), který jí dodával ráz vyšší literatury, jak se o ni pokoušela tzv. Jungmannova → básnická škola. Ve vývoji obrozenského verše znamenala Vznešenost přírody cenný přínos zejména tím, že se pokusila o rytmickou diferenciaci jednotvárného verše puchmajerovského období. — P. psal i menší básně epické i vlastenecké, reflexívní a přírodní (dojmy z cest), básně lyrické, i písně v duchu lidové poezie (z nich Oklamaný miláček znárodněla jako píseň Sil jsem proso). Pokusil se i o překlady z Byrona a Macphersona. — Vedle Vznešenosti přírody je cenná jediná P. próza *Cesta do Itálie* (1820—22 v Dobroslavu), umělecký cestopis, který ukazuje autora jako dobrého znalce italské kultury a literatury i jako citlivého pozorovatele přírody a lidí.

BIBLIOGRAFIE

Vznešenost přírody (B 1819). — Sebrané spisy (pouze poezie, 1862, 2 sv., vyd. K. Sabina), Básnické spisy. Cesta do Itálie (1907—08, 6 sv., vyd. J. Bradáč).

LITERATURA

K. Sabina v Článcích literárně dějepisných I (1912); J. Vlček v kn. Z Dějin (1960); J. Mu-

kařovský v Kapitolách z čes. poetiky II (1948, o Polákově verši a stylu); J. Hrabák v kn. Studie o čes. verši (1959). F. J. Rypáček v Osvětě 1907; P. Váša v NŘ 1947 (o jeho slovníku). *vf*

Bohumil Polan

(vl. jm. Bohumil Čuřín)
18. 11. 1887 Plzeň

Dětství prožil v prostředí vězeňského ústavu na Borech, kde byl jeho otec dozorcem a později vedoucím obuvnické dílny. V době, kdy P. začal chodit do školy, byli tu vězněni účastníci Omladiny; vzpomínky na ně ho inspirovaly k prvním básnickým pokusům. V l. 1898—1905 studoval na plzeňské reálce, kde na něho z učitelů působili zejména básník J. Holý a romanista a dějepisec umění F. Žákavec. Potom byl úředníkem městského stavebního úřadu, válečná léta prožil na frontě v Haliči, v Uhrách a nakonec v Čechách. Po válce absolvoval jednoroční knihovnickou školu v Praze a v roce 1920 začal pracovat v městské knihovně v Plzni, kterou řídil v l. 1927—47. Žije v Plzni. — První verše otiskl r. 1905 pod pseudonymem B. J. Mára v Šrámkově anarchistické Práci. Další básně, články o literatuře a referáty o knihách uveřejňoval v Časopise pokrokového studentstva (1908—09) a v Lumíru (1908, 1912, 1916—17). Literární kritiky psal později do Samostatnosti, Pokrokové revue, Nových Čech, Kmene, Pramene, Literárních novin, Kritického měsíčníku, Svobodných novin, Nového života aj. O divadle začal psát již před první světovou válkou do měsíčníku Divadlo, od r. 1920 pravidelně referoval o plzeňské činohře v deníku Nová doba, po druhé světové válce (1945—47) v plzeňské Pravdě. Přestože se v divadelních referátech zabýval krajskou scénou, měly jeho soudy obecnější platnost. Byl zastáncem inscenační průbojnosti a nezávislosti na pražských divadlech a kladl na plzeňské divadlo nekompromisně vysoká měřítka. Do Nové doby psal také články a zprávy o místním životě výtvarnickém a v revui Hollar uveřejnil obsáhlejší studie o malířích A. Moravcovi a J. Konůpkovi. Uspořádal a studiemi opatřil řadu výborů z českých básníků (Hálek, Sládek, Neumann, Šrámek, Vokáč aj.).

Polanovy literárněkritické práce jsou většinou roztroušeny po časopisech, až na tři monografie o básnících, kteří nejsilněji ovlivnili jeho literární i lidský vývoj a s nimiž ho spojoval týž životní pocit. Z nich hlavně knížka *Se Stanislavem K. Neumannem*, první o tomto básníku vůbec a se soudy dodnes platnými, má průkopnický charakter (o životě St. K. Neumanna i v předmluvě k výboru A hrdý buď, 1949). P. kritickou metodu charakterizují měřítka formovaná důkladnou znalostí umění domácího a světového, vytříbený vkus, svěží a citlivý přístup k látce, ze které dovedl vyčíst typické vlastnosti a potřeby doby a generace. Snaží se vždy objektivně se dobrat životní a umělecké pravdy, ne však z nezaujatého postoje pozorovatele, nýbrž z pozice básníkova spolubojovníka o myšlenkové i tvárné hodnoty. Své soudy sděluje čtenáři přístupným slohem, využívajícím nezřídka básnických obrazů.

BIBLIOGRAFIE

Se Stanislavem K. Neumannem (1919), Koncert na lesní roh (Bb 1927), Krsovi k padesátinám (studie, 1940), Fráňa Šrámek, básník mládí a domova (1947), Josef Hodek, malíř a grafik (1947, s B. Benešem Buchlovanem), Básník Karel Toman (1957).

LITERATURA

K. Krejčí v dosl. k Polanově kn. Básník K. Toman (1957). A. M. Píša v Kytici 1947; M. Petříček v Plamenu 1962 (č. 11). *sj*

Ilja Prachař

30. 4. 1924 Gottwaldov-Zlín

Po maturitě na reálném gymnasiu ve Zlíně (1943) byl pracovně nasazen u firmy Baťa. Hereckou dráhu začal po osvobození v Armádním uměleckém souboru Víta Nejedlého: v l. 1947—52 byl členem Divadla pracujících v Gottwaldově, 1952 až 1954 Státního divadla v Ostravě, 1954 až 1959 Divadla S. K. Neumanna v Praze, od r. 1959 je členem Divadla čs. armády v Praze. Pro televizi napsal několik částí seriálů Rodina Bláhova a Tři chlapi v chalupě.

Prachařovy hry se od počátku zabývají aktuální politickou látkou (události února 1948, růst a problémy družstevního hospodaření atd.). Schematickému ztvárnění námětu se vyhnuly dvě z nich: veselohra *Hádajú sa o rozumné*, kde znalost slovácké vesnice a divadelní zkušenost umožnily autorovi napsat několik živých a osobitě viděných postav, a drama *Domov je u nás*, zobrazující krizi dnešní rodiny a rozpor mezi soukromou a veřejnou složkou lidského života.

BIBLIOGRAFIE

Hádajú sa o rozumné (D 1950, i prem., st. cena), Zlatá srdce (D 1953, i prem., zfilm.). — Provedené hry: Tři únorové dny (1949, s V. Kyzlinkem), Úderka čtvrté ulice (pro mládež, 1949), Domov je u nás (1956), Intermezzo (1957), Svět, kde se nežebrá (1960).

LITERATURA

F. Tetauer v Divadle 1953 (Drama o dobrém srdci našeho lidu — o hře Zlatá srdce); A. Scherl v Divadle 1956 (o hře Domov je u nás). *lř*

František Pravda

(vl. jm. Vojtěch Hlinka)

17. 4. 1817 Nekrasín u Jindřichova Hradce

8. 12. 1904 Hrádek u Sušice

Pocházel ze selského rodu, gymnasium vystudoval v Jindřichově Hradci (1836), filosofii v Praze, bohosloví ve Vídni (od r. 1838) a v Praze (do 1842). Byl kaplanem v Kvílicích u Slaného (1843—46) a od r. 1847 vychovatelem a hostem v nižší šlechtické rodině v Hrádku u Sušice. — Přispíval do časopisu Blahověst (poprvé 1847), Poutník, Lumír, Obrazy života, Boleslavan, Opavský besedník, Čech, Vlast, Škola a život, Posel z Prahy, do almanachů a kalendářů Perly české, Pečírkův kalendář, Krakonoš, Školník, Zábavník učitelský, Moravan aj.

Pravda psal téměř výhradně vesnické povídky. Ukazoval idylickou tvář českého venkova a zdůrazňoval rysy, o nichž se domníval, že mohou přispět k ozdravení života na vesnici. Viděl v ní sice kontrasty a napětí i bídu lidu, ale jako katolický kněz chápal sociální a majetkové rozvrstvení vesnice jako věc přirozenou, nutnou a neměnnou. Ve svých povídkách předváděl hrdiny, kteří byli dobrotou, pokorou a pracovitostí příkladem svému okolí a kteří ztělesňovali katolickou morálku. O reálnější řešení rozporů se pokusil jen výjimečně *(Štěpánův Vít se učí na kněze)*. — V padesátých a šedesátých letech, kdy se česká venkovská povídka teprve utvářela, bylo dočasným přínosem P. detailní líčení vesnického života. Iluzorní nápravná tendence, náboženské hodnocení životní reality a nakonec až šablonovitá kresba postav ubíraly P. tvorbě na pravdivosti.

BIBLIOGRAFIE

Povídky z kraje (1851—53, 5 sv.), Divadlo pro děti (1863—67, 3 sv.). — Sebrané spisy u Kobra v l. 1871—77 (4 sv.) a v l. 1877—98 (12 sv. s názvem Sebrané povídky pro lid). — Bibliografie v monografii F. Holečka (1906).

LITERATURA

F. Holeček: F. P. (1906); Z korespondence a života spisovatele F. P. (1941). K. Matějka v dosl. k Sebraným spisům IV (1877). K. V. Rais ve Světozoru 1897; V. Dresler v ČČM 1905; F. Strejček v Jihočes. sborníku historickém 1955. *hh*

Albert Pražák

11. 6. 1880 Chroustovice u Vys. Mýta

19. 9. 1956 Praha

Vystudoval gymnasium v Hradci Králové (maturita 1900), potom slovanskou a germánskou filologii na filosofické fakultě v Praze (doktorát 1906) jako žák J. Gebauera, J. Vlčka, T. G. Masaryka, J. Vrchlického aj. Přátelství s J. Vrchlickým → jej všestranně obohatilo. Od r. 1900 psal literárněhistorické studie a kritické referáty o soudobé literatuře (poprvé v časopise Rozvoj) a jako středoškolský profesor působící na různých ústavech v Praze (1906—14) publikoval i práce rozsáhlejší (kapitoly z disertační práce o Nerudovi zařazené J. Vlčkem do Literatury české 19. století, monografie o A. V. Šmilovském). Po válce pracoval nejprve ve slovenském oddělení ministerstva školství a osvěty, r. 1921 byl jmenován profesorem Komenského university v Bratislavě, kde působil do r. 1933. Tam pomáhal organizovat nejen vysokoškolské

studium dějin české a slovenské literatury, nýbrž i kulturní život (v literárněhistorickém odboru Slovenské matice, v Učené společnosti Šafaříkově aj.). Roku 1933 se vrátil jako profesor Karlovy university do Prahy, kde vyvíjel rovněž rozsáhlou veřejnou činnost jako člen mnoha spolků, vědeckých společností a institucí (zakladatel Literárněhistorické společnosti, 1935, předseda Slovanského ústavu, Klubu umělců, spoluzakladatel Ústavu pro českou literaturu, 1948, atd.). V květnové revoluci 1945 byl předsedou České národní rady. — Přispíval do Rozvoje, Lumíru, Obzoru literárního a uměleckého, Časopisu Českého muzea, Máje, Zvonu, Přehledu, Listů filologických, Časopisu pro moderní filologii, Času, Slovanského přehledu, Zlaté Prahy, Sokolského věstníku, Prager Presse, Naší doby, Athenea, Hlídky času, České revue, Naší vědy, Kritického měsíčníku, Rozprav Aventina, Lidových novin, Literárních novin, Lidové demokracie; do Mladého Slovenska, Oravy, Slovenské politiky, Slovenského deníku, Slovenských pohľadů, Robotnických novin, Bratislavy a do mnoha jiných českých i slovenských drobnějších, odborných i krajinských časopisů a do deníků, rovněž do řady sborníků, ročenek, dále do zahraničních časopisů aj. Vypracoval také řadu hesel pro Dodatky Ottova slovníku naučného. Do Čs. vlastivědy (sv. 7) napsal Dějiny slovenské literatury (1933). Redigoval časopisy Čas (1910—14), Bratislava (1927—33), Slovesná věda (1948 až 1952), spoluredigoval Naši vědu (1922 až 1938), dále sbírku příruček Vysokoškolské rukověti (od r. 1939), Kritické dílo J. Vodáka (od r. 1941) a Vodákův sborník (1937), Souborné básnické dílo J. Vrchlického (od r. 1948), Hanušův sborník (1932) a Strážce tradice (sborník A. Novákovi, 1940).

Neobyčejně rozsáhlé literárněvědné dílo A. Pražáka navazuje na zakladatelský odkaz J. Vlčka → úsilím vytvořit souvislý obraz dějin české literatury i zvláštním zájmem o Slovensko. S historickým studiem spojoval se u něho však i zřetel k současné tvorbě. Příznačným rysem P. je vědomí o sepětí vědy a života, které se projevovalo veřejnou činností, praktickou podporou nově budovaného československého středního školství čítankami a učebnicemi a také v pojetí badatelské práce, jíž se snažil odpovídat na aktuální otázky národního osudu. — Tematicky zahrnuje P. vědecké dílo celou oblast české i slovenské literatury, počínaje nejstaršími památkami (studie o nejstarších legendách a kronikách, *Staročeská báseň o Alexandru Velikém*); soustřeďuje se však především na dobu obrozenskou a na 2. polovinu 19. století. Souvisí to s P. koncepcí vývoje literatury, zaměřenou zvláště na vztahy generační *(Zápas generací v literatuře)* a na problém národních tradic, které na poměrně uzavřeném období minulého století bylo možno dobře sledovat *(Obrozenské tradice, Duch naší obrozenské literatury)*. Z velkých zjevů tohoto století zabýval se P. monograficky zejména Máchou, Nerudou a Vrchlickým, oběma posledními i ve světle jejich korespondence (Neruda v dopisech, 1941, rozšíř. 1950; Vrchlický v dopisech, 1955); z důvěrného vztahu k Vrchlickému vytěžil vzpomínkovou knihu, jednu ze svých nejlepších, která přibližuje básníka jako člověka i tvůrce *(Vrchlickému nablízku)*. Dílčími studiemi přispěl k osvětlení řady osobností, děl a problémů, hlavně k podrobnému poznání tvorby májovců a lumírovců (z nich zvláště Heyduka a Sládka). Některé práce ukazují české literární dějiny také v širším kulturním kontextu (studie v památníku Padesát let Umělecké besedy 1863—1913). — Soustavné bádání o slovenské literatuře si P. uložil jako přední vědeckou povinnost za svého působení v Bratislavě. Vykonal tu rozsáhlou práci heuristickou, kterou uložil v četných materiálových studiích a jejíž výsledky se objevily i v syntetických dílech věnovaných význačným postavám (Vajanský, Hviezdoslav, Hurban), klíčovým obdobím literárního vývoje *(Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrovu, Literární Slovensko let padesátých až sedmdesátých)*, problémům *(Duchová podstata slovenské slovesnosti)* nebo kulturním oblastem *(Literární Levoča)*. Nedokončeny zůstaly syntetické *Dějiny slovenské literatury*. Souběžně se P. zabýval i problematikou vztahů mezi literaturou českou a slovenskou, zvláště na díle Dobrovského, Kollárově, Palackého

Arne Novák

Tereza Nováková

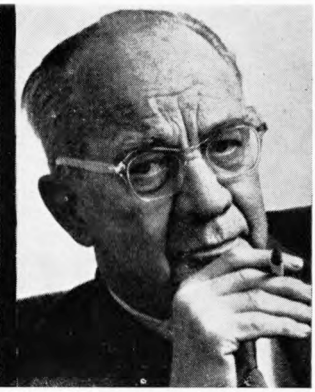

Karel Nový

Vít Obrtel

Ivan Olbracht

Jiří Orten

Jan Otčenášek

František Palacký

Mirko Pašek

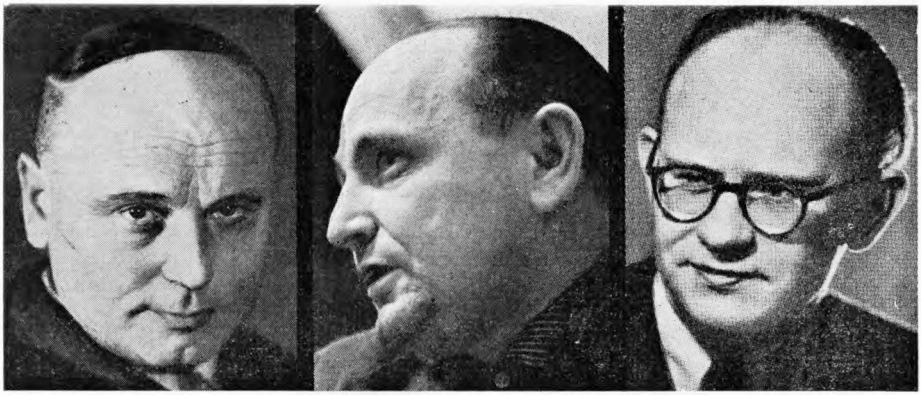

Jaroslav J. Paulík | František Pavlíček | Vladimír Pazourek

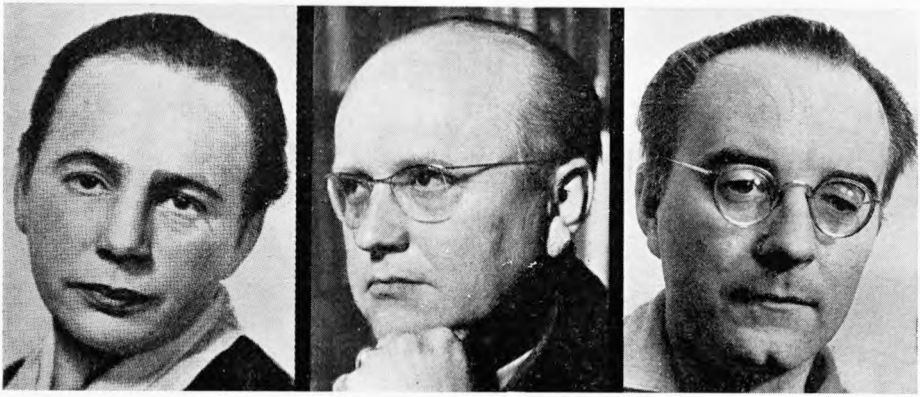

Františka Pecháčková | Eduard Petiška | Jan Petrmichl

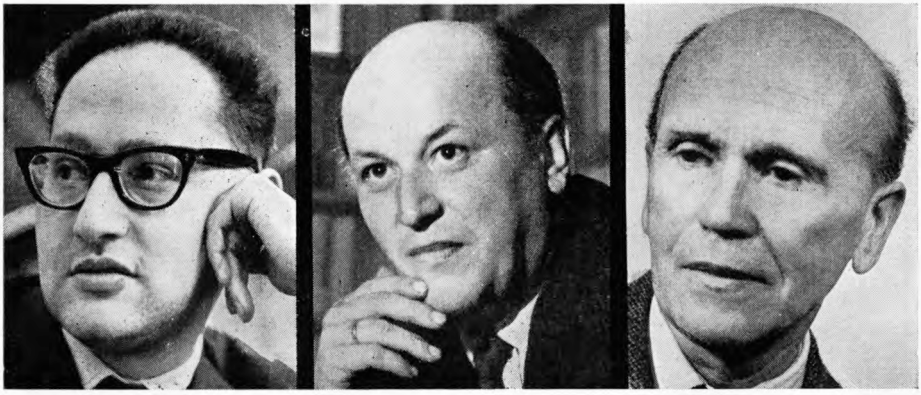

Jiří R. Pick | Jan Pilař | František Pilař

aj. — Za okupace dovedl P. ve výboru svých starších studií *(Míza stromu)* ukázat literaturu jako uchovávatelku nejlepších národních sil, v nových pracích pak (už od r. 1938) obracel zřetel zejména k vlastenecké tematice v české literatuře *(Vlast a národ v českém písemnictví)* a k jejím pokrokovým a humanistickým tradicím, z nichž vyzdvihl tradici národně obrannou jakožto základní a specificky českou. Z prvotních populárně psaných menších statí o tomto tématu (později v kn. *O národ)* vznikla obšírná knižní práce *Národ se bránil,* dokládající mohutnou sílu českého národního boje od nejstarších dob. — Po stránce metodologické nese v sobě P. literárněvědná tvorba klady i zápory pozitivismu: na jedné straně faktografické bohatství, na druhé straně nebezpečí ahistoričnosti. Jeho práce vydatně těží z dříve neprozkoumaného archívního a časopiseckého materiálu, konfrontují a hromadí někdy až v hýřivém množství literární a historické dokumenty, citáty a parafráze literárních děl, spojují detailní pozorování s rozlehlými koncepcemi, snaží se postihnout co nejúplněji vnitřní vývojové souvislosti literatury i její vztahy k celé oblasti národního života, předvádět literární jevy „v širokém řečišti jednoho proudu, podrobeného zpravidla jedné mohutné síle". Tento postup se osvědčuje tehdy, je-li v souladu s objektivním společenským děním (monografická díla, sledování pokrokových tradic), jeho nedostatky se však projevují tam, kde mu uniká historická podmíněnost jevů. Velká poznávací hodnota P. studií o slovenské literatuře je např. omezována tím, že myšlenka česko-slovenské vzájemnosti a porozumění tu byla nahrazována snahou vědecky podepřít myšlenku československé jednoty, nerespektující svébytnost obou národů. Ke kladům P. metody však patří schopnost vyzdvihnout živé hodnoty literárního dědictví, přesvědčivě vystihnout atmosféru doby a prostředí stejně jako celistvost i složitost umělecké osobnosti a uplatnit srovnávací hledisko. To všechno spolu s vřelým citovým zaujetím pro předmět a s přístupností podání tvoří osobitý ráz jeho díla, které přibližovalo literárněvědnou práci i širším vrstvám čtenářů.

BIBLIOGRAFIE

Jan Neruda (1902), Alois Vojtěch Šmilovský (1911), Samo Tomášik (1913), Samuel Tomášik, původce hymny Hej Slováci! (1919), Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrovu (1922), Josef Hanuš a jeho zásluhy o českou literární historii (1922), Jan Salamoun Dobromír Petéň (Petian) (1922), Hurbanovci vo väzeniach (1923), Slovenská otázka v době J. M. Hurbana (1923), Hviezdoslav a Dante (1924), Jozef Škultéty (1924), Československý národ (1925), Studentská léta Svetozara Hurbana Vajanského (1925), Slovenské studie (1926), Slovenská svojskost (1926), Obrozenská Bratislava (1928), Obrozenské tradice (1928), Československá otázka u Havlíčka (1928), Mikuláš Šubič Zrinský a Slováci (1928), Čechy a Slováci (1929), Maďarská propaganda proti Československu (1929), Zápas generací v literatuře (1930), Osvobozenský smysl Tyršova díla (1931), Literární Slovensko let padesátých až sedmdesátých (1932), Jaroslav Vrchlický (1933), Kde domov můj? (1934), Masaryk a československá literatura (1935), Karel Hynek Mácha (1936), Jan Herben (1937), T. G. Masaryk a Slovensko (1937), Chvíli na Severu (Fl 1937), Duch naší obrozenské literatury (1938), Duchová podstata slovenské slovesnosti (1938), T. G. Masaryk. K jeho názorům na umění, hlavně slovesné (1938), Literární Levoča I—II (1939, 1947), Míza stromu (1940), Foerstrovo slovesné umění (1940), Jan Jakubec (1940), Arne Novák (1940), Vlast a národ v českém písemnictví (1940), Staročeská báseň o Alexandru Velikém (1945), Národ se bránil. Obrany národa a jazyka českého (1945), Vrchlickému nabízku (1945), Češi a Slováci a jejich kultury v minulosti i v budoucnosti (přednáška, 1945), K. H. Hilar (1945), O národ (1946), Nezapomenutelní z Turnovska (1946), Dr. Miroslav Tyrš (1946), Josef Václav Sládek (1946), Náš odboj proti Němcům (1946), Smysl dvou revolucí (1946), K Tyršovu dílu (1947), České obrození (1948), Dějiny slovenské literatury I (1950), S Hviezdoslavem (1955). — Bibliografie P. prací za l. 1900—30 ve sborníku Slovenská miscellanea (1931, sest. V. Pražák), za l. 1931—40 ve sborníku Albert Pražák 1880 až 1940 (1940, sest. A. Karasová), za léta 1940 až 1950 v příloze k SV 1950 (sest. A. Karasová).

LITERATURA

A. P. (1880—1940). J. B. Čapek v SV 1950; A. Grund v LF 1950; F. Vodička v LN 1956 (č. 41); M. Otruba v ČLit 1956. *mř*

Oldřich Prefát z Vlkanova

12. 5. 1523 Praha
26. 7. 1565 Praha

Syn zámožného měšťana staroměstského, studoval na pražské universitě hlavně hvězdářství a matematiku. V těchto oborech se zdokonaloval i za hranicemi, kam podnikal cesty z důvodů studijních i ob-

chodních; měl totiž v Praze dílnu na výrobu hvězdářských a fyzikálních přístrojů. Svou pouť do Palestiny pověstně zachytil v spise *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestyny* ... (vykonaná 1546 a vydaná v Praze 1563). Cestopis je obrazem vzdělání a zájmů svého autora: P. si všímal hojně jevů zeměpisných, přírodovědných, astronomických, ale měl i zájmy historické. Je vynikajícím vypravěčem, živě líčí příhody, které jeho výpravu potkaly (boj s korzáry, bouře na moři), a zároveň je jeho spis na výši i vědecky; P. se totiž snaží o poznání světa a vysvětlení přírodních úkazů racionálním způsobem a usiluje také o přesnost údajů. Byl obeznámen s domácí cestopisnou literaturou (znal např. Kabátníkův → spis) i s latinskými díly cizích cestovatelů; všude však spoléhal především na vlastní názor a zkušenost. — Ač byl horlivý katolík, je přece jen, patrně díky všestrannému vzdělání, nábožensky snášenlivý a kritický v posuzování náboženských památek.

EDICE A LITERATURA

K. Hrdina, Cesta z Prahy do Benátek ... (1947); J. Dostál, Cesty do Svaté země (1948). *zt*

Gabriela Preissová

(roz. Sekerová, podruhé provdaná Halbaerthová)

23. 3. 1862 Kutná Hora

27. 3. 1946 Praha

Mládí strávila především v Plaňanech, jen v l. 1872—73 žila jako žačka dívčí školy v Praze u svého strýce archiváře a spisovatele F. Dvorského (1839—1907; zde poznala řadu spisovatelů a vlastenecký ruch) a r. 1874 v Hodoníně. R. 1880 se provdala za pokladníka cukrovaru v Hodoníně Jana Preisse. V Hodoníně poznala slovácký venkov a účastnila se práce na probuzení národního života v poněmčeném městě. R. 1890 se přestěhovala do Oslavan, v l. 1891—92 pobyla na zakoupeném statku Jelenik (Hirschenau) u Celovce v Korutanech a seznámila se se životem Slovinců. R. 1898 se z Oslavan přestěhovala do Prahy, kde kolem sebe soustřeďovala velký kruh uměleckých přátel. R. 1908 ovdověla a provdala se znovu za plukovníka rakouské armády Adolfa Halbaertha, s nímž přesídlila do Pulje v Istrii. Za první světové války, kdy byl její muž velitelem zajateckého tábora v Milovicích, pomáhala ruským zajatcům, byla vyšetřována a její muž byl z trestu přeložen do Šamorína (na Žitném ostrově). Podnikla též cesty do Ruska, Haliče, Francie (v devadesátých letech) a do Itálie. Po válce žila v Praze a v létě pobývala v Chlumu u Třeboně. — Debutovala povídkou Čeledín a dcera ze statku v Pospíšilově Velkém národním kalendáři (1878, pseud. Mathilda Dimová). Přispívala do Osvěty, Ruchu, Světozoru, Lumíra, Ženských listů, Ženského světa, Zlaté Prahy, Zvonu aj., do ročenky Chudým dětem, Topičova sborníku, almanachu Zora, různých kalendářů aj. V l. 1903—10 redigovala Kalendář paní a dívek českých (zde též pseud. Marie Turková, Richard Klas, M. T. a nepodepsané články).

Literární činnost G. Preissové trvala více než půl století, její význam však tkví především v prvním tvůrčím období (do počátku devadesátých let). V povídkách a črtách z osmdesátých let objevovala souběžně s Herbenem → svéráznou oblast Moravského Slovácka a přilehlých krajů Slovenska. Snažila se proniknout mentalitu lidí, především nezámožných vrstev, a zachytit jejich život se vší jeho drsností. Ze slovácké vesnice vytěžila také látku ke dvěma dramatům, jimiž její dílo vyvrcholilo: *Gazdina roba* a *Její pastorkyňa*. Tyto hry významně zasáhly do boje o realismus na českém divadle (využila v nich i nářečních prvků) a připravily cestu vesnickým dramatům bratří Mrštíků → a A. Jiráska →, neboť na jeviště přinesly kus nepřikrášleného vesnického života. P. vytvořila otřesné tragédie, které vyzněly jako protest proti ovládání lidských vztahů majetkem a proti předsudkům náboženským i společenským; probojovávala v nich právo ženy na životní štěstí a lásku nespoutanou pokrytectvím. Vykreslila především výrazné postavy žen, ovládaných ve svém jednání obvykle vášní a prudkou krví, které jdou bez ohledu na následky a proti předsudkům za svým

cílem až k sebezničení nebo sebeobětování. Její pastorkyňa získala světovou proslulost jako stejnojmenná opera L. Janáčka (prem. 1904), podle Gazdiny roby napsal operu Eva J. B. Foerster (prem. 1899). V dalších knihách i hrách, čerpajících z prostředí korutanských Slovinců i ze středočeské vesnice a městského života, ani v biografických románech z třicátých let P. již dřívější úrovně nedosáhla. Jen ojediněle překonala idylizaci (v niž vyústila její víra v dobré jádro člověka), nevěrohodný romantismus, sentimentalitu a konvenčnost, které ovládly její tvorbu.

BIBLIOGRAFIE

Obrázky ze Slovácka (Pp I—II 1886, III 1889; 2. vyd. ve 2 sv. pod názvem První obrázky ze Slovácka, 1901, poněkud rozšíř. o několik povídek z jiných souborů); Drobné povídky (1887), Akrobatka (P 1887), Ideály (Pp 1889), Gazdina roba (D 1890, prem. 1889), Črty ze Slovácka (Pp 1890), Z mého alba (Pp 1890), Povídky (1890), Její pastorkyňa (D 1891, prem. 1890, zfilm.), Nové obrázky a črty (Pp 1893), Obrázky bez rámů (Pp 1896), Korutanské povídky (1896), Povídky (1898), Mládí a jiné novely (Pp 1898), Když hvězdy padaly... (Pp 1898), Jarní píseň, Závodiště (Dd 1899, prem. Jarní písně 1898, prem. Závodiště s názv. Ve stínu závodiště 1893), Co život vyprávěl... (Pp 1900), Talmové zlato (P 1901), Jerla (P 1901), Porosené pavučiny (Pp 1902), Máky v žitě (Pp 1902), Zmítané haluze (Pp 1903), Setmělé cíle (Pp 1905), Přijďte k nám, až bude jaro (D 1914, prem. 1913), Zlatorog (D 1914, napsáno 1912, prem. 1956), Povídky ze Slovácka a Korutan (výbor, 1916), Zahrady (Pp 1918; 2. vyd. 1942 jen 2 prózy ze 4), Dvě ukolébavky (D 1918, i prem.), Bouře a jiné povídky (1920), Trinetta a jiné povídky (1920), Dědicové (Pp 1920), Podvečerní selanky (Pp 1920), Horelové a jiná próza (Pp 1922), Ovečka a jiné povídky (výbor pro mládež, 1923), Arkýřová světnička (P 1924), Povídky zimní zahrady (1924), Jaro v podzámčí (D 1925, i prem.) Až do skonání... (Pp 1925), Ivančina selanka (P 1927), Svatý Václav (D 1929, i prem.), Zlatý hoch (R 1930), Její pastorkyňa (R 1930), Cestou za štěstím (R 1932; 1941 pod názvem Pěšinkami touhy), Zatoulaná píseň (R 1932), Dvojice břízek (P 1936, 3. oprav. vyd. — dříve samostatně nevyšlo), Jiří Sumín (studie, 1937), Mládí (Pp 1944, různé starší povídky) aj. — Výbory: Kytice ze Slovácka (1951), Slovácké obrázky (1957, usp. A. Závodský), Pláně a jiné povídky (1962, v usp. a s předml. A. Závodského). — Sebrané spisy u J. Otty v l. 1910 až 1915 (18 sv.). — Z korespondence: Edward Madany, Listy Gabrieli Preissovej do Marii Wyslouchowej. Ze skarbca kultury 1962. — Bibliografie v monografii A. Závodského (1962).

LITERATURA

A. Závodský: G. P. (1962, monografie s bibliografií), G. P. (1962, studie o dramatickém díle; s další literaturou) a v předml. k Slováckým obrázkům (1957). V. Müller v dosl. ke Gazdině robě (1956); J. Pleskot ve Sborníku prací Ped. institutu v Ostravě, Dějiny, jazyk, literatura 2, 1961 (Tři generační představitelky slováckého realismu). B. Štúrová ve SLit 1960 (o Slovensku v tvorbě G. P.). *pp*

Proglasъ

Veršovaný chvalozpěv na staroslověnský překlad Písma určený pro Velkou Moravu, předeslaný staroslověnskému evangeliáři. Vznikl asi koncem 9. nebo zač. 10. století. Je to nejstarší písemně zachycená a dochovaná slovanská báseň. Její autorství bývá připisováno samému překladateli Písma, byzantskému učenci Konstantinu Filosofovi (Cyrilovi), nebo Metodějovu žáku Konstantinu Přeslavskému. Autor se obrací ke všemu slovanskému lidu a vyzdvihuje význam překladu Písma do srozumitelného jazyka, má však přitom na mysli význam literární kultury v lidovém jazyce vůbec. Poprvé se tím u nás proklamuje rovnoprávnost jazyků a právo každého národa na užívání vlastního jazyka ve všech projevech literární kultury.

EDICE A LITERATURA

Vyd. ve Výboru z č. lit. od počátků po dobu Husovu (1957, v překl. J. Vašici). *ep*

Arnošt Procházka

15. 11. 1869 Praha
16. 1. 1925 Praha

V Praze studoval gymnasium (1880—88) a potom práva, která nedokončil; povoláním byl bankovní úředník.

V literatuře působil zejména jako kritik a překladatel; r. 1894 založil orgán českých dekadentů Moderní revui, kterou redigoval a vydával až do své smrti. Podstatně se podílel na redakci a na překladech Knih dobrých autorů, vydávaných Kamilou Neumannovou. Vedle soustavné kritické činnosti v Moderní revui přispíval do Nivy, Vesny, Literárních listů, Nového kultu a Rozhledů. R. 1896 se účastnil zásadní statí o české dekadenci na Neumannově Almanachu secese. Uspořá-

dal (s V. Dykem) Almanach na rok 1900 (1899) a antologii Cizí básníci (1916). Používal mnoha pseudonymů a šifer. — Vydal Spisy Karla Hlaváčka (1905) a spisy H. G. Schauera (1917).

Po kritickém debutu po boku F. X. Šaldy → a Jiřího Karáska → v moravských Literárních listech (1892—93) se P. brzy stal vedoucím představitelem extrémního křídla moderny devadesátých let, označovaného jako česká dekadence: všeobecná krize národní společnosti vedla tuto část generace ke ztrátě dosavadních společenských jistot, k hlásání nálad zániku a smrti, spojených s individualisticko-aristokratickým pojetím umění. Na odiv stavěné popírání národnosti umění, které P. v devadesátých letech vedlo k ostře kritickému stanovisku k veškeré české literatuře vycházející z národních a demokratických ideálů, se v jeho dalším vývoji zvrátilo v konzervativní nacionalismus, který ho zejména po válce přivedl až do tábora kulturní reakce a ke ztrátě jakéhokoliv významu v živém literárním vývoji. — Jako propagátor dekadence vystoupil nejprve sbírkou morbidní erotiky *Prostibolo duše*; po založení Moderní revue se věnoval už jen kritice literatury a výtvarnictví a překládal. Jeho kritická metoda vychází programově z francouzské kritiky osmdesátých let (zejména Hennequina), jejíž formální schémata P. přenáší do svých analýz.

BIBLIOGRAFIE

Prostibolo duše (Bb 1895), Odilon Redon (E 1904), Cesta krásy (Ee 1906), Literární siluety a studie (1912), Meditace (Ee 1912), České kritiky (1912), Francouzští autoři a jiné studie (1912), Na okraj doby (Ee 1912), Polemiky (1913), Rozhovory s knihami, obrazy a lidmi (1916), Tanec smrti (Pp 1917), Diář literární a umělecký (1919), Němečtí vlkodlaci (polemická brožura, 1921), Dnové života (Ee 1922), Soumrak (Ee 1924), Torza veršů, torza prózy (1925), Relikviář (Bb v próze, z pozůstalosti 1928). — Z překladů: H. Lichtenberger, Nietzschova filosofie (1900), J. Barbey d'Aurevilly, Ženatý kněz (1906), O. Wilde, Básně v próze (1908), A. France, Traktér u královny Pedauky (1909), G. d'Annunzio, Oheň (1912), André Gide, Král Kandaules (1914), G. Boccaccio, Dekameron (1923—25).

LITERATURA

S. K. Neumann ve Vzpomínkách (1931); F. X. Šalda v KP 13 (1963); K. Sezima v kn. Podobizny a reliéfy (1927); F. Goetz v kn. Básnický dnešek (1931); J. Karásek ze Lvovic ve sborníku O čes. lit. kritiku (1940) a v Rozpravách Aventina 1931—32 (Počátky Mod. revue). M. Rutte v Cestě 1920 (K jubileu kritikovu); J. O. Novotný v Cestě 1925; In memoriam A. P., zvl. č. MR 1925 (se soupisem šifer a pseudonymů); P. Fraenkl v Rozpravách Aventina 1929—30. *ll*

František Serafínský Procházka

15. 1. 1861 Náměšť na Hané
28. 1. 1939 Praha

Syn kováře, vystudoval Slovanské gymnasium v Olomouci (maturita 1881); po dvouletém pobytu v olomouckém kněžském semináři odešel do Prahy na filosofickou fakultu (1883—87, obory latina, řečtina, čeština). Učil na několika školách v Praze (r. 1889 maturoval i na učitelském ústavě v Praze). R. 1891 se stal redaktorem v nakladatelství J. R. Vilímka, v l. 1901—34 byl redaktorem společnosti Česká grafická Unie; zároveň byl knihovníkem městské knihovny v Praze na Vinohradech (v l. 1913—27 jejím ředitelem). Byl činný ve Spolku českých spisovatelů Máj, ve Svatoboru, v Masarykově lidovýchovném ústavu, ve Společnosti Jaroslava Vrchlického aj. — Debutoval verši v brněnském Obzoru 1883 (pod pseudonymem V. Lipín, u dalších básní Vítězslav Lipín) a přispíval verši i prózami do časopisů Zlatá Praha, Humoristické listy, Paleček, Národní listy aj. Do Zvonu psal i kritiky soudobé literatury, zvláště poezie. Užíval pseudonymů Václav Budovec, Fr. Faustin, Prokop Hanák, Jar. Houdek, Vendelín Kocourek, Petr Pavel, Podhradský, Roch, Serafínek, značek -pa-, -š-, -och-, -ka-, u epigramů značky lukostřelce. Redigoval časopisy Malý čtenář (1891 až 1939), Zvon (1913—39), různé sborníky a edice. Uspořádal básnické antologie Česká lyra (1910, v dalších vydáních rozšiřováno), Česká epika (1912, rozšiřováno) aj. Překládal z němčiny, francouzštiny a angličtiny.

Základním rysem Procházkovy lyriky i epiky (obvykle alegorické) je vlastenectví a lpění na domácích tradicích. To platí jak o jeho pohádce *Píseň o Činu*, tak o nejlepším díle *Král Ječmínek*, v němž hanáckou pověst přetvořil v báseň skrývající satirické výpady proti monarchismu

a aristokratismu a ústící ve vidinu státní samostatnosti a demokratické vlády. Protirakouské stanovisko vyslovil i v lyrice *(Hradčanské písničky)*, nejednou ironické a satirické. P. vztah k domácím tradicím se projevil inspirací lidovou písní *(Písničky)*; ta ho přivedla k výrazové úspornosti, melodičnosti a hravosti. Přestože se P. většinou nedostal nad pouhé napodobení lidové písně, řada skladatelů (L. Janáček, J. B. Foerster, J. Malát, V. Novák aj.) jeho texty zhudebňovala a některé dokonce znárodněly. — Z lidové poezie vycházely i P. knížky pro děti; jistý ohlas měly však jen ty, v nichž dovedl v prostých a projasněných básničkách vyhovět dětskému zájmu o zvířátka a veselé příhody *(Lučina, Slunečka)*. Významné místo v literatuře pro mládež si však získal jako redaktor kdysi velmi oblíbeného Malého čtenáře, jako pořadatel výborů, jimiž mladým čtenářům přibližoval naše i cizí klasiky, a jako překladatel hodnotné dobrodružné četby, zvláště knih J. Verna.

BIBLIOGRAFIE

Pod základní kámen Panteonu moravského (B 1884), Píseň o Čnu (B 1885), Různé zvuky (Bb 1887), Na úrodné půdě (B 1887), Vypravování o Komenském (brožura pro mládež, 1892, pseud. Václav Budovec), O Kolumbovi, objeviteli Ameriky (brožura pro mládež, 1892, pseud. Václav Budovec), Blesky na horách (Bb 1893), Pohádky našeho dědečka (P 1893, pseud. Jar. Houdek), Jazyk (B 1895), Přástky (národopisné dramatické pásmo, 1896), Písničky (Bb 1898, rozšíř. 1906), Popelka a jiné hry pro mládež (1898), Novější písničky (Bb 1899), Obrázky (Bb pro děti, 1901, anonymně), Nejnovější písničky (1901), Hračky (Bb pro děti, 1901), Hradčanské písničky (Bb 1903), Březen (Bb 1904), Slunečka (Bb pro děti, 1905), Šotci krále Holce (Bb pro mládež, 1906), Král Ječmínek (B 1906), Semenec (epigramy, 1907, anonymně, s obrázkem lukostřelce na obálce), Písničky kovářova syna (Bb 1908), Lučina (Bb pro děti, 1909), Vinobraní (Bb 1911), Taškařiny (Bb pro děti, 1910), Jiříčkův zimní výlet (P pro mládež, 1913), Vojna je vojna (Bb 1913), Pestří motýli (Bb pro mládež, 1913), Družky (Bb pro mládež, 1917), Černý orel (Bb 1918), Tři hry (Dd pro mládež, 1918), Mistr Jan Hus (dramatická báseň, 1918), Dvě romance (Bb 1919, pův. v Hradčanských písničkách), Fukova dobrodružství (P pro mládež, 1920, pseud. Jaroslav Houdek), Hrátky se zvířátky (Bb pro mládež, 1921), Příběhy a osudy (Pp pro mládež, 1921), Nové hradčanské písničky (Bb 1924), Obžínky (Bb pro děti, 1924), Děti a zvířátka (Bb pro děti, 1924), Nové království (Bb pro děti, 1925), Slovanstvo bratrské (slavnostní hra k 8. sletu všesokolskému, 1926), Veselý rok (Bb pro děti, 1929), Věřím (Bb 1929), Tyršův čin (Bb 1932), Zpěvníček (Bb 1932), Vosy (epigramy, 1933), Duha (Bb pro mládež, 1934). — Dílo F. S. P. v Unii v l. 1919—29 (14 sv.). Výbor z básní uspořádali J. Petrbok (1917) a F. Sekanina (1921, s názvem Kytička poezie). — Korespondence: s L. Janáčkem (vyd. A. Rektorys, 1949). — Bibliografie ve sborníku F. S. P., člověk a dílo (1927).

LITERATURA

F. S. P., člověk a dílo (1927); F. Dlouhán: F. S. P. v literatuře pro mládež (1936). F. X. Šalda v KP 4 (1951, o Písničkách) a v KP 6 (1951, o Semenci); B. Slavík v Hanáckém písemnictví (1940), v kn. Kořeny (1944) a v Lumíru 1938—39 (Národovec a epigramatik); F. Pražák v kn. Spisovatelé učitelé (1946). M. Hýsek ve Zvonu 1930—31. *pp*

Jan Procházka

4. 2. 1929 Ivančice u Brna

V l. 1945—49 studoval na vyšší rolnické škole v Olomouci, pak se stal vedoucím statku mládeže v Ondrášově. Od r. 1950 pracoval, s výjimkou vojenské služby u pohraniční stráže, na ÚV ČSM, kde organizoval mládežnické brigády do pohraničí, jichž se sám účastnil. Zkušenosti z těchto brigád mu poskytly látku k prvním povídkám a črtám, které otiskoval v Mladé frontě, Obraně lidu, Rudém právu, Práci a které shrnul do prvotiny *Rok života*. Od r. 1959 pracuje jako filmový dramaturg, scenárista a vede tvůrčí skupinu na Barrandově.

Procházkovy prózy z počátku šedesátých let *(Zelené obzory, Závěj)* mají v podstatě společný námět i tendenci. Jejich mladý hrdina opovrhne dobrou existencí v závětří a dobrovolně odchází pracovat na nějakou civilizační výspu, na zapadlou pohraniční vesnici, kde se v nejdůležitější zkoušce jeho života třídí jeho charakter. P. pojímá život jako řadu intenzívních, spalujících prožitků a proměn lidských niter a vztahů. Odtud mocná dramatizace každého hrdinova hnutí, psychologie lámaná ostře do zvratů, silná dějovost. Novela *Zelené obzory* zaujme svým fanatismem práce a hemingwayovskou chutí servat se s životem bez ohledu na výsledek, zatímco novela *Závěj* zdůrazňuje spíše hnutí pudová a sexuální než intelektuální. — Těžiště P. tvorby se v poslední době přesunulo do oblasti filmu, kde je autorem četných námětů a spolu-

autorem scénářů (Hořká láska, Zatoulané dělo, Lidé jako ty, Valčík pro milión, Pouta, Trápení, Zelené obzory, Závrať, Na laně, Naděje aj.).

BIBLIOGRAFIE
Rok života (Pp 1956), Zelené obzory (P 1960, zfilm.), Závěj (Pp 1961).

LITERATURA
M. Suchomel v HD 1963 (Cesty k dospělosti). *dm*

Jiří Procházka

20. 4. 1925 Plzeň

Po maturitě na reálném gymnasiu v Plzni byl r. 1943 pracovně nasazen. První poválečné měsíce byl zaměstnán v plzeňském rozhlase a pak jako loutkoherec u J. Skupy. V l. 1945—50 studoval na Vysoké škole hospodářské a politické a zároveň byl pracovníkem v Náprstkově muzeu. Poté pracoval jako dramaturg kresleného filmu a redaktor armádního rozhlasu. Od r. 1953 je televizním dramaturgem. — Literární činnost začal r. 1945 rozhlasovými pásmy. Je autorem řady rozhlasových her a pásem, rozhlasových a televizních dramatizací (Steinbeck, Fast, Šolochov, Kuzněcov aj.) a spoluautorem scénáře k filmu Handlíři. Libreto k opeře I. Jiráska Svítání napsal podle své hry Svítání nad vodami.

Ve hře *Ohně na horách* se Procházka pokusil spojit drama prostých lidí za Slovenského národního povstání s vylíčením historických událostí, postav (J. Švermа) a co nejúplněji pojatých dějinných souvislostí. Nevyhnul se dokumentárně ilustrativnímu popisu a tezovitosti, dramatickou schopnost však projevil zachycením vývoje několika bezejmenných hrdinů povstání. Také dějiště baladicky laděného dramatu *Svítání nad vodami* umístil P. na Slovensko. Základní situaci, v níž stará vesnice má zmizet ve vodách nové přehrady, rozvíjí záměrně jako podobenství o současném životě. Apriorní konstrukce dramatizuje příběh zvnějšku, cenné je však úsilí pravdivě postihnout životní rozpory a jejich novou povahu a vysledovat příčiny, které někdy lidem brání přijmout nový život a zcela mu uvěřit.

PROVEDENÉ HRY
Ohně na horách (1955), Svítání nad vodami (1957). *jop*

Vladimír Přibský

(vl. jm. Vladimír Řezáč)

20. 1. 1932 Přibyslav

Reálné gymnasium vystudoval v Roudnici nad Labem (maturita 1950), pak pracoval jako skladník, úředník, rekvizitář. Po jednoročním studiu dramaturgie na AMU studoval v l. 1953—57 na Karlově univerzitě historii. Po promoci (1957) působil jako osvětový pracovník v Hradci Králové a Znojmě, r. 1960 jako redaktor Mladého světa. Nyní žije v Praze a věnuje se výhradně literatuře. — Příspěvky, převážně povídky, v Dikobrazu (zde poprvé 1953), Světě v obrazech, Mladé frontě, Květnu, Novém životě, Hostu do domu, Červeném květu, Plameni, Literárních novinách aj. Spolupracuje též s filmem.

Přibského prvotina *Celý den do konce týdne* upozornila na sebe širokým rejstříkem povahopisným, především úsilím vytvořit nekonvenčně viděné dělnické charaktery; autor se orientuje na lidskou kolektivitu jako na nejpevnější oporu při životních katastrofách. V dalších prózách zaostřil P. svou pozornost na životní pocity a problémy nejmladší generace. Zobrazuje momenty, v nichž se odhaluje její schopnost opravdového citu i tvořivého vztahu ke světu *(Jiné léto)*, všímá si jejího úsilí osvobodit se z předsudků a měšťáckých konvencí a uskutečnit vlastní představu života *(Známost s Eliškou)*. Přitom však zůstává u jednoduché podoby protikladů, které svádí v konflikt pomocí vnějších událostí; mladistvou nehotovost první knížky vystřídalo někdy efektní využívání moderních prozaických postupů.

BIBLIOGRAFIE
Celý den do konce týdne (Pp 1960), Známost s Eliškou (P 1963), Jiné léto (Pp 1963). *hh*

Ondřej Přikryl

26. 11. 1862 Výšovice u Prostějova
22. 12. 1936 Prostějov

Studoval na gymnasiu v Olomouci (1881) a na lékařské fakultě v Praze (1886). Od r. 1887 působil jako lékař v Prostějově, kde stál v čele veřejného života, byl zemským poslancem, starostou města, senátorem (za stranu národně demokratickou). První verše otiskl v časopise Šotek roku 1881; přispíval hlavně do Hlasů z Hané. Pseudonymy: Bohuslav Lípa, Prokop Jenčík, Šebíř Gazda; šifry: -l, O. P.

Přikrylova poezie, psaná převážně hanáckým nářečím, navazuje na melodičnost lidové písně, zachycuje lidové zvyky a tance a je prostým výrazem milostného štěstí i hoře; často je však zavalena množstvím národopisných detailů. Obrací se více k minulosti hanáckého kmene než k jeho soudobému životu. V zralé tvorbě přibývá u P. epičnosti a básně tvoří cykly, sjednocené postavou vypravěče. Je tu patrný vliv Heydukův → a Čechův →. V povídkové tvorbě zůstává P. na povrchu skutečné životní problematiky. Nejlépe se mu daří humorná vyprávění drobných příhod, hlavně z klukovských her, záletů a milostných škádlení mládeže, jeho pracím tu však schází hlubší psychologická kresba, pevnější kompozice a vypravěčská kázeň.

BIBLIOGRAFIE

(pokud není uvedeno jinak, jde o díla psaná hanáckým nářečím)

Hanácky pěsničke (Bb 1900), Novy hanácky pěsničke (Bb 1901), Ešče z Hané (Bb 1912), Padesátka z Hané (Bb 1912), Z večera (Bb 1912, spis. jaz.), Haná a Romža (pohádka ve verších, 1914), Chabašči (Bb 1915), Z vojne (Bb 1917), Čase tvrčí než ocel (Bb 1921), Zápise krá'a Ječmínka (B 1921), Slizovy ruže (Bb 1921), Rozmaryn (Bb 1922), Stařeček z Hané (Bb 1922), Meze dětima (Pp 1922), Meze chasó (Pp 1924), Ondřeji a inši obrázke z Hané (Pp 1925), Bévávalo (Pp 1927), Báňa a inši obrázke z Hané (Pp 1927), Prostijovsky pěsničke (Bb 1927), Pod Kosířem (Pp 1928), Dule z hroške (P 1928), Komurka, Stréc Karásek (Pp 1929), Stréc dedektiv a inši řikačke z Hané (Pp 1932), Mhla (Bb 1933), Oklipke (Bb 1934), K ževoto! (Bb 1935), Pruchod do pekel (B 1935), Z kroneke Hané (Bb 1936), Před chropeňském zámkem, Pruchod do pekel, Ječminek repoblekán (tři básně, 1936), Hanácky pěsničke (výbor z básní, 1936). — Historická a memoárová díla (spis. jaz.): Křížová cesta opravy volebního řádu (1903), Několik črt z posledních let města Prostějova (1907), Z bojů o Obchodní a živnostenskou komoru v Olomouci (1927), Úryvky ze zápisků v době válečné (1928), Z těžkých dob Prostějova (1929–30, 4 sv.), Červánky Prostějova (1931, 4 sv.), Z prvních let Č. O. B. v Prostějově (1931).

LITERATURA

K šedesátinám velkého básníka Hané dr. O. P. (1922); W. Ethen (= Š. Kožušníček): O. P. básník a politik (1932, s další literaturou); B. Slavík: O. P. (1932) a v Hanáckém písemnictví (1940). *šv*

Ladislav Ptáček

20. 8. 1908 Nymburk

Po dokončení reálky v Nymburce (1927) a doplňovací maturitě na gymnasiu v Brandýse nad Labem (1928) začal studovat na filosofické fakultě v Praze, ale po roce přešel na medicínu. Z existenčních důvodů studia přerušil (doktorát až 1948). R. 1934 pracoval jako medik v ordinaci Praporů práce, potom měnil příležitostná zaměstnání, psal do různých listů, v l. 1938–45 byl redaktorem v nakladatelství L. Mazáče (redigoval knihovnu soudobé prózy Nová cesta, s J. Seidlem založil hudební edici). Po válce pracoval externě ve státní tiskárně ve Varnsdorfu. Od r. 1948 působil jako lékař v Aši, České Kamenici, Praze, Krumlově, v r. 1960 přišel do Českých Budějovic. — Od roku 1925 přispíval do studentských a regionálních časopisů, v třicátých letech do Rozprav Aventina, Činu, Českého slova, Volné myšlenky, Nových obzorů, Soboty, týdeníku Ahoj (tam texty k písním na nápěvy J. Seidla aj.). Od r. 1930 spolupracoval s rozhlasem (reportážní relace, přednášky, hry Nedokončený dopis, Měsíc lásky aj.).

Širšího ohlasu dosáhla P. tvorba poprvé za okupace. Ve třech rozměrných románech se soustředil na typy vyhraněných jedinců: lékaře v románě z nemocničního prostředí *(Člověk v síti)*, českého inženýra kolonizujícího finskou tundru *(V klopě růži)* a mladého nezaměstnaného intelektuála v příběhu z doby hospodářské krize *(S andělem v náruči)*. — V poválečných pracích dospěl P. k společensky závažnější tematice. V knize reportáží *Na sever od Prahy* využil vlastních dojmů

a postřehů ke generalizujícím psychologickým dedukcím o lidech, kteří po květnu 1945 osídlovali pohraničí. V románě *Druhá stráž*, inspirovaném rovněž osobními zážitky, se na osudech vojáků a důstojníků jednoho pluku, sledovaných od roku 1935 přes okupaci až po osvobození, pokusil o syntetický obraz společenského vývoje. Přes značnou schopnost fabulační, která je patrna v celém P. díle, přes smysl pro dějové napětí nezvládl P. vždy látku kompozičně ani stylisticky a jeho román často přechází v pouhý beletristický komentář historických událostí.

BIBLIOGRAFIE

Boj s vlastní příšerou (R 1927), Městečko sebevrahů (P 1931), Dýka v srdci (D 1932), Hořký chléb (R pro mládež, 1934, pseud. O. M.), Je potrat vraždou? (úvaha, 1934, pseud. Vladimír Rys), Člověk v síti (R 1941), V klopě růži (R 1941), S andělem v náruči (R 1944, 2 sv.), Na sever od Prahy (Rpe 1946), Druhá stráž (R 1955), Město pod stany (P 1957), Komorní kvartet (R 1959).

Karel Ptáčník

27. 8. 1921 Břeclav

Po maturitě na hodonínském gymnasiu (1940) a po absolvování jednoročního kursu obchodní akademie v Brně pracoval jako dělník v ČKD Brno a ve Škodových závodech v Adamově. V l. 1942—45 byl nasazen na práci v Německu, po návratu působil v řadě funkcí na MNV v Bruntále (1946—56). Od r. 1956 žije v Praze. Byl redaktorem časopisu Květen (1956 až 1959), od té doby pracuje v různých funkcích aparátu Svazu čs. spisovatelů.

Po nevýrazných začátcích (básně ve sborníku Mladá Morava, 1940, rozhlasové hry) upozornil na sebe Ptáčník románem *Ročník jedenadvacet*. Zobrazil zde bez falešného heroismu osud skupiny českých chlapců nasazených v Německu na práci a ukázal, jak se z hladových a unavených lidí těžce rodí kolektiv i jak jsou v těchto nepřirozených podmínkách vratké zásady lidskosti. Na Ročník jedenadvacet volně navazují romány *Město na hranici* a *Noc odchází ráno*, polemizující se schematickými a povrchně optimistickými obrazy našeho poválečného vývoje, které zachycovaly osidlování pohraničí a události po únoru 1948. Zpodobil toto období s jeho složitou problematikou, skutečnou drsností a rozporností. P. vede svou polemiku nejen v rovině ideologické, proti kultu osobnosti a jeho průvodním jevům, jež svými důsledky zasáhly do lidských osudů, nýbrž i v rovině umělecké; toto polemické zaostření přivedlo však P. až k určitému přeproblematizování postav (zvláště v románu *Noc odchází ráno*). Přínos P. díla je v pokusu oživit velký epický útvar postihující problematiku současné společnosti v její totalitě a najít způsob, jak zobrazit život jedince na bohatém pozadí politického dění. Svůj román staví na autentickém zážitku, na syrové životní zkušenosti, jeho ústřední otázkou činí odpovědnost člověka vůči kolektivu. Spojuje kronikářské postupy s psychologickými sondami, důraz na detail, ústící místy až do naturalismu, snaží se překlenout snahou o maximální umělecké zobecnění (svědčí o tom druhá verze Města na hranici i autorská práce nad Ročníkem jedenadvacet). P. péče o tvar se projevila výrazně v rozsáhlé povídce *Strach*, která rovněž řeší otázku viny a odpovědnosti jednotlivce vůči kolektivu, a to na osudu německého vojáka bojujícího za druhé světové války na ruské frontě. — V knížkách črt *Od Dunaje na dvě strany* a *Ta maličká, ta je má* ukázal P. schopnost objevovat s čapkovskou lehkostí a vtipem půvab a hlubší smysl drobných událostí každodenního života.

BIBLIOGRAFIE

Ročník jedenadvacet (R 1954, st. cena), Město na hranici (R 1956, přeprac. 1963), Od Dunaje na dvě strany (črty, 1956), Strach (P 1961), Ta maličká, ta je má (črty, 1962), Noc odchází ráno (R 1963, pokrač. Města na hranici). — Provedené hry: Román a já (1961).

LITERATURA

J. Hájek v kn. Literatura a život (1955), V. Stejskal v NŽ 1955 (o Ročníku jedenadvacet); A. Haman v ČLit 1961 (O tzv. „druhé vlně" válečné prózy v naší současné lit.). *dm*

Antonín Jaroslav Puchmajer

7. 1. 1769 Týn nad Vltavou
29. 9. 1820 Praha

Vystudoval gymnasium v Čes. Budějovicích, filosofii a bohosloví v Praze (1797),

kde se seznámil s J. Dobrovským. Byl kaplanem a později farářem na různých místech v Čechách (v Prachaticích, Kamenném Újezdu, Jinonicích, Citolibech), naposledy v Radnici u Plzně (1806 až 1820).

Puchmajer je význačným představitelem počátků naší novodobé poezie a organizátorem „první novočeské školy básnické". Filologicky nadaný a vzdělaný žák a vědecký spolupracovník Dobrovského → (při materiálových pracích na jeho německo-českém slovníku, jehož druhý díl sestavil), sčetlý ve světových a zvláště slovanských literaturách, uvědomoval si živě potřeby obrozující se české literatury, zejména nutnost upevnit její slovesné základy obohacováním básnického jazyka a ujasněním prozodických pravidel. Toto vědomí dávalo jednotnou programovou základnu jeho vlastní tvorbě i tvorbě básnické skupiny, kterou kolem sebe shromáždil (Š. Hněvkovský →, V. Nejedlý →, J. Nejedlý, P. Šedivý →, J. M. Rautenkranc aj., ze Slováků B. Tablic a J. Palkovič). Z prací svých i své družiny vydal v l. 1795—1814 celkem pět almanachů (sv. 1 a 2 s názvem *Sebrání básní a zpěvů*, sv. 3—5 jako *Nové básně*), v jejichž předmluvách teoreticky vyložil Dobrovského prozodickou nauku (sv. 2 a 4) a uveřejnil svou studii O rýmu (sv. 5). Poezie almanachů, v podstatě klasicistického charakteru, usilující o formální dokonalost a snažící se přiblížit úrovni světového básnictví také druhovou rozmanitostí a pěstováním náročných žánrů (ódy, anakreontská lyrika, didaktické básně, balady, historické epos, komické epos atd.), uváděla v život přízvučnou prozódii a založila tradici sylabotónického verše. — P. sám vedle vlastní básnické tvorby překládal z důvodů jazykových velkou váhu i překládání ze slovanských jazyků nebo z jiných literatur prostřednictvím slovanských, zvláště polských převodů. Psal konvenční anakreontskou poezii, drobnou příležitostnou a didaktickou lyriku, pastorální idyly a hlavně ódy, z nichž vedle překladů (M. M. Cheraskova Óda o velebnosti božské) a adaptací (ód Kniaźnina a Karpińského) vynikají vlastenecným cítěním původní Óda na Jana Žižku z Trocnova (sv. 4) a Óda na jazyk český (Hlasatel 1818). Nejosobitější oblastí P. poezie byly lafontainovské bajky podle polských předloh Kniaźnina a Krasického, které zčešťoval lokalizací do domácího prostředí i přiblížením mluvené řeči. Jeho programové úsilí se projevilo i v ostatních překladech (Ch. de Montesquieu, Chrám gnídský, Schillerova Óda na radost, první zpěv Homérovy Iliady), v nichž volba látky odpovídala snaze převádět do češtiny literaturu „vyšších" společenských vrstev a vybroušený verš (zvláště přízvučný hexametr) měl vytvářet předpoklady pro velkou epickou poezii. P. připravoval ze svých básní sbírku *Fialky*, která však za jeho života nevyšla. Z jeho jazykovědných prací měla význam první učebnice ruštiny a mluvnice cikánštiny.

BIBLIOGRAFIE

Uspořádal a částečně vlastními verši vyplnil Sebrání básní a zpěvů (1. sv. 1795, 2. sv. 1797 s úvahou o přízvuku a prozódii české), Nové básně (3. sv. 1798, 4. sv. 1804 s Přídavkem k prozódii české, 5. sv. 1814). — Z odborných prací: Pravopis rusko-český (1805), Lehrgebäude der russischen Sprache (Učebnice ruského jazyka, 1820), Romani Čib, das ist Gramatik und Wörterbuch der Zigeuner Sprache. Dazu als Anhang die Hantýrka oder die čechische Diebssprache (Romani Čib, to jest gramatika a slovník jazyka cikánů, k tomu jako přídavek hantýrka čili český jazyk zlodějů, 1821). — Z překladů: Ch. de Montesquieu, Chrám gnídský (1804); K. ze Šternberka, Pojednání o bylinářství v Čechách (1819); Krátké poučení o hospodářství polním . . . (1817). — Posmrtně: Rýmovník aneb rýmovní slovník (1824, vydal J. V. Sedláček), Nedělní kázání (1825), Sváteční kázání (1826). — Básně A. J. P. vydal V. Nejedlý (1833, 1. sv. Fialky; 2. sv. Chrám gnídský). Sebrané básně v Národní bibliotéce u Kobra (1881). Almanachy (1.—4. sv.) vydal J. Vlček (1917—24).

LITERATURA

J. Máchal: A. P. (1895). J. Vlček v kn. Z dějin (1960, První novočes. škola básnická); M. Szyjkowski v kn. Polská účast v čes. nár. obrození I (1931); J. Mukařovský v Kapitolách z čes. poetiky II (1948, ve studii o Polákově Vznešenosti přírody); J. Bartocha v LF 1881 a J. Král v LF 1893 (oba o překladech z Homéra); J. Hendrich v Sborníku filologickém 1922 (o překladech z Vergilia); K. Horálek v SV 1948—49 (o poetice A. J. P. a jeho školy).

vf

Marie Pujmanová

(rozená Hennerová)
8. 6. 1893 Praha
19. 5. 1958 Praha

Dcera z pražské patricijské rodiny, otec universitní profesor církevního práva, bratr významný neurolog. Dostalo se jí důkladného soukromého vzdělání, na němž se podílel i F. X. Šalda →. V devatenácti letech se poprvé provdala (do Českých Budějovic), za války po ztroskotání manželství žila trvale v Praze a r. 1919 se provdala za Ferdinanda Pujmana (1889 až 1961, tvůrce moderní české operní režie a hudební teoretik). Postavy i dějiště jejího díla spoluurčoval zvlášť silně spisovatelčin život: vedle Prahy zapůsobil Zbiroh (letní pobyty v dětství) a Potštejn v Orlických horách, kam P. jezdila na léto od r. 1921; při cestách po republice poznala zaostalé kraje i Zlín, který se stal modelem Úlů v *Lidech na křižovatce*. Do zahraničí se dostala už v dětství (Alpy, mořské lázně Ahlbeck u Swinnemünde), i později hojně cestovala; před okupací poznala Berlín, Paříž, Amsterdam, Pobaltí a také SSSR (1932), po něm navštívila Bulharsko a opět Polsko a SSSR (studijní cesta k třetímu dílu trilogie), dále Anglii, Číně, Indii aj. — Veřejného života se účastnila už ve dvacátých letech činou publicistikou, od třicátých let se intenzívně exponovala v boji proti nezaměstnanosti a fašismu, po osvobození v mírovém hnutí, ve vedení SČSS aj. — Divadelní referáty, literární kritiky, eseje, reportáže, publicistické stati, prózy a básně tiskla v časopisech a novinách: začínala u Šaldy a Svobodové (Novina, Kmen, Lípa), pak psala do liberální Tribuny, Přítomnosti, Lidových novin a do Českého slova, po r. 1932 stále hojněji do orgánů KSČ a časopisů straně blízkých (Středisko, Tvorba, U-blok, Rudé právo, Haló noviny), za války do Kritického měsíčníku a po osvobození opět do Rudého práva a Tvorby i do Literárních novin, Nového života, Kultury aj. — Pseudonymu užívala jen na začátku literární dráhy (Olga Nerská v Novině). — R. 1953 byla jmenována národní umělkyní.

Marie Pujmanová prošla značným občanským a uměleckým vývojem. Vychována v úctě a lásce k ideálům a kultuře národní minulosti, pochopila záhy, že liberální demokracie není s to rozřešit sociální problémy doby a že jediné skutečné východisko přináší marxistické učení o revoluci a socialismu. Z tohoto poznání vyvodila P. postupně pro sebe důsledky. Na její světonázorový přerod zapůsobila mocně imperialistická válka 1914—18, deziluze let po vyhlášení státní samostatnosti, pak zvláště rok 1932, kdy zblízka poznala hospodářskou krizi (zájezd na Mostecko), srážky dělnictva s buržoazní státní mocí i příklad SSSR, později nebezpečí fašismu a styk s představiteli marxistické kritiky, zejména s B. Václavkem → a s J. Fučíkem →, který ji získal pro spolupráci s Tvorbou a ostatním stranickým tiskem. Světonázorový přerod spolu s procesem dospívání mladých lidí a ideově politického a citového zrání širokých vrstev se stal také základním tématem životního spisovatelského díla P., které se v kontaktu s velkou realistickou literaturou domácí (Němcová →, Benešová →) a světovou (Tolstoj, Flaubert) i s experimenty současné světové prózy (Proust) brzy odpoutalo od vzorů svých začátků (R. Svobodová →); autorka se po letech úporného hledání dotvořila vlastní výrazné, zvláště v psychologii silné moderní metody slovesného zobrazování společenské skutečnosti. Zralou prvotinou *Pod křídly* se autorka loučí s harmonickým světem šťastného dětství, už nenávratně ztraceného, a drásavě disonantními *Povídkami z městského sadu* podává expresionisticky zabarvený obraz rozkladu morálky a rodiny v buržoazní společnosti za války. V obou knihách, tematicky, slohově i jazykově protikladných, autorka zformulovala svůj ideál pokojného mírového života, založeného na lásce a vzájemném porozumění. — Ve dvacátých letech se P. rozmáchla k velké prozaické skladbě o poválečné společnosti, k *Románu školní třídy*, práci však přerušila a usilovala napřed nabýt „pevné půdy pod nohama" světonázorově i umělecky; o jejím zápase svědčí reportážní, publicistická a literárněkritická tvorba, v níž tkvělo tehdy těžiště její činnosti a která měla vedle významu

pro autorčin růst i širší platnost: odhalovala novou podobu moderního měšťáctví, oddělovala v literatuře soustavně trvalé hodnoty od efemerid ap.; literárněkritická činnost vrcholí pak ve třicátých letech a na počátku okupace řadou portrétů a studií (knižní monografie o B. Benešové, studie o K. Světlé, R. Svobodové, K. Čapkovi, V+W aj.). — Pokus o románový „obraz moderních Čech" představuje i *Pacientka doktora Hegla*, příběh individuální vzpoury dcery z „dobré rodiny"; v hrdince vítězí přirozené zdraví a chuť žít nad předsudky třídy, v níž se dívka narodila a vyrostla a s níž se rozchází, hájíc své právo na svobodné mateřství. R. 1932 dochází ve vývoji M. Pujmanové k dovršení „vnitřního přesunu": na prahu třetí vývojové etapy stojí reportáže ze stávkujícího Mostecka a z margecanské trati, „kde se střílelo", i svěží reportážní knížka o SSSR *Pohled do nové země*; r. 1932 zahajuje P. také vlastní práci na *Lidech na křižovatce*, které se po letech intenzívního tvůrčího úsilí stávají výrazem spisovatelčina společenského vyspění a zároveň i klasickým dílem socialistického realismu. Postihují život a cestu proletariátu a levicové inteligence dvacátých a začátku třicátých let, které jsou podmanivě zobrazeny ve své atmosféře, iluzích a poznání, i ve výrazných společenských typech a typických dějích plně přitom individualizovaných. Román je komponován ve dvou kontrapunkticky vedených dějových pásmech a vyniká bohatstvím jazyka i užitím moderních tvárných postupů, zvl. vnitřního monologu, návratných obrazů ap. — Studijní cestu do SSSR k zamýšlenému pokračování Lidí na křižovatce oddálilo bezprostřední ohrožení republiky a Mnichov; jimi je také násilně přervána práce na trilogii. Na historické události i soukromé osudy vzrušené doby reaguje nyní verši; z prózy vychází v tomto období jen *Předtucha*, za okupace aktuální příběh úzkosti o život blízkých lidí. V poezii se básnířka vyznává z horoucí lásky k vlasti, Praze, rodině a dětem *(Zpěvník, Verše mateřské)*, z hledání bláhových mladých let *(Rafael a Satelit)* i z nového jara svého života, jímž bylo osvobození 1945 *(Radost i žal)*. — Závěrečná etapa cesty M. P. přináší velký rozmach spisovatelčiných tvůrčích sil. K básnické a prozaické tvorbě inspirují cesty do Bulharska a Polska *(Slovanský zápisník)*, do Číny *(Čínský úsměv)* a do Indie *(Modré vánoce)*, život v osvobozené vlasti, obdiv, vděčnost a láska k SSSR a touha přispět k obraně míru *(Vyznání lásky, Milióny holubiček)* i zážitky z nemoci (tzv. „nemocné" básně, tištěné zatím časopisecky, novela *Sestra Alena*, obraz socialistické péče o člověka), která v básnířce probudila také dávno už se hlásící obdiv k vědě *(Paní Curieová)*. Básnickou bilanci vlastního žití podala P. v knize veršů o milované Praze (na samém konci života píše ještě *Pražské povídky*, nedokončeno, v rukopise), předtím už se vrátila k vlastnímu mládí a k mládí svých dětí a inspirovala se jimi k prvním dvěma cyklům povídkové knihy *Svítání*, jejíž poslední oddíl konfrontuje život mládeže „včera a dnes". Nejrozsáhlejším poválečným dílem jsou dva svazky trilogie, zahájené *Lidmi na křižovatce*. Ve *Hře s ohněm* ukázala autorka na dramatickém zápase Jiřího Dimitrova v lipském procesu (první dějové pásmo) niterné síly komunismu, jeho nesmírnou morální převahu, která pak spolurozhodla o výsledku války a už na sklonku republiky zapůsobila mocně i na životní přerod velké části inteligence a na její přilnutí k dělnické třídě a její straně (druhé dějové pásmo). V *Životě proti smrti* P. zobrazila poslední etapu politického a ideového zrání nejširších lidových vrstev a inteligence; román je pln iniciativních a statečných dělných lidí, kteří jsou v nejtěžších dobách páteří národního kolektivu; zároveň však autorka usilovala zachytit všechny významné historické události a osobnosti, ale tento tvůrčí záměr se jí nepodařilo plně umělecky realizovat. P. měla odvahu a schopnost vidět po svém, obohatila českou literaturu o několik typů (typ moderního vykořisťovatele, typ matky, obraz nové podoby rodinných vztahů). Ve vědě odhalovala její poezii. Přispěla významně k rozšíření výrazového rejstříku moderní české prózy; do jazyka a slohu románové epiky vnesla jemnou nervnost, básnickou a stručnou dynamickou dikci s intonacemi, melodiemi, „nápěvky řeči", které dlouho unikaly pozornosti literatury. Rozvinula

umění nepřímé psychologické povahokresby.

BIBLIOGRAFIE

Pod křídly (P 1917, pod dívčím jm. Marie Hennerová). Povídky z městského sadu (1920, 1956 rozšíř. vyd.). Pacientka doktora Heg'a (R 1931, zfilm.). Pohled do nové země (Rp 1932). Božena Benešová (E 1935). Lidé na křižovatce (R 1937, st. cena). Zpěvník (Bb 1939). Verše mateřské (Bb 1940). Předtucha (P 1942, zfilm.). Rafael a Satelit (B 1944). Radost i žal (Bb 1945). Slovanský zápisník (Rpe, Bb 1947). Hra s ohněm (R 1948, st. cena). Svítání (Pp 1949). Vyznání lásky (Bb 1949). Milióny holubiček (Bb 1950). Mír chceme, mír (antologie pro mládež, 1950). Život proti smrti (R 1952, st. cena). Stavbačka (P 1954). Čínský úsměv (Bb 1954). Praha (Bb 1954, st. cena). Paní Curieová (B 1957). Zapsáno tužkou (Rpe 1957, zde i Pohled do nové země a prózy Slovanského zápisníku). Modré vánoce (Rpe 1958). — Posmrtně: Sestra Alena (P 1958). Básně (1958, soubor básn. knih bez Paní Curieové). Zpěv o Praze, ten nikdy nedozní (torzo Pražských povídek, 1959). Vyznání a úvahy (výbor z kritického díla, 1959, usp. Zd. Eis). Dílo M. Pujmanové v nakladatelství Čs. spisovatel od roku 1953. — Korespondence: Bedřich Václavek—Marie Pujmanová, příklad spolupráce kritika s autorem (ve sb. Václavkova Olomouc 1960, 1961, v usp. J. Dvořáka).

LITERATURA

M. Blahynka: M. P. (1961, s nejdůležitější literaturou), v NŽ 1958 a v Plameni 1960 (o jejím krit. díle); I. A. Bernštejnová: Tvorčeskij put M. P. (Moskva 1961). F. X. Šalda v KP 10 (1957, o kn. Pod křídly); S. K. Neumann v kn. O umění (1958, o Lidech na křižovatce); B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962); Fr. Buriánek v kn. Průkopníci soc. realismu v čes. próze (1955); M. Suchomel ve sborníku Dokořán (1957, Zápas o skutečnost); J. M. Poročkina ve sborníku Slavjanskije Literatury (1958, o trilogii); L. Doležel v kn. O stylu mod. čes. prózy (1960); J. Dvořák ve sborníku Václavkova Olomouc 1960 (1961, o spolupráci s B. Václavkem). J. Boušková v NR 1948 (o jazykové charakteristice); F. Kautman v NŽ 1951 (o poezii); V. Stejskal v NŽ 1953; smuteční čísla Lit. novin a Kultury 1958. *mb*

Jaroslav Putík

25. 7. 1923 Most

V Praze se začal učit modelářem (roku 1938). Od r. 1940 pracoval v ilegální organizaci komunistické mládeže až do svého zatčení v r. 1942. Byl vězněn v Litoměřicích, Golnově, Berlíně, Landesbergu na Lechu a v koncentračním táboře Dachau. Po válce se stal okresním tajemníkem ČSM v Ústí n. Labem a začal psát do novin. V l. 1946—49 studoval novinářskou fakultu Vysoké školy politické a sociální a pracoval v Lidových novinách. Po vojenské prezenční službě působil od r. 1953 v Literárních novinách, r. 1959 přešel do redakce Tvorby, od r. 1963 do Kulturní tvorby. Články, úvahy, fejetony a reportáže publikoval (také pod značkami jp, -jp-, j.) převážně v Lidových novinách, Literárních novinách, Tvorbě, Kultuře, Plameni, Kulturní tvorbě aj. Spolupracuje také s Čs. rozhlasem a Čs. státním filmem. Procestoval Jugoslávii, SSSR, Švýcarsko, Řecko, Itálii, dále Egypt *(Pod egyptským půlměsícem)* a s Českou filharmonií Nový Zéland, Austrálii, Japonsko, Čínu, Indii a SSSR *(Dálky)*.

Už v Putíkových reportážních cestopisech, v nichž zachytil osobitou atmosféru a rytmus současného života cizích zemí, projevil se jednotící princip autorovy tvorby: intelektualizační tendence, která se chce dobrat podstaty soudobého světa objasňováním jeho základních rozporů. Plně se však uplatnil až v knihách *Svědomí* a *Zeď*, které spolu souvisejí jak položením základní otázky (vnitřní svár osobnosti konfrontovaný s vnějšími společenskými souvislostmi), tak i způsobem řešení (obraz událostí i podstata hlavního konfliktu jsou odhalovány výpovědí jednotlivých postav). Ve Svědomí je tento problém zpodoben pomocí dokumentárního reportážního záznamu skutečné události (přelíčení s americkým atomovým fyzikem Oppenheimerem). V novele Zeď, která zobrazuje průběh vnitřní krize člověka bojujícího po návratu z koncentračního tábora se sebou o vlastní život je dominantou ideový konflikt, svár o hodnotu základních lidských vztahů, záměrně zbavený všeho, co by jej oslabovalo (odtud nesyžetovost, jen obrysová individualizace postav, intelektualizace jejich životních postojů, dialogizovaný vnitřní monolog atd.). V *Indiciích* využil drobných koncentrovaných prozaických útvarů (paradoxní a ironické glosy, lyrického záznamu ap.) k tomu, aby pod nánosem frázovitosti všedního stereotypu objevil skutečnost v její nekonvenční podobě.

BIBLIOGRAFIE

Pod egyptským půlměsícem (Rpe 1957), Den v Československu (Rp 1958), Svědomí (P 1958), Dálky (Rpe 1962), Zeď (P 1962), Indicie (Pp 1963).

LITERATURA

M. Jungmann v LN 1958 (č. 26); J. Opelík v Kultuře 1962 (č. 29, Je cestopis mrtev?, a č. 29); J. Vohryzek v HD 1963. *mch*

Ladislav Quis

7. 2. 1846 Čáslav
1. 9. 1913 Černošice

Studoval gymnasium v Praze (od roku 1857), v Havlíčkově Brodě a v Táboře, kde se účastnil studentského literárního dění (spolek Slavoj, psané časopisy Zora, Lužničan). Právnická studia v Praze zakončil doktorátem r. 1872. Byl činný jako žurnalista krátce v Sabinově Slovanu, od r. 1872 v Národních listech, působil v Umělecké besedě. Od r. 1881 byl dva roky advokátem v Čáslavi, potom řadu let v Přelouči. Sklonek života (od r. 1908) trávil opět v Praze. — Vydal Básnické spisy (1895), Korespondenci (1903) a Spisy (1906—08) Karla Havlíčka, Čelakovského Ohlasy (1898), Erbenovu Kytici (1901), Koubkovu Básníkovu cestu do pekel (1904), Šolcovy Prvosenky (1905), kritické spisy Nerudovy (1907 až 1911) a provázel své edice literárněhistorickými studiemi.

Quis vstoupil do literatury s básníky almanachu Ruch (1868) a Almanachu českého studentstva, přispíval do Lumíru, Květů, Světozoru, Osvěty, Zvonu, Máje aj., působil jako básník, překladatel a kritik. Vedle časových veršů, často všeobecných a rétoricky nadnesených, burcujících národní cit ve jménu ideálu vlasti a svobody, představuje jeho hlavní tvůrčí oblast drobná žánrová epika baladického rázu *(Z ruchu)*. Q. usiloval cílevědomě o formální vytříbenost verše, zejména dbal o rytmickou a strofickou rozmanitost. Hledal podněty u cizích básníků, které hojně překládal, u českých klasiků, které vydával, a v lidové české poezii, zvláště v epice. Z lidových balad a pověstí čerpal prvky charakteristické pro národní ráz tvorby, laskavý humor i nejzdařilejší lidský typ, který ve svém básnickém díle vytvořil, českého Honzu *(Hloupý Honza)*. Důležitou knihou zůstávají Q. vzpomínky na národní a kulturní dění od padesátých do sedmdesátých let, charakterizující úsilí ruchovské generace a přibližující osobnost Nerudovu.

BIBLIOGRAFIE

Z ruchu (Bb 1872), Hloupý Honza (Bb 1880), Balady (Bb 1883), Třešně (Bb 1884), Písničky (Bb 1887), Epigramy (1897), Kniha vzpomínek I—II (1902). — Z překladů: Balady Goethovy (1879), Schiller, Marie Stuartovna (1891), A. V. Kolcov, Básně (1892), Goethe, Ifigenie v Tauridě (1894), Staroskotské balady (1900), Kleist, Rozbitý džbán (1910).

LITERATURA

F. A. Šubert v Almanachu České akademie (1914); J. S. Machar v kn. V poledne (1928); J. Šebesta ve sborníku k šedesátinám J. Vlčka (Z dějin české literatury, 1920); K. Polák: Quisův překlad Fausta ve Sborníku věnovaném J. Jankovi (1939). A. Pražák ve Zvonu 1905—06; J. Vlček v Lumíru 1905—06; K. Hyršlová a H. Siebenschein v ČMF 1954 (o překladu 2. dílu Fausta). *mp*

R

Jan z Rabštejna

1437
1473 Budín

Vyšehradský probošt a diplomat ve službách krále Jiřího, po r. 1470 uherského krále Matyáše. Pocházel z vladycké rodiny, od krále Jiřího byl r. 1463 povýšen do panského stavu. Studoval církevní právo v Bologni a v Pavii. Třebaže katolík, stal se důvěrníkem krále Jiřího a vedl r. 1459 a 1462 jeho poselstvo k papeži. Snažil se zachovat věrnost králi i za jeho pozdějších sporů s katolickým panstvem a teprve r. 1470 pod hrozbou církevní klatby přešel na stranu králových nepřátel.

Za italských studií se stal R. vyznavačem humanismu a po celý život zůstal obdivovatelem antických klasiků a sběratelem rukopisů jejich děl. Vytvořil první původní humanistické dílo v české literatuře, latinsky psaný *Dialogus* (1469). Je to fiktivní rozmluva tří katolických šlechticů s autorem, zasazená do rámce listu, jehož adresátem je italský právník a autorův učitel Giovanni Grassi. Předmětem rozmluvy je otázka oprávněnosti odboje katolického panstva proti králi Jiřímu a jejím smyslem obhajoba autorova neutrálního stanoviska před italskými přáteli.

EDICE A LITERATURA

Dialogus J. z R., vyd. B. Ryba (1946, s překl. F. Palackého). *ep*

Rada zhovadilých zvieťat a ptactva k člověku

Didaktická skladba, poprvé tištěná 1528, v níž se střídají prozaické partie s veršovanými. Je rozdělena do tří částí, v prvé radí čtvernožci, v druhé ptáci a ve třetí hmyz. Bývá připisována plzeňskému tiskaři, spisovateli a vydavateli Janu Mantuanu Fenclovi. Zatímco prozaické partie, plné teologické učenosti, citátů z antických autorů atd., jsou značně suchopárné, veršované části jsou psány svěže a vtipně, nešetří lidovými obraty, zvukovými hříčkami, humorem a ironií. Patrně prozaické a veršované partie nevznikly současně a neměly téhož autora. Památka je cenným dobovým svědectvím i po stránce sociálně politické tím, že vyjadřuje soucit s utlačovanými ve městě i na venkově, třebaže se nestaví na jejich stranu naprosto jednoznačně.

EDICE A LITERATURA

V. Flajšhans, Josefa Dobrovského vydání Rady zvířat a Fenclova Rada zhovadilých zvířat (1942). – V. Machek v LF 1938; Z. Tichá v LF 1963. *zt*

Vladimír Raffel

30. 8. 1898 Votice

Studoval v Praze gymnasium a lékařskou fakultu, od poloviny dvacátých let působil jako lékař v Praze. Debutoval pod pseud. Karel Nešeda v Červnu a Cestě, psal do

Rudého práva a Proletkultu hlavně odborné politické a sociologické články a do Hosta literární referáty. Svých šest prozaických knih vydal během čtyř let, pak se definitivně odmlčel.

Raffelovy povídky, i při rychlém střídání prostředí a charakterů formálně sevřené a krátké, mají společné základní rysy: jsou zaujaty moderní technikou (náměty čerpají nejčastěji z atraktivního prostředí nejmodernějších továren, vynálezů, filmových ateliérů) a jejich děj si většinou libuje v překvapivých obratech a v utopii až absurdní. Jsou vědomě protisentimentální, R. se u svých hrdinů vyhýbá citu i psychologii. Lásku redukuje na pohlavní pud a soudí, že tělesné vyžití stačí dát lidskému životu smysl. Takové pojetí života a světa se v R. tvorbě, počínaje jeho prvotinou, stupňovalo, až vyvrcholilo v *Prapovídkách,* kde autor hledal v moderních lidech to, co je spojuje s pračlověkem: pudovost a živočišnost. Utopický námět má jediný R. román *Obchodník sympatiemi.*

BIBLIOGRAFIE

Elektrické povídky (1927), Tělové povídky (1928), Patetické povídky (1928), Taneční povídky (1928), Obchodník sympatiemi (R 1929), Prapovídky (1930).

LITERATURA

M. Rutte v kn. Doba a hlasy (1929); K. Sezima v kn. Masky a modely (1930); F. Götz v kn. Básnický dnešek (1931); F. X. Šalda v ŠZáp 1930—31 (Pohled na nejmladší prózu čes. — o Prapovídkách). *sj*

František Rachlík

16. 9. 1904 Nymburk

Navštěvoval reálku v rodišti (1915—20), přerušil studia ze zdravotních důvodů a maturoval zde jako privatista (1924). Po vojenské službě studoval na pražské filosofické fakultě filosofii, dějiny umění a estetiku a zároveň absolvoval (1927—29) kurs pro knihovníky. R. 1932 odešel ze studií a zastával různá místa (1934 vedoucí prádelny, 1935—37 úředník, 1937 až 1939 tajemník nakl. Melantrich, 1939 až 1940 bez zaměstnání, 1941—45 úředník), v l. 1945—50 byl šéfredaktorem vydavatelstva ministerstva informací, 1950 až 1954 dramaturgem Divadla čs. filmu a současně uměleckým vedoucím (s J. Werichem →) Divadla v Karlíně. Od roku 1954 žije jako spisovatel z povolání.

Rachlík píše prózu a dramata, jen příležitostný ráz mají jeho studie z kulturní historie a dějin umění. Ve dvojici humoristických knih, z jeho tvorby nejznámějších, *Pozdrav pámbu, pane Randák* a *I dejž to pámbu, holenkové,* vypravuje rozmarné příhody a životní zkušenosti, kreslí, ne bez vlivu Haškova → Švejka, osobité venkovské figurky, avšak bez větší umělecké náročnosti. Komičnost hlavní postavy má zdůrazňovat R. jazykový výraz, v němž se leckde nevyhnul vulgárnosti. — Velkou hereckou postavu Jindřicha Mošny a celé společenské, kulturní a politické ovzduší, v němž populární komik vyrůstal a tvořil, oživil R. v románu *Komedie plná lásky;* o Žižkovi a začátcích husitského hnutí napsal široké románové pásmo *Hodina předjitřní,* když podobnou látku již dříve zpracoval pro jeviště. Jako dramatik debutoval R. scénicky účinnou, kritikou i obecenstvem hojně diskutovanou hrou *Kulový král* s ústřední postavou profesionálního zločince.

BIBLIOGRAFIE

Jiří Melantrich Rožďalovický z Aventýnu (studie, 1930), Pozdrav pámbu, pane Randák (R 1940), I dejž to pámbu, holenkové (R 1940), Balty (bajky, 4 sv. 1943, 1944, 1945, 1946), Kulový král (D 1948, i prem.), Cézanne: Odpovím vám obrazy (studie, 1948), Hodina předjitřní (D 1950, prem. 1949 pod názv. Žižka), Myška na dole (Rpe 1950), Rabas — Píseň míru (text k obraz. publikaci, 1950), Pro slovo a chléb (Pp 1951), Jediná láska (R 1954), Komedie plná lásky (R 1954), Národní umělec Václav Špála (studie, 1955), Československo (text k obraz. publikaci, 1958), Hodina předjitřní (R 1958), Záměny (Pp 1963). — Provedené hry a úpravy: Ani ryba, ani rak (1950, s hud. a písněmi J. Červeného), Nebe na zemi (1950, s J. Werichem, s hud. J. Ježka a V. Trojana), Prodaná země (1952, s T. Balkem), Paní Marjánka, matka pluku (úprava Tylovy hry, 1952, s J. Frejkou), Tři doby pana Randáka (1959, s J. Červeným).

LITERATURA

J. Träger v NŽ 1954; diskuse v Tvorbě a v HD 1955.

A. M. Píša | Jiří Pištora | Josef V. Pleva

Alexej Pludek | Zdeněk Pluhař | Jaroslav Pokorný

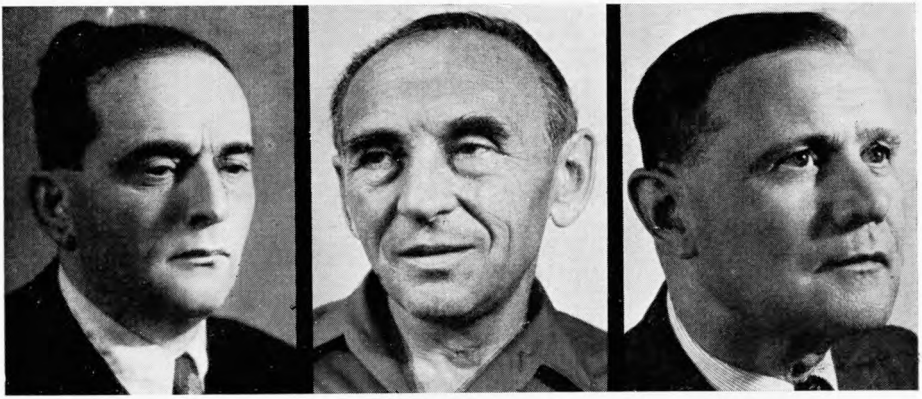

Karel Poláček | Bohumír Polách | Bohumil Polan

Ilja Prachař

Albert Pražák

Gabriela Preissová

Jan Procházka

Vladimír Přibský

Ladislav Ptáček

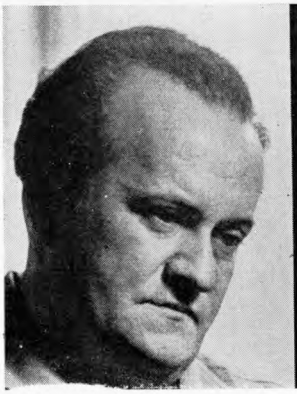

Karel Ptáčník

Marie Pujmanová

Jaroslav Putík

Karel Václav Rais

4. 1. 1859 Lázně Bělohrad
8. 7. 1926 Praha

Syn drobného rolníka a tkalce, vystudoval učitelský ústav v Jičíně (1873—77). Učil v Trhové Kamenici (1877—82), v Hlinsku (1882—87), kde se spřátelil s B. Adámkem →, a od r. 1887 v Praze, kde v letech 1899—1919 působil jako ředitel měšťanské školy na Vinohradech. Za pražského pobytu se přátelsky stýkal především s A. Jiráskem →, Z. Wintrem →, M. A. Šimáčkem →, J. V. Sládkem →, I. Herrmannem →, J. Thomayerem →. Od počátku provázela jeho učitelské povolání vedle literární práce i činnost osvětová. — Přispíval do Šotka, Palečka, Humoristických listů, Ruchu, Vesny, Květů, Světozoru, Zlaté Prahy, Osvěty, Zvonu, Národních listů (zde 1885 první próza Vlasaři), dále do Posla z východních Čech (1879), Chrudimských novin, do časopisů pro mládež Budečská zahrada (od roku 1878), Naší mládeži, Jarý věk. — V letech 1902—26 spoluredigoval Zvon.

Raisovy literární prvotiny, drobná epika a lyrika buď zaměření satirického *(Trny)*, buď s náměty z venkovského prostředí (Kmotr Hrouda, písmák), šly umělecky ve stopách Nerudových → a Sv. Čecha →. Teprve v polovině osmdesátých let se R. přiklonil k próze, v níž lépe vyjádřil svůj prohlubující se analytický pohled na skutečnost. Stal se tak vedle A. Staška →, T. Novákové → a A. Jiráska → jedním z tvůrců naší realistické prózy z konce 19. století, která se snažila pravdivě postihnout konflikty soudobého života a přispět k jeho ozdravění. — R. soustředil pozornost hlavně na život venkovského lidu v rodném Podkrkonoší a na Českomoravské vysočině, kde prožil deset let. Chtěl o něm povědět „věrnou pravdu". V četných povídkách kreslil osudy, povahy a vztahy lidí, neblaze ovlivněné nadvládou peněz a touhou po pozlátku panštějšího živobytí. Vytvářel leckde až otřesné obrazy tvrdosti, lakoty, sobectví a bezcitnosti *(Výminkáři, Lopota, Rodiče a děti)* nebo ztroskotaných snů a nadějí *(Paničkou, Na lepším)*. Všímal si však také egoismu pramenícího z rozličných lidských slabostí, zaslepeností, vášní a pobloudení *(Potměchuť, Stehle, Sirotek)*. Kritická linie jeho tvorby vyvrcholila v románu *Kalibův zločin*. Psychologicky přesvědčivě vylíčená tragédie rozvráceného manželství tu byla předvedena jako důsledek společenských poměrů, neboť jde o příběh, v němž řadu lidí vehnala do zkázy právě touha po majetku. — Protipólem kritického pohledu byla u R. snaha ztělesnit nejvyšší hodnoty lidského a národního soužití postavou nesobeckého člověka, který by byl schopen odporovat společenskému zlu a aktivně se podílet na vytváření lepšího života. Takového hrdinu hledal R. opět v prostředí horského venkova, a vyzdvihoval vysoké morální kvality, dobrotu srdce a přirozené vroucí vlastenectví prostého lidu *(Horské kořeny)*. Zároveň oslavil nezištnou práci drobné inteligence, lidu oddaně sloužící, a to v románech *Zapadlí vlastenci* (z doby obrození) a *Západ* (ze současnosti). V obou zdůraznil družné společenství vesnického kolektivu se skromnými pracovníky z řad učitelů a kněží, neboť v obětavé lidovýchovné práci vzdělanců spatřoval R. jejich nejvlastnější poslání a prostředek k překonání palčivých společenských rozporů. Základní záměr vedl ho v těchto dílech až k jisté idealizaci skutečnosti a lidských vztahů. — V závěrečném tvůrčím období (kolem první světové války) zaujala R. otázka národnostní. V románu *O ztraceném ševci* vylíčil osud drobného řemeslníka z pohraničí, dlouho a statečně odolávajícího poněmčení i lidskému ponižování, a vyjádřil víru, že z paměti národa nemůže vymizet ani nejmenší z jeho příslušníků; složitost národnostních a sociálních poměrů v Podkrkonoší koncem 19. stol. zobrazil scénami silného psychologického napětí. — Jako celek přineslo R. dílo do české prózy bohaté a mnohostranné zpodobení života v českých horských krajích na přelomu století. Obsáhlo množství dobových i obecně lidských problémů: poměr rodičů a dětí i širší vztahy rodinné a pospolité, rozrušované peněžní morálkou, konflikty dané pronikáním forem městského života na vesnici, postavení jedince v kolektivu i jeho vztah k národnímu celku. Uměním charakteristiky, hlavně

pomocí detailního popisu a dialogu, vytvořil R. galerii typických a přitom individuálně odlišených postav, vystihl příznačnou, ale u jednotlivců osobitě odstíněnou mentalitu venkova i maloměsta. Jeho próza přináší často přesné psychologické studie člověka v jeho prostředí. Zejména ke starým lidem se R. obrací s porozuměním, v soucitu s jejich často trpkým údělem a v obdivu k jejich životní moudrosti. Konečně líčením přírody dal naší literatuře obraz české pohorské krajiny s jejími krásami a zvláštnostmi a upozornil na ni výtvarné umělce (A. Slavíčka, F. Kavána aj.). R. spisovatelský profil dokreslují verše a próza pro mládež. Byl jedním z prvních autorů, který se této tvorbě záměrně a soustavně věnoval, veden k tomu svým pedagogickým zájmem. Snažil se vštípit mladým lidem lásku k národu, zájem o jeho dějiny a pěstovat v nich smysl pro ušlechtilé a vlídné lidské vztahy. Řada těchto prací však dnes už zastarala pro náboženské prvky a sentimentální nádech.

BIBLIOGRAFIE

Trny (epigramy, 1880, pseud. Prokop Bodlák), V. B. Třebízský (životopis. studie, 1885), J. Arbes (životopis. studie, 1886), Výminkáři (Pp 1891), Horské kořeny (Pp 1892), Potměchuť (Pp 1892), Rodiče a děti (Pp 1893), Zapadlí vlastenci (R 1894), Kalibův zločin (R 1895), Lopota (Pp 1895), Za světem (Pp 1896), Pantáta Bezoušek (R 1897), Půlpáni (Pp 1898), Mezi lidmi (Pp 1898), Západ (R 1898), K. J. Erben (studie, 1899), F. L. Čelakovský (přednáška, 1899), Paničkou (P 1900), Na lepším (P 1901), Sirotek (P 1903), Stehle (P 1905), Káča a jiné obrázky (Pp 1906), Královským hradem pražským (P 1907), O Sv. Čechovi (studie, 1910), Z domova (Bb 1912), Trochu vřesu (Pp 1919), O ztraceném ševci I—II (R 1920; 2. pozměněné vyd. 1924, 1926; 3. přeprac. vyd. 1929—30), Ze vzpomínek (I 1922, II 1926, III 1930, IV 1932). — Spisy pro mládež: Listy z české kroniky (verš. obrázky, 1880), První květy (Bb 1881), V září minulosti (Bb 1881), Doma I—II (Bb 1883, 1884, 2. vyd. rozšíř. o pov. a vzpom. 1903), České pohádky o Kristu Pánu (Bb 1884, 2. přeprac. vyd. 1915), Vzkaz vlastenecké (Pp a Bb 1883), Obrázky veršem (1886), Obrázky od nás (Bb 1886), Po vlasti (Bb 1888), Ze srdce k srdcím (Pp 1888), Zlaté chvilky (Bb 1888), Povídky ze starých hradů (1888), Dárek maličkým (Bb 1889), Dětský ráj (Bb 1889), Když slunečko svítí (Bb 1889), Povídky o českých umělcích (1891), Z kroniky I—II (dějepisné obrázky, 1892), Z naší kroniky (Pp 1892, téhož roku 2. rozšíř. vyd.), Nová sbírka slovanských pohádek a pověstí (1894), Třešně (Bb 1896), Jak hráli o krále Václavu (P 1896), Veselý svět (Bb 1897), Pod modrým nebem (Bb 1897), Čtení o Karlu Havlíčkovi a V. B. Třebízském (1902), Pod Zvičinou (Bb a Pp 1906), Vodník pod skalou vyšehradskou (P 1922), Poslední léto (P 1924), Cesta k domovu (Bb a Pp 1925), Na slunci (Bb a Pp 1925). Autorem připravené Spisy v Unii v l. 1909–34 (26 sv.), v l. 1901—25 vydal R. své spisy pro mládež (10 sv.). Korespondence: z dopisů A. Kašparovi (M. Hýsek, Čtvrtky 1935), A. Jiráskovi (Var 1948), B. Adámkovi (ČLit 1956): K. V. Rais—Sv. Čech, výběr z listů přátel (1959); Dopisy K. V. Raise s F. Kavanem (1949, připr. M. Mišková-Raisová); vybrané dopisy K. V. Raise a M. Alše (sbor. Lázně Bělohrad, 1959, připr. E. Svoboda), dopisy týkající se zejména práce na Ztraceném ševci ČLit 1960 (připr. J. Moravec a A. Boháč).

LITERATURA

K. V. R., Studie, vzpomínky a dokumenty (1959). F. X. Šalda v KP 1 (1949, o Horských kořenech), KP 2 (1950, o Zapadlých vlastencích), KP 3 (1950, o Pantátovi Bezouškovi), KP 4 (1951, o Půlpánech); J. Štefánek v dosl. k Západu (1950) a k Vybr. spisům (1959—63); V. Rzounek a M. Pohorský v dosl. k Zapadlým vlastencům (1951 a 1956); K. Polák v dosl. k Západu (1955). J. Janáčková v ČLit 1958. *mř*

Vojtěch Rakous

(vl. jm. Albert Österreicher))

8. 12. 1862 Brázdim u St. Boleslavi

8. 8. 1935 Praha

Pocházel z rodiny židovského chalupníka. Byl zprvu příručím v obchodě s obuví, později si otevřel v Praze-Libni vlastní obchod. Od poloviny osmdesátých let pracoval v českožidovském hnutí a působil zejména mezi příslušníky židovské obce v Chebu a v Poděbradech, kde trávil dovolené. — Samouk objevený J. Herbenem → debutoval r. 1885 v Palečku, do českobrodských Našich listů psal drobné črty, ovlivněné četbou Tyla → a Světlé →. Pozdější realistické práce publikované v Čase, Rozvoji, Kalendáři českožidovském, Národních listech aj. jsou ovládány ideami českožidovského hnutí.

V drobných humoristických prózách pozoruje Rakous jemným, sociálně cítícím pohledem, plným sympatií k zproletarizovaným židovským i křesťanským vrstvám, všední příběhy židovského obyvatelstva středního Polabí, jejich splývání s českým prostředím a drobné rozpory mezi jejich životem a dogmatickými náboženskými předpisy. Mnohde přechází R. próza až v politickou satiru, v sociologii česko-

židovského venkova a ojediněle i v zachycení tragické minulosti židovského národa (*Na rozcestí*).

BIBLIOGRAFIE

Vojkovičtí a přespolní (Pp 1910, v dalších vyd. rozšiřováno, až defin. 1923—25 ve 3 sv.), Na rozcestí (P 1914), Modche a Rézi (D 1926, zfilm.).

LITERATURA

F. Dlouhán, V. R. (1935). M. Hýsek v Kalendáři českožidovském na r. 1934—35; J. Rumler v předml. ke kn. Modche a Rézi a jiné příběhy (1958). *dh*

Rakovnická vánoční hra

Česká dramatická skladba z osmdesátých let 17. století, vzniklá v jezuitské koleji v Chlumku u Luže. (Je nazývána podle místa, kde byl objeven její jediný rukopis.) Hra vychází z tradice vánočních scén (pastýřské a klanění tří králů), které spojuje a přetváří tím, že se osoby pastýřů, jejich vzájemné vztahy i životní prostředí stávají v první části hry alegorií Starého zákona; druhá část hry, obsahující Kristovo narození a tříkrálovou scénu, je alegorií Nového zákona. Toto alegorizování svědčí o tom, že skladatelem hry byl duchovní vzdělanec. Do domácích vánočních scén vložil i prvky dobového pastýřského idylismu pramenícího z Vergiliových Bukolik; byl obeznámen též se současnými snahami o rozvoj české poezie (V. J. Rosa → aj.). Pro společenské zaměření hry, která počítala s lidovým obecenstvem, je příznačná scéna sporu mezi pastýři a králi o to, komu se Kristus narodil; do pastýřského idylismu je tu vnesen vyhraněný prvek sociálního střetnutí. Spor se řeší smírně ve smyslu učení o rovnosti lidí před bohem, avšak autor v něm zřetelně straní chudině (využil toho E. F. Burian při své adaptaci skladby ve Vánočních hrách českého lidu, 1946). Od ostatních českých pololidových dramat 17. stol., k nimž sama náleží (interludia, např. Kocmánkova →, Komedie o turecký vojně, Komedie o vzkříšení Páně J. Khintzera Přibyslavského aj.), liší se Rakovnická vánoční hra vyspělostí uměleckého ztvárnění, které ji staví na přední místo mezi veršovanými skladbami 2. poloviny 17. stol.

EDICE A LITERATURA

Vyd. J. Hrabák v kn. Lidové drama pobělohorské (1951). — S. Souček: Rakovnická vánoční hra (1929). *jh*

Arnošt Ráž

20. 2. 1884 Slavětín u Loun
20. 1. 1925 sanatorium na Pleši u Dobříše

Strýc Konstantina Biebla →. V Praze studoval na gymnasiu (maturita 1902) a v l. 1902—08 na právnické fakultě (doktorát 1908). Potom byl praktikantem u soudu v Praze. První světové války se zúčastnil jako důstojník zásobovacího sboru na Balkáně (Albánie, Bosna, Černá Hora). Od r. 1920 měl vlastní advokátní kancelář v Praze, s klientelou převážně dělnickou. Zemřel na tuberkulózu, kterou si přinesl z války — Publikoval v časopisech Moderní život (debut 1903), Besedy Času, Zvon, Červen, Host, Sever a východ, Národní osvobození, Rudé právo aj., ve Studentském almanachu 1904 a Sborníku Literární skupiny. Počátkem století byl členem spolku Syrinx, roku 1921 spoluzakládal brněnskou Literární skupinu.

Rážovo básnické dílo, nevelké rozsahem, zapůsobilo na českou poválečnou poezii hlavně básněmi shrnutými pak do knihy *Cesta k lidem*. Byly-li první dvě sbírky ještě příliš poplatné soudobé dekadenci a zůstala-li sbírka milostné lyriky Kniha o bloudění, odvrhující dekadentní pózy a už plná napětí své doby, nevydaným torzem, vyrostla z R. válečné zkušenosti subtilní, výrazově precizní poezie lásky k životu a bratrství prostých lidí; z ní zapůsobila zvláště skladba Betlém (pův. v Neumannově Červnu 1919), která ještě s několika dalšími R. básněmi „je opravdovým datem ve vývoji moderní české poezie" (Šalda). R. byl přítelem a rádcem mladých básníků a v mnohém předznamenal poezii nejen Wolkrovu → a Bieblovu →, nýbrž vůbec proletářskou poezii z počátku dvacátých let. — Už od mládí se R. věnoval výtvarnému umění, především kresbě a grafice (známé jsou též R. dřevoryty k básním A. M. Píši, B. Vlčka,

K. Hádka a některé i z Neumannova Června).

BIBLIOGRAFIE

Intimní tragédie (Bb 1903), Byly večery (Bb 1904), Cesta k lidem (Bb 1923, s K. Bieblem). Výbory: Básně (1930, usp. K. Biebl, s předml. F. X. Šaldy), Cesta k lidem (1957, usp. Z. K. Slabý).

LITERATURA

F. X. Šalda v předml. k Básním (1930); Z. K. Slabý v předml. ke kn. Cesta k lidem (1957); O. Bartoš v kn. Lounsko v díle K. Konráda a K. Biebla (1960). *vš*

Stanislav Reiniš

22. 4. 1879 Nový Knín u Dobříše
2. 2. 1955 Jiloviště u Prahy

Pocházel z drobné obchodnické a železničářské rodiny. Studoval v Praze na učitelském ústavě (do r. 1899) a učil pak na školách v Řevnicích a v Praze. — Literárně vystoupil v dvacátých letech jako fejetonista Národní politiky.

Obliby i literárního významu dosáhl Reiniš jako autor povídek a obsáhlejších próz, založených na pozorování přírody a dobré znalosti života zvířat. Projevoval v nich smysl pro zachycení krás přírody, přírodními vědami orientovaný světový názor a nevtíravou výchovnou tendenci.

BIBLIOGRAFIE

Z čarovné přírody (Pp 1924), Kouzlo jara (P 1925), Loveův svět (Pp 1925), Na lov (Pp 1925), Z lovů na Slovensku (Pp 1926), Listy z niv a hájů (Pp 1927), Zlatá rybka a jiné příběhy (Pp 1927), U táborového ohně (P 1928), Odvážný stopař Rigo a různé příběhy (Pp 1928), Příhody fořta Sukovce (P 1929), Z tajů brdských chlumů (Pp 1929), Poslední výstřely (Pp 1929), Román bludné divočiny (R 1931), Bělohlav, král Šumavy (R 1932), Raf a Dingo a jiné příběhy (1932), Alik hrdina (R 1934), Listy z přírody pro měšťanské školy (učebnice přírodopisu a přírodozpytu, 5 sv., s F. Holíkem a Ant. Sturmem, 1934—37), Na lov (Pp 1935), Poustevnice z Humenské (R 1935), Zelený prach (Pp 1936), Ze světa divočiny (Pp 1937), Černý běs (R 1938), Vydra z Černé tůně (R 1939), Nepřítel (R 1941), Zbujník (R 1946). *jm*

Václav Renč

28. 11. 1911 Vodochody u Roudnice n. L.

V Praze studoval na reálce a maturoval na klasickém gymnasiu (1930), studia na filosofické fakultě Karlovy university ukončil doktorátem 1936. V l. 1933—36 byl propagačním redaktorem Svazu knihkupců a nakladatelů ČSR a redakčním tajemníkem časopisu Rozhledy, potom nakladatelským redaktorem v Novině. Od r. 1942 pracoval jako spisovatel z povolání. Za první republiky vystupoval jako stoupenec ruralismu na krajní pravici, nevyhýbaje se ve své publicistice přímým útokům na pokrokové spisovatele (Čapek). V sezóně 1945—46 byl dramaturgem olomouckého divadla, 1947—48 lektorem a režisérem v tehdejším Národním divadle v Brně. Dnes je dramaturgem v operetě Divadla Oldřicha Stibora v Olomouci. — Verše, stati, recenze, překlady ve Studentském časopisu (zde poprvé 1927 pod pseudonymem Jarka Štít), Hostu, Signálu, Akordu, Rozhledech, Lumíru, Kvartu, Poezii, Obnově, Řádu (který 1940—44 spoluredigoval) aj., též pod šiframi Rč, Rn. Napsal též několik rozhlasových her a dramatizací, podílel se scenáristicky na několika loutkových a kreslených filmech.

Ve své katolicky orientované reflexivní lyrice, ovlivněné O. Březinou → a R. M. Rilkem, usiloval Renč o tvarovou čistotu, vzdálen však přitom formálním i myšlenkovým výbojům moderní české lyriky 20. století. — Životnější jsou R. dramata, moderní morality, v nichž historické náměty tvoří jen půdorys k řešení nadčasových otázek. Důrazem na formální stránku díla se vyznačují i R. překlady z němčiny (R. M. Rilke, E. Glaeser), francouzštiny (G. Duhamel, F. Bérence, M. Maeterlinck), italštiny (S. Benelli), vlámštiny (G. Walschap) aj. i úpravy a modernizace dramat Hebbelových, Schillerových, Goethových, Hauptmannových, Nestroyových aj.

BIBLIOGRAFIE

Jitření (Bb 1933), Studánky (Bb 1935), Sedmihradská zem (Bb 1937), Vinný lis (Bb 1938), Trojzpěvy (Bb 1940, přeprac. 1948), Julius Zeyer (studie, 1941), Marnotratný syn (D 1942), Císařův mim (D 1944, i prem.), Barbora Celská (D 1944, přeprac. s názvem Černý milenec 1947), Perníková chaloupka (B pro děti, 1944), Komedie z kornoutu (D 1944, podle Nestroye), Zahrajem si na chvilenku (B pro děti, 1947). — Z překladů: J. Green, Vzpoura Adriany Mesuratové (1932), J. Maritain, Umění a scholastika (1933); J. Schlumberger, Svatý Sa-

turnin (1935); F. Bérence, Raffael (1936), Lucrezia Borgia (1938); M. Maeterlinck, Přesýpací hodiny (1937); R. M. Rilke, Sonety Orfeovi (1937); F. Hebbel, Gygův prsten (1942), Dcera lazebníkova (1943); F. Schiller, Marie Stuartovna (1944), Valdštýn (1944); A. Mickiewicz, Básně z Východu (1947).

LITERATURA

K. Bondálek v Listu Sdružení moravských spisovatelů 1947—48 (Od Barbory Celské k Černému milenci). *fk*

Magdaléna Dobromila Rettigová

31. 1. 1785 Všeradice na Hořovicku
5. 8. 1845 Litomyšl

Dcera panského úředníka, do školy chodila v Plzni; po otcově smrti přišla s matkou do Prahy a r. 1807 se provdala za soudního úředníka a spisovatele J. A. Rettiga (1774—1844), s nímž žila na různých místech v Čechách, od r. 1834 v Litomyšli. — Přispívala do Časopisu Českého muzea, Květů, České včely, Věnce, Poutníka slovanského, Dobroslava. Autorka nevýrazných sentimentálních povídek a praktických příruček pro hospodyně s výchovnými předmluvami; nejznámější se stala svou *Domácí kuchařkou.* Působila buditelsky mezi ženami české měšťanské společnosti, zejména ve čtyřicátých letech v Litomyšli. V této podobě ji učinil hrdinkou stejnojmenné divadelní hry A. Jirásek.

BIBLIOGRAFIE

Arnošt a Bělinka (P 1820), Mařenčin košíček (Pp I—II, 1821 a 1822), Věneček pro dcerky vlastenské (Pp 1825), Domácí kuchařka (1826 a v mnoha dalších vyd.), Bílá růže (D 1827), Chudobičky (Pp 1827), Narcisky. Sbírka historického a mravného obsahu k ponaučení i obveselení (Pp 1834), Kvítí májové (Pp 1835), Jaroslav a Terinka (P 1841), Koš. Masopustní žert (D 1846). Přeložila a adaptovala z A. Kotzebua Příběhové pro dcerky české a moravské (1828). — Bibliografie v kn. F. Autraty.

LITERATURA

M. D. Rettigová: Životopis mládí M. D. R. (příl. čas. Od trstenické stezky 1938—39, z něm. rukopisu přel. M. Planičková); F. Autrata: M. D. R. (1948, s bibliografií). K. Sabina ve Vybraných spisech II (1912); Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1953). J. Fučík v kn. B. Němcová bojující (1940, též ve Třech studiích, 1947). *mř*

Jan Rokycana

před 1397 Rokycany
1471 Praha

Husitský politik a kazatel, syn kováře, vystudoval na pražské universitě, kde získal r. 1415 hodnost bakaláře a 1430 mistra svobodných umění; r. 1424 byl vysvěcen na kněze. Již za studií vyznával Husovo → učení, později byl žákem a pomocníkem Jakoubka ze Stříbra →; ještě za jeho života byl ustanoven správcem duchovenstva podobojí (1427), po jeho smrti (1429) se stal hlavou umírněných kališníků. Vážnosti a obliby dosáhl kázáními v Týnském chrámu i jako diplomat na basilejském koncilu, kde byl v čele husitského poselstva. Po uzavření kompaktát byl sněmem zvolen arcibiskupem, ale papež volbu nepotvrdil. Po Zikmundově přijetí za krále musel opustit Prahu, kam se vrátil r. 1448 po dobytí hlavního města Jiřím z Poděbrad. R. byl pak vždy pomocníkem Jiřího v úsilí o jednotu církve podobojí a v boji proti Římu. Vystupoval i proti vznikající jednotě bratrské, třebaže se sám na jejím vzniku nepřímo podílel mj. tím, že své posluchače odkazoval ke spisům Chelčického →. R. je autorem řady polemických spisů, jako je lat. *De existentia corporis Christi* (O existenci Kristova těla), ale jeho hlavní význam je v tvorbě české, spjaté s jeho kazatelskou činností; reprezentuje ji *Postila neděl ní a sváteční,* sbírka kázání v Týnském chrámu z padesátých let 15. stol. Je dokladem R. řečnického umění; není totiž pouhým kazatelským záznamem myšlenkové kostry jednotlivých promluv, nýbrž patrně posluchačským zachycením skutečné podoby kázání. Pozoruhodná je v nich lidovost řeči, užívání přísloví a pořekadel, názorných přirovnání, citátů přibližujících chápání neučených posluchačů, tak jak to vyžadoval obsah promluv, převážně zaměřený k praktickým otázkám všedního života a vyhýbající se teologickým spekulacím. R. teologicky fundovaný *Výklad na evangelium sv. Lukáše* a *Výklad na ev. sv. Jana,* rovněž asi z padesátých let, vrací se na některých místech k příslušným pasážím Postily, ale řečnické účinnosti kázání nedosahuje.

EDICE A LITERATURA

Postila, vyd. F. Šimek (1928—29). Výbor s názvem M. J. R., obránce pravdy a zákona božího vyd. F. Šimek (1949). — F. M. Bartoš: Literární činnost M. J. R., M. Jana Příbrama, M. Petra Payna (1928); F. Šimek: Učení M. J. R. (1938). *ep*

Václav Jan Rosa

asi 1620 Zdice
11. 8. 1689

Dosáhl doktorátu práv a svobodných umění, zpočátku působil jako advokát, pak vstoupil do státní služby a od r. 1670 byl radou u apelačního soudu. Za zásluhy v soudní službě byl povýšen do rytířského stavu. Věnoval se i vědecké práci v oboru filologie a působil jako básník a teoretik. — Je autorem latinské mluvnice a stylistiky *Čechořečnost seu Grammatica linguae Bohemicae* (Čechořečnost aneb Mluvnice českého jazyka, 1672), v níž se projevují puristické tendence; připravoval i velký slovník Thesaurus linguae Bohemicae (Poklad jazyka českého), pro nějž snad užil zčásti i materiálu shromážděného Komenským →. Filologickou prací chtěl R. podepřít i vytvoření české náročné poezie, a proto v Čechořečnosti formuloval pravidla časoměrné prozódie; připojil k ní vedle Komenského přebásnění Katona (ovšem upraveného podle vlastních prozodických a básnických zásad) i své časoměrné básně, zejména *Pastýřské rozmlouvání o narození Páně*. Tato skladba je jedním z vrcholů české poezie 17. stol. a je protějškem k časoměrnému překladu žalmů pořízenému Komenským. Vedle duchovního básnictví se R. uplatnil výrazně i ve světské poezii milostného ladění, a to rozsáhlou básní *Discursus Lipirona, to jest smutného kavalíra, de amore aneb o lásce* (1651), využívající prostředků tehdy módní galantní poezie.

EDICE A LITERATURA

Z. Kalista, České baroko (1941); Discursus Lipirona, smutného kavalíra, o lásce r. 1651, vyd. Č. Zíbrt v ČL 1911. — S. Souček: Rakovnická vánoční hra (1929). J. V. Novák ve Věstníku ČA 1902; J. Volf v Českém bibliofilu 1929. *zi*

Jan Václav Rosůlek

7. 9. 1894 Pardubice
12. 1. 1958 Praha

Původním povoláním byl poštovní úředník. Za první světové války se zúčastnil bojů na italské frontě, po návratu se věnoval spisovatelskému povolání, od poloviny dvacátých let výhradně. Od r. 1918 přispíval postupně do časopisů Cesta, Pramen, Zvon, Země, Topičův sborník, Akademie, Národní osvobození, Kulturní zpravodaj, Rozpravy Aventina, Literární noviny, Panoráma aj.

Rosůlek vyšel z otřesných zážitků první světové války, která poznamenala celou jeho prózu drsným naturalistickým tónem a její první vývojové období i hlubším zájmem o společenskou problematiku, patosem živelného sociálního odporu a protestem proti imperialistické válce *(Černožlutý mumraj)*. Záhy však podlehl rutině, psal líbivé a povrchní romány, založené na vnějším dějovém napětí. Od poloviny třicátých let, v době obliby životopisných románů, psal románová zpracování života slavných výtvarných umělců, van Gogha *(Hlavou proti zdi)*, Goyi *(Španělská rapsódie)*, Gauguina *(Stín přes paletu)*, a spisovatelů, B. Němcové *(Manžel slavné ženy)*. Vydával je pod jménem Vladimír Drnák, chtěje tím naznačit novou orientaci své tvorby. Respektoval sice hlavní historická fakta a pokoušel se o psychologické prokreslení svých hrdinů, zdůrazňoval však někdy příliš čtenářsky líbivé detaily. — Po r. 1945 psal výhradně pro mládež, tentokráte již bez vnějšího úspěchu.

BIBLIOGRAFIE

Opilé město (Pp 1923), Rozmarýn (Bb 1923), Červená vichřice (Bb 1924), O rytíři, princezně a drakovi (loutková hra, 1924), Střecha světa (Rpe 1925), Křik v poušti (Bb 1925), Satyrovo pokání (P 1925), Stoupa života (Pp 1925), Vůně Afriky (cestopis. causerie, 1925, 2. rozšíř. vyd. Lístky z Afriky i odjinud, 1930), Černožlutý mumraj (R 1925), Hnojiště (R 1926), Nová země (R 1927), První (R 1927), Klec (R 1928), Huláni a kavalíři (R 1928), Dobrodruh Potocki (R 1928), Noha, plukovník zeleného kádru (R 1928, 2. vyd. pod názv. Plukovník zeleného kádru, 1931), Tintíšek, soukromý detektiv (P 1928), Lístky ze Španěl (cestopis. causerie, 1929), Tři carští oficíři (R 1929), Kavárna nadlidí (R 1929), Ilonka a Hans Holm (Bb 1929), Krví a železem I, II (R 1930), Veteráni republiky (R 1930), Bohové hrnce nelepí

(R 1930), O hlavu diktátorovu (R 1930), Přítěž (R 1930), Stéblo tonoucímu (R 1930, 2. část kn. Přítěž), Žena v pevnosti (R 1931), Černá krvsa (R 1931), Skandál herečky Meinhartové (R 1931), Zločin na Ste. Marguerite (R 1931), Gigolo (R 1932), Poslední kulomet (R 1932), Před rozhodnou nocí (R 1932), Vražděí loutka (R 1932), Správné děvče (R 1932), Zapomenutá oáza (R 1932), Mrtví a živí (Ff 1932), Lásce nikdo nezabrání (R 1933), Seržant Vaurien (R 1933), Stříbrný pták (R 1933), Zbytečný sňatek (R 1933), Mezi dvěma bajonety (R 1934), Hlavou proti zdi (R 1934 pod pseud. Drnák), Marga a pan Lenfeld (R 1935), Hadrový panák (R 1935, Drnák), Španělská rapsódie (R 1935, Drnák), Děti nás zahanbují (R 1937, Drnák), Manžel slavné ženy (R 1938, Drnák), Mezi námi děvčaty (D 1939, prem. 1940), Král Sloužím (R 1940, Drnák), Stín přes paletu (R 1940, Drnák), Fanynka z konečné stanice (R 1940), Za jeden provaz (R 1940), Známost z ulice (R 1940), Ztracený generál (R 1940), Za bílým půlkoněm (R pro mládež 1941, Drnák), Bloudění Jindřicha od věže (D 1941, i prem., Drnák, s B. Vrbským), Vtipohlavci (R pro mládež 1946; Drnák), Kolja Mikolka (P pro mládež, 1946), Kolja Mikolka tankistou (P pro mládež, 1946), Peníze leží na ulici (P pro mládež 1946), Trny mezi vavřínem (R pro mládež 1947, Drnák), Poslední kruté léto (R 1948). — Provedené hry: Prapor (1946, s B. Vrbským).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1934–35 (Dva čes. romány životopisné — Hlavou proti zdi; Soumrak našeho slovesného umění — Hadrový panák); K. Polák v kn. O životopisném románě (1941); Fr. Pilař v dosl. ke kn. Hlavou proti zdi (1955).

vš

František Jaromír Rubeš

16. 1. 1814 Čížkov u Pelhřimova
10. 8. 1853 Skuteč

Syn nájemce pivovaru, vystudoval gymnasium v Německém (Havlíčkově) Brodě (1826–32), filosofii v Praze (1834). Po dvouletém nedokončeném studiu v semináři (1834–36) studoval práva v Praze (1837–40) a zároveň byl vychovatelem v měšťanské rodině. Do r. 1847 působil jako soudní úředník v Praze, později v Načeradci, v Kutné Hoře (od r. 1850) a ve Skutči (od r. 1851). — Přispíval do Květů (poprvé r. 1834), Vesny, Vlastimila, Českých besed a do humoristického sborníčku Paleček, milovník žertu a pravdy (1841–47), který v l. 1841–45 redigoval spolu s přáteli F. Hajnišem (1815 až 1885) a V. Filípkem (1812–66).
Jako spisovatel byl Rubeš blízký okruhu Tylovu →. Získal si popularitu nejprve tím, že pokračoval v tradici Klicperově → deklamovánkami, humornými veršovanými skladbičkami s rozmanitou tematikou, které tehdy bývaly oblíbeným zpestřením programu českých měšťanských zábav. U R. se vyznačovaly citově zbarveným vlastenectvím a umírněnou kritikou soudobého života. Z R. próz je nejvýznamnější a umělecky nejzdařilejší hned první povídka *Pan amanuensis na venku*, svěží obrázek ze současnosti, v němž autor v protikladu ke konvenční novelistické produkci usiloval o přiblížení k životní realitě. Se sympatiemi byly ve čtyřicátých letech přijímány i jeho ostatní humoresky, novelky a črty ze života drobných lidí, které získávaly stejně jako deklamovánky pro českou literaturu široký okruh čtenářů a konaly účinnou buditelskou práci. Jejich předností byl živý jazyk, jemný, bohatě odstíněný humor, hraničící místy se satirou, věrná charakteristika typických soudobých figurek (úředníčků, chudých studentů, panských byrokratů, měšťanské mládeže) a čistá kresba prostředí, vystihující ráz českého předbřeznového života v Praze i na venkově. Pod zdánlivě bodrým, přitakávajícím poměrem k tomuto životu skrývala se však kritičnost, namířená proti šosáctví, národní vlažnosti a peněžní morálce měšťanských vrstev.

BIBLIOGRAFIE

Deklamovánky a písně (Bb 1837–47, 6 sv.), Pan amanuensis na venku aneb Putování za novelou (P 1842), Harfenice. Obrázky ze života (P 1844), Povídky, obrazy ze života, národní pověsti a báchorky (1847). — Spisy F. J. Rubeše u Kobra v l. 1861–62 (4 sv.) a v Národní bibliotéce (1887–88, 2 sv.). F. Sekanina doplnil vydání v Sebraných spisech u Kočího „dle prvotisků a spisovatelových rukopisů" (1906). Výbor z deklamovánek uspořádal F. Strejček (Deklamovánky a písně prvních českých besed, 1926), výbory z prozaických humoresek vycházely často (1894, 1903, 1941, 1953, 1960).

LITERATURA

F. J. Turnovský: F. J. R. (1895); T. Zapletal: F. J. R. (1936); V. Preclík: F. J. R. (1948). V. Filipek ve 4. sv. Spisů (1862); Z. Nejedlý v kn. B. Smetana IV (1951); M. Novotný v předml. ke kn. Pan amanuensis na venku (1949); M. Řepková v dosl. k Humoreskám (1960); J. Skalička ve Sborníku VŠP v Olomouci, Jazyk a lit. VI (1959, o parodiích). *mř*

Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský

Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský (obvyklá zkratka RKZ) a spolu s nimi Píseň vyšehradská (PV) a Milostná píseň krále Václava jsou domněle staročeské básnické skladby, vzniklé a objevené koncem druhého desítiletí 19. století. *Píseň vyšehradskou* objevil r. 1816 Josef Linda → (tehdy spolubydlící V. Hanky) na příděští staré knihy. Krátká sedmnáctiveršová báseň (spojující s apostrofou starobylého Vyšehradu projev milostné touhy po vzdálené milé) hlásí se písmem i jazykem do 13. století. — *Rukopis královédvorský* objevil Václav Hanka → v září r. 1817 v kostelní věži ve Dvoře Králové a tiskem jej vydal r. 1819. Měl představovat památku z konce 13. st., skládá se z 12 pergamenových listů a dvou proužků; podle označení v rukopisu je to jen nepatrný zbytek rozsáhlého kodexu, malá část jeho 3. knihy. Obsahuje dvě skladby lyrickoepické (Zbyhoň a Jelen), šest milostných písní (Kytice, Jahody, Róže, Zezhulice, Opuščená a Skřivánek), a především šest básní epických: Oldřich a Boleslav, O pobití Sasíkóv (zvané též Beneš Hermanóv), O velikých bojech křesťan s Tatary (Jaroslav), O vicestvie nad Vlaslavem (Čestmír), O slavném sědání (Ludiše a Lubor), O velikém pobití (Záboj), celkem 1261 veršů. — *Rukopis zelenohorský* byl v listopadu 1818 anonymně zaslán pro nově založené Národní muzeum jako nález na Zelené Hoře u Nepomuka. Pergamenový rukopisný zlomek na 4 listech obsahuje ve 119 desítislabičných verších část básně nazývané obyčejně Sněm a větší báseň zvanou Libušin soud; podle písma a řeči se rukopis hlásí do 9.—10. století (nejprve byl uveřejněn v r. 1820 v Rakowieckého Ruské pravdě, r. 1822 v časopise Krok). — Časově posledním básnickým padělkem byla r. 1819 *Milostná píseň krále Václava*. — Rukopisné padělky starých uměleckých děl zřejmě souvisely s falzy filologickými (např. 900 českých glos v slovníku Mater verborum, zlomek meziřádkového českého překladu evangelia sv. Jana apod.). Obdobné mystifikace se starobylými slovesnými výtvory se vyskytly v 18. a 19. století i v jiných literaturách (například anglické, německé, ruské, bulharské, estonské). Byly příznačným kulturním projevem doby, která se odpoutávala od ideologie pozdního středověku a zvýšenou měrou se zajímala o ranou křesťanskou a předkřesťanskou kulturu; tam, kde nebylo přímých památek, vnášela své představy o dávné minulosti do skladeb podvržených. Objevené staročeské básně, které jako doklad významné minulosti českého národa byly argumentem novodobého národního zápasu, byly ve své době přijaty většinou bez výhrad a s nadšením. Píseň vyšehradskou uznal nejdřív za pravou i J. Dobrovský → a otiskl ji v své Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur (1818) jako ukázku staročeské poezie. Když však prozkoumal a článkem Literarischer Betrug (r 1824 v Hormayrově Archívu) rázně odmítl RZ, prohlásil za padělek i PV. S názory Dobrovského se ztotožňoval slavista B. Kopitar, který považoval za podvrh také RK. Jinak však byla v Čechách v první polovině 19. stol. pravost RKZ všeobecně uznávána, oč se zasloužil i výklad F. Palackého → a P. J. Šafaříka → v spisu Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache (1840); RKZ ovlivnily soudobá základní díla novočeské jazykovědy, literární historie a dějepisu (Jungmannovu Historii literatury české a jeho Slovník česko-německý, Šafaříkovy Slovanské starožitnosti a Palackého Dějiny národu českého). — Závažné argumenty proti pravosti RKZ snesli v druhé polovině 19. století mj. J. Fejfalik, A. V. Šembera → a A. Vašek. Od poloviny osmdesátých let se ujala sporu o RKZ skupina mladších vědců (především J. Gebauer →, J. Goll a T. G. Masaryk), kteří věrohodně prokázali nepravost RKZ důkazy filologickými, historickými a sociologickými; pozdější vědecké bádání doklady o nepravosti rukopisů ještě rozhojnilo. Až do čtyřicátých let 20. století pokračovaly také obrany pravosti rukopisů, někdy diletantské a staromilské, někdy spojené s reakčními proudy politickými. — Inspirátorem padělků, autorem staročeského roucha a písařem, ale také autorem některých částí, zvláště lyrických, byl pravděpodobně V. Hanka, na epických

skladbách se asi básnicky podílel J. Linda. — Dnešní literární historie vidí v RKZ vynikající básnická díla obrozenské literatury z první čtvrtiny 19. století. Těmito uměleckými skladbami byly vyjádřeny vytoužené dobové představy o české minulosti (starobylost a rozvětvenost staré české kultury, její styk se slovanskými literaturami a předstih před jinými evropskými kulturami; vyspělost dávného společenského zřízení u nás a ušlechtilý morální profil předků). Ve fiktivním obrazu minulosti byly pak podtrženy ty rysy, které byly aktuální z hlediska dobových společenských a literárních potřeb (přirozená rovnost lidí, humánní soucit, touha po právu a spravedlnosti, myšlenka aktivního vlastenectví, názor o souvislosti českého a slovanského národního zápasu s obecným zápasem o blaho lidstva, umělecká hodnota folklórní literatury). Pod mystifikujícím pláštěm starobylého původu představily vlastně RKZ soubor ideálů a perspektiv naší společnosti na prahu obrození. Navíc jsou prvním novočeským pokusem o velkoryse koncipovanou epickou poezii a o lyriku postihující prostřednictvím svých ženských a mužských hrdinů základní citové polohy lidského života. RKZ mocně inspirovaly české umění výtvarné (Mánes, Aleš, Myslbek), hudební (Smetana) i slovesné (Zeyer); působila tu nejen jejich symbolická platnost, ale i jejich skutečné estetické hodnoty.

BIBLIOGRAFIE

Kralodvorský rukopis (1819; 1829 s názvem Kralodvorský rukopis. Sbírka staročeských zpěvopravných básní s několika jinými staročeskými zpěvy; spolu s něm. překladem V. A. Svobody). — Kritické vydání Rukopisů pořídil V. Flajšhans v publikaci V. Vojtěcha Rukopis královédvorský a zelenohorský (1930). — Novočeské přebásnění K. Bednáře Rukopis královédvorský a zelenohorský (1961).

LITERATURA

A. V. Šembera: Libušin soud, domnělá nejstarší památka řeči české, jest podvržen (1879) a Kdo sepsal RK roku 1817 (1880); A. Vašek: Filologický důkaz, že RKZ, též zlomek evangelia sv. Jana jsou podvržená díla V. Hanky (1879); J. Goll: Historický rozbor básní RK: Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslava (1880); J. Gebauer: Poučení o padělaných RKZ (1888); v Atheneu 1885—86 (spolu s T. G. Masarykem, J. Truhlářem, J. Vančurou, V. Vlčkem, J. Králem aj.) a v LF 1896, V. Flajšhans: Podrobný seznam slov RK (1897); F. Mareš: Pravda o RKZ (1930, nejobšírnější obrana, s podrobným soupisem literatury o sporech); F. M. Bartoš: RKZ (1946). J. Hanuš v LF 1906 a v Novém Atheneu 1920, M. Otruba v dosl. k Bednářovu převodu (1961). M. Hýsek v LF 1934. *mo*

Milan Rusinský

10. 2. 1909 Litovel

Studoval na gymnasiu v Litovli a na reálce v Ostravě (1926), pak na filosofické fakultě v Praze češtinu a němčinu (1932). Po studiích pobyl delší dobu v cizině, hlavně ve Francii a Německu. V l. 1933—54 pracoval v ostravském rozhlase jako literární referent a dramaturg, v l. 1954—61 byl tajemníkem ostravské pobočky Čs. svazu spisovatelů, nyní působí v ostravské městské knihovně. Přispíval do krajových časopisů Moravskoslezský deník, Černá země aj., často pod pseudonymy (Jan Klapetek, Pavel Janda, Dolina, Alexej aj.). Vydal výbor z pozůstalosti Čeňka Ostravického Zpěvy podbeskydské (1937), uspořádal sborníček na paměť Aleše Balcárka Zhynulá naděje (1940).

V tvorbě M. Rusinského se střetá beletristický zájem o tvrdý život lidí na Beskydách a Ostravsku se sklony literárněhistorickými. Jeho nejúspěšnější román *Bludička slávy* zpracovává osud básníka Čeňka Ostravického. Tato kniha i další prózy ukazují, že R. je prozaikem vnitřně jednoduchých postav, které podléhají v tvrdém životním zápase. Pro ostravský rozhlas napsal řadu her a pásem především z krajové kulturní historie (o Josefu Kalusovi, Jiřím Třanovském, Čeňkovi Ostravickém aj.), je autorem scénáře k filmu Poslední výstřel. Překládal prózu i dramata hlavně z němčiny a polštiny (H. Sudermanna, H. Falladu, E. Glaesera, A. Fredra aj.). — Jako literární kritik a historik napsal řadu časopiseckých i knižních studií o P. Bezručovi, V. Martínkovi, F. Slámovi aj.

BIBLIOGRAFIE

Návrat a jiné prózy (1932), Bludička slávy (R 1940), Hladové dni (R 1940), Cesta k horám (R 1945), Země vítá člověka (Fí 1948). — Práce odborné: Němečtí Slezané (1933), Česká beseda v zemi pruského krále (1935), Kapitolky ze Slezska (1946), Bard prvý z Beskyd (1947), Vyprávění o Petru Bezručovi a kraji

jeho básní (1947), Epik Ostravska (o Vojtěchu Martínkovi, 1947), Porobeného národa bard (1947), Čtyři hrudky vzpomínek na Petra Bezruče (1959), Romanopisec slezské dědiny (1959). — Bibliografie v publikaci A. Sivka (1959).

LITERATURA

A. Sivek: M. R. padesátiletý (1959, metodický text s bibliografií). *šv*

Miroslav Rutte

10. 7. 1889 Praha
24. 11. 1954 Praha

Syn cestopisce a hudebníka notáře Eugena Miroslava Rutta (1855—1903); vystudoval historii na filosofické fakultě Karlovy university (doktorát 1914). Žil v Praze jako básník, kritik a redaktor; v l. 1917—41 byl redaktorem Národních listů, kam psal literární kritiky a od roku 1923 též kritiky divadelní (často pod šifrou M. R.); v l. 1918—30 redigoval a vydával literární a kulturně politický týdeník Cestu, v l. 1926—36 byl hlavním redaktorem sborníku Nové čes. divadlo a r. 1935 se stal předsedou Čes. dramatického svazu. Poznal četná představení na předních scénách francouzských, italských a německých (ruské divadlo poznal v Berlíně). Po debutu v Besedách Času r. 1907 (básně pod pseud. F. X. Benda) přispíval do časopisů, které sám redigoval, a do Moderní revue (pseud. Mirko Havelský), Lumíru, Národa, Neumannova Kmene (pod pseud. R. M. Jelen) a Června, do Bassových Šibeniček (pseud. Šťúra), Lidových novin aj. Vydal antologii moderní české poezie Jaro generací (1929) a spoluredigoval sborník Moderní česká scéna (1938). — Vedl z konzervativních, politicky často reakčních pozic četné polemiky o aktuálních otázkách literárních, divadelních, kulturně politických i osobních s kulturní levicí.

Do literatury vstoupil Rutte jako dekadentní básník okruhu Moderní revue, po první světové válce psal však postupně poezii vitalistické prostoty čistých smyslů a citů, civilistické a pragmatické věcnosti a v poslední sbírce (*Měsíčná noc*) i poetistické hravosti. Jeho drobné prózy jsou silně lyricky a filosoficky zabarveny a tvoří předstupeň ke knihám esejistickým (protimaterialisticky laděný *Strach z duše*), v nichž nakonec převážil zájem o divadlo (*Skrytá tvář, Tvář pod maskou* aj.). Z doby okupace je nejvýznamnější kniha esejistických portrétů *Mohyly s vavřínem*, která nadneseným a barvitým slohem připomínala čtenáři jednostranně pojaté a vybrané zjevy české literatury a divadla, a soubor úvah *20 kázání o divadle*, usilujících o vystižení tradice a poslání té části českého divadla v národní kultuře, která R. jako oficiálnímu kritiku národně demokratických Národních listů byla nejbližší. Původně psal kritiku impresionistickou, později založenou filosoficky na pragmatismu, přitom však důvěrně seznámenou s vývojem moderního světového dramatu měšťanského, jeho režie, scénického a hereckého umění. Nakonec se pokoušel o objektivnější, převážně psychologický rozbor uměleckého díla a charakteru jeho tvůrce, a byť nedovedl vysledovat jejich společenskou podmíněnost, úlohu a závažnost, ani určit jejich vývojovou platnost, přece jen podal bystré postřehy o subjektivním směřování některých osobností a o jedinečnosti jejich díla. Ve své době umožňovala jeho divadelní kritika poznání části moderních literárních a hlavně divadelních snah (K. H. Hilar), které nenacházely vždy a snadno pochopení. Naproti tomu vystupoval bojovně jako význačný představitel kulturní pravice proti sovětské a naší levicové avantgardě (hlavně proti J. Honzlovi, J. Frejkovi, V+W aj.). — Rutte též překládal z franštiny (Duhamela, Vildraca, La Fontaina, Marivauxa) a z němčiny. Za druhé světové války věnoval několik studií i dílčím otázkám filmové estetiky.

BIBLIOGRAFIE

Maria z Magdaly (dramatické mystérium, 1908, pseud. Mirko Havelský), Smuteční slavnosti srdcí (bás. prózy, 1911), Zjasněné oči (Bb 1918), Nový svět (Ee 1919), Strach z duše (Ee 1920), Vězeň (P 1920), Ohnivá vlna (Bb 1922), Batavia (Pp 1924), Skrytá tvář (Ee 1925), Tvář pod maskou (Ee 1926), Měsíčná noc (Bb 1927), Básně (soubor dosavadní básnické tvorby, 1927), Člověk a čas (Ec 1929), Doba a hlasy (Ee 1929), Divadlo a doba (Ee 1931), Viktor Dyk (přednáška, 1931), Portrét z mizejících dob (studie o F. Téverovi, 1935), K. H. Hilar (studie, 1936), Pouť do Řecka (cestop. vzpomínky, 1937), Mohyly s vavřínem (Ee 1939), 20 kázání o divadle (Ee 1940), Duhový kruh (Pp 1941), Román, jejž jsme zapomněli (D 1941), Film, divadlo a lite-

ratura (studie, 1943), Filmové herectví (studie, 1944), O umění hereckém (studie, 1946), Šest podob českého herectví (studie, 1947).

LITERATURA

F. Götz v kn. Anarchie v nejmladší čes. poezii (1922) a Básnickém dnešku (1931); B. Václavek v kn. Od umění k tvorbě (1928); J. Fučík v Statích o literatuře (1951); F. X. Šalda v KP 10 (1957, mj. o Zjasněných očích). A. M. Píša v Červnu 1921 a Hostu 1927—28 (o Strachu z duše); M. Rutte v Rozpravách Aventina 1925 (Jak jsem se stal spisovatelem a co z toho pošlo). *em*

Vavřinec Leandr Rvačovský z Rvačova

1525 Roudnice
po 1590

Utrakvistický kněz a spisovatel; působil v četných moravských i českých městech (Mor. Budějovice, Jaroměřice, Jevíčko, Slaný, Kostelec n. L., Bohdaneč, Praha); autor náboženskovýchovných spisů a působivé mravokárné satiry *Masopust* (1580). Na příkladu alegorizovaných nectností, představených jako dvanáct „pekelných patriarchů" (synů zosobněného Masopustu), předvádí a kritizuje v tomto rozsáhlém spise chyby soudobého společenského života s užitím četných epických příkladů, tzv. exempel. Dílo těžící z uměleckých prostředků kazatelství je význačným článkem měšťanské náboženskovýchovné a mravokárné literatury předbělohorských Čech; uplatnila se v něm autorova rozsáhlá učenost získaná na studiích v cizině, znalost soudobé společnosti, pramenící z vlastních životních zkušeností, vtip i pozorovatelský talent, zachycující mnoho charakteristických kulturně historických detailů. Některé části spisu byly přetiskovány ještě v 19. stol. jako lidové čtení.

EDICE A LITERATURA

Ukázky exempel z Masopustu v antologii B. Václavka Historie utěšené a kratochvilné (1950). — Č. Zíbrt v kn. Staročeské výroční obyčeje (1889). J. Haller v Podřipsku 1921. *jk*

Josef Rybák

1. 5. 1904 Písek

V Písku se učil zámečnictví, později zde vystudoval dvouletou obchodní školu. R. 1922 odešel na Slovensko, kde pracoval zprvu v Úřadu pro péči o válečné poškozence, potom (do r. 1933) ve Svazu československého díla. Na Slovensku, kde se spřátelil zejména s E. Urxem, P. Jilemnickým, Vl. Clementisem, L. Novomeským a F. Kráľem, začal také přispívat do levicových a komunistických novin a časopisů. Soustavně začal v komunistickém tisku pracovat r. 1933, kdy přišel do Prahy. Stal se členem redakce Rudého práva, zároveň pracoval i v redakci Tvorby a Haló novin; působil v nich až do r. 1938. Počátkem 1939 se pokusil s G. Barešem → náhradou za Rudé právo vydávat časopis Pražský týden, který však byl už 15. března 1939 zastaven. V letech okupace plnil úkoly, jimiž ho pověřovalo vedení strany, 5. 5. 1945 začal znovu pracovat v redakci Rudého práva. V l. 1945—47 byl šéfredaktorem týdeníku Nedělní noviny, v l. 1947—59 působil v kulturní rubrice Rudého práva, zároveň pracoval v redakci Nového života (1951 až 1954) a účastnil se řízení časopisu Nová Jugoslávie (1948). Od roku 1959 je šéfredaktorem Literárních novin. — Přispíval do Rudého práva, Haló novin, Tvorby, do Mladého Slovenska, Davu, Doby, do časopisu Žijeme, po roce 1945 znovu do stranického tisku, dále do Nového života, Literárních novin, Kultúrneho života, Nové Jugoslávie aj., většinou pod zn. —á—. Do novin a časopisů přispíval i jako kreslíř a karikaturista (ilustroval např. knihu F. Kráľa Čenkovej deti). Napsal řadu předmluv a doslovů ke knihám F. Kráľa, K. Konráda → a k různým literárním sborníkům, redigoval sborník veršů dělnických básníků První směna (1949), výbor reportáží z Rudého práva Pravda velké doby (1950) a satirických fejetonů V. Křena Jakub táhne do boje (1955).

J. Rybák patří k marxistickým kritikům a publicistům předválečné generace. Ve dvacátých a třicátých letech napsal řadu článků, v nichž komentoval politické udá-

losti a sledoval vývoj české literatury, výtvarného umění, divadla a filmu. Značně přispěl i k poznání sovětského umění u nás. Po r. 1945 se jeho pozornost soustředila především k vývoji současné literatury. — V poezii zachycuje R. prostým veršem vzpomínky na dětství, okouzlení krajem, lidmi a projevuje své občanské přesvědčení. R. próza je inspirována především dětskými prožitky a událostmi prvních desetiletí dvacátého století. Zatím nejucelenější podobu dal R. světu svého dětství v románové kronice *Slunce a chléb*, obrazu maloměsta na rozhraní století a v letech první světové války; zachytil zdařile několik výrazných postav z měšťanského prostředí, vlastními hrdiny vyprávění jsou však chudí lidé, drobní řemeslníci, kteří denně podstupují zápas o obživu svou i své rodiny.

BIBLIOGRAFIE

Pole a lesy (Pp 1928), Začíná století (R 1932), Střechy nad hlavou (R 1945), Julius Fučík (staf. 1950, s G. Barešem), Pole rozkvetou (Pp 1951, zde znovu Pole a lesy i Střechy nad hlavou), S orlími křídly (portréty, 1954), Slunce a chléb (R 1956), Do slunce a do mraků (Bb 1958), Doba a umění (výbor ze statí z let 1925—38, 1961), Několik dní v mé špatné paměti (Bb 1962).

LITERATURA

A. J. Šťastný v dosl. ke kn. Pole rozkvetou (1951). J. Dvořák v NŽ 1954 (č. 5). *hh*

Ř

Václav Řezáč

(pův. jm. Václav Voňavka)

5. 5. 1901 Praha

22. 6. 1956 Praha

Prožil kruté proletářské mládí, zprvu v pražské chudinské čtvrti Na Františku, od r. 1912 na Novém Městě. Otec, dělník v dílně na ručně malovaný porcelán a později drožkář, brzy zemřel. Matka se znovu provdala, mezi Ř. a nevlastním otcem vznikl nenávistný vztah (odraz mladistvých zkušeností především v románech *Větrná setba* a *Černé světlo*). V l. 1912 až 1919 vystudoval Ř. reálku v Praze v Ječné ulici, kde jeho literární talent podporoval významný germanista A. Beer, v l. 1919—20 navštěvoval abiturientský kurs při obchodní akademii. V l. 1920 až 1940 byl úředníkem Státního úřadu statistického. R. 1923 se oženil s Emou Řezáčovou →. S výjimkou pobytu v Řevnicích (1924—28) žil v Praze. V l. 1940 až 1945 byl redaktorem Lidových novin (řídil dětskou rubriku), odkud hned po osvobození přešel na protest proti buržoaznímu vedení listu do Práce (1945 až 1947). V l. 1947—48 vedl jednu z filmových skupin na Barrandově, od r. 1949 do smrti byl ředitelem nakladatelství Čs. spisovatel. — Svoje práce, převážně prozaické, avšak i básně a kritiky, otiskoval v časopisech Světozor (zde r. 1928 první tištěná próza Knír), Český svět (1928 až 1929 soustavná divadelní kritika), Eva (1929—33, rovněž divadelní kritika), Život (který v l. 1928—30 redigoval), Dobrý den (humoristické povídky), Ozvěny (pod pseud. R. Nový), Lidové noviny (soustavně fejetony 1940—45), Práce, Rudé právo, Kytice, Literární noviny, Nový život aj. Redigoval edici Omnia, malé práce velkých autorů (od r. 1930). Psal také filmové scénáře (Rukavička, 1941; Rozina sebranec, 1945, podle Z. Wintra; Vzbouření na vsi, 1950).

Řezáč patří k předním tvůrcům české socialistické prózy. Navázal především na dílo Olbrachtovo → a prošel také obdobným tvůrčím vývojem od psychologického, zpravidla monograficky pojatého románu se zřetelným sociálně kritickým jádrem ke společenskému románu, který chce podat mnohostranný obraz současnosti, především v její diferenciaci a rozpornosti třídní. Ř. literární začátky ve dvacátých letech byly poměrně neurovnané. Vedle lyriky (hlavně z l. 1921—26, soustředěné tehdy do rukopisné sbírky Dech na skle) psal soustavně divadelní kritiku, vedle povídek rozmanitého rázu (impresionisticky laděné črty, humoristické a satirické prózy, realistické a ostře kritické povídky z vesnice) vznikala už tehdy *Větrná setba*, generační román o pokolení zaskočeném v letech dospívání válkou, jímž vyjádřil, byť ještě mlhavě, touhu po dokonalejším společenském řádu. Zdůrazněnou subjektivností pohledu a silnou lyrizací výrazu, jež pramení z autobiografičnosti dějové osnovy, liší se ještě Větrná setba od hlavního románového proudu Ř. díla. Tento proud začíná v podstatě dětskými romány, zobrazujícími srážku dětské touhy po spravedlnosti s kapitalistickými vydřiduchy; tyto

práce, významné z hlediska vývoje české literatury pro mládež, sehrály důležitou roli jak při epické objektivaci Ř. tvorby, tak při utváření její třídní a politicky levicové orientace. Ve *Slepé uličce* zobrazil na prolínajících se osudech fabrikantské a proletářské rodiny krizi kapitalismu a z ní plynoucí krizi i těch nejintimnějších lidských vztahů; našel však jen symbolické východisko, a to především v rovině citové. Přesto je však Slepá ulička Ř. prvním pokusem o široce založený společenský román, který už nepracuje běžnou psychologickou metodou, nýbrž společenskou typizací. První kladné výsledky tohoto úsilí snažil se Ř. rozvinout v zamýšleném románu Zajíc, avšak politický a cenzurní tlak za okupace přiměl jej vrátit se k psychologické próze, která může sociální skutečnost zobrazovat nepřímo. S touto perspektivou napomáhal Ř. obrodě psychologické prózy, a to jak kladením společensky závažných otázek, tak bezpečnější oporou v soudobé psychologické vědě. Učinil to třemi pracemi, jednotnými v metodě i v dosažených stylových hodnotách; jimi přivedl český psychologický román k vrcholu, zároveň však narazil i na jeho hranice. V *Černém světle* ukázal, jak se v soudobé společnosti nestává předmětem čachru jen fyzická práce, nýbrž i láska; v lásce viděl přitom Ř. (až do *Svědka*) jediný lék, který může léčit nemoci způsobené peněžním světem. V jinotajném *Svědkovi* zobrazil pád jen svědeckého, egoistického a cizopasícího životního postoje. Vrcholný román *Rozhraní* věnoval vztahu života a umění, přičemž družnost, tj. schopnost kontaktu s ostatními lidmi a účast na jejich zápasech a bolestech, se tu prohlašuje za nezbytnou podmínku každé umělecké práce. Umění se dotkly i obě knihy předchozí: nejtěžší formou méněcennosti se tu shledává nemúzičnost, neschopnost uměleckého vjemu (*Černé světlo*), *Svědek* zase podává podobenství spisovatele, který neschopen ani těch nejběžnějších lidských vztahů, a proto vnitřně prázdný, žije jen parazitováním na životě svých postav; lze proto Černé světlo, Svědka a Rozhraní také považovat za volně spjatou trilogii o věcech umění. — V důsledku nových úkolů, jež před literaturu stavěla převratná pokvětnová skutečnost, prošla i Ř. tvůrčí metoda závažnými proměnami. Na vyšší úrovni než ve *Slepé uličce* proběhl nyní posun od psychologické metody individuálně analytické k metodě společenské typizace, a to jak v důsledku programových snah o socialistický realismus (provázených řadou Ř. statí a kritik), tak využíváním všech kladů vlastních psychologických románů, v nichž už Ř. vytvářel typ aktivního hrdiny a usiloval o obraz lidské kolektivity. Poprvé dosáhl Ř. jednoty syntetických a analytických prvků v povídkách (1945—46) s náměty z okupace nebo květnové revoluce. Dobově omezený a mechanický výklad socialistického realismu však omezil psychologický rejstřík jeho umění a zhistorizoval jeho metodu: s použitím prvků běžných v historické próze staví nyní Ř. společensky progresívní době monument, demonstruje danou pravdu o současnosti, pojímané jako změřený už úsek historie. V široce koncipované a nedokončené trilogii společenských románů (*Nástup, Bitva*) zobrazil mnohostranně „kolonizaci vlastní země", tj. řešení národnostní otázky a demokratizační a socializační proces v českém pohraničí 1945 až 1948 (Kadaňsko); činí to pomocí postupů obvyklých v dobrodružných románech (zvláště napínavou fabulí), mnoha výraznými postavami reprezentujícími rozličné společenské a třídní zájmy, se zbytnělým výchovným záměrem a s romantickými průhledy do šťastné budoucnosti. Zvláště Nástup, který poskytl mnoho podnětů i tzv. budovatelskému románu, ztělesňuje velce přednosti i zápory prózy prvního období poválečné socialistické literatury (1948—56).

BIBLIOGRAFIE

Kluci, hurá za ním (R pro mládež, 1933), Poplach v Kovářské uličce (R pro mládež, 1934, zfilm.), Větrná setba (R 1935), Slepá ulička (R 1938), Čarovné dědictví (R pro mládež, 1939), Černé světlo (R 1940), Svědek (R 1942), Stopy v písku (Fí 1944), Rozhraní (R 1944), Nástup (R 1951, zfilm.), Bitva (R 1954). — Posmrtně: Tváří v tvář (Pp 1956), Píseň o věrnosti a zradě (torzo románu, 1956), Pohádky (1957), O pravdě umění a pravdě života (výbor z kritik a teoretických statí, 1960, usp. J. Opelík). — Dílo V. Ř. v Čs. spisovateli v l. 1953 až 1961 (12 sv.).

LITERATURA

F. Götz: V. Ř. (1957). J. Opelík v předml. k Černému světlu (1961), v doslovech k výboru

O pravdě umění a pravdě života (1960), ve Sb. Vys. školy pedagogické v Olomouci, Jazyk a lit. (1959) a v ČLit 1962; V. Novák v dosl. k Větrné setbě (1961). J. Hájek v NŽ 1955; B. Macák v HD 1955 (o Bitvě); M. Nosek v ČLit 1956; J. Hrbáček v SaS 1957 (jazykový a stylistický rozbor Bitvy); o tvorbě pro mládež J. Šlajer v NŽ 1955, A. Petráčková v ČLit 1959 a J. Svoboda ve Sborníku prací Pedagogického institutu v Ostravě, Jazyk—literatura—umění (1962). *jo*

Ema Řezáčová

17. 11. 1903 Praha

Žena spisovatele Václava Řezáče →. Navštěvovala chemickou průmyslovou školu v Praze (1918—20), pak redigovala Šolcovy kalendáře (1920—23), Český svět (1927—30), Evu (1930—35), obrázkový týdeník Ozvěny (1935—41); po válce vedla nedělní Ženskou rubriku Práce (1945—48) a redigovala Románové novinky (1945—49). Příspěvky ve Zvonu (poprvé 1920), Lidových novinách, Českém slově, Ladě, Venkově a v časopisech, které redigovala, po válce v Práci, Literárních novinách, Plameni aj.

Řezáčová píše povídky, romány, dramata i filmové scénáře. Ve středu jejího spisovatelského zájmu jsou ženské postavy s osobitou psychologií; autorka je vidí v těsném spojení s okolím, které je zprvu rodinné a pracovní, později však přibírá znaky už šíře společenské. V rané tvorbě hledá Ř. kladný typ nesentimentální dívky, se znalostí prostředí podává kritiku nakladatelských a žurnalistických praktik a literárního snobismu *(Špička chce k novinám, Čertovo kolo)*. Těžiště její tvorby je v době poválečné. Reagovala na aktuální problematiku nejprve zjednodušeně v dramatech o přerodu vesnice *(Třetí vrstva, Tichá vesnice, Panenská jablka)* i v budovatelských povídkách *(Nový svět, Proudy)*, oslavujících prosté hrdinství práce. Postihnout složitost současnosti se jí daří víc v pracích od r. 1956, v nichž se obrací především k morálním problémům dnešního člověka. Zamýšlí se nad mládeží bojující s přežitky rodinného prostředí *(Jana)*, klade otázku odpovědnosti umělce k svému talentu *(Neznámá v rovnici)*, pokouší se proniknout hlouběji pod povrch politického života počátku padesátých let *(Jeden a druhý)*.

BIBLIOGRAFIE

Špička chce k novinám (R 1934), Čertovo kolo (R 1944), Radostná událost (R 1947), Třetí vrstva (D 1948, i prem.), Dům na kolečkách (R 1948), Tichá vesnice (D 1949, i prem.), Nový svět (Pp 1953), Proudy (Pp 1954), Panenská jablka (D 1954), Jana (D 1956, prem. 1955), Neznámá v rovnici (P 1960), Jeden a druhý (R 1962).

LITERATURA

F. Benhart v NŽ 1954 (č. 8, o povídkové tvorbě). *hk*

Bohumil Říha

22. 2. 1907 Vyšetice u Votic

V l. 1921—25 studoval na učitelském ústavu v Čáslavi, potom působil na různých místech jako učitel; delší dobu v Habrech (1934—38) a v Poděbradech (1938—45). V l. 1945—48 byl okresním školním inspektorem ve Vysokém Mýtě, v l. 1949—52 v Poděbradech. V l. 1952 až 1956 byl tajemníkem Svazu čs. spisovatelů a od r. 1956 je ředitelem SNDK. Procestoval většinu Evropy, SSSR, Čínu a jihovýchodní Asii. První povídky a fejetony uveřejnil v Lidových novinách (1937). Po válce přispívá téměř do všech literárních časopisů. Sestavil sborník Recitace ve škole I—II (1947).

Říha žil dlouho na vesnici a důvěrně poznal život zemědělských dělníků za první republiky Téměř ve všech jeho dílech nacházíme problém myšlenkového a citového přerodu venkovanů po druhé světové válce. Po románu *Země dokořán* o osidlování českého pohraničí přistoupil k šíře koncipovaným *Dvěma jarům*, kde se poprvé v české próze zabýval socializací vesnice. Proti prvotině zde postrádáme bezprostřednost zážitku, román je svým schematismem značně poplatný době svého vzniku, stejně jako Ř. nejrozsáhlejší dílo, dvoudílný román *Venkovan*. Druhou, podstatnější oblastí Ř. tvůrčího zájmu jsou děti. Už v jeho vesnických románech patří partie o nich k nejzdařilejším. Jim jsou vedle didaktických pohádek určeny hlavně povídky ze současného života mládeže. V prvních z nich dětské postavy ještě dosti zjednodušoval a tlumočil jejich prostřednictvím své „dospělé" myšlenky, ale už *Honzíkova cesta* znamenala obrodu

dětské prózy. Ř. jde především o mravní výchovu, o vnitřně dokonalého člověka. Zajímavý a úspěšný byl Ř. pokus o orbis pictus moderní doby *Dětská encyklopedie*, kde vychází z dětského vidění a chápání světa, z dětské logiky a citovosti a kde vedle oblasti naučné zabírá i oblast mravní. V posledních letech napsal také nově pojaté učebnice vlastivědy pro základní školy.

BIBLIOGRAFIE

O lékaři Pingovi (pohádka, 1941), O třech penízcích (pohádka, 1941), Kmotříček Blažej (P pro děti, 1946), Na útěku (R pro děti, 1947, 1961 pod názvem Stázka), O čertíkovi vykopnutém z pekla (pohádka, 1947), Povídání na horách (P pro děti, 1949), Země dokořán (R 1950), Dvě jara (R 1952), Setkání pod lesem (Pp 1953), Na znamení zvonku (R pro děti, 1953), Cesta do Maďarska (Rp 1953), Honzíkova cesta (P pro děti, 1954, zfilm.), Venkovan I–II (R 1955, 1958), O letadélku Káněti (P pro děti, 1957), Dětská encyklopedie (1959), Kdo bude žít? (R 1960), Náš Vítek (P pro děti, 1961), Řeka (P 1962, s K. Friedrichem), Střídá se kapitán (R pro děti, 1963).

LITERATURA

J. Petrmichl v NŽ 1953; J. Hrbáček v SaS 1956 (jazykový a stylistický rozbor díla). *sj*

S

Karel Sabina

29. 12. 1813 Praha
9. 11. 1877 Praha

Vychován v rodině zedníka J. Soviny (otec Sabinův zůstal neznám), prožil proletářské mládí. Vystudoval akademické gymnasium (1831) a filosofii (1833) v Praze, práva (od r. 1834) nedokončil. Byl blízkým přítelem K. H Máchy →. Krátce působil jako vychovatel, později se věnoval literatuře a žurnalistice. Sympatizoval s polským povstáním z r. 1830 a stýkal se s polskými emigranty, od r. 1831 byl sledován policií pro podezření z účasti ve spolku Mladá Evropa. R. 1835 byl vyšetřován pro satiru (Obrazy a květy snů) a rok nato pro báseň Ku vzdáleným, otištěnou v Květech, r. 1839 pro článek v časopise Ost und West. R. 1838 spolupracoval ve Vídni s časopisem Adler, ale pobyt zde mu byl policejně zakázán. V čtyřicátých letech byl členem tajného spolku Repeal, v r. 1848 představoval jako horlivý řečník a publicista vůdčí osobnost radikálních demokratů a podílel se na formulaci jejich politického programu, zdůrazňuje vždy nutnost dosažení svobody sociální. Ve spojení s ruským anarchistickým revolucionářem Bakuninem se účastnil přípravy povstání proti Rakousku. V květnu r. 1849 byl zatčen a odsouzen k trestu smrti, který však mu byl cestou milosti změněn na 18 let žaláře. Odpykával si ho v Praze a v Olomouci. Při amnestii roku 1857 byl propuštěn, vrátil se do Prahy a věnoval se rozmanité činnosti literární (napsal mj. Kroniku prusko-italsko-rakouské války) a přednáškové (v Umělecké besedě, v dělnických spolcích, r. 1868 mluvil na Husových oslavách v Kostnici). R. 1859 se pod tlakem hmotné bídy dal do služeb tajné policie, které dodával zprávy o činnosti v literárním, novinářském a politickém životě (pod jménem Roman). R. 1870 naznačil vídeňský časopis Vaterland podezření, že je konfidentem policie, ale S. se před soudem očistil. R. 1872 na důvěrné schůzce literárních a politických přátel (mezi nimi J. Grégr, J. Barák, J. Neruda, V. Hálek) byl ze spolupráce s policií usvědčen, označen za zrádce národa a přinucen opustit Čechy. Odejel do Drážďan, po návratu se hájil i veřejně (brožurkou *Obrana proti lhářům a utrhačům* a plakáty), ale důvěry už nenabyl. — Redigoval Pražské noviny (1848), Českou včelu (1848), Noviny Lípy slovanské (1849), Slovan (1871—1872), sborník Tábor, Jiskry časové (1849), Posla z Prahy, Kalendář historický a politický (1862 až 1863). Přispíval do Květů (poprvé 1835), České včely, Kytky, Hronky, almanachu Vesna, do Vlastimila, Pomněnek, Ost und West, Týdeníku, Dělníka, Národních listů, Pokroku (Skrejšovského), Svobody (Barákovy), Pražského deníku a do časopisů, jež redigoval. — Psal též německy, překládal z němčiny a polštiny, užíval různých pseudonymů a šifer (Leo Blass, Arian Želinský, Sabinský, šifra AB, K. S., -7- aj.). Začal vydávat spisy K. H. Máchy (1845), z nichž vyšel jen

1. sešit, obsahující Úvod povahopisný a začátek Máje. Psal libreta k operám B. Smetany, K. Šebora, Z. Fibicha, V. Blodka, J. Rozkošného, K. Bendla.

Sabinův význam pro českou literaturu spočívá především v jeho kritické a teoretické činnosti a v aktivní účasti na utváření českého kulturního života. V předbřeznovém období jako kritický mluvčí českého romantismu uplatnil svůj rozhled po světové literatuře i poučení z hegelovské estetiky. Zároveň tvořivě domýšlel umělecké i společenské podněty obsažené v Máchově → poezii a v jeho názorech na umění. V *Úvodu povahopisném*, v němž se projevil jako Máchův oddaný stoupenec a první zasvěcený vykladač, formuloval nejjasněji ideu geniální tvůrčí osobnosti, pronikající silou své fantazie do svobodnějšího světa budoucnosti a schopné velkých společenských a uměleckých činů. V r. 1848 spojil svou představu svobody s bojem lidu a v souvislosti s tím se konkretizovala i jeho koncepce pokrokové literatury. Ve stati *Demokratická literatura* (Česká včela 1848) vytyčil program literatury, která by viděla lid jako tvůrce společenských hodnot a jako společenskou sílu a která by proto byla v souladu s jeho zájmy; zároveň volal po kritice schopné napomáhat zrodu takové literatury. V šedesátých letech se do S. myšlení promítlo tragické rozdvojení jeho osobnosti, které se projevilo spoluprací s tajnou policií. Nemluvil už o proměně společenského řádu, ale o revoluci ducha, zdůrazňoval výchovné úkoly literatury a její účast na demokratizaci vzdělanosti. Snažil se tyto požadavky naplňovat i prakticky svou přednáškovou činností v dělnických vzdělávacích spolcích. Svou autoritou i znalostmi podpořil tehdy májovce v jejich polemikách a bojích o moderní, životně pravdivou, demokratickými idejemi nesenou literaturu proti konzervativnímu pojetí, jak je představoval zejména J. Malý →. Výsledky svých úvah o poslání literatury a o společenském významu všeobecné vzdělanosti uložil S. do sociálně reformního spisu *Duchovný komunismus* a do studií o současné tvorbě, v nichž nyní přisuzoval významné místo románu jako útvaru, který nejspíše může splnit aktuální úkoly literatury (*Slovo o románu, Novelistika a romanopisectví české doby novější*). V tomto období S. napsal i obsáhlý, ale nedokončený *Dějepis literatury české staré a střední doby*, který byl po Jungmannově → Historii prvním celistvým vylíčením staršího českého písemnictví (do r. 1620) a v němž se pokusil i o vybudování teoretických základů české literární historie. Jako přípravné práce uveřejňoval cenné materiály a studie k dějinám obrozenské literatury a kultury (zvl. *Das Theater und Drama in Böhmen bis zum Anfange des 19. Jahrhunderts*). — Své teoretické postuláty se S. od počátku snažil naplňovat i vlastní tvorbou, avšak s malým uměleckým zdarem. V básních slučoval politickou vlasteneckou poezii s lyrikou máchovské rozervanosti, přičemž jednotícím principem obou typů byla zdůrazňovaná opravdovost prožitku. V prozaické tvorbě se pokoušel o romantickou povídku zobrazující jedince složitých povah a v složitých lidských vztazích (*Hrobník, Msta*), o venkovskou povídku (*Vesničané*), o historický román navazující na Máchu postavami krále Václava IV. a kata (*Obrazy XIV. a XV. věku*), v němž chtěl vylíčit boj lidu a panstva v předhusitské době a tak promluvit k národnostním a sociálním otázkám přítomnosti. Nejlepší ze S. četných společenských románů z konce padesátých a ze šedesátých let ukazovaly sociální a myšlenkové proudy připravující revoluční výbuch r. 1848 a mnohde zachytily atmosféru předbřeznového romantismu v prostředí pokrokové inteligence (*Synové světla, Na poušti*). Nejzdařilejší prózou tohoto období jsou *Oživené hroby*, vytěžené z pobytu v olomoucké věznici, pravdivý obraz ze života a osudů několika politických vězňů různé národnosti, v němž S. postihl sílu i slabost revolučního hnutí. — Trvalým odkazem jeho literárního díla zůstávají pro životnost lidových scén a reálnou kresbu venkovských typů i libreta k Smetanovým operám *Braniboři v Čechách* a *Prodaná nevěsta* a k Blodkově opeře *V studni*.

BIBLIOGRAFIE

Básně (1841), Hrobník (P 1844), Karlstein (P 1844, pseud. Robert Grün), Obrazy ze XIV. a XV. věku (R 1844), Povídky, pověsti, obrazy a novely (1845), Vesničané (P 1847), Blouz-

nění (R 1857), Hedvika (R 1858), Jaroslava (P 1859), Jen tři léta! (R 1860), Dějepis literatury československé staré a střední doby (1860–66), Duchovný komunismus (1861), Pavel Josef Šafařík (studie, 1861), Hyacint (P 1862), Na poušti (R 1863), Věčný ženich (R 1858–63), Inzerát (D 1866, i prem.), Tajné plány (D 1866, i prem.), Kronika války pruskoitalsko-rakouské (1867), Maloměstské klepny (D 1868), Černá růže (D 1868, prem. 1867), Oživené hroby (R 1870), Šašek krále Jiřího (D 1870, i prem.), Kocour a kočka (D 1870, i prem.), Václav Stach, jeho doba a spisy (1870), Obrana proti lhářům a utrhačům (1872), Morana čili Svět a jeho nicoty (R 1874, pseud. Arian Želinský), Král Ferdinand Dobrotivý a jeho doba (R 1877), Das Theater und Drama in Böhmen bis zum Anfange des 19. Jahrhunderts (1877, pseud. Leo Blass, 1941 přel. Gusta Fučíková). — Libreta: Braniboři v Čechách (1862, pro B. Smetanu), Prodaná nevěsta (1863, pro B. Smetanu), Templáři na Moravě (1865, pro K. Šebora), Bukovín (1866, pro Z. Fibicha), V studni (1866, pro V. Blodka), Zítek (1868, pro V. Blodka), Mikuláš (1870, pro J. R. Rozkošného), Starý ženich (1871, pro K. Bendla). — Posmrtně: Der Sturmvogel der Revolution in Österreich vor dem März 1848 (1879, pseud. Leo Blass). — Vzpomínky sebral a vydal M. Hýsek (1937). Rodinné listy K. S. uspořádal J. Thon (1947). — Soubor spisů K. S. u Kočího v l. 1910–11 (3 sv.), Vybrané spisy u Laichtra v l. 1911–16 uspoř. J. Thon (3 sv.). Výbor z literárních statí uspoř. J. Thon v Kritické knihovně (1953).

LITERATURA

V. K. Blahník: K. S. (1911), J. Thon: O K. S. (1947), v předml. k Článkům literárně dějepisným II (1916) a v předml. a komentáři k Rodinným listům K. S. (1947); J. Purš: K případu K. S. (1959). J. E. Sojka v kn. Naši mužové (1953); O. Hostinský v kn. B. Smetana a jeho boj o moderní čes. hudbu (1901, o libretech); J. Arbes v Záhadných povahách (1909); J. Vlček v kn. Z dějin čes. lit. (1960, o próze); Z. Nejedlý v předmluvách k libretu Prodaná nevěsta (1908) a k Duchovnému komunismu (1928) a v kn. O literatuře (1953); F. X. Šalda v KP 7 (1953, o románu Na poušti); F. Sekanina v dosl. k Moraně (1909); M. Marten v předml. k výboru Lyrika (1920); J. Máchal v předml. k Blouznění (1931); J. Fučík ve Třech studiích (1951); J. Vozka v předml. k Sociálním studiím (1950); F. Vodička v dosl. k výboru O literatuře (1953); Z. K. Slabý v předml. k Oživeným hrobům (1953); M. Malý v předml. k libretu Braniboři v Čechách (1961). A. Macek v Akademii 1907 až 1908; M. Hýsek v Lumíru 1925; V. Žáček v ČČM 1936, M. Tučková v SV 1951 (O Obrazech ze XIV. a XV. věku); P. Pražák v Divadle 1956 (o libretu k Prodané nevěstě); J. Štěpánková v ČLit. 1957 (o literárním historikovi); H. Hrzalová v ČLit 1959 (Jak vznikal a uskutečňoval se ideál demokratické literatury kolem r. 1848); J. Tax v Acta Univ. Carolinae 1959, Slavica philologica (o Černé růži). *hh*

Satira na čtyři stavy

Rozsáhlá veršovaná skladba z rozhraní 17. a 18. stol., vzniklá v jihozápadních Čechách, nejspíš na Klatovsku, kritizující duchovenstvo, šlechtu, měšťany i sedláky. Vůdčím motivem dialogicky osnované básně, jejímž schématem je střídání žalobných promluv představitelů různých stavů a řemesel se satirickým komentářem Sprosťáka a jemu odporujícího Malomluva, je nářek nad zhoršováním životních podmínek všech mluvčích. Jeho základní formulace v přísloví „Ach můj milý věčný bože, čím dál, vždycky hůře" sjednocuje celou skladbu zčásti i kompozičně. Dochovalo se z ní skoro 9000 veršů, tj. rozsáhlý první oddíl, věnovaný životu v městech, abecední invektiva proti ženám, která tvoří druhou část básně, a zlomek třetího oddílu o neutěšené situaci venkova. Skladba obsahuje i mnoho cenných postřehů z kulturní a ekonomické oblasti (např. střetání řemesel s rozvojem manufaktury) a svědčí o velké literární kultuře neznámého autora, nepochybně městského vzdělance. — Podobným dokladem slovesné tvořivosti lidu ve městech a jeho nemalé kulturní úrovně jsou *Verše o pernikářství* (1744), rozsáhlejší než Satira na čtyři stavy. Autor, patrně sám mistr pernikářský, podává v nich poučení jednak o výrobě perníku, jednak (v druhé části) o uživání počtářství při pernikářském řemesle, a to veršem i prózou. Na rozdíl od Satiry se neuplatňuje ve Verších tak výrazně sociální kritika a satira, ale jde spíše o parodii naukové literatury. Obě skladby nebyly ve své době tištěny.

EDICE A LITERATURA

Satira na čtyři stavy, vyd. Z. Tichá (1958, úvod J. Hrabák, doslov Z. Tichá). — J. Hrabák ve sborníku Studia z dawnej literatury czeskiej, słowackiej i polskiej (Varšava 1963, K české pololidové tvorbě 18. století — Verše o pernikářství). *zt*

Satiry Hradeckého rukopisu

Veršované skladby nejspíše z šedesátých let 14. století. Patří k nim rozsáhlá báseň *Desatero kázanie božie* a sedm kratších

satir o řemeslnících a konšelích, k nimž se druží bajka *O lišce a džbánu*. — Desatero je veršované kázání, v němž autor uvádí u každého přikázání tři druhy hříšníků, kteří je přestupují. Výčet je mnohde ilustrován příklady rozvedenými v anekdoty i satirické povídky. Zaměřením na pozemský život, na vztahy mezi lidmi, na otázky každodenního života předjímá Desatero pojetí literatury, které se později rozvinulo za husitství. Dochovalo se i v několika zlomcích svědčících o dvojí redakci. — Satiry o řemeslnících a konšelích napadají ševce, konšely, kováře, sladovníky, lazebníky, řezníky a pekaře především pro úplatnost a okrádání zákazníků. Mezi ně je neorganicky vložena bajka O lišce a džbánu, vyprávějící o tom, jak liška, která chtěla potrestat džbán a utopit jej, sama utonula. Mezi Desaterem a satirami jsou nápadné podobnosti ideové, kompoziční a jazykové, které ukazují na společného autora. Byl jím patrně příslušník městské, asi kněžské inteligence, který měl zájem i o venkov, viděl spojence v městské chudině, a kritizoval proto nezdravé společenské jevy z hlediska zájmů nižších vrstev. O tom svědčí zvláště 7. přikázání Desatera, kde jsou příslušníci vyšších vrstev přirovnáni k zahálčivým trubcům, kteří bývají vyháněni včelami z úlu. — Jazyk skladeb se blíží hovorovému projevu (výběrem slov, syntaxí, hromaděním ukazovacích zájmen atd.); forma verše i rým podporují úmyslnou jednoduchostí autorův ideový záměr. Autor dovedl své postavy dobře vystihnout po psychologické stránce a projevil smysl pro humor a ironii. V satirách o řemeslnících se skladatel místy oprošťuje od náboženského hodnocení a dává některým z nich vyznít čistě světsky. — Hlavní přínos satir Hradeckého rukopisu byl v tom, že se vázaly ke každodennímu životu a že jejich autor otevřel (podobně jako v jiné oblasti lidoví kazatelé, tzv. Husovi předchůdci) cestu kritice vedené nižšími společenskými vrstvami; tím se satiry zapojily do linie usilující o zlidovění a zaktuálnění literatury, které dovršilo husitství.

EDICE A LITERATURA

Staročeské satiry Hradeckého rukopisu a Smilovy školy, vyd. J. Hrabák (1962). — J. Hrabák: Staročeská satira (1952). J. Volf v Čas. čs. knihovníků 1926; A. Škarka v ČČH 1947—48 (Z problematiky českého gotického básnictví).

zt

Erik Adolf Saudek

18. 10. 1904 Vídeň
16. 7. 1963 Sozopol, Bulharsko

Syn překladatele a propagátora české literatury Emila Saudka (1876—1941). Střední školu vychodil ve Vídni. Po příchodu do Prahy (1923) studoval na filosofické fakultě germanistiku, komparatistiku a dramaturgii; pak pracoval jako divadelní a literární kritik, režisér, dramaturg, redaktor a překladatel. Po druhé válce se stal prvním dramaturgem Realistického divadla (1945—46), dva roky pracoval jako divadelní kritik Lidových novin, v l. 1949—53 byl dramaturgem Národního divadla. — Začal publikovat v druhé polovině dvacátých let v časopisech Cesta, Host, Kmen, později v Listech pro umění a kritiku, Komedii (kterou roku 1936 redigoval) a v Kritickém měsíčníku, kam přispíval především recenzemi překladů z němčiny a angličtiny, ale i literárně kritickými glosami a teoretickými úvahami o poezii a divadle. Od r. 1927, kdy se podílel na Fischerově českém vydání Goetha, stává se překládání těžištěm S. zájmu. Vedle knižně vydaného Goetha, Kellera, Hauptmanna, Conrada překládal do časopisů jednotlivé básně Blakeovy, Donnovy, Shelleyho, Shakespearovy, Hölderlinovy, Morgensternovy, Mörikovy. Velký ohlas vzbudil jeho překlad německých barokních básníků *Růže ran*, jednoznačně pochopený jako gesto odporu proti nacismu.

Saudkova překladatelská činnost vyvrcholila přetlumočením téměř poloviny dramatické tvorby W. Shakespeara; byl nejen jeho překladatelem, nýbrž i komentátorem a interpretem, zdůrazňuje společenskou angažovanost Shakespearových dramat. V duchu názorů O. Fischera →, prvního moderního překladatele Makbetha (1916) a S. učitele, a ve vědomém protikladu k metodě Sládkově → nešlo S. o překlad věrný, nýbrž postižením vnitřního smyslu předlohy snažil se vytvořit umělecké dílo adekvátní originálu a jeho dobovému pů-

sobení. Na rozdíl od Sládka, který Shakespeara převáděl do klasicky pravidelného metra a ve výraze leckdy lumírovsky poetizoval, dosáhl S. umísťováním významově zatížených slov na konce veršů a poloveršů vzrušenější, dramatičtější intonace, vyvažující členitost přízvuku a rytmu, která je v blankversu anglickém; využitím hovorové a obecné češtiny chtěl S. vyjádřit renesanční jadrnost Shakespearova textu a přiblížit jej živému vnímání současného diváka.

BIBLIOGRAFIE (překlady)

J. W. Goethe, Utrpení mladého Werthera (1927, s O. Fischerem), Viléma Meistera léta učednická (1928, s V. Jirátem), Spríznění volbou (1932, s O. Fischerem), Torquato Tasso (1932); T. Wilder, Most Svatého Ludvíka krále (1930); J. Conrad, Náhoda (1932, s R. Weilkem), Zlatý šíp (1934); G. Hauptmann, Před západem slunce (1933); G. Keller, Lidé seldwylští (1934); W. Shakespeare, Julius Caesar (1936), Král Lear (1937), Večer třikrálový (1937), Sen noci svatojanské (1938), Romeo a Julie (1938, 1955), Veselé windsorské paničky (1939), Zkrocení zlé ženy (1939), Hamlet (1941, poslední dva překlady kryty za okupace jménem A. Skoumala), Jak se vám líbí (1947), Othello (1949), Benátský kupec (1955, spolu s překl. Romea a Julie, st. cena), Makbeth (1957), Coriolanus (1959), Antonius a Kleopatra (1961), Troilus a Kressida (nedokončeno); Růže ran (1941, výbor z něm. barokní lyriky, pod. pseud. Karel Brož, usp. V. Jirát); Molière, Jíra Danda (1949), Lakomec (1959); E. T. A. Hoffmann, Zachýsek zvaný Rumělka — Zlatý kořenáč (1961). — Všechny S. překlady Shakespearových her pojaty do spisů W. S. (SNKLU, od r. 1955 dosud).

LITERATURA

J. Levý v kn. Umění překladu (1963). T. Vodička v LUK 1963 (o překladu Shakespearova Caesara); J. Pokorný v Divadle 1954 (K čes. shakespearovské tradici) a v Divadle 1963. *bš*

Franta Sauer

4. 12. 1882 Praha-Žižkov
26. 3. 1947 Praha

Původem z proletářské rodiny, vyučil se zámečníkem; rychle střídal řadu zaměstnání, živil se jako akvizitér pojišťovny, pašerák cukerínu, obchodní cestující, obchodník se střižním zbožím, kolportér knih. Za Rakouska se účastnil anarchistického hnutí; zároveň byl členem různých kroužků literární a umělecké bohémy (kolem J. Haška →, E. A. Longena →, J. Hořejšího →). Sám vystupoval jako herec, recitátor a lidový humorista. V r. 1921 se stal prvním nakladatelem sešitového vydání Haškova Švejka. V Haló novinách (1933—34) vycházely pod titulem *Hovory s Frantou Sauerem* jeho vzpomínky z mládí. Používal pseudonymu Franta Kysela.

V literatuře, jíž se sám začal věnovat v letech dvacátých, je Sauer samoukem; vlastní literární hodnota jeho prací zdaleka nedosahuje významu jeho osobnosti jako výrazného společenského typu z velkoměstské proletářské periférie. V jeho autobiograficky a memoárově zaměřené próze se odrážejí pestré životní zkušenosti člověka žijícího na okraji kapitalistické společnosti; jeho specifikem je důvěrná znalost pražské periférie a jejího polosvěta, viděného věcně drsným, bezprostředním pohledem.

BIBLIOGRAFIE

Franta Habán ze Žižkova (R 1923, pseud. Franta Kysela), In memoriam Jaroslava Haška (1924, s Ivanem Sukem), Pašeráci (R 1929), E. A. Longen a Xena (vzpomínky 1936, se St. Klikou). Provedené hry: Haškův poslední podnik (1946).

LITERATURA

J. Fučík v Rudém právu 29. 5. 1929 (F. S. spisovatel). *mn*

Květoslav F. Sedláček

2. 11. 1911 Praha

V Praze-Libni se vyučil strojním zámečníkem. V l. 1928—45 pracoval jako kovodělník, většinou v Českomoravských strojírnách v Praze (v l. 1933—34 byl nezaměstnaný). Po osvobození působil v různých funkcích v redakci deníku Práce (1945—50), po únoru 1948 byl zároveň šéfem tiskového oddělení Československých stavebních závodů a vedoucím redaktorem podnikového časopisu Stavíme. V l. 1949 až 1953 pracoval také v Čs. státním filmu. Od r. 1953 je spisovatelem z povolání. — Od května 1945 spolupracoval s rozhlasem pro vysílání ÚRO. Pro deník Práce psal zprvu hlavně reportáže, od roku 1948 i povídky (povídka Pod komínem kruhovky byla zfilmována s názvem Dva ohně). Další příspěvky v Rudém právu, Literárních novinách, Plamenu, Ohníčku, Mateřídoušce aj. Je spoluautorem několika

učebnic (Slabikář, Čítanka pro 2. třídu).

Vycházeje z vlastních životních zkušeností a z poznatků získaných při studijních pobytech na velkých stavbách učinil Sedláček předmětem celého svého díla dělníka a svět jeho práce. Náměty k prvním románům *(Pod klenbou mamuta, Vítr se nevrací)* vytěžil ještě z tíživé minulosti proletariátu, z krize a nezaměstnanosti na počátku třicátých let; v dalších prózách se už obrátil k pracovnímu úsilí osvobozené dělnické třídy. Charakteristické dílo české budovatelské prózy, která chtěla zachytit socialistickou industrializaci země a proměňující se vztah člověka k práci, vytvořil trilogií *Závod ve stínu*. Stavbu přehrady pojal zde S. jako velkou životní zkoušku pro její budovatele, jejichž vzájemné vztahy podává na pozadí dvojího procesu: jednak pozitivního, jak se přehrada postupně stává věcí samých dělníků a jak se poznenáhlu překonává averze místních obyvatel vůči převratné proměně jejich kraje, jednak negativního, jak se stavba stává terčem záškodnické činnosti; snaha oživit budovatelský námět postupy dobrodružné a kriminalistické literatury vedla však ke zbytnění dějovosti na úkor myšlenkové podnětnosti díla. Metoda a koncepce této rozlehlé fresky se během dlouholetého vznikání a v prudce se vyvíjejícím kontextu české literatury nezměnila, takže závěrečné části trilogie působily svou extenzitou a vnějškovostí konfliktů anachronicky. V trilogii se S. soustředil především na vztahy mezi vedoucími pracovníky a funkcionáři; typ politicky vyspělého a lidsky zkušeného dělníka, který je postaven na řídící místo, se mu zde také nejlépe vydařil. K obrazu prostého, řadového dělníka se S. více přiblížil v románu *Luisiana se probouzí*, zobrazujícím v příběhu jediného týdne roku 1945 zápas o obnovení těžby v severočeském povrchovém dole. Povídková kniha *Životy žijí lidé* je v podstatě beletrizací politicky aktuálních problémů.

BIBLIOGRAFIE

Pod klenbou mamuta (R 1943), Vítr se nevrací (R 1946), Dva ohně (P 1950, zfilm.), Luisiana se probouzí (R 1952, st. cena), Holčička s copánky (P pro děti, 1954), Karpelanské jaro (R 1954, 1. díl trilogie Závod ve stínu), Zanechte nadějе (R 1956, 2. díl trilogie), Hladový kámen (R 1960, 3. díl trilogie), Kdysi tu bylo pole (text k obrazové publikaci o dějinách závodu ČKD Praha, 1961), Životy žijí lidé (Pp 1962).

LITERATURA

J. Hájek v kn. Literatura a život (1955) a v NŽ 1955 (O pravdivý obraz velkých konfliktů života – o Závodu ve stínu). F. Pilař v NŽ 1952 (Luisiana se probouzí); A. Linke v Plamenu 1960 (č. 8, Nad jedním typem budovatelské prózy).

Anna Sedlmayerová

17. 3. 1912 Vranín u Třeboně

Studovala na gymnasiu v Třeboni (1922 až 1926), v l. 1932—46 žila v Praze, potom v Ústí nad Labem. — Po r. 1945 přispívala do Práce, Květů, Tvorby, Besedy venkovské ženy, Vlasty aj.

Po třech dětských knížkách, nevybočujících z dobového průměru, obrátila se A. Sedlmayerová k problematice pohraničí dvěma romány, v nichž nazírá osídlení především jako změnu životního prostředí svých hrdinů, společenské změny pak jako soukromé problémy, které z přesídlení vyplývají; z nich *Překročený práh* si vlivem dokumentárního přístupu k látce všímá utváření nových vztahů v osídlované vesnici už reálněji. Přítomné jednání lidí však S. neanalyzuje, nýbrž hledá jeho pohnutky v uplynulém životě postav. Následující dobová vlna zájmu o dějinné tradice přivedla S. k vypsání příběhů z dějin dělnického hnutí. Od poloviny padesátých let se v řadě románů zabývá citovými a mravními otázkami, zasazujíc příběhy do apriorních moralistních schémat. Usiluje o prolnutí psychologického románu s detektivkou, ale povrchnost a sentimentalita přibližují její práce konvencím románů pro ženy.

BIBLIOGRAFIE

Juk (P pro děti, 1946), Márinka (P pro děti, 1947), Kačenka (P pro děti, 1947), Dům na zeleném svahu (R 1947), Překročený práh (R 1949), Z prvních řad (R 1952), Každé jaro pampelišky (R 1955), Všechny cesty vedou domů (R 1958), Pomozte mi, Terezo (P 1960), Grandlová brož (R 1962), Kdo dobře vidí, vidí dobře (Rp 1962). *vk*

Michal Sedloň

(vl. jm. Antonín Neureutter)

5. 9. 1919 Praha

Studoval v Praze na reálném gymnasiu (maturita 1938) a na filosofické fakultě. Po uzavření vysokých škol byl zaměstnán v záložně, po válce se stal redaktorem kulturní rubriky Rudého práva. R. 1947 dokončil vysokoškolská studia doktorátem. V l. 1949—52 působil jako filmový dramaturg, potom jako redaktor nakladatelství Mladá fronta, od r. 1962 je redaktorem časopisu Květy. Příspěvky v Rudém právu, Tvorbě, Mladé frontě, Novém životě, Literárních novinách, Květech aj. Uspořádal Výbor z poezie Sv. Čecha (1951) a antologii z české poezie a prózy pro potřeby kulturních podniků A to je ta krásná země (1953).

Sedloň začal meditativní lyrikou, poznamenanou stínem války. Pocit smutku leží ještě i na milostných verších sbírky *Větévka mimózy*. Po Únoru se zaměření jeho poezie radikálně změnilo; autor chce nyní svým veršem sloužit každodenní práci, inspiruje se velkými i drobnými událostmi našeho života. S. je také autorem literárních parodií *(Pegasem kopnutí)*. — Překládá z ruštiny.

BIBLIOGRAFIE

Zvichřené jasany (Bb 1943), Máta peprná (Bb 1944), Silice (Bb 1945), Větévka mimózy (Bb 1946), Strážné ohně (Bb 1953), Pegasem kopnutí (Bb 1955), Vzpoura srdce (Bb 1956), Astronaut (Bb 1961), Příboj a neóny (Bb 1961).

LITERATURA

J. Grossman v Generaci 1945—46 (Lyrické profily 45); M. Petříček v Plamenu 1961 (č. 6, o Astronautovi). *jkn*

Jaroslav Seifert

23. 9. 1901 Praha

Pochází z dělnické rodiny ze Žižkova. Ještě před maturitou opustil žižkovské gymnasium a nastoupil žurnalistickou a literární dráhu, nejprve jako přispěvatel levicových listů, později jako jejich redaktor. Začínal v Rudém právu, r. 1922 přešel do kulturní redakce brněnské Rovnosti. Byl jedním ze zakladatelů avantgardního Uměleckého svazu Devětsil, roku 1922 spoluredigoval jeho stejnojmenný sborník, v r. 1923 jeho internacionální revui Disk. V l. 1923—27 pracoval v pražském Komunistickém knihkupectví a nakladatelství, zároveň byl odpovědným redaktorem komunistického satirického časopisu Sršatec (1922—25). R. 1923 navštívil Francii a Švýcarsko, 1925 s kulturní delegací SSSR. V l. 1927—29 redigoval po St. K. Neumannovi Reflektor. Po odchodu ze stranického tisku působil krátce jako soudní referent, r. 1930 byl hlavním redaktorem divadelního měsíčníku Nová scéna, v l. 1931—33 redaktorem týdeníku Pestré květy, do r. 1939 deníku Ranní noviny, za války deníku Národní práce. Od 5. května 1945 do r. 1949 byl redaktorem deníku Práce, vedl literární měsíčník Kytice a v nakladatelství Práce redigoval edici poezie Klín. Žije v Praze jako spisovatel. — První verše publikoval r. 1920 v Dělnické besídce Práva lidu, v Kmeni a Červnu; dalšími básněmi, referáty o literatuře, divadle, filmu i výtvarnictví přispíval do většiny komunistických a avantgardních časopisů dvacátých let: do těch, které redigoval, dále do Rudého práva, Proletkultu, Tvorby, Avantgardy, Hostu (spoluredigoval 1924), Pásma (spoluredigoval 1924) a ReDu, dále pak do Literárních rozhledů, Plánu, Odeonu, Rozprav Aventina, Kvartu, Rozhledů po literatuře a umění, Lidových novin, Listů pro umění a kritiku, Almanachu Kmene (redigoval 1934—35, 1937—38) a Panorámy (redigoval 1940—41). — Se St. K. Neumannem uspořádal výbor z revolučních veršů Komunistické večery (1922), s J. Horou výbor z Neumanna Básně (1928) a znovu samostatně Básně (1955), sborníček veršů Básníku Karlu Tomanovi (1937), výbory Básně J. Nerudy (1939), Básně V. Hálka (1940), sborníček Květen v Lidovém domě (1946) a Zeď Kremlu v dálce (1948), výbory z Vrchlického Píšťala Panova (1953), dvousvazkové Básně (1953) a Duha na zemi (1961); v roce 1962 sestavil sborník Verše o Praze.

Proletářské mládí, prožívané ve svérázném prostředí pražské dělnické čtvrti, přivedlo Seiferta do řad levice a ke komunistické žurnalistice a podstatně ovlivnilo i jeho počáteční básnickou tvorbu, která byla vý-

razně osobitým hlasem v dobové proletářské poezii. Revoluční lyrika S. knižní prvotiny *Města v slzách* nevycházela z tezí, ale vyrůstala z přímé životní zkušenosti a z důvěrné znalosti proletářova světa a mentality. Dvacetiletý básník, nezatížený myšlenkovými problémy a nesvázaný s literární tradicí, v ní jednoduchou, lehce srozumitelnou formou přímého pojmenování vyjádřil instinktivní, osobně prožitý pocit třídní nenávisti a naivní okouzlení z krásy boje proletariátu; etický moment tohoto boje, tolik zdůrazňovaný např. v poezii Wolkrově → a Horově →, byl S. samozřejmostí, představa revoluce se mu koncentrovala převážně v oblasti smyslové, stávala se slavnou a radostnou událostí, která splní touhu chudých lidí po štěstí. Tento vztah ke světu zcela převládl ve sbírce *Samá láska,* kde jej S. ztotožnil s elementárním životním pocitem velkoměstského proletáře; s jeho opojením z vymožeností moderní civilizace a z nedostupných smyslových požitků a zároveň s jeho spontánně naléhavým požadavkem podílet se na nich. V básnickém vyjádření těchto tužeb dospěl S. až na hranici primitivismu, jeho verš se blížil místy prozaickému vyprávění, místy pouličnímu popěvku, využíval hovorových a lidových obratů, nevyhýbal se ani vulgarismům a banálním novinářským frázím; myšlenková a výrazová bezprostřednost byla však zároveň účinným prostředkem estetickým, překonala nábčhy k verbalismu a silácké póze, které se projevovaly v první sbírce, dodala S. projevu vnitřní intenzity a dynamiky a schopností poetizovat všední skutečnost naznačila možnosti jeho dalšího vývoje, jichž S. využil hned v následujícím poetistickém období, reprezentovaném sbírkami *Na vlnách TSF, Slavík zpívá špatně* a *Poštovní holub.* Poetismus jako „umění žít a užívat", jako „metoda nového štěstí", akcentující radostné stránky života, vyhovoval S. spontánnosti, jeho neproblematickému vidění světa a potřebě smyslového vyžití. Sbírka *Na vlnách TSF,* kterou inspirovala cesta do Francie a již se S. zařadil mezi protagonisty vznikajícího básnického směru, navázala logicky na předchozí Samou lásku: předmět básníkovy touhy se stal nyní skutečností prožívanou prostřednictvím poezie, osvobozené ode všech sociálních a morálních zábran. Po vzoru Apollinairově, kterého v té době překládal a jemuž věnoval úvodní báseň nové sbírky, opustil S. logickou významovou výstavbu textu a širokým proudem volně řazených asociací, překvapivým spojováním významů a slovními hříčkami se zmocňoval nejen dávno vytoužených „krás světa", ale sugestivně objevoval krásu i v nejprostších věcech; fantazie, která byla v tomto procesu hlavním činitelem, nevedla však ani tady k složitému obraznému pojmenování, S. si uchoval smyslovou názornost a věcnou konkrétnost svých básnických počátků. Cesta do SSSR, jejímž přímým výsledkem byl jeden oddíl sbírky *Slavík zpívá špatně,* přinesla do S. poezie oživení společenské tematiky: S. si znovu uvědomil „smutek světa", proti němuž svou dosavadní tvorbou bojoval. Zmizelo okouzlení dálkami a exotikou, obnovil se pocit sepětí s domovem, vědomí sociálního začlenění, v hořce ironizované podobě se vracel obraz války, pohled na revoluční Rusko ztratil někdejší naivní elán a změnil se v klidné a střízlivé poznání revoluce jako vážného a namáhavého lidského díla; zároveň však do S. veršů, konkrétně v *Poštovním holubovi,* pronikaly subjektivně pojaté motivy, které se později staly dominantní složkou jeho poezie; v rostoucí tendenci k sevřenější veršové formě a v náznacích písňovosti se i po stránce slohové připravovala proměna, kterou prošla. S. poezie ve sbírkách *Jablko z klína* a *Ruce Venušiny* a která v podstatě určila definitivní podobu celé jeho další tvorby. V souvislosti s krizí vlastního politického stanoviska vzdaloval se S. od závažných společenských témat, okruh jeho představ se zúžil a subjektivní nota zcela převážila. Od revolučního nadšení a dravého dobývání „všech krás světa" přešla S. poezie do mírných poloh; ústředním motivem se stala snová vzpomínka jako nostalgická evokace ztraceného dětství, domova, dávných lásek, zachraňující často před skepsí z pomíjivosti životních hodnot. Prudké smyslové opojení hmotným světem, zachycovaným v jeho bohatosti a extenzitě, vystřídal nyní zdůvěrňující citový vztah básníka k jednotlivým věcem, soustředění na drobný detail, z něhož se budoval vyšší významový celek. Od volného verše přešel

S. k pravidelným strofickým útvarům a v plné míře uplatnil schopnost poetizovat nejvšednější věci nikoli jejich zdůrazněním a ozvláštněním v nápadné metafoře, nýbrž opakováním téhož pojmenování ve významově proměnlivém kontextu, zvukově sjednoceném plynulou písňovou melodií: přímá pojmenování tak postupně nabývala obrazného smyslu. Tato básnická metoda, různě modifikovaná, zůstala S. poezii vlastní i v období, kdy reagovala na mnichovské události *(Zhasněte světla)*, posilovala národní sebevědomí za okupace *(Vějíř Boženy Němcové, Světlem oděná, Kamenný most)* nebo oslavovala pražské květnové povstání *(Přilba hlíny)*. Je rozvíjena i v S. tvorbě poválečné, do níž stále více proniká melancholický pocit uplývajícího života, vyvažovaný hledáním trvalých hodnot v české krajině, Praze a národní tradici; lehkou melodičností a plnou srozumitelností se vyznačují poslední nejvýznamnější práce, *Píseň o Viktorce*, lyrický obraz životního osudu B. Němcové, a *Maminka*, intimní návrat do světa proletářského dětství.

BIBLIOGRAFIE

Město v slzách (Bb 1921), Samá láska (Bb 1923), Na vlnách TSF (Bb 1925, zkráceně 1938 pod názvem Svatební cesta), Slavík zpívá špatně (Bb 1926), Hvězdy nad Rajskou zahradou (P 1929), Poštovní holub (Bb 1929), Básně (výbor, 1929), Jablko z klína (Bb 1933), Ruce Venušiny (Bb 1936, st. cena), Zpíváno do rotačky (Bb 1936), Jaro sbohem (Bb 1937), rozšíř. 1942 a znovu 1944, def. vyd. 1947), Osm dní (Bb 1937), Podzim v Čechách (B 1937), Zhasněte světla (Bb 1938), Vějíř Boženy Němcové (B 1940), Světlem oděná (B 1940), Pantoumy o lásce (Bb 1940), Ruka a plamen (B 1943, rozšíř. 1948), Kamenný most (Bb 1944), Přilba hlíny (Bb 1945, část veršů přejata ze sbírek Osm dní a Zhasněte světla; def. vyd. 1948), Devět rondeaux (Bb 1945), Mozart v Praze (Bb 1946), Suknice andělů (B 1947), Dokud nám nepršÍ na rakev (Bb 1948), Šel malíř chudě do světa (Bb 1949), Pozdrav Františku Halasovi (B 1949), Píseň o Viktorce (B 1950), Maminka (Bb 1954, st. cena), Chlapec a hvězdy (Bb 1956), Vytržené stránky (Bb 1957), Praha (výbor, 1958), Ještě jednou jaro (výbor, 1961). — Překlady: Blok, Dvanáct (1922); Apollinaire, Zavražděný básník (1925, s M. Šramlem), Prsy Tiresiovy (1926); Píseň písní (v knize Pět svátečních svitků, s S. Segertem, 1958); Guramišvili, Veselá vesna (1963, s J. Jedličkou). — Dílo J. S. v Čs. spisovateli v l. 1954—57 (5 sv., redig. A. M. Píša).

LITERATURA

F. X. Šalda ve Studiích z čes. literatury (1961) a v ŠZáp 1929—30 (o sbírce Poštovní holub) a 1933—34 (Pohled na naši nejnovější produkci lyrickou, o sbírce Jablko z klína); J. Fučík v kn. Stati o literatuře (1951, o Samé lásce); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); F. Götz v kn. Jasnící se horizont (1926) a Básnický dnešek (1931); A. M. Píša v kn. Směry a cíle (1927) a Stopami poezie (1962); B. Václavek v kn. Od umění k tvorbě (2. vyd. 1949), J. Brabec v NŽ 1957. *bš*

Josef Sekera

4. 12. 1897 Starkoč u Čáslavi

Mládí strávil v Čáslavi. Absolvoval odbornou tkalcovskou školu v Rychnově nad Kněžnou (1913) a její strojařskou větev v Šumperku (1915). V první světové válce bojoval na italské frontě. Od r. 1920 byl úředníkem státních drah, nejprve v Bratislavě (do r. 1939), potom v Praze. V letech 1945—49 pracoval jako vedoucí úředník ministerstva dopravy. Od r. 1950 se věnuje výhradně spisovatelské činnosti; v l. 1953—56 byl tajemníkem Svazu čs. spisovatelů. — Přispíval do bratislavských listů (Robotnícke noviny aj.), Panorámy, Žijeme, Stanu (který redigoval v l. 1929 až 1930), Tvorby, Rudého práva, Literárních novin, Nového života aj. V Bratislavě redigoval Cestovný zpravodaj Čs. štátnych drah (1932—38), v Praze týdeník Praha v týdnu (1942—44). Užíval pseudonymu J. S. Starkoč.

Těžisko Sekerova díla je v pracích románových, pro něž je charakteristický široký záběr společenských vztahů, bohatě rozvětvený děj a pestrá fabule. Autor směřuje k syntetickému obrazu prostředí a doby, k vytvoření galerie realistických portrétů, v nichž se obráží dějinný proces. Hlavní tematický okruh tvoří S. zážitky ze Slovenska. Z prostředí slovenského venkova vytěžil už ve třicátých letech látku k sociálnímu románu *Vinaři* s výrazně vykreslenými figurkami a sem také umístil svou nejznámější knihu *Děti z hliněné vesnice* s objevným námětem ze života cikánů v letech buržoazní republiky; vztah k cikánům se tu stává měřítkem sociálního i politického uvědomění románových postav. Prosté, elementární, vitální povahy venkovské jsou zobrazeny umělecky účinněji než typy komplikovanější. Snaha po komplexním zachycení historické a lokální

reality vede S. často k popisnosti a ke kronikářskému záznamu, jako např. v tematicky pozoruhodné *České rapsódii*, zobrazující formování a boje československých rudoarmejců.

BIBLIOGRAFIE

Sváté listy (Pp 1924, pseud. J. S. Starkoč), O lásce a taškářích (Pp 1927), Hazardní hráči (Pp 1930), Vinaři (R 1930, přeprac. 1954), Kruh osudu (P 1932), Kouzelné léto (R 1940), Pán žernovů (R 1941), Hora Radostná (R 1946), Palmy tam nerostou (pohádky, 1946), Děti z hliněné vesnice (R 1952), Česká rapsódie (R 1961), Červený dolomán (R 1962). *ztr*

LITERATURA

M. Jungmann v dosl. k Vinařům (1954), J. Petrmichl v NŽ 1954 (o Dětech z hliněné vesnice), J. Šekera v NŽ 1954 (o svých lit. počátcích).

Ondřej Sekora

25. 9. 1899 Brno

Studoval na gymnasiu v Brně a ve Vyškově, v septimě (1918) byl odveden a studia dokončil po válce (1919). Začal studovat právnickou fakultu v Brně, zároveň kreslil pro časopisy; r. 1921 studia přerušil a vstoupil do redakce Lidových novin jako kreslíř a sportovní redaktor (je autorem první české příručky o ragby; redigoval také časopis Sport, od r. 1926). Dva roky navštěvoval jako hospitant na uměleckoprůmyslové škole třídu prof. Hofbauera. Jako novinář často cestoval, r. 1924 a 1927 pobýval ve Francii. V l. 1927—41 pracoval v pražské redakci Lidových novin. Po okupaci vstoupil do redakce Práce jako kreslíř, po založení Dikobrazu byl rok jeho šéfredaktorem, po založení Státního nakladatelství dětské knihy vedoucím redaktorem knižnice pro nejmenší (do r. 1954). Dnes pracuje v Praze jako ilustrátor a spisovatel.

Hrdina Sekorových próz pro děti, vytvořený s nesporným charakterizačním uměním *(Ferda mravenec)*, se zrodil z kresleného humoristického seriálu v Lidových novinách, určeného původně dospělým. V S. příbězích jde vždy o napínavý děj plný gagů, komických situací, připomínajících cirkusový humor. Zvířecí svět jeho knížek, v nichž dominuje vždy výtvarný projev, řídí se vlastními zákony, nesměřuje k výchovnému poslání cestou alegorického obrazu lidské společnosti, nezříká se však nejobecnějších analogií. Zatímco S předválečné knihy nezatěžovala didaktická tendence, začalo se v jeho poválečných příbězích, jež byly nezřídka utilitárními agitkami, objevovat nezastřené poučování. S. se však po několika schematických knížkách vrátil ke zvířecímu světu mravenců, čmeláků a ptáků, jejichž příběhy dnes zaměřuje více k poznání než k zábavě a hře.

BIBLIOGRAFIE (vesměs práce pro děti)

Jak Cvoček honil pytláka (Bb 1932), Ferda mravenec (P 1936, přeprac. 1958), Ferda mravenec v cizích službách (P 1937), Ferda v mraveništi (P 1938), Slavnost u broučků (Bb 1938), Slabikář Ferdy mravence (P 1939), Trampoty brouka Pytlíka (P 1939), Malířské kousky brouka Pytlíka (P 1940), Kuře Napipi a jeho přátelé (Pp a Bb 1941), Uprchlík na ptačím stromě (P 1943, přeprac. 1960), Kronika města Kocourkova (P 1947), Ferda cvičí mraveniště (P 1947), Pohádka o stromech a větru (P 1949), Jak se uhlí pohněvalo (P 1949), Kousky mládence Ferdy mravence (Bb 1950), O traktoru, který se splašil (P 1951), Malované počasí (P 1951), Štědrý večer (P 1951), Mravenci se nedají (P 1954), Na dvoře si děti hrály (P 1955), Čmelák Aninka (P 1959), Hurá za Zdendou (P 1960), O psu vzduchoplavci (P 1961), Pošta v zoo (P 1963) aj. *vká*

Františka Semeráková

(roz. Jirásková)

14. 2. 1891 Malá Čermná

Pochází ze starého selského rodu, po matce z kladské písmácké rodiny. V l. 1906 až 1909 pracovala v Landeku jako uklízečka a pokojská lázeňského hotelu, od r. 1910 jako textilní dělnice v Náchodě, v Bukovci u Police, ve Velkém Poříčí nad Metují (1919—32), v Olešnici (1932—40) a do r. 1950 v Červeném Kostelci. Nyní žije v Olešnici. Debutovala dětskými verši ve Slovíčku, nedělní příloze Českého slova (1938). Příspěvky v Ozvěnách, Právu lidu a v krajinských časopisech Kladské pomezí a Jiráskův kraj, po válce hlavně v Literárních novinách, Vlastě, Květech, Východočeském textiláku a v dětských časopisech Ohníček a Pionýrské noviny.

Velká část tvorby F. Semerákové je věnována dětem: píše pro ně jednak verše, jednak pověsti a pohádky z Kladska, Ná-

chodska a Orlických hor podle vyprávění lidových vypravěčů i povídky ze života tkalcovských dětí. Jako lidová básnířka se S. zúčastnila akce Pracující do literatury sbírkou *Slunečný den*. Verše této knížky, svou prostotou blízké lidovým popěvkům, oslavují dělnickou práci a přírodu a zachycují život východočeských tkalců.

BIBLIOGRAFIE

Frýdolín a hastrman (pohádka, 1947), Začarované střevíce (pohádka, 1949), Hadí král (pohádka, 1949), Bílý kámen (pohádka, 1949), Slunečný den (Bb 1950), Říkačky a rýmovačky (Bb pro děti, 1959). *sj*

Karel Sezima

(vl. jm. Karel Kolář)

13. 10. 1876 Hořovice

14. 12. 1949 Praha

Pocházel z rodiny učitele, studoval na gymnasiu v Příbrami (1887—95), pak práva v Innsbrucku (1895—97) a v Praze (do r. 1899), kde se stal vyšším finančním úředníkem. Přispíval do Nivy, Literárních listů, Lumíru, Samostatnosti (1911—14), Národního obzoru, Pokrokové revue, Literárních novin (1938—41), Hovorů o knihách, Panorámy, Národních listů (1937—41), Čteme (1939—43), Českého slova (1941—42), Naší řeči aj. Větší studie otiskl ve sbornících Srdce vlasti (1940) a Almanach Umělecké besedy Kruh (1941), psal podobizny moderních českých prozaiků pro Ottův Slovník naučný nové doby. Vydal literární pozůstalost Josefa Matějky (1911 a 1941) a Petra Klese (1931); podílel se na vydání Výboru krásné prózy československé (1931—32, s A. Veselým, P. Eisnerem a P. Bujnákem), redigoval sborník úvah a vzpomínek Jos. R. Vilímek. — Užíval pseudonymů J. Zvonař, V. Berkovec, K. Budil, K. S., O. V., -el, -es, -emb, -lim.

Sezima debutoval na sklonku devadesátých let prózou, ovlivněnou dekadentním psychologismem „unavených duší" (novela *Kouzlo rozchodu*); v dalším vývoji se přiklonil téměř výhradně k románové formě a vystupoval jako precióní psycholog senzitivních postav, hlavně žen a intelektuálů, které sleduje v jejich rozporném a často zvráceném erotismu *Pasiflóra*. Podstatnou složku S. prózy tvoří krajinomalebné pasáže, evokující krásu rodných Brd a směřující v pozdějších románech od impresionistické stylizace přírodních dojmů k pojetí mystické prasíly kraje. — Na rozdíl od prózy, která většinou brzy zastarala pro svou násilnou problémovost, uchovává si ještě význam S. činnost kritická, jíž se soustavně věnoval od r. 1909 a v níž vycházel z Šaldových → podnětů v úsilí o postižení umělecké specifičnosti díla. Svůj kritický zájem, široký a eklekticky usilující pochopit nejrůznější umělecké směry a myšlenkové proudy, zaměřuje S. jednak k psychologizující typologii literárních jevů, jednak k rozborům formy a stylu nové české prózy, v nichž často docházel k objektivně platným poznatkům. Dokumentární hodnotu mají S. paměti *Z mého života*, věnované literární situaci let devadesátých a autorovým stykům s F. X. Šaldou na přelomu století.

BIBLIOGRAFIE

Kouzlo rozchodu (P 1898), Pasiflóra (R 1903), V soumraku srdcí (R 1913), Host (R 1916), Za přeludem (Pp 1917), Podobizny a reliéfy (krit. stati, 1919, 2. přeprac. vyd. 1927), Dravý živel (R 1924, st cena), Hudba samoty (R 1926), Krystaly a průsvity (krit. stati, 1928), Masky a modely (krit. stati, 1930), Olymp kraje (E 1934), Mlází (krit. stati, 1936), Z mého života (paměti, 1946—49, 4 sv.). — Sebrané spisy u J. R. Vilímka v l. 1927—30 (10 sv.).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 10 (1957, o Hostu), O. Šimek v Lumíru 1916—17 (Od Mučenky k Šípkovému květu), 1926—27, 1927—28 a 1928—29 (o kritických studiích); V. Černý v KM 1946 a J. Haller v NR 1946 a 1947 (oba o pamětech Z mého života); F. Škvára ve SV 1950; V. Štěpánek v LF 1950 (o románu V soumraku srdcí). *ll*

Hubert Gordon Schauer

27. 10. 1862 Litomyšl-Horní Zahájí

26. 7. 1892 Hory u České Třebové

Původem z německo-české rodiny řemeslníka, strávil dětství v německém prostředí v Rudolticích u České Třebové, kde navštěvoval německou obecnou školu; po maturitě na českém gymnasiu v Litomyšli (1882) studoval ve Vídni práva a poz-

ději filosofii. Od r. 1886 působil v Praze v redakci Ottova slovníku naučného, později jako přispěvatel staročeských listů. Z existenčních důvodů se vrátil do Vídně (1889), kde pracoval od r. 1890 jako dopisovatel národohospodářské rubriky a fejetonista Národních listů; od r. 1891 vedl v Praze jejich národohospodářskou rubriku. Dlouholeté existenční zápasy mu přivodily tuberkulózu, z níž se marně léčil ve Švýcarsku (1892). — Sch. práce vycházely za jeho života pouze časopisecky v Čase, Atheneu, České politice, Nedělních listech Hlasu národa, v Politik, Roudnických listech, Kalendáři českožidovském, Květech a Ruchu. Podstatná je Sch. spolupráce s vídeňskou Českou revuí a brněnskými Literárními listy. Koncem života psal soustavně do Národních listů a do Moravských listů. Používal pseud. Astur.

Těžiště Schauerova významu spočívá v literární kritice, ačkoliv psal i odborné filosofické, politické a národohospodářské úvahy a beletristické črty. Ve vývoji české literatury je představitelem kritiky spjaté s programovým realismem osmdesátých let. Orientován v soudobé evropské literatuře, filosofii a sociologii, probojovával nové tendence v kritice, které sledovaly literární dílo v jeho vztazích ke společnosti. Sch. stati akcentovaly zejména mravně výchovnou aktivitu literatury a tím souvisely s Masarykovými reformistickými představami o podílu umění na „ozdravění" soudobé buržoazní společnosti. Zaměřením k filosofické stránce díla vymaňoval Sch. literární kritiku z područí filologie a formalizující herbartovské estetiky. Představy o vysokém poslání kritiky jako samostatné tvorby a o profesionalitě kritika jako literárního typu, jež formuloval zejména ve svých obecných úvahách o literatuře *(O podmínkách i možnosti národní české literatury)*, i hluboký prožitek krize národní společnosti a její kultury spojovaly naopak Sch. s životními pocity generace devadesátých let, k jejímž průkopníkům těmito stránkami svého kritického díla patřil. Bouřlivé polemiky vyvolala svého času Sch. stať *Naše dvě otázky* (1. číslo 1. ročníku Času), která vyslovovala radikální skepsi k dosavadním výsledkům české kultury vedené idejemi národně osvobozeneckého boje.

BIBLIOGRAFIE

Za Schauerova života vyšla knižně pouze studie Geistiges Leben im zwölften Jahrhundert (Vídeň 1885) a jeho německý překlad Masarykovy práce Versuch einer concreten Logik (Vídeň 1886). Posmrtně: Fantazie (P 1931, vyd. F. Páta). — Sch. stati vydal v l. 1917—18 (ve 3 sv.) A. Procházka. — Bibliografie v monografii Hartlově.

LITERATURA

A. Hartl: H. G. S. (1913, s bibliografií). F. X. Šalda v KP 1 (1949); J. Karásek ze Lvovic v kn. Impresionisté a ironikové (2. vyd. 1926); V. Mrštík v kn. Moje sny. Pia desideria I (1902), J. Máchal v almanachu litomyšlského studentstva Majáles (1908); J. Lormanová-Krňanská ve sborníku O čes. lit. kritiku (1940); Z. Nejedlý v kn. Litomyšl II (2. vyd. 1954). *ll*

Karel Scheinpflug

28. 12. 1869 Slaný
5. 5. 1948 Mariánské Lázně

Pocházel z obchodnické rodiny a sám nějakou dobu vedl rodinný obchod, od konce první světové války se však věnoval výhradně novinářské práci (byl redaktorem Národních listů a Lidových novin) a zejména literatuře. Prozaik, básník, dramatik a publicista, začínal svou literární činnost v devadesátých letech verši (poprvé v Osvětě 1896), psal články do Času, v prvním desetiletí 20. století vystoupil s drobnými prózami (v Květech, Rozhledech, Besedách Času) a po první světové válce s romány, v nichž je těžiště jeho literární práce. Užíval i pseudonymů En avant, Modrovous, Gwynplain.

Scheinpflug často líčí osudy lidí tělesně i duševně vyšinutých *(Pouta soužití, King-Fu)* nebo lidí žijících svůj osobní život ve zcela zvláštních podmínkách, v národnostně smíšeném nebo intelektuálně nerovném manželství *(Babylónská věž)*; zajímá se o problémy života žen, kritizuje neupřímnou maloměstskou morálku *(Nevolnictví těla)*. Svou kritiku Sch. rád spojuje s reformními návrhy, jimž často obětuje věrohodnost postav; nevyhýbá se ani naturalistickým postupům, aby podtrhl kritiku společnosti. Jeho literární dílo v mnohém zůstává na úrovni běžné konvenční četby.

BIBLIOGRAFIE

I. N. R. I. (Bb 1898), Opuštěný důl (Bb 1903), Moře (P 1907), Perly v octě (Pp 1909), Dítě,

které hledá otce. Smrt. Dobrodiní (Pp 1909), Otázka židovská (politický spis, 1910), Vůz u lesa (P 1911), Mrak (D 1913), Pouta soužití (R 1919, 2 sv.), Odborníci (Pp 1920), Trhači protěží (Pp 1920), Strom iluzí a křišťál pravdy (Pp 1921), Gejzír (D 1922), Divadlo na venkově (Ee 1922), Italský zájezd (Rp 1923), Kapitoly o spiritismu (1923), Druhé mládí (D 1924), Paříž (Rp 1924), Slépěje (Bb 1925), Pod závojem (D 1927), Loňské sněhy (Pp 1928), Německem, Holandskem a Belgií (Ff 1929), Strašidelný zámek (D 1929), Motýl ve svítilně (R 1930, st. cena), Mluvící stěna (Pp 1931), Babylónská věž (R 1932), Nevolnictví těla (R 1934), King-Fu (R 1936), Román humoristů (R 1945), Rozhodné chvíle (Pp 1946), Krysař (R 1947) – Sebrané spisy u Vilímka v l. 1945 až 1948 (nedokončeny).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 4 (1951, o sbírce I. N. R. I.); M. Rutte v kn. Tvář pod maskou (1926); K. Sezima v kn. Krystaly a průsvity (1928). *vf*

Olga Scheinpflugová

3. 12. 1902 Slaný

Dcera spisovatele a novináře Karla Scheinpfluga →. Navštěvovala reálné gymnasium ve Slaném. V patnácti letech odešla do Prahy studovat herectví k M. Hübnerové a už po dvou letech přijala angažmá ve Švandově divadle v Praze. Od r. 1921 působila v Městském divadle na Vinohradech, od r. 1929 dosud v činohře Národního divadla. Cesty po Evropě (Rakousko, Švýcarsko, Itálie, Anglie, Francie, Skandinávie), z nichž některé podnikla se svým mužem spisovatelem K. Čapkem → (provdala se za něho v r. 1935), poskytly jí řadu podnětů pro literární tvorbu. Za svou hereckou činnost byla jmenována zasloužilou umělkyní. — Sch. debutovala v Cestě, přispívala do Lumíra, Národních listů a Lidových novin. Psala drobnou prózu, verše i dramata, těžištěm její literární činnosti je však román.

Pro první, meziválečné období díla Olgy Scheinpflugové jsou charakteristické prózy a dramata, spojující v sobě typické rysy ženské literatury těchto let s obratným formálním zvládnutím látky. Nejvýznamnější prací tohoto období je novela *Balada z Karlína*, zobrazující v sevřené formě civilní příběh dvou osamělých lidí, které chudoba zkřiví až ke zločinnosti. Základní rysy její předválečné tvorby projevily se ještě i v autobiografickém *Českém románu*. V něm se pokusila vytvořit na osnově svého života s K. Čapkem společenský román, postihující složitost vzájemných vztahů dvou umělců v převratné době dvacátých a třicátých let. Forma románové montáže autorského vyprávění a úryvků z Čapkovy korespondence odhalila tu však rozpor mezi skutečnou osobností Čapkovou a mezi autorčiným zpodobením Čapka, připomínajícím spíše hrdinu jejích dřívějších próz. — V úsilí postoupit nad pouhý popis pokračovala ve svých nejzdařilejších poválečných románech *(Poslední kapitola, Bílé dveře)*, v nichž už otázku po smyslu života moderní ženy položila v širších dobových souvislostech a dospěla i k hlubšímu psychologickému prokreslení vnitřního vývoje svých hrdinek. Mezi jejími básnickými pokusy impresionistického ladění vystupuje intenzitou prožitku sbírka *Stesk*, psaná na smrt Karla Čapka.

BIBLIOGRAFIE

Barevné pohádky (1924), Tání (Bb 1925), Madla z cihelny (D 1925, i prem., zfilm.), Pod líčidlem (R 1926), Červený kolotoč (R 1927), Zabitý (D 1927, i prem.), Divadelní zápisky (Ee 1928), Rusalka mezi lidmi (P 1929), Láska není všecko (D 1929, i prem.), Pohádky z tohoto světa (1930), Babiola (R 1930), Okénko (D 1931, i prem., zfilm.), Všední den (Bb 1932), Pan Grünfeld a strašidla (D 1933, i prem.), Dvě z nás (R 1933), Klíč od domu (R 1934), Houpačka (D 1934, i prem.), Skleněná koule (Bb 1934), Balada z Karlína (R 1935), Kouzelná pohádka (Bb 1936), Chladné světlo (D 1936, i prem.), Teta Anna (R 1937), Andula vyhrála (R pro mládež 1937, zfilm.), Sestry (R 1938), Přežitá smrt (R 1939), Hra na schovávanou (D 1939, i prem.), Stesk (Bb 1939), Pohádky z tohoto i onoho světa (1940), Vycpaný medvěd (R 1941), Tunel smrti (Bb 1945), Guayana (D 1945, i prem.), Viděla jsem Boha (D 1945, prem. 1946), Český román (R 1946), Žlutý dům (R 1947), Pohádky s dobrým koncem (1957), Pepíkovy prázdniny (P pro děti, 1958), Poslední kapitola (R 1958), Bílé dveře (R 1962), Království na drátkách (Pp pro děti, 1962).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1931–32 (Průřez kouskem dnešní lyriky – o sbírce Všední den); K. Sezima v kn. Mlází (1936). K. Polák v čas. Knihy a čtenáři 1946 (o Českém románu); V. Černý v KM 1947 (o Českém románu). *mch*

Ferdinand Schulz

17. 1. 1835 Ronov nad Doubravou
16. 2. 1905 Praha

Studoval na gymnasiu v Mladé Boleslavi, v Praze na novoměstském a na Akademickém gymnasiu (maturita 1853). Tam na něho působil ředitel V. K. Klicpera, rušná kulturní činnost spolužáků G. Pflegra-Moravského, J. Nerudy, V. Č. Bendla, V. Hálka, s nimiž přispíval do studentských rukopisných časopisů. V l. 1853 až 1856 studoval filosofii a přírodní vědy v Praze, v l. 1855—66 působil jako vychovatel hraběte Václava Kounice; na studijní cestě s ním (1863) poznal jižní Německo, Porýní, Belgii, Francii a Švýcarsko. Od roku 1872 působil jako profesor češtiny na Československé obchodní akademii. — Do literatury vstoupil r. 1853 v Mikovcově Lumíru. V l. 1862—63 redigoval vlastní časopis Osvěta. Byl stálým spolupracovníkem Národních listů, redigoval Literární listy (1865), Český obzor literární (1867—68) a Zlatou Prahu (1884—98). Přispíval do Hálkových Květů a do Vlčkovy Osvěty; v ní a ve Zlaté Praze uveřejnil podstatnou část svých prací. Organizaci našeho kulturního života sloužil Sch. velmi horlivě i redigováním různých sbírek: s J. Nerudou řídil Poezii světovou (od r. 1871), s E. Grégrem Matici lidu (od r. 1867), sám u J. Otty Salónní bibliotéku (od r. 1876) a sbírku cestopisů Z našich i cizích vlastí. Vydával Spisy V. Hálka.

F. Schulz je spolu s V. Vlčkem → představitelem tzv. národních spisovatelů a kritiků seskupených kolem časopisu Osvěta. Konzervativně vlastenecká a mravoučná tendence snižuje uměleckou hodnotu většiny jeho beletristických prací a činí je pouhým literárněhistorickým dokumentem v oblasti prózy s historickými a kriticky společenskými náměty, zejména ze života drobné šlechty, jejíž prostředí poznal v době své vychovatelské činnosti *(Šlechtické novely)*. Nejzdařilejší jeho prózou je vedle historické povídky *Nymburská rychta* obrázek ze studentského života *Latinská babička*, založený na vlastních vzpomínkách. Jako kritik a literární historik projevoval S. poměrně široké vzdělání, chyběla mu však schopnost hlubšího kritického soudu. V druhé polovině šedesátých let se účastnil úsilí mladé generace o vytvoření soustavné umělecky kritické publicistiky; v pozdějších letech se jeho pojetí funkce umění a literatury omezovalo stále více na tendenční idealizaci měšťáckých moralistních principů a poměrů v národě (ideální realismus); jeho kritiky nabývaly stále zřetelněji zpátečnické povahy, zřejmé zejména z útoků proti realismu, zolovskému naturalismu a mladé literatuře devadesátých let. — Kromě o V. Hálkovi psal Sch. i o S. Kapperovi, F. Douchovi, J. Jungmannovi, G. Pflegrovi-Moravském a o české baladě.

BIBLIOGRAFIE

Jiří Poděbrad (studie, 1868), Josef Jungmann (1873), Čeští vysídhovalci (P 1876), Starý pán z Domašic (P 1878), Rodinná sláva (P 1879), Povídky I (1880), Petr Chelčický (1882), Doktor Johánek (P 1883), Povídky I—II (1883 a 1885), Česká Magdaléna (P 1886), Latinská babička (P 1886), Majorátní pán (P 1887), Šlechtické novely (1888), Dvorské panstvo (P 1888), V pozdních letech (Pp 1889), Nymburská rychta (P 1889), Mžikové fotografie a figurky (Pp 1891), Moderní novely (1892), Povídky olšanské (1895), Moje nebožka (P 1899).

LITERATURA

J. Thon v kn. Osvětou k svobodě (1948). J. V. Jahn v Osvětě 1895; E. Krásnohorská tamtéž 1905. *jm*

Karel Schulz

6. 5. 1899 Městec Králové
27. 2. 1943 Praha

Pocházel ze staré kulturní rodiny Schulzů (vnuk spisovatele a novináře Ferdinanda Sch. →, synovec libretistky a kritičky Anežky Sch., 1870—1905). Vystudoval gymnasium v Praze a po maturitě (1918) poslouchal práva na Karlově universitě; po roce přestoupil na medicínu, kterou od počátku sledoval se zaměřením k psychiatrii. Na počátku dvacátých let byl členem Devětsilu, odkud byl 1926 vyloučen; téhož roku konvertoval ke katolicismu. Z existenčních důvodů přerušil vysokoškolská studia a stal se členem brněnské redakce Lidových novin (1927—30), kde působil jako divadelní kritik; po návratu do Prahy byl parlamentním zpravodajem Lidových listů (1930—35) a nakonec ve-

doucím redaktorem Národní politiky (1935 až 1943). — Přispíval do Dělnické besídky Rudého práva, Proletkultu, Sršatce, Hosta, Pásma, Lidových novin, Lumíru, Pražského večerníku (od r. 1930), Řádu, Akordu aj Napsal libreto k baletu J. Zelinky Skleněná panna (1928).

Schulzovy prozaické i básnické prvotiny, vznikající na počátku dvacátých let v době autorova dočasného příklonu ke komunismu, usilují velmi ortodoxně naplnit program tehdejší proletářské literatury. V jejich intencích se pokoušejí ukázat člověka jako produkt hospodářského prostředí a soustřeďují se v opakovaných scénách schůzí, stávek a davových scén k povrchnímu líčení masových hnutí *(Tegtmeierovy železárny)*. Podobně dogmatický byl i pozdější Sch. vztah k poetismu, projevující se v jeho lyrizujících prózách oslavou techniky, exotismem i zálibou v obraznosti a snové fantasknosti, které však působí jen jako kompilace vnějších rysů poetismu. Po své konverzi se Sch. jako beletrista odmlčel a věnoval se katolické publicistice. Teprve za okupace vydal své povídky; navazuje v nich na prózu J. Durycha → barokizujícím viděním života, spojováním erotiky a smrti, exaltací chudoby a patetickým stylem podání. Vrcholem Sch. tvorby se stalo torzo trilogie o Michelangelovi *(Kámen a bolest, Papežská mše)*, v české próze výjimečný pokus o sugestivní obraz dramatických konfliktů dějinné epochy, využívající uměleckých podnětů z historického románu durychovského typu. V osudech pudového umělce, člověka protikladů, neustále strhovaného chaosem doby, zachytil Sch. morální a uměleckou atmosféru období dějinného zlomu. Umělecký přínos tohoto díla v české próze je dán zejména neobyčejnou schopností evokovat dynamiku historické epochy a dramatičnost morálních konfliktů, jež doba vyvolává v myšlení a cítění lidí.

BIBLIOGRAFIE

Tegtmeierovy železárny (R 1922), Sever — jih — západ - východ (Pp 1923), Dáma u vodotrysku (R 1926), Peniz z noclehárny (Pp 1940), Princezna z kapradí (pohádky, 1940), Prsten královnin (Pp 1941), Kámen a bolest (R 1942, 1. díl trilogie), Papežská mše (1943, nedokonč. 2. díl trilogie).

LITERATURA

A. Skoumal v doslovech k Papežské mši (1943) a ke Kamenu a bolesti (1958). F. Götz v Hostu 1922—23 (Nová próza 6 — o Tegtmeierových železárnách), 1923—24 (Z nové prózy 1 — o povídkách Sever — jih — západ — východ), v Čteme 1941 (Schulzův povídkový expresionismus) a 1943 (Jeden z vrcholů); B. Václavek v Pásmu 1924—25 (o povídkách Sever — jih — západ — východ); V. V. Štech v Díle 1945—46 (Kámen a bolest). *mn*

Milan Schulz

6. 4. 1930 Praha

V l. 1949—53 studoval na filologické fakultě v Praze češtinu a ruštinu. Od r. 1954 je redaktorem Literárních novin, od roku 1963 také dramaturgem pražské revuální scény Semafor. Spolupracoval i s divadélkem Paravan (spoluautor pořadů) a s rozhlasem.

Většina Schulzových prací je uložena na stránkách Literárních novin (mimoto publikoval v Novém životě aj.). Vedle jednotlivých recenzí, reportáží a fejetonů soustavně kriticky sleduje televizní vysílání (např. otázce zábavných televizních pořadů věnoval obsáhlejší esej ve sborníku Čtyřikrát o televizi, 1961). — Své literární parodie, v nichž se citlivé a kritické vystižení slohu parodovaných autorů prostupuje se smyslem pro legraci, shrnul do sbírky *Napalmanach*.

BIBLIOGRAFIE

O Vítězslavu Nezvalovi a jeho Zpěvu míru (1953, s A. Jelínkem), Napalmanach (parodie, 1960). *mě*

Jan Skácel

7. 2. 1922 Vnorovy u Strážnice

Studoval gymnasium v Břeclavi (1933 až 1938) a v Brně (1938—41). Pak byl zaměstnán jako uvaděč v kině, od listopadu 1941 totálně nasazen v Rakousku (St. Valentin, Wiener Neustadt, Ebensee), kde pracoval jako silniční, stavební a tunelářský dělník. V l. 1945—48 studoval brněnskou filosofickou fakultu, v l. 1948—52 byl kulturním redaktorem Rovnosti, v letech 1952—53 dělníkem Závodů přesného strojírenství v Líšni, v l. 1954—63 lite-

rárním redaktorem Čs. rozhlasu v Brně, od r. 1963 je šéfredaktorem Hosta do domu. S. píše hlavně poezii, ale i kurzívky a eseje. Příspěvky ve Studentském časopise (1938), Rovnosti, Bloku, Hostu do domu, Kultuře, Literárních novinách, Plamenu aj.

Skácel patří k nejosobitějším příslušníkům své generace. Strukturou svých básní pokračuje v tradicích poezie Halasovy → a Kainarovy →: píše báseň-obraz, analytický, intenzívní a hutný útvar, který se rozvíjí z jednoho základního obrazu, ale který zároveň skutečnost zobrazuje skrze maximální hromadění metafor; největší množství silokřivek obrazného ozvláštnění se u S. soustřeďuje těsně před závěrem básně, v jejím ideovém uzlu, verše před tímto vrcholem vyplňuje pak nejčastěji lyrický popis. Nazíráním a cítěním, úsilím postihnout dialektiku uplývání a ulpívání, slupky a jádra jevů má zase S. nejblíž k O. Mikuláškovi →; jak dokazuje S. metaforika (vstřebavší do sebe podněty a obrazné postupy lidové poezie), vychází S. vidění světa v podstatě z pohledu venkovského člověka. Typická S. báseň nalézá s ironickou moudrostí na dně jedinečné chvíle nebo jedinečného lidského osudu základní hodnoty života, „dobré věci" a „staré ctnosti". S cudným patosem vynáší S. z nejistot opěrné jistoty, lásku, domov, přírodu, realitu vůbec a na lidském životě vyzvedá především jeho hodnoty mravní, hrdost, opravdovost, čistotu, skryté hrdinství. Současnost S. poezie tkví v jejím osobitém humanismu: v přítomném světě společenských disonancí a civilizačních převratů vracejí S. básně člověku (objevováním jistotných hodnot, které lidskou osobnost polidšťují a scelují) bezpečnou půdu pod nohama, aniž ho přitom vzdalují od zápasícího světa.

BIBLIOGRAFIE

Kolik příležitostí má růže (Bb 1957), Co zbylo z anděla (Bb 1960), Jak šel brousek na vandr (B pro děti, 1961), Pohádka o velikém samovaru (B pro děti, 1961), Hodina mezi psem a vlkem (Bb 1962).

LITERATURA

J. Opelík v kn. Jak číst poezii (1963). O. Sus v Plamenu 1962 (č. 7). *jo*

František Skácelík

25. 11. 1873 Přerov
26. 12. 1944 Praha

Syn lékaře a veřejného pracovníka, vystudoval gymnasium v Přerově (1892) a lékařskou fakultu v Praze (1892—97, doktorát 1901). Po praktikování v Praze působil jako okresní lékař na různých místech (Bystřice pod Hostýnem, Ledeč nad Sázavou aj.), po r. 1918 byl v Užhorodě náčelníkem veřejného zdravotnictví pro Podkarpatskou Rus, od r. 1920 působil na ministerstvu zdravotnictví v Praze. — Spoluredigoval Lumír (1922—1937), Samostatnost (1924—27), Humoristické listy (1931—32), Raracha (1921). Od počátku devadesátých let přispíval prózami, verši, fejetony a referáty literárními, divadelními i výtvarnými do časopisů Niva, Samostatnost, Radikální listy, Časopis pokrokového studentstva, Pozor (olomoucký), Čas, Volné směry, Národní listy, Národní politika, Lidové noviny, Fronta, Šibeničky, Kolo, Neděle aj. Redigoval sborník Sedmdesát let Umělecké besedy 1863—1933. Užíval též pseudonymů F. Skalný, Fr. Marek, šifry Sk.

Ve svých prózách se Skácelík snažil proniknout do psychiky výjimečných lidí, především umělců, rozvrácených či vyšinutých láskou nebo jiným prudkým zážitkem, i do nitra dětského. Od povídkových prací často tragického vyústění (protiváhou byly humoristické a satirické prózy i verše) přešel po své šedesátce k rozsáhlejším dílům, v nichž čerpal především z vlastních životních vzpomínek; někdejší účastník pokrokového hnutí tu zaujal konzervativní stanovisko. Klíčové romány *Vesnický lékař* a *Architekt Malota* (který je neobjektivním obrazem uměleckých snah na přelomu 19. a 20. století a jejich představitelů v čele s F. X. Šaldou) ústí ve vypjatý katolicismus, *Opustíš-li mne* . . . je nehlubokou kritikou politického života první republiky z hlediska nacionalistické skupiny kolem V. Dyka. V prvních dvou románech jsou místa zaujatého pohledu do vnitřních zápasů lidí, prvky vzpomínkové a dokumentární však bývají nesourodě spojovány s romaneskními motivy, metafyzickou kontemplací a vizionářskými scénami.

František Rachlík

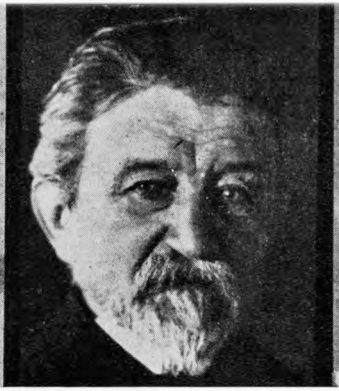

Karel V. Rais

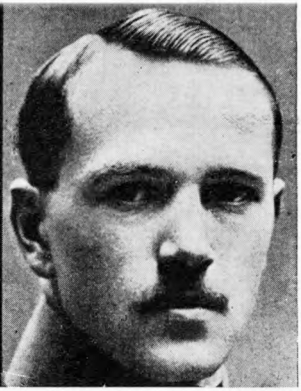

Arnošt Ráž

Milan Rusinský

Josef Rybák

Václav Řezáč

Ema Řezáčová

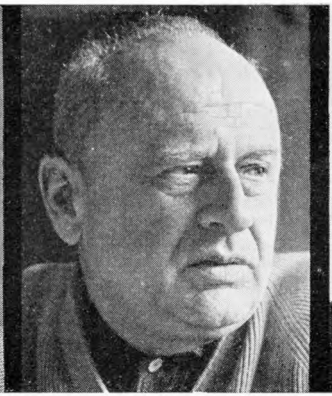

Bohumil Říha

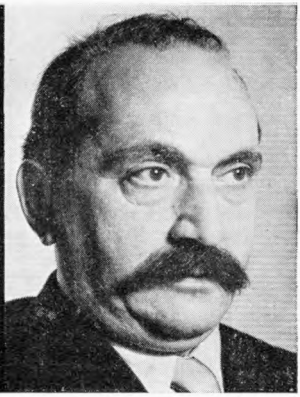

Erik A. Saudek

Franta Sauer | Květoslav F. Sedláček | Anna Sedlmayerová

Michal Sedloň | Jaroslav Seifert | Josef Sekera

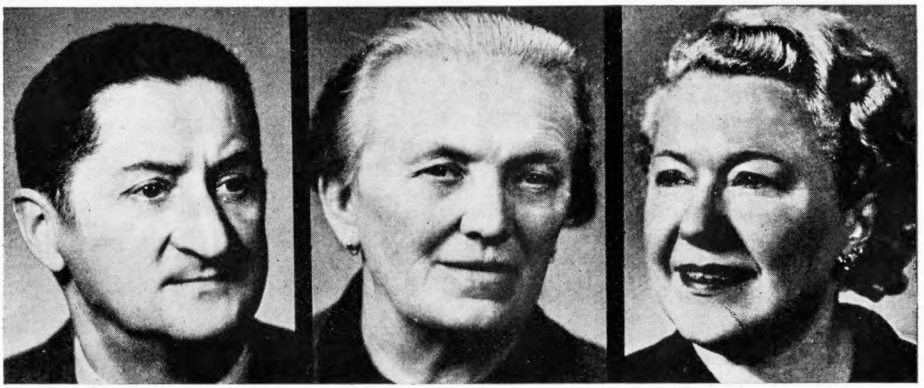

Ondřej Sekora | Františka Semeráková | Olga Scheinpflugová

BIBLIOGRAFIE

Sebevraždy milenců (Pp 1910), Povídky o dětech (Pp 1917), Povídky o umělcích (Pp 1928), V zajetí zamilovaných (P 1931), Pohádka o Filutovi (1931), Trosky (Bb 1932), Na cestách z okovů (D 1937), Venkovský lékař (R 1937), Architekt Malota (R 1938), Oprášené listy (Fí 1938), Opustíš-li mne ... (R 1940), Lovci zlatých much (P pro mládež, 1940), Pod věchýtkem slávy (R 1940). — Posmrtně: Hřebeček (R pro mládež, 1947).

LITERATURA

J. Svítil-Karník v Arše 1947 (vzpomínky s úryvky z koresp.).

Ivan Skála

(pův. jm. Karel Hell)

6. 10. 1922 Brandýs nad Labem

Po maturitě na obchodní akademii v Praze (1941) pracoval krátký čas jako účetní a korespondent. R. 1942 byl totálně nasazen na práci v Německu, odkud počátkem r. 1945 uprchl. Po osvobození pracoval rok jako kulturní referent ÚV ČSM, studoval dva semestry na Vysoké škole politické a sociální a potom se plně věnoval práci novinářské, především v Rudém právu, do jehož kulturní rubriky přešel již r. 1946. V l. 1959—64 byl prvním tajemníkem Svazu čs. spisovatelů. Je členem ÚV KSČ a poslancem Národního shromáždění. — Příspěvky ve Studentském časopise, Rudém právu, Tvorbě, Mladé frontě, Kytici, Novém životě, Literárních novinách, Plamenu, Hostu do domu aj. Rediguje s J. Šotolou edici poezie Cesty.

Bylo charakteristické již pro Skálovu prvotinu, že její verše halasovsky drásavé rozpornosti ústily do slov víry a naděje. Jejich optimismus působil opravdově hořkou úporností, s jakou byl vyslovován. V poezii poúnorové nabyl však proklamativního rázu; Skála v ní odvedl výraznou daň zjednodušené představě poezie, která pod špatně pochopeným heslem politické angažovanosti se uchylovala k schematickému vidění světa. K druhému, tentokrát pozitivnímu zlomu došlo v jeho tvorbě po XX. sjezdu KSSS r. 1956. S. především podstatně rozšiřuje tematický okruh své poezie, obohacuje ji o smyslové dojmy a postupně usiluje o sjednocení dosud rozdílné faktury své poezie intimní a občanské. Je přitom přesvědčivější tam, kde vyjadřuje lyrickou situaci (v obrazech z pařížských ulic, z přírody, v obrazech milostného opojení a návratu do dětství), než ve verších, kde promlouvá k podstatným otázkám současného společenského dění a kde někdy jen ilustruje jednoduchou myšlenku. Přitom se opírá o nezvalovskou obraznost, korigovanou soustředěností a metaforickou ukázněností, kterou si uchoval ze svých počátků. Zde také znovu básníkův pocit životní jistoty organicky vyrůstá z jistoty smyslů radostně lnoucích ke skutečnosti. — Píše také literární kritiky (v Rudém právu) a překládá sovětské básníky (Ščipačev, Isakovskij).

BIBLIOGRAFIE

Křesadlo (Bb 1946), Přes práh (Bb 1948), Máj země (Bb 1950), Fronta je všude (Bb 1951), A cokoli se stane (Bb 1957), Ranní vlak naděje (Bb 1958, st. cena), Zdravím vás, okna (Bb 1962), Blankytný kalendář (Bb 1963).

LITERATURA

J. Hájek v kn. Osudy a cíle (1961).

Pavel Skála ze Zhoře

10. 7. 1583 Praha

asi 1640 Freiberk v Sasku

Měšťanský literát, právník, historik českého stavovského povstání. Vystudoval na pražské a wittenberské universitě, vzdělání patrně doplňoval cestováním po záp. Evropě. Od r. 1604 byl žateckým měšťanem. Stavovského povstání se zúčastnil od r. 1618 jako úředník direktorské vlády, pak jako člen královské kanceláře Fridricha Falckého, kterého doprovázel i v prvních dvou letech pobělohorského vyhnanství. V exilu tvořil od r. 1626 nejrozměrnější historické dílo v českém jazyce, desítisvazkovou *Historii církevní* (od pokřestění Evropy do 1623; její úvodní částí je souhrnná *Chronologie církevní*). Pro obrovský rozsah (asi 16 000 foliových stran rukopisu) nebylo dílo nikdy vytištěno a zůstalo politicky i literárně bez hlubšího ohlasu. Historiograf evropského rozhledu školený na humanistických vzorech tu souvislým kronikářským výkladem z hlediska českých luteránů shrnul z cizích pramenů a spisů, z dokumentů a z vlastní paměti

materiál k evropské historii o podílu církevního života na evropské politice. Skála, pojímající dějiny jako boj pravé církve proti jejím nepřátelům, shrnuje do pojmu „církevní historie" všechno historické dění, a dílo má proto dosah mnohem širší než vlastní dějiny církve. Historiograficky i literárně nejcennější jsou části věnované českým záležitostem od poč. 17. stol. a stavovskému povstání v rámci evropských souvislostí. Pro spis je příznačná snaha ověřovat shledaná fakta a uvádět je do souvislostí z hlediska politického vývoje, i autorovo snášenlivé náboženské stanovisko a humanistické úsilí o objektivnost výkladu. Dílo je osobitým článkem vývojového směřování k vědecké historii.

EDICE A LITERATURA

Historie česká I—V, vyd. K. Tieftrunk (1865 až 1870, části o českých dějinách 1602—1623). — J. B. Čapek v kn. Záření ducha a slova (1948). K. Tieftrunk v Osvětě 1873. *jk*

Aloys Skoumal

19. 6. 1904 Pačlavice u Kroměříže

Vystudoval arcibiskupské gymnasium v Kroměříži (1915—22), v l. 1923—28 filosofii a anglistiku na pražské universitě; v téže době byl knihovníkem semináře profesora V. Mathesia, který podstatně ovlivnil S. překladatelskou teorii i praxi. Vystudoval i Vyšší knihovnickou školu (1928). Pracoval v nakladatelství Melantrich a v pražské Universitní knihovně, v l. 1929—33 v olomoucké Studijní knihovně, 1933—36 ve Vojenském ústavu vědeckém, 1936—44 byl lektorem a redaktorem nakladatelství Vyšehrad. Od října 1944 do května 1945 byl z rasově politických důvodů internován na Hagiboru v Praze a v Klettendorfu. Po návratu byl literárním ředitelem nakladatelství Vyšehrad. V l. 1947—50 působil jako čs. kulturní přidělenec v Londýně, po návratu na ministerstvu informací a osvěty. R. 1953 přešel do Státní knihovny společenských věd, v l. 1954—58 pracoval opět v Universitní knihovně v Praze, kde žije a věnuje se překladatelské práci. Vykonal řadu studijních cest po Evropě (Anglie, Irsko, Švýcarsko, Paříž, SSSR, Polsko, Dánsko). — Od dvacátých let otiskoval literární a divadelní úvahy, kritiky, recenze a glosy i satirické verše zejména v časopisech Pedagogické rozhledy, Časopis pro moderní filologii, Rozmach, Akord, Poezie (ostravská), Rozpravy Aventina, Kmen, Host, Literární rozhledy, Literární noviny, Index (1932—33), Lidové noviny (po r. 1948), Nový život, Kultura, Host do domu, Divadlo, redigoval nebo spoluredigoval Mladý svět a Tvar, nakladatelský časopis Vyšehrad a překladatelský bulletin Dialog. Pro nakladatelství Vyšehrad redigoval knižnice Z domova a světa, Živý odkaz; pro děti (s J. Hilčrem) Knihy odvahy a dobrodružství. Byl činný v různých spisovatelských a literárních organizacích. Užíval pseudonymů Jiří Holub, Rusticus, Proteus, Benjamin, M. Hoch.

Hlavní význam a těžiště Skoumalovy práce je v činnosti překladatelské. Od začátku třicátých let obohacoval, velmi často objevně, českou překladovou literaturu o velký počet románů a dramat publikovaných knižně a časopisecky (H. Belloc, S. Lewis, R. L. Stevenson, E. Whartonová, S. Anderson, H. Walpole, M. Baring, W. H. Hudson, G. B. Shaw, D. H. Lawrence, J. Joyce, A. Huxley, R. Musil). K průkopnickým činům patří jeho překlady J. Swifta, J. Conrada, K. Mansfieldové, L. Carrolla a zejména první překlad Sternova Života a názorů pana Tristrama Shandyho. S. překladatelské umění vyrůstá z mnohostranné poučenosti, z dokonalé znalosti a interpretace překládaných autorů, která je zřejmá i z jeho studií doprovázejících jednotlivé překlady, z vědomí o spojitostech ideové i tvárné složky díla i ze zvláštního smyslu pro melodii a rytmus prózy, z pochopení individuálního stylu autorů.

BIBLIOGRAFIE (z překladů)

J. Swift, Gulliverovy cesty (1931), Výbor z díla (1953, ze studií o autorovi); Lytton Strachey, Konec generála Gordona (1934); J. Conrad, Věrný Nostromo (1936), Gaspar Ruiz (1957, s úvodem); K. Mansfieldová, Duje vítr (výbor povídek, 1938), Zahradní slavnost (výbor povídek, 1952 s H. Skoumalovou), Blaho (výbor povídek, 1958); L. Carroll: Alenčina dobrodružství a Za zrcadlem (1961, s H. Skoumalovou); Laurence Sterne, Život a názory pana Tristrama Shandyho (1963, s doslovem).

LITERATURA

J. Caha v ČMF 1955 (pokus o rozbor překladu Mansfieldové Zahradní slavnosti). *bw*

Zikmund Skyba

3. 3. 1909 Hvozdná u Gottwaldova

23. 7. 1957 Praha

Syn vesnického zedníka, prožil dětství a mládí ve Slušovicích. Po praxi na stavbách u Brna, Žiliny aj. (1924—25) vystudoval stavební průmyslovou školu v Brně (1925—29) a pracoval pak jako stavitelský asistent v projekční kanceláři v Praze (1929—37). R. 1938 se stal redaktorem Práva lidu (za okupace kladenské filiálky Národní práce), potom působil v Lidových novinách (1948—52) a v časopise Klub (1952—57). V l. 1931 až 1935 byl činný jako autor, herec i recitátor v souboru Recidak (Recitační dělnická akademie). — Přispíval (od r. 1931) do Práva lidu, Večerníku Práva lidu, Lidových novin, Českého slova, dále do časopisů Kolo, Literární noviny, Nový život aj. Redigoval Dělnickou ročenku na rok 1946, edici Sedmihran a Jihočeskou lidovou knihovnu, psal rozhlasová pásma a hry, překládal verše z ruštiny (D. Bědnyj), bulharštiny (I. Vazov, Ch. Smirnenski) a maďarštiny (S. Petőfi).

V knihách veršů i povídkách, ve fejetonech i rozhlasových pásmech je Skyba především lyrikem trpícím bolestmi doby i tragikou lidských osudů, opěvujícím práci prostých lidí a okouzleným přírodou. Nejživotnější jsou prosté, krátké básně jeho prvních sbírek; při snaze o složitější výraz upadal do křečovitosti, po r. 1945 podléhal ilustrativnosti. — V tvorbě pro děti se mu nejlépe dařily větší povídky, v nichž přibližoval dětem život v přírodě a učil je lásce k ní i k rodnému kraji *(Ledňáček)*.

BIBLIOGRAFIE

Rozhraní (Bb 1940), Sedmero modliteb (Bb 1941), Meditace nad Prostými motivy (Bb 1941), Králičí údolí (P pro děti, 1941), Ledňáček (P pro děti, 1941, přeprac. 1957), Letní den (Pp pro děti, 1941), Králíček Ušáček ze Strakaté paseky (P pro děti, 1941), Králíček Ušáček v myslivně (P pro děti, 1943), Žíznivý list (Bb 1943), Ostrov čmeláků (P pro děti, 1943), Krvácející ticho (Bb 1943), Větve (Bb 1944), Svatební šaty (Pp 1944), Krev s květů máje (Bb 1945), Chléb náš vezdejší (rozhlasová pásma, 1945), Toník z cementárny (P pro děti, 1945), Králíček Ušáček u cikánů (P pro děti, 1945), Srdce dokořán (Fí 1946), Země (Bb 1946), Abeceda malých broučků (Bb pro děti, 1946), Labutěnky (Bb pro děti, 1946), Tisíciletý čas (Bb 1948), Ptáčci na bidýlku (Bb pro děti, 1948), Pryč, starý světe (Bb 1955).

LITERATURA

K. Polák v předml. ke kn. Srdce dokořán (1946). *pp*

Josef Václav Sládek

27. 10. 1845 Zbiroh

28. 6. 1912 Zbiroh

Narodil se v rodině zednického mistra. Na S. působily ještě přežívající formy života a kultury feudální vesnice; lidová píseň byla mocným zdrojem uměleckých zážitků budoucího básníka. Ve studentských kroužcích v Praze se sblížil s vlasteneckým a literárním životem a začal s vlastními básnickými pokusy. Po maturitě na akademickém gymnasiu v Praze (1865) studoval přírodní vědy a matematiku, věnoval se však i literatuře a cizím jazykům. Publikoval verše od r. 1866, větším počtem básní se představil v almanachu Ruch (1868 i v dalších ročnících), jehož byl sám redaktorem. Vyskoškolské studium přerušil odjezdem do Ameriky (1868 až 1870). Poznání jiných, v mnohém svobodnějších poměrů přispělo podstatně ke S. názorovému dozrání. Na osudu severoamerických Indiánů, v té době již takřka vyhubených, připomněl si básník i druhou, nelidskou tvář americké civilizace, uvědomil si všudypřítomnost útlaku a utrpení člověka. (Významněji než v próze *Americké obrázky* uplatnila se americká tematika v S. první knize *Básně.*) Po návratu do Čech působil v Praze jako profesor na obchodní akademii a vysokoškolský lektor angličtiny. Po necelém roce manželství (1874) mu zemřela žena při porodu dítěte; stopy tohoto životního otřesu jsou nadlouho patrné v jeho tvorbě. Po krátké cestě do severských států (1878) žil takřka neustále v Praze, potom v rodném Zbiroze. Přispíval do Květů, Světozoru, Osvěty, Národních listů (zde fejetony z amerického pobytu), Zvonu,

Rozkvětu a hlavně do Lumíru, který od r. 1877 více než dvacet let řídil a v němž soustřeďoval úsilí své generace o zvýšení úrovně české literatury rozhledem světovým. Lumírovský program uskutečňoval S. nejen jako redaktor a kritik, ale i jako básník a hlavně překladatel. V posledních letech života vzdal se pro trýznivou míšní chorobu řízení Lumíra (1898) i pedagogické činnosti (1900) a věnoval se pouze překladům a vlastní básnické tvorbě.

Sládkovy rané verše jsou většinou elegického obsahu. Jako žalobné meditace nad ztracenou minulostí a neuspokojivou přítomností vyznívají patetické verše vlastenecké, žalující je básníkův protest proti ubíjení indiánských kmenů, elegická je autorova osobní lyrika, vyslovující tíhu samoty a přervaného milostného štěstí. Od bezprostředních prožitků těchto stavů dospívá autor záhy k básnickým obrazům nevšední koncentrace, velkého zobecnění. V nejrůznějších životních situacích zachycuje napjatý okamžik mezi existencí a zánikem, životem a smrtí. Na této společné základně vytváří působivou poezii intimní i občanskou. Z prožitku osudové chvíle vyrůstá S. poezie mužného vzdoru, stejně ovšem i jeho lyrická meditace s touhou po smíru a vyrovnání; je nejednou pronikavě zahleděná do objektivity přírodního dění, někdy však ustrne v náboženské představě a moralizujícím záměru. Nejtrvalejších hodnot dosahuje tam, kde postihuje specifickou řečí (v kontrastech představ, slovních významů i zvukových složek, mezi nimiž se zvlášť uplatňuje přerývaná veršová intonace, plná zámlk a náznaků) rozpornost a pohyb samého života, ať už se týká koloběhu přírody, osudu jednotlivce, zápasu národa nebo sociálního útlaku a utrpení *(Básně, Jiskry na moři, Světlou stopou)*. — V osmdesátých letech sílí v S. poezii tendence idealizující *(Na prahu ráje, Ze života, Sluncem a stínem)*. Básník se upíná k dosažení reálných jistot, jež by se mohly stát protiváhou jeho pochyb, oporou v národním boji i protějškem k bezútěšnému sociálnímu poznání. S. úsilí idealizující a objektivační se projevilo nejšťastněji ve dvou tematických oblastech: v básnickém zobecnění životního postoje venkovského pracujícího člověka a v poetickém světě dětském. V mnoha těchto verších jsou i průzračné jistoty ztělesněny jako hodnoty hlubší, vnitřně protikladné. Pod monumentálně zjednodušeným obrysem tepe neklidná bohatost života. Řád klene se nad úzkostí srdce *(Selské písně)*. S. lyrický obraz rolníka se obohacuje dalšími a dalšími významy; tak se stává i základnou silných veršů vlasteneckých *(České znělky, České písně)*. Svými sbírkami dětské poezie *(Zlatý máj, Skřivánčí písně, Zvony a zvonky)* stal se S. zakladatelem naší moderní poezie pro děti, překonávající suchopárnou didaktičnost a objevující poetický způsob působení na citovost dítěte i na jeho morální vlastnosti. Básnickou působivost zaručuje této poezii jednak schopnost přiblížit se dětsky spontánnímu objevování skutečnosti, jednak hlubší básníkův záměr vyjádřit v prostých dětských obrazech touhu po překonání utrpení, jež zaplavuje svět. — Závěr S. tvorby přináší sbírky vážného zamyšlení nad údělem člověka *(V zimním slunci, Za soumraku, Léthé a jiné básně)*. Znovu se vracejí úzkosti a pochyby jednotlivce nad smyslem vlastního života i nad hromadným děním sociálním, jsou však překonávány prostou vírou v lidské snažení, zapojené do nekončící řady generací i do rytmu přírodního dění, jistotou blízkou živelně materialistickému názoru rolníkovu. I když básník někdy nazývá poznávaný řád jménem božím, obrací se vlastně k nekonečnosti života. Pocity a stavy lidského subjektu jsou tu včleňovány prostřednictvím lyrického tvaru (v němž spolu s přerývanou intonací nebo spíše proti ní působí stále výrazněji eufonie, melodizující S. verš a vyvolávající dojem nekončícího vlnění) do rovnoměrného plynutí objektivního dění; ne však proto, aby se v něm ztratily. Do poslední chvíle tu zápasí člověk se svým utrpením, se svou samotou, s tíhou vlastního i kolektivního osudu o lidskost života. — Významné bylo pro vývoj českého básnictví i S. zdánlivě nenápadné úsilí výrazové. Neznamenalo jen oproštění proti dobové vnějškové patetičnosti básnického projevu. S., poučen zkušenostmi poezie světové, hlavně anglické, obohatil výrazové možnosti prosté písňové formy a poukázal tak nově i k tradici české lidové písně. Zdůraznil především její schopnost

lyrické symbolizace a výrazové zkratky; zprostředkoval životodárné spojení této tradice s celou jednou linií moderní české lyriky. — Podnes živou součástí naší kultury jsou S. překlady, mezi nimiž zvlášť vynikají překlady Shakespearových dramat (33 sv.). S. k nám také uvedl Longfellowovu Píseň o Hiawathě, výbor z písní a balad R. Burnse aj.; ze slovanských autorů překládal hlavně Mickiewicze (Konrad Wallenrod) a Lermontova. Ze severských literatur přeložil např. Tegnérovu Píseň o Frithiofovi.

BIBLIOGRAFIE (vesměs básně)

Básně (1875), Jiskry na moři (1880), Světlou stopou (1881), Na prahu ráje (1883), Ze života (1884), Zlatý máj (1887), Sluncem a stínem (1887), Skřivánčí písně (1888), Selské písně a české znělky (1890), Starosvětské písničky a jiné písně (1891), Směska (1891), České písně (1892), Zvony a zvonky (1894), V zimním slunci (1897), Písně smuteční (ve 3. vyd. Selských písní 1901 jako samostatný cyklus), Za soumraku (1907, v souborném vydání Spisů básnických), Dvě knihy veršů: Nové selské písně, Léthé a jiné básně (1909). — Průpravná mluvnice angl. jazyka s příklady a výslovností (1872), Anglická čítanka (učebnice, 1875). — Z překladů: H. Longfellow, Píseň o Hiawathě (1872, přeprac. 1909); Bret Harte, Kalifornické povídky (1874); Byron, Hebrejské melodie (1890); Výbor z písní a balad Roberta Burnse (1892); Dramatická díla W. Shakespeara (1897 až 1912, 33 sv.); E. Tegnér, Píseň o Frithiofovi (1891); A. Mickiewicz, Konrad Wallenrod (1897); J. Valera, Pepita Ximenez (1898). — Prózy vydal F. Strejček jako Americké obrázky a jiná próza (1914, 2 sv.); ten vydal i politické verše Sládkovy pod názvem České melodie (1926). — Z výborů: Výbor z básní (1912, usp. M. Hýsek), Básně (1954, usp. F. Hrubín). — Spisy básnické u Otty v l. 1907—09 (2 sv.), Básnické dílo v Melantrichu v l. 1941—46 (5 sv.). Souborné vyd. překladů W. Shakespeara v SNKLU v l. 1959—64 (6 sv.). — Korespondence s J. Čelakovským připojena k Amerických obrázkům (1914), vzájemnou korespondenci J. V. Sládek—J. Zeyer uspoř. J. Š. Kvapil (1957).

LITERATURA

E. Chalupný: J. V. S. a lumírovská doba čes. literatury (1916); F. Strejček: J. V. S., jak žil, pracoval a trpěl (1916, 2. vyd. 1948); J. Polák: J. V. S., básník domova (1945), Sládkův Zbiroh (1962), v SV 1949—50, v ČLit 1959 a v Acta Univ. Palackianae, Olomucensis, Facultas philosophica 13, Philologica VII (1962, Charakter ruchovského období čes. literatury); sborník J. V. S. (ročenka Chudým dětem. 1946); M. Jankovič: J. V. S. (1963). E. Krásnohorská ve Výboru z díla II (1956); F. X. Šalda v KP 1 (1949, o Starosvětských písničkách, Směsce a překladech z Burnse), v KP 3 (1950, o sb. V zimním slunci), v KP 9 (1954, nekrolog), v ŠZáp 1931—32 (Dva básnické osudy) a v ŠZáp 1932—33 (Několik myšlenek na téma básník a politika); A. Novák v kn. Nosiči pochodní (1928); B. Václavek v kn. Lid. slovesnost v čes. vývoji lit. (1940); J. B. Čapek v kn. Zářeni ducha a slova (1948), v ČČM 1932 a v Naší době 1946; V. Jirát v kn. Uprostřed století (1948). A. Pražák ve Zvonu 1905—06; K. Polák v ČLit 1957. *mj*

Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka

1. 12. 1572 Čestín u Kutné Hory
19. 1. 1652 Vídeň

Vysoký zemský úředník ve službách habsburských králů, historický spisovatel. Pocházel z nezámožné panské rodiny bratrského vyznání, vlivem italských studií a pozdějšího pobytu u jindřichohradeckého dvora pánů z Hradce se stal r. 1597 katolíkem. Jako manžel dědičky statků pánů z Hradce stal se po r. 1604 jedním z nejbohatších feudálů v zemi a postupoval i ve státních hodnostech. Pro svůj fanatismus náboženský i politický (ve prospěch absolutní monarchie) byl r. 1618 jako jeden z místodržících mezi prvními oběťmi stavovského povstání; při defenestraci však vyvázl životem. Po Bílé hoře nabyl rozhodujícího vlivu v otázce ústavních proměn a konfiskací, jimiž se však sám neobohacoval.

Slavata je mj. autorem *Pamětí z let 1608 až 1619*, cenného svědectví přímého účastníka zaznamenaných událostí. Od r. 1637 psal rozsáhlé historické dílo navazující na Hájkovu → kroniku a dovedené až ke sklonku 16. stol. Mělo být polemikou s pamětním spisem českého exulantského předáka Jindřicha Matyáše Turna († 1633) o právu českých stavů volit krále. Slavatovy práce, psané se stylistickou obratností, tvoří celek o 14 knihách, souborně nazývaný *Historické spisování*. Zůstaly v rukopise.

EDICE A LITERATURA

Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hr. Slavaty 1608—1619, vyd. J. Jireček (1866—68); Děje uherské za Ferdinanda I. 1526—1546, vyd. J. Jireček (1857); Zápisy Viléma Slavaty z let 1601—1603, vyd. A. Rezek v Rozpravách KČSN 1887. (Všechno jsou to části Historického spisování.) — H. Opočenský: Přehled nábož. dějin českých (1912). *ep*

Fran Směja

30. 5. 1904 Suché Lazce u Opavy

Vystudoval učitelský ústav v Opavě (1920—24) a učil pak na různých místech ve Slezsku. Za okupace byl vězněn. Po osvobození byl zemským inspektorem a přednostou osvětového oddělení kulturního referátu v Ostravě (1945—51), ředitelem Krajského osvětového střediska v Hradci u Opavy (1951—54, 1957—60), vedoucím odboru kultury rady KNV v Ostravě (1954—57). Nyní se věnuje výhradně literatuře. — Publikuje od roku 1927 v krajových časopisech Slezan, Opavan, Duch času aj., byl vedoucím redaktorem prvního ročníku časopisu Iskra (1932). Přispíval i do Kola, Střediska, Českého slova, Pražských novin aj. Redigoval sborník k 60. narozeninám Valentina Držkovice (1948) a soubor článků, povídek, veršů k oslavě a propagaci hornické práce Horník (1950).

Do literatury vstoupil Směja nenáročnými nářečně psanými humoristickými verši (některé z nich ve Slezsku zlidověly), v nichž vtipně zesměšňoval vady vesnických postav, především chamtivost, klepařství a malichernou hašteřivost. I v povídkách a románech zachycuje většinou negativní jevy života na slezském venkově (zpátečnictví, mamonářství, selskou povýšenost nad bezzemky, pašeráctví, alkoholismus), nejzdařileji zatím v románech *Pod klenbou dní* (s realistickým zobrazením boje vesnického lidu proti zkorumpovaným reakčním živlům) a *Úhor* (s podobnou problematikou z období kolektivizace). Zápletky a psychologii postav S. podřizuje vnějškové poutavosti příběhu, zůstávaje v zajetí žánrové drobnokresby.

BIBLIOGRAFIE

Od nas (Bb 1929, v nářečí), Obrazky (Bb 1930, v nářečí), Dětem (Bb 1931), Zpěv léta (B 1932), Úsměvy (Pp 1932), Kalný proud (R 1933), Na rozloučenou (Bb 1935), Potřísněná tvář (R 1939), Odcházeli (R 1940), Pletky (Bb 1940, v nářečí), Napsáno v horách (R 1942), Pod klenbou dní (R 1944), Do Beskyd (Bb 1944), Chytrý Martin (pohádka, 1944), Jidáši (R 1946), Z pravdy a snů (pověsti, 1946), Škoda té země (R 1947), Nové pletky (Bb 1949, v nářečí), Věřím v člověka (Pp 1953), Figle (Bb 1958, v nářečí), Úhor (R 1960).

LITERATURA

M. Rusinský v dosl. ke kn. Pletky (1954); O. Rafaj v kn. Literatura a současnost (1963). B. Slavík ve Slezském sborníku 1949 (příloha Slezská tvorba). *šv*

Jindřiška Smetanová

(roz. Macháčková)

26. 10. 1923 Rosice u Brna

Po maturitě na obchodní akademii v Brně (1942) pracovala ve Státním archeologickém ústavu, po r. 1945 na ministerstvu školství, v l. 1947—49 na ministerstvu informací. Od r. 1951 byla redaktorkou Vlasty. Nyní se věnuje literární činnosti a spolupracuje s filmem.

Prvotina J. Smetanové shrnuje fejetony, žánrové obrázky a povídky. S. se v nich s jemnou poezií a laskavým humorem soustřeďuje na drobné, avšak jedinečné a vnitřně bohaté události v životě lidí minulou dobou ponižovaných nebo deformovaných, kteří znovu objevují krásu života a nabývají pocitu lidské důstojnosti. Jejich obhajobou je i autorčina druhá knížka; příběh o mladé lásce, která nechce dělat kompromisy, je v podstatě soudem nad těmi, kdo pro pohodlí a kariéru zradili své ideály.

BIBLIOGRAFIE

Koncert pod platanem (Pp 1959), Růžové šaty ve vojenské torně (P 1963). *dm*

Milan Smolík

19. 2. 1926 Vysoké Mýto

Maturoval na reálném gymnasiu v Praze (1945), ke konci války byl pracovně nasazen. V l. 1945—47 studoval na lékařské fakultě Karlovy university, studia nedokončil. Byl zaměstnán v dolech, v továrně na gramofonové desky, u státního filmu. Po vojenské prezenční službě (1949 až 1951) byl krátce redaktorem v Lidových novinách, v l. 1952—53 pracoval jako tajemník ostravské pobočky Svazu spisovatelů, později studoval na filologické fakultě Karlovy university (1952 až 1954). Byl reportérem v Květech (1953 až 1956), redaktorem Vojáka (1956—59), od r. 1959 je redaktorem Plamene. Spolu-

pracuje s televizí a s filmem. — Příspěvky v Mladé frontě (zde r. 1945 debutoval), Lidových novinách, Světě práce, Květech, Čs. vojáku, Plamenu aj.

Po schematizujícím románu z vojenského prostředí *(Andaluská romance)* nalezl Smolík svůj styl teprve v několika povídkách *Bezděčných kreseb*. Tam, kde děj neanekdotizuje a vyhýbá se prvkům banality, vytváří na základě drobného, citlivě odpozorovaného životního detailu prózu, která ponechává čtenáři prostor k domýšlení a která tak nabývá obecnějšího dosahu, než jaký je obsažen ve vlastním příběhu.

BIBLIOGRAFIE

Andaluská romance (R 1955), Bezděčné kresby (Pp 1962). *hh*

Naděžda Sochová

(vl. jm. Koutná, provdaná Jakšová)

14. 9. 1923 Litovel

Dětství prožila v Olomouci, v Praze v letech 1938—42 studovala na Anglickém ústavu a Rotterově škole užitkové grafiky a módní kresby. Poté působila jako učitelka angličtiny a němčiny a jako úřednice, po osvobození na ministerstvu informací jako redakční tajemnice v angličtině vydávaných časopisů (Allience, The Weekly Bulletin, Czechoslovak Weekly), v letech 1946—48 jako redaktorka anglické mutace zahraničně politického zpravodajství tiskové agentury Telepress, potom žila v Kryštofových Hamrech a (od r. 1953) v Kadani a pracovala jako dělnice a úřednice. Od r. 1962 je zaměstnána znovu v Praze jako úřednice Pražské odborové rady. — Před knižním debutem časopisecky nepublikovala, po něm příspěvky v časopise Československý voják.

Ústředním nervem všech tří novel obsažených v prvotině N. Sochové je otázka, zda je možno žít i bez osobního štěstí. Skutečné štěstí nalézají autorčiny postavy navzdory životní mizérii v zápase, práci, odvaze a odpovědnosti, nikoli v sobeckém štěstíčku a dobrém bydle, v „náhradním životě". Protiklad mezi bouřícím se nitrem a nehnutou tváří jednotlivých hrdinů S. poněkud stírá svou referující, jednoduchou větou.

BIBLIOGRAFIE

Náhradní život (Pp 1961). *jo*

Karel Elgart Sokol

(vl. jm. Karel Elgart)

18. 1. 1874 Ivančice

21. 7. 1929 Potštejn nad Orlicí

V Brně studoval na gymnasiu (1884—88) a na učitelském ústavě (1888—92). Potom učil v Jaroměřicích nad Rokytnou (1892—97) a od r. 1897 na dívčích školách Vesny v Brně; od 1919 byl ředitelem učitelských ústavů pro školy průmyslové a hospodyňské. Měl významné místo v brněnském společenském a kulturním životě. Podílel se na organizování brněnského dívčího školství, byl funkcionářem Družstva Českého národního divadla v Brně, Moravského kola spisovatelů (1925—29 předsedou) aj. — Debutoval roku 1899 v Lumíru. Přispíval prózami, divadelními, literárními a výtvarnými referáty a studiemi, pedagogickými i žurnalistickými články do časopisů Rozhledy, Moravská revue, Moravskoslezská revue (kterou 1909—10 spoluredigoval), Lidové noviny, Moravská orlice, Čas, Květy, Jeviště, Národní osvobození, Československá republika, Přehled, Niva, Zvon, Život aj. Napsal doslov s nárysem závěru k románovému torzu V. Mrštíka Zumři (1912, na základě Mrštíkova vyprávění). Vedle svého nejznámějšího pseudonymu E. Sokol užíval v časopisech pseudonymů a šifer Eso, Jan Veleba, Pavel Dvořák, E. Čech, J. Ještěrka, Alfa, A-n, M-e, -n-, Quidam aj.

Značnou část Sokolova beletristického díla zřetelně ovlivnil V. Mrštík →. Týká se to především jeho tvorby před první světovou válkou, kdy si liboval v barvitém líčení přírody a ve sledování citového a smyslového probouzení a krizí mladých lidí *(Děti, Slunce, Májové bouře)*, ale také v pozdějším románu *Zlaté rouno*, které je obdobou Mrštíkových románů Santa Lucia a Zumři o moravských studentech v Praze. Od malířské, statické

metody prvního období přešel k rozsáhlým „románovým dramatům", která vyvolávají napětí stále hojnějším a někdy i laciným využíváním prostředků literatury detektivní, dobrodružné a fantastické. Zatímco první dvě knihy zamýšlené, leč nedokončené pentalogie (vstupní svazek *Příval* je vůbec nejživotnější S. prózou) těží z autorových vzpomínek, chtěly mít další části cyklu ráz románu časového (z nich *Černý a bílý* je romantickým obrazem hrůz sociální revoluce, chápané jako dílo intrik jednotlivců; pátý díl Tři studně zůstal v náčrtu). S. odsuzuje kapitalistickou společnost a vidí její prohlubující se třídní rozpory, věří však v jejich smírné vyrovnání na základě vzájemného poznání a mravní obrody. V široce koncipovaných románech se neubránil přemíře debat a úvah, schematismu a násilným dějovým konstrukcím, místy však dosáhl zdařilé kresby postav a působivosti v hromadných scénách. — S. dramata mají význam jen okrajový. Jako teoretik a kritik byl spjat s tzv. moravskou kritikou; proklamoval realismus, spojení umění se životem a mravně ušlechtilou tendenci umění; cenné jsou především jeho studie mrštíkovské. S. divadelní referáty vycházejí z požadavku výchovného působení divadla na obecenstvo.

BIBLIOGRAFIE

Děti (P 1904), Kresby (Pp 1906), Proti proudu (studie, 1907), Slunce (R 1908), Májové bouře (P 1911), Příval (R 1917, 1. část cyklu), Drobečci a drobečky (Pp 1919), Tulákovy lásky (Pp 1919), Námluvy (D 1919, prem. 1918), Zlaté rouno (R 1921, 2. část), Moloch (D 1922, prem. 1920), Milostné povídky (Pp 1923), Akord života (Pp 1923), Zázrak lásky (P 1924), Černý a bílý (R 1925, 3. část), Veselý silák (P 1925), Slunovrat (D 1928, i prem.), Zaječí král (pohádka, 1928), Sahara (R 1929, 4. část), Bohatýři (Pp 1929). — Provedené hry: Malí lidé (1907, pseud. Jan Veleba), Nesmrtelný (1920). — Posmrtně: Radhošťské meditace (Pp z let 1902—03, 1929), Zápas (R 1933, pův. v Lumíru 1900). — Bibliografie v kn. J. Staňka a A. Veselého (1930).

LITERATURA

J. Staněk a A. Veselý: K. E. S., člověk a dílo (1930). J. Linhart v dosl. k Zápasu (1933); F. Pražák v kn. Spisovatelé učitelé (1946); J. Kosek v dosl. k Přívalu (1959). *pp*

František Sokol Tůma

(vl. jm. František Tůma)
2. 5. 1855 Benešov u Prahy
31. 12. 1925 Ostrava

Vyučil se pekařem, avšak r. 1879 řemeslo opustil a byl deset let hercem u kočovných společností, u nichž začal záhy (1882) psát hry; pak byl pět let samostatným recitátorem. V l. 1894—97 redigoval noviny Radhošť (sem začal psát beletrii), v l. 1897—1901 Ostravský obzor, 1901—12 vydával nezávislý list Ostravan. R. 1910 se stal tajemníkem Svazu báňského úřednictva a redigoval jeho odborový časopis Horník (do r. 1923). V Ostravě se zúčastnil politického, kulturního a ochotnického ruchu. R. 1904 pobyl v Severní Americe, kromě toho poznal Itálii, Dalmácii, Bosnu a Černou Horu. Většina jeho prozaických prací vycházela nejdříve v listech, které redigoval, ale i jinde (Moravskoslezský deník, Národní politika, americký Duch času).
F. Sokol Tůma byl především národním burcovatelem a mravním horlitelem; chtěl podat široký obraz života na Ostravsku, Valašsku a ve Slezsku a působit výchovně na lid. Měl zálibu ve výrazných, až křiklavých efektech, v drastických scénách, romantických zápletkách, stavěl kontrastně proti zvrhlým národním nepřátelům a vykořisťovatelům až neskutečně ideální postavy prostých lidí a národních pracovníků. Děj jeho vesměs rozvláčných románů, psaných patetickým stylem, je přerušován rozsáhlými úvahami o národním a sociálním útisku, o nespravedlnosti a tyranství vládnoucích vrstev, o hospodářských otázkách, o vztazích muže a ženy aj. Pronikají v nich však leckdy i jednostranné a zkreslující názory, plynoucí z pohledu vypjatého individualisty, nacionalisty a antisemity. Z jeho díla má největší význam trilogie *Černé království (V září miliónů, Na šachtě, Pan závodní)*, v níž se jako první pokusil zachytit průmyslový růst Ostravska od sedmdesátých let 19. stol., příliv obyvatelstva z nejrůznějších končin, zvláště z Haliče, a sociální boje formujícího se proletariátu; nejlepší díl *Pan závodní* vrcholí obrazem velké hornické stávky. Knihy Sokola Tůmy

byly oblíbenou lidovou četbou a jeho hry byly často uváděny především na ochotnických jevištích.

BIBLIOGRAFIE

Hlad (B 1895), Obětovaná (R 1896), Literní učitelka (R 1898), Na rumech štěstí (B 1899), Sudiči (P 1899), Prodané duše (Pp 1903), Soucit (D 1903, i prem., přeprac. 1923), Na šachtě (R 1904), Pasekáři (D 1904, i prem.), Povídky z pekla (1907, rozšíř. 1934), Na prahu života (P 1908, D 1908), Zpod jarma (D 1908), Celibát (R 1909 v Chicagu, doma 1920), Pan závodní (R 1909), Z cest po Americe (cestopisné črty, 1910), Gorali (D 1913, prem. 1921), Hevička (D 1916, prem. 1917), Otče náš (črty, 1916), Staříček Holuša (D 1920, prem. 1919), Valašská světice (R 1922), Lapači (R 1922), Na kresách (R 1922), Situační přehled dějiště románu ze života ostravských židů V září miliónů (stať, 1922), V září miliónů (R I 1922, II 1923), Hyeny (R 1923, D 1925, prem. 1924), Sven Stendal (D 1925), Česká Golgota (D 1926), Z deníku samotáře (P 1926), Soucit (R 1930), Vystěhovalci (R 1931), Mrtvé tajemství (R 1933), Na šachtě (D 1935, prem. 1920). — Provedené hry: Hana (1898), Zápas (1910), V září miliónů (1923). — Sebrané spisy F. S. T. u A. Zelinky v l. 1922—23 (17 sv.) a u J. Alberta v l. 1927—34.

LITERATURA

F. S. T., člověk a dílo (1926); V. Martínek: F. S. T. (1957), v Našem Valašsku 1950 a ve Slezském sborníku 1951. *pp*

Jura Sosnar

(vl. jm. Jiří Sosnar)

20. 5. 1914 Hroznová Lhota u Strážnice

Vyučil se zámečníkem, ale ve svém řemesle pracoval jen krátkou dobu; po roce 1930, kdy vstoupil do KSČ, působil většinou jako politický pracovník (v Hodoníně, v Holešově a v Olomouci). Za organizaci stávek a demonstrací několikrát zatčen a vězněn. Za okupace pracoval v Olomouci jako dělník a zároveň redigoval ilegální komunistický časopis Svobodná Haná. V l. 1940—42 vězněn, pak propuštěn do nemocničního ošetřování. V l. 1943—45 pracoval na Olomoucku v ilegálním a partyzánském hnutí, redigoval ilegální Moravskou rovnost. Po osvobození se stal krajským tajemníkem KSČ v Olomouci, kde také redigoval Stráž lidu, byl poslancem, kandidátem ÚV KSČ, r. 1947 absolvoval novinářskou školu ÚV KSČ. V l. 1949—57 pracoval jako soustružník a vedoucí internátu v ČKD Sokolovo, r. 1957 se znovu vrátil k politické a redakční práci, působil (do r. 1961) v redakci týdeníku Květy, nyní je vedoucím redaktorem slovenské filiálky deníku Práce. — Příspěvky v Rudém Slovácku (poprvé 1935), Stráži lidu (též s pseud. Ivan Černý), Tvorbě, Lidových novinách, Literárních novinách, Květech, Práci, Československém vojáku aj. a v dětských časopisech Ohníček, Pionýr, Pionýrské noviny aj. V letech 1948 až 1958 užíval pseud. Martin Gazda.

J. Sosnar situuje děj svých próz do prostředí slovácké vesnice. Oblíbenou dětskou četbou se stal *Jurášek,* napínavý příběh chlapce, který se skupinkou dětí pomáhal partyzánům bojovat proti fašismu. V *Divoké révě* zachytil S. politické a třídní boje na Slovácku ve třicátých letech a znovu střetnutí s okupanty; v konfliktu zrádce revolučního přesvědčení s dětmi a s dělníky naznačil socialistickou budoucnost slovácké vesnice.

BIBLIOGRAFIE

Jurášek (R pro děti, 1951, zfilm.), Hovory tužkou (Dokumenty z let 1941—42, 1956), Divoká réva (R 1961). *hh*

Stanislav Souček

7. 5. 1870 Náchod

30. 12. 1935 Brno

Pocházel z učitelské rodiny, po absolvování gymnasia v Rychnově nad Kněžnou (1888) vystudoval bohemistiku a klasickou filologii na filosofické fakultě v Praze (1888—91 a 1893—94) a ve Vídni (1891 až 1892), vědecky ovlivňován zejména Gebauerem → a T. G. Masarykem (doktorát 1905 na základě práce o Klácelových názorech na český jazyk). Učil na gymnasiu v Olomouci, ve Dvoře Králové (byl tu učitelem I. Olbrachta) a na Starém Brně (1900—20). Sžil se s moravským prostředím jako vědec i organizátor (od r. 1914 byl spoluredaktorem Časopisu Matice moravské, působil v moravské odbočce Státního ústavu pro lidovou píseň aj.). R. 1920 byl jmenován profesorem nově založené brněnské university pro obor českého jazyka a literatury. Psal ze-

jména do Časopisu Matice moravské, Pedagogických rozhledů, Časopisu Moravského muzea zemského, Lidových novin, Listů filologických, Moravskoslezské revue, Naší vědy, Archívu pro bádání v životě a spisech J. A. Komenského aj.
Centrem Součkovy badatelské práce se stala oblast starší české literatury, v níž se věnoval zejména Štítnému, později Komenskému; obohatil znalosti o něm analýzou řady jeho děl (zvláště Labyrintu), objevem sborníku netištěných raných prací i jako redaktor Veškerých spisů J. A. Komenského (od r. 1921). Cennými statěmi přispěl i k poznání lidových slovesných tradic a literatury 19. století (Erben, Němcová, Neruda, Jirásek), se zvláštním zaměřením na moravské autory (Gallaš, Klácel). Charakteristickým rysem S. badatelského postupu, uplatňovaného na staré i novější literatuře, je shledávání pramenů a opěrných východisek jednotlivých děl, spojované s pečlivou analýzou autorského přínosu; tím přispíval v duchu pozitivistického vědního úsilí k hlubšímu poznání děl z hlediska jejich geneze. S. práce vycházely zpravidla z kritického zkoumání jediné památky, ale dík autorově materiálové znalosti, akribii a interpretačnímu důmyslu analyzovaly celé příslušné literární odvětví v dané době (např. výklad Rakovnické vánoční hry přerostl v knihu o českém básnictví 17.—18. století). Kritický přístup k výsledkům staršího bádání, smysl pro odhalování skrytých souvislostí i analytické osvětlování památek v dobovém kontextu spolu s pedagogickým úsilím předurčovaly S. k vytvoření kritické syntézy staročeského literárního vývoje; ta však zůstala torzem ve formě netištěných vysokoškolských přednášek.

BIBLIOGRAFIE

Studie štítenské (1909), Vztahy Štítného ke krásnu (1910), O Bibli kralické (1910), Domněnlá píseň pražských vyhnanců na Slovensko a její slovenské příbuzenstvo (1923), Dvě pozdní mystifikace Hankovy (1924), Rakovnická vánoční hra (1929), Komenský jako teoretik kazatelského umění (1938). — Bibliografie od M. Lukášové v Archívu pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského 1937.

LITERATURA

A. Novák v Ročence Masarykovy university 1935—36 a v Archívu pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského 1937; J. B. Čapek v ČMM 1936. *jk*

Antonín Sova

26. 2. 1864 Pacov
16. 8. 1928 Pacov

Narodil se v rodině pacovského učitele a regenschoriho. V r. 1866 byl otec přeložen do blízkého Lukavce. Gymnasium studoval S. nejprve v Pelhřimově, krátce v Táboře a v l. 1880—85 v Písku. Po maturitě odešel do Prahy, kde se zapsal na právnickou fakultu, ale bídou byl donucen studium přerušit a vrátit se domů (1885). Přímluvou Vrchlického získal zaměstnání v kanceláři Ottova slovníku naučného (1886), později se uchytil jako písař na pražském magistrátě. Úřednickou práci vykonával do r. 1898, kdy se stal ředitelem pražské městské knihovny; zůstal jím až do r. 1920. Na stipendium Svatobora navštívil r. 1892 Itálii; r. 1901 byl úředně vyslán na exkurzi do západoevropských knihoven (Německo, Belgie). Již v polovině prvního desetiletí 20. století se u něho projevila těžká a bolestná choroba, která mu posléze znemožnila volnější pohyb. Básník však tvořil až do konce svého života. — Přispíval do časopisů Lumír (zde debut verši 1883), Světozor, Česká Thálie, U domácího krbu, Zlatá Praha, Květy, Osveta, Niva, Vesna, Rozhledy, Moderní revue, Nový kult, Pražská lidová revue, Pokroková revue, Novina, Česká kultura, Právo lidu, Národní listy, Červen, Československá republika, Národní osvobození, Lidové noviny, Cesta, Rozpravy Aventina, Tvorba aj. Na začátku své tvorby užívá pseudonymu Valburga Turková a Ilja Georgov.

Sova jako jeden z předních příslušníků generace let devadesátých patří mezi zakladatele české moderní lyriky. Vytvořil rozsáhlé dílo básnické a prozaické. Do svých veršů promítl přecitlivělé nitro člověka zraňovaného krizemi společenskými i osobními, vytvořil milostnou lyriku plnou dramatických zámlk a nápovědí, pro českou poezii objevil přírodu v bohaté smyslové konkrétnosti, barevnosti a impresionistické náladovosti a současně se

stal předním reprezentantem vlastenecké lyriky pateticky vznosné i politicky pamfletické. S. je senzitivní, stále vzrušený a rozjitřený básník, toužící se orientovat v soudobém světě a nalézt východisko z depresí a rozporů. Jeho počáteční tvorba je polemicky vyhrocena proti epigonům lumírovské generace; na jedné straně usiluje o zprozaičtění v námětu i ve výrazu, na straně druhé píše náladovou intimní lyriku, jejíž základní polohou je bohatě odstíněná melancholie a tesknota *(Květy intimních nálad)*. Brzy se však S. soustřeďuje k analýze a kritice „rozkladného věku"; heroismus osobnosti, která vším bolestně trpí, nalézá básník v individualistické revoltě. Vedle básnických glos a pamfletů přímo se obracejících k dobovým událostem *(Theodoru Mommsenovi)* vytváří osobitý typ symbolistické lyriky. Symbol u S. neztrácí kontakt se zobrazovanou realitou, neoddaluje se od ní natolik, aby figuroval jako náhrada skutečnosti, je spíše mnohovýznamným zhuštěním reálných dějů *(Vybouřené smutky)*. Negaci a pocit osamocení chce S. překonat vytvářením vizí budoucí společenské harmonie, již připravují romantičtí „dobyvatelé". Vedle této společensky angažované lyriky, kterou mnohdy ohrožovala abstraktnost a neurčitost, vzniká intimní a přírodní lyrika, v níž se neustále vrací touha po samotě a zároveň úzkost z ní, důvěra v milostné štěstí, ale i skepse k němu. S. se soustřeďuje na jemné odstínění smyslových dojmů a na postižení neurčitých citových reakcí. Kombinací konkrétních dojmů a snových představ vytváří obrazy féerických, halucinačních krajin a fantazijních příběhů *(Ještě jednou se vrátíme)*. S. milostná lyrika vrcholí v komorních baladách, v nichž je dramatický vztah muže a ženy, krutost i trapnost lásky, rozmarná koketérie i vášnivá erotika zobrazena na malé ploše *(Lyrika lásky a života)*. — Koncem prvního desetiletí 20. století prochází S. tvorba vnitřní proměnou. Mizí obrazy revoltujících sil a básník hledá cestu k sepětí osobnosti s vesmírným řádem *(Žně)*. Život se stává pro S. čímsi zázračným, stojí před ním v údivu a pokoře. Tento přístup ke skutečnosti se stal základem vlasteneckých veršů, jimiž se S. významně podílel na nacionálním boji v první světové válce *(Zpěvy domova)*. Touha po smíru a bratrství však postupně způsobuje ideovou a uměleckou krizi, z níž se S. zachraňuje příklonem k oproštěné lyrice přírodní a meditativní. Poslední básníkovy knihy jsou naplněny důvěrou v život, okouzlením z prostých skutečností, vůlí stále se zmocňovat nově se rodících životních obsahů. S. také podnětně zasáhl, zejména subjektivací a lyrizací epického útvaru, do vývoje české moderní prózy. V povídkách z let devadesátých se autor zaměřuje k zpodobení typů bezbranných senzitivů, neschopných přizpůsobit se prostředí měšťácké banálnosti. Soustředění na problematiku vnitřně rozporného individua je charakteristické i pro *Ivův román*, v němž jsou vysledovány citové reakce „snílka a lyrika", příslušníka generace z konce století. V pozdějších pracích S. usiluje o vypravěčskou objektivaci, o typ společenského románu *(Výpravy chudých, Tóma Bojar)*.

BIBLIOGRAFIE

Realistické sloky (Bb 1890), Květy intimních nálad (Bb 1891), Z mého kraje (Bb 1892), Soucit i vzdor (Bb 1894), Zlomená duše (Bb 1896), Vybouřené smutky (Bb 1897), Theodoru Mommsenovi (B 1897), Próza (1898), Údolí nového království (Bb 1900), Ivův román (R 1902), Balada o jednom člověku a jeho radostech (B 1903), Výpravy chudých (R 1903), Povídky a menší črty (1903, rozšíř. vyd. kn. Próza), Tři zpěvy dnešků i zítřků (Bb 1905), Dobrodružství odvahy (Bb 1906), Lyrika lásky a života (Bb 1907), O milkování, lásce a zradě (Pp 1909, 2 sv.), Tóma Bojar (R 1910), Zápasy a osudy (Bb 1910), Kniha prvního zasílbení (1910, výbor z prvých tří básnických sbírek, nově zařazen oddíl První verše meditační), Ještě jednou se vrátíme ... (1912, rozšíř. vyd. souboru básní, jež původně tvořily oddíl sbírky Údolí nového království), Žně (Bb 1913), Kniha baladická (Bb 1915), Pankrác Budecius kantor (P 1916), O vysvobození prince Jirky (B 1916), Zpěvy domova (Bb 1918), K výročí 28. října (B 1919), Krvácející bratrství. Rozjímání ranní i navečerní (Bb 1920), Básníkovo jaro (Bb 1921), Koloběh starostí a jiné povídky (1921), Jasná vidění (Bb 1922), Básně nesobeckého srdce (1922), Naděje i bolesti (Bb 1924), Kasta živořící a jiné prózy (1924, další rozšíř. vyd. kn. Próza), Drsná láska (Bb 1927). — Posmrtně: Hovory věcí (Bb 1929), Za člověkem (Bb 1930), Písně o rovnosti (1951). — Výbory: Básně (1953, usp. L. Fikar). — Spisy v l. 1910—20 u Hejdy a Tučka (13 sv.); Dílo v l. 1922—30 v Aventinu (22 sv.); Spisy v l. 1936—38 v Melantrichu usp. A. Novák (20 sv.); kritické vyd. vychází od r. 1959 v nakladatelství Československý spisovatel (dosud 4 sv.).

LITERATURA

L. N. Zvěřina: A. S. (1918); F. X. Šalda: A. S. (1924, ve Studiích z české literatury 1961), v Duši a díle (1913, v Souboru díla F. X. Šaldy 1947), v KP 3 (1950, o Vybouřených smutcích), KP 4 (1951, o Próze), KP 5 (1951), KP 9 (1954, o Žních), v KP 10 (1957), KP 12 (1959) a v ŠZáp 1933—34 (Několik myšlenek na téma básník a politika a Některé problémy sovovské); A. Novák: Památce A. S. (1934) a ve Zvonech domova (1916); J. Zika: Knihovnické dílo A. S. (1948); J. Zika—J. Brabec: A. S. (1953). E. Chalupný v knize Studie o O. Březinovi a jiných zjevech čes. umění a filosofie (1912); J. Fučík v kn. Milujeme svůj národ (1948) a ve Statích o literatuře (1951); K. Sezima v Podobiznách a reliéfech (2. vyd. 1927, o Tómovi Bojarovi) a v Maskách a modelech (1930, o ostatní próze); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); J. B. Čapek v Záření ducha a slova (1948); A. M. Píša v kn. Stopami poezie (1962); J. Brabec v doslovech k Ivovu románu (1961) a ke sbírkám Z mého kraje a Soucit i vzdor (1962). *jb*

Jindřich Spáčil

24. 5. 1899 Kvasice

Studoval na učitelském ústavu v Praze (od 1914); r. 1917 byl odveden do rakouské armády a zúčastnil se bojů v Itálii, Francii i Rusku. Učitelský ústav v Praze dokončil r. 1919 a učil pak na národních školách v Kvasicích, Lednici (1924 až 1925) a Hulíně, od r. 1928 na odborné škole pro ženská povolání v Kroměříži (r. 1937 se stal jejím ředitelem), v l. 1951 až 1959 na jedenáctiletce v Kroměříži. Po celý život se věnoval práci lidovýchovné a vlastivědné. — Přispíval do Lidových novin, Národního osvobození, Pestrého týdne, Ruchu, Hané, Kola, Iskry aj. V l. 1931—38 redigoval časopis Informace osvětových sborů v Kroměříži.

Po evokacích života pravěkých lidí a po prózách smyslového okouzlení přírodou obrátil se Spáčil ve třicátých letech k současnosti a vytvořil několik románů o lidech hanáckého kraje, kteří poznamenáni světovou válkou těžce hledali své místo v životě domova *(Úsvit v nás, Náš svět zemře s námi, Mlhy nad domovem)*. Zachytil zde kvas popřevratové doby i let krize a rozpory mezi generací starší, bránící se novotám a hlásající podřízenost člověka rodu a půdě, a mladými, naplněnými touhou po lepším uspořádání světa a po svobodném rozvoji lidské osobnosti. S. hrdinové jsou přitahováni myšlenkami o revoluční přeměně společnosti, ale řešení jejich osudů většinou vyznívá jako odvrat do malého soukromého světa. Za druhé světové války začal S. psát prózu s historickou tematikou (zvláště jej přitahuje doba národního obrození), jíž se věnuje dodnes. Ve freskách z dějin Kroměříže a okolí často obětuje lidovýchovnému zaměření a maximální věrnosti i těm nejdrobnějším faktům vyváženost umělecké stavby, dovede však plasticky oživit významné dějinné události, důvěrně přiblížit dobové ovzduší a ukázat, že nejspolehlivější oporou národa byl vždy prostý lid a s ním spojení měšťané a inteligence.

BIBLIOGRAFIE

Kvasice v dávnověku (P 1919), Šlehali nás! (P 1924), Raván a Théra (P 1925), Cesta bojovníků (Pp 1927), Na Hradské cestě (P pro mládež, 1928), Kudlovská dolina (P 1930), Slunce ve tváři (R 1932), Úsvit v nás (R 1935), Náš svět zemře s námi! (R 1937), Mlhy nad domovem (R 1939), Stan u liščí díry (P pro mládež, 1940), Nevěstin závoj (R 1941), Světla večerní oblohy (Pp 1941), Zázračná halena (pohádky, 1944), Bludné kořeny (R 1946), Ať žije sněm! (R 1947), Tvrz nejpevnější (R 1956), Ječmínkova kytička (pohádky, 1957), Pod cimburskou hradní věží (P 1959), Lásky a rebelie (R 1961). — Práce odborné a popularizační: Městečko Kvasice (1921), Kroměřížský sněm 1848—1849 (1933), Putovní školy v lidovýchově (1933), Kroměříž, hanácké Atény (1937), Veškerá moc ve státě vychází z lidu. Kronika o Kroměřížském sněmu 1848—1849 (1948). — Bibliografie v kn. L. Páleníčka (1959).

LITERATURA

L. Páleníček: J. S. (1959, medailón s bibliografií). V. Stupka v dosl. k románu Ať žije sněm! (1947) a v Kole 1948. *pp*

Karel Stanislav

(vl. jm. Otmar Gatschä)

16. 11. 1907 Motyčín u Kladna

5. 12. 1963 Praha

Od r. 1924 byl úředníkem stavebních a bytových družstev, od r. 1946 se věnoval výhradně literární činnosti. Už za předmnichovské republiky podnikl četné studijní cesty zvláště po severní a západní Evropě, r. 1958 po SSSR atd.

Těžiště Stanislavovy spisovatelské práce je v oblasti rozhlasové dramatiky, s níž těsně

před okupací začínal a o níž za války vydal také praktickou příručku *(Jak píšeme rozhlasovou hru)*. Kromě her a úprav pro rozhlas psal také divadelní hry a prózu. Jeho tematický záběr je široký, nevyhýbá se ani látkám z cizokrajného prostředí. Po sociálně laděných začátcích se dostává přes drobné humoresky k námětům budovatelským. Pokoušel se o dramatický obraz z prostředí někdejších „lepších" lidí *(Dům na rozcestí)*, psal i humoristicko-satirické causerie a satirické práce proti funkcionaření, nešvarům v distribuci ap. S. dílo vyznačuje novinářská pohotovost, plynulý sloh, úsilí o vtipné a živé podání; není však průbojné ani myšlenkově, ani tvárně.

BIBLIOGRAFIE

Město na pochodu (R 1943, pod vlastním jm.), Jak píšeme rozhlasovou hru (studie, 1944, pod vl. jm.), Svatohorské povídky (Pp 1948, pod vlastním jm.), Stavěli zednici (D 1950, prem. 1949, též pod názvem Doubravové a Štika v rybníce, zfilm.), Cesta do života (Pp 1954), Pohádka o nemocné princezně (loutková hra, 1955), Pohádka o zlém hajném (loutková hra, 1955), O třech sestrách (loutková hra, 1956), Janek hastrmánek (loutková hra, 1957), Návštěva nepřichází (D 1958), Spartakovci aneb 40 HP proti všem (P 1958), Dům na rozcestí (D 1959, prem. 1957). Provedené hry: Žlutá věž (1949), Cesta lososů (1954), Omyl profesora Somola (1958), Nejste příbuzní (1961), Samota Nadějov (1962) aj.

LITERATURA

L. Vaňková v Divadle 1954 (rozbor Cesty lososů). *mb*

Antal Stašek

(vl. jm. Antonín Zeman)

22. 7. 1843 Stanový u Vysokého nad Jizerou

9. 10. 1931 Praha

Jako nejstarší syn ze selské, písmácké rodiny studoval na gymnasiu v Jičíně (od r. 1853) a v Krakově, kde bydlel u svého strýce (1859—61). Studoval pak práva v Praze, přitom učil na českém dívčím ústavu českému jazyku a dějinám a pracoval krátce v redakci Štulcova večerníku Pozor (1862) a Národních listů (1863). I universitu dokončil však v Krakově (1865—66). Byl pak zaměstnán v advokátní kanceláři v Kolíně, v Praze u Josefa Friče (1869—74) a v Roudnici (1876 až 1877). V l. 1874—75 působil v Petrohradě jako vychovatel; jižní Rusko navštívil v letech 1889 a 1897. Třicet čtyři léta (1878—1913) byl advokátem v Semilech; často hájil zájmy českých lidí proti německým továrnám a byl činný veřejně i politicky. R. 1889 stal se za staročeskou stranu zemským poslancem, ale r. 1895 mandát složil; i jako poslanec zachovával si samostatné politické stanovisko; sympatizoval nejvíce s realistickým směrem. R. 1913 se přestěhoval do Prahy, do Krče. Za války (1914) ještě znovu přijal práci v advokátní kanceláři v Mohelnici, ale brzy se vrátil do Krče, bydlel společně se synem I. Olbrachtem a s H. Malířovou a pilně se věnoval literární práci. Nepřestal se zajímat ani o veřejný život, dovedl pochopit Říjnovou revoluci a mnohokrát projevil veřejně svůj demokratický postoj.

Staškova literární tvorba (první příspěvek 1866 v Květech, pak psal do časopisů Zlatá Praha, Květy, Osvěta, Lumír, později Zvon, Máj aj.) rozvíjela se téměř sedmdesát let. Začal poezií, lyrikou a zejména epikou psanou patetickým a popisným veršem; zrcadlí se v ní hlavně zklamání nad soudobým stavem národního života, romantická touha po činech a sen o svobodě. S. pozorovatelský smysl, schopnost rozvíjet členitý děj i psychologicky charakterizovat postavu, lidská moudrost odstiňující bez sentimentality a moralizování, s humorem nebo s ironií každý detail vyprávění se však nejlépe uplatnily v próze. Jeho povídky a hlavně romány jsou většinou spjaty s rodným podkrkonošským krajem. Často s aktuální bezprostředností se vyrovnávají s tíživou problematikou života lidí odkázaných na chudá pole nebo na vysilující práci v továrně a analyzují mravní, národnostní a sociální otázky maloměstské společnosti. S. však nebyl pouhým pozorovatelem nebo kronikářem svého kraje. Život, který měl před očima, nebyl pro něj předmětem soucitu, tušil jeho třídní zákonitosti. Podal umělecký obraz spletité situace na venkově, s porozuměním charakterizoval prosté postavy a vyjadřoval jejich tápavé hledání lidského štěstí a spravedlnosti *(Blouznivci našich*

hor). Na osudech továrních dělníků sledoval sociální i národnostní problematiku kraje a bohatým dějem představoval bouřlivý život a myšlenkové proudění všech společenských tříd a vrstev *(V temných vírech, Na rozhraní)*. Ztělesňoval nejraději postavy rozeklané a svírané malicherností maloměšťáckého okolí, živelné bouřliváky, snílky a odbojníky planoucí myšlenkou vzdoru, třídního boje a revoluce *(O ševci Matoušovi a jeho přátelích)*. S. postavy jsou lidé sužovaní vnitřním neklidem, charakterizovaní napětím mezi intelektem a citem, mezi slabostmi a vášněmi, hledači nových technických vynálezů a nového společenského štěstí, o něž zápasí, i když se jejich představa střetá s touhou po intimním štěstí a lásce. Jeho příběhy jsou osnovány na rozporu mezi jedincem a společností, mezi pokrokem civilizace a strnulostí charakteru lidí, na pohybu mezi společenskými třídami. S. próza odráží také různé etapy autorova názorového vývoje; začínal s ideály revoluce 1848, byl vždy vyhroceně protirakouského a protihabsburského smýšlení, prošel vlivem anarchismu a končil přimknutím k revoluční ideologii proletariátu *(Vzpomínky)*. Sdružuje prvky někdy umělecky nevyrovnané: schopnost osvětlit postavu příznačným realistickým detailem sráží se s velkorysým rozletem fantazie a s romantickými sklony, záliba v prudké a spletité dějovosti s dlouhými úvahami, úsilí o velkou ideovou koncepci s ulpíváním na drobnokresbě, náhoda s osudem. S. prózu však prolíná zřetelně i jednotný smysl, který z ní činí důležitý a osobitý projev českého realismu, — nesmiřitelnost s útiskem, snaha po důsledném, neiluzívním poznání společenské skutečnosti, neohrožené hledání cest, po nichž by bylo možno dospět k osvobození lidu, hluboké a optimistické porozumění pro těžký a spletitý lidský úděl.

BIBLIOGRAFIE

Václav (B 1872), Básně (1876), Nedokončený román (R 1878), Básně (1880), Z doby táborů (B 1884), Blouznivci našich hor (Pp 1895), V temných vírech (R 1900), Na rozhraní (R 1908), Otřelá kolečka (Pp 1912), Přelud (R 1918), Bohatství (R 1918), Zápasy (R 1924), Když hlad a válka zuřily (Pp 1924), Stíny minulosti (R 1924), Bratři (R 1925), Vzpomínky (1926), Boj o Masaryka (polemická brožura, 1926), Uprchlík (R 1926), Pozdní plamínky (Pp 1927), O ševci Matoušovi a jeho přátelích (R 1932, zfilm.). — Posmrtně: Záboj (B 1937, s dosl. M. Hýska), Dozvuky (R 1960). Sebrané spisy v nakladatelství Česká beletrie v l. 1925 až 1928 (18 sv.). Vybrané spisy vyšly v SNKLU v 10 sv. v letech 1955—64 (s doslovy L. Lantové, Z. Pešata, M. Pohorského a Z. Tyla). — Bibliografie v monografii M. Hýska (1933).

LITERATURA

M. Hýsek: A. S. (1933, s bibliografií) a v ND 1914; K. Polák: O A. S. (1951); A. S., I. Olbracht a Semily (1960). F. X. Šalda v KP 13 (1963, Paměti a paměť — o Vzpomínkách) a v ŠZáp 1931—32; B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962); J. Fučík ve Statích o literatuře (1951); I. Olbracht v dosl. ke kn. O ševci Matoušovi a jeho přátelích (1952). *mp*

Ladislav Stehlík

26. 6. 1908 Bělčice u Blatné

Maturoval na učitelském ústavu v Příbrami (1928) a působil jako učitel v Leleticích, v Hudčicích, v Koupi, v Myslívu (1930—45). Od r. 1945 učí v Praze. — Přispíval do Lidových novin, Činu, Nového života, Plamene, Literárních novin aj.

Základním inspiračním pramenem Stehlíkovy poezie je jihočeská krajina. Smyslové dojmy i konkrétní reálie venkovského života tvoří zdroj autorovy impresionistické i místně a časově situované lyriky *(Kvetoucí trnka, Zpěv k zemi)*. V jeho melancholické tvorbě postupně sílil meditativní prvek, autor hledal hlubší souvislosti mezi člověkem a rodnou zemí. Na jedné straně vytváří obrazy míst a měst jižních Čech, venkovských tradic *(Madoně)*, na straně druhé usiluje zmocnit se i nové tematiky v hornických baladách *(Kořeny)*. S. tvorba, věnovaná jižním Čechám, vrcholí v dramatické epice *Pelyněk*. Pandánem knih básnických je dvojdílný cyklus lyrických próz, črt a reportáží *Země zamyšlená*, v němž autor plně uplatnil svou důvěrnou znalost historie, krajiny i lidu. Řada S. prací čerpá podněty z malířských a sochařských děl (Watteau, Preisler, Aleš aj.); autor usiluje evokovat atmosféru i scenérii výtvarného projevu. V posledních knihách se S. znovu vrací k dřívějším motivům (výjimku tvoří sbírka dojmů ze Sovětského svazu *Višňovou kůrou jaro voní*); do popředí vystupuje vzpomínková nostalgie a porozumění soudobým proměnám. S.

je citově založeným básníkem, má smysl pro konkrétní realitu venkovského života, často však poetizuje skutečnost konvenčními obrazy.

BIBLIOGRAFIE

Barevné dálky (Bb 1930), Watteau (Bb 1931), Kvetoucí trnka (Bb 1936, 3. definit. vydání 1946), Zpěv k zemi (Bb 1936), Kořeny (Bb 1938), České jaro (Bb 1940), Symfonie v bílé (B 1940), Madoně (Bb 1943), Země zamyšlená (Pp 1947), Pelyněk (Bb 1949), Marina Alšová (B 1952), Od jara do zimy (Bb pro děti, 1953), Alšova Vlast (Bb pro mládež, 1953), Na rybníce (Bb pro děti, 1954), Naše řeka (Bb pro děti, 1955), Malý přírodopis (Bb pro děti, 1956), Voněly vodou večery (Bb 1956), Višňovou kůrou jaro voní (Bb 1961), Dávno již dozněly cepy (Bb 1963), Alšova zvířátka (Bb pro děti, 1963). — Výbory: Kam píseň zaletí (1947, usp. J. P. Lang). *ztr*

Miloslav Stehlík

2. 4. 1916 Milovice

Pochází z rolnické rodiny v Polabí. Maturoval na klasickém gymnasiu v Praze (1936), rok studoval na dramatické konzervatoři. Za okupace hrál a režíroval v několika divadelních společnostech. Po válce byl hercem Realistického divadla (1945—49, zde také debutoval jako dramatik hrou *Vesnice Mladá*), ředitelem a režisérem Městského divadla pro mládež v Praze (1949—51), režisérem plzeňského Divadla J. K. Tyla (1952—54), dramaturgem Národního divadla (1954—55). Od r. 1956 je režisérem Divadla čs. armády. Dvojím ročním pobytem na Ostravsku se připravoval k dramatům Nositelé řádu a O korunu a lásku. — Spolupracuje též s televizí (Sny a požáry) a filmem.

Stehlíkova dramatická tvorba, která představuje jednu výraznou linii českého dramatu po druhé světové válce, vyrůstá z hluboké znalosti české vesnice. Řadu her z prostředí polabské vesnice pojal S. jako souvislou kroniku spjatou dějištěm, postavami i chronologií historických událostí, na jejichž pozadí rozvíjí základní dramatické situace. Vlastní trojdílná kronika začíná v dramaticky sevřené *Mordové rokli* obrazem třídní a charakterové diferenciace za okupace, pokračuje v *Jarním hromobití* volněji řazenými obrazy rozhodujících okamžiků zápasu o základy nového života po osvobození a v mozaikovitě stavěném *Vysokém letním nebi* vylíčením prvních kroků družstevní vesnice i kritickým pohledem na její nové vnitřní rozpory. S. obnovil přerušenou tradici realistického vesnického dramatu. Ve snaze o drama lidského společenství se S. hry stále víc zalidňují, zabírají rozsáhlejší časové úseky, jejich skladba se uvolňuje a nabývá epizodické podoby žánrových obrazů ze života. K soustředěné stavbě se S. vrátil jedním ze svých nejvýraznějších děl, *Selskou láskou*. V absurdních situacích této hry o groteskních podobách doznívajícího třídního konfliktu sílí postupně vážný tón, až hra nakonec vrcholí tragickým varováním. Hybnou silou S. dramat se postupně stávají rozpory nové povahy. To je patrno už ve Vysokém letním nebi, zejména však v dříve napsaných *Nositelích řádu*. S. zde jako jeden z prvních v naší literatuře ztvárnil vážný morální konflikt a vnitřní rozpor tzv. kladného hrdiny, předznamenávaje tím po tematické stránce proměnu, k níž v našem dramatu později došlo. — Významné místo mají v S. tvorbě dramatizace sovětských próz svou schopností vyjádřit epické dílo dramatickou zkratkou a nenásilně je aktualizovat; dramatizace *Začínáme žít* a *Jak se kalila ocel* měly zároveň podnětný vliv na utváření nového repertoáru pro mladé obecenstvo. — S. vládne jadrnou lidovou řečí, jejím vtipem a spontánní obrazností, hutným a sdělným dialogem. Vytvořil množství výrazných, dramaticky aktivních postav, které při vší zakořeněnosti v přítomné době nejednou souvisejí s tradicemi českého divadla 19. století. S. postihuje realitu v její komické i tragické poloze, napětí mezi oběma póly bývá často zdrojem osobité působivosti jeho her. S. schopnost a vůle k realisticky pravdivému vyjádření skutečnosti neunikla však tlaku omezujících dobových tendencí estetických a společenských, pronikajících do jeho her např. nesouladem pravdivě postižené jednotlivosti a schematizující konstrukce celku.

BIBLIOGRAFIE

Vesnice Mladá (D 1947, prem. 1946), Mordová rokle (D 1949, i prem., zfilm.), Začínáme žít (dramatizace A. Š. Makarenka, 1950, prem. 1949), Jak se kalila ocel (dramatizace N. A. Ostrovského, 1950, i prem.), Černí rytíři (D

pro mládež, 1951, prem. 1950), Perníková chaloupka (D pro mládež, 1951, i prem.), Jarní hromobití (D 1952, i prem., st. cena), Nositelé řádu (D 1953, i prem., st. cena), Vlajky na věžích (dramatizace A. S. Makarenka, 1955, prem. 1953, s předchozí hrou st. cena), Selská láska (D 1956, i prem.), O situaci a úkolech dramatické tvorby (referát, 1956), Hej, pane kapelníku (D 1957, i prem.), Vesnická kronika (Dd 1959: Mordová rokle, Jarní hromobití, Vysoké letní nebe, prem. posl. hry 1955), Čapajev (dramatizace D. Furmanova, 1961, prem. 1958), Procesí k Panence (P 1961, pův. film. scénář, zfilm.), O korunu a lásku (D 1962, prem. 1961). — Provedené hry: Loď dobré naděje (1948), Paní Bovaryová (dramatizace G. Flauberta, 1959), Tygří kožich (1960), Rozrušená země (dramatizace M. A. Šolochova, 1962).

LITERATURA

J. Hájek v knihách Literatura a život (1955), Čas dramatu (1957) a v dosl. k Vesnické kronice (1959); A. Urbanová v dosl. ke hře O korunu a lásku (1962); J. Kopecký v kn. Dramatický paradox (1963, o hře O korunu a lásku). S. Machonin v Divadle 1953 (Proti schematismu za plnokrevné drama naší současnosti — o Nositelích řádu) a 1954 (Vlajky na věžích); V. Cach v NŽ 1954; J. Flíček v čas. Praha—Moskva (1955, o dramatizaci sovětských látek); A. Scherl v HD 1955 (o Vysokém letním nebi).

jop

Františka Stránecká

(vl. jm. Františka Kerschnerová, roz. Všetečková)

9. 3. 1839 Velké Meziříčí

27. 5. 1888 Brno

Dcera úředníka, přestěhovala se r. 1848 s rodiči do Stránecké Zhoře a soukromě studovala nižší gymnasium. R. 1855 se provdala za soudního úředníka Ignáce Kerschnera, s ním žila v Berehově v tehdejších Uhrách, v Uherském Hradišti, od r. 1874 v Brně. R. 1868 vystoupila pod pseud. Františka Stránecká knížkou *Pohádky z Moravy*, avšak svou literární činnost rozvinula teprve po příchodu do Brna, kde se stala též horlivou pracovnicí Vesny. — Přispívala do časopisů Komenský, Koleda, Obzor, Vesna, Květy, Zora, Světozor, Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci aj., do kalendářů Moravan a Moravský národní kalendář.

Národopisně sběratelskou, publicistickou i beletristickou činnost F. Stránecké charakterizuje láska k venkovskému lidu. S. velebila vše, co odpovídalo patriarchálním vztahům a mravům na vesnici a odmítala novoty společenské i myšlenkové. Viděla i sociální rozpory a bídu, řešení však obvykle nacházela v odevzdanosti do vůle boží. Její beletrie, usilující zachytit především venkovský lid na rodném Horácku a na Slovácku (nejlépe se jí dařily drobné črty), mísí se často s prací sběratelky; klidné vyprávění, postrádající dramatičnosti, zato bohaté na popisy přírody, bývá prokládáno líčením obyčejů, slavností, popisy krojů atd.

BIBLIOGRAFIE

Pohádky z Moravy (1868; 1874 s názvem Pohádky moravské I), Z našeho lidu (Pp 1882), Některé črty (Pp 1885), Z pohoří moravského (Pp 1886). — Posmrtně: Pohádky. Díl I (1927, z rukopisu upr. M. Remeš), Povídky a črty (1942, usp. T. Vodička). — Sebrané spisy F. S. v l. 1889—93 (3 sv., usp. F. Dlouhý). — Bibliografie v kn. M. Benešové (1959).

LITERATURA

M. Burešová: F. S. (1931) a v ročence Chudým dětem (1928); M. Benešová: F. S. (1959, s výborem povídek a s bibliografií). A. Novák v Podobiznách žen (1918). J. Pleskot ve Sborníku prací Ped. institutu v Ostravě, Dějiny, jazyk, literatura 2, 1961 (Tři generační představitelky slováckého realismu).

pp

Pavel Stránský ze Zapské Stránky

1583 Stránka u Záp

1657 Toruň

Od r. 1609 správce školy, pak správní úředník a měšťan v Litoměřicích, vzdělaný na pražské universitě (dosáhl hodnosti mistra), měšťanský právník a politik, za stavovského povstání přívrženec Fridricha Falckého. Od r. 1627 žil v exilu, nakonec od třicátých let jako pedagog v Toruni. Literárně vystoupil již před Bílou horou proti postupující germanizaci českých měst vlastenecky a politicky nabádavým českým spiskem *Proti hostinským, v Čechách se do kostelův tlačicím jazykům na nedbalého Čecha učiněný okřik* (1618). Na vyzvání leydenských tiskařů bratří Elzevirů napsal pro jejich sbírku učených pojednání o evropských státech encyklopedický spis *Respublica Bojema* (O státě českém, 1634, autorův titul 2. definitivního vydání z roku

Karel Schulz Milan Schulz Jan Skácel

Ivan Skála Josef V. Sládek Fran Šmeja

Jindřiška Smetanová Milan Smolík Naděžda Sochová

Jura Sosnar

Antonín Sova

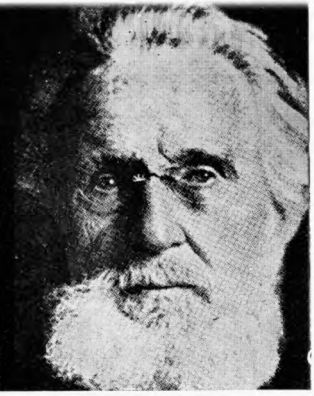

Antal Stašek

Ladislav Stehlík

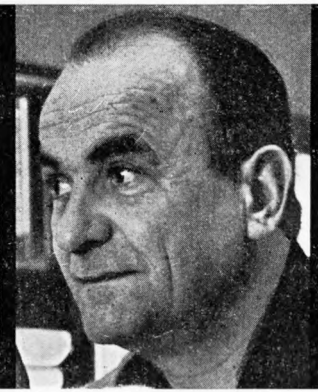

Miloslav Stehlík

Vladimír Stuchl

Valja Stýblová

Jiří Suchý

Lotar Suchý

1643; pův. titul Respublica Bohemiae); s širokým přehledem a s citovým zaujetím podává geografické, historické, náboženské, právní, hospodářské a správní poučení o předbělohorském Českém království, pojaté jako obrana českého státního práva, polemicky zaměřené proti bělohorským vítězům a kritizující i vlastní straníky za vinu na neúspěchu povstání. Dílo určené k informaci ciziny se stalo klasickou prací o české minulosti a mělo velký význam i pro mladší domácí historiografy (Balbína →, Pešinu → aj.); jeho kvality byly ceněny i politickými odpůrci. Bylo za osvícenství přeloženo do němčiny a doplněno Ignácem Cornovou (1792—1803). Pro elzevirskou sbírku snad napsal Stránský i méně významné obdobné spisy o Německu a Uhrách *(Respublica Germanica, Respublica Hungarica)*. Nedochoval se jeho právně politický spis o vládě v Čechách z r. 1650.

EDICE A LITERATURA

O státě českém — Okřík, přel. B. Ryba (1953).

jk

Jiří Strejc

† 1599

Člen jednoty bratrské a přívrženec Kalvínův, z něhož také překládal (např. Instituce, 1595). Je znám i jako autor mravoučného veršovaného skládání *Mravové aneb naučení potřebná, jak dítky hned z mládí mravy a obyčeje dobré znáti mají* (tisk 1600). Zejména proslul jako duchovní básník. Jeho přebásnění žalmů, po Blahoslavových překladech nejúspěšnější, bylo vydáváno nejen samostatně *(Žalmové aneb Zpěvové sv. Davida,* 1587 a častěji), ale stalo se i součástí bratrských kancionálů.

EDICE A LITERATURA

J. B. Čapek v kn. Záření ducha a slova (1948).

zi

Ferdinand Strejček

27. 4. 1878 Jindřichův Hradec

3. 4. 1963 Mladá Boleslav

Gymnasium studoval v rodišti (do roku 1896), češtinu a němčinu na universitě v Praze (u J. Gebauera, J. Vlčka i J. Vrchlického). Krátce učil v Praze a v l. 1911—33 na gymnasiu v Mladé Boleslavi. Napsal množství článků a studií především do Osvěty, Ruchu (který 1912 až 1914 redigoval), Zvonu, Časopisu Českého muzea, Časopisu pro moderní filologii, Ohlasu od Nežárky (zde 1938 vzpomínky Mezi Hradcem a Boleslaví) a do mnoha literárních časopisů i denních listů pražských i mimopražských (Boleslavan, Jizeran, Mladoboleslavské listy aj.), do mnoha sborníků periodických (Topičův sborník) i neperiodických. V l. 1910—48 řídil Sbírku souvislé četby školní a uspořádal četné antologie, především se zřetelem k mládeži (z deklamovánek a písní prvních českých obrozenských besed, z předbřeznových balad a romancí, z díla J. V. Friče, P. Chocholouška, A. Heyduka, z lidové lyriky i epiky, z pamětí našich spisovatelů aj.). Byl velmi často objevným vydavatelem V. Nejedlého, J. Hýbla, Š. Hněvkovského, J. K. Tyla, V. Zahradníka, V. Č. Bendla, prvotin Sv. Čecha (po jeho smrti pokračoval ve vydávání jeho sebraných spisů), próz J. V. Sládka aj.

Jako literární historik vykládal Strejček archívní, životopisný a kulturní i časopisecký materiál o spisovatelích známých a především zapomínaných a regionálních. Literární dílo spojoval jak s autorovým životem, tak s kulturním a veřejným ovzduším doby.

BIBLIOGRAFIE

O Svatopluku Čechovi (monografie, 1908), Lumírovci a jejich boje kolem roku 1880 (studie, 1915), Josef Václav Sládek, jak žil, pracoval a trpěl (1916), Jindřichův Hradec let osmdesátých (Fí 1916), Adolf Heyduk (1920), České školy básnické 19. věku (1921), Eliška Krásnohorská (1923), Josef Svátek (1923), „Naše řeč" a naše řeč (1924), Fr. J. Rubeš (1924), Václav Beneš Třebízský (1925), Josef Kajetán Tyl (1925), Lásky a milenky našich básníků (1928), Jak se probouzela Mladá Boleslav (1930), Jak se probouzel Jindřichův Hradec (1930), Mladá Boleslav, jak ji poznával Ferd. Strejček (vzpomínky, 1931), Tylovo drama životní (1932), Staří studenti jindřichohradečtí (P 1933) Základy správné mateřštiny (1934), Kde domov můj (studie, 1934), Spolutvůrce „Prodané" národ neprodal (1936), Humorem ke zdraví a síle národa (1936), Naši buditelé v Benátkách nad Jizerou (1936), Humorem a ironií k vítězství národa (1937), Václav Čeněk Bendl (1938), Olověné boty včerejška (kulturně hist. próza, 1945), Z paměti starého Hradečana (vzpomínky, 1946), Tylova Fidlovačka (1946),

Svatopluk Čech (1946), Lešetínský kovář Svatopluka Čecha (studie, 1946), Příbram za doby Tylovy (1946), Závěrečné slovo o Rukopisech (1947), Naši bojovníci pérem (1948). Práce beletristické: Jménem, srdcem stejně Čech (P 1909), Ivánkovo štěstí (D 1913), Hrabátko (P 1915), Rytíři blaničtí (D 1918), Tři divadelní hry (1919: Staří studenti, Dědečkův hřích, Povstalci), Zástěrková protekce (D 1920), Tylova láska (D 1926), Katastrofa za oponou (D 1927), Polepšovna (D 1928), Revoluce na staré poště (D 1932), Vzhůru na český bál (D 1932), Jarní přeháňky 1848 (D 1933), Rozervanec (D 1939).

LITERATURA

R. Havel v ČLit 1963. *jm*

Ladislav Stroupežnický

6. 1. 1850 Cerhonice u Písku
11. 8. 1892 Praha

Po dvouletém studiu opustil 1862 reálku v Písku a stal se praktikantem u svého otce, který byl hospodářským správcem. R. 1873 se přestěhoval do Prahy, kde byl úředníkem v pojišťovně, krátce pracoval v redakci Humoristických listů (1875 až 1876), od r. 1878 byl zaměstnán jako písař pražského magistrátu. V l. 1882—92 byl prvním dramaturgem Národního divadla. — Přispíval do Humoristických listů, Palečka, Lumíru, Světozoru, Šotka, Osvěty aj.

Po básnických pokusech a drobných humoristických prózách se Stroupežnický věnoval dramatu, zvláště veselohře. Veselohern ovzduší dodává životní přesvědčivosti i některým jeho hrám historickým *(Zvíkovský rarášek, Paní mincmistrová)*, zatímco pokusy o historické drama, jímž chtěl vyhovět zálibě v pompézní jevištní nádheře, zůstaly u popisnosti a vnější divadelní rutiny *(Christoforo Colombo)*. Historické ovzduší, ve veselohrách věrně zachycené, opíralo se hlavně o umělecky zvládnutou archaizaci jazyka. Hlubší pojetí jevištního realismu, o které se pod vlivem ruské tvorby jako dramaturg snažil, přivedlo ho k soudobým námětům. Do popředí jeho zájmu se dostaly konflikty mezi šlechtou a mladou buržoazní společností *(Hrobčický z Hrobčic)* a rozpory podnikatele věřícího v ideály s tvrdou skutečností kapitalistického podnikání *(Na Valdštejnské šachtě)*; o jejich zachycení se pokoušel již v próze *(Cavani, Synové grafitového rytíře)*, ale ani zde se ještě nedovedl zbavit romantických postupů. Skutečně prohloubit realistické vidění se S. podařilo jen v humorném obraze českého venkova *Naši furianti*. Po náběžích některých her J. K. Tyla → byli Naši furianti první hrou, která na českém jevišti zcela konkrétně podávala obraz života na soudobé jihočeské vesnici. Hra je postavena na konfliktu bohatých sedláků s představiteli nemajetných vrstev, a ačkoliv S. nechtěl nic víc než věrně zachytit skutečnost, zobrazil dramatický konflikt už jako konflikt v podstatě třídní. K realistickému obrazu přispěl ve hře rovněž jazyk postav, využívající i tvarových a hláskových znaků lidového a obecného jazyka i prvků jihočeského nářečí. Naši furianti se tak stali mezníkem ve vývoji českého realistického dramatu. Při vytváření charakterů vesnických lidí uplatnil S. zkušenosti ze své humoristické, v psychologii někdy objevné povídkové tvorby ze života pražské chudiny (Zlatník) a vesnických pytláků a tuláků (Rybáci, Papšák a Mexikán).

BIBLIOGRAFIE

Humoristické čtení (Pp 1875), Noviny a karty (D 1876, prem. 1875), Pan Měsíček, obchodník (D 1878, prem. 1877), Černé duše (D 1878, prem. 1877), V ochraně Napoleona I (D 1878), Den soudu (Bb 1878), Cavani (R 1878), Rozmarné historky (1879), Povídky a novely (1881), Synové grafitového rytíře (P 1881), Zvíkovský rarášek (D 1883, i prem.), Triumfy vědy (D 1884, i prem.), Lidé směšní a ubozí (P 1884), Velký sen (D 1885, prem. 1884), Paní mincmistrová (D 1886, prem. 1885), Naši furianti (D 1887, i prem., zfilm.), V panském čeledníku (D 1887, prem. 1886), Sirotčí peníze (D 1887, i prem.), Po trnitých stezkách (Pp 1887), Václav Hrobčický z Hrobčic (D 1889, prem. 1888), Christoforo Colombo (D 1890, prem. 1886), Vojtěch Žák výtečník (D 1890), Zkažená krev (D 1891, prem. 1894, zfilm.), Z Prahy a venkova (Pp 1891), Na Valdštejnské šachtě (D 1892, i prem.). Posmrtně: Král Třtina (D 1916). — Výbor humoresek Z Prahy a venkova usp. M. Novotný (1949). — Soubor dopisů Z listů L. S. otiskl J. Kamper v Obzoru literárním a uměleckém 1902. — Dramatické dílo u Šimáčka v l. 1887—94 (10 sv.).

LITERATURA

Od Klicpery k Stroupežnickému (1942); V. Müller, Naši furianti L. S. (1947), L. S. (1949); F. Hampl: L. S., čes. humorista a dramatik (1950). F. X. Šalda v KP 2 (1950, o jub. cyklu v Nár. div.); J. Kopecký v doslovech k Našim furiantům a Paní mincmistrové (1950). J. Kamper v ČČM 1900—1901; F. A. Šubert v Osvětě

1913; J. Hájek v Divadle 1952; S. Utěšený v NŘ 1954 (o lid. jazyce Našich furiantů).

dh

Vladimír Stuchl

18. 4. 1922 Hradešice u Horažďovic

Ve Strakonicích vystudoval gymnasium (maturita 1941), za okupace byl pracovně nasazen ve strakonické zbrojovce. Po osvobození působil krátce na tiskovém odboru ÚRO v Praze, potom byl redaktorem Práce (1947—48) a Lidových novin (1948 až 1951). Po absolvování Vysoké školy stranické se vrátil do redakce Práce, v l. 1955—60 byl zpravodajem ČTK v USA. Nyní je redaktorem časopisu Květy. — Příspěvky v Rudém právu, Literárních novinách, Novém životě, Mateřídoušce, Pionýrských novinách aj. Uspořádal sborník poezie dělníků a rolníků Pochodeň práce a míru (1953).

Stuchl vstoupil do literatury dvěma sbírkami nevýbojné a melancholické přírodní lyriky. Poválečná sbírka *Nahlas* je pokusem o politickou poezii, oslavující nově se utvářející vztahy mezi lidmi. Další knížky opřel S. látkově o poznatky ze svého několikaletého pobytu v cizině. Sbírku *Doma i za mořem* založil na konfrontaci domova s americkou skutečností, domov tu však pojal jako rustikální a folklórní rezervaci. V reportážích *Dobrý večer, Ameriko* informuje letmými záběry především o rubu životního stylu průměrného Američana; kniha přináší spíše zajímavá fakta než pronikavou analýzu amerických poměrů. — S. prostý verš a jednoduchá metaforičnost se uplatnily zvláště ve verších pro děti.

BIBLIOGRAFIE

Břehy (Bb 1943), Prchající laně (Bb 1944), Nahlas (Bb 1950), Jdeme tátovi naproti (Bb pro děti, 1953), Jarní den (Bb pro děti, 1953), Vlaštovky se vrátily (Bb pro děti, 1957), Zákon hrášku (Bb pro děti, 1959), Doma i za mořem (Bb 1960), Pojďte s námi na výlet (Bb a P pro děti, 1962), Celý les zpívá (Pp pro děti, 1962), Procházka po ČSR (P pro děti, 1962), Bramborová hora (Bb pro děti, 1962), Dobrý večer, Ameriko (Rpe 1962), Devět sivých peříček (Bb pro děti, 1963).

Valja Stýblová

4. 6. 1922 Praha

Po maturitě na gymnasiu (1941) věnovala se studiu klavírní hry, r. 1945 vstoupila na lékařskou fakultu a po promoci začala pracovat na neurologické klinice v Praze, kde působí dosud; vedle lékařské praxe je činná i jako vysokoškolská učitelka (1958 kandidátka lékařských věd).

Všechny dosavadní knihy Stýblové čerpají tematicky z oblasti jejího pracovního prostředí, jehož znalost umožnila autorce zpracovat aktuální problémy obecnějšího společenského dosahu (umělé přerušování těhotenství, výchova zdravotních sester, falešná víra v tzv. přírodní lékaře ap.). S. je řeší v příbězích mladých lidí, kteří teprve za cenu tragických osobních zkušeností objevují smysl života především v práci, a překonávajíce individualistické osamocení, nacházejí své místo ve společnosti. Důraz na mravní stránku problémů nabývá však často podoby proklamativních morálních naučení, která oslabují dramatický účin knihy.

BIBLIOGRAFIE

Mne soudila noc (P 1957), Dům u nemocnice (P pro mládež, 1959), Moje velká víra (P 1960), Dopis Kláře (P 1963).

mch

Jiří Suchý

1. 10. 1931 Plzeň

Žije v Praze od r. 1936. V l. 1947—58 pracoval jako grafik v Propagační tvorbě. R. 1956 začal působit v pražské Redutě s amatérským souborem Akordklub jako kontrabasista, zpěvák a textař. R. 1958 založil s I. Vyskočilem → Divadlo Na zábradlí, na jehož dvou inscenacích první sezóny se podílel jako autor, herec, zpěvák a výtvarník. R. 1959 založil divadlo Semafor, kde spolupracuje především s hudebním skladatelem Jiřím Šlitrem a pro které píše hry, pásma, písňové texty, povídky, verše, hraje a zpívá. Texty, básně a povídky vyšly v různých sbornících (Hovory s veverkou, Almanach Klubu čtenářů 1962, Taneční hudba a džez), v programech Semaforu, časopisecky hlavně v Kultuře, Divadelních novinách, Divadle (1963 Jonáš a tingl-tangl), Mladém

světě, Mladé frontě a Kulturní tvorbě. Spolupracuje s filmem i jako herec (Bylo nás deset).

Nejvýznamnější částí tvorby Suchého jsou písňové texty; navázal jimi osobitě na tradici V+W →. S. texty souvisejí s metodou a prostředky poetistického básnictví; zaujímají spontánně kladný, neproblematický vztah ke světu, spojují humor s poezií a vyjadřují zároveň radost ze samotného tvůrčího aktu založeného na hravé obraznosti, volných asociacích a silně exponované fantazii. Prolínáním různých stylových rovin, zejména knižního stylu s hovorovou češtinou a velkoměstským slangem, vytváří S. vtipné slovní hříčky a překvapivé rýmové spoje, které jsou účinným prvkem poetizačním, hlavně však slouží k účelům parodizačním. Rozbíjení konvencí je základním rysem všech jeho textů; konvenci nepřekonává S. jen přímou parodií, nýbrž běžně i užitím samotných konvenčních postupů, kterým dá jemný ironický (nebo i autoironický) podtext. S. písně získaly široký ohlas jak pro svou poetičnost, tak pro svou schopnost vyjadřovat psychologii mladé generace, její citovou bezprostřednost, smysl pro vtip, odpor k patosu a neživotným tradicím. — Písně tvoří také podstatnou část S. her, především pásem o Zuzaně, kde mají dominantní funkci a jsou jen volně spojovány textem, ale také hudebních komedií, kde jsou využity jako dramatický prvek (*Člověk z půdy, Taková ztráta krve*). I tady však umělecky převyšují dramatický text, který v kritice negativních jevů i v úsilí postavit proti nim kladné životní hodnoty se sám leckdy nevyhnul schematické dějové konstrukci a násilné didaxi. Nejzdařilejšího spojení písní s mluveným slovem dosáhl S. v moderním kabaretu *Jonáš a tingl-tangl*. — Pro S. povídkovou tvorbu je charakteristické především množství postřehů a nápadů, jež se mu však vždycky nedaří kompozičně zvládnout, záliba v absurdních pointách a využívání jazykových alogismů k rozvíjení osobité imaginace a fantazie.

BIBLIOGRAFIE

Provedené hry: Kdyby tisíc klarinetů (1958, s I. Vyskočilem), Faust, Markéta, služka a já (1959, s I. Vyskočilem), Člověk z půdy (1959), Taková ztráta krve (1960), Papírové blues (pásmo, 1960, s použitím veršů Ch. Morgensterna), Zuzana je sama doma (pásmo, 1960, text průvodního slova s M. Horníčkem), Zuzana je zase sama doma (pásmo, 1961), Šest žen (revue, 1962), Jonáš a tingl-tangl (kabaret, 1962), Zuzana není pro nikoho doma (pásmo, 1963).

LITERATURA

J. Dewetter a M. Lukeš v Divadle 1962 (č. 10); J. Suchý v čas. Film a doba 1963.

Lotar Suchý

6. 5. 1873 Turnov
4. 5. 1959 Turnov

Pocházel z měšťanské rodiny, studoval gymnasium v Mladé Boleslavi, od r. 1886 v Příbrami; zde se spřátelil s K. Tomanem →, H. Jelínkem → a K. Sezinou →, s nimiž společně už jako student začal literárně působit. Po maturitě (1893) studoval na filosofické fakultě ve Vídni románskou filologii a slavistiku, r. 1895 přešel na práva v Praze. Po krátkém období notářské praxe se vrátil na filosofii, kterou však nedokončil. Od té doby pracoval jako novinář. Žurnalistickou činnost zahájil jako divadelní referent Rašínova Slova (v l. 1902—03), v l. 1907—08 byl divadelním referentem německého deníku Union, pak se stal redaktorem Venkova. V l. 1908—14 byl pařížským dopisovatelem různých českých listů (Národní politika, Národní listy), v nichž referoval o francouzském divadle, literatuře a kulturním životě. První světovou válku prožil v Praze; po ní se vrátil do Paříže jako účastník mírového jednání, později jako dopisovatel Národní politiky a Venkova. Do Československa se vracel jen přechodně na prázdninové pobyty. Od roku 1938, kdy zanechal novinářské činnosti, žil v Mělníce, od r. 1946 v Turnově. — Poprvé publikoval jako sextán v brněnské Nivě, dále v Lumíru, Zlaté Praze, Moderní revui aj. a v časopisech, které redigoval. Překládal poezii, prózu i dramata z francouzštiny (E. Rostand, H. de Balzac, Tr. Bernard, Ch. M. Hennequin, Ch. Baudelaire) a z němčiny (Fr. Grillparzer, R. Dehmel).

Literárními počátky souvisí Lotar Suchý s hnutím devadesátých let; nejblíže měl k mladší generaci, seskupené zprvu kolem

Moderní revue. Z jeho díla, zahrnujícího lyriku, drama i epiku, je nejvýznamnější tvorba dramatická, která rostla do značné míry stranou hlavního proudu a bez větší odezvy v soudobém divadelním životě i v kritice. V realisticky osnovaných dramatech postupně sílí stopy společenské kritiky i orientace na zdravé síly společnosti. V biblickém podobenství veršovaného dramatu *David* zobrazil individualistického hrdinu a jeho vnitřní krizi. Podobnou otázkou se zabývá S. i v *Hrstce věrných*, ztvárňující konkrétní téma procesu s Omladinou. Drama, psané před první světovou válkou, dostalo se na scénu až v r. 1948 a nabylo bezprostředně po únorových událostech nového aktuálního významu jako dílo o věrnosti lidu, jako kritika oportunismu a zrady ideálů. Satirickou groteskou *Hamilton a společnost* kritizoval S. maloměšťáctví své doby a jeho kupeckou morálku. V posledním roce první světové války napsal S. hru s příznačným tématem revolučního roku 1848 *(Červánky svobody)*. — V době svého meziválečného pobytu v Paříži se S. literárně odmlčel; ze závěrečného období jeho tvorby jsou pozoruhodné především satirické *Bajky*, vzniklé za okupace, kniha spisovatelovy zralé životní moudrosti, pevného lidského a občanského charakteru. Do tohoto období náleží také řada nepublikovaných a nehraných dramat a sbírka veršů *Stará jabloň*.

BIBLIOGRAFIE

Nezabiješ (D 1903, i prem.), Kniha lyriky (Bb 1904), Dvě povídky veršem (1904), Sláva (D 1905, i prem.), Matka (D 1905, i prem.), Zahajovací scéna (D 1907, i prem.), Slaboch (D 1909, i prem.), David (D 1911, i prem.), Pro rod a půdu (B 1917), Červánky svobody (D 1918, i prem.), Hamilton a společnost (D 1921, prem. 1915 s názvem Bosonohá tanečnice), Sobec a světice (R 1929), Mučednice lásky (R 1931), Hrstka věrných (D 1948, i prem.), Výbor z dramatického díla (1953), Bajky (Bb 1954), Stará jabloň (Bb 1958). — Provedené hry: Kostecký fraucimor (1955).

LITERATURA

J. Hájek v dosl. k Výboru z dramatického díla (1953).

Pavel Sula

(vl. jm. Josef Sulík)

3. 3. 1882 Svojšice u Heřmanova Městce

Do školy začal chodit v Čáslavi, kde byli jeho přáteli R. Těsnohlídek a J. Mahen, vystudoval učitelský ústav v Kutné Hoře (1897—1901) a učil pak na obecných školách na Čáslavsku, Kutnohorsku a Kolínsku. R. 1912 pobyl studijně v Grenoblu a v l. 1913—14 učil ve Vídni. Po první světové válce působil v Hlohovci na Slovensku a v Praze (1921—40), nakonec jako ředitel měšťanské školy; od r. 1940 žil na odpočinku ve Zbraslavi, od r. 1960 žije v Praze. V l. 1920—24 řídil časopis pro mládež Úsvit, r. 1923 založil a do r. 1938 redigoval dětský časopis Klas. Uspořádal čítanky Květen, Vzkříšení, spolupracoval na několika učebnicích českého jazyka, účastnil se redakční práce v časopisu Komenský a v edici Kytice (Výbor z poezie a prózy pro školu i veřejnost) a napsal několik pedagogických studií. Pro slovenské děti redigoval knižnici Detva, v níž uspořádal vánoční sborník Sneh (1920).

Rozsáhlé pedagogické zkušenosti, smysl esteticky výchovný a aktivní účast v kutnohorském Kruhu umělecké výchovy (vedené mj. O. Hostinským a F. V. Krejčím), jehož základním programem bylo kritické hodnocení literatury pro mládež, projevily se v Sulově literární tvorbě, jíž se obracel především k mladým a nejmladším čtenářům. Osvědčil v ní znalost dětské duše, pochopení pro složitý citový svět mládí, dovedl spojit umělecký záměr s nevtíravou výchovnou tendencí a zalidnit své práce výraznými, realisticky viděnými typy hlavně z venkovského prostředí. — Menší význam má S. prozaická tvorba pro dospělé, v níž počáteční lyrické črty vystřídaly povídky převážně z maloměstského prostředí a s motivy zpravidla tragickými.

BIBLIOGRAFIE

Prózy pro mládež: Dolánka (1908), Ráno (1910), Zeměžluč (1910), Vítězství (1912), Majda bobeček (1912), Človíček (1913), Šťastná zahrada (1918), Melanka (1921), Letňáskové (1931), Kloučkové z předměstí (1933), Osada kmene Juchachá (1936), Svět v kolotoči (1937), Zářivá

křídla (1943), Na větrném koni (1943), V dětském světě (1955) aj. — Ostatní beletrie: Kniha pianissima (Bb 1904), Tanečnice (Pp 1911), Domů pěšinkami (Pp 1918), Úsměvy v slzách (Pp 1918), Stvořitelé světa (Pp 1919), Pokušitelé (Pp 1920).

LITERATURA

F. Pražák v kn. Spisovatelé učitelé (1946). J. Voráček v ZM 1962. *jn*

Jiří Sumín

(vl. jm. Amálie Vrbová)

9. 10. 1863 Uhřičice u Kojetína

11. 11. 1936 Přerov

Na její život působily chmurné zážitky z dětství, nešťastné manželství rodičů. Do školy chodila v Lobodicích a Tovačově. Sama se učila cizím jazykům a zdokonalovala se v nich i v klášterní škole ve Frýdlantě nad Ostravicí. Školní vzdělání doplňovala četbou klasiků (z Kraszewského románu Podivíni vzala si pseudonym). Po otcově smrti se usadila s matkou v Přerově, kde žila bez valného styku s širší spisovatelskou obcí; na její tvorbu však působil literární historik F. Bílý, tehdy přerovský profesor. Vystoupila s básněmi v almanachu Zora (1833, pod pseud. Serafína Svitavská), na brněnském jevišti debutovala aktovkou *Tajný sňatek* (1886); pod pseudonymem Jiří Sumín tiskla ponejprv v Národních listech. Dále přispívala do časopisů Domácí hospodyně a Niva (s pseud. Jar. Svitavská).

V prózách zobrazovala život na moravském venkově a malém městě, a čerpajíc z vlastních vzpomínek i zkušeností *(Z doby našich dědů, Rodný kraj)*, odkrývala bezohledně příčiny rodinných krizí a rozvratů. Osudy jednotlivců uváděla ve vztah s přírodními zákony a vykládala je deterministicky. Viděla úpadek šlechty, nástup nového panstva z řad finančníků a obchodníků, znala pobožnůstkářskou výchovu v klášterních školách; proti společenským nešvarům a náboženskému tmářství bojovala nejednou satiricky a leckdy i kresbou patologických případů *(Spása)*.

BIBLIOGRAFIE

Z doby našich dědů (P 1895), Zapadlý kraj (P 1898), Věště (P 1898), Úskalím (Pp 1900), Potomstvo (Pp 1903), V samotách duší (Pp 1903), Zrádné proudy (P 1904), Dvě novely (1906), Spása (R 1908), Podle cest (Pp 1909), Když vlny opadly (Pp 1910), Poupata (P 1912), Kroky osudu (Pp 1912, 1923 s názvem Bílý ďábel), Příčina rozvodu a jiné povídky (1913), Trosečníci (P 1913), Zápas s andělem a jiné prózy (1917), Děti soumraku (Pp 1918), Martin Gaca (P 1930, psáno slováckým nářečím), Povídky skoro neuvěřitelné (1937). — Provedené hry: Tajný sňatek (1886). Sebrané spisy u Šolce a Šimáčka v l. 1920—24 (4 sv.).

LITERATURA

J. Staněk: J. S. (1915): G. Preissová: J. S. (1937). K. Sezima v Krystalech a průsvitech (1928, o Samotě); M. Majerová v kn. Spisovatelky dnes (1934); B. Slavík v Hanáckém písemnictví (1940) a v Kořenech (1944, Literární realismus morav spisovatelek); Ant. Veselý v dosl. k Povídkám skoro neuvěřitelným (1937) a v Neblednoucích podobiznách (1946). K. Hikl v Moravské revui 1918. *jm*

František Sušil

14. 6. 1804 Rousínov u Vyškova

31. 5. 1868 Bystřice pod Hostýnem

Syn hostinského, gymnasium studoval nejdříve soukromě, potom v l. 1819—22 u piaristů v Kroměříži, dále filosofii a bohosloví v Brně (vysvěcen 1827). Působil jako kaplan v Olbramovicích u Moravského Krumlova (1827—36) a krátce v Komárově u Brna (dnes součást Brna). R. 1837 byl jmenován profesorem na bohosloveckém ústavě v Brně; zapůsobil zde na řadu žáků, kteří pak tvořili tzv. družinu Sušilovu (Vlad. Šťastný, Jan Bílý, B. M. Kulda → aj.). Stal se vůdčí postavou katolického národního hnutí na Moravě. Zúčastnil se práce v Ústřední katolické jednotě (od 1848), Dědictví sv. Cyrila a Metoděje (od 1850) aj., dal podnět k založení časopisu Hlas Jednoty katolické (od 1849). — Debutoval verši v almanachu Denice (1825), přispíval do časopisů Poutník slovanský, Časopis Českého muzea, Krok, Hlas Jednoty katolické, Blahověst, Cyril a Metod (slovenský), Vesna (vídeňská) aj. U básní používal též pseudonymu F. S. Rousinovský.

Sušilova literární činnost je teologická (překlad a výklad Nového zákona, 1864 až 1872, Spisy svatých otců apoštolských, 1837, aj.), překladatelská (Hymny církevní, 1846, Antologie z Ovidia, Catulla,

Propertia a Muséa, 1861, překlady jihoslovanských a ruských lidových písní), básnická a sběratelská. V původní poezii, psané pod vlivem antického a pseudoklasického básnictví, Rukopisů i lidové písně, mísil slovanství s katolicismem a napadal nové, proticírkevní myšlenkové směry. Pro překlady z antiky a pro verše určené ke zpěvu žádal časomíru, v přízvučné prozódii připouštěl pouze trochej a jamb *(Krátká prozódie česká)*. — Pevné místo v naší literatuře si S. zajistil svými soubory lidových písní. Začal je sbírat roku 1824, původně pro druhé vydání Čelakovského → Slovanských národních písní; tak vznikla sbírka (1835) obsahující písně z okolí Rousínova. V druhé polovině třicátých let se S. rozhodl sbírat písně z celé Moravy za pomoci zasílatelů (soubor z r. 1840). Do definitivního souboru z let 1853—60 pojal jen ty písně, které sám zapsal nebo si dodatečně na místě ověřil. Sbírka vyniká bohatstvím legend, balad a milostných písní; uchovala celkem 2361 písní (podle číslování R. Smetany a B. Václavka), především slováckých, dále lašských, valašských, z brněnského okolí, hanáckých, nejméně horáckých. S. nezařazoval texty, které neodpovídaly jeho vkusu, a z různých variant sestavoval výsledné znění; přesto je jeho metoda pokrokem proti dřívějším sběratelům (např. Čelakovskému →): jeho přístup k písním není již pouze vlastenecký a estetický, ale postupně se stále více uplatňovalo i hledisko národopisné (zaznamenával různé varianty, místo sběru ap.). První zachytil zároveň s texty také nápěvy moravských písní.

BIBLIOGRAFIE

Moravské národní písně (1835), Moravské národní písně. Sbírka nová. S 288 nápěvy (1840), Básně (1847), Růže a trní (Bb 1851), Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými (v sešitech 1853—60, 2. vyd. 1860; vyd. R. Smetany a B. Václavka 1941), Krátká prozódie česká (1856 zvl. otisk z kal. Moravan, rozšíř. 1861 a 1863), Sebrané básně (1862). — Posmrtně: Nové básně (I. Zpěvy a hněvy, 1869; II. Smíšené básně, 1870). — Korespondence: Z doby Sušilovy (1917, vyd. P. Vychodil).

LITERATURA

P. Vychodil: F. S. (1898); Památce F. S. (1904); T. Vodička: F. S. (1946). J. Neruda v Podobiznách I (1951); A. Dvořák ve Výr. zprávě čes. zem. vyšší reálky v Lipníku 1909—10 a 1910—11; R. Smetana a B. Václavek v dosl. k Moravským nár. písním (1941, 2. vyd. 1951) a v kn. O čes. písni lidové a zlidovělé (1950).

pp

Jarmila Svatá

(vl. jm. Jarmila Fuksová)

23. 9. 1903 Kolín

29. 4. 1963 Praha

Původem z úřednické rodiny, byla po maturitě na obchodní akademii (1921) krátce bankovní úřednicí. Všestranné umělecké nadání, které zprvu uplatňovala na ochotnickém jevišti při Klubu mladých v Kolíně, přivedlo ji v r. 1923 do Prahy, kde se učila zpívat a přechodně působila v Hilarově sboru elévů při Národním divadle. Prostřednictvím svého bratrance K. Teiga → se sblížila se členy umělecké avantgardy kolem Devětsilu. Hrála potom v různých experimentálních inscenacích E. F. Buriana, J. Frejky a J. Honzla, zejména v původním Osvobozeném divadle, naposledy s J. Plachtou v Burianově divadle. Debutovala románkem Anděl-čina kariéra (na pokračování v Tribuně 1928), od sňatku (1932) se věnovala výhradně literární činnosti; uveřejňovala kratší povídky, satirické glosy, fejetony v časopisech A-Zet, Ahoj, Zdroj, České slovo, Lidové noviny (tam Sedm přátel slečny Vivian na pokračování 1937), Domov a svět, Letem světem, Rudé právo, Svět v obrazech, Nový život aj.

Hlavní románové práce J. Svaté mají společné charakteristické rysy v zachycení atmosféry a v pronikavé kritice mravů naší meziválečné společnosti a moderního velkoměsta, v dramatické fabulační schopnosti a v kultuře jazykové a stylistické. Satiricko-groteskním viděním skutečnosti a místy až dadaistickým vtipem, bohatě odstíněným od lidového humoru až k intelektualistické ironii a nelítostnému sarkasmu, byla blízká avantgardě dvacátých let v životě i v literárním projevu. *Anděl-čina kariéra* je sice parodie nasládlých dívčích románů, ale obsahuje zároveň některé prvky ironické autobiografie, *Sedm přátel slečny Vivian* novodobá moralita o různých druzích snobismu a měšťácké mravní korupce; *Petr zbláznil město* pak

umně konstruovaná burleskní groteska o převrácenosti lidských vztahů a hodnot v měšťácké společnosti. Stranou hlavní skupiny děl stojí román *V zajetí domova* poměrně konvenčním podáním zmarněného osudu nadané ženy. Po válce napsala S. dle vyprávění očitého svědka reportáž z Mauthausenu *Milenci SS smrti*, jejíž jednu kapitolu zdramatizovala pod názvem Nenapravitelní. Po delším odmlčení vydala novelu *Pět dnů*, naplněnou dramatickými osudy lidí za pražského povstání. Psala též prózy pro děti.

BIBLIOGRAFIE

Andělčina kariéra (R 1932), V zajetí domova (R 1936), Sedm kamarádů slečny Vivian (R 1938), Petr zbláznil město (R 1944), Milenci SS smrti (Rpe 1945, podle vyprávění V. Václavíka), Nenapravitelní (D 1946, i prem.), Blaník, hora tajemná (pověsti, 1956), To byl jeden rok (R pro děti, 1957), Dvanáct pohádek (1958), Pět dnů (P 1959).

LITERATURA

K. Konrád v Plameni 1963/10; K. Honzík v kn. Ze života avantgardy (1963). *bw*

Josef Svátek

24. 2. 1835 Praha
9. 12. 1897 Praha

Po absolvování reálky (1854) a techniky (1858) v Praze věnoval se žurnalistice a studiu historie. R. 1860 vstoupil spolu s J. Nerudou →, P. Chocholouškem → aj. do redakce Krásova Času, izoloval se však od pokrokových novinářů, neboť setrval v redakci, i když list přestal podporovat české národní snahy (1861). Po zániku Času působil v redakci oficiálních Pražských novin (1863—64), později Prager Zeitung (1866—97), redigoval vládní Pražský deník. V těchto listech uveřejňoval odborné stati dějepisné a velkou část své beletrie. Mimoto přispíval do Zlatých klasů (poprvé 1854), Lumíru, Časopisu Českého muzea, Času, almanachu Lípa aj.

Jako historik shromáždil Svátek pilnou prací množství objevného materiálu, užívaje dotud neznámých nebo málo přístupných archívních pramenů. Sebral pověsti o Praze, otiskoval studie k dějinám Prahy a jejích památných míst a zvlášť cenné stati z rozmanitých oblastí naší kulturní historie (*Poslední dnové sbírek Rudolfových v Praze, K dějinám poštovnictví v Čechách* aj.), zabýval se dějinami selských bouří v Čechách. Po A. Rezkovi pokračoval v díle o novodobých českých dějinách. — Z historických pramenů si vybíral S. látku i pro své obšírné romány. Snažil se v nich upoutat dějovou napínavostí, nadnesenou mluvou, barvitými popisy, zajímavými kulturně historickými detaily a bohatstvím vylíčených událostí a historických osobností, jejichž obraz však přizpůsoboval svému záměru. Neodříkal se leckdy ani laciných slohových prostředků druhořadé prózy. Vedle románů, jejichž hlavním smyslem bylo poskytnout vzrušující četbu (*Pražský kat*), psal díla naplněná loajálností k habsburské dynastii, rakouským vlastenectvím a protirevolučními názory (*Marie Terezie a Karel VII., Tajnosti pražské*, líčící zkresleně události r. 1848, aj.). V románech, z nichž většina spadá do doby pobělohorské a v nichž s oblibou líčí ztroskotané pokusy o státní převrat nebo potlačené selské vzpoury (*Bitva bělohorská, Sedláci u Chlumce, Železná koruna* aj.), odmítal zásadně pokusy o odboj jako nebezpečné a škodlivé. Třebaže mluvil o utrpení lidu se soustrastnými sympatiemi, neviděl v lidu hybnou sílu dějin a ani ve svém protijezuitském zaměření (*Praha a Řím*) nebyl důsledný. Zkreslováním smyslu české historie stojí jeho románové dílo v příkrém protikladu k historické próze Beneše-Třebízského → i Jiráskově →.

BIBLIOGRAFIE

Anna z Kunštátu (P 1860), Tajnosti pražské (R 1868, 3 d.), Čeští křižáci (R 1869), Marie Terezie a Karel VII. (R 1870, 2 d.), Pasovští v Praze (R 1870), Majestát Rudolfa II. (R 1871), Vězeň na Křivoklátě (R 1871), Praha a Řím (R 1872, 3 d.), Sasové v Praze r. 1631 (R 1873, 2 d.), Jiří z Lobkovic (R 1873—74, 3 d.), Švédové v Praze (R 1874, 2 d.), Pražský kat (R 1876), Pomsta cikánova (R 1880), Paní Popelovna z Lobkovic (R 1886), Paměti katovské rodiny Mydlářův v Praze (R 1886—90, 4 d.), Železná koruna (R 1888, 2 d.), Hrabě Špork (R 1889), Astrolog (R 1890—91, 2 d.), Poslední Vršovec (R 1892), Pád roku Smiřických (R 1893, 2 d.), Don César a Saloména (R 1894), Poslední Budovec z Budova (R 1894), Z pěti století (Pp 1895—96, 2 d.), Sedláci u Chlumce (R 1897). Z odborných prací: Napoleon III., císař Francouzův (1861), Giuseppe Garibaldi (1862), Kulturhistorische Bilder aus

Böhmen (1879), Pražské pověsti a legendy (1883), Obrazy z kulturních dějin českých (1891, 2 d.), Povstání lidu selského v Čechách r. 1680 (1894), Ze staré Prahy (1899) aj. Sebrané dějepisné romány u F. Bačkovského v l. 1895–1908 (23 sv.), Spisy u Topiče v l. 1924–28 (35 sv.).

LITERATURA

F. Strejček: J. S. (1923) a v dosl. k Praž. pověstem a legendám (1917). M. Hýsek: K historickým románům J. S. (1940). *mř*

T. Svatopluk

(vl. jm. Svatopluk Turek)

25. 10. 1900 Hodslavice

Studoval reálku v Kroměříži (1912–19) a navštěvoval Akademii výtvarných umění v Praze (u prof. Obrovského a Švabinského, do r. 1922). V l. 1926–33 byl zaměstnán jako malíř reklamních plakátů u firmy Baťa ve Zlíně, v l. 1933–45 žil jako samostatný spisovatel ve Valašském Meziříčí, Radošovicích u Říčan a v Praze (v r. 1939 krátce redigoval časopis Svět práce). Po osvobození byl redaktorem Rudého práva a pak závodního časopisu Tep nového Zlína (1947–50), od r. 1950 je znovu spisovatelem z povolání. R. 1960 byl jmenován zasloužilým umělcem. — Do literatury vstoupil r. 1925 povídkou Marie Magdalská v časopisu Pramen, kde publikoval v l. 1926–27. Příspěvky v Rudém právu, Literárních novinách, Hostu do domu, Rovnosti, Plameni aj.

Svatoplukovo dílo obsahuje tři námětové okruhy, které souvisejí s autorovým životem: prostředí zlínské továrny a batismu, chudou a zaostalou vesnici, maloměšťácké úřednické prostředí pražské. Nejcennější výsledky přinesly romány z oblasti první; prvotina Botostroj a román Bez šéfa. V *Botostroji* odkryl tvrdou pravdu o Zlíně, kde maloměšťácké iluze a soustavná propaganda podstatně ztěžovaly boj dělnické třídy proti nelidským pracovním podmínkám a poháněčskému a špiclovskému systému (autor byl žalován Baťovou firmou a kniha soudně zkonfiskována, vyšla až po druhé světové válce). Do téhož města umístil S. po osvobození i román *Bez šéfa*; v široce založené skladbě zobrazil obtíže socialistické přestavby společnosti v boji s vnějším i vnitřním nepřítelem dělnické třídy a zároveň v postavě dělnického ředitele Langa první v naší literatuře signalizoval nebezpečné rysy období kultu osobnosti. — K druhému, vesnickému tematickému okruhu patří baladický román *Mrtvá země*, přesvědčivý protest proti vládě tmy a lakoty na valašské vesnici. V novele *Švédský mramor* se S. vrátil po letech do téhož prostředí a s humorem a satirou zachytil, jak staré zde ještě v lidech dožívá, ale jak je postupně vytlačováno vztahy a jevy novými. Změnil se autorův zorný úhel, místo zahořklé nenávisti převládl humorný, trochu ironický nadhled. — Nejspornější jsou výsledky z tematického okruhu pražského, neboť zde někdy převládl (hlavně v románu *Človíček*) pasívní popisný naturalismus. — S. není chladným pozorovatelem životních osudů, nýbrž vnáší do díla svou touhu po sociální spravedlnosti a nenávist ke zlu. Vytvořil si charakteristický styl, úryvkovitý, strohý, s úsečnými, zkratkovitými větami a řadou zámlk. Za hrdiny volí nejčastěji nervní, vášnivé postavy, bouřící se proti svému údělu.

BIBLIOGRAFIE

Botostroj (R 1933, zfilm.), Mrtvá země (R 1936), Andělé úspěchu (R 1937), O zlém i dobrém (Pp 1939), Človíček (R 1940), Gordonův trust žaluje (R 1940, přeprac. 1949 pod názvem Pán a spisovatel), Tvář člověka (Pp 1941), Alik hrdina (P pro děti, 1942), Dům v Betlémské (R 1942, přeprac. 1959), Hrdinové z ostrova (R pro děti, 1944), Botostroj (D 1947, prem. 1951), Ze všech nejchudší (R 1948), O statečném ušákovi (P pro děti, 1949), Zrada rodiny Baťovy (brožura, 1949), Batismus v kostce (brožura, 1950), Na prahu komunismu (Rpe 1952), Bez šéfa (R 1953, st. cena, zfilm.), Putování za hvězdou (Pp 1955), Stopami úzkosti (D 1958, prem. 1957), Pravá tvář batismu (brožura, 1959), Švédský mramor (P 1961). — Provedené hry: Rudé pelargónie (1955).

LITERATURA

J. Hájek v kn. Literatura a život (1955), v dosl. k Botostroji (1960) a v kn. Osudy a cíle (1961). J. Lang v NŽ 1954 (Velký román T. Svatopluka — o Botostroji); J. Tomeček v HD 1956. *šv*

Karolína Světlá

(vl. jm. Johanna Rottová, provd. Mužáková)
24. 2. 1830 Praha
7. 9. 1899 Praha

Vyrůstala se svou sestrou Sofií Podlipskou → v pražské obchodnické rodině; po r. 1840 se sblížila s českou národní společností, zaujata myšlenkou vlastenectví, kterou v ní probudil profesor Petr Mužák, její pozdější manžel (1852). R. 1853, po smrti jediné dcerky, poznala v manželově rodišti Světlá pod Ještědem (podle něho si zvolila své literární jméno) venkovský lid, oblíbila si ho a až do r. 1887 pobývala ve Světlé každý rok několik měsíců. Na začátku šedesátých let vzniklo na krátkou dobu hluboké přátelství mezi ní a J. Nerudou →. R. 1875 onemocněla oční chorobou, téměř oslepla a od té doby diktovala své práce neteři Anežce Slukové-Čermákové. Ochabla i její účast na veřejném životě (od r. 1871 spolupráce v Ženském výrobním spolku), její tvorba se soustředila především k práci na vzpomínkách. Literární záměry S. byly ovlivněny četbou (Němcová, Sandová) i úsilím o emancipaci ženy. — První příspěvek otiskla v almanachu Máj (1858), později publikovala v časopisech Posel z Prahy, Obrazy života, Rodinná kronika, Květy, Osveta, Lumír, Zlatá Praha, Světozor, Národ, Ženské listy aj.

První povídky K. Světlé zachycovaly život v pražských měšťanských rodinách *(Sestry, Společnice, Láska k básníkovi)* a autorka se v nich netajila nesouhlasem s malicherností zájmů aristokratické a měšťanské společnosti, ani s kritickým stanoviskem k jejich národní lhostejnosti. K některým z prvních prací ji inspirovaly skutečné osudy lidí, které znala buď sama, nebo o nichž jí vyprávěl otec *(Několik archů z rodinné kroniky)*. K románům si volila náměty z doby na přelomu 18. a 19. století *(První Češka, Na úsvitě, Zvoneč-ková královna)*; už v nich bylo zřejmé spisovatelčino úsilí přispět k utváření lepšího života a její přesvědčení o mravně výchovném poslání literatury. Patos většiny těchto knih dnes už na mnoha místech vyprchal; trvalou hodnotu představuje v nich zajímavý a živě podaný obraz staré Prahy a jejího rázovitého prostředí, s dobře vykreslenými postavičkami *(Černý Petříček)*, i protest proti citové a národní povrchnosti života v měšťanských kruzích. — Umělecky nejvýznamnější částí díla S. je vesnická próza z Podještědí. S. v ní chtěla především podat věrnou charakteristiku ještědského lidu, zároveň však usilovala v obraze jeho života a názorů řešit mravní problémy, které považovala za důležité (otázku cti, poctivosti, vztahu muže a ženy). Chtěla především poznat a pochopit mravní jádro lidu, jeho myšlení a cítění, jak se odráželo v lidovém vyprávění. Hledala „typy, v nichž by se mravný, náboženský sociální ráz doby nejjasněji zobrazil". Do charakteristiky hrdinů vnášela přitom i svou představu o morálce, a tak slučování realistických a idealizačně romantických prvků je příznačným rysem její umělecké metody. Schopnost vystihnout myšlení a cítění prostého člověka byla oslabována apriorním hodnocením skutečnosti. Tvorba s ještědskými náměty zahrnuje různé prozaické útvary, především povídky a romány; S. je většinou přesně lokalizovala do Podještědí a zpravidla v nich vycházela ze skutečných událostí. Odhalovala těsné sepětí lidu s krajem, ukazovala na bohatství jeho tradic, kreslila obrazy žen nadaných mravní a citovou ušlechtilostí, obětujících se pro milované muže (povídka *Skalák* byla navíc ještě zahrocena kriticky proti pokrytectví). Podařilo se jí zachytit celou galerii svérázných lidových postav *(Kresby z Ještědí)* a ukázat jejich život v jeho složitosti a nejrozmanitějších situacích, humorných i vážných. Později, v letech osmdesátých, zpodobovala v povídkách s oblibou lidi podivínské, zvláštní a osamocené *(Divousové)*. Největšího úspěchu dosáhla S. ještědskými romány. Dokázala v nich, v české literatuře poprvé, sloučit závažnou společenskou problematiku s výraznou kresbou postav (především ženských) a přitažlivým dějem i s dramaticky koncipovanou kompozicí. I v nich hovořila o vážném pojímání lidského údělu, s nímž se setkávala u prostého člověka, a konfrontovala je s afektovaným, nicotným životem ve městě. S. si uvědomovala i nedostatky ještědského lidu, zejména jeho

hospodářskou zaostalost. Chtěla proto ve svých dílech poskytnout lidu i poučení, jak lépe hospodařit a jak se podílet výrazněji na politickém dění v zemi. — V ideové koncepci ještědských románů se odráží konečně i přesvědčení S. o tom, že největším lidským posláním je oběť přinesená ve jménu vyššího ideálu. V prvních románech šlo o oběť ve prospěch obce a společnosti vůbec. Zpravidla bere tuto oběť na sebe žena, která vysvobozuje muže svou očistnou láskou *(Kříž u potoka)* nebo ho přivádí od lehkomyslného života k práci prospěšné pro obec *(Kantůrčice)*. V posledních románech *(Frantina, Nemodlenec)* se dostaly do popředí otázky náboženstvo-filosofické. Hrdinové dospívají ve svém myšlenkovém vývoji k osobitému pohledu na skutečnost, který se obejde bez náboženství, a k životní filosofii založené na rozumu; tato filosofie vede Frantinu i „nemodlence" až k otevřenému boji proti panskému a církevnímu útlaku.

BIBLIOGRAFIE

Láska k básníkovi (P 1860), O krejčíkově Anežce (P 1860), První Češka (R 1861), Na úsvitě (R 1865), Rozcestí (P 1866), Škola. mé štěstí (P pro mládež, 1866), Kříž u potoka (R 1868), Vesnický román (R 1869), Zvonečková královna (R 1872), Společnice (P 1872), Lamač a jeho dítě (P 1872), Skalák (P 1872), Cikánka (P 1873), Konec a počátek (P 1874), Poslední paní Hlohovská (R 1875), Černý Petříček. Kantůrčice (P a R 1876), Frantina (R 1876), Nemodlenec (R 1878), Lesní panna (P 1878), Několik archů z rodinné kroniky (vzpomínky, 1878), Ještě několik archů z rodinné kroniky (vzpomínky, 1878), Sestry (P 1878), Sefka (P 1878), Dvojí probuzení (P 1878), Epištola k českému studentstvu (úvaha, 1879), Kresby z Ještědí (Pp 1880), Okamžik (P 1880), Ten národ (P 1880), Námluvy (P 1880), Frantina (črta. 1880), Purkmistrovic Katynka (P 1881), Na bludné cestě (P 1882), Deborah (P 1882), Z Ještěda (P 1882), Drama zbořeného domu (P 1882), Z tanečních hodin (P 1882), Několik dní ze života pražského hejska (P 1882), Za májového večera (P 1882), Zamítání (P 1882), Líbánky koketiny (P 1882), Mladší bratr (P 1883), Poslední poustevnice (P 1886), Jitřenka (P 1886), Čtěte rodný jazyk svůj (Pp pro mládež, 1888), Upomínky (1888), Větrně (P 1888), Škapulíř (P 1889), Dcera pouště (P 1890), V zátiší (P 1890), Z literárního soukromí (vzpomínky, 1897). — Sebrané spisy u l. L. Kobra v l. 1874—94 (6 sv.), u E. Grégra a Dattla v l. 1874—80 (5 sv.), u J. Otty v l. 1899—1904 (30 sv.), zde poprvé: Ze starých časů. Joseíů Joseí. Kterak se dohodli. Divousové (Pp 1901), Pán a sluha Z ovzduší barikád. Tři chvíle. Bludička. Mlha. (Pp 1901), U sedmi javorů, V Hložinách (Pp 1902), Z vypravování staré žebračky. Černá divizna (Pp 1902), Miláček lidu svého (R 1903). Vybrané spisy v SNKLU v l. 1954—59. za red. J. Špičáka (8 sv.). — Bibliografie v monografii J. Špičáka (1962).

LITERATURA

T. Nováková: K. S., její život a její spisy (1890); L. Čech: K. S. (1891 a 1907); A. Čermáková-Sluková: Vzpomínky na K. S. (1909); V. Martínek: K. S. (1910); A. Lauermannová-Votočková: K. S. (1937); V. Mazlová: K. S., Kříž u potoka (1946), v dosl. ke Zvonečkové královně (1949) a v NŘ 1947 (Jazyk K. S.); L. Páleníček: K. S., bojovnice revoltující (1941); J. Špičák: K. S. (1962, s bibliografií) a v dosl. k 8. sv. Vybraných spisů (1959). J. Neruda v kn. O literatuře (1950); E. Krásnohorská v ročence Chudým dětem (1899), F. X. Šalda v KP 8 (1956, K. S. a J. Neruda); A. Novák v Podobiznách žen (1918); V. Lišková v Posmrtném odlitku z prací (1945); M. Pujmanová ve výboru Vyznání a úvahy (1959); M. Hýsek v předml. ke kn. Z ještědských povídek (1947); Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1953), v dosl. k Vesnickému románu (1949) a ve Varu 1949; M. Pohorský v předml. k Ještědským povídkám (1954) a v dosl. ke Kresbám z Ještědí (1961); V. Rzounek v dosl. k Černému Petříčkovi (1955). V. Hálek v Květech 1868; F. Kleinschnitzová v LF 1919 (Náboženské postavy z lidu v díle K. S.); D. Jeřábek v LF 1947 (o pramenech Vesnického románu). ***hh***

František Xaver Svoboda

25. 10. 1860 Mníšek u Prahy
25. 5. 1943 Praha

Manžel spisovatelky Růženy Svobodové →. Od r. 1874 studoval na reálce v Praze, studií na technice po třech letech zanechal a byl praktikantem u pražského magistrátu (1884—89), později úředníkem Městské spořitelny v Praze. Od r. 1910 žil na odpočinku v Praze a v Mníšku. — Debutoval verši v sušickém časopise Naší mládeži, přispíval do Lumíru, Zlaté Prahy, Zvonu, Osvěty, Lípy.

Už v počáteční básnické tvorbě vyhnul se Svoboda rétorickému vlivu J. Vrchlického a v milostných verších i v přírodní lyrice ohlašoval poezii zobrazující bez alegorizování básníkovy nálady. Záhy však zplaněl a veršům, podníceným většinou vzpomínkou, nedovedl dát obecnější platnost. Básnické schopnosti uplatnil v rozsáhlé povídkové a románové tvorbě, jejíž děje umísťoval především do Prahy a do okolí Mníšku. Snaha po jemném psy-

chologickém zobrazení milostných vztahů, ve kterém bylo těžiště jeho talentu, vyústila působením otřelých zápletek a titěrného sledování detailů v konvenci; ani v rozsáhlé kronice podbrdského rodu *(Rozkvět)* nedovedl příběhy zapojit do širších společenských souvislostí. Větších úspěchů dosáhl jen tam, kde ukazoval obrodné působení přírody na duši měšťáka *(Řeka)*, nebo v obrazu citových konfliktů uvnitř měšťácké rodiny, o nějž se pokusil i v řadě prací dramatických *(Márinka Válková, Poslední muž, Olga Rubešová)*. Většina S. dramat však ztratila hodnoty, kterými přispěl k proniknutí realismu na českou scénu (Směry života). V trvalé oblibě zůstaly jen jeho veselohry pro svou lehkost a rutinu, s níž obvykle rozvíjí humorný nápad *(Čekanky, Poupě, Lapený Samsónek)*.

BIBLIOGRAFIE

Básně (1883, 2 sv.), Básně (1885, 2 sv.), Povídky (1886–87, 2 sv.), Márinka Válková (D 1889), Nálady z minulých dob (Bb 1890), V našem vzduchu (Bb 1890), Směry života (D 1892, i prem.), Koketky, ženichové a nevěsty (Pp 1893), Rozklad (D 1893, i prem.), Náladové povídky (1894), Mladé představy (Pp 1894), Románové paprsky (Pp 1894), Probuzení (Pp 1893), Útok zisku (D 1894, prem. 1893), Noví vesničané (R 1895), Směs žertu i žalu (Pp 1895), Květy mých lučin (Bb 1896), Vzrušující hlavy ženské (Pp 1896), Drobné příhody (Pp 1896), Faza (D 1896), Dědečku, dědečku (D 1897, i prem., přeprac. pod názvem Na boušínské samotě, 1912), Pavel Liška (B 1898), Pestré povídky (1898), Rozkvět (R 1898, 2 sv.), Odpoutané zlo (D 1898, i prem.), Podvrácený dub (D 1900, prem. 1909), Čekanky (D 1900, i prem., zfilm.), K žatvě dozrálo (Bb 1901), Příběhy a obrazy (Pp 1901), Lapený Samsónek. Mlsáníčko (Dd 1902, prem. 1903), Vášeň a osud (Pp 1902), Olga Rubešová (D 1902, prem. 1903), Poupě, Boháč a smrt, Rozveselená rodina (Dd 1902), Démon (D 1906, i prem.), Fialka (D 1907, prem. 1906), Dva romány (1906), Srdce její zkvétalo vždy dvěma květy (R 1908), Válečné sny F. Poláka (Pp 1908), Řeka (R 1908–1909, 4 sv.), Přes tři vrchy (D 1912), Z brdských lesů (Pp 1912), Milý tatínek (D 1912), Temné síly (Pp 1915), Vlna za vlnou se valí (R 1915), Kvetoucí stromky (Pp 1917), Neobyčejné příběhy (1919), Čarovná kořist (R 1918), Poslední muž (D 1920, prem. 1919, zfilm.), Bílý pták (Pp 1920), Pýcha (R 1920), Ořechy (D 1922, prem. 1923), Černý komediant (Pp 1922), Ubitý drak (D 1923), Srdcová královna (P 1923), Zahozený nůž (D 1923), V ďáblově kočárku (P 1923), Kašpárek (R 1927), Milionářky (D 1928, i prem.), Je podzim, ovoce voní (Bb 1929), Jeho nevinné oči (D 1929, i prem.), Skok do tmy (R 1929), Dcera mlynářova (román ve verších, 1930), Maminčiny starosti (D 1931), Příliš na člověka (R 1932), Černý plamen (R 1932), Vzrušující ženy (Pp 1932), Pod stromem života (Pp 1932), Pozdě (R 1934), Večerní zvon (Bb 1935), Příhody líbezných žen (román ve verších, 1936), Stopy v utichlé krajině (R 1936), Daniel v jámě lvové (R 1936), Pokušení (R 1936) aj. -- Sebrané spisy F. X. S. u Vilímka v l. 1908–38 (99 sv.). — Bibliografie v monografii V. Martínka (1944).

LITERATURA

V. Martínek: F. X. S. (1944, s bibliografií a s další literaturou). F. X. Šalda v KP 1 (1949, o Rozkladu, Útoku zisku a Probuzení), v KP 3 (1950), v KP 4 (1951, o Odpoutaném zlu); K. Sezima v Podobiznách a reliéfech (1927); V. Justl v dosl. k Čekankám (1959, Veselohry F. X. S.). *dh*

Jiří V. Svoboda

27. 3. 1924 Brémy, Německo

Otec byl úředníkem na čs. konzulátě v Brémách, potom ve Vídni. S. vystudoval v Praze reálku (1942) a absolvoval abiturientský kurs při obchodní akademii, na sklonku války byl pracovně nasazen. R. 1945 začal studovat na Vysoké škole politické a sociální, v l. 1946–51 byl redaktorem Mladé fronty, v l. 1953–62 redaktorem Mateřídoušky. — První básně publikoval ve Studentském časopise, další příspěvky v Rudém právu, Tvorbě, Mladé frontě, Obraně lidu, Literárních novinách, Kulturní tvorbě, Ohníčku, Mateřídoušce aj.

Charakter Svobodovy tvorby určila jednak tísnivá doba okupace (okouzlení přírodou, citlivý vztah k lidem jsou proto v prvních sbírkách obestřeny melancholií), jednak zážitek generace, které bylo dáno s nadšením a bez výhrad budovat od osvobození novou společnost. Zde pramení apostrofy generace, jež se stala „štěrkem příštích let", tak příznačné pro S. poezii, stejně jako zamýšlení nad vlastní dobrovolnou obětí životu, lidem, lásce. Značnou část své tvorby věnuje poezii pro děti. — Překládá především z ruštiny (J. Vinokurov, N. Zabolockij, S. Maršak, K. Čukovskij aj.), ale také z ukrajinštiny, francouzštiny (F. Jammes) a němčiny.

BIBLIOGRAFIE

Vějířem větru (Bb 1943), Lomikámen (Bb 1945), Lidice (B 1946), Pro radost (Bb 1949), Běžím,

běžím do školy (Bb pro děti, 1952), Až já budu velký (Bb pro děti, 1952), A to je ta krásná země (Bb pro děti, 1953), Zpívej, holubičko (Bb pro děti, 1954), Přes kameny (Bb 1954), Svět o jedné neznámé (Bb 1959), Dobré ráno (Bb 1962), Těžká krev (Bb 1963), Papírová lodička (Bb pro děti, 1963).

LITERATURA

J. Trefulka v NŽ 1955.

Růžena Svobodová

(roz. Čápová)

10. 7. 1868 Mikulovice u Znojma

1. 1. 1920 Praha

Otec byl správcem klášterního panství. Do školy začala chodit v Praze, kam se rodina r. 1874 přestěhovala. Vzdělání zakončila v klášterní škole u Svatého srdce. Po otcově smrti živila se nějaký čas jako společnice a domácí učitelka. R. 1890 se vdala za spisovatele F. X. Svobodu →. Podnikala kratší cesty (Itálie, Jugoslávie, Francie), bývala často v Beskydách, odkud si přivezla řadu námětů a motivů pro svou literární tvorbu. Prostřednictvím svého muže se seznámila s řadou kulturních pracovníků a pod jeho vlivem začala sama tvořit. První práce tiskla od r. 1891 v Rozhledech, Světozoru a Lumíru. Soustředila kolem sebe kruh spisovatelů a umělců: k jejím přátelům patřila H. Kvapilová, B. Benešová →, M. Pujmanová →, její uměleckou osobnost formovalo celoživotní přátelství s F. X. Šaldou →. Spolupracovala s jeho časopisy (Novina, spoluredigovala Českou kulturu). Založila a vedla časopisy Lípa (1918—19) a Zvěstování (1919). Za první světové války byla inspirátorkou a organizátorkou sdružení České srdce, akce na pomoc venkova hladovějícím městským dětem.

Povídková a románová tvorba R. Svobodové, přední představitelky českého literárního impresionismu, vyrůstá z bolestného rozporu snu a skutečnosti. Její hrdinky, mladé dívky a jemné senzitivní ženy, prožívají dramatická střetnutí ráje dětství s krutým a bezohledným světem, trpí nepochopením a lhostejností svého okolí, konvenčností vztahů. S., stejně jako její vrstevnice (např. Jiří Sumín →), na čas vidí řešení v emancipaci ženy, kterou chápe velmi široce nejen ve smyslu hospodářském, společenském a kulturním, ale hlavně v oblasti mravní. Hrdinky jejích prvních próz proti svému osudu revoltují, hájí svůj sen, mravní ideál; brzy se však s melancholickou rezignací poddávají svému údělu. Čelí mu pak s tichou pokorou a bez naděje, že naleznou sílu k novému odporu *(Na písčité půdě, Ztroskotáno, Přetížený klas)*. Ukazuje se, že ideál životní harmonie není možno najít. Proto se S. utíká k fantazii. Vytváří romantické hrdinské typy žen, které se dovedou drásavé skutečnosti světa bránit a ubránit, stavějí proti ní zušlechťování vlastního já, do něhož se uzavírají a v němž nacházejí přes všecky tragické rozpory klid a harmonii *(Milenky, Plameny a plaménky, Marné lásky)*. Zvláštní místo v tvorbě S. má rámcová novela *Černí myslivci*, knížka plná poezie a romantiky, nevšední znalosti přírody a lidí, v níž autorka využila beskydských pověstí k působivé historii o lásce a smrti. Překultivovanost, vypjatý individualismus a dekorativismus oslabuje její poslední práce *(Zahrada irémská, Po svatební hostině)*, v nichž je už autorka cele v zajetí svých snů a konstrukcí a pouze rozvádí schéma trpícího a obětovaného ženství. Její stylistické mistrovství, smysl pro detail a náladu, atmosféru lidských vztahů a kolorit prostředí se nejvíc uplatnily v knihách, které vznikly na okraji díla, v črtách z cest a povídkách o dětech a pro děti *(V odlehlé dědině, Pokojný dům, Blaženčino pokání, Hrdinné a bezpomocné dětství)* a v nedokončených vzpomínkách *Ráj*, v nichž se autorka na sklonku života vrací do světa dětství.

BIBLIOGRAFIE

Na písčité půdě (R 1895, přepr. s názvem Písčitá půda 1917), Ztroskotáno (R 1896, přepr. s názvem Jíva 1917), Povídky (1896), Přetížený klas (P 1896), V odlehlé dědině (Pp 1898), Zamotaná vlákna (R 1899, přepr. s názvem Přítelkyně 1918), Milenky (R 1902, přepr. 1914), Pěšinkami srdce (Pp 1902), V říši tulipánků (D 1903, prem. 1903), Plameny a plaménky (Pp 1905), Marné lásky (Pp 1906), Černí myslivci (Pp 1908, zfilm.), Pokání Blaženčino (Pp pro děti, 1908), Posvátné jaro (Pp 1912), Dětská srdce (Pp pro děti, 1913), Po svatební hostině (Pp 1916), Jarní záhony (Pp pro děti, 1916), Pokojný dům (P 1917). — Posmrtně: Ráj (vzpomínky, 1920, nedokončeno), Hrdinné a bezpomocné dětství (Pp 1920), Zahrada irémská (R 1921,

nedokončeno). – Sebrané spisy v l. 1915–24 v Unii (21 sv.) a 1940–41 u Vilímka (13 sv.).

LITERATURA

F. X. Šalda: In memoriam R. S. (1920, ve Studiích z čes. lit. 1961), v kn. Duše a dílo (1913, v Souboru díla F. X. Š. 1947) a v KP 2–12 (1950–59); M. Nováková: Básnířka života a snu (1940); R. Schwarcová: R. S. ve vzpomínkách své žačky (1940). K. Sezima v kn. Podobizny a reliéfy (1927); J. Laichter v kn. Uměním k životu (1947); B. Václavek v kn. Lit. studie a podobizny (1962); L. Páleníček v předml. k Černým myslivcům (1957); J. Mourková v dosl. k Písčité půdě (1960). Jub. dvojčís. 20–21 Kmene 1918–19, úmrtní čís. 1 Lípy 1920; M. Pujmanová v KM 1941. *dm*

Š

Pavel Josef Šafařík

13. 5. 1795 Kobeliarovo na Slovensku
26. 6. 1861 Praha

Pocházel z rodiny evangelického kazatele. V l. 1805—10 studoval na gymnasiu v Rožnavě a v Dobšiné, od r. 1810 na evangelickém lyceu v Kežmarku (jeho spolužákem byl Ján Benedikti Blahoslav), kde se začal i národně uvědomovat, získán Jungmannovým buditelským kulturním programem. Rok působil v Kežmarku jako vychovatel a 1815 odešel přes Prahu (navštívil zde Dobrovského) na universitu do Jeny; tam studoval teologii, ale kromě toho filosofii, filologii, historii, přírodní vědy. Živě se zajímal i o literaturu: překládal Schillera a Aristofana, zabýval se lidovou slovesností a otázkami prozodickými a estetickými a už v Jeně si vytyčil velký program zpracovat dějiny jazyků a literatur slovanských národů. Roku 1817 se vrátil přes Prahu a Vídeň do Bratislavy a po prázdninách přijal opět vychovatelské místo. Spřátelil se s Františkem Palackým → a společně studovali estetické otázky, neuspokojeni současným stavem české básnické tvorby; jednu z cest k zvýšení její úrovně spatřovali v zavedení časomíry. — V l. 1819—33 působil Š. jako profesor humanitních předmětů na srbském pravoslavném gymnasiu v Novém Sadě a byl jeho prvním ředitelem (r. 1825 byl však ředitelství jako evangelík zbaven). Za nepříznivých podmínek rozvíjel studium slovanských národů, jejich jazyka a literatury, publikoval řadu vědeckých prací, přinesl množství nových poznatků, které se snažil i kriticky prověřovat, pěstoval široké vědecké styky. Sledoval myšlenku jednoty jazyka a kultury slovanských národů, historicky a teoreticky odůvodňoval požadavek jejich celistvosti a československé jednoty; zároveň však stále uplatňoval zřetel ke konkrétní odlišnosti jednotlivých slovanských národů a jejich jazyka a kultury *(Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten)*. Jeho práce byla posilou i v buditelském úsilí českých a slovenských obrozenců. R. 1833 podařilo se konečně přátelům získat prostředky, aby se mohl Š., světově uznávaný slavista, přestěhovat s rodinou do Prahy a věnovat se vědecké práci. Stal se redaktorem Světozora (1834 až 1835), cenzorem beletrie (1837—47), redaktorem ČČM (1838—43), kustodem (1841), knihovníkem (1848) a nakonec ředitelem Universitní knihovny. Byl jmenován mimořádným profesorem slovanské filologie na pražské universitě (1848), ale přednášek se vzdal ve prospěch F. L. Čelakovského →. V českém prostředí, za změněné kulturní situace, stál ovšem už svými estetickými názory proti novým tendencím literárním (proti romantismu) a svou slovanskou koncepcí proti štúrovskému programu. Nejvíce plodné pozornosti věnoval v Praze studiu staré české literatury a mluvnice a studiu starých památek slovanské kultury *(Slovanské starožitnosti)*; dokazoval jejich starobylost, která jim byla upírána, neubránil se však idealizaci

života starých Slovanů. V r. 1848 působil Š. i veřejně: s Palackým byl předsedou Slovanského sjezdu, usiloval zachovat umírněný postoj vůči vídeňské vládě, háje austroslavistický program. Po porážce revoluce soustředil se cele k vědecké práci a vrátil se znovu ke studiu nejstarších slovanských památek. — Š. vědecká činnost, rozvíjená s velkou osobní obětavostí a skromností, snažila se v duchu obrozenských snah ukázat bohatou minulost slovanských národů a posílit tím ideu slovanské vzájemnosti i nový rozvoj jejich kultury a celého národního života. Její základní význam je v zevrubném zkoumání jazyka a literatury slovanských národů, v jejich rozrůzněnosti a ve vytvoření obrazu slovanského dávnověku. Š. byl jedním ze zakladatelů nového vědního oboru, slavistiky. Svým dílem a vlivem přesahoval v mnoha směrech okruh české literatury i okruh českého národního života; zvlášť významně působil na formování slovenského národa a literatury, i když v zásadě jejich osamostatnění neuznával; za pobytu v Novém Sadě podílel se na kulturním rozvoji Srbů. Š. se zasloužil o rozvoj české literatury i přímo. Hned na počátku své činnosti jako básník *(Tatranská múza s lýrou slovanskou)* vyjadřující už některé rysy nového životního pocitu mladé generace (zdůraznění citového světa jedince, oživení jánošíkovské tradice), dále poukazem na lidovou poezii jako na jeden ze zdrojů umělecké tvorby. Svým příspěvkem prozodickým *(Počátkové českého básnictví, obzvláště prozódie,* společně s F. Palackým →) pomohl k rozrůznění české básnické tvorby a k vytvoření estetického programu spojujícího literaturu aktivněji s národním zápasem. I v pozdějších letech přinesl mnohé cenné poznatky o minulosti české literatury (i literatur slovanských).

BIBLIOGRAFIE

Tatranská múza s lýrou slovanskou (Bb 1814), Počátkové českého básnictví, obzvláště prozódie (1818, s Palackým), Písně světské lidu slovenského v Uhřích (1893, s J. Blahoslavem), Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten (1826), Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki (1828), Serbische Lesekörner oder historisch-kritische Beleuchtung der serbischen Mundart (1833), Slovanské starožitnosti I, II (1836—37), Monumenta Illyrica (1839), Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache (1840, s Palackým), Rozbor staročeské literatury (1843—45), Počátkové staročeské mluvnice (úvod k Výboru stč. literatury, 1845), slovanský národopis (1842), Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů (1851), Památky hlaholského písemnictví (1853), Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus (1858), Geschichte der südslawischen Literatur (1864—65), Překlad Schillerovy Marie Stuartky (1831). Sebrané spisy P. J. Šafařika I—II (Slovanské starožitnosti, 1862—63), III (Rozpravy z oboru věd slovanských, 1865). Básn. spisy P. J. Š. kriticky vyd. J. Vilikovský (1938). Koresp. P. J. Š. vyd. V. A. Francev I—II (1927—28), Koresp. P. J. Š. s F. Palackým vyd. V. Bechyňová a Z. Hauptová (1961), Dopisy P. J. Š. M. P. Pogodinovi (1879) a O. M. Bodjanskému (1895, obé v Moskvě).

LITERATURA

V. Sabina: P. J. Š. (1861); K. Paul: P. J. Š. (1961, se soupisem dosavadní literatury); K. Rosenbaum: P. J. Š. (1961), ve sborníku Litteraria IV (1961) a v úvodu k slov. překladu Geschichte d. slaw. Spr. u. Lit. nach allen Mundarten (1963); Acta universitatis Carolinae 1961, Philologica 3, Slavica Pragensia III (1962); Sborník šafárikovský (1963). M. Bakoš v úvodu k Počátkům čes. básnictví... (1961). Jub. č. Slavie a Slovenské literatúry 1961; F. Vodička v ČLit 1961; A. Jedlička v NŘ 1961 (o jeho vztahu k češtině); A. Sivek ve Slezském sborníku 1961 (o jeho rané tvorbě).

mp

Ota Šafránek

18. 2. 1911 Praha

Vystudoval v Praze reálné gymnasium (1930), pak se věnoval obchodu, byl berním úředníkem v Brandýse nad Labem a v Jablonci nad Nisou. Po r. 1945 pracoval v kulturní komisi ÚRO, redigoval časopis Vpřed a působil v nakladatelství Orbis. V sezóně 1949—50 byl dramaturgem Divadla Na Fidlovačce, 1950—51 ve Varieté, 1951—52 v Divadle čs. státního filmu. V l. 1953—55 redigoval časopis Divadlo, v l. 1957—61 byl šéfredaktorem Dikobrazu. — Literárně debutoval v časopise Hej-rup povídkami, dále přispíval do Trnu, Knihkupeckého časopisu, Lidových novin a do časopisů, které redigoval. Zdramatizoval Hálkovu Muzikantskou Lidušku (1949, s J. Baldou), upravil Goldoniho Mirandolínu (1950, s K. Konstantinem).

Šafránkova novelistika, jíž začíná jeho spisovatelská dráha a k níž se vrací po dvaceti letech věnovaných především dra-

matu a literatuře pro děti, má vedle vlastností psychologické prózy i zřetelný smysl pro komiku situací *(Svatební dar, Pohodlný Klaudián)*. V tragikomických příbězích kreslí s jemnou, chápající ironií nehrdiny, jejichž velké činy nejsou tak docela velké a jejichž malé skutky zas pro ně znamenají víc, než se zdá na první pohled *(Dcera v Londýně)*. — V dramatu vycházel Š. vstříc dobovým požadavkům svým zájmem o aktuální zahraničně politickou tematiku *(Ráno startují letadla)* i interesem o národní minulost ve slibně pojaté, ale tezovitostí poznamenané *Červencové noci* (o posledních hodinách života Jana Husa) a v dramatu o J. K. Tylovi *Vlastenec*, přetíženém historickými fakty. Jako humorista se Š. projevil v tematicky podnětné veseloherní anekdotě *Kudy kam*. Téma citových vztahů mladých lidí v *Pohádce z Kampy* rozvrhl do nekonvenčně zvoleného žánru lyrické soudobé báchorky, zdaleka je však dramaticky nevyužil a nezvládl. — Z Š. próz pro mládež vynikl příběh žižkovského dětství *Bosí rytíři*.

BIBLIOGRAFIE

Svatební dar (P 1940), Pohodlný Klaudián (R 1942), Než vypluje loď (P pro mládež, 1947), Jak trpaslík rostl (P pro mládež, 1947), Bosí rytíři (P pro mládež, 1947), Pohádky osmi večerů (1948), Červencová noc (D 1948, prem. 1947, také s názvem Ohnivý dělník), Růžové poupě (D pro mládež, 1952, i prem., podle B. Němcové), Vlastenec (D 1953, i prem.), Kudy kam? (D 1955, prem. 1954, hráno též s názvem Rozkvétající ženy a Dáme se rozvést, zfilm.), Krásná Vladíkova loď (P pro mládež, 1956), Krejčovská pohádka aneb Sedm jednou ranou zabil (D pro mládež, 1960), Dcera v Londýně (P 1963). — Provedené hry: Oni bez vyznamenání (1948), Ráno startují letadla (1950, také s názvem Čest poručíka Bakera), Pohádka z Kampy (1957).

LITERATURA

J. Hájek v Divadle 1955 (Dobrý směr — o hře Kudy kam); F. Černý v Divadle 1957 (Nestačí psát, je třeba hovořit — o Pohádce z Kampy).

vk

Donát Šajner

21. 1. 1914 Soběslav

Po třetí třídě měšťanské školy v Soběslavi se živil příležitostnou námezdnou prací. Po vojenské službě (1936—1939) nastoupil jako redaktor Evropského literárního klubu, který později (do r. 1948) také řídil. V l. 1949 až 1950 vedl Literární noviny, následující čtyři roky žil na vesnici, v l. 1954 až 1957 byl zaměstnancem ministerstva vnitra, od r. 1957 je redaktorem Čs. rozhlasu. — Básně publikoval (od r. 1933) v Rudém právu, Haló novinách, Tvorbě, Hej-rupu, Národním osvobození. Uspořádal výbory: Odkazy a poslání (1948), Kniha satir (1949, s B. Václavkem), Cestou k praporu (1950). — Píše též rozhlasové hry.

Šajnerovu básnickou tvorbu vyznačují od jejích začátků jednak nota proletářská a sociální, jednak vzrušená evokace venkova a rodné země. Sociální nota se později proměňuje v oslavu člověka, který se s důvěrou dívá do budoucnosti. Prozaické práce Š. směřují od psychologických příběhů, zabývajících se vyšinutými osobnostmi a osudovými otázkami umění a života, k prózám o kolektivizaci vesnice z počátku padesátých let, poznamenaným schematismem.

BIBLIOGRAFIE

Červený kolotoč (Bb 1935), Řečí země (Bb 1941), Matěj Kopecký (Bb 1943), Větev dobra (R 1943), Den u pramene (Bb 1944), O třech labutích (pohádka, 1944), Paměti uličníkovy (P pro mládež, 1945), Odkazy (Bb 1946), Na motiv z Oněgina (Bb 1946), Minulý čas (R 1946), Žně marnosti (Pp 1946), Zpívající digger (R 1950, podle zápisků Č. Paclta), Vláha (Pp 1952), Tovaryši (Pp 1953), Obrázky z přírody (Pp 1954), Teče voda, vodička (Bb 1959), Říkali mu uličník (P 1962), Kudy chodí dny (Bb 1963).

vk

František X. Šalda

22. 12. 1867 Liberec
4. 4. 1937 Praha

Syn poštovního úředníka. Po studiích na akademickém gymnasiu v Praze (1878 až 1886) byl posluchačem práv na Karlově universitě; studia nedokončil a stal se volným literárním kritikem. V l. 1894 až 1908 spolupracoval v redakci Ottova slovníku naučného (díl 8—27), kam psal zejména hesla z francouzské, anglické, německé a české literatury a malířství, i některá velká souhrnná hesla (například Kritika literární, Symbolismus aj.). Dlouhá léta prožil Š. v existenční nejistotě, odkázán na nepravidelné výdělky z časopisů.

R. 1899 těžce onemocněl a až do konce života trpěl následky choroby. Roku 1907 složil doktorát filosofie, od r. 1918 byl profesorem románských literatur na Karlově universitě. Plných padesát let přispíval do nejrůznějších časopisů básněmi, povídkami, literárními, divadelními i výtvarnými kritikami, eseji o umění i společenskými úvahami a glosami. Nejvýznamnější z těchto orgánů jsou Česká Thalia, Lumír, Literární listy, Rozhledy (zde měl i účast na stylizaci manifestu České moderny, 1895), Naše doba, Čas, Česká revue, Volné směry, Novina, Národní listy (1911—14), Česká kultura, Kmen, Venkov (1917—21), Tribuna (1919—23), Lípa, Prager Presse (1922, 1924, 1926, 1929—30), Národní kultura, České slovo (1923—24), Kritika, Literární rozhledy, Var, Tvorba, Literární svět, Listy pro umění a kritiku, Slovo a slovesnost. V l. 1903—07 spoluredigoval Volné směry, v l. 1908—12 Novinu, 1912 až 1914 Českou kulturu, 1917—19 redigoval Kmen, 1924—25 spoluredigoval Kritiku, 1925—29 Tvorbu, kterou postoupil v době perzekuce komunistického tisku J. Fučíkovi pro potřeby strany. Od r. 1928 vydával *Zápisník*, zvláštní typ časopisu, vyplněného jen vlastními pracemi, zvláště kritikami, statěmi a poznámkami k soudobé situaci literatury, kultury a společnosti, jímž působil v celém národním životě jako ztělesněné kulturní svědomí doby. Redigoval Národní knihovnu (od r. 1923), Melantrichovu knižnici (od roku 1928) a Almanach Kmene (1930—31). Užíval pseudonymů a šifer Alfa, B. Ptáčník, Pavel Kunz, J. Holas, Quidam, P. K., J. H., Q., Dr KPk, Pečorin, A. D. Laš, Jan Braun, J. Řapík.

F. X. Šalda je vedoucí osobností literární generace devadesátých let. Jeho kritické dílo ztělesňuje v české literatuře nové pojetí kritiky, chápané jako samostatná tvorba rovnocenná ostatní umělecké činnosti a zároveň schopná závazného, společensky odpovědného soudu nad uměním i celým národním životem. Celým Š. dílem prochází neustálá snaha vyrovnat protiklad mezi osobně prožitým, subjektivním základem kritického soudu a mezi jeho obecně platným poznávacím dosahem. K tomu sloužily Š. i podněty dobových proudů tzv. vědecké kritiky, které proti impresionisticky laděnému zachycování dojmů z díla usilovaly postihnout objektivní zákonitosti uměleckých jevů na podkladě odborných uměnovědných pojmů (Taine, Hennequin, Guyau). Š. přístup k otázkám umění a společnosti byl určen situací tvůrčí inteligence z konce století, jež v odporu proti vyžívajícím se formám života národní společnosti utíkala k ideálu nezávislého, mravně opravdového individua, negujícího svou tvorbou dosavadní ideologické projevy spjaté s buržoazií. Š. toto stanovisko nikdy neopustil: nejvyšší hodnotou umění mu vždy zůstala hloubka a opravdovost prožitku tvořivého jedince, spojená přitom se schopností přetvářet rozpory skutečnosti v svět zákona a vnitřního řádu (*Boje o zítřek, Duše a dílo*). Individualistické východisko v pojetí umělecké tvorby nevylučovalo u Š. zřetel ke společenské funkci umění: formulovalo se už v devadesátých letech zejména v požadavku životnosti, chápaném jako schopnost umění pravdivě vyjadřovat život a zároveň zasahovat jako aktivní síla do skutečnosti. I přes svou obecnost umožňovala Š. tato představa poznat, které z uměleckých tendencí jsou schopny stát se tvořivými silami v společenském boji: tak se Š. neomezil na úlohu generačního kritika, probojovávajícího ranou tvorbu Sovovu, Macharovu, Březinovu, Neumannovu, Tomanovu a dalších, ale dokázal se orientovat v literární situaci ještě mnohem později: po r. 1918 např. bezpečně rozeznal síly, které v nové literatuře směřovaly k překonání individualistické omezenosti a k vytvoření nové sociability umění. Proto uvítal nejen nástup proletářské literatury, spjatý zejména s tvůrčím činem Wolkrovým, ale s porozuměním vykládal i nástup básnických tendencí projevujících se v poetismu jako další stupeň ve vývoji revoluční literatury (*O nejmladší poezii české*). Š. znamená v české kultuře od devadesátých let až po sám sklonek buržoazní republiky velkou, důsledně demokratickou osobnost, ovlivňující svou autoritou celý kulturní život; v jeho kritických vystoupeních se spojuje věrnost velkým humanistickým idejím s důsledným uplatňováním požadavku ryzích uměleckých hodnot, vedoucím českou literatu-

ru z provinciálního omezení k pokrokově pojaté světovosti. — Š. literární tvorba se po celý život pohybuje uvnitř polarity kritik — básník: umělecká složka jeho tvůrčí osobnosti je stálým předpokladem jeho kritického postoje. Šalda debutoval v osmdesátých letech verši psanými v duchu pozdního parnasismu. Sám jeho druhý. tj. kritický debut (studie Syntetism v novém umění) stál v těsné souvislosti s vlastní beletristikou: podnět k ní dala obrana impresionistické metody zobrazení v próze, jak se ji Š. pokusil realizovat povídkou *Analýza*. Po údobí devadesátých let, v němž Š. vědomě rezignoval na uměleckou tvorbu a chápal kritický soud jako nejadekvátnější výraz své osobnosti, se v prvním desetiletí 20. století vrátil k beletrii; od té doby jsou verše, próza a později drama stálým doprovodem jeho kritické činnosti. Š. lyrika, která vzniká jako eruptivní, bezprostřední básnická konkretizace životních zážitků, stojí mimo dobové literární směry; její silně individuální výraz podává zkratkovité záznamy meditace o tragice lidského bytí a zápasu s osudem. V próze, pro niž je, nehledě na jediný filosofující román o podstatě tvůrčí osobnosti *(Loutky i dělníci boží)*, příznačná rozsahem nevelká povídka, vyšel od kresby dusné atmosféry a dramaticky vypjatých situací, jíž ztělesnil pojetí života jako prudké síly, nemilosrdně strhující člověka k propastem bytí a k zániku *(Život ironický a jiné povídky)*; jeho pozdější povídky, zachycující zkratkovitě jedinečné životní okamžiky a dramatické zvraty lidského osudu, jsou zřetelně ovlivněny novoklasicistní úsporností a kultivovanou prostotou stylu *(Dřevoryty staré i nové)*. Nejvýznamnější oblastí Š. beletristické tvorby se však staly jeho divadelní hry, které vznikaly po první světové válce jako osobitá odpověď na dramatickou podstatu revolučně zjitřené doby; svými třemi dramaty zaujal Š. výrazný podíl v diferenciaci dramatické produkce dvacátých let: od symbolizujícího básnického dramatu o spáse jedince v revolučním kolektivu *(Zástupové)* došel k optimistické komedii o životaschopnosti lidových typů *(Dítě)*, blízké nové sdělnosti proletářské literatury; jeho třetí hra *(Tažení proti smrti)* se svou groteskní komikou, výsměchem akademismu i oslavou nekonečné lidské tvořivosti zase podílí na dramatické obrodě v souvislosti s tendencemi poetistického divadla.

BIBLIOGRAFIE

Boje o zítřek (Ee 1905), Moderní literatura česká (přednáška, 1. a 2. přehlédnuté vyd. 1909), Život ironický a jiné povídky (1912), Duše a dílo (Ee 1913, 2. oprav. vyd. 1918), Umění a náboženství (přednáška, 1914), Génius Shakespearův a jeho tvorba (přednáška, 1916), Loutky i dělníci boží (R 1917), In memoriam R. Svobodové (E 1920), Strom bolesti (Bb 1920), Zástupové (D 1921, prem. 1932), Básnická osobnost Dantova (E 1921), Dítě (D 1923, i prem.), Antonín Sova (E 1924), Tažení proti smrti (D 1926, i prem.), Těm, kdož neumějí čísti (polemická brožura, 1926), O tzv. nesmrtelnosti díla básnického (E 1928), O nejmladší poezii české (1928), Šaldův zápisník (9 sv., 1928—37), J. A. Rimbaud, božský rošťák (1930), Dřevoryty staré i nové (Pp 1935), Mácha snivec i buřič (E 1936). — Překlady: Emile Hennequin, Studie vědecké kritiky. Spisovatelé ve Francii zdomácnělí (1896); John Ruskin, Sézam a lilie (1901); Charles Morice, O moderních podmínkách krásy (s M. Majerovou, 1909). V Zápisníku uveřejňoval překlady veršů Andrého Chéniera. — Posmrtně: O naší moderní kultuře divadelně dramatické (E 1937), Nova et vetera (Bb 1938), Hájemství zraku (Ee 1940), Analýza (P 1947), Ze vzpomínek na dětství (1947). — Výbory: Výbor z kritické prózy (1939), O umění (1955, usp. L. Lantová). — Korespondence s O. Březinou (1939), se Z. Braunerovou (1939), s M. Martenem (1941), s F. Chudobou (1945), J. Horovi (1947), J. Pojarovi (1947). — Spisy F. X. Š. v l. 1912—17 v Unii (5 sv.), Dílo F. X. Š. v l. 1925—41 v Aventinu a v Melantrichu (13 sv.). Soubor díla F. X. Š. od r. 1947 za red. J. Mukařovského a F. Vodičky v Melantrichu a (od r. 1950) v Čs. spisovateli; toto vydání zahrnulo i všechny Š. kritické projevy. — Bibliografie: J. Pistorius, Bibliografie díla F. X. Š. (1948), a doplňky E. Macka ve sborníku Čes. bibliografie I (1959).

LITERATURA

F. X. Š. k padesátinám (1918); F. X. Šaldovi (1932); O. Fischer: Šaldovo češství (1936) a ve Slovu o kritice (1947); F. Götz: F. X. Š. (1937); Z. Nejedlý: F. X. Š. (1937) a v kn. Z čes. kultury (1951); Na paměť F. X. Š. (1938); L. Svoboda: Tři studie o F. X. Š. (1941, přeprac. 1947 jako Studie o F. X. Š.); F. X. Š., O významu a osobnosti největšího čes. kritika (1947); J. B. Svrček: F. X. Šaldy boje a zápasy o výtvarné umění (1947). F. Vodička, R. Havel, K. Dvořák, E. Macek, O. Králík, L. Lantová, Z. Trochová a J. Čermák v doslovech k jednotlivým svazkům Souboru díla F. X. Š. (od r. 1947); J. Fučík ve Statích o literatuře (1951); J. Vodák v kn. Cestou (1946); B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962); F. Chudoba v dosl. k Listům o poezii a kritice (1945); J. Honzl v Divadelních a lit. podobiznách

(1959); J. Mukařovský v Kapitolách z čes. poetiky I (1948) a v Otázkách div. a filmu (1946–47); F. Vodička v dosl. k výboru O umění (1951) a v SaS 1947–48 (o básních); A. Matuška v dosl. k výboru Magický básník K. H. Mácha (1958) a v knihách Pro a proti (1959) a Medailóny (1960); F. Buriánek v Acta Univ. Carolinae, Philologica 3, Slavica Pragensia III (1961) a v ČLit 1962. V. Černý v KM 1947 a v SlP 1957; O. Králík v SaS 1947 až 1948; J. Patočka v ND 1947–48; J. Träger v Kytici 1948 (o jeho vztahu k divadlu); Z. Pešat v Nové mysli 1956; F. Černý v ČLit 1957 (o dramatech); J. Cigánek v NŽ 1958; jub. číslo Kmene 1926–27, úmrtní čís. Tvorby 1937 a jub. číslo SlP 1957. *ll*

František Ferdinand Šamberk

(vl. jm. František Xaver Schamberger)

21. 4. 1838 Praha

25. 12. 1904 Praha

Působil nejprve jako ochotník Švestkova divadla na Starém Městě, r. 1854 vystoupil na české scéně Stavovského divadla. Po neúspěchu odešel k venkovské společnosti Zöllnerově, vedené J. K. Tylem. Hrál i na stálých scénách německých (Innsbruck, Teplice, Pešť, Olomouc, Berlín, později i Královec). R. 1859 se vrátil do Stavovského divadla, odkud přešel do Prozatímního a zažil tu vrcholná léta své herecké slávy. Na odpočinek odešel jako člen Národního divadla r. 1901. Původně tragéd a milovník, přesedlal velmi brzy na herectví komické. Vnějším popudem k tomu byl repertoár předměstských arén Šamberk byl oblíbencem Arény na hradbách (pobočné letní scény Prozatímního divadla) jako herec i dramatik. Ve svých fraškách a komediích se zčásti držel vzoru svého učitele J. K. Tyla → (volbou postav, tematikou), ale byl ovlivněn i moderní konverzační komedií francouzskou (smělými kombinacemi situací, překvapivými dějovými zvraty apod.). Jeho hry vznikaly překotně, často jako reakce na soudobé události politické, kulturní a společenské (*Boucharon, Sedmašedesátníci, 6. červenec, Éra Kubánkova*), často také pro benefice přátel (*Jedenácté přikázání, Palackého třída č. 27*). Měly proto převážně ráz libreta, na němž herec (především autor sám) rozvinul teprve improvizaci, a jejich formálním i myšlenkovým dovršením býval velmi často kuplet, obměňovaný vždy podle nejnovějších událostí. V nejlepších hrách (*Blázinec v prvním poschodí, Palackého třída č. 27, Éra Kubánkova*) zachytil Š. zdařile atmosféru staré Prahy i ovzduší českého maloměsta (*Jedenácté přikázání*). Všímal si zvláště vrstev lidových a maloburžoazních a stíhal výsměchem jejich slabosti. Sám však podlehl sentimentalitě v obou svých hrách vážných: *Josef Kajetán Tyl* a *Karel Havlíček Borovský*.

BIBLIOGRAFIE

(vesměs divadelní hry): Boucharon (1866, i prem.), Jen žádný sněm (1866, i prem.), Blázinec v prvním poschodí (1868, prem. 1867), Já mám příjem (1869, prem. 1867), Hrůzostrašná noc (1870, i prem.), Sedmašedesátníci (1871, prem. 1870), Svatojánská pouť (1872, prem. 1868), Svůj k svému aneb Svatební večer bez nevěsty (1873, prem. 1872), Osudná kola aneb Americký souboj (1873, i prem.), Pešť v Praze aneb Vzhůru do Uher! (1874, i prem.), Potrhlý švec (1879, prem. 1878), Rodinná vojna (1882, prem. 1880), Jedenácté přikázání (1882, prem. 1881), Josef Kajetán Tyl (1882, i prem.), Podskalák (1882, i prem.), Palackého třída č. 27 (1884, i prem.), Divadelní vlak (1884), Karel Havlíček Borovský (1884), Éra Kubánkova (1886, i prem.), Ravuggiollo, loupežník z Apenin (1889, i prem.), Kulatý svět (1889), Břinkalovy trampoty (1890, i prem.), Výlet pana Broučka na výstavu (1893, prem. 1894). – Divadelní hry F. F. Š. u Pospíšila v l. 1895–1909 (12 sv.); zde 6. červenec (D 1905, prem. 1869).

LITERATURA

G. Toužil: Paměti F. F. Š. a hrst vzpomínek (1906). L. Novák v kn. Stará garda Nár. divadla (1937); K. Engelmüller ve sborníku Čes. umění dramatické I (1941); J. Vodák v kn. Cestou (1946). F. A. Šubert v Osvětě 1905; B. Hlaváč v Dnešku 1930–31. *lk*

Václav Šašek z Bířkova

Panoš, který ve službách družiny pana Lva z Rožmitála, švagra krále Jiřího z Poděbrad, vykonal a vypsal její propagační cestu do západních zemí v l. 1465 až 1467. Cestopis se nám však dochoval pouze v latinském překladu vydaném 1577 olomouckým biskupem Stanislavem Pavlovským pod titulem *Commentarius brevis et iucundus itineris atque peregrinationis* ... (Krátké a utěšené popsání cesty a putování). Ve srovnání s deníkovými zápisky panoše Jaroslava, zachycujícími

podobnou diplomatickou cestu podniknutou rovněž ve službách krále Jiřího, jde v Šaškově cestopisu již o dílo literární, a ve srovnání s cestopisy ještě středověkými, plnými fantastických smyšlenek (např. tzv. Mandevillův cestopis →), je patrné, jak v Jiřího době zesiloval zájem o životní realitu. Š. dovedl bystře pozorovat a svěže i poutavě zachytit mnoho dojmů z cesty, především ze života rytířského. Líčí úspěchy české družiny u burgundského dvora a její mnohá dobrodružství. Vyprávění prokládá i veselými příběhy. Jako křesťan věnuje Š. pozornost náboženskému životu v cizích zemích, ale stejně bystře si všímá i národohospodářství, kultury, veřejného zřízení atd. Jeho spis obsahuje mnoho cenného materiálu a až do Příhod Vratislava z Mitrovic → byl nejvšestrannějším českým cestopisem. Stal se podkladem pro Jiráskovu knihu Z Čech až na konec světa.

EDICE A LITERATURA

Ve službách Jiříka krále, vyd. R. Urbánek (1940); V. Š. z B., Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa, přel. B. Mathesius (1951, s úv. F. Svejkovského); Commentarius brevis et iucundus itineris atque peregrinationis . . ., vyd. K. Hrdina (1951). *zt*

Prokop Šedivý

4. 7. 1764 Praha
před r. 1810

Studoval na pražském piaristickém gymnasiu a rok na filosofické fakultě, pak se věnoval jen divadlu jako herec (na jevišti Boudy) a dramatický spisovatel. R. 1802 opustil Prahu a živil se jako kočovný předvaděč obrázků optickým přístrojem.

Z básnických pokusů otiskl kromě drobných básní rozsáhlý baladický příběh *Ukrutný myslivec* (v Puchmajerově → Sebrání 1, 1795), založený na Bürgerově básni Der wilde Jäger. Věnoval se také próze, z níž má význam jen na Hájkově → Kronice založená rytířská povídka *České Amazonky aneb Děvčí boj v Čechách pod správou rekyně Vlasty* (s důležitou Krameriovou → předmluvou). Jiné prozaické práce Š. jsou vlastně jen překlady nebo adaptacemi většinou německých předloh (Spiess, Pabst, Wächter aj.). Vlastní význam Š. je v četných hrách, především ve dvou původních pražských lokálních fraškách *Masné krámy aneb Sázení do loterie* a *Pražští sládci aneb Kubíček dostane za vyučenou*. Obě hry jsou v podstatě nedramatické a bez dějových zápletek, vynikají zato věrným obrazem lidového života a jazykově svérázným dialogem. Š. úvahy o mravních a kulturních úkolech divadla jsou pouhou parafrází stati Friedricha Schillera.

BIBLIOGRAFIE

České Amazonky aneb Děvčí boj v Čechách pod správou rekyně Vlasty (P 1792). Mnislav a Světivína aneb Příběhové prvních obyvatelův okořského zámku (P 1794), Masné krámy aneb Sázení do loterie (D 1796, i prem.), Živé hodiny (D 1796, i prem.), Noční můra aneb Zamilovaná strašidla (D podle něm., 1796), Pražští sládci aneb Kubíček dostane za vyučenou (D 1819, prem. 1795). Přeložil nebo upravil asi 20 her, většinou známých jen podle titulů. V rkp zůstal zkrácený překlad prózou Král Lír a jeho nevděčné dcery od W. Shakespeara. Z překladů: Maran a Onyra. Amerikánský příběh . . . (1791), Ch. H. Spiess, Zazděná slečna . . (1794), Krásná Olivie aneb Strašidlo v bílé věži . . . (1798). Z prací odborných: Krátké pojednání o užitku, kterýž ustavičně stojící a dobře spořádané divadlo způsobiti může (1793, je to parafráze Schillerovy stati Die Schaubühne als eine moralische Anstalt betrachtet z r. 1787).

LITERATURA

P. Eisner: F. Schiller, P. Šedivý, O mravním poslání divadla (1955), J. Sajíc v kn. České umění dramatické I (1941), B. V. Spiess ve Světozoru 1877 a v Květech 1901 (2. pololetí, o povídkách), F. A. Šubert v Osvětě 1899 (o dramatech); J. Máchal v Obzoru uměleckém a lit. 1900; F. Spina v Archiv für slavische Philologie 1907 a J. L. Seifert v LF 1912 o jeho pracích o divadle. *mh*

Alois Vojtěch Šembera

21. 3. 1807 Vysoké Mýto
23. 3. 1882 Vídeň

Gymnasium studoval v Litomyšli (1819 až 1826), v Praze (1826—30) filosofii a práva, ale také filologii a historii. V Litomyšli naň působil jako učitel prof. Bonifác Buzek a ze spolužáků F. M. Klácel, v Praze J. Nejedlý, V. Hanka, F. Palacký, F. L. Čelakovský a J. J. Langer. Po studiích se stal úředníkem brněnského magistrátu, v l. 1839—49 působil na

stavovské akademii v Olomouci a Brně, od r. 1850 byl profesorem české řeči a literatury na universitě ve Vídni. — Literárně vystoupil pod pseud. Mudromil Mýtský v Jindy a nyní (1829) epigramy a drobnými básničkami; další epigramy otiskl v Časopise Českého muzea (1829), kam přispíval kulturně historickými příspěvky (do r. 1878). Psal též do Čechoslava, Květů, České včely, Poutníka a Týdeníku. Drobné příspěvky zasílal i do Rodinné kroniky, příspěvky z dějin moravských otiskoval v Časopise Matice moravské a v Památkách archeologických, vydal Mistra Jana Husi Ortografii českou (1857). S F. M. Klácelem redigoval Moravské noviny (1848—49), pro lid vydával kalendář Posel z Moravy (1837—48), Rozumný rolník (1837—43); organizoval divadelní představení, zakládal knihovny, k podpoře českého kulturního života na Moravě založil Matičku moravskou a Jednotu moravskou. Jeho domácnost byla významným kulturním střediskem. Literární činnost Šemberova byla spjata s jeho povoláním i s aktuálními buditelskými potřebami tehdejší společnosti. Jako historik se zajímal především o dějiny Moravy, jejích rodů *(Historie pánů z Bozkovic)* a měst *(Paměti a znamenitosti města Olomouce)*, podléhaje v pracích o jejím dávnověku *(Západní Slované v pravěku)* kollárovským fantaziím (jeho práce o vpádu Mongolů podnítila na Moravě mnohaletý kult Hostýna). I jako filolog se zajímal o dějiny české řeči na Moravě; dodnes jsou cenné jeho práce dialektologické, při nichž mu materiál sbírali četní spolupracovníci (i B. Němcová →). Méně významné jsou jeho práce literárněhistorické, související se Š. povoláním učitelským. Ani v největší práci, *Dějiny řeči a literatury československé*, nepokročil v metodě nad své předchůdce (J. Jungmanna →); byly to spíš dějiny jazyka a vzdělanosti. Závažný byl však jeho zásah do bojů o pravost Rukopisů; rozebral Libušin soud i Královédvorský rukopis a označil je za podvrh V. Hanky → a J. Lindy →; tím proti sobě obrátil značnou část národní společnosti.

BIBLIOGRAFIE

Historie pánů z Bozkovic a hradu Bozkova v Moravě (1836), Básně bez dvou konsonantů pospolu (Bb 1840), Krátké poučení o včelařství (1840), Böhmische Rechtsschreibung (1841), Vpád Mongolů do Moravy (1841), Vysoké Mýto, královské věnné město v Čechách (1845), O rovnosti jazyka českého a německého v Moravě (1848), Dějiny řeči a literatury československé (1858—68, 3 sv.), Paměti a znamenitosti města Olomouce (1861), Mapa moravská (1863), Základové dialektologie československé (1864), Základní zákonové státní Král. českého (1864), Západní Slované v pravěku (1868), Obyvatelstvo české a německé na Moravě (1873), Libušin soud, domnělá nejstarší památka řeči české, jest podvržen (1879), Kdo sepsal Královdvorský rukopis r. 1817 (1880), Die Königinhofer Handschrift als eine Fälschung nachgewiesen (1882) aj. — Bibliografie v monografii Škorpilově (1946).

LITERATURA

Almanach na oslavu 70. narozenin A. V. Š. (Vídeň 1877); J. Bartocha: A. V. Š. (1907); E. Škorpil: A. V. Š. (1946, s bibliografií a literaturou); Vysoké Mýto památce A. V. Š. (1957). M. Hýsek v kn. Literární Morava (1911); Z. Nejedlý v kn. T. G. Masaryk I (1931) a Litomyšl I (1954). *jm*

Karel Šiktanc

10. 7. 1928 Hřebeč u Kladna

Studoval na učitelském ústavě a na pedagogické fakultě (1947—50) v Praze. Pracoval nejdříve v deníku Mladá fronta, v l. 1950—60 v mládežnickém a armádním vysílání pražského rozhlasu. Je šéfredaktorem nakladatelství Mladá fronta. Š. byl v l. 1955—59 členem redakční rady časopisu Květen a spoluredigoval některé publikace vyšlé z jeho okruhu (Almanach Květen, 1957, Hlubší než smrt, 1958). Vedle poezie píše Š. reportáže (zpravidla společně s J. Šotolou →). Od r. 1949 příspěvky nejvíce v Květnu, Kultuře, Kulturní tvorbě a Literárních novinách, dále v Rudém právu, Mladé frontě aj.

Po dvou mladistvých sbírkách, v nichž obraz života je v duchu tehdejšího poetického průměru idylický a myšlenkově nenáročný, nastoupil Š. samostatný vývoj sbírkou *Vlnobití*: tam poprvé reagoval na poznání konfliktů socialistické společnosti. Š. lyrika dozrála ve sbírce *Žízeň*, která vznikla v době společného vystoupení generace; důvěra v sílu prostých lidí se tu prostupuje s ironickým vztahem k jejich zpozdilostem. Nejdůležitějším rysem Š. slohu je

předmětnost, práce s přesně odpozorovaným a vybraným detailem. Toto objektivní zaměření přivedlo Š. k epice, postihující historické dění v jeho důsledcích pro myšlenkový profil Š. generace, pro její vnitřní, věcné sepětí se socialistickou revolucí. Základní zážitky generace vidí Š. spojeny s prudkým prožitkem válečného násilí a vzdoru proti němu (na osobních vzpomínkách založený obraz zničených Lidic v *Heinovských nocích*), jednak s revolučními událostmi Února *(Patetická)*. Ve sbírce *Nebožka smrt* Š. analyzuje lidské životy a situace, aby v úporné životnosti svých hrdinů odhalil pozitivní hodnoty nejzávažnější, schopné překonat tragédii individuálního zániku; naléhavost příběhů jednou reálných, jednou stylizovaných až do symbolu je (spolu s ostrou názorností motivů) tentokrát nesena i výrazně propracovanou zvukovou stránkou promluvy (eufonie, rytmus).

BIBLIOGRAFIE

Tobě, živote! (Bb 1951), Pochodeň jara (Bb 1954), Vlnobití (Bb 1956), Žízeň (Bb 1959), Heinovské noci (Bb 1960), Patetická (B 1961), Pohádky chudé na řádky (Bb pro děti, 1962), Raci a racci (Rp 1962, s J. Šotolou), Nebožka smrt (Bb 1963). Z překladů: Boris Sluckij, Co nezapomenu (1958, s J. Šotolou), Jevgenij Jevtušenko, Zelené víno (1960).

LITERATURA

M. Červenka v Plameni 1960 (o Heinovských nocích) a 1962 (o Patetické). *mč*

Matěj Anastazia Šimáček

5. 2. 1860 Praha
12. 2. 1913 Praha

Studoval v Praze na české reálce a na technice chemii (1878—81). Po absolutoriu se stal cukrovarským adjunktem a působil v l. 1881—84 ve venkovských cukrovarech (hlavně v Dymokurách). Na přání strýce, nakladatele F. Šimáčka, zanechal r. 1884 povolání a stal se redaktorem časopisu Světozor, který řídil až do jeho zániku (1899). Od r. 1900 až do smrti byl vedoucím redaktorem Zvonu a stálým činoherním referentem Národní politiky. — Beletristické prvotiny začal tisknout v České včele (1878), publicistickou dráhu zahájil divadelními referáty ve Světozoru, který se pak stal jeho hlavní literární tribunou; později tiskl v Květech, Zvonu, Národní politice. U knihy Ze zápisků phil. stud. Filipa Kořínka užil pseud. Martin Havel.

Verši o těžkém údělu dělníků, jimiž vstoupil do literatury, hledal Šimáček nové poetické hodnoty v „temných stránkách" života vykořisťovaného lidu. Snaha poukazovat na strastiplný osud proletariátu ho vedla v osmdesátých letech od poezie k próze *(Z opuštěných míst)*, v níž mohl bezprostředněji dospět k dokumentárnímu líčení bídy a nelidských pracovních podmínek dělnictva. Obžalobný ráz Š. obrazů z cukrovarského prostředí, který vyvolával odpor soudobého měšťáckého publika (např. při uvedení dramatu *Svět malých lidí* na Národním divadle), však od počátku oslabovala sentimentalita a zkreslovalo maloměšťácké pojetí sociální otázky, hledající „nápravu" v mravnějším životě a v upevnění dělnické rodiny. Od počátku devadesátých let se Š. pokoušel umělecky ztvárnit proměny české měšťanské společnosti. V prvních pracích tohoto typu (zejm. *Ze zápisků phil. stud. Filipa Kořínka*) dokázal postoupit od popisného detailu, žánrovosti, od sugestivního podání lokálního koloritu stejně jako od přejímání některých naturalistických tezí (teorie dědičnosti) k prohloubenějšímu obrazu vnitřního rozštěpování českého měšťanstva a k pravdivému zachycení těch rysů společenské morálky, které je provázely. V pozdějších románech a dramatech vedlo však už vyjádření pocitů životní nejistoty a zklamání chudnoucího maloměšťáctva do slepé uličky: Š. je maskuje buď strojenou a plytkou psychologickou problematikou „hledajících inteligentů" z konce století, nebo se jim pokouší čelit oslavou opatrnické morálky *(Světla minulosti)*. Postoj určený mentalitou tísněného maloměšťáka vedl Š. v průběhu devadesátých let nutně k stále konzervativnějším uměleckým i společenským hlediskům: podílel se na obraně lumírovského epigonství, na bojích proti Moderně a proti kritice devadesátých let i na politických akcích mladočeské strany. Trvalý význam si však uchovává první desítiletí jeho redaktorské činnosti ve Světozoru,

při níž věnoval pozornost snahám o literární realismus a zároveň prosazoval mladého Machara, Sovu, Šlejhara aj.

BIBLIOGRAFIE

Z kroniky chudých (Bb 1885), Pomluva (D 1886, prem. 1885), Bez boje (D 1887), Z opuštěných míst (Pp 1887), U řezaček (P 1888), V bludišti lásky (Bb 1889), Bratři (R 1889), Svět malých lidí (D 1890, i prem.), Otec (R 1891), Štěstí (R 1891), Ze zápisků phil. stud. Filipa Kořínka (P 1893–97, pseud. Martin Havel), Dvojí láska (R 1894), Duše továrny (R 1894), Jiný vzduch (D 1894, i prem.), Na záletech (Bb 1896), První služka (P 1898), V novém životě (R 1898), Světla minulosti (R 1901), Ztracení (D 1902, i prem.), Lačná srdce (R 1904), Chci žít! (R 1908), Hrobu a životu (Bb 1908), Poslední scéna (D 1908, prem. 1907), Maxínkův strýc herec (R 1910), Vzpomínky literární, divadelní a jiné (1911). Sebrané spisy M. A. Š. v Unii v l. 1908–24 (24 sv.).

LITERATURA

L. Páleníček: M. A. Š. jako div. referent a kritik Světozora (1930). V. Dresler v dosl. k vzpomínkám literárním, divadelním a jiným I (1911); F. X. Šalda v KP 2 (1950, o Jiném vzduchu), v KP 3 (1950, o Chamradině, 4. sv. Ze zápisníků) a v KP 9 (1956); K. V. Rais v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1914) a v kn. Ze vzpomínek III (1930); J. S. Machar v kn. Zapomínaní a zapomenutí (1929); J. Vodák v předml. ke kn. Maxínkův strýc herec (1940); A. Kellnerová v dosl. ke kn. Ze zápisků phil. stud. Filipa Kořínka I (1949); M. Nosek v dosl. k II. sv. (1959). D. Stříbrný v ČMF 1911 (Český epik darwinismu), v LF 1911 (o dramatech) a v Osvětě 1912 (o Zápiscích) a 1914. *mn*

František Šimeček

22. 3. 1842 Mlýny u Soběslavi
25. 9. 1877 Praha

Syn rolníka, gymnasium studoval v Jindřichově Hradci, teologii po vstupu do kláštera v Praze. R. 1869 z kláštera vystoupil a rok se těžce protloukal bez zaměstnání. Na doporučení J. Nerudy byl přijat do redakce Národních listů (1870), kde řídil rubriku Ze soudní síně. Vedle toho přispíval do almanachu Ruch (1868), do Almanachu českého studentstva, Hálkových Květů, Světozoru, Obrazů života, do táborských časopisů Tábor a Lužičan a do klatovského Šumavana. Zemřel na souchotiny.

Šimeček představoval mezi začínajícími ruchovci osobitý básnický talent. Jeho lyrika a drobná epika, prostou formou navazující na lidovou píseň i na poezii Hálkovu → a Nerudovu →, zpočátku zrcadlila osobní zkušenost bídy, nemoci, milostného zklamání. Později se inspirovala sociálními problémy soudobého života a pokoušela se vyslovit tragiku a hořkost osudu pracujícího člověka, trpkost jeho pohledu na život, živelnou nenávist k panstvu (báseň Lůza z r. 1871, podnícená Pařížskou komunou). Po R. Mayerovi → a V. Šolcovi → uvádí i Š. do české poezie svět proletářské bídy a postavu dělníka. — V novinářské soudničce, z níž vytvořil svébytný beletristicko-publicistický žánr, soustředil se Š. k vykreslení lidských osudů a s ostrým smyslem pro sociální nespravedlnost ukazoval tragické soudní případy jako důsledek společenských poměrů.

BIBLIOGRAFIE

Dejte mi v ruku břitký meč! (výbor z veršů, 1954, usp. F. Bafha). — Bibliografie u článku L. Quise v Květech 1898.

LITERATURA

J. Neruda v Literatuře II (1961); F. Bafha v dosl. k výboru Dejte mi v ruku břitký meč! (1954). O. Mokrý v Osvětě 1877, J. V. Sládek v Lumíru 1877; L. Quis v Květech 1898 (s bibliografií); F. Benhart v NŽ 1952. *hh*

Josef Šír

7. 1. 1859 Horní Branná u Vrchlabí
8. 5. 1920 Příchovice u Vysokého nad Jizerou

Vystudoval reálku a učitelský ústav v Jičíně (1879) a působil pak na obecných školách v Roztokách, Staré Vsi, Poniklé, Benecku, naposledy jako řídící učitel v Horních Štěpanicích a Příchovicích.

Svým literárním dílem, v němž převládá drobná povídka, zachytil Šír sociální a národnostní útisk lidu na Jičínsku a Novopacku před první světovou válkou v době postupné mechanizace domáckého průmyslu. V řadě obrázků a črt vylíčil každodenní dřinu tkalců, dřevařů, sklářů, korálkářů, jejich zoufalý boj s vykořisťovateli o nejzákladnější životní potřeby i bídu jejich dětí; podal i svérázný obraz dědin

v době sociálního přerodu s jejich typickými postavami samorostlých filosofů, vykladačů bible a lidových politiků. Příznačným rysem řady Š. próz je vztah k dětem *(Z hor)*, vtip a jiskřivý humor *(Jak jsem slyšel andělíčky zpívat, Mezi černochy)*. Skutečnost nevidí Š. ve svých prózách třídně (s výjimkou *Tkalců*), ani jim nedává tragické vyznění, nýbrž zdůrazňuje spíše ryzost charakterů jednotlivých hrdinů a solidaritu chudých jako nejúčinnější pomoc v strádání. Svým soucitným porozuměním pro hmotné starosti horalů je Š. blízký Raisovi →, zájmem o jejich myšlenkový svět připomíná T. Novákovou → a A. Staška →.

BIBLIOGRAFIE

Horské prameny (Pp 1904), Robotou života (Pp 1905, 2. vyd. ve spisech pod názvem V mlhách, 1936), Krkonošské povídky (1908), Krkonošské humoresky a rozmarné obrázky (1910), Msta (R 1911), Pašerák a jiné obrazy z hor (1913), Z hor (P pro děti, 1913), Muka lásky (Pp 1918), Štvanice (Pp 1919), – Sebrané spisy v l. 1932–45, 10 sv.; zde poprvé Tkalci (R 1933), Spiritisté (P 1933) aj. *vv*

Vlastimil Školaudy

28. 9. 1920 Jindřichův Hradec

Od r. 1929 žije v Praze, kde také vystudoval reálné gymnasium (1939). Po osvobození pracoval jako redaktor Rudého práva, od r. 1949 jako člen operního sboru Národního divadla. — První básně otiskl r. 1938 v Mladé kultuře, kterou později také spoluredigoval. Po r. 1945 příspěvky hlavně v Rudém právu, Tvorbě, Lidových novinách, Práci, Literárních novinách, Novém životě aj.

Školaudy je básník přímočarého, neproblematického vztahu ke skutečnosti. Už jeho počáteční lyrika je cele obrácena k vnějšímu světu smyslů, nepoznamenaly ji tragické pocity okupačního provizória *(Žáry)*. Š. poúnorové sbírky sdružuje vedle primitivního erotismu tónina manifestační radosti nad revolučními proměnami naší společnosti; proměňuje se pouze jejich tematické zaměření, jednou na dělnickou práci u strojů, jindy zase na boj za mír atd. Intimní ráz, daný vzpomínkami na domov, má knížka *U nás doma*, vycházející z představových okruhů i obrazivosti ryze tradiční.

BIBLIOGRAFIE

Žáry (Bb 1945), Píseň domova (Bb 1948), Dozrávající čas (Bb 1948), Hlas doby (Bb 1950), Ve jménu života (B 1953), Úsvit (Bb 1954), U nás doma (Bb 1956), Zářivý proud (Bb 1961). *jkn*

Josef Škvorecký

27. 9. 1924 Náchod

Maturoval r. 1943 na náchodském reálném gymnasiu, zbytek válečných let pracoval jako pomocný dělník. R. 1949 vystudoval na Karlově universitě angličtinu a filosofii (doktorát 1951). Učil v Polici nad Metují a v Hořicích v Podkrkonoší do r. 1951, kdy nastoupil vojenskou službu. V l. 1956–58 byl redaktorem Světové literatury, v l. 1953–55 a opět v l. 1959 až 1963 v anglo-americké redakci Státního nakladatelství krásné literatury. Nyní se věnuje výhradně literatuře. Kromě původní tvorby (verše, povídky, romány) překládá z anglo-americké literatury (Faulkner, Hemingway, S. Lewis, H. James atd.), píše předmluvy či doslovy k přeložené anglické a americké próze i teoretické a kritické stati (hlavně do Světové literatury). Spolupracuje také s rozhlasem a divadlem (Paravan) a věnuje se své hudební lásce, zasahující i do jeho literární tvorby, džezu (např. s L. Dorůžkou a L. Švábem napsal jevištní pásmo Opravdu blues, 1955).

Román *Zbabělci* (napsaný už r. 1949) zachycuje týden v českém maloměstě na samém konci druhé světové války. Š. v něm výsměšně odhaluje rozpory mezi patetickým, na odiv stavěným vlastenectvím a mezi zbaběle prospěchářským jednáním měšťáků; tento demaskující pohled je součástí širšího autorova záměru ukázat se střízlivou věcností a humorem skutečné pohnutky lidského jednání, zakrývané iluzemi a frázemi. V jazyce Zbabělců i většiny Š. povídek, vypravovaných zpravidla v 1. osobě (uveřejňovaných v Květnu, Hostu do domu, Plameni aj.), se na svou dobu v nezvyklé míře uplatnil hovorový jazyk a slang (zvláště v dialozích). Jazyk se tak stal přímým nástrojem zcivilňují-

cího pohledu a přispěl ke svěží konkrétnosti celkového obrazu. Novela *Legenda Emöke* je příběh intelektuála, kterého možnost opravdové lásky nedokázala vytrhnout z pohodlí a lhostejnosti dosavadního života; stylově je pod vlivem faulknerovských široce rozvíjených souvětí.

BIBLIOGRAFIE

Zbabělci (R 1958), Legenda Emöke (P 1963). – Z překladů: E. Hemingway, Sbohem, armádo! (1958); W. Faulkner, Báj (1961); S. Lewis, Babbitt (1962). *pb*

Josef K. Šlejhar

14. 10. 1864 Stará Paka
4. 9. 1914 Praha

Pocházel z písmácké rodiny, absolvoval reálku v Pardubicích (1881), studoval v Praze na technice chemii, ale nedokončil ji. Krátkou dobu pracoval jako úředník v cukrovaru, od r. 1895 hospodařil na vlastním statku v Dolní Kalné. Pro rodinné i finanční potíže zanechal hospodaření a od r. 1901 učil na obchodní škole nejprve v Hradci Králové, později v Kolíně a od r. 1907 v Praze. Své práce otiskoval v časopisech Čas, Lumír, Zvon, Zlatá Praha, Světozor, Rozhledy, Ruch, Moravskoslezská revue, Venkov, Národní listy aj.

Šlejhar spolu s V. Mrštíkem → patří k vůdčím prozaikům generace devadesátých let, která se sdružila v České moderně. Nejvýznamnější část jeho díla tvoří rané povídky z venkovského prostředí *(Dojmy z přírody a společnosti, Co život opomíjí, Zátiší)*, které začal otiskovat v osmdesátých letech. Projevuje se v nich rozpad tradiční koncepce světa, jak ji přinášela dosavadní literatura; Š. ji nahradil deterministickým, důsledně pesimistickým pohledem na lidskou společnost zmítanou pudy a vášněmi a vedoucí krutý, bezohledný boj o život. Š. hromadí obrazy lidského utrpení, bídy a zla, jež navíc podbarvuje svou životní filosofií, v níž zasazuje člověka do koloběhu přírodního dění a hledá často až mystický paralely mezi životem přírody a člověka. Řada jeho raných povídek se stala emocionálně účinným, kritickým obrazem života slabých a bědných a burcovala svědomí společnosti. Zvláště jedna z prvních prací, povídka *Kuře melancholik*, sledující paralelně osud umírajícího dítěte a dodělávajícího zvířete, získala mu pověst významného prozaika devadesátých let. Tíživou atmosféru Š. povídek ještě zesiluje jeho drsný jazyk vyznačující se složitou větnou skladbou, omezení dějové stránky ve prospěch reflexí a analýzy duševních stavů. Postupně, zvláště ve větších románových skladbách *(Temno, Peklo, Lípa, Vraždění)*, začal Š. soustavně chápat zlo jako tajemnou sílu nezávislou na lidské vůli a společenských podmínkách a jeho dílo hromaděním životních krutostí i mystických souvislostí ztrácí významnější umělecký účin.

BIBLIOGRAFIE

Kuře melancholik (P 1889), Florián Bílek, mlynář z Myšic (R 1894), Dojmy z přírody a společnosti (Pp 1894), Oba (P 1895), Co život opomíjí (Pp 1895), Zátiší (Pp 1898), V zášeří krbu (Pp 1899), Temno (Pp 1902), Peklo (R 1905), Od nás (Pp 1907), Povídka z výčepu (1908), Lípa (R 1908), Předtuchy (Pp 1909), Z chmurných obzorů (Pp 1910), Z krajského města (Pp 1910), Vraždění (R 1910), Z Prahy (Pp 1910), Rozvrat (P 1911), Maloměstská idyla (Pp 1911). – Sebrané spisy v Aventinu v l. 1929–31 (5 sv., usp. A. Grund).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 4 (1951, o Zátiší); V. Mrštík v kn. Pia desideria, Moje sny I (1902); J. Karásek ze Lvovic v kn. Impresionisté a ironikové (2. vyd. 1926); K. Sezima v kn. Podobizny a reliéfy (2. vyd. 1927); J. S. Machar v kn. Zapomenutí a zapomínání (1929). J. Kamper v Čes. revui 1900–1901; J. Machytka v LF 1937.

Helena Smahelová

14. 7. 1910 Řestoky u Chrudimě

Z Řestok se brzo přestěhovala s rodiči na Moravu (pobývala na různých místech u Olomouce), později do Bratislavy, kde začala studovat reálku. Od r. 1928 žila v Chrudimi a zde také nastoupila jako úřednice v nemocenské pojišťovně; v témž ústavu pracovala v l. 1937–43 v Praze. Poté se přestěhovala nejprve do Slatiňan, r. 1945 do Olomouce. Zde dokončila maturitou na reálném gymnasiu středoškolská studia (1945) a v r. 1952 promovala na filosofické fakultě Palackého university

(obor filosofie, psychologie). Od r. 1956 žije v Praze jako spisovatelka z povolání. — Přispívala drobnými pracemi zpočátku do sociálně demokratického tisku, později zejména do Lidových novin.
Základní znak tvorby H. Šmahelové, důraz na psychologickou analýzu lidského nitra, má už její prvotina *Sedmý den odpočívej*, J. Romainsem ovlivněné unanimistické pásmo příběhů obnažující vzdálenost mezi touhami a jejich ubohou realizací, i tradiční generační román *Pelantovi*. Plně se však tyto psychologizující tendence uplatnily v autorčiných pracích novelistických *(Cesta ze zármutku, Devět tisíc dnů)*. Š. se v nich soustřeďuje na obraz mezních životních situací, v nichž si člověk ověřuje svou osobní i společenskou platnost a nosnost dosavadních ideálů; závažnost tohoto záměru se jí však často rozplývá v triviálnosti jeho řešení. Z této řady poněkud vybočuje novela *Planá růže, růžička červená*, která několikerým výkladem téže události ukazuje, jak vzniká svézákonný svět lidové legendy. — Úspěšnější částí autorčina díla jsou její prózy pro dospívající dívky, které v polovině padesátých let přispěly u nás k obrodě tohoto žánru. Š. jimi navazuje na tradici danou Robinsonkou M. Majerové → a vede své čtenářky k samostatnosti, pracovitosti a k docenění jistoty domova.

BIBLIOGRAFIE

Sedmý den odpočívej (P 1940), Pelantovi (R 1944), Mládí na křídlech (P pro mládež, 1956), Veliké trápení (P pro mládež, 1958), Planá růže, růžička šípková (P 1958), Magda (P pro mládež, 1959), Dva týdny prázdnin (P pro mládež, 1960), Cesta ze zármutku (P 1961), Karlínská číslo 5 (P pro mládež, 1961), Devět tisíc dnů (P 1963), Jsem už velká dívka (P 1963).

LITERATURA

Z. K. Slabý v ZM 1962 (Poetičnost a dobrodružnost všedního dne). *mch*

Anna Šmejcová

25. 12. 1895 Praha

V mládí pracovala v Praze jako dělnice v tiskárně, později jako ošetřovatelka. Od r. 1928 žila v Ostroměři u Hořic. Za okupace byla vězněna v Hradci Králové a na Pankráci. Po osvobození pracovala znovu jako ošetřovatelka (1947—48), nyní žije v Sokolově. — Příspěvky v Malém čtenáři (zde poprvé), Rozsévačce, Rudém právu, Tvorbě, Pravdě (plzeňské), Novém životě aj.
Ve své románové trilogii zachycuje Šmejcová osudy několika dělnických rodin na rozhraní 19. a 20. století, za první světové války a v první polovině třicátých let. Navazuje na tradice lidového vypravěčství, neanalyzuje, spíše popisuje; znalost dělnického prostředí, schopnost charakterizovat postavy výrazně jazykem a osobní zkušenost, kterou vkládá do příběhů svých hrdinů, činí z jejích knih zajímavé a cenné svědectví.

BIBLIOGRAFIE

Lidé z Terebovky (R 1953), Vichřice (R 1955), Z těžkých dnů (R 1960). *hh*

Alois Vojtěch Šmilovský

(vl. jm. A. Schmillauer)
24. 1. 1837 Mladá Boleslav
20. 6. 1883 Litomyšl

Studoval gymnasium v Mladé Boleslavi (od r. 1847) a v Praze (1851—55); zde vystudoval i filosofickou fakultu (1860). Učil na gymnasiu v Klatovech (od roku 1860) a v Litomyšli (od r. 1873), kde se přátelsky stýkal s A. Jiráskem → a T. Novákovou →. Od r. 1877 působil jako školní inspektor na Litomyšlsku a Poličsku. — Většina Š. prací vyšla ve Vlčkově Osvětě (1874 Parnasie, 1875 Za ranních červánků, 1877 Starohorský filosof, 1880 Nebesa), jejíž koncepci „národní" a realistické literatury spoluvytvářela. Jinak přispíval do Obrazů života (zde 1859 první povídka Bětuška), do Humoristických listů, Jitřenky, Hudebních listů, Československé koledy, Pečírkova národního kalendáře, Květů (1871 Starý varhaník, 1872 Setník Dřevnický, 1880 Jehla), Matice lidu, Lumíra (1875 Krupař Kleofáš), Světozoru (1881 Procul negotiis) aj.
Těžiště Šmilovského tvorby je v povídkové próze, ač psal i básně a dramata. Byl vrstevníkem májovců, s nimiž vstoupil do literatury a s nimiž ho také spojovalo

umění drobnokresby současného života. Na rozdíl od nich hledal však společenský ideál nikoli v budoucnosti, nýbrž v patriarchální minulosti. Jeho povídky, zobrazující povětšině české malé město a vesnici sedmdesátých let, soustřeďují pozornost zejména na neblahé morální důsledky pronikajících kapitalistických vztahů, na lakotu a egoismus lidí. Š. v tom vidí úpadek starých dobrých českých mravů, které by chtěl postavit současnosti před oči jako vzor. Příznačný je pro něho celkový názorový konzervativismus, chvála klidného života bez otřesů a odmítání „romantismu", chápaného maloměšťácky jako projev výstředních, mravně nepevných jedinců *(Parnasie)*. — V nemnoha prózách se Š oprostil od žánrově popisného, skutečnost však přikrašlujícího zobrazení i od apriorně výchovné a moralizující tendence (zkoncentrována je v „mudroslovném" románu *Kmotr Rozumec*) a podařilo se mu pravdivě zpodobit rázovitý povrch maloměstského a vesnického prostředí své doby *(Jehla, Rozptýlené kapitoly)*. Jeho prózy vynikají svérázným jazykem, bohatým na přísloví a úsloví. Umělecky nejzdařilejší prací Š. je historická novela *Za ranních červánků*, kde epizodou ze života Dobrovského zachytil ovzduší počátků národního obrození a jeho dvojí proud, osvícenský a lidový, přičemž oslavil životaschopné síly skryté v národě.

BIBLIOGRAFIE

Kmotr Rozumec (R 1872). Básně (1874). Martin Oliva (R 1874). Na čerstvém vzduchu (R 1882, 2 sv.). – Krit. vyd. u Borského a Šulce v l. 1923–24 (11 sv. připr. J. Voborník). Dramata vydal F. Bačkovský pod názvem Pozůstalá dramata I–IV (1891–1905).

LITERATURA

A. Pražák: A. V. Š. (1911; 2. vyd. 1924). J. Voborník v 11. sv. Souboru spisů (1924); F. X. Šalda v ŠZáp 1932–33. Z. Nejedlý v kn. Litomyšl (1934, 2. vyd. 1954). J. Polák v dosl. ke kn. Za ranních červánků a j. pov. (1952); E. Petiška v předml. ke kn. Za ranních červánků (1953). *mř*

Karel Sudimír Šnajdr

14. 12. 1766 Hradec Králové
17. 5. 1835 Smidary

Po ukončení gymnasia v rodišti studoval klasickou filologii, estetiku a historii na filosofických fakultách v Praze, v Lipsku, v Halle aj. Asi od r. 1786 studoval v Praze práva a po absolvování působil zprvu jako soudní, později jako právní úředník na různých šlechtických panstvích východních Čech. V l. 1803–06 přednášel na pražské universitě estetiku a klasickou filologii. Přispíval zpočátku do německých časopisů (Libussa, Apollo, Hesperus), teprve později do českých, zejm. do Časopisu Českého muzea, Čechoslava, České včely, Dobroslava, Milina, Milozora.

V mládí psal Šnajdr jen německy, teprve od r. 1820 začal tento „vlastenecký konvertita" uveřejňovat časopisecky i básně české, zejména moralizující, reflexívní a epigramatické. Trvalejší význam má Š., baladik a obratný napodobitel lidových písní ovlivněných Čelakovským →, jako autor znárodnělých skladeb *Poustevník* (1822) a *Jan za chrta dán* (1823). Z nich první svou klášterní romantikou připomíná Eremitu a Svatého Ivana K. H. Máchy →, druhá poskytla látku Klicperovi → ke stejnojmenné hře a posloužila J. Heldovi ke zhudebnění (Šestero selských písní, 1846); obě pak žily dlouho jako oblíbené deklamovánky a zdomácněly jako písně kramářské.

BIBLIOGRAFIE

Poetische Versuche (1817). Okus v básnění českém (Sbírka první 1823, sbírka druhá 1830). — Básně (1869, s doslovem A. Rybičky).

LITERATURA

B. Václavek v kn. České světské písně zlidovělé (1955) a v ČMF 1925. K. Svoboda v Osvětě 1918 (o básních); E. Stoklas v ČMF 1918 (o Poustevníkovi). *mh*

Luděk Šnepp

21. 12. 1922 Lány

Vyrůstal v dělnické rodině. V r. 1933–36 vychodil čtyři třídy reálky v Praze, potom pracoval jako lakýrnický pomocník, dělník v lese, na stavbě, v lomu aj. Za okupace byl poslán na práci do berlínské továrny na letecké motory; před koncem války odtud uprchl a nastoupil jako horník na Kladně. Po osvobození se přestěhoval do pohraničí; do r. 1949 pracoval v Křešicích u Děčína jako mistr v továrně na umělé tuky, v l. 1949–61 v Chebu jako staveb-

ní natěrač. Nyní se věnuje literatuře. — Příspěvky v časopisech Host do domu (zde debut verši 1958), Květen, Plamen, Literární noviny, Tvorba, Československý voják, Mladá fronta, Mladý svět aj.

Významnější než Šneppovy pokusy básnické jsou jeho prózy. Vrací se v nich k prostředím, jež poznal, a zobrazuje časové problémy, rozhodující pro utváření nových vztahů mezi lidmi. Na pozadí příběhu tří chlapců, kteří se ze strachu před odpovědností rozhodnou utéci za hranice, podařilo se mu v *Životě na třetí* vytvořit nekonvenční postavu dělnického ředitele a říci nové slovo o poměru nejmladší a starší generace. Novela *Sedmkrát na stupni*, jejíž hrdina se evokací vlastní minulosti osvobozuje od toho, co bylo, ani rozsáhlá povídka *Klopýtání po bouři*, příběh lásky českého chlapce a německého děvčete v rušných dnech po květnu 1945, nedokázaly zobrazit zvolenou problematiku s dostatečnou hloubkou a promyšlenou uměleckou realizací.

BIBLIOGRAFIE

Život na třetí (P 1960), Vás potkávám (Bb 1961), Sedmkrát na stupni (P 1962), Klopýtání po bouři (P 1963), Hvězdné signály (Bb 1963).

hh

Václav Solc

23. 12. 1838 Sobotka
14. 7. 1871 Sobotka

Syn rolníka, studoval gymnasium v Jičíně, kde začal i psát básně (debutoval v Lumíru r. 1859 pod pseud. Václav Předměstský). Po maturitě (1860) začal studovat na filosofické fakultě v Praze a věnoval se přitom literatuře. Studia nedokončil; trpěl nouzí a osobním strádáním; lidsky osamocen, jezdil po Čechách s hereckými společnostmi (od 1863), r. 1867 se vrátil k matce do Sobotky. Hmotná podpora hraběnky E. Kounicové mu dovolila vydat sbírku básní (1868) a obnovit studia v Praze, ale zanedlouho se opět vyčerpán a nemocen vrátil do Sobotky. — Přispíval verši do Lumíra, Boleslavana, Obrazů života, Rodinné kroniky, Květů, Světozoru, ale těsněji nebyl spojen ani s družinou májovou, ani s přispěvateli Ruchu, i když s O. Hostinským a Sv. Čechem spoluredigoval Almanach českého studentstva (1869).

Šolcova jediná sbírka *Prvosenky* představuje osobitý projev básnické tvorby šedesátých let, významný myšlenkově, mnohostranný náměty, rozmanitý formálně (Š. užíval např. bérangerského šansonu, písňových forem, sonetu, gazelu). V jeho časových verších odrážela se nálada radostného rozmachu v šedesátých letech (symbolický význam měl i titul sbírky), dobové slovanské smýšlení i bouřlivá atmosféra kolem roku 1868, aktualizující zejména historické motivy. Š. charakterizoval situaci českého národa s kritickou otevřeností z hlediska životních prožitků lidových vrstev (cykly *Zpěvy svatováclavské*, *Boží bojovnici*). Snažil se vystihnout, s využitím deklamačního patosu, hrdinné vlastnosti českého lidu a pokrokové národní tradice. Vyjadřoval hořké pocity prostého člověka, jeho společenské i osobní bolesti a tragédie, které probouzejí i odboj a vzdor. Ukazoval společenské vyděděnce (cikány, hajduky), kreslil rmutné prostředí městské chudiny (básně *Bajazzo*, *Dítě z ulice*) a postupně dospíval k chvále venkova a lidu, k oslavě smyslu lidské práce a jejího tvůrce (*Píseň o ruce mozolné*). Š. sbírku dotváří lyrika intimní, verše stále smutnějších a rozervanějších citů, trpké básně marné touhy, stesku, nesplněných snů o lásce a rozbouřených nebo rezignovaných citů ztroskotaného básníka, smířeného s nenávratností lásky (cykly *Z perlové šňůrky*, *Krvavé růže*). V lyrice se rovněž formuje Š. básnický výraz, směřující k stručným, významově zhuštěným veršům, které dosahují silné lyrické působivosti.

BIBLIOGRAFIE

Prvosenky (Bb 1868, rozš., autorem připravené vyd. 1872). — Dílo V. Š. u Borového 1926.

LITERATURA

V. Závada: V. Š., básník Prvosenek (1938); J. Hájek: V Š., pěvec probuzení čes. pracujícího lidu (1951) a v kn. Generace na rozhraní (1946. Jan Křitel čes. poezie sociální); A. Jist: Pramen básníkovy síly (1958). J. Neruda v Literatuře II (1961); J. V. Frič ve sborniku Čeští radikální demokraté o lit. (1954), A. Novák v kn. Mužové a osudy (1914) a ve sborníku Čtyři ze Sobotky (1947), B. Vencovský v dosl. k Dílu (1926); M. Otruba v dosl. ke Zpěvům

svatováclavským (1951), ve sborníku Sobotka 1958 a v ČLit 1955. B. Čermák v Květech 1890.
mp

Jiří Šotola

28. 5. 1924 Smidary

Studoval na gymnasiu v Hradci Králové, pak v Praze na konzervatoři a Akademii múzických umění, zároveň 6 semestrů na filosofické fakultě. 1949—52 pracoval v divadle v Hradci Králové, Trutnově, Olomouci a Šumperku. Po vojenské prezenční službě byl v l. 1954—55 redaktorem Čs. vojáka, 1955—59 redaktorem Května (od r. 1958 jako šéfredaktor) a spoluredigoval některé publikace vyšlé z jeho okruhu (Almanach Květen, 1957, Hlubší než smrt, 1958); v l. 1959—62 redaktorem Kultury, v r. 1963 Kulturní tvorby. První básně otiskl r. 1941 ve Studentském časopise a přispíval zejména do časopisů, které redigoval.

Jedním z čelných představitelů své generace a současné poezie se Šotola stal teprve svou tvorbou od r. 1956. Vyjádření lásky k životu nepřikrášlenému, plnému vnitřních rozporů se v bohatém obrazu životní reality zbavilo předchozí proklamativnosti a tezovitosti. Náročným cílem Š. poezie je vyslovit v jediné básni bohatost a jednotný patos všeho lidského dění. Proto se v jeho verších kupí nejnesouměřitelnější výjevy všedního života, světových událostí i osobních prožitků (oblíbeným motivem se na čas stává pestrá směsice poutí a jarmarků), proto je ústředním tématem básní, přeplněných touto konkrétní realitou, obecná otázka smyslu lidského života. Š. ho nachází v úsilí, kterým člověk přerůstá jak vlastní sobectví, tak odpor konzervativního prostředí. Navazuje přitom na tradici smyslově bohaté básnické tvorby Nezvalovy → a na jeho volný verš (nesený však více větnou intonací, bohatě členěný a využívající eufonie) a vytváří nekonvenční poezii, která postihuje šíři protikladných podnětů útočících na zjitřené vědomí dnešního člověka a hledá jeho místo v složitém současném dění. — Zatímco ve sbírce *Svět náš vezdejší* nabylo ústřední téma polemicky vyhrocené podoby hazardního hledačství, jak je symbolizuje postava Kolumbova, přenesl autor ve *Venuši z Mélu* důraz na vášnivou touhu po životě, třebas prostém a hořkém, která však i zde zůstává spojena s druhým pólem Š. poezie, s očistným tvořivým úsilím. Po poémě *Bylo to v Evropě*, v níž se nejdůsledněji, i když poněkud vnějškově, projevila jeho snaha po celkovém pohledu na svět, sáhl Š. po historických či literárních postavách a v objektivizovaných obrazech odhaluje pod optimistickým patosem vývoje lidstva tragiku života jednotlivcova *(Hvězda Ypsilon)*. V těchto dvou knihách a částečně i v cyklu milostných veršů *(Poste restante)* se Š. snaží z bezprostředního vyjádření bohatého životního pocitu přenést těžiště do abstraktních reflexí a oslabuje tak sugestivnost a konkrétnost, v nichž je síla jeho poezie. — Přeložil několik sbírek mladých ruských básníků a časopisecky otiskuje také reportáže (zpravidla s K. Šiktancem →) a fejetony.

BIBLIOGRAFIE

Náhrobní kámen (Bb 1946), Čas dovršený (Bb 1946), Za život (Bb 1955), Červený květ (Bb 1955), Svět náš vezdejší (Bb 1957), Venuše z Mélu (Bb 1959), Bylo to v Evropě (Bb 1960), Ročník 24 (výbor z básní, 1961), Hvězda Ypsilon (Bb 1962), Raci a racci (Rp 1962, s K. Šiktancem), Poste restante (Bb 1963).

LITERATURA

P. Blažíček v doslovu k Ročníku 24 (1961); M. Červenka v kn. Jak číst poezii (1963).
pb

Antonín Šrámek

3. 1. 1894 Moravské Knínice

Syn zedníka. Vystudoval stavební průmyslovou školu v Brně (1914) a po válce, prožité na ruské frontě (1916—17), pracoval jako stavitel u různých firem, později samostatně v Židlochovicích u Brna. V době krize (1933) vstoupil znovu do zaměstnaneckého poměru. V letech 1939 až 1942 byl předsedou vydavatelského družstva Moravského kola spisovatelů. — Literární tvorbu zahájil verši, otiskovanými v Lidových novinách (poprvé 1919), později v Nivě a Moravských novinách. Často přispíval i do Čs. republiky (hlavně prózami) a do Kola. Vydával i odborné práce stavitelské.

Nejhlubším zážitkem, jaký našel v Šrámkově díle výraz, je svět venkovského dětství. V řadě prozaických knih zachytil klukovské příhody, rázovité vesnické figurky a krásu moravské přírody. Obrátil se i do historie, a to jednak naší (v románové kronice selského rodu *Píseň a pluh*), jednak k historii svobodného města Dubrovníku v 17. a 18. stol. Má smysl pro přesné kulturní a historické detaily, stejně jako pro psychologii mládí a dospívání. Některé jeho prózy z prostředí vesnice jsou přímo určeny mládeži. — Překládal z jihoslovanských jazyků.

BIBLIOGRAFIE

Hořící ruce (Bb 1924), Křehká kořist (Bb 1924), Vězněný bůh (Pp 1927), Bukovští (R 1930), Láska z východu (P 1935), Nahajka a klas (R 1936), Hráči s mládím (R 1937), Dubrovník (románová trilogie: Dubrovník 1939, Hořká léta 1940, Vzpoura 1940), Chlapec Huška a ti druzí (Pp pro mládež, 1941), Dědina v květu (Pp 1942), Píseň a pluh (R 1943), Skřivánci z Velké nivy (Pp pro mládež, 1944), O nezbedném Hercegovci (Pp pro mládež, 1945), Vábení (Pp 1946). *šv*

Fráňa Šrámek

19. 1. 1877 Sobotka
1. 7. 1952 Praha

Syn berního úředníka, rané dětství prožil v Sobotce. S rodiči se stěhoval r. 1882 do Zbiroha, r. 1885 do Písku, kde vychodil obecnou školu a prožil léta gymnasijních studií, zprvu s rodiči, pak sám; studia dokončil maturitou v Roudnici (1896), kam se rodiče odstěhovali r. 1894. Zapsal se na právnickou fakultu v Praze; r. 1899 nastoupil jednoroční vojenskou službu v Čes. Budějovicích, která mu byla z trestu za demokratické a antimilitaristické smýšlení o rok prodloužena; sloužil ve Freistadtě v Horních Rakousích. R. 1901 uveřejnil první verše v Neumannově Novém kultu. Po skončení vojenské služby se vrátil k rodičům, kteří žili od roku 1898 v Budějovicích, a ke studiu práv; z této doby se datuje také počátek jeho kulturní a politické publicistiky (spolupráce s budějovickou národně sociální Stráží lidu). R. 1903 zanechal studií a věnoval se literatuře. Přestěhoval se do Prahy, stal se členem Neumannovy → družiny a aktivním pracovníkem anarchistického hnutí, redigoval časopis Práce (1905—06), spolupracoval s Neumannovým Novým kultem a dalšími anarchistickými i soc. dem. časopisy. R. 1905 byl dvakrát vězněn: jednak pro účast na demonstracích při studentských slavnostech, jednak v garnizónním vězení pro antimilitaristickou báseň (Píšou mi psaní) a prohlášení v Práci, jimiž reagoval na své povolání na manévry; z těchto zážitků vznikla antimilitaristická sbírka *Modrý a rudý*. Za první světové války narukoval na ruskou frontu, v září 1914 se s akutním revmatismem dostal do brněnské nemocnice, po několikaměsíční dovolené odešel v červnu 1915 na frontu do Itálie a Rumunska. V srpnu 1918 byl přeložen k útvaru válečného tisku do Vídně, kde zůstal do konce války. Znovu krátce spolupracoval s Neumannem (v Červnu), pak se sblížil s okruhem kolem Karla Čapka →, v podstatě však zůstal už mimo literární skupiny a nevrátil se ani k dřívější politické aktivitě. Žil samotářsky v Praze a přitom pravidelně až do r. 1938 zajížděl do svého rodného kraje; za okupace z protestu téměř neopouštěl svůj pražský byt. R. 1946 byl jmenován národním umělcem.

První Šrámkovy verše, psané ještě na studiích a většinou nedochované, vznikaly pod bezprostředním vlivem symbolistně dekadentní školy (zejm. Hlaváčkovým →). (Kromě ojedinělých básní a názvů sbírek dochovala se z této doby jen rukopisná sbírka *Rozbolestněný ženami*; byla objevena teprve v pozůstalosti Š. přítele A. Kříže, † 1961. Srov. ukázky otištěné v Kult. tvorbě 1963, č. 18.) Ale již první časopisecky uveřejněné básně a hlavně první sbírka jsou projevem nové vlny v českém básnictví, která vyrůstá z poezie devadesátých let a současně ji překonává prudkým příklonem k životní realitě, provokujícím gestem sociálního buřičství a výsměchu, novým básnickým jazykem, emocionálně vypjatým a přitom zkratkovitým, orientovaným k hovorové řeči a inspirujícím se často na lidové tvorbě, zejména na městském folkloru. (Tato orientace, ovlivněná zřetelem k lidovému čtenáři, souvisí u Š. i u jeho druhů s politickou prací mezi dělnictvem; mnohé básně Š.

skutečně zlidověly a žily dlouhá léta v našem dělnickém hnutí jako revoluční písně, např. Velká stávka, Havířská aj.) Pro Š. mladou poezii *(Života bído, přec tě mám rád)*, stejně jako pro jeho prózu prvního období *(Ejhle, člověk, Sedmibolestní, Kamení, srdce a oblaka)*, je charakteristické silné napětí mezi touhou a deziluzí, mezi představou silného a krásného života a brutální společenskou skutečností, v níž tato představa nemůže být realizována. Odtud tragické či bolestně ironické vyústění jeho příběhů, jejichž hrdinové vždy ztroskotávají, ať už nesmířeni nemohou unést přemíru bolesti a zla, ať už se vzdávají a přizpůsobují. Nehledě ke knížkám s tematikou vysloveně politickou (antimilitaristické verše *Modrý a rudý* a povídky *Patrouilly)*, většina těchto konfliktů je promítnuta do roviny citové a erotické. Souvisí to nejen s individualistickým zaměřením anarchistické ideologie, kterou Š. sdílel, ale především s jeho básnickým i lidským typem, jemuž nejvyšší životní hodnotu představuje svobodné, plné citové a smyslové vyžití. Š. tvorba se postupně plně soustřeďuje k tomu, co je v lidskem životě nejméně zasaženo deformujícím tlakem společnosti: k intenzívnímu milostnému prožitku, ke vztahu člověka k přírodě a především k mládí, vnímajícímu svět otevřenými a dychtivými smysly, citem nezkaženým předsudky a konvencemi, k mládí často zraňovanému, ale nepřizpůsobivému a nepodplatitelnému *(Stříbrný vítr, Léto, Splav)*. V souvislosti s tím objevila Š. tvorba básnická, dramatická i prozaická české literatuře nové výrazné hodnoty umělecké, především bezprostřední a intenzivní smyslovou vnímavost, umění náznaku a podtextu a lyrického postižení citové atmosféry. Silně zapůsobila především na mladou generaci po 1. světové válce, zejména tím, jak v konfrontaci s otřesnými válečnými zážitky znovu objevovala hodnoty prostého života a nejelementárnějších životních projevů. Na druhé straně však toto zaměření zúžilo Š. tvorbu námětově: k širší společenské tematice se vrací jen dočasně v několika protiválečných dílech *(Hagenbek, Žasnoucí voják)*. Zároveň s tím projevuje se stále zřetelněji omezenost Š. ideové koncepce; konflikt starého a nového světa je stále zjevněji ztotožňován s konfliktem stáří a mládí *(Měsíc nad řekou)*, je převáděn z roviny společenské do čistě individuální a autor se nedovede leckdy vyhnout ani banalitě *(Plačící satyr, Past)*. Sílí tu motivy hořké rezignace a melancholického smutku, jež od počátku tvoří rub Š. vitalismu, protipól jeho oslavy života. Silně zazněly v jeho pozdních sbírkách, v nichž dominuje motiv návratu k rodnému kraji. Teprve poslední z nich *(Rány, růže)*, vzniklá pod dojmem okupace a lidového odboje, nalézá výraz mužné síly a vyrovnanosti a svědčí o živé účasti autorově na národním osudu.

BIBLIOGRAFIE

Sláva života (P 1903), Ejhle, člověk (P 1904), Sedmibolestní (Pp 1905), Červen (D 1905, i prem.), Života bído, přec tě mám rád (Bb 1905; 1924 jako autorův výbor básní z l. 1900 až 1906), Modrý a rudý (Bb 1906, rozšíř. 1911), Kamení, srdce a oblaka (Pp 1906), Patrouilly (Pp 1909), Stříbrný vítr (R 1910, přeprac. s autorovým doslovem 1921, zfilm.), Osika (Pp 1912), Křižovatky (R 1913), Léto (D 1915, i prem., zfilm.), Splav (Bb 1916, rozš. 1922 a 1926 v Básních), Tělo (R 1919), Klavír a housle (Pp 1920), Hagenbek (D 1920, i prem.), Zvony (D 1921, i prem.), Měsíc nad řekou (D 1922, i prem., zfilm.), Plačící satyr (D 1923, i prem., 1944 s Létem a Měsícem nad řekou jako Když léto přihrává), Soud (D 1924, prem. 1925), Žasnoucí voják (Pp 1924), Ostrov velké lásky (D 1926, i prem.), Básně (1926, autorův výbor ve Spisech), Nové básně (1928), Prvních jedenadvacet (Pp 1928, autorův výbor ve Spisech), Past (R 1931), Bouřky a duhy (Pp 1933, autorův výbor ve Spisech), Ještě zní (Bb 1933), Rány, růže (Bb 1945). Posmrtně: Poslední básně (1953 v usp. M. Hrdličkové-Šrámkové a F. Buriánka), V boj. Revoluční písně z let 1901–1906 (1953 v usp. K. Resslera a L. Knězka). Spisy Fráni Šrámka u F. Borového v l. 1926–49 (13 sv.), v Československém spisovateli v l. 1951–60 (10 sv.). Korespondence: Listy z fronty (1956, v usp. M. Hrdličkové-Šrámkové).

LITERATURA

Knížka o Š. (1927); J. Knap: F. Š. (1937); B. Polan: F. Š., básník mládí a domova (1947); Básník mezi námi (1947); K. Resler: Buřiči a Stříbrný vítr (1952) a v dosl. ke kn. V boj (1953); F. Buriánek: Bezruč–Toman–Gellner–Š. (1955), Národní umělec F. Š. (1960) a v dosl. a předml. k Posledním básním (1953), ke kn. V boj (1953), k Básním (1954), k Pasti (1957) a v Acta Univ. Carolinae, Philologica – Supplementum 1959, Slavica Pragensia I (o vztahu k rus. lit.), F. Š. ve fotografii (1959). F. X. Šalda v KP 8 (1956, o kn. Patrouilly), KP 13 (1963) a v ŠZáp 6, 1933–34 (Pohled na naši nejnovější produkci lyrickou – o kn. Ještě zní); J. Hora v kn. Poezie a život (1959);

A. M. Píša v kn. Soudy, boje a výzvy (1922); F. Götz v dosl. k Létu (1953) a v Divadle 1952; M. Otruba v předml. ke Stříbrnému větru (1954 a 1961); M. Jankovič a L. Knězek v doslovech k Měsíci nad řekou (1954), Křižovatkám (1954) a Žasnoucímu vojáku (1955); K. Krejčí v dosl. k Prvním jednadvaceti (1956); F. Vodička v dosl. k Tělu (1957); Z. Trochová ve sborníku Sobotka 1958 (o prvních prózách); F. Černý v dosl. k Červnu aj. dramatům (1959); D. Moldanová v dosl. k Bouřkám a duhám (1960); J. Brukner v předml. k Sedmi krásným mečům (1962); E. Strohsová v dosl. k Splavu aj. bás. (1963). V. Justl v Divadle 1960 (č. 5).

es

Václav Štech

29. 4. 1859 Kladno

23. 2. 1947 Praha

Po gymnasiu ve Slaném a v Praze (do r. 1875) absolvoval v Praze učitelský ústav (1879). Učil pak ve Slaném, kde začal literárně pracovat (přispíval do časopisů Svornost, Svobodný občan) a rozvíjet i činnost divadelní a osvětovou. Od r. 1894 učil v Praze a hojně publikoval v Květech, Osvětě, Zlaté Praze aj., jeho hry se začaly hrát na pražských divadlech. Jako iniciativní organizátor přičinil se o založení divadla Uránie a Městského divadla na Vinohradech, jehož byl v l. 1908 až 1914 ředitelem, 1914—18 řídil Uránii, 1919—25 divadlo v Brně, r. 1928 se přestěhoval znovu do Prahy. Dlouho byl činný (od r. 1894) v literárním spolku Máj a podílel se na mnoha jeho podnicích: byl předsedou nakladatelského družstva Máje (od r. 1901), spoluredaktorem týdeníku Máj (1903—08), v němž hojně tiskl prózu i kritiky, spoluredigoval Noviny mládeže, přispíval do Divadelního listu Máje.

Štechova plodná, ale nehluboká, lacině zajímavá literární tvorba začala v dramatu, většinou veseloherním. Kreslil s rutinou drobné figurky a komické a fraškovité scény, jimiž postihoval s dobrosrdečným humorem prostředí, ruch i nehybnost rodinného a veřejného života českého maloměsta *(Maloměstské tradice, Třetí zvonění)*. Později se zaměřil více na prózu, psal drobné črty, fejetony, humoresky, romány. Pokračoval v líčení maloměsta, ukazoval malicherné hemžení na jeho povrchu *(Maloměstský pepř)*, zaujalo ho i prostředí tehdy rostoucí velkoměstské periférie (Žižkov). Látkově hodně těžil z divadelního prostředí i z vlastních zážitků (klíčový román *Vinohradský případ*). Konečně v politických románech se zdůrazňovanou napínavostí pokusil se zachytit poslední etapu českého národního zápasu *(Sladké vody)*.

BIBLIOGRAFIE

Maloměstské tradice (D 1888, i prem.), Žena (D 1888, i prem.), Zlatý déšť (D 1890, i prem.), Maloměstský pepř (Pp 1893), Koleje (R 1896), Hloží (Pp 1896), U tří bláznů (R 1899), Ohnivá země (D 1900, prem. 1898), Třetí zvonění (D 1900, i prem.), Strniska (Pp 1901), Divadelní paběrky (vzpomínky, 1902, s J. Stolbou a K. Šípkem), Kovové ruce I—II (R 1904), Humoresky (1905), Stříbrná věž (román pro děti, 1905), Prožluklé historky (1908), Předměstské humoresky (1908), Deskový statek (D 1908, i prem.), Štěstí Zlatého hroznu (R 1910), Hřích paní Hýrové (R 1911), Humoristův zápisník (1911), Habada a Jordán (D 1911, i prem.), Divadelní mžitky (Pp 1913), Matiční brázdou (D 1914), Pod vlajkou válečného lazaretu (D 1914), David a Goliáš (D 1915, i prem.), Když uhodila dvanáctá! (D 1918), Do komína černou křídou (Pp 1918), Pražské klevety (Pp 1919), Někde a nikde (Pp 1919), Zmatená pohádka (D 1920, i prem.), Vinohradský případ (R 1922), Řetěz (R 1925), Les krásných žen (R 1925), Žerty a pablesky (Pp 1926), Pražský chorál (R 1927), Kejkle a frašky (Pp 1928), Pobřeží lásky I, II (R 1929), Zálety a pletky (Pp 1929), Co s knihou? (D 1931), Sladké vody I, II (R 1933), Co tropí ženy (Pp 1934), Džungle divadelní a literární (vzpomínky, 1937). Odborné a popularizační knížky a brožury: Před učitelským prahem (1886), Mladý živnostník (1892), Národní katechismus (1894), Českým ženám (1895), O úkolech sokolstva (1898), O veřejných knihovnách (1899), Mladý obchodník (1899), O provozovacím právu div. her . . . (1901), Praha včera a dnes (1907, s R. Kronbauerem), Městské divadlo na Král. Vinohradech za mé správy (1923). — Provedené hry: Náš dům v asanaci (1898, s K. Šípkem a B. Kaminským). Štechova dramata vyšla u Otty v l. 1911—31 (13 sv.), v l. 1925—1934 (28 sv.).

LITERATURA

P. Fingal: V. Š., dramatik, prozatér, organizátor (1929); B. Slavík: V. Š. a Slaný (1939); sborník V. Š., Hrst vzpomínek k uctění 1. výročí jeho smrti (1948). F. X. Šalda v KP 4 (1951, o Ohnivé zemi) a KP 7 (1953, o Deskovém statku); F. Pražák v kn. Spisovatelé učitelé (1946).

mp

Jan Nepomuk Štěpánek

19. 5. 1783 Chrudim
12. 2. 1844 Praha

Pocházel ze zámožné měšťanské rodiny, vystudoval gymnasium v Litomyšli, v Praze filosofii, r. 1802 vstoupil do studentské legie, připravené k obraně země proti vpádu Napoleonových vojsk. Živelný zájem o divadlo ho od studentských dob vedl ke styku s předními buditeli (bratří Thámové →, P. Šedivý → aj.) a divadlo se mu stalo životním povoláním. Už r. 1805 byl zaměstnán ve Stavovském divadle (nejprve jako nápověda), od r. 1816 jako pokladník a tajemník. Po obnovení českých představení r. 1812 působil tam též jako člen ochotnického souboru a do r. 1820 tato představení organizoval. V l. 1824—34 jako jeden ze tří ředitelů Stavovského divadla (spolu s hercem Polavským a zpěvákem Kainzem) prosadil pořádání pravidelných českých představení v neděli a ve svátek odpoledne a pečoval o ně až do své smrti. Měl mnoho veřejných funkcí, především v dobročinných ústavech. Redigoval Českou včelu (1836—43).

Štěpánkův význam pro české obrozenské divadlo tkvěl v tom, že se svými organizačními schopnostmi zasloužil o trvalé provozování českých her (vytvořil i český operní soubor) a že zajišťoval pravidelný chod představení i jako neobyčejně plodný autor, překladatel a upravovatel (téměř 140 her). V tomto ohledu sloužila jeho činnost i rozvoji českých ochotnických představení na venkově. Naproti tomu se jeho monopolní vliv na dramaturgii českého divadla zejména po r. 1830 projevil negativně, neboť brzdil snahy o vyšší uměleckou úroveň (odmítavý postoj ke Klicperovým → hrám i k novým požadavkům Tylovy → generace). — Ve snaze získat a udržet českým hrám široké lidové publikum vycházel Š. vstříc jeho dosud nevytříbenému vkusu a základem svého repertoáru učinil překlady německých rytířských her, hrůzostrašných dramat s naturalistickými prvky (francouzského původu), lokálních vídeňských a francouzských frašek (Kotzebue, Holbein, Kuno, Angely, Raupach, Stegmayer, Ziegler aj.). Souběžně s překladatelskou a upravovatelskou prací šla i jeho původní tvorba. Důležitou skupinu tvoří vlastenecké činohry s náměty z české historie (*Břetislav První, Obležení Prahy od Švejdů aj.*), v nichž se vedle myšlenky lásky k české minulosti a k jazyku uplatňovalo i Š. loajální rakouské vlastenectví. Největší význam mají Š. veselohry (*Čech a Němec, Pivovár v Sojkově, Berounské koláče*) z prostředí drobné české venkovské a maloměstské buržoazie, v nichž se ozvala i satirická kritika vrchnostenské byrokracie a spekulantství. Předností všech Š. her a zejména veseloher byl smysl pro jevištní účin a svěží dialog, opřený o mluvenou lidovou řeč.

BIBLIOGRAFIE (vesměs divadelní hry, i upravené)

Obležení Prahy od Švejdů (1812, i prem.), Fridolín aneb Chod do železných hutí (1812, i prem.), Břetislav První, český Achilles aneb Vítězství u Domažlic (1813, prem. 1812), Vlastenci aneb Zpráva o vítězství (1813, i prem.), Osvobození vlasti aneb Korytané v Čechách (1814, i prem.), Čech a Němec (1816, i prem.), Loupežníci na Chlumu (1816, i prem.), Jaroslav a Blažena aneb Hrad Kunětice (1817, prem. 1816), Berounské koláče (1818, prem. 1819), Tintili vantili aneb Ať se to jen žádný nedoví (1819, i prem.), Střelec kouzelník (libreto, 1824), Don Juan (libreto, 1825), Nocleh v Granadě (libreto, 1839, prem. 1836) aj. — Divadlo (1820—32, 16 sv.); zde poprvé Bratrovrah (1821, prem. 1831), Kuliferda (1821, prem. 1827), Pivovár v Sojkově (1823, prem. 1825), Zasněžená chatrč (1825, prem. 1826), Hastroš (1826, i prem.), Co se vleče, neuteče aneb Svatba na Vrchlesu (1832, i prem.); ve 13. a 14. sv. překlady operních libret.

LITERATURA

Vl. Kolátor: O J. N. Š. (1941); Kuzma: Omyly kolem J. N. Š. (1941). J. Strejček v památníku Divadelní Chrudim (1934); K. Krejčí v kn. Jazyk ve vývoji společnosti (1947, o hře Čech a Němec). J. Kubín v České Thálii 1891. *mř*

Jan Štern

1. 11. 1924 Praha

Po maturitě na gymnasiu v Praze (1943) pracoval v zemědělství, r. 1944 zatčen a internován v koncentračních táborech Klein-Stein a Osterode. V dubnu 1945 uprchl a zúčastnil se v Praze květnového povstání. Studoval několik semestrů na filosofické fakultě Karlovy university (filosofii a historii), v l. 1947—52 byl v re-

dakci Tvorby, od r. 1952 pracuje v redakci Práce. — Příspěvky v Práci, Mladé frontě, Nové mysli, Tvorbě, Rudém právu, Plameni aj., někdy pod pseud. Jan a šiframi jš., jn.

Šternovo nerozsáhlé dílo, převážně silně rétorické, vyznačuje se úsilím o vytvoření bojovné politické poezie a opakovanými pokusy o veršovanou epiku; zvláště v knize *Kunčický deník*, který těží z poznání života na stavbě socialismu, se mu ne vždy podařilo vidět jednotu mezi konkrétními jednotlivostmi a obecnou problematikou, která je především předmětem jeho zájmu. Významnější je Š. publicistika, knižně dosud nevydaná.

BIBLIOGRAFIE

Volnost (Bb 1949, změn. vyd. 1950), Kunčický deník (Bb 1956), Plující pokoj (Bb 1961).

mb

Matěj Václav Šteyer

13. 2. 1630 Praha
7. 9. 1692 Praha

Jezuitský spisovatel a kulturní organizátor. Pocházel z pražské řemeslnické rodiny, působil jako profesor na řádových školách i jako lidový kazatel. Během své misionářské činnosti na venkově byl tolerantní k nekatolickým knihám, neničil je, ale snažil se je vytlačit novými knihami katolickými. Vybudoval vydavatelství českých náboženských knih, tzv. Svatováclavské dědictví, které s osobními oběťmi založil r. 1669. — Ze Šteyerových prací je nejznámější *Kancionál český* (1683), nejoblíbenější a častokrát vydávaný katolický zpěvník pobělohorský, do něhož zařadil mimo nové písně i některé tradiční domácí texty a nápěvy nekatolické. Z ostatních jeho prací je vedle *Postily katolické* (1691 a častěji) nejvýznamnější *Orthographia aneb Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti* (1668), zvaná též *Žáček* (je uspořádána ve formě rozmluvy učitele s žákem). Š. se rovněž věnoval překladatelství, podílel se mj. na překladu katolické, tzv. Svatováclavské bible, stylisticky se opírající o oblíbený kralický překlad.

EDICE A LITERATURA

J. Jireček, Hymnologia Bohemica (1878). Hynek Hrubý, České postily (1901). *ep*

Tomáš ze Štítného (Štítný)

kolem 1333
asi 1401—09 Praha

Tvůrce české naukové (náboženskoetické) prózy. Příslušník chudnoucí nižší šlechty (patřila mu tvrz Štítné u Žirovnice v jižních Čechách), v padesátých letech 14. stol. studoval na pražské universitě, ale vrátil se k svému hospodářství, aniž dosáhl akademické hodnosti; nabytých vědomostí a rozhledu po literatuře využil však pod vlivem reformních kazatelů, zvláště Milíče →, literárně ve prospěch svých dětí i nejbližšího okolí ve snaze zintenzívnit náboženský život a zlepšit společenské vztahy. Když děti dospěly, pronajal natrvalo svůj statek a přesídlil r. 1381 do Prahy, aby se mohl literární činnosti plně věnovat.

Tvorba Štítného je charakterizována spojením kompilační a překladové metody. I tam, kde se hovoří o Š. překladech, jde spíše o adaptace literárních předloh, podřízené praktickému cíli v duchu soudobého reformního hnutí. Literární činnost zahájil Š. již před r. 1376, ale toho roku sestavil své traktáty spojené společnou náboženskou výchovnou tendencí v proslulou sbírku, nazývanou *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských* (zachovanou v tzv. Klementinském sborníku). Obsahuje spisy O vieře, o naději a o milosti, O trojiech staviech: panenském, vdovském a manželském, O hospodářovi, o hospodyni a o čeledi, Kak se zdejší stavové lidští připodobnávají k andělským kuoróm, Ostnec svědomie a o pokušení ďábelském a konečně traktát Kak se očištijem toho, že hřešíme. Sborník představuje základní redakci díla, které Š. několikrát přepracoval a doplnil dalšími traktáty. Ve 3. redakci z r. 1400 má spis, označovaný jako *Knihy naučení křesťanského*, místo šesti již patnáct samostatných oddílů, 4. redakce, patrně poslední dílo Š., představuje zkrácený a jen nepatrně doplněný výtah. Stejně jako toto dílo byly autorovým dětem připsány i myšlenkově náročnější *Řeči be-*

sední, vzniklé v prvé verzi kolem r. 1385 a dochované ve zpracování z posledního desetiletí 14. stol. Š. tu vykládá křesťanskou věrouku formou rozmluvy dětí s otcem a přibližuje tak teologické otázky chápání prostých lidí. Z téže doby pochází i Š. soubor pojednání na témata svátečních a nedělních evangelií, tzv. *Řeči sváteční a nedělní* (asi z r. 1392), předchůdce českých postil. Aby podal námět k svátečnímu rozjímání, promlouvá tu namnoze stručně o věcech, které v jiných spisech probral šíře. V devadesátých letech vznikly i Š. nejznámější překlady: Knížky o šaších podle Jacoba de Cessolis, společensky symbolický výklad šachové hry, Zjevení sv. Brigity a pravděpodobně i duchovní román Barlaam a Josafat.

Štítný se vědomě a programově shodoval s učením církve, neusiloval o reformu společenského řádu, ani tento řád nekritizoval. Jeho cílem byla mravní obroda člověka, uskutečňování hotových křesťanských zásad v praxi. Přestože byl ve věroučných otázkách ochoten podrobit své dílo revizi ze strany církevních autorit, vzbudil jejich nevoli proto, že jako laik psal o náboženských otázkách a že o nich psal česky. Tím připravoval půdu pozdějším reformním autorům, a to i tím, že ve své tvorbě vyřešil řadu jazykových a uměleckých problémů spojených s tematikou, která byla dotud zpracovávána výhradně latinsky. Byl proto nucen najít české výrazy pro filosofické pojmy a abstrakta, najít způsob, jak do češtiny převádět složité latinské větné konstrukce. To vše se mu podařilo při plném zachování srozumitelnosti a názornosti, protože to bylo podmínkou uskutečnění jeho základního výchovného záměru. Pro tuto zásluhu o vytvoření českého prozaického stylu patří Š. právem označení nejstaršího klasika české prózy.

EDICE A LITERATURA

Knížky o hře šachové a jiné, vyd. F. Šimek (1956); Vyšehradský sborník, vyd. F. Ryšánek (1960). — J. Gebauer: O životě a spisích T. ze Š. (1923); F. Ryšánek v Ottově slovníku naučném nové doby (1943); J. Daňhelka v Dějinách české literatury 1 (1959). *ep*

Josef Štolba

3. 5. 1846 Hradec Králové
12. 5. 1930 Praha

Studoval v Hradci Králové a na akademickém gymnasiu v Praze (do r. 1865), kde absolvoval i práva (doktorát 1874). R. 1870 se stal vychovatelem v rodině hraběte Albrechta Kounice a vykonal s ní cestu do Německa, Belgie a Anglie. Roku 1873 s hrabětem Desfoursem-Walderodem navštívil Západní Indii a Severní Ameriku. Po krátké advokátní a soudní praxi stal se (1879) notářem v Nechanicích; v l. 1881, 1882, 1884 vykonal cesty do Německa, Dánska, Norska, Švédska (s cestovatelem Kořenským) a Holandska; v l. 1890—1911 působil v Pardubicích a od r. 1911 v Praze. — R. 1869 vystoupil jako spisovatel v Květech (novelkou Ze života vojenského) i jako dramatik v Aréně na hradbách (aktovkami A přece, Krejčí a švec). Psal do Světozoru, Květů, Lumíru, Zlaté Prahy, Osvěty, Jitřenky, Moderní revue, Máje. Spoluredigoval Palečka.

Styk s maloměstským prostředím a notářské povolání daly Štolbovi náměty k tvorbě beletristické i dramatické, četné cesty zase látku k fejetonům a cestopisům, kdysi velmi oblíbeným. Vynikal humoristickým nadáním a dovedl postřehnout v lehce načrtnutých veselohrách vady našeho společenského života. Tyto frašky, zvláště z konce osmdesátých let *(Vodní družstvo, Maloměstští diplomaté)*, z nichž se některé dodnes udržují na venkovských jevištích *(Na letním bytě)*, měly na rozdíl od umělecky nezdařilých tragédií *(Závěť, Peníze* aj.) jistý význam pro vývoj realistického dramatu svou mravoličnou kresbou soudobé maloměstské společnosti. — Živé a cenné svědectví o našem kulturním životě podávají jeho vzpomínky.

BIBLIOGRAFIE

Bratranec (D 1870, prem. 1869), Spiknutí v Podmazově (D 1871, prem. 1870), Únos (D 1872, i prem.), Zapovězené ovoce (D 1872, prem. 1871), Matčino dílo (D 1873, prem. 1876), Jenom ne písemně (D 1876, prem. 1870), Tvrdé palice (libreto pro A. Dvořáka, 1881, prem. 1884), Na skandinávském severu (Ff 1884), Novely (1885), Vodní družstvo (D 1887, prem. 1886), Allright (D 1888, prem. 1887), Maloměstští diplomaté (D 1888, i prem.), Polabí

(Pp 1889, s J. V. Práškem), Závěť (D 1889, i prem.), Za polární kruh (cestopis, 1890), Křivé cesty (D 1891, i prem.), Prales (P 1892), Peníze (D 1895, i prem.), Mezi umělci (D 1896, i prem.), Na letním bytě (D 1898, prem. 1899, zfilm.), Její systém (D 1900, prem. 1905), Mořská panna (D 1901, i prem., zfilm.), Z dramat života (Pp 1904), Z mých pamětí (1906—07, 2 sv.), Pro nic za nic (P 1907), Za šlechtickým erbem (D 1909, i prem.), 1744 (D 1911, i prem., ve Dvou hrách spolu s Poutníkem K. Maška), Ach ta láska (D 1911, i prem.), Staré hříchy (D 1913, i prem.), Zlatá rybka (D 1918, prem. 1917), Ze slunných koutů Evropy (Pp 1918), Zločin v horské boudě (D 1920), Do Západní Indie a Mexika (P 1920), Po letech (D 1924), O tom velkém boji se ženami (D 1925, prem. 1877) aj. — Bibliografie díla v Lit. rozhledech 1929—30.

LITERATURA

F. X. Svoboda: J. Š. (1931). J. Neruda v kn. Podobizny II (1952); K. Rektorisová v dosl. ke hře Na letním bytě (1955). L. Novák v Divadle 1946. *jm*

Ladislav Štoll

26. 6. 1902 Jablonec nad Nisou

Studoval na reálce v Turnově, po maturitě (1920) na obchodní škole a jako mimořádný posluchač filosofické fakulty v Praze. Byl zaměstnán nejprve jako bankovní úředník. Jeho mnohostranná činnost novinářská, politická, literárněkritická i literárněteoretická začala již ve dvacátých letech, kdy přispíval do různých pokrokových a stranických listů a redigoval řadu časopisů. Od roku 1929 byl redaktorem Signálu, pak Levé fronty, Včely, Světa v obrazech, Rudého práva, Tvorby aj. R. 1934 byl vyslán do Moskvy a pověřen překladem Marxových a Engelsových spisů. Po návratu (1937) byl redaktorem Tvorby a Rudého práva. Za okupace byl zaměstnán jako úředník a účastnil se ilegální stranické činnosti. Od r. 1946 byl profesorem a později rektorem Vysoké školy politické a sociální, r. 1952 se stal předsedou vládní komise pro budování ČSAV, náměstkem ministra školství, ministrem vysokých škol a ministrem kultury. V l. 1957—61 byl rektorem Institutu společenských věd při ÚV KSČ, od roku 1962 je ředitelem Ústavu pro českou literaturu ČSAV a místopředsedou ČSAV. Je předsedou Výboru socialistické kultury, členem ÚV KSČ, od roku 1960 akademikem. — Příspěvky v časopisech Rudé právo, Signál, Levá fronta, Tvorba, Nová mysl, Literární noviny aj. Redigoval sborník Surrealismus v diskusi (1935, spolu s K. Teigem), vydal skripta Dějiny politických ideologií (pro VŠPS), psal předmluvy ke knihám S. K. Neumanna, J. Fučíka a Z. Nejedlého.

L. Štoll patřil už ve třicátých letech ke skupině revolučně smýšlející inteligence soustředěné kolem Tvorby a Rudého práva, jež byla spjata s bojem komunistické strany, s jejími potřebami a úkoly. To dávalo zaměření jeho projevům a polemikám i jeho pojetí literatury a kultury jako nedílné součásti revolučního zápasu o socialistickou přeměnu společnosti. V jeho statích a studiích se prolíná filosofická erudice s uměleckou. S pochopením sledoval i kriticky ujasňoval cestu umělců, kteří usilovali o socialistické umění (studie *K sociologii romantismu* ve sborníku Surrealismus v diskusi, 1935). Významně se podílel na úsilí o marxistickou orientaci tvůrčí inteligence, seznamoval mladou generaci s marxismem. Ve svých statích a úvahách se dotýká otázek ideologických i literárněteoretických, při výkladech dějin kultury (např. v přednáškách na VŠPHV) si všímá zvláště období společenského vzestupu (italská renesance). Zkoumal otázky odcizení a úlohu peněžních vztahů v buržoazní společnosti i otázky socialistického humanismu v soudobé filosofii a umění, řešil problematiku rozvoje a dovršování kulturní revoluce (*Zápas o nové české myšlení, Skutečnosti tváří v tvář*, projev na sjezdu socialistické kultury aj.) a analyzoval stav i směřování naší literatury (*Literatura a kulturní revoluce*, projev na celostátní konferenci o úkolech umělecké kritiky ve sborníku Umění a kritika, 1961 apod.). V knižně vydané přednášce *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii* polemicky ukázal na hlavní tendence české poezie mezi dvěma válkami z hlediska dobových třídních zápasů a vyzvedl zakladatelský význam J. Wolkra, St. K. Neumanna a V. Nezvala pro socialistickou poezii. Š. vystupoval proti podceňování socialistického charakteru umění, za tvůrčí rozvíjení marxistické kritiky a estetiky. Princip stranickosti a pravdivosti je mu základním kri-

tériem v pojetí socialistické literatury. Zdůrazňuje jednotu pravdy a krásy, harmonii intelektuální a smyslové stránky umění.

BIBLIOGRAFIE

Člověk v aeroplánu (Ff 1927), Otrávený chléb (R 1929), Politický smysl sokolství (úvahy, 1932), Zápas o nové české myšlení (úvahy a stati, 1947), Skutečnosti tváří v tvář (kultur. polit. studie, 1948), O socialistickou inteligenci (projev, 1949), Třicet let bojů za českou socialistickou poezii (studie, 1950, st. cena), Pavel Prokop (studie, 1950), Veliký člověk Maxim Gorkij (projev, 1951), Kultura v boji za mír (1951, s J. Mukařovským), Věda jde s lidem (projev, 1952, se Zd. Nejedlým), Za rozkvět naší vědy na našich vysokých školách (1953, s L. Holubcem), Literatura a kulturní revoluce (studie, 1959), Tvárou ku skutočnosti (slovenský výbor ze studií a statí, 1962). — Překlady: Marx—Engels, Vybrané spisy (1950, 2 sv.), jednotlivá díla Marxova a Engelsova aj.

LITERATURA

M. Tomčík v předml. ke kn. Tvárou ku skutočnosti (1962), v ČLit 1962 a v Plamenu 1962 (č. 6); Z. Mathauser v LN 1962 (č. 25); V. Pekárek v Kultuře 1962 (č. 25). *rpz*

Eduard Štorch

10. 4. 1878 Ostroměř u Hořic
25. 6. 1956 Praha

Vystudoval učitelský ústav v Hradci Králové a od r. 1897 vyučoval na matičních školách na Mostecku, od r. 1903 v Praze, ale jako sociální demokrat nedostal definitivní místo. V l. 1919—21 byl okresním školním inspektorem v Bratislavě. Po návratu do Prahy učil na měšťanské škole až do r. 1937, kdy odešel do výslužby. Věnoval se sociálně pedagogickým výzkumům dětí v severočeském revíru (studie uveřejňoval v Nové době), podílel se na reformě školního dějepisu, v Praze založil dětskou farmu na libeňském ostrově, kde vyučoval děti v přímém styku s přírodou. — Publikoval i v časopise Úhor, Rozhledy mládeže, Malý čtenář, Naše republika aj.

Štorchova povídková a románová tvorba pro mládež, těžící látkově z prehistorie a historie, se zrodila z jeho úsilí postavit školní dějepis na základy vědecké historiografie a sociologie, respektovat chronologickou posloupnost jevů a zařadit proto do osnov výklad o pravěku a učinit jej přístupným a poutavým. Na začátku Š. spisovatelského úsilí stojí jeho archeologické nálezy z okolí Prahy a odborné studie (*Člověk diluviální*). Z nich se postupně vyvinuly historické povídky, jež se pak staly základem Š. nejvýznamnějších děl (*Lovci mamutů* aj.). Z archeologických nálezů a historických fakt Š. volně fabuluje oživené obrazy dávné minulosti, dobrodružné příběhy, pro něž je charakteristická rovnováha mezi věcnou výpovědí a beletrizací; to z nich činí útvar, který stojí na rozhraní historické prózy a vědecké popularizace.

BIBLIOGRAFIE

Reforma školního dějepisu (1905), Člověk diluviální (1907), Počátky života pozemského (1908), Nový dějepis (1909), Původ náboženství (1909), Čarodějův učedník (P 1911), Praha v době kamenné (1910, přeprac. v 3. vydání 1932 s názvem U veliké řeky), Vývoj tvorstva (1910—12), Život v pravěku (1912), Praha v pravěku (1916), Bohatýr Vratislav (P 1917), Lovci mamutů (R 1918, rozš. 5. vydání 1937, 1946 upraveno jako Lovci mamutů na Bílé skále), Libuše a Přemysl (P 1919), V šeru dávných věků (P 1920), Praha v době předhistorické (1920), Tábornická příručka (1921), Dětská farma (odborný spis, 1929), Osada Havranů (P 1930, 1954 s povídkou Volání rodu), V lovecké tlupě (P 1931), Bronzový poklad (P 1932), Zlomený meč (P 1932), Pracovní učebnice dějepisu I—III (1934—37, s K. Čondlem), Volání rodu (P 1934), Hrdina Nik (P 1934), Junáckou stezkou (P 1934), O Děvín a Velehrad (R 1939), Zastavený příval (P 1940), O pračlověku (P 1941), Statečné mládí (P 1946, s povídkou Osada Havranů), Meč proti meči (P 1946), Školní dějepis v teorii a praxi (1946), Minehava (P 1950).

LITERATURA

J. Šnobr ve ZlM 1952 (č. 3); Z. Vavřík v LN 1956 (č. 28). *vká*

Jana Štroblová

1. 7. 1936 Praha

V Praze vychodila jedenáctiletku (1954) a na Karlově universitě vystudovala češtinu a ruštinu (1959). Působila krátce jako inspektorka pro kulturu v Benešově u Prahy, od r. 1960 je redaktorkou ve Státním nakladatelství dětské knihy. První verše uveřejnila r. 1951 v Besedě venkovské rodiny.

V polemice proti lhostejné životní setrvač-

nosti a proti prázdnotě společenských konvencí staví Štroblová ve své poezii vyznání citové horoucnosti. Touha po něčem nedosažitelně čistém, vyslovená v prvních verších s romanticky zjednodušujícím odbojným gestem, zůstává jejím základním tématem. Š. spojuje výrazně členěný volný verš s melodičností, která se opírá především o bohaté rýmy.

BIBLIOGRAFIE

Protěž (Bb 1958), Kdyby nebylo na sůl (Bb 1961), Pojď si na to hrát (Bb pro děti, 1961). — Z překladů: Po Tu-I, Drak z Černé tůně (1958, s J. Kolmašem).

Ivo Štuka

10. 2. 1930 Brno

Gymnasium vystudoval ve svém rodišti (1949). V r. 1948 působil v Rovnosti, v l. 1949—51 v Lidových novinách v Brně, v Ostravě a nakonec v Praze, v r. 1950 zároveň v Nové svobodě. Od r. 1953 byl v redakci Čs. vojáka; od r. 1959 pracuje v redakci časopisu Plamen. Debutoval verši a reportážemi v Rovnosti 1948.

Teprve ve sbírce *Pod námi země* osvobodil se od cizích vlivů a vnějškového způsobu harmonizace, jakým byla zatížena jeho přírodní lyrika i verše s vojenskou tematikou. S nástupem tzv. poezie všedního dne spojuje Štukovy básně po r. 1956 prostota, věcnost a obdobná tematika, nikoliv však myšlenková a tvárná průbojnost. V nejlepších básních, inspirovaných často pouhou novinářskou zprávou, dovede Š. vytěžit lyrický účin z běžných jevů i otřesných událostí současného společenského dění. — Kromě poezie psal reportáže (hlavně v Čs. vojáku), společně se svou ženou Ilonou Borskou pod značkou IBIŠ epigramy (sám píše také pod značkou -iš-) a překládá z ruštiny (A. Tvardovskij, Dům u cesty).

BIBLIOGRAFIE

Buďte zdrávi, vojáci (Bb 1954, s Milanem Kyselým), Kolem vatry (Bb 1955), Smolné krůpěje (Bb 1956), Na konci města (Bb 1958), Pod námi země (Bb 1961), Po světě pěšky, autem, v raketě (Bb pro děti, 1961), Zpívající vodopád (B pro děti, 1962), Svět se točí dokolečka (B pro děti, 1963), Šest dnů na luně 1 (P pro mládež, 1963). *pb*

František Adolf Šubert

27. 3. 1849 Dobruška
8. 9. 1915 Praha

Studoval gymnasium v Hradci Králové (1860—68) a už tam se probudily jeho divadelní zájmy. Od r. 1868 studoval na filosofické fakultě v Praze, ale po roce (po otcově smrti) studií zanechal a začal novinářsky, literárně a veřejně pracovat. Působil v redakci Skrejšovského staročeských listů Politik a Brousek (1873 až 1878) a v Pokroku (1878—83). Roku 1875 byl zvolen tajemníkem Českého klubu, od r. 1880 pracoval ve výboru Sboru pro zřízení Národního divadla a v letech 1883—1900 byl ředitelem Národního divadla (s ním podnikl i významný zájezd do Vídně r. 1892). Přičinil se o uspořádání Národopisné výstavy (1895). Pracoval v redakci Ottových Čech (1883 až 1908) a jako autor se podílel na svazku o Šumavě. Později se stal ředitelem České grafické společnosti Unie (1900—02), redaktorem Ottova Malého slovníku naučného (od r. 1903), r. 1904—05 byl předsedou Družstva Národního divadla a v l. 1906—08 ředitelem Městského divadla na Vinohradech. Nakonec se vrátil k práci novinářské: řídil Osvětu (od roku 1908) a byl členem redakce Národní politiky (od r. 1909). Mnohokrát byl v cizině (v Itálii, Německu, Francii, Rusku), často jako oficiální zástupce české kultury.

Hlavní zásluhy si Šubert získal o počátky realismu na české scéně a o rozvoj Národního divadla, i když byl jako ředitel autoritativním představitelem staročeského vlivu. Jeho literární tvorba začíná historickými povídkami a romány romantického zaměření. Svými hrami, vyznačujícími se smyslem pro divadelní účinnost, snažil se vytvořit davové a sociální drama. Volil nejprve látky historické, aby vyjádřil myšlenku o potřebě národní jednoty, a představil ušlechtilé hrdiny, nadšené ideou, všímaje si jejich vnitřních svárů; rozehrál působivé scény lidové, zobrazuje např. selské povstání *(Probuzenci, Jan Výrava)* nebo stávkový boj horníků *(Drama čtyr chudých stěn)*. V pozdějších hrách se zaměřil k současné problematice,

k vzrušeným veřejným a politickým událostem. Jejich účinnost však byla oslabována konvenční stavbou děje i charakterů a sentimentálním vyzněním. Nejvýznamnější jsou Š. četné odborně zaměřené práce o divadle, o dramaticích a hercích a vzpomínky, jimiž přispěl zejména k poznání začátků Národního divadla *(Dějiny Národního divadla v Praze let 1883 až 1900)*.

BIBLIOGRAFIE

Král Jiří z Poděbrad (R 1877), Z vesnic a hradů (Pp 1879), Povídky historické a jiné drobné (3 sv. 1872—80), Zajetí krále Václava I—II (R 1880), Petr Vok Rožmberk (D 1881, prem. 1880), Národní divadlo v Praze. Dějiny jeho i stavba dokončená (1881), Probuzenci (D 1882, prem. 1883), Z českého jihu (cest. obrazy, 1882), Průvodce po Národním divadle v Praze (1883), Jan Výrava (D 1886, i prem.), ročenky První až Sedmnáctý rok Národního divadla (1884—1900), Láska Raffaelova (D 1888, i prem.), Praktikus (D 1889, prem. 1888), Velkostatkář (D 1891, prem. 1890), Královské české zemské Národní divadlo v Praze (1892), České Národní divadlo na První mezinárodní hudební a divadelní výstavě ve Vídni (1892), Drama čtyr chudých stěn (D 1893, prem. 1903), Rujana, Wittow, Arkona. O původu a významu těchto jmen (1898), Klicpera dramatik (1898), Nordské muzeum a Skansen ve Stokholmě (1900), Ze světa umění (F 1901), Moje divadelní toulky I—II (1902), Moje vzpomínky (1902), Masky Národního divadla let 1883 až 1900 (3 sv. 1902—06 věnovány Mošnovi, F. Kolárovi, Šimanovskému), Žně (D 1904, prem. 1916), Dějiny Národního divadla v Praze let 1883—1900 (3 sv. 1908—11), Krize a budoucnost Měst. divadla Král. Vinohradů (1908), U nás v Dobrušce (vzpomínky, 1916). — Upravil a vydal výbor Klicperových dramat a Soubor spisů V. K. Klicpery (1906—09).

LITERATURA

V. Müller: F. A. Š. (1949). F. X. Šalda v KP 2 (1950, o Dramatu čtyr chudých stěn), KP 4 (1950, O Čtrnáctém roku Nár. divadla); J. Voborník v Almanachu České akademie (1916), Ant. Veselý v kn. České umění dramatické I (1941), v Zlaté Praze 1927, Lumíru 1927—28, ČČM 1928 a LF 1930. J. L. Turnovský v Osvětě 1899; V. Dresler v ČČM 1909; A. Srb v Osvětě 1915; O. Fischer v Čes. revui 1915—16 a v Cestě 1918—19 (o Králi Václavu IV.). *mp*

Oldřich Šuleř

1. 6. 1924 Ostrava

Vystudoval reálné gymnasium v Opavě a Valašském Meziříčí (1943), za okupace byl nasazen na šachtě v Ostravě a ve zbrojovce ve Valašském Meziříčí. Po osvobození vystudoval právnickou fakultu v Praze (doktorát 1950). R. 1948 zvítězil v celostátní rozhlasové soutěži hrou Stanice Sousedov a stal se v ostravském rozhlase redaktorem dětského vysílání, později šéfredaktorem literární redakce. Od r. 1956 pracoval v Ostravě v krajské lidové knihovně, v l. 1957—61 jako ředitel krajského nakladatelství, od r. 1961 je tajemníkem ostravské pobočky Svazu čs. spisovatelů. — Přispívá do Červeného květu, Nové svobody, Literárních novin aj., často pod šifrou -oř-.

Dosud nejvýznamnějším Šuleřovým dílem je jeho prozaická prvotina, rozsáhlý historický román, zabírající století vývoj kamenictví na Jesenicku *(Letopisy v žule)*. Jeho předností je znalost bohatého materiálu, schopnost vytvořit řadu živých charakterů, dramatičnost podání a prudkost konfliktů; v závěru však dějové napětí klesá, dílo se mění v uvolněnou kroniku. Jiné žánry vyzkoušel Š. v čapkovském povídkovém cyklu o boji železničářů za okupace *(Stanice Sousedov)*, v románě pro mládež o postavení umělce v měšťácké společnosti *(O Janíčkovi malérečkovi,* podkladem tu byl životní příběh malíře Jana Kobzáně) a v nezdařené knize krajinných črt *(Zpěvník léta)*. — Napsal i řadu rozhlasových her, pásem a dramatizací.

BIBLIOGRAFIE

Letopisy v žule (R 1957), Kraj žuly a mramoru (vlastivědná publikace, 1957), Stanice Sousedov (Pp 1958), O Janíčkovi malérečkovi (R pro mládež, 1960), Zpěvník léta (Pp 1960), Bratrství v boji (Rp 1961, s H. Jasiczkem), Nápravníček (Pp pro mládež, 1963). — Provedené hry: Valašská balada (1958, dramatizace prózy J. M. Slavičínského Vlk Krampotů).

LITERATURA

D. Šajtar ve Slezském sborníku 1961. *šv*

T

František Táborský

15. 1. 1858 Bystřice pod Hostýnem
21. 6. 1940 Praha

Vystudoval slovanské gymnasium v Olomouci (1878) a filosofickou fakultu v Praze (češtinu a němčinu, 1884), učil na různých školách v Praze, v l. 1885—1921 na Vyšší dívčí škole (od r. 1911 jejím ředitelem). Jeho vřelý zájem o Slovanstvo, utvrzovaný i cestami (především dvěma pobyty v Rusku 1896 a 1909—10), se projevil mnohostranně: překlady z ruské literatury, články, přednáškami o ruské literatuře a divadle, monografií o Puškinovi, studiemi o výtvarném umění slovanských národů i soustavnou činností ve prospěch česko-slovenského sblížení. Uplatnil se i jako pedagog, národopisec *(Rusava)* a kulturní organizátor (Umělecká beseda aj.). Redigoval časopisy Krása našeho domova (1907—1908), Věstník Radhoště (od 1927), Naše Valašsko (1929 až 1932, 1937—40), knižnici Štědrý den v „Radhošti" (1925—35), různé sborníky a uplatnil se také jako editor. Debutoval r. 1876 verši v almanachu moravské omladiny Zora (pseud. Fr. Hostivít). Přispíval básněmi, překlady, studiemi, články a literárními i výtvarnými referáty do časopisů Koleda, Osvěta, Světozor, Zlatá Praha, Lumír, Květy, Čas, Besedy Času, Novina, Česká kultura, Národní listy, Naše Valašsko, Naše doba (výtvarné referáty), Volné směry, Slovanský přehled aj., do almanachů Zora, Nitra aj. a do četných sborníků. Užíval pseudonymů a šifer Fr. Hostivít, F. H. (u raných básní), T., F. T., Tý, -ý, Amicus, Dixi aj. (v článcích a recenzích), Fra Tito, Lorenzo, ff (ve výtvarných kritikách), Ignotus (v České kultuře).

Fr. Táborský byl hlavním básnickým představitelem tzv. Mladé Moravy, která se soustředila kolem almanachu Zora a časopisu Koleda; později se hlásil k macharovskému básnickému realismu. V rané tvorbě byl ovlivněn tvorbou J. Vrchlického →, od počátku je však zřejmé i působení poezie lidové; tato linie postupně sílila a vedla básníka také častěji k výběru motivů z lidového života, zvláště z Valašska. Celkově však u T. převažuje reflexívnost nad plastičností zobrazení. Jeho básně jsou naplněny vlasteneckým citem a vědomím síly Slovanstva; nejednou se bouří proti útlaku slovenského lidu (zvláště ve sbírce *Básně*). Od romantického vlastenectví se obrátil k hlásání činorodé práce a stále silněji se v jeho poezii projevovalo sociální cítění *(Hrdinné touhy)*. V epických skladbách se u něho vedle historismu *(Aleluja!* — o Janu Husovi) uplatnila i nota satirická *(Stará komedie, Legenda staronová)*. V poslední sbírce *Můj breviář* vyjádřil osmdesátiletý autor svou víru v Sovětský svaz a v odstranění válek. — T. překlady (z Lermontova, Puškina, Gribojedova aj.) tvoří mezičlánek mezi překladatelstvím ruchovců a lumírovců a moderním překladatelstvím školy Fischerovy → a Mathesiovy →. Úsilí o překladatelskou věrnost vedlo jej často k užívání rusismů, k nepřirozenému slovosledu i k znejasnění významu. Po-

měrně nejméně byly těmito nedostatky postiženy překlady epiky a epigramů.

BIBLIOGRAFIE

Básně (1884), Stará komedie (Bb 1892), Melodie (Bb 1893), Hrdinné touhy (Bb 1906), Půlstoletí Vyšší dívčí školy kr. hl. města Prahy 1863—1913 (stať, 1913), Aleluja! (B 1919), Hviezdoslav (stať, 1919), Zimní večery v naší „veselé republice" (Pp pro mládež a překlady, 1920), In memoriam (P 1926), Legenda staronová (B 1927), Neznámé politické písně Havlíčkovy (stať, 1927), Veliký sněm ptačí (B 1928, pův. ve sbírce Stará komedie), Rusava. Život valašské dědiny (monografie, 1928), Památce Jindřicha Tomáška (stať, 1930), Z baladických (Bb 1933), U kamarádského stolu (Pp 1933), Ze studentských cest před půlstoletím. Tři vzpomínky (Hynka Babičky a F. T., 1933), Několik listů Josefa Úlehly (stať, 1934), Tiskař Metod Kaláb 1885—1935 (stať, 1935), Svatba Karla IV. (D 1935), O ruském divadle (stať, 1935), Karel Hynek Mácha po stu letech (stať, 1936), Puškin, pěvec svobody (monografie, 1937), Památce presidenta Osvoboditele T. G. Masaryka, protektora Radhoště (1937), Můj breviář (Bb 1938), Jarní slavnost probuzeného národa (stať, 1938). — Posmrtně: Valašská jitřní mše pastorální (libreto pro J. Křičku, 1942), Poutník (B 1943). — Z překladů: M. J. Lermontov, Básně I (1892), II (1895), III (1918), Démon (1909), Maškarní ples (1929), Ašik-Kerib (1931); A. S. Puškin, Pohádky (1930), Můj rodokmen (1937); Doktor Faust (podle Gustava Schwaba, ke kresbám Josefa Mánesa, 1921); S. Makovskij, Siluety ruských umělců (1922); A. S. Gribojedov, Hoře z rozumu (1932) aj. Práce o výtvarném umění: H. Schwaiger (1904), Ruské umění, Několik kapitol. Díl I, část 1 (1921), Slovo o ruské ikoně (1925), Praha v barevných dřevorytech Karla Vika (doprovodný text, 1928), Arthur Grottger, jeho láska a dílo (1933), Ivan Meštrović (1933), A. Kašpar, ilustrátor, malíř, grafik (1935). — Bibliografie A. Vavrouškové ve sborníku F. T. (1928) a F. Stelziga v Katalogu výstavy A. Kašpara a F. T. v Holešově (1951).

LITERATURA

F. T. (1928). F. X. Šalda v KP 2 (1950, o sbírce Melodie) a v KP 10 (1957); A. Novák v kn. Duch a národ (1936, o jeho lyrice); A. Grund ve sborníku Puškin u nás (1949) a v Listu Sdružení morav. spisovatelů 1947—48; F. Tvrdoň v Památníku Slovan. gymnasia v Olomouci (1957, F. T. a slovanský Východ). M. Hýsek v Moravskoslezské revui (1908); J. Kabelík v čas. Bratislava 1928 (F. T. a Slovensko); J. Dolanský v čas. Praha—Moskva 1958; P. Pešta v SLit 1959 (o jeho vztahu k literárnímu Slovensku); D. Kšicová ve Sbor. prací filosof. fakulty brněnské univ. 1960, řada D 7 (o překladech z Puškina) a tamtéž 1961, řada D 8 (o překladech z Lermontova). *pp*

Jiří Taufer

5. 7. 1911 Boskovice

Syn učitele a básníka Františka Taufra (1885—1915). Po maturitě na reálném gymnasiu v Boskovicích (1930) studoval v Brně na právnické fakultě. Účastnil se politického života v brněnské Levé frontě, pracoval s divadelními skupinami komunistických mládežníků na Brněnsku (r. 1933 jel ilegálně do SSSR na první Mezinárodní olympiádu revolučních divadel), v době zákazů komunistického tisku spolupracoval na vydávání ilegální Moravské rovnosti a periodického letáku Antifašista (za to v r. 1934 vězněn), 1935 se zúčastnil založení skupiny socialistických spisovatelů Blok. V červnu 1939 emigroval do Polska (zde byl činný v antifašistickém komitétu) a po vypuknutí války do SSSR, kde pracoval v moskevském rozhlase, později v cizojazyčném vydavatelství, jako spolupracovník Československých listů. Po r. 1945 byl odpovědným redaktorem Tvorby a ředitelem nakladatelství Svoboda, v l. 1948—49 velvyslancem v Jugoslávii, r. 1949 náměstkem ministra zahraničí, r. 1950 náměstkem ministra informací, r. 1953 předsedou Státního výboru pro věci umění a 1954 náměstkem ministra kultury. Od r. 1956 pracuje jako spisovatel a překladatel z povolání. — Příspěvky (verše, články, recenze, překlady a polemiky) v Tvorbě (od 1931), Rovnosti, Indexu, Středisku, U-Bloku, Rudém právu, Lidové kultuře, v časopise Praha—Moskva, v Novém životě, Literárních novinách, Kultuře aj. Uspořádal sborník Dokumenty sovětsko-československého přátelství (1945), sborníček k festivalu Nezvalova Třebíč Básník o sobě a svém kraji (1962); od r. 1962 řídí Dílo V. Nezvala.

Od wolkrovské něhy první sbírky přes příklon k poetismu dospěl Taufer k osobitější poezii obracející se k politickým a sociálním otázkám období krize a narůstajícího fašistického nebezpečí *(Šach mat, Evropo, Na shledanou, CCCP, Rentgenogramy)*. Výchozím zážitkem je v ní zpravidla vzpomínka na válečné dětství a na otce, který zahynul na haličské frontě; z úzkostí a smutku ho vyvádí víra

ve vítězství proletariátu, utvrzená poznáním SSSR. T. tvůrčí metodu ovlivnila především poezie Nezvalova →. T. básně s ní pojí mnohotematická osnova, využívání asociačního postupu, volný verš, záliba v básnických hříčkách; T. metafory jsou však střízlivější, často o realitě jen referují, skládajíce její obraz vypočítáváním různých jevů pomocí rozbujelé anaforičnosti. Aby se však vyvaroval jednotvárnosti, rytmizuje T. své velké skladby střídáním veršového typu; jeden z nich je podstatně ovlivněn Majakovským. Platí to zejména o básních výboru T. poezie z let 1938—57 *Letopis*, lyrickém deníku zachycujícím především události básníkova válečného pobytu v jeho „druhé domovině", SSSR. Autorova někdejší nadměrná rozumová konstruovanost tu ustupuje dramatičnosti a citové intenzitě. K výrazové sevřenosti a místy i poetické hravosti dovedla T. forma sonetu v cyklu *Znělec*, který je vlastně jeho básnickou autobiografií. Svůj růst v dělnickém prostředí na Boskovicku a v řadách brněnské kulturní levice i další činnost zachytil ve vzpomínkových fejetonech *Strana, lidé, pokolení*, přinášejících důvěrné portréty B. Václavka, St. K. Neumanna, V. Nezvala, K. Biebla, K. Konráda a jiných přátel; některým z nich věnoval již předtím samostatné vzpomínkové a vykladačské publikace. — T. původní tvorba stojí ve stínu jeho velkého díla překladatelského. Počinem mimořádného kulturního a politického významu bylo jeho přetlumočení takřka celého díla V. Majakovského; T. dokázal při věcné přesnosti převést v maximální míře i charakteristické prvky vyjadřovacích prostředků Majakovského, jeho údernost, slovní hříčky, zvukovou stránku aj. Zkušenosti z překládání Majakovského uložil do stati Jak jsem překládal Majakovského (spolu se statí V. Majakovského Jak dělat verše v knize O verši, 1951).

BIBLIOGRAFIE

Večerní oči (Bb 1928), Stínové hry (Bb 1931), Šach mat, Evropo (Bb 1933), Na shledanou, CCCP (B 1935), Rentgenogramy (Bb 1938), O Vladimíru Majakovském (studie, 1950), Mistr sovětské kultury Maxim Gorkij (stať, 1952), Nikolaj Vasiljevič Gogol (stať, 1952), St. K. Neumann (studie, 1956), Vítězslav Nezval (monografie, 1957), O Bedřichu Václavkovi (vzpomínková stať, 1957), Eroica (B 1957, pak zařazena do Letopisu), Letopis (Bb 1958), Kdo nám zastiňuje blankyt...? (Bb 1960), Znělec (Bb 1961), Strana, lidé, pokolení (vzpomínky, 1962). — Z překladů: W. Mehring, Navzdory jim... (1938), Španělské romance (1938, s L. Čivrným a F. Nechvátalem); Dvanáct profilů sovětských básníků (výbor, 1948); V. Majakovskij, Z díla (1950, 2 sv., st. cena, rozšíř. 1953), Spisy (od 1956); S. M. Ejzenštejn, Kamerou, tužkou i perem (stati, 1959, rozšíř. 1961); Nazim Hikmet, 5 her (1959: Podivín, Byl Filip Filípek nebo nebyl, Stůj co stůj!, Stanice, Kráva), Pobyt v Praze (1959), Listí ze šesti stromů (1963).

LITERATURA

St. K. Neumann v kn. O umění (1958, o Rentgenogramech). V. Nezval v Lid. novinách 1951 (5. 7.); J. Brabec v LN 1957 (č. 50, Verše vzpomínkové); J. Opelík v HD 1958 (o básních). *pp*

Alfréd Technik

6. 8. 1913 Smržovka u Tanvaldu

Po maturitě na reálce v Turnově (1934) vystudoval v l. 1934—39 geodézii na pražské technice. Do r. 1951 pracoval jako redaktor pražského rozhlasu zvláště v reportážním oddělení, od r. 1952 ve stavební kanceláři Čs. rozhlasu, nyní Spojprojekt.

V literární činnosti, kterou zahájil v druhé polovině třicátých let jako redaktor rozhlasu poutavými reportážemi, uplatňuje T. především své bohaté znalosti lidí v jejich nejrůznějších pracovních prostředích. Prvními dvěma reportážními knihami, které souvisejí s jeho vlastním oborem, objevil pro českou literaturu pracovní prostředí pražských stokařů, krysařů a tunelářů-minérů; hlubším smyslem tohoto látkového novátorství je hold obětavé dělníkově práci. Ani ve svých pozdějších složitějších románových kompozicích *(Mlýn na ponorné řece, Tuláci věčné krve)* nezapřel reportážní základ své tvorby a neopustil jej zájem o lidi, kteří se z nejrůznějších důvodů stali společenskými vyděděnci. Příběhy obou románů jsou povýšeny do baladické roviny, v níž T. rozbíjí staré pověry a předsudky a oslavuje lidské bratrství. Jazyk poučený na lidové vypravěčské řeči zaujme svou stylistickou čistotou. V práci o svárovské stávce r. 1870 se mu podařilo z kusého historického materiálu zrekonstruovat dramatický příběh dělnických bojů.

BIBLIOGRAFIE

Muži pod Prahou (Rp 1942, zfilm.), Barabové (report. pásmo, 1943), Mlýn na ponorné řece (R 1956, zfilm.), Majáky televize (Rp pro děti, 1957), Tuláci věčné krve (R 1958), Svárov (R 1961).

LITERATURA

V. Kovářík v dosl. k Mlýnu na ponorné řece (1958). *vš*

Karel Teige

13. 12. 1900 Praha
1. 10. 1951 Praha

Otec byl archivářem města Prahy. Po absolvování gymnasia v Praze v Křemencové ulici (1918) zapsal se na filosofickou fakultu. Jeho neúnavná kulturní, společenská a organizační aktivita, pojící se s rozsáhlými kulturními a historickými znalostmi, jej brzy postavila do středu uměleckého života mladé generace sdružující se v levicových kulturních organizacích. Od počátku dvacátých let se hlásil k politice komunistické strany a aktivně s ní spolupracoval (r. 1929 se postavil za nové vedení strany podpisem na tzv. manifestu dvanácti spisovatelů). Po celý život pracoval jako teoretik umění, redaktor a publicista i jako příležitostný knižní grafik a překladatel. Začínal jako výtvarník a grafik (publikoval od r. 1917 v německých časopisech Der Sturm a Die Aktion). První stati o umění otiskoval v Republice, Dni a v Musaionu, přispíval také do Neumannova Kmene a Června; později též do Pásma, Disku, Tvorby, Rudého práva, Hostu, Horizontu, Rozprav Aventina, Zvěrokruhu, Levé fronty, Doby aj. Stál při zrodu Svazu moderní kultury Devětsil (založen 5. 10. 1920), jehož byl organizátorem a mluvčím (1920—31); angažoval se ve Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem (1925—37), v Klubu architektů, v Levé frontě (1929—36), ve Svazu socialistických architektů (založen 1933), v Surrealistické skupině (od r. 1934) aj. Vydával i spoluredigoval řadu uměleckých a kulturně politických časopisů: Orfeus (1921), Stavba (1923—31), Host (1924), Pásmo (1925), ReD (1927—31), Země sovětů (1931—36), Doba (1934—35), Praha—Moskva (1936—37), Kvart (1948—49), i sborníků: Devětsil (1922, s J. Seifertem), Život II (1922, s J. Krejcarem), SSSR (Kniha delegace Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem, 1926, s B. Mathesiem), Mezinárodní soudobá architektura (1929—31, 3 sv.), Sovětský svaz (monografie, 1936 až 1937, se Z. Nejedlým, V. Procházkou a B. Šmeralem aj.), u nakladatele O. Girgala Orloj, mezinárodní knihovnu teorie umění (1946—48), a psal obsáhlé studie k překladům (Ch. Baudelaire, Fanfarlo, 1927; Ch. Chaplin, Hurá do Evropy, 1929; B. Lautréamont, Maldoror, 1929). Navazoval styky s různými zahraničními avantgardními skupinami, zejména francouzskými (jejichž představitele také překládal), sovětskými a německými (na konci dvacátých let přednášel v Dessavě na vysoké škole pro architekturu a výtvarnictví Bauhaus). Několikrát navštívil SSSR (poprvé 1925), Německo a Francii (poprvé 1922).

Perspektiva socialistické revoluce vzbuzovala v Teigovi počátkem dvacátých let zklamání z některých předválečných moderních uměleckých směrů i z technické civilizace. Útočiště hledal v romantickém úniku do budoucnosti, v níž se zrodí nový člověk. Revoluční umění mělo vytvářet „předobrazy nového života". Důležitým teoretickým požadavkem bylo vyrovnání „vysokého" a „nízkého" umění; odtud zájem o periferní umělecké druhy, o formy lidové zábavy, o primitivní malířství apod. R. 1922 se T. sblížil s Wolkrem →, podílel se na formulaci manifestu Proletářské umění (ve Varu) a na programovém článku o „novém proletářském umění" (s J. Seifertem v Revolučním sborníku Devětsil). Přestože se zde třídní diferenciace umění nadále zdůrazňuje, je požadavek tendenčnosti proletářského umění již odmítán ve jménu osamostatňování estetické funkce; zřetelně se již odklon Devětsilu od programu proletářského umění ohlašuje ve sborníku Život II (1922). T. akceptuje hesla ruského konstruktivismu a zabývá se problematikou kubismu, futurismu, dadaismu a jiných směrů, které rozbíjely ideové i tvárné principy umění 19. stol. R. 1924 T. publikoval v Hostu Manifest poetismu, který se stal závazným

programem Devětsilu (s Nezvalem publikovali druhý manifest poetismu v r. 1928). V některých základních otázkách odpovídaly tyto manifesty i avantgardním proudům v zahraničí, zejména ve Francii (dadaismus, surrealismus). Poetismus byl míněn jako jistá koncepce života spjatá s novým pocitem skutečnosti. Proti ideologičnosti umění byl postaven princip smyslové a citové intenzity, proti objektivnímu zobrazování skutečnosti fantazijní aktivita tvůrčího subjektu, proti sociální služebnosti hravost a zábavnost, proti analytické kritičnosti bytostný optimismus. Různé stránky tohoto programu vysvětloval T. v řadě studií, které shrnul do několika knih: *Stavba a báseň* soustřeďuje úvahy o kráse a lyrismu moderní tvorby inspirované účelovou estetikou konstruktivismu; *Svět, který se směje* se zabývá především tzv. periférií umění, různými druhy lidové zábavy a jejich vztahem k moderní poezii, divadlu apod.; *Svět, který voní* obsahuje manifesty poetismu a historické studie o moderních uměleckých směrech. — V třicátých letech se začal T. intenzívně zabývat teorií architektury a urbanistiky. Konstruktivistické a funkcionalistické teorie moderní architektury spojoval s historickomaterialistickým řešením bytové a sociální otázky. Když byla V. Nezvalem v r. 1934 založena surrealistická skupina, stal se záhy jejím členem a aktivně se účastnil polemik na obranu jejího programu příspěvky ve sbornících Surrealismus v diskusi (1934, spoluredigoval jej s L. Štollem), Socialistický realismus (1935, spoluredigoval jej s K. Konradem) a Surrealismus (1936). Ve studiích o V. Majakovském a o sociologických otázkách moderního výtvarného umění *(Jarmark umění)* se pokusil syntetizovat soudobou marxistickou vědu o umění s estetikou avantgardy. Jeho pamflet *Surrealismus proti proudu* dokumentuje příčiny názorové krize v surrealistické skupině i autorovu neschopnost reagovat na složitou společenskou a uměleckou situaci konstruktivním programem a činem. — T. byl vůdčím teoretikem i organizátorem české meziválečné avantgardy. Zabýval se programovou estetikou soudobé poezie, architektury, výtvarného umění, divadla i filmu, nezanedbávaje ani otázky urbanistiky, životního stylu, užitého umění, sociologie, kulturní politiky apod. Jeho interpretace moderního umění se opírala o revoluční přesvědčení, jež obsahovalo některé utopické rysy. Přijímal myšlenku socialistické revoluce a spojoval ji s rozvojem tvořivých sil individua; avantgardní umění bylo mu nejvýraznějším příznakem tvůrčí aktivity. Jeho rozsáhlé a mnohostranné dílo se vyznačuje mnoha protiklady. Kladně ovlivňovalo soudobou uměleckou tvorbu tam, kde zobecňovalo (byť často i provokativním způsobem) její antitradiční, novátorské stránky, kde pomáhalo objevovat dosud neznámé výrazové prostředky, kde nabízelo nové způsoby začleňování umění do společenské praxe (zřetel k okrajovým uměleckým oblastem a druhům). Překážkou dalšího vývoje se však stávalo tehdy, kdy do popředí vystupovala jeho normativnost, jež se snažila podřídit živý umělecký vývoj estetické doktríně. T. radikální odmítání tradičního a oficiálního umění sehrálo kladnou roli při tvůrčím sebeuvědomování mladé generace sdružené v Devětsilu, avšak působilo záporně, zužovalo-li koncepci pouze na jednu předem danou tvůrčí možnost. T. břitce kritizoval různé vulgarizace v marxistické estetice a podceňování specifičnosti umělecké tvorby, upadal však do druhé krajnosti, když se snažil estetickou podstatu umění izolovat od zřetelů ideologických, filosofických, společensky funkčních. Rozpory jeho estetické koncepce se projevily zvláště ve třicátých letech, kdy avantgardní umělci pod vlivem společenského vývoje hledali nové kontakty se skutečností a s širokým publikem i nové způsoby společenské a umělecké aktivity. Na konci třicátých let dostal se do rozporů s linií komunistické strany, jak v otázkách ideologických (kulturně politická problematika), tak i v otázkách politických (procesy v SSSR). Izolace, ve které se tak octl, nezměnila se ani po válce.

BIBLIOGRAFIE

Archipenko (E 1923), Jan Zrzavý (E 1923), Film (studie, 1925), Stavba a báseň (studie, 1927), Sovětská kultura (studie, 1927), Manifesty poetismu (1928, s V. Nezvalem), Svět, který se směje (Ee 1928, 1. část cyklu O humoru, klaunech a dadaistech), K sociologii architektury (1930), Moderní architektura v Československu (1930), Svět, který voní (Ee 1930,

2. část cyklu O humoru, klaunech a dadaistech), Nejmenší byt (1932), Práce Jaromíra Krejcara (1933), Zahradní města nezaměstnaných (E 1933), Architektura pravá a levá (E 1934), Vladimír Majakovskij (E 1936), Jarmark umění (E 1936), Surrealismus proti proudu (polemika, 1938), Moderní architektura v ČSR (1947, vyšlo jen franc. a angl.).

LITERATURA

V. Nezval v kn. Z mého života (1959); K. Chvatík v kn. B. Václavek a vývoj marxistické estetiky (1962); A. Hoffmeister v kn. Předobrazy (1962); K. Honzík v kn. Ze života avantgardy (1963). *mg*

Rudolf Těsnohlídek

7. 6. 1882 Čáslav
12. 1. 1928 Brno

V Čáslavi a Hradci Králové navštěvoval gymnasium a po maturitě (1901) odešel do Prahy na universitu studovat filosofii a moderní filologii. Nedokončiv studia odjel r. 1906 do Brna a z podnětu St. K. Neumanna → přijal místo v redakci Moravského kraje. Po jeho zániku přešel roku 1908 do Lidových novin, kde pracoval jako novinář až do své dobrovolné smrti. Kromě časopisů, v nichž působil jako redaktor, přispíval zejména do Moravy (zde 1901 poprvé s pseudonymem Arnošt Bellis), do Obzorů a do Rožkova Srdce (také pod pseudonymy Arnošt Bellis, Jan Max a pod šifrou V. V. M.). Za svých cest poznal Švýcarsko, Holandsko a Srbsko (zde byl r. 1912 jako válečný korespondent) a především skandinávské země, z jejichž literatur také překládal (Hamsun, Lagerlöfová aj.). Upravil paměti polárního cestovatele Jana Welzla (Eskymo Welzl, 1928).

Počáteční období Těsnohlídkovy tvorby vychází z atmosféry pozdního symbolismu. Ze společenského protestu, kterým byla v devadesátých letech tato poezie nesena, zůstal mu jen jednostranně negující vztah ke světu, vyjadřovaný obrazy a výrazovými prostředky už jen z minulosti pasívně přejímanými a ustrnulými nakonec v dekorativní slovní ornament. Odrazem tohoto stavu jsou i T. první lyrické prózy *(Nénie, Dva mezi ostatními, Květy v jíní)*, snové vize s neustále se vracejícím motivem smrti. Hluboký dojem z přírody, noví lidé a prostředí, které poznával při své novinářské práci na Moravě (zvláště v Lidových novinách, kde vedl soudní rubriku), daly jeho tvorbě jiný směr. Do jeho díla se dostaly reálné konflikty, které zpracovával nejprve v soudničkách, dávaje jim podobu malých povídek, vyhrocených grotesek či drobných studií rozličných lidských typů. Uplatňoval v nich především jemný psychologický postřeh. Později tohoto způsobu využíval i v románech, především v „kronice z brněnského předměstí" o tragikomických osudech drobných lidí, křivených těžkými životními podmínkami *(Poseidon, Kolonia Kutejsik)*; soustředění na detail vedlo tu k rozdrobení děje na tříšť naturalisticky viděných příběhů, místo typů kreslil pouhé žánrové figurky, místo uměleckého zvládnutí jazyka brněnské periférie zůstal jen u jeho trpného záznamu, hraničícího až s nesrozumitelností. Skutečným uměleckým činem se stala teprve *Liška Bystrouška* (vzniklá z náhodného podnětu jako slovní doprovod k obrázkům malíře St. Lolka). V humorném vyprávění o osudech zvířecích i lidských, které vyznívá oslavou svobodného života, ukázal T. důvěrnou znalost přírody, pro jejíž barvy, zvuky a pohyb měl smysly zvlášť vytříbené a v níž nalezl zdroj optimismu a protiváhu k negativním složkám městské společnosti. Poslední období T. tvorby znamená opět návrat k „hledání úzké stezky mezi snem a skutečností". Znovu se v ní objevuje pocit promarněného života *(Paví oko, Rozbitý stůl)*, z něhož se básník nedovedl vymanit ani intenzívní veřejnou prací (v Sokole, při objevování Demänovských jeskyň, účastí při mnoha sociálních akcích, dal podnět k stavění vánočních stromů na náměstích, při nichž se vybíralo na chudé, apod.). Myšlenka na smrt přestala tu být ozdobným ornamentem, kterým byla v jeho mladistvých pracích; sovovsky laděná lyrická sbírka *Den*, která je jeho vrcholným básnickým dílem, předznamenala T. tragický osud.

BIBLIOGRAFIE

Nénie (Pp 1902), Dva mezi ostatními (Pp 1906), Květy v jíní (Pp 1908), Poseidon (R 1916), Liška Bystrouška (P 1920, zhudebněno L. Janáčkem), Kolonia Kutejsík (R 1922, st. cena), Paví oko (Pp 1922), Čimčirínek a chlapci (P pro děti, 1922), Den (Bb 1923), Vrba zelená

(R 1925), Rolnička (Bb 1926), Zlaté dni (B pro děti, 1926), Demänová (P 1926), Cvrček na cestách (B pro děti, 1927), Nové království (P pro děti, 1927). — Provedené hry: Panenky (1907), Příval (1928). — Posmrtně: Rozbitý stůl (Bb 1935), O zakleté Lúčance (P 1937).

LITERATURA

Na paměť R. T. (1928); J. Dvořák: Dva mezi námi (1940) a Čtení o Mahenovi a T. (1941); B. Golombek: R. T. (1946). M. Fišerová a Z. K. Slabý v dosl. k Lišce Bystrouške (1954); M. Jelínek ve Sborníku prací filos. fakulty brněnské university 1955, řada D 1 (o stylu brněnských románů). R. Hrdlička ve Štěpnici 1946—47 (o díle pro mládež). *mch*

Frank Tetauer

31. 3. 1903 Praha
15. 12. 1954 Praha

V Praze studoval na reálce a reálném gymnasiu (maturita 1922), po dokončení studia moderních literatur na pražské filosofické fakultě, kde byl žákem V. Tilleho (doktorát 1926), věnoval se činnosti překladatelské a spisovatelské. Od r. 1930 byl lektorem, v letech 1935—45 dramaturgem Městských divadel pražských, potom spisovatelem z povolání. — Divadelně teoretickými a historickými statěmi přispíval do časopisů Národní a Stavovské divadlo, Ročenka Kruhu sólistů Městských divadel pražských, Divadlo a hudba, Divadlo, Lumír, Komedia, Městská divadla pražská, Rozpravy Aventina aj. S F. Götzem redigoval sborník České umění dramatické I, Činohra (1941), přispěl do sborníku K. H. Hilar (1936). Psal též rozhlasové hry. Užíval pseudonymů Josef Vydral, Václav Řada.

Tetauer byl jedním z nejúspěšnějších dramatiků první republiky. Psal konverzační veselohry ze soudobého života i hry historické. Především v náročnějších společenských komediích dovedl podat otřesný pohled na buržoazní společnost mezi dvěma válkami, např. na nezaměstnanost inteligence nebo korupci v novinářství *(Veřejný nepřítel)*, nekladl si však otázku ozdravění poměrů. Za okupace užíval k vyjádření aktuálních otázek historické alegorie (např. *Zápas draků*). Dobře ovládal dramatickou techniku a požadavky jeviště, jeho hry, založené na výrazném konfliktu, byly divadelně velmi účinné. Práce vzniklé po druhé světové válce přiřadily se však k tehdejším běžným schematickým hrám. — T. povídkové knihy *(Křest ohněm, Krvavá fuga)* těží náměty z protifašistického odboje, kniha *K ránu přichází smrt* je románem o vzniku románu. — Významným přínosem české divadelní kultuře jsou jeho překlady čelných zjevů anglo-americké dramatiky, zvláště O'Neilla a G. B. Shawa.

BIBLIOGRAFIE

Filosofie Shawových her a předmluv (studie, 1928), Shaw (monografie 1929, přeprac. 1948), Evino nedůstojné povolání (D 1935, prem. 1934, pseud. Josef Vydral, hráno též pod názvem Zrada vzdělanců), Krev nevolá o pomstu (dramatizace románu E. Vachka, 1935, i prem.), Veřejný nepřítel (D 1936, prem. 1935), Diagnóza (D 1936, i prem.), Svět, který stvoříš (D 1937, i prem.), Milostná mámení (D 1938, i prem.), Ztracená tvář (D 1940, prem. 1939, hráno též pod názvem Žít svůj život), Nosiči pochodní (D 1940), Život není sen (D 1940, i prem.), Člověk nemá jen sebe (D 1940, i prem.), Zápas draků (D 1941, přeprac. 1959, prem. pod názvem Don Manuel a Marie Luisa 1955), Zpovědník (D 1941, i prem.), Drama i jeho svět (Ee 1942, rozšíř. 1948 a 1958), Úsměvy a kordy (D 1942, i prem., prem. přeprac. verze pod názvem Ztřeštěné námluvy 1956), Křivdy napravovati (D 1942), Znamení býka (D 1943), Orlí štít (D 1944), Křest ohněm (Pp 1947), Krvavá fuga (Pp 1947), K ránu přichází smrt (R 1947), Sedmero zástav (Ee 1947), Východní kampaň (D 1948), Vlajky v plamenech (D 1948), Ledoborec Krasin (D 1953, i prem., hráno též s názvem Krasin připlul včas). — Provedené hry: Atentát (1949), Strašidla na Karlštejně (1953), Ženich (1954). — Z překladů O'Neill, V ponorkovém pásmu (1925), Farma pod jilmy (1927), Anna Christie (1927), Velký bůh Brown (1928), Podivná mezihra (1929), Pod karibským měsícem (1939); G. K. Chesterton, Kamarád čtvrtek (1926); J. Galsworthy, Útěk (1927); W. Shakespeare, Mnoho povyku pro nic (1953); G. B. Shaw, Hry I—II (1956; Vdovcovy domy, Živnost paní Warrenové, Čertovo kvítko, Záblesk pravdy, Androkles a lev, Pygmalion, Svatá Jana, Na úskalí, Milionářka).

LITERATURA

M. Rutte ve sborníku Čes. umění dramatické I (1941); D. Čeporanová v dosl. k Zápasu draků (1959). A. J. Urban v Divadle 1955 (Dramatik zemřel, dílo žije). *lk*

Felix Téver

(vl. jm. Anna Lauermannová roz. Mikschová)
15. 12. 1852 Praha
16. 6. 1932 Praha

Pocházela z rodiny pražského lékaře, blízce spřátelené s rodinou Riegrovou. Zejména jejím prostřednictvím se už v mládí dostala do okruhu pražské měšťanské inteligence a do živého styku s kulturním děním. R. 1877 se provdala za Josefa Lauermanna, vnuka Jungmannova, zámožného měšťana, který se jako diletant věnoval umění i vědě. V domě L. na Jungmannově náměstí vznikl koncem sedmdesátých let známý literární salón, později přenesený do vily L. v Liboci; scházelo se tu po půl století několik literárních generací od lumírovců až po okruh kolem O. Theera → a M. Rutta →. Nešťastné manželství skončilo po osmi letech odjezdem L. do Švýcarska a Itálie a po tříletém římském pobytu definitivním rozchodem, po němž se L. věnovala literatuře. Přispívala hlavně do Květů (první povídka r. 1888 už pod pseud. Felix Téver, tj. šťastná Tibera) a Osvěty.

Kulturní ovzduší šedesátých až osmdesátých let vtisklo pečeť celé prozaické tvorbě Felixe Tévera, i když většina jejích prací vznikla až ve dvacátém století, v jehož literárním kontextu byly anachronismem. Vedle počátečního vlivu K. Světlé → nejsilněji na ni zapůsobila osobnost J. Zeyera →, který byl jejím blízkým přítelem. Trpké osobní zážitky trvale ovlivnily zaměření její prózy, která se povětšině soustřeďuje kolem problému erotické deziluze, ženina ujařmení, rozporu představ a skutečnosti. Žánrový realismus je tu spojován s romantickou stylizací erotických konfliktů i postav, se zálibou v romantických kulisách; v některých pozdních pracích (román *Na dvojí struně*), v souvislosti s jejím sblížením s okruhem Moderní revue, zcela ustupuje konvencím artistního novoromantismu. Nejvhodnější půdu pro své zaměření našla F. T. v starosvětských románových kronikách, zejm. v románu *V hradbách*, v němž zachytila svět svého mládí; k němu se připíná i vzpomínkový cyklus *Lidé minulých dob*.

BIBLIOGRAFIE

Povídky (1895), Pohostinsku (D 1899, i prem., pseud. Mikuláš Ryvín), Její mladší bratr (P 1900), V soumraku (Pp 1902), Duše nezakotvené (Pp 1908), Pan básník (Pp 1910), Na dvojí struně (R 1912), Bílá a rudá (Pp 1918), U Božího oka (Pp 1919), Pět aktovek (1920, z nich V područí síly prem. 1907), Děti (R 1921), V hradbách (R 1924), Černý Lohengrin (R 1927), Ozdravovna „Na smíchu" (D 1931, i prem.), Prapodivná historie (R 1932). Posmrtně: Lidé minulých dob (vzpomínky), 1940, usp. M. Rutte). Provedené hry: Za zlatem (1923).

LITERATURA

O bábušce (1935); M. Rutte: Portrét z mizejících dob (1935). *es*

Václav Thám

26. 10. 1765 Praha
pravděpodobně 1816 někde v Haliči

Bratr Karla Ignáce Tháma (1763 Praha až 1816 Praha), filologa a shakespearovského překladatele. Vystudoval pražské akademické gymnasium a filosofii (1782). V l. 1784—89 byl zaměstnán jako komisař pražského policejního úřadu, ale záhy se věnoval redaktorství, literatuře a především českému divadlu. R. 1793 se oženil s dcerou ředitele divadelní společnosti Haina a stal se hercem z povolání. Od r. 1798 působil až do své smrti jako kočovný herec doma, v Německu, Polsku a Rakousku.

Spisovatelskou činnost zahájil V. Thám jako redaktor Schönfeldových C. k. privilegovaných pražských poštovských novin (od 1. června 1789 až do konce 1790), kde otiskoval mj. zprávy o současném divadle. Hlavní T. literární prací je uspořádání almanachu *Básně v řeči vázané*, v němž soustředil soudobé básníky. Almanach, vedený v duchu osvícenských reformních idejí i společenských potřeb nastupujícího národního hnutí, obsahoval vedle ukázek ze starší české poezie, překladů, dokazujících schopnost mateřštiny vyjádřit jednoduché básnické obrazy a představy, i původní samostatnou básnickou tvorbu v duchu západoevropské anakreontiky. Méně významné jsou T. původní hry převážně s historickými náměty

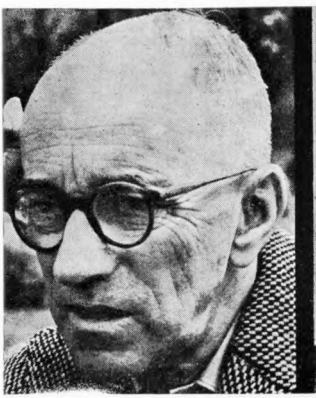

T. Svatopluk

Karolína Světlá

Jiří V. Svoboda

Růžena Svobodová

Pavel J. Šafařík

Ota Šafránek

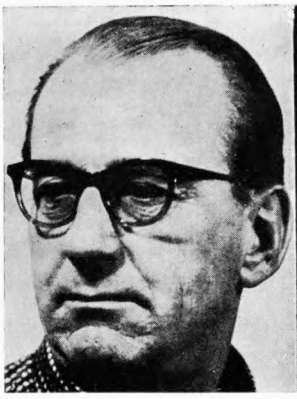

Donát Šajner

F. X. Šalda

Karel Šiktanc

Vlastimil Školaudy

Josef Škvorecký

Helena Šmahelová

Anna Šmejcová

Luděk Šnepp

Jiří Šotola

Fráňa Šrámek

Jan Štern

Ladislav Štoll

(asi 51 her, většinou nedochovaných) i překlady (Iffland, Kleist, Molière aj.).

BIBLIOGRAFIE

Básně v řeči vázané (2 sv., 1785, 2. vydání 1812), Neslýchaná náhoda strašlivého hromobití aneb Žebravý student (D z Weidmanna, 1785, i prem.), Štěpán Fedinger aneb Sedlská vojna (D z Weidmanna, 1785, i prem.), Fridrich rakouský aneb Věrnost českého národu (D z Ifflanda, 1792, i prem.). Provedené hry: Břetislav a Jitka aneb Únos z kláštera (1785), Vlasta a Šárka aneb Dívčí boj u Prahy (1788), Kutnohorský havíři aneb Kdo se vynasnaží, netrpí nouzi (1790), Švédská vojna v Čechách neb Udatnost pražských měšťanů a studentů (1792). Překlady her (ve výběru): Don Žuán aneb Kamenná hostina (asi z Molièra, prem. 1789), Anežka Bernauerová (z Törring-Mannsfelda, prem. 1792), Čech a Lech aneb Vyvolení Kroka za vývodu českého (ze Stegmayera, prem. 1793), Kouzelná píšťala (ze Schikanedra, prem. 1795), Honza Kolohnát z Přelouče I (ze Steinsberga, prem. 1796), II. díl (podle Czapka, prem. 1797). Edice: Zpěvy z nejvýbornějších zpěvoher českých na cís. král. Pražském vlastenském divadle představených a z němčiny přeložených (1799).

LITERATURA

V. Brtník v předml. k Básním v řeči vázané (1916), A. Získal v ČMF 1921 (První redaktoři Schönfeldských novin po Kramerioví); V. Jirát v Divadle 1940; B. Indra v Slezském sborníku 1953 (o jeho pobytu v Opavě); F. Bařha v SV 1952 a v Divadle 1958 (Dva dokumenty k historii počátků čes. divadla v Praze). *mh*

Otakar Theer

16. 2. 1880 Černovice v Bukovině, dnešní Ukrajinská SSR
20. 12. 1917 Praha

Dětství prožil v Nymburce, kde byl vychován v duchu důstojnické tradice po otci a patricijské rodiny matčiny. Vědomí společenské výlučnosti, které si brzo osvojil, ovlivnilo jeho celkový životní postoj a promítlo se později i do jeho literární tvorby. Klasické gymnasium vystudoval v Praze (1899); po třech semestrech práv přešel na filosofii (promoval 1906). Stal se úředníkem pražské Universitní knihovny, kde působil až do své smrti. — Cesty do ciziny (Itálie, Švýcarsko, Německo, Skandinávie, Krym) byly pro T. vždy zdrojem inspirace; rozhodující vliv na jeho názorový vývoj měl půlroční pobyt ve Francii (1902—03). Při shromažďování materiálu k disertační práci o Balzacovi a jeho Lidské komedii se důvěrně seznámil s francouzskou literaturou, z níž později také překládal (P. Loti, P. Adam, P. a V. Margueritové, O. Mirbeau), a po návratu se stal poučeným informátorem a zastáncem francouzské orientace v celém našem životě. Své básně, prózy a kritiky literární, divadelní a výtvarné (ty otiskoval pod pseud. Sézam) publikoval především v Lumíru (zde vyšel 1901 také jeho jediný román Příchod ženy), v Nedělních listech Hlasu národa, Květech, České revui, Národních listech, Zlaté Praze, Přehledu, Literárních listech, Časopisu Českého muzea aj.

Theer vstoupil do literatury r. 1897 knihou básní *Háje, kde se tančí*, jejíž dekadentní ráz určovala nejen myšlenková a tvárná závislost na uměleckých vzorech (Baudelaire, Przybyszewski, Karásek ze Lvovic →), ale i životní postoj básníka vědomě se odvracejícího od skutečnosti. Pod naivní aristokratickou pózou a požitkářským gestem lyrického hrdiny pronikal tu již základní rys celé další T. tvorby: konflikt básníkova břitkého intelektu s vypjatou smyslovostí, končící erotickou deziluzí, později transponovanou do podoby nesladitelného sváru mezi snem a drsnou skutečností *(Výpravy k Já)*. Prohlubování tohoto rozporu trpkým životním poznáním a úsilí překlenout jej nalezením jistot mimo svět, v sobě samém, vyústily u T. v pocit tragického heroismu *(Úzkosti a naděje)*, jímž se chtěl dobrat vnitřní svobody, prosté vší determinace a závislosti *(Všemu navzdory)*. Snaze o vyjádření tohoto nového životního pocitu odpovídalo T. hledání adekvátní básnické formy, schopné postihnout nekonečně proměnlivou podstatu lidského bytí. T. ji objevuje ve volném verši; zájem o jeho propracování a osobité využití sblížil ho také na čas s generací neumannovsko-čapkovskou a vedl i k iniciativní účasti na Almanachu na rok 1914. I když T. ve své tvorbě vědomě přehlížel společenské souvislosti, přece světová válka nezůstala u něho bez odezvy. Svědčí o tom nejen vlastenecký cit básně Mé Čechy (ve sbírce *Všemu navzdory*), diktovaný úzkostí o budoucnost národa, ale i vášnivá obhajoba odboje a oslava hrdinské oběti, které T. spojil se svým vlastním osudem a v dramatu *Faë-*

thón promítl do antického příběhu s prométheovským motivem lidského vzdoru proti božské vůli. — Významnou složkou T. tvorby byla ve své době kritická činnost (1906—08); zato jeho prózy nepřesáhly průměr konvenčních psychologických prací.

BIBLIOGRAFIE

Háje, kde se tančí (Bb a básnické prózy 1897, pseud. Otto Gulon, 2. rozšíř. vyd. 1920), Výpravy k Já (Bb 1900, 2. změn. vyd. 1914). Pod stromem lásky (Pp 1903), Úzkosti a naděje (Bb 1911), Všemu navzdory (Bb 1916), Faëthón (D 1916, prem. 1917). — Básnickou pozůstalost O. T. vydal r. 1924 A. Novák, Dílo O. T. v Aventinu v l. 1930—31 (3 sv., v usp. A. Nováka a A. M. Píši). — Vzájemná korespondence s O. Březinou (1946, vyd. J. Kabeš). — Bibliografie v 2. sv. monografie A. M. Píši (1933).

LITERATURA

Na paměť O. T. (1920); A. M. Píša: O. T. (2 sv., 1928 a 1933; s bibliografií prací i soupisem literatury). F. X. Šalda v KP 10 (1957), KP 13 (1963), v ŠZáp 1930—31 a v ŠZáp 1932 až 1933 (o Píšově monografii); A. Novák v kn. Mužové a osudy (1914), Krajané a sousedé (1922), v Řečích a proslovech (1931) a v kn. Duch a národ (1936); F. Götz v Jasnícím se horizontu (1926) a v Básnickém dnešku (1931); B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962); J. Mukařovský v Kapitolách z české poetiky II (1948, o Výpravách k Já). *mch*

Vladimír Thiele

14. 2. 1921 Potštejn

V l. 1935—39 se na Dobříši vyučil truhlářem, pak byl zaměstnán v pražské nemocnici na Bulovce (1940—43), půl roku vězněn na Pankráci a do konce války nasazen na práci v Německu. Po osvobození byl redaktorem Svobodných novin (do 1948), potom úředníkem ČSAD, truhlářem, v l. 1958—60 působil v redakci Svobodného slova, nyní pracuje jako propagační textař.

Thielova poezie, často inspirovaná básníky a malíři, utkvívá na vzpomínce a impresi. Vcelku je T. epigonem moderní poezie seifertovské ražby. Od r. 1948 se převážně věnuje otázkám knižní kultury, píše rozhlasové hry a zabývá se výtvarným uměním. Uspořádal sborníky Kladno v básních a próze (1941), Básníci o knihách (1942), Žaluji (1946) a Bidlovu čítanku (1959).

BIBLIOGRAFIE

Pokorná pouť (Bb 1940), Karkulka ve smutku (Bb 1941), Střídavě oblačno (Pp 1941), Hoch v modrém (Bb 1942), Ohlédnutí (Bb 1943), 9. květen (Bb 1945), Třesu, třesu z rukávu (Bb pro děti, 1945), Paleta lásky (Bb 1947), Stisky (Bb 1948), Lokomotiva Fu-Fu (P pro děti, 1950), Jak se dělá kniha (Fí 1957), Josef Čapek a kniha (soupis knižní grafiky, 1959), Fůra humoru o známých lidech (anekdoty, 1960). *mb*

Josef Thomayer

23. 3. 1853 Trhanov

18. 10. 1927 Praha

Gymnasium studoval v Klatovech (1863 až 1871), kde se seznámil s J. Vrchlickým; lékařskou fakultu absolvoval v Praze (doktorát 1876). R. 1883 se habilitoval z oboru vnitřního lékařství a r. 1886 se stal mimořádným, r. 1897 řádným profesorem Karlovy university pro tento obor. Za studií i po nich cestoval po celé Evropě. Byl blízkým přítelem K. V. Raise, A. Jiráska a J. Vrchlického. — Debutoval r. 1872 ve Světozoru, přispíval do Lumíru, Květů, Osvěty, Zvonu, Národních listů aj., redigoval Zvon (1902 až 1927) a podílel se na založení řady odborných časopisů.

V drobných črtách uveřejňovaných pod pseud. R. E. Jamot snažil se Thomayer vystihnout specifické rysy a zvyklosti prostředí, s kterým se seznámil v dětství, za pobytu v Praze, na cestách i v lékařské praxi. S pozorností poučeného pozorovatele a zkušeného vypravěče si všímal stejně bedlivě svérázných lidí jako zvířat, rostlin i věcí. Řadu prací tvoří beletristicky zpracovaná témata odborná *(O čichu a hmatu)*, předmětem četných fejetonů jsou kulturní události a zajímavosti i vzpomínky na přátele.

BIBLIOGRAFIE

Příroda a lidé (Pp 1880), Vedle cesty (Pp 1895), Po různých stezkách (Pp 1902), Žloutne listí (Pp 1905), Paběrky (Pp 1911), Z pamětí lidí nepatrných a jiné práce (Pp 1913), Z lidské biologie a jiná próza (Pp 1915). — Sebrané spisy v Unii v l. 1919—25 (11 sv.).

LITERATURA

J. V. Sedlák: J. T. (1923). L. Syllaba v Almanachu České akademie věd a umění (1928). A. Trýb v Rozpravách Aventina 1927—28. *dh*

Václav Tille

16. 2. 1867 Tábor
26. 6. 1937 Praha

Syn gymnasijního ředitele, pedagoga Antonína T., vychodil gymnasium v Litomyšli a Praze (maturita 1885). Na pražské universitě studoval slavistiku a romanistiku. V Gebauerově slovanském semináři pracoval v oblasti lidové slovesnosti. Po promoci (1889) působil v Universitní knihovně (do r. 1912). V r. 1894—95 studoval v Paříži (u G. Parise a L. Légera), v r. 1899 byl na studijní cestě v Belgii, Holandsku a Německu, v r. 1914 v Rusku. R. 1903 se habilitoval (prací Filosofie literatury u Taina a předchůdců), r. 1908 se stal mimořádným a r. 1912 po J. Vrchlickém řádným profesorem srovnávacích dějin literatury. Od studijního zájezdu na Moravské Valašsko v r. 1888 se věnoval studiím lidového podání, přispíval objevnými studiemi do Českého lidu (1892 až 1906; O studiu lidu a pohádek aj.). Byl významným spolupracovníkem Národopisné společnosti československé (v l. 1906—15 spoluredigoval Národopisný věstník československý). R. 1902 založil a řídil u Laichtra knižnici pro mládež Žeň z literatur, pro jejíž program vyžadoval „dokonalý výběr z dokonalých překladů". Soustavně referoval o premiérách a divadelní problematice od r. 1891 v časopise Praha, v Národních listech, v Nové politice a ve Dnu, po válce v Jevišti (1920 až 1922), Venkově (1922—29), Rozpravách Aventina (1929—1932), Literárních novinách (1934—37) a Prager Presse (1921—37), také pod šiframi V. T., vt. nebo značkami Ω, Junius, Kerry, Tenkery.

Po válce vedl na fakultě vedle semináře srovnávacích dějin literatury seminář „pro srovnávací studium dramatické literatury a její inscenace". Podílel se i na budování knihovnického studia. Jeho mnohostranná a velkorysá činnost organizátorská se rozrostla na pole mezinárodní, což si vyžádalo další zahraniční cesty (Francie a Belgie, USA, SSSR u příležitosti 10. výročí Říjnové revoluce). V širokém záběru své publicistické činnosti se věnoval především otázkám kulturně osvětovým, ale také speciálním otázkám vysokoškolským, knihovnickým, nakladatelským (byl např. iniciátorem a poradcem Evropského literárního klubu) i otázkám mezinárodní intelektuální spolupráce.

Těžiště Tilleho vědecké činnosti bylo v jeho zájmu o lidovou prozaickou slovesnost, k níž patří jeho první knižně vydaná literární studie *(Skupina lidových povídek o neznámém rekovi...)*, studie *České pohádky do r. 1848* i rozsáhlé dílo poslední *(Soupis českých pohádek)* stejně jako desítky studií v odborných časopisech domácích i zahraničních. Základním přínosem T. pohádkoslovných studií a komentovaných soupisů pohádek je to, že na základě srovnávání velkého množství sbírek českých, slovenských i cizích zjišťoval vliv literatury umělé na vznik lidových pohádek a pověstí (zejména starých pověstí českých). Kriticky používal takzvané **teorie migrační** (o stěhování folklórních látek) a přistupoval ke studiu lidového podání i z hlediska sociologického. Studium pohádek ho přivedlo k vydávání pohádkových souborů K. J. Erbena a B. Němcové; jejím českým pohádkám věnoval i samostatný vědecký rozbor. K B. Němcové soustředil i svůj zájem literárněhistorický. Vycházeje z podnětů Tainovy koncepce literární historie, sledoval růst její lidské i umělecké osobnosti z prostředí krajového a rodinného i z dobové literární **situace; využíval přitom** i analýzy psychologické. Jeho monografie *Božena Němcová* přerostla rámec běžného typu literárních životopisů a stala se klasickým, i čtenářsky neobyčejně vděčným dílem. T. se zabýval i postavami literatur západních (Maeterlinck) a znalost těchto literatur u nás šířil překlady děl literárněhistorických (dějin anglické a italské literatury) i uměleckých. Jako literární kritik jednak soustavně sledoval soudobou produkci literární, jednak se zabýval (podobně jako Šalda →) obecnější problematikou literární kritiky. V referátech a studiích o divadle českém i cizím, které sledoval přímo na jevištích německých, francouzských, ruských, holandských, amerických, byla středem jeho pozornosti vedle hereckých projevů režisérova koncepce a její scénická realizace *(Divadelní vzpomínky, Ruské divadlo)*. Zájem o so-

větské divadelnictví a jeho místo v kulturní přestavbě mladého státu je převládající složkou T. cenné esejistickoreportážní knihy *Moskva v listopadu*. Citlivý vztah k divadlu, opřený o znalost celé jeho historie, vedl T. i k oceňování avantgardního divadelnictví (E. F. Buriana, Osvobozeného divadla, představení sovětských avantgardních režisérů). — T. knižní díla, vytěžená ze zájmu o rozmanité a vzájemně značně vzdálené oblasti slovesné kultury, jsou jen dílčími projevy autorovy mnohostranné, neklidné a iniciativní osobnosti; jeho nejvlastnější doménou bylo mluvené slovo. Nadání k bezprostřednímu sdělování poznatků odpovídajících dobovému chápání literární historie, spojené s darem plastické improvizační charakteristiky postav, jak se projevovalo v jeho universitních i veřejných přednáškách, do jisté míry určilo i T. vědecký typ: pozitivistický základ jeho školení a srovnávací zřetele byly v metodologickém postupu T. ve všech oblastech jeho zájmu určující, byly však vyvažovány velkým rozhledem a znalostí materiálu, oživovány novými podněty ve všech zkoumaných oblastech. — Relativně samostatnou složku T. díla tvoří jeho původní pohádky, které psal pod jménem Václav Říha. Autor v nich vycházel z tradičních pohádkových motivů a s oblibou seskupoval svá vyprávění do rámcových celků *(Povídka o svatbě krále Jana)*.

BIBLIOGRAFIE

Odborné spisy: Literární studie I, Skupina lidových povídek o neznámém rekovi, jenž v závodech získal princeznu za choť (1892), Povídky, jež sebral na Moravském Valašsku Dr. V. Tille (1902), Filosofie literatury u Taina a předchůdců (úvod do literatury, 1902), České pohádky Boženy Němcové (studie, 1908), České pohádky do roku 1848 (1909), Maurice Maeterlinck (analytická studie, 1910), Božena Němcová (monografie, 1911, 3. změn. vyd. 1920), Roncesvalles (studie, 1912), Divadelní vzpomínky (1917, šifra T.), Knížka o Boženě Němcové (1919), Verzeichnis der böhmischen Märchen (Helsinki, 1921), Moskva v listopadu (1929), Soupis českých pohádek (díl I 1929, dílu II sv. 1 1934, sv. 2 1937), Činohra Národního divadla od r. 1900 do převratu (1935). — Beletrie (vesměs pseud. Václav Říha): Povídka o svatbě krále Jana (1900), Pohádka o třech podivných tovaryších (1900), Dvě povídky (1902), Knížka o Růženc a o Bobšovi (P 1902), Ašovy pohádky s textem V. Říhy (1904), Bajky (1905), Letní noc (P 1906), Povídky (1912), Říhovy pohádky (1915), Paleček (pohádky, 1918), Strnadovy povídky (1919), Velká hra (D [illegible], s pseud. Tomáš Záruba), Voják. Papoušek (Dd pro loutky, 1920), Dvanáct pohádek z onoho světa (1921), Krejčí hrdina (pohádka, 1921), Čtení zimního času (pohádky, 1927), Zvířátka (Pp 1928), Nová povídka o třech podivných tovaryších (1929), Selské pohadky (1930), Matróna z Efesu (P 1937). — Posmrtně: Barevné stíny (Pp 1947, vyd. J. Vorel). — Z překladů: A. Filon, Dějiny anglické literatury od počátků až po naši dobu (1903, s doslovem); Wiese a Percopo, Dějiny literatury italské (1908, 2 sv.); G. de Maupassant, Provázek (1902); M. Maeterlinck, Roj (1904); Lesage, Chromý čert (1922); H. Soumagne, Příští Mesiáš (1925). — Edice: B. Němcová, Národní báchorky a pověsti (1903—04, 4 sv.), Slovenské pohádky a pověsti (1908, 1909, 2 sv.), K. J. Erben, Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských I—III (1905—07). Usp. Listy Jana Nerudy Terezii Macháčkové 1864—65 (1907), sest. výbor Myšlenky Boženy Němcové (1920). — Bibliografie knižní i časopisecká díla V. T. do roku 1927 ve Sborníku prací věnovaných V. T. 1867—1927 (usp. J. Ježek a J. Kvapil), doplněná J. Šupem do r. 1937 v monografii O. Fischera (1938).

LITERATURA

Sborník prací věnovaných dr. V. T. k 60. naroz. (1927); O. Fischer: V. T. (1938); J. Lormanová: Hovory s V. T. (1947) a ve sborníku O čes. lit. kritiku (1940). F. X. Šalda v KP 10 (1957); F. Tetauer v kn. Sedmero zástav (1947, V. T. a J. Vodák); J. Ježek v Ročence Univ. knihovny v Praze (1957, biografické a bibliografické údaje). J. Polívka v Národopis. věstníku československém 1917; J. Horák v ČMF 1937; pamětní číslo LUK 1937; K. Horálek v Rodné zemi 1957. *bw*

Anna Maria Tilschová

11. 11. 1873 Praha
18. 6. 1957 Dobříš

Pocházela z bohaté rodiny pražského advokáta. Absolvovala Vyšší dívčí školu, pak studovala jako mimořádná posluchačka na filosofické fakultě Karlovy university. Sňatkem se svým bratrancem JUDr. Emanuelem Tilschem (1895; 1912 skončil sebevraždou), profesorem právnické fakulty Karlovy university, přišla do prostředí významných vědců a umělců (Goll, Rais, A. Slavíček aj.). Celý život prožila v Praze, odkud podnikala cesty po Evropě (Francie, Bulharsko) i do USA. Pro její literární tvorbu měl zvláštní význam dvojí pobyt v Kameničkách na Českomoravské vysočině *(Vykoupení)* a na Ostravsku *(Haldy)*. — První práci, povídku *Těžká*

nálada, otiskla pod pseud. Anna Maria r. 1902 v Besedách Času. Přispívala do Ženského světa, Besed lidu, Světozoru a do časopisů, které redigovala: Lada, Nová žena (1925—28), Pestré květy (1928 až 1930). Před druhou světovou válkou byla předsedkyní Penklubu, po válce předsedkyní Společnosti B. Němcové. R. 1947 jí byl udělen titul národní umělkyně.

Kromě netištěných veršů a dramatických pokusů, které psala jako mladé děvče, a kromě dramatizace Kávové společnosti B. Němcové tvoří dílo Anny Marie Tilschové prózy. Psala povídky, novely, romány a velké románové cykly. Deset let po vydání prvních knížek *Sedmnáct povídek* a *Na horách*, které byly kritikou přijaty velmi chladně, vydává T. svou první významnou práci, román *Fany*. Jím začíná řada děl, která tvoří páteř díla této autorky; zobrazila v nich život měšťanských rodin, jejich vzestup a úpadek. Vytvořila tu typy českých Buddenbrookových a Artamonových, příběhy rodin, kde se bohatství získané generací otců stává přítěží a klatbou synům a je jimi promarněno. Fany je příběh dívky, která iluzi rodinné moci a pospolitosti obětuje touhu po štěstí. V dvojrománu *Stará rodina* a *Synové* prohlubuje autorka svůj pohled na toto prostředí, pokouší se o jeho kritiku a staví do čela díla především takové lidi, kteří se pokoušejí vymknout se z krunýře konvencí a najít nový smysl života. Tato revolta se stává námětem dalších skladeb *(Matky a dcery, Návrat)*. Významné místo mezi nimi má román *Dědicové*, v němž autorčin hrdina poprvé nachází způsob, jak se bránit svému rodinnému předurčení, osamělosti a pocitu marnosti. Láska k prosté dívce je symbolem jeho rozchodu se světem „starých rodin". T. tu objevuje poprvé novou společenskou sílu, která je schopna překonat odcizení a vytvořit nové lidské vztahy. Toto poznání důsledně vtělila do svého nejčtenějšího románu *Haldy*. Opouští v něm metodu monografického psychologického románu a vytváří jeden z prvních společenských románů moderní české literatury. Důkladné studium života proletariátu umožnilo jí poznat rozložení společenských sil a zobrazit svět ostravských dolů a hutí v celé bohatosti a rozpornosti i najít pro příslušníky „starých rodin" skutečné třídní protivníky v hornících a hutnících. Dovršuje tu své pokusy o kritiku, naznačenou v *Dědicích* nebo v cyklu povídek *Město*, uvědomělým protestem a snahou být spoluúčastna na společenském zápasu. Ústředními postavami Hald jsou dělníci, jejichž osudy skládají kolektivní drama zápasu proti útlaku a vykořisťování. Právě oni přinášejí do díla T. nový optimismus, jejich prostřednictvím objevuje T. svět nových hodnot a jistot: práce pomáhá člověku najít místo ve společnosti, prožít život důstojně. — Oslava práce, tentokrát v podobě tvůrčí posedlosti umělce nebo vědce, stala se námětem celé skupiny děl T. *(Vykoupení, Orlí hnízdo, Tři kříže, Alma mater* a některé povídky). Jejich základem jsou volně zpracované události ze života slavných umělců a vědců. Nejde tu o pouhé románové biografie; tuto formu volí jen v *Orlím hnízdě*, jehož námětem jsou osudy rodiny malířů Mánesů. V ostatních případech jsou jí životopisná fakta odrazovým můstkem pro romány o hledání smyslu lidské existence a radosti z práce, o morálce tvorby a umělcově odpovědnosti. Nejznámější z této skupiny je *Vykoupení*, v němž T. ztvárnila osudové momenty ze života Antonína Slavíčka. A právě tento román, viděn v souvislosti s Šaldovými → Loutkami a dělníky božími, Člověkem B. Benešové → a Zahradou irémskou R. Svobodové →, jeví se jako polemika s dobovým individualismem, který chápe umělce jako výlučného jedince, vymykajícího se z běžného světa lidí. Autorka řeší i otázku vztahu umělce ke společnosti. — Obraz díla T. doplňují knihy povídek a drobných próz: psala milostné povídky, pohádky, bajky, parafráze lidových námětů *(Zlatý čáp, Čert a láska)* a pokusila se s úspěchem i o sugestivní fantastické povídky *(Černá dáma a tři povídky)*.

BIBLIOGRAFIE

Sedmnáct povídek (1904), Na horách (Pp 1905), Fany (R 1915), Stará rodina (R 1916), Synové (R 1918), Hříšnice a jiná próza (1918), Ze staré Indie (pohádky, 1918, 1924 přeprac. pod názv. Zlatý čáp), Město (Pp 1919), Hoře z lásky (Pp 1921), Vykoupení (R 1923), Černá dáma a tři povídky (1924), Dědicové (R 1924), Haldy (R 1927, 2 sv.), Zlá tma (Pp 1928), Čert a láska (Pp 1929), Gita Turaja (R 1931), Alma

mater (R 1933), Matky a dcery (R 1935), U modrého kohouta (R 1937), Tři kříže (R 1940), Orlí hnízdo (R 1942), Návrat (R 1945), Božena Němcová (studie, 1948). — Sebrané spisy A. M. T. u Borového v l. 1927—48 (11 sv.) a v Čs. spisovateli od r. 1955 (dosud 8 sv.).

LITERATURA

M. Heřman: A. M. T. (1949); K. Krejčí: A. M. T. (1959) a v doslovech k dílu A. M. T. (1955 až 1961), F. X. Šalda v KP 10 (1957, o Staré rodině), v ŠZáp 1933—34 (Glosa k několika moderním románům čes. — o románu Alma mater) a v ŠZáp 1935—36 (Dvanáct nových čes. románů — o rom. Matky a dcery); K. Sezima v Krystalech a průsvitech (1928); F. Götz v Básnickém dnešku (1931); A. Novák v Almanachu Kmene 1933—34. *dm*

T. E. Tisovský

(vl. jm. Tobiáš Eliáš)

9. 1. 1863 Tisová u Vysokého Mýta
23. 3. 1939 Sadská

Studoval reálku ve Vysokém Mýtě a v l. 1874—80 v Litomyšli (zde byl žákem A. Jiráska), pak chemii na technice v Praze (1880—83). Pracoval jako chemik cukrovaru v Králově Městci, od r. 1885 byl finančním úředníkem v Praze, v Táboře, v l. 1899—1923 opět v Praze (na zemském finančním ředitelství). — Přispíval do České rodiny (zde r. 1880 první povídka Vojtíšek), policské Jitřenky, do časopisu Naší mládeži, do Zlaté Prahy, Národních listů aj. Redigoval časopis Hostimil (1920—28), knižnici Matice mládeže (od r. 1908) a sborník Jiráskova Litomyšl (1911). Psal i pod pseud. Jaromír Hvězda a Jan Vocel.

Plodný a obratný spisovatel historických, venkovských, dobrodružných povídek, črt a novel, autor společenských a studentských románů a románků průměrné úrovně, získal si v literatuře místo pouze tvorbou pro děti. Psal pro ně fantastické pohádky *(Král Myška a princ Junák)*, hlavně však příběhy a obrázky o zvířatech a ptácích. Své drobné hrdiny přibližoval dětem tím, že jejich vlastnosti i chování polidšťoval, zároveň však uměl vykreslit jejich skutečné prostředí a způsob života, takže v dětských čtenářích probouzel zájem o přírodní dění.

BIBLIOGRAFIE

Povídky z kraje (1885), Dědictví po otci (Pp 1886, 1908 pod názv. Tajemství hlubiny lesní), Mučenice (P 1887), Příhody malé myšky (P 1896), Na panství kmotra Čápa (1897), Černý kohoutek (P 1898), Potulný kominíček (P 1900), Čumil a Chytrouš (P 1901), Hrad Černobýl (P 1901), V družině generála Deweta (P 1902), Uprchlíci (P 1903), Král Myška a princ Junák (P 1905), Pravda má duši nesmrtelnou (P 1906), Jetelový čtverolístek a jiné lupení (Pp 1907), Vzpoura (R 1909), Co srdce blaží a čím zmírá (Pp 1910), Francie, Belgie a Německo (Fí 1910), Skvrna, udatný zápasník (P 1914), Šakal (P 1915), Šohaj pařízek z podzemního domku (P 1915), Zloděj u nádraží (P 1915), Lidka Maříková, filosofka (R 1916), Vesničtí studenti (R 1918), Přízrak (Pp 1918), Krasavec nehezkých tváří (R 1919), Začarovaná světnice (Pp 1920), Stříbrný holub (P 1921), Černá panenka (P 1923), Šakal a Skvrna (Pp 1925), Plíživé kroky (R 1925), Výstřel v bažinách (Pp 1930), V záhadném bludišti (P 1931) aj. — Z adaptací: podle F. Schillera Vilém Tell (1910), podle S. Lagerlöfové Podivuhodná cesta nezbedy Petra s divokými husami (1911) aj.

LITERATURA

O. Svoboda v Úhoru 1915 (Moderní pohádkář); J. Páta v čas. Od trstenické stezky 1931—32. *mř*

Tkadleček

Staročeský prozaický dialog z doby po r. 1400 od neznámého autora; řadí se k tzv. sporům, které byly oblíbeny zejména ve středověku. Námětem je hádka mezi Tkadlečkem a personifikovaným Neštěstím, které způsobilo nevěru T. milé, Adličky. Spor však přerůstá v řešení obecné otázky, do jaké míry může člověk určovat svobodně svůj osud. Typicky středověkému výkladu světa vymyká se T. důrazem na racionální složky, které jsou zastoupeny především v argumentech Neštěstí, vítězné strany sporu. Dílo, které bylo míněno patrně alegoricky, je po stylistické stránce neobyčejně složité, obsahuje mnoho citátů z bible, církevních autorit a starověkých spisovatelů a užívá aparátu soudobé scholastiky. Skladba účinně využila stylistických prostředků soudobé latinské beletrie a úspěšně s ní soutěžila, takže svědčí o tehdejší vysoké úrovni českých vzdělanců, schopných vytvořit v národním jazyce dílo nejvyšší myšlenkové a umělecké náročnosti. T. je českým protějškem proslulé německé skladby Ackermann aus Beheim

(Oráč z Čech, 1400), jejímž autorem byl žatecký písař a rektor, později pronotář v Praze, Jan ze Šitboře († 1415).

EDICE A LITERATURA

T., vyd. Hynek Hrubý a Frant. Šimek (1923); T., vyd. Frant. Šimek (1940). — D. Třeštík o otázce autorství staročeského T. v Zápiscích katedry českosl. dějin a archívního studia na KU, č. 2, 1956; F. M. Bartoš ve Sborníku hist. 1957 (Z politické literatury doby husitské, část 3) *zt*

Josef Toman

6. 4. 1899 Praha

Dětství strávil v Rožmitále p. Třemšínem, nižší reálné gymnasium studoval v Praze a Rokycanech, obchodní akademii v Praze (1918). Krátce byl bankovním úředníkem, v l. 1920—21 působil v Itálii jako úředník ve státních i soukromých službách, v l. 1923—45 byl nejprve tajemníkem a pak ředitelem nakladatelství Spolku výtvarných umělců Mánes. Za války byl členem ilegálního Výboru inteligence. V l. 1945—53 pracoval na ministerstvu informací. Nyní se věnuje výhradně literární práci. Hodně cestoval po Evropě, sev. Africe a Malé Asii. — Verše otiskl T. poprvé r. 1922 ve slavnostním listu k 700. výročí založení města Rožmitálu; dále publikoval v Cestě, U-Bloku, Magazínu Družstevní práce, Lumíru, Topičově sborníku a jinde.

Toman začínal jako básník, uplatnil se však až jako autor próz, dramat i rozhlasových her, na nichž se z velké části podílela i jeho žena, spisovatelka Miroslava Tomanová (roz. Saková, nar. 9. 10. 1906 v Hradci Králové; sama vytvořila divadelní hry *Zvon mého města*, 1942, a *Svatební koláče*, 1951). Tvůrčí metodu manželů Tomanových poznamenaly nejvýrazněji rysy literatury z přelomu dvacátých a třicátých let: v souladu se snahami o tzv. čistou epiku nevládne v rušném sledu výjevů vnitřní zákonitost postav, ale konstrukční dovednost autorů; postavy, ztělesňující nadčasové mravní principy, se v málo změněném rouše stěhují z knihy do knihy. Výraz je silně lyrizován, což se místy neobejde bez literárních klišé; přesnější určení doby i místa děje bývá nahrazováno uniformní básnickou atmosférou, jež pro efektní pointu pomíjí reálné vztahy. Hloubku psychologické charakteristiky nahrazuje dělení povah na pudové (od nositelů sladkého smyslového kouzla až po démonické rozsévače zla) a na abstraktní hloubavce. Bouřlivé střetání obou pólů v mezích jednoho charakteru vydalo jednu z T. nejosobitěji pojatých postav, Dona Juana. Pro T. je typické navázání na ideál renesančního lidství, jemuž dal několikrát překvapivě aktuální vyznění v protestu proti nesvobodě a zejména duchovnímu útlaku (*Člověk odnikud, Don Juan*), ale i ve vášnivém odmítnutí měšťácké hrabivosti (*Řeka čaruje, Vosí hnízdo*). Mezi renesančním ideálem a představou revoluce je u Tomanových krátké spojení, jež jim umožňuje optimistický, často humorný pohled na svět. — V poválečné tvorbě Tomanových uplatňuje se snaha postoupit od symbolického vyjádření aktuální problematiky (ve *Slovanském nebi* je životní filosofie dělného češství vyslovena prostřednictvím symbolů slovanské mytologie) k přímému ztvárnění soudobé reality (*Kde lišky dávají dobrou noc*). V románu z antického Říma *Po nás potopa* snaha přistoupit k historické látce jakožto k látce moderní se kříží s historickým aparátem. —T. dramatik se podnětně uplatnil i jako autor filmových scénářů (Lidé pod horami, Řeka čaruje) a rozhlasových her; dal také podnět k pořádání Divadelních žatev.

BIBLIOGRAFIE

Slavnost léta (Bb i Pp 1925), Zrání (Bb 1926), Háj, který voní skořicí (Bb 1927), David Hron (R 1929), Černé slunce (D 1929, prem. 1937), Svět bez oken (D 1933, i prem.), Člověk odnikud (R 1933), O nesmělém Kryšpínovi a nedočkavé Kateřině (P 1935), Přítelkyně (D 1936, i prem., s M. Tomanovou), Žába na prameni (D 1938, i prem., s M. T.), Vosí hnízdo (R 1938, přeprac. 1956 pod názvem Dům z karet), Lidé pod horami (R 1940, přeprac. 1958), Vinice (D 1941, prem. 1946, s M. T.), Don Juan (R 1944), Slovanské nebe (R 1948, 1962 pod týmž názvem úprava pro mládež), Slovanské nebe (D 1949, prem. 1948), Lidový král (D 1951, prem. původní cenzurované verze 1938, prem. tištěné verze 1950, s M. T.), Táborový oheň (R pro mládež, 1953, s M. T.), Hry lidového jeviště (příručka, 1954), Kde lišky dávají dobrou noc (R 1957, s M. T.), Italská paleta (cestopis 1962, s M. T.), Po nás potopa (R 1963). — Provedené hry: Zlodějská komedie (1946). — Vybrané spisy J. a M. Tomanových v Čs. spisovateli od r. 1958 (rozvrženo do 7 sv.).

LITERATURA

J. Träger v dosl. k románům Don Juan (1955), Dům z karet (1956), Lidé pod horami (1958) a Člověk odnikud (1960). *há*

Karel Toman

(vl. jm. Antonín Bernášek)

25. 2. 1877 Kokovice u Slaného

12. 6. 1946 Praha

Syn rolníka, studoval gymnasium ve Slaném, od r. 1890 v Příbrami. R. 1896 přichází do Prahy na práva, ale tato studia nedokončil. Rychle střídal zaměstnání (podřízená úřednická místa) a účastnil se života pražské bohémy. Stal se členem Kruhu spisovatelů (1902) a Volného lit. sdružení Syrinx; byl příslušníkem kruhu kolem Nového kultu a stýkal se i s anarchistickými skupinami na českém severu. V zimě 1903/4 přesídlil do Vídně. Od října 1904 do srpna 1905 podnikl (s nejomezenějšími prostředky, podporován Emanuelem Haunerem) cestu do Berlína, přes Holandsko do Anglie a pak do Paříže. Poznal poměry v anarchistickém hnutí i život proletariátu. Ani po návratu nebyl existenčně zabezpečen. Rok 1908 a část 1909 strávil v Paříži s přáteli Gellnerem → a Hořejším →. Pak znovu bydlil ve Vídni a 1911 pobyl v Paříži potřetí. Krátce byl redaktorem Českého deníku v Plzni a téhož roku 1912 se stal kopistou Zemského archívu. Po úspěchu *Slunečních hodin* (cena z Turkovy nadace) odjel na krátký pobyt do Dalmácie. Na podzim 1917 vstoupil do redakce Národních listů. Po válce pracoval do r. 1925 v knihovně Národního shromáždění a po několika letech se dal penzionovat. V zimě 1924/25 cestoval do jižní Francie. Obklopen poctami (st. cena) zachoval si nezávislé postavení. Ve třicátých letech podepsal řadu levicových manifestů na obranu demokracie. Po osvobození byl r. 1945 jmenován národním umělcem. — První verše publikoval Toman v Nivě (1894—97), potom v Moderní revui a Volných směrech, Září, Moderním životě, Srdci aj. Básně, kritiky i významnou publicistiku z cest tiskl v anarchistických časopisech (Nový kult, Práce, Omladina, Nová omladina). Drobný soubor literárních referátů je v Českém deníku 1912. Za války a po ní otiskoval pravidelněji verše v Lumíru, Lípě, Zemi aj. Důležité válečné fejetony jsou ve večerníku Národních listů, literární kritiky z téže doby v České revui. Velký cyklus poválečných veršů v Lidových novinách 1925, tamtéž několik sloupků 1931.

Příslušník generace, která na počátku století postavila do centra tvorby autentickou intimní lyriku, přispěl Toman k těsnějšímu přimknutí naší poezie k moderní skutečnosti. Nejen v nitru subjektu, nýbrž i v realitě samé nalezl několik podstatných konfliktů člověka dvacátého století a pojmenoval je přesně, citlivě a básnicky definitivně. — V prvotině *Pohádky krve* T. zápasí s vlivy soudobého symbolismu; proti dekadenci a literátství staví svobodný život smyslů. Lyrika se tu znovu stává bezprostředním výrazem osobních zážitků: proto se i oprošťuje a zhutňuje. Svazky s oficiální společností jsou přetaty, její pokrytecká morálka vystavena opovržení. V *Torzu života* je už T. zralý a samostatný. Ideál svobodného a celistvého života se obohacuje o nové vztahy; jeho obsahem je dynamická jednota bolestných i radostných prožitků osvobozujícího se člověka. Tragicky laděné milostné verše vyjadřují opakované úsilí o obnovení důvěry v život i tam, kde ji podkopala zrada a smrt. Jedním ze základních T. konfliktů je protiklad touhy po harmonické krajině domova a negace starých životních forem, lásky k tradičním jistotám a odhodlání k neklidu a riziku revolty. V poetice se to projevuje napětím mezi vysloveně disonantními spojeními slovních významů, které dramatizují obraz skutečnosti, a využitím rytmické a kompoziční stavby písně, v níž se projevuje tendence harmonizující. *Melancholická pouť* je psána ve znamení revoluční zkušenosti z evropských velkoměst, anarchistického vyděděnectví. Poznání z cest se odrazilo i na dalším vývoji konfliktu mezi revoltou a tradicí; objevuje se bolestný pocit, že revolta je pro danou chvíli neplodná, že nemůže pomoci v konkrétních případech bezpráví. T. píše hymny kolektivní vzpoury, a zároveň dává místo i okamžikům, kdy důsledný nonkonformismus člověka vysiluje. Proti nenávistnému gestu vyděděnectví

děnce stojí snivé a harmonické obrazy domova. Životní intenzita je v obou těchto absolutizacích a teprve v jejich jednotě je T. pravdivost. Krajnost stanovisek se na některých místech projevuje i ve strohém, skoro abstraktním slohu, jímž se vyjadřuje vyvržencova nenávist, i zase v programu navázání na lidovou píseň jako projevu tradičních hodnot země a kraje. *Slunečni hodiny* po dlouhé tvůrčí přestávce znamenají obrat od těchto neprobojovaných rozporů nitra k objektivní skutečnosti, zejména k barvitým obrazům přírody. Bolestné a pokřivené lidské osudy nacházejí smíření v náruči země, a je to smíření v smrti. V rámci života nebylo možno najít pevný bod, z něhož by byl chaos podřízen řádu. Potřeba řádu a vnitřní logiky osudu teď v T. sílí, což je vidět jak na posilování morálních prvků v jeho erotice, tak na současném pojetí vzpoury, která se stává výrazem niterné zákonitosti země. Ve Slunečních hodinách se dovršuje vývoj od individualismu k objektivní dialektice skutečnosti samé, což se projevuje i v docenění prostého lidového člověka a jeho přirozené převahy. Ve shodě s tím přibývá T. slohu na sytosti a barvitosti, výraz je těsněji připjat k předmětnému obsahu sdělení. — Výchozí politickou skutečností v době války je pro T. tvořící se národní jednota demokratická, překlenující, jak se zdálo, i rozpory mezi třídami. T. básně pravdivě odrážejí ovzduší dychtivého očekávání společenských převratů: směřuje k nim neodvratný proces, silnější než „karneval vražd", mobilizující tvořivé síly lidu. Objevují se i iluze o charakteru poválečného světa, jež podpořily vznik T. oslavných časopiseckých veršů v prvních létech republiky. Ve *Veršich rodinných a jiných* si T. radostně uvědomuje růst nových společenských útvarů z rozkladu starých; proto (v navázání na protiindividualistické rysy *Slunečních hodin*) staví do popředí nadosobní závazky a jednostranně kritizuje i svou mladou revoltu jako postoj, který svou odchylností vybočuje z kolektivního životního názoru. Tušení převratu vyvolává důvěru ke skutečnosti a sbírka vyznívá březinovským „sladko je žíti". Nad morálními výzvami však v T. válečné tvorbě umělecky převažuje předmětný obraz lidu a jeho životního prostředí: důvěra v budoucnost tu vyzařuje ze skutečnosti samé, nikoli z ideologického komentáře. Tak je tomu především v cyklu *Měsíce*. Pojetím lidu jako rozhodující síly dějin překonává tato knížka dobu svého vzniku a stává se předstupněm poezie socialistické. Tomanův lid má působit jako příklad, a proto je na půl cestě mezi realitou a idealizací. Motivy z lidového „bytu" jsou vybírány velmi přesně a pojmenovány tak, aby vlastní a obrazný význam se v nich prostupovaly. Odvěké, obecné a závazné hodnoty jsou tak zobrazeny jako bezprostřední součást života pracujícího člověka. — Podstatná část sbírky *Hlas ticha* už k motivům války a jejích následků, překonávaných houževnatou životaschopností vesnických lidí, připojuje reflexe o rozporech poválečného světa; T. si od mladých let uchoval citlivost na každý záchvěv společenské struktury a snažil se vyrovnat s novými formami sociálního zápasu, také se sovětskou revolucí; nemohl se však ztotožnit s její politickou a ideologickou vyhraněností. Jakmile se setkával s prvními pozitivními fakty z SSSR, koriguje T. svou polemiku a píše slavnou báseň o Leninovi. *Století kalendář* obnovuje v podstatě nonkonformistický postoj z předválečných knih a proti republikánské oficialitě znovu klade představu svobodného, celistvého života a věčného zápasu chudých, který, byť nikdy vítězně neukončen, je hybnou silou vývoje a stálého omlazování světa. Podnícen novými zážitky z francouzské cesty, aktualizuje se znovu tulácký motiv; stojí paralelně vedle vyznání lásky k domovu a touto dvojitostí harmonie a vzpoury, lásky k bezprostředním a dostupným darům života a neklidného snu o budoucnosti, T. dílo vyznívá. — Z jednotlivých básní pozdějších let má větší význam cyklus epigramů, zesměšňující zvláště okupanty a jejich domácí pomahače. — T. je básník, který navodí situaci prostého a jednoznačného lyrismu, aby ji vzápětí rozrušil a popřel; předvede úskočnou protikladnost života, aby život se spontánní radostí přijal, i takový, a právě takový. Uvědomělým spojováním rysů tradiční a moderní poetiky dosáhl T. neobyčejné jadrnosti a hutnosti výrazu. Jeho verš je definitivní,

úsporný, naplněný samozřejmým řádem.

BIBLIOGRAFIE

Pohádky krve (Bb 1898), Torzo života (Bb 1902), Melancholická pouť (Bb 1906), Sluneční hodiny (Bb 1913), Verše rodinné a jiné (Bb 1918), Měsíce (Bb 1918), Hlas ticha (Bb 1923, spolu s 2. vyd. Měsíců), Stoletý kalendář (Bb 1926), Rostlo stranou (Bb do sbírek nezařazené, 1930, rozš. 1947). — Hlavní souborná vydání: Básně I (1918), Básně (1925, def. vyd. 1946), Soubor veršů (1928—37), Tomanovo Dílo v Čs. spisovateli v l. 1956—57 (Básně, Pohádky krve a jiné básně — nejúplnější soubor veršů, do definitivní redakce Básní nepojatých, v usp. J. Haufta a D. Šajtara). — Překlady: O. Mirbeau, Abbé Jules I a II (Románová příloha Dělnických listů, Vídeň 1909), Guy de Maupassant, Toník (1911, s A. Veselým), Ch. L. Philippe, Otec Perdrix (1918 a 1949), Colette, Sido, Pouta, Osení, Citové zátiší (vše 1931), A. France, Petr Nozière (1935). — Korespondence: Karel Toman, člověk a básník (listy E. Haunerovi, 1947).

LITERATURA

J. Hora: K. T. (1935) a v kn. Poezie a život (1959); B. Polan: Básník K. T. (1957); F. Buriánek: Bezruč—Toman—Gellner—Šrámek (1955) a K. T. (1963). F. X. Šalda v KP 4 (1951, o Pohádkách krve); KP 9 (1954, o Slunečních hodinách); KP 11 (1959, o Básních I a Měsících) a KP 13 (1963, o Stoletém kalendáři); A. M. Píša v kn. Směry a cíle (1927) a Stopami poezie (1962); F. Götz v kn. Jasnící se horizont (1926) a Básnický dnešek (1931); A. Matuška v kn. Pro a proti (1959) a v Medailónech (1960). M. Červenka v ČLit 1962. *mč*

Karel Tomášek

(vl. jm. Tomáš Řezáč)

2. 3. 1935 Praha

Syn Václava Řezáče → a Emy Řezáčové →. V Praze vystudoval gymnasium (1953) a na filosofické fakultě historii a archívnictví (1953—56). Po kratším období, kdy se věnoval jen literatuře, a po vojenské prezenční službě je od r. 1963 redaktorem Kulturní tvorby. — Příspěvky v Květnu (zde poprvé 1957), Hostu do domu, Literárních novinách, Kultuře, Plameni, Kulturní tvorbě aj.

Po básnické prvotině, silně poplatné poezii O. Mikuláška →, píše Tomášek soustavně reportážní prózu; i v ní je však zdůrazněna role reportujícího subjektu a věnována velká pozornost postižení atmosféry jednotlivých událostí. Užší motivický záběr bývá u T. vyvažován formovou rozmanitostí a širokým rejstříkem povahopisným; k obrazu současné mladé generace přispívají jeho reportáže ze života vojáků základní služby *Cvičná jízda.*

BIBLIOGRAFIE

Ulice na závrati (Bb 1961), Okresní oddělení (Rpe 1962), Cvičná jízda (Rpe 1963). *jo*

Jaromír Tomeček

30. 9. 1906 Kroměříž

Vystudoval klasické gymnasium v Kroměříži (1925) a začal studovat právnickou fakultu v Brně (1925—26), nastoupil však úřednické místo (státní notář) na tehdejší Podkarpatské Rusi (Rákošín, Dercen, Lalov 1926—1934, Volové do r. 1939) a absolvoval notářskou školu v Bratislavě (1928). Za okupace byl úředníkem, později v brněnské slévárně dělníkem. Po osvobození dosáhl doktorátu práv (1947) a působil jako právní úředník. V letech 1954—62 byl redaktorem časopisu Host do domu, nyní je spisovatelem z povolání. — Do literatury vstoupil v třicátých letech jako autor črt v Lidových novinách (1932) a rozhlasových relací. Příspěvky v Podkarpatských hlasech, Lidových novinách, Literárních novinách, Kultuře, Hostu do domu, Novém životě, Plameni aj.

Tomečkova díla čerpají své náměty z přírodního dění. S výjimkou dvou knih *(Divní, Předjitřní setkání)*, které jsou věnovány především osudům vesnice, zakarpatské v knize první a jihomoravské ve druhé, T. soustavně píše přírodní obrázky a črty a navazuje tím na tradici tohoto žánru jak v literatuře české (Thomayer →, Vrba →, Mahen → aj.), tak světové (H. Thoreau, H. Williamson, M. Prišvin). Po lyrizujících a zamilovaných oslavách divoké karpatské přírody, viděné očima pozorovatele a lovce (*Vui se směje, Stříbrný lipan* aj.), všímá si v druhém období (práce od r. 1954) přírody moravské, zcivilizované a civilizací ohrožené; v těchto prózách vystupuje člověk přírodou stále okouzlený, ale také ji měnící k svému prospěchu nebo napravující škodlivé zásahy do jejích zákonitostí *(Věčný hvozd)*. T. pozorovatelské umění a znaleckou zasvěcenost provázejí v zralých prózách stále

častěji zamyšlení nad životem, nad jeho smyslem a řádem. Část autorových knih je určena mládeži, kterou vede k lásce k přírodě a k porozumění pro koloběh života v ní.

BIBLIOGRAFIE

Vuí se směje (Pp 1944), Stříbrný lipan (R 1944), Ryba a hvězda (P 1945), Divní (Pp 1946), Země zaslíbená (R 1947), Na slunné stezce (výbor, 1953), Les u řeky (P 1954), Věčný hvozd (P 1956), Zelená ozvěna (výbor, 1959), Admirál na Dyji (Pp 1962), Jenom vteřiny (Pp 1962), Předjitřní setkání (Pp 1962).

LITERATURA

F. Všetička v ZM 1960; J. Dewetter v ZM 1963 (Literatura „čerez" mušku). *šv*

Josef Topol

1. 4. 1935 Poříčí nad Sázavou

Vystudoval na gymnasiu v Benešově (1953), po maturitě nastoupil jako pomocný lektor u E. F. Buriana v Armádním uměleckém divadle, později v D 34, kde pracoval až do r. 1956. Od r. 1954 studoval divadelní vědu a dramaturgii na AMU v Praze. — Pro inscenace O. Krejči na Národním divadle přeložil Čechovova Racka a Shakespearova Romea a Julii. Ukázky T. veršů byly otištěny v programu k premiéře jeho hry Půlnoční vítr (AUD, 1955).

Topol upoutal pozornost už prvotinou, veršovanou tragédií z mytických českých dějin *Půlnoční vítr*. Hrou, která prozrazuje silnou shakespearovskou inspiraci, navazuje T. tematicky na tradiční látku národního umění (lucká válka); adaptací staré pověsti se mu podařilo vytvořit básnické drama o skutečném, láskou oplodněném hrdinství, působící zejména poeticky vznosným a zároveň monumentálně prostým jazykem. V další hře *Jejich den* se T. soustředil na každodenní život dnešních mladých lidí, kteří znechuceni i podrážděni konvencí a frází, v něž se zvrhl povrchní a netvůrčí vztah k socialismu, hledají s citovou i morální upřímností svou životní orientaci a poslání ve světě. Potřeba životní pravdivosti a touha po souzvuku soukromého a veřejného bytí je rozehrána i v dramatickém podobenství s námětem z dnešní vesnice *Konec masopustu*. Hra vychází z významově bohaté konfrontace reálných osudů postav a mytizace folklórních masopustních obřadů a dosahuje tím síly velkého podobenství o dnešku, který se loučí s minulostí, a o moci života nad věčně přítomným přízrakem smrti. Obě T. hry ze současnosti osobitě poetizují jevištní dialog, vycházející přitom v podstatě z hovorového jazyka dnešních mladých lidí a z jeho silného sklonu k metaforičnosti; obraznost jazykového projevu podporuje tendenci vytvářet složitě se prolínající vrstvy významů, která je (zejména v dramatické metodě T. poslední hry) adekvátní jeho básnicky mnohostrannému pojetí skutečnosti.

BIBLIOGRAFIE

Půlnoční vítr (D 1956, prem. 1955), Jejich den (D 1962, prem. 1959), Konec masopustu (D 1963, i prem.).

LITERATURA

F. Černý v dosl. k Půlnočnímu větru (1956); O. B'anda v dosl. k Jejich dnu (1962); J. Hájek v kn. Osudy a cíle (1961) · O. Krejča v příloze k vyd. hry Jejich den (1962) a v Divadle 1955 (Půlnoční vítr); J. Vostrý v dosl. ke Konci masopustu (1963). A. Scherl v HD 1955 (Nová česká hra — Půlnoční vítr); M. Lukeš v Divadle 1959 (o hře Jejich den). *ll — mn*

Ctibor Tovačovský z Cimburka

1438

26. 6. 1494

Dvorský sudí, od 1469 nejvyšší hejtman Markrabství moravského, právník a politik, význačný straník krále Jiřího z Poděbrad na Moravě. Královu politiku hájil vojensky (např. vítěznou bitvou u Pačkova r. 1467 proti vojsku slezských knížat a vratislavských měšťanů) i literárně obsáhlým náboženskopolitickým spisem *Hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jich* (1467, tisk 1539); spis je králi Jiřímu přímo věnován. V alegorickém sporu Pravdy a Lži, plném náboženskomoralistního patosu, předvádí autor z hlediska šlechtického přívržence utrakvismu střetnutí kališnické strany s věroučnou i politickou praxí římské církve. Ctiborovu feudálnímu stanovisku je cizí program revolučního husitského boje za sociální spravedlnost, avšak autor stíhá důraznou

kritikou z hlediska novozákonního ideálu špatné rysy života na straně katolictví i kališnictví. Spis je příznačný pro využívání biblických prvků v literárních dílech rostoucích z ovzduší náboženských sporů polipanské doby, ale i pro uvádění lidové frazeologie hlavně v společensko-kritických částech. Jako vynikající znalec moravského zvykového práva pořídil C. jeho knižní souhrn, *Knihu tovačovskou* (1. část dok. 1482, 2. část dok. 1490), určenou k posílení šlechty kodifikací tradičních právních zvyklostí. — O C. osobních vlastnostech a diplomatickém umění příznivě svědčí dva dochované listy biskupu Tasovi z Boskovic, významné i literárním využitím přísloví místo obvyklých biblických citátů.

EDICE A LITERATURA

Kniha tovačovská, vyd. V. Brandl (1868). *jk*

Josef Träger

27. 5. 1904 Praha

Po maturitě na reálném gymnasiu v Praze v Křemencové ulici (1923) studoval na filosofické fakultě Karlovy university (doktorát 1929). Nejprve pracoval jako tajemník a redaktor v nakladatelství Melantrich, r. 1938 přešel do pražského rozhlasu, po roce se ujal funkce ředitele nakladatelství Melantrich, kde se zvláště za okupace zasloužil o českou literaturu. Tuto práci vykonával až do r. 1947; po rozporu s národně socialistickým vedením podniku odešel do redakce deníku Práce. V l. 1948—49 přednášel na Karlově universitě dějiny českého divadla. R. 1948 se stal dramaturgem státního filmu, od r. 1954 je dramaturgem Studia kresleného, loutkového a dětského filmu v Praze. — Divadelně kritické a teoretické příspěvky ve Studentském časopise, Národním a Stavovském divadle (od 1926), Literárních novinách, Rozpravách Aventina, Nové svobodě, Činu, Divadle, Magazínu Družstevní práce, Listech pro umění a kritiku, Středisku, Indexu, Právu lidu (1931—34), A-Zetu (1934—40), Svobodném slově (1945—47, 1954—58), Divadelním zápisníku (který 1945—48 redigoval), Práci (1947, 1949), Divadelních novinách, Plamenu, Filmu a době aj. Užívá šifer jtg, -äg, -t., tg, -ger, -er, J. T. Redigoval sborník Deset let Osvobozeného divadla 1927—37 (1937), Kritické dílo J. Vodáka (1941—53), výbor z literární pozůstalosti V. Vydry (Prosím o slovo, 1954, Má pouť životem a uměním, 1954, Z hercova pera, 1955, Hercův listář, 1956), edice Umlčení a zapomenutí, Divadelní perspektivy (1944—47). Píše též filmové scénáře (V šest ráno na letišti aj.).

Jako generační druh a spolupracovník Voskovce a Wericha →, E. F. Buriana → a J. Frejky byl J. Träger zastáncem české divadelní avantgardy z let mezi dvěma válkami. Sledoval však se sympatiemi, i když ostře kriticky, i režijní úsilí K. H. Hilara na oficiálních scénách a po celou dobu své kritické činnosti zůstal strážcem nejlepších hodnot vytvořených divadelními umělci obou uměleckých názorů v letech třicátých. Bojoval proti konvenci, usiloval o sdělné moderní múzické divadlo, zaměřené k básnivému vyjádření společensky angažované myšlenky. Důkladná znalost všech moderních proudů světového divadelního dění pomáhala mu v úsilí rozvíjet hodnoty české kultury. Byl nástupcem J. Vodáka nejen jako divadelní referent Českého Slova, ale je jím i ve snaze a umění postihnout výrazové prostředky režijní a herecké práce, zachovat komplexní obraz inscenace. Tento rys zachovávají si i jeho práce divadelněhistorické, zejména herecké medailónky. Na Vodákův odkaz navazuje Träger i v péči o kultivovanost české řeči. — O českou literaturu zasloužil se zejména v období okupace odvážným postojem k autorům v té době zakázaným a pronásledovaným. Také jeho divadelní kritiky a přednášky o divadle z té doby jsou doklady jeho aktivního úsilí o posílení národního uvědomění a odporu proti okupantům.

BIBLIOGRAFIE

Počátky českého divadla (1935, v Československé vlastivědě VIII), Dvě přednášky z války o divadle (1945), Národní umělec Václav Vydra (1951), Jiráskova Lucerna (1953), Eduard Vojan (obrazová monografie, 1954, s V. Müllerem). *lf*

Jan Trefulka

15. 5. 1929 Brno

Po maturitě na reálném gymnasiu v Brně (1948) studoval literární vědu a estetiku na filosofické fakultě v Praze (1948—50) a v Brně (1953—54). Pracoval jako traktorista, hospodář střediska STS Vlašim (1951), jako programový referent Domu umění v Brně (1955—56), jako redaktor Krajského nakladatelství v Brně (1957 až 1962). Od r. 1962 je redaktorem Hosta do domu. Publikuje od r. 1949 v Kulturní politice, Lidových novinách, Hostu do domu, Novém životě, Plameni aj.
Zprvu se Trefulka věnoval literární kritice, v níž na sebe upozornil zejména kritickým postojem k povrchnímu optimismu, jenž zakrýval skutečnou životní problematiku. V novele *Pršelo jim štěstí* zachytil charakterové uzrávání mladých lidí v atmosféře kultu osobnosti a vyslovil mravní krédo člověka své generace: odpovědnost za vlastní život i za tvářnost socialistické společnosti.

BIBLIOGRAFIE

Pršelo jim štěstí (Pp 1962).

LITERATURA

M. Suchomel v HD 1963 (Cesty dospělosti). *vk*

Emil Tréval

(vl. jm. Václav Walter)

13. 12. 1859 Prešov

10. 2. 1929 Praha

Studoval na několika gymnasiích (Kroměříž, Olomouc, Brno, Litomyšl), pak lékařství v Praze, Berlíně a Paříži (doktorát 1883). Jako lékař působil na různých místech v Čechách a na Moravě (krátkou dobu i ve Vídni), v l. 1900—19 v Mladé Boleslavi a od r. 1919 v Praze. Zprvu psal německy v brněnském časopise Beobachter, později česky v České včele, Vesně, Moravské orlici, ve Švandu dudákovi, od r. 1901 v Květech a Zvonu (v jeho redakci byl od r. 1927), kde otiskl většinu svých novel (zde v l. 1916—28 *Z lidských dokumentů Ladislava Vaška*) a užíval pseudonymů Ladislav Vašek, Jiří Okoř, Václav Prešovský; ve Švandu dudákovi také Ben Trovato, Vrač, Prof. Zmatěj, Pantalon, Ad. Pisánka, Aristoteles Trdlo, Holofernes Kotě. Napsal víc než čtyřicet knih drobných próz a povídek, románů a dramat. Psal také společně se svou ženou Zdeňkou a společné práce otiskovali pod jménem Tréval-Viola. Kromě uměleckých prací publikoval i množství odborných prací lékařských.
Lékařské povolání přivedlo Trévala k zájmu o lidi nervově nemocné, které ve svých pracích často konfrontoval s lidmi zdravými a normálními *(Vývraty duší)*; v duševních poruchách hledal příčiny defektů mravních. Pozornost věnoval otázkám sexuálním, se zvláštním zájmem sledoval lidi sexuálně úchylné *(Mezi ženami, Anděl a Eva)*. Tento jednostranný lékařský pohled a extenzita literární práce při nevelkém uměleckém talentu způsobily, že se většina prací nedostala nad úroveň průměrné konvenční četby.

BIBLIOGRAFIE

Václav Kotáb (P 1895), Zápasy (Pp 1897), Mixtum compositum (Pp 1900), Za onoho času (Pp 1900), Těžké chvíle (Pp 1902), Maia (P 1903), Silnější než milování (Pp 1904), Antiky (Pp 1907), Nevysloveno (D 1908, prem. 1907), Válka bohů (D 1908, i prem.), Scéna (D 1908, prem. 1907), Právo ideálu (R 1909, pod jménem Tréval-Viola), Krédo (D 1912), Tiberius (D 1915, prem. 1914), Duše za duši (Pp 1918), Stříbrné své vlny voda vylcje (R 1918, pod jménem Tréval-Viola), Na prahu Kanaánu (R 1919), Pomsta svatých (R 1920), Průboj (R 1920), Zahučaly lesy (D 1920), Kdo za pravdu hoří (R 1921), Síla lži (R 1921), Vraždy nepomstěné (Pp 1922), Rozpuk. Mládě pštrosí (Pp 1923), Mezi ženami (Pp 1923), Okuje (Pp 1923), Květy mrazu (P 1924), Vývraty duší (Pp 1924), Zbloudilé touhy (Pp 1925), Ozvěny z hor (Pp 1925), Habsburk (D 1925), Biblické sny (Pp 1926), Páně Baculkovy námluvy (P 1926), Anděl a Eva (P 1927), Revolty (Pp 1927), Bakchantčiny oči (R 1928), Vlasy královny Bereniky. Pěna (R 1929, pod jménem Tréval-Viola), Vyhnaní synové Evy (R 1929) aj. — Posmrtně: Niobé (R 1932). — Sebrané spisy v Pražské akciové tiskárně v l. 1920—29 (20 sv.).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 7 (1953, o hře Válka bohů); V. Dyk v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1930). V. Brtník ve Zvonu 1928—29. *vf*

Antonín Trýb

7. 3. 1884 Karlov u Křivoklátu
3. 9. 1960 Brno

Absolvoval české gymnasium v Příbrami (1903) a lékařskou fakultu pražské university (doktorát 1909). Po odborných studiích v zahraničí, především v Hamburku a ve Vídni, nastoupil r. 1912 místo asistenta na české dermatologické klinice v Praze. R. 1914 byl povolán k vojenské službě, po dvou letech se stal šéflékařem ve vojenské nemocnici v Pardubicích. Roku 1917 se habilitoval z dermatologie, r. 1919 odejel jako vedoucí lékařské mise k sibiřské armádě a přitom poznal i východní Asii. V r. 1921 zřídil na nově založené universitě v Brně dermatologickou kliniku; zde působil jako vysokoškolský profesor do konce života. — Přispíval do časopisů Zlatá Praha, Moderní revue, Květy, Lidové noviny, Kolo, Rozpravy Aventina, Nový život, Host do domu aj.

Už v obou mladistvých básnických sbírkách najdeme všechny prvky, které pak Trýb prohluboval v dalších svých verších. Je to vřelý vztah k přírodě, úvahy o štěstí, lásce a kráse, zájem o antiku. Postupně vzrůstá meditativní složka a sílí autorova víra v člověka. Tato linie vrcholí ve sbírkách *Loňské listí* a *Kruh*, kde promlouvá materialista, hledající smysl lidského života v práci pro společnost. — Z cesty na Sibiř vytěžil Trýb cestopis *(Před branami Východu)* a román *(Příběhy domu na Čang-Wu)*, v nichž se prostřednictvím vytříbené slovesné formy zamýšlí nad vztahem kultury východní a západní. Nejzralejší z T. prozaického díla je historický román o římském císaři Diokleciánovi *(Císař chudých)*. Autor koriguje vžitý názor na Diokleciána, tyrana a krutého pronásledovatele křesťanů. Vykreslil ho jako mravně silného člověka, jehož jednání je v souladu s hospodářskými a politickými tendencemi doby. Rozpor mezi pohanstvím, původním křesťanstvím a křesťanstvím měnícím se ve státní náboženství tvoří ideové jádro románu.

BIBLIOGRAFIE

Křivoklát (Bb 1905), Písně o malém Jaku. Nero. Tiché sloky (Bb 1906), Vodníkova nevěsta (lyrická komedie, 1909), Pohádky stříbrného pramene (Pp 1911, přeprac. vyd. pod názvem Opuštěnou stezkou, 1920), Před branami Východu (cestopis, 1921), Pokorné zrání (Bb 1926), Příběhy domu na Čang-Wu (R 1930), Lidé z výprav (R 1931), Z básní Antonína Trýba (1932), Císař chudých (R 1935), Dioklecián a jeho doba (1937), Až v nás (Bb 1940), Sonatiny (Bb 1942), Loňské listí (Bb 1946), Kruh (Bb 1956).

LITERATURA

J. Hrabák v dosl. k Císaři chudých (1954), v HD 1959 (Dílo básníkovy moudrosti — o básních) a v HD 1960. P. Fraenkl v Indexu 1935; J. Tomeček v HD 1955. *sb*

Jiří Třanovský (Tranoscius)

1592 Těšín
29. 5. 1637 Liptovský Mikuláš

Skladatel duchovní lyriky. Studoval v lužickém Gubině, v Kolobřehu a ve Wittenberku, vyučoval v l. 1611—12 a 1613 na malostranské mikulášské škole, pak působil v Holešově a jako farář ve Valašském Meziříčí. Po Bílé hoře byl nucen uchýlit se jako evangelík do exilu, nejprve do Slezska, pak na Slovensko, kde působil jako kaplan na Oravě a jako duchovní správce v Liptovském Mikuláši. Pravděpodobně ještě na Moravě složil sbírku latinských ód, vydanou 1629 ve slezském Břehu s názvem *Odarum sacrarum sive hymnorum Georgii Tranoscii Thesinensis libri tres* (Tři knihy posvátných ód neboli hymen J. Třanovského Těšínského). Největší a trvalé proslulosti nabyl sbírkou české duchovní lyriky *Cithara sanctorum*, do níž shromáždil kromě vlastní tvorby i skladby starší, husitské, a písňové výtvory svých spolupracovníků. Cithara vyšla poprvé 1636 v Levoči a od té doby dosáhla na 70 vydání na různých místech, doplňována písněmi dalších autorů. Největšího rozšíření a obliby dosáhla u slovenských evangelíků.

EDICE A LITERATURA

Třanovského sborník (1936); J. T., Sborník k 300. výročí kancionálu Cithara sanctorum (1936). F. M. Bartoš v souboru Knihy a zápasy (1948). J. Ludvíkovský v LF 1936. *ep*

Karel Tůma

6. 9. 1843 Praha
9. 5. 1917 Praha

Gymnasium studoval v Rychnově nad Kněžnou, v Hradci Králové a v Písku, polytechniku v Praze. Věnoval se však žurnalistice. Přítel J. Grégra, J. Baráka → a K. Sladkovského, byl v letech 1863 až 1912 spolupracovníkem a (do 1917) členem redakce Národních listů. Jako redaktor byl několikrát souzen a vězněn (1868 až 1870). V l. 1883—93 byl politicky činný jako mladočeský poslanec, aktivně vystupoval v politických bojích se staročechy, zejména v otázce tzv. punktací (1890—1893). — Přispíval do Barákovy Svobody (básně Hranice vzplála, Píseň české omladiny), Květů, Hlasu, Osvěty, Humoristických listů aj. Vydal Vybrané spisy Karla Havlíčka Borovského (1886 až 1887, 3 sv.).

Tůmova literární tvorba byla spojena s jeho činností žurnalistickou. S úmyslem ukázat zaostalost rakouské monarchie seznamoval čtenáře v řadě drobných publikací s osobnostmi a se společenským zřízením vyspělých buržoazních států. S politickou prací souvisela i jeho literárněhistorická činnost zabývající se zejména dílem K. Havlíčka Borovského. Největší čtenářské obliby dosáhl však rozsáhlou sbírkou humoristických příběhů, které spojil s prostředím venkovských mlýnů, s životem mlynářů, krajánků a prášků *(Z českých mlýnů)*. Nepřesahuje v nich však hranice maloměstského žertování a vtipů běžné produkce soudobých humoristických časopisů.

BIBLIOGRAFIE

O boji národa amerického za samostatnost (1871), O Jiřím Washingtonovi, zakladateli svobody americké (1872), Apoštol svobody (o G. Mazzinim, 1873), Ze života malého národa (o Belgičanech, 1874), Svědomí aneb Žertva na Balkáně (D 1879, prem. 1878, podle A. Berly), Dějinné charaktery (polit. spis, 1881), Chtějme všeobecné právo hlasovací (1881), Potlačený národ. Obraz osudův lidu irského pod cizovládou britskou (1882), Karel Havlíček Borovský (1883), Leon Gambetta, Obraz života i povahy jeho (1883), Z českých mlýnů (Pp 1885 až 1886, 2 sv., 2. vyd. v l. 1892—1917 v osmi dílech, zfilm.), Pravda o vyrovnání (o punktacích, 1890), Zlaté péro (D 1895), Život Julia Grégra, slavného obránce svobody české (1896). — Z překladů: Básně Alex. Petőfiho (1871, s F. Bráb kem).

LITERATURA

J. Neruda v Podobiznách II (1952). I. Herrmann v kn. O živých a mrtvých III (1940, Psaníčko k jubileu). D. Panýrek v Máji 1911 až 1912. *dh*

František Turinský

2. 1. 1797 Poděbrady
4. 9. 1852 Praha

Studoval v Praze filosofii a práva (do r. 1822), působil jako soudní úředník v Libochovicích, Mikulově (1826—37), Žďáru (1837—46) a opět v Libochovicích, od r. 1849 okresní soudce na Křivoklátě.

Jeho poezie, uveřejňovaná za života jen v časopisech a sbornících (Časopis Českého muzea, Česká včela, Rozmanitosti, Rozličnosti Pražských novin, Zvěstovatel, Almanach neb novoročenka), svědčí o kultivovanosti a snaze vyrovnat se dobově oblíbenému typu básnictví (ódy, reflexe, básně v duchu rukopisných podvrhů, balady a písně); ojediněle se mu dařilo osobitě vyjádřit i elegické pocity člověka prvně zakoušejícího krizi světového názoru na počátku novověku u nás *(Elegie polabské)*. Jeho osudová tragédie *Angelina* je sice nedramatická a jevištně neuspěla, ale má význam pro dějiny českého dramatu jako jeden z prvních obrozenských pokusů o původní „velké" (tj. obsahově i formálně náročné) drama.

BIBLIOGRAFIE

Angelina (D 1821, prem. 1897), Virginie (D 1841), Pražané roku 1648 (D 1848, prem. 1849). Básnické spisy u Kobra v Národní bibliotéce 1880 (s životopisem).

LITERATURA

M. Turinský v závěrečné stati k vyd. Básnických spisů (1880); K. Sabina ve Výbr. spisech II (1912); V. Štěpánek v kn. Počátky velkého národního dramatu v obrozenské lit. (1959). F. Palacký v Radhostu I (1871, kritika Angelíny); J. L. Fischer v Pokrokové revui 1914; K. Svoboda v ČLit 1954. *mo*

Josef Kajetán Tyl

4. 2. 1808 Kutná Hora
11. 7. 1856 Plzeň

Byl prvorozeným synem vysloužilého vojenského hudebníka, který se usadil jako krejčí v Kutné Hoře. Studoval od r. 1822 na akademickém gymnasiu v Praze, v l. 1826—28 v Hradci Králové, kde bydlil u V. Kl. Klicpery. Již za studií se musil sám živit a starosti s existenčním zajištěním jej provázely po celý život. Z Hradce se vrátil do Prahy na filosofii, ale již v březnu 1829 odešel k Hilmerově německé kočovné společnosti, cestoval s ní po jižních a jihozápadních Čechách a provozoval tu s několika přáteli české hry. Po rozpadu společnosti pobýval dvakrát kratší dobu u divadel zahraničních (v Bavorsku, snad i ve Francii a severní Itálii, podruhé v Sasku), do Prahy se natrvalo vrátil r. 1831. Stal se vojenským furýrem (účetním) a byl jím do r. 1842, odkázán přitom na výdělky z umělecké a žurnalistické práce. R. 1839 se oženil s herečkou Magdalénou Forchheimovou, později žil s její mladší sestrou Annou (která jako česká herečka užívala pseud. Rajská) a měl s ní šest dětí. — Jeho všestrannost, organizační talent a spisovatelská pohotovost jej brzy postavily do čela národně společenského a literárního úsilí. Organizoval zábavy a kulturní podniky vlastenecké společnosti, hrál a řídil divadlo, překládal a psal divadelní hry. Centrum jeho práce tvořila od r. 1833 redakce časopisu Jindy a nyní (od r. 1834 Květy české, od r. 1835 Květy); T. jej redigoval do roku 1836 a v l. 1841—45 a publikoval v něm své povídky, úvahy, črty, besední čtení, básně, literární a divadelní kritiky, ukázky z dramat původních i přeložených. Jeho zásluhou se staly Květy tribunou národního hnutí a orgánem mladé literatury třicátých let, jejíž funkci viděl T. téměř výlučně ve spojení s potřebami národního hnutí. Mimoto řídil revui Vlastimil (1840—41), sborníčky pro české plesy Pomněnky (1841—46), sborník veršů a próz určených k přednášení České besedy (1842) a sbírku českých divadelních her Česká Thalia (1837—41). Po odchodu z Květů T. v l. 1846—47 redigoval a jen svými pracemi zaplňoval lidovýchovný dvouměsíčník Pražský posel, který byl v r. 1848 přeměněn na politický časopis. Významnými politickými novinami pro venkovské čtenáře byly jeho Sedlské noviny, které však vycházely jen od dubna do konce června 1849 (39 čísel), kdy byly zastaveny. V revolučním údobí byl T. také veřejně činný, mimo jiné byl zvolen za poslance na říšský sněm. — Užíval pseudonymů: M. Horský, Horník, Mírumil Kutnohorský, F. Vladiboj Ostrý, Jan Milota Libenský, Jan Vítek, Jiřík Liška, Marie Olivová aj.

Tyl je zakladatelem novodobé české povídky ze současnosti a tvůrcem prvního českého románu *(Poslední Čech)*. Jeho povídky i při žánrové pestrosti (sentimentální povídka, novela, obraz, črta) a při vyvíjejícím se obsahovém zaměření (zprvu převážně problémy národního hnutí, později sociální rozpory v městě i na venkově) spojuje výchovná a uvědomovací funkce, jíž slouží především vzorové postavy hrdinů a idealizované řešení konfliktů. Jejich vývojový přínos je v reálném zpodobení českého maloměstského a venkovského prostředí (ve venkovských povídkách též v postižení typických konfliktů) a v přirozené plynulosti jazykového vyjádření. Na vyšší úroveň povznesl i povídku historickou, zvláště svými pozdějšími pracemi z Pražského posla (např. Braniboři v Čechách). — Nejsoustředěněji se T. věnoval divadlu. Jeho teoretické názory rostly z pohledu na celek divadelního dění a z přesvědčení, že skutečné divadelní umění může spočívat jen na profesionálních základech. T. kritiky požadovaly, aby divadlo hrálo společensky aktivní roli, zvláště při národním a demokratickém uvědomování lidu; jako praktický divadelník si T. ověřil zásadu, že aktivita divadla roste jen z životní konkrétnosti divadelního umění. V stati *Cestující společnosti herecké* (1845) vytyčil realistický program českého umění a upozorňoval na to, že ke vzniku velkého a reprezentativního divadla národního (vlastně již Národního divadla, jehož myšlenka se tehdy právě T. zásluhou rodila) je potřebí vybudovat české kočovné divadlo jako školu publika i herců. — T. teoretické názory souvisely s jeho dramatickou

Jana Štroblová

Ivo Štuka

Oldřich Šuléř

Jiří Taufer

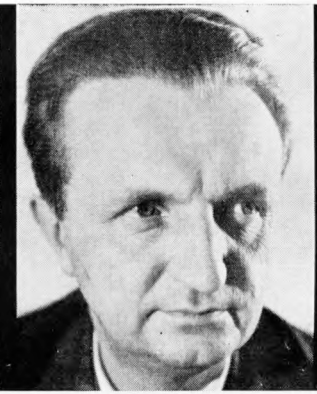

Alfréd Technik

Karel Teige

Rudolf Těsnohlídek

Otakar Theer

A. M. Tilschová

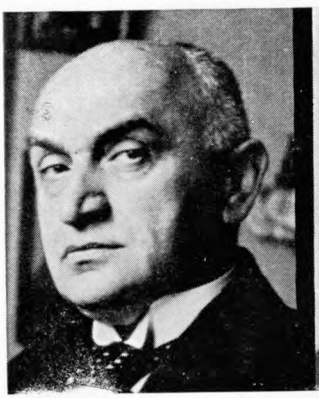

Václav Tille

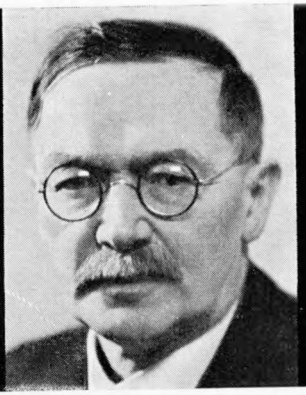

Karel Toman

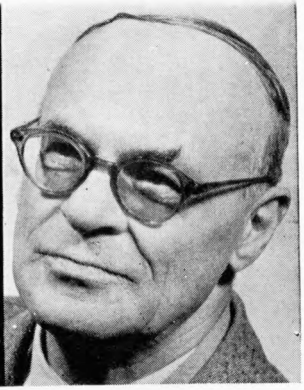

Josef Toman

Karel Tomášek

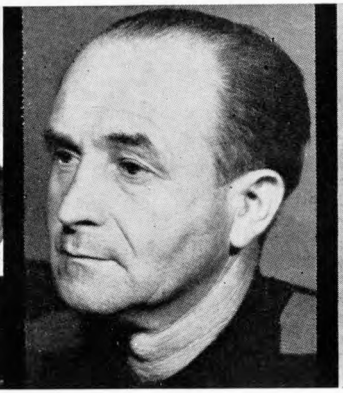

Jaromír Tomeček

Josef Topol

Josef Träger

Jan Trefulka

Josef Kajetán Tyl

tvorbou i s jeho praktickou divadelní činností. Pobyt u Hilmerovy společnosti byl jeho prvním pokusem o profesionální provozování českých her na venkově; potřeby divadelního provozu si ověřoval též zkušenostmi při několikaměsíčním pobytu u zahraničního divadla ve Slezsku r. 1836. Nespokojenost se stavem českých her ve Stavovském divadle jej vedla k založení vlastního ochotnického souboru v malém Kajetánském divadle (1834—37), jež prakticky prokázalo platnost jeho teoretických zásad, včetně požadavku divadla cílevědomě řízeného ideově a umělecky. Kajetánské divadlo přispělo i k vytváření českého hereckého umění (odtud vyšli Kaška, Kolár →, Manetínská) a bylo vzorem pro venkovské divadelně ochotnické podnikání, jemuž T. věnoval ve čtyřicátých letech všestrannou podporu. V dubnu 1846 se stal dramaturgem (a vlastně vedoucím) českých her ve Stavovském divadle. Především volbou repertoáru, jehož základ spatřoval v původní české tvorbě, doplňované aktuálně zahrocenými, výchovnými a jinotajnými překlady z německé (hlavně vídeňské lidové) dramaturgie i překlady realisticky laděných sociálních obrazů z dramatiky francouzské, přivedl české divadlo do těsného kontaktu s veřejným děním před revolucí i za ní. Až do října 1851, kdy byl pod nátlakem porevoluční reakce český soubor Stavovského divadla rozpuštěn a také T. z divadla vypovězen, bylo české divadlo výrazným projevem i účinným nástrojem revolučního zápasu ve sféře umělecké. T. se pak ujal propuštěných herců, založil kočovnou společnost, a protože jako politicky podezřelý nedostal vlastní koncesi, provozoval hry v l. 1851—53 na koncesi Němce J. Kullase a v l. 1853—56 ve společnosti F. Zöllnera. Dal kočovnému divadlu u nás poprvé podobu uměleckého podnikání, jež bylo vzorem pozdějším významným profesionálním souborům. — Většina T. dramat vznikla za jeho působení ve Stavovském divadle. Předtím převažují u něho překlady a adaptace; překládal řídčeji z vrcholů světové dramatiky (Shakespeare, Schiller) nebo ze současných dramatiků tehdy vysoko oceňovaných (Deinhardstein, Gutzkow), častěji z průměrné produkce, jež obohacovala repertoár žánrově (konverzační hry, obrazy ze života) i tematicky (sociální rozpory, život lidových vrstev). Svou původní hrou *Fidlovačka* se poprvé pokusil (formou tzv. lokální frašky se zpěvy) o dílo ze soudobého národního života; dodnes je Fidlovačka památná tím, že v ní prvně zazněla T. a Škroupova píseň Kde domov můj. — V žánru dramatických obrazů ze života *(Paní Marjánka, matka pluku, Pražský flamendr, Paličova dcera, Bankrotář, Chudý kejklíř)* zabývá se T. sociální problematikou předrevolučních let, ukazuje ji na ostrých protikladech mezi bohatými a chudými; dramata se přitom soustřeďují na kresbu pozitivních lidových postav, příkladných mravní čistotou a poctivostí. Uměleckou přesvědčivost těchto her (vyjímaje *Paličovu dceru*) snižuje sentimentálnost a někdy nevěrohodná idealizace v řešení konfliktu. Ještě před revolucí napsal T. báchorku *Strakonický dudák*, která patří pro zpodobení charakteristických rysů české národní povahy do základního fondu české dramatiky, a historickou hru *Kutnohorští havíři*, jež poprvé uvedla na české jeviště jako hrdinu lidový kolektiv a jeho vzpouru proti cizímu panstvu a proti nesnesitelnému vykořisťování. — Báchorky a historická dramata jsou pak příznačnými žánry T. revoluční dramatiky, v obou případech inspirované aktuální politickou situací. V dramatických báchorkách *(Tvrdohlavá žena, Jiříkovo vidění, Čert na zemi, Lesní panna)* zobecňuje T. na pozadí velkých politických událostí klady a nedostatky české národní povahy a českého lidového života. Dramatický konflikt je tu postaven na mylném názoru, jehož nesprávnost se odhaluje průběhem děje (za pomoci báchorkových motivů, fungujících jako kompoziční prvek dramatické zkratky a názornosti). Jako nejsilnější a nejčistší vztah oslavují báchorky lásku, jež přemáhá všechny potíže a jejíž všemohoucnost je také zdrojem optimismu těchto her. — V historických dramatech *(Jan Hus, Krvavé křtiny čili Drahomíra a její synové, Žižka z Trocnova, Měšťané a studenti, Staré Město a Malá Strana)* používá T. metody aktuální historické analogie; hledá a ukazuje v minulosti poučení pro současný boj lidu, a znaje a prožívaje soudobé zápasy a společenské rozpory, do-

vede pak i zpětně pochopit a realisticky zobrazit rozpory dob minulých, a to i tam, kde se jako umělec nemohl opřít o výsledky historického studia. — T. uměleckým programem byla společenská aktivnost literatury; svým dílem vždy sledoval výchovnou tendenci. Jí také podřizoval hlavní umělecké prostředky a postupy, jako byla idealizace skutečnosti, alegorická personifikace abstraktních pojmů, aktualizace historických látek nebo kritické zaostřování obrazu soudobého života. Požadavek společensky aktivního umění však T. někdy zužoval na požadavek služebnosti tvorby i dílčím cílům společenského zápasu; hodnota i dosah jeho děl proto často kolísá zároveň s hodnotou a dosahem historicky podmíněných a omezených cílů. T. největší omyly, jeho odpor k revolučně romantickým tendencím v letech třicátých (Mácha →), umělecký a ideový nezdar románu Poslední Čech (kritizovaný Karlem Havlíčkem →), pramenily ze snahy nedomýšlet rozpory do důsledků a překlenovat je vírou v iluzívní a abstraktní ideál národní jednoty. Naproti tomu se T. dopracovává úspěchů tam, kde se jeho abstraktní ideál konkretizuje v myšlenku jednoty na lidovém základě a kde zobrazuje lid jako jádro národa; týká se to např. Fidlovačky a většiny děl z vrcholného údobí jeho tvorby z doby kolem revoluce r. 1848. V T. tvůrčím vývoji se stále více uplatňovaly prvky realistického zobrazování skutečnosti, které potlačovaly původní sentimentálně romantický ráz jeho tvorby. Avšak i některé prvky romantického přístupu ke skutečnosti dodávají T. dílu obecnější uměleckou platnost a nadčasovou hodnotu, a to všude tam, kde romantický ideál autorův nesměřuje k idealistickým iluzím. V T. tvorbě, pro jejíž tendenční zaměření je právě spojování realistického obrazu skutečnosti s aktivně romantickým viděním perspektiv příznačným uměleckým postupem, zaujímají proto dominující místo ty práce, v nichž se obě tyto tendence plně prosadily. T. dramatická tvorba, která trvale patřila do repertoáru našeho lidového divadla v 19. a 20. stol. a která je spojena s realistickou tradicí českého herectví, měla znovu velký význam v prvních fázích budování naší socialistické kultury po únoru 1948.

BIBLIOGRAFIE

Statný Beneda aneb Založení proboštství vyšehradského (P 1830), Mladý harfeník a starý flétnista aneb Seznámení se v krčmě U zlatého jelínka (P 1832), Nalezenec (D 1837, prem. 1838), Čestmír (D 1838, prem. 1835), Rozina Ruthardova (P 1839), Masopust (D 1844), Poslední Čech (P 1844), Kusy mého srdce (Pp 1844), Paní Marjánka, matka pluku aneb Ženské srdce (D 1845, i prem.), Cestující společnosti herecké (P 1845), Pražská děvečka a venkovský tovaryš aneb Paličova dcera (D 1847, i prem.), Slepý mládenec (D 1847), Krvavý soud aneb Kutnohorští havíři (D 1848, i prem.), Oba šelmy (D 1853), Bankrotář (D 1854, prem. 1848), Strakonický dudák (D 1858, prem. 1847), Pražský flamender (D 1859, prem. 1846), Tvrdohlavá žena (D 1862, prem. 1849), Jiříkovo vidění (D 1866, prem. 1849), Krvavé křtiny čili Drahomíra a její synové (D 1868, prem. 1849), Staré Město a Malá Strana (D 1868, prem. teprve 1955), Čert na zemi (D 1868, prem. 1850), Umělcové na pouti (D 1868, prem. 1849), Poslední desetník (D 1868, prem. 1851), Žižka z Trocnova (D 1869, prem. 1849), Lesní panna (D 1869, prem. 1850), Chudý kejklíř (D 1870, prem. 1848), Měšťané a studenti aneb Oblehnutí Prahy od Švédů (D 1870, prem. 1850), Bruncvík, kníže české (D 1871, prem. 1843), Jan Nepomucký (D 1872, prem. 1848), Fidlovačka (D 1877, prem. 1834). — Sebrané spisy redakcí autora 1844—45 (4 sv., nedokončeno), u Kobra 1857—59 (14 sv.), u Hynka 1888—92 (15 sv.), u Kočího 1906—08 (3 sv.), u Mazáče 1928 (10 sv.). Kritické vydání péčí Ústavu pro českou literaturu ČSAV od r. 1952 (rozvrženo do 24 sv.). — Bibliografie: J. Procházka, Pražská dramaturgie J. K. T. (1954); M. Laiske, J. K. T., soupis literárního díla (1957).

LITERATURA

J. L. Turnovský: Život a doba J. K. T. (1892); V. K. Blahník: J. K. T. Had z ráje — divadlo (1926); M. Hýsek: J. K. T. (1926); Živý odkaz J. K. T. (1952, materiály z konference); J. Kopecký: Knížka o T. (1959); M. Kačer a M. Otruba: J. K. T. (1959, obrazová monografie) a Tvůrčí cesta J. K. T. (1961, se soupisem hlavní literatury od M. Laiskeho). Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1953). *mo*

U

Milan Uhde

28. 7. 1936 Brno

V Brně vystudoval gymnasium (1953) a na filosofické fakultě češtinu a ruštinu se specializací literárněvědnou (1958). Po vojenské službě (1958—60) se stal v Brně redaktorem Hosta do domu (krátce už 1958). — Přispívá verši, prózami, články a literárními i divadelními kritikami do deníku Rovnost (zde poprvé 1952), do časopisu Host do domu (též pod šifrou mu a -hd-), Nový život, Plamen, Divadlo aj. Připravil několik pořadů pro brněnské divadlo poezie X, k nimž také složil texty písní (např. pásma Inzerát na skřivánka aneb Česká poezie nemilostná; V tornistře maršálskou hůl / podle K. Opitze/). Úzce spolupracuje s brněnským Domem umění a s rozhlasem (hra Komedie s Lotem aj.). Uspořádal výbor z díla O. Mikuláška (Orchestr v korunách, 1960).

Uhdeho básně se svou melodií, civilním výrazem a snahou zdůvěrňovat životní tajemství a klást v metaforách a v podtextu zneklidňující otázky hlásí k Mikulášková → a Skácelovi →; zatím v nich převažuje intelekt nad plností obrazu. U. směřuje k objektivní poezii, v jejímž zorném poli je především každodenní skutečnost; prostředkem k demaskování měšťáctví, smířlivosti, mechaničnosti ve vzájemných lidských vztazích a k vyjádření odporu k náhražkám plného života je zde (i v U. prózách) často ironie, sarkasmus i teskný humor.

BIBLIOGRAFIE
Lidé z přízemí (Bb 1962). *pp*

Josef Uher

14. 12. 1880 Podolí u Tišnova
5. 12. 1908 Brno

Syn chudého tkalce, vychodil měšťanskou školu v Tišnově, studoval na učitelském ústavě v Brně (1896—1900) a učil pak v Židenicích (1900—01), v Babicích u Rosic (1901—03), v Ostrovačicích (1903—04), v Padochově u Oslavan (1904) a od r. 1905 ve Vranově u Brna. R. 1901 debutoval črtou Maškarádi a básní Ostrov mrtvých v časopise Dvacátý věk, vycházejícím v Brně-Židenicích. Další prózy otiskl v Moravské orlici, Lidových novinách, Moravskoslezské revui, v Moravanu, Neděli, Lumíru, Moravském kraji aj. Pro pokročilou plicní chorobu opustil již r. 1906 zaměstnání a odešel do neplacené výslužby.

Obsahem a postavami svého nevelkého a námětově úzkého, básnicky však osobitého díla se Uher přibližuje bosáckým prózám Maxima Gorkého. Hrdiny jeho realistických povídek a črt *(Kapitoly o lidech kočovných a jiná próza)* jsou převážně živořící tkalci, vesničtí bezzemci, podomáčtí dělníci, žebráci, opuštěné děti a tuláci, které první uvedl do české literatury. Jsou to lidé na okraji života, deklasovaní, přijímající pasívně svůj osud, zlobně se mstící na představitelích společnosti, která je odvrhla, nebo konečně hledající indi-

viduální svobodu v útěku od společnosti. U. k nim přistupuje s bolestným, někdy až sentimentálním soucitem, ztotožňuje se s nimi, nenacházeje a ani nehledaje žádného aktivního řešení nespravedlivosti společenského řádu, v němž sám žil a jehož tíhu si plně uvědomoval. K charakteristickým znakům U. prózy patří konkrétní obraznost, jeho sloh však bývá někdy pateticky nadnesen a obsahuje i prvky dekorativní. U. prozaické dílo doplňuje kromě básní i několik teoretických projevů, z nichž vyniká studie *O moderních proudech literatury české* zájmem o společenskou funkci umění.

BIBLIOGRAFIE

Kapitoly o lidech kočovných a jiná próza (1905), Má cesta (črty a básně v próze, 1907), Dětství a jiné povídky (1909). — Literární pozůstalost J. Uhra (2 sv. 1910 a 1913, uspoř. M. Hýsek), Dílo (1954, k vyd. připravil M. Hýsek). — Výbory: Josef Uher (1940, uspoř. M. Ondroušková). O lidech kočovných (1940, uspoř. M. Hýsek).

LITERATURA

V. Martínek: J. U. (1909). F. X. Šalda v KP 7 (1953); M. Hýsek v předml. k Lit. pozůstalosti J. U. I (1910); F. Pražák v kn. Spisovatelé učitelé (1946); K. Polák v předml. k Dílu (1954); J. Hrabák v Šesti studiích o nové čes. lit. (1961). *jn*

A. Jaroslav Urban

23. 10. 1899 Bylany u Českého Brodu
4. 3. 1962 Praha

Vystudoval reálku a obchodní akademii v Praze (1917), krátce pracoval jako úředník, v cizině (1924—26) jako námořník na zaoceánské lodi, dělník na plantážích, filmový statista i jako zlatokop. Po návratu do Prahy se stal novinářem, filmovým dramaturgem a kritikem a brzy pronikl i jako autor vtipných komedií, humoristických a satirických próz, filmových scénářů i jako překladatel z angličtiny. — Publikovat začal ve sportovním časopisu Sportsman-Halftime (1923), kam psal drobné črty a humoresky. Od r. 1924 spolupracoval s pražskou redakcí Lidových novin a Národní politiky, od r. 1945 byl redaktorem Práva lidu a od r. 1948 časopisu Svět v obrazech.

Největší význam pro Urbanovu tvorbu měly poznatky z cest. Dobře poznal Německo, projel Francii a Holandskem, dva roky strávil v Austrálii *(Námořníkem z Austrálie do Evropy, Nejmladší pevnina)*, zájem o film ho přivedl r. 1935 do Hollywoodu *(Město zvané Hollywood)*. Z důvěrné znalosti světa filmového, novinářského a úřednického doma i v cizině těží U. v humoristických románech a veselohrách, založených většinou na groteskních zápletkách a situační komice; lehkým humorem v nich postihuje diletantství a primadonství, honbu za úspěchem i penězi. K aktuálním politickým tématům sáhl U. po válce ve fantastických románech *O Hitlerovi, Honzovi a SS loupežnících* a *Vesmír se dívá*, v nichž paroduje nacismus a poválečný svět, který se znovu chystá k ničivé válce; ani tady však, stejně jako ve svých poválečných hrách, nepřekračuje rámec lehkého a vcelku nenáročného humoristického žánru. V pracích z padesátých let se vrací ke zkušenostem z kapitalistických zemí a konfrontuje romantické touhy a představy o exotické cizině se skutečnou tváří dnešní Ameriky s její rasovou diskriminací i Austrálie *(Barevná hráz, Loď v nebezpečí, Na konci světa je domov)*. Kritický vztah k sociálním poměrům v těchto zemích vyjadřují i U. knihy pro mládež *(Plavčík Karel, Přítel domorodců, Hoši s plnovousem)*, jimiž na podkladě osobních zážitků a autentické znalosti popisovaných krajin přispěl k oživení dobrodružné tematiky v dětské četbě.

BIBLIOGRAFIE

Námořníkem z Austrálie do Evropy (Rp 1926), Nejmladší pevnina (R 1931, přeprac. pod názvem Na konci světa je domov, 1955), Kariéra Tomáše Zafouka (R 1933), Milosrdný smích (R 1934), Město zvané Hollywood (Rp 1935), Vyučování lásce (D 1936, prem. 1935), Honba za událostmi (R 1939), Sluneční paseka (D 1941, i prem.), Boháč Diogenes (D 1944), Jako pes a kočka (P pro mládež, 1944), Stvoření lásky (D 1946, prem. 1943), Jenom krok (D 1946, i prem.), Vesmír se dívá (R 1946), O Hitlerovi, Honzovi a SS loupežnících (P 1946, i dramatizace), Návštěva v hotelu Roklan (R 1947), Přítel domorodců (R 1954), Barevná hráz (D pro mládež, 1954, prem. 1953), Nejlepší lék (D 1954, prem. 1949), Plavčík Karel (P 1955, rozšíř. 1961), Konec staré pohádky (loutková hra, 1955, s A. Urbanovou), Loď v nebezpečí (R 1956), Hoši s plnovousem (P pro mládež, 1957), Glycerínové slzy (R 1960).

LITERATURA

E. Janský v úvodu k Barevné hrázi (1954).

Zdeněk Urbánek

12. 10. 1917 Praha

Studoval na gymnasiu, později na obchodní akademii v Praze (maturita 1938). Potom pracoval jako redaktor v nakladatelství Evropský literární klub, po osvobození krátce ve Svobodném slově, v l. 1945 až 1946 na ministerstvu informací, pak v redakci Národního osvobození. V l. 1949 až 1957 byl dramaturgickým tajemníkem v Čs. státním filmu, od r. 1957 se věnuje překladatelské práci. — Příspěvky v Kritickém měsíčníku, Svobodném slově, Národním osvobození, Ohnici aj.

První Urbánkovy knihy svědčí o autorově příslušnosti ke generaci, která debutuje koncem třicátých let. Ve spisku *Člověk v mladé poezii* shledává U. u svých vrstevníků nedůvěru v ideologie, vnitřní nejistotu a pocit provizória, myšlenkovou nezakotvenost a úzkost z bytí i „hledání nepomíjejícného v člověku". Tyto rysy se projevují i v jeho prózách, zaměřených k postižení intelektuálních a citových rozporů, které plynou z osamocení a izolovanosti člověka. Od ornamentálních básnických próz dospívá ve „snech, studiích a příbězích" knihy *Úžeh tmou* k hutnějšímu obrazu tryznivých stavů a pocitů, jež se pokouší harmonizovat perspektivou nové víry v člověka a boha. Subjektivace a lyrizace vyznačuje i jeho generační román *Příběh bledého Dominika*, v němž převažují úvahové složky a psychologická analýza citů mladého přecitlivělého hrdiny. V dalších svých pracích posiluje U. epické prvky, ale i zde je patrno malé porozumění pro společenské postavení člověka a pro vztahy lidí k dobové skutečnosti. — Významné jsou U. překlady z angličtiny; překládal zejména Shakespeara (Hamlet aj.), Whitmana (spolu s J. Kolářem), Galsworthyho, Saroyana aj.

BIBLIOGRAFIE

Jitřenka smutku (Pp 1939), Úžeh tmou (Pp 1940), Člověk v mladé poezii (E 1940), Příběh bledého Dominika (P 1941), Hrdina obou pólů (P pro mládež, 1943), Životy a svědomí (Pp 1945), Cestou za Quijotem (P 1949), Rychle vpřed na zemi, na vodě, vzduchem (P pro mládež, 1951). — Z překladů: Ch. Dickens, Život a dobrodružství Martina Chuzzlewitta (1951), Americké poznámky (1952), Příběh dvou měst (1954); T. Dreiser, Americká tragédie (1954); W. Whitman, Stébla trávy (1955, s J. Kolářem), Zpěv o mně (1955, s J. Valjou); Edgar Lee Masters, Spoonriverská antologie (1957, s J. Kolářem a E. Fryntou); J. Galsworthy, Sága rodu Forsytů (1957); W. Saroyan, Odvážný mladý muž na létající hrazdě (1958); W. Faulkner, Růže pro Emílii (1958); W. Shakespeare, Tragický příběh dánského prince Hamleta (1959); J. Joyce, Dubliňané (1959); H. James, Mistrova lekce (1961). *jb*

Jarmila Urbánková

(provd. Galandauerová)

23. 2. 1911 Horní Vilémovice u Třebíče

Po gymnasiálních studiích v Třebíči a v Přerově (1930) absolvovala filosofickou fakultu v Brně (čeština, angličtina). Za války (v níž ztratila v koncentračním táboře manžela) žila v Brně a živila se překladatelstvím. V l. 1948—53 pracovala v Praze na ministerstvu informací (nejdříve v anglo-americkém, potom v publikačním oddělení), v l. 1953—55 jako vedoucí redaktorka ve Státním nakladatelství dětské knihy, v l. 1955—57 jako redaktorka v Literárních novinách. Nyní pracuje jako spisovatelka z povolání. První básně začala uveřejňovat jako sextánka v přerovském deníku Obzor (1927, pseud. Jurka Baranákov); do r. 1932 publikovala též pod pseud. Marina Knaftová. Příspěvky v Listech pro umění a kritiku, Literárních novinách, Tvorbě aj.

Urbánková píše poezii založenou na prosté ženské a mateřské něze, jež je zraňována a zároveň nesena touhou po harmonii. Tento charakteristický rys se uplatňuje nejen ve sbírkách přímo vyjadřujících mateřskou lásku a v knížkách pro děti, ale také ve verších ztvárňujících válečné zkušenosti i ve vyznavačských verších, v nichž se přihlašuje k poválečnému socialistickému vývoji. Autorčiny umělecky nevýbojné verše upoutávají především lidskou ušlechtilostí. — U. také překládá z angličtiny, bulharštiny a slovenštiny.

BIBLIOGRAFIE

Rozbité zrcadlo (Bb 1932), Větrný čas (Bb 1937), Slunečnice (Bb 1942), Vonička (Bb pro děti, 1943), Čím bys chtěl být (Bb pro děti, 1946), K jitřnímu prameni (Bb 1953), Krůpěje (Bb 1955), Kde zvířátka bydlí (Bb pro děti, 1955), Po slunci hlavu obracím (výbor z básní, 1961). Z překladů: F. Thorén. Z ohně a vzduchu

jsem (1942); C. Hauptmann, Usměvavý poutník (1942); R. Llewellyn, Bylo jednou zelené údolí (1947); E. Wangl, Nečekaný návrat (1948); J. Aldridge, Diplomat (1951); A. Wilson, Anglosaský postoj (1960); Th. Wolfe, O času a řece (s V. Vendyšem, 1961) aj.

LITERATURA

J. Petrmichl v dosl. k výboru Po slunci hlavu obracím (1961). *pb*

Eduard Urx

29. 1. 1903 Velká nad Veličkou
20. 4. 1942 Mauthausen

Syn lesního správce, vystudoval ve Strážnici a v Ružomberku (maturita 1922). Po první světové válce se pod vlivem revolučního hnutí i pokrokových profesorů seznámil s marxismem. V l. 1922—26 studoval na filosofické fakultě v Praze filosofii, bohemistiku a germanistiku, účastnil se levicového studentského hnutí ve Volném sdružení, spolupracoval s Komunistickou studentskou frakcí (Kostufra) a přispíval do pokrokových časopisů. Roku 1924 začal psát do ostravské Pravdy chudoby a do Spartaku, kde přechodně vedl rubriku Literárny film. V témž roce se rozhodujícím způsobem podílel na založení skupiny Dav a zúčastnil se příprav a vydávání jejího časopisu. Z pověření strany pracoval v l. 1925—26 nejprve v Bratislavě, potom v Ostravě jako redaktor Pravdy chudoby (později Pravdy), kde řídil kulturní přílohu Proletárska nedela. V následujících letech se stále intenzívněji věnoval stranickopolitické a publicistické práci, účastnil se bojů revolučního dělnictva, podílel se na bolševizaci komunistické strany. Po V. sjezdu KSČ 1929 byl povolán do pražské redakce Rudého práva. Redigoval Rudý večerník a spolupracoval s Tvorbou. V Ostravě i v Praze byl mnohokrát vězněn, v roce 1930 odsouzen k devítiměsíčnímu žaláři. Uchýlil se proto do ilegality a nakonec odešel studovat stranickou školu do Moskvy, kde pracoval v Kominterně (v sekci pro střední Evropu). Dal podnět k překladu Leninova Materialismu a empiriokriticismu. V mezinárodním dělnickém nakladatelství v Moskvě vydal knížku črt a reportáží Na socialistických polích. (Další reportáže shrnuté pro knižnici Davu s názvem Pole rozorané knižně nevyšly, protože celý náklad byl r. 1934 zabaven). V l. 1933—35 (až do politické amnestie) žil a pracoval U. v ČSR ilegálně. Potom působil jako krajský tajemník v Ostravě a r. 1938 se stal zástupcem šéfredaktora Rudého práva. Za okupace byl členem prvního ilegálního výboru KSČ a podílel se na organizaci protifašistického hnutí. 13. 2. 1941 byl zatčen gestapem, v dubnu 1942 převezen do koncentračního tábora Mauthausen a tam popraven. — Přispíval do časopisů, které redigoval, a do Studentské revue, Mladého Slovenska, Spartaku, Pravdy chudoby, Davu, Rudého práva, Tvorby, Haló novin, Komunistické revue aj. Užíval šifer a pseudonymů E. U., eu, M. C. Biss, -biss, -ss, Biscot, Richard Rohan, us, -r-.

Urx patří k předním zakladatelům a průkopníkům marxistické literární kritiky na Slovensku, významně však zásahl i do vývoje české literární kritiky a teorie. Jeho mnohostranná činnost zahrnuje politické úvahy, stati a rozbory mezinárodní a vnitropolitické situace za první republiky, národního hospodářství apod., dále kulturně politickou publicistiku i vlastní uměleckou tvorbu prozaickou; závažné místo zaujímá v ní práce literárně kritická, teoretická a filosofická, cílevědomě spojovaná s potřebami a bojem komunistické strany. Pojímal kritiku jako aktivního spolutvůrce kulturní politiky, jako činitele ujasňujícího a podněcujícího uměleckou tvořivost. U. literární kritika, soustředěná většinou do dvacátých let, vyrůstá z velké erudice filosofické, z důsledného stranického postoje, z náročnosti a vytříbeného estetického vkusu. Získávala respekt promyšlenou analýzou problémů i výstižnou charakteristikou předních uměleckých tvůrců (Wolker, Nezval, Biebl, Seifert, Novomeský, Jilemnický, Vančura aj.). Podobně jako Wolker → chápal literaturu jako součást boje revolučního dělnictva, jež je schopna přetvářet vědomí i senzibilitu lidí, aniž slevuje z umělecké kvality. V polovině dvacátých let provedl pronikavou kritiku poetismu, zejména projevů lart-pourlartismu, rozpoznav zároveň pozitivní prvky cenné pro vývoj poezie (např. kritika Nezvalovy Pantomimy, Dav 1924, re-

cenze Seifertovy sbírky Na vlnách T. S. F., Dav 1925). Vyzvedal zásadní význam mladé socialistické literatury, v níž mu je revolučnost kritériem modernosti; kladl důraz na společenský dosah umění, na jeho sociální funkci (na niž ovšem podle něho nelze umění redukovat) i na výchovnou sílu literární tvorby. Odmítal chladnou rozumovost, ale zároveň oceňoval myslitelskou sílu uměleckého tvůrce. Zásadní je jeho stať o Václavkově Poezii v rozpacích (1930) jak svým přístupem k teoretickým otázkám, tak i tvůrčím pojímáním úkolů kritiky; rozebírá tu zásadní nedostatky části tehdejší sociologicky orientované uměnovědy, zvláště zjednodušené mechanické chápání vztahů mezi výrobou a uměním, kritizuje teorii čistého umění, dualistický rozpor mezi službou revoluci a snahami uměleckými, aniž ovšem schvaluje naturalistické tendence; staví se za „plánovité řízení historického procesu vývoje celé kultury po dobytí moci" apod. Ostře odmítá nihilismus ve vztahu ke kulturním hodnotám předchozích epoch i sektářské snahy o izolaci proletářské literatury od ostatních proudů a směrů soudobých (v polemice s F. Spitzerem). Zásadní charakter má i kritika Davu (u příležitosti 10. výročí), v níž zvážil jeho pozitivní přínos slovenské kultuře i jeho slabiny. — U. zasahoval i do oblasti historie a filosofie, zejména v třicátých letech, např. zhodnocením metodologických otázek při zpracování dějin komunistického hnutí nebo kritikou idealistické filosofie, pozitivismu apod. V té době, absorbován intenzívní politickou činností, rozvíjí bohatou publicistiku. S ní souvisí i vlastní umělecká tvorba, v níž se od původní lyricky laděné prózy propracovává k epickému útvaru. Psal povídky, črty a reportáže o životě prostých lidí, rolníků a dělníků, zpracovával i motivy z vlastní revoluční práce, zážitky z vězení atd. Z pobytu v SSSR vytěžil řadu reportáží o zemi Sovětů, o kolektivizaci zemědělství, kde si všímá nových morálních kvalit sovětského člověka. — Překládal také Sinclaira, Reeda a Babela.

BIBLIOGRAFIE

Na socialistických polích (Rpe 1934). Posmrtné výbory z díla: Za pravdu a mír (usp. M. Novák, 1954), Na paměť hrdinného soudruha E. Urxe (vyd. V. Mariánek, 1954), Urx a naša prítomnosť (usp. Št. Drug, 1960), Básnik v zástupe (vyd Št. Drug, 1961), V prvních řadách (usp. L. Lantová a M. Nosek, 1962).

LITERATURA

Št. Drug: Edo Urx, život a dielo novinára a revolucionára, 1962. M. Novák v předml. k výb. Za pravdu a mír (1954); L. Urxová v předml. a B. Truhlář v dosl. k výb. U. a naša prítomnosť (1960); Št. Drug v předml. k výb. Básnik v zástupe (1961); M. Nosek v dosl. k výb. V prvních řadách (1962). *rpz*

V

František Jaroslav Vacek (Kamenický)

24. 1. 1806 Kamenice nad Lipou
23. 3. 1869 Blovice u Plzně

Vystudoval gymnasium v Jindřichově Hradci, filosofii v Praze, bohosloví v Českých Budějovicích (1831). Zámecký kaplan v Březnici (1831—39), farář v Týnci u Klatov, v Merklíně u Stodu, děkan v Blovicích (od 1845). — Přispíval do Čechoslava (poprvé 1825), Poutníka slovanského, Časopisu Českého muzea, Časopisu pro katolické duchovenstvo, Květů, České včely, Jindy a nyní, Lumíru.
Básník z okruhu Čelakovského, toužil následovat ho v tvorbě ohlasů, avšak motivická jednostrannost (převážně milostná tematika) a nadměrná sentimentálnost učinily z jeho písní málo osobitý produkt ohlasové poezie. Přesto některé znárodněly *(U panského dvora)*, mnohé byly zhudebněny (ve Věnci ze zpěvů vlastenských 1835—39) a staly se, právě pro svou citovost, oblíbenými repertoárovými čísly společenského zpěvu v měšťanském prostředí *(V Čechách, tam já jsem zrozena* aj.). V. psal i časoměrné elegie a didaktické znělky s vlasteneckohistorickými náměty po vzoru Kollára → a Čelakovského → *(Lilie a růže)*. — Překládal z němčiny (Van der Velde, Dívčí boj) a drobnosti z italštiny, polštiny, angličtiny.

BIBLIOGRAFIE

Písně v národním českém duchu (1833), Václav Svatý (Bb 1844), Lilie a růže (Bb 1846), Proslov k divadelnímu představení (1865).

LITERATURA

J. Z. Raušar: V.-K. (1885). J. Jungmann ve výb. Boj o obrození národa (1948); Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1953, Lidová píseň a básníci let třicátých). K. B. Klement ve Světozoru 1870 (vzpomínky); L. Domečka v LL 1885 (o neznámých básních); M. Hýsek v ČMF 1911; B. Václavek v ČMM 1923 (O třech písních, které znárodněly). *mř*

Miloš Vacík

21. 6. 1922 Kožlany

Vystudoval reálné gymnasium v Praze (1941). R. 1944 byl pro ilegální politickou činnost zatčen a pak do konce války vězněn v terezínské Malé pevnosti a na jiných místech. V prvních poválečných letech pracoval ve Svazu osvobozených politických vězňů, v redakci časopisu Hlas revoluce a v nakladatelství Mír. Od roku 1951 je redaktorem Rudého práva.
Vacíkovu poezii, zvláště v jejích začátcích, zřetelně ovlivnili V. Holan →, F. Halas → a R. M. Rilke. Ve verších z válečných let i z let 1945—47 *(Země jistotná)* reaguje V. na otřesnou zkušenost okupace i revoluční proměnu skutečnosti a od intimity osobních prožitků dospívá k vyslovení širších lidských a společenských souvislostí i k osobitějšímu projevu. Později se soustředil výhradně na práci novinářskou a literárněkritickou; v recenzích, souhrnných statích, polemikách, komentářích a glosách (uveřejňovaných převážně v Rudém právu) V. soustavně sleduje a hodnotí současnou domácí básnickou tvorbu, důsledně uplatňuje měřítko společenské

angažovanosti a má pochopení pro zvláštnost vztahu poezie ke skutečnosti i pro autorskou osobitost. Svou expresivní, nepopisnou kritikou zároveň vyjadřuje vlastní vidění světa a jeho rozporů.

BIBLIOGRAFIE

Království (Bb 1943), Malá kalvárie (Bb 1946), Sonety z opuštěného nádraží (Bb 1947), Země jistotná (Bb 1949). *jop*

Bedřich Václavek

10. 1. 1897 Čáslavice u Třebíče
5. 3. 1943 Osvětim

Pocházel z rodiny lesního; v l. 1907—15 studoval na gymnasiu v Třebíči. Po maturitě nastoupil vojenskou službu; v době, kdy byl přeložen do Vídně, poslouchal přednášky na tamější filosofické fakultě (1916—17). V l. 1918—21 studoval obor čeština—němčina na Karlově universitě (doktorát 1923). Z universitních učitelů na něho vedle J. Jakubce →, v jehož semináři se již tehdy orientoval ke studiu lidové slovesnosti a spolupracoval s Ústavem pro lidovou píseň, působil zejména O. Fischer →. V l. 1922—23 studoval divadelní a literární vědu v Berlíně. Od r. 1923 působil v Brně, nejprve jako středoškolský profesor, později jako knihovník Zemské a universitní knihovny. Jeho účast na kulturním životě levicové inteligence postupně přerostla v aktivní práci v revolučním dělnickém hnutí: r. 1927 vstoupil do KSČ a podílel se na jejích bojích v brněnském kraji. Zejména po návštěvě Sovětského svazu, kam jel v listopadu 1930 jako delegát Mezinárodní konference revolučních spisovatelů v Charkově, vystupoval jako neúnavný propagátor sovětské politiky a kultury. Pro vliv na mladou inteligenci bylo s ním zavedeno disciplinární řízení, na jehož základě byl roku 1933 přeložen do studijní knihovny v Olomouci, kde působil až do svého odchodu do ilegality r. 1940. Zjara 1939 se habilitoval prací *Písemnictví a lidová tradice* pro obor novější české literatury na brněnské universitě, ale návrh na docenturu byl z politických důvodů zamítnut. 24. dubna 1942 byl v Praze zatčen, vězněn na Pankráci a později převezen do Osvětimi, kde zemřel na tyfovou nákazu. — V. byl od mládí velmi aktivním kulturně politickým organizátorem: toto zaměření ovlivnilo jak jeho veřejnou činnost, tak i průkopnické ediční působení. V době vysokoškolských studií redigoval Studentskou revui (1921—22), z níž dokázal na čas vytvořit orgán socialisticky orientovaného studentstva. V l. 1924—26 a 1927—30 redigoval orgány Devětsilu Pásmo a ReD, od r. 1929 do konce let třicátých časopisy Index a U-Blok (1936 až 1939), které se staly hlavním centrem úsilí o socialistický realismus v české literatuře. Stejnému zaměření sloužil i brněnský regionální časopis Středisko za jeho redakce v l. 1934—35. Mimo tyto orgány přispíval zejména do Varu, Disku, Hosta, Kmene, Československých novin (1922—24), Československé samostatnosti (1924), Národního osvobození (1925—26), Rovnosti (1926—32), Šlehů (1926—27), Horizontu, Literárních novin, Rozprav Aventina, Rudého práva (1926—31), Sociologické revue, Činu, Levé fronty, Tvorby, Panorámy, Naší cesty, Listů pro umění a kritiku, Moravského večerníku (1937—40), Lidových novin (1939—40) a Kritického měsíčníku. Vedle toho publikoval odborné stati o lidové a zlidovělé slovesnosti zejména v Časopise Matice moravské, Časopise pro moderní filologii a Listech filologických. Významnými studiemi přispěl do sborníku Fronta, který též redigoval (1927), Chudým dětem (1934—36), Torzo a tajemství Máchova díla (1938), Nový realismus (1940) a Bezručův hlas (1940). Je také autorem mnoha hesel z oboru literatury a estetiky v Ottově slovníku naučném nové doby. — Používal pseud. Reed, Deer nebo šifer R. (v Rovnosti a Slezích) a drv. (v Národním osvobození). Jinak označoval své články obvyklými zkratkami BV, bv, -ek, Vlk, BV-k, vk apod.

Václavek je předním tvůrcem české marxistické kritiky, literární vědy a estetiky. Vyvíjel se od sociologického výkladu umění k tvůrčí aplikaci historického materialismu; celá jeho kritická, literárněteoretická i kulturně politická aktivita byla přitom určována cílevědomým úsilím o socialistickou literaturu. V. prošel složitou vývojovou drahou, jejíž jednotu však tvo-

ří snaha o rovnováhu mezi revoluční proletářskou ideovostí a novým uměleckým vyjádřením. Již jeho první stati, kterými se na počátku dvacátých let podílel na formování proletářské literatury, vyzvedají ideál ideové a estetické jednoty proti tendencím zužujícím představu revolučnosti. Pro V. kritickou i teoretickou činnost je však podstatné sepětí s programem levé umělecké avantgardy, který se u nás ve dvacátých letech nejvýrazněji realizoval v poetismu. Ve statích z té doby se pokouší postihnout proměnu všech složek umělecké výstavby jako důsledek hlubokých revolučních proměn skutečnosti po Říjnové revoluci a vzniku nového společenského vědomí: odtud jeho představy formálního experimentu, tzv. laboratorní umělecké práce, „čisté" poezie atd., které jsou u něho negací umění buržoazní společnosti a přípravou protisubjektivistických forem umění nové společnosti socialistické. Tyto názory aplikoval v portrétech současných českých autorů *(Od umění k tvorbě)* a uvedl v soustavu knihou *Poezie v rozpacích*, která se stala souhrnem teoretických snah naší avantgardy a zároveň prvním pokusem vyložit vývoj moderního umění z marxistických pozic. Její východiska jsou však přitom poznamenána tendencemi spojujícími umělecký vývoj přímo se stavem techniky bez ohledu na rozhodujícího činitele společenských vztahů. Osou dalšího V. vývoje bylo překonávání teoretických východisek avantgardismu. Pod vlivem charkovského sjezdu propagoval zprvu tzv. novou proletářskou literaturu, jejíž jednostranné představy o agitačnosti literatury opustil, poněvadž bránily syntéze názorů levé umělecké avantgardy s pokusy o realistický obraz společnosti v revolučním vývoji. O V. teoretickém a metodologickém vzestupu svědčí jeho *Česká literatura XX. století*, první syntetické dějiny literatury psané u nás z hlediska historického materialismu a metodicky vycházející z materialistické dialektiky. Rozborem historického materiálu dochází V. k představě dialektické syntézy, která organicky spojí nové „obsahové výboje", vyjadřující smysl společenského vývoje v době vyhroceného třídního boje a růstu fašistického nebezpečí, s přínosem moderních směrů. Tato široká koncepce, která překlenula rozpor mezi křídly české levicové literatury a poskytla pružný programový základ pro jednotnou frontu protifašistických sil (Blok), stala se základem V. pojetí socialistického realismu jako nejadekvátnější podoby současného socialistického umění; k jejímu prohlubování a zpřesňování směřovala potom všechna V. tvorba od r. 1935 až k posledním kritikám z okupace. V souvislosti s tím prohlubovala se i V. metoda rozboru literárního díla, zejména jeho poznávací funkce: studie knihy *Tvorbou k realitě* doplňují dosavadní zřetel k společenské podmíněnosti analýzou básnické noetiky, zejména problému umělecké typizace skutečnosti. — V. práci literárněhistorickou určovala stálá snaha prohloubit a diferencovat poznání mnohostranných vztahů umění ke společnosti a zbavit jejich výklad pozůstatků sociologismu. Tento zřetel vystupuje jak z jeho studií o starší české literatuře, tak z prací o lidové a zlidovělé slovesnosti, jejíž problematiku průkopnicky uvedl do české literární vědy; na folkloristiku zapůsobily jeho práce zejména širokým pojetím slovesného folkloru, překonávajícím pozůstatky romanticky idealizujícího vztahu k lidovému umění. Vedle původních studií věnoval V. této problematice i několik objevných edic. — Odbornou i krásnou literaturu překládal z němčiny (G. Keller, B. Kellermann, H. Mann, L. Frank, J. Wassermann, F. C. Weisskopf aj.) a ruštiny (F. Panfjorov).

BIBLIOGRAFIE

Od umění k tvorbě (studie, 1928). Poezie v rozpacích (teoretická studie, 1930). O Františku Halasovi (studie, 1934). Česká literatura 20. století (1935). St. K. Neumann (studie, 1935). Tvorbou k realitě (studie, 1937). Písemnictví a lidová tradice (studie, 1938). Spole- (studie, 1938, současně ve sb. Torzo a tajemčenské vlivy v životě a díle K. H. Máchy ství Máchova díla). Lidová slovesnost v českém vývoji literárním (studie, 1940). — Posmrtně: Deset týdnů (besedy o nové české literatuře pro děti, 1946). Deník z let 1921—22 (1962). — Výbory a edice: SSSR v československé poezii (výbor, 1936). České písně kramářské (výbor, spolu s R. Smetanou 1937). Všemu navzdory (výbor z české lyriky 1914 až 1918, 1938, pseud. Petr Bok). Český národní zpěvník (výbor společenského zpěvu 19. století, 1940, spolu s R. Smetanou). F. Sušil, Moravské národní písně (edice, spolu s R. Smetanou, 1941). Historie utěšené a kratochvil-

né (výbor českých povídek 16.—17. století, 1941, vyšlo pod jménem Lumíra Čivrného), Český listář (výbor epistolografie, 1946), Kniha satir (výbor z české poezie od středověku, 1949, spolu s D. Šajnerem), České světské písně zlidovělé (edice, 1955). — Z korespondence: L. Kundera, Z Václavkových dopisů F. Halasovi, Tvorba 1946 V. Pekárek, K bojům o socialistický realismus (dop. K. Konrada B. Václavkovi), Tvorba 1959. Sebrané spisy B. Václavka ve Svobodě v l. 1946—50 (10 sv.), od r. 1961 pokračují v Čs. spisovateli, kde zatím vyšly v usp. J. Dvořáka a s dosl. V. Pekárka svazky Tvorba a společnost (teoretické stati, 1961), Literární studie a podobizny (1962), O lidové písni a slovesnosti (1963). — Bibliografii V. článků v Rovnosti a Slezích zprac. B. Marčák (Bedřich Václavek a Rovnost, 1961, Z času boje, 1962); přehled V. článků v Moravském večerníku vyd. M. Koukalová ve sb. B. Václavek (1957).

LITERATURA

L. Svoboda: B. V. jako sociolog literatury (1947); J. Taufer: O B. V. (1957); B. V. (1957, sborník Univ. knihovny v Olomouci); Index, Vzpomínkový sborník B. V. (1957); J. Dvořák—Z. Filip—F. Lón: B. V. v Olomouci a jeho boj proti fašismu (1960); B. Marčák: B. V. a Rovnost (1961, bibliografie) a v ČLit 1961 (o činnosti v stranickém tisku); Václavkova Olomouc (1961 a 1963); B. V. a Vysočina (1962); K. Chvatík: B. V. a vývoj marxistické estetiky (1962) a v ČLit 1960 (o jeho pojetí soc. realismu). F. X. Šalda v ŠZáp 1934—35 (Sociologický obraz nejnovější lit. čes. — o Čes. lit. XX. stol.); B. Smejkal ve sborníku Knihovna (1962, o působení v olomoucké studijní knihovně). E. Urx v Tvorbě 1930; A. Grund v Listu 1946; J. Hrubeš v SV 1951 a v NŽ 1954; L. Kundera v ČČM 1953 (o Slezích) a v NŽ 1957 (o vztahu k Halasovi); J. Hrabák v NŽ 1953; K. Hanzíková v Sov. literatuře 1955 (o jeho vztahu k sov. lit.); M. Nosek v ČLit 1961 (o jeho činnosti v Rovnosti); K. Bundálek v Divadle 1961 (o jeho div. kritikách). *ll*

Ludvík Vaculík

23. 7. 1926 Brumov
u Valašských Klobouk

Od r. 1941 byl zaměstnán v Baťových závodech (ve Zlíně a ve Zruči nad Sázavou), zprvu jako dělník, později korespondent; absolvoval dvouletou odbornou obuvnickou školu a začal studovat na obchodní akademii pro zahraniční obchod. V l. 1946 až 1948 studoval na Vysoké škole politické a sociální směr politicko-novinářský, pak působil jako vychovatel v internátě v Benešově nad Ploučnicí a v Praze (1950—51). Po vojenské prezenční službě pracoval jako redaktor v nakladatelství Rudého práva, v Besedě venkovské rodiny (od 1957) a v rozhlase (vysílání pro mládež, od 1959). — Příspěvky v časopisech Beseda venkovské rodiny, Květen, Literární noviny aj. Spolupracoval na rozhlasových pořadech Mikrofon mladých a Včera mi bylo patnáct.

V *Rušném domě* se Vaculík se zdůrazněním pedagogického zřetele pokusil zachytit ovzduší, v němž se v padesátých letech vytvářel charakter a vztah k socialistické skutečnosti u desítek mladých lidí, a kriticky poukázal především na necitlivé, schematické představy o výchově i o politické práci.

BIBLIOGRAFIE

Rušný dům (P 1963). *hh*

Emil Vachek

2. 2. 1889 Hradec Králové
1. 5. 1964 Praha

Navštěvoval reálné gymnasium a obchodní akademii v Hradci Králové a soukromou obchodní školu v Praze, studia však nedokončil. Od r. 1911 žil v Praze jako novinář (byl redaktorem Práva lidu, Nové svobody, Sportu) a spisovatel. Přispíval do Práce (divadelní referáty), Volné myšlenky, Zvonu (zde 1920—21 román Moc), Práva lidu (povídky a román Poslední internacionála, 1925), do Rudých květů, Světa, Tvorby, Plamene, Panorámy, Kulturního zpravodaje pod svým jménem i pod různými pseudonymy (Emil Czarski, Ludvík Chládek) a šiframi (EV, V). Redigoval Památník dělnické olympiády (1921) a Dělnický kalendář československé soc. dem. strany dělnické (1922), v l. 1924—27 vydával a redigoval plzeňský Pramen, Novou svobodu (1927—29), od r. 1929 knihovnu Pyramida, spolupracoval úzce s nakladatelstvím ELK a Sfinx, jehož byl literárním ředitelem. Psal též filmové scénáře.

Celá Vachkova tvorba je spjata s jeho novinářskou činností, při které dobře poznal krutou i humornou tvář života. Ve svých pracích se snažil odhalit příčiny ztroskotávání lidských existencí, širší společenskou problematikou doby se však nezabý-

val a zůstával převážně u psychologického rozboru postav, nejednou v tom poplaten dobové literární konvenci. Řídící silou života zůstal mu pouhý osud, podobně jako tomu bývá u K. M. Čapka-Choda →, s nímž V. sbližuje i sklon k naturalismu. Tím se vyznačují už V. první povídky s ovzduším nicoty, zmaru a smrti, v nichž se pokusil zachytit rozklad individua za kapitalismu *(Dech smrti, Vražda manželstvím a jiné motivy)*, romány ze života mladých lidí, jejichž rozlet je srážen prvním střetnutím s buržoazní morálkou *(Sup, Cestou do nebe, Kovadlina)*, i romány výjimečných povah *(Divoké srdce,* trilogie *Chám Dynybyl, Parazit)*, jejichž psychologickou kresbu někdy výrazně ovlivnila freudovská psychoanalýza *(Nepřítel v těle)*. Drobná humoristická a satirická tvorba *(Řešeto)* vrcholí v úspěšném románovém příběhu dobráckého žižkovského zloděje Stavinohy *(Bidýlko)*. V něm se plně uplatnilo i V. charakterizační umění, opírající se o všestrannou znalost pražské periférie, i fabulační dovednost, která vždy dovedla vtisknout jeho knížkám vzrušující napětí. Tyto vlastnosti mají také V. detektivní romány *(Tajemství obrazárny, Muž a stín, Zlá minuta, Černá hvězda)*, jimiž pomohl českou detektivní literaturu pozvednout na uměleckou úroveň; postavou Klubíčka v nich vytvořil první typ českého detektiva.

BIBLIOGRAFIE

List z dějin katolické církve (pojednání, 1911), Za frontou (Pp 1916), Řešeto (Pp 1918), Dech smrti (Pp 1920), Sup (R 1920), Vzpoura proti bohu (Pp 1921), Cestou do nebe (R 1921, 1934 přeprac. pod názvem Puberta), Ubohý blázen (D 1922, prem. 1923, dramatizace V. novely Mary), Vražda manželstvím a jiné motivy (Pp 1922), Kovadlina (R 1923), Manželství s mrtvým a jiná próza (1924), Pán světa (R 1925), Hodný král a statečný vojín (Pp 1925), Svatba v Absint-baru (R 1925), Jaroslav Skrbek a jeho cyklus Ze Slovenska (studie, 1925), Chám Dynybyl (románová trilogie: Červená zahrada, 1926; Svatá, 1929; Dvanácti hlasy ano, 1931), Bidýlko (R 1927), Lišák Stavinoha (dramatizace Bidýlka, 1928, i prem., nová dramatizace 1955), Tajemství obrazárny (R 1928), Parazit (R 1930, 1946 přeprac. pod názvem Velbloud), Čtyřicetiletý (R 1930), Divoké srdce (R 1930), Muž a stín (R 1932), Zlá minuta (R 1933), Krev nevolá o pomstu (R 1934, dramatizace s F. Tetauerem, prem. 1935), Žebrácká láska (R 1934), Život na splátky (R 1936), Benedek (D 1936), Nepřítel v těle (R 1936), Pec (D 1937, i prem.), Žil jsem s cizinkou (R 1938), Věrná vdova (D 1938, i prem.), Až se ucho utrhne (R 1940), Student Kocman (R 1940), První sklizeň (Pp 1940), Prsten (D 1942, i prem.), Život je neúplatný (Pp 1942), Pondělí (Pp 1943), Hnízdo (R 1943), Na sluníčku (Pp 1944, povídky Hodný král a statečný vojín a Řešeto), Ztracený úsměv (R 1945), Německá válka (kronika, 1945–47, 8 sv.), Ostromíři (P 1948), Život jde dál (Pp 1955), Severní záře (R 1956), Trochu slunce (Pp 1957, výbor starších povídek doplněný několika novými pracemi), Konec a začátek (R 1958), Černá hvězda (R 1959), Aféra (R 1959), Vzpomínky na starý Hradec (1960). — Provedené hry: Aféra (1956). — Dílo u B. Jandy v l. 1930–36 (15 sv.).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1932–33 (Průřez částí dneš. románu čes. — o Trilogii o chámu Dynybylovi) a 1936–37 (Dvanáct nových čes. románů — o Nepříteli v těle); J. Fučík v Div. kritikách (1956, o Ubohém bláznu); B. Polan v dosl. ke kn. Život jde dál (1955); J. Hájek v dosl. k Bidýlku (1957) a ke kn. Žil jsem s cizinkou (1959); Z. K. Slabý v předml. ke kn. Vzpomínky na starý Hradec (1960). *dh*

Edvard Valenta

22. 1. 1901 Prostějov

Syn lékaře, vystudoval reálku v Prostějově, po maturitě (1918) studoval strojní inženýrství na brněnské technice, r. 1920 však studií zanechal a věnoval se novinářství. Zakotvil natrvalo v Lidových novinách, v l. 1920–22 v brněnské redakci, 1923–26 v Olomouci, 1927–28 v Praze, 1929–40 opět v Brně. Za okupace mu byla novinářská činnost zakázána; pobýval v Praze (1940–42) a ve Voznici u Dobříše (1942–45) jako spisovatel z povolání. Po osvobození se vrátil do Lidových novin, od r. 1948 se znovu věnuje výhradně literatuře. — V l. 1917 až 1918 redigoval s J. Wolkrem Sborník českého studentstva na Moravě, v letech 1921–23 Divadelní šepty (časopis Národního divadla v Brně), po r. 1945 byl odpovědným redaktorem národně socialistického týdeníku Dnešek a Knihovny Lidových novin. V letech 1936–37 navštívil jako novinář Severní, Střední a Jižní Ameriku, r. 1939 znovu USA. Užíval pseudonymů Jan Snášel, Jiří Svěrák, Emil Krejčí, Václav Veřmiřovský, James Walsh, Bedřich Polan R. M. Procházka

a šifer E. V., ev. L. M. Psal rozhlasové hry a pásma, především však články, črty a fejetony pro noviny.

Po nevýrazných básnických počátcích, ovlivněných poezií Wolkrovou →, zakotvil Valenta trvale v próze. Hojně vytěžil ze svých dvou amerických cest. Jeho zážitky nezůstaly jen ve tvaru cestopisných fejetonů *(Světem pro nic za nic, Nejkrásnější země)*, nýbrž přešly i do krátkých, tvarově a námětově pestrých povídek, podaných s pointou a jemně ironickým odhalováním životních iluzí a deziluzí *(Lidé, které jsem potkal cestou)*. Za okupace zpracoval v románu *Druhé housle* osudy českého cestovatele Emila Holuba; za vylíčením průběhu jeho nezdařené druhé africké výpravy se skrývá hlubší úsilí po psychologické kresbě člověka sráženého nepřízní okolností. V dalším románě *Kvas* se V. vrátil do nedávné minulosti svého rodného kraje a zachytil hospodářský, národnostní i politický ruch na Prostějovsku na konci 19. století. Nejvýznamnějším dílem V. dosavadní tvorby je obsáhlý román *Jdi za zeleným světlem*, psychologicky založená kresba českého intelektuála v době druhé světové války; ve venkovském zátiší je vtažen do proudu doby a nachází zde zakotvení i smrt. Román je upřímný a přesný obraz překonávání individualismu a životního „diváctví"; má složitou, osobitou kompozici prolínající objektivní vyprávění se zpovědí hrdiny ve vložených intermezzech i psychologickou pronikavost. Také hrdina novely *Trám* hledá cestu z osamocení; kniha vyznívá aktuální myšlenkou, že i obyčejný člověk může dosáhnout velikosti, musí však o ni usilovat.

BIBLIOGRAFIE

Voříškova dobrodružství (Bb pro děti, 1923, s O. Sekorou), Zrána (Bb 1926), Několik let (Bb 1934), Návrat (Bb 1936), Lidé, které jsem potkal cestou (Pp 1939, 1948 pod názvem Poprvé a naposledy), Strýček Eskymák (Pp pro mládež, 1941), Druhé housle (R 1943), Kouty srdce a světa (Pp 1946), Světem pro nic za nic (Fí 1947), Kvas (R 1947), Jdi za zeleným světlem (R 1956), Nejkrásnější země (Rpe 1958), Starou cestou (výbor z próz, 1958) Trám (P 1963). — S B. Golombkem zpracovali vzpomínky českého polárníka Jana Welzla (Třicet let na zlatém severu, 1930, Po stopách polárních pokladů, 1932, Trampoty eskymáckého náčelníka v Evropě, 1932, Ledové povídky, 1934).

LITERATURA

M. Petříček v NŽ 1957 (Próza na nových i starých cestách); E. Bernardinová, I. Klíma, J. Vohryzek a J. Mourková v Květnu 1956 až 1957; M. Suchomel v HD 1963. *šv*

Jiří Valja

(vl. jm. Josef Bubník)

22. 7. 1914 Praha

Absolvoval reálku v Praze (maturita 1932), r. 1938 ukončil na Karlově univerzitě studium práv. Potom byl novinářem, v l. 1941—42 kulturním redaktorem Českého slova, potom redaktorem nakladatelství Českomoravský kompas, v letech 1944—45 pracovně nasazen. Po osvobození působil na ministerstvu informací, v l. 1947—51 byl redaktorem Lidových novin, do r. 1956 tajemníkem překladatelské sekce Svazu čs. spisovatelů; od té doby je spisovatelem z povolání. — Příspěvky v časopisech Listy, Literární noviny, České slovo, Lidové noviny, Nový život, Světová literatura, Mladá fronta, Plamen aj. Napsal texty ke knize K. Svolinského Ptáci (1954), píše rozhlasové hry.

Jádrem původní Valjovy tvorby jsou psychologické prózy, v nichž analyzuje na pozadí okupační skutečnosti střetání společensky nezakořeněných, drobných lidí s nepřátelským okolím *(Zbraně bezbranných, Zahradní ulice 70)*. — Těžiště jeho literárního díla tkví však v činnosti překladatelské, zejména v překladech významných zjevů poezie ruské (V. Brjusov, S. Ščipačev, N. Tichonov) a poezie i prózy anglosaské (W. Blake, R. Burns, G. Greene, P. B. Shelley, W. B. Yeats, W. Faulkner, E. Hemingway, L. Hughes aj.).

BIBLIOGRAFIE

Nohama v blátě (Bb 1936), Vypravěč aneb 57 povídek pro všechny případy (1940), Rodina komediantů (R 1943), Zbraně bezbranných (R 1946), Děti vítězného května (P pro děti, 1946), Zahradní ulice 70 (R 1950), Cestující se zavazadly (Pp 1958). — Z překladů: W. Shakespeare, Sen noci svatojanské (1944); N. Tichonov, Život pod hvězdami (1954, s jinými); V. J. Brjusov, Mé zemi (1954, s jinými); Zpěvy anglických havířů (1956); L. Hughes, Černoch si zpívá blues (1957); G. Greene, Tichý Američan (1957); W. Faulkner, Neodpočívej v pokoji (1958), Divoké palmy (1960), Mink (1963);

W. B. Yeats, Slova snad pro hudbu (1961); P. B. Shelley, Odpoutaný Prométheus (1962); E. Hemingway, Komu zvoní hrana (1962); R. Burns, Darebné verše Roberta Burnse (1963).

fk

Vladislav Vančura

26. 6. 1891 Háj u Opavy
1. 6. 1942 Praha

Jeho otec byl hospodářský správce. V rodině se udržovaly tradice starého protestantského rodu. Dětství prožil v Davli u Prahy a v Praze. Studoval na gymnasiu v Praze a v Benešově. Po několikaleté přestávce, v níž po dva roky chodil na uměleckoprůmyslovou školu, dokončil gymnasium v Praze v Křemencové ulici (maturita 1915). Úmysl stát se malířem změnil a vystudoval medicínu na Karlově universitě (doktorát 1921). V l. 1919—20 působil jako medik na praxi na východním Slovensku (v Turzovských Kúpelích u Gelnice) a v Havlíčkově Brodě. Od r. 1921 provozoval praxi praktického lékaře na Zbraslavi, ale po několika letech zanechal medicíny a věnoval se plně literární práci; ve třicátých letech působil také ve filmu. Podnikl několik cest do zahraničí (Paříž 1926, SSSR 1927 aj.). — Byl členem a prvním předsedou Devětsilu od jeho založení 1920. Jako příslušník KSČ od roku 1921 se aktivně účastnil akcí, jimiž pokroková inteligence podporovala zápas dělnické třídy, vystupovala proti buržoaznímu režimu, proti fašismu, za spojenectví s SSSR; jeho politická aktivita se nezměnila ani po r. 1929, kdy se dostal v souvislosti s prohlášením sedmi spisovatelů na čas do rozporu se stranickou linií. Ve třicátých letech se zúčastnil akcí Levé fronty, Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem, Družstevní práce (kde pracoval v předsednictvu i v redakční radě), byl předsedou České filmové společnosti, která sdružovala pokrokové filmové tvůrce a teoretiky. Za okupace se stal vedoucím spisovatelské sekce ilegálního Výboru inteligence, který byl součástí Národního revolučního výboru a který byl ve spojení s druhým ilegálním ústředním výborem KSČ. Koncem května 1942 byl gestapem zatčen a za stanného práva 1. června zastřelen. R. 1947 byl jmenován národním umělcem in memoriam. — V. se věnoval povídkové a románové próze, dramatické tvorbě a filmovému scénáři i režii, v prvých letech napsal také řadu výtvarných a divadelních kritik, příležitostně se také vyslovoval k literárně uměleckým a kulturně politickým otázkám. První povídky otiskoval především v Červnu (1919), v Rudém právu a v Kmeni; články o umění, zvláště výtvarném, v Českém slovu, Národním osvobození aj. Později přispíval ukázkami ze své tvorby a literárními statěmi do časopisů Host, ReD, Tvar, Plán, Listy pro umění a kritiku, Panoráma aj. a různých publikací (předmluva ke sbírce J. Seiferta Město v slzách, 1921; Revoluční sborník Devětsil, 1922; 10 let Osvobozeného divadla, 1937; sborník Španělsku, 1937, zde povídka Občan Don Quijote, aj.).

Vančurova tvorba vyrůstala z pokrokových národních tradic a z úsilí o revoluční nastolení nového řádu hodnot a vztahů. K dominantám V. tvorby, vyvíjející se v těsném sepětí s aktuální společenskou situací, patří především ideál člověka jako vášnivého a bezprostředního účastníka života. Proti rozpadu osobnosti v období stupňující se krize buržoazní společnosti, proti relativismu a skepsi, proti charakterové mělkosti vyzvedá svou představu celistvého člověka. Proto hledal oporu v uměleckých tradicích epoch, které byly ve znamení nerozkolísaných filosofických a morálních kritérií a které se vyznačovaly vypjatou společenskou aktivitou osobnosti, proto svérázným způsobem využíval některých postupů renesanční epiky (zdůraznění úlohy vypravěče, celistvá charakteristika člověka, hyperbolizace skutečnosti, archaismy, prvky humanistické větné periody aj.), proto mu bylo cizí psychologizující pojetí románových i dramatických postav. Se svými druhy z Devětsilu sdílel zaujetí pro tvůrčí experiment. Ve snaze překonat popisnost, tradiční koncepci postav a děje i nevýrazný jazyk dobové beletristiky bohatě využíval možností, které nabízela moderní lyrika. Autorův osobitý styl, směřující k metaforickému vyjádření skutečnosti, využívá ve slovníku i skladbě některých archaizujících

prvků pro zvýšení monumentality a hodnotící naléhavosti uměleckého obrazu. — V. rané povídky *(Amazonský proud, Dlouhý, Široký, Bystrozraký)* připomínají básně v próze; ruší epický děj i jednotu času, zdůrazňují obraznost jazyka i celé umělecké výstavby a slučují nejrůznější tematické, významové a žánrové prvky: pohádku s aktuální satirou, publicistickou výzvu s lyrickým líčením, drastický popis s fantaskní metaforičností, argot se vzrušeným biblickým slohem apod. První V. román *Pekař Jan Marhoul* patří k základním dílům české socialistické prózy, která se snažila vyjádřit sociální konflikt a protest nikoli cestou žánrových obrázků ze života, ale básnickým podobenstvím. Autor vytvořil literární typ, který vyjadřuje jeden ze základních protikladů epochy: kontrast vládnoucího světa peněžních vztahů a prostého lidství. Silné lyrické prvky obsahují i *Pole orná a válečná*, v nichž autor ve dvou paralelně se rozvíjejících liniích odhaluje krutou absurditu válečného běsnění a zároveň i probouzející se sociální vědomí lidových mas. Filosofie životního optimismu a usměvavé lidské pohody se projevila v humoristické novele z maloměstského prostředí *Rozmarné léto*. Pečeť tvárného a slovesného experimentování nesou jak V. první dramata *(Učitel a žák, Nemocná dívka)*, v podstatě scénické básně, jejichž lyrismus nezastírá vyhraněný filosofický konflikt pasivity a činu, zbabělosti a odvahy, tak především prozaická díla z konce dvacátých let *(Poslední soud, Hrdelní pře anebo Přísloví)*, v nichž však přitom nechybí příznačné prvky autorova kritického vztahu k soudobé společnosti. — V první polovině třicátých let vytváří V. díla, v nichž znovu sílí sepětí s aktuální společenskou situací a v nichž se dále vyhraňuje a konkretizuje ideál svobodného člověka. Román *Markéta Lazarová*, baladický příběh o středověkých loupežných rytířích, který se inspiruje motivy z rodové kroniky Vančurů z Řehnic, je básnickou oslavou aktivního a vášnivého milostného citu, který se nezastavuje před žádnými vnějšími příkazy a předsudky; variaci téhož konfliktu lásky a společenských vztahů, odehrávajícího se v současnosti a řešeného smířliveji, obsahuje román *Útěk do Budína*. Renesančním pojetím života, jeho radostnou a dobrodružnou odvahou se V. inspiroval i v dramatu *Alchymista*, v povídkovém souboru *Luk královny Dorotky* a v románě *Konec starých časů*, původně koncipovaném jako filmový scénář; konfrontace podivínského představitele emigrantské ruské šlechty, stylizovaného jako typ novodobého barona Prášila, s prostředím poválečných agrárních zbohatlíků sleduje demaskující satirický účinek. — Po divadelní hře *Jezero Ukereve*, která je oslavou humanistických cílů vědecké práce a básnickým protestem proti rasismu a kolonialismu, píše V. román *Tři řeky*. Široce pojatá epická skladba vytváří obraz zrodu soudobých třídních rozporů. Barvitou evokací různých životních prostředí, obnovou epiky i společensky konkrétnější typizací postav znamenají Tři řeky ve V. tvorbě důležitý vývojový bod. Od nich vede přímá cesta k nedokončené trilogii *Koně a vůz*, v níž chtěl autor na osudech statkářského rodu zachytit vývoj české společnosti od poloviny minulého století na venkově i ve městě (1. díl *Rodina Horvatova*). Nedokončeny zůstaly i *Obrazy z dějin národa českého*, které na prahu okupace a války vyjádřily přesvědčení o nezlomnosti českého národa, o vnitřní síle jeho vzdělanosti, humanistických tradic a jazyka. Autor, opírající se o výsledky české marxistické historiografie, inspiroval se středověkým písemnictvím, zejména letopisy, kronikami a renesanční novelistikou, přičemž využíval a syntetizoval výsledky celé své dosavadní životní i umělecké zkušenosti. Tvůrcem i nositelem dějin je autorovi prostý venkovský i městský lid; V. jeho osudy sleduje v obecné perspektivě historických událostí i v řadě konkrétních příběhů a lidských typů. Vyprávění, rozvíjející se v širokém polyfonickém proudu, sjednocuje v jediný monumentální celek prvky tragické i humorné, patetické i rozmarné. Se zájmem o lidové postavy, především o jejich projev jazykový, souvisí i několik povídek z té doby a zvláště veselohra *Josefina*, jejíž optimismus pramení právě z jiskřivého sebevědomí lidových postav. — V. byl i jednou z výrazných režisérských osobností předválečného českého filmu. Ve své tvorbě se inspiroval estetikou sovětské filmové avantgardy; přesvědčivě to doka-

zuje jeho režijně nejvýznamnější dílo Marijka nevěrnice, k němuž scénář napsali I. Olbracht s K. Novým a hudbu B. Martinů. Dále režíroval filmy Na sluneční straně, Před maturitou, Naši furianti. — Svým dílem ovlivnil V. hluboce vývoj českého umění a zvláště prózy, a to nejen tím, že přímo působil na vývoj některých soudobých i mladších autorů, ale i tím, že na románovou tvorbu, utápějící se leckdy v povrchní beletrizaci různých příběhů a názorů, uplatnil myšlenkově i slovesně náročné a novátorské požadavky a principy.

BIBLIOGRAFIE

Amazonský proud (Pp 1923), Dlouhý, Široký a Bystrozraký (Pp 1924), Pekař Jan Marhoul (R 1924), Pole orná a válečná (R 1925), Rozmarné léto (P 1926), Učitel a žák (D 1927, i prem.), Nemocná dívka (D 1928, i prem.), Poslední soud (R 1929), Hrdelní pře anebo Přísloví (R 1930), Kubula a Kuba Kubikula (P pro mládež, 1931), Cesta do světa (P 1931, pův. v kn. Dlouhý, Široký, Bystrozraký), Markéta Lazarová (R 1931), Alchymista (D 1932, i prem.), Luk královny Dorotky (Pp 1932), Útěk do Budína (R 1932), Konec starých časů (R 1934), Jezero Ukereve (D 1935, prem. 1936), Tři řeky (R 1936), Rodina Horvatova (R 1938, 1. díl trilogie Koně a vůz), Obrazy dějin národa českého I—II (P 1939, 1940; III. díl nedokončen, 1948). — Posmrtně: Josefína (D 1950, prem. 1947), Vědomí souvislostí (výbor ze statí, 1958), Pražský žid (D 1959, prem. 1947, adaptace hry J. J. Kolára). — Knihy V. V. v Družstevní práci v l. 1929—36 (4 sv.), Spisy V. V. v Melantrichu v l. 1932—36 (11 sv.), Dílo V. V. ve Svobodě, Družstevní práci a Melantrichu v l. 1946—50 (14 sv.), Spisy V. V. v Čs. spisovateli v l. 1951—61 (16 sv.).

LITERATURA

J. Mukařovský: O V. V. (1946), v Kapitolách z čes. poetiky II (1948), v doslovech ke Konci starých časů (1958), k Hrdelní při (1958), k Poslednímu soudu (1958), k Jezeru Ukereve (1958), k Hrám (1959), k Amazonskému proudu... (1959), v Panorámě 1941 (Od básníka k dílu), v LUK 1934 (o Konci starých časů), v ODF 1945—46 (o zpracování Kolárova Pražského žida) a v SaS 1948—49 (o Josefíně); Na paměť V. V. (1947); V. V. ve fotografii (1954); M. Kundera: Umění románu (1960). F. X. Šalda v KP 13 (1963, o Polích orných a válečných a o Učiteli a žáku), v ŠZáp 1930 až 1931 (Dnešní stav krásné prózy čes.), 1932 až 1933 (Průřez částí dnešního románu čes. — o Útěku do Budína), 1934—35 (Nejnovější krásná próza čes.), 1936—37 (Dvanáct nových čes. románů — o Třech řekách); F. Götz v Jasnícím se horizontu (1926), v Básnickém dnešku (1931) a v NŽ 1956; A. M. Píša ve Směrech a cílech (1927); J. Fučík v Divadelních kritikách (1956, o Učiteli a žáku); E. Urx v kn. V prvních řadách (1962, Moderní próza — o Pekaři Marhoulovi); B. Václavek v kn. Od umění k tvorbě (2. vyd. 1949); I. Olbracht v kn. O umění a společnosti (1958); F. Halas v kn. Magická moc poezie (1958); J. Honzl v Div. a lit. podobiznách (1959); J. Hora v kn. Poezie a život (1959). M. Grygar v dosl. k Třem řekám (1962). O. Králík v SaS 1939; F. Trávníček v SaS 1940 (o jazyku Obrazů); pamětní (21.) čís. Panorámy 1945—46; A. Dvořák v Divadle 1952 (o vztahu V. V. k div.); Z. Pešat v ČLit 1961. *mg*

Arnošt Vaněček

10. 8. 1900 Nové Benátky

Po dokončení obchodní akademie v Praze (1918) pracoval jako úředník ministerstva národní obrany (zároveň soukromě studoval politickou ekonomii, estetiku a literaturu na Karlově universitě), pak byl zaměstnán v bance. V l. 1940—41 byl vězněn v Německu. Po návratu byl nakladatelským redaktorem, od r. 1945 pracoval v kulturní komisi ÚRO, ve filmovém odboru ministerstva informací a v archívu Svazu čs. spisovatelů (do r. 1957). — Publikovat začal v r. 1919 v mladoboleslavském orgánu sociálně demokratické levice. Příspěvky (hlavně překlady, lyrické prózy a články) v Rudém právu, Trnu, Cestě, Tvorbě, Kmeni, ReDu, Plánu, Odeonu, Kvartu, Lumíru, Době, Rozpravách Aventina, U-Bloku, Mladých arších, Novém životě, Plamenu, Literárních novinách, Kulturní tvorbě aj.

V původní tvorbě navázal Vaněček na tvárné experimenty poetistické prózy. V silně lyrizovaných, často však jazykově dekorativních prózách rozvíjel s velkou vizuální fantazií obrazy chaosu, rozkladu a zániku kořistnického světa peněz. Figurují tu představitelé i oběti mamonu a sobectví, děj je často umístěn do pochmurných a tajuplných zákoutí starých zámků a městeček. Autorova záliba v symbolice i v romanticky podávaných osudech a scenériích se uplatňuje jak v historických příbězích *(Písař u Svatého Víta, Černá labuť)*, tak, méně ústrojně, v prózách situovaných do současnosti *(Vor Medusy, Pátá symfonie, Světlo v zámku, Ryňk světa)*. Proud metafor a asociací, který prostupuje anebo přímo zastupuje vlastní děj, tříští stavbu V. prací a dodává jim na mnoha místech ráz snových vizí. V no-

vějších dílech, ať v kronikářsky pojatých románech *(Sklářská bouře 1890, Barvy století)*, ať v lyrických prózách *(Hudba Jizery)*, směřuje V. ke konkrétnějšímu, obsahově určitějšímu uměleckému obrazu i výrazu. — Významnou část V. díla tvoří překlady anglických a amerických autorů (R. Aldington, W. Blake, L. Smithová aj.); z nich zejména jeho objevná antologie z amerických básníků výrazně zapůsobila na soudobou mladou českou poezii.

BIBLIOGRAFIE

Portrét zámku (odborná próza, 1934), Vor Medusy (R 1938), Pátá symfonie (Pp 1943), Světlo v zámku (Pp 1945), Ryňk světa (R 1946), Písař u Sv. Víta (R 1946), Dýka v kříži (R 1947), Černá labuť (R 1947), Odvalený život (R 1948), Atomové město (P 1948), Sklářská bouře 1890 (R pro mládež, 1953, 1961 přeprac. s názvem Náhrdelník z červených korálů), Barvy století (R 1956), Bílé zlato (Pp pro mládež, 1956), Hudba Jizery (Pp 1957), Modré a bílé dny (Pp 1959), Londýnský kaleidoskop (Pp a B 1961), Příběhy opice Jenovéfy (P pro děti, 1963). — Z překladů: Američtí básníci (antologie, 1929, rozšíř. 1946); A. Beardsley, Venuše a Tannhäuser (1930); R. Aldington, Sen v Lucemburské zahradě (1932); W. Blake, Tři prózy (1935), Litanie z Atlanty (výbor z moderní černošské poezie, 1938); C. Sandburg, Lid, ano, lid! (1945); L. Smithová, Podivné ovoce (1948); Hlasy básníků bojujících na Západě (1951); O. Wilde, Šťastný princ a jiné pohádky (1959).

LITERATURA

E. Petiška v Době 1947; Z. Vavřík v LN 1960 (č. 33, Od experimentů ke skutečnosti). *kh*

Karel Vaněk

28. 3. 1887 Kostelec nad Černými lesy
18. 7. 1933 Praha

Vyučil se obchodním příručím, později byl obchodním cestujícím. Za první světové války byl na ruské frontě, záhy přeběhl k Rusům. R. 1919 se vrátil s podlomeným zdravím ze zajetí a pracoval jako úředník nakladatelství, od r. 1920 věnoval se žurnalistice. Působil v redakci Rudého práva (1920—27), Pražského ilustrovaného zpravodaje a od r. 1928 v redakci Večerníku Českého slova. Redigoval Kmen (1922), přispíval do Rudého práva, A-Zet pondělníku, Večerního Českého slova, Pražského ilustrovaného zpravodaje aj.

Vaňkovo sociální cítění, jež je základním rysem jeho tvorby, bylo poznamenáno zkušenostmi ze světové války a ze zajetí v Rusku. Ve svém válečném deníku *(Charašó, pan, da!?)* zdůrazňuje fakta a zdánlivě nezúčastněné postřehy, čímž se distancuje od panující legionářské legendy. Nejznámější jsou však jeho vtipné, trefné kritické sloupky z Rudého práva, zvané *Střepiny*, v nichž s ironickým, místy i zahořklým humorem komentuje poválečné společenské události. Pokračoval také v nedokončených Haškových Osudech dobrého vojáka Švejka a snažil se je dovést až do Švejkova příchodu do republiky (1924). Neměl však Haškovu velkorysou ideovou a uměleckou koncepci a spokojil se uváděním rozličných historek a anekdot z doby války, působících často dosti vulgárně.

BIBLIOGRAFIE

Charašó, pan, da!? (deník, 1920), Střepiny Ff 1924), U dědečka Moravce (scény 1924), Osudy dobrého vojáka Švejka v ruském zajetí (R 1924), Čtvrt kila střepin (Ff 1925), Třetí kniha střepin (Ff 1927), Nůše střepin (Ff 1930), Kráva matky Ungrové a všecko, co se kolem ní zběhlo (Pp 1930). — Posmrtně: Poslední střepiny (výbor z pozůstalosti, 1934, s úvodem J. Hory).

Otmar Vaňorný

12. 11. 1860 Rychnov nad Kněžnou
14. 1. 1947 Praha

Gymnasium vystudoval v Rychnově nad Kněžnou (1879), na pražské universitě klasickou filologii (1885). Učil na gymnasiích v Českých Budějovicích, v Praze, v Hradci Králové (1886—95) a pak ve Vysokém Mýtě (1895—1927). Studium doplnil cestami po muzeích a sbírkách v Drážďanech a Mnichově, po Itálii a Řecku. Do otázek překladatelských zasáhl článkem Návrh pravidel českého hexametru přízvučného (v Naší době 1896). — Přispíval do Listů filologických a Rozprav Aventina.

Jako překladatel s rozsáhlými znalostmi filologickými a archeologickými vycházel Vaňorný ze zásad J. Krále → a velké antické básně psané hexametrem překládal jako jeden z prvních přízvučně, když nejdříve uplatnil tento postup na eposu novodobém (Hermann a Dorothea). Ve

snaze zpřístupnit starověká díla soudobému čtenáři opustil doslovný, pouze filologický převod svých předchůdců (K. A. Vinařický, A. Škoda aj.), překládal však jazykem realisticky střízlivým, jímž nemohl zprostředkovat ani estetické kvality řeckého nebo latinského originálu, ani vždy vhodně vystihnout jeho jemnosti významové. Z jeho metody vyšli někteří pozdější překladatelé z antických jazyků, např. O. Jiráni, F. Stiebitz aj.

BIBLIOGRAFIE

Překlady: Goethe, Hermann a Dorothea (1897); P. Ovidius Naso, Vybrané básně (1899); Homér, Odyssea (1921), Ilias (1926); Vergilius, Aeneis (1933), Zpěvy rolnické a pastýřské (1937).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 4 (1951, o překladu Goethova Hermanna a Dorothey) a v ŠZáp 1933—34 (Česká Aeneis a český klasicism). F. Stiebitz v LF 1922 (o překladu Odyssey). *jm*

František Jan Vavák

26. 10. 1741 Milčice u Poděbrad
15. 11. 1818 Milčice u Poděbrad

Katolický vlastenecký kronikář a plodný veršovec, rychtář v Milčicích u Sadské, svérázný příslušník první obrozenecké generace a spolupracovník jejích čelných představitelů (V. M. Krameria →, J. Rulíka). Syn zchudlé rodiny, získal jako samouk nevšední vzdělání, zvl. historické, osvědčil schopnost k řízení veřejných záležitostí poddanské vsi, zejména v péči o hmotný a kulturní prospěch obyvatel. V jeho názorech se mísilo pokrokové smýšlení ve věcech bezprostředních životních zájmů venkovského lidu (hledání příčin selské bídy, odpor k robotě, prosazování hospodářských novot) s konzervativismem v otázkách obecnějšího dosahu. Vavákovým ideálem bylo hmotné, mravní a kulturní povznesení venkovského lidu v rámci existujícího řádu, jeho vlastenectví bylo nerozlučně spjato s propagací katolicismu. Jako vynikající praktik venkovského hospodářství, uplatňující lidovýchovné snahy ve smyslu šlechtického osvícenství, a jako osobitý selský literát byl ve své době slaven jako ideální typ venkovana; oddaností k ideologii osvícenské šlechty se vlastně vyčlenil z třídního společenství své vrstvy. Literárně se projevilo jeho reakční smýšlení zejména v publikacích namířených proti idejím Francouzské revoluce. *(Tma ve dne jako v noci na rozumu lidském v národě francouzském učiněná, po všem světě rozhlášená,* 1796), ale i v nejvýznamnějším díle, rozsáhlých rukopisných *Pamětech* o domácích a evropských událostech let 1770—1816, psaných z hlediska selského tradicionalismu a v duchu úcty k národní minulosti. Pro šíři autorových zájmů patří tyto Paměti k základním pramenům studia lidového živlu v českém národním obrození. O poučení venkovského lidu usiloval Vavák i aktuálními a didaktickými veršovanými skladbami *(Píseň historická o zkáze, těžkostech a trestech roboty)*; navazoval v nich na předbělohorské didaktické básnictví typu Š. Lomnického →. Část svých veršovaných projevů vázal V. na folklórní zvyklosti *(Smlouvy aneb Chvalitebné řeči svatební,* 1803). Vlastní písně, čerpající ze starší domácí poezie umělé i lidové, shrnul spolu s tvorbou jiných autorů a s lidovou lyrikou do rukopisného *Zboru písní mnohejch.*

EDICE A LITERATURA

Paměti, vyd. J. Skopec (1907—1938). — F. Kutnar, F. J. V. (1941). *jk*

Jaroslav Raimund Vávra

8. 3. 1902 Hradec Králové

Po studiích v Brně se stal nakladatelským redaktorem a žurnalistou v Praze. Mnoho cestoval, zvláště důvěrně poznal sociální a politické poměry ve francouzských koloniích v severní Africe, kterou několikrát navštívil. Drobné články, prózy a úryvky z románů uveřejňoval v časopisech Rozpravy Aventina, Středisko, Literární noviny, U-Blok, Lumír, Tvorba, Lidové noviny, Panoráma, Čteme aj.
Největšího uměleckého úspěchu dosáhl Vávra tam, kde dovedl citlivě spojit své napůl vyprávěčské, napůl reportážní umění s přímočarou protiimperialistickou tendencí; tak v *Petrolejářích,* ale hlavně v nejlepším svém díle *Ahmed má hlad,* kde „hrdinský zpěv o veliké pomstě mla-

dého dlouhého Ahmeda, jehož osud ukuli kladivem nenávistných ran cizí dobyvatelé" (F. X. Šalda), přerostl v „saharský epos" berberského lidu. V další tvorbě se občas vracel k látce saharské, ale sahal i k tématům domácím, např. k prvním rozběhům české průmyslové buržoazie, která přezírala průbojné prvky technického pokroku (*Posel úsvitu* o vynálezci Josefu Božkovi) nebo později potírala nastupující dělnické hnutí (*Huťmistr Rückl*, ze sklářského prostředí); umělecké úrovně a společenské závažnosti Petrolejářů ani Ahmeda však V. už nedosáhl. Poslední jeho práce jsou poutavým poučeným vyprávěním kulturního historika *(Pět tisíc let sklářského díla)*, často opět s aktuálním zájmem o minulost i současnost osvobozujících se arabských národů *(Na březích Nilu, Když kamení promluvilo)*.

BIBLIOGRAFIE

Láska Sáry Jensenové (R 1927), Petrolejáři (R 1931), Ahmed má hlad (R 1935), Země zadávená žízní (Rpe 1939), Arabská otázka (studie, 1940), Ohnivý samum (R 1940, pseud. J. R. Cekota), Děti naší doby (R 1940, okleštěno cenzurou; přeprac. 1946 s názvem Zhasněte!), Jedné zlé noci a jiná dobrodružství (Pp 1941), Tuâreg, poslední mohykán pravěkého člověka saharského (monografie, 1942), Prázdno mezi hvězdami (R 1944), Viděl jsem smrt (R 1945), Posel úsvitu (R 1947, zfilm.), V nové říši pohádek (1947), Zastřená tvář Afriky (Rpe 1948), Tvrdá pěst Tuâregů (R 1950), Huťmistr Rückl (R 1952), Pět tisíc let sklářského díla (monografie, 1953), Africké cesty I a II (Rpe 1955), Na březích Nilu (kult. hist. a cest. kapitoly, 1958), Když kamení promluvilo (kult. hist. a cest. kapitoly, 1962).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1934—35 (Hromádka moderní české beletrie, o rom. Ahmed má hlad); K. Sezima v Mlází (1936). *em*

Zdeněk Vavřík

21. 9. 1906 Libhošť u Nového Jičína

Pochází z učitelské rodiny, s níž se přestěhoval do Ostravy a vystudoval tam gymnasium (1925, byl žákem V. Martínka). Pak začal studovat práva v Praze, přešel však na fakultu filosofickou a zároveň vystudoval Státní školu knihovnickou (1932); r. 1930 studoval na filosofické fakultě v Rennes (Francie). Působil jako knihovník v Ostravě, Opavě a v Pardubicích (1939—55). Od r. 1955 je redaktorem Literárních novin. — R. 1919 debutoval fejetonem v Ostravském večerníku. Spoluredigoval studentský časopis Oheň (Opava, 1923—25), dále Kruh, Poezii (1931 až 1933), za druhé světové války vydával nepravidelně vycházející Knihovníkův zápisník. Přispíval básněmi, divadelními a literárními kritikami a kulturními glosami i do časopisů Moravskoslezský deník, Duch času, Černá země, Slezský sborník, Rozpravy Aventina, Národní osvobození, Lidové noviny, Právo lidu, Literární noviny, Host, Červený květ, Zlatý máj aj. Užíval řady pseudonymů (I. L. Adam, Zd. Vik aj.), později šifer V., v., zv., zV., Q, Don Q, vřk. V Pardubicích spolupracoval s místním divadlem jako dramaturg; psal pásma a hry pro rozhlas, uspořádal publikaci Pardubice 1340—1940 (1940, zde studie Pardubické písemnictví), redigoval edice Knihovna básní, Klenba aj.

Po raných, wolkrovsky laděných básních (v časopise Oheň) začal Vavřík pod vlivem Bremondovy teorie čisté poezie psát kultivované verše naplněné tesknými motivy noci a smrti, soustřeďující se především na básnický obraz a zvukové hodnoty slov; teprve postupně se jeho verš zkonkrétňoval v básních inspirovaných milostným zážitkem, ostravskou skutečností a zvláště pak odtržením Slezska a okupací *(Rodná)*. Za války se z podnětu F. Halase → obrátil zdařilým převyprávěním Miliónu Marka Pola k literatuře pro mládež; působivost jeho pozdějších knih s historickou tematikou husitskou *(Čtení o Janu Želivském)* i krajovou *(Ostravice)* je oslabována násilnou aktualizací a anachronismy. Osobitější notu nalezl v humorných vyprávěnkách a v burleskní hře *Stará komedie*, karikující v historickém rouše nepřátele všeho nového, zvláště v umění (obojí v knize *Zelená brána*). V hojné novinářské činnosti glosuje aktuální kulturní a kulturně politické události, kriticky sleduje současnou literaturu pro mládež. Překládá také z francouzštiny (Lesage, Marivaux, Aveline).

BIBLIOGRAFIE

Elegie (Bb 1929), Noci (Bb 1932), Plakati světlem (Bb 1933), Klenba (Bb 1936), Bard (E 1937), Píseň Ostrava (Bb 1938), Rodná (Bb

1940), Poezie (výbor, 1942), Dobrodružství Marca Pola (adaptace pro mládež, 1942), Kolovrat (Pp pro mládež, 1944), Truchlorouška (výbor, 1945), Knihovníkův zápisník (úvahy, 1946), Čtení o Janu Želivském (P pro mládež, 1953), Ostravice (Pp pro mládež, 1956), Šibal Kacafírek (loutková hra, 1957, přeprac. pod názvem Kratochvíle s Kacafírkem, 1958), Zelená brána (Pp a hra Stará komedie, 1958), Chlapci a hokej (1961, s J. Tožičkou) aj. — Provedené hry: Casanova (1943), Judita (1944).

LITERATURA

D. Šajtar v Červeném květu 1956; J. Závada v LN č. 40, 1956. *pp*

Vavřinec z Březové

kolem 1370
asi 1437

Universitní mistr, nejvýznamnější kronikář, básník a publicista husitské doby. Byl počátkem 15. stol. dvorským literátem i členem kanceláře Václava IV.; z té doby pochází jeho překlad oblíbeného středověkého snáře arabského původu *Kniehy snového vykládanie* (z latiny, s vlastní předmluvou, vyjadřující Vavřincův střízlivý názor na otázku, má-li se věřit snům), pokus o sestavení české *Kroniky světa* a překlad proslulého cestopisu tzv. Mandevilla → (z německého znění). Za husitské revoluce zastával na čas významné místo v kanceláři pražského Nového Města, byl předním politickým mluvčím pražské husitské strany a měl patrně autorský podíl na politických manifestech Pražanů. Jeho nejvýznamnějším dílem je latinská kronika (*Chronicon*; obvykle nazývaná *Husitská kronika*) zachycující události let 1414—22; je psána z hlediska husitské Prahy, a odmítá proto táborské učení. V části věnované létům 1419—22 máme nejpodrobnější vylíčení dějů husitské revoluce a příklad toho, jak lidové bojové nadšení dočasně strhlo i měšťanské vzdělance (dílo je neúplné; bylo ještě v 15. stol. přeloženo do češtiny). Husitské vítězství u Domažlic 1431 oslavil V. rozsáhlou latinskou básní *Carmen insignis Corone Bohemie* (Píseň slavné koruny české, zvané též Píseň o vítězství u Domažlic), určenou stejně jako kronika i k politické agitaci v cizině. Pro V. dílo z revolučního období je příznačné publicistické zaujetí aktuálními otázkami a prudký odpor proti císaři Zikmundovi. Jeho možné autorství českých veršovaných skladeb Budyšínského rukopisu (Hádání Prahy s Kutnou Horou → aj.) nebylo plně prokázáno.

EDICE A LITERATURA

Husitská kronika, přel. Fr. Heřmanský (1954), Píseň o vítězství u Domažlic, vyd. Fr. Hrdina a B. Ryba, přel. J. B. Čapek (1951). — R. Urbánek: Satirická skládání Budyšínského rukopisu M. V. z B. z r. 1420 v rámci ostatní jeho činnosti literární, VKČSN 1951. F. M. Bartoš ve Sborníku hist. 1957 (Z politické literatury doby husitské). *jk*

Géza Včelička

(vl. jm. Antonín Eduard Včelička)
7. 5. 1901 Praha

Původem z proletářské rodiny, prožil mládí v pražské čtvrti chudých Na Františku. Vyučil se číšníkem (1918), pracoval v řadě pražských kaváren a po absolvování jednoroční obchodní školy (1921) nastoupil místo praktikanta a později skladníka v továrně v Praze-Karlíně. První literární pokusy otiskl v lounském komunistickém časopisu Průboj (1922) a v pokrokovém skautském časopisu Totem. Byl předním organizátorem trampského hnutí. Podnikl řadu světoběžnických cest po Bulharsku, Turecku, Srbsku, Francii, severní Africe. R. 1930 se stal redaktorem (později šéfredaktorem) levicového časopisu Tramp a na výzvu J. Fučíka a K. Konrada vstoupil do redakce Rudého večerníku a Rudého pondělníku. R. 1932 (a o rok později ilegálně) navštívil jako reportér Německo. R. 1934 se zúčastnil 1. sjezdu sovětských spisovatelů v SSSR. Po r. 1945 se věnuje výhradně literární tvorbě. Roku 1961 byl jmenován zasloužilým umělcem. — Přispíval do Průboje, Trampa, Trnu, Rudého práva, Rudého večerníku, Rudého pondělníku, Haló novin, Tvorby, Rozsévačky, Světa práce, Světozoru, Majáku, Rudé záře, Stráže lidu, Obrany lidu aj.

Včeličkovo dílo vyrůstá z dokumentárního záznamu osobních zkušeností proletáře a trampa. Bystrý pozorovatel tu rozvíjí v reportáži nebo novinové povídce své bezpro-

střední zážitky, usiluje o sociální typičnost a třídní bojovnost uměleckého projevu. Na počátku třicátých let představuje V. útočná publicistika a beletrie významnou součást literatury úzce spjaté s komunistickým tiskem. Z reportážních postupů vyrůstá V. nejznámější román *Kavárna na hlavní třídě*; živý a pohotový dokumentární záznam, usilující postihnout sociální realitu v jejím revolučním pohybu, je charakteristický pro autorovy reportáže a črty zobrazující třídní konflikty *(Několik prokletých)* i zážitky z cest *(Světoběžníci a robinsoni)*. Později V. svůj společenský protest objektivizoval: postihoval skutečnost v složitěji koncipovaných obrazech, z nichž je nejvýznamnější široce rozvětvený román o počátcích pražského dělnického hnutí *Policejní hodina*. Se zdarem se rovněž pokusil o evokaci staré Prahy, zejména čtvrti chudých Na Františku, a to nejen v románu, ale i v lyrické kulturně historické reportáži *(Pražské tajemství)*. K obdobným tématům se obracel i ve své poezii *(Staré zrcadlo)*, která se blíží šansonu, ironické glose gellnerovského typu, trampské písni.

BIBLIOGRAFIE

Několik prokletých (Pp 1928), Básník a tanečnice (P 1928), Pěšinou snů (Bb 1930, 2. přeprac. vyd. 1940, 3. přeprac. vyd. 1946), Kavárna na hlavní třídě (R 1932, 3. přeprac. vyd. 1952, 4. oprav. vyd. 1953, zfilm.; dramatizace pro D 34 1934, i prem.), Světoběžníci a robinsoni (Rpe 1932; 1949 přeprac. jako 2. část trilogie Poutníkův návrat), V zemi hákového kříže (Rpe 1933; 1950 přeprac. jako součást kn. Dvě města na světě v 3. části trilogie Poutníkův návrat), Dvě města na světě (Rp 1935; 1950 přeprac. spolu s kn. V zemi hákového kříže jako 3. část trilogie Poutníkův návrat, 4. vyd. s titulem Západ a Východ, 1955), Policejní hodina (R 1937, 2. přeprac. vyd. 1946, 6. přeprac. vyd. 1957, zfilm.), Staré zrcadlo (Bb 1939, přeprac. 1946), Mezi Marokem a Zbraslaví (Rp 1939), Poutníkův návrat (Rp 1941), Modrá hvězda (Bb 1941), Pražské tajemství (P 1944, přeprac. 1945), Klášterní ulice (Bb 1944, fingované vročení 1938), Poutníkův návrat (trilogie; Zrození poutníkovo, 1948, Světoběžníci a robinsoni, 1949, Dvě města na světě, 1950), Černá píseň (Rpe 1958, zde mj. prózy z povídkového cyklu Několik prokletých a dramatizace Kavárny na hlavní třídě s názvem Protější břeh), Básně (výbor, 1958). — Dílo G. V. v Čs. spisovateli od r. 1955.

LITERATURA

J. Lang v doslovech ke Kavárně na hlavní třídě (1953) a k Západu a Východu (1955) a v čas. Praha—Moskva 1958; M. Petříček v dosl. k Policejní hodině (1954). J. Hájek v doslovech k Pražskému tajemství (1955) a k Policejní hodině (1957) a v kn. Osudy a cíle (1961). J. Kolář v Novinářském sborníku 1961 (o novinářské činnosti G. V.). *ztr*

Čestmír Vejdělek

8. 10. 1925 Praha

V Praze vystudoval reálné gymnasium (1944). Byl dlouholetým pracovníkem mládežnického hnutí, členem ÚV ČSM, od r. 1952 působí v nakladatelství Mladá fronta (1959—63 jako šéfredaktor, nyní jako ředitel). Tiskl povídky v časopisech Směna, Dikobraz, Mladá fronta, Rudé právo, v almanachu Rozlet aj.

Svůj první román *Duhu pro můj den* vytěžil Vejdělek z okupace. Střízlivým, nepatetickým pohledem sleduje na osudech dvou chlapců citové a myšlenkové zrání své generace. Do oblasti fantastické literatury zasáhl románem *Návrat z ráje*, příběhem z letu budoucího člověka do jiné vesmírné galaxie, podaným formou volně pojatých deníkových záznamů a osnovaným na konfliktu mezi dokonalou technickou civilizací a člověkem, který se nevzdává znaků opravdové lidskosti.

BIBLIOGRAFIE

Soudruh z okresu (P 1955), Duhu pro můj den (R 1957), Návrat z ráje (R 1961). *rpz*

Oldřich Velenský z Mnichova (Ulricus Velenus)

kolem 1495
po 1531

Humanistický publicista, překladatel a tiskař. Pocházel ze zchudlé zemanské rodiny z okolí Bělé pod Bezdězem, jako utrakvista studoval na pražské universitě, kde se stal r. 1515 bakalářem, pak studoval nejspíše v Paříži, po návratu domů spolupracoval patrně s Mik. Klaudiánem v jeho boleslavské tiskárně, kterou od něho roku 1519 koupil a přenesl do Bělé. Tiskařské činnosti zanechal již r. 1521. Kolem roku 1530 byl v Benátkách n. Jiz. posluchačem i odpůrcem Jana Augusty →. — Literární

činnost O. Velenského je soustředěna do let 1519—21, kdy překládal z Lukiana (Kratochvilní i požiteční listové a žaloby chudých a bohatých před Saturnem), z Erasma (O rytíři křesťanském), z Ficina, Pica z Mirandoly i z Luthera. Z latiny přeložil i dvě protipapežské satiry (Spolurozmlúvanie sv. Petra apoštola a Julia II. papeže o moci církevní, Rokovánie dvú osob, Paškvilla a Cyra). Obrovský a trvalý ohlas po celé Evropě vyvolal jeho latinský *Traktát o tom, že sv. Petr nikdy nebyl v Římě* (1520), jímž dokázal neoprávněnost římských papežů na primát v církvi. V. dílo je výrazem utrakvistického radikalismu hlavně ve smyslu politickém (protipapežském) a navazuje na činnost starších humanistů, zvláště Řehoře Hrubého →. Jeho české práce se po jazykové stránce vyznačují snahou připodobnit se stylisticky klasické latině.

EDICE A LITERATURA

Paškvillus a Cyrus, vyd. J. Kolár v kn. Zrcadlo rozděleného království (1963). — F. M. Bartoš ve VKČSN 1925 (Zapadlé dílko bratrské vědy — s otiskem lat. předmluvy Traktátu) a v souboru Bojovníci a mučedníci (1939 a 1946). *ep*

Adolf Veselý

4. 1. 1886 Lipůvka u Brna
7. 5. 1961 Praha

Vystudoval reálku a stavební inženýrství na technice v Brně, stal se však novinářem. Byl redaktorem Moravské orlice a Lidových novin v Brně, později Ottova nakladatelství a Národních listů v Praze. Publikovat začal verše v Lumíru a Moderní revui a kritiky v brněnském Moravském kraji. Nejčastěji užíval šifry adv. Jako kritik se zabýval zejména výtvarnictvím na Moravě. Uspořádal několik nevelkých monografií o moravských spisovatelích a o L. Janáčkovi. Po několik let (1932—35) redigoval Slovanský Jadran (beletristickou přílohu Čs.-jihoslovanské revue).

Lyrické počátky Adolfa Veselého jsou pod vlivem české dekadence kolem Moderní revue s jejím pesimismem, hořkým senzualismem a dualismem těla a duše. Teprve zážitky světové války, kterou prodělal na frontě a odkud si odnesl těžké zranění, ozdravily jeho vztah k životu; stal se básníkem životního kladu, obdivovatelem domácí přírody a přímořské jižní krajiny, epikem drobných lidských osudů. V další tvorbě se pokoušel o renesanci básnické povídky a veršovaného románu, současná tematika se tu však dostávala do rozporu s tradičním veršem i slovníkem přetíženým dekorativností a násilným patosem. Jeho črty a fejetony ulpívají na povrchních dojmech a náladách. Pokusy o sevřenější, hutnější prózu se V. nezdařily. — Překládal z jihoslovanské lyriky (jako překladatel se podílel na dvou antologiích, které sám uspořádal), latiny (Petroniovu Hostinu u Trimalchiona), němčiny a francouzštiny. — Drobné literárněhistorické práce mají popularizační ráz a přinášejí nově především cenná fakta životopisná.

BIBLIOGRAFIE

Řeč země (Bb 1910), Kniha lásky (Bb 1913), Kniha interiérů (Bb 1913), Život v zákopech (Bb 1917), Letec (Bb 1917), On a Ona, milenci (Bb 1921), Valentýna Čejky ráj i peklo (B 1923), Děti a moře (Pp 1923), Dům naděje (Bb 1924), Svatvečer (D pro mládež, 1925), Člověk na zemi (výbor z lyriky, 1926), Nejkrásnější Brňanka a jiná pozorování ze zápisníku novinářova (Ff 1926), Okno do nebe (Pp pro mládež, 1926, přeskupeno a doplněno pod názvem Letíme s oblaky, 1943), Petr Bezruč (studie, 1927, přeprac. a rozšíř. 1947), Strážce majáku (B 1931), Volání moře (B 1932), Karlík letí na Mars (P pro mládež, 1933, pův. v kn. Okno do nebe), Nemocný jde do léta (Bb 1935), Živá řeka (Pp 1937, 1949 pod názvem Slunečná řeka), Lyrické okouzlení (Bb 1939), Balkón na obloze (B 1941), Vítr od moře (Bb 1940, zde znovu Strážce majáku a Volání moře), Pravěká osada (R 1941), Rozzáření zraků (výbor z lyriky, 1942), Země vřelé náručí (Pp 1943, spojení Živé řeky a Pravěké osady), Dobrodružný kruh (Pp 1942, pod názvem Doba spěla ke zkáze 1946), Vysoké komíny (B 1944), Zvony osudu (B 1945), Včelí společenství (P 1946; 1949 zařazeno do knihy Slunečná řeka), Vodáci z Olivové zátoky (P 1949). — Uspořádal drobné monografie: Leoš Janáček (1924), Metoděj Jahn (1925), Alois Mrštík (1925), Josef Kalus (1925), V. K. Jeřábek (1926), F. S. Procházka (1927). — Knihy o výtvarnictví: Výtvarnická Morava (1921), Roztříštěné zrcadlo, aforismy o krásné knize (1926), Letní plenér na Valašsku (1931), Oldřich Blažíček (1946). — Bibliografie ve výboru Člověk na zemi (1926).

LITERATURA

F. X. Šalda v KP 9 (1954, o Knize interiérů a Knize lásky); Ant. Veselý v kn. Člověk na zemi (1926); B. Slavík v dosl. ke kn. Rozzáření zraků (1942). *šv*

Antonín Veselý

27. 3. 1888 Moravské Křižánky u Svratky
3. 10. 1945 Praha

Po studiích na filosofické fakultě v Praze byl činný jako novinář a literární i divadelní kritik. Verše otiskoval v Lumíru, Dni a Národních listech, první recenze tiskl v Národních listech, potom v Besedách Času, Právu lidu, České revui aj. V l. 1910—17 byl redaktorem Národních listů, v l. 1920—39 deníku Čs. republika (Pražské noviny). Redigoval revui Zrání (1919—20) a časopis Moravského kola spisovatelů Kolo (1931—41) aj. K tisku připravil kn. Z dopisů O. Březiny Anně Pammrové (1931), s K. Sezimou uspořádal Výbor z krásné prózy československé (1931—32). Užíval šifer nv a vý.

Význam Antonína Veselého tkví spíše v činnosti kritické a literárněhistorické než v tvorbě umělecké. Jeho literárněhistorické fejetony a eseje zkoumají zvláště vliv krajiny a životního prostředí na díla básníků. V popularizačních statích přiblížil čtenářům lidské osobnosti našich spisovatelů a herců (soustavně se zabýval především dílem Březinovým →), životopisné detaily ho zajímaly více než sám autorův tvůrčí proces. V lyrických fejetonech zachytil kouzlo letní přírody na Vysočině i v okolí Prahy.

BIBLIOGRAFIE

Z literárního alba (Ee 1923), Listy autorům (kritiky ve formě dopisů, 1924), Hovory s herci (Ee 1926), Barevné stíny (Pp 1928), Otakar Březina, osobnost a dílo (studie, 1928), K. Elgart Sokol (studie, 1930, s Josefem Staňkem), Otokar Březina ve světle díla Goethova (E 1932), Gustav Pflieger-Moravský (studie, 1934), Student Kvoch (D 1935, podle povídky V. Hálka), Letní zrcadlení (Pp 1936), O Bohuši Zakopalovi (studie, 1937) František Adolf Šubert (studie, 1937), Na Skalce (E 1937), Literární variace. Divadelní epitafy (1. část Ee, 2. část veršované epitafy, 1938), František Zákrejs (E 1939), České krajiny (Ee 1940), Jde o naše děti (D 1941), V září i stínu (Bb 1942), Básnické krajiny (Ee 1942), Než zajde poutník (Ee 1943, nová redakce knih České krajiny a Básnické krajiny), Neblednoucí podobizny (Ee 1946). — V rukopise zůstaly obsáhlé monografie o Šubertovi a Pflegrovi.

LITERATURA

A. Novák v předml. ke kn. Letní zrcadlení (1936); Ant. Veselý v dosl. ke kn. Neblednoucí podobizny (1946). J. Brambora v SV 1947—48.

šv

Božena Viková-Kunětická

30. 8. 1862 Pardubice
18. 3. 1934 Libočany u Žatce

Narodila se v rodině hostinského. V mládí se krátce věnovala divadelní dráze (jako žákyně Otýlie Sklenářové-Malé). Po sňatku s cukrovarnickým úředníkem se usadila v Uhříněvsi, později žila v Českém Brodě. R. 1912 byla zvolena jako první česká žena poslankyní na říšskou radu za národní stranu svobodomyslnou, po vzniku ČSR byla senátorkou za stranu národně demokratickou. — Přispívala novelami do Ruchu (poprvé 1882), Světozoru, Lumíru, Květů, Ženského světa aj.

Od drobných žánrových obrázků z osmdesátých let se prózy B. Vikové-Kunětické rozrůstaly k pracím románového rázu, zabývajícím se převážně posláním ženy v životě rodinném a společenském. Autorka se v nich jako feministka bouřila proti nerovnoprávnému postavení ženy ve společnosti. Její vzpoura se však nepovznesla nad idealizaci morálky měšťácké rodiny. Příběhy i charaktery, zasazované většinou do buržoazního prostředí, trpí sentimentalitou a schematickou tezovitostí. Její pozdější romány a zejména dramatické pokusy, lpějící při nevynalézavé dramatické technice na konvenčních tématech z měšťanského prostředí, byly ovlivněny většinou severskými realisty *(Neznámá pevnina)*. Jistý jevištní účinek a trvalejší oblibu u nenáročného publika si získala jedině veselohra *Cop*. Jako publicistka se kromě ženské otázky zabývala také postavením českých menšin v severním pohraničí.

BIBLIOGRAFIE

Povídky (1887), Drobné povídky (1888), Čtyři povídky (1890), V bludišti (D 1890), Sběratelka starožitností (D 1890), Justyna Holdanová (P 1892), Po svatbě (P 1892), Vdova po chirurgovi (P 1893), Nové povídky (1893), Idylky (Pp 1894), Minulost (R 1895), Medřická (R 1897, 1. díl trilogie K světlu), V jařmu (D 1897, prem. 1896), Siluety mužů (Pp 1899), Neznámá pevnina (D 1899, prem. 1898), Staří mládenci a jiné povídky (1901), Přítěž (D 1901, i prem.), Vzpoura (R 1901, 2. díl trilogie), Macecha a jiné črty (1902), Švýcarské scenérie

(Ff 1902), Co bylo (D 1902, i prem.), Pán (R 1905, 3. díl trilogie), Cop (D 1905, prem. 1904), Holčička (D 1905, i prem.), Věřím! (P 1908), Má lásko! (Pp 1908, pseud. Ignota), Lidé (D 1909, prem. 1923), Dospělé děti (D 1909, i prem.), Reprezentantka domu (D 1911, i prem.), Dobytí severu (P 1912), Dál! (Ff 1912), O ženském mandátu do sněmu Král. čes. (1913), Z cest (Ff 1919), Ženy na stráž! (polit. projev, 1919), Za větrem (P 1925). Sebrané dílo vyšlo v l. 1919—22 (7 sv.).

LITERATURA

J. Voborník: B. V.-K. (1934, s další lit.). F. X. Šalda v KP 4 (1951, o Neznámé pevnině); J. Laichter v kn. Uměním k životu (1947). F. Götz v Lípě 1919; K. Hikl v Cestě 1923. *ah*

Jan Vilikovský

15. 4. 1904 Semechnice u Opočna
15. 11. 1946 Brno

Po absolvování reálného gymnasia v Náchodě (1922) studoval na pražské universitě francouzštinu, latinu, pak češtinu (1922—24, zejména u V. Tilleho →), potom na bratislavské universitě češtinu a historii (od 1924) jako žák historika V. Chaloupeckého a srovnávacího jazykozpytce J. Baudiše (doktorát 1927 prací Příspěvky k poznání Kosmova klasického vzdělání). V l. 1928—36 byl asistentem seminářů pro srovnávací jazykozpyt a moderní filologii a lektorem středověké latiny na bratislavské universitě. Podnikl badatelské a studijní cesty do Říma (v zimě 1930—31) a do Rakouska (1932). Roku 1933 se stal docentem české a slovenské literatury v Bratislavě na základě práce *Latinská poezie žákovská v Čechách*, 1936 až 1939 byl na bratislavské universitě profesorem české a slovenské literatury. Po propuštění ze služeb „slovenského štátu" začal působit na brněnské universitě, kde se však jeho pedagogická, organizační a vědecká činnost mohla rozvinout až po osvobození. — Většinu studií otiskl v časopisech Bratislava a Řád, dále přispíval do Sborníku filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě, do Listů filologických, Časopisu Matice moravské, Naší vědy aj.

Vilikovský postavil své mnohostranné filologické, historické a literární vzdělání především do služeb studia české středověké literatury, zejména vztahů mezi latinským a českým písemnictvím (došel k němu od studia latinské literatury a od zájmu o literární středověk francouzský a keltský). Rozhled po evropském medievalistickém bádání ho vedl k pronikavému metodologickému pokroku v přístupu k staré literatuře: vycházel z nutnosti osvobodit zkoumání od anachronistického přenášení měřítek novodobé literatury na středověký materiál a žádal důsledné historické studium jeho literárních kvalit, tj. rekonstrukci pohledu „očima současníků" na základě široké znalosti dobových podmínek kulturního života. Řadou dílčích analytických studií a komentovaných edic směřoval k syntetickému zpracování staročeského literárního vývoje. Jeho práce vytvářejí nutný metodologický předpoklad historickomaterialistického studia starší literatury. Učitelským působením v Bratislavě byl doveden i k významným historickým pracím o starší a obrozenské literatuře Slovenska (o duchovní poezii J. Třanovského a o kancionálu Cantus catholici, o slovenských historických písních, o počátcích vědeckého života na Slovensku, o P. J. Šafaříkovi aj.).

BIBLIOGRAFIE

Latinská poezie žákovská v Čechách (1932), Dějiny literárních společností malohontských (1935), Anglicko-slovenský slovník (1946), Písemnictví českého středověku (1948). — Z překladů: Bruno Querfurtský, Život a utrpení sv. Vojtěcha, biskupa a mučedníka (1935), Vlastný životopis Samuela Hruškovica (1943), Mabinogi, výbor středověkých keltských pověstí (1944). — Edice: Básnické spisy P. J. Šafaříka (1938), Próza z doby Karla IV. (antologie, 1938 a 1948), Staročeská lyrika (antologie, 1940), Legenda o sv. Kateřině (1941 a 1946), Staročeské satiry (1942). — Bibliografie u Škarkova nekrologu v ČMM 1947.

LITERATURA

A. Škarka v dosl. k Písemnictví čes. středověku (1948), v ČMM 1947 a v Naší vědě 1950. *jk*

Bartoš Vlček

24. 10. 1897 Růžďka u Vsetína
7. 1. 1926 Brno

Studoval na reál. gymnasiu ve Valašském Meziříčí (1908—12) a na katolickém učitelském ústavě v Praze (1912—15), maturoval 1915 na učitelském ústavě ve Sv.

Janu u Berouna. Za první světové války byl na italské frontě těžce raněn (1916); pak absolvoval důstojnický kurs ve Vídni, odkud se vrátil na frontu. V l. 1919—25 byl učitelem v Lipníku nad Bečvou. Podnikl několik cest do Itálie a Jugoslávie a pobýval častěji na Slovensku. Zemřel na následky válečného zranění. Po návratu z války se účastnil aktivně literárního života a publikoval básně, prózy, překlady, články, fejetony a kritiky v přerovském Obzoru, Moravskoslezském deníku, Lidových novinách, Cestě, Hostu, Pramenu, Lumíru aj. Patřil k zakladatelům brněnské Literární skupiny a uplatnil se též jako dobrý propagátor literárních styků česko-italských; z italské moderní literatury také překládal.

Ve Vlčkově nerozsáhlém básnickém díle převládá lyrika, v níž se odráží autorova básnická i lidská izolovanost uvnitř generace a pro niž je příznačný dramatický svár snu a skutečnosti. Tyto rysy jsou společné jak citově vznícené a patetické poezii prvních knížek, tak pokorně zklidnělým a formálně vyzrálým veršům z posledního období života. Z bolestného pocitu samoty vysvobozuje se básník nejbezpečněji ve verších inspirovaných rodným valašským krajem.

BIBLIOGRAFIE

Slavnosti večerní (Bb 1923), Vzpoura samoty (Bb 1923), Milenci (B 1924), Nevděčné lásky (Pp 1924. pseud. J. Javor), Učeň (D 1924. prem. 1926), Marný zápas (Pp 1925), Posmrtně: Jenom srdce (Bb 1926, s dosl. M. Jirka). — Z překladů: G. Papini, Zpovědi (básně a prózy, 1925), U. Fracchia, Angela (R 1925), Povídky z Itálie. Antologie moderní italské prózy (1926), Mizarský havran (L. Pirandello) a jiné prózy moderních italských mistrů (1934).

LITERATURA

A. M. Píša ve Směrech a cílech (1927). M. Jirko v Severu a východu 1926. *jn*

Jaroslav Vlček

22. 1. 1860 Banská Bystrica
21. 1. 1930 Praha

Syn středoškolského profesora Václava Vlčka (a matky rodem Slovenky), ukončil středoškolské studium na maďarizovaném gymnasiu (1878) v Banské Bystrici. Na pražské universitě studoval bohemistiku a germanistiku (1878—82, doktorát 1897). Zároveň publicisticky (v českých a slovenských časopisech) i organizačně (v Umělecké besedě, od r. 1882 ve spolku slovenských sokološkoláků Detvan a od r. 1896 v Čs. jednotě na ochranu národně ohrožených českých oblastí a Slovenska) pomáhal vytvářet novou etapu ve vzájemných vztazích Čechů a Slováků. Po skončení studia působil jako středoškolský profesor nejdříve na reálce v Brně (1882 až 1885), potom v Praze (1885—1901). R. 1898 se habilitoval pro dějiny české literatury na pražské universitě, r. 1901 byl jmenován mimořádným, r. 1908 řádným profesorem. Psal hlavně o literatuře a umění, ale ve prospěch Slovenska publikoval i stati vyhraněně politické. R. 1883 uveřejnil ve Slovanském sborníku odvážnou stať Slovensko za posledních pět let, v níž na základě statistických údajů dokazoval útlak slovenské národnosti a bídu lidu. R. 1918 byl členem revolučního Národního shromáždění; ve funkci odborového přednosty ministerstva školství pečoval o vybudování slovenského školského systému. V téže době společně s J. Škultétym spravoval Matici slovenskou a na pražské filosofické fakultě řídil slovenský seminář. R. 1923 se definitivně vrátil k práci na universitě. — Od universitních let přispíval postupně do Světozoru, Ruchu, Květů, Času, Dne, Athenea i do Orla, Slovenských pohľadů, Sborníku Matice slovenskej aj. Redigoval Obzor literární a umělecký (1899—1901), spoluredigoval Lumír (1906—10), Den (1907—10), fejeton Národních listů (1910—13), sborník Slovensko (1901), Listy filologické (1899 až 1919), Sborník Matice slovenskej (1917 až 1927), Naši reč (1917—29). Vedle toho redigoval v prvním vydání čtyřsvazkové kolektivní dílo Literatura česká XIX. století (1902—07), do něhož přispěl kapitolami o počátcích nové české poezie a o slovenském písemnictví, redigoval knižní sbírky Čítanie študujúcej mládeže slovenskej, Diela spisovatelov slovenských a Čeští spisovatelé XIX. století, kde vydal spisy K. H. Máchy a V. Hálka, Povídky B. Němcové. Vydal také Rukopisný sborník J. Bláhy a Almanachy A. J. Puchmajera. Byl autorem českých a slovenských čítanek pro střední školy.

Svůj mnohostranný talent, vytříbený přísnou vědeckou erudicí Gebauerovy → školy, i svou důvěrnou znalost českého i slovenského prostředí zasvětil Vlček zejména dvěma úkolům: sblížení Čechů a Slováků, které mylně pokládal za dvě větve téhož československého národa, a napsání syntetického díla o dějinách české literatury, s níž úzce spojoval i literaturu slovenskou. Začínal jako literární kritik, od osmdesátých let sledoval českou i slovenskou tvorbu a ovlivňoval vývoj obou literatur v duchu realismu. První V. kniha *Literatura na Slovensku* shrnovala poprvé od Hurbanova pokusu ze čtyřicátých let vývoj slovenské literatury zejména v 19. stol. a českému čtenáři vysvětlovala smysl a převratný význam štúrovské odluky pro rozvoj národní literatury a života. V. se vždy snažil, aby se krásná literatura psaná v jazyce lidu také k lidovému čtenáři dostala; neuvědomoval si však, že svým snažením vlastně podporuje formování slovenského národa. Zároveň polemicky zaútočil jak na nevalnou uměleckou úroveň patrnou na slovenské literatuře od padesátých let, tak na škodlivý vliv mysticky pojímaného hegelianismu a romantického mesianismu, který se podle jeho mínění nadlouho stal brzdou společenského i kulturního vývoje Slovenska. Po tomto prvním náčrtu, metodologicky, látkově i ideově poplatném staršímu pojetí literárního dějepisu, následovalo V. dvoudílné zpracování téže látky *(Dejiny literatúry slovenskej)*. V nich přešel V. od publicisticky polemického důrazu k vědecky objektivnímu pojetí a zpracování slovenské literatury od nejstarší doby až k současnému rozkvětu v díle Hviezdoslavově, Vajanského a Kukučínově. Stati Slovensko katolické a Štúrova škola na Slovensku spolu s obsáhlým přehledem v Ottově slovníku naučném a se studií Slovensko od bachovské reakce do zrušení Matice slovenské podávají syntézu V. studií ze slovenské literatury, z níž V. vydal verše Janka Krále, spisy Matuškovy, Kuzmányho a Paulinyho-Tótha aj., pečoval o posmrtné vydání Riznerovy Bibliografie pisomnictva slovenského. — Již za brněnského pobytu se pokusil o *Přehled dějin literatury české*, z něhož vyšel pouze první sešit (sahající do Štítného). Významným rysem zde byl V. skeptický postoj k Rukopisům, Královédvorskému a Zelenohorskému →, k jejichž analýze přispěl v rukopisných bojích rozborem literárněhistorickým. V l. 1893—1921 vydával *Dějiny české literatury*, které obsáhly vývoj české literatury od nejstarší doby do třicátých let 19. století. Přestože rozpětí téměř třiceti let způsobilo v monumentálním, materiálově neobvykle bohatém díle určitou nejednotnost v pojetí i v hloubce rozboru, jsou tyto dějiny zakladatelským činem české a slovenské literární historie tím, že vytvořily první novodobou koncepci vývoje české literatury. Základem této koncepce je V. znalost soudobých zahraničních literárněhistorických směrů a metod spolu s kritickým zájmem o soudobou literaturu, důraz na její realistické usilování, chápání literatury jako společenského jevu a jeho začlenění do širších myšlenkových a společenských souvislostí a upřímný demokratismus. V. přijal některé teoretické a metodické podněty zejména od německého literárního historika H. Hettnera a koncipoval své Dějiny jako historii idejí a jejich vědeckých a uměleckých forem. Přitom poněkud jednostranně přecenil význam dobových idejí a jejich proměn i vliv ideových proudů vyspělejších západoevropských kultur na úkor konkrétních společenských podmínek, z nichž se rodila literatura domácí. Přesto však ve vývojovém procesu české literatury určil jako vrcholy správně období husitské a obrozenské a svoje pojetí průkazně podepřel rozsáhlým materiálem. Ačkoli se V. hlavní zřetel upínal k ideové stránce literárních děl, dovedl postihnout i jejich estetické hodnoty. Sám vynikající stylista, měl dar plastického, názorného, až sugestivního výkladu, zachycujícího v syntetické zkratce společenský a kulturní rámec doby, její atmosféru i portréty jednotlivých autorů Vzhledem k původnímu záměru dovést Dějiny do současnosti (podobně jako obraz slovenské literatury) zůstalo dílo torzem Přípravné monografické studie o význačných zjevech české literatury, hlavně třetí čtvrtiny 19. stol., byly uveřejňovány časopisecky a shrnuty do několika knižních souborů (*Několik kapitolek z dějin naší slovesnosti*, *Nové kapitoly z dějin literatury české* aj.).

BIBLIOGRAFIE

Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy (1881), Přehled dějin literatury české (1885, nedokončeno), Dejiny literatúry slovenskej I—II (1889—1890), První novočeská škola básnická (1896), Pavel Josef Šafařík (1896), Několik kapitolek z dějin naší poezie (1898), Několik kapitolek z dějin naší slovesnosti (1912), Poznámky k Čechově Dagmaře (1913), Slovensko od bachovské reakce do zrušení Matice slovenské (1913), Nové kapitoly z dějin české literatury (1913), Dějiny české literatury (1893—1921, 2. vyd. doplněné z pozůstalosti 1931, 5. vyd. 1960, doplněné v 3. sv. o ostatní česky psané knižní studie a s doplněnou bibliografií), Slovensku (sborník článků, 1932). Výbor Medzi Váhom a Vltavou sestavil M. Pišút (1957). — Korespondenci J. Vlčka se Sv. Hurbanem Vajanským vydal A. Pražák v čas. Bratislava (1930), korespondenci s J. Gebauerem F. Svejkovský v ČLit 1960. — Bibliografie ve sborníku Z dějin čes. lit. (1920).

LITERATURA

A. Mráz: Medzi našimi literatúrami (1960). J. Jakubec a P. Bujnák ve sborníku Z dějin čes. literatury (1920); A. Pražák v Ročence Slovan. ústavu (1930); F. X. Šalda v ŠZáp 1929 až 1930; M. Hýsek v Almanachu Čes. akademie věd a umění (1931); J. Fučík ve Statích o literatuře (1951); Z. Nejedlý v kn. O literatuře (1953); V. Stejskal v dosl. ke Kapitolám z dějin čes. lit. (1952); M. Pišút v předml. a F. Svejkovský v dosl. k Dějinám čes. lit. (1960). Jub. č. LF 1930; F. Svejkovský v ČLit 1960. *bw*

Václav Vlček

1. 9. 1839 Střechov u Kácova
17. 8. 1908 Praha

Pocházel z rolnické rodiny. V Praze studoval na Amerlingově Budči (1851), na akademickém gymnasiu (1852) a na filosofické fakultě. Od r. 1863 učil v Praze, v Českých Budějovicích, od r. 1867 působil v Praze v redakci Národních listů, Hlasu národa a Obrany. R. 1871 založil časopis Osveta, který též redigoval. Vedle Osvěty přispíval do Humoristických listů (1859), Národních listů, Poutníku z Prahy, Pozoru, Květů, Budivoje, Světozoru aj.

Svou uměleckou a kritickou prací byl Vlček hlavním představitelem idealistického pojetí uměleckého realismu, které bylo spjato s politickým programem konzervativního křídla české buržoazie. Jeho prózy a dramata, které násilně oživoval historickým kolorítem a romantickými milostnými zápletkami, měly sloužit jako názorné příklady k vlastenecké výchově národa. Zatímco umělecké a ideové slabiny zakrývala zde aspoň působivá látka, romány ze soudobého života *(Věnec vavřínový, Zlato v ohni)* odhalily, jak je V. tvorba soudobému stavu české společnosti vzdálená. Idealizovaní, šablonovití hrdinové, kteří obětují národní myšlence i osobní štěstí, obraz kruhů měšťanských nebo šlechtických, uměle konstruované situace, vlastenecká i milostná sentimentalita a očividná snaha smiřovat rozpory mezi politicky protichůdnými společenskými vrstvami (odraz rozporů mezi staročechy a mladočechy), to vše činilo z těchto tezovitých, umělecky velmi slabých románů kdysi oblíbenou četbu zvláště měšťanských kruhů. V. umělecké a politické názory formovaly i jeho redakční práci v Osvětě. Prvotní snahu po nestranném stanovisku a po umělecké náročnosti příspěvků později opustil a vytvořil z Osvěty zejména v devadesátých letech orgán boje proti pokrokové literatuře.

BIBLIOGRAFIE

Po půlnoci (R 1863, 4 sv.), Šachy (D 1864), Soběslav (D 1865), Přemysl Otakar (D 1865), Eliška Přemyslovna (D 1866, i prem.), Ve jménu božím (P 1866), O národní osvětě ... (rozprava, 1868), Jan Pašek z Vratu (P 1869), Milada (D 1869, prem. 1868), Paní Lichnická (P 1870), Ctibor Hlava (R 1871), Poslání Pražanům a tolikéž jiným měšťěnínům českého jazyka (1872), Jan Švehla (P 1873), Hvězda z Vicemilic (P 1874), Věnec vavřínový (R 1877, 6 sv.), Tužby vlastenecké (úvahy a projevy, 1879), Lipany (D 1881, i prem.), Zlato v ohni (R 1882, 5 sv.), Dalibor (R 1888), Samohrady (R 1889, 5 sv.), Povodeň (D 1891, i prem.), Setník Halaburd (R 1892), Černé jezero (R 1893), Památce Boženy Němcové (projev, 1895), V rodném hnízdě (vzpomínky, 1902), V budečské škole (vzpomínky, 1902—03, 2 sv.), Golgota i Tábor (R 1904), Samota (R 1905), Druhové z mládí (vzpomínky, 1907), Sněhy a ledy (Pp 1904). Sebrané spisy V. V. vyšly u Šimáčka v l. 1900—03 (13 sv.).

LITERATURA

J. Neruda v Podobiznách I (1951). F. X. Šalda v KP 7 (1953); J. Thon v kn. Osvětou k svobodě (1948). Krit. ref. v Času 1888; E. Krásnohorská v Osvětě 1908; D. Stříbrný v Naší době 1912—13 (o dramatech); J. Božek v Osvětě 1913. *dh*

Jan Erazim Vocel

23. 8. 1803 Kutná Hora
16. 9. 1871 Praha

Po studiích v Praze (do r. 1823) a ve Vídni (práva, filologie, historie) se stal vychovatelem v šlechtických rodinách (1825—42). V tomto povolání procestoval Evropu. Od r. 1842 žil v Praze a působil jako redaktor Časopisu Českého muzea (1843—50), od r. 1850 jako profesor archeologie a dějin umění, od r. 1860 i české literatury na pražské universitě. Od r. 1843 byl jednatelem, později (1854) předsedou Archeologického sboru při Národním muzeu. — Psal německy do časopisů Jugendfreund, Abhandlungen der böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften aj., česky do Časopisu Českého muzea (zde 1849 básně *Před březnem 1848, Po březnu 1848*), Květů, České včely i do Památek archeologických.

Životní prostředí i odborný zájem archeologický a uměnovědný poutaly Vocelovu pozornost k minulosti, zejména k slovanské prehistorii *(Pravěk země České)* a ke gotickému středověku. V. básnická tvorba vznikala na okraji jeho vědecké činnosti, inspirována historickými předlohami, např. Pelclovou → kronikou. Oslava české minulosti od mytických dob až po husitství v rozvleklých básnických cyklech, usilujících o monumentální epičnost *(Přemyslovci, Meč a kalich)*, nepokročila nad idealizaci středověku. Konzervativní V. pojetí života, zřejmé i z jeho statí, odrazilo se nepříznivě i v obšírném, básnicky neúspěšném pokusu o filosofické zhodnocení odkazu českých dějin, ve faustiádě *Labyrint slávy*; její hrdina, poslední husita, se v závěru proměňuje v nositele osvěty, vynálezce knihtisku Gutenberga. Ani V. historické prózy nevybočují z této koncepce, i když se vyznačují barvitou kresbou středověkého života. Jen literárněhistorický význam mají V. pokusy o formální zpestření české poezie složitějšími veršovými útvary (sestina, gazel aj.). — Z dánštiny přeložil Písně o královně Dagmaře (vyd. až 1927).

BIBLIOGRAFIE

Harfa (D 1825, prem. 1837), Přemyslovci (B 1839), Poslední orebita (P 1843), Meč a kalich (B 1843), Hlatipisec (P 1846), Grundzüge der böhm. Altertumskunde (1845), Labyrint slávy (B 1846), Vyvinování křesťanského umění (1852), Estetický význam básní Kralodvorského rukopisu Záboj a Jaroslav (1854), Význam básní Smila z Pardubic a z Rychmburku (studie, 1855), O staročeském dědickém právu (1861), Pravěk země České (archeol. monografie, I 1866, II 1868). — Sebrané spisy u I. L. Kobra od r. 1874 (nedokončeno). — Bibliografie: K. V. Seydler ve Věst. bibliograf. 1872.

LITERATURA

L. Niederle, V. Birnbaum, A. Novák: J. E. V. (1922); V. Birnbaum: J. E. V., zakladatel našich dějin umění (1942). J. Vlček v kn. Z dějin (1960. Několik kapitolek z dějin naší poezie); A. Novák v kn. Nosiči pochodní (1928, o básních); V. Jirát v kn. O smyslu formy (1946). M. Hýsek v LF 1919 (Jungmannova škola kritická); V. Novák v Nových Čechách 1921 (o Labyrintu slávy). *ah*

Jindřich Vodák

7. 11. 1867 Lysá nad Labem
10. 4. 1940 Praha

V Praze studoval na gymnasiu (maturita 1887) a na filosofické fakultě Karlovy university (obor čeština-francouzština, 1887—91); v l. 1894—99 působil jako středoškolský profesor v Plzni, Kutné Hoře, Hradci Králové, Lounech a v Praze (od r. 1899 učil na žižkovské reálce). Po r. 1918 se stal radou ministerstva školství. Byl členem redakce Ottova slovníku naučného (1891—94, pro obor románských literatur), kulturním referentem Českého slova, redaktorem časopisu Jeviště (1920 až 1922); divadelními i literárními kritikami přispíval hlavně do časopisů Rozhledy, Literární listy, Niva, Čas, Lidové noviny, Česká stráž, Jeviště, České divadlo, Národní divadlo, Novina (kterou redigoval v r. 1908), Literární a umělecký obzor, Komedia, Ročenka Kruhu sólistů Městských divadel pražských, Přestávka Burianova divadla, České slovo a Venkov. Nejčastěji psal pod šifrou jv.

Kritická činnost Jindřicha Vodáka navazuje ve svých počátcích na Nerudovo → pojetí kritiky. V. byl též kritikem novinářským a tíhl přitom i k obdobnému okruhu problémů (národní osobitost v světovém rámci, lidovost a časovost literatury, její realistická orientace aj.). Metodologic-

ké východisko V. kritického postoje formuje však zároveň i dobový individualismus devadesátých let, který ho vede jednak k zájmu o úlohu subjektu v uměleckém díle, jednak k požadavku osobní zaujatosti kritického soudu. Charakteristickými znaky V. kritické činnosti jsou: zdůrazňování etiky kritikovy práce, vysoká odbornost, široký rozhled a metodická erudice, těžící převážně ze západní tzv. vědecké kritiky. — Z kritického díla V., který s mimořádnou pílí sledoval takřka den ze dne celých padesát let české literární a divadelní produkce, uchovaly si nejtrvalejší význam jeho divadelní referáty. Vystupuje v nich jako teoretik tzv. psychologického realismu, který v našem scénickém umění reprezentoval na konci devatenáctého a na počátku dvacátého století režisér Jaroslav Kvapil → a herci Eduard Vojan a Hana Kvapilová. V. referáty dodnes udivují zejména uměním popsat herecký výkon a péčí, kterou věnoval uměleckému vývoji herců. Dovedl mistrně vyjádřit duševní stavy a procesy jevištní postavy a ocenit jemně odstíněné výrazové prostředky jevištního projevu. Z dramaturgického hlediska jsou podnětné některé jeho rozbory Shakespearových her, zaměřené hlavně k psychologii dramatických postav. Ve dvacátých letech působily jeho teoretické zásady leckdy již anachronicky, přitom však byl V. schopen i nadále rozpoznat a ocenit také umělecké hodnoty stavějící na zcela opačných než realistických principech (umělecká avantgarda první republiky).

BIBLIOGRAFIE

Národní divadlo a jeho budovatelé (projev, 1931). Dva pamětné medailónky. O. Sklenářová-Malá a Hana Kvapilová (1932). Idea Národního divadla (1933). K. H. Mácha (studie, 1936). — Z překladů: Alarcon, Ježíšek (1893); E. Rod, Mravní názory naší doby (1895, spolu s F. V. Krejčím); Flammarion, Konec světa (1895); Chateaubriand, Atala a René (1898); Stendhal, Červený a černý (1899); G. Flaubert, Kandidát (1916). Kritické dílo J. V. v Melantrichu v l. 1941—53 (5 sv., redig. A. Pražák a J. Träger).

LITERATURA

F. Pujman: J. V. (1936); J. V., Pocta k jeho sedmdesátinám (1937); Kritik J. V. (1940). O. Fischer v kn. Slovo o kritice (1947); A. Pražák ve sborníku O čes. literární kritiku (1940) a v kn. Míza stromu (2. vyd. 1949); J. Träger v doslovech ke kn. E. Vojan (1945) a Kapitoly o dramatě (1947) a v Divadle (1947, Láskyplný přítel herců); F. Tetauer v kn. Sedmero zástav (1947). J. Fučík v Kmeni 1926—27; J. Kopecký v Divadelním zápisníku 1945—46 (Kritik a herec) a 1947. *lk*

Felix Vodička

11. 4. 1909 Innsbruck, Rakousko

Navštěvoval reál. gymnasium v Olomouci a Plzni, pak studoval češtinu a dějepis na filosofické fakultě v Praze (1928—33). V Praze učil v l. 1934—46 na gymnasiu. V lednu 1946 se stal docentem na filosofické fakultě Karlovy university (na základě práce *Počátky krásné prózy novočeské*), od září téhož roku přednášel zároveň na pedagogické fakultě (později Vysoké škole pedagogické), kde byl r. 1947 jmenován mimořádným a r. 1949 řádným profesorem. Jeho práci na vysokých školách doplňuje mj. činnost v institucích ČSAV (zejména v Ústavu pro českou literaturu), působení v redakcích (Slovo a slovesnost, Česká literatura) aj. R. 1952 byl zvolen členem korespondentem ČSAV, r. 1956 mu byla udělena hodnost doktora filologických věd. Od r. 1959 působí jako profesor české literatury na filosofické fakultě Karlovy university. — Od r. 1933 publikuje v časopisech vědeckých: Časopis Českého muzea (zde poprvé 1933, stať Březina a Baudelaire), Listy filologické, Časopis Matice moravské, Slovo a slovesnost, Česká literatura aj., i literárních, v Lidových novinách, Literárních novinách, Plameni aj., a v četných sbornících. Redigoval Dějiny české literatury II (1960), kde byl zároveň autorem řady kapitol. Pracuje v edičních radách Národní knihovny, Spisů K. H. Máchy, J. Nerudy, J. Dobrovského, Souboru díla F. X. Šaldy (zde také několik svazků vydal). Z díla J. Jungmanna vydal Krátkou historii národu, osvícení a jazyka (1947) a výbor Boj o obrození národa (1948), Nerudovy Básně I, II (1955, 1959), Vybrané spisy B. Němcové (1957, 4 sv.), výbor z díla J. Kollára (Vlastenec, 1963).

Od doby universitních studií věnuje se F. Vodička soustavně literární vědě, zejména novočeské literární historii. Nejvýznamnější práce V. počátků mají komparatistický ráz; srovnání s cizí (v tomto

případě francouzskou) literaturou přitom směřuje k řešení podstatných otázek českých básnických osobností (Vrchlický, Březina). Z řady V. raných studií vyniká práce o Janu Herbenovi (Časopis Matice moravské, 1938) smyslem pro historičnost a citlivou analýzou literárního materiálu. Účast na práci Pražského lingvistického kroužku posílila V. zájem o teoretickou problematiku (přehled novodobé literárněhistorické metodologie ve stati Literární historie, její problémy a úkoly, Čtení o jazyce a poezii, 1942), přičemž se projevuje charakteristické úsilí o uplatnění teoretických kategorií na konkrétní literárněhistorickou problematiku (průkopnická stať o ohlasu literárních děl, uvádějící k nám vědecké pojetí vnímání díla, tj. jeho historické konkretizace, Slovo a slovesnost 1941). Od konce třicátých let počíná V. výzkum českého obrození, zprvu zvláště osobnosti Máchovy. Všechny tyto tři pracovní obory se sjednocují v knize *Počátky krásné prózy novočeské*, která zahájila nové období ve studiu obrozenské beletrie; komparatistický zřetel přinesl do historické tematiky nové zařazení Jungmannovy generace do rámce evropského preromantismu, teoretický přístup umožnil přesnou analýzu prózy, zejména z hlediska její zvukové, větné a motivické výstavby. — Pozitivních výsledků svého strukturalistického období mohl V. dobře využít, když z pozic marxistické literární vědy vytvářel ucelenou koncepci dějin obrozenské literatury. Jako redaktor 2. dílu akademických Dějin české literatury a autor studií shrnutých do knihy *Cesty a cíle obrozenské literatury* provedl V. periodizaci tohoto období, rozbor vývoje jednotlivých žánrů a vůdčích osobností i literárních programů doby. V úsilí o postižení specifické funkce umělecké literatury (stať Úkoly literární historie při studiu otázek uměleckého mistrovství, Slovo a slovesnost 1952) soustředil se V. na aktivní působení literatury, jež reaguje na objektivní společenskou potřebu, uvědomujíc si ji pro sebe jako konkrétní ideově umělecký úkol; na základě této metody, formované pro studium obrozenské literatury a vhodné povýtce pro ně, vznikla možnost obsáhnout velké bohatství literárních fakt z jediného zorného úhlu, vyložit jejich hierarchii, aniž se stírá vnitřní problematika individuálního jevu. — Z osobností, kterými se V. zabývá, patřila jeho největší pozornost Jungmannovi, Máchovi, Němcové a Nerudovi (Slovo a slovesnost 1951, Česká literatura 1955 aj.). Řadu prací věnoval dějinám české literární vědy a kritiky (Dobrovský, Sabina, Neruda, Šalda, Nejedlý, Mukařovský aj.). V. stojí také v čele teoretické i praktické novočeské textologie.

BIBLIOGRAFIE

O básnickém jazyce (1947, s B. Havránkem a J. Mukařovským), Počátky krásné prózy novočeské (1948), Havlíčkův boj veršem a satirou (1952), Cesty a cíle obrozenské literatury (1958).

LITERATURA

J. Hrabák v SaS 1948—49 (o Počátcích krásné prózy), S. Šmatlák v ČLit 1959 (o Cestách a cílech obrozenské literatury). *mč*

Karel Vokáč

28. 10. 1903 Zbiroh
12. 7. 1944 Praha

Po studiích na učitelském ústavu v Praze (1918—22) učil krátce v Těních u Zbiroha, po vojenské prezenční službě v l. 1925 až 1928 na několika místech na Rokycansku (Mýto, Mirošov, Veselá), od r. 1928 až do svého zatčení na jaře r. 1944 ve Strašicích u Rokycan. Pro své styky s ilegální organizací KSČ byl odsouzen k trestu smrti a popraven. — Redigoval plzeňskou edici poezie Stín a dětský časopis Mladé Rokycansko, přispíval zejména do časopisů Čin, Domov a svět, Literární noviny, Lumír, Nová doba, Národní osvobození, Omladina, Právo lidu, Sever a východ, Země aj.

Vokáč vyrůstal stranou literárního ruchu své generace, výboje poetismu dotkly se ho jen okrajově. Daleko blíž měl k melancholické notě Tomanově → a Jeseninově, především pak k lyrické meditaci J. Hory →. V prvních sbírkách vyjadřuje zklamání nad údělem opomíjeného básníka a toužení po nedostupném světě. Subjektivní nálada se tu jen někdy stává zrcadlem životních vztahů, jež mají nadosobní platnost. V. dovede postihnout znepokojivě

neurčitým básnickým pojmenováním, jež se opírá o odstíněný účinek zvukový, vnějškově nezřetelné, niterné proměny přírody a člověka, například návraty jara nebo lidského dospívání, a učinit je lyrickým protihráčem životní skepse a pocitů marnosti. Bohatá metaforika a hudebnost veršů působí někdy až dekorativně ve spojení s úzkým myšlenkovým obsahem, připomíná variace na jediné téma. Teprve básnické cykly Z domoviny (poslední oddíl sbírky *Žít i umírat*) a *Utkáno z dýmu* překračují uzavřený okruh dosavadních autorových zážitků, a to nejprve nesentimentálními průhledy do těžkého života vesnických lidí, potom neidealizovanou oslavou každodenní tvořivé práce dělníkovy. Tak objevuje V. pozitivní protějšek ke své rozbolené subjektivitě a s touto nově nalezenou jistotou se staví tváří v tvář přicházející národní tragédii; nejprve ve sbírce písní o lásce v nastávajícím čase hrůzy *(Bolehlav)*, nakonec ve verších psaných už ve vězení a na cele smrti (byly pojaty do posmrtného vydání V. Básní).

BIBLIOGRAFIE

Prasklý zvon (Pp 1927), Modlitební knížka (Bb 1927), Měsíce (Bb v próze, 1928), Pavoukův stín (Bb 1929), Cizinec (P 1930), Odlet vlaštovek (Bb 1930), Zpytování (Bb 1931), Pochod naším krajem (P 1932), Lkavá vábení (Bb 1934), Žít a umírat (Bb 1941), Utkáno z dýmu (Bb 1942). – Posmrtně: Uhlířské pohádky (1945), Posledním dechem (Bb 1945), Básně (výbor, 1946, usp. K. Cvejn), Básně (výbor, 1957, usp. B. Polan).

LITERATURA

Za K. V. (1946). *mj*

Vladimír Vondra

6. 6. 1930 Martinice u Proseče

Po studiích na reálném gymnasiu v Praze (1950) učil v Dolních Domaslavicích a v Morávce ve Slezsku a v l. 1953—60 v Modřanech u Prahy. Od r. 1960 je redaktorem časopisu Plamen. Příspěvky v časopisech Květen, Čs. voják, Červený květ, Plamen aj.

Pro románovou prvotinu si zvolil historickou látku o beskydském zbojníku Ondrášovi, kterou pod silným vlivem Vančurovým → a Olbrachtovým → aktualizoval revolučním pojetím a hutným, expresívním slohem. Svým druhým románem (z vojenského prostředí) však neuspěl na současné látce, jíž chtěl vyjádřit dobově pravdivý konflikt mezi poctivým vztahem k práci a jen efektním předstíráním úspěšných výsledků.

BIBLIOGRAFIE

Zbojnická balada (R 1956), Dvojí tvář (R 1960).

vk

Jiří Voskovec

(vl. jm. Jiří Wachsmann)

19. 6. 1905 Sázava-Budy

Vnuk malíře Soběslava Pinkase a syn vojenského kapelníka, vyrůstal v rodině se silnou francouzskou tradicí. Studoval na gymnasiu v Praze v Křemencové ulici (1916—21) a na Lycée Carnot v Dijonu (1921—24), potom na právnické a filosofické fakultě Karlovy university (1924 až 1927). Po prvních příspěvcích ve Studentském časopise (články 1921) a ve sborníku Život II (verše 1922) tiskl ve francouzských avantgardních časopisech a v orgánech Devětsilu (Disk, Pásmo, ReD), jehož členem byl od r. 1924; roku 1927 byl z něho vyloučen za hereckou účast na filmech Pohádka máje a Paní Katynka z Vaječného trhu. Psal avantgardní verše, tvořil obrazové básně a překládal z francouzštiny (např. Cocteauova Orfea, Jarryho Ubu králem aj.). R. 1927 byl redaktorem časopisu Přerod. Od dubna 1927 spojoval své tvůrčí autorské i herecké úsilí s prací J. Wericha →. I když do vývoje českého divadla, filmu a literatury zasáhl také každý z nich samostatně, nejvýznamnější je jejich společná činnost v Osvobozeném divadle. S J. Werichem a J. Ježkem odejel na podzim 1938 do USA, kde působil jako herec a autor satirických rozhlasových programů pro české vysílání Úřadu válečných informací v New Yorku. Po válce hrál a režíroval v Praze v Divadle V+W (1946—48); inscenoval též (1947) vlastní adaptaci americké hry T. Wildera Jen o chlup na Národním divadle. V l. 1948—50 pracoval na sekreariátě UNESCO v Paříži

v oboru hromadných komunikací (tisk, rozhlas, dokumentární film); zde napsal řadu rozhlasových programů na speciální náměty Organizace spojených národů a založil Rádiový bulletin UNESCO, přinášející mezinárodně významné zprávy z oboru školství, vědy a kultury s důrazem na mezinárodní spolupráci. Tehdy také do angličtiny přeložil a upravil hry Molièra, Labiche a Courtelina. Do Československa se nevrátil, nýbrž odejel do USA (jako antifašista byl jedenáct měsíců internován ve vězení na Ellis Island); tam se soustavně věnuje herecké práci v divadle, filmu a televizi.
O společné tvorbě s J. Werichem v hesle Jan Werich.

mb

Václav Vratislav z Mitrovic

1576
22. 11. 1635

Pocházel z rytířské rodiny, vychodil jezuitskou školu v Jindř. Hradci; od mládí se zajímal o zeměpisné a dějepisné knihy a cestopisy. Jeho touha poznat cizí země byla splněna, když jako patnáctiletý byl přibrán k diplomatickému poselstvu, jež vyslal císař Rudolf do Turecka. Spolu s celým poselstvem byl V. po tři léta v Cařihradě vězněn. Po dobrodružné cestě se vrátil do Čech až r. 1595. Své bohaté zkušenosti z cesty i zážitky z tureckých vězení vypsal v *Příhodách* (1599). Jako přívrženec císařské strany byl V. po stavovském povstání 1618 vyhoštěn ze země a jeho statky byly zabaveny. Vrátil se až s Ferdinandem II. a nabyl četných hodností (nejvyšší sudí, tajný rada císařův a člen panského stavu). — Jeho Příhody patří k nejpůvabnějším staročeským památkám; vypravují prostým slohem o všem, co mladého Mitrovice upoutalo v cizině: vojenství, pevnostní zařízení, městské památnosti, sultánův palác, turecké chrámy a lázně, zbožnost a lakota Turků. Zejména vnímavý byl pro přírodní scenérii. Zvláštním rysem cestopisu je pocit slovanské sounáležitosti, kterou si autor uvědomoval při cestě Bulharskem. Dílo bylo vytištěno až 1777 péčí F. M. Pelcla a včlenilo se několikerým pozdějším vydáním do naší obrozenské literatury.

EDICE A LITERATURA
J. Daňhelka, Příhody V. V. z M. (1950). *zt*

Jan Vrba

10. 7. 1889 Klenčí
28. 5. 1961 Domažlice

Pocházel z učitelské rodiny spřízněné s J. Š. Baarem →. Gymnasium v Domažlicích nedokončil a pokračoval ve studiích na lesnické škole v Jemnici a na Vysoké škole zemědělské ve Vídni. Zde pracoval i jako žurnalista. V l. 1911—12 byl asistentem hájenských kursů v Berouně. Před první světovou válkou žil střídavě ve Vídni a v Domažlicích, později pracoval v lesním úřadě ve Zruči nad Sázavou; odtud odešel na vojnu, ale po zproštění vojenské povinnosti se sem zase vrátil. V l. 1916—19 působil na lesnické škole v Jemnici. Od r. 1919 žil v Domažlicích a věnoval se literatuře. V l. 1920 až 1924 redigoval plzeňský měsíčník Pramen a sokolský časopis Na stráž! (1920 až 1921).
Velká část Vrbovy literární tvorby, zejména básnické, je ovlivněna poezií O. Březiny → *(Radostné setkání, Jitřní lov)*. Později se odpoutal od vnějšího napodobování Březiny a v drobných lyrických přírodních obrázcích *(Les, Kniha z přírody, Bažantnice)* osobitě vyslovil březinovské pojetí jednoty přírody a člověka; tato linie vyvrcholila rozsáhlou antropomorfizací přírody v knihách o osudech stromů *(Borovice, Mniška)*. Společný plán s J. Š. Baarem → podat v řadě beletristických prací kroniku Chodska přivedl V. k řadě románů, v nichž pod drsností, paličatostí a chytráctvím venkovského člověka odhaluje jeho lásku k půdě, čestnost a víru ve spravedlnost, pramenící často z náboženského přesvědčení *(Dolina, Boží mlýny, Martin Šanda)*. Ani v historických románech ze 17. stol. *(Chodské rebelie)* nevykládá zápas Chodů s vrchností sociálně, ale nábožensky: jeho příčiny hledá v obhajobě českobratrství proti násilné katolizaci. V zachování tradičního venkova

Milan Uhde | Josef Uher | Jarmila Urbánková

Edo Urx | Bedřich Václavek | Emil Vachek

Eduard Valenta | Jiří Valja | Vladislav Vančura

Arnošt Vaněček

Jaroslav R. Vávra

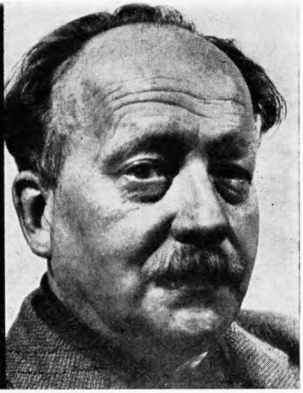

Zdeněk Vavřík

Géza Včelička

Čestmír Vejdělek

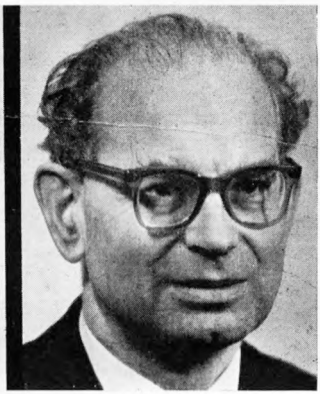

Felix Vodička

Vladimír Vondra

Jiří Voskovec

Jan Vrba

jako základu zdravého národa viděl Vrba i východisko ze soudobých krizí; v politické situaci třicátých let přivedla ho obhajoba selství až k pravicovým politickým směrům (román *Zbytkový statek*). Ve většině ostatní tvorby rozmělňuje V. svá oblíbená témata; zdůrazňovaná erotičnost a konvenčnost zápletek (*Nejsilnější vášeň, Duše na horách* aj.) v nich zcela převážila nad lyrickým líčením přírody, které je předností jeho nejlepších prací.

BIBLIOGRAFIE

Radostné zaslíbení (Bb 1914), Jitřní lov (Bb 1917), Mučenníci (Pp 1917), Člověk boží (P 1917), Les (Pp 1917), Dolina (R 1917), Zahrada getsemanská (Bb 1918), Sázava (Pp 1918), Osudy (Pp 1919), Boží mlýny (R 1919, zfilm.), Nespokojená srdce (Pp 1919), Martin Šanda (R 1919), Kniha z přírody (Pp 1920), V polední stráni (Bb 1921), Osudy (Pp 1921), Zelené šero (R 1922), Bažantnice a jiné obrázky z přírody (1922), Zubřany (R 1922, 3 sv.), Dražinovská hora (Pp 1923), Chodské rebelie (R 1923—26, 3 sv.), Lesáci (Pp 1923), Svítání a svět (Bb 1924), Chodsko pod Haltravou (přednášky, 1924), Vysoký sníh (Pp 1924), Selské povídky (1924), Beranuc dvůr (R 1924), Borovice (R 1925), Chromá liška a jiné příhody (1925), Divoženky (Pp 1926), Zapomenuté údolí (R 1926), Toulky lesem i polem (Pp 1927), Mládí (Pp 1927), Nejsilnější vášeň (R 1927), Chodsko. Průvodce krajem, dějinami jeho lidu a komentář k Chodským rebeliím (1928), Soumrak Hadlasuc rodu (R 1929, 3 sv.), Mniška (R 1929), Srnčí milování (Pp 1929), O myšce Hrabalce a jiných zvířátkách (pohádky, 1929), Zbytkový statek (R 1930), Madlenka z Pece (R 1930), Duše na horách (R 1931), Zlatý klíček (pohádka, 1932), Převrat (R 1932), Otokar Březina a jiní přátelé v mé paměti (studie, 1932), Slunečná ves (Pp 1933), Pan důchodní (P 1933), Vichřice (R 1933), Tajemný svět (Pp 1934), Prokop Holý (R 1934, 2 sv.), Doslov k 500. výročí pádu Prokopa Velikého na Lipanech (stať, 1934), Dílo věčnosti (Fí 1935), Kvetoucí hloží (R 1935, 2 sv.), Vzpoura na vsi (R 1936), Zrezivělý pluh (R 1936), Bludiště (R 1937), Jan Herben (nekrolog, 1937), Boží lichva (R 1939), Blázínkové (R 1940), Požehnaný den (P 1940), Myslivcův rok (Pp: II. Léto, III. Podzim, 1942; I. Jaro, IV. Zima, 1946), Bílý lesmistr (R 1941), Antonín Klášterský (nekrolog, 1941), Venkov jedna rodina (R 1943), Odpusť nám naše viny (R 1945), Jiří z Poděbrad (R 1945—46, 3 sv.), Hořela lípa (R 1946), Chodský černý týden (paměti, 1947), Domica (monografie, 1947), Chodský bílý týden (paměti, 1947), Toulky přírodou (výbor próz, 1955), Ptačí svět (Pp 1956) aj. — Sebrané spisy J. V. u J. Otty a J. Mazáče v l. 1925—48 (76 sv.).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp 1935—36 (Dvanáct nových čes. románů — o Kvetoucím hloží); K. Sezima v kn. Masky a modely (1930); J. Tomeček v dosl. ke kn. Toulky přírodou (1955). *dh*

Alena Vrbová

3. 10. 1919 St. Plzenec u Plzně

R. 1938 absolvovala gymnasium v Plzni, v l. 1938—39 studovala lit. historii na filosofické fakultě v Praze. Od r. 1942 byla zaměstnána v České akademii věd a umění a pak jako nemocniční ošetřovatelka. R. 1946 dostudovala filosofickou (doktorát), r. 1951 lékařskou fakultu; od té doby pracuje v Mariánských Láznich jako lékařka. — Před válkou přispívala do Studentského časopisu a Mladé kultury, po válce do Nového života, Literárních novin atd. Spoluredigovala sborník mladých Chvála slova (1940) a sborník Mariánské Lázně (1958).

Charakteristická témata poezie A. Vrbové, touha po čistotě a ryzosti a okouzlení proměnami života, jsou nejčastěji symbolizována obrazem vodního živlu. V posledních dvou sbírkách (vedle veršů inspirovaných jejím občanským povoláním) vyjádřila V. tento okruh vracejících se témat nejzraleji v básních inspirovaných setkáním s mořem. I ty však jsou poznamenány nepřekonaným rozporem mezi barvitostí a smyslovostí dílčích postřehů zvláště krajinných a mezi abstraktností obsahu.

BIBLIOGRAFIE

Maminka země (pohádka, 1931), Řeka na cestách (Bb 1942), My dva (P 1944), Svár (Bb 1946), Do krve (Bb 1957), Červený listář (Bb 1960), Sondy a písně (Bb 1963). *pb*

Eva Vrchlická

(vl. jm. Eva Nevolová, roz. Frídová)

6. 3. 1888 Praha

Dcera básníka Jaroslava Vrchlického →. Absolvovala Vyšší dívčí školu v Praze, r. 1907 se začala pod vedením E. Vojana a M. Hübnerové připravovat na hereckou dráhu. Od r. 1908, kdy byla angažována v divadle Uránie v Praze, vystupovala u různých divadelních společností a v brněnském Národním divadle. V l. 1913 až 1962 byla členkou pražského Národní-

ho divadla. — Příspěvky v časopisech Národní divadlo, Rozpravy Aventina, Lidové noviny, Tvorba, Literární noviny aj. Roku 1953 byla jmenována zasloužilou umělkyní.

Nejvýznamnější součástí beletristického díla Evy Vrchlické jsou práce vzpomínkové, čerpající látku z rodinného a divadelního prostředí. V. má vytříbený smysl pro úspornou a výstižnou charakteristiku osobností, s nimiž se setkala, je poutavou vypravěčkou, která umí evokovat atmosféru minulých dob *(Cestou necestou, Dětství a mládí s Vrchlickým)*. První verše, které V. začala psát již v mládí, přimykají se úzce k tvorbě Vrchlického; pozdější meditativní poezie, v níž se často autorka obrací k hereckým motivům, je niternější a senzitivnější. V. spolupracuje také s rozhlasem, překládá z ruštiny (Gorkij, Berggolcová), zdramatizovala Olbrachtovu Annu proletářku.

BIBLIOGRAFIE

Prázdniny (B 1925), Všechny cesty vedou do Říma (B 1927), Dětství s Vrchlickým (vzpomínky, 1939, doplněné vyd. s názvem Dětství a mládí s Vrchlickým, 1960), Cestou necestou (vzpomínky, 1946), Z oříšku královny Mab (Pp pro mládež, 1946, podle W. Shakespeara), U divadla (Pp 1947), Nová Anděla (pohádka, 1948), Vincka (R 1950), Anna proletářka (dramatizace Olbrachtova románu, 1952, prem. 1951), Básník s dětmi (vzpomínky, pro mládež, 1956), Verše (1959), Paprsky (Bb 1963).

LITERATURA

O. Fischer v Novém čes. divadle 1928—29 (1929). V. Jirát v KM 1940 (o Dětství s Vrchlickým). *ztr*

Jaroslav Vrchlický

(vl. jm. Emil Frída)

17. 2. 1853 Louny

9. 9. 1912 Domažlice

Dětská léta trávil většinou u strýce Antonína Koláře, faráře v Ovčárech u Kolína; pod jeho vlivem odešel po gymnasijních studiích ve Slaném (1862), v Praze (1863—69) a po maturitě na klatovském gymnasiu (1872) znovu do Prahy na teologii. Již po jednom semestru přešel však na filosofickou fakultu, kde studoval historii, filosofii a především románské jazyky; přitom učil česky francouzského historika Ernesta Denise a jeho prostřednictvím poznával francouzskou kulturu. Po tříletém studiu na fakultě odešel r. 1875 do Itálie jako vychovatel v hraběcí rodině. Po ročním pobytu v Itálii suploval krátce na učitelském ústavu v Praze (1876—77). R. 1877 získal trvalejší místo jako tajemník české techniky. Roku 1879 se oženil s dcerou spisovatelky Sofie Podlipské → Ludmilou. Krátce redigoval Světozor (1883), působil jako divadelní referent ve staročeských denicích Pokrok a Hlas národa (1883—1902), jako literární kritik a recenzent v Sládkově Lumíru (1877 až 1898). Když byla roku 1890 založena Česká akademie věd a umění, byl V. jmenován jedním z prvních členů a zároveň se stal i tajemníkem jejího IV., uměleckého odboru; krátce (od r. 1891) redigoval také Sborník světové poezie, který Akademie vydávala. R. 1893 se stal mimořádným, r. 1898 řádným profesorem všeobecné literatury na pražské universitě. V polovině devadesátých let se stal předmětem útoků mladé literární generace, která v jeho oficiálně oceňované tvorbě shledávala hlavní překážku při uskutečňování svých představ o poezii. Přitom byl stále zahrnován oficiálními poctami: stal se čestným členem několika zahraničních akademií, r. 1901 byl jmenován členem Panské sněmovny, v níž r. 1906 pronesl řeč na podporu všeobecného hlasovacího práva. V létě 1908 byl postižen mozkovou mrtvicí a poslední čtyři léta před smrtí strávil převážně v Domažlicích, neschopen jakékoli tvůrčí práce. Kromě několika cest do ciziny (Francie 1882, Dánsko 1885) strávil většinu života v Praze.

Rozsahem a mnohostranností výrovná se Vrchlickému v české literatuře jen málo autorů. Jeho tvorba zahrnuje lyrickou i epickou poezii, prózu, drama, překlady, literární kritiku i esejistiku. Je výrazem vzestupu české národní společnosti, růstu její kultury i jejího sebevědomí, zároveň však odráží i její stupňující se rozpory. Je nesena snahou vyrovnat se s podněty, které přinášel vývoj soudobé světové poezie, povznést se nad omezující rámec české měšťanské společnosti, přivést českou poezii k vysoce kultivovanému uměleckému výrazu a tak přispět k rozvoji národa. V. rozsáhlé básnické dílo vneslo do české

poezie nebývalé bohatství látek, básnických forem a tónů dosud v ní neznámých: v lyrice prudkou smyslovost, proměnlivost nálad a pocitů a tím i zvýraznění subjektu, reflexi zamýšlející se nově nad otázkami života a smrti, jedince a společnosti, lidstva a kosmu, i formální virtuozitu složitých básnických útvarů; v epice pak (po vzoru francouzského básníka Viktora Huga) pokus zachytit formou filosofických reflexí i na epických námětech tok lidských dějin. Přitom V. vytvořil pateticky vznosný, rétorický verš, v jehož splývavosti se do značné míry ztrácí významová samostatnost slova a který si podřizuje i větnou skladbu četnými inverzemi. Patetičnosti tohoto verše dosahoval perifrázemi, apostrofami a exklamacemi. Tím i za přispění četných poetismů (neologismy, adjektivní složeniny aj.) vytvořil V. osobitý básnický jazyk, který souvisel se snahou dát českému národu vznešenou, reprezentativní poezii. — První verše otiskl V. v Blahověstu (1869), r. 1871 ve Světozoru, téhož roku vystoupil v Anemónkách, almanachu jihočeského studentstva. R. 1875 vydal první sbírku reflexivní lyriky *Z hlubin* a krátce nato několik dalších sbírek: knížku milostné lyriky *Sny o štěstí*, *Epické básně* a verše inspirované italským pobytem (*Vittoria Colonna*, *Symfonie* a zejména *Rok na jihu*). Už tyto sbírky naznačily celé rozpětí i protikladnost V. poezie. Odrážely jak jeho víru v optimistické perspektivy lidstva, tak nepoměr mezi nimi a soudobým stavem života národa a lidstva. Tento rozpor se snažil V. překlenout tím, že se vymaňoval z jednostranné závislosti na úzce pojímaných potřebách národního života (zesílení subjektivní složky díla, volba cizích látek), že se vzdaloval soudobé společnosti a utíkal se k ideálům a k umění, jež povýšil nad všednost života. Tyto rysy, pro něž se také stal předmětem útoků konzervativní kritiky kolem Osvěty, vinící ho z kosmopolitního přehlížení potřeb národního života, prostupovaly pak v různé podobě celé V. dílo. Objevily se v jeho intimní lyrice (*Eklogy a písně*, *Dojmy a rozmary*, *Pouti k Eldorádu*, *Jak táhla mračna*, *Čarovná zahrada*) v podobě touhy po plném citovém i smyslovém vyžití jedince, což básník často vyjadřoval až provokativními, smyslově konkrétními obrazy: i tím navázal na své počáteční úsilí emancipovat se od soudobé společnosti. Zároveň se tu však uplatnila také idealizující tendence, projevující se úsilím povznést smyslovou lásku k ideálu, který V. našel v antice, v její harmonii ducha a těla. Tím, že oslavovala lásku jako ideál (zejm. sepětím s motivy z antických mýtů), i využitím umělých básnických forem plnila V. intimní lyrika i funkci reprezentativní, neboť odpovídala představě národního pěvce, který ve službách společnosti přijímá i nadosobní poslání. To platí hlavně o těch sbírkách, kde V. rozvíjel rozmanité básnické formy, aby prokázal pružnost českého jazyka a svou tvořivou schopnost (*Hudba v duši*, *Zlatý prach*, *Moje sonáta*, *Fanfáry a kadence*, *Sonety samotáře*, *Poslední sonety samotáře*). — Ve své epice, zejména v cyklu *Zlomky epopeje*, se V. pokusil epicko-reflexívní formou v duchu soudobých evolucionistických teorií podat obraz lidstva od nejstarších dob až po současnost. Avšak i do epiky proniklo jeho subjektivní stanovisko podléhající zvratům historického a osobního vývoje. Básník tak prostřednictvím nejrůznějších historických látek vyjádřil svůj kritický vztah k soudobé společnosti, a to nejvýrazněji v reflexívních knihách cyklu (*Zlomky epopeje*, *Duch a svět*, *Sfinx*, *Dědictví Tantalovo*, *Brevíř moderního člověka*, *Skvrny na slunci*). Tento základ doplnily sbírky drobné epiky (*Staré zvěsti*, *Perspektivy*, *Fresky a gobelíny*, *Nové zlomky epopeje*, *Bozi a lidé*, *Votivní desky*, *Epizody*), velké epické nebo epicko-reflexívní skladby (*Hilarion*, *Twardowski*, *Bar Kochba*, *Píseň o Vinetě*) i dva svazky *Mýtů* (první z nich přináší české legendární látky). Součástí epopeje jsou v podstatě i *Selské balady* s látkou z historie českého revolučního selství, které v mnoha směrech souvisejí s V. lyrikou vlasteneckou a politickou. — Výrazný zvrat v básníkově tvorbě, k němuž došlo začátkem devadesátých let, naznačily svým melancholickým laděním už některé dřívější lyrické sbírky (zejména *Hořká jádra*, *È morta*). Básníkova hluboká tvůrčí krize, vyvolaná neutěšenou společenskou situací i zklamáním v citovém životě (rozvratem manželství), stupňovala se po kritických

útocích z řad mladých a vyústila v rozchod s mladou literaturou. Krize však nepřinesla okamžité ochabnutí tvůrčích sil. Hluboká bolest vyvolala naopak jednu z nejsilnějších V. knih intimní lyriky *Okna v bouři*, v níž zraněný básník houževnatě zápasil o znovunabytí životní rovnováhy. Teprve později se básníkova krize začala projevovat ve verších plných melancholie a rezignace, jen občas přerušovaných novými vzmachy *(Duše mimóza, Korálové ostrovy)*, především ve sbírce *Strom života*, v jásavém hymnu k oslavě života, přírody, radosti a krásy. Ten byl však vystřídán zoufalým výkřikem napovídajícím blížící se životní katastrofu *(Meč Damoklův)*. — V. dílo doplňují prózy, drobné povídky, črty a jediný román *(Loutky)*. Významnější je tvorba dramatická, většinou s historickými náměty s převahou prvků lyrických nad dramatickými. Látku čerpal často z antického světa (mezi řadou dramat a veseloher vyniká trilogie *Hippodamie*, melodram s hudbou Z. Fibicha), dále z renesance (veselohra *Soud lásky*) a zejména z českých dějin (trilogie z českého dávnověku *Drahomíra, Bratři, Knížata*, veselohry *Noc na Karlštejně, Rabinská moudrost* aj.). — Překladatelská práce V. se řídila snahou přiblížit českým čtenářům veškeré bohatství světové kultury. Jeho překlady jsou nestejné hodnoty; V. si v nich osvojil určité klišé, což vedlo zvláště u překladů nejnovější francouzské poezie (Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Mallarmé) k její stylizaci do lumírovské podoby. Hlavní zájem vedl V. k literaturám románským (Hugo, Leopardi, Alfred de Vigny, Leconte de Lisle, Banville, Baudelaire, Rostand, Dante, Petrarca, Ariosto, Tasso, Camoës, Carducci, Cannizzaro). Z ostatních překládal jen díla zásadního významu (Goethe, Mickiewicz, Schiller, Petöfi, Madách, Whitman, Aškerc). Svou práci překladatelskou provázel literárními studiemi a eseji, jimiž seznamoval české čtenáře s překládanými autory a se současnými tendencemi ve světových literaturách; řadu portrétů věnoval však i spisovatelům českým, jejichž současnou tvorbu sledoval i jako kritik.

BIBLIOGRAFIE

Z hlubin (Bb 1875, změn. vyd. 1882), Eloa (D 1875), Epické básně (1876, 2. rozmnož. vyd. 1885), Sny o štěstí (Bb 1876), Vittoria Colonna (B 1877, rozšíř. vyd. 1900), Duch a svět (Bb 1878), Rok na jihu (Bb 1878), Symfonie (Bb 1878), Mythy I—II (Bb 1879), Eklogy a písně (Bb 1880, rozšíř. vyd. 1902), Mythy I (v def. vyd. 1902), Dojmy a rozmary (Bb 1880), Pantheon (B 1880, rozšíř. vyd. 1883), Giacomo Leopardi (lit. studie, 1880), Nové epické básně (1881), Poutí k Eldorádu (Bb 1882), Hilarion (B 1882), Drahomíra (D 1882, i prem.), Co život dal (Bb 1883), Sfinx (Bb 1883), Staré zvěsti (Bb 1883), Perspektivy (Bb 1884), Pátý květen. Óda Alessandra Manzoniho (liter. studie a překlad, 1884), Jak táhla mračna (Bb 1885), Selské balady (Bb 1885, def. vyd. 1898), Sonety samotáře (Bb 1885), Twardowski (B 1885), Noc na Karlštejně (D 1885, prem. 1884), Excelsior (průvodní slovo k baletu R. Marenca, 1885, i prem.), Hudba v duši (Bb 1886), Zlomky epopeje (Bb 1886), Rabínská moudrost (D 1886, i prem.), Soud lásky (D 1886, i prem.), Exulanti (D 1886, i prem.), K životu (D 1886, i prem.), V sudě Diogenově (D 1886, prem. 1883), Povídky ironické a sentimentální (1886), Motýli všech barev (Bb 1887), Zlatý prach (Bb 1887, def. vyd. 1897), Nad propastí (D 1887, i prem.), Pomsta Catulova (D 1887, i prem.), Barevné střepy (Pp 1887), Básnické profily francouzské (lit. studie, 1887), Smrt Odyssea (D 1887, prem. 1882), Svatá Ludmila (libreto, 1887, i prem., s hudbou A. Dvořáka), Čarovná zahrada (Bb 1888), Dědictví Tantalovo (B 1888), Na domácí půdě (Bb 1888, viz Má vlast), Julián Apostata (D 1888, prem. 1885), Dni a noci (Bb 1889), È morta (Bb 1889, rozšíř. vyd. 1894), Hořká jádra (Bb 1889), Různé masky (Bb 1889), Bratři (D 1889, i prem.), Námluvy Pelopovy (L 1889, prem. 1890, 1. část tril. Hippodamie), Dub Merlínův (D 1890), Midasovy uši (D 1890, i prem.), Odpověď na kritiku překladu Božské komedie . . . (polemika, 1890), Hlasy v poušti (Bb 1890, def. vyd. 1897), Nové sonety samotáře (Bb 1891), Fresky a gobelíny (Bb 1891), Smír Tantalův (D 1891, i prem., 2. část tril.), Smrt Hippodamie (D 1891, i prem., 3. část tril.), Breviř moderního člověka (Bb 1892), Život a smrt (Bb 1892), Pietro Aretino (D 1892, i prem.), Trojí políbení (D 1892, i prem.), Barevné střepy (Pp 1892), Studie a podobizny (liter. studie, 1892), Bodláčí z Parnasu (Bb 1893, def. vyd. 1900), Démon a láska (Bb 1893, viz Zlatý prach), Moje sonáta (Bb 1893), Potulky královny Mab (Bb 1893), Prodavač biblí (P 1893), Okna v bouři (Bb 1894), Nové zlomky epopeje (Bb 1894), Láska a smrt (D 1894, prem. 1896), Svědek (D 1894, prem. 1895), Písně poutníka (Bb 1895), Kytky aster (Bb 1895), Kniha sudiček (Bb 1895), Než zmlknu docela (Bb 1895), Závěť lukavického pána (D 1895, i prem.), Bouře (libreto, 1895, i prem.), Napadlo rosy (Bb 1896), Poslední sonety samotáře (1896), Marie Calderónova (D 1896, prem. 1897), Bar Kochba (B 1897), Pavučiny (Bb 1897), Epponina (D 1896, i prem.), Skvrny na slunci (Bb 1897), Nové studie a podobizny (1897), Na sedmi strunách (Bb 1898), Z nív poezie národní a umělé (2 sv., 1898 a 1901), Král a ptáčník (D 1898, i prem.), Překročen zenit (Bb 1899), Rok básníkův (Bb 1899), O knihách

a lidech (články, 1899), Bozi a lidé (Bb 1899), Sv. Vojtěch (oratorium, 1900, hudba A. Piskáček), V uchu Dionýsově (D 1900, i prem.), Devět kapitol o novějším románu francouzském (lit. studie, 1900), Cid v zrcadle španělských romancí (parafráze, 1901), Trilogie o Simsonovi (D 1901, prem. 1907), Žamberské zvony a jiné básně (1901), Já nechal svět jít kolem (Bb 1902), Nálady a pohádky (Bb 1902), Votivní desky (Bb 1902), Duše mimóza (Bb 1903), Má vlast (Bb 1903), Stará píseň (Bb 1903), Knížata (D 1903, i prem.), Armida (libreto, 1903, prem. 1904, hudba A. Dvořák), Dětské hry (D 1903), O poezii Jana Nerudy (přednáška, 1903), Johannes Dr. Faust (loutk. hra, 1904, s A. Krausem), Epizody (Bb 1904), Prchavé iluze a věčné pravdy (Bb 1904), Tiché kroky (Bb 1905), Jessika (libreto, 1905, i prem., zhudebnil J. B. Foerster), Fanfáry a kadence (Bb 1906), Píseň o Vinetě (B 1906), Svlačce na úhoru (Bb 1906), Svojanovský křižáček (B 1906), Rozpravy literární (1906), Třetí kniha básní epických (1907), Západy (Bb 1907), Godiva (D 1907, i prem.), Švanda dudák (libreto, 1907, i prem., hudba K. Bendla), Korálové ostrovy (Bb 1908), Zaváté stezky (Bb 1908), Skryté zdroje (Bb 1908), Loutky (R 1908), Kočičí král (D 1908, prem. 1909), Strom života (Bb 1909). — Posmrtně: Meč Damoklův (Bb 1913), Záboj (D 1918), Kvítí Perdity (Bb 1930), Probuzení (D 1931), Žeň času (Bb 1963). Z výborů: Antologie z básní J. Vrchlického (1894. usp. J. Vrchlický), Druhá autologie z básní J. Vrchlického (1903, usp. J. Vrchlický), Kytka balad, romancí a legend (1896, usp. J. Vrchlický), České balady (1901, usp. J. Vrchlický), Výbor z básní J. Vrchlického (1933, usp. A. Novák), Kytka lyriky z básní J. Vrchlického (1939, usp. V. Tichý), Básně (1953, usp. Eva Vrchlická), Básně I, II (1953, usp. J. Seifert). Z překladů: V. Hugo, Básně (1874); Giacomo Leopardi, Básně (1876); Dante, Peklo (1879); Dante, Očistec (1881); V. Hugo, Nové básně (1882); Dante, Ráj (1882); Leconte de Lisle, Výbor z básní (1886); Honoré de Balzac, Třicetiletá (1886); Torquato Tasso, Osvobozený Jeruzalém (1887); Michelangelo Buonarroti, Básně (1889); Dante, Božská komedie, Nový život (1890); Goethe, Faust (1890); E. A. Poe, Havran (1890); Lord Byron, Hebrejské melodie (J. Vrchlický a J. V. Sládek, 1890); G. Carducci, Výbor z básní (1890); Lodovico Ariosto, Zuřivý Roland (1891); Dante, Básně lyrické (1891); Fr. Schiller, Vilém Tell (1892); Carlo Goldoni, Paní hostinská (1893); A. Mickiewicz, Tryzna (1895); Ch. Baudelaire, Výbor z Květů zla (s J. Gollem, 1895); Henrik Ibsen, Nápadníci trůnu (1897); Edmond Rostand, Cyrano de Bergerac (1898); Calderon, Dáma skřítek (1899); Pierre Corneille, Cid (1899); Calderon, Kvas Baltazarův (1900); Život je sen (1900); R. Hamerling. Ahasver v Římě (1900); Petrarca, Tři kancóny (1900); P. B. Shelley. Odpoutaný Prométheus (1900); Calderon, Dcera vzduchu I, II; Korunovaná pokora rostlin; Socha Prométheova; Velká Zenobie; Lékař své cti; Posvátný Parnas (1901); Nové překlady z V. Huga (1901); Shelley, Výbor z lyriky (1901); L. de Lisle, Nová řada básní (1901); Calderon, Dva milenci nebes; Moje dáma nade všecko (1902); Anatole France, Červená lilie (1902); V. Hugo, Hernani (1902); H. Ch. Andersen, Pohádky (1902); Luis de Camoës, Lusovci (1902); Calderon, Velké divadlo světa. Vytrvalý princ (1903); A. Dumas, Tři mušketýři (1903), Calderon, Očistec sv. Patricia (1904); Carducci G., Ódy barbarské (1904); Andersen, Pět pohádek (1905); Petőfi Sandor, Nové překlady básní (1906); Torquato Tasso, Výbor z lyriky (1906); R. Hamerling, Amor a Psyché (1907); G. Parini, Den (1909); Lope de Vega, Sedlák svým pánem (1919). — Posmrtně: Shakespeare, Venuše a Adonis (1922); A. Aškerc, Výbor z básní (1923); Michelangelo Buonarroti, Výbor ze sonetů (1929); W. Shakespeare, Sonety (1959). — Antologie z cizích literatur: Poezie francouzská nové doby (1877); Poezie italská nové doby (1884); Hostem u básníků (1891); Tři knihy vlašské lyriky (1894); Moderní básníci francouzští (1894); Z cizích Parnasů (1895); Moderní básníci angličtí (1898); Překlady J. Vrchlického z cizích literatur (1906—07) aj. — Sebrané básnické spisy J. V. u J. Otty v l. 1896 až 1913 (65 sv.) a v l. 1913—28 (52 sv.). Soubor básnického díla, který začal vycházet v r. 1948 v Melantrichu za red. A. Pražáka, dokončilo za red. V. Tichého SNKLU v l. 1948 až 1963 (20 sv.). — Dramatické práce J. V. u F. Šimáčka v l. 1886—1918 (33 sv.) a v nakl. Rodina v l. 1931—35 (9 sv.). Korespondence: Kromě otištění jednotlivých dopisů a menších souborů korespondence ve Sborníku Společnosti J. V. (1915—40), v menších publikacích a časopisech důležitá jsou zejména vydání: Dopisy J. V. se S. Podlipskou z let 1875—76 (1917, úvod F. X. Šalda); B. Frída, Mladá léta J. V. v zrcadle dopisů, jež psal svému strýci a bratrovi (1931); Vrchlický—Albert, Vzájemná korespondence (1954); Vrchlický v dopisech (vyd. A. Pražák, 1955).

LITERATURA

E. Albert: J. V. (1893); Padesát let života J. V. (1903), J. Borecký: J. V. (1906); A. Jensen: J. V. (1906); F. V. Krejčí: J. V. (1913); Sborník Společnosti J. V. (13 sv., 1915—42); M. Weingart: J. V. (1920); B. Frída: Mladá léta J. V. v zrcadle dopisů, jež psal svému strýci a bratrovi (1931); J. Voborník: Veliký lyrik (1923) a v předmluvách k Legendě o sv. Prokopu (1890) a ke sb. Z hlubin (1913); V. Čermák: Z klatovských studií J. V. (1932); Živý Vrchlický (roč. Chudým dětem 1937); A. Novák: J. Vrchlického sláva a osamělost (1937), v knihách Myšlenky a spisovatelé (1914), Krajané a sousedé (1922), Hovory okamžiků (1926, Léto básníkovo) a v předml. k Výboru z básní J. V. (1933); A. Pražák: J. V. (1933), Vrchlickému nablízku (1945) a v knihách Míza stromu (1949) a O národ (1946); K. Šebor: Hlavní biblické motivy v básnickém díle J. V. (1940); V. Tichý: J. V. (1942, nově 1947), Satanela J. V. (1946) a v ČMF 1961 (o vztahu ke Carduccimu); V. Frída: Krásná léta J. V. (1948); L. Páleníček: J. V. divadelním kritikem (1949); J. Polák — V. Tichý — K. Krejčí: J. V. (1954); E. Vrchlická: Dětství a mládí s J. V. (1960). J. Neruda v Podobiznách I (1951); J. Arbes v Literariích (1954); F. X. Šalda v Duši a díle (1913, v Souboru díla F. X. Šaldy 1947), v KP 1—4, 6—10 a 12—13 (1949—63) a v ŠZáp 1930—31, 1931—32,

1932—33 a 1933—34; J. Karásek ze Lvovic v kn. Tvůrcové a epigoni (1927); S. K. Neumann v kn. O umění (1958); J. Hora v kn. Poezie a život (1949); F. Götz v kn. Básnický dnešek (1931); J. Fučík v knihách Milujeme svůj národ (1948) a Stati o literatuře (1951); V Jirát v kn. Uprostřed století (1948); B. Václavek v Lit. studiích a podobiznách (1962); F. Halas v předml. k Meči Damoklovu (1941). Jubilejní číslo Českého bibliofila 1945; M. Ivanov v NŽ 1952; K. Krejčí v ČLit 1953 (o historických cyklech); Z. Vančura v ČMF 1953 (o překladech z angl.); J. Pechar v SaS 1961 (o překladech z V. Huga); J. Brabec v ČLit 1962. *zp*

Viktorin ze Všehrd (M. Viktorin Chrudimský, Victorinus Cornelius)

1460 Chrudim
21. 9. 1520 Praha

Absolvoval pražskou universitu, r. 1483 se stal jejím profesorem, ale už r. 1487 odešel k zemskému soudu, kde jako obratný právník dosáhl hodnosti místopísaře zemských desk. Získal i šlechtický titul, přesto však zůstal po celý život uvědomělým příslušníkem městského stavu, z něhož pocházel, stejně jako zůstal utrakvistou přes přátelství s katolickým humanistickým básníkem Bohuslavem Hasištejnským →. V době, kdy se s Hasištejnským trvale rozešel (1494), dospěl již k poznání, že pravým posláním humanismu není napodobování klasických vzorů latinským jazykem, jak to praktikoval okruh Hasištejnského, nýbrž jejich uplatňování v české tvorbě. Z tohoto poznání vzešel Všehrdův program, formulovaný v tzv. *Přípise knězi Jirovi* (1495), předeslaný překladu Jana Zlatoústého spisu O napravení padlého a vytištěný v čele překladového sborníku r. 1501 (na němž se vedle V. podílel i Ř. Hrubý →). Tento program V. pak dále uskutečňoval a získal pro něj vedle Hrubého i další současníky. Dal tím podnět ke vzniku nového proudu v českém humanismu.

Před koncem 15. stol., kdy panstvo usilovalo kodifikovat dosavadní zvykové zemské právo pro vlastní posílení a na úkor měšťanstva, byl V. jako exponent městského stavu r. 1497 ze svého úřadu odstraněn. Na obranu nedotknutelnosti starého zemského práva a proti jeho kodifikaci ve prospěch panstva, ale i na svou obranu vystoupil V. r. 1499 rozsáhlým dílem *O práviech, o súdiech i o dskách země české knihy devatery*, kodifikaci tím však nezabránil (byla uveřejněna r. 1500 jako tzv. Vladislavské zřízení zemské). Od té doby se neúčastnil veřejného života, ale literární činnosti nezanechal (dílo, které tehdy vydal v Benátkách, se nedochovalo). Knihy devatery v přepracovaném znění, zbaveném v důsledku změněné situace politické útočnosti, věnoval r. 1508 králi Vladislavovi. — V. je zakladatelem a teoretikem českého humanistického překladatelství, iniciátorem proudu, jímž byla humanistická tvorba u nás postavena do služeb zápasu českého utrakvistického měšťanstva s panstvem a římskou církví. Humanistické je i V. právnické dílo, jehož formální výstavba vychází namnoze z Ciceronových rétorických pouček a zásad. Pro V. pojetí humanismu je i zde typické, že nenapodobuje Římany v obdivu k římskému právu, nýbrž po jejich vzoru obdivuje vlastní, domácí právo.

EDICE A LITERATURA

V. Vaněček: M. V. C. ze V. a další vývoj českého právnictví (1960); Sborník prací věnovaných k 500. výročí narození M. V. C. ze V. (Právněhistorické studie 7, 1961), E. Pražák v Dějinách čes. lit. 1 (1959). *ep*

Oldřich Vyhlídal

4. 1. 1921 Holešov

Narodil se v proletářské rodině, mládí prožil ve Všetulích. Vystudoval reálné gymnasium v Holešově (1940). Za války se těžce zranil a dlouho se léčil z následků. R. 1945 začal studovat na Karlově universitě filosofii, sociologii a psychologii a zároveň se živil v nejrůznějších zaměstnáních. V l. 1951—57 byl korektorem v Technickém nakladatelství, potom pracoval v sekretariátu Svazu čs. spisovatelů, od r. 1959 je redaktorem v nakladatelství Čs. spisovatel. Verše publikuje od r. 1951 v různých časopisech i v denním tisku.

Tam, kde Vyhlídal staví na osobním zážitku (např. v prvotině na vzpomínkách

z dětství nebo později na postřezích z cest do zahraničí), působí vyvolaný obraz plastickou konkrétností: chce-li však vyjádřit určitou lyrickou myšlenku, vystoupí do popředí konstruovanost a obsahová plochost jeho poezie. Jen zřídka se mu daří spojit názornost obsahu s hlubším zobecněním, jako např. v polemické variaci Nezvalovy → Neznámé ze Seiny ze sbírky *Ptáci nad Atlantidou*. — Překládá verše ze starokorejštiny (Chryzantémy), arménštiny (Jeghiš Čarenc, Sladký ohnivý svět) a rumunštiny.

BIBLIOGRAFIE

Řeka pod okny (Bb 1956), Hnízda na vodě (Bb 1959), Ptáci nad Atlantidou (Bb 1963). *pb*

Ivan Vyskočil

29. 4. 1929 Praha

Vystudoval akademické gymnasium (1948), dramatickou konzervatoř (1949), obor herectví a režie na Akademii múzických umění (1952), filosofickou fakultu v Praze (psychologie, pedagogika a filosofie se specializací klinické, nápravné a kriminální psychologie, 1957). V l. 1950—57 působil jako externí vychovatel v nápravných ústavech a v l. 1957—59 jako učitel psychologie a pedagogiky na AMU. S J. Suchým → pořádal v pražské Redutě textepíly (pásma povídek a písní) a psal pro ně povídky (1957—58). Od založení Divadla Na zábradlí (1958) byl do roku 1962 uměleckým vedoucím jeho činoherního souboru. Působil v něm výrazně jako herec, autor i režisér. Část V. tvorby se hrála nebo četla na scénách (Reduta, Paravan, Divadlo Na zábradlí) nebo v rozhlase, část byla publikována v různých časopisech (Květen, Kultura, Divadlo, Divadelní noviny aj.).

Smyslem Vyskočilovy tvorby je psychologická analýza člověka dnešního světa, jeho deformací společenských a mravních, jeho postavení ve světě zvěcnělých vztahů. Je výrazným představitelem soudobé tvorby směřující k základním filosofickým otázkám existence člověka, které postihuje mimo jiné přehodnocenými prostředky černého humoru a satirickou groteskní nadsázkou. Nalézá v lidském myšlení a jednání rysy iracionality a absurdna. Člověk je mu nejen pasívním objektem, ale i aktivním subjektem vlastních deformací, jež jsou předmětem V. výsměchu. V. satirická nadsázka však neshledává smysl lidského života absurdním, a nesměřuje proto k jeho jednoznačné negaci.

BIBLIOGRAFIE

Vždyť přece létat je tak snadné (Pp 1963). Provedené hry: Kdyby tisíc klarinetů (1958, s J. Suchým), Faust, Markéta, služka a já (1959, s J. Suchým), Trochu (Pp 1959 v Černém divadle, s M. Macourkem), Smutné vánoce (1960, s M. Macourkem a P. Koptou), Autostop (1961, s V. Havlem). *vk*

W

Jiří Weil

6. 8. 1900 Praskolesy u Hořovic
13. 12. 1959 Praha

Studoval na reálném gymnasiu v Praze v Křemencové (1911—16) a v Truhlářské ulici (maturita 1919), potom na filosofické fakultě Karlovy university slovanskou filologii a srovnávací dějiny literatur (doktorát 1928 prací Gogol a anglický román 18. století). Zároveň byl v l. 1922 až 1931 zaměstnán na sovětském zastupitelství v Praze, potom žil většinou jako svobodný spisovatel a žurnalista. Několikrát navštívil Sovětský svaz, poprvé 1922 s delegací komunistické mládeže, nejdéle tam pobýval v l. 1933—35 (z toho delší dobu ve střední Asii) jednak jako překladatel marxistické literatury z ruštiny do češtiny (podílel se na překladu Leninova Státu a revoluce, Imperialismu jako nejvyššího stadia kapitalismu, obojí 1934, a sborníku Marx—Engels—Lenin—Stalin: O Rakousku a české otázce, 1933), jednak jako novinář. V listopadu 1942 byl povolán do transportu Židů, nenastoupil však a až do konce války se skrýval. V l. 1947 až 1949 byl redaktorem nakladatelství ELK, v l. 1950—58 vědeckým pracovníkem Státního židovského muzea v Praze. Ze zahraničních cest mají kromě pobytů v SSSR tvůrčí význam zájezdy do Německa, Francie, Švýcarska a Polska. Byl členem Devětsilu a Bloku. — Literárněkritickými články a teoretickými úvahami, překlady poezie a prózy, reportážemi a povídkami přispíval do Časopisu Českého muzea (zde 1920 1. odborný příspěvek), Kmene, Června, Dne, Rudého práva, Proletkultu, Tvorby (kterou 1932—33 spoluredigoval), Rozprav Aventina, Literárních novin (které 1946—48 spoluredigoval), Signálu, Levé fronty, Střediska, Indexu, Žijeme, U-Bloku, Židovské ročenky (zde 1960—61 úryvek z nedokončeného románu Zde se tančí lambeth-walk), Věstníku Židovské obce náboženské (zde překlady židovské poezie z varšavského ghetta), Nového života aj. Redigoval Sborník sovětské revoluční poezie (1932), podílel se na edici Dětské kresby na zastávce k smrti. Terezín 1942—44 (1959).

Weilova tvorba se vnějškově člení do dvou období. Teprve v druhém (1937—59) zcela převládají práce beletristické, zatímco první období (1920—36) je věnováno převážně činnosti překladatelské, žurnalistické, literárně kritické i teoretické a kulturně politické a určováno autorovým sepětím s KSČ a sovětskou skutečností. W. patřil od r. 1920 k prvním významným překladatelům sovětské poezie (1920 první překlady Majakovského u nás, Asejev, Pastěrnak, Lugovskoj, Bagrickij aj.), prózy (Gorkij, Malyškin, Zoščenko, Mstislavskij aj.), dramatu (Lunc) a revoluční literatury memoárové (Krupskaja), redigoval první výbor ze sovětské poezie (Sborník sovětské revoluční poezie); napsal první přehled rodící se sovětské literatury, dodnes nezastaralý pochopením pro vývojové možnosti rozličných jejích tendencí *(Ruská revoluční literatura)*. Vytvořil jednu z prvních reportáží o sovětské zemi

psaných z komunistického stanoviska, jež později rozmnožil souborem *Češi stavějí v zemi pětiletek*; soustavně a s rozhledem informoval W. o sovětském literárním a šíře kulturním dění a zprostředkoval plodný styk mezi sovětskou avantgardou a českými revolučními umělci. — Už v tomto období krystalizovala postupně Weilova tvůrčí metoda obrácená cele k pravdivému postižení reality především soudobé. — Odtud oba její příznačné rysy: včleňování faktu do literatury a zaměření na nosný detail. Včleňování faktu dělo se u W. jak cestou reportáže (považované tehdy za nejbojovnější a takřka jediný literární nástroj proletariátu), tak cestou beletrie, modifikující podněty poskytnuté sovětskou literaturou faktu (progresívní tendencí dvacátých a počátku třicátých let). Nosný a překvapivý detail, který na sebe váže množství intelektuálních asociací, je u W. podáván ve své vnitřní dynamice jako jednota vztahů a rozporů a často nazírán z několika stanovisek: takto je pak obraz reality mnohostranný, skutečnost je předvedena jako proměňující se a změnitelná. Osnovným námětem W. próz je hledání hraniční čáry mezi lidskými hodnotami a pahodnotami, jejich smyslem pro zlidšťování světa; nejčastěji mu poskytoval látku zápas s fašismem, úže židovská tragédie za druhé světové války. W. nebyl syntetik nebo dovršitel, stál naopak na počátku určitých snah nebo tendencí; svým námětovým i tvárným objevitelstvím náleží k podněcovatelům vývoje moderní české prózy. — W. klíčový román *Moskva—hranice* je pokusem orientovat se po vyloučení ze strany v složité situaci sovětské skutečnosti druhé poloviny třicátých let Na jedné straně nezastírá vzestup sovětské země, na druhé zachycuje některé negativní rysy soudobé sovětské společnosti. Kniha proto vzbudila a dodnes vzbuzuje mezi marxisty značné polemiky. Tvarově jde o kompromis mezi literaturou založenou na faktu a běžnou romaneskní beletrií. W. přímá znalost střední Asie spojila se s časovou otázkou falešných vůdců a svedeného lidu v lyrizovaném románu *Makanna, otec divů*, odehrávajícím se v Orientě 8. století. Zároveň s ním psal W. v těžkých okupačních podmínkách rovněž lyrizující, nedějové prózy *Barvy*, koncentrující podstatu současnosti v situacích, v nichž člověk oloupený fašismem o své lidství toto lidství znovu získává, a zároveň tyto okamžiky znovuzískané svobody patetizující; na Barvy navázaly pak civilistické povídky *Mír*, které jsou zase zaostřeny na situaci, v níž člověk, poznávaje nebezpečí hrozící lidským vztahům mezi lidmi z peněžního světa, poznává zároveň existenci lidského porozumění a bratrství; předpokladem tohoto poznání je vědomí o lidské schopnosti dobrat se pravdy o skutečnosti. W. krátké prózy tvořily motivickou a ideovou půdu jeho pozdějších románů. Z nich *Život s hvězdou*, kafkovsky pojímající nacistickou mašinérii v její absurditě, je monografickou historií zápasu obyčejného židovského úředníčka o odcizenou mu skutečnost, *Na střeše je Mendelssohn*, vtipně exponovaný, zpodobuje zločin rasismu očima zločinců i obětí a odpůrců, Zde se tančí lambeth-walk (nedokončeno) měl zachytit především ekonomické zákulisí genocidy. Čtenářsky vděčný *Harfeník*, založený na konfrontaci dvou židovských osudů, nuzáka a fabrikanta, podává obraz Prahy raného kapitalismu v první třetině 19. století; originální a zkratkovitou montáž dokumentu, autorského komentáře a textu Písma představuje *Žalozpěv za 77297 obětí*.

BIBLIOGRAFIE

Ruská revoluční literatura (studie, 1924), Kulturní práce sovětského Ruska (přednáška, 1924), Češi stavějí v zemi pětiletek (Rpe 1937), Moskva-hranice (R 1937), Makanna, otec divů (R 1945), Barvy (Pp 1946), Vzpomínky na Julia Fučíka (1947), Život s hvězdou (R 1949), Mír (Pp 1949, 2. změn. vyd. 1957 s názvem Vězeň chillonský), Harfeník (R 1958), Žalozpěv na 77297 obětí (P 1958). — Posmrtně: Na střeše je Mendelssohn (R 1960).

LITERATURA

J. Fučík ve Statích o literatuře (1951); P. Eisner v dosl. ke kn. Makanna, otec divů (1945); J. Vladislav v dosl. k Míru (1949). B. Václavek v U-Bloku 1938 (v č. 1, O člověka a jeho štěstí; R. Grebeníčková v Plamenu 1963 (č. 11). *jo*

Richard Weiner

6. II. 1884 Písek
3. 1. 1937 Praha

Reálné gymnasium navštěvoval v Písku. Po maturitě (1902) studoval v Praze tech-

niku, r. 1906 získal titul inženýra chemie. V l. 1906—07 navštěvoval techniku v Curychu a Cáchách, v l. 1907—08 byl ve vojenské službě. R. 1908 byl zaměstnán v pardubickém lihovaru, v l. 1909 až 1911 v laboratoři v bavorském Freisingu a v továrně v Allachu u Mnichova. Od r. 1912 se věnoval literatuře a působil jako pařížský dopisovatel českých novin (Samostatnost, Lidové noviny). V zimě 1912 sloužil půl roku jako voják na srbských hranicích, r. 1914 byl znovu mobilizován a poslán na srbskou frontu. Po nervovém zhroucení byl z vojenské služby uvolněn (1915). R. 1917 působil jako redaktor ve Venkově, později krátce v Národních listech a od r. 1918 do své smrti v Lidových novinách (od r. 1919 znovu jako jejich pařížský dopisovatel). — První příspěvky otiskl v Píseckých listech, Rozvoji a v Šaldově Novině (1912). Přispíval do Samostatnosti, Večerů, Lidových novin, Venkova, Národních listů, Přítomnosti, Rozprav Aventina aj., užíval též šifry rd. Překládal z francouzštiny (J. Romains aj.).

Weiner je jedním z neisložitějších českých básníků a prozaiků. Počátky jeho tvorby jsou ve znamení důvěřivého optimismu, přímo programově hlásané neproblematičnosti života, a nikde nenaznačují zcela opačné zaměření jeho pozdější tvorby. Válka znamenala ve W. díle výrazný předěl. Zproblematizovala se sama existence člověka a W., zejména v prózách, analyzuje osamocení a rozpolcenost lidí vykolejených z normálního žití. W. nedůvěřuje v moc rozumu, v orientační schopnost vědomí, chce odhalit význam podvědomí, snu, iracionality, aby mohl poznat celistvost lidského bytí. Bezmocnost člověka formovat vlastní osud, beznadějnost pokusů o individuální aktivitu je u W. zaznamenána s velkou přesností a důkladností (*Škleb*). Poslední období W. tvorby je ohraničeno léty 1927—31. Podle W. koncepce má umění poznávat podstatu lidského údělu, kterou však nelze určit pouze rozumovou úvahou. Pokouší se zobrazit, jak se racionální skutečnost objasňuje teprve v oblasti iracionálna a nelogičnosti. Chce přinutit básnický výraz, aby vydal toto svědectví; jeho verše jsou zatíženy lexikálními a syntaktickými deformacemi, novotvary a jinotajnými obrazy, a to v takové míře, jakou česká poezie dosud nepoznala. Dřívější pocit paradoxnosti a relativity lidského bytí je v *Mezopotámii* vystřídán představou absolutna, jež není odděleno od reálného světa. V prozaickém díle *Hra doopravdy* směřuje W. k závěru, že člověk je odpovědný za svůj život a že existence člověka musí být bráněna. — W. tvorba publicistická, referáty a zprávy o kulturním a uměleckém dění i politická fejetonistika s ostatním dílem souvisejí jen volně.

BIBLIOGRAFIE

Pták (Bb 1913), Usměvavé odříkání (Bb 1914), Lítice (Pp 1916), Neteřný divák a jiné prózy (1917), Rozcestí (Bb 1918), Škleb (Pp 1919), Třásničky dějinných dnů (Ff 1919), Mnoho nocí (Bb 1928) Zátiší s kulichem herbářem a kostkami (Bb a Pp 1929), Lazebník (Pp 1929), Mezopotámie (B 1930), Hra doopravdy (P 1933).

LITERATURA

J. Chaloupecký: R. W. (1947), M. Rutte v kn. Nový svět (1919) a Doba a hlasy (1929); K. Sezima v Maskách a modelech (1930); F. Götz v Básnickém dnešku (1931); F. X. Šalda v ŠZáp 1933—34 (Cesta do hlubin noci II — o Hře doopravdy). O. Králík v LUK 1937. *jb*

Jan Weiss

10. 5. 1892 Jilemnice

Studoval na gymnasiích v Hradci Králové (1905—08) a ve Dvoře Králové (1908 až 1913). Válku prožil zprvu na italské, později na ruské frontě, kde byl r. 1916 u Tarnopole zajat. Přežil hrůzy zajateckého tábora Tockoje, na jaře 1919 byl přesunut na Sibiř do Berezovky; zážitky z ruských zajateckých táborů zrodily vlastně Weisse-spisovatele. Vrátil se jako legionář v únoru 1920, od září byl zaměstnán jako úředník ministerstva veřejných prací. Za okupace byl dán předčasně do výslužby, r. 1945 reaktivován, od října 1947 je v důchodu. Nyní pracuje literárně v Praze. R. 1957 jmenován zasloužilým umělcem. — W. píše románovou a povídkovou prózu. První tištěná povídka Ruce v Čs. samostatnosti 1924, další příspěvky hlavně v časopisech Cesta (tam nejstarší práce), Lumír, Sever a východ, Plán, Kytice, Literární noviny, Kultura,

Nový život, Host do domu, Plamen aj.; rovněž v kolektivních povídkových sbornících Praha očima básníků a umělců, Dvanáct poutí světem, Kamenný orchestr, Milostný kruh, Země krásná.

Weissovy prózy jsou převážně osnovány na prolnutí snu a skutečnosti; odtud jejich fantasknost, námětová exkluzívnost a výjimečnost prostředí, postav i zápletek, odtud i jejich osobité místo v české literatuře. Na vztahu snu a skutečnosti, jakož i na funkci snového prvku závisí pak rovněž vývojový rytmus, ideová závažnost a vnitřní napětí W. díla. Snová a obecněji fantazijní složka sice u W. často, hlavně fabulačně převažuje, neslouží však nikdy k úniku ze skutečnosti; kotví vždy v realitě (ve W. prvních prózách jde např. o sny, do nichž upadají vojáci v zajateckých táborech při tyfových horečkách) a míří zase nazpět k jejímu naléhavějšímu a poutavějšímu zobrazení. Sen někdy násobí rozpornost skutečnosti a tehdy slouží sociální kritice *(Dům o 1000 patrech, Mlčeti zlato)*, někdy přechází do pohádkovosti (spjaté s lidovou slovesností rodného Podkrkonoší) a W. jím pak vyslovuje svůj společenský ideál *(Spáč ve zvěrokruhu, Přišel z hor)*, někdy, vázán na technický pokrok, předjímá budoucí věk *(Země vnuků, Družice a hvězdoplavci)*; jindy je však zcela potlačen ve prospěch realistického obrazu dramaticky se měnícího světa *(Volání o pomoc, Příběhy staré a nové)*. Po počátečním období horečnatých bizarních povídek, jež vyvrcholilo románem *Dům o 1000 patrech*, symbolem „chaotické, šílené a nesmyslné stavby kapitalismu" (B. Václavek), ustálil se typ W. fantazijní prózy v hranicích prózy psychologické. Sem spadá i W. vypravěčsky nejčistší román *Spáč ve zvěrokruhu*, jehož podivuhodný hrdina (přizpůsobující svůj životní styl koloběhu ročních dob) nalézá ztělesnění svého snu o osvobozené práci-radosti v sovětské zemi. Od svých počátků, nejhojněji však dnes, píše W. také science-fictions, k jejímž zakladatelům (vedle K. Čapka →, J. M. Trosky, T. Hrubého a V. Rypla) u nás náleží; i v tomto žánru převažuje u W. psychologický zájem o pozemské, hlavně vnitřní problémy budoucích lidí nad čistým zájmem vědecko-fantastickým.

BIBLIOGRAFIE

Barák smrti (Pp 1927). Zrcadlo, které se opožďuje (Pp 1927). Fantóm smíchu (P 1927). Dům o 1000 patrech (R 1929). Bláznivý regiment (Pp 1930). Meteor stýce Žulijána (P 1930). Tři sny Kristiny Bojarové (knižní D. 1931). Škola zločinu (R 1931. 1943 přeprac. pod názvem Zázračné ruce). Mlčeti zlato (R 1933). Spáč ve zvěrokruhu (R 1937). Nosič nábytku (Pp 1941). Přišel z hor (R 1941). Povídky o lásce a nenávisti (1944). Volání o pomoc (R 1946). Příběhy staré i nové (Pp 1954). Lojzka (P 1956, pův. v Příbězích starých i nových). Země vnuků (R 1957). O bílém koni (Pp 1959). Družice a hvězdoplavci (Pp 1960). Hádání o budoucím (Pp 1963). – Dílo Jana Weisse v Čs. spisovateli od r. 1958.

LITERATURA

K. Sezima v kn. Masky a modely (1930); A. M. Píša v dosl. ke Spáči ve zvěrokruhu (1958); J. Hájek v kn. Osudy a cíle (1961) a v NŽ 1957. I. Opelík v HD 1957. M. Šimečka ve SlP 1958 (K tradícii čes. moderného románu); Z. Heřman v Plameni 1962 (č. 5). *jo*

Adolf Wenig

13. 8. 1874 Stankov u Heřmanova Týna
19. 3. 1940 Praha

Pocházel z chudé učitelské rodiny. Gymnasium studoval v Domažlicích (do roku 1888) a v Praze, kde vychodil i učitelský ústav (1913). Jako učitel působil v Praze. — Přispíval do Lumíru, Topičova sborníku, Zvonu, redigoval dětskou knihovnu Osení (1913—22). Užíval pseudonymů Pavel Stránský, Pavel Staněk, Jan Brázda.

Do literatury vstoupil Wenig knížkou veršů a drobných básnických próz *(Zahrada srdce)*, zachycujících teskné nálady. Poezii však opustil a věnoval se studiu a sbírání pohádek a pověstí. Jejich jadrný lidový vtip a sociální cítění uplatnil ve vlastní pohádkové a povídkové tvorbě *(Kocourkov, Noční motýli)* i při zpracování pověstí, tvořících jádro jeho literární činnosti *(Věnec pražských pověstí, Staré pověsti pražské)*; často se v nich však nedostal nad popisné vypravování o kulturně historických zajímavostech a podružných událostech. — Psal i libreta; překládal z M. Broda.

BIBLIOGRAFIE

Pohádky (1901), Kocourkov (pověsti, 1903), Bohatýrské zvěsti (1905), Zahrada srdce (Bb

a Pp 1905), Pověsti o hradech (1907), Čertoviny (pohádky, 1907), Věnec pražských pověstí (1908), Pohádky (1908), Zvířátka a loupežníci (pohádky, 1909), Kytka pověstí (1911), Všehochuť. Knížka veselých obrázků (1912), Za domovem (Pp 1912, s B. Baušem a K. Rožkem), O černé hodince (Pp 1912, 2. vyd. 1925 s názvem Večerní motýli), Mandragora. Vězení na Hrubé Skále. Navarov (pověsti, 1915), K Betlému (legenda, 1915), Klárinka (P 1918), Zlámaná Lhota (P 1923), Světem pohádek (1925, 4 sv.), Písničky z domova (1927), Žito čaroděj a jiné povídky o šibalství a kouzlech (1928), Mateřídouška (Pp 1931), Staré pověsti pražské (1930, rozšíř. 1931), Čeští bohatýři (pověsti, 1931), České pověsti (1932, 1933, 2 sv.), Cesta pana Haranta (P 1932), Moravskoslezské pověsti (1933), Čarovný kořen a jiné příběhy kratochvilné (1933), Jabloňová větvička (P 1934), Vězeň z Černé věže (P 1934), Pestrá kytička pohádek (1935), Náš hrad (vypravování o Hradčanech, 1938), V Českém ráji (pověsti, 1941) aj. — Z libret: Čert a Káča (pro A. Dvořáka, 1915). *dh*

Jan Werich

6. 2. 1905 Praha

Studoval na reálném gymnasiu v Praze v Křemencové ulici (maturita 1924) a pak na právnické fakultě Karlovy university. Od r. 1927 se trvale věnuje dramatické a herecké tvorbě, do r. 1948 téměř bez výjimky společně s Jiřím Voskovcem →; s ním hrál v Osvobozeném divadle a psal pro toto divadlo hry (od sezóny 1929—30 jediný repertoár divadla) a s ním také divadlo od r. 1929 řídil. Autorská a herecká dvojice Voskovec a Werich (V+W) se ve třicátých letech pokusila s úspěchem i o filmovou veselohru (Peníze nebo život, Pudr a benzín, Hej rup, Svět patří nám; W. samostatně: U nás v Kocourkově). V l. 1939—45 žili V+W spolu s J. Ježkem v exilu v USA, kde pokračovali v divadelní práci (hráli česky pro krajany a anglicky pro ostatní publikum); napsali zde přes půl tisíce aktuálních politických písní a připravili velký počet rozhlasových relací (knižně jen *Balada o Moravcovi* a *Nápisy na hrobech*). Po návratu do vlasti (J. Werich 1945, J. Voskovec 1946) znovu uvedli v Divadle V+W mj. svou poslední hru, napsanou před Mnichovem *(Pěst na oko)*, obnovení původní činnosti Osvobozeného divadla nepovažovali však ani za možné, ani za účelné. Od r. 1945 se W. účastní kulturního a uměleckého života mnohostrannou činností, především vynikajícími hereckými výkony ve filmu (Pekařův císař a Císařův pekař, Až přijde kocour aj.), na jevišti (Byl Filip Filípek, nebo nebyl?, Husaři, obnovené hry V+W), v televizi (Medvěd, Kočár nejsvětější svátosti, Slzy, které svět nevidí, Uspořená libra aj.) a rozhlasu, dále inscenacemi, edicemi a adaptacemi her V+W, činností organizační (ředitel Divadla satiry a Divadla ABC) a literární. — W. před válkou i po ní hodně cestoval. Pro tvorbu V+W měl značný význam jeho zájezd na moskevský divadelní festival (1936); z poválečné cesty do Itálie vznikla kniha *Italské prázdniny*. — Svou koncepci dramatické a herecké tvorby, divadla a humoru W. vykládal a hájil spolu s Voskovcem v časopisech Osvobozeného divadla (Vest Pocket Revue, Lokální patriot) i jinde (Literární svět, ReD), též v mnoha interviewech; v této i jiné publicistické činnosti W. pokračuje i v posledních letech (Literární noviny, Divadelní noviny, Kultura, Divadlo aj.). — R. 1963 byl jmenován národním umělcem.

Už v první tvůrčí etapě (1927—31), kdy se ještě teoreticky distancovali od divadla politicky angažovaného, bojovali V+W svým divadelním dílem proti vlastenčení, sentimentalitě, snobství, hlouposti a lži v umění i proti duchu bulvárních večerníků; jejich hry podněcovaly mladé publikum k samostatnému myšlení, provokovaly jeho fantazii a vtip. Proti situační komice tradiční i soudobé měšťácké veselohry zakládali své scény, proscéniové dialogy a písně na intelektuální komice jazykové, obzvláště způsobilé odhalovat ošidnost liberalistických i fašistických hesel, polopravd a konvencí netoliko jazykových. Jazykovou hravostí, na níž zbudovali svou poetiku, stejně jako základními články svého uměleckého a životního přesvědčení, jak je manifestovala už prvotina *Vest Pocket Revue*, byla raná tvorba V+W, tento „pozdní květ dadaismu" (Fučík), blízka současné moderní poezii poetistické (Nezval, Seifert). Z Osvobozeného divadla, založeného r. 1925 jako experimentální scéna divadelní sekce Devětsilu a uvádějícího (ve Frejkově a pak Honzlově režii) avantgardní hry obvykle

v několika málo reprízách, stala se teprve zásluhou V+W scéna vyhledávaná širokými vrstvami mládeže a mladé inteligence a schopná účinně působit na vývoj jejich světového názoru. — Ve druhém období (1932—38), zahájeném hrou *Caesar*, V+W přesunují (nyní již za trvalé režijní spolupráce J. Honzla →) pod tlakem tíživé hospodářské a politické situace těžiště své kritiky smíchem od umění ke společnosti, které nastavují nemilosrdně zrcadlo, odkrývajíce absurdnost moderního „světa za mřížemi", světa nezaměstnaných, diktátorů, podvodníků, imperialistických armád a válek. V tomto vrcholném období reagovalo Osvobozené divadlo na všechny významné domácí i mezinárodní politické události (korupční aféry, italské tažení do Habeše, nebezpečí páté kolony, program jednotné fronty aj.) a znamenalo značnou mobilizující sílu v zápase s nastupujícím fašismem. Domácí reakce rozpoutala po hře *Kat a blázen* proti V+W štvavou kampaň, která vedla k dočasnému zavření divadla (v sezóně 1935—36 hráli v náhradním sále jako Spoutané divadlo) a proti níž vystoupila na obranu Osvobozeného divadla celá pokroková kulturní fronta. Na vývoj od laboratorního Osvobozeného divadla (jehož součástí se V+W stali při čtvrté repríze Vest Pocket Revue) k divadlu lidovému, od poetismu k politické satiře spolupůsobila soustavnou pozorností marxistická divadelní kritika (zejména J. Fučík). Nejpatrnější je tento vývoj na dvojici postav, na jejíž hře, improvizacích a písních byl kus obvykle postaven a kterou vždy představovali autoři V+W: někdejší „neutrálové", kteří na počátku zápasili s „nepochopitelnou skutečností", proměňovali se postupně v činorodé, výrazně politicky angažované představitele lidových vrstev, až konečně v *Pěsti na oko* se stali přímo reprezentanty kolektivní tvořivé lidové síly, vynalézavosti a vtipu. — Svou dvanáctiletou prací v Osvobozeném divadle vytvořili V+W nový typ hry, působivý revuální útvar, jehož integrální součástí jsou vedle dramatických scén i zdánlivě „volné", aktualizující dialogy na proscéniu, baletní obrazy a lyrické i politické písně. Tyto písně, původně texty na známé džezové a jiné melodie a pak společné dílo se skladatelem J. Ježkem (tvůrčí spolupráce s ním od *Premiéry Skafandr*, 1929), staly se nejrozšířenější moderní poezií své doby. Ve vývoji české písňové tvorby otevírají nové období svou uměleckou úrovní, svěží obrazností, moderní skladbou a nekonvenčními básnickými prostředky. Stejně obrodně působili V+W svou tvorbou i v oblasti humoru; založili novou tradici humoru spočívajícího na bystrém intelektu, pohotovém lidovém vtipu a překvapivé jazykové i situační komice. Na V+W navazují dnes mnohá divadla malých forem, zejména Semafor; písňová tvorba J. Suchého → a J. Šlitra je přímým tvořivým pokračováním písňové tvorby V+W a J. Ježka. — Svůj vklad, kterým před Mnichovem přispíval do společného díla V+W, rozvíjí W. v posledních letech především v oblasti tvorby herecké a spisovatelsky jako vypravěč, „baječ", který, aniž opouští svůj klid a moudrou vyrovnanost, útočí svými příběhy proti lidské hlouposti, jež je „největším nepřítelem člověka". W. prózy, zvláště pohádky, protkané nenásilnými aktualizujícími narážkami, jsou nejen chválou lidového vtipu a spravedlivého, nesobeckého svobodného života, ale i pobídkou k němu; v tom jsou pokračováním nejlepší tradice díla V+W.

BIBLIOGRAFIE (V+W)

Vest Pocket Revue (D 1927, i prem.), Smoking Revue (D 1928, i prem.), Gorila ex machina čili Leon Clifton neboli Tajemství Cliftonova kladívka (D 1929, prem. 1928; obnoveno s názvem Leon Clifton čili Perná noc s gorilou 1930), Premiéra Skafandr (D 1929, i prem.), Líčení se odročuje (D 1929, i prem.), Sever proti Jihu (D 1930, i prem.), Golem (D 1931, i prem.), Caesar (D 1932, i prem.), Robin Zbojník (D 1932, i prem.), Svět za mřížemi (D 1933, i prem., s A. Hoffmeistrem), Osel a stín (D 1933, i prem.), Slaměný klobouk (D 1934, i prem., podle Labiche a Martina, obnoveno s názvem Helenka je ráda 1957), Kat a blázen (D 1934, i prem.), Balada z hadrů (D 1935, prem. 1935), Nebe na zemi (D 1936, i prem., na motiv Beaumonta a Fletchera), Rub a líc (D 1937, prem. 1936), Těžká Barbora (D 1937, i prem.), Pěst na oko aneb Caesarovo finále (D 1938, i prem.), Balada o Moravcovi — Nápisy na hrobech (rozhlasové hry, 1946, vysíláno 1942), Ostrov Dynamit (D 1956, prem. 1930, úprava pro mládež Děti kapitána Bublase, pro loutkové divadlo Robur Dobyvatel), ... si pořádně zařádit (D 1957, prem. 1928, podle J. Nestroye). — Provedené hry: Kostky jsou vrženy (1929), Fata morgána (1929), Don Juan & comp. (1931), Vždy s úsmě-

vem (1934), Panoptikum (1935), Panoráma 1927 až 1937 (1937), Divotvorný hrnec (1948, podle Harburga a Saidyho). – Hry Osvobozeného divadla v Čs. spisovateli v l. 1954–57 (4 sv.).

BIBLIOGRAFIE (J. WERICH)

Fimfárum (pohádky, 1960, rozšíř. 1963), Italské prázdniny (P 1960). – Provedené hry: Teta z Bruselu (1961, adaptace J. Nestroye).

LITERATURA

Deset let Osvobozeného divadla (1937); V. Holzknecht: Jaroslav Ježek a Osvobozené divadlo (1957). J. Honzl v kn. K novému významu umění (1956), v Divadelních a lit. podobiznách (1959, Inspirované herectví); J. Fučík v Divadelních kritikách (1956); K. Konrad v kn. Ztvárněte skutečnost (1963); J. Träger v doslovech ke Hrám Osvobozeného divadla (4 sv. 1954–57) a v čas. Dějiny a současnost 1961; M. Obst – A. Scherl v kn. K dějinám čes. divadelní avantgardy (1962). M. Blahynka v NŽ 1958. *mb*

Vilém Werner

8. 12. 1892 Vídeň, Rakousko

Mládí strávil ve Vídni, v Praze studoval na reálce (1903–08), po kvintě odešel z existenčních důvodů do praktického života. Byl praktikantem v Ottově a Urbánkově nakladatelství, za války pracoval v obilním úřadě (1916–17), po převratu byl na Slovensku vedoucím župního obilního úřadu 1918–23) a ředitelem firmy Novina (vlastnila novinové kiosky na nádražích a ulicích). V l. 1928–32 byl tajemníkem Městských divadel pražských, v l. 1933–41 dramaturgem Čs. rozhlasu. W. ideologický konzervativismus je patrný zejména v jeho odporu k demokratickým tradicím meziválečné literatury. Už jako důchodce byl v l. 1955–57 hospodářským ředitelem Divadla Jiřího Wolkra v Praze. Spolupracoval také s filmem.

Werner je autorem řady divadelních her, jež byly zvláště ve třicátých letech oblíbeny na našich i zahraničních scénách pro aktuální náměty, pro umění charakterizační a schopnost účinně vyhrotit dramatickou zápletku. W. se v nich zabýval současnými problémy sociálními a otázkami rodinného života. Zůstával vcelku vždy na stanovisku pozorovatele, zachycujícího některé důsledky hospodářských změn a politických poměrů od konce dvacátých let, zejména rozklad tradičních mravních norem měšťanstva, např. jeho pojmu čestnosti. Ani ve svém nejlepším dramatu *Lidé na kře* nešel hloub než k tomuto doznání krize měšťanských ideálů a k povzdechu nad životními kompromisy v měšťácké společnosti nezbytnými. W. sklon k efektivnímu aranžování dramatického konfliktu se projevil zvláště ve hrách psaných za okupace.

BIBLIOGRAFIE

Choulostivá historie (D 1925, i prem.), Pod stromem zapovězeným (D bez vročení, prem. 1926), Zkáza (D 1927), Lázně Zázračná Voda (D 1928), Srdce na uzdě (D 1928, prem. 1929), Rekovný Honza (D pro mládež, 1929), Kuli (D 1929), Todo je outsider (D 1930, prem. 1929), Láska je problém ožehavý (D 1930, i prem.), Právo na hřích (D 1931, i prem., zfilm.), Komediant Hermelín (D 1932, i prem.), Labyrint manželství (D 1934), Zuzana hraje vabank (D 1934, prem. 1933), Medvědí tanec (D 1934, i prem.), Lidé na kře (D 1936, i prem., zfilm.), Noví lidé (D 1939, prem. 1938), Štěstí je umění (D 1940, prem. 1939), Červený mlýn (D 1940, i prem.), Půlnoční slunce (D 1941, i prem.), Sedí rybář u vody (Pp 1942), Život je samý zázrak (D 1944), Chodí houbař po lese (Pp 1947).

LITERATURA

J. Fučík v kn. Milujeme svůj národ (1951, o Nových lidech). F. Götz ve sborníku Čes. umění dramatické I, Činohra (1941).

Ivan Wernisch

18. 6. 1942 Praha

Vystudoval výtvarnou větev Vyšší průmyslové školy keramické v Karlových Varech (1959). Publikovat začal r. 1958 v Kultuře, příspěvky v Plameni, Hostu do domu aj.

Po prvotině, která upoutala dětsky čistým, dychtivým a citově určitým pohledem na nejprostší věci a události, rozvíjí Wernisch systematicky téma „milovaného malovaného světa" a obohacuje své výrazové prostředky, k nimž po zdůvěrňujících personifikacích přistupují s motivy lidového a naivního umění i tvůrčí adaptace tvárných postupů a někdy i citátů lidové poezie.

BIBLIOGRAFIE

Kam letí nebe (Bb 1961), Těšení (Bb 1963). *mb*

Zikmund Winter

27. 12. 1846 Praha
12. 6. 1912 Reichenhall, Rakousko

Narodil se v rodině zvoníka na Starém Městě v Praze. Vystudoval akademické gymnasium v Praze (1868), rok strávil v klášteře a v l. 1869—72 studoval na pražské filosofické fakultě historii (doktorát 1879); už v době studií vypomáhal městskému archiváři prof. Emlerovi. Od r. 1873 působil jako středoškolský profesor dějepisu nejprve v Pardubicích (do r. 1874), pak v Rakovníku (tam započal samostatný archivní průzkum), v l. 1884 až 1907 na akademickém gymnasiu v Praze. — Přispíval do Světozoru (prvotina Golgata 1880), Zlaté Prahy, Lumíru, Zvonu, Hlasu národa, Osvěty, Časopisu Českého muzea aj.

Wintrovo dílo tvoří jednak archivní studie dějepisné, téměř výhradně o 16. a začátku 17. stol., o době úpadku české reformace a bělohorské krize, jimiž Winter kladl vlastně základy české kulturní historie, jednak historická próza, čerpaná ze stejného období. Obě linie na samém začátku téměř splývají (Winter neměl nejprve ani úmysl psát o individualizovaných lidských osudech), celkem brzy se osamostatňují, avšak stále se těsně proplétají. Odborné práce jsou pečlivými a objevnými, mozaikovitě sestavenými soubory materiálů, zpracovávaných pozitivistickou metodou, jímž však do jisté míry chybí analýza smyslu a směru historického vývoje zkoumaného období. První povídkové práce jsou velmi zatíženy archivním materiálem, od jehož přemíry se W. poměrně rychle osvobozuje; už povídka *Nezbedný bakalář* (časopisecky 1883) je výrazným uměleckým úspěchem. Archivní materiál ze 16. a začátku 17. století však přitom zůstává W. až do konce výchozím a jediným pramenem a už tato volba naznačuje základní rysy W. životního pocitu, tj. pocitu krize, přechodného období. Vrcholem W. tvorby je několik povídek *(Krátký jeho svět, Vojačka, Rozina sebranec, Panečnice)*, napsaných až v posledním desetiletí života a ne bez vlivu literárních proudů 90. let, sugestivně dějově prokomponovaných a zasazených do pečlivě vykresleného rámce českých renesančních měst a zvláště života jejich řemeslnických vrstev. Jsou to v podstatě psychologické studie tragických individuí, rozvrácených vášněmi a marně zápasících o vymanění z osudového sevření povahou a společenskou determinací. W. líčí jejich zápas s lidskou sympatií, ale i s vědomím jeho beznaděje. Tyto prózy přímo hýří barvitým, pečlivě historicky odstíněným a archaizovaným jazykem. Současně s těmito vrcholnými pracemi vznikaly i jiné, na nichž se v jiné formě projevuje i základní problém jeho prací historických, tj. otázka pojetí historického vývoje, který je do jisté míry nahrazován mozaikovitým řazením událostí. Tento rozpor je charakteristický i pro největší jeho dílo, román *Mistr Kampanus*, monografický životní příběh českého vědce ze začátku 17. stol., rozpadající se zřetelně na několik částí, z nichž první naznačuje hlubší pojetí tragiky historické osobnosti vržené do krizové doby před Bílou horou, závěr díla pak jeví sklon k historickému popisu společenských událostí, i když velmi dramatických a barvitě vylíčených (Bitva na Bílé hoře, Drancování Prahy, Poprava na Staroměstském náměstí). Monografický román ve zkratce zachycující celý životní běh hlavního hrdiny, v němž např. dosáhl úspěchů Jirásek a Nováková, nebyl svou uměleckou podstatou zřejmě zcela vlastní W. uměleckému talentu. Přesto však Winter svým pojetím historické literatury a způsobem využití archivního materiálu posunul českou historickou prózu nad starší popisné kronikářství, provázené často naivně iluzivní výchovnou nacionální tendencí; vytvořil z ní prostředek, kterým vyjadřuje životní pocit, rozpornosti vášní a smyslů, složitosti niterného života lidské individuality.

BIBLIOGRAFIE

V měšťanské světnici starodávné (studie, 1882), Starobylé obrázky z Rakovnicka (Pp 1886—88, řada I a II), Malé historie ze života staročeského (Pp 1888), Člověk zmařený (P 1888), Zač bylo živobytí za starodávna (studie, 1889), Historické arabesky (1890), Kulturní obraz českých měst (1890—92, 2 sv.), Dva obrázky rakovnické (Pp 1891), Kuchyně a stůl našich předků (P 1892), Ze starodávného života (Pp 1892), Dějiny kroje v zemích českých (studie, 1892, s Č. Zíbrtem), Pražské obrázky (Pp 1893), Přepych uměleckého průmyslu v měšťanských domech (1893), Ze staré Prahy (Pp 1894), Dě-

jiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po dobu bělohorské bitvy (1891—94, 4 sv., s Č. Zíbrtem), Život církevní v Čechách I—II (1895—96), Staropražské novely z XVI. a XVII. věku (1896), Děje vysokých škol pražských v l. 1409—1622 (1897), O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje (1899), Miniatury (Pp 1899), Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. stol. (1901), Doktoři a lékaři v XVI. věku v Čechách (1901), Pražské ghetto (1902, s I. Herrmannem a J. Teigem), Z české minulosti (Pp pro mládež, 1902), Staré listy (Pp 1902), Povídky a obrázky historické (1904), Rozina sebranec (P 1905, zfilm.), Dějiny řemesel a obchodu v Čechách ve XIV. a XV. století (1906), Bouře a přeháňka (Pp 1907), Dva dni na staroměstském domě radním (P 1908), Mistr Kampanus (R 1909), Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1909), Krátký jeho svět (P 1911). — Posmrtně: Český průmysl a obchod v XVI. věku (1913, vydal J. V. Šimák), Šat, strava a lékař v 15. a 16. věku (1913), Zlatá doba měst českých (1913), Nezbedný bakalář (P 1915, zfilm.), Z kulturních dějin XVI. věku (1917), Den pomsty a potupy (P 1920). — Korespondenci s A. Jiráskem vyd. K. Švehla ve Sborníku Národního muzea, řada C (1960). — Z. Wintra Sebrané spisy z beletrie a kulturních studií u J. Otty v l. 1911—25 (21 sv.), výbor ze Spisů 1910—30 (13 sv.) a Dílo u Kvasničky a Hampla v l. 1937—50 (8 sv.).

LITERATURA

Z. W. a Rakovník (1937). F. X. Šalda v KP 7 (1953, o kn. Bouře a přeháňka) a v KP 9 (1954); A. Grund v dosl. k Mistru Kampanovi (1950); J. Čermák v předml. k Rozině sebranci (1953); M. Pišút v dosl. k slov. překladu Magister Kampanus (1959). J. V. Šimák v Čas. Spol. přátel starožitností (1912).

Jan z Wojkowicz

(vl. jm. Jan Nebeský)

18. 5. 1880 Nymburk

6. 12. 1944 Satalice u Prahy

Pocházel ze zámožné měšťanské rodiny. Po gymnasiu v Nymburce začal studovat na Karlově universitě v Praze filosofii a dějiny literatur, studia však pro chorobu nedokončil. Od r. 1907 byl trvale upoután na lůžko. Jako básník a prozaik vyšel z okruhu Moderní revue; přispíval zejména do Lumíru. — Psal drobné psychologické, dekadentně laděné prózy a poezii, často závislou na rozmanitých vzorech. Stále se vracel do oblasti duše zraňované neukojenou láskou (autobiografický román *Gerda* s dějem umístěným do Dánska aj.). Pozdější hymnické cykly, přeplněné metafyzickými úvahami *(Tma a světla)*, jsou výrazem planého hledání životní pravdy a příklonu k okultismu.

BIBLIOGRAFIE

Mizení (Pp 1898, anonymně), Mysteria amorosa (Pp 1899), O problému individualizace (filosof. pojednání, 1900), Poezie (Bb 1900), Gerda (R 1901, přeprac. 1944), Meditace (Bb 1906), Sny a touhy (Bb 1914), Bolesti života (Bb 1915), Tmy a světla (Bb 1918), Básník a věčnost (Bb 1925), Noční milenec (B 1931), Království snu (Bb 1932).

LITERATURA

B. Novák: J. z W., člověk a básník (1930). J. Karásek ze Lvovic v kn. Impresionisté a ironikové (1926); J. Götz v kn. Jasnící se horizont (1926); K. Sezima v kn. Krystaly a průsvity (1928, o Gerdě). *dh*

Jiří Wolker

29. 3. 1900 Prostějov

3. 1. 1924 Prostějov

Syn bankovního úředníka v Prostějově, kde v l. 1911—19 vystudoval gymnasium. Od r. 1919 studoval v Praze práva a první rok také navštěvoval na filosofické fakultě přednášky hlavně Šaldovy →, později i Z. Nejedlého →. R. 1910 byl s otcem na měsíc u moře v lázních Grado, o prázdninách 1916 a 1917 se zúčastnil skautského tábora. R. 1921 se stal členem prostějovské odbočky KSČ. V l. 1921—22 byl členem moravské Literární skupiny a v l. 1922—23 Uměleckého svazu Devětsil. R. 1922 byl s K. Bieblem → (jenž spolu s A. M. Píšou →, V. Nezvalem → a zpočátku také se Z. Kalistou patřil k jeho nejbližším literárním přátelům) měsíc v Bašce u Jaderského moře V dubnu 1923 u něho byla zjištěna tuberkulóza, 15. června odjel do sanatoria v Tatranské Poliance, odkud byl převezen zpět do Prostějova tři dny před smrtí. — První básně otiskl r. 1918 ve Sborníku českého studentstva na Moravě a ve Slezsku, který spoluzakládal a v němž několik měsíců vedl beletristickou část. Psal hlavně do Cesty, Neumannova Kmene, Hosta (který také spoluzaložil) a literární kritiky a studie r. 1922 do Nejedlého → Varu.

Už v dětství a v prvních jinošských letech se projevilo Wolkrovo mnohostranné umě-

Alena Vrbová Eva Vrchlická Jaroslav Vrchlický

Oldřich Vyhlídal Ivan Vyskočil Jiří Weil

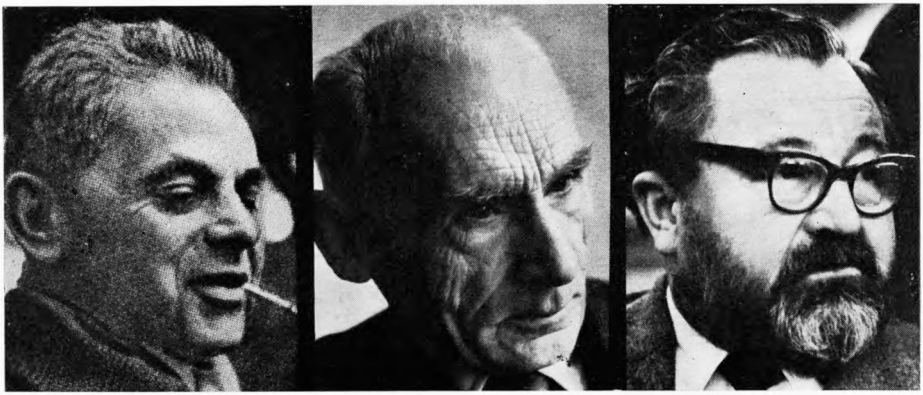

Richard Weiner Jan Weiss Jan Werich

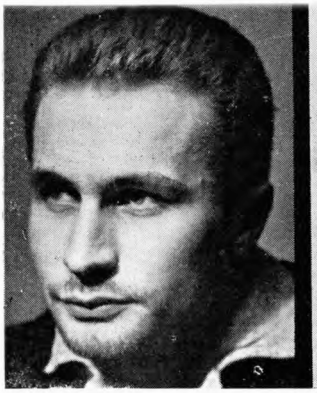

Ivan Wernisch

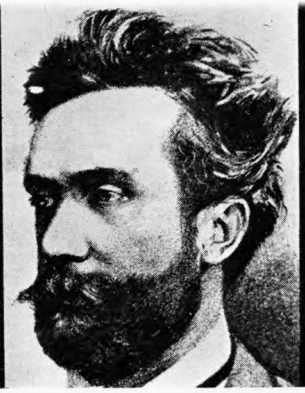

Zikmund Winter

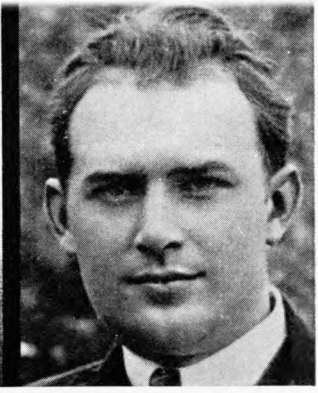

Jiří Wolker

Jaroslav Zaorálek

Antonín Zápotocký

Vilém Závada

Julius Zeyer

Miroslav Zikmund

Jaroslav Zrotal

lecké nadání, zpočátku spíše výtvarné a hudební, ale potom převážně literární, přičemž mu byli prvními rádci jeho středoškolští učitelé A. Dokoupil a J. Kamenář. Nejrozsáhlejší a nejvyzrálejší část W. raných literárních pokusů tvoří verše (spolu s dalším svým učitelem V. Měrkou také překládal slovinskou poezii), soustředěné k vlastním duševním proměnám a silně ovlivněné dekadentními básníky (hlavně Przybyszewským). Teprve po svém příchodu do Prahy píše radostné, šrámkovsky laděné verše, v nichž literární póza ustupuje prostým životním zážitkům. — W. básnická prvotina *Host do domu* byla charakteristickým projevem prvního vývojového období mladé poválečné poezie, vyznávající se s dětským primitivismem a pokorou ze své lásky k životu a k lidem. Námětově navazuje na úsilí předválečné generace, která vnášela do poezie elementární jevy každodenní skutečnosti. W. vymaňuje prosté předměty z jejich všednosti tím, že je činí prostředníky lásky sjednocující navzájem lidi. Představa harmonického světa splývá W. s jeho dětstvím a mládím, z něhož byl vytržen. Při proměně světa vychází W. z obrazného pojmenování, které potom široce rozvádí. Kompozice básně tedy spočívá v neustálé konfrontaci roviny významu přímého s rovinou obraznou. Již v období Hosta do domu začal W. vývoj k hlubšímu pochopení soudobé skutečnosti, vrcholící v této sbírce básní *Svatý Kopeček*, která svou metodou volných přechodů od motivu k motivu (přejatou z Apollinairova Pásma) a překračováním hranic ústřední myšlenky vytváří nejkonkrétnější a nejmnohostrannější obraz skutečnosti ve W. poezii vůbec. — W. myšlenkový vývoj k poznání nutnosti revoluční přestavby společnosti se dokončil na přechodu mezi jeho prvotinou a druhou básnickou sbírkou. V *Těžké hodině* se jeho dosavadní láska k lidem vyhranila v revoluční kolektivismus. Na přelomu odumírající epochy individualistické a rodícího se řádu kolektivistického vyjadřuje W. přerod člověka ke kázni a společenské odpovědnosti v tomto novém kolektivním duchu. Iluzívní představa harmonické společnosti se tu stává reálnou představou budoucí společnosti komunistické. Proletariát, který o tuto společnost bojuje, není zde proto předmětem pouhého sociálního zájmu, nýbrž hrdinou, jehož určující rys nevidí W. v utrpení, ale v jeho dělnosti. Především se však nynější W. sjednocující pohled prosazuje v hledání vzájemné souvislosti lidských životů zdánlivě na sobě zcela nezávislých, ať už ji nalézá v tom, jak je štěstí jedněch vykupováno utrpením druhých, ať v sepětí, kterým člověk vstupuje v jednotu s ostatními lidmi svou prací a kterým přerůstá i svou smrt. Vztah k této dělné jednotě lidí je vnitřním smyslem i veškeré skutečnosti lidi obklopující (báseň *Moře*). Také zde je W. pohled, spojující člověka s ostatními lidmi a lidi s ostatní přírodou, založen na metaforických proměnách. Složitější myšlenka však trhá souvislý řetěz obrazných pojmenování a zároveň ve snaze o co největší jasnost výpovědi se metaforičnost ukázňuje, tj. zůstávají jen ty metafory a přirovnání, které souvisejí s obrazným uchopením ústřední myšlenky básně. Přitom se rozvíjení myšlenky více opírá o pohyb zobrazované reality, o děj. Sílící epičnost se výrazně prosadila v sociálních baladách, nejcharakterističtějším útvaru W. poezie a proletářské literatury dvacátých let vůbec. W. se v sociálních námětech těchto balad soustřeďuje k mravní problematice svých proletářských hrdinů. Opřel se o tradici balad Erbenových →, jejichž tematiku proměnil tak, že nad člověkem nestojí neměnný mravní řád a osudovost, kterým člověk tragicky podléhá, ale nespravedlnost společenského řádu, s nímž člověk zápasí. Myšlenkově i tvárně se k Těžké hodině přimykají básně, které psal W. v době své smrtelné choroby. V nich buďto trpí tím, že ho nemoc vyřazuje z kruhu lidské vzájemnosti, anebo se snaží osobní bolest překonat prostřednictvím nadosobní problematiky opět baladicky ztvárněné (básně z pozůstalosti). — Od počátku období Těžké hodiny, zároveň s programovým přimknutím k básnické epice, obrací W. svůj zájem stále víc také k próze a dramatu. Z prozaických prací trvalou hodnotu mají pohádky, nejosobitější pokus o modernizaci pohádky před K. Čapkem →, do nichž W. vnesl všední život a problematiku současnosti a z celého pohádkového aparátu ponechal jen zázračnost, která je zde založena na jeho

typickém postupu metaforických proměn. Pohádky vycházejí sice z námětů sociálních, tematicky jsou však opět soustředěny k otázkám mravním, stejně jako jednoaktové pokusy dramatické *(Tři hry)*. Dramaticky nejvyzrálejší, ale psychologicky nevěrohodná a vykonstruovaná je poslední z nich *(Nejvyšší oběť)*, z prostředí ilegálního revolučního boje. Nedosahuje proto přesvědčivosti předchozího *Hrobu*, patetické, expresionisticky vzrušené oslavy statečného činu, jímž se jednotlivec obětuje pro blaho celku. — Souběžně s vlastní tvorbou probojovával W. v literárních studiích a polemikách zásady umění spjatého s revolučním bojem proletariátu. Ať už to bylo v programové stati Proletářské umění, napsané společně s K. Teigem →, či v polemikách s měšťáckými kritiky, především s A. Novákem →, s mlhavým humanismem brněnské Literární skupiny a nakonec také s jednostrannou orientací na „sváteční" jevy života jeho přátel z Devětsilu. Hlavní rysy proletářského umění, kolektivismus, nezastíraná tendenčnost a optimismus, vyrůstaly mu z rysů a potřeb konkrétní skutečnosti, kterou toto umění odráželo. Také v kritikách sledoval W. literární tvorbu svých vrstevníků především z hlediska, nakolik odráží širší problematiku životní a nakolik život spoluvytváří. V tom vycházel z jednoho ze základních rysů kritické praxe Šaldovy → a stal se průkopníkem té linie marxistické kritiky, kterou potom dále rozvinul J. Fučík →

BIBLIOGRAFIE

Host do domu (Bb 1921), Těžká hodina (Bb 1922), Tři hry (D 1922, prem. Nejvyšší oběti 1922). — Spisy: u Petra r. 1924 (2 sv., s předmluvou F. X. Šaldy) a r. 1941 (3 sv.), v SNKLU v l. 1953—54 (4 sv., s doslovy A. M. Píši, Z. Trochové a J. Štěpánkové). — Výbory: Čtení z Jiřího Wolkra (1925, uspoř. a předml. A. Dokoupil), Wolker pracujícím (1946, usp. S. K. Neumann). — Korespondence: Listy příteli (A. M. Píšovi, 1950), Korespondence s rodiči (1952), Listy dvou básníků (1953, s K. Bieblem).

LITERATURA

V. Nezval: W. (1925) a ve Varu 1948 a 1950 až 1951; Z. Kalista: Kamarád W. (1933, s korespondencí); L. Kratochvíl: W. a Nezval (1936); Z. Wolkerová: J. W. ve vzpomínkách své matky (1937, 2. vyd. 1951); A. M. Píša — J. Mukařovský — B. Tomčík — V. Závada: J. W. — příklad naší poezie (1954); F. X. Šalda v KP 12 (1959), ve Studiích z čes. lit. (1961, O nejmladší poezii čes.), v ŠZáp 1928 až 1929 a 1933—34 (Dva básnické osudy české); Z. Nejedlý ve Varu 1924—25, 1948, 1949 a 1950 až 1951; J. Hora v kn. Poezie a život (1959); A. M. Píša ve studii Poezie své doby (2. vyd. 1946) a v ČLit 1954 (o W. cestě k dramatu); B. Václavek v kn. Od umění k tvorbě (1928), Tvorba a společnost (1961) a v Lit. studiích a podobiznách (1962); J. Fučík ve Statích o literatuře (1951); E. Urx v kn. V prvních řadách (1962); K. Hausenblas ve sborníku Studie a práce lingvistické I (1954); J. Hrabák ve Studiích o čes. verši (1959). M. Dvořák v LUK 1934 (o W. baladě); F. Vodička v SaS 1952 (Úkoly literární historie při studiu otázek uměleckého mistrovství); S. Strohs ve Filos. časopisu 1954; P. Blažíček v ČLit 1957 a 1963; M. Rúfus ve SlP 1958 (o jeho ohlasu na Slovensku).

pv

Z

Alois Zábranský

(vl. jm. František Červínek)

8. 2. 1858 Náklo-Jáchymov u Litovle
9. 9. 1921 Uherské Hradiště

Syn cestáře, studoval gymnasium v Olomouci (1871—79) a potom práva v Praze. Od r. 1884 byl zaměstnán u soudu v Olomouci, potom byl soudcem v Jemnici a v Uherském Hradišti. Po téměř třicetileté službě byl dán do penze, kterou trávil v Uherském Hradišti. — Přispíval od roku 1897 do časopisu Švanda dudák, později též do Lidových novin, Večerů Lidových novin aj. Užíval různých pseudonymů: Florián Čaboun, Baltazar Pelyněk aj.
Zábranský pronikl jako humorista a satirik, čerpající ze svých zkušeností se soudní byrokracií a ze života na Hané. Liboval si v kmenové starobylosti hanácké, pronikání nových hospodářských tendencí hodnotil jako rozvrat. Jeho nejzdařilejší prací je „hanácká trilogie" *Břehule*, v níž se (zvláště v poetickém prvním dílu, umístěném do 17. stol.) prolíná život lidí se životem pohádkových bytostí zosobňujících neporušenou hanáckou přírodu. Z. čerpá ze vzpomínek na dětství, zesměšňuje spory o rozdělované obecní pozemky a stíhá jízlivým pošklebkem agrární hnutí a jím propagované hospodářské akce.

BIBLIOGRAFIE

Z nového labyrintu světa (R 1907), Břehule čili Poslední hastrman na Hané (R 1919), Na potulkách se Švandou (Pp 1919, 2 sv.), Lásko, milá lásko... (Pp 1920).

LITERATURA

B. Slavík v kn. Hanácké písemnictví (1940) a v Písemnictví na Litovelsku (1937). *pp*

Jan Zahradníček

17. 1. 1905 Mastník u Třebíče
7. 10. 1960 Uhřínov u Velkého Meziříčí

Pocházel z početné rolnické rodiny. Studoval na klasickém gymnasiu v Třebíči (1919—26), krátký čas na filosofické fakultě v Praze (jako žák Šaldův a Tillův). Pak se věnoval jen literatuře, a to práci básnické, překladatelské a lektorské (pro různá nakladatelství). Nejdříve žil v Praze a ve Slapech, 1936 se usídlil v Uhřínově u Velkého Meziříčí, v l. 1945—49 byl redaktorem nakladatelství Brněnské tiskárny. — Debutoval r. 1927 verši v časopise Tvar; přispíval verši, články, recenzemi a poznámkami do časopisů Listy pro umění a kritiku, Akord, Řád, Obnova, Lumír aj. V l. 1940—48 redigoval časopis Akord. Jako publicista se v době po Mnichovu spolu s jinými katolickými spisovateli (Durychem →, Demlem →, Čepem →) podílel na tažení proti demokratickým silám a na zdůrazňování katolických tradic v národní kultuře.
Zahradníček byl čelným představitelem skupiny katolických básníků třicátých a čtyřicátých let. Pro jeho počátky je příznačný kult noci, snu, smrti a bolesti, touha osvobodit duši z vězení těla. Z ve-

smírných a mystických dálek se však brzy vrátil k zemi, k rodnému kraji a jeho živým i mrtvým, dospěl k harmonickému vztahu k světu, k láskyplnému sblížení s jeho bytostmi, rostlinami i věcmi a konečně k oslavě života; vším ovšem prolíná základní jistota, jíž jest bůh, a transcendentálno. Z. extatické básně, prozrazující březinovské východisko (symbolismus, architektonické úsilí, kosmická poezie, návrat k člověku), byly nejednou ohrožovány abstraktností a sklonem k stálému opakování několika motivů (větru, oblak, ptáků aj.); největší plastičnosti dosáhl ve verších o přírodě a rodném kraji. K objektivaci a zkonkrétnění obraznosti přivedla Z. poezii okupace a válka. Všechny její hrůzy přijímal jako boží zkoušku, která národ naučí obětem a přivede ho k jednotě a k bohu *(Stará země)*; úsilí o nadosobní patos vedlo však někdy k orátorským gestům a k verbalismu. Přes jednostranné omezení národních tradic na oblast náboženskou byla tato poezie básnicky silným výrazem národních nadějí v těžkých okupačních letech. Když skutečnost nedala za pravdu Z. víře, že se národ i lidstvo jednotně vrátí k účinné náboženské víře, vyvrcholila jeho skepse k poválečnému světu polyfonickou skladbou *La Salletta*; básník zde vyslovil neskrývaný odpor k socialistickým proměnám a jedinou záchranu pro svět, řítící se ke katastrofě, viděl v návratu k ortodoxně pojaté, bezvýhradné poslušnosti vůči bohu a jeho zjevení.

BIBLIOGRAFIE

Pokušení smrti (Bb 1930), Návrat (Bb 1931), Jeřáby (Bb 1933), Žíznivé léto (Bb 1935), Pozdravení slunci (Bb 1937), Náš kraj a kniha (přednáška, 1939), Korouhve (Bb 1940), Oslice Balaamova (stati, 1940), Pod b čem milostným (Bb 1944), Svatý Václav (B 1946), Stará země (Bb 1946), La Saletta (B 1947). — Z překladů: J. Wassermann, Jeden spravedlivý (1931); Th. Mann, Povídky o životě a smrti (1932); Hölderlin (výbor z poezie, 1932); E. Mörike, Mozartova cesta do Prahy (1932, s J. Čepem) R. M. Rilke, Zápisky Malta Lauridse Brigge (1933); R. Billinger, Popel očistcový (1940); G. von Le Fort, Poslední na popravišti (1941).

LITERATURA

F. X. Šalda v ŠZáp. 1931—32 (Průřez kouskem dnešní lyriky) a 1933—34 (Pohled na naši nejnovější produkci lyrickou — o Jeřábech) a 1935—36 (Tři moderní lyrikové čeští — o Žíznivém létě); B. Fučík v dosl. k básni La Saletta (1947). M. Dvořák v LUK 1935 a v Akordu 1945—46; P. Fraenkl v LUK 1937; O. Králík v Akordu 1945—46 (o Korouhvích). *pp*

František Zákrejs

7. 5. 1839 Polička
19. 6. 1907 Náchod

Gymnasium studoval v Hradci Králové (maturita 1858), práva v Praze (do roku 1862); dva roky po studiích žil ve Vídni. Působil jako okresní tajemník v Poličce (1865—72), později jako bankovní a obecní úředník v Praze (Žižkov a Karlín). — Přispíval do Obecních listů, Pokroku, Slovanu, Světozoru, Posla z Prahy a zejména do Osvěty (1871—1907), k jejímž zakladatelům a předním kritikům patřil (r. 1875 tu vyšel jeho román Národovci). Vydal Rukopis královédvorský a zelenohorský (1889), redigoval Národní bibliotéku a Sbírku dramatických spisův.

František Zákrejs se podílel na vývoji literatury šedesátých a sedmdesátých let jako dramatik usilující povznést původní dramatickou produkci a obohatit její žánrovou rozlohu o historickou veselohru založenou podle Bozděchova → vzoru na obratné konverzaci a elegantním dialogu *(Dvě krásných očí)*, o salónní hru ze současnosti, do níž by pronikla aktuální společenská problematika *(Národní hospodář)*, a zejména o velkou, patetickou tragédii z národních dějin *(Poděbradovna, Král svého lidu)*. Jeho veršované tragédie, které podobně jako hry V. Vlčka → úzkostlivě zachovávají aristotelské schéma pětiaktové tragédie a zakládají dramatický konflikt na vykonstruovaných srážkách schematických postav ztělesňujících abstraktně pojaté ctnosti a vášně, chtějí podat názorné příklady slavné minulosti a připomínat jimi potřebu národní svornosti a jednoty. Vedle Z. dramatického zájmu ztrácela už ve své době význam jeho próza. — Od let sedmdesátých se Z. zájem stále víc soustřeďoval ke kritice, zejména divadelní, již chápe jako významnou národně buditelskou a vzdělávací činnost; svou kritickou metodu přitom zakládá na nepružných, od živého umění

odtržených formalizujících postulátech, odvozených z herbartismu. Z. byl spolu s ostatními kritiky časopisu Osvěta (F. Schulzem →, V. Vlčkem →, E. Krásnohorskou →) programovým obhájcem tzv. ideálního realismu; právě v jeho kritických projevech se však tento program zřetelně odhaloval jako konzervativní lpění na stávajících společenských poměrech. V pozdějším vývoji české literatury osmdesátých a devadesátých let se Z. zákonitě dostává do pozice typického literárního zpátečníka, který se (nadán jízlivou polemickou obratností a sklonem k pamfletické grotesce) znovu a znovu zarputile vrhá do předem ztracených bojů: už v sedmdesátých letech se podílel např. na polemikách o „hnilobě" francouzského dramatu, později fanaticky obhajoval RKZ →, jako nejkrajnější konzervativec se účastnil bojů proti realismu a dílu E. Zoly i polemik vyvolaných nástupem mladé kritické generace devadesátých let.

BIBLIOGRAFIE

Národní hospodář (D 1867, prem. 1869), Podšbradovna (D 1873, prem. 1872), Dvé krásných očí (D 1873 i prem.), Král svého lidu (D 1879), Červenobílá stolistka (D 1881), Anežka (D 1882), Mezinárodní nevěsty (R 1882), Novelky z veselého péra (1883).

LITERATURA

V. Zákrejs: F. Z. (1924); J. Durdík v kn. Kritika (1874, o dramatech Dvé krásných očí a Podšbradovna); Ant. Veselý v kn. Neblednoucí podobizny (1946); V. Vlček v Osvětě (1907). *ll*

Jaroslav Zaorálek

22. 12. 1896 Spytihněv u Uherského Hradiště
20. 10. 1947 Roztoky u Prahy

Syn venkovského učitele. R. 1915 maturoval na klasickém gymnasiu v Uherském Hradišti. Po světové válce začal studovat češtinu a francouzštinu na pražské filosofické fakultě, rok byl též zapsán na medicíně; z nedostatku hmotných prostředků studium na čas přerušil, ale pak opět pokračoval ve studiu na filosofické fakultě. Z této doby se také datují první Z. překlady (z Balzaca, Mauroise, Rollanda, Suarèse). R. 1925 se Z. definitivně rozloučil s universitou, odjel na studijní pobyt do Francie a po návratu (1926) se věnoval až do konce života výhradně překládání. Překládal hlavně z francouzštiny, ale také z němčiny, italštiny, angličtiny a španělštiny.

Zaorálkova překladatelská tvorba nemá u nás obdoby už svým rozsahem: v rozmezí dvaceti let přetlumočil na dvě stě svazků; výběrem autorů a děl pak představuje cílevědomý kulturní čin namnoze průkopnického významu: překlady z francouzštiny tvoří takřka systematický průřez novodobou francouzskou prózou a esejistikou od Chateaubrianda, Balzaca, Flauberta přes Nervala a Maeterlincka, A. France a Rollanda, přes poválečnou avantgardu (Apollinaire, Achard, Anouilh, Carco, Aragon, Cocteau, Jarry) a moderní román (Duhamel, Proust, Romains, Durtain, Duvernois, Maurois) až k posledním novinkám, jakými byli např. Céline nebo Chevallier. Kromě toho překládal z italštiny (Machiavelli, Prezzolini, Tombari), němčiny (Anzengruber, Brecht, L. Frank, Grimmelshausen, Kolbenheyer, Kuhnert, Loens, Schwarzkopf, Wassermann, A. Zweig) a španělštiny (Ortega y Gasset, Unamuno). Vedle odpovědnosti za výběr originálu, kterou považoval za nutnou součást překladatelovy činnosti, snažil se vždy vystihnout původní charakter překládaného textu, podřídit se plně a výhradně autorovi, potlačit vlastní osobnost. „Kniha musí zachovat stejný rytmus, musí být schopna vyvolat tytéž dojmy a vzněty jako originál." Splnit tento úkol na nesmírně bohatém výběru autorů zcela odlišných podařilo se Z. především proto (to byl také další Z. požadavek na překladatelovu práci), že dokonale ovládl češtinu ve všech jejích stylových rovinách a historických vrstvách; ne náhodou souběžně s překladatelskou činností a z jejích potřeb vznikala unikátní sbírka lidových rčení a přirovnání, která spolu s jazykem Z. překladů natrvalo obohatila českou slovesnou tvorbu.

BIBLIOGRAFIE

Kdo to řekl? (Slovník citátů, 1940, s B. Mathesiem), Lidová rčení (1947). — Z překladů: z francouzštiny: Apollinaire, Fantazie (1924), Kacíř a spol. (1926); Aragon, Karneval života (1938); Balzac, Gobseck (1925), Toulavá mošna (1930); Carco, Život mistra Villona (1928); Céline, Cesta do hlubin noci (1933),

Církev (1934), Smrt na úvěr (1936); Chateaubriand, Atala, René (1926); Chevallier, Zvonokosy (1937); Coster, Flandrské legendy (1941); Duhamel, Notář z Havru (1935), Zahrada šelem (1936), Pohled do země zaslíbené (1937), Svatojánská noc (1938); Flaubert, Herodias (1924); France, Traktér u královny Pedauky (1931), Život v květu (1953) aj.; Giono, Hlasy země (1933), Člověk z hor (1934), Kéž tonu v radosti (1935) aj.; Guéhenno, Zápisník čtyřicetiletého (1936); Jarry, Nadsamec, Messalina (1930); Laforgue, Charles Baudelaire (1930), Legendární morality (1934) aj.; Lautréamont, Maldororovy zpěvy (1929); Loreilhe, León Bloy (1930); Maeterlinck, Vraždění neviňátek (1928) aj.; Mauriac, Cesty k moři (1947) aj.; Maurois, Prostý příběh vojáka Biggse (1922), Básník a svět (1924), Byron (1931), Rodinný kruh (1932) aj.; Mérimée, Novely (1928, s L. Z. Dostálovou, 2 sv.); Musset, Povídky a novely (1929), Komedie a proverby (1930) aj.; Nerval, Procházky, Aurelia, Korespondence (1930), Cesta do Orientu (1930) aj.; Proust, Radosti a dny (1927), Hledání ztraceného času (1927–29), Vzpomínky (1930); Rolland, Petr a Lucie (1920), Dobrý člověk ještě žije (1924), Okouzlená duše (1928), Mystický a činný život dnešní Indie (1931) aj.; Romains, Obrozené městečko (1928), Lidé dobré vůle I–IX (1937–38); Lesage, Gil Blas (1928); Stendhal, Kruté lásky (1930), Suarès, Napoleon (1921) aj. — Z italštiny: Machiavelli, Vladař (1940); Prezzolini, Život N. Machiavelliho (1940); Tombari, Celá Frusaglia (1941). — Z němčiny: Brecht, Třígrošový román (1935); L. Frank, Ze tří miliónů tři (1932); Grimmelshausen, Dobrodružný Simplicius Simplicissimus (1929); Kolbenheyer, Úsměv penátů (1941); Kuhnert, Paganini (1931); Loens, Vlkodlak (1941); Schwarzkopf, Grünewald, barbar čistého srdce (1941); Wassermann, Kryštof Kolumbus (1930); A. Zweig, Výchova před Verdunem (1936), Nastolení krále (1938). — Ze španělštiny: Unamuno, Tragický pocit života (1927).

LITERATURA

P. Eisner v NŽ 1957. *bš*

Antonín Zápotocký

19. 12. 1884 Zákolany
13. 11. 1957 Praha

Syn Ladislava Zápotockého (1852–1916), jednoho z průkopníků socialismu u nás. Vychodil zákolanskou vesnickou školu a měšťanku na Kladně, vyučil se v Mělníku kameníkem (1898–1902) a po vyučení pracoval do r. 1905 v Praze. V l. 1907 až 1920 působil s přestávkou let první světové války na Kladně jako sociálně demokratický stranický a odborový tajemník; v prosinci 1920 vedl kladenské dělníky ve všeobecné stávce. Po založení KSČ se stal generálním tajemníkem strany. Pracoval nepřetržitě jako významný politický činitel KSČ a rudých odborů, byl delegátem 2. sjezdu III. internacionály, poslancem parlamentu, generálním tajemníkem Ústředny průmyslových svazů odborových. Za svou politickou činnost byl za Rakouska i první republiky několikrát souzen a vězněn. R. 1939 byl zatčen a vězněn v koncentračních táborech až do konce války (od roku 1940 v Sachsenhausenu). Po osvobození se jako předseda ÚRO významně podílel na boji o charakter republiky i na konečném vítězství dělnické třídy v únoru 1948, kdy byl jmenován nejprve náměstkem a brzy nato předsedou československé vlády; 21. 3. 1953 byl zvolen presidentem republiky, jímž byl až do konce života.

A. Zápotocký byl především dělnickým komunistickým politikem, avšak po celý život se zajímal, i když ne soustavně, o umění, sochařství, malířství, uměleckou fotografii a především o literaturu. Už jako mladý dělník otiskoval ve Sborníku sociálně demokratické mládeže a později v kladenské Svobodě (v l. 1905–07) protimilitaristické a protiklerikální verše. Politická práce ho odvedla od literatury, třebaže jeho umělecké sklony byly zřejmé i v publicistice; natrvalo se k literatuře vrátil po r. 1945, kdy v posledním desetiletí života napsal pět beletristických prací, jež mají převážně ráz románových kronik. Jsou to (až na poslední z nich, *Barunku*) bezprostřední obrazy historie českého dělnického hnutí. Velmi výrazná, především v prvních třech, je složka autobiografická, autor v nich vystupuje jako jedna z románových postav; obsahují i dokumentární materiál a politické úvahy, takže tvoří nenapodobitelný celek, jejž mohl autor vytvořit dík svým bohatým životním zkušenostem. Zachycují dělnické hnutí v důležitých momentech, kdy se rozhodovalo o jeho dalším vývoji; dobu zakládání sociálně demokratického hnutí *(Vstanou noví bojovníci)*, rok 1905 *(Bouřlivý rok)*, léta bojů o charakter republiky 1918–1920 *(Rudá záře nad Kladnem)*. Historická spolehlivost, svěžest vyprávění, humanistický patos i neobvyklost formy těchto prací vzbudily velký čtenářský zájem. Nejtradičnější ráz má čtvrtý román, *Rozbřesk*, který je adaptací zápisků auto-

rovy matky. Posmrtně vydaná dětská knížka *Barunka* vznikla rozpracováním jedné kapitoly Rozbřesku.

BIBLIOGRAFIE

Vstanou noví bojovníci (R 1948, zfilm.), Bouřlivý rok 1905 (R 1949), Rudá záře nad Kladnem (R 1951, zfilm.), Rozbřesk (R 1956), Barunka (P 1957). — Řada odborářských a politických publikací (Postaru se žít nedá, 1947, aj).

LITERATURA

Spisovatelé A. Zápotockému (1958). B. Macák v HD 1957 (Státníkovo lit. dílo); M. Tomčík ve SlP 1957; V. Forst v Novinářském sborníku 1959 (Novinář a vypravěč). *vf*

Jaroslav Zatloukal

6. 3. 1905 Opava
23. 9. 1958 Brno

Studoval na reálce v Prostějově a Olomouci (1924) a na filosofické fakultě v Brně a Bratislavě (češtinu-francouzštinu, doktorát 1929). Učil na reálném gymnasiu a měšťanské škole v Bratislavě (1931 až 1939), po r. 1939 na reálném gymnasiu a později stavební průmyslové škole v Brně. Za působení na Slovensku zajížděl často na tehdejší Podkarpatskou Rus a zajímal se o tamější sociální poměry. Uspořádal oficiální sborník Podkarpatská Rus (1936) a redigoval tři ročníky Podkarpatoruské revue (1936—38), kriticky se zabýval i slovenskou literaturou. Za okupace byl předsedou Moravského kola spisovatelů. Pro ilegální činnost byl v l. 1941 až 1942 vězněn a zážitky z žaláře hluboce ovlivnily jeho poválečnou tvorbu. Uspořádal sborníky Golgata (1946, s R. Habřinou →) a Svědectví Kounicových kolejí (1946).

S výjimkou dvou operních libret věnoval se Zatloukal výhradně básnické tvorbě. Vyjadřoval-li prvními sbírkami, v nichž tvárně následoval Wolkra → z období Hosta do domu, zjitřenou touhu smyslů, zpovídal se ve své pozdější milostné poezii z hořkosti a neukojitelnosti lásky. Obrodu přineslo až setkání se zakarpatským světem a především s jeho přírodními krásami; kontrast mezi nimi a lidskou bídou vyjádřil působivými obrazy. Poučen na poezii Halasově → a Holanově → vyslovil řadou sbírek utrpení „zrazené země" a tíhu okupační doby; ve *Velikém návratu* procítil vnitřní rozpor bývalého vězně, jemuž do radostného pocitu svobody ustavičně doléhají zážitky hrůzy. — Jeho Podkarpatoruský žalm (ze sbírky *Vítr z polonin*) zhudebnil v kantátu E. Suchoň; pro Z. Blažka napsal libreto k opeře Verchovina (prem. 1956), pro L. Koželuhu libreto Zrazená země (1956).

BIBLIOGRAFIE

Nebe i země (Bb 1927), Město světel (Bb 1928), Kříž lásky (Bb 1930), Slavnost podzimní (Bb 1930), Janko Jesenský (E 1934), Mikuláš Galanda (studie, 1934, s J. Pospíšilem), Tvář v rouše ticha (Bb 1936), Vítr z polonin (Bb 1936), Krokem nenávratna (Bb 1937), Zrazená země (Bb 1938), Proměny (Bb 1939), Poezie (výbor, 1940), Morava (Bb 1940), Žalářem pečetěno (Bb 1945), Veliký návrat (Bb 1945), Čas válkou okutý (Bb 1946), Dítěti list ze žaláře (B 1945, změn. na Motáček Evě, Bb 1946).

LITERATURA

V. Stupka v dosl. k výboru Poezie (1940). J. Linhart v KM 1946 (o sbírkách Žalářem pečetěno a Veliký návrat). *šv*

Vilém Závada

22. 5. 1905 Ostrava-Hrabová

Syn hutníka, který padl v první světové válce. Vystudoval gymnasium v Ostravě (1923, zde byl jeho učitelem V. Martínek →), filosofickou fakultu Karlovy university (disertace o Václavu Šolcovi 1929) a státní knihovnickou školu. V l. 1927 až 1932 byl redaktorem v nakladatelství Aventinum a redigoval Rozpravy Aventina (1930—31), od r. 1932 v nakladatelství Melantrich, kde redigoval Listy pro umění a kritiku (1933—37). Od r. 1937 působil v Národní a universitní knihovně, nakonec jako její ředitel až do r. 1958, kdy odešel do sekretariátu Svazu čs. spisovatelů. — Debutoval prózou v Besedách Moravskoslezského deníku (1924) a verši v Hostu (1925). Příspěvky v časopisech Pramen, Kmen, ReD, Rozpravy Aventina, Signál, Listy pro umění a kritiku, Lumír, U-Blok, Čteme, Literární noviny, Rozhledy, Lidové noviny, Rudé právo, Kvart, Červený květ, Kultura, Plamen, Host do domu aj. Uspořádal výbory z poezie Křičkovy (1954), Macharovy (1954),

Dykovy (1955), Čechovy (1960) a Básnický almanach 1953.

Závada vstoupil do literatury na konci dvacátých let a podobně jako František Halas → vnesl do české poezie životní pocit ostře protikladný dobovému poetismu. Také Z. v prvotině *Panychida* čerpal z jeho básnické metody, ať už to byla významově bohatá metaforická zkratka, těsné spojování asociací v apollinairovském „pásmu", nebo používání typických prvků poetistického slovníku. Poetistická imaginace, založená na smyslových vjemech, byla však Z. prostředkem ke zkoumavé reflexi, k hodnocení světa i vlastního postoje k němu; reflexívnost se odrazila v přerývaném nemelodickém verši, plném otázek a zámlk. Konfrontace básníkova subjektu se skutečností vyzněla negativně: Z. nenachází místo v měšťácké společnosti a s hořkou skepsí si uvědomuje marnost obětí světové války. Pesimistický tón sbírky nepřehlušily ani obrazy beskydské přírody; vědomí vnitřního sepětí s rodným krajem, z něhož byl Z. vytržen, naopak ještě zesilovalo jeho úzkostný pocit osamělosti a společenské nezakotvenosti. Do motivu ostravské krajiny se navíc promítá tragická bezručovská antinomie bídy a krásy Slezska, která se stala trvalou součástí Z. poezie nejen jako složka tematická, ale především jako organizující princip ideový a slohový (byla zejména stálým latentním zdrojem Z. metaforiky). Z. deziluze přerostla v druhé sbírce *Siréna*, vydané v době vrcholící hospodářské krize, ve vypjaté negativistické gesto odporu, v jediný pocit ošklivosti a hnusu, vyjadřovaný i adekvátními prostředky jazykovými. Naturalistickým slovníkem a popisným nemetaforickým veršem vytvářel Z. apokalyptické vize rozkladu a zla. Negaci, kterou nebylo možno dále stupňovat, stejně jako nebezpečí verbalismu a rétorického patosu překonal Z. sbírkou *Cesta pěšky*. Pocit ohrožení země, jímž tato sbírka předznamenala poezii osmatřicátého roku, vedl Z. k hledání svazku s kolektivem, který mu symbolizoval lid rodného kraje. Ostravsko neztrácí ani zde svou hrůznou monumentalitu, básník v něm však nyní nalézá pevný zdroj sociální víry, lidské solidarity a životní naděje, vyjadřované sevřeným, téměř gnómickým veršem, oproštěným výrazem a zhuštěnou metaforičností. Tytc znaky si uchovala i další sbírka *Hradní věž*, která reagovala na Mnichov a začátek okupace. Obnovení tragického pocitu bylo v ní spojeno s příklonem k alegoriím a symbolům, s tendencí zabstraktňovat jak společenská, tak intimní a přírodní témata. Objektivační metodu předchozí sbírky opět vystřídal silně subjektivní pohled na skutečnost, který vnesl do Z. básnického vyjadřování složitější významové vztahy i větší vnitřní intenzitu a emotivní účinek. Složitou metaforiku rozvíjel Z. v subjektivním básnickém záznamu válečné tragédie *Povstání z mrtvých*, zejména tam, kde zcela nekonvenčně (a to i vzhledem k dobovému kontextu) postihoval katastrofální odraz fašistického běsnění v psychice člověka; ve verších vítajících osvobození z Východu naopak směřoval k výrazové prostotě a písňovosti. Podvojnost básnického vidění i tvaru vynikla plně ve sbírce *Město světla*, která usilovala o novou podobu poezie, spjaté se společenským přerodem. Projevila se v symbolickém obraze dvou světů: města zlata, v němž je skutečnost viděna stále pod tragickým zorným úhlem války a jejích ničivých stop v nitru lidí, a města světla, v němž je tragika překonávána optimistickou perspektivou nové společnosti. Znepokojující představa lidské duše zpustošené válkou a kapitalismem prochází jako ústřední motiv celou Z. poválečnou tvorbou; snaha po jejím očištění od nánosu kruté lhostejnosti se stává přímo básnickým programem, který na začátku padesátých let působil zvlášť naléhavě. V četných motivických obměnách vyslovil Z. potřebu vzájemného lidského porozumění a důvěry i v písňové sbírce *Polní kvítí*; osobitě tak zároveň reagoval na deformace, které vnesl do vztahů mezi lidmi kult osobnosti. Lehká melodická písňovost, na níž byla sbírka založena, oproštovala Z. verš místy až k zjednodušení problematiky a myšlenka mnohdy vyústila v násilnou didaxi. Soustředění typických motivů Z. dosavadní poezie představuje sbírka *Jeden život*. V návratech do světa dětství, v obrazech rodného kraje a v zrálém, zobecňujícím pohledu na lidský život, zdůrazňujícím jeho společenský smysl, oživil Z. v modifikované podobě lyrickou

obraznost, která ho spojovala s poetismem, a překonal slohovou i myšlenkovou jednostrannost předchozí sbírky. — Překládal z poezie maďarské (Ady, Petöfi, József), francouzské (Nerval), jihoslovanské (lidová epika) a slovenské (Kostra).

BIBLIOGRAFIE

Panychida (Bb 1927), Za Otakarem Březinou (studie, 1929), Siréna (Bb 1932), Cesta pěšky (Bb 1937), Václav Šolc, básník Prvosenek (studie, 1938), Hradní věž (Bb 1940), Povstání z mrtvých (Bb 1946), Město světla (Bb 1950), Mám rád svou maminku (Bb pro děti, 1954), Básně (výbor, 1954), Půjdu do mateřské školy (Bb pro děti, 1955), Polní kvítí (Bb 1955), Jdou vojáci, jdou (Bb pro děti, 1956), U maminky, u tatínka (Bb pro děti, 1959), Vzduch a světlo (výbor, 1960), Jeden život (Bb 1962).

LITERATURA

J. Petrmichl: V. Z. básník českého charakteru (1963), F. Götz v kn. Básnický dnešek (1931); F. X. Šalda v ŠZáp 1932—33 (Říkání o čtyřech básnících — o Siréně); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); J. Janů v dosl. k výboru Básně (1954); D. Šajtar v kn. Pět studií ve znamení P. Bezruče (1958, o básnických počátcích); A. M. Píša v kn. Stopami poezie (1962).

bš

František Zavřel

1. 11. 1885 Trhová Kamenice
4. 12. 1947 Praha

Gymnasium studoval v Chrudimi (maturita 1903), kde byl jeho otec učitelem, práva v Praze (do r. 1909, doktorát 1918). Od r. 1909 pracoval jako soudní úředník v Praze a v Chrudimi, později (1918—31) byl úředníkem ministerstva obchodu, po předčasném penzionování advokátem. Za okupace (od roku 1941) byl reaktivován a za své služby obdržel vysoké vyznamení. — Přispíval především do časopisů Jeviště, Československé divadlo, Divadelní list Máje aj. Vydával četné pamfletické a sebeoslavné letáky.

Na několika cestách do ciziny (především do Itálie) si Zavřel oživoval velké postavy historie, z jejichž osudů pak ve svých dílech vždy jednostranně a subjektivně zdůrazňoval projevy bezohledné individualistické vůle, tragicky se střetávající s malým a závistným okolím. Uctívání těchto hrdinů u něho vyústilo v nekritický kult „polobohů", kterému dal umělecký výraz v řadě dramat *(Nietzsche, Caesar, Valdštýn)*. Kult silných jedinců vedl nesnášenlivého autora i k velikášské autostylizaci, která se projevovala v bezohledných polemických obhajobách vlastních děl, v koncepci vlastního životopisu *(Zaživa pohřben)* i v klíčových politických románech, psaných ze stanoviska krajní politické pravice *(Fortinbras)*. Sepětí s pravicovou politikou ho přivedlo až k fašismu. To vše znehodnotilo jeho dramatický talent, který lze v Z. hrách rozeznat i pod jejich expresionisticky křečovitou formou.

BIBLIOGRAFIE

Hanel (B 1903), Má vlast (Bb 1904), Simson (D 1912, prem. 1921), Don Juan (D 1915, 2. změn. vyd. 1915 s názvem Juan, 3. změn. vyd. s názvem Kamenný host, 1922), Oidipus a Iokasta, Simson a Delila (Dd 1915) Boleslav Ukrutný (D 1919, prem. 1920), Návrat (D 1920, prem. 1921), Král Přemysl Otakar II. (D 1921, prem. 1929), Dravec (D 1922, prem. 1921), Předehra (Bb 1923), Oba Kokoškové (D 1923), Vzpoura (D 1923, i prem.), Mrtvý (D 1924, i prem. pod názvem Tři místo jednoho), Boverský zápas (D 1924, i prem.), Napoleon (Bb 1924), Napoleon (D 1925), Vykupitel (D 1925, i prem.), Dědečkem proti své vůli (D 1926, i prem.), Nesmrtelná milenka (D 1927, i prem.), Vykutálený parohář (D 1927, prem. 1928), Hora Venušina (R 1928) Veselohra s letcem (D 1928), Mezihra (Bb 1929), Věčné mládí (R 1929), Fortinbras (R 1930, 1934, 2 sv.), Před koncem (epigramy, 1933, přeprac. pod názvem Pozdrav od Borové 1939), Poprava pěšáka Kudrny (P 1935), Hus (D 1935, prem. 1936), Jan Žižka z Trocnova (D 1935, i prem.), Každý svého nebožtíka Panna (Dd 1935, prem. Panny 1935), Eva (R 1937), Heroika (Dd 1937: Kristus, prem. 1937, Hus, Nietzsche), Památce Milady Pakůrkové (Bb 1938), A porta inferi (Bb 1939), Valdštýn (D 1940, i prem.; připojena básnická sbírka Requiem aeternam), Pomník Milady a Heleně (Bb 1940), Po boji (epigramy, 1940), Aféra Tilly (R 1941), Verše o lásce a smrti (Bb 1941), Polobozi (Dd 1941: Caesar, prem. 1941 Kristus Hus, Valdštýn, Napoleon), O rusl (R 1942), Zaživa pohřben (vlastní životopis, 1942, rozšíř. 1944), Kost (D 1944) In memoriam (Bb 1945 připojen Kristus a Věčné mládí). — Provedené hry: Vítěz nad oceánem (1928).

LITERATURA

J. Fučík ve Statích o literatuře (1951, Morče nadčlověk — o románu Eva), V. Kolátor ve sborníku Čes. umění dramatické I. Činohra (1941), J. Vojtěch v Generaci 1945—46 (Poslední nadčlověk).

et

Julius Zeyer

26. 4. 1841 Praha
29. 1. 1901 Praha

Pocházel z rodiny zámožného pražského tesaře a obchodníka s dřevem, která si udržovala povědomí německo-francouzského původu; vlivem chůvy však přilnul k české kultuře. Aby mohl převzít otcův závod, studoval reálku (do r. 1859), krátce navštěvoval pražskou techniku (1859 až 1861) a ve Vídni se vyučil tesařem. Po cestě na zkušenou (1862, kdy navštívil Německo, Švýcarsko a Francii) se však věnoval literatuře. Jako mimořádný posluchač Karlovy university se zabýval studiem filosofie a starověkých kultur. Roku 1873 se stal vychovatelem ve šlechtické rodině v Rusku. Po roce se vrátil do Prahy a mimo dobu, kdy byl opět v Rusku vychovatelem (1881) a společníkem hr. Harracha v Bonnu (1881), střídal pobyt v cizině (Švédsko 1878, Rusko 1880, Itálie 1883, Řecko a Turecko 1885, Francie 1889, Španělsko 1890, Rusko 1893 a 1899) s pobytem v Praze (od r. 1878) a ve Vodňanech (1887—99), kde se stýkal se spisovateli O. Mokrým a F. Heritesem →. V r. 1899 se natrvalo přestěhoval do Prahy. Debutoval r. 1873 v Palečku (humoreskou Krásné zoubky) a přispíval do Lumíru, Květů, Ruchu, Světozoru, Nového života aj.

Literární dílo J. Zeyera vyrůstalo z tíživého životního pocitu kultivovaného intelektuála, který narážel na mělký praktícismus a omezené živoření v soukromém i veřejném životě české společnosti sedmdesátých a osmdesátých let. Rozpor ideálních představ a skutečnosti, podmíněný osobními, národními i sociálními zkušenostmi, vtiskl jeho vztahu k životu romantické rysy, vzbudil pocit osamění a snahu hledat „ztracenou" skutečnost a náhradu za ni. Proto záhy po prozaických prvotinách, v nichž se ještě projevují prvky bezprostřední společenské ironie polemicky namířené proti současnému světu (Krásné zoubky, Pražské novely), se Z. uchyluje k vysněným světům mýtů, bájí a pověstí, a to jak ve veršované epice, tak v próze. V epice je to především svět starých českých pověstí (cyklus *Vyšehrad*), k nimž se postupně připojují látky z historie české *(Griselda)* i jiných národů *(Zpěv o pomstě za Igora, Ossianův návrat)*. Tento zájem vyvrcholil ve zpracování starofrancouzských národních zpěvů z 11. až 13. století, v *Karolinské epopeji*, cyklu čtyř veršovaných skladeb, oslavě dávné rytířské cti, obětavosti a věrnosti. — Ještě pestřejší svět minulosti rozvíjí Z. v próze. Střídá se tu prostředí ruského dvora z 18. století *(Ondřej Černyšev)*, v němž hrdina citlivé povahy a s ideálními sklony naráží na nepřekročitelné hradby okolního světa, s rytířským světem staré Francie *(Román o věrném přátelství Amise a Amila)*, do jehož starofrancouzské předlohy Z. vmísil motivy keltských a nordických mýtů a legend i prostředí orientální. Tu všude Z. osvědčil vypravěčské umění, smysl pro kolorit i fantazii, s níž oživuje staré ideály a svět pevných, neproměnných morálních hodnot. Jak ve veršované epice, tak v próze představuje Z. nalomené charaktery hlubokých citů a vášní, střetávající se v pestrých a vzrušujících příbězích, které klade v přímý protiklad k bezbarvým a nezajímavým hrdinům přítomnosti. Typy ovládané jedinou vášní zobrazil Z. i v cyklu milostných příběhů, v nichž využívá lidových, pohádkových i historických témat k ztělesnění rozmanitých typů lásky od ryze smyslové až k transcendentálně duchovní. Toto rozpětí tvoří gradaci cyklu *Z letopisů lásky* a nakonec v *Trojích pamětech Vita Choráze* ústí v spiritualistickou, metafyzicky pojatou lásku uskutečňující se splynutím s bohem. — Na sklonku osmdesátých let se ještě více zostřilo napětí ve vztahu mezi vnímavou, pasívní Z. povahou a pokračujícím rozkladem hodnot soudobé společnosti. Výrazem toho se stal Z. nejvýznamnější, autobiograficky založený román *Jan Maria Plojhar*, který na pozadí fabulačních postupů přežívajících z romantismu vyjadřuje autorův odpor k soudobému politickému světu buržoazie i vnitřní rozpory rodící se z tohoto světa, z nichž hrdina marně hledá východisko v činu. Ze světa hluboké deziluze, jež i v románě *Dům U tonoucí hvězdy* vede k rezignaci hlavního hrdiny, se Z. vykupuje v poslední etapě tvorby. Tehdy se sblížil s dobovým symbolistickým proudem a hlavně s ten-

dencemi Katolické moderny svou snahou po integraci s duchovní atmosférou křesťanského náboženství a zejména s pokornou vírou naivního lidového křesťanství *(Tři legendy o krucifixu)*. Od hrdinských mýtů dospěl Z. k parafrázi pohádkových a legendárních příběhů, v jejichž přebásnění se snažil postihnout monumentální prostotu folklórních a biblických symbolů. — Obdobným vývojem jako Z. epika a próza prošla i Z. dramata. Zpočátku v nich zpracovával náměty starých renesančních a orientálních povídek *(Stará historie, Sulamit, Bratři)*, později se přikláněl k českým lidovým pověstem, poeticky aktualizujícím národní mýtus *(Libušin hněv, Šárka*, použitá L. Janáčkem ke stejnojmenné opeře, *Neklan)*, a k pohádce. V závěru své tvorby napsal několik biblických her, jejichž tradici chtěl oživit v podobě umělecky náročného dramatu. Většina Z. her jsou dramata knižní, autor v nich kladl větší důraz na vyjádření atmosféry příběhu než na děj. Dával jim proto často veršovanou podobu (blankvers) a všestranně zdůrazňoval jejich lyrický ráz. Na jevišti se ze Z. her udržela (kromě *Staré historie*) jen pohádková hra zpracovávající motiv slovenské pohádky o síle lásky vítězící nad zlem, *Radúz a Mahulena*, natrvalo spojená s hudbou J. Suka.

BIBLIOGRAFIE

Ondřej Černyšev (R 1876), Novely I, II (1879, 1884), Báje Šošany (Pp 1880), Román o věrném přátelství Amise a Amila (1880), Vyšehrad (Bb 1880), Dobrodružství Madrány (P 1882), Fantastické povídky (1882), Griselda (B 1883), Stará historie (D 1883, i prem.), Poezie (1884, zde Zpěv o pomstě za Igora), Gompači a Komurasaki (R 1884), Sulamit (D 1885, prem. 1883), Kronika o sv. Brandanu (B 1886), Čechův příchod (B 1886), Legenda z Erinu (D 1886, i prem.), Rokoko (P 1887), Sestra Pascalina (P 1887), Libušin hněv (D 1887, i prem.), Z letopisů lásky I—V (Bb 1889—92), Doña Sanča (D 1889, prem. 1897), Jan Maria Plojhar (R 1891), Stratonika a jiné povídky (1892), Neklan (D 1893, prem. 1896), Tři povídky (1893), Tři komedie (1894, Bratři, prem. 1899; Z dob růžového jitra, prem. 1896; Lásky div), Obnovené obrazy (Pp 1894, 3 sv.), Tři legendy o krucifixu (Pp 1895), Maeldunova výprava (Pp 1896), Vojta Náprstek (životopisná studie, 1896), Amparo a jiné povídky (1896), Karolínská epopeja (B 1896), Dům U tonoucí hvězdy (R 1897), Radúz a Mahulena (D 1898, i prem.), V soumraku bohů (P 1898). — Sebrané spisy v Unii v l. 1901—07 (34 sv.); zde poprvé Zahrada mariánská (R 1903), Kristina Zázračná a jiné práce (Pp 1903), Fantastické povídky (1903), Ossianův návrat a jiné básně (1905; zde Troje paměti Víta Choráze), Pod jabloní (D 1906, prem. 1902, hudba J. Suk), Šárka (D 1906), Nové básně (1907); v Unii v l. 1941—49 (10 sv., nedokončeno). — Výbor Světla východu uspoř. P. Poucha (1958). — Z korespondence: R. Jesenské (1919), Listy třem přátelům (Z. Hlávkové, O. Červenému, J. Voborníkovi, 1938), K. Heinrichové (1924), se Z. Braunerovou (Přátelství básníka a malířky, 1941), s F. Bílkem (Básník a sochař, 1948), s rodinou Kalašových (Ve stínu Orfea, 1949), s J. V. Sládkem (1957) a porůznu časopisecky.

LITERATURA

J. Voborník: O poezii J. Z. (1897), J. Z. (1907, jako 35. sv. Spisů J. Z.) a v předml. k Olgerdu Gejštorovi (1911); F. V. Krejčí: J. Z. (1901); M. Marten: J. Z. (1910) a v Akordu (1916); O J. Z. (ročenka Chudým dětem 1931); F. Viskovataja: Ruské motivy v tvorbě J. Z. (1932) a ve Slavii 1949—50 (o genezi Inulta); J. Š. Kvapil: Gotický Z. (1942), v předml. k Maeldunově výpravě (1936), v dosl. ke kn. Z letopisů lásky (1951) a v SV 1951 (přehled a hodnocení dosavadní literatury o J. Z.). F. X. Šalda v KP 1 (1949, o Sulamit), KP 2 (1950, o Libušině hněvu), KP 3 (1950, o Třech legendách o krucifixu, o Domu U tonoucí hvězdy a o první Voborníkově monografii), KP 4 (1951, o kn. V soumraku bohů a o Radúzu a Mahuleně), KP 5 (1951) a v ŠZáp 1930—31; V. Mrštík v kn. Pia desideria I (1902, J. Z. a čes. kritika); A. Novák v Krajanech a sousedech (1922) a v Nosičích pochodní (1928); J. Fučík ve Třech studiích (1948) a v Pokolení před Petrem (1958); V. Lišková v Posmrtném odlitku z prací (1945); P. Poucha v dosl. k výboru Světla Východu (1958); K. Krejči v předml. k Radúzu a Mahuleně (1961); pamětní číslo čas. Český bibliofil 1941.

Josef Liboslav Ziegler

10. 7. 1782 Hradec Králové
23. 5. 1846 Chrudim

Gymnasium vystudoval v rodišti, v Praze filosofii (1802) a bohosloví (1806). Studoval slovanské jazyky a byl vychovatelem synů Krameriových →. Kaplanoval v Dobrušce (1806—09), pak byl správcem fary v Dobřanech u Dobrušky (1809 až 1817), z nichž učinil kulturní středisko kraje. Od r. 1817 přednášel v semináři v Hradci Králové také českou literaturu. Od r. 1825 děkan v Chrudimi. — Přispíval do Prvotin (zde překlady Horatiových satir), Rozmanitostí, Krameriusových c. k. vlastenských novin (překlad Fénélona, 1814—15), do Hlasatele (překlad Lu-

kiana), Časopisu pro katolické duchovenstvo a do časopisů, které sám redigoval a vydával. Redigoval: Dobroslav aneb Rozličné spisy poučujícího a mysl obveselujícího obsahu v řeči vázané i nevázané (1820 až 1822); Přítel mládeže aneb Zásoba spisů ku prospěchu a potěšení učitelů . . ., od r. 1839 jako Časopis pro československé národní školy (1823—46); sborníky: Věrný raditel rodičů, dítek, pěstounů a učitelů (1824); Milozor aneb Rozličné spisy poučujícího obsahu v řeči vázané a nevázané (1824); Milina aneb Novoroční čtení (1825).

Zieglerův význam spočíval (vedle překladů z klasické literatury, jimiž se začleňoval do básnické družiny Puchmajerovy →, hlavně v organizaci literárního života. Ve svých časopisech a sborníčcích, charakteru buď odborně pedagogického, nebo lidově vzdělávacího, shromažďoval kolem sebe všechny významnější spisovatele z východních Čech: M. Z. Poláka → (jehož byl přítelem a kterého získal pro českou literaturu), F. V. Heka (1769 až 1847), M. S. Patrčku (1787—1838). V. K. Klicperu → aj. — Z učitelské činnosti vzniklo několik prací mluvnických, z působení kněžského práce náboženské.

BIBLIOGRAFIE

Z překladů: Fénélon. Příběhové Telemacha, syna Ulyssova (2 sv., 1814—15).

LITERATURA

A. Rybička v kn. Přední křisitelé národa čes. I (1883). I. Pešek v Pedagogických rozhledech 1911, v ND 1909—10 (Královéhradecká vlastenecká družina) a v Osvětě 1921. *mř*

Otakar Zich

25. 3. 1887 Městec Králové
9. 7. 1934 Ouběnice

Pocházel z učitelské rodiny. Studoval na gymnasiu v Praze, po absolvování filosofické fakulty Karlovy university (doktorát r. 1902) učil krátce na gymnasiu v Praze a v Domažlicích (1903—06). V r. 1911 se habilitoval (prací Estetické vnímání hudby) jako docent experimentální estetiky na Karlově universitě v Praze, od r. 1920 byl profesorem filosofie na Masarykově universitě v Brně a od r. 1924 profesorem estetiky na Universitě Karlově. Práce z estetiky a různých uměnovědných oborů publikoval zejména v České mysli (Úkoly české estetiky, 1919, Hodnocení umělecké a estetické, 1917), Živém slovu, Českému lidu, Časopise pro moderní filologii, České hudbě, Volných směrech aj. Působil jako hudební referent Zvonu.

Zich působil jako skladatel, dramatik, hudební kritik a estetik. Jeho hudební tvorba vychází ze smetanovské tradice, ze zdrojů lidové slovesnosti i z některých impulsů hudby 20. století (Mahler, Schönberg, Ostrčil). Sbíral a vydával lidové písně (především chodské: 25 chodských písní) i jiné (Vojenský zpěvník, 1922). Četné jeho skladby jsou inspirovány literárními texty, ať jsou to písně a sbory na slova J. Nerudy (cyklus Z mělnické skály, 1909, Matičce, 1924, melodram Romance o Černém jezeře, 1933), orchestrální skladby (ouvertura Konrad Wallenrod) nebo opery (Malířský nápad, Vina Preciézky). — Jako estetik a hudební vědec navazoval na úsilí svého učitele O. Hostinského →: snažil se porozumět výstavbě uměleckého díla a její specifičnosti. Zpočátku se zabýval zejména zkoumáním vnějších, formálních stránek uměleckého díla, vzájemnými vztahy těch složek, které lze vnímat smysly. Odtud postupně dospíval k analýze významové stránky umění, přičemž mechanické pojetí umělecké formy jako statického ornamentu (Herbart) nahrazoval celistvým pohledem na uměleckou výstavbu díla jako na dynamickou, vnitřně jednotnou i rozpornou strukturu, jako na živý a historický proces. Z. zkoumal umělecké dílo v jeho nejvlastnější existenční podobě, tj. v situaci, kdy je vnímáno. To mu umožnilo uplatnit při studiu uměleckých výtvorů, ať už básně, verše, divadelního či hudebního díla, některé postupy psychologické metody. Přitom se postupně přesvědčoval o tom, že objektivní vlastnosti uměleckého díla jsou na individuální psychologii nezávislé. Zichova badatelská práce se opírala o bezpečnou znalost materiálu, o respektování faktů a empiricky ověřených dat (v tom se projevovalo jeho filosofické pozitivistické školení) i o abstraktní logické myšlení.

Zobecňující tendence propůjčovaly jeho úvahám nad dílčím konkrétním materiálem teoretickou závažnost a podnětnost. Z jednotlivých uměnovědných disciplín se Z. zabýval především hudební vědou, poetikou (zvláště teorií verše), teorií dramatu a výtvarného umění. Z. práce z hudební vědy jsou věnovány rozboru děl Smetanových, Dvořákových aj., problematice hudebního folklóru (české lidové tance) a otázkám vnímání hudebních děl. Z literárněteoretických prací vyniká Z. průkopnická studie *O typech básnických*. Autor v ní provádí analýzu prožitku básnického díla a klasifikaci tzv. básnických hodnot (myšlenkové, zvukové a rytmické, obrazné); na základě tohoto rozboru pak dospívá k typologii básnických děl podle převládajícího způsobu realizace básnických hodnot (typ zrakový, sluchový a pohybový). Do vývoje teorie českého verše Z. zasáhl svými úvahami o eufonii (zvukosledu, tj. hláskové instrumentaci) verše, o problematice českého jambu (Předrážka v českých verších, ČMF 1928) a pracemi z rytmiky (O rytmu české prozy, Živé slovo 1920). Nejrozsáhlejší a nejsystematičtější Z. práce, která shrnovala výsledky jeho universitních přednášek z oboru teorie dramatu, je *Estetika dramatického umění*. Z. definuje drama jako samostatné umění, jehož jednotlivé složky (dramatický text, scénická výprava, hudba atd.) podléhají zvláštním zákonitostem, jež nelze odvodit ze specifičnosti literárního, výtvarného či hudebního umění. Podstatu dramatického díla Z. spatřuje v jeho jevištní realizaci a herectví zdůrazňuje jako základní složku dramatického umění. Provádí sémantický, významový rozbor jednotlivých složek dramatického díla (textu, dialogu, hercova projevu, dramatické osoby a děje, scény, scénické situace aj.) a má přitom neustále na mysli dramatické dílo jako složitý významový celek, v němž má každá složka své místo. Hierarchizace složek není pro něho dána jednou provždy, ale utváří se v konkrétním díle podle individuální situace, podle druhových zvláštností a podle základních principů stylizace. Svým úsilím o maximální objektivitu estetického zkoumání stal se Z. jedním z badatelů, kteří přispěli k zvědečtění estetiky. Na jeho podněty navazovali estetikové pozdější, zejména J. Mukařovský →.

BIBLIOGRAFIE

Estetické vnímání hudby (1910), Ke sporu o Dvořáka (1915), Estetika dramatického umění (1931), O typech básnických (1937). — Rozbory hudebních skladeb: Smetanova Hubička (1911), Symfonické básně Smetanovy (1924). — Vlastní skladby: Malířský nápad (opera na námět povídky Sv. Čecha, 1909, prem. 1910), Preciézky (opera podle Molièra, 1926, i prem.). — Provedené skladby: Vina (opera podle J. Hilberta, 1915).

LITERATURA

J. Mukařovský v Ročence KU 1933—34 (nekrolog) a v LF 1933 (o Estetice dramatického umění); K. Chvatík v kn. B. Václavek a vývoj marxistické estetiky (1962); J. Hrabák v Úvodu do teorie verše (1958). K. Horálek v NŘ 1942 (K teorii předrážky v čes. verši). *mg*

Miroslav Zikmund

14. 2. 1919 Plzeň

Vystudoval reálné gymnasium v Plzni a od r. 1938 studoval na tehdejší Vysoké škole obchodní v Praze. Po uzavření vysokých škol za okupace pracoval většinou jako úředník v Plzni, později v Praze. Přerušená studia dokončil r. 1946. Další viz heslo *Jiří Hanzelka*.

šv

Jaroslav Zrotal

7. 4. 1909 Velké Meziříčí

Vyrůstal v tísnivých sociálních poměrech na různých místech na Moravě. Začal studovat na reálce, pak byl kupeckým a zednickým učněm, prošel několika příležitostnými zaměstnáními a prožil i nezaměstnanost. Od r. 1928, kdy byl přijat na pražskou dramatickou konzervatoř, věnoval se především divadlu. Působil jako herec v Praze, kde mj. spoluzakládal Divadlo mladých, v Bratislavě, Olomouci, Ostravě i u kočovné společnosti. Po válce hrál v Realistickém divadle (1945—48) a v Divadle filmového studia. Od r. 1951 je zaměstnán jako filmový scenárista a dramaturg. Je autorem námětu k filmu Tažní ptáci. — Literárně se představil ve třicátých letech básnickou sbírkou *Zimostráz*

a románem *Jed Jindřicha Kargera* v Moravském večerníku (1935).

Ze Zrotalova nesoustředěného díla mají podstatnější význam ty hry, v nichž se jako jeden z prvních u nás pokoušel zobrazit proměnu soudobé vesnice. Vyznačují se dobrou znalostí prostředí, zajímavými, nově viděnými lidovými typy i schopností komediálně bezprostřední nebo tragicky laděné charakteristiky postav; v oblíbené veselohře *Slepice a kostelník* však zobrazovaný společenský konflikt přesáhl možnosti veseloherního zpracování. Ve *Froně* se Z. pokusil vyslovit složitou problematiku nově se utvářejících vztahů na vesnici vnitřním dramatem titulní hrdinky, jejíž postavení připomíná tragické ženské osudy klasického vesnického dramatu; slibně naznačeného a nově pojatého konfliktu však nevyužil důsledně a dramatizoval hutný příběh vnějškovými prostředky.

BIBLIOGRAFIE

Zimostráz (Bb 1932), Slepice a kostelník (D 1950, i prem., zfilm.), Co kamera neviděla (D pro mládež, 1959, i prem.), Všichni spravedliví (P 1962). — Provedené hry: Železný dědek (1949, zfilm.), Zavinil to Ferkl? (1953, libreto k operetě O. Flosmana), Frona (1955, st. cena za film), Hospodin a auto (1957, s M. Netouškovou).

jop

Ž

Jaroslav Žák

28. 11. 1906 Praha
29. 8. 1960 Praha

Mládí prožil v Praze na Žižkově, kde roku 1925 vystudoval klasické gymnasium. Po studiích na filosofické fakultě v Praze (1925—29) působil jako středoškolský profesor latiny a francouzštiny v Praze, r. 1932 krátce ve Dvoře Králové, potom v Liptovském Sv. Mikuláši a v l. 1936 až 1945 v Jaroměři. V l. 1945—48 pracoval v Praze jako lektor Čs. státního filmu a jako žurnalista. Po r. 1952 byl pracovníkem zdravotnické dokumentace. — Přispíval zejména do Českého slova, Svobodného slova, Dikobrazu aj.

Podněty pro své knížky čerpal Jaroslav Žák hlavně z trampského, středoškolského a sportovního prostředí dvacátých a třicátých let. O svérázný jazykový projev (slang) těchto prostředí opíral především svůj humor. Myšlenku, že život člověka je v podstatě sportovní zápas, zobrazil zachycením „věčného boje" středoškolských profesorů odtržených od života a sportovně založených studentů *(Študáci a kantoři, Cesta do hlubin študákovy duše)*. Z hlediska sportující studentské mládeže jsou psány i příběhy o bojích mezi divokými trampy a pohodlnými měšťáky, ve kterých ironizuje jak způsob měšťáckého života, tak bezduché napodobování Divokého západu podle brakové literatury *(Dobrodružství šesti trampů)*.

BIBLIOGRAFIE

Vzpoura na parníku Primátor Dittrich (P pro mládež, 1930, pseud. Jarry Jack, s V. Radou), Dobrodružství šesti trampů aneb Nové pověsti české (R 1933, s V. Radou), Z tajností žižkovského podsvětí (Pp 1933, s V. Radou), Študáci a kantoři (P 1937, zdramatizováno pod názvem Škola, základ života, prem. 1937, zfilm.), Příběhy děda Posledy (R 1937, s V. Radou, přeprac. s názvem Pan Posleda, přítel študáků, 1939), Cesta do hlubin študákovy duše (P 1938, zfilm.), Vydržte až do finiše (P 1939), Svět se mění nenápadně (Pp 1940), Hvězdy nad Roupkovem (R 1941, s F. Supem), Oheň (Fí 1943), Z palce (Pp 1946), Bavíme se ušlechtile (Fí 1946), Kámen mudrců (Fí 1946), Kouzelné rukavice (Pp 1958), Dobrý borec Antonín (R pro děti, 1959). — Provedené hry: Čistka (pásmo, 1947). *dh*

Jiří Žák

11. 7. 1917 České Budějovice

Gymnasium a obchodní akademii vystudoval v Plzni. V l. 1939—45 byl vězněn v Buchenwaldu. Po návratu se stal zaměstnancem plzeňské odbočky ministerstva informací, v l. 1947—52 byl šéfredaktorem Haló Nedělních novin (od r. 1951 přejmenovaných na Květy), Magazínu Haló 80, Knihovny Rudého práva (později Knihovny Květů) a Zrcadla doby. V l. 1952—54 byl dělníkem na stavbě Slapské přehrady, nyní působí jako publicista a spisovatel. — Příspěvky v Rudém právu, Tvorbě, Květech, Světě v obrazech, Plameni, Červeném květu aj. Překládá z němčiny.

Poválečnou tvorbu Jiřího Žáka určil zážitek nacistického koncentračního tábora

(válečné náměty a protifašistický patos) a profese novináře (publicistický ráz). Spojením fakt s autentickými zážitky (v případě reportáže o „úžasném chlapíkovi" W. von Braunovi jde o fakta vzatá z oblasti výzkumu a výroby raket a o zážitky buchenwaldského vězně) vytváří reportáž se značným dramatickým napětím. Reportážní charakter si podržuje i Ž. drama *(Případ Herbst)* a novela *(Konec komisaře Gaslera)*. Se zdarem vytváří jednoznačné typy a situace, v nichž násobí konkrétní životní fakta uměleckou fikcí; méně se mu už daří složitější situace, proměny osobností apod.

BIBLIOGRAFIE

Nestoudné povídky (1934), Otevřené okno (Bb 1935), Posledních deset dnů (Rpe 1945), Dvě cesty v Německu (Rpe 1948), Brána je znovu otevřena (Rpe 1949), Nalevo vyřízeni (text k fotografické publikaci, 1949), Hitlerovi dědici (Rpe 1950), Exkomunikace, zázraky, sabotáže (Rpe 1950), V oceli šestí na světě (Rpe 1951, s L. Haškovou a S. Oborským), Konec komisaře Gaslera (P 1961), ... a pozdravuj u nás doma (Pp 1961), Úžasný chlapík (Rp 1962), Schůzka před Samsonem (F 1963). — Provedené hry: Nahý mezi vlky (1959, adaptace románu B. Apitze), Případ Herbst (1960), Zvěřinec (1962). *vk*

Jan Želivský

† 9. 3. 1422 Praha

Radikální kazatel a politik husitské revoluční Prahy. Narodil se patrně v Humpolci, byl řeholníkem premonstrátského kláštera v Želivě, oddanost k Husovu učení jej přivedla r. 1418 do Prahy, kde se stal kazatelem u P. Marie Sněžné. Pražská chudina spatřovala v jeho radikalismu záruku důsledné realizace Husova odkazu. Události, které se zběhly průběhem procesí, jež vedl 30. července 1419 (zejm. defenestrace novoměstských konšelů), byly signálem k propuknutí husitské revoluce. Ž. usiloval o součinnost pražanů s tábory, jimž byl velmi blízko, třebaže se s nimi plně neztotožňoval. K posílení váhy revolučních složek v zemi dosáhl r. 1420 poprvé spojení Starého a Nového Města v jediný správní celek, jemuž stál prakticky v čele. V době, kdy na čas pominulo přímé vojenské ohrožení revoluce, odvážily se reakční husitské složky odstranit Ž. úkladnou vraždou v obavě z jeho vlivu na lid. — Část kazatelské činnosti J. Želivského se zachovala ve sbírce jeho kázání z roku 1419. Záznam kázání, pronesených česky, je psán latinsky a představuje spíše myšlenkovou osnovu jednotlivých promluv, založenou na výkladu příslušných míst z bible, než skutečná kázání. Proto je nesnadné určit, kterých motivů využíval k aktuálně zaměřeným odbočkám, bez nichž si nelze představit oblibu jeho kázání ani jeho vliv na posluchače. V souvislosti s Ž. činností vznikla nejspíše i revoluční bojová píseň Povstaň, povstaň, Veliké Město pražské, namířená proti králi Zikmundovi. Je to pravděpodobné i proto, že Ž. sám lidový zpěv podporoval.

EDICE A LITERATURA

Dochovaná kázání J. Ž. z r. 1419, 1. sv., vyd. A. Molnár (1953); Výzva J. Ž. (výběr kázání v překl. A. Molnára, 1954). — B. Auštecká: J. Ž. jako politik (1925); E. Stein: Ž. jako náboženská osobnost, VKČSN 1947. R. Kalivoda v kn. Husitská ideologie (1961). F. M. Bartoš v Jihočeském sborníku hist. 1952. *ep*

Karel starší z Žerotína

15. 9. 1564 Brandýs n. Orlicí
9. 10. 1636 Přerov

Český politik, zemský hejtman na Moravě. Pocházel ze staré bratrské panské rodiny, vzdělání nabyl na bratrské škole v Ivančicích, ve studiích pokračoval ve Štrasburku a v Basileji, procestoval západní Evropu a naučil se vedle latiny francouzsky, italsky a německy, jak je patrno z rozsáhlé a významné korespondence. R. 1591 se účastnil ve Francii bojů na straně hugenotů, r. 1594 se stal členem zemského soudu na Moravě, ale již r. 1602 odešel do ústraní. Protože Morava byla tehdy v důsledku válečných událostí v těžké situaci, byla Žerotínovi jeho nečinnost vytýkána. Vystoupil proto r. 1606 na svou obhajobu *Apologii aneb obranou k panu Jiříkovi z Hodic*, která byla zároveň výzvou k nápravě poměrů ve zpustošené a rozvrácené zemi. V letech 1608—15 byl Ž. zemským hejtmanem a skutečně se snažil přispět ke konsolidaci země. Za stavovského povstání v l. 1618

až 1620 usiloval Ž. uchránit zemi války, ale když se mu nepodařilo odvrátit moravské stavy natrvalo od účasti na povstání, zachoval sám Habsburkům věrnost. Zato nebyl po Bílé hoře jako nekatolík pronásledován; poskytoval na svých panstvích útulek nekatolickým kněžím, mezi nimi i Komenskému → (jenž mu tehdy připsal svůj Labyrint). Po r. 1627 Ž. jako nekatolík přesídlil z Moravy do Vratislavi, odkud až do smrti občas navštěvoval své moravské statky.

Mimo korespondenci a Apologii, napsanou v řečnickém stylu a s vlasteneckým patosem, je Ž. autorem politických memoárových spisů, vytěžených z jeho veřejné činnosti. Jsou to *Zápisové o soudu panském 1594—1614, Popsání sněmův obecních v Brně 1594, 1596 a 1597* a *Sněm držaný l. 1612.* Všechny Ž. spisy prokazují neobyčejné vzdělání, nadání a rozhled, které však v praxi nedovedl vždy uplatnit.

EDICE A LITERATURA

Apologie, vyd. V. Brandl (1872), B. Vyskočil (1915) a F. Krčma (1928); Sněm držaný léta 1612, vyd. V. Brandl (1864); Zápisy o soudu panském, vyd. V. Brandl (1866); Listové psaní jazykem českým, vyd. V. Brandl (1870—1872). Výběr z listů vyd. F. Hrubý s názvem Na památku třístého výročí smrti K. st. z Ž. (1936).

ep

Petr Žitavský

mezi 1260—70

asi 1339

Zbraslavský opat a kronikář. Pocházel ze Žitavy, která tehdy patřila k Čechám, někdy po r. 1297 vstoupil do cisterciáckého kláštera na Zbraslavi, stal se důvěrníkem a průvodcem opata Konráda na zahraničních cestách a roku 1316 se stal sám opatem kláštera. — Ve své latinské *Zbraslavské kronice* (Chronicon Aulae Regiae) navázal na dílo zbraslavského cisterciáka Oty (byl opatem krátce po r. 1297), které mělo legendistickým způsobem oslavit život zakladatele kláštera Václava II., bylo však dovedeno jen do r. 1295. Petr tento záměr rozšířil na vypsání dějů celé země, ale nepomíjel přitom ani události zahraniční, zejména ty, jichž byl sám jako dobrý pozorovatel svědkem. Neušla mu ani hrabivost papežského dvora, stejně jako sobeckost domácích feudálů, proti nimž cítil s poddanským lidem a v jehož zájmu volal po míru v zemi. Zbraslavská kronika (končící r. 1338) však není cenná jen jako historický pramen. Je napsána kultivovaným stylem s hojnými básnickými ozdobami a verši, hlavně rýmovanými (tzv. leoninskými) hexametry, protkána hojnými citáty z klasických i středověkých autorů a z bible, které autor dovedl na citově zvlášť exponovaných místech sestavovat v celé řetězce (tzv. centony). To z ní činí i významné dílo umělecké.

EDICE A LITERATURA

Kronika zbraslavská, vyd. J. Emler, Fontes rerum Bohemicarum 4, 1884 (s překl. V. V. Tomka). V překl. F. Heřmanského 1952.

ep

Život Konstantinův a život Metodějův

Staroslověnské prozaické životopisy byzantských šiřitelů křesťanství na Velké Moravě. Život Konstantinův (Paměť a život blaženého učitele našeho Konstantina Filosofa, prvního vychovatele slovanského národa) vznikl na Moravě brzy po K. smrti († 869); jeho autorem je patrně K. žák Kliment, pozdější biskup velický (v jz. Makedonii). Život Konstantinův byl napsán na obranu slovanského liturgického jazyka, tj. zároveň i celé kulturní a politické orientace Velké Moravy. Z toho plyne učenecký ráz díla, které vyzdvihuje K. vědecký věhlas, aby dodalo váhy jeho obraně slovanské liturgie. Po umělecké stránce se dílo opírá o vyspělou byzantskou poetiku (využití biblických obratů a citátů, uplatnění řečnických prostředků, zvláště v projevech vkládaných do úst K., rytmické členění vět podle klasických vzorů). Po stránce jazykové prokázal autor v pasážích teologickofilosofického obsahu schopnost staroslověnštiny vyrovnat se nejvyspělejším tradičním kulturním jazykům. — Život Metodějův (Paměť a život blaženého otce a učitele našeho Metoděje, arcibiskupa moravského), vzniklý na Moravě záhy po M. smrti († 885), je dílem jiného autora než ŽK, ale obě skladby se

co do věcných údajů doplňují. ŽM byl napsán na obranu M. díla a jeho moravské církevní provincie proti mocenským nárokům bavorské hierarchie. Protože není zaměřen teologicky, nýbrž na vyprávění o M. činnosti, byl přístupný i širším vrstvám. Po stránce umělecké je kompozičně sevřenější než ŽK. Autorovo školení na byzantských poetikách je patrné z rytmicky členěných pasáží a hlavně ze závěrečné hymnické invokace. Obě skladby patří literárně i historicky k nejcennějším památkám staroslověnského písemnictví.

EDICE A LITERATURA

Český překlad obou Životů od J. Vašici ve sborníku Na úsvitu křesťanství (1942). Dějiny české literatury I (1959). V. Vavřínek: Staroslověnské životy K. a M. (1963). *ep*

Život sv. Kateřiny (dříve zv. legenda o sv. Kateřině, Stockholmská nebo Větší legenda o sv. Kateřině)

Staročeská veršovaná památka z pol. 14. stol. Vypráví, jak se řecká královská dcera stala křesťankou, obrátila na tuto víru v disputaci padesát pohanských mistrů, kteří ji měli odvrátit od křesťanství, dále dvě stě rytířů a císařovu choť, a jak nakonec byla odsouzena k smrti, protože odmítla stát se ženou pohanského císaře. Skladba je typem myšlenkově i umělecky složité exkluzivní náboženské epiky, kladoucí na čtenáře vysoké nároky po stránce obsahové i jazykové; svědčí o vysoké kulturní úrovni publika, jemuž byla určena. Autor se snažil působit na čtenářovy smysly barvitým podáním Kateřininých vizí i drastickým líčením jejího utrpení. Pro skladbu je charakteristické silné uplatňování lyrického živlu a splývání náboženského citu s pozemskou láskou (Kateřinino vzplanutí pro Krista je přirovnáno k lásce Tristrama a Izaldy). O mistrovství českého básníka svědčí i jeho vztah k lat. legendám o sv. Kateřině, které samostatně dotvářel. Dialektismy v jazyce legendy ukazují k Moravě jako k pravděpodobnému místu jejího vzniku. Vedle této legendy existuje ještě méně významná veršovaná kateřinská legenda zv. Menší (neboli Brněnská). Látkově je kateřinské legendě blízká legenda o sv. Dorotě, jejíž veršované zpracování (podstatně jednodušší než u Života sv. Kateřiny) pochází rovněž z 2. pol. 14. stol.; vedle toho však existovala v předhusitské době i písňová podoba legendy, která došla velké obliby: vešla do ústní tradice a podnítila v 17. a 18. stol. nová písňová i dramatická lidová zpracování (lidovou hru o Dorotě inscenoval E. F. Burian).

EDICE A LITERATURA

Dvě legendy z doby Karlovy, vyd. J. Hrabák, A. Škarka, V. Vážný (1959); Legenda o svaté Kateřině, vyd. J. Vilikovský (1941); Legenda o sv. Dorotě, vyd. J. Jireček v ČČM 1859. *zt*

Život sv. Václava (První staroslověnská legenda o sv. Václavu)

Byl napsán v Čechách asi nedlouho po smrti knížete (935). Stejně jako Život Konstantinův a Život Metodějův → není legendou ve středověkém smyslu; nehovoří o Václavu jako o světci a jeho zavraždění motivuje politicky. Tím se Život liší od václavských legend, i od nejstarší z nich, latinské Crescente fide (Když se šířila víra); ty Václavovo světectví již soustavně zdůrazňují. Život je proto ze všech ostatních skladeb o knížeti Václavu zřejmě nejblíže událostem, o kterých vypráví. Stručnost a stylová prostota díla i jeho přehledné rozvržení jsou na prospěch jeho zaměření k širokým vrstvám, ale i zdrojem nepopiratelné monumentality. Tzv. *Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu* (Kniha o rodu a utrpení sv. knížete Václava), vzniklá v Čechách kolem roku 1000, je v podstatě zpracováním latinské václavské legendy mantovského biskupa Gumpolda.

EDICE A LITERATURA

J. Vajs ve Sborníku staroslověnských lit. památek o sv. Václavu a sv. Ludmile (1929); M. Weingart ve Svatováclavském sborníku I, 1934; česky (v překl. J. Vašici) ve sborníku Na úsvitu křesťanství (1942) a ve výboru ČSAV (1957); O. Králík ve sborníku Studia z dawnej literatury czeskiej, słowackiej i polskiej (Varšava 1963). *ep*

Franta Župan

(vl. jm. František Procházka)

23. 1. 1858 Běštín u Hořovic

13. 1. 1929 Kolín

V Praze vystudoval gymnasium a filosofickou fakultu (obor čeština—dějepis, 1879 až 1893). V l. 1884—85 žil jako učitel v hraběcí rodině Thurn-Taxisů v Bulharsku, od r. 1886 působil jako středoškolský profesor v Olomouci, Třebíči, Brně, Novém Městě na Moravě, Praze, v letech 1901—17 v Kolíně. — Přispíval do Humoristických listů, Zory, Květů, Zvonu, nejvíce do Herrmannova Švandy dudáka.

V druhově a látkově rozmanité próze (historické povídky, kresby z vojenského prostředí, povídky se sociální tematikou, příběhy o zvířatech, bajky a humoresky) usiloval Župan zprvu o žánrový realismus. Později psal krotkou, nevýbojnou satiru, v níž chtěl být karatelem obecně lidských vad a nectností národního života; většina těchto próz trpí rozvlekloství děje a nucenosti humoru. Nejlepší jsou Ž. práce poslední, originálně pojaté *Pohádky a povídky* a dodnes živý humoristický román ze života dětí *Pepánek nezdara*, situovaný do autorova rodného Podbrdska. Příhody vesnického chlapce a jeho kamarádů jsou v něm podány svěže, s porozuměním pro svět dětí, a naopak zase s kritickým pohledem na svět dospělých, s nevtíravým záměrem pedagogickým a se snahou zachytit výrazné lidové typy českého venkova.

BIBLIOGRAFIE

Miroslava z Lestkova (P 1881), Z Přeslavského dvora (P 1885), Humoresky (1885), Z jednoroční vojny (Pp 1888), Z dětských snů (Pp 1891), Vzpomínky (1893), Dle přírody (Pp 1894), Z různých pamětí (Pp 1894), Vpád (D 1901, prem. 1899, s K. Legrem), S průvodem rolniček (Pp 1908), V pavučině satiry (Pp 1905), Pepánek nezdara (R, 4 d., 1907—1921), Pohádky a povídky (2 d., 1920).

LITERATURA

B. Pernica v kn. Písemnictví na západní Moravě (1938). *mř*

Poznámka

Místní jména, jichž je ve slovníku užito, jsou uváděna podle Lexikonu obcí ČSSR z roku 1960.

Bibliografie autorových prací je seřazena chronologicky a zachycuje pouze práce vyšlé knižně za života autorova, a to jejich první vydání, popřípadě i přepracované a jinak důležité vydání. Práce vyšlé v časopisech neuvádíme (nejdůležitější jsou uvedeny u časopisů, do kterých autor přispíval). Bibliofilské a soukromé tisky zaznamenáváme zcela výjimečně. U knih vyšlých bez vročení určujeme rok vydání podle nakladatelských oznámení, podle kritik a pod. Názvy knih jsou upraveny podle dnešního pravopisného úzu (Niobé místo Niobe, Krédo místo Credo apod.). Při určování literárního druhu je užito těchto zkratek: B báseň, Bb básně, P próza, Pp prózy, R román, Rp reportáž, Rpe reportáže, E esej, Ee eseje, F fejeton, Ff fejetony, D divadelní hra, Dd divadelní hry. Je-li literární druh zřejmý z názvu knihy (První básně, Písně, Sonety samotáře. Povídky z hor apod.), není už uveden. Jiné literární druhy jsou rozepsány. U divadelních her (D) nerozlišujeme mezi tragédií, komedií, fraškou, aktovkou apod.; údaje o premiérách, pokud se daly zjistit, se týkají premiér na velkých scénách, nikoli na venkovských nebo ochotnických. Pod označením Provedené hry uvádíme data premiér, když divadelní hra knižně nevyšla.

Správnost údajů bibliografických (i životopisných) kontrolovali pracovníci bibliografického a slovníkového oddělení Ústavu pro českou literaturu D. Holub, M. Laiske, J. Moravec, J. Nečas, B. Wirthová.

Literatura o jednotlivých spisovatelích, kterou doplnil a zredigoval E. Macek, obsahuje zpravidla (kromě hesel ze starší literatury) tři části: Na prvním místě uvádíme knižní monografie, na druhém práce ve sbornících, knižních souborech a výborech, předmluvy a doslovy, na třetím práce v časopisech. Příspěvky různých autorů jsou v každé této části seřazeny chronologicky, příspěvky téhož autora jsou pohromadě, a to v té části, do které patří první jeho uvedená práce. Časopisecké články určujeme pouze názvem časopisu nebo jeho zkratkou a rokem; název článku připojujeme jen v těch případech, kdy se v něm nevyskytuje jméno příslušného spisovatele, stručnou poznámkou o obsahu charakterizujeme jen dílčí příspěvky a číslo uvádíme jen u těch časopisů, které nemají celoroční obsahy. Soupis je výběrový, zaměřený především na práce základnějšího významu a na práce z posledních dvaceti let. Nezaznamenáváme příslušné partie z různých dějin české literatury, ani články ze slovníků, encyklopedií a podobných příruček. V oddíle Literatura nejsou tedy odkazy např. na tato literárně historická díla: Literatura česká devatenáctého století (4 sv., 1902—1907, přepracované vydání prvních dvou sv. 1911, 1917); J. Jakubec, Dějiny literatury české (2. vyd. 1929, 1934); J. Vlček, Dějiny české literatury (5. vyd. 1960; odkazujeme pouze na 3. díl tohoto vydání nazvaný Z dějin); J. V. Novák a Arne Novák, Přehledné dějiny

české literatury (1936—1939); Dějiny české literatury (3 sv., 1959—1961; odkazujeme na ně v některých heslech ze starších období); B. Václavek, Česká literatura XX. stol. (1935); F. Buriánek, Současná literatura (1960); J. Petrmichl, Patnáct let české literatury 1945—1960 (1961); V. Stejskal, Moderní česká literatura pro mládež (1962); F. Tenčík, Četba mládeže v počátcích obrození (1961); J. Vondráček, Dějiny českého divadla (2 sv., 1956, 1957); Dějiny Národního divadla (6 sv., 1933—1936); J. Kunc, Slovník soudobých českých spisovatelů (2 sv., 1945, 1946) a Slovník českých spisovatelů beletristů 1945—1956 (1957), J. Levý, Umění překladu (1963).

Jmenný rejstřík je sestaven pouze z textové části hesel; z oddílu Bibliografie jsou v rejstříku uvedeni jen spoluautoři a spisovatelé cizí, kteří byli do češtiny přeloženi. Z tohoto oddílu nejsou zaznamenáni editoři, pořadatelé výborů, autoři doslovů, stejně jako z části textové jména, která se objevují i v názvech knih, jména historická a jména vydávaných autorů. Rejstřík obsahuje také odkazová hesla, zejména pro autory ze starší literatury; neosobní hesla ze starší literatury tiskneme kurzívou. Jména z oddílu Literatura v rejstříku uvedena nejsou. V rejstříku pseudonymů, šifer a značek jsou pouze odkazy na jednotlivá hesla.

SEZNAM ZKRATEK

ČČH	Český časopis historický
ČČM	Časopis Českého muzea (Časopis Národního muzea)
ČJ	Český jazyk
ČL	Český lid
ČLit	Česká literatura
ČMF	Časopis pro moderní filologii
ČMM	Časopis Matice moravské
ČSAV	Československá akademie věd
ČsČH	Československý časopis historický
FČ	Filosofický časopis
HD	Host do domu
KM	Kritický měsíčník
KP	F. X. Šalda, Kritické projevy
LF	Listy filologické
LL	Literární listy
LN	Literární noviny
LUK	Listy pro umění a kritiku
NŘ	Naše řeč
NŽ	Nový život
ODF	Otázky divadla a filmu
SaS	Slovo a slovesnost
SČSS	Svaz československých spisovatelů
SLit	Slovenská literatura
SlP	Slovenské pohľady
SovLit	Sovětská literatura
SV	Slovesná věda
ŠZáp	Šaldův zápisník
ZM	Zlatý máj

ŠIFRY AUTORŮ HESEL

ae	Alena Einhornová
ah	Aleš Haman
ahá	Alena Hájková
asch	Adolf Scherl
bš	Břetislav Štorek
bw	Božena Wirthová
dč	Drahomíra Čeporanová
dh	Dalibor Holub
dm	Dobrava Moldanová
em	Emanuel Macek
ep	Emil Pražák
es	Eva Strohsová
et	Evžen Turnovský
fk	František Kautman
hh	Hana Hrzalová
hk	Hana Kučerová
jb	Jiří Brabec
jk	Jaroslav Kolár
jkn	Josef Kocián
jm	Josef Moravec
jn	Jaroslav Nečas
jo	Jiří Opelík
jop	Jaroslav Opavský
kh	Květa Homolová
lk	Ljubov Klosová
ll	Ludmila Lantová
lř	Lya Říhová
mb	Milan Blahynka
mč	Miroslav Červenka
mg	Mojmír Grygar
mh	Miroslav Heřman
mch	Milada Chlíbcová

mj	Milan Jankovič	sj	Stanislava Jarošová
ml	Miroslav Laiske	šv	Štěpán Vlašín
mn	Miloslav Nosek	vf	Vladimír Forst
mo	Mojmír Otruba	vk	Vladimír Karfík
mob	Milan Obst	vká	Věra Karfíková
mp	Miloš Pohorský	vkn	Václav Kubín
mř	Marie Řepková	vp	Vladimír Procházka
pb	Přemysl Blažíček	vš	Václav Štěpán
pp	Pavel Pešta	vt	Věra Theimerová
rh	Rudolf Havel	vv	Věra Vrzalová
rp	Radko Pytlík	zp	Zdeněk Pešat
rpz	Radko Pinz	zt	Zdeňka Tichá
sb	Sylva Bartušková	ztr	Zina Trochová

(Pokud hesla nejsou podepsána těmito šiframi, znamená to, že konečné úpravy byly tak podstatné, že účast původního autora nemůže být v konečném znění konstatována.)

Rejstřík pseudonymů, šifer a značek

—a: Hora Josef
„—a—": Pleva Josef Věromír
—á—: Rybák Josef
AB: Sabina Karel
ABE: Jeřábek Čestmír
Adam I. L.: Vavřík Zdeněk
Adam Zero: Lier Jan
A. D. Laš: Šalda František X.
A. Dur: Kadlec Svatopluk
adv: Veselý Adolf
—äg: Träger Josef
AJN: Alda Jan
A. K. Buk: Kubka František
—ala: Halas František
Alexandr: Kainar Josef
Alexej: Rusinský Milan
Alfa: Sokol Karel Elgart
Alfa: Šalda František X.
Allan: Četyna Bohumír
Alter Ego: Bezruč Petr
Alus: Lustig Arnošt
Amicus: Táborský František
A-n: Sokol Karel Elgart
Andělíček Ladislav: Mahen Jiří
Anna Maria: Tilschová Anna Maria
Aristido de Lucci: Pazourek Vladimír
Aristoteles Trdlo: Tréval Emil
Astur: Schauer Hubert Gordon
—b—: Sokol Karel Elgart
Babor Karel: Eisner Pavel
Baborová Jana: Eisner Pavel
Baranákov Jurka: Urbánková Jarmila
Bárta Jan: Fučík Julius
Batler Mahatma spr. Mahatma Batler
B. B-ová: Benešová Božena
Bedrna Jan: Neumann Stanislav Kostka
Bedrna Jindřich: Neumann Stanislav Kostka
Bellis Arnošt: Těsnohlídek Rudolf
Ben Amort: Fischer Otokar
Benda F. X.: Rutte Miroslav
Beneš-Jizerský Karel: Beneš Karel Josef
Benjamin: Skoumal Aloys
Ben Trovato: Tréval Emil
Berkovec V.: Sezima Karel
Bernard Jiří: Kocourek Vítězslav
Bezejmenný: Marcha Jaroslav
Bezchleba Vladimír: Pašek Mirko
Bezperák Petr: Bezruč Petr
Bílovický Jan: Čep Jan
Biscot: Urx Eduard
—biss: Urx Eduard
Blass Leo: Sabina Karel
Bodlák Prokop: Rais Karel Václav
Bohnický Jindřich: Hořejší Jindřich
Bok Petr: Václavek Bedřich
Borovec-Balda Josef: Balda Josef
Borovička Bedřich: Mach Josef
Borovský Havel: Havlíček Karel
Borovský Jan: Fučík Julius
Bousek Antonín: Arbes Jakub
B. R. A: Hněvkovský Šebestián
Bratr Morf: Fischer Otokar
Braun Jan: Šalda František X.
Brauner Jan: Bartoš Jan
Brázda Jan: Wenig Adolf
Brodský M.: Frič Josef Václav
Brož Karel: Saudek Erik Adolf
Brutus: Neumann Stanislav Kostka
Bříza J. V.: Pazourek Vladimír
Bříza Vladimír: Pazourek Vladimír
bs: Budín Stanislav
Budil K.: Sezima Karel
Budislav: Malý Jakub

Budovec Václav: Procházka František Serafínský
Buk A. K. spr. A. K. Buk
Buřič Jiří: Hájek Jiří
Bušil Jan: Durdík Josef
bv: Václavek Bedřich
BV: Václavek Bedřich
BV—k: Václavek Bedřich
—by: Machar Josef Svatopluk
—C—: Krapka Náchodský Josef
Cattler: Kocourek Vítězslav
Cekota J. R.: Vávra Jaroslav Raimund
Cidlinský B. Janda: Janda Bohumil
Civis Bohemicus: Neumann Stanislav Kostka
Czarski Emil: Vachek Emil
Č: Sokol Karel Elgart
Čaboun Florián: Zábranský Alois
Čech E.: Sokol Karel Elgart
Černý Ivan: Sosnar Jura
Černý Pavel: Fučík Julius
Černý Petr: Fučík Julius
Červená maska: Mahen Jiří
Červený J.: Macek Antonín
Čížek Norbert: Gellner František
Čížek Robert: Gellner František
Č. J.: Jeřábek Čestmír
Čočka Fabián: Bendl Václav Čeněk
Dalmanites: Haussmann Jiří
Daňšovský Václav: Březina Otokar
Darin Jiří: Mareš Jan
Deer: Václavek Bedřich
Delta: Konrád Edmond
Dimová Mathilda: Preissová Gabriela
Diogenes: Macek Antonín
Disk: Hora Josef
Dixi: Táborský František
Dolina: Rusinský Milan
Dolský St. K.: Krejčí Stanislav
Don Q.: Vavřík Zdeněk
Drašar: Michl Josef Václav Justin
Dr KPk: Šalda František X.
Drnák Vladimír: Rosůlek Jan Václav
drv.: Václavek Bedřich
Dubský Antonín: Mahen Jiří
Dur A. spr. A. Dur
Dvorská T.: Krásnohorská Eliška
Dvořák Pavel: Sokol Karel Elgart
Džbánek F. J.: Halas František, Dvořák Josef
E.: Sokol Karel Elgart
—ek: Václavek Bedřich
E. K.: Sokol Karel Elgart
—el: Sezima Karel
Eliáš S.: Mareš Jan
—emb: Sezima Karel
En avant: Scheinpflug Karel
—er: Träger Josef
—es: Sezima Karel
Eso: Sokol Karel Elgart
EST: Lom Stanislav
Estel: Lom Stanislav
eu: Urx Eduard
E. U.: Urx Eduard
ev: Valenta Edvard
EV: Vachek Emil
E. V.: Valenta Edvard
Eva z Hluboké: Jesenská Růžena
—f—: Fučík Julius
Faber: Eisner Pavel
Fabián K. M.: Fabián Karel
Fa Presto: Mašek Karel
Faustin: Klostermann Karel
Faustin Fr.: Procházka František Serafínský
fč: Černý František
Feodorovič N. T.: Nováková Teréza
Fernet Branca: Mach Josef
ff. Táborský František
F. H.: Halas František
F. H.: Táborský František
Filip: Fučík Julius
fis: Faltis Dalibor C.
F. K.: Křelina František
Fotograf Amatér: Baar Jindřich Šimon
Fra Tito: Táborský František
Frey Otokar: Fischer Otokar
F T.: Táborský František
g: Sokol Karel Elgart
G: Sokol Karel Elgart
GAL: Kohout Pavel
Gazda Martin: Sosnar Jura
Gazda Šebíř: Přikryl Ondřej
Georges: Haussmann Jiří
Georges Jegor: Haussmann Jiří
Georgov Ilja: Sova Antonín
—ger: Träger Josef
Glocar Emil Bl.: Glocar Emilián
Goral Josef: Gottlieb František
Grossmann Jan M.: Grossman Jan
Grün Robert: Sabina Karel
Gulon Otto: Theer Otakar
Gutwirt Václav: Konrád Edmond
Gwynplain: Scheinpflug Karel
H.: Halas František
Had Ivan: Mahen Jiří
Hamr Karel: Mahler Zdeněk
Haďák: Hanuš Pavel

Hall Johann dr.: Lysohorský Ondra
Hanák Prokop: Procházka František Serafínský
Hanuš M.: Jahn Metoděj
Hartmann Marius: Eisner Pavel
Havel Martin: Šimáček Matěj Anastazia
Havelský Mirko: Rutte Miroslav
Havlát Jan: Konrad Kurt
Havlů Jan: Konrad Kurt
—hd—: Uhde Milan
Heřman Saša: Lichý Saša
Heřmánek J.: Herrmann Ignát
H. L.: Mahen Jiří
Hlavnický Bolemír: Nor A. C.
z Hluboké Eva spr. Eva z Hluboké
Hlučák Ilja: Bart Ilja
Hoe Ivan spr. Ivan Hoe
Hoch M.: Skoumal Aloys
Holas Jan: Šalda František X.
Holofernes Kotě: Tréval Emil
Holub Jiří: Skoumal Aloys
Horák Pavel: Fischer Otokar
Horník: Tyl Josef Kajetán
Horský M.: Tyl Josef Kajetán
Hořejší Jan: Hořejší Jindřich
Hostivít Fr.: Táborský František
Houdek Jar.: Procházka František Serafínský
Houdek Jaroslav: Procházka František Serafínský
Hron Jan: Frič Josef Václav
Hron Jan: Hora Josef
Hvězda Jaromír: Tisovský T. E.
z Hvězdy Jan spr. Jan z Hvězdy
Chadraba Jan: Mahen Jiří
Chládek Ludvík: Vachek Emil
IBIŠ: Štuka Ivo, Borská Ilona
Ignata: Viková-Kunětická Božena
Ignotus: Táborský František
I. K.: Klíma Ivan
Istvan: Alda Jan
-iš-: Štuka Ivo
Ivan Hoe: Mareš Jan
Izborský Bolemír: Marek Antonín
j.: Putík Jaroslav
Jack Jarry spr. Jarry Jack
Jakub Jiří: Orten Jiří
Jamot R. E. spr. R. E. Jamot
Jan: Štern Jan
Jan Jan: Fučík Julius
Jan Zachrtadán: Mach Josef
Jan z Hvězdy: Marek Jan Jindřich
Janda K.: Křelina František
Janda Pavel: Rusinský Milan
Jangl Karel: Heyduk Josef
Jansen Olaf: Jakobson Roman
Jarry Jack: Žák Jaroslav
Javor J.: Vlček Bartoš
-jef-: Fučík Julius
Jegor Georges spr. Georges Jegor
Jelen R. M.: Rutte Miroslav
Jemar: Marek Jiří
Jenčík Prokop: Přikryl Ondřej
Ještěr Old spr. Old Ještěr
Ještěrka J.: Sokol Karel Elgart
jf: Fučík Julius
J. F.: Fučík Julius
J. H.: Hora Josef
J H.: Šalda František X.
Jílek Karel: Orten Jiří
Jizerský Karel Beneš: Beneš Karel Josef
J. K.: Herben Jan
J. M.: Mahen Jiří
JMG: Grossman Jan
jn.: Štern Jan
jo: Opavský Jaroslav
J. O.: Eisner Pavel
Jola: Hauková Jiřina
jp: Putík Jaroslav
-jp-: Putík Jaroslav
jš.: Štern Jan
J. T.: Träger Josef
jtg: Träger Josef
Junek Emil: Frýd Norbert
Junius: Tille Václav
Juren Staša: Červený Jiří
jv: Vodák Jindřich
J. V. P.: Pleva Josef Věromír
K: Malý Jakub
-ka-: Procházka František Serafínský
Kain: Kainar Josef
Kalina Jan: Herben Jan
kamarád Franta: Frýd Norbert
kd.: Konrád Edmond
K. E. B.: Jeřábek Čestmír
Kerry: Tille Václav
k k.: Konrad Kurt
K. K.: Konrad Kurt
Kl.: Koudelák Josef
Klácel Matouš: Dohnal Antoš
Klapetek Jan: Rusinský Milan
Klas Jiří: Hora Josef
Klas Richard: Preissová Gabriela
Klem Karel: John Jaromír
Klement Viktor: Mach Josef
Klín T.: Herben Jan
Knaftová Marina: Urbánková Jarmila

Kocourek Vendelín: Procházka František Serafínský
Kočkodan: Poláček Karel
Kohout Josef: Bonn Hanuš
Kolda Emil: Konrád Edmond
Kopecký Jan: Bartoš František
Kopřivarius: Langer Josef Jaroslav
Körmeny: Alda Jan
Kouba Prokop: Bednář Kamil
Kozoroh: Neumann Stanislav Kostka
Králiček J.: Hořejší Jindřich
Krejčí Emil: Valenta Edvard
Krenn Norbert: Fischer Otokar
Krym Tomáš: Klíma Jaroslav
ks: Konrad Kurt
K. S.: Sabina Karel
K. S.: Sezima Karel
Kunz Pavel: Šalda František X.
Kutnohorský Mirumil: Tyl Josef Kajetán
-kv.: Fučík Julius
Kv: Fučík Julius
K. V.: Fučík Julius
Kysela Franta: Sauer Franta
-l: Přikryl Ondřej
L.: Lom Stanislav
Ladislav: Čelakovský František Ladislav
Lang H.: Mahen Jiří
Lánský: Janda Bohumil
Laš A. D. spr. A. D. Laš
Lebeda Vavřinec: Herrmann Ignát
Ledan St. R.: Četyna Bohumír
Ledecký: Mach Josef
Lenský K.: Leger Karel
Leonardi Leo: Machar Josef Svatopluk
Lešan A. K.: Klášterský Antonín
-li-: Herben Jan
Libenský Jan Milota: Tyl Josef Kajetán
-lim: Sezima Karel
Lípa Bohuslav: Přikryl Ondřej
Lipín V.: Procházka František Serafínský
Lipín Vítězslav: Procházka František Serafínský
Liška Jiřík: Tyl Josef Kajetán
Litera Jan: Herben Jan
L. M.: Valenta Edvard
Lokalides: Neumann Stanislav Kostka
Lorenzo: Táborský František
Los Martin: Pašek Mirko
de Lucci tristido spr. tristido de Lucci
m: Malý Jakub
m.: Martínek Vojtěch
M.: Mahen Jiří
M.: Martínek Vojtěch
Mahatma Batler: Mahen Jiří
Machatý Vojta: Herrmann Ignát
Malický Jan: Kamarýt Josef Vlastimil
Malkontent Rozerviát spr. Rozerviát Malkontent
Mára B. J.: Polan Bohumil
Marek Fr.: Skácelík František
Maruška Jaroslav: Merhaut Josef
Matýsek Josef: Nor A. C.
Max Jan: Těsnohlídek Rudolf
M. C. Biss: Urx Eduard
M—e: Sokol Karel Elgart
Medardus: Kolár Josef Jiří
Městecký Heřman: Pokorný Rudolf
Michal: Michl Josef Václav Justin
Mirský Jaroslav: Konrad Kurt
Mitrovský: Linda Josef
M. Jan: Mareš Jan
mk.: Martínek Vojtěch
Modest P.: Martínek Vojtěch
Modrovous: Scheinpflug Karel
M. R.: Rutte Miroslav
M. T.: Preissová Gabriela
mu: Uhde Milan
Musil Beneš: Konrád Edmond
Mýstěs K.: Konrád Karel
Mýtský Mudromil: Šembera Alois Vojtěch
-n-: Sokol Karel Elgart
Navrátil F.: Fabián Karel
Nejmenovaný: Herben Jan
Nemicus: Hájek Jiří
Nemo Miloslav: Hýsek Miloslav
Nerská Olga: Pujmanová Marie
Nešeda Karel: Raffel Vladimír
Neznámý: Bezruč Petr
Nový R.: Řezáč Václav
nv: Veselý Antonín
-och-: Procházka František Serafínský
ok: Kryštofek Oldřich
Okoř Jiří: Tréval Emil
Ó. L.: Łysohorský Óndra
Old Ještěr: Bezruč Petr
Olivová Marie: Tyl Josef Kajetán
O. M.: Ptáček Ladislav
O. P.: Přikryl Ondřej
Opočenský: Frič Josef Václav
-or: Hora Josef
Orel Jan: Eisner Pavel
Ort Jan: Eisner Pavel
-oř-: Šuleř Oldřich
Ostravská Ida: Jabůrková Jožka
Ostrý F. Vladiboj: Tyl Josef Kajetán
Oškera Josef: Bartoš František
ou: Pazourek Vladimír
O. V.: Sezima Karel

-pa-: Procházka František Serafínský
Palečková Josefa: Jabůrková Jožka
Pantalon: Tréval Emil
Pára St.: Gellner František
Patočka Ludvík: Fischer Otokar
Paukner Váša: Böhnel Miroslav Bedřich
Pavel Josef: Fučík Julius
Pavel Petr: Procházka František Serafínský
Pavlov J. F.: Fučík Julius
PE: Eisner Pavel
Pečorin: Šalda František X.
Pelyněk Baltazar: Zábranský Alois
Perný Břetislav: Pokorný Rudolf
Petar Ranko: Pokorný Rudolf
Petřík: Petiška Eduard
Pilecký Václav: Fučík Julius
Pisánka Ad.: Tréval Emil
P. K.: Šalda František X.
Podhradský: Procházka František Serafínský
Podlesák H.: Baar Jindřich Šimon
Podleský F. J. H.: Hlaváček František Josef
Podsvijanský: Picek Václav Jaromír
Polan Bedřich: Valenta Edvard
Poličský J. V.: Michl Josef Václav Justin
Pravda Václav: Malý Jakub
Prešovský Václav: Tréval Emil
Procházka R. M.: Valenta Edvard
Proteus: Skoumal Aloys
Předměstský Václav: Šolc Václav
Psohlavec: Kocourek Vítězslav
Psohlavý Jan: Baar Jindřich Šimon
Ptáčník B.: Šalda František X.
Pultík J. F.: Halas František, Dvořák Josef
Q: Vavřík Zdeněk
Q.: Šalda František X.
Quidam: Sokol Karel Elgart
Quidam: Šalda František X.
-r-: Urx Eduard
R.: Mahen Jiří
R.: Václavek Bedřich
-ra: Hora Josef
Ragnar: Novák Arne
Rak S.: Čech Svatopluk
Razov Saša: Kožušníček Vladimír
Rč: Renč Václav
rd: Weiner Richard
Reed: Václavek Bedřich
R. E. Jamot: Thomayer Josef
Richardson: Mahen Jiří
Rn: Renč Václav
Robert David: Nezval Vítězslav
Rohan Richard: Urx Eduard
Roch: Procházka František Serafínský
Rousek Antonín: Machar Josef Svatopluk
Rousinovský F. S.: Sušil František
Rozerviát Malkontent: Frič Josef Václav
Ru-ka: Noha Jan
Rusticus: Skoumal Aloys
Rys Vladimír: Ptáček Ladislav
Ryvín Mikuláš: Téver Felix
Řada Václav: Tetauer Frank
Řapík J.: Šalda František X.
Řepa František: Nezval Vítězslav
Říha Václav: Tille Václav
S.: Sokol Karel Elgart
Sabart Petr: Kratochvíl Miloš Václav
Sabinský: Sabina Karel
Sana Mens: Neumann Stanislav Kostka
Saša: Alda Jan
sb: Budín Stanislav
Serafínek: Procházka František Serafínský
Sézam: Theer Otakar
Sigma: Četyna Bohumír
Silesiacus: Nor A. C.
Sk.: Skácelík František
Skála J.: Mahen Jiří
Skalkovič B.: Kulda Beneš Metod
Skalný F.: Skácelík František
SKN: Neumann Stanislav Kostka
S. L.: Lom Stanislav
Slavděl: Pleva Josef Věromír
Slavětínský K.: Biebl Konstantin
Slezák K.: Nor A. C.
Smetana Joe: Mahen Jiří
Smil z Rolničky: Bezruč Petr
Smutný svob.: Mareš Jan
Snášel Jan: Valenta Edvard
Sokol E.: Sokol Karel Elgart
Sokol František: Sokol Tůma František
Solomin: Macek Antonín
Souček Josef: Jeřábek František Věnceslav
Souček Viktor: Dyk Viktor
Staněk Pavel: Wenig Adolf
Staněk Václav: Martínek Vojtěch
Stanislav B.: Budín Stanislav
Starkoč J. S.: Sekera Josef
stb: Budín Stanislav
STL: Lom Stanislav
Stodola Pavel: Mahen Jiří
Stopěruntík Kuba: Bezruč Petr
Strahovský J. B. Pecka: Pecka Josef Boleslav
Stránický: Bendl Václav Čeněk

Stránský Pavel: Wenig Adolf
Strnad Karel: Fučík Julius
Strnad Karel: Konrad Kurt
Suk Ratibor: Bezruč Petr
Summ Eliáš: Mareš Jan
Sursum: Machar Josef Svatopluk, Masaryk Tomáš Garrigue
Svěrák Jiří: Valenta Edvard
Svitavská Jar.: Sumín Jiří
Svitavská Serafina: Sumín Jiří
Svoboda J.: Arbes Jakub
Svoboda Jan: Herben Jan
-š-: Procházka František Serafínský
Šerif T.: Halas František, Dvořák Josef
Šimůnek Josef: Kalčík Rudolf
Šklíba J.: Mareš Jan
Štěpán Jiří: Fučík Julius
Štít Jarka: Renč Václav
Šťúra: Rutte Miroslav
-t.: Träger Josef
T.: Táborský František
T.: Tille Václav
T.: Dohnal Antoš
Tenkerry: Tille Václav
-tep: Petiška Eduard
Téver-Tibera: Tévar Felix
tg: Träger Josef
Tichý Tomáš: Hais-Týnecký Josef
Tomšů Petr: Fučík Julius
Toutegal: John Jaromír
Tréval-Viola: Tréval Emil, Walterová Zdeňka
Trojanovský B.: Četyna Bohumír
Třebovský F.: Klácel František Matouš
Turková Marie: Preissová Gabriela
Turková Valburga: Sova Antonín
Tý: Táborský František
Uhlík Jan: Baar Jindřich Šimon
Urbánek Kamil: Mahen Jiří
us: Urx Eduard
-us: Łysohorský Óndra
-uš: Łysohorský Óndra
v.: Vavřík Zdeněk
V: Vachek Emil
V.: Vavřík Zdeněk
„-va": Pleva Josef Věromír
Vácha Petr: Fučík Julius
Valden Jiří: Macek Antonín
Vašek: Macek Antonín
Vašek Ladislav: Tréval Emil
Vávra Jan: Herben Jan
Veleba Jan: Sokol Karel Elgart
Věnc. K.: Kosmák Václav
veron: Kohout Pavel
Veřmiřovský Václav: Valenta Edvard
Veselský Jaroslav: Hais-Týnecký Josef
Vesnický Jan: Bartoš František
Věžník Martin: Jesenská Růžena
Vichr Stanislav: Marcha Jaroslav
Vik Zd.: Vavřík Zdeněk
Vild František: Fučík Julius
Vítek Jan: Tyl Josef Kajetán
vk: Václavek Bedřich
vk: Václavek Bedřich
Vlach Roman: Marcha Jaroslav
Vlk: Václavek Bedřich
V. M.: Martínek Vojtěch
V. Mk.: Martínek Vojtěch
Vocel Jan: Tisovský T. E.
Vojan Karel: Fučík Julius
Vojmír Svatopluk: Herben Jan
Votoček Jiří: Neumann Stanislav Kostka
vp: Pazourek Vladimír
vpa: Pazourek Vladimír
Vrač: Tréval Emil
Vrána Jaroslav dr.: Mahen Jiří
Vraný Jan: Čech Svatopluk
vřk: Vavřík Zdeněk
vt: Tille Václav
V. T.: Tille Václav
V. V. M.: Těsnohlídek Rudolf
vý: Veselý Antonín
Výborný Jaromír: Mahen Jiří
Vydral Josef: Tetauer Frank
Vysocká Josefa: Malířová Helena
-ý: Táborský František
Walsh James: Valenta Edvard
Ypsilon: Herrmann Ignát
Zachrtadán Jan spr. Jan Zachrtadán
Zamazal Josef: Mahen Jiří
Západ Petr: Marcha Jaroslav
Zapletal Josef: Bartoš František
Záruba Hynek dr.: Neumann Stanislav Kostka
Záruba Tomáš: Tille Václav
Zásmucký Jaroslav: Barák Josef
zb: Bláha Zdeněk
Zefirin: John Jaromír
Zelená maska: Mahen Jiří
Zima Adam: Konrád Edmond
Zmatěj prof.: Tréval Emil
zv.: Vavřík Zdeněk
zV.: Vavřík Zdeněk
Zvonař J.: Sezima Karel
Žalman Jiří: Kožík František, Polách Bohumír
Žbánský V.: Macek Antonín
Želinský Arian: Sabina Karel

Klácel Matouš viz též Dohnal Antoš
-7-: Sabina Karel
„...“: Pleva Josef Věromír
„—“—: Pleva Josef Věromír
Ω: Tille Václav
Značka lukostřelce: Procházka František Serafínský
△: Neruda Jan

Jmenný rejstřík

(rejstřík neobsahuje stránkový odkaz na základní heslo)

Adam Bakalář 211
Adam Paul 513
Adam z Veleslavína Daniel 173, 208
Adámek Bohumil 417
Adler Friedrich 224
Ady Endre 92, 124, 125, 585
Afinogenov Alexandr Nikolajevič 163
Achard Marcel 581
Achmatovová Anna 13
Aischylos 39, 251, 335, 393
Aisópos: Ezop
Akron Albín Vrchbělský Jan: Albín Vrchbělský Jan Akron
Alarcón Pedro Antonio 557
Alberti Rafael 16, 71, 72
Albín Vrchbělský Jan Akron 95
Alda Jan 168
Aldington Richard 545
Aldridge James 534
Aldrich Thomas Bailey 224
Aleš Mikoláš 224, 344, 425
Alexandreida 335
Alfieri Vittorio 318
Amerling Karel Slavoj 342
Amfitěatrov Alexandr Valentinovič 271
Andersen Hans Christian 51, 79, 97, 318, 379, 565
Anderson Sherwood 450
Andrić Ivo 13, 14
Angelus Silesius 101
Angely Louis 498
d'Annunzio Gabriele 40, 404
Anonymus (přepracovatel Romulových bajek) 95
Anouilh Jean 102, 581
Anzengruber Ludwig 581
Apitz Bruno 592
Apollinaire Guillaume 35, 60, 162, 169, 195, 273, 355, 440, 441, 577, 581
Apuleius Lucius 293
Aragon Louis 102, 581
Arbes Jakub 220, 384
Arbuzov Alexej Nikolajevič 304
Ariosto Lodovico 80, 564, 565
Aristofanes 39, 156, 278, 335, 479
Arnold Emanuel 105
Arp Hans 272
Asejev Nikolaj Nikolajevič 568
Asnyk Adam 274
Assolant Alfred 233
Asturias Miguel Angel 314
Aškerc Anton 564, 565
Aubanel Théodore 41
Augusta Jan 34, 290, 549
Augustin Aurelius 66
Auředníček Otakar 275
Avdějenko Alexandr Ostapovič 210
Aveline Claude 547
Baar Jindřich Šimon 560
Babel Isaak Emmanuilovič 109, 535
Babička Hynek 506
Bagrickij Eduard Georgijevič 272, 568
Bahr Hermann 302, 307
Bakalář Adam: Adam Bakalář
Bakunin Michail Alexandrovič 105, 433
Balbín Bohuslav 20, 240, 323, 382, 465
Balda Josef 480
Balke Teodor 416
Balling Charley 19
Balmont Konstantin Dmitrijevič 266
Balzac Honoré de 40, 117, 169, 306, 468, 565, 581
Bandello Matteo 318
Banville Théodore de 40, 564

Barák Josef 433, 527
Barbey d'Aurevilly Jules 261, 314, 404
Barbusse Henri 169, 170, 195
Bareš Gustav 427, 428
Baring Maurice 450
Barrett-Browningová Elizabeth 224
Bartoš František 146
Bartošek Julius: Bart Ilja
Bartošová Marie: Majerová Marie
Bartuška Karel 249
Baudelaire Charles 90, 158, 195, 212, 352, 356, 468, 508, 513, 564, 565
Baudiš Josef 552
Bauše Bohumil 572
Beardsley Aubrey Vincent 545
Beaumarchais Pierre Augustin Caron de 51, 332
Beaumont Francis 573
Bebel Heinrich 104
Becque Henri-François 195
Bédier Joseph 7
Bednář Kamil 372
Bědnyj Děmjan 16, 451
Beer Antonín 429
Beer Kurt: Konrad Kurt
Becher Johannes Robert 194, 272, 352
Bek Alexandr Alfredovič 312
Bělinskij Vissarion Grigorjevič 329
Belloc Hilaire 450
Bělyj Andrej 266
Bendl Karel 256, 318, 434, 435, 565
Bendl Václav Čeněk 446
Benedikti Blahoslav Ján 479, 480
Benedikti z Nudožer Vavřinec 239
Benelli Sem 420
Beneš Václav: Beneš Třebízský Václav
Beneš Buchlovan Bedřich 398
Beneš Třebízský Václav 192, 202, 472
Benešová Božena 51, 410, 477, 517
Benhart František 122
Beolco-Ruzzante Angelo 257
Béranger Pierre Jean 192
Bérence Fred 420, 421
Berggolcová Olga Fjodorovna 562
Bergson Henri 46, 69
Berkeley George 228
Berkopec Oton 125, 152, 166
Berla Alois 527
Bernard Tristan 468
Bernášek Antonín: Toman Karel
Bezruč Petr 52, 54, 70, 146, 160, 291
bible Kralická: Kralická bible
Bible česká: Kralická bible
Bidpaj 223
Biebl Konstantin 106, 108, 124, 241, 366, 419, 420, 576
Bieblová Marie 266
Bílek Jakub 11
Billinger Richard 580
Bílý František 18, 470
Bílý Jan 470
Biskupec Mikuláš 183
Björnson Björnstjerne 275, 332
Blahoslav Jan 252, 290, 465
Blahoslav Ján Benedikti: Benedikti Blahoslav Ján
Blake William 13, 436, 541, 545
Blatný Ivan 372
Blattný Ctibor 316
Blažek Zdeněk 583
Bljachin Pavel Andrejevič 306
Blodek Vilém 434, 435
Bloch Jean Richard 170
Blok Alexandr Alexandrovič 166, 319, 441
Bloy Léon 75
Boccaccio Giovanni 14, 240, 257, 293, 391, 404
Bodjanskij Osip Maximovič 129
Böhnel Bedřich: Böhnel Miroslav Bedřich
Bojarová Olga 38
Böll Heinrich 272
Bolzano Bernard 215
Bondy Josef: Bor Josef
Bonn Hanuš 371
Borecký Jaromír 275
Börne Ludwig 141
Borská Ilona 503
Botev Christo 387
Bouda Cyril 43, 344
Bourges Elémir 314
Bozděch Emanuel 241, 580
Brábek František 527
Bracco Roberto 40
Bradford Roark 297
Brahm Otto 39
Brambora Josef 118
Brandes Georg 129
Brandl Vincenc 17
Brant Sebastian 95
Braunerová Zdenka 314
Brehm Bruno 261
Brecht Bertold 160, 272, 581, 582
Breitenfeld Gustav: Bareš Gustav
Bremond Henri 547
Bret Harte Francis: Harte Francis Bret
Breton André 358
Bridel Bedřich 323

Brjusov Valerij Jakovlevič 266, 541
Brod Max 91, 571
Broniewski Władysław 387
Brooke Rupert Chawner 55
Bruckner Ferdinand 101
Brückner Alexander 180, 190
Brukner Josef 102
Brunner Vratislav Hugo 19
Brzková Terezie 344
Březina Otokar 38, 75, 92, 120, 154, 161, 337, 420, 482, 560
z Březové Vavřinec: Vavřinec z Březové
Březovský Bohuslav 372
Bubník Josef: Valja Jiří
Büchner Georg 51, 91
Bujnák Pavel 443
Buksa Pavel: Michal Karel
Bulgarin Faděj Venědiktovič 24
Bulwer-Lytton Edward George 309
Bunin Ivan Alexejevič 266
Buoh všemohúci 289
Burešová Ludmila 176
Bürger Gottfried August 208, 485
Burian Emil František 109, 156, 225, 257, 278, 316, 331, 393, 419, 471, 523, 524, 594
Burian Vlasta 286
Burley Walter 240, 286
Burns Robert 80, 453, 541, 542
Burroughs Edgar Rice 271
Bušek Karel: Kaminský Bohdan
Buzek Bonifác 221, 223, 485
Byron George Gordon 80, 83, 106, 214, 224, 234, 256, 397, 453, 565
Cajthaml-Liberté František 255
Calderón de la Barca Pedro 51, 69, 80, 101, 170, 224, 335, 565
Calzabigi Raniero da 358
Camoēs Luís Vaz de 22, 49, 80, 564, 565
Camus Albert 212
Cankar Ivan 120
Cannizzaro Tommaso 564
Carco Francis 169, 170, 378, 581
Carducci Giosuè 564, 565
Carotti Arturo 306
Carroll Lewis 450
Cassiodorus Senator Flavius Magnus 5
Cassius Jaroslav Kolman: Kolman Cassius Jaroslav
Catullus Gaius Valerius 470
Celan Paul 119
Céline Louis-Ferdinand 581
Cellini Benvenuto 297
Cervantes Saavedra Miguel de 69, 89
de Cessolis Jacobus 500
Cicero Marcus Tullius 177, 301, 302, 566
z Cimburka Ctibor Tovačovský: Tovačovský z Cimburka Ctibor
Claretus de Solentia: Bartoloměj z Chlumce
Claudel Paul 14, 314
Clementis Vlado 427
Cocteau Jean 162, 169, 170, 195, 559, 581
Coleridge Samuel Taylor 349, 376
Colette Sidonie-Gabrielle 169, 170, 352, 522
Collinus: Kolín z Chotěřiny Matouš
Conrad Joseph 436, 437, 450
Cooper James Fenimore 233
Cornelius Victorinus: ze Všehrd Viktorin Kornel
Corbière Tristan 90, 169, 170
Corneille Pierre 101, 212, 565
Cornova Ignác 338, 465
Coster Charles de 51, 582
Courteline Georges 560
Croce Benedetto 362
Crommelynck Fernand 266
Culman Leonhard 276
Cvětajevová Marina Ivanovna 98
Cyril: Konstantin
Czapek Johann Maxmilian 513
Čapek Jan Blahoslav 191
Čapek Josef 13, 58, 60, 167, 175, 279, 350, 394
Čapek Karel 56, 57, 81, 84, 98, 100, 101, 109, 137, 162, 167, 172, 196, 198, 227, 233, 234, 241, 245, 279, 280, 350, 355, 394, 395, 420, 445, 495, 571, 577
Čapek Karel Matěj: Čapek-Chod Karel Matěj
Čapek-Chod Karel Matěj 27, 140, 379, 540
Čapková Helena 56, 57
Čápová Růžena: Svobodová Růžena
Čarenc Jeghiš 567
Čavčavadze J. 70
Čech Leander 18
Čech Svatopluk 51, 54, 145, 171, 255, 363, 407, 417, 493, 589
Čech Vladimír 63
Čechov Anton Pavlovič 98, 207, 266, 275, 319, 320, 523
Čejka Josef Rodomil 335
Čejka Mirek 174

Čelakovský František Ladislav 140, 142, 184, 185, 215, 281, 299, 342, 471, 479, 485, 492, 536
Čep Jan 579, 580
Černý Jan 34
Černý Václav 68
Černý Václav A. 70
Červený Jiří 19, 416
Červínek František: Zábranský Alois
Čivrný Lumír 337, 507, 539
Čondl Karel 502
Čuberka František 14
Čukovskij Korněj Ivanovič 476
Čuřín Bohumil: Polan Bohumil
Dalimilova kronika 282
Daniel František 259
Dante Alighieri 13, 14, 80, 92, 564, 565
Darwin Charles Robert 171
Daudet Alphonse 153
Dedinský Mittelmann Moric 125
Defoe Daniel 390
Dehlevi 306
Dehmel Richard 468
Deinhardstein Johann Ludwig 529
Deml Jakub 46, 579
Denis Ernest 195, 562
Děržavin Gavril Romanovič 215
De Sanctis Francesco 69
Desnos Robert 272
Des Périers Bonaventure 257
Dessoir Max 207
Dickens Charles 271, 281, 333, 533
Dickinsonová Emily 136
Dillinger Petr 344
Dilthey Wilhelm 362
Dlabač Jan Bohumír 339
Dlouhoveský Jan Hynek 213
Dobner Gelasius 123, 382
Dobroljubov Nikolaj Alexandrovič 329
Dobrovský Josef 111, 128, 208, 236, 251, 253, 335, 338, 374, 382, 409, 424, 479
Dokoupil Antonín 577
Dolanský Jaromír 339
Doležil Hubert 388
Domažlický Ladislav Hájek: Hájek-Domažlický Ladislav
Donne John 436
Dorůžka Lubomír 489
Dostál Ferdinand: Bystřina Otakar
Dostál-Lutinov Karel 41
Dostálová L. Z. 582
Dostojevskij Fedor Michajlovič 39, 51, 117, 161, 172, 319, 320, 329
Doyle Arthur Conan 112
Drachmann Holger Hendrik Herholt 216
Dreiser Theodore 533
Drozda Miroslav 210
Dřevo sě listem odievá 290
Dubravius Jan 101
Duhamel Georges 169, 195, 420, 426, 581, 582
Dumas Alexandre ml. 195
Dumas Alexandre st. 80, 284, 332, 565
Durtain Luc 581
Durych Jaroslav 447, 579
Durych Václav 83
Duvernois Henri 581
Dvorský František 256, 402
Dvořák Antonín 275, 500, 564, 565, 572
Dvořák Arnošt 228
Dvořák Josef 123
Dvořák Xaver 41
Dyk Viktor 51, 70, 99, 137, 160, 196, 404, 448
Echegaray José 40
Einhorn Erich 234
Eiselt Bohumil 38
Eisner Pavel 443
Ejzenštejn Sergej Michajlovič 507
Elgart Karel: Sokol Karel Elgart
Eliáš Tobiáš: Tisovský T. E.
Eliot Thomas Stearns 136
Elpl Eduard 92
Elpl Eduard: Elpl Mirek
Elpl Mirek 120
Elster Ernst 63
Eluard Paul 195, 357, 358
Engels Friedrich 255, 501
Enzensberger Hans Magnus 152
Erasmus Rotterdamský 34, 177, 252, 550
Erben Karel Jaromír 51, 80, 84, 214, 308, 335, 339, 342, 346, 376, 379, 577
Erenburg Ilja Grigorjevič 166
von Eschenbach Ulrich: Ulrich von Etzenbach
von Etzenbach Ulrich: Ulrich von Etzenbach
Euripides 251
Eusebius Pamphilus 5
Ezop 95, 235
Fábera Miloslav 312
Fadějev Alexandr Alexandrovič 304
Fallada Hans 319, 320, 425
Fast Howard 406
Faulkner William 489, 490, 533, 541
Fedin Konstantin Alexandrovič 212

Fechner Gustav Theodor 171
Feigel František: Gel František
Fejfalík Julius 424
Fencl Jan Mantuan 101, 104, 415
Fénélon François de Salignac de la Mothe 587, 588
Feuchtwanger Lion 307, 370
Fiala Milan 48
Fibich Zdeněk 256, 339, 434, 435, 564
Ficinus Marsilius 550
Fikar Ladislav 266
Filáček Adolf 297
Filípek Václav 423
Filon Auguste 516
Firdúsí 40
Fischer Josef 123
Fischer Josef Ludvík 295
Fischer Otokar 115, 136, 193, 204, 262, 319, 387, 396, 436, 437, 505, 537
Flammarion Camille 557
Flaška z Pardubic Smil 82, 392
Flaubert Gustave 13, 40, 103, 261, 305, 306, 410, 464, 557, 581, 582
Fletcher John 573
Florian Jean-Pierre Claris de 338
Florian Miroslav 32, 44, 357
Flosman Oldřich 590
Foerster Josef Bohuslav 92, 275, 403, 405, 565
Forchheimová Anna: Rajská Anna
Forchheimová Magdalena 528
Forster Vilém 88
Fort Paul 195
Fracchia Umberto 553
Fragner Benjamin: Klička Benjamin
France Anatole 221, 261, 293, 319, 320, 352, 404, 522, 565, 581, 582
Frank Leonhard 272, 538, 581, 582
Franta Šumavský Josef 281
Fredro Aleksander 274, 425
Frejka Jiří 162, 416, 426, 471, 524, 572
Frič Josef Václav 23, 224, 342
Frída Emil: Vrchlický Jaroslav
Frídová Eva: Vrchlická Eva
Friedrich Karel 432
Frynta Emanuel 533
Fučík Julius 217, 319, 321, 379, 410, 482, 548, 572, 573, 578
Fučíková Gusta 108, 435
Fühmann Franz 272
Fuksová Jarmila: Svatá Jarmila
Fulda Ludwig 224, 275
Furmanov Dmitrij Andrejevič 464
Fürnberg Louis 272
Furtenbach Joseph 393
Futurista Ferenc 286
Gabe Dora 307, 358
Gajdar Arkadij Petrovič 312
Gałczyński Konstanty Ildefons 387
Galsworthy John 511, 533
Galuška Miroslav 157
García Lorca Federico 16, 71, 72, 170, 337
Gareis Antonín 344
Garibaldi Giuseppe 257
Gatschä Otmar: Stanislav Karel
Gautier Théophile 306
Gebauer Jan 129, 190, 361, 399, 424, 457, 465, 515, 554
Gellner František 27, 44, 89, 137, 169, 305, 520
Gercen Alexandr Ivanovič 105, 304
Gervinus Georg Gottfried 335
Gessner Salomon 129, 338
Gide André 150, 169, 170, 320, 404
Giono Jean 151, 582
Glaeser Ernst 420, 425
Gluck Christoph Wilibald 358
Goethe Johann Wolfgang 6, 22, 51, 66, 91, 100, 101, 166, 184, 204, 208, 209, 222, 235, 236, 269, 298, 301, 302, 319, 320, 383, 414, 420, 436, 437, 545, 546, 564, 565
Gogol Nikolaj Vasiljevič 38, 141, 143, 266, 319, 320
Goldoni Carlo 87, 117, 157, 393, 480, 565
Goll Ivan 162
Goll Jaroslav 145, 171, 339, 368, 424, 516, 565
Golombek Bedřich 541
Gončarov Ivan Alexandrovič 39, 329
Góngora y Argote Luis de 158
Gorbatov Boris Leonťjevič 304
Gorkij Maxim 53, 162, 166, 175, 210, 212, 217, 227, 275, 304, 319, 320, 384, 531, 562, 568
Götz František 35, 511
Goy Ervín: Łysohorský Ondra
Gramsci Antonio 393
Grassi Giovanni 415
Green Julien 420
Greene Graham 541
Greff Joachim 240
Gregorčič Simon 268
Grégr Eduard 446
Grégr Julius 126, 433, 527
Gribojedov Alexandr Sergejevič 319, 505, 506

Grillparzer Franz 468
Grimmelshausen Hans Jakob Christoffel von 581, 582
Grohmannová Sláva 70
Grossman Jan 244
Grossmann Jan: Grossman Jan
Grygar Mojmír 397
Guagnini Alessandro 173
Gualter Castellionský 7
Guéhenno Jean 582
Guérin Maurice de 14
Guillén Nicolás 71, 72
Gumpold 595
Gundolf Friedrich 204
Guramišvili David 441
Gutfreund Oto 344
Gutzkow Karl Ferdinand 344, 529
Guyau Jean-Marie 63, 482
z Gynterrodu Abraham 5
Gzel Petr 34, 252
Hába Karel 224
Habřina Rajmund 92, 583
Hádání Prahy s Kutnou Horou 548
Hais Josef: Hais-Týnecký Josef
Hájek Lubor 157
Hájek-Domažlický Ladislav 134
Hájek z Libočan Václav 20, 82, 212, 254, 453, 485
Hajniš František 423
Halas František 38, 88, 92, 119, 136, 157, 206, 296, 356, 372, 448, 536, 547, 583, 584
Halas František starší 123
Halbaerthová Gabriela: Preissová Gabriela
Hálek Vítězslav 24, 192, 224, 256, 302, 346, 347, 433, 446, 480, 488, 551
Hamerling Robert 565
Hampejs Zdeněk 337
Hamsun Knut 510
Hamzatov Rasul 387
Hanka Václav 74, 209, 236, 284, 346, 424, 485, 486
Hansmann Leopold Josef: Dohnal Antoš
Hanuš Ignác Jan 222, 342
Hanuš Jan 393
Hanuš Josef 190
Harburg 574
Harte Francis Bret 453
Hasištejnský z Lobkovic Bohuslav 177, 566
Hašek Jaroslav 51, 118, 156, 170, 174, 234, 270, 271, 278, 279, 286, 287, 416, 437, 545
Hašková Lenka 592
Hátifí 306
Hauke Karel 136
Hauptmann Carl 534
Hauptmann Gerhart 216, 420, 436, 437
Hausmann Manfred 176
Havel Václav 295, 567
Havlíček Karel 154, 222, 248, 278, 309, 335, 342, 530
Havránek Bohuslav 558
Hebbel Friedrich 39, 420, 421
Hegel Friedrich 222, 234, 243
Heidenreich Julius: Dolanský Julius
Heine Heinrich 20, 24, 91, 99, 100, 101, 152, 176, 192, 297, 319, 352, 356, 358, 383
Hejzlar Josef 358
Hek František Vladislav 588
Helcelet Jan 222
Held Jan 492
Hell Karel: Skála Ivan
Heller Servác Bonifác 63, 171
Hellich Josef Vojtěch 344
Hellwald Friedrich von 308
Hemingway Ernest 489, 490, 541, 542
Hennequin Emile 63, 220, 261, 361, 404, 482, 483
Hennequin Charles Maurice 468
Hennerová Marie: Pujmanová Marie
Henry O. 297
Herbart Johann Friedrich 171, 588
Herben Jan 17, 30, 153, 302, 402, 418
Herder Johann Gottfried 65, 66, 80, 208, 237
Herites František 586
Herodek František 249
Herrmann Ignát 167, 332, 417, 576
Hesse Hermann 266
Hettner Hermann Theodor 554
Heyduk Adolf 224, 407
Heyduková Růžena 151
Hikmet Nazim 357, 507
Hilar Karel Hugo 426, 471, 524
Hilarius Litoměřický 288
Hilbert Jaroslav 108, 589
Hilčr Jindřich 450
Hilská Vlasta 319
Hiršal Josef 235
Hladký Miroslav 233
Hlaváček František Josef 255, 380
Hlaváček Karel 371, 495
Hlávka Miloš 358
Hlinka Vojtěch: Pravda František
Hněvkovský Šebestián 339, 409

Hodějovský z Hodějova Jan, starší 235, 288
Hodža Michal Miloslav 17
Hoffmann Ernst Theodor Amadeus 234, 293, 318, 383, 437
Hoffmeister Adolf 162, 163, 573
Hofmann Vlastislav 56
Hofmannsthal Hugo von 101, 166
Höger Karel 344
Holan Vladimír 102, 123, 124, 194, 356, 536, 583
Holbein Franz Ignaz 498
Holberg Ludwig 333
Hölderlin Friedrich 122, 436, 580
Holeček Josef 394
Holík František 420
Hölty Ludwig Christoph Heinrich 214
Holub Miroslav 102
Holubec Luděk 502
Holubková Marie: Hořká Ludmila
Holý Josef 177, 398
Homér 338, 409, 546
Honzl Jindřich 109, 225, 331, 356, 358, 393, 426, 471, 572, 573
Hora Josef 161, 257, 305, 319, 339, 376, 439, 440, 545, 558
Horák Jiří 180
Horatius Flaccus Quintus 301, 302, 587
Horký Karel 250
Horníček Miroslav 468
Horný Jaroslav: Naumann Jaroslav
Hořejší Alexandr: Alda Jan
Hořejší Jindřich 6, 437, 520
Hořejší Josef 168
Hospodine, pomiluj ny 289
Hostinský Otakar 145, 339, 340, 469, 493, 588
Howells William Dean 224
Hozius Vysokomýtský Matouš 5
Hradecký rukopis: Satiry Hradeckého rukopisu
Hromádko Jan Norbert 128,
Hrubín František 13, 194
Hrubý Tomáš 571
Hrubý z Jelení Řehoř 387, 550, 566
Hrubý z Jelení Zikmund 176, 387
Huber z Risenpachu Adam 5
Hudson William Henry 450
Hughes Langston 541
Hugo Victor 80, 212, 306, 307, 337, 563, 564, 565
Hugues Clovis 351
Huchel Peter 272
Hujer Oldřich 143, 190, 330
Hurban Josef Miloslav 393, 554
Hus Jan 65, 182, 189, 190, 192, 323, 325, 327, 421, 436
Hutten Ulrich von 361
Huxley Aldous 450
Huysmans Joris-Karl 220
Hynek z Poděbrad: z Poděbrad Hynek
Hýsek Miloslav 55, 118, 190, 204, 262, 387, 396
Chajjám Omar 40
Chaloupecký Václav 552
Chalupecký Jindřich 136
Chalupka Ján 342
Chalupka Samo 342
Chamisso Adalbert von 166
Chaplin Charles 242, 508
Char René 272
Chateaubriand François-René de 208, 209, 557, 581, 582
Chatrný Rajmund: Habřina Rajmund
Chelčický Petr 33, 421
Chénier André 483
Cheraskov Michail Matvejevič 409
Chesterton Gilbert Keith 198, 511
Chevallier Gabriel 581, 582
Chlebnikov Velemir 212, 319
z Chlumce Bartoloměj: Bartoloměj z Chlumce
Chmela Josef 65, 281
Chmelenský Josef Krasoslav 65, 215
Chocholoušek Prokop 15, 25, 472
Chojecki Edmund 344
Chosru 306
Ibsen Henrik 9, 151, 275, 313, 320, 332, 565
Iffland August Wilhelm 513
Illový Rudolf 396
Irving Washington 81
Isakovskij Michajl Vasiljevič 449
Isokrates 387
Ivanov Vsevolod Vjačeslavovič 212
Jacob Max 212
Jacobellus: Jakoubek ze Stříbra
Jagić Vatroslav 180
Jakoubek ze Stříbra 182, 183, 192, 288, 421
Jakšová Naděžda: Sochová Naděžda
Jakub de Voragine: de Voragine Jakub
Jakubec Jan 55, 118, 129, 180, 262, 361, 362, 387, 396, 537
James Henry 489, 533
Jammes Francis 195, 212, 371, 372, 476
Jan ze Šitboře: ze Šitboře Jan

Jan ze Žatce 92
Jan Zlatoústý 177, 566
Janáček Leoš 17, 18, 60, 90, 403, 405, 510, 587
Janečková Františka: Pecháčková Františka
z Janova Matěj 189, 326
Janský Karel 204
Jareš Jaroslav 319
Jariš Milan 16
Jarry Alfred 162, 559, 581, 582
Jasiczek Henryk 504
Jean de Bourgogne 309
Jean Paul 79
Jebavý Václav: Březina Otokar
Jedlička Jaromír 441
Jeffers Robinson 22
Jelagin Alexej Michajlovič 38
z Jelení Řehoř Hrubý: Hrubý z Jelení Řehoř
z Jelení Zikmund Hrubý: Hrubý z Jelení Zikmund
Jelínek Antonín 350, 447
Jelínek Hanuš 468
Jeremiáš Otakar 317
Jerome Klapka Jerome 205
Jeřábek Čestmír 35, 199
Jeřábek Viktor Kamil 197, 224
Jesenin Sergej Alexandrovič 97, 98, 166, 264, 319, 558
Ješín z Bezdězí Pavel 74
Jevtušenko Jevgenij Alexandrovič 132, 487
Jezu Kriste, štědrý kněže 289
Ježek Jaroslav 157, 162, 416, 559, 572, 573
Ježek Jiří 116
Jidáš 7
Jilemnický Peter 427
Jiménez Juan Ramón 337
Jiráni Otakar 190, 546
Jirásek Alois 26, 45, 86, 88, 153, 192, 195, 196, 199, 244, 259, 275, 329, 379, 402, 417, 421, 472, 485, 491, 514, 518, 575
Jirásek Ivo 406
Jirásková Františka: Semeráková Františka
Jirát Vojtěch 437
Jistebnický kancionál 290
John Jaromír 174
Johnson Denis 162
Jokl Ferdinand 18
Jórdan Jan Pětr 222, 223
Joyce James 450, 533
József Attila 585
Jungmann Josef 65, 80, 236, 297, 308, 309, 310, 335, 338, 397, 424, 434, 479, 486, 512
Kabátník Martin 402
Kafka Bohuš 380
Kafka Franz 91, 92, 119, 172
Kácha Michal 279
Kainar Josef 124, 278, 448
Kainz Josef 498
Kalaš Julius 250
Kálidása 176
Kalinčiak Ján 17
Kalista Zdeněk 35, 576
Kalvín Jan 465
Kamarýt Josef Vlastimil 65, 184
Kamenář Jan 577
Kamenický František Jaroslav: Vacek František Jaroslav
Kaminský Bohdan 497
Kampe Joachim Heinrich 254
kancionál Jistebnický: Jistebnický kancionál
Kanovník vyšehradský 248
Kaplický Václav 125
Karaganov Alexandr Vasiljevič 306
Karamzin Nikolaj Michajlovič 111
Karas František 185
Karásek Antonín: Karásek ze Lvovic Jiří
Karásek ze Lvovic Jiří 371, 404, 513
Karel IV. 377
Karel Rudolf 285
Karnauchovová Irina Valerjanovna 210
Karpiński Franciszek 409
Karvaš Peter 304
Kästner Erich 51
Kaška Jan 529
Kašpar Adolf 344
Katajev Valentin Petrovič 162, 166
Kato Dionysius 239, 422
Kaván František 418
Kaván Josef: Nor A. C.
Keats John 136
Kedrin Dmitrij 16
Keller Gottfried 363, 436, 437, 538
Kellermann Bernhard 538
Kerschnerová Františka: Stránecká Františka
Kersten Kurt 293
Khintzer Přibyslavský Jindřich 419
Kierkegaard Sören 372
Kipling Rudyard 100, 101
Kirchberger Eduard: Fabián Karel

Kisch Egon Erwin 91, 109, 128, 286, 293
Klácel František Matouš 79, 342, 343, 485, 486
Klaret: Bartoloměj z Chlumce
Klecanda Jan 138
Klecanda Jan: Havlasa Jan
Kleist Heinrich von 80, 91, 99, 101, 214, 383, 414, 513
Klicpera Václav Kliment 50, 51, 87, 162, 163, 281, 284, 423, 446, 492, 498, 528, 588
Klika Stanislav 437
Klíma Ladislav 86, 87, 372
Kliment Velický 593
Klimentiev Alexandr: Kliment Alexandr
Klocperk Zdeněk: Bláha Zdeněk
Kniaźnin Franciszek 409
Kocín z Kocinétu Jan 5
Kocmánek Václav František 419
Koenigsmark Miroslav 97
Kochman Leopold 380
Kolár Josef Jiří 220, 318, 529, 544
Kolář Antonín 562
Kolář Jiří 152, 533
Kolář Josef Jiří: Kolár Josef Jiří
Kolář Karel: Sezima Karel
Kolbenheyer Erwin Guido 581, 582
Kolcov Alexej Vasiljevič 176, 274, 414
Kolín z Chotěřiny Matouš 155, 156, 288
Koliš Zikmund 10
Kollár Jan 79, 140, 141, 214, 248, 310, 335, 374, 536
Kolman Jaroslav: Kolman Cassius Jan
Kolmaš Josef 503
Komenský Jan Ámos 14, 290, 422, 593
Konáč z Hodiškova Mikuláš 5, 286
Konopásek Prokop 245
Konopnicka Marja 13
Konrád Karel 108, 232, 378
Konrad Kurt 509, 548
Konstantin 403
Konstantin Karel 480
Konstantin Přeslavský 403
Konůpek Jan 13
Kopecký Václav 245
Kopitar Bartoloměj 128, 129, 424
Kopta Josef 153, 279
Kopta Pavel 295, 567
Kornel ze Všehrd Viktorin: ze Všehrd Viktorin Kornel
Korzeniowski Józef 24
Kosina Jan Evangelista 18
Kosmas 73
Kostra Ján 585
Kotzebue August von 421, 498
Koudelák Josef 354
Kouřil Miroslav 51
Koutná Naděžda: Sochová Naděžda
Kovářík Vladimír 387
Kovařovic Karel 344
Kozmanecius: Kocmánek Václav František
Kozmanides: Kocmánek Václav František
Koželuha Lubomír 583
Kožík František 396
Kožušníček Vladimír 70
Krabice z Weitmile Beneš 221
Kráľ Fraňo 427
Kráľ Janko 342
Král Josef 545
Kralická bible 34, 499
Kramařík Jaroslav 259
Kramerius Václav Matěj 309, 338, 485, 546
Kramerius Václav Rodomil 254
Kramoliš Čeněk 120
Krapka Josef: Krapka Náchodský Josef
Krása Hans 157
Krasicki Ignacy 409
Krasiński Zygmunt 106, 274
Krasko Ivan 272
Krásnohorská Eliška 581
Kraszewski Józef Ignacy 274, 470
Kratochvíl Jaroslav 169, 217, 339
Kratochvíl Zdeněk 19
Kraus Arnošt 262, 361, 387, 396, 565
Kraus Karel 244
Krejcar Jaromír 508
Krejča Otomar 523
Krejčí František Václav 163, 302, 469, 557
Krejčí Karel A. 384
Krejčík Karel: Bojar Pavel
Kremlička Rudolf 56
Kristovoť jest ustavenie 206
Krleža Miroslav 152
Kronbauer Rudolf Jaroslav 497
kronika Dalimilova: Dalimilova kronika
Kronika o Bruncvíkovi: Bruncvík
Kronika trojanská: Trojanská kronika
Kropotkin Petr Alexejevič 352, 355
Krupskaja 568
Křička Jaroslav 196, 250, 265, 506
Křišťan: Kristián
Ktož jsú boží bojovníci 206
Kubala Bedřich: Klíma Jaroslav
Kubešová Hana: Kvapilová Hana

Kubin Alfred 272
Kubka František 39, 153
Kučera Fráňa 92
Kuděj Zdeněk Matěj 278
Kuhnert Adolf-Artur 581, 582
Kuchválek Jaroslav 337
Kulda Beneš Method 470
Kundera Ludvík 125
Kundera Milan 32, 357
Kunhutina modlitba 290
Kuno Heinrich 180, 498
Kusák Alexej 128
Kuthen ze Šprinsberka Martin 5, 122
Kutina Rudolf 148
Kutinová Amalie 267
Kutinová Marie: Kubátová Marie
Kuzněcov Anatolij 406
Kvapil Jaroslav 557
Kvapil Jaroslav 250
Kvapilová Hana 275, 477, 557
Kvíčala Jan 251
Kyselý Milan 503
Kyzlink Vladimír 399
Labiche Eugène-Marin 560, 573
Lacina Václav 214, 306
Lada Josef 19, 266, 270, 327
La Fontaine Jean de 426
Laforgue Jules 582
Lagerlöfová Selma 510, 518
Laichter Jan 278
Lalo Charles 207
Langer František 241, 245
Langer Josef Jaroslav 142, 308, 485
Langner Jan 368
Lanhausová Teréza: Nováková Teréza
Láska s věrú 290
Lauermannová Anna: Téver Felix
Lauterbeck Georg 5
Lautréamont (vl. jm.: Isidore Ducasse) 169, 508, 582
Lawrence David Herbert 450
Leconte de Lisle Charles-Marie-René 564, 565
Lecroy 143
Le Fort Gertrud von 580
legenda Crescente fide 264, 594
legenda Diffundente sole 264
legenda o sv. Dorotě 594
legenda o sv. Kateřině, Menší 594
legenda o sv. Kateřině, Větší: Život sv. Kateřiny
legenda o sv. Prokopu 282
legenda o sv. Václavu, První staroslověnská 594
legenda o sv. Václavu, Druhá staroslověnská 594
legenda Kristiánova 264
legenda Stockholmská: Život sv. Kateřiny
legenda Oriente iam sole 264
legenda Vita maior 282
Leger Karel 595
Léger Louis 105, 268, 515
Legrand Marc 196
Lenau Nikolaus 158, 224, 335
Lenin Vladimir Iljič 293, 534, 568
Leonidze Giorgi 6
Leonov Leonid Maximovič 34, 304
Leopardi Giacomo 564, 565
Lermontov Michajl Jurjevič 24, 158, 166, 266, 274, 319, 384, 453, 505, 506
Lesage Alain-René 516, 547, 582
Leskov Nikolaj Semjonovič 151, 266
Lessing Gotthold Ephraim 308, 309, 320, 383
Leštov Aseň 250
Levstik Vladimir 120
Lewis Sinclair 450, 489, 490
Ležák Milan: Jariš Milan
Lidin Vladimir Germanovič 212
Lichtenberger Henri 404
Lichtwark Alfred 207, 208
Linda Josef 129, 424, 425, 486
Li Po 176
Llewellyn Richard 534
z Lobkovic Bohuslav Hasištejnský: Hasištejnský z Lobkovic Bohuslav
z Lobkovic Jan Hasištejnský: Hasištejnský z Lobkovic Jan
Lolek Stanislav 510
Lomová Máša 285
Lomnický z Budče Šimon 546
Longen Émil Artur 437
Longenová Xena 286
Longfellow Henry Wadsworth 80, 92, 224, 453
Löns Hermann 581, 582
Loos Adolf 207, 208
Lope de Vega Carpio Felix 71, 100, 101, 170, 565
Loreilhe Jacques 582
Loti Pierre 513
Loukota Jindřich 250
Ludwig Emil 269
Lugovskoj Vladimir Alexandrovič 568
Lukáš Pražský 11, 252, 290
Lukianos 209, 550, 587
Lunc Lev Natanovič 568
Luther Martin 34, 550

Macleod Mary 224
Mac Orlan Pierre 378
Macourek Miloš 138, 567
Macpherson James 375, 397
Madách Imre 564
Mádl Karel B. 180, 261
Maeterlinck Maurice 195, 420, 421, 516, 581, 582
Magdaleno Mauricio 337
Mahen Jiří 278, 279, 355, 389, 469, 522
Mácha Karel Hynek 23, 66, 83, 123,165, 184, 196, 225, 248, 281, 284, 308, 335, 384, 433, 434, 492, 530
Macháčková Jindřiška: Smetanová Jindřiška
Machado Antonio 16, 337
Máchal Jan 129
Machar Josef Svatopluk 89, 113, 137, 160, 164, 168, 216, 315, 482, 488
Machiavelli Niccolò 393, 581, 582
Machonin Sergej 210
Majakovskij Vladimir Vladimirovič 213, 214, 319, 320, 507, 568
Majerová Marie 51, 193, 278, 364, 483, 491
Makarenko Anton Semjonovič 463, 464
Makovskij Sergej Konstantinovič 506
Makovský Vincenc 344
Malát Jan 405
Malířová Helena 370, 461
Mallarmé Stéphane 157, 195, 356, 358, 564
Malý Jakub 434
Malyškin Alexandr Georgijevič 38, 568
Mandeville John 309
Mandevillův cestopis 326, 485, 548
Mánes Josef 344, 425, 506
Manetínská Anna Marie 234, 529
Mann Heinrich 91, 538
Mann Thomas 91, 92, 106, 307, 370, 580
Mansfieldová Katherine 450
Manzoni Alessandro 564
Mao-Ce-Tung 358
Marco Polo 309, 326, 547
Mareš Jan 96, 336
Mareš Michal 279
Margueritte Paul 513
Margueritte Victor 513
Marie de France 14
Marignola Giovanni 221
Maritain Jacques 420
Marivaux Pierre Carlet de Chamblain de 426, 547
Markalous Bohumil: John Jaromír
Markalous Václav 206
Marlowe Christopher 101
Maršak Samuil' Jakovlevič 176, 476
Maršíček Jan 313
Maršíček Ladislav 313
Martí José 314
Martin du Gard Roger 195, 378
Martin Edouard 573
Martínek Vojtěch 547, 583
Martinovský Jan Pavel 385
Martinů Bohuslav 49, 355, 544
Marx Karl 255, 501
Masaryk Tomáš Garrigue 58, 129, 146, 190, 302, 399, 424, 444, 457
Masters Edgar Lee 235, 533
Mastičkář 278, 335
Mašek Karel 501
Mašíček Cyril 18
Matěj Zdeněk: Kuděj Zdeněk Matěj
Matěj z Janova: z Janova Matěj
Mathesius Bohumil 212, 485, 505, 508
Mathesius Vilém 450
Matouš Josef 125
Matthioli Pierandrea 5
Matzal Jiří: Troska J. M.
Maupassant Guy de 153, 169, 212, 516, 522
Mauriac François 150, 582
Maurois André 169, 212, 581, 582
May Karl 233
Mayer Jaroslav: Maria Jaroslav
Mayer Rudolf 83, 488
Mayerová Milča 357
Mažuranić Ivan 166
Medek Rudolf 245, 279
Mehring Franz 393
Mehring Walter 507
Meinert Joseph Georg 338
Meissner August Gottlieb 338
Měj sě dobřě, srdečko 290
Melanchton Filip 34, 235
Melantrich z Aventina Jiří 5, 252
Melville Herman 136
Menhart Oldřich 13
Menšík Josef Stanislav 271
Merežkovskij Dmitrij Sergejevič 266
Mérimée Prosper 582
Měrka Vojtěch 577
Metoděj 403
Meyer Richard Maria 190
Mickiewicz Adam 40, 79, 80, 124, 125, 141, 185, 214, 256, 274, 421, 453, 564, 565

Mignet François-Auguste 308, 309
Michelangelo Buonarroti 565
Miklošić Franjo 17
Mikovec Ferdinand Břetislav 126
Mikschová Anna: Téver Felix
Mikuláš z Kusy 288
Mikulášek Oldřich 389, 447, 522, 531
Milev Geo 272
Milíč z Kroměříže Jan 178, 192, 290, 499
Milión 309
Milostná píseň krále Václava 424
Milton John 208, 209
Milý, jasný dni 290
Mirbeau Octave 306, 513, 522
Mistral Frédéric 41, 212
Mitis Limuzský Tomáš 155, 156, 236
z Mitrovic Václav Vratislav: Vratislav z Mitrovic Václav
Mnich sázavský 248
Mojžíš Antonín 285
Mojžíš Stanislav: Lom Stanislav
Mokrý Otakar 147, 586
Molière (vl. jm. Jean Baptiste Poquelin) 51, 101, 195, 212, 216, 266, 332, 437, 513, 560, 589
Montesquieu Charles-Louis de 409
Moráková Hana: Bělohradská Hana
Moravia Alberto 393
Moréas Jean 40
Morgenstern Christian 152, 436, 468
Morice Charles 306, 483
Mörike Eduard 436, 580
Moser Václav 327
Mráčková Hermína: Franková Hermína
Mrštík Alois 51, 162, 329, 402
Mrštík Norbert 29
Mrštík Vilém 51, 162, 328, 402, 455, 490
Mrštíková Božena 329
Mstislavskij Sergej Dmitrijevič 568
Mukařovský Jan 144, 204, 393, 502, 558, 589
Müller Karel 344
Müller Vladimír 524
Musaios 471
Musil Robert 450
Musset Alfred de 195, 582
Mužáková Johanna: Světlá Karolína
Myslbek Josef Václav 425
Náchodský Josef Krapka: Krapka Náchodský Josef
Nasková Růžena 307, 344
Naumann Jaroslav 334
Naumann Miloš: Nauman Pavel
Nebeský Jan: z Wojkowicz Jan
Nebeský Václav Bolemír 24, 342
Nedbal Oskar 193
Nechvátal František 72, 507
Nejedlý Jan 409, 485
Nejedlý Vojtěch 155, 338, 409
Nejedlý Zdeněk 171, 257, 355, 502, 508, 576
Nejezchleb Dominik: Marcha Jaroslav
Někrasov Viktor Platonovič 212, 304
Němcová Božena 23, 152, 222, 308, 335, 346, 379, 392, 410, 441, 474, 481, 486, 517
Neruda Jan 8, 10, 15, 24, 70, 83, 113, 117, 126, 143, 148, 153, 185, 200, 223, 224, 248, 282, 308, 417, 433, 446, 472, 474, 488, 556, 588
Neruda Pablo 71, 337, 357, 358, 387
Nerval Gérard de 581, 582, 585
Nestorův Letopis ruský 93, 94
Nestroy Johann Nepomuk 320, 420, 573
Nešvera Josef 275
Netoušková M. 590
Neumann Stanislav Kostka 84, 89, 113, 154, 161, 165, 169, 205, 279, 295, 305, 307, 345, 439, 482, 495, 501, 510
Neumannová Nina 244
Neureutter Antonín: Sedloň Michal
Neužil František 249
Nevolová Eva: Vrchlická Eva
Nezval Vítězslav 32, 35, 50, 60, 75, 108, 109, 124, 157, 162, 163, 232, 264, 273, 296, 331, 376, 494, 501, 507, 509, 567, 572, 576
Niederle Jindřich 251
Nietzsche Friedrich 46, 99, 101, 166, 228, 261
Nikolajevová Galina Jevgeňjevna 210
Nizámí 158, 306, 358
Njegoš Petar Petrovič 152
Noll Karel 286
Nosková Helena: Malířová Helena
Nováček František 19
Novák Arne 118, 191, 363, 578
Novák Bohumil 123
Novák Jan Václav 362
Novák Karel: Nový Karel
Novák Ladislav 40
Novák Vítězslav 100, 224, 405
Nováková Teréza 322, 361, 417, 489, 491, 575
Novomeský Laco 427
Novotný Miloslav 270

Novotný Václav 241
Nový Karel 51, 369, 544
z Nudožer Vavřinec Benedikti: Benedikti z Nudožer Vavřinec
Nydbruck Kašpar 235
Oborský Stanislav 136, 592
Odoricus Bohemus de Foro Julii 112
Offenbach Jacques 257
Ohrenstein Jiří: Orten Jiří
Olbracht Ivan 51, 144, 217, 227, 307, 366, 379, 429, 457, 461, 544, 559, 562
O'Neill Eugene 511
O'Neill Mary Devenport 14
Opitz Karlludwig 76, 531
O Přemyslu a Záviši 74
Optát Beneš 34, 252
Orphaeus Jan 155
Ortega y Gasset José 69, 581
Orten Jiří 124, 264
Österreicher Albert: Rakous Vojtěch
Ostrčil Otakar 317
Ostrovská píseň 290
Ostrovskij Alexandr Nikolajevič 244, 304
Ostrovskij Nikolaj Alexejevič 269, 463
Ó svolánie konstanské 206
Otčenášek Jan 33
Otep myrrhy 290
Otero Blas de 72
O válce s Uhry 74
Ovidius Naso Publius 310, 470, 546
Pabst František Antonín 485
Padula Vincenzo 257
Palacký František 25, 65, 93, 142, 185, 202, 335, 424, 479, 480, 485
Paleček: Historie o bratru Janovi Palečkovi
Palkovič Juraj 409
Palla Hynek 256
Pamphilus Eusebius: Eusebius Pamphilus
Panfjorov Fjodor Ivanovič 538
Panklová Barbora: Němcová Božena
Panuška Jaroslav 134, 270
Paoliová Betty 79
Papini Giovanni 553
Paprocký z Hlohol Bartoloměj 328
z Pardubic Smil Flaška: Flaška z Pardubic Smil
Parini Giuseppe 257, 565
Paris Gaston 515
Pasolini Pier Paolo 257
Pasternak Boris Leonidovič 98, 166, 319, 320, 568
Pastrnek František 143
Pašek Vladimír: Pašek Mirko
Patrčka Michal Silorad 588
Paulík Jaroslav Jan 232
Paustovskij Konstantin Georgijevič 312
Pavese Cesare 257
Pavlenko Petr Andrejevič 109
Pazourek Vladimír 48
Pecka Josef Boleslav 153, 154
Pech Jindřich 255, 256
Pechová Alžběta: Krásnohorská Eliška
Pekař Josef 241, 368
Péladan Josephin 220, 314
Pelcl František Martin 14, 77, 78, 338, 556, 560
Pelcl Josef 260
z Pelhřimova Mikuláš: Biskupec Mikuláš
Pèrcopo Erasmo 516
Pešina z Čechorodu Tomáš 20, 73, 465
Petiška Eduard 124
Petöfi Sándor 22, 451, 527, 564, 565, 585
Petr z Mladoňovic: z Mladoňovic Petr
Petr Žitavský: Žitavský Petr
Petrarca Francesco 92, 177, 564, 565
Petrmichl Jan 210
Petronius Arbiter Gaius 550
Petrov Valeri 304
Petrović Veljko 14
Petrovičová Vlasta 337
Petrželka Vilém 250
Pfleger-Moravský Gustav 9, 224, 346, 363, 446
Philippe Charles-Louis 293, 378, 522
Philomates Václav 34
Picasso Pablo 56
Picka František 318
Pico della Mirandola Giovanni 550
Pilař Jan 372
Pilát 201
Pilňak Boris Andrejevič 320
Pirandello Luigi 553
Pirro Ugo 257
Písecký Václav 176, 177
Pisemskij Alexej Feofilaktovič 329
Píseň o Pravdě 290
Píseň o Štemberkovi 290
Píseň veselé chudiny 290
Píseň Vyšehradská 284, 424
Piskáček Adolf 565
Píša Antonín Matěj 177, 576
Plácel z Elbinku Václav 5
Platon 45, 222
Plautus Titus Maccius 235, 251, 335, 393
Plotinos 46

Podivínská Jarmila: Glazarová Jarmila
Podlipská Sofie 342, 474, 562
Poe Edgar Allan 9, 13, 55, 136, 297, 356, 358, 565
Pokorný Jaroslav 163
Pokorný Karel 344
Polách Bohumír 250
Polák Josef 262
Polák Matěj Milota Zdirad 588
Polan Bohumil 25
Polavský Ferdinand 498
Polívka Jiří 143
Pollux Julius 393
Ponchon Raoul 176
Pontano Giovanni 177
Porok Koruny české 121
Porto-Riche Georges de 195
Pospíšil Jaroslav 187
Pospíšil Konrád 251
Pospíšil Joža 583
Po Tü — I 503
Poupa Otakar: Horst Bernard
povídka o Alexandru Velikém 45
povídka o Apolloniovi Tyrském 45
povídka o Bruncvíkovi: Bruncvík
povídka o Štilfridovi 45
Povstaň, povstaň, Veliké Město pražské 592
Prášek Justin Václav 501
Pratolini Vasco 393
Pražák Jiří 128
Preissová Gabriela 329
Preradović Petar 80
Prescott William Hickling 370
Prešern France 40, 80, 274
Prévert Jacques 160, 295
Prévost d'Exiles Antoine-François (abbé) 378
Prezzolini Giuseppe 581, 582
Prišvin Michajl Michajlovič 38, 522
Procházka Antonín 344
Procházka Arnošt 220
Procházka František: Župan Franta
Procházka František Faustin 74
Procházka František Serafínský 90, 263
Procházka Jaroslav 534
Procházka Vladimír 339, 508
Prokop Pavel 232
Propertius Sextus 471
Proust Marcel 410, 581, 582
Průšek Jaroslav 319
Przybyszewski Stanisław 86, 220, 513, 577
Přerhof Heřman 15
Přikryl Ondřej 263
Puchmajer Antonín Jaroslav 155, 338, 339, 588
Pujman Ferdinand 116, 410
Pujmanová Marie 477
Pulkava z Radenína Přibík 221
Purkyně Jan Evangelista 342
Puškin Alexandr Sergejevič 16, 24, 51, 70, 80, 98, 124, 166, 176, 193, 246, 248, 256, 266, 269, 274, 282, 319, 320, 329, 379, 384, 505, 506
Raabe Wilhelm 306
Racine Jean 170
Rada otce synovi 101
Rada Vlastimil 344, 395, 591
Rada zhovadilých zvieřat a ptactva k člověku 101
Radok Alfred 138
Rachmanov Leonid 244
Rais Karel Václav 6, 251, 489, 514, 516
Rajská Anna 528
Ramuz Charles Ferdinand 151
Raupach Ernst 302, 498
Rautenkranc Josef Miloslav 409
Ráž Arnošt 31, 32
Reed John 109, 535
Régnier Henri de 195
Reicin Bedřich 312
Reinhardt Max 275
Rejsnerová Larissa Michajlovna 109
Rek Jan 71
Remarque Erich Maria 112, 205, 319, 320
Renard Jules 195
Renč Václav 123
Renn Ludwig 272
Rettig Jan Alois Sudislav 421
Reymont Władysław Stanisław 13
Rezek Antonín 472
Rhesa Ludwig Jedemin 66
Rice Elmer 297
Rictus Jehan 169, 170
Rieger František Ladislav 93, 512
Richepin Jean 306
Rilke Rainer Maria 39, 92, 97, 98, 119, 157, 158, 214, 272, 372, 420, 421, 536, 580
Rimbaud Arthur 71, 176, 195, 212, 355, 356, 358, 564
Ritsos Jannis 314
Rod Edouard 261, 557
Rodin Auguste 61
Rokycana Jan 183, 189, 288

Rolland Romain 195, 244, 266, 378, 581, 582
Romains Jules 195, 491, 570, 581, 582
Romulus 95
Ronsard Pierre 158
Rosa Václav Jan 240, 419
Rosen Julius 10
Rosenkranc Josef Václav 185
Rosier Paul-Bertrand 235
Rosny Joseph-Henri 195
Rostand Edmond 468, 564, 565
Rottová Johanna: Světlá Karolína
Rottová Sofie: Podlipská Sofie
Różewicz Tadeusz 86
Rozkošný Josef Richard 40, 171, 434, 435
Rozov Viktor Sergejevič 304
Rožek Karel 572
Rühs Christian Friedrich 129
Rukopis Královédvorský 128, 129, 284, 326, 335, 486, 554, 581
Rukopis Zelenohorský 129, 284, 486, 554, 581
Rulík Jan 338, 546
Ruskin John 483
Rusticianus de Pisa 326
Rutte Eugen Miroslav 426
Rutte Miroslav 116, 512
Ruzzante Angelo 257
Rypka Jan 358
Rypl Václav 571
Řáda Stanislav: Káňa Vašek
Řehová Josefa: Jabůrková Jožka
Řepka Joža 217
Řezáč Tomáš: Tomášek Karel
Řezáč Václav 76, 431, 522
Řezáč Vladimír: Přibský Vladimír
Řezáčová Ema 429, 522
Říhovský Vojtěch 40
Sabina Karel 9, 105, 308, 335, 346
Saidy Fred 573
Sainte-Beuve Charles Augustin 69
Saint-Georges de Bouhélier 170
Saková Miroslava: Tomanová Miroslava
Saltykov-Ščedrin Michajl Jevgrafovič 266
Sand George 24, 392, 474
Sandburg Carl 235, 545
Sardou Victorien 80
Saroyan William 533
Satiry Hradeckého rukopisu 392
Saudek Emil 436
Saudek Erik Adolf 204
Sauer Franta 286
Schopenhauer Arthur 228
Scott Walter 65, 66, 202, 203, 225, 271, 310
Scribe Eugène 41, 392
Sedláci 290
Sedlmayerová Anna 53
Segert Stanislav 441
Seghersová Anna 272
Seibt Karel Jindřich 338
Seidel Jan 407
Seifert Jaroslav 35, 108, 124, 164, 194, 263, 356, 376, 508, 572
Sekerová Gabriela: Preissová Gabriela
Sekora Ondřej 219, 541
Sezima Karel 468, 551
Shakespeare William 6, 13, 14, 51, 80, 81, 86, 101, 126, 223, 224, 234, 235, 275, 284, 298, 308, 309, 310, 332, 335, 436, 437, 453, 485, 511, 523, 529, 533, 541, 562, 565
Shaw George Bernard 162, 450, 511
Shelley Percy Bysshe 80, 101, 224, 436, 541, 542, 565
Schamberger František Xaver: Šamberk František Ferdinand
Schauer Hubert Gordon 62
Schaufert Hippolyte August 10
Scheinpflug Karel 445
Scheinpflugová Olga 57, 280
Scherer Wilhelm 99, 190
Schikaneder Emanuel 513
Schiller Friedrich 6, 91, 101, 166, 184, 208, 216, 235, 284, 301, 302, 310, 319, 320, 324, 332, 409, 414, 420, 421, 479, 480, 485, 518, 529, 564, 565
Schlumberger Jean 421
Schmid Hermann von 106
Schmid Christoph 180
Schmidt Eduard: Bass Eduard
Schmidt Erich 190, 361
Schmillauer Alois: Šmilovský Alois Vojtěch
Schopenhauer Arthur 46, 228
Schulhoff Ervín 25
Schulz Ferdinand 126, 346, 581
Schulzová Anežka 446
Schwab Gustav 506
Schwarzkopf Nikolaus 581, 582
Schweitzer Jean B. 10
Sienkiewicz Henryk 203
Silvio Enea 5, 240
Silvius Eneáš: Silvio Enea
Simenon Georges 378

Simonov Konstantin Michajlovič 16, 304
Sinclair Upton Beall 293, 535
Skácel Jan 531
Skála Ivan 124
Skála z Doubravky Jan: Dubravius Jan
Skalík František 41
Skoumal Aloys 437
Skoumalová Hana 450
Skupová Jiřina 193
Sládek Josef Václav 70, 175, 200, 223, 251, 294, 347, 394, 417, 436, 437, 565
Sládkovič Andrej 342
Sladkovský Karel 15, 346, 347, 527
Sláma František 120
Slavíček Antonín 418, 516
Slavičínský J. M. 504
Slóvce M 290
Słowacki Juliusz 124, 125, 158, 192, 274
Sluckij Boris 487
Sluková Anežka 256, 474
Slýchal-li kto od počátka 206
Smetana Bedřich 83, 171, 234, 256, 310, 317, 425, 434, 435
Smetana Robert 471, 538
Smetánka Emil 112, 330
Smil Flaška z Pardubic: Flaška z Pardubic Smil
Smirnenski Christo 272, 451
Smithová Lilian 545
Smolík František 286
Sofokles 251, 393
Solženicyn Alexandr 304
Sommer Ernst 337
Sosnar Jura (Jiří) 34
Soumagne Henry 516
Soupault Philippe 195
Sova Antonín 92, 154, 169, 182, 250, 482, 488
Spee Friedrich von 212
Spiess Christian Heinrich 485
Spitzer František 535
Spitzer Leo 204
Sremac Stevan 14
Srezněvskij Izmail Ivanovič 129
Staff Leopold 387
Stambolieva Emilie 22
Staněk Josef 84, 551
Staněk Václav 94
Stanislavskij Konstantin Sergejevič 39, 275
Stanley Henry Morton 308
Stašek Antal 9, 139, 307, 368, 384, 417, 489
Stegmayer Mathias 498, 513
Steinbeck John Ernst 406
Steinhöwel Heinrich 95
Steinsberg Franz Guolfinger von 513
Stejskal Václav 257
Stendhal 51, 195, 212, 557, 582
Sterne Laurence 450
Stevenson Robert Louis 172, 233, 450
Stiebitz Ferdinand 546
Stifter Adalbert 92
Stivín Josef 305
Stivínová Marie: Majerová Marie
Storm Theodor 91, 393
Strachey Giles Lytton 450
Strejc Jiří 290
Strejček Jan Jaroslav: Bor Jan
Strich Fritz 204
Strindberg August 39, 261
Strnadel Bohumír: Četyna Bohumír
Stroupežnický Ladislav 73
Středovský Jan Jiří 382
Sturm Antonín 420
Suarèz André 314, 581, 582
Sudermann Hermann 275, 318, 425
Suchoň Eugen 583
Suchovo-Kobylin Alexandr Vasiljevič 266, 319, 320
Suchý Jiří 357, 567, 573
Suk Ivan 437
Suk Josef 587
Sulík Josef: Sula Pavel
Sully-Prudhomme René François Armand 212
Sumín Jiří 477
Sup František 591
Sušil František 17, 246, 271
Svár vody s vínem 101
Svatý Václave 289
Světlá Karolína 256, 342, 346, 363, 392, 418, 512
Svoboda František Xaver 477
Svoboda Václav Alois 129, 284, 425
Svobodová Růžena 27, 410, 475, 517
Svolinský Karel 344, 541
Swift Jonathan 450
Sychra Vladimír 358
Szyjkowski Marjan 262
Šafařík Pavel Josef 65, 140, 374, 375, 376, 424
Šajner Donát 539
Šalda František X. 27, 61, 62, 69, 92, 107, 108, 151, 164, 226, 291, 299, 302, 319, 331, 355, 361, 404, 410, 419, 443, 477, 515, 517, 547, 576, 578, 579
Šašek z Bířkova Václav 202, 319

Ščipačev Stepan Petrovič 98, 387, 449, 541
Šebesta Miloš: Marten Miloš
Šebor Karel 434, 435
Šedivý Prokop 254, 409, 498
Šedý Milan 257
Šejnin Lev Romanovič 76
Šembera Alois Vojtěch 17, 79, 424, 485 až 486
Šembera Vratislav Kazimír 347
Šentygar Jan 155
Ševčenko Taras 200, 266, 274
Šiktanc Karel 32, 102, 494
Šimáček František 487
Šimáček Matěj Anastazia 417
Šindelářová Marie: Hořká Ludmila
Šípek Karel 216, 497
ze Šitboře Jan 519
Šklovskij Viktor Borisovič 320
Škoda Antonín 546
Škrach Vasil Kaprálek 245
Škroup František 184, 185, 529
Škroup Jan Nepomuk 385
Škultéty Jozef 553
Šlejhar Josef Karel 488
Šlitr Jiří 467, 573
Šmeral Bohumír 508
Šmilovský Alois Vojtěch 224
Šolc Václav 171, 488
Šolochov Michajl Alexandrovič 39, 76, 212, 319, 320, 406, 464
Šotola Jiří 102, 449, 486, 487
Šourek Otakar 92
Špála Václav 56, 344
Šrámek Fráňa 27, 30, 39, 70, 89, 205, 250, 279, 359, 365
Šraml Max 441
Šťastný Vladimír 470
Štech Václav 216
Štěpánek Jan Nepomuk 179
Šteyer Matěj Václav 252
ze Štítného Tomáš 183, 326
Štolba Josef 241, 497
Štoll Ladislav 509
Štorch Karel Boleslav 93
Štursa Jan 344
Šulc Zdislav 136
Šváb Ludvík 489
Švabinský Max 176, 344
Švábová Marie 188
Tablic Bohuslav 409
Tagore Rabindranáth: Thákur Rabindranáth
Taine Hippolyte 63, 129, 153, 482, 515
Tandariáš a Floribella 7
Tanner Jan 212
Tarasov-Rodionov Alexandr Ignaťjevič 166
Tasso Torquato 80, 437, 564, 565
Taufer František 506
Taufer Jiří 72, 337
Tegnér Esaias 453
Teige Josef 148, 576
Teige Karel 356, 357, 471, 501, 578
Tenčík František 174, 380, 390
Teplý František 13
Terentius Afer Publius 235, 251, 335
Terleckij Nikolaj 306
Těsnohlídek Rudolf 112, 469
Tetauer Frank 36, 116, 540
Tetmajer Kazimierz Przerwa 274
Thackeray William Makepeace 224
Thákur Rabindranáth 224
Thám Karel Ignác 498, 512
Thám Václav 213, 498
Theer Otakar 99, 512
Theuriet André 103
Thomas Dylan 136
Thomayer Josef 417, 522
Thomson James 81
Thoreau Henry David 522
Thorén Fritz 533
Tichonov Nikolaj Semjonovič 541
Tichý Vítězslav 262
Tille Václav 204, 511, 552, 579
Tillier Claude 257
Tilschová Anna Maria 27
Timmermans Felix 101
Tirso de Molina 212
Tolstoj Alexej Nikolajevič 38, 246
Tolstoj Lev Nikolajevič 39, 153, 166, 184, 266, 304, 312, 319, 320, 329, 332, 339, 410
Toman Karel 30, 169, 205, 279, 365, 468, 482, 558
Tomanová Miroslava 519
Tomášek Václav Jan 129
Tombari Fabio 581, 582
Tomíček Jan Slavomír 281
Törring-Mannsfeld Joseph Eugen 513
Tožička Jiří 548
Tranoscius: Třanovský Jiří
Traven Bruno 297, 370
Trioletová Elsa 151
Tristram a Izalda 7
Trojan Václav 416
Trojanská kronika 45
Troska J. M. 571

Třebízský Václav Beneš: Beneš Třebízský Václav
Tůma František: Sokol Tůma František
Tůma Hanuš Věnceslav 363
Tůma Josef 251
Tupý Karel Eugen: Jablonský Boleslav
Turek Svatopluk: Svatopluk T.
Turgeněv Ivan Sergejevič 146, 212
Turinský František 284, 301, 302
Turn Jindřich Matyáš 453
Tusar Slavoboj 305
Tusarová Marie: Majerová Marie
Tuwim Julian 387
Twain Mark 112
Tvardovskij Alexandr Trifonovič 503
Tyčyna Pavlo 176, 273
Tyl Josef Kajetán 123, 141, 162, 163, 180, 187, 224, 225, 234, 244, 297, 308, 310, 324, 335, 416, 418, 423, 466, 484, 498
Tynjanov Jurij Nikolajevič 337
Ulrich von Etzenbach 7
Unamuno Miguel de 337, 372, 581, 582
Ungar Karel Rafael 77
Urbánek Zdeněk 372
Urbanová Alexandra 532
Urx Eduard 217, 427
Vaca Josef 263
Václavek Bedřich 123, 218, 232, 243, 253, 258, 291, 295, 296, 337, 339, 389, 410, 471, 481, 571
Vacquerie Auguste 216
Vačkář Dalibor C.: Faltis Dalibor C.
Vachek Emil 98, 511
Válek Miroslav 70
Valenta Edvard 115
Valera Juan 453
Valéry Paul 195, 376
Valigurová Anežka 350
Valja Jiří 533
Valla Lorenzo 177
Vančura Antonín: Mahen Jiří
Vančura Vladislav 108, 140, 157, 162, 163, 226, 234, 246, 248, 273, 331, 336, 366, 368, 559
Vaněk Karel 134, 135
Vaníček Bedřich 358
Vapcarov Nikola 43, 272
Vápeník Rudolf 272
Vasilevská Vanda Lvovna 212
Vašek Antonín 28, 424
Vašek Vladimír: Bezruč Petr
Vávra Otakar 163, 259
Vávra Vincenc 15
Vavřín Zbyněk 214, 278
Vavřinec z Březové 55, 121, 309
Vazov Ivan 451
Včelička Antonín Eduard: Včelička Géza
Včelička Géza 217, 378
Veit Václav Jindřich 385
Velde Karl Franz Van der 536
Velenus Ulricus: Velenský z Mnichova Oldřich
z Veleslavína Daniel Adam: Adam z Veleslavína Daniel
Vendyš Vladimír 534
Venedey Jakob 143
Vercel Roger 378
Verdaguer Jacinto 41
Vergilius Maro Publius 419, 546
Verhaeren Emile 101, 169, 170, 352
Verlaine Paul 90, 176, 195, 212, 564
Vermeylen August 101
Verne Jules 9, 233, 234, 405
Verše o pernikářství 435
Veselý Adolf 120, 522
Veselý Antonín 120, 443
Vévoda Arnošt 7
Videant qui nutriunt 392
Vigny Alfred de 293, 564
Viklef Jan 178, 182, 189, 190
M. Viktorin Chrudimský: ze Všehrd Viktorin Kornel
Vildrac Charles 158, 426
Vilímek Josef Richard 15
Villon François 51, 100, 101, 287, 319
Vinařický Karel Alois 209, 546
Vinokurov Jevgenij Michajlovič 476
Višněvskij Vsevolod Vitaljevič 109, 304
Vitruvius 393
Vladislav Jan 393
Vladyka Josef 127
Vlček Jaroslav 129, 180, 190, 191, 262, 361, 396, 399, 400, 465
Vlček Václav 118, 446, 580, 581
Voborník Jan 136
Vodák Jindřich 261, 302
Vodička Felix 118, 144
Vogl František Arnold 385
Voigt Mikuláš Adaukt 382
Vojan Eduard 557
Vojnović Ivo 176
Vojtěch Jaroslav 277
Volanská Hela 312
Voltaire (vl. jm. François Marie Arouet) 141, 143, 209, 257, 293
Voňavka Václav: Řezáč Václav
Vondráček Jan 332

de Voragine Jakub 201, 377
Vorel Josef 185
Voskovec Jiří 109, 156, 157, 162, 163, 426, 468, 524, 572, 573, 574
Vozněsenskij Andrej Andrejevič 132
Vratislav z Mitrovic Václav 382, 485
Vrba Jan 522
Vrbenský Bohuslav 365
Vrbová Amalie: Sumín Jiří
Vrbský Bedřich 423
Vrchlický Jaroslav 37, 40, 41, 92, 101, 146, 195, 216, 223, 269, 274, 275, 282, 303, 318, 376, 392, 394, 399, 458, 465, 475, 505, 514, 515, 561, 562
Vrtišová Jiřina 320
ze Všehrd Viktorin Kornel 133, 176, 177, 387
Všetečková Františka: Stránecká Františka
Vydra Stanislav 338
Vydra Václav 342
Vyskočil Ivan 138, 295, 467, 468
Wagner Richard 7, 171
Wachsmann Jiří: Voskovec Jiří
Wächter Georg Leonhard 485
Waldhauser Konrád 221, 325
Walpole Horace 450
Walschap Gerard 420
Walter Václav: Tréval Emil
Walterová Zdeňka 525
Walzel Oskar 204
Wassermann Jakob 370, 538, 580, 581, 582
Waugh Evelyn 534
Wedekind Frank 39, 101, 216, 261
Weidmann Paul 513
Weigl Joseph 301
Weinberger Jaroslav 250
Weiner Richard 172, 372
Weisskopf Franz Carl 383, 538
Wellek René 437
Welzel Jan 115, 510, 541
Werfel Franz 86, 91, 92
Werich Jan 109, 156, 157, 162, 163, 416, 426, 468, 524, 559, 560
Whartonová Edith 450
Whitman Walt 92, 235, 533, 564
Wiese Berthold 516
Wilde Oscar 40, 220, 224, 314, 404, 545
Wilder Thornton 437, 559
Wilkońska Paulina 24
Williams William Carlos 136
Williamson Henry 522
Wilson Angus 534
Winter Zikmund 54, 148, 332, 417, 429
Witkowski Georg 190
Wolf Jan 240
Wolfe Thomas 534
Wolker Jiří 6, 31, 39, 45, 97, 106, 108, 136, 177, 182, 232, 263, 264, 266, 337, 339, 356, 376, 388, 419, 440, 482, 501, 508, 534, 540, 541, 583
Wyspiański Stanisław 40
Xenofón 5
Yeats William Butler 541, 542
Young Edward 338
Zabolockij Nikolaj Alexejevič 476
Zahradníček Jan 38
Zaleski Józef Bogdan 394
Zaorálek Jaroslav 319
Zapletalová Božena: Benešová Božena
Zápotocký Ladislav 380, 582
Zatloukal Jaroslav 120
Závada Vilém 32, 124, 125, 193, 356
Závišova píseň 290
Zavřel František 86, 108
Zechenter Gustav Karol 342
Zelený Václav 93
Zelinka Jan Evangelista 250, 317, 447
Zeman Antonín: Stašek Antal
Zeman Kamil: Olbracht Ivan
Zeyer Julius 147, 220, 317, 425, 512
Zíbrt Čeněk 575, 576
Ziegler Josef Liboslav 397, 498
Zich Otakar 171, 330
Zika Jan 16
Zikmund Miroslav 131
Zitte Augustin 254
Zola Emile 40, 103, 329, 581
Zora Josef 161
Zoščenko Michajl Michajlovič 568
Zoula Norbert 380
Zrzavý Jan 56
Zschokke Heinrich Daniel 180
Zubatý Josef 143, 330
Zvonař Josef Ladislav 385
Zweig Arnold 370, 581, 582
Zweig Stefan 13
Žák Jiří 136
Žákavec František 398
Žaloba Koruny české 121
Žantovský Jiří 123
Želivský Jan 189, 206
Župan Franta 282

slovník českých spisovatelů

ZPRACOVAL
ÚSTAV
PRO ČESKOU
LITERATURU ČSAV

Redigovali Rudolf Havel a Jiří Opelík s redakčním kruhem:
Jaroslav Kolár, Jaroslav Opavský, Mojmír Otruba, Zdeněk Pešat,
Jan Petrmichl a Miloš Pohorský
Jmenný rejstřík a seznam šifer a značek sestavila Julie Štěpánková
Fotografické přílohy: E. Einhorn, J. Nikodým, J. Novák,
J. Pařík, M. Peterka a B. Straka
Graficky upravil, obálku a vazbu navrhl Oldřich Hlavsa
1. vydání
Vydal jako svou 2319. publikaci Československý spisovatel
v Praze roku 1964
628 stran a 40 stran příloh
Odpovědní redaktoři Otakar Mohyla a Bohumil Svozil
Technický redaktor Antonín Dvořák

Vytiskl Tisk, n. p., Brno, provoz 2
AA 75,74 (text 71,98, il. 3,76), VA 76,74. D-11-40205
Náklad 27.000 výtisků. 12/16
63/V-i

22 - 137 - 64
Kčs 45,—